

**MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

KEMAL TAHİR

- ŞAHSİYETİ, ESERLERİ, FİKİRLERİ -

DOKTORA

Hazırlayan

Sezai COŞKUN

İstanbul – 2006

**MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

KEMAL TAHİR

- ŞAHSİYETİ, ESERLERİ, FİKİRLERİ -

DOKTORA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Emel KEFELİ

Hazırlayan

Sezai COŞKUN

İstanbul – 2006

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Sezai Coşkun'un "Kemal Tahir, Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Emel Kefeli
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Sema Uğurcan
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Kazım Yetiş
Üniversitesi İstanbul

Üye : Doç.Dr. Harun Duman
Üniversitesi Marmara

İmza

.....*[Signature]*.....

.....*[Signature]*.....

.....*[Signature]*.....

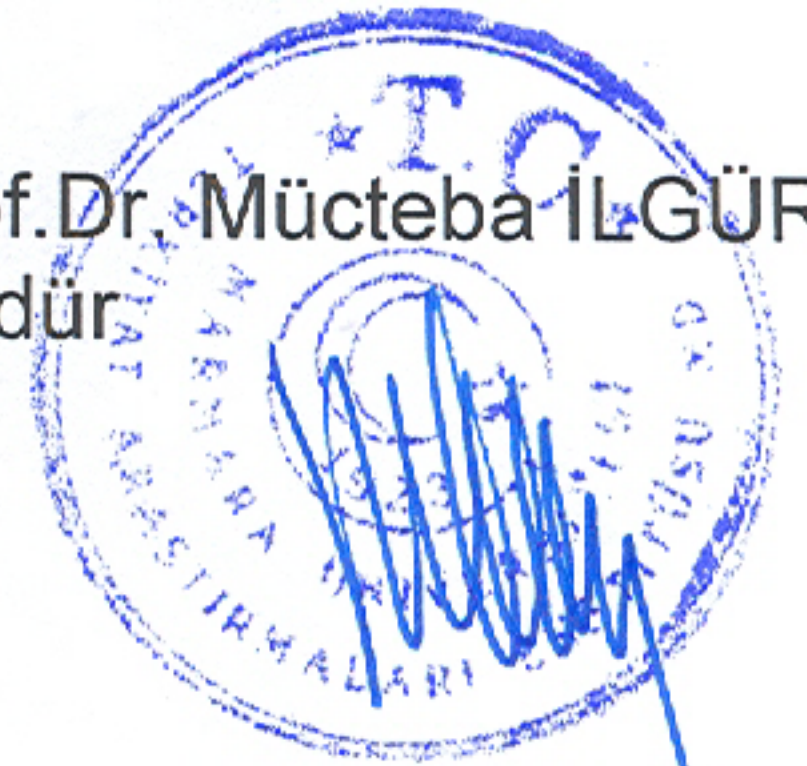
.....*[Signature]*.....

.....*[Signature]*.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 22/06/2006 tarih ve 7 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Mücteba İLGÜREL
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
I. ŞAHSİYETİ.....	1
I.1. Ailesi, Çevresi, Çocukluğu.....	1
I.2. Gençliği, Çevresi, Arkadaşları ve Eğitim Yılları	8
I.3. Gazeteciliği, Okumaları ve Edebiyat Dünyasına Girişi.....	13
I.4. Hapis Yılları ve Sonrası.....	27
I.5. Ölümünden Sonra Kemal Tahir.....	67
II. ESERLERİ.....	70
II.1. Şiirleri.....	70
II.2. Hikayeleri.....	80
II.2.1. 1940 Öncesi Hikayeleri.....	80
II.2.2. Göl İnsanları.....	86
II.2.3. Ölümünden Sonra Yayınlanan Hikayeleri.....	101
II.3. Romanları.....	105
II.3.1. Tefrika Halindeki Romanları.....	105
II.3.2. Edebî İddiayla Kaleme Aldığı Romanlar.....	110
II.3.2.1. Toplum Kısıkcısındaki Ferdin Dramı: Sağırdere – Körduman – Kelleci Memet-Karılar Koğuşu.....	110
II.3.2.2. Anadolu Toplumunun Tarihsel Kimliği: Yedi Çınar Yaylası- Köyün Kamburu-Büyük Mal.....	142
II.3.2.3. Bir Eşkıya Romanı: Rahmet Yolları Kesti.....	157
II.3.2.4. Köy Enstitülerinin Romanı: Bozkırdaki Çekirdek.....	166
II.3.2.5. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Osmanlı'nın Son 15 Yıllık Tarihi: Bir Mülkiyet Kalesi- Esir Şehrin İnsanları-Esir Şehrin Mahpusu- Yorgun Savaşçı...181	
II.3.2.6. Cumhuriyet Döneminin Sosyal ve Siyasal Tarihi ve Bu Tarih İçinde Oto Biyografi: Kurt Kanunu-Yol Ayrımı-Hür Şehrin İnsanları.....	224
II.3.2.7. Anadolu Toplumunun Tarihsel Kimliği.....	269
II.3.2.8. Tamamlanmamış Romanlar.....	294
II.4. Tercümeleri.....	307

II.5. Romancılığı.....	310
III. FİKİRLERİ.....	320
III.1. Düşüncesinin Temel Kavramları.....	320
III.1.1. Diyalektik ve Tarihî Materyalizm.....	320
III.1.2. Teori-Pratik ve Şema Sorunu.....	323
III.1.3. Teori-Pratik-Değişim İlişkisi ve Yerlilik-Gerçekçilik.....	325
III.1.4. Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm.....	327
III.1.6. Anadolu Halkları, Anadolu Türklüğü ve Sosyalizm.....	332
III.1.7. Türk Solu.....	334
III.1.8. Tarih.....	337
III.1.9. Din.....	340
III.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk ve Dünya Tarihine Bakışı.....	343
III.2.1. Osmanlı İmparatorluğu.....	343
III.2.1.1. Bir Kimlik Olarak Osmanlılık ve Osmanlı İnsanı.....	343
III.2.1.2. Osmanlılıkta Türklüğün Yeri.....	349
III.2.1.3. Osmanlı'nın Oluşum Şartları ve Kuruluşu.....	352
III.2.1.4. Kerim Devlet-Memur Devleti.....	354
III.2.1.5. Osmanlı Toplumunda Devlet Anlayışı.....	356
III.2.1.6. Osmanlı Fetih Politikası ve Talan.....	358
III.2.1.7. Osmanlı İdarî Yapısı: Halk-Devlet İlişkisi.....	368
III.2.1.8. Osmanlı ve Sömürü.....	371
III.2.1.9. Osmanlı ve Despotluk.....	373
III.2.1.10. Asya Tipi Üretim Tarzı (A.T.Ü.T.) ve Osmanlı.....	377
III.2.1.11. Osmanlı İdarî Yapısı ve Din.....	388
III.2.1.12. Osmanlı Sisteminin Çözülüşü ve Osmanlı.....	391
III.2.2. Cumhuriyet Dönemi.....	451
III.2.2.1. Cumhuriyet İdaresi ve Uygulanan Politikalar.....	455
III.2.2.2. Cumhuriyet Devrimleri.....	462
III.2.2.3. Atatürk.....	466
III.2.2.4. Cumhuriyet Döneminin Diğer Siyasî Liderleri.....	478
III.2.2.5. Cumhuriyet Döneminde Siyasî Yapılar ve Siyasî Hareketler.....	481
III.2.2.6. Köy Enstitüleri.....	491
III.2.2.7. Ağalık-Eşkıyalık.....	500
III.2.2.8. Cumhuriyet Dönemi Türk Aydını.....	505

III.2.3. Bizans.....	510
III.3. Edebiyat ve Dil.....	512
III.3.1. Edebiyatın Tanımı ve Toplumla İlişkisi.....	512
III.3.2. Şiir.....	517
III.3.3. Roman.....	521
III.3.4. Türk Edebiyatının Genel Durumu ve Türk Edebiyatından Şahsiyetler.....	526
III.3.5. Dil Düşüncesi ve Türkçe'nin Meseleleri.....	537
SONUÇ.....	546
KAYNAKÇA.....	555

ÖZET

Bu çalışmada Türk romanının önde gelen isimlerinden Kemal Tahir'in şahsiyeti, eserleri ve fikirleri üzerinde duruldu.

'Şahsiyeti' başlıklı birinci bölümde yazarın hayatı, aile ve arkadaş çevresi, eğitimi, edebiyat dünyasına girişi ele alındı.

'Eserleri' başlıklı ikinci bölümde yazarın şiirleri, hikayeleri ve romanları tahlil edildi. Eserleri üzerine yapı ve içerik çözümlemesi yapıldı.

'Fikirleri' başlıklı üçüncü bölümde ise yazarın gerek notlarında gerekse diğer eserlerinde yer alan fikirleri incelendi.

Çalışmanın 'Sonuç' bölümünde elde edilen çıkarımlar ortaya konuldu.

Gerek çalışma kapsamında yararlanılan gerekse diğer araştırmacılara yardımcı olacak geniş bir kaynakça, çalışmanın sonunda 'Kaynakça' bölümünde yer aldı.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Türk Romanı, Köy Romanı, Türk Edebiyatı, A.T.Ü.T.

ABSTRACT

We study life, works and ideas of Kemal Tahir, who one of important novelist in Turkey, in this thesis.

In first part, his biography was studied. This part contains his family, friends, schools and Turkish intellectual's ideas about Kemal Tahir.

In second part we study his works. Firstly we study his poems and ideas about poetry. Then we study his short stories and novels. Also his detective stories and translation works were studied in this part.

In third part, we studied his ideas. We separated his ideas four part: About Ottoman, Turkish Republic, Byzantium and literature.

We gave a detailed bibliography at the end of the study.

Key Words: Kemal Tahir, Turkish Literature, Turkish novel, village novel, A.T.Ü.T.

ÖNSÖZ

Kemal Tahir, Türk edebiyatının çok yönlü isimlerinden biridir. Roman ve hikaye alanında ortaya koyduğu eserlerle Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olmayı başaran Kemal Tahir, geniş ilgi alanı, okumaları, araştırmaları ve girdiği tartışmalarla Türk düşünce hayatında da kayda değer bir yer edinmiştir. Romanlarında ileri sürdüğü tezler, büyük tartışmalara sebep olmuştur. Romancılığı Türk edebiyatının önemli edebî ve sosyolojik vak'alarından birini teşkil eder. Gerek edebiyatçı gerekse düşünce adamı kimliğiyle taşıdığı büyük öneme rağmen hakkında çok az çalışma yapılmıştır. İçlerinde oldukça başarılıları da bulunan bu çalışmalar daha ziyade Kemal Tahir'in bir yönü üzerinde durmaktadır. Bu durum, çalışmamızın ortaya çıkmasının ilk sebebini oluşturdu. Bundan dolayı çalışmadaki ilk amacımız bir 'bütün' halinde Kemal Tahir'i ortaya koyabilmektir. Çünkü bir dönemde yaptığı değerlendirmeden hareketle Kemal Tahir portresi çıkarmak mümkün değildir. Kemal Tahir, hayatının herhangi bir evresinde bulunacak bir insan olmaktan öte, doğduğu günden öldüğü güne kadarki süreci kapsayan bir 'bütün' şahsiyettir.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. 'Şahsiyeti' başlıklı birinci bölümde Kemal Tahir'in hayatı kronolojik olarak ortaya konuldu. Bu bölümdeki esas kaynaklarımız, Kemal Tahir'in mektupları, dostlarının kaleme aldıkları hatıralar ve dostlarıyla yaptığımız röportajlardır. Bu bölümde, hayatıyla ilgili yeni bilgileri ortaya koymanın yanında; bu hayatı, başlı başına bir metin gibi kabul ederek tahlil etmeye çalıştık. Kemal Tahir'in hayatı çok büyük oranda eserleri etrafında örgülenmiştir. Girdiği tartışmalar, yaşadığı sıkıntılar, dostlukları, kavgaları, evliliği kısacası hayatıyla ilgili hemen hemen her şey ortaya koyduğu eserlerinin gölgesinde şekillenmiştir. Bundan dolayı, biyografisinin özellikle 1950'den sonraki kısmını, eserleri etrafında ortaya koyduk.

'Eserleri' başlıklı ikinci bölümde, yazarın şiir, hikaye ve romanları incelendi. Kemal Tahir, edebiyata şiirle başlamıştır. Ancak şiirlerini bir kitap halinde yayınlamamıştır. Ölümünden sonra yayınlanan notlarında ve mektuplarında yer alan şiirleri içerik ve şekil özellikleri bakımından ele alındı.

Kemal Tahir'in hikaye ve romanları üzerine yapılan incelemeler, 'İçerik' ve 'Yapı' ana başlıkları etrafında tasnif edildi. 'İçerik' başlığı altında eserde yer alan toplum merkezli unsurlar ve otobiyografik unsurlar söz konusu edildi. Yazar bir fikri birçok eserinde işlemiştir. Mesela İttihatçılar, romanlarının çoğunda yer alır. Bir romanın içerik incelemesinde genişçe ele alınan bir konu başka bir roman incelenirken, tekrara düşmemek için, kısaca geçildi.

‘Yapı’ başlığı altında ise, eserdeki kurgusal (fiktif) özellikler, dil ve üslup, zaman, mekan, anlatım teknikleri ve bakış açısı konuları ele alındı. Hikaye ve romanlar üzerinde yapılan tahlillerde daha ziyade sosyolojik okuma yönteminin ilkeleri ve E.M. Forster’ın *Roman Sanatı* adlı eserinde ortaya koyduğu teorik arka plan esas alındı.

Kemal Tahir, şiirden sonra hikayeye yönelmiştir. Hayattayken hikayelerini *Göl İnsanları* adıyla kitaplaştırmış ve bu kitaba sekiz hikayesini almıştır. Ancak Kemal Tahir’in hikayeleri bunlarla sınırlı değildir. Çalışmamızda yazarın bütün hikayelerine ulaşmaya çalıştık. Hikayeler, üç alt başlıkta incelendi. Birinci olarak, 1940 öncesinde daha ziyade *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerinde yazdığı kısa hikayeler içerik ve yapı olarak söz konusu edildi. Bu hikayelerin yazarın ileriki yıllarda şekillenecek edebî şahsiyetine ne tür bir etkide bulunduğu ortaya konulmaya çalışıldı. İkinci olarak *Göl İnsanları* adlı eserinde yer alan hikayeler içerik ve yapı olarak tahlil edildi. Üçüncü olarak müsvedde halinde bulunan ve kısa zaman önce yayınlanan hikayeler söz konusu edildi.

Şiir ve hikaye yazmasına rağmen Kemal Tahir edebiyat tarihlerinde romancı olarak yer alır. Yazarın romanları üç ana başlık altında ele alındı. Yazarın daha ziyade hapishanede ve hapisten çıktıktan sonraki ilk beş yılda kaleme aldığı ve kendisinin ‘hafif romanlar’ diye nitelediği eserler, ‘Tefrika Halindeki Romanlar’ başlığıyla söz konusu edildi. Basit aşk ve macera vak’alarına dayanan bu romanlar her hangi bir edebî iddia taşımamaktadır. Konuları ve teknikleri birbirine çok benzemektedir. Yazarın bu kapsamdaki tüm eserleri görüldü ve incelendi. Ancak tekrara düşmemek için bu romanların tümü değil, örnek olarak üç tanesi üzerine yapılan tahlil çalışmaya alındı.

Yazarın edebî şahsiyetinin esasını oluşturan romanlar, ‘Edebî İddiayla Kaleme Aldığı Romanlar’ ana başlığıyla söz konusu edildi. Kemal Tahir’in bu kapsamdaki romanları üzerine ‘kronolojik’, ‘coğrafyaya göre’ gibi çeşitli tasnifler yapmak mümkündür. Ancak biz, Kemal Tahir’in eserlerini yazmasının birinci sebebi olan toplum merkezli unsurları göz önüne alarak bu çerçevede bir tasnif yaptık. Romanlar, içerik ve yapı olarak incelendi. Ancak özellikle ‘Yapı’ kısmında bazı eserlerin anlatım teknikleri, bakış açısı, dil ve üslup konularında ortak özellikler taşıması sebebiyle, tekrara düşmemek, için her eserde bu özellikler söz konusu edilmedi.

Kemal Tahir’in bazı romanları, ölümünden sonra yayınlanmıştır. Bu romanlardan bir kısmı tam bir roman özelliği gösterdiğinden ‘Edebî İddiayla Kaleme Aldığı Romanlar’ başlıklı bölüme dahil edildiler. Bazıları ise tamamlanmamış çalışmalar olarak kalmışlardır. Bu kapsamdaki romanlar ise ‘Yarım Kalmış Romanlar’ başlığıyla söz konusu edilerek, diğer romanlarında takip edilen yönteme göre tahlil edildi.

Kemal Tahir'in edebî şahsiyetinde romancı kimliği ayrı bir yer tuttuğundan, romanları üzerine yapılan incelemenin ardından 'Romancılığı' başlığıyla romanlar üzerine yapılan incelemelerden varılan sonuçlar söz konusu edildi.

Çalışmanın 'Fikirleri' başlıklı üçüncü bölümünde yazarın gerek roman ve hikayelerinde söz konusu ettiği gerekse notlar halinde kalan düşünceleri ele alındı. Kemal Tahir romanlarını, fikirlerinin estetik ve kurgusal biçimi olarak ortaya koyar. Yazarın fikirlerinin müstakil olarak ele alınması ve hangi konuya nasıl yaklaştığının ortaya konulması onun edebî şahsiyetinin yanı sıra düşünce adamlığının da daha yakından tanınmasına imkan verecektir. Kemal Tahir'in okumaları, araştırmaları, fikirleri, ölümünden sonra önemli bir kısmı yayınlanan notlarından takip edilebilmektedir. Yazarın fikirleri üç alt başlıkta ele alındı. 'Düşüncesinin Temel Kavramları' başlıklı kısımda, yazarın sıklıkla kullandığı ve fikirlerini etrafında örgülediği kavramlar söz konusu edildi. 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk ve Dünya Tarihi' başlıklı kısımda, yazarın düşünce çabasının esasını oluşturan Osmanlı ve Cumhuriyet üzerine okumaları, araştırmaları ve fikirleri incelendi. Yazar, dünya tarihinden sadece Bizans üzerinde durduğundan ayrı bir alt başlık olarak Bizans'a yaklaşımı da söz konusu edildi. Bu bölümün diğer bir alt başlığı 'Edebiyat ve Dil' şeklinde yer aldı. Bu kısımda ise yazarın edebiyat ve dille ilgili düşünceleri ele alındı.

Kemal Tahir, çok okuyan ve çok araştıran bir aydındır. Notlarının ölümünden sonra yayınlanması sebebiyle, yazar bu yayını gözden geçirememiştir. Bu sebeple notlarında fazla tekrar vardır. Fikirleri söz konusu edilirken her ne kadar tekrara düşmemeye çalıştıksa da yazarın bu okuma ve araştırma biçiminden kaynaklanan bazı tekrarların önüne geçemedik.

Çalışma kapsamında elde ettiğimiz çıkarımları ve tespitleri 'Sonuç' bölümünde kaydettik.

Çalışma sürecinde Kemal Tahir'le ilgili veya onun ele aldığı konularla ilgili geniş bir kaynakça oluşturmaya çalıştık. Bu kaynakçanın tümünü görüp incelememize mukabil, çalışma kapsamında gerekmediğinden tümünü kullanmadık. Sonraki araştırmalara kaynaklık etmesi bakımından ulaştığımız kaynakçayı çalışmanın sonuna ekledik.

Her ne kadar Kemal Tahir Türk edebiyatında, kullandığı dille de ayrı bir yer tutsa da, notlarının ölümünden sonra yayınlanması ve yazarın incelemesinden geçmemesi sebebiyle, edebî eserlerinde görülen dil hassasiyeti notlarında görülmez. Çalışmamızda yaptığımız alıntıların noktalama ve imlalarına müdahale etmedik. Bu bakımdan özellikle notlardan yapılan alıntılarda bazı noktalama ve imla hataları görülmektedir.

Teklifleriyle bana yeni bakış açıları kazandıran ve çalışmamın her kademesinde büyük yardımlarını gördüğüm muhterem hocam Prof. Dr. Emel Kefeli'ye çok teşekkür ederim.

Ayrıca, Kemal Tahir’le ilgili evraklara ulaşmamda büyük yardımları dokunan, hatıralarını, düşüncelerini benimle paylaşan başta Cengiz Yazoğlu olmak üzere Kemal Tahir Vakfı mensuplarına teşekkürü borç bilirim.

I. ŞAHSİYETİ

I. 1. Ailesi, Çevresi ve Çocukluğu

Kemal Tahir, baba tarafıyla Sivaslı, anne tarafıyla Adapazarlıdır. Baba tarafından dedesi Şebinkarahisar'ın Alishar köyündendir. Aile, 'Demircioğulları' 'Karahaliloğulları' diye bilinmektedir. Dedesi Yemen'de askerken ölmüştür. Nereye defnedildiği bilinmemektedir. Dedesinin babası Edirnekapı Mezarlığı'nda gömülüdür. Dedesinin ölümünden sonra bir daha evlenmeyen büyükannesi çocuklarını yetiştirmekle meşgul olmuştur.¹ Bugün aile parçalanmış bir haldedir. Bir kısmı hayatını hâla köyde devam ettirmektedir. Bir kısmı da İstanbul'a gelmiştir.

Kemal Tahir'in babası Tahir Bey, 19. asrın sonlarında İstanbul'a gelmiş ve II. Meşrutiyet öncesinde alaylı deniz subayı olmuştur. Tahir Bey'in hayatı, saraya girmesi, II. Abdülhamit'in hünkar yaverliğini yapması ve Yıldız Sarayı özel marangozluğuna getirilmesiyle değişir. Burada çalışkanlığı, dürüstlüğü ve sadakati sayesinde II. Abdülhamit'le yakınlaşma ve Padişah'ın gözüne girme imkanını bulan Tahir Bey, yazarın çocukluk yıllarına ait önemli veriler içeren *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında anlatıldığına göre Padişah ve diğer devlet erkanı tarafından sevilen birisidir. Onun dünyasında iyiliği ve doğruluğu temsil eden II. Abdülhamit vardır; bir de ne istedikleri anlaşılmayan hatta 'belalarını isteyenler'. Bu sebeple, 'Efendi'sine karşı hiçbir hareketi ve hakareti kabullenemez. Bu sadakati, onun, II. Abdülhamit'in güvenini kazanmasını sağlar. Öyle ki II. Abdülhamit'in ihsanıyla Vezneciler'de bir ev sahibi olur.² Ancak II. Meşrutiyet ihtilali Tahir Bey'in hayatını 'altüst eder.' İttihatçılar, Tahir Bey'i görevden almakla kalmazlar. Abdülhamit'in ihsan ettiği evi de geri almak isterler. Tahir Bey evini, maddî bedelini ödeyerek kurtarır.

Tahir Bey, İttihatçılar'ın Abdülhamit'e yaptıklarını bir türlü kabullenmez. Abdülhamit'in resmini, dini inançlarına göre evde resim saklamak günah olmasına rağmen, itinalı bir şekilde muhafaza eder. Yazar, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından meydana gelen olaylar karşısında takındığı tavır sebebiyle, Tahir Bey'i eleştirir. *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında yazarın babası Tahir Bey'i temsil eden karakter olan Mahir Bey, 31 Mart

¹ Naci Çelik Berksoy, 'Kemal İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s.267

² Yazar, Notlar'ındaki bir mektubunda, babasının bu evinin adresini şu şekilde kaydeder: 'Babamın adresi: İstanbul Beyazıt, Vezneciler, Selamet apt. No: 6; Tahir Efendinin evi. Sen Beyazıt'ta yanan Edebiyat Fakültesi binasını bilir misin? İşte onun karşısındadır. Altında bir dükkan vardır...' (Notlar 15, s. 282)

Vak'asının olduğu gün evinden çıkınca gördüğü kargaşa sebebiyle evine geri döner ve olayları pasif bir şekilde izler. Yazar, Mahir Bey'in bu tavrı karşısında, 'Eğer Mahir Bey'ler o gün evlerine geri dönmeselerdi, olanlar bu noktaya varamazdı.'³ değerlendirmesinde bulunur.

Yazarın annesi, Abdülhamit'in kızı Naile Sultan'ın hizmetinde bulunmuş saraylı bir hanımdır. Bazı kaynaklarda yazarın annesinin ismi Nuriye⁴ olarak kaydedilse de, nüfus cüzdanında Hubser olarak geçmektedir.⁵ Yazarın annesinin 'saraylı' olduğu düşünülürse, Nuriye isminden ziyade Hubser ismi daha makul gelmektedir. Kemal Tahir'in anne tarafı Kafkaslarda Ahbazlara dayanmaktadır. Ahbaz ağası Acanba Zigatla⁶ dedesidir.⁷ Adapazarı Kayalar Mahmudiye köyünde oturan Acanbalar, burada çiftçilikle uğraşmaktadırlar. Sülale, çevrede 'canipha' olarak bilinmektedir. Ancak yazarın annesi Hubser Hanım (Romanda Canseza olarak yer alır.) saraya alınır ve burada Abdülhamit'in kızı Naile Sultan'ın hizmetinde bulunur. Yazarın annesinin ailesinin bir kısmı Düzce'ye (teyzesi) taşınmış bir kısmı da Adapazarı'nda kalmıştır. *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında Mahir, savaşa giderken eşini ve çocuklarını kayınpederinin yanına bırakır. Burada Murat (Kemal Tahir'i temsil eder.) dayısını çok seviyor gözükmemektedir. Ancak daha sonraki yıllarda, ailenin Kasımpaşa'ya yerleşmesi, Tahir Bey'in vefatı hadiselerinden sonra dahi, aileler arasında sıkı bir münasebetin var olmadığı görülmektedir. Nitekim yazar Samiha'ya 09.03.1947 tarihinde yazdığı mektupta Düzce yakınlarındaki İrfaniye köyünde oturduğunu belirttiği teyzesi Faika'yı ziyaret etmesini söyledikten sonra 'senelerden beri hayalini unuttum.'⁸ diyerek aralarında sıkı bir münasebetin olmadığını ortaya koyar.

Kemal Tahir'in annesi ve babasıyla ilgili çizdiği portrelere baktığımızda, yaşam biçimleri kendisinden çok farklı olsa da, ikisini de çok sevdiği ve takdir ettiği görülmektedir. Yazar, *Notlar*'ında ailesi adına pek fazla değerlendirmede bulunmaz. Zaman zaman, kendisiyle aynı olaydan mahpus olan ve Çorum ve Nevşehir hapisanelerinde beraber kaldıkları kardeşi Nuri Tahir'den bahseder. Ailesi hakkındaki geniş değerlendirmeleri ise, *Bir Mülkiyet Kalesi* romanından takip edilebilmektedir.

Romanda annesini ve babasını çok olumlu vasıflarla anlatan yazar, babasını, iş ahlakına sahip, iyimser ve iyilik yapmayı seven, hakkaniyete önem veren, güçlü, inatçı, tuttuğunu koparan, mütebedeyyin, ailesine bağlı, o dönemin batılı yaşayış tarzına ilgi duymayan

³ Bir Mülkiyet Kalesi, s.50

⁴ Naci Çelik Berksoy, 'Kemal İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, a.g.y.,s.267 (Aynı çalışma ilk olarak *Türkiye Defteri*, nu:6, Nisan 1974'te yayınlanmıştır.)

Kemal Sülker, 'Kemal Tahir', *Sanat Edebiyat*'81, nu: 13, 01.06.1982

⁵ Notlar 1, s. 5

⁶ Yazar, bir mektubunda dedesinin adını 'Ahmet Zigot' olarak kaydeder. (Notlar 15, s. 207)

⁷ Kemal Sülker, a.g.m.

⁸ Notlar 15, s. 207

bir Anadolu insanı olarak anlatır. Babasını temsil eden Mahir Bey, II. Meşrutiyet ihtilalini, olayların arka planını da bilen biri olarak sorgular. Sürdürülen savaşların niçin ve kime karşı hangi sebeplerle yürütüldüğünü düşünür. Tahir Bey, İttihatçılar tarafından görevden alındıktan sonra 1912 Balkan Savaşı'nda teğmen rütbesiyle tekrar askere çağrılır. Bu savaştan sonra tekrar sivil hayata dönen Tahir Bey İttihatçı yönetime, Abdülhamit'in kendisine ihsan ettiği evin bedelini ödemeye uğraşır. I. Dünya Savaşı'nda yeniden askere çağrılan Tahir Bey, Çanakkale savaşına da katılarak mücadele eder. Bu savaşta yaralandığından dolayı Ege bölgesinde, Aydın, Burdur gibi şehirlerde, 'gezginci hastaneler inzibat subaylığı' yapar.⁹

Savaş bittikten sonra İstanbul'a dönerek Kasımpaşa'ya yerleşen Tahir Bey, marangozlukla hayatını kazanır. Tahir Bey'in ölüm tarihiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Yazarın gerek romanda anlattığı kadarıyla gerekse *Notlar*'ında dile getirdiği kadarıyla annesinden ziyade babasının tesiri altında kaldığı gözlenmektedir. Romanda Murat'ın babasına olan hayranlığı, aynı oranda annesi için görülmez. Ancak romanda söz konusu edildiği kadarıyla, saray terbiyesi almış olan annesi, sarayda adeta konuşmamayı öğrenmiştir. Çalışkan, ailesine ve eşine çok düşkün, mütedeyyin, ahlakî hassasiyetleri çok kuvvetli bir kadın olarak çizilen Hubser Hanım, dış dünyayla temas kuramaması sebebiyle içine kapalı bir kişiliğe sahiptir. Sarayda yetişmiş olması onda saygı denen hadiseyi en üst noktaya taşımıştır. Çocuk denecek bir yaşta annesini kaybetmesi (16 yaşında) onda hep bir anne özlemini var etmiştir. Yazar, bu özlemini 29.12.1946 tarihinde Samiha'ya yazdığı mektupta, 'İnsan, annesine ne güzel şımarır. Ben bu anne bahsinde anneme hiçbir zaman layıkıyla doymuş olmamamın azabını çekerim. Bu sebeple anneleri yaşayan dostlarımin anneleri topyekun benim annelerim gibiydiler.'¹⁰ şeklinde ifade eder. Yazar, annesine duyduğu sevgi ve özlemi, yazdığı şiirlerde de anlatır.¹¹

⁹ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

Kemal Sülker, a.g.m.

¹⁰ Notlar 15, s. 201

¹¹ Kemal Tahir'in annesi için yazdığı şiirlere örnek olarak 'Anneme' başlıklı şiirini kaydediyoruz. (Şiirin son iki kıtasının kardeşi Nuri Tahir tarafından söylendiğini Kemal Tahir, 'Bu son iki içli kıta kardeşim Nuri Tahir tarafından söylenmiştir. Annemizin hasreti o kadar büyük ki, kafiye eksikliği yoktur.' ifadesiyle belirtir.

Anneme

Dilimde bir dua mübarek adın
Bir hasret şarkısı eninim anne!
Kalbimde yaşatmam başka bir kadın
Hayatta işte ilk yeminim anne!

Anladım, saadet en büyük yalan,
Düşünce bir yıldız gibi koynundan...
Yattığın köşenin bekçisi olan

Kemal Tahir, yukarıda kaydedilen özelliklere sahip anne ve babanın çocuğu olarak 1910'de İstanbul'da doğar. Doğduğu ev, Abdülhamit'in ihsanıdır. Bu sebeple o, *Abdülhamit'in evinde doğan* bir yazardır. Ası adı İsmail Kemalettin'dir. Ancak bu ismi, günlük hayatında da edebî çalışmalarında da pek fazla kullanmaz.

Yazarın doğum tarihi problemlili bir konudur. Nüfus cüzdanında 4 Rebiyülahir 1328 - 13 Mart 1326 şeklinde iki tarih yer almaktadır. Bu iki tarih hesaplandığında aynı güne denk gelmemektedir. 1917 yılında yapılan takvim değişikliği esnasında muhtemelen yanlış hesaplama kaynağından bir yanlışla iki tarih yazılmış olmalıdır. Burada yanlış yazılan tarih ilk kaydedilen 4 Rebiyülahir 1328 tarihi olmalıdır. Yazarın doğum tarihi olarak bu tarih kabul edildiğinde günümüzde kullanılan takvimle 15 Nisan 1910'da doğduğu anlaşılmaktadır.¹² Yazarla ilgili kaleme alınan kısa biyografi denemelerinde de doğum tarihi olarak bu tarih esas alınmıştır.¹³ Ancak yazar, *Notlar*'ının beşinci cildinde kaydettiği bir notta doğum tarihi olarak 1908'i belirtmektedir. Gerek *Notlar*'ına gerekse biyografik unsur barındıran romanlarına bakıldığında, yazarın doğum tarihi olarak 1910'u kabul etmek daha doğru gözükmemektedir.

Yazarın anne ve babasına ait yukarıda kaydedilen bilgilere ve değerlendirmelere bakıldığında ailesi üzerinde Osmanlı sarayının gölgesi fark edilmektedir. Kemal Tahir, Abdülhamit'in evinde doğmuş bir yazardır. Doğumundan kısa bir müddet sonra II. Meşrutiyet'in karışık yılları başlamış, babasının evi ve işi elinden alınmıştır. Bu dönemde ilk yaşlarını ve intibalarını edinmeye başlayan yazar, kuvvetle muhtemel ki sosyal hadiselerle alakalı olarak ilk planda Abdülhamit'in övüldüğünü, İttihatçıların da yerildiğini duymuş olmalıdır. Sonraki yıllarda babasının savaflara katılması sebebiyle sıkıntı çekmeleri hep İttihatçılar yüzünden olmuştur. Çünkü İttihatçılar olmasaydı babası sarayda çalışacak annesi de saraydan yardım görecekti.

Karanlıklar kadar derinim anne!

Simsiyah serviler mezar taşları
Vecd ile titreyip sallanışları
Ruhuma biriken bu gözyaşları
O korkunç geceden yadigar anne!

Allah'tan, şeytandan, ölümden derdim
Yüz kere, bin kere ebedî derdim
Aczime sardım da sana gönderdim,
Bu hicran şiirini yadigar anne!...

(Notlar 5, 17)

¹² Notlar 1, s. 5

¹³ Örnek olarak bkz. İskender Özsoy, 'Kemal Tahir'in 63 Yılı', *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, 2004, s. 9; Kemal Sülker, a.g.m.; Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

Kemal Tahir'i tam olarak anlamak için üç hususa dikkatle eğilmek gerekir: Yazarın doğup büyüdüğü aile ortamı, Sarı Mustafa- Nazım Hikmet- Kerim Sadı tesiri ve hapishane yılları.¹⁴

Kemal Tahir, çocukluğundan itibaren iki hususu sıklıkla duymuştur: Mevcut idarenin kötülüğü, buna karşılık eski idarenin iyiliği. Yazar, bu dönemden aldığı intibaların etkisiyle olsa gerek, hayatının hemen hemen hiçbir döneminde Osmanlı hakkında ağır ithamlarda bulunmamıştır. Kaba hatlarıyla ideolojik değerlendirmelerde bulunduğu dönemlerde dahi, Osmanlı'nın hep iyi bir tarafının var olduğunu vurgulama ihtiyacını hissetmiştir.

Kemal Tahir'in çocukluk yıllarında edindiği intibalardan biri de mevcut siyasî ortamın, görüldüğünden farklı arka planlara dayandığı hususudur. *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında Mahir Bey'in savaşı ve siyasî hadiseleri sorgulaması, yazarın da anlatıcı şahıs olarak buna destek olması, siyasî ortamın görünenden farklı arka planlar taşıdığı düşüncesinin etkisiyle olmalıdır. Kemal Tahir'in siyasî hadiseleri yorumlarken sıklıkla komplo teorisi (Komplo teorisini, gerçeklikten uzak anlamında kullanmıyoruz.) denilebilecek çıkarımlara ulaşmasında, Abdülhamit dönemi ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi hakkında babasından dinlediklerinin tesiri vardır.

Çocukluk yıllarının yazar üzerindeki diğer bir etkisi de, 'müşfik Osmanlı'yı bu yıllarda gözlemlemesidir. Yazar, Abdülhamit'i son Osmanlı sayar ve ondan sonra gelen padişahları Osmanlı olarak görmez. Dolayısıyla Abdülhamit'in babasına ve annesine yaptığı ihsanlar, Osmanlı'nın halkına yaptığı ihsanlardır.

Kemal Tahir'in hayatının her döneminde devam ettirdiği 'devletçi' tutumunda da çocukluk yıllarının etkisi vardır. Yazarın babası, tüm maddi imkanları elinden alınmasına rağmen, devlete küsmemiştir. Bu imkanları elinden alanlar, savaşa çağırdıkları anda tereddütsüz çağrıya riayet etmiştir. Babasının bu tutumu, yazara da etki etmiş olmalıdır. Mete Tunçay, 'Kemal Tahir felsefe bilmezdi ama neredeyse Hegelci anlamda bir devleti yüceltme havasına girmişti. Bunun Marksizmle bir alışverişi yok.' değerlendirmesini yaptıktan sonra şu soruyu yöneltir: 'İyi ama siz bazı düşüncelerinizden dolayı devlet tarafından cezalandırıldınız bunu da tasvip ediyor musunuz?' Mete Tunçay'ın bu sorusu üzerine Kemal Tahir, 'Evet!' cevabını verir.^{*15} Yazarın bu cevabı, siyasî uygulamaların ötesinde kavram olarak devlete

¹⁴ Son iki unsur ilgili bölümlerde ele alınacağı için, burada, yazarın aile ortamı incelenecektir.

* Mete Tunçay, Kemal Tahir'in verdiği bu cevap hakkında, 'Bence bu kendini inkardan, geçmişini inkardan başka bir şey değildir.' değerlendirmesini yapmaktadır. (Mustafa Çobanoğlu, Mustafa Çobanoğlu, *Kemal Tahir'in Düşüncesi, Son Akşamı ve Vasiyetnamesi*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, 1980)

¹⁵ Mustafa Çobanoğlu, 'Kemal Tahir'in Düşüncesi, Son Akşamı ve Vasiyetnamesi', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına* isimli kitapta yer almaktadır, bkz. s. 340-369)

verdiği önemi gösterir. Bunda da, kendisi gibi devleti temsil edenlerin gadrine uğramış babasının devlet ve onu temsil edenler hakkındaki görüşlerin etkisi olmalıdır.

Aile 1915'te Nazilli'ye taşınır. Burada İbtida mektebinin birinci sınıfına başlayan Kemal Tahir, 1916-1918 senleri arasında Burdur'da bulunur. 1919'da Kasımpaşa İptidaisi 3. sınıfa kaydolar. 1920'de mektep tatile girer. 1922'de Kasımpaşa Cezayirli Hasan Paşa Rüştüyesi'nden mezun olur ve 1923'te Galatasaray 3. sınıfa başlar. Bu okulda 1926'da iki sınıf atlar ve 1927 senesinde Galatasaray 8. sınıftayken mektebi bırakır.¹⁶

Yazarın çocukluk yıllarıyla alakalı olarak dikkat edilmesi gereken bir husus da, 7-8 yaşlarında iken savaşın bütün gerçekliğini bizzat müşahade etmesidir. 1915 – 1918 senleri arasında üç yıl süreyle Aydın, Nazilli, Burdur şehirlerinde babasının görevi dolayısıyla kalan Kemal Tahir, bir ilkokul öğrencisidir ve şahit olduğu manzaralardan etkilenir. Özellikle *Bir Mülkiyet Kalesi*'nde kaydedilen şu manzara yazarın, o yıllardan zihninde kalan fotoğraflardan biridir:

Murat, pencereden dışarıyı seyrediyordu. Dalmıştı.

- Neye bakıyorsun Murat?
- Askere bakıyorum.
- Hangi askere?
- Şurada... Hâlâ oturuyor.
- Oturuyor mu? -Çocuğun yanına geldi- bu havada asker oturur mu?
- Bir saat oldu. Şimdi oturmadı ki... Üstünü kar örttü de... Haberi yok... Hiç kımıldamadı.
- Saçmalama... Hangi asker?
- İşte... Ağacın altında.
- Ağacın altında insan yok... Taş yığını o...
- Vallaha asker... Elinde sopası da vardı... Ağır ağır yürüyordu. Oraya oturdu...
- Şimdi oradaki tümsek insan mı?
- İnsan elbette...¹⁷

Kemal Tahir, Milli Mücadele yıllarında bir çocuk olmasına rağmen, biyografik özellik gösteren romanlarından anlaşıldığına göre, mücadelenin içinde faal olarak yer almıştır. Henüz 8-10 yaşlarındayken, özellikle, İstanbul'dan Anadolu'daki Milli Mücadele'ye yardım edenler

¹⁶ Notlar 5, s. 7

¹⁷ Bir Mülkiyet Kalesi, s. 161-162

arasında haberleşme ve malzeme taşıma işlerinde çalışmıştır. Bu işler içinde, yaşına göre tehlikeli olanları da vardır. Yazarın bu tecrübesi Milli Mücadele’yi konu alan romanlarına bir bakış açısı olarak yansımıştır. Kemal Tahir, Milli Mücadele’ye girişilmesinin siyasi arkaplanını sorgularken bu mücadeleyi veren insanların kutsiyetini sıklıkla vurgular. Yine yazarın özellikle 1935’e kadar ki dönemde Cumhuriyet idaresi karşısında bir idealist olarak davranmasının, Cumhuriyet’i kendi eseri gibi kabullenip kollamasının temelinde, bu yıllardaki intibalarının etkisi muhtemeldir.

Yazar, çocukluk yıllarına, *Notlar*’ında pek fazla değinmez. Romanlardan yapılan çıkarımlara göre yazar, mutlu bir aile ortamında yetişmiştir. Özellikle babasının savaşlarda bulunduğu yıllarda, ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşasa da, bu ekonomik sıkıntının ailesinin huzuruna etkisi fazla olmaz.

Yazarın, aile ortamının dinî havasından pek fazla etkilenmediği görülmektedir. Annesinin de babasının da dine dayalı ahlakî telakkileri, dinî hassasiyetleri, yazarda ilk gençlik döneminden itibaren görülmez. Bunda 15 yaşında iken (1923’te) ‘Türkiye’nin Batı’ya açılan kapısı’ Galatasaray Lisesi’nde okumasının da etkisi olabilir.

Galatasaray yılları, yazarın edebiyata yönelmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde Ahmet Haşim’e hayran olan Kemal Tahir, onun gibi şiirler yazmaya çalışır. Düz yazı denemeleri de yapar. Ancak bunları yayınlamaz. Kemal Tahir’in 1930’larda Fatma İrfan’a yazdığı mektuplardan da, bu yıllarda Haşim’i sevdiğini öğrenmek mümkündür. Yazarın Haşim’i sevmesi, onun bu yıllardaki kişiliğiyle ilgili ip uçları vermektedir.¹⁸ Ferdî dünyasını şiirde söz konusu eden, sosyal temalara yer veremeyen Ahmet Haşim, içine kapanık kişiliğiyle öne çıkar. Bu ilgiden hareketle Kemal Tahir’in de bu yıllarda sanatta ferdî duyguları öne çıkardığı düşünülebilir. Nitekim yazarın kaleme aldığı ilk şiirlerinde duygu ve gözlem yoğunluğu öne çıkar. Bu ilgiyle beraber, yazarın sosyal meselelere tümünden kayıtsız olduğu sonucuna ulaşmak doğru olmaz. Çünkü Galatasaray Lisesi’ndeki yıllarından birkaç yıl sonraki dönemle ilgili Fatma İrfan’ın yaptığı değerlendirmeler, Kemal Tahir’in şiirde ferdî

¹⁸ İsmet Bozdağ, Kemal Tahir’in bu yıllarda Ahmet Haşim’i sevmesini, ‘Şiir yazma hevesinde, ‘başkasından farklı olmak’, ‘güç işe koşulmak’ eğilimi vardır. Bu, içinde yaşayan aşağılık duygusunu yenme çabasıdır. Kemal Tahir de hayatta ezilmiş bir anne ve babadan geliyordu; anne sarayda kalfalığa bile yükselmeden başgöz edilmiş bir Çerkez kızı; baba, 1908 darbesiyle Saray Marangozhanesinde kazandığı *rütbelerden* ve aylığından yoksun kalıp, sokaklarda iş arayan bir dülger! Bu ezilmişlik, evin büyük oğlu Kemal Tahir’e de ister istemez sıçramıştır! Nitekim ilk yazdığı gençlik şiirlerinin büyük bir bölümü, toplumda ezilmiş insanların hikayesi, mersiyesidir.’ (İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 6) ifadeleriyle değerlendirir. Kanaatimizce Bozdağ’ın bu değerlendirmeleri Kemal Tahir’in bu yıllarıyla ilgili doğru bir tespiti içermemektedir. Evvela, yazarın annesi de babası da ‘ezilmiş’ değildir. *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında ortaya koyulduğu, ayrıca *Notlar*’ında kaydedildiği üzere yazarın anne ve babasını ‘ezilmiş’ değil, aksine ‘ihسانlarla mutlu’ insanlar olarak değerlendirmek mümkündür. Romanda çizilen portre de buna uygundur. Ayrıca, yazarın ilk şiirlerinde ‘ezilmiş insanları’ anlattığı şeklindeki değerlendirme de eksiktir. Yazar, ilk şiirlerinde bu temi değil, daha ziyade ferdî duygularını işlemiştir. Bu tarzda şiirlerini ise 1935’ten sonra, Sarı Mustafa ve Nazım Hikmet’in tesirine mutlak olarak girdiği dönemde yazmıştır.

duygulara önem vermesine rağmen, sosyal meselelere de kayıtsız olmadığını göstermektedir.¹⁹

I.2 Gençliği, Çevresi, Arkadaşları ve Eğitim Yılları

Yazar, 13 yaşında Galatasaray Lisesi'ne başladığında Türkiye'de de yeni bir devlet kurulur. Galatasaray Lisesi, yazarın o güne kadar içinde bulunduğu ve doğulu yönü ağır basan aile ortamından farklı bir ortam sunmaktadır. Kemal Tahir'in 1936'ya kadar sürecek fikrî dönemine bu yıllar, önemli bir başlangıç noktasıdır. Kemal Tahir, Osmanlı kültürünün ağır bastığı bir aile ortamında büyüse de, Batı kültürüne büsbütün yabancı değildir. Babasının Batı kültürüne açık bir yapıda olması -sinemaya gitmek gibi- daha küçükken yazarın dünyasında Batılı yaşam biçimiyle ilgili intibalar bırakır. Yazardaki bu tecrübenin üzerine, yeni Cumhuriyet'in heyecanı eklenince Galatasaray Lisesi'nde çok ciddi bir dönüşüm yaşayacağı sonucuna varılabilir. 1926 yılında annesinin vefat etmesi sebebiyle²⁰ 16 yaşındayken sekizinci sınıftan ayrılmak zorunda kalmasıyla eğitim hayatı biter. Yazar, Galatasaray yıllarına ait değerlendirmelerde bulunmasa da, mezuniyetinden sonraki hayatına bakıldığında onda gerek sanata karşı gerekse batılı yaşama karşı ilk ciddi alakanın bu dönemde uyandığı görülmektedir.

Galatasaray Lisesi, kurulduğu günden itibaren mezunlarının büyük çoğunluğu mevcut Osmanlı idaresiyle uyuşamamıştır. Dolayısıyla Galatasaray Lisesi, eleştiri geleneği itibarıyla, Osmanlı idaresinin çeşitli sebeplerle eleştirilmesine kaynaklık etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasının ardından, yeni idarenin mutlak manada Batılılaşmayı esas alması sebebiyle, Galatasaray Lisesi'nin siyasi yapı hakkındaki muhalefeti de bitmiş, yeni Cumhuriyet'in ideolojisinin inşa edildiği bir merkez haline gelmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra okulu ziyaret eden Mustafa Kemal'in okul hakkındaki görüşleri,²¹ okul ile siyasî yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Osmanlı'da 'Batıya açılan kapı' olan Galatasaray, artık 'Cumhuriyet'e açılan kapı'dır. Kemal Tahir, okulun bu en heyecanlı döneminde sadece bilginin aktarıldığı bir öğrenci değil, yeni Cumhuriyet için inşa edilen 'genç nesillerden' biridir.

Galatasaray'ın Kemal Tahir üzerindeki önemli bir etkisi de, eğitim dili olan Fransızca vasıtasıyla olmuştur. Fransızca'yı burada öğrenen yazar, Batılı kaynakları birinci elden okuma imkanı bulur. Kendine 'üstad' olarak aldığı Balzac'ı Fransızca'dan okur. Balzac, daha bu yıllarda edebiyatın toplumla olan 'farklı' ilişkisi adına yazara önemli düşünceler ilham etmiş

¹⁹ Fatma İrfan'ın bu değerlendirmelerine, Kemal Tahir'in gençlik yıllarıyla ilgili olarak genişçe değinilecektir.

²⁰ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

²¹ Mustafa Kemal'in Galatasaray'ı ziyareti ve okul hakkında yaptığı değerlendirmeler için bkz. Ziyad Ebuzziya, *1921-1933 Galatasaray Tarihçesi*, Galatasaray Eğitim Vakfı Yay., İstanbul

olmalıdır. Balzac'ın dışındaki Fransız edebiyatı da yazarın bu yıllarda yaptığı okumalarda önde gelir. Fransız edebiyatının bu eserlerine bakıldığında edebiyat ile felsefenin iç içe geçtiği görülür. Kemal Tahir, edebiyatın 'derinliğini' Fransız edebiyatını tanıyarak fark eder.²²

Zonguldak'a Gidişi

Kemal Tahir, 1926'de Galatasaray'dan ayrıldıktan sonra kısa bir süre Karaköy'de avukat katipliği yapar.²³

Avukat katipliğinden elde ettiği kazancın yeterli olmaması sebebiyle²⁴ 1928'in ortalarında Zonguldak'a ambar memuru olarak gider. Burada bir buçuk yıl kalır.²⁵ Zonguldak'a bu gidiş, yazarın çocukluk dönemi hariç İstanbul dışına ilk çıkışı, Anadolu insanı ile şuurlu olarak ilk karşılaşmasıdır. Yazar, Zonguldak'taki yıllarıyla ilgili gözlemlerine romanlarında ve *Notlar*'ında pek yer vermez. Sadece *Hür Şehrin İnsanları*'nın başında Murat vasıtasıyla bu yıllarla ilgili birkaç hatıra dile getirilir. Buna göre yazar ambar memuru olarak kaldığı Zonguldak'ta rahat bir hayat yaşamıştır. Oradaki işçilere yardım etmiştir.²⁶ Hatta başından bir aşk macerası da geçmiştir.²⁷ Kemal Tahir, daha sonraki yıllarda mahpusluk hayatıyla geliştireceği Anadolu insanıyla ilgili intibalarını ilk olarak burada edinir. Roman yazmaya teşebbüs ettiği ilk yıllarda, Fatma İrfan'a, 'İlk romanımın konusu Zonguldak'tan olacak' demesi, Zonguldak'ın yazar üzerindeki etkisini ve yazarın Zonguldak'ta yaşadığı hadiseler, tanıştığı insanlara, henüz bir romancı gözüyle değil ama iyi bir okur; insana ve topluma farklı açılardan bakabilen bir gözlemci olarak baktığını ortaya koymaktadır.

Zonguldak'ta okumalarına devam eden yazar, edebiyatla ilişkisini, bir amatör şiir heveslisi olarak devam ettirmektedir. 1930'da Zonguldak'tan döner ve yine avukat katipliği yapmaya başlar. Onun bu dönemdeki hayatını, birçok yönüyle, *Hür Şehrin İnsanları* romanında bulabilmekteyiz. Romanda Murat karakteriyle yer alan Kemal Tahir, hovarda, keyfince yaşayan, Şehzadebaşı'nda bir kahvehanede kalan, şiir meraklısı bir delikanlı olarak yer alır. Fatma İrfan, yazarın bu yıllarını, 'Şehzadebaşı kahvelerinin müdavimi olduğu, hece

²² Fransızca ve Fransız edebiyatı, bu dili ve edebiyatı çok iyi öğrenen hemen her aydında aynı tesiri yapmıştır. Mesela, Fransızca'yı ve Fransız edebiyatını ve düşüncesini çok iyi öğrenen Cemil Meriç de edebiyatın 'farklı' dünyasını kavramış ve edebiyata tek düze bakma hatasından kurtulmuştur. Türk düşünce tarihinde birbirine en çok benzeyen iki aydın olarak Kemal Tahir'le Cemil Meriç'in sayılabilecek olması, beslenme kaynaklarının sunduğu bu imkanla da ilgilidir.

²³ Bu dönemle ilgili kayda değer bir bilgi ve değerlendirmeye rastlanmamıştır. Yazar, biyografik romanlarında da bu döneme değinmez. Mesela, *Hür Şehrin İnsanları*'nda 1930'lardan bahseder. Bu romanda avukat katipliğine başlayan Murat, bu işi ilk defa yapmaktadır.

²⁴ Kemal Sülker, a.g.m.

²⁵ Notlar 15, s. 246

²⁶ *Hür Şehrin İnsanları*, s. 47

²⁷ Kemal Tahir, bu dönemini, *Hür Şehrin İnsanları* romanının ilk 45 sayfasında anlatır.

vezniyle şiirler yazdığı, Kemalizm'e içten bağlı olduğu dönem' olarak değerlendirir.²⁸ *Hür Şehrin İnsanları*'ndaki Murat'ın yaşadıkları, Kemal Tahir'in yakın dostlarından da teyit ettiğimiz bilgilere göre, Kemal Tahir'in avukat katipliği öncesinde ve avukat katipliği döneminde yaşadıklarıyla çok büyük oranda örtüşmektedir. *Hür şehrin İnsanları*'ndaki Murat, yazarın biyografisi ile ilişkilendirildiğinde farklı bir açılım kazanır.²⁹ Buna göre Kemal Tahir'in Zonguldak'tan döndüğü, henüz avukat katipliğine başlamadığı ve işsiz olduğu bu dönemle ilgili olarak şu çıkarımlara ulaşmak mümkündür.

Kemal Tahir, Şehzadebaşı'nda bir kahvehanenin depo olarak kullanılan kısmında kalmaktadır. Yazar, kaldığı bu odayı romanda şu şekilde anlatır:

Odada mobilya olarak beş tane masa, açılır kapanır bir demir iskemle, bir şeker sandığı vardı. Masalardan üçü, duvarın dibine yan yana koyulmuş, Üstüne Murat'ın yatağı serilmişti. Diğer ikisi, karşı tarafta duruyorlardı. Bunları üzeri ve altları alabildikleri kadar kitapla doluydu. Şeker sandığının üzerinde de ciltli, ciltsiz kitaplar duruyordu. Duvara mihlanmış büyük bir çiviye Murat'ın paltosuyla şapkası asılmıştı.³⁰

'İzbe' denilebilecek bir yerde, açlıkla tokluk arası bir halde yaşayan, kahvehanede kumar oynayanların verdiği bahşişlerle simit ve çay parasını çıkarmaya çalışan Kemal Tahir, bu parasızlık sebebiyle perişan bir haldedir. Bu halini, romanda, 'Murat çaresiz kalarak, arkadaşlarından terzi Enver'e gitti. Enver de dışarıdaki cepleri sökerek, ötesine berisine yamadı. Asıl beden, yama tutacak halden çıktığı için, yamayan yerin hemen kenarları birkaç gün içinde kendilerini koyuverdiler. Zaten eğreti boyası döküldükten, bilhassa cepleri alındıktan sonra spor biçimi palto, paltoluktan çıkmış, acaip bir Haham cübbesi haline gelmişti. Öyle ki, caddede giderken acelesi olmayan bütün gelip geçenler, bir kere dönüp mutlaka bu yeni modaya hayretle bakıyorlardı... Pantolonunu çıkardı. Bu da ceketin kumaşındandı. Onun kadar lekeli ve haraptı. Paçaları, arka tarafı, birer parmak genişliğinde aşınmıştı. Kıçı da yamalıydı... Kunduralarını çıkarmak için iskemleye ilişti. Hele kunduraları öteki giyim eşyalarının hiçbirisiyle mukayese edilemez haldeydi. Bir insanı değil, Taksim meydanını bile bu bir çift pabuç eskisi, derhal, ayyaş ve meczup bir dilenci haline getirebilirdi. Artık su ve çamur tutacak yerleri kalmamıştı. Boyatmanın da imkanı yoktu.

²⁸ Fatma İrfan, 'Kemal Tahir'le Konuşan Herkes Bir Parça Kemal Tahir'leşir', *Politika Gaztesi*, 03.05.1976

²⁹ Kemal Tahir'in biyografisini hazırlarken romanlarında yer alan Murat karakterini sıklıkla kullandık. Öyle ki biyografinin önemli bir kısmı, romanları üzerine yapılan biyografik okuma sayesinde oluşturuldu. Çünkü yazarın hayatına en büyük kaynak, yakın dostlarından da teyit ettiğimiz üzere, biyografik özellik gösteren romanlarıdır.

³⁰ *Hür Şehrin İnsanları*, s. 61

Çamurda yürümeğe mecbur kaldığı günlerin sabahı, burada, çoraplarını ayağına giyerken gözlerinden kaç kere yaş gelmişti. Çoraplar buz tuttukları için... Böyle sabahlarda nasıl olup da hala ölmediğine şaşardı. Ölmüyordu, sefaletle alışınca, insan bir manada yaşıyordu ama, bir senede üç senelik yıpranarak şüphesiz.³¹ şeklindeki ifadeleriyle anlatır.

Kemal Tahir, bütün perişanlığına rağmen, tek bir şeyi aksatmaz: Kitap okumak. Tek varlığı, iki sandığı dolduracak kadar olan kitaplarıdır.³²

‘Ben hiçbir ayet, sure bilmiyorum. Sonra da ruha falan inanmıyorum.’³³ şeklindeki sözleri ise yazarın bu dönemdeki inanç dünyasını ifade eder.

1931 yılının Nisan ayında askere alınan Kemal Tahir 1932 yılının Ekim ayında terhis edilir.

Hayatın perişanlığı içerisinde kitaplara sığınan yazarın hayatında, kitaplardan oluşturduğu dünyanın dışında, arkadaş çevresinin önemli bir yeri vardır. Edebiyat meraklılarından oluşan bu çevrede Kemal Tahir, yazdığı şiirlerle, şiir ve edebiyat hakkındaki değerlendirmeleriyle öne çıkar. Romanda Murat, özellikle bilek gücü ve edebiyatçı yönüyle, adeta bir cazibe merkezidir.³⁴

Avukat Katipliği

Kemal Tahir’in perişanlığı, bir dostunun yardımıyla Karaköy’de bir avukatlık bürosunda katiplik işi bulmasıyla son bulur. Yazar, kısa zamanda hem giyimini kuşamını düzeltir hem de Beyoğlu’nun eğlence alemlerinde harcayabileceği kadar para kazanmaya başlar. Yazarın yukarıda kaydedilen özellikleri, avukat katibi olduğu dönemde de kendini gösterir ve Murat, girdiği yeni ortamda da bir cazibe merkezi olur. Kişiliğiyle de, gücüyle de, bilgi birikimiyle de ön planda olan bir kişidir. O yıllarda Kemal Tahir’le dost olan Fatma İrfan, kaydedilen bu durumu teyit eder mahiyette, yazarın fizikî ve ruhî portresini şu şekilde çizer:

³¹ a.g.e., s. 64-65

³² *Hür Şehrin İnsanları*’nda Murat’ın okuduğu kitaplarla ilgili olarak şunlar kaydedilir: ‘Kitaplara bakarak, elleri koltuk altlarına kavuşmuş öylece durdu. Aynı zamanda birkaç kitaba başlamak adeti idi. Bu gece, hangisine devam edeceğini düşünüyordu. Bronte’nin Jane Eyre’i.. Hele dursun! Bu gece sarsak, karanlık, yalancı gibi gibi şeylere tahammülü yok... Flober’in Trois Contes... İnsan, üsluptaki intizamdan bunalıyor. Daha hafif... Daha budalaca olan Sirano dö Berjerak gelsin ortaya... Bir zamanlar Fransa’yı hop oturtup hop kaldıran ne var bunda? ...’ (*Hür Şehrin İnsanları*, s. 62)

³³ a.g.e., s. 76

³⁴ Bu hususu, acaba yazar, kendisini subjektif bir şekilde anlatmış, kendini temsil eden karakteri yüceltmiş midir? diye düşünerek Kemal Tahir’in bu yönünü yakın dostlarına sorduk. Dostları, Kemal Tahir’in bilgisi, üslubu ve fiziki yapısıyla bir cazibe merkezi olduğunu, bugünkü ifadeyle karizmatik bir kişiliğe sahip olduğunu ifade ettiler. Nitekim hem *Hür Şehrin İnsanları*’na hem de biyografik unsur taşıyan diğer romanlarına bakıldığında yazarı temsil eden Murat karakterinin lider bir kişilik taşıdığı, insanlar üzerinde kolayca otorite kurduğu, silik, pasif bir kişilik olmadığı görülmektedir.

Onunla ilkokulu bitirdiğim yıl tanışmıştım. Sanırım o sıralar avukat katipliği yapıyordu. Sultanahmet'teki evimize sık sık gelirdi. İnce uzun boyu, kapkara ve şakaklarına doğru çekik kaşları, koltuğunun altından hiç eksik etmediği kitap ve dergileri, bir de sesi; şiir okuyan, tartışan, kocaman kahkahalarla gülen sesi kalmış o günlerden belleğimde.... Kara çatık kaşlarının sertliği ile, yüzünün ince güzelliği kişiliğindeki çok yönlülüğü yansıtıyordu... Bir yanı ile alabildiğine yumuşak, alabildiğine duygusal olan Kemal Tahir, bir yanı ile korkunç ölçüde acımasız ve sertti... Onda insanlığın tüm halleri vardı. Bir fikri savunurken kavga eder gibi coşardı. Çoğu kez ayağa kalkar, bir eli cebinde, bir elinde sigarası aşağı yukarı yürümeye koyulur, bulunduğu yerden çok ötelere gidecekmişcesine hızlı hızlı dolaşarak ve bağırarak konuşurdu. Çok güzel şiir okurdu. Alır giderdi sizi şiir okurken kendi dünyalarına...³⁵

Fatma İrfan, Kemal Tahir'in o yıllardaki fikir dünyası ile ilgili şu anekdota yer verir:

O sıralar okul kitaplarında Nazım Hikmet'in şiirleri vardı; Yaralı Hayalet ve Kırk Haramilerin Esiri gibi... Bir yaz tatilinde Kemal Tahir'e (*Nazım Hikmet'in şiirlerini*) okuduğum zaman, dudak bükmüş: 'Bunları Rusya'ya gitmeden yazmış, ben, züppelik olsun diye bileklere kelepçe taktırmaktan bir şey anlamam.' demişti. Ve bana Mustafa Kemal'in bir resmini vermişti. Arkasına: 'Kendini güçsüz ve mutsuz bulduğun zamanlar bu resme bak, güçleneceksin, biz böyle yapıyoruz.' diye yazmıştı.^{36*}

Kemal Tahir, avukat katipliği yaptığı dönemde hem yeterli miktarda para kazanır, hem de kişisel özellikleriyle Beyoğlu 'aleminin' tanınan isimlerinden biri olur; Beyoğlu 'alemlerinde', 'dostlar' bulur. Hayatında birçok kadın yer alır. Tam bir bohem hayatı yaşamaya başlar. Fakat başboş, meselesiz, ülkesinin ve toplumunun hiçbir meselesiyle ilgilenmeyen bu insanlar arasında, kendine sahici anlamda bir yer bulamaz. Kendini hep bir

³⁵ Fatma İrfan, *Politika Gazetesi*, 3.5.1976

³⁶ a.g.y.

- Fatma İrfan aynı yazısında bu fotoğrafı ve yazıyı, Kemal Tahir'in 1938'de tutuklanması üzerine askerî mahkemeye verdiğini, bir daha da geri alamadığını, resmin de arkasındaki yazının da Kemal Tahir'e verilecek ceza hususunda Kemal Tahir lehine herhangi bir işe yaramadığını kaydeder.
- *Hür Şehrin İnsanları*'nda Serbest Fırka'nın kurulması söz konusu olunca, Kemal Tahir'in, sırf Mustafa Kemal kurdu diye Halk partisini destekle mesi de yazarın Mustafa Kemal ve Cumhuriyet ile ilgili düşüncelerini ortaya koyan bir örnektir.

yabancı gibi hisseder. Eğlenceden döndüğü bir sabah vakti, Galata Köprüsü üzerinde iş bekleyen ameleleri görünce, büyük bir mahcubiyet hisseder.

Yazarın bu yıllarda, *Hür Şehrin İnsanları*'nda yer alan bir sahneden³⁷ ve Cengiz Yazoğlu'nun sözlü beyanından hareketle, Kapalı Çarşı'da kısa bir müddet tezgahtarlık yaptığı da tahmin edilmektedir.³⁸

1.3 Gazeteciliği, Okumaları ve Edebiyat Dünyasına Girişi

Galatasaray Lisesi'nden itibaren şiir 'karalayan' Kemal Tahir, 'heves' olarak gördüğü bu yılların mahsullerinin büyük kısmını yayınlamaz. 1931'de yayınladığı ilk şiirinden sonra yazarın hayatı yeni bir yönde ilerlemeye başlar. Nitekim bu yayından kısa bir müddet sonra, avukat katipliğini bırakarak gazeteciliğe başlar.

Gazeteciliğe Başlaması

Kemal Tahir, 1932'de başladığı gazeteciliğe, hayatının sonuna kadar, çeşitli konumlarda devam etmiştir. Onun gazetecilik hayatının ilk evresini oluşturan 1932'den hapsedildiği 1938 senesine kadar altı yıllık sürede, gazetecilikte, musahhihlikten yazı işleri müdürlüğüne kadar yükselmiş, bu alandaki hemen her kademede çalışmıştır.

İlk şiirlerini, Babıali'ye girmesine yakın bir dönemde, Nisan 1931'de 'Bardaki Kadın', Mayıs 1931'de de 'Açın Türküsü' başlığıyla *İctihad* dergisinde yayınlar. 1932 yılında Babıâli'ye girer.³⁹ *Vakit*, *Haber*, *Son Posta* gazetelerinde musahhihlik, çevirmenlik ve röportaj yazarlığı yapar.⁴⁰

Kemal Tahir'in hayatında gazeteciliğin oynadığı büyük rolü, romanlarında da görmek mümkündür. Gazetecilik onun, romancılıktan sonraki vasfıdır. Yazar, biyografisine yer verdiği hemen her romanında kendini temsilen gazeteci Murat karakterini inşa eder.⁴¹

³⁷ *Hür Şehrin İnsanları*, s. 155 -160

³⁸ Yazarın, muhtemelen Zonguldak'tan döndüğü ve avukat katipliğine henüz başlamadığı dönemde yaptığı bu iş sebebiyle, romanda, Kapalı Çarşı esnafı ve çarşıdaki işleyiş biçimi üzerine yaptığı çözümlemelerin canlılığı usta bir romancının canlandırmasından öte, hadiseyi yaşamış bir romancının tecrübelerinin aksettirir mahiyettedir. Özellikle hapishaneyi anlattığı romanlarında Kemal Tahir'in tanıdığı insanları, yaşadığı ortamı romanlarına nasıl aksettirdiği gözlemlenebildiğinden, Cengiz Yazoğlu'nun bu ifadelerini doğru kabul etmek mümkündür. Yazoğlu, Kemal Tahir'in bundan bahsetmekten pek hoşlanmadığını (Yazoğlu'na göre bu, o yıllarda yaşadığı sıkıntılar sebebiyle olabilir.), ama böyle bir tecrübesinin olduğunu kaydediyor.

³⁹ Kemal Tahir'in Babıâli'ye giriş yılı problemlili bir konudur. *Notlar*'ının beşinci cildinin önsözünde verilen bir bilgiye göre bu tarih 1933'tür. Önsözde kaydedilen bilgilere göre Kemal Tahir, askerlikten geldikten sonra Ekim 1933'e kadar işsizdir. (Notlar 5, s. 3) Oysa Kemal Tahir Ekim 1933'te *Geçit* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Bu dergiyi çıkarmadan önce, basın hayatında bir tecrübesi vardır. Ayrıca o yılların gazetelerine baktığımızda Kemal Tahir'in 1932'de basın hayatına girdiği görülmektedir.

⁴⁰ Daha sonraki yıllarda yaptığı röportajlardan Namık Kemal hakkında olanı, 1936'da *Namık Kemal İçin Diyorlar ki* adıyla yayınlar.

⁴¹ *Kelleci Memet*, *Büyük Mal*, *Karılar Koşuşu*, *Yol Ayrımı*, *Kurt Kanunu* romanlarında yer alan Gazeteci Murat karakteri, romancıyı temsil eder. *Büyük Mal*, *Kelleci Memet* ve *Karılar Koşuşu* romanlarında yazarın Gazeteci Murat'ı anlatımı biyografisine uygun olsa da, diğer romanlarda biyografiyle uyuşmayan bazı hususlar

Kemal Tahir'in biyografisine yer verdiği hemen her romanda kendini gazeteci bir karakter olarak inşa etmesi dikkat çekicidir. Bu durum, gazeteciliğin yazar açısından önemini ortaya koymakla beraber, yazarın olaylara sadece bir romancı değil, bir gazeteci gözüyle baktığını da gösterir. Ayrıca yazarın özellikle Cumhuriyet tarihiyle ilgili romanlarında kendi biyografisine uymadığı halde kendini gazeteci bir karakterle romana taşımasını, bu olaylar karşısında uyandırmak istediği gerçeklik duygusuyla ilgili olduğunu düşünmek de mümkündür.

Mahpusluğu döneminde Kemal Tahir'in basın hayatıyla ilgisi, tefrika ettirdiği romanlar vasıtasıyla olur. Romanların tefrika ettirilmesinde, basın hayatında kurduğu dostlukların etkili olduğu *Notlar*'ından ve mektuplarından anlaşılmaktadır. Ancak bu yıllarda tefrika roman neşretmenin dışında gazetecilikle ilgili herhangi bir faaliyette bulun(a)maz. Hapisten çıkmasından kısa bir müddet sonra, edebî çalışmalarının yanı sıra basın hayatına tekrar atılır ve İzmir Ticaret Gazetesi'nin İstanbul temsilciliğini ve yazarlığını yapar. 1956'da Aziz Nesin'le beraber Düşün Yayınevi'ni kurarak yayın dünyasına girer. O döneme kadar yayınladığı romanlarını bu yayınevinden çıkarır. Yazar, basın ve yayın dünyasıyla ilgisini ömrünü sonuna doğru Naci Çelik'in çıkardığı *Türkiye Defteri*'nin yayınlanmasında ve yayın politikasında etkin rol alarak devam ettirir.

Gazeteciliğe başladığı yıllarda 22 yaşında olan yazar, ateşli bir şekilde Cumhuriyet devrimlerini savunur. Yaklaşık 1 - 1,5 yıl kadar basın dünyasını yakından tanıyan Kemal Tahir, Cumhuriyet'e 'daha iyi sahip çıkmak için' 1933'te kendi dergisini çıkarmaya karar verir ve *Geçit* macerası başlar.

Geçit Dergisi

Kemal Tahir, 1930'ların ilk yarısında, Cumhuriyet devrimlerinin yeterince anlatılmadığı, edebiyata taşınmadığı, edebiyatçıların bu devrimlere yeterince sahip çıkmadığı inancındadır. *Notlar*'ın beşinci cildinde yer alan, bu yıllara ait değerlendirmelerde yazar,

‘Nerde inkılaptan aldığımız engin hız? Nerde yeni hayatımızın içimize göstereceği taze ve kuvvet veren ufuklar? Nerde bütün çocuk, genç, adam ümitlerimiz.’⁴²

gözlemlenir. Şöyle ki *Kurt Kanunu* romanı, reel zaman olarak 1926'da geçmektedir. Bu romanda Emin Bey'in yeğeni olarak yer alan Gazeteci Murat, yazara ait özellikler taşımaktadır. Ancak romanın 1926'da geçiyor olması, yazarın o yıllarda gazeteci olmaması sebebiyle biyografik bir uyumsuzluk vardır. Aynı şekilde *Yol Ayrımı* romanı da bir uyumsuzluk göstermektedir. Roman, 1930'da geçmektedir. Bu romanda da yazarı temsilen Vakıf Gazetesinde çalışan bir gazeteci olarak Murat yer alır. Ne var ki gerçekte yazar bu yıllarda henüz gazeteciliğe başlamış değildir.

⁴² Notlar 5, s. 178

‘Ve bu yol, şüphesiz milliyetçi edebiyata gidiyor. Allah’a şükür fakir oldukça dolu idim. Ben ayakta duruyorum.’⁴³

diyerek *Geçit* dergisini çıkarmaktaki temel amaçlarından birini dile getirir. Yazara göre, *Geçit*, Cumhuriyet’in ülküleri kapsamında, onları hakkıyla temsil eden bir edebiyat meydana getirecektir.

İlk sayısı 10 Ekim 1933’te çıkan *Geçit*, toplam yedi sayı yayınlanmıştır. Son sayısı 10 Temmuz 1934 tarihini taşımaktadır. Dergi, ‘Her ayın onunda çıkar. Edebiyat ve Sanat Mecmuası’ alt başlığıyla yayınlanır. Derginin ‘Sahip ve Umum Neşriyat Müdürü’ olarak Kenan Şehabettin kaydedilmektedir.⁴⁴ Kemal Tahir, derginin yazı heyetinde şu isimleri sayar: İdris Ahmet, Ziya İlhan, Yakup Sabri, Mahmut Atilla, Nuri Tahir, Kemal Faik, Kenan Şehabeddin, Ertuğrul Şevket, Arif Nihat, Hidayet Naci...⁴⁵ Yazar, Fatma İrfan’a gönderdiği bir mektupta derginin çıkmasıyla ilgili şu değerlendirmede bulunur:

‘... Aldığımız mektuplardan öğrendik ki *Geçit*’imiz Türk gençliğinin üzerinde lazım gelen müspet tesiri yapmıştır. İstedikimiz ve yaratmaya çalıştığımız havayı bulduk demek...Buna bütün kalbimizle memnunuz...’⁴⁶

Kemal Tahir, *Geçit*’in ilk sayısında Şehir Tiyatroları Yönetmeni Muhsin Ertuğrul hakkında bir yazı kaleme alır. İkinci sayısında ise Cumhuriyet’in onuncu yılı kutlamalarına değinir. Bu ilk yazılarında, Cumhuriyet devrimlerine yönelik ilgisini ve sevgisini ortaya koymuştur. Mesela ilk sayıda yer alan yazısında Muhsin Ertuğrul’u, ‘Rejisör Efendi biz İstanbul Şehir Tiyatrosunda inkılap Türkiye’sinin on cepheden zaferini haykıran eserleri karşısında bir kral sarayında keyfe yazılmış şeyler seyretmediğimizi görmek ve buna inanmak istiyoruz. Bıktırıncaya kadar çıplak bacak değil beyim, taptırıncaya kadar, sanat ve vatan eseri. Hala mayo ile plaj manzaraları çeviren rejisörümüz, işte büyük inkılabın yürüyüş nizamında hissene düşen budur.’⁴⁷ şeklindeki ifadeleriyle şiddetli bir şekilde eleştirir. Aynı tavır dergideki ikinci yazısında da görmek mümkündür. Cumhuriyet’in onuncu yılı münasebetiyle kutlanan bayramı, yazar, ‘Ben bayramımızın ilk günü muazzam kalabalıkla dolmuş olan (Onuncu Yıl Meydanı)nda idim. Geçit resmi başladı. Alay, Taksim’e doğru yola çıktı. Taklardan çiçekler atıldı. Fakat alkış ruhsuz, haykırış sıfırdı. Ben onuncu yıl bayramımızı böyle düşünmemiştim. Bekledim ki, onbinlerce vatandaş hep bir ağızdan ve hep

⁴³ a.g.e. , s. 158

⁴⁴ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 15

⁴⁵ a.g.e., s. 19

⁴⁶ a.g.e., s.46

⁴⁷ Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinievvel 1933

aynı ateşle ‘Tarihten önce vardık, tarihten sonra varız’ diye vatanımızın ilk mesut bayramını kutlasın.’⁴⁸ ifadeleriyle değerlendirir. Gerek Muhsin Ertuğrul’la ilgili olarak gerek Cumhuriyet bayramıyla ilgili olarak kaleme aldığı yazılar, yazarın Cumhuriyet devrimlerine adeta bir iman vecdi ve heyecanıyla bağlı olduğunu göstermektedir. Yazarın bu bağlılığı, yeni kurulan Cumhuriyet karşısında heyecan duyan diğer vatandaşlarinkinden şu farkla ayrılmaktadır: Kemal Tahir, Cumhuriyet’le ilgili heyecan duymanın yanında, bu hususta büyük bir idealist tavrıyla, Cumhuriyet’le ilgili meydana gelen her şeyi eksik bulur. Bu hal, devrime zihninde çok büyük anlamlar veren ve hadiseleri bu anlamlar açısından değerlendiren bir insan psikolojisini gösterir.

Kemal Tahir’in Cumhuriyet için yapılanları eksik bulmasının sebebi, kendi biyografik tecrübesinden kaynaklanmaktadır. Babası Milli Mücadeleye katılan yazar, *Esir Şehrin İnsanları*’nda Milli Mücadele için her şeyini veren insanların gayretini ortaya koyar. Milli Mücadele çok büyük bir kutsallık taşır yazar için. *Esir Şehrin İnsanları*’nın isim olarak zıttı gibi gözüken *Hür Şehrin İnsanları*’nda ise, Milli Mücadele’yi yapan insanların çocukları anlatılır. Yazar, bu romanda hem uğruna mücadele verilen şehrin, İstanbul’un ve İstanbul’un temsil ettiği bütün vatanın, bir çürümeye mahkum olduğunu, hem de Milli Mücadele’yi yapan insanların çocuklarının bu mücadele şuurundan yoksun olduklarını anlatmaktadır. Kemal Tahir, iki romanının isminde sembolize ettiği bu eleştirel tavrını ilk olarak *Geçit*’te ortaya koyar. Ancak şu farkla ki, romanlarında farkında ve şuurunda olunmayan Milli Mücadeleyken, *Geçit*’te eleştirinin yoğunlaştığı nokta, Cumhuriyet’in siyasî yapısıdır. Eleştirinin maksadı farklı olsa da Kemal Tahir’in Cumhuriyet döneminde ortaya konulan edebiyattan memnun olmadığı bir vakiadır.

Kemal Tahir, *Geçit* vasıtasıyla düşüncelerini ortaya koyarak belli bir etki sahası oluşturduğuna inanmaktadır. Bu sebeple, derginin gidişatından memnundur. Öyle ki kendisi ve arkadaşları, dergiyi çıkarmak için katlandıkları birçok sıkıntıya, kutsal bir iş yapıyor olma düşüncesiyle katlanmaktadırlar. Kemal Tahir’in yaptığı işe verdiği bu kutsallık vasfı, Cumhuriyet’in onuncu yılı münasebetiyle tertip edilen bir program dolayısıyla meydana gelen tartışmada da görülür.

Maarif Vekaleti 1933’ün ilk aylarında, Cumhuriyet’in onuncu yılı münasebetiyle 19 yazarla görüşmüş ve onlardan Cumhuriyet’in önemini, yaptıklarını, devrimin açtığı yeni yolun halka neler getireceği hususlarının anlatılmasını istemiştir. Bakanlık ile yazarlar arasında imzalanan anlaşmayla yazarlar, Temmuz’a kadar eserleri teslim edecekler, bakanlık

⁴⁸ Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinisani 1933

da Kasım'a kadar telif ücretlerini ödeyecektir. Yazarlar belirlenen tarihte yazılarını vermelerine rağmen, anlaşmada mutabık kalınan tarihte paralarını alamamışlardır. Bunun üzerine Burhan Cahid, yazdığı bir yazıda bu durumu şiddetle eleştirmiş ve artık oradan gelecek parayı kabul etmeyeceğini belirtmiştir. İşte bu hadise üzerine Kemal Tahir, *Geçit*'te kaleme aldığı 'Eser mi, İmza mı?' başlıklı yazısında dile getirdiği şu ifadelerle, devrim adına bir şeyler yaptıkları halde para beklentisi içinde olan aydınları şiddetle eleştirir:

'Bence meselenin teessüf değer tarafı 19'dan birinin bu makalesinde değil, doğrudan doğruya Maarif vekaletinin mana veremediğim hareketindedir... Türkiye'nin eli kalem tutanları neden bu imtihandan ve bu imtihanı kazanma şerefinden mahrum bırakıldı? Maarif Vekaleti, bilgi, duygu, bilhassa inkılaba candan inanışa muhtaç bu yaratma kudretini hangi ölçü ile sade 19 kişide buldu?'⁴⁹

Kemal Tahir, hem Maarif Vekaletini hem de Cumhuriyet adına yapılan bir işten para bekleyen aydınları bu şekilde eleştirdikten sonra, *Geçit* adında bir roman yazdığını ve 'necip Türk milletine' bu romanı, hiçbir beklentisi olmadan, armağan ettiğini belirtir. Ancak bu romanı yayımlayamaz.

Yazarın *Geçit*'te kaleme aldığı diğer bir yazı dizisi de Anadolu'yla ilgilidir. 'Klasikleştirilmiş Anadolu', 'Gurbet', 'Anadolu'yu Yazanlar', 'Anadolulu', 'Anadolu Eserlerine Bir Bakış' başlıklarıyla beş bölüme ayırdığı yazı dizisinde Kemal Tahir, temel tez olarak Anadolu'nun hakkıyla bilinmediğini işler.⁵⁰ Yazar, yazı dizisini takdim yazısında, Anadolu'yla ilgili olarak o güne kadar ortaya konulmuş yaklaşımları bir tarafa bırakacağını belirterek, edebiyatın 'bir masal dünyası yaptığı Anadolu'yu gerçekleriyle ortaya koyacağını dile getirir. Kemal Tahir, yazı dizisini, *Geçit*'in son sayısında, şu cümlelerle bitirir:

'Tekrar ediyorum Anadolu, asırlarca şehirliden ve yazıcıdan uzak kalmıştır. Onu tamamıyla tanımak için senelerce tetkik etmeğe muhtacız. Bunun haricinde yazılan yazılar, bugün bile fantezi olmaktan kurtulamayan (Milli Edebiyat), (Memleket edebiyatı) yapmak olacaktır.'⁵¹

Alıntıda kaydedilen bu ifadeleri, yazarın bir başka döneminin ilk işaretleri olarak okumak mümkündür. Kemal Tahir, bu ifadeleriyle o güne kadar genel geçer hükümler olarak kabul edilen ve daha ziyade hamasî duygularla yorumlanan meselelerin 'göründüğü gibi

⁴⁹ Kemal Tahir, 'Eser mi, İmza mı?', *Geçit*, 17.01.1934

⁵⁰ Kemal Tahir'in bu düşünceleri o dönem Türk aydını ve edebiyatçılarının bir kısmında görülen düşüncenin benzeridir. Kemal Tahir'in *Geçit*'te dile getirdiği düşünceleri, Faruk Nafiz, 'Sanat' adlı şiirinde ortaya koyar.

⁵¹ Kemal Tahir, *Geçit*, 10 Teşrinievvel 1934

olmadığını', bu 'olmama' halinin fark edilmesi için de Anadolu'nun incelenmesi gerektiğini belirtir. Yazarın 'yerliliğe' ilk vurgusu olarak düşünülebilecek bu ifadeler, sonraki yıllarda eserlerinin temel tezlerinden olur. Kemal Tahir'in dile getirdiği, 'Anadolu'ya farklı bakma' konusu, o yıllarda gittikçe tesiri altına girmeye başladığı Nazım Hikmet ve çevresinin etkisiyle olmalıdır. Hakikatte, o döneme kadar Anadolu'yla fazlaca ilgilenmeyen çocukluk dönemi ve Zonguldak yılları hariç Anadolu'da fazlaca bulunmaya Kemal Tahir, o yıllarda Türk edebiyatında 'Anadolucu' anlayışın fanusunun dışında 'farklı bir Anadolu'ya vurgu yapar. Yazılarının içeriğine bakıldığında bunu görmek mümkündür.

Kemal Tahir, bu yıllarda yazdığı şiirlerini, *Geçit*'in üçüncü sayısında çıkan 'Heykel Seviyor' şiirinin adını taşıyan bir şiir kitabında toplamayı düşünmüştür. Bu doğrultuda *Geçit*'in beşinci sayısının arka kapağında 'Geçit Neşriyatı' olarak Kemal Tahir'in *Heykel Seviyor* isimli şiir kitabının basılmakta olduğu belirtilir. Ancak bu proje hayata geçemez. Kemal Tahir'in şiirleriyle ilgili diğer yayın düşüncesi, 1935 yılındadır. 22.2.1935 tarihli mektubunda bir şiir kitabı yayınlayacağını, adını da *Yağma Var Bir Şiirim Otuz Para* koyacağını belirtir.⁵² Kitaba ait düşündüğü ayrıntıları da kaydeden yazar, bu düşüncesini de hayata geçirememiştir. Yazarın şiirleri bugüne kadar bir kitap halinde yayınlanamamıştır.

Geçit, yedi sayılık macerasından sonra, büyük oranda maddi imkansızlıklar sebebiyle, kapanır. Kemal Tahir, *Yol Ayrımı* romanında *Kurtuluş* adıyla dergi çıkaran arkadaş gurubu vasıtasıyla *Geçit* macerasına değinir. Bu gurubun yaşadıklarından derginin büyük sıkıntılarla çıktığı anlaşılmaktadır. *Geçit* kapandıktan sonra farklı isimlerle yayınlama teşebbüsü olmuşsa da Kemal Tahir, bu teşebbüslerin içinde yer almamıştır.⁵³

Geçit dergisi Kemal Tahir'in fikrî dönüşümünün de göstergesi olması bakımından önemlidir. Burada yayınladığı ilk şiirlerinde aşk konularına ağırlık veren şair, dergi kapanmasından sonra yazdığı şiirlerinde toplumsal meseleleri öne çıkarmıştır. Yazardaki bu dönüşüm, bu yıllarda girmeye başladığı yeni çevreyle ilgilidir.

'Tipi' Soyadını Alması

Kemal Tahir, 1934'te çıkan soyadı kanunu ile 'Tipi' soyadını alır. Fatma İrfan'a yazdığı tarihsiz ama muhtemelen 1934'ün sonu veya 1935'in başında yazılan bir mektupta 'Tipi' soyadını almasını, 'Kemal Tahir Tipi'den sana selam...Ben (Tipi) soyadını tanrının yardımıyla aldım... Kocaman deyişli sözleri sevmiyorum. Eller, kendilerini yüceltmek için namlarını ululuk anlatan kelimelerden seçtiler. Bu kalabalığa karışmak bize yaraşmaz...

⁵² Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 35

⁵³ Abidin Nesimi, hem *Geçit*'in kapanma sürecini hem de *Geçit*'ten sonra farklı bir dergi çıkarma teşebbüsünü ilgili yazısında anlatmaktadır. Bilgi için bkz. Abidin Nesimi, as.g.m.

Söyleyişi, us'da yer edişi, sesi kolay bir kelime...'⁵⁴ cümleleriyle haber verir. 22.2.1935 tarihli mektubunda ise soyadıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

‘Adım (Tipi) oldu. Sadece Tipi. Gürültülü, karışık, çapraşık biraz da soğuk olmakla beraber, hiç olmazsa arkamdan seslendikleri zaman bu kocaman isimli adam da kim, diye başımı birden çevirtmeyecek; beni anıyorlar diyeceğim.

Kahraman, aslan, Koçyiğit, müthiş, âlim, filan gibiler sinirime dokunuyor; yılmaz, sönmez, korkmaz da öyle.

... Tipi esas itibariyle hoş isimdir vesselam. Ben beğendim, ne olur sen de beğen.’⁵⁵

Kemal Tahir, ‘Tipi’ soyadını uzun süre kullanmaz. 22.12.1935 tarihinde Ziya İlhan’a yazdığı mektubunda kaydettiği, ‘(Tipi) adını bıraktım. Bizim yazıhanenin komşusu matmazelle soy adları için konuşuyordu bizim arkadaş. Ben de dinliyordum. Kızcağıza beni gösterip (adı Tipi) deyince kız evvela (tipi ne demek?) diye sordu... Zaten soğuktu...’⁵⁶ gerekçeyle ‘Tipi’ soyadını kullanmaktan vazgeçtiğini belirtir. Yazar, sonraki yıllarda ‘Demir’ ve Benerci soyadlarını almakla beraber, fazla kullanmayıp; eserlerinde sadece ‘Kemal Tahir’ adıyla yetinir. Ayrıca, gerek geçim kaygısıyla yazdığı eserlerde, gerekse hapisteyken yazdığı eserlerde yirmiye yakın müstear isim kullanan⁵⁷ yazar, ‘Kemal Tahir’ adına ilk olarak *Sağırdere* romanının 1955 yılındaki baskısında yer verir.

Kemal Tahir’in 1930’ların başında tanıştığı insanlar ve girdiği çevre onun hayatının bir başka dönüm noktasını oluşturur.

Sosyalizm’le Tanışması: Sarı Mustafa, Nazım Hikmet ve Kerim Sadi Çevresi

Kemal Tahir, avukat katipliği yaptığı dönemde Şehzadebaşı, Süleymaniye civarındaki pansiyonlarda kalmaktadır. Daha sonra Tünel civarında ‘oda oda kiraya verilen bir bekarlar hanına’ taşınır.⁵⁸ Bu taşınma, yazarın hayatındaki en büyük dönüşüme zemin hazırlar.

Yazarın Tünel yakınındaki bu pansiyonda oda komşusu Sarı Mustafa (Mustafa Börklüce)’dir. Moskova’da okuyan, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye Komünist Partisi Genel Merkez üyeliği yapan Sarı Mustafa, kişiliği ve fikirleriyle Kemal Tahir üzerinde ciddi şekilde etkili olmaya başlar ve onu Nazım Hikmet’le tanıştırır. Yine bu yıllarda tanıştığı ve

⁵⁴ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 73

⁵⁵ a.g.e., s. 35

⁵⁶ Notlar 5, s. 218

⁵⁷ Bu bölümün sonunda müstakil bir başlık altında Kemal Tahir’in kullandığı müstear adlar konu edilecektir.

⁵⁸ Abidin Nesimi, a.g.y.

yakın dostluk kurduğu Kerim Sadi de Kemal Tahir'in üzerinde etkili olur. Bu andan itibaren yazarın fikirlerinde önemli değişimler gözlemlenir.

Kerim Sadi ve Sarı Mustafa, Türk solunun, özellikle 1960 öncesinde, önde gelen isimlerindendir. Bu isimlerin oluşturduğu çevrenin, bu çevreye dahil olanlar üzerinde çok büyük bir etkisinin olduğu başka aydınlar da görülmektedir.⁵⁹ Kemal Tahir'in bu çevrenin çok büyük etkisi altında kalması, normal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Kemal Tahir'in yaklaşık 1935'e kadarki düşünce hayatına bakıldığında yazarın savunduğu fikirlerle ilgili çok büyük bir fikrî derinlik taşımadığı daha ziyade heyecanlarıyla hareket ettiği görülür. Kemal Tahir, bu yıllara kadar ki 'hissî fikir dünyası' sebebiyle etkiye açık bir kişilik olarak belirir. Söz konusu çevre, Kemal Tahir'in düşünceleri karşısında daha donanımlıdır. Güçlü olan zayıf olanı belirler ve Kemal Tahir, bu çevrenin temsilcilerinden biri olur. Bu çevreden özellikle Nazım Hikmet, yazarın yakın dostu olması bakımından daha büyük bir etkide bulunur.

Kemal Tahir'in Nazım'la tanışması, edebiyat anlayışında da ciddi değişimlere sebep olur. Yazar, Nazım Hikmet'in şiirleriyle tanışmasının fikirleriyle tanışmasından daha önce olduğunu söyleyerek bu karşılaşmayı şöyle anlatır:

'O yıllarda Gülhane parkında, eski saraya yakın olan Alay köşkünde sık sık edebiyat akşamları tertip ediliyordu. Bu akşamlardan birinde, şair arkadaşlarımdan biri ile ben de hazır bulundum. Akşamı tertipleyen heyetin başkanı Peyami Safa, Nazım Hikmet'i dinleyicilere, 'ünlü Türk şairi' diye tanıttı. Nazım, şiirlerini okumaya başladı. Şiirler arasında 'Güneşi İçenlerin Türküsü' de vardı. Biz de o zamanlar şiir yazıyor ya da yazdığımızı sanıyorduk. Yahya Kemal'in etkisi altında idik, yabancı şairlerden Baudlaire ve Verlaine'ı seviyorduk. Nazım'ın gümbür gümbür şiirini duymamızla kan başımıza sıçradı. O kadar sersemlemiştik ki, sokağa çıkınca aklımızda kalan mısraları birbirine ekleyerek şiirleri restore etmeye çalışırken az kalsın tramvayın altında kalıyorduk.'⁶⁰

Kemal Tahir, Sarı Mustafa – Nazım Hikmet – Kerim Sadi çevresine girmeden önce, Cumhuriyet devrimlerini büyük bir heyecanla savunan bir idealist olmanın yanında, günlük

⁵⁹ Mesela, Türk aydını içerisinde, Kemal Tahir'e, aydın kimliğiyle en yakın kabul edilebilecek isim olan Cemil Meriç de bu yıllarda aynı çevreye girmiş ve benzer bir etkinin altında kalmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ümit Meriç Yazan, *Babam Cemil Meriç*, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s. 35-45

⁶⁰ Naci Çelik Berksoy, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 246

hayatında ‘hayli uçarılık yapar.’* Beyoğlu’nun eğlence yerlerinde, bileğinin de gücünü denedikten sonra, bir liseli kıza (Fatma İrfan) duyduğu aşkla edebiyata yönelmeye başlar.⁶¹ Daha önce, mektepteyken edebiyata ‘heves et(miş)’se⁶² de ciddi yönelimleri daha sonra olur. Ancak onun hem edebiyata yönelmesinde hem de fikri dönüşümünde en büyük etkiyi Nazım Hikmet ve çevresine bağlamak doğru olacaktır. ‘Ondan on yaş büyüktürler ama, Kemal Tahir’in öğrenmeye çok hevesli ve yatkın, üstelik de, hayranlık dolu olması, bu yaş farkını önemsiz hale getirmektedir. Nazım’ın edebiyat, sanat ve fikir alanlarındaki pervasızlığı, meydan okur halleri, daima heyecan uyandırıcı bir şeyler üretmesi, zamanın genç aydınlarını olduğu kadar Kemal Tahir’i de etkilemiştir... Kerim Sadi’nin kütüphanesinde, sosyalizm tarihine dair, yığınla kitap vardır. Ünlü sosyalist düşünürleri biraz da onun rehberliğiyle tanır. Kerim Sadi, dünya fikir hayatını izleyen, Osmanlı imparatorluğunun, özellikle dağılma devrini çok iyi bilen, Türk fikir hayatındaki gelişmeleri inceleyen, biraz dağınık fakat olumlu ve faydalı bir insandır. Evini, pek çok kişiye olduğu gibi, Kemal Tahir’e de açmıştır. Semiha Hanım, o yıllarda Kerim Sadi ile evlidir. Kısa sürede Semiha ‘bacı’; Kerim Sadi ‘enişte’ olur.’⁶³

1934’ün sonu, 1935’in başı Kemal Tahir’in, girdiği bu çevrenin etkisiyle fikrî dönüşüm yaşadığı bir evredir. Yazar, bu dönemden itibaren sosyal meselelerle uğraşmaya başlar ve daha önceki yaşamını, hayata bakışını, fikirlerini eleştirir. 9.3.1935 tarihinde Fatma İrfan’a yazdığı mektubunda, ‘Çok boş, çok ümitsiz ve sonsuz şeylerle uğraşmışım. Ya, işte bunu da keşfettim. Hem de kendi kendime. Şiir kitabını bir çıkarsam, gayri saçma sapan şeylerle uğraşmayacağım.’⁶⁴ diyerek yeni bir anlayışa geçtiğini dile getirir. Kemal Tahir ayrıca, tarihsiz olan ancak 1935’in Mart aylarında yazıldığı anlaşılan diğer bir mektubunda da, o ana kadarki hayatı hakkında, ‘Gözlerimin içi sızlıyor eski halime. Ne saçmaymış düşüncelerim. Hele kocaman *Geçit* Mecmuası kepezeliğini bir düşün. Ne mutlu ki günler geçiyor ve ne mutlu ki günler bizi, tamamıyla olmasa da, günden güne değiştiriyor.’⁶⁵ değerlendirmesini yapar.

* Kemal Tahir, bu ‘uçarı’ hayatında, bu hayatın bazı tehlikeleriyle de karşılaşmıştır. 3.4.1934 tarihinde Ziya İlhan’a yazdığı mektubunda başından geçen bir olayı şu şekilde anlatır: ‘Geçen Pazar akşamı yani ayın 8’inde gece yarısı bir boğuşmada, sol tarafımdan epeyce derin bir bıçak yarası aldım. Şiryan, ciğer ve kalbin ara yerine munis bir sokulganlıkla yerleşen bıçak efendi, bir miktar kanımı almakla iktifa ederek canımı bana bağışladı.’ (Notlar 5, s. 167)

⁶¹ Sadun Tanju, ‘Semiha’ya Mektuplar’, *Hürriyet*, 12.6.1988

⁶² Naci Çelik Berksoy, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 248

⁶³ Sadun Tanju, a.g.m.

⁶⁴ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 121

⁶⁵ a.g.e., s. 97

Kemal Tahir'in memnuniyet duyarak dile getirdiği değişim, pek de kolay olmamıştır. Bu anlamda 9.3.1935 tarihli mektup oldukça önemlidir. Bu mektupta hem yazarın çektiği fikir çilesini hem de ilk fikrî dönüşümleri görmek mümkündür:

‘Yarım yırtık bilgili kafama birçok kocaman meseleler yığdılar. Kant, Dekart, Niçe, Engels, hatta Marks bomboş kafamda koşmaca oynuyorlar. Demokrasi, Liberalizm, Komünizm, Bolşevizm, Faşizm, Hitlerizm, Emperyalizm fır dönüyor etrafımda. *Gözleri yeni açınla andan doğma bir kör gibiyim.*

Sabahın oluşu ile, güneşin batışı, orospunun sefaletiyle, kafamın içinde horlayan Bodlervâri hülya, hep yüzeyde, hep manasız, hep boşmuş. Daha hayatî, daha kaskatı, daha kuvvetli hakikatler, ve bu hakikatlerin hatta benim önümde bile apaçık duran meseleleri varmış.

Sınıf kavgalarının korkunç meydan muharebesine seyirci kalmak, muayyen bir cephenin üniformasını giymemek hakkına bile malik değilmişim.

(Oportünist denilen şaşkınlığın arasında durduğun yeter!) diye haykıran inandırıcı bir ses duyuyorum. Dünyanın yuvarlana yuvarlana gittiği tarafa bak. Sen de benim gibi yakın bir meydan muharebesi sezeceksin. İnsan sınıflarının boy boy, cücesinden devine kadar yer alacağı *bu muharebede senin ve benim yerim neresi?*

Ekonomik boğuşma durdu. Artık pazar yok. Pazar yaratmağa imkan da kalmadı. Bu durgunluk daha ne kadar sürebilir? İnsanları mutlu etmek için kurulmuş ve kurulmağa hazırlanılmış rejimlerin bu durgunluğa uzattıkları çare nelerdir?

Boğazlaşacak sınıfların zafer kazanacak olanı hangisi?

Manasını kaybetmeyen ne kaldı?

....

Dün feodaliteyi devirerek, monarşiyi kuran, diktatörlüğü yok ederek meşrutiyeti, daha sonra da cumhuriyeti yaratan kuvvet sarsılıyor.

....

İki yüz makinesi olan tek adamla, bu iki yüz makineyi işleten iki bin adam karşı karşıya geldiler. Kinler keskinleşiyor.

Seç İrfan, benim yerim hangi safta olsun?

....

On senede Kemalizm'in felsefesini kuramadık. Kuramayacağız da. Musolini, Hitler ne kurdular? Hangi felsefeyi yaptılar da biz de onları taklit edelim! Bomboş ve din kadar da ömürlü olmayacak bir milliyet prensibine yamanmışız.

Çok kötü vaziyetteyim. Elbette anlıyorsun ifademden.⁶⁶

Kemal Tahir, edindiği yeni fikirlerden memnundur. Ancak yaşadığı büyük değişimden dolayı, fikir dünyasında bir 'şok' meydana gelmiştir. Bir sene öncesinde hayatın zorlukları karşısında kuvvet bulmak için Mustafa Kemal'in fotoğrafını cebinde taşıyan bir insanının bir sene sonra, Mustafa Kemal'in getirdiği sistemin yaşama şansının olmadığını düşünmeye başlaması önemli bir değişimdir.

Kemal Tahir, Cumhuriyet'e, gözünün önünde yıkılan bir devletten arta kalan 'parça' olarak büyük bir tutkuyla sarılır. Bu Cumhuriyet, Kemal Tahir'e bir teselli vasıtası da olur. Yazar, 1900'lerin başında doğan ve Osmanlı'nın yıkılışını, Cumhuriyet'in kuruluşunu yakından gözlemleyen diğer Türk aydınları gibi, Cumhuriyet'e, bir ayakta kalma vasıtası olarak da bakar. Cumhuriyet adına yapılan her şeyi, büyük bir heyecanla destekler. Cumhuriyet'in kurulmasından henüz 12-13 yıl gibi kısa bir süre geçmişken, Cumhuriyet sevgi ve heyecanının tazeliğini henüz muhafaza ettiği bir dönemde, yazarın 'inançları' hususunda tereddüde düşmesi, onu, psikolojik olarak sarsar. Ancak bu 'şok', çok uzun sürmez. Yazar, yeni fikirleriyle hayata ve edebiyata bakmaya başlar. 1935'in başlarından 1936'nın ortalarına kadar olan yaklaşık bir buçuk yıllık dönem, onun düşünce dünyasında, bir geçiş evresidir.

1935'in başlarından itibaren dahil olduğu bu çevrede, Nazım Hikmet'in etkisiyle, sosyalizmle ilgili çalışmalar kaleme alan Kemal Tahir, 'Beni Nazım öyle bir çalıştırıyor ki, neredeyse buna (istismar ediyor) bile diyeceğim.'⁶⁷ şeklindeki ifadeleriyle dile getirdiği üzere, bu dönemdeki çalışmalarını Nazım Hikmet'in rehberliğinde gerçekleştirir. Stalin ve diğer sosyalist önderlerden çeviriler yapmaya başlar.⁶⁸ Kemal Tahir ayrıca bu yıllarda *Türk Proleter Yazıcılar Antolojisi* adıyla bir kitap hazırlama çabası içinde olur. Ancak kitap yayınlanmaz.⁶⁹

Yazarın fikri dönüşümü yazdığı şiirlere de yansır. Şiirlerinde, hem biçim hem de muhteva olarak Nazım Hikmet'in tesiri görülmeye başlar. Özellikle bu geçiş döneminde yazdığı şiirlerde, bir misyonun idealini süren sanatkarlara mahsus ümitlerle dolu 'yarın'

⁶⁶ a.g.e., s. 122-125

⁶⁷ a.g.e., s. 107

⁶⁸ a.g.e., s. 107

⁶⁹ a.g.e., s. 137

vurgusu ve sosyalist şairlerin kaleme aldıkları metinlerde sıklıkla görülen ‘kavga’ kavramı dikkat çekicidir.⁷⁰

Kemal Tahir, muhtemelen 1936’da yazılmış olan bir mektubunda kaydettiği ‘İşsizler’ şiirinde, devrim imaları yapan bir şairdir artık.

İşsizler

Yürüyorlar yürüyorlar
Kaldırım
Da adım adım
Ne dudaklarında türkü
Ne ellerinde mavzer var.
Yürüyorlar
Ayak seslerinde çığlıklaşılan
Son hakikat:
Barikat.
Yürüyorlar...
Kafalarında bir kazma gibi işleyen
Bakışlarında kinler
Ve enginler
gibi genişleyen

⁷⁰ Kemal Tahir’in ‘yarın’ vurgusunu ortaya koyan bir örnek olarak 1935’te yazılan şu şiir kaydedilebilir:

YARIN

Yarın,
Yaracak beyaz bir şimşek gibi karanlıkları,
Kırılan aynalar gibi geceler,
Bir sönüp, bir yanacak,
Nerdeyse geceler parçalanacak!..
Yarın,
Sınırında dumanlı ufukların,
Kanat çırpın
Beyaz bir deniz kuşu gibi pırıl pırıl
Ve kahramanların
Şakağından vuruluşu gibi kızıl
Yarın
Kavgada kavgamızın türküsünü söyleyen kadınların
Bilenmiş, çıplak
Bıçaklar
Kadar
Temiz ve ışıklı göz bebekleri
Yarına bak
Yarına bak
Yarına bakalım hemşeri

Açlıkla!..
Yürüyorlar.
Şarkılarını susan makinelerin başında
Son sözü kaldırım taşında
Bırakarak
Ve mavi gömlekleriyle bir sel gibi akarak
Yürüyorlar, yürüyorlar.⁷¹

Kemal Tahir, bu şiirinde emekçilerin meselelerini gündeme getirerek bu emekçilerin adeta bir devrime doğru ‘yürüdüklerini’ de ifade eder. Sosyalist ideolojinin baskın olduğu şiirlerde, emekçilerin ‘yürümesine’ özel bir önem verildiği, bu yürüyüşün devrime doğru bir yol olduğu sıklıkla işlenen bir konudur. Bu anlamda biçim ve içerik olarak bu konuda yazılmış birçok şiire benzeyen, bu sebeple bir özgünlüğü olmayan bu şiirde de, yürüme ve yürümenin işaret ettiği emekçi eylemleriyle bir ihtilal ima edilir. Bu tür şiirlerin genelde sosyalist ideolojiyi fıkirden ziyade hissî olarak taşıyan şairlerin kaleminden çıktığı gerçeği hatırlanırsa, Kemal Tahir’in o yıllarda sosyalizmi hangi bağlamda algıladığı çıkarımına ulaşmak mümkün olur. Kemal Tahir’in sosyalizm vurgusu yoğun şiirler yazması, bunda da Mayakovski’den gelen bir etkiyi Nazım Hikmet kanalıyla taşıması, o yılların edebiyat ortamında, eleştiri konusu olmuştur.

1935’in başlarında yazdığı bir mektubunda Kemal Tahir, o yıllarda, şiirlerinin ‘Komünistlik ithamları, filanca ve falanca şairlerin tesirinde kalındığı iddiası’yla eleştirildiğine değinir.⁷² Şiirler incelendiğinde bu eleştirilere hak vermek gerekmektedir. Muhtevada ‘Komünistlik propagandası’ konusu tartışılır bir husus olsa da, hem biçim hem de söyleyiş itibarıyla Nazım Hikmet’in tesiri açık bir şekilde görülmektedir. 1934’ün yazında Nazım Hikmet’i eleştiren Kemal Tahir, 1935’in yazında Nazım Hikmet’e, ‘Bizim Usta’ demektedir.⁷³ Kemal Tahir’in bu yıllarının birinci dereceden tanıklarından olan Fatma İrfan, Kemal Tahir’in Nazım’ın tesiri altına girdikten sonra kavga şiirleri yazmaya başladığını, bu şiirleri yazarken de zorlanmadığını aksine ‘şaşılacak bir kolaylıkla’ yazdığını belirtir.⁷⁴ Aynı yazıda Fatma İrfan, Kemal Tahir’e şiiri niçin bıraktığını sorduğunu; cevap olarak, ‘Şundan ki, Nazım Hikmet’i şiirde aşmanın olanağı yok... Belki ulaşmak olur, ama aşmak hayır... Ulaşmak neye yarar... Bir de dar geliyor bana şiir alanı, yetmiyor.’ karşılığını alır. 1936’dan itibaren şiir yazmayı bırakan yazar, 1937’den itibaren ise Nazım Hikmet’in teşvikiyle hikaye

⁷¹ a.g.e., s. 147

⁷² a.g.e., s. 74

⁷³ Fatma İrfan, *Politika Gazetesi*, 3.5. 1976

⁷⁴ Fatma İrfan, a.g.y.

yazmaya başlar. Abidin Nesimi, Kemal Tahir'i, Nazım Hikmet'in, 'nafaka sağlamak için küçük hikaye ve roman yazmaya teşvik ettiğini' belirtir. Abidin Nesimi, Kemal Tahir'in ilk olarak Nazım Hikmet tarafından fark edildiğini, onu, edebiyat dünyasına Nazım Hikmet'in kazandırdığını iddia eder.⁷⁵

Hikaye Yazmaya Başlaması ve Yaşadığı Bohem Hayat

Kemal Tahir, hikaye yazmaya 1936'nın sonlarında başlamıştır. Buna göre tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk hikayesini 'Bir Mısırî Hikayesi' başlığıyla 21 Birinciteşrin (Kasım) 1936 tarihinde *Yedigün*'de yayınlar. 1937'den itibaren ise, haftada veya iki haftada bir *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerine hikayeler yazar.⁷⁶ Bu yıllarda roman yazma teşebbüslerinde bulunsa da 1940'lı yıllara kadar sadece hikaye alanında eserler ortaya koyar. Hikaye üzerine yoğunlaştığı yaklaşık 3,5 - 4 yıllık dönem, onun, 1938'den itibaren bulunduğu Anadolu'da, derlediği malzemeyi bir kurgu dahilinde ortaya koyması için imkan sunar. Yazar, 1937 yılında bir roman yazmayı dener ama gerçekleştiremez.

Kemal Tahir, her ne kadar sosyalist düşüncenin tesiri altına girmişse de o yıllarda Babıali'deki birçok aydının yaşadığı bohem hayatından da, belli dönem itibariyle, uzak kalmamıştır. 30.03.1937 tarihinde Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda, 'Şeker Bayramından beri çok tehlikeli bir muhite girmiş bulunuyorum. Çalgılı gazinolar faydası dokunur diye ya benden pek az oara alıyorlar – o da bin müşkilatla- yahut hiç almıyorlar. Darülbedayi artistlerinden başlayarak bir sürü şarkıcı, dansöz bayanla tanıştım. Dehşetli derbeder hayatları var. Öyle günlerim oldu ki, rakıya sabahleyin başlayıp ertesi sabaha kadar içtik. Her hafta bir davete çağırıyorlar. Öğle üzeri içmeğe başlıyoruz, ben cehdettikçe onlar üstüme düşüyorlar.'⁷⁷ şeklindeki ifadeleriyle, 1937'de girdiği edebiyat ve basın ortamındaki yaşamını ortaya koyar. Ancak Kemal Tahir, içine girdiği sosyalist düşüncenin sosyal meseleler karşısındaki sorumluluğa çağırın tavrı sebebiyle, bu hayata tümüyle intibak edemez. Kendini bu hayattan sayamaz.⁷⁸ Nitekim, yukarıda kaydedilen aynı mektupta yazar, 'Türk matbuatı bu kadar boş, bu kadar saçma kalmağa daha uzun müddet devam edemez. İyi düşünen, iyi gören, iyi

⁷⁵ Abidin Nesimi, 'Kemal Tahir ve Sanat Çevresi', *Vatan Gazetesi*, 27.12.1976

⁷⁶ Kemal Tahir, 1936'da Karagöz'de başyazarlık yapmıştır. Yine bu yıl Namık Kemal hakkında yaptığı bir anketi, *Namık Kemal İçin Diyorlar ki* adıyla yayınlamıştır.

⁷⁷ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 179

⁷⁸ Hayatlarını anlamda paralel okumaların faydalı olacağını düşündüğümüz Cemil Meriç de Kemal Tahir'le, bu yıllarda henüz tanışmamış olsa da, aynı ortamları paylaşmaktadır. Sosyal meseleler karşısında duyarlı toplumuna, cemiyetine ait meseleleri irdeleyen bir kişi olarak Cemil Meriç de bu yıllarla ilgili aynı düşünceleri dile getirir. Meriç'in, bu yıllarla ilgili olarak, *Jurnal*'ine kaydettiği şu ifadeler, Kemal Tahir'in de içinde bulunduğu aydın psikolojisinin çok açık yansımalarını ortaya koyar: 'Onlar İstanbul çocuğu idiler, ben taşradan geliyordum. Hitap ettikleri zümre kendi arkadaşları idi. Ne şiir anlayışımız uyuyordu birbirine, ne nesir anlayışımız....Nisvaz (o yıllarda Beyoğlu'nun meşhur eğlence mekanlarından biri) tumarhanenin şubesi gibi bir yerdi 1940'larda. Zekâyla fuhuş, ciddiyetle bohem, en parlak ümitlerle en karanlık ıstıraplar yan yanaydı Nisvaz'da...' Cemil Meriç, *Jurnal I*, İletişim Yay., İstanbul, s.122

anlatan, taze, ileri yazıcılara ihtiyacı olacak. Buna hazırlanmam lazım. Ben ömrünü tam serserilikten, Türkiye kültür aleminde sözü geçer bir adam namzetliğine kadar yükseltmiş biriyim. Bundan geriye, geldiğim yere dönmeği nasıl istemiyorsam, buracıkta kalmayı da öylece kabul edemiyorum.⁷⁹ diyerek bu bohem hayattan memnun olmadığını ve mesuliyetli ve şuurlu bir aydın olmanın gereğini duyduğunu dile getirir. Yazar, 12.5.1937 tarihinde yazdığı mektupta, ‘dünyadaki bütün sol muharrirlerden –Gorki başta- kitaplarını biriktiriyorum.’⁸⁰ ifadeleriyle, bu bohem hayattan ‘şuurlu aydın’ olmaya nasıl hazırlandığını anlatır.

Kemal Tahir, 1937’den itibaren daha ‘oturaklı’ bir aydın tavrıyla hareket eder. Sosyalist düşünceye geçiş dönemini tamamlamış, artık bu düşüncenin temsilcisi olmuştur. Yazar, bu yılın sonuna doğru, uzun süre mektuplaştığı Fatma İrfan’la 12.8.1937 tarihinde evlenir.

I.4 Hapis Yılları ve Sonrası

Kemal Tahir, 1935’ten itibaren her geçen gün daha kuvvetli bir bağlılıkla mensup olduğu sosyalist düşünce sebebiyle 15 Haziran 1938’de tutuklanır. Bu dönemde *Tan* gazetesi Yazı İşleri Müdürü olan yazar, tutuklanma sebebini, ‘Evimde sosyalizme ait Fransızca kitaplar bulundu. Kardeşim Nuri Tahir o sıralar gedikli üst çavuş idi. Bunun aracılığıyla donanmadaki erbaşlara, Sabahattin Ali’nin hikaye kitaplarını propaganda için yolladığım ileri sürüldü. Yalandı. Fakat iki tanık uyduruldu... Bunlar sorguda kardeşim aracılığı ile kitap yolladığımı söylediler.’⁸¹ cümleleriyle anlatan yazar⁸², ‘Bahriye Davası’ olarak bilinen bu davada Nazım Hikmet, Nuri Tahir, Hikmet Kıvılcımlı, Hamdi Alev, Kerim Korcan, Fatma Nudiye Yalçı, Emine Alev (Hamdi Alev’in eşi) ile birlikte yargılanır ve 29 Ağustos 1938’de, ‘... Kitaplar vasıtasıyla fikrî telkinlerde bulunduğu...Ve bu suretle maznunun askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdanî kanaat hasıl edilmiştir. İstihsal edilmek

⁷⁹ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 177

⁸⁰ a.g.e. s. 187

⁸¹ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

⁸² Kemal Tahir, İsmet Bozdağ’ın derlediği sohbetlerinde tutuklanmasını, yargılanmasını ve bu süreç hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirir: ‘938’de Nazım’la tutuklanıp Yavuz zırhlısını kaçırma meselesinde ‘Erkin’ gemisine kapatılmıştık. Erkin, Marmara açıklarına zincir döküp demir atmış, çelikten bir dağ gibi güneşin altında duruyordu. Duruşma genişçe bir salonda yapılıyordu. Benim, suçum, kardeşim Nuri Tahir’e ve bir arkadaşına, her yerde satılan kitapları okumak için vermemden ibaretti. Bahriyelidiler ve hafta başı izinli çıktıkları zaman bana geliyorlar, benim kitaplığımdan seçtikleri kitapları, yenileriyle değiştiriyorlardı. Çoğu zaman hangi kitapları aldıklarını bile bilmezdim. Ben, okur yazarlığa sıvanmış bir delikanlı olduğum için, kitaplığımda Adsız’ın kitapları da vardı. Nazım ve Sabahattin Ali’nin kitapları da... Derken bir gün tutuklandım... Beni de Nazım’ı da Yavuz’a götürüp kapadılar. Küçük bir hücrede yaşıyor, sorguya götürülüp getiriliyorduk. O zaman suçumun kitap vermek olduğunu öğrendim! Kitap vermek suç olunca, gerisi sorulmaz... Kaderime katlanmak zorundaydım!...’ (İsmet Bozdağ, Kemal Tahir’in Sohbetleri, s. 27)

istenen neticenin vehameti takdiri şiddet sebebi adiyle takdiren on altı yıl müddetle ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına ve hidemat-ı ammeden müebbeten mahrumiyetine....’⁸³ hükmüyle cezalandırılır. Kemal Tahir, mahkumiyetinin kesinleşmesinin ardından Tophane Askeri Cezaevi’nden İstanbul Tevkifhanesine götürülür. Yazar, tutuklandıktan sonra yazdığı, 29.6.1938 tarihli mektubunda, yerinden ‘fevkalade memnun’ olduğunu, bol bol kitap okuyabildiğini söyler.⁸⁴ Bu mektuptaki aşırı iyimser havanın biraz da Fatma İrfan’a moral vermek için olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü, bir başka değerlendirmesinde yargılandığı yerin verdiği sıkıntıları anlatır.⁸⁵

Kemal Tahir, tutuklanmalarını ve hüküm giymelerini asla kabul etmez. Adil olmayan yollarla yargılandıklarını ve böylece hüküm giydiklerini dile getirir. Bu konuda yaptığı bir değerlendirmede, ‘Atatürk öldüğü zaman biz mahkum edilmiştik, fakat cezamız henüz tasdik edilmemişti. Nazım Hikmet, ben, Doktor Hikmet Kıvılcımlı hastalık bahanesiyle altışar, dörder ay raporla salıverildik. Bunu zamanın askeri cunta başı görünen Mareşal Çakmak duyunca kudurdu. Raporların zamanı tamamlanmadan bizi tutturup cezaevine kapattı.’⁸⁶ şeklindeki değerlendirmeleriyle, cezaya çarptırılmalarında, adli hükümlerden ziyade siyasi hususların etkili olduğunu iddia etmektedir.

Bir Romancının Doğuş Süreci

İstanbul Tevkifhanesinde 1940’a kadar yaklaşık iki yıl kalan Kemal Tahir, daha sonra romanlarına kaynaklık edecek olan ‘sarı defterler’ini burada tutmaya başlar. Kemal Tahir, hapishaneyle ilgili ilk intibalarını, 10.10.1938 tarihinde karısı Fatma İrfan’a yazdığı mektubunda şu şekilde dile getirir:

‘Burası kocaman bir ormana benziyor karıcığım. Rudyard Kipling’in (İnsan-hayvanları)ı ile değil; (Hayvan-insanlar)ı ile dolu bir ormana. Uğultu hiç eksilmiyor. Acı, aç ve kinli bir uğuldama, geceleri ve gündüzleri tıkabasa dolduruyor.’⁸⁷

Kaydedilen intibalarında, bu mekana ve bu mekandaki insanlara duyulan yabancılık hissi öne çıkar. Yazarın karısına yazdığı bu notun açılımını *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında Kamil Bey vasıtasıyla görmek mümkündür. Kamil Bey de hapse girdiği ilk anda mekanla ve bu mekandaki insanlarla ilgili benzer duyguları hisseder.

⁸³ Mehmet Orman, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 335

⁸⁴ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 213

⁸⁵ Bilgi için bkz. İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 27

⁸⁶ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

⁸⁷ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 225

Kemal Tahir'in tuttuğu 'sarı defterler'in ilki *Kanun Namına* adlı bir roman müsveddesini içermektedir. Bu roman çalışması, yazarın daha önceki yıllarda tefrika ettiği romanlarına göre, edebî kaygıyla yazdığı ilk romanı olması bakımından önemlidir. Ancak yayınlanmamıştır. Kemal Tahir, İstanbul'da bir yıla yakın bir süre kalmasına ve roman notları tutmaya başlamasına rağmen, *Notlar*'ında buradaki yaşayışıyla ilgili bilgilere yer vermez.

Çankırı

1940 yılından itibaren Çankırı cezaevine nakledilen Kemal Tahir'in hayatında ve fikir dünyasında, yeni bir dönem başlar. Çankırı cezaevinde Nazım Hikmet ve Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile beraber yaklaşık 16 ay kalan yazar, eşi Fatma İrfan'dan da bu dönemde boşanır.

Kemal Tahir'in Çankırı'ya gelişi ve burada karşılaşmasıyla ilgili bilgileri *Kelleci Memet* romanında bulmak mümkündür. Yazar, Çankırı'da 'İstanbul'un yaban adamı' olarak karşılaşılır. Romanda İstanbullu Gazeteci Murat olarak yer alan yazarı Çankırlılar, 'Aşağı odaya bir herif gelecek. Beni benzer mahpuslardan bellemeyin! Kendisi gazeteci. Her duyduğunu gazeteye yazar ki pire zıplasa yazar, hem de pireyi deve yapar da yazar. Aman arkadaşlar, göreyim sizi, ek yerimizi belli etmeyelim! Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim. Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim ki Çankırı'mızın adı İstanbul'un gazetesine iyi geçsin.'⁸⁸ düşünceleriyle karşılarlar. Ancak, yine romandan anlaşıldığına göre yazar, kısa zamanda başta *Kelleci Memet* olmak üzere, bütün mahpuslar üzerinde büyük bir saygı uyandırır.

Çankırı'da, Nazım Hikmet'le beraber *Kablettarih* adıyla bir köy romanı yazmaya teşebbüs eder, yüz sayfa kadar yazar; ancak bitiremez.⁸⁹ Çankırı, Kemal Tahir'in romancılığına giden yolun ilk aşamasını oluşturur. Yazar, daha sonraki yıllarda geliştireceği 'Anadolu gerçeğini', tam anlamıyla, ilk olarak burada keşfeder. Mesela, Anadolu insanının kişisel ve toplumsal dramının, kendine mahsusluğunu, başka toplumlara benzemezliğini burada görür. Yazarın bu yıllardaki notlarından inşa ettiği *Kelleci Memet* romanına bu açıdan dikkat edilebilir. Romanda 16 yaşında, drama düşmüş insan olarak yer alan Kelleci'nin dramını yazar, romanın ikinci bölümünde Kelleci'ye ait geçmişi aktardıktan sonra ortaya koyar. Romandaki bu yapıdan yazarın, Anadolu insanının, geçmişi ve dramını oluşturan şartlar bilindiği zaman kavranabileceğini düşündüğü çıkarımına ulaşmak mümkündür.

14.5.1941⁹⁰ tarihine kadar Çankırı'da kalan Kemal Tahir, edebî kaygıyla kaleme aldığı romanlarını ve hikayelerini ilk olarak bu dönemde yayınlar. Yazar, edebî kaygıyla yazdığı ilk

⁸⁸ *Kelleci Memet*, s. 16

⁸⁹ *Notlar* 6, s. 374

⁹⁰ a.g.e., s. 169

romanı olan *Sağirdere*'yi yazmaya burada başlar. İlk planda hikaye olarak düşündüğü eserini, hacminin artması ve olayların imkan vermesiyle romana dönüştürür. Bu olayı şöyle anlamak mümkündür: Kemal Tahir, 1941'in başlarında dört ayrı hikayesini *Tan* gazetesinde tefrika eder.⁹¹ Bu tefrika büyük bir alaka uyandırır. Nazım Hikmet'in de teşvikiyle yazar, hikaye üzerine yoğunlaşır. Ancak *Sağirdere*'nin bir roman inşa etmeye imkan tanınması, Kemal Tahir'in hikayeden romana geçmesine sebep olur. Daha sonraki çalışmalarını roman türünde sürdürür. Hikaye ikinci planda kalır. Şiirle ilişkisini ise, birkaç istisna dışında, keser. Kemal Tahir, Çankırı Cezaevi'nde kaldığı yaklaşık bir buçuk yıllık dönemde, *Sağirdere*, *Körduman*, *Kelleci Memet* isimli romanlarıyla 'Arabacı', 'Gelin Kadı Oyunu' gibi hikayelerine malzeme toplar.

Malatya

Kemal Tahir, 17.5.1941 tarihinde Malatya hapishanesine nakledilir.⁹² 1944 sonlarına kadar Malatya'da kalır. Malatya yılları, yazarın Anadolu'yu artık büyük oranda içselleştirdiği, Anadolu insanının 'gerçeğinin' farkına vardığı, Anadolu insanında 'büyük zenginlik' gördüğü bir dönemdir. Bu bakımdan Malatya hapishanesi, Kemal Tahir için çokça roman malzemesi sunar. Yazar, burada elde ettiği imkanları, Malatya'ya naklinden kısa bir müddet sonra, Nazım Hikmet'e yazdığı bir mektubunda şu şekilde dile getirir:

'Mahpusanelerin mevzu toplamakta büyük kolaylıkları var. Buraya serbest olarak gelseydim de şehirde bir sene otursaydım, ancak bu kadar zenginleşebilirdim.'⁹³

Kemal Tahir, hapishaneyi bir laboratuvar gibi kullanmıştır. Yazar, Malatya hapishanesi döneminde birçok roman notu almıştır. Bu roman notları ve müsveddeleri vefatından sonra yayınlanmıştır. Bu müsveddelerden *Karılar Koğuşu* tamamlanmış bir roman özelliği gösterse de, *Namuscular*, *Telgrafçı Abdürrahim Bey*, *Şeyh Süleyman Efendi* eksik kalan çalışmalardır. Bu müsveddeler içerik olarak incelendiğinde birbirleriyle birçok ortak özellikler taşıdıkları görülür. Kemal Tahir bu yıllarda *Küçük Balık* ve *Çıplak İnsanlar* adlarıyla iki roman üzerine de çalışır. Ancak bunlar da yayınlanmaz. Yazar ayrıca bu yıllarda Nazım Hikmet'in teşvikiyle *Ankara Caddesi* adıyla bir roman yazmayı da düşünür, ancak gerçekleştiremez. Bununla beraber bu son tasarının '*Hür Şehrin İnsanları*'yla gerçekleştiğini düşünmek⁹⁴ mümkündür.

⁹¹ Kemal Tahir, bu çalışmanın 'Eser' bölümünde tahlil edilen hikayelerini Cemalettin Mahir takma adıyla yayınlar. Hikayelerin yayınlanacağı, *Tan* gazetesinde 26 Şubat 1941'den 10 Mart 1941'e kadar 'GÖL İNSANLARI-Yazan: Cemalettin Mahir' şeklinde reklam edilir. (Bu hususta ayrıca bilgi için bkz. Naci Çelik Berksoy, a.g.m.)

⁹² Notlar 6, s. 169

⁹³ a.g.e., s. 374

⁹⁴ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

Kemal Tahir'in Malatya hapsi dönemindeki yaşayışını *Karılar Koğuşu* romanından, yazarı temsil eden İstanbullu Murat Bey karakteri vasıtasıyla, takip etmek mümkündür. Buna göre yazar, hapishanede büyük bir otorite olarak kabul edilmekte; müdürden, sıradan mahkuma kadar herkesle iyi bir diyalog kurmaktadır. Bilek gücü sayesinde kendini istismar etmek isteyenlere karşı koyan Kemal Tahir, mahpusların yanlışlarını, yanlış inanışlarını ve adetlerini eleştirir. Gerek mektuplarına gerekse romanlarına bakıldığında Kemal Tahir'in buradaki insanlarla sıkı bir ilişki kurduğu, kendini şehirli ve kültürlü olarak konumlandırmanın yanında, Anadolu insanına küçümseyici bakmadığı görülür. Yine bu ilişkide dikkat çeken diğer bir nokta yazarın Anadolu insanına zihninde belirlediği bir kimlikten değil, onların gerçeklerinden hareketle yaklaşmasıdır.

Yazarın Malatya'da geçen romanlarında anlattığı kahramanlardan biri olan Mazmanoğlu Hacı Abdullah, yazarın mahpusluk yıllarıyla ve hapishanede topladığı roman malzemesini nasıl inşa ettiğiyle ilgili önemli bilgiler verir.

Mazmanoğlu Hacı Abdullah, Kemal Tahir'in Malatya'ya gelişini, '... biz de o sıralar hapisteydik... Kemal Tahir'i benim yanıma vermişler, geldi; bir bavulu bir canı, zaten mahkum adamın fazla nesi olur ki... Kemal Tahir garip bir adam... Kimi kimsesi yok bu taraflarda. Adı da Kemal Tahir değildi; Kemal diyorduk yalnızca, Gazeteci Kemal... İstanbullu...' ⁹⁵ cümleleriyle anlatır. Aynı röportajda yazarın nişanlanma olayına da değinen Mazmanoğlu Hacı Abdullah, kendisinin de bir kahraman olarak yer aldığı romanların gerçeğe uygunluğuyla ilgili, 'Kemal Tahir'in anlattıklarında herhangi bir hilaf var mı?' sorusuna cevap olarak şunları kaydeder:

Hilaf yok, yazdıklarının çoğu doğru, olmuş işler yani; lakin biraz Keşaf Hoca'ya lüzumsuz yere atmış; birkaç karı almış diyor, halbuki bir karı almıştır Keşaf Hoca. Temiz bir adamdı, din alimiydi, oğlu var, hayatta daha, Fransızca öğretmeni, o da temiz insan... Diyor ki karının üstünde oğlanı tutmuş, tövbe baba yok öyle bir şey... ⁹⁶

Kemal Tahir, derlediği malzemesini büyük oranda gerçeğe uygun olarak aktarmaktadır. Yazarın hazır malzemeyi roman halinde inşa etmesi, gözlem gücünün ve bunu orijinal bir şekilde kurgulayabilme kabiliyetinin göstergesidir. Ayrıca, bu çalışmanın ilgili bölümünde ortaya konulan yazarın din karşısındaki duruşunun da, derlediği bu malzemeyi kurgulamasına etki ettiğini göstermektedir. Bu anlamda Mazmanoğlu'nun Kemal Tahir'in bir

⁹⁵ Necati Güngör, 'Abdullah Mazmanoğlu, Kemal Tahir'i Anlattı.', *Hürriyet Gösteri*, Şubat 1983, s. 27

⁹⁶ Necati Güngör, a.g.y.

din adamını eserine nasıl taşıdığıyla ilgili olarak dile getirdiği hususlar, yazarın din karşısındaki tavrının başka bir yansımasını ve romancılığının bir yönünü ortaya koymaktadır.

Mazmanoğlu, Kemal Tahir'in Malatya hapishanesindeki yaşayışıyla ilgili olarak ise şu hususları kaydeder:

Kemal Tahir'i severlerdi... Hakikaten pantolonu neyini, ütöleyenler olurdu karılardan... Genelev kadınları vardı, onlarla arası iyiydi... Herkesin yardımına koşmayı severdi sonra. Cebinde beş lirası var diyelim, biri çıkıp istese hemen verirdi. Kızardım ben; yahu kardaşım sen garip bir adamsın; neden cebinden harçlığını ona buna dağıtıyorsun, derdim... Ne yapayım, derdi, benim yüzüm yumuşak... Hakikat, öyle bir adamdı. Yardımseverdi, bonkördü... Önüne gelenin dilekçesini yazardı üşenmeden...⁹⁷

Mazmanoğlu, Kemal Tahir'in Malatya dönemiyle ilgili olarak, burada kaydedilen hususlara ilaveten özellikle *Karılar Koğuşu* romanında yer alan Alman - Rus savaşıyla ilgili olarak romanda yer alan değerlendirmelere benzer değerlendirmeler kaydeder. Halkın Almanları tutmalarına rağmen, Kemal Tahir'in Rusları tuttuğunu, bu sebeple Kemal Tahir'in diğer mahpuslarla zaman zaman tartıştığını hatta küstüğünü belirtir.

Kemal Tahir, Malatya'da Gardiyan Mevlüt'ün kızı Melahat'la nişanlanır. *Karılar Koğuşu*'nda yan olay olarak yer alan bu hadiseyle ilgili, yazarın duygularını ortaya koyacak mahiyette notlar mevcut değildir. Ancak bu nişanlılığın evlilikle sonuçlanmadığı, Kemal Tahir'in 1950'de hapisten çıkmasında kısa bir dönem önce bittiği bilinmektedir.

Malatya hapishanesi Kemal Tahir'in romancılığına daha ziyade konu itibariyle tesir etmiştir. Yazarın bu yıllarda da toplumun şekillendirdiği ferdî dramlar üzerinde yoğunlaştığı görülür. Ancak Malatya'ya ait roman müsveddelerinden ve yukarıda kaydedilen değerlendirmelerden, yazarın hemen her olaya bir romancı gözüyle baktığı da fark edilir. Onun dil ve üslubunun oluşumunda esas tesiri, beş yıla yakın kaldığı Çorum hapsi yapacaktır.

Çorum

Kemal Tahir, 1944'ün sonlarından 9 (10) Ocak 1950'ye kadar Çorum'da kalmıştır.⁹⁸ Çorum, Kemal Tahir'in edebî şahsiyetinin oluşumunda Anadolu şehirleri içinde en büyük etkiye sahiptir. Özellikle Kemal Tahir'in edebî şahsiyetinin temel özelliklerinden olan dili,

⁹⁷ Necati Güngör, a.g.y.

⁹⁸ Kemal Tahir'in Çorum'da kaldığı dönem olarak birçok kaynakta 1944-1949 gösterilmektedir. Ancak yazarın 30.01.1950 tarihinde Nevşehir'den yazdığı bir mektupta kaydettiği 'Geldim geleli 19 gün oldu.' (Notlar 15, s. 319) cümlesinden yazarın naklinin 9 veya 10 Ocak 1950'de gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

çok büyük oranda bu yörenin ağız etrafında şekillenmiştir. Yazar, bu yöreden de diğer şehirlerde olduğu gibi birçok roman konusu derler.

Kemal Tahir, Çankırı yöresini konu aldığı romanlarında daha ziyade ferdin dramı üzerinde durur. İlk planda, ferdin dramını oluşturan şartları anlamaya, ortaya koymaya çalışır. Malatya yöresini konu alan romanlarında ise daha ziyade gelenekler ve inançların ferdin üzerindeki etkisini ve bu gelenek ve inançların ferdin dramının oluşumundaki katkısını irdeler. Ancak Çorum yöresini konu alan romanlarında yazarda önemli bir tavır farklılığı görülür. Kemal Tahir, bu döneme kadar romanına esas olarak ferdin dramını esas alırken; bu dönemden itibaren toplumun dramından ferdin dramına gitmeyi tercih eder. Çorum yılları, Kemal Tahir'in Osmanlı tarihiyle gittikçe artan bir ilgiyle ilgilenmeye başladığı, Osmanlı toplumunu idare eden yasaları kavramaya çalıştığı yıllardır. Yazar, Çorum döneminin sonuna doğru, o yöredeki toplumsal ve ferdî hikayelerin sunduğu imkanla, tarih okumalarını birleştirip Anadolu toplumunun kendine mahsus özelliklerini tesbit ederek bu konuyu romanlarında irdeler.

Kemal Tahir'in Çorum yıllarını Orhan Kemal'e ve Semiha'ya yazdığı ve *Notlar*'ının 15. cildinde yayınlanan mektuplarından takip etmek mümkündür. Yazar, Çorum'daki dönemle beraber on yıla yaklaşan mahpusluk hayatından artık iyice bıkar. 'Bu mahpusluk, mektep talebeliğinden besbeter. İktidarsızlığımı böyle her fırsatta hissetmekten bıkip usandım.'⁹⁹ diyen Kemal Tahir, aynı mektubunda 'Bazen sevgili bir yüz görmek nasıl da ihtiyaç oluveriyor.' diyerek yaşadığı yalnızlığı dile getirir. Yazar, 26.7.1947 tarihli mektubunda, Çorum'daki günlerini anlatır ve Semiha'yla şöyle 'dertleşir':

Kırk günde iki roman bitirdim. İkisini de yolladım. Birisine mukabil, iki dolma kalemle bir saat gönderdiler. Dolma kalemler ellişerden yüz lira, saatin fiyatı belli değil. Ben otuz liralık bir şey istemiştim. Şu halde verilen bedel topu topu yüz otuz lira oluyor. Bizde (romancı) denilen cennet kuşundan daha bedbaht emeği daha değersiz mahluk yok galiba! Burada bir arkadaşın 15 yaşındaki oğlu harmanlarda gündeliği 3 liradan amelelik ediyor. Bir diğeri, daha küçük bir çocuğa ayda elli liraya, yemek vesair de mal sahibine ait olmak üzere, manda güdüyor.

Ben *Son Saat* gazetesine üç tane roman yolladım. Birisini beğenip basmadılar. İkincisi 118 tefrika tuttu. Üçüncüsü bugün 70

⁹⁹ Notlar 15, s. 202

tefrikayı buldu. Basılan iki roman arasında bir ay geçtiğini hesaplarsak, 220 günden beri para yollamadılar. Tefrika adedi arttıkça ücreti dört liradan yavaş yavaş iki liraya indirdim. Şimdi dört yüz liraya razıyım. Dört yüz para göndermiyorlar. İki defa mektup yazdım, cevap yok. Üçüncü defa mektupla beraber şimdi basılmakta olan kitabı yollamıştım. Kitabı tefrikaya başladılar, gazete muntazaman geliyor, mektuplar gene cevapsız kaldı...

İki senden beri şu kitapları yazdım: On Küçük Zenci, Bir Kirpiğin Yarısı, Bir Acaip Aile, Ödeşmek, Maceraya Tutku, Muhallebi Çocuğu, Bir Gecenin Beyliği, Gönül Denen Hayvan, Yedek Sevgili. Bu dokuz roman 1850 sayfa tutuyor. Ben iki senede ancak 850 lira kazanabilmişim. Seneliğim 425 liraya gelmiş. Halbuki bugünkü gazetede bir yazı okudum. Beş kişilik bir aile ayda dört yüz lira ile geçinemiyormuş.

..... Hasılı her ay bir roman yazıp satamazsam, geçinmek imkansız gibi bir şey. Ne gülünç değil mi şekerim. Amerika'da herhangi bir muharrir senede altı tane küçük hikaye neşrettirebilirse bir senelik ihtiyacını temin edermiş. Ben bunu altı romanla elde etmeye razıyım.¹⁰⁰

Mektuptan anlaşıldığı gibi Çorum'daki günlerinin büyük bir kısmını geçimini temin etmek maksadıyla tefrika roman yazmaya adanmış ve kendi ifadesiyle, 'hafif romanlar' yazmak durumunda kalır. Bir yandan edebî kaygıyla kaleme aldığı romanlar üzerine çalışırken diğer yandan dönemin birçok gazetesine ortalama 15-20 tefrika süren basit ve aşk vakalarına dayanan romanlar gönderir. Bu romanlardan büyük kısmı yayınlanır. Herhangi bir edebî iddiası olmayan bu romanlar, yazarın başka bir yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Yazar, 29.4.1947 tarihinde yazdığı mektubunda kaydettiği, '... Başımı kaşıyacak vaktim yok. Üç tane roman yetiştireceğim. Senede beş altı roman yazıp bastıracağım halde gene de geçim sıkıntısı çekmek acaip bir hal. Ama ne yaparsın...' ¹⁰¹ şeklindeki cümleleriyle çalışma temposunu ve gerekçesini dile getirir.

Kardeşi Nuri Tahir, Kemal Tahir'in *Camı Kıran Çocuk* isimli romanıyla alakalı bir soruya verdiği cevapta kaydettiği, 'Kemal Tahir'in kaleminin dışında bir kazancı yoktu. Geçim kaygısıyla çeşitli yazılar yazıyordu. *Camı Kıran Çocuk* da daha çok bu nedenle

¹⁰⁰ a.g.e., s. 221-222

¹⁰¹ a.g.e., s. 214

yazılmıştır.’¹⁰² şeklindeki ifadelerle, yazarın Çorum’da ve daha sonraki yıllarda, geçim kaygısıyla romanlar kaleme aldığını gösterir. Aynı röportajda, Kemal Tahir’in bu tür romanlarından, edebî hiçbir değeri bulunmadığı için, ‘hiç söz et(mediğini)’ belirtir.

Çorum’da kaldığı yıllar Kemal Tahir’in en çok tefrika roman yayınladığı dönemdir. Yazar, Malatya’da daha ziyade edebî kaygıyla kaleme aldığı romanlarla uğraşırken Çorum’da çektiği ekonomik sıkıntılar sebebiyle, vaktinin çoğunu, kolayca yazılan tefrika romanlara ayırır. Bununla beraber burada kaldığı yaklaşık beş yıllık dönem, yazara dört romanlık malzeme kazandırır.

Diğer şehirlerde geçen romanlarda yazar, Murat isimli karakter vasıtasıyla doğrudan yer alırken Çorum yöresini konu alan romanlarında, yer almaz. Yazar, Çorum’da geçen *Yedi Çınar Yaylası*, *Köyün Kamburu*, *Büyük Mal* ve *Rahmet Yolları Kesti* romanlarında Tanzimat’tan başlayarak 1930’ların Türkiye’sine kadar ki yaklaşık 100 yıllık toplumsal tarihi konu alır. Bu toplumsal tarihte, Anadolu insanına hususiyetlerini kazandıran tarihsel kimliği bulmaya çalışır. Yazarın romanlarındaki bu tema değişikliği, yaşadığı fikrî değişimle ilgilidir. Kemal Tahir, 1940’ların sonuna doğru, Osmanlı tarihine yerli kaynaklardan bakmaya çalışır. Anadolu insanının özelliklerini tarihte arar. Yazarın bu tavrı, bir tür belgesel roman yaratma hedefinden kaynaklanmaktadır. Bu hedefin kaynağı, gençlik yıllarında okuduğu Fransız romanında, özellikle de Balzac’da aranmalıdır.

Çorum’da bir yandan geçimini temin için durmadan roman yazan Kemal Tahir, bir yandan da hakkında yazılan yazılarla ve açılan davlarla uğraşmak durumunda kalır. 1948’lerin sonlarında Kemal Tahir hakkında üç dava açılır: ‘Malum ya, üç tane dava açıldı hakkımda... İşe yeni başlamışız gibi, on küsur seneden sonra tekrar mahkemelerde sürtüyoruz. Mamafih hiçbirisi ciddi şeyler değil. Birtakım saçma, pis iftiralar... Mahpusları soymak isteyen birkaç haydudun marifetleri... Komünist propogandası, Reisicumhur’a hakeret... Şu malum moda şeyler.’¹⁰³ cümleleriyle bu davalar hakkında bilgi veren yazar, 22.2.1949 tarihli mektubunda, bu davaların aleyhine sonuçlandığını ve ‘Komünist propoganda yapmaktan’ dört aya mahkum olduğunu belirtir. Bu mahkumiyeti kabul etmeyen yazar, yaşadığı hapishane ortamını anlatan şu düşüncelerle kendini savunur:

‘... Dava iftiradan ibaretti. İftira edenler sicilli şerirler idiler. Çorum cezaevinde 300 kişinin önünde çete teşkil edip mahpusları soymaya, çocukların ırzına geçmeye teşebbüs ettiler. Başgardıyanları

¹⁰² Mehmet İncili, *Kemal Tahir’in Camı Kıran Çocuk Romanı Üzerine Araştırma*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1976, s. 68

¹⁰³ Notlar 15, s. 263

yaraladılar, müdüre hücum ettiler... kapatıldıkları yerden gizlice valiye istida gönderip Nuri'yi ve beni şikayet ettiler. Nuri Tahir beraat etti. Ben dört ay ceza yedim.'¹⁰⁴

Kemal Tahir, bu cezasını, 1950'de çıkan aftan sonra çeker. Yazar, 1950'deki genel afla eski cezasından kurtulurken bu ceza sebebiyle hemen çıkamaz ve aynı yılın Temmuz ayının sonuna kadar bu cezasını çeker.

Kemal Tahir Çorum'dayken 1947'nin yazında, o yıllarda Cemal Kutay'ın çıkardığı *Millet* dergisinde aleyhinde çıkan yazılarla ilgili şikayette bulunur ve bu dergiyle davalı hale gelir. 7.7.1947 tarihinde yazdığı mektubunda '*Millet* diye bir mecmua çıkıyor, bu mecmuanın son sayılarında bizim davayı mevzu bahsederek bize topyekun hakaret ediyorlar. Okuyunca kan tepeme sıçradı. Bir hakaret davası açtım.' ifadeleriyle, Türk aydınlarının kendini, dokuz sene sonra bu şekilde hatırlanmalarını şaşırtıcı bulur. 17.11.1947 tarihli mektubunda yazar, bu davanın sona erdiğini, mahkemenin hakarete hükmettiğini, bunun sonucu olarak Cemal Kutay'ın 'altı ay hapse, iki yüz lira cezayı nakdiyeye ve yüz lira tazminata mahkum edildi(ğini) belirtir.

Uzun yıllar hapisnede kalması, muhatap olduğu şartlar yazarı psikolojik olarak etkiler. 15.2.1949 tarihli mektubunda Semiha'ya, 'Rahat yüzü gösteremediği için erkekliğinden utan(dığını)' ifade eder.¹⁰⁵ Başka bir mektubunda ise hayal etmekten büyük zevk aldığını, ama gerçekleşmediğinde kendini avuttuğunu belirtir.¹⁰⁶ 22.2.1949 tarihli mektubunda ise, yaşadığı sıkıntıların kendini ne kadar etkilediğini şu ifadelerle dile getirir:

'Ben son senelere gelinceye kadar, neşeli adamdım, sevgili Semiha, her şeye rağmen neşemi kaybetmez, dostlara yazdığım mektuplarda onlara keyifli şeyler söyledim. Yoksulluk bu tabiatımı bozuyor galiba... Şimdi ne kadar cehd edersem edeyim neşeli yazamıyorum. Bu da bana dehşetli zor geliyor.'¹⁰⁷

Kemal Tahir, Çorum'da bulunduğu dönemin son yıllarında tarihle ilgili okumalarını artırmış ve bu okumalardan elde ettiği malzeme ile tarihî roman yazma hevesine kapılmıştır. Semiha'ya 25.11.1949 tarihinde yazdığı ve Çorum'dan yazılan son mektuplardan biri olan mektubunda, '... tarihlerden not almaya devam ediyorum. Tarihî romana başlamaya öyle bir iştiham var ki (ağzım sulanıyor) desem yeridir. Halbuki Evliya Çelebi'den sonra *Peçevi*

¹⁰⁴ a.g.e., s. 277

¹⁰⁵ a.g.e., s. 276

¹⁰⁶ a.g.e., s. 265

¹⁰⁷ a.g.e., s. 279

Tarihi'ni daha sonra *Naima*'yı gözden geçirmek lazım. Notlar şimdiden 250 sayfayı buldu.¹⁰⁸ şeklindeki ifadeleriyle tarihle ilgili okuma planını dile getirir. Kemal Tahir, bir araştırmacı kimliğiyle Osmanlı tarihinin temel kaynaklarını okuduktan sonra bu bilgi birikimini roman kurgusu içinde okura sunmayı düşünür. Romanın okur üzerindeki etkisinden yararlanmak isteyen yazar, okuru, tarih üzerinde düşündürmeyi, tarihle ilgili genel geçer hükümler hususunda şüpheyi düşürmeyi amaçlar.

Aziz Nesin'in aktardığı bir anekdot, Kemal Tahir'in şüpheli kişiliğinin en bariz göstergesidir: Kemal Tahir, 'Evinin kapı numarasından bile şüphe edeceksin. Değiştirdiler mi, duruyor mu, diye... Çıkıp kapıya bakacaksın, kendi kapının numarasını öğrenmek için.'¹⁰⁹ demektedir. Yazar, bu sözleriyle, şüpheli tarafını en açık ifadeyle ortaya koymaktadır. Verili olan her şeyi sorgulamayı esas alan bu tavır, kelimenin felsefi anlamı içerisinde tam bir entelektüel tavrıdır. Kemal Tahir, kendine ve çağdaşı olan diğer Türk aydınlarına 'gerçek' olarak sunulan hemen her şeyin sorgulanması gerektiğini belirtir. Bu değerlendirmede, 'kendi evine ait bir unsuru bile' sorgulamaya tabi tutması, yazarın sorgulanacak konulardaki aşırı hassasiyetini ortaya koymaktadır. Buradaki evi, Türk aydınının mensup olduğu ve içinde kendine mahsus bir dünya kurduğu bakış açısı, ideoloji olarak okumak mümkündür. *Yol Ayrımı* romanında, *Notlar*'ında da sıklıkla tekrarladığı, 'Biraz kuşkulansak çok şeyler düzelecek...' tespiti yapar. İşte Kemal Tahir'in tarihe yönelimini ve tarihe farklı bakma gayretini bu zeminde değerlendirmek, anlamak mümkündür.

Kemal Tahir, Çorum'da, iç derinliğine vardığı Anadolu insanının gerçeğinin sayesinde, daha önce zihninde şekillendirdiği Anadolu insanı-Türk toplumu 'gerçeklerini' sorgulamaya başlayarak Marksizm'in bakış açısı içerisinde yeni bir yaklaşım ortaya koyar.

Kemal Tahir, Marks'ın teorileri ışığında ve eleştirel aklın rehberliğinde giriştiği tarih okumalarını ve mensup olduğu toplumu anlama gayretlerini hayatı boyunca Marksizm'in içerisinde telif etmeye çalışır. Hatta zaman zaman Marksizm'i de eleştirerek özgün bir bakış açısı oluşturmak ister. Bütün bu hususlardan dolayı Çorum'un hem dil ve üslup olarak hem de düşünce dünyası olarak Kemal Tahir üzerinde en büyük etkiyi yapan yer ve dönem olduğunu ifade etmek mümkündür.

Nevşehir

Nevşehir dönemi, Kemal Tahir'in 1938'de başlayan mahpusluk hayatının en kısa dönemidir. Yazar, 7.1.1950 tarihinde Semiha'ya yazdığı mektubunda 'Nevşehir'e geldim

¹⁰⁸ a.g.e., s. 312

¹⁰⁹ Aziz Nesin, *Politika Gazetesi*, 20 Nisan 1977

geleli on dokuz gün oldu.’ diyerek Nevşehir’e naklini haber verir.¹¹⁰ Kemal Tahir, Nevşehir’e getirilmeden önce, Bursa’ya nakledilmesi için başvuruda bulunur. 25.11.1949 tarihli mektubunda kaydettiği, ‘Bakalım Bursa için ne diyecekler? Bir kere daha değil, birkaç kere Bursa’ya naklimi istemiştim.’¹¹¹ cümleleriyle Bursa’ya daha önceki dönemlerde de gitmek istediğini ancak bunun mümkün olmadığını dile getirir.¹¹²

Kemal Tahir’in Nevşehir’e naklini istemesinin sebebi, Nevşehir’deki tarihî kaynaklar bakımından zengin olan Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi’dir. Yazar bu yıllarda tarihle ilgili okumalara ağırlık verir. Bir yandan Semiha vasıtasıyla İstanbul’dan kitap istetirken diğer yandan bulunduğu ilin kütüphanesini, savcının izniyle, kullanır.

Kemal Tahir, Çorum’daki ağır çalışma temposunu Nevşehir’de de devam ettirir. Bir yandan tefrika romanlar yazarak para kazanmaya çalışırken diğer yandan Osmanlı tarihini öğrenmeye çabalar. Yazarın hayatına genel olarak bakıldığında, bu yılları, fikirlerinin kuluçka dönemi olarak nitelemek mümkündür.

Mahpusluk hayatının en kısa dönemi olmasına rağmen en zor dönemi (yaklaşık yedi ay) Nevşehir’de geçer.

Nevşehir’in bir kaza merkezi olması, cezaevinin siyasî mahkumlar için, Batı usulünce ve demokrasiye uygun ‘rejim politik’ tatbik edilmesi düşünülerek özel bir itina ile hazırlanmıştı. Cezaevi eski bir kiliseydi. Siyasî mahkumlar, zemin katında kubbeli, altı üstü taş, pencereleri insan boyundan yüksek, tıpkı Kapalıçarşı’nın dar sokaklarından birine benzeyen bir yerde yatıyorlardı. Mevsim Şubattı. Nevşehir soğuk olur. Uzun bir koridora benzeyen koğuştta, küçücük bir saç soba vardı. Bunda kayısı ağaçları yakılıyordu. Ben vardığım zaman buraya kapatılmış siyasî mahkumlar, iki sene sonrasının odun tayınlarını yakmış, tüketmiş bulunuyorlardı. Koğuşun aptesthanesi yoktu. Geceleri içeri bırakılan bir gaz tenekesi kullanılıyordu. Demokrasimizin ‘rejim politik’i’ gerçekten parlaktı.¹¹³

¹¹⁰ Notlar 15, s. 319

¹¹¹ a.g.e., s. 307

¹¹² Kemal Tahir’in Bursa’ya naklini istemesinin sebebi Nazım Hikmet’in Bursa’da mahpus bulunmasıdır. Yazar, her ne kadar 1940’ların ikinci yarısından sonra Nazım’ı bazı davranışları ve düşünceleri sebebiyle eleştirse de, bu yıllarda, edebî iddiayla yazdığı romanları ilk önce Nazım’a göndermekte, onun incelemesinden sonra yayınlamaktadır. Bu yıllarda önem verdiği en büyük edebî otorite Nazım Hikmet’tir. Kemal Tahir’e göre Bursa’ya nakli, daha iyi edebî imkanlar sunacaktır. Ancak yazarın bu isteği, kabul görmemiştir.

¹¹³ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

6.7.1950 tarihinde hapishaneden Semiha'ya gönderdiği mektubunda, Nevşehir'de yaşadığı sıkıntılı hayatı uzunca anlatır.¹¹⁴

Kemal Tahir, Nevşehir'de Malatya'da iken nişanlandığı Melahat isimdeki kızıdan ayrılır. Yazar, 30.1.1950 tarihli mektubunda, Melahat'tan ayrıldığını, 'Melahat'ın annesinden bir mektup aldım. Kızının talibi zuhur etmiş. Beni artık beklemeyecekmiş. Sevincimden küçük dilimi yutayazdım. Bazen benim şansım böyle birden bire açılır sevgilim. Kendimi en ağır, en taşınmaz yüklerin altından birdenbire kurtulmuş bulurum. Buna belki şans derler. Ne derlerse desinler ben memnunum. Ve şu anda (şans) denilen şeyin sebep ve saiklerini zerre kadar merak etmiyorum.'¹¹⁵ şeklindeki sevinç dolu cümleleriyle haber verir. Kemal Tahir, Nazım Hikmet'e, Piraye'ye yaptıkları sebebiyle kızmaktadır. Ancak aynı yıllarda kendisi, nişanlandığı bir Anadolu kızı karşısında dile getirdiği bu duyguların muhasebesini yapmamaktadır. Yazarın bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi bu nişanlılık basit bir hevestir.

Yazar, yine bu dönemde, Nazım Hikmet'in açlık eylemini destekler. 1.4.1950 tarihli mektubunda, 'Ben de sekiz Nisan'da Nazım'la beraber açlık grevi yapacağım. Beni anlarsın, kusuruma bakmazsın. Buna eminim. Çünkü Nazım Hikmet'le beraber gitmenin şerefini idrak edersin.'¹¹⁶ ifadeleriyle, Nazım Hikmet'e vereceği desteği dile getiren Kemal Tahir, Nazım'ın eylemlerinde büyük bir 'şeref' görmektedir.¹¹⁷

1950'nin Mart ayında çıkan genel aftan Kemal Tahir de yararlanır. Ancak 22.2.1949 tarihinde Çorum Asliye Ceza Mahkemesinin, hapishanede 'komünist propoganda yapmaktan' verdiği dört aylık ayrı bir ceza sebebiyle ayla beraber tahliye olamaz. Belli bir dönem daha hapishanede kaldıktan sonra 1950'nin Temmuz ayında hürriyetine kavuşur.¹¹⁸ Hapisten çıkarken, 4000 sayfaya yakın roman notu vardır.¹¹⁹

Kemal Tahir, hapisten çıktıktan sonra, uzun süre mektuplaştığı, Kerim Sadi'nin eski eşi Semiha Hanım'la (Sıdika Uzunhasan) evlenir. Bu evliliği ömrünün sonuna kadar sürer.

Mahpusluk yıllarında tuttuğu roman notlarını, kurgulamaya, roman müsveddelerini de düzenleyip tefrika etmeye başlar. Bundan sonraki dönemde her yıl veya iki yılda bir roman yayınlar. 1950 yılında *Son Posta* gazetesinde 'Körduman' takma adıyla, edebî kaygıyla

¹¹⁴ Notlar 15, s. 340

¹¹⁵ a.g.e., s. 321

¹¹⁶ a.g.e., s. 328

¹¹⁷ Kemal Tahir, Nazım'ın grevine destek vermiş, ancak Nazım Hikmet kadar eyleme devam etmemiştir. Bu yıllarda Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'e bakışını ortaya koyması bakımından, 4.4.1950 tarihindeki şu ifadeleri oldukça önemlidir: 'Bilhassa mahpushaneye girdikten sonra, gerek beraberken, gerek 1940'da Çankırı'dan ayrıldıktan sonra Nazım'ın ahvali ve hele sıhhati ile ilgilenmekten bir dakika vaz geçmiş değilim. Bir mecmuada Nazım aleyhine bir yazı çıkar, derhal cevap veririm. Bir davaya adı karıştırılır, hemen taraflara hakiki vaziyeti bildiririm. Mektubu gecikir, telgraf yağdırır, istida koştururum...' (Notlar 15, s. 329)

¹¹⁸ Notlar 15, s. 321

¹¹⁹ Naci Çelik, a.g.m.

yazdığı ilk roman olan *Sağirdere*'yi yayınlar. Yazarın Çankırı yıllarındaki izlenimlerine dayanan *Sağirdere*, o yıllarda revaçta olan köy romanları içerisinde dikkat çekici bulunur. Kemal Tahir, umut vaad eden bir yazar olarak nitelenir. Nazım Hikmet, *Sağirdere* için, 'Sağirdere romanı aydınlıktır, umuttur... Sağirdere, sahici Türk romancılığının bir merhalesidir.'¹²⁰ değerlendirmesini yapar. Tahir Alangu ise, 'Şehiri görmek ve orada çalışmakla birlikte Anadolu köylüsünün değişmez kalışının nedenlerine kadar iniyor. Dışarıya karşı kapalı, yüzyıllardır yaşama savaşının iyice pekiştirdiği, devletin ve kanunların dışına düşmüş, kendi eski töresel düzen ve yöntemlerini yürüten köylü yaşayışının gerçeğine işleyecek bir ustalığa ulaştığı görülüyor.'¹²¹ şeklindeki ifadeleriyle, Nazım Hikmet'e paralel bir takdir hissiyle romanı değerlendirir. Alangu, bir başka değerlendirmesinde de, 'Sağirdere, Orta Anadolu insanının kaderine eğilmiş bir yazarın eseridir.'¹²² cümlesiyle takdirini ifade eder.¹²³

Yazar, hapisten çıktıktan sonra bir yandan da ekonomik sıkıntılarla uğraşır. 1951 yılında İzmir Ticaret Gazetesi'nin İstanbul temsilciliğini ve yazarlığını yapar. Burada ekonomiyle ilgili telif ve çeviri yazılar yayınlar.

Milli Mücadelede İstanbul'u ve bir aydın tipini anlatan *Esir Şehrin İnsanları*, *Yeni İstanbul*'da 1952-53'te tefrika edilir. 1956'da kitap halinde çıkan *Esir Şehrin İnsanları* da *Sağirdere* gibi büyük bir ilgi görür. Fethi Naci, romanla ilgili düşüncelerini, Ergun Tanıl takma adıyla, 'Kemal Tahir, büyük sarsıntılar, benzeri görülmemiş savaşlar çağıının, yirminci yüzyılın yazarı. Kitabın sonuna doğru zaferi duymaya başlıyoruz; zaferi yani bir bakıma, halkın mutluluğunu. Yüzyılda aydınların mutluluğu ancak hayatlarını başkalarının mutluluğu yoluna koymakla mümkün. Kemal Tahir, bunu büyük bir ustalıkla sezdiriyor.'¹²⁴ cümleleriyle dile getirir. *Esir Şehrin İnsanları*, tefrika halindeki yayınında ve kitap halindeki ilk baskısında Kamil Bey'i daha ziyade ön plana çıkarır. Bu sebeple roman, Milli Mücadele'de bir aydın dramını ortaya koyması bakımından yukarıda kaydedilen Fethi Naci'ye ait ifadelerle benzer ifadelerle değerlendirilir, hatta alkışlanır. Ancak daha sonra *Esir Şehrin Mahpusu*'nun yayınlanması ve Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları*'nda Kamil Bey'in algılanmasıyla ilgili bazı değerlendirmeleri değiştirmesi, bununla da o dönem aydınına bir eleştiri yöneltmeyi düşünmesi, roman etrafındaki bu takdir ve alkış halesini yıkar. Romana ve Kemal Tahir'e büyük bir hücum başlar. Bu hücumda önde gelen isimlerden biri Fethi Naci'dir. Fethi Naci,

¹²⁰ (Akt.) Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

¹²¹ Tahir Alangu, *Cumhuriyet'ten Sonra Hikaye ve Roman III*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965

¹²² Tahir Alangu, 'Sağirdere', *Akis*, 12 Mayıs 1956

¹²³ Sağirdere, tefika edildikten yaklaşık beş yıl sonra, 1955'te, kitap halinde yayınlanır. Kitap halindeki bu yayın, Kemal Tahir'in kendi adıyla yayınladığı ilk roman olması bakımından da önemlidir.

¹²⁴ Ergun Tanıl, 'Kamil Bey'in Haline Doğru', *Yeni Ufuklar*, Ocak 1958

‘*Esir Şehrin İnsanları*’na Ek: Kemal Tahir Kemal Tahir’e karşı ya da Bir Romancı Yarattığı Roman Kahramanına Sonradan Niçin Düşman Olur?’ başlıklı yazısında Kemal Tahir’in romanda yaptığı değişikliklerin Kamil Bey’i yıpratmaya, dolayısıyla Kamil Bey’in şahsındaki aydınları yıpratmaya yönelik olduğunu, bunun da Kemal Tahir’in kendi içindeki bir çelişkiye delil olduğunu iddia eder.¹²⁵

Bu romanlarıyla Kemal Tahir, Türk edebiyat dünyasında tezleri olan bir romancı olarak dikkati çekmeye başlar.

Kemal Tahir, edebî romanlar yazmanın dışında geçim kaygısıyla ‘hafif romanlar’ yazmaya da devam eder. 1952’den itibaren, özellikle Çağlayan Yayınları’na polisiye çeviriler yapar. Bu çeviriler, büyük ilgi görür.

Mütercimliği ve Polisiye Roman Yazarlığı

Kemal Tahir, gazeteciliğe başladığı dönemden itibaren Galatasaray Lisesi’nde öğrendiği Fransızca’yı kullanarak çeviriler yapar. Başlangıçta, günlük olaylarla ilgili haberleri yabancı basından çeviren yazar, 1935’ten sonra Nazım Hikmet’in teşvikiyle Fransızca’daki sosyalist literatürü çevirmeye başlar. Mahpusluk yıllarında ise, para kazanmak maksadıyla popüler eserler çevirir.

Kemal Tahir, 1945-46’dan sonra, 1937-38’de *Yedigün* ve *Karikatür* dergilerinde yazdığı hikayelere benzer mahiyette tefrika romanlar yazmaya başlar. Aynı yıllarda Fransızca’dan çeviriler de yapar. Başta Agahta Christie olmak üzere bazı polisiye yazarlarının eserlerini çevirir. Kemal Tahir, çevirilerinde de, tefrika Türkçe romanlarında olduğu gibi ‘kolay okunur’ tarzdaki eserleri tercih etmek zorunda kalır. 1953-54’te Çağlayan Yayınları’nın süreli yayın halinde yayınladığı bir roman serisi vardır. Kemal Tahir, bu yayınevi için başta Mickey Spillane olmak üzere birçok polisiye yazarının eserini çevirir. Büyük ilgi gören ve ‘Mayk Hammer’ serisi olarak ünlenen bu yayında çevrilecek kitapların bitmesi üzerine, serinin devamı mahiyetinde eserler kaleme alır.¹²⁶

Polisiye romanla uğraşmak yazarın edebî şahsiyetine etkide bulunmuştur. Edebî iddiayla yazdığı romanlar incelendiğinde görülen polisiye yapı, bu etkiyi doğrulamaktadır. Kemal Tahir’in, önemli tezler ortaya koyduğu hemen her romanında bu polisiye kurgu görülmektedir. Yazar, kurgudaki merak unsurunu çok büyük oranda polisiye unsuru ile besler.¹²⁷

¹²⁵ Fethi Naci, ‘*Esir Şehrin İnsanları*’na Ek: Kemal Tahir Kemal Tahir’e karşı ya da Bir Romancı Yarattığı Roman Kahramanına Sonradan Niçin Düşman Olur?’, *50 Türk Romanı*, Oğlak Yayıncılık, 1997

¹²⁶ Bu çalışmanın ‘Eser’ bölümünde yazarın yaptığı bu çeviriler üzerine bir inceleme yapıldığı için, tekrara düşmemek maksadıyla, burada eserler üzerinde ayrıca durulmayacaktır.

¹²⁷ Kemal Tahir’in eserlerinden *Kurt Kanunu* üzerine polisiye unsuru inceleyen bir çalışma için bkz. Berna Moran, ‘*Kurt Kanunu*’nun Polisiye Kurgusu ve Suçlusu’, *Türk Romanına Eleştirel bakış II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 141-157

6/7 Eylül Olayları ve Son Hapsi

Kemal Tahir son mahpusluğunu, 1955'teki 6/7 Eylül olayları sebebiyle yaşar. Olaylarda 'Komünist parmağı' olduğu gerekçesiyle tutuklanan Kemal Tahir, altı ay kadar Harbiye'de¹²⁸ mahpus kalır. Suçsuz olduğu anlaşıncı serbest bırakılır. Yazar, bu mahpusluk döneminde, diğer mahpusluklarında olduğu gibi roman malzemesi derlemez. Bugünlerine ait fazlaca not tutmaz. Yazarın bugünlerini ve 6/7 Eylül olaylarıyla ilgili değerlendirmelerini, Hulusi Dosdoğru'nun hatıralarında bulmak mümkündür:

Kemal, Harbiye'de hiç ferdî hareket etmedi. Toplum için, toplumcu gerçekçi hareket ederdi her yerde. Şahsî hareket ettiğini hiç görmedim. Polis sabıka defterinden bulduğu isimlere göre topladı bizi. Kemal Tahir de polisçe komünist bilindiği için içeri alındı. Sudan sebeplerle bizi içeri aldılar ve taş odalarda yatırdılar. Harbiye'nin koridorlarında ilk kez karşılaştığımızda Kemal bana, 'Haberin olsun çok büyük tehlike geçirdik, ama hâlâ tehlikeli açmazın içindeyiz. Bu kadar sorumsuzca suçlanmanın arkasında kancıkça bir oyun yatıyor, bu oyunu dünya yutmaz. Türkiye'de solun aynı anda İzmir, Ankara'da ve İstanbul'da ortalığı ayağa kaldırmaya gücü olmadığını dünya biliyor. Bunu dünya yutmaz., bunlara kimse inanmaz. Biz bu noktadan kurtuluruz.' dedi. İçeri alınmamıza doğru teşhis koymuştu. Harbiye'de Kemal Tahir Aziz Nesin'le aynı koğuştaydı. Yalnız Aziz'le oturup konuşmazdı. Serbest olduğunda hep benim yanıma gelirdi. Hücreye kilitlenene kadar beraber olduk.¹²⁹

Tezli Romanlarını Yazmaya Başlaması ve Edebiyat Dünyasındaki Yankıları

1950'lerin ortalarına kadar hareket noktası olarak Marks'ın şemalarını kullanan Kemal Tahir, bu yıllardan sonra, Marks'ın düşüncelerini referans almakla beraber, kendi toplumsal dinamiklerini esas hareket noktası olarak düşünür. Yazardaki bu değişim, sosyalist Türk aydınları içerisinde büyük bir yankı uyandırır. Genel geçer tezlerin ve teorilerin dışında yerli bir doktrin teklifinde bulunan Kemal Tahir, şiddetli eleştirilere maruz kalır.

1957'de Aziz Nesin'le beraber Düşün Yayınevi'ni kurarak eserlerini burada yayınlamaya başlar. Aynı yıl, *Sağırdere*'nin devamı mahiyetinde olan *Körduman* romanını yayımlar. Anadolu insanının yaşadığı toplumsal ve tabii şartlarla mücadelesini ve bu mücadeleden doğan dramını anlatan romanın ardından, Çorum yıllarında tuttuğu notlara dayanan *Rahmet Yolları Kesti*'yi yayımlar.

Rahmet Yolları Kesti, Kemal Tahir etrafındaki 'umutların' önemli bir kısmını söndürür: Kemal Tahir'e yönelik ilk ciddi eleştiriler bu roman sebebiyle başlar. 'Toplumsal Gerçekçi Edebiyat' denilen anlayış içerisinde eşkıya, çoğunlukla, bir toplum önderi, hak

¹²⁸ Kemal Tahir'le ilgili biyografi çalışmalarında, yazarın 6/7 Eylül olaylarında tutuklanıp Harbiye'de hapis yattığı kaydedilir. (Bkz. Naci Çelik Berksoy, 'Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 275; İskender Özsoy, 'Kemal Tahir'in 63 Yılı', *Biyografi 4 - Kemal Tahir*, s.13) İsmet Bozdağ'ın derlemesinde ise, yazarın ağzından, Selimiye Kışlası'nda kaldığı kaydedilmektedir. Ancak hem diğer kaynakların ittifakı, hem de yazarın bu dönemdeki mahpusluk hayatında arkadaşı olan Hulusi Dosdoğru'nun hatırası yazarın Harbiye'de kaldığını göstermektedir. Biz de bunu esas aldık.

¹²⁹ İskender Özsoy, 'Gerçeği Bulma Uğruna Harcanan Ömür', *Biyografi 4 - Kemal Tahir*, s. 189

dağıtıcısı, emeğin sömürüsüne karşı yönetici erke baş kaldıran, mazlumun sesi, zalimin korkusu olarak işlenmektedir. Bu tür romanlarda eşkıyanın bariz vasfı, zenginden alıp fakire vermesidir. Bu bakış açısı, 1970'lerden itibaren gerilla mücadelesi veren insanları da kutsamıştır. Kemal Tahir, bu bakışın dışında bir yaklaşım ortaya koyar.

Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* romanını yazmadan bir yıl önce Yaşar Kemal, *İnce Memed* adlı romanını yayınlamış ve bu romanda eşkıyayı yukarıda çizilen çerçevede anlatmıştır. Kemal Tahir, 13 yıl süreyle Anadolu köylüsüyle geceli gündüzlü beraber yaşadığı için birçok eşkıya olayı duymuş hatta bazı eşkıyalarla beraber yaşamıştır. Osmanlı tarihi üzerine yaptığı okumalar ve bu tecrübeleri onu, eşkıya konusuna dönemin mevcut anlayışından farklı bir yaklaşım ortaya koymasına ihtiyacını duyurmuştur. *Rahmet Yolları Kesti*, böyle bir ihtiyacın ürünüdür. Ancak bu yıllarda Kemal Tahir, henüz tam olarak dışlanmamış, sadece zaman zaman rahatsızlık veren 'bir dost romancı' olarak görülmüştür. Bu bakımdan *Rahmet Yolları Kesti*, ilk hayal kırıklıklarını yaşatmasına ilk eleştirileri başlatmasına rağmen, Kemal Tahir büyük bir kesim tarafından hâlâ önemli bir romancı olarak kabul edilmektedir. Yazar, 'Eşkıyalığı hırsızlıktan ayırmaya imkan yoktur. Bu sebeple hiçbir hırsızlık olayı da tarihi etkileyemez.' ifadeleriyle eşkıyalığı bir hırsızlık türü olarak gördüğünü belirtir. *Rahmet Yolları Kesti* romanını Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'ine anti-tez olarak yazmadığını da ifade ederek Yaşar Kemal'in söz konusu romanını, 'yarı aydınların tesiriyle yazdığını' iddia eder.¹³⁰ Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* romanında ne yapmak istediğini ise, şu ifadelerle ortaya koyar.

Bizde eskiden beri yerleşmiş, sebepleri meydanda olan bir ters lejant var. Halkçılığı ve halkın despotik idareye karşı baş kaldırmasını çok pis haydutluk şekli olan eşkıyalıkla karıştırırlar. Halk arasında dolaşan eşkıya türküleri ve serüvenleri bazı şehirli yazarları aldatır. Onları, eşkıyalarda halk kahramanları aramaya, daha da kötüsü bulmaya götürür. Aslında halkın despotik idareye karşı direnmesi her ne kadar ilk zamanlarda, şuursuz davranışlar, eşkıyalığa benzer anarşik çıkışlar gibi görünse de, bir toplumda gerçek ve köklü halk baş kaldırmaları birikimi varsa, bu hareketler katiyen sürgit eşkıyalar tarafından yürütülemez... *Rahmet Yolları Kesti* bu gerçeği, Anadolu'nun belli özelliklerinden, eşkıyalığa hevesli insanlarımızın kişisel dramlarıyla beraber aydınlatılmıştır.¹³¹

¹³⁰ Ferit Güneri, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 325-326

¹³¹ (Akt.) Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

Çorum yıllarındaki notlara dayanan *Yedi Çınar Yaylası* ve *Köyün Kamburu* birbirinin peşi sıra 1957 ve 1958 yıllarında yayınlar. ‘Çorum üçlemesi’ olarak da adlandırılan *Yedi Çınar Yaylası*, *Köyün Kamburu* ve *Büyük Mal* romanları Tanzimat yıllarından başlayarak 1930’lara kadar ki toplumsal tarihi Anadolu’dan görüldüğü şekliyle ortaya koyar. Yazar ayrıca bu romanlarda, Anadolu insanının ‘gerçeğini’, kendi tecrübeleri ışığında, işler. Bu iki roman da öncekiler gibi takdirle karşılaşır. Fethi Naci, *Yedi Çınar Yaylası* hakkında, ‘Kemal Tahir, roman yazmayı biliyor. Önce bu var. Romanlarının özünün tarihsel bakımdan doğru olması için de, bize başka romancıların pek yanaşmadığı işlere, birtakım tarihsel toplumsal araştırmalara, yani edebiyat için gerekli edebiyat dışı araştırmalara giriyor. Güçlü romancı oluşu düşünürlüğü ile romancılığı birleştirmesinden...’ değerlendirmesini yapar.¹³² Fethi Naci bir başka değerlendirmesinde ise, *Yedi Çınar Yaylası*’nın kahramanlarından Kenan’ın anlatımıyla ilgili olarak ‘yalnız Kemal Tahir için değil, Türk romanı için de bir aşamadır.’ hükmünü verir. Bu takdir ifadeleriyle beraber Fethi Naci, Kemal Tahir’in özellikle *Yedi Çınar Yaylası*’nın başındaki bölümü gereksiz koyduğu iddiasıyla romanı tenkit eder. Bu tür eksikliklerinin romanı ‘tam bir roman’ olmaktan uzaklaştırdığını iddia eder.

Köyün Kamburu da benzer bir alakayla karşılaşır. Bu romana yönelik nadir olumsuz eleştirilerden biri, Orhan Kemal’den gelir. Orhan Kemal, *Pazar Postası*’nın düzenlediği ve kendisiyle beraber Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Mahmut Makal ve Talip Apaydın’ın katıldığı açıkoturumda, ‘... Frengililerle uğraştığına şaşıyorum ben. Ama bunun dışında, böyle mi olur? Frengili hadisesi bu mudur, şu mudur, bilmem ne midir, üzerinde durmuyorum. Kemal Tahir gibi yıllarını,... İçerde geçirmiş, aklı başında, memleketin çok daha iyi olmasını isteyen, istediğine benim inandığım, yakından çok iyi bildiğim bir Kemal Tahir’in artık, frenginin gelişmesi, şartları, bilmem nesiyle uğraşmasını ben Kemal Tahir’e uygun görmüyorum. Evet, uğraşabilir, tahdit etmiyorum. Ama yirminci yüzyılın meselesi bu değil bence. Kemal Tahir’den ben aydınlık, ileri, yurdunu ileriye götürecek olumlu tip ... Benim memleketimde sadece gavatlar, pezevenkler, deyyuslar mı var?...’¹³³ cümleleriyle *Köyün Kamburu*’nun ‘yeterince aydınlık’ olmadığını iddia eder. Bu eleştirisine rağmen beğenisini de dile getirir. Fethi Naci de roman için, ‘Toplumsal bilgi ile edebiyat eserinin uyumlu bir bileşimini vermek bakımından ayrıca bir önem, bir değer kazanıyor.’¹³⁴ değerlendirmesini yapar.

¹³² Fethi Naci, ‘Roman Üzerine Konuşurken’, *Dost*, nu: 23, Ağustos 1959

¹³³ Turhan Tükel, *Beş Romancı Köy Romanı Üzerine Tartışıyor*, Düşün Yayınevi, İstanbul, 1960

¹³⁴ Fethi Naci, ‘Köy Romanları’, *Dost*, Ekim 1959, nu. 25

Kemal Tahir, 1959'da *Dost* dergisinin düzenlediği bir soruşturmada yılın en iyi romancısı seçilir.¹³⁵

1950'li yıllarda Anadolu'daki notlarını romana geçirmek suretiyle daha ziyade köy romanları yazan Kemal Tahir, 1960 yılında *Esir Şehrin İnsanları*'nın ikinci kitabı *Esir Şehrin Mahpusu*'nu *Vatan* gazetesinde tefrika eder. Ancak roman henüz ikinci tefrikasında yayınlanırken gazete kapatılır ve romanın tefrikası yarım kalır. Aynı dönemde *Pazar Potası*'ndaysa *Kelleci Memet* tefrika edilmektedir.¹³⁶ Yazar, bu romanlarından sonra, yaklaşık on yıl süreyle roman konularını köyden kente kaydırır ve Türk toplumunun sosyal ve siyasal tarihini belli dönemlere odaklanmak suretiyle ortaya koyar. Yine bu yıllarda Fethi Naci'nin, 'Bundan sonra ne var? İnşallah köy romanı yok artık.' sorusuna karşılık verdiği cevapta, 'Yok. Köy romanı yok. Şimdi subayları yazıyorum. Dört cilt olacak. Cehennem Makinesi, Hürriyet Çıkmazı (Yahut Doksan Dokuzuncu Bölük), Büyük Kumar (ya da Ölüm Kumarı), *Yorgun Savaşçılar*'¹³⁷ şeklindeki sözleriyle, farklı bir alanda roman yazmaya giriştiğini haber verir.¹³⁸

27 Mayıs 1960'da meydana gelen ihtilalle yaşanan siyasî hadiseler, Kemal Tahir'i yakından ilgilendirir. Ayrıca, bu yıllarda Türkiye'deki sol düşüncede meydana gelen kırılmalar ve bölünmeler de Kemal Tahir'i alakadar etmiştir. 1960'lı yıllar, Kemal Tahir'in sosyal ve siyasal meselelerle daha yakından alakadar olduğu, meydana gelen olaylar hakkında fikrine müracaat edildiği bir dönemdir.

27 Mayıs İhtilali ve Devamında Yaşananlar

Demokrat Parti'nin iktidarını deviren 27 Mayıs İhtilali'nden kısa müddet sonra Milli Birlik Komitesi'ndeki bazı üyelerin yurt dışına gönderilmesi ve hazırlanan anayasada sol düşünceye daha ziyade özgürlüklerin tanınması, bu darbeye Türkiye'deki sol düşüncenin sıcak bakmasına sebep olur. Bugün de hala o darbenin bir aydınlanma hareketi olduğunun sol düşünce tarafında dile getirilmesi, bu anlayışın devamı mahiyetindedir. Darbenin ardından sol düşünce kendine daha rahat hareket etme alanı bulmakla beraber, toplumun dinamik unsuru özelliğini kazanan bu kesimde, bazı iç problemler baş gösterir. Türk solunun iç meselelerine ve bunlar karşısında Kemal Tahir'in tavrına geçmeden önce, yazarın darbeye bakışını tespit etmek gerekir.

¹³⁵ Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

¹³⁶ Naci Çelik hazırladığı Kemal Tahir biyografisinde, yazarın 1960 ve 1961 yıllarında roman yayınlamadığını kaydeder. Çelik, bu ifadesiyle, muhtemelen, kitap halinde roman yayınına kastetmiş olmalıdır. Çünkü *Esir Şehrin Mahpusu*'nun ve *Kelleci Memet*'in tefrikaları bu yıllardadır.

¹³⁷ Fethi Naci, 'Kemal Tahir'in Evinde', *Dost*, Mart 1960, nu. 30

¹³⁸ Kemal Tahir, bu roman tasarılarından sadece '*Yorgun Savaşçılar*'ı *Yorgun Savaşçı* romanıyla gerçekleştirebilmiştir. Diğerleri, sonraki notlarından anlaşıldığına göre, farklı isimlerle yeniden tasarlanırsa da yayınlama imkanı bulunamamıştır.

Kemal Tahir, olaya teori-pratik açısından yaklaşmakta ve olayı ‘memur devlet’ anlayışı kapsamında irdelemektedir. Kemal Tahir’in 27 Mayıs hakkındaki düşüncelerini İsmet Bozdağ’ın derlediği sohbetlerden tespit etmek mümkündür. Kemal Tahir, darbe gerçekleştiği anda, darbeyi yapanlardan birinin geçmişte Turancılık suçlamasıyla ‘tabutluklarda yatmış’ Alparslan Türkeş olması sebebiyle, darbenin zihniyet itibarıyla Demokrat Parti’den farklı olmadığını düşünür. ‘Yahu, biz kaç uykumuzdan kimin sesiyle uyandık 27 Mayıs’ta?... Türkeş Albay’ımızın sesiyle değil mi?... Eee... Kim bu Türkeş Albay?... İsmet Paşa’nın tabutluklarda tırnağını söktüğü Turancılarımızdan biri!... Şu devrilen Demokrat Parti’yi ne ile suçluyoruz?... Faşistlikle!... Kimmiş bu faşist Demokrat Parti’yi gece yarısı deviren?...Faşisti de geçip Ergenekon Türküleri çağıran Alparslan Türkeş!... Bizde hiç şuncacık akıl olsa, bu yaş tahtaya basar mıydık?’¹³⁹ şeklindeki ifadeleriyle Türkeş’i, dolayısıyla Türkeş’in da içinde bulunduğu 27 Mayıs’ı değerlendiren Kemal Tahir, daha sonra Türkeş ve arkadaşlarının Milli Birlik Komitesinden uzaklaştırılmasıyla sol düşüncede oluşan iyimser havaya katılmaz ve 27 Mayıs’ı Osmanlı’da örnekleri görülen bir aydın hareketi olarak yorumlar.¹⁴⁰

Kemal Tahir, meseleye kendi düşüncesine faydalı olup olmamasına göre değil, memleket gerçekleriyle uyuşup uyuşmaması noktasından bakmaktadır. Takındığı bu tavır, onu, Türk aydını içerisinde yalnızlığa itmiştir. Çünkü 1960’a kadar Kemal Tahir, bir bütünlük gösteren Türk solu içerisinde, iyi kötü, bir yere sahiptir ve benimsenmektedir. Ancak 1960’tan sonra Türk solunda iki temel temayül görülür. ‘Bir kısım aydın, sivil bir oluşum için TİP’e odaklanıp sosyalist düşünceye ilk sağlıklı adımlarını atmaya hazırlanırken, darbeci radikaller *Yön* dergisi etrafında Nasır modelini netleştir(mektedirler.)’¹⁴¹ Türk solu bu iki ana düşüncenin etrafında odaklanarak ‘sivilciler’le ‘darbeciler’ olarak bölünür. Kemal Tahir, bu iki yaklaşımı, teorisiz, ‘aydın kaytarmacılığına’ dayanan ve memleket gerçekleriyle ilişki kuramayan oluşumlar olarak görür.

27 Mayıs’ın ardından solda yaşanan bölünmelerle alakalı Çetin Yetkin’e verdiği bir mülakatta Kemal Tahir, bu dönemdeki sosyalist aydınlara ve genel olarak sosyalist harekete yönelik eleştirilerini şu şekilde ortaya koyar:

Bizim elli senelik sosyalist tarihimizde bütün meseleler maalesef, teorik plandan gelecek yerde, kişisel çekişmeler halinde

¹³⁹ İsmet Bozdağ, Kemal Tahir’in Sohbetleri, s. 15

¹⁴⁰ İsmet Bozdağ, a.g.e., s. 24-25

¹⁴¹ Asaf Savaş Akat, ‘İdris Küçükömer’in Mirası’, *İdris Küçük Ömer’in Anısına (Anılar ve Düşünceler)*, (Haz. Yücel Yaman), Bağlam Yay., İstanbul, 1994, s. 22-23

görülmüştür. Bu da teoriye kendi gerçeklerimizle yönelmediğimiz içindir...

... Teorik münakaşalar yapılmazsa, esaslı büyük teorik münakaşalar yapılamazsa, ister istemez, meseleler kişisel mesele gibi görünüyor.¹⁴²

27 Mayıs'ın Uygulamaları ve Kemal Tahir'in Tavrı

27 Mayıs ihtilalinin ardından Adnan Menderes ve arkadaşlarının tutuklanması, hapsi ve yargılanması sürecinde Kemal Tahir, yaptığı değerlendirmelerle, farklı bir aydın portresi ortaya koyar. O dönemde birçok sosyalist aydın meseleye hissi yaklaşarak Adnan Menderes ve arkadaşlarının tutuklanmasından, bir 'öç alma' hissiyle, 'gizli bir mutluluk' duysalar da, Kemal Tahir, hemen her politikasını eleştirdiği bu insanlara yapılan muamelelere hissi değil, insanî yönüyle yaklaşır. Celal Bayar'a yapılanlarla ilgili olarak kaydettiği şu ifadeler, Türk aydını içerisinde, Kemal Tahir'in niçin ayrı bir yer tuttuğunun da göstergesidir:

Nasıl bir rezillik bu yahu?... Anayasada 'Cumhurbaşkanları vatan ihanetinden başka hiçbir şeyden sorumlu değildir' diye yazarsın. Sonra gece yarısı basarsın Çankaya'yı, elini kolunu bağlayıp denizlerin ortasında bir adaya atarsın!... Adama kim bilir neler yaparsın ki canından bezer. 'Acaba bel kayışı ile asılıp kurtulmanın yolu yok mu?' diye olmaz işlere koşulur... Beni dehşetli ürküten bir şey var bu olayda... Komitacılıktan yetişmiş, politikada pişmiş Bayar gibi bir adamın az buz işlerde canına kıyması düşünülemez! Demek eziyet ettiler adama! Zora koştular, canından bezdirdiler sonunda...

Sen ne susuyor, suçlu suçlu önüne bakıyorsun?... İşkenceye, zulme uğrayan sen, ben olsaydık, o zaman susmaya belki hakkımız olabilirdi. Ama zulüm yapıldığını, işkence edildiğini görüyor, biliyorsak, bizim susmaya hakkımız olamaz!... Biz bağırmalı, bunun namussuzluk olduğunu yere göğe haykırmalıyız...

... İnsanı, insanlıktan çıkaran bir yönetim, hangi mazereti, hatta hangi meşruiyeti olursa olsun, benim karşıma almayacağım bir sistem olamazdı.

... Bir insanın canından bezdirilmesini, namussuzluğun en büyüğü sayıyorum. Benim dünyaya ve insana bakışım bu!...¹⁴³

¹⁴² Hulusi Dosdoğru, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, s. 22

Kemal Tahir'in, başvekilliği sırasında on altı yıla mahkum olduğu, rapor alıp serbest kaldığı halde emriyle tekrar tutuklandığı, Cumhurbaşkanlığı sırasında ispatlanamayan bir isnattan dolayı altı ay hapis yattığı Celal Bayar hakkındaki bu sözleri, onun bir aydın olarak farklı yönünü ortaya koyar. O, insanı, ideolojilerinden ve dünya görüşünden soyutlayarak ele alarak hakiki bir aydın tavrı sergilemektedir.

27 Mayıs'ın Toprak Reformu, Kemal Tahir – Fethi Naci Kavgası ve Kemal Tahir'e Yönelik İlk Dışlama Teşebbüsleri

Kemal Tahir, 27 Mayıs yönetiminin ilk icraatlarından olan köylüye toprak dağıtım politikasına, diğer sosyalist ve sol aydınlar gibi yaklaşmadığı için çok şiddetli eleştirilere muhatap olur. Tartışma, Kemal Tahir ile Fethi Naci arasında gerçekleşir. Bu tartışmanın ayrıntıları, Kemal Tahir'in Marksist olduğu halde, niçin sosyalistlerin çoğu tarafından sevilmediğini de ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir, 'Toprak Reformu'yla ilgili olarak, şu hususları kaydeder:

Bütün önemli memleket meselelerimiz gibi, topraksız köylüyü topraklandırmak meselesi de sadece Devlet adamlarımızla, orta sınıftan gelen aydınlarımızın kaygusu olarak sürüp gidiyor.

1945'ten bu yana toprak dağıtılır. Bu dağıtılan toprakların yüz ölçüsü gelip nereye dayandı?... Kendilerine toprak dağıtılanların, dağıtılmadan önceki halleri ne idi, dağıtıldıktan sonraki durumları ne oldu?...

Kaldı ki tarihte, genel olarak reformlar, sosyo-ekonomik hayatın temelinde biriken, sonra yüze çıkan isteklerin, rasyonel, gerçek güçlerin sonuçlarıdır!

... Sakın biz, milletçe aylaklığı zenaat edinmiş olmayalım?... Eğer iş böyleyse, toprak değil, her sabah ölçekle altın dağıtsalar, boştur.¹⁴⁴

Kemal Tahir'in meseleyi gerçeklik zemininde sorgulayan bu ifadeleri, Fethi Naci tarafından eleştirilmiş, yazarın romancılığıyla ilgili şüpheler doğuran bir durum olarak düşünülmüştür.

... Kemal Tahir, tarihimize, toplumsal oluşumumuzla ilgilenen bir yazar olarak bilinir; romanları da toplumumuzdaki oluşları, değişimleri göstermeğe çalışır. Böyle olunca, bir şeyle bekliyor kişi. Bir yandan tarih, reform, sosyo-ekonomik rasyonel gerçek güç, temeldeki

¹⁴³ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, s. 25-30

¹⁴⁴ Kemal Tahir, 'Roman Üzerine Notlar', *Yeni Ufuklar*, Ekim-Kasım 1960

birikmeler gibi sözler ederken, öbür yandan toplumsal ve ekonomik bir olguyu aylaklıkla açıklamaya kalkışması üzerine, Kemal Tahir'in romanlarını yeniden bir okumak gerek diyorum!¹⁴⁵

Fethi Naci'nin Kemal Tahir, hakkında o güne kadar yanıldığını ima eden bu ifadeleri, Kemal Tahir'in romanlarını yeniden okuma çağrısı, 'okumama' olarak tezahür eder. Kemal Tahir, klasik sol ve sosyalist anlayış tarafından dışlanır. Kemal Tahir, Fethi Naci'nin, romanlarını yeniden okuma teklifinden fevkalade rahatsız olur. İsmet Bozdağ, 21 Şubat 1961 tarihli sohbet kaydında, yazarın verdiği tepkiyi şu şekilde aktarır:

Kemal'e telefon edip akşam yemeğine gittim. Semiha Hanım (eşi) mutfakta yemek ile uğraşüyor, biz de oradan buradan konuşuyoruz.

Birden sordu:

- Bu ayın *Dost*'unu gördün mü?

- Gördüm.

- Fethi Naci'nin bir yazısı var, okudun mu?

- Ayrı bir yazısı gözüme çarpmadı. Kitaplar için yazdığı yazı var. Senden de söz ediyor...

- Tamam, ben de senden onu soruyorum.

- Neresini soruyorsun o yazının?

Dikkatle yüzüme baktı. Şaka yapıp yapmadığımı anlamaya çalışıyordu.

Yüzümden bir şey çıkaramayınca:

- Yahu, sen üç dört ay önce benim *Yeni Ufuklar* dergisinde çıkan yazımı okumadın mı? İşte o yazıya karşılık yazıyor o pislikleri Fethi Naci!...

- ... Aleyhinde dünya kadar yazı yazıldı, hepsine omuz silkip geçtin, Fethi Naci'nin birkaç satırına tutunmuşsun!...

- Haa, bak bunu iyi dedin arkadaş!... Ben her yazıya aldırmam ama böylesine sabrım yoktur. Görmüyor musun yahu, adam beni açıkça tehdit ediyor, şantaj yapıyor bana!... Yediği naneye bak sen edepsizin!... Aynı dergide iki yıl önce, *Esir Şehrin İnsanları* kitabımın yayınlanması sırasında 'Kemal Tahir büyük sarsıntılar, benzeri görülmemiş savaşlar çağının, yirminci yüzyılın yazarı!... Kitabın sonuna doğru zaferi duymağa başlıyoruz.' diye yazıyordu; şimdi utanmadan kalkmış: 'Kemal Tahir'in romanlarını yeniden bir okumak

¹⁴⁵ Fethi Naci, *Dost*, Şubat 1960

gerek, diyorum.’ diye bana uzaktan parmağını sallıyor. Niçin diyor bana bunu?... Toprak dağıtımına karşı çıktığım, daha doğrusu toprak reformu işini, bu kaltabanlar gibi anlamadığım için söylüyor....

Bak, baak!... Görünecek de beni hizaya getirecek!... Romanlarım için yazdığı yazılarla ihya olmuşum da, şimdi onları baştan okuyup tersine yorum getirirse, perişan edermiş gibi!... Bir adam beğenmez, kızmam; anlamaz, hiç kızmam; sövüp sayar, dönüp bakmam bile... Ama bir adam tehdit etmeğe, gözdağı vermeğe kalkarsa, çarparım suratına o dakika!... Haddini bilmemiş olmaz!.... Bilmeyene bildireceksin!... Ne sanıyor bu Fethi Naci beni acaba?...¹⁴⁶

Kemal Tahir, ‘Kolaya Kaçmayalım’ başlığıyla, Fethi Naci’ye hitaben bir mektup yazar ve *Dost* dergisinde yayımlatır. Kemal Tahir, bu yazısında Fethi Naci’yi gerçekçi olmaya çağırmakta, toplumu bilmenin ne anlama geldiğini ifade etmektedir. Yazar, mektubunun sonuna kaydettiği notta Fethi Naci’ye, ‘Yazıda, romanlarımı yeniden okuyacağını söylüyorsun. Sen bazı romanların tekrar tekrar okunmak için yazıldıklarını elbette bilirsin. Kolaya kaçmayı sevmeyen Fethi Naci’ye benden selam götür. Uyanınca unutma!’¹⁴⁷ şeklinde seslenir.

Fethi Naci ile Kemal Tahir arasında cereyan eden bu polemikğin tahlili, hem Türkiye’deki eleştiri kurumunun nasıl işlediğini, hem de Kemal Tahir’in hangi gerekçelerle dışlandığını gösterir.

Fethi Naci bir eleştirmen kimliğiyle, Kemal Tahir’in sosyal bir konuda yazdığı yazıyla ilgili olarak otorite transferi yapmakta ve eleştiri alanındaki birikiminden hareketle, Kemal Tahir’in sosyal konulardaki düşüncelerini yanlışlamaya çalışmaktadır. Bu hal, ciddi bir aydın problemidir. Çünkü eleştiriye konu olan metin bir edebî metin değildir. Fethi Naci, Kemal Tahir’in romanlarının edebî değeri konusunda şüpheyne düşerken bir romandan hareket etmemektedir. Romandan bağımsız bir metinden hareket etmektedir. Dolayısıyla, eleştirilerini duygusal bir zeminde yaptığını da ifade ederek ‘Sen benim düşündüğüm gibi yazmazsan ben de senin romanlarını okumam’ gibi aydının ontolojik mahiyetine uymayan bir tavır sergiler. Fethi Naci’nin bu yaklaşımı, o yıllarda Kemal Tahir’e yönelik uygulanmaya başlanan edebî tecritin arka planını ortaya koymaktadır. Kemal Tahir, diğer sosyalistler ve sol aydınlar gibi konuşmadığı için tecride mahkum edilir. O, duyulmak istenenleri değil, gerçekleri söyleme ve yazma gayretinde olur. Bu sebeple romanları, edebî kriterlerle değil de, çok büyük oranda

¹⁴⁶ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 37-38

¹⁴⁷ Kemal Tahir, ‘Kolaya Kaçmayalım’, *Dost*, Mart 1961

okurun niyeti ekseninde değerlendirilmiştir. Bu anlamda Fethi Naci'nin Kemal Tahir'in romanlarını 'bir daha okumaya' davet ettiği yazıda herhangi bir romana değinilmemesi, bu aydın psikolojini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 1966'da yayınlanan *Devlet Ana* etrafında kopan kavga da böyle bir psiko-sosyal zeminde cereyan eder.

1962'de *Esir Şehrin Mahpusu* ve *Kelleci Memet* kitap halinde yayınlanır. *Esir Şehrin Mahpusu*, daha önce Kemal Tahir'in Milli Mücadeleyi 'destanlaştırdığı' gerekçesiyle ileri sürülen beğeni ifadelerinin büyük kısmını dağıtır ve Kemal Tahir'e 1960'dan itibaren ciddi şekilde başlayan eleştirilerden nasibini alır. Romanın baş kahramanı Kamil Bey'i, 'Yıkılmakta olan Osmanlı imparatorluğunun temel mümasillerinden olan bir Osmanlı kişisi Kamil Bey, çöküntü anının kritik durumu içinde göçmekte olan bir dünyanın insan özelliklerini anlatabilmek için seçilmiştir. Kamil Bey, bütün göçen dünya insanları gibi en ağır şartlar altında pasif aydınlık gösterir. Geleceğe doğru hiçbir atılımı yoktur. Bu açıdan en faziletli yiğit davranışlarında bile uzaktan uzağa bir kaytarmacılık vardır. Hem gerçekten namuslu davranmak, hem de bu namusluluğun içinde kaytarmacılığın rahatlığını aramak, hangi zümreye nasip olursa olsun Kamil Bey gibilerin kara bahtıdır.'¹⁴⁸ şeklindeki ifadeleriyle değerlendiren Kemal Tahir, başta Fethi Naci olmak üzere birçok eleştirmen tarafından, inşa ettiği roman kahramanına düşman olan yazar olarak değerlendirilir. Romana bakıldığında, Kemal Tahir'in Kamil Bey'i ferdi gerçekleriyle toplumsal gerçekler arasında sıkışmış ve drama düşmüş bir aydın olarak inşa ettiği, dolayısıyla Kamil Bey'in metnin kendi gerçekleri içerisinde bir gerçeğin temsilcisi olduğu görülmektedir. Kemal Tahir'e yönelik bu eleştirilerin arka planında, yazarın Milli Mücadeleyi, bir destan havası içerisinde anlatmadığına dair iddia yatmaktadır. Oysaki Kemal Tahir, Milli Mücadele'nin kendisine büyük bir değer vermekte, ancak bu mücadeleyi yürüten insanların dramlarına da eğilmektedir. Bu arka plan sebebiyle yapılan eleştirilerde roman, 'basit bir kopya' bile sayılmıştır: 'Romanın ilk yarısı kişileri ve olaylarıyla Refi Cevat Ulunay'ın *Sayılı Fırtınalar*'ını hatırlatıyor. Onun sönük bir kopyası gibi.'¹⁴⁹

Kemal Tahir'e karşı geliştirilen hissî değerlendirmelerden *Kelleci Memet* romanı da nasibini alır. Daha önce yazdığı ve *Kelleci Memet*'le muhteva ve teknik itibarıyla benzer özellikler taşıyan *Sağırdere*, *Körduman* gibi romanları büyük bir başarı olarak gören birçok eleştirmen *Kelleci Memet*'i başarısız bir roman sayar. Roman hakkında, Nazım Hikmet'in, 'Kelleci bir harikadır. Çünkü reeldir, çünkü bir realite en doğru bir görüşle, felsefeyle, sanat

¹⁴⁸ (Akt.) Naci Çelik Berksoy, 'Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 284

¹⁴⁹ Konur Ertop, 'Esir Şehrin Mahpusu', *Dost*, Temmuz 1962

teknîğiyle verilmiştir.’¹⁵⁰ değerlendirmesine karşılık Konur Ertop, ‘*Kelleci Memet* bir hapishanenin sıkıcı dekoru içinde, ağır yürüyüşlü ve az başarılı roman temposuyla yoksul ve saf bir köy delikanlısının suça sürükleniş hikayesini anlatmaktadır.’¹⁵¹ şeklindeki ifadeleriyle, romanı, ele aldığı konuyu tam anlamıyla canlandıramamakla eleştirir.

1963-1964 yılları, Kemal Tahir’in sonraki yıllarda Türk edebiyat alemini sarsacak, büyük tartışmalara sebep olacak romanları için hazırlık dönemidir. Nitekim bu hazırlık devresinde sonra 1965 yılında Milli Mücadele’de İttihatçıları anlattığı ve Milli Mücadele’nin farklı yönlerine dikkat çektiği *Yorgun Savaşçı* romanını yayınlar. Kemal Tahir’in, ‘Memleketin en kötü günlerinde düşmanlar iyice içeri oldukları sırada, başından beri politikaya karışmamış, orta rütbede, dövüşken Türk subayının, ordusuz kalma dramını anlatmak istedim.’¹⁵² şeklindeki ifadeleriyle takdim ettiği roman, büyük beğeni ile karşılanır. Rauf Mutluay, ‘*Yorgun Savaşçı*, usta Kemal Tahir romancılığının ulaştığı son aşamadır. Ve kimsenin buraya yetişebileceğini sanmam.’¹⁵³ hükmüyle romanı, Türk romanında büyük bir aşama olarak kaydeder. Bununla beraber, roman, Mustafa Kemal’i, ‘olduğu gibi göstermediği’ iddiasıyla tenkit edilir. Romanın 1967 yılında Yunus Nadi Roman Ödülü’nü alması üzerine Oktay Akbal, ‘Ben *Yorgun Savaşçı*’nın kazanmamasını isterdim. Mustafa Kemal’e şu ya da bu yoldan bir şey atılmasından hoşlanmam.’¹⁵⁴ itirazında bulunur. Romanın Mustafa Kemal’e ‘bir şey attığı’ düşüncesi, romana yönelik sıklıkla dile getirilen bir suçlama olur. Hatta romandan uyarlanan filmin yakılmasına dahi sebebiyet verir.

Yorgun Savaşçı sebebiyle böylesi bir tartışma başlamışken 1966’da Türk romanının belki de en çok tartışılan romanı *Devlet Ana* yayınlanır. Artık Kemal Tahir, özellikle Kemalist- sosyalist aydınlar için ‘kafir’dir.

Türk Romanının Sosyolojik Bir Vak’ası: *Devlet Ana*

Kemal Tahir hapisten çıktıktan sonra ilk planda, hapiste derlediği romanları yayınladığından tarihî romanlar, sonraki dönemlere kalır. Ayrıca, yazarın araştırmaya büyük önem veren yapısı, tarihî bir olay veya dönemle ilgili birkaç okuma neticesinde roman yazmasını da engellemiş olmalıdır.

Devlet Ana’nın yazılma sürecinin en yakın şahitlerinden Halit Refiğ, bu süreci şöyle anlatır:

¹⁵⁰ (Akt.) Naci Çelik Berksoy, ‘Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 284

¹⁵¹ Konur Ertop, ‘Cumhuriyet Çağında Türk Romanı’, *Türk Dili*, Temmuz 1964

¹⁵² (Akt.) Naci Çelik Berksoy, ‘Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 285

¹⁵³ Rauf Mutluay, ‘Yorgun Savaşçı’, *Yön*, 25 Haziran 1965

¹⁵⁴ (Akt.) Naci Çelik Berksoy, ‘Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 288

‘1966 yılının başlarıydı. Acar Film bana renkli tarihî film yapmak için konu getirmemi teklif etti. Bunun üzerine Kemal Tahir ile, Haçlı Seferlerinden Hürrem Sultan’la, Cinci Hoca’dan Hançerli Hanım’a kadar, çeşitli konular tartıştık. Sonunda Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in hikayesinde karar kıldık. Yapımcı şirket konuyu yüksek maliyeti ve daha önce çevirdiğim tarihî film Haremde Dört Kadın’ın Antalya Festivali’nde yuhalanması üzerine, filmi yapmaktan vazgeçti. Fakat uzun yıllardan beri Türk edebiyatı, Osmanlı tarihi üzerine araştırmalar yapan Kemal Tahir’e konu çekici gelmişti. Türk toplumunun Batı toplumlarından ayrı yapısı, halkımızın geleneksel devlet kurucu ve yaşatıcı gücü konusunda, son zamanlarda kendisinin ortaya attığı sorulara eğilmek için de geniş imkanlar taşımaktaydı. Böylece başlangıçta bir film konusu olarak girişilen tasarı sonunda roman olarak tamamlandı.’¹⁵⁵

Kemal Tahir, Osmanlı tarihinin kuruluşunu anlatan bir roman yazma düşüncesine kapıldığında, sadece tarihsel bir döneme ışık tutmak, onu kurgulamak kaygısını taşımaz. Aynı zamanda, o güne kadar ileri sürdüğü ve Türk aydınını fark etmeye çağırdığı temel Osmanlı gerçeğini ortaya koymaya çalışır. Nitekim roman okunduğunda, bir dönemin değil, bir ‘gerçeğin’ anlatıldığı fark edilmektedir. Romanın taşıdığı bu büyük vazife, yazarı, çok geniş bir araştırmaya iter. İsmet Bozdağ, Kemal Tahir’i ziyarete gittiğinde masasının üzerinde ve yanlarında onlarca kitap ve sayfalarca makale gördüğünü, bunların ne olduğunu sorduğunda, tasarladığı roman için gerekli olan ‘Bizanslı bir imparator piçinin adını ve doğum ve ölüm tarihlerini ara(dığını)’ ifade eder.¹⁵⁶ İsmet Bozdağ, romancının çalışmasını ve çalıştığı ortamı şu şekilde anlatır:

Masanın üstünde 3000 sayfaya yakın not vardı. Kayı aşiretinin Asya göçünü, 13’üncü yüzyıl Bizans’ını, Selçuklular’ını, Moğol’unu iyiden iyiye incelemiş, notlar almış, yapılan gravür ve resimleri görmüş... Anadolu Ahîlik teşkilatını dikkatle araştırmış; o çağ Asya ve Avrupa milletlerinin sosyal ve kültürel yapılarını gözden geçirmiş; saz şairlerinin hayatlarını okumuş, cönkler karıştırmış ve böylece masanın üstünün kaplayan 3000 sayfaya yakın notlarını roman için...¹⁵⁷

¹⁵⁵ Halit Refiğ, ‘Kemal Tahir ve Devlet Ana’, *Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir*, s. 161-162

¹⁵⁶ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 80

¹⁵⁷ a.g.e., s. 82

Kemal Tahir, bu kadar geniş bir araştırma sonucunda kaleme aldığı *Devlet Ana* için başlangıçta, Osmanlı Çekirdeği¹⁵⁸, Derin Geçit¹⁵⁹ gibi isimler düşünür. Ancak daha sonra, henüz yayınlanmamış notlarında anlattığına göre, şu gerekçelerle *Devlet Ana* isminde karar kılar:

Adı, baştan belli olmayınca romanın yazılması, zorlaşır. Romanın adı, temellerden biridir. Ona göre biçimlenir roman... Bir romanın adı, konuyla beraber düşer ana rahmine, yazılmaya başlarken doğar, yazılma sürecinde büyür, güçlenir. Sonra da romana güç verir...

... Nedir bu konunun temeli: Devlet kuruluşu... Şu halde, Devlet kelimesiyle bir şey yapmalı... Devlet kapısı... Devlet Baba, devlet Kuşu... Devlet Başa... Bunalıp bıktım. Sabah oluyor. Rahatsız uyudum... Devlet kelimesi şart... Dönüşte, Bacı Bey'inin adının Devlet Hanım olduğunu hatırladım. Devlet Baba uymuyordu ama *Devlet Ana* uygundu...¹⁶⁰

Bu hazırlık safhasından sonra *Devlet Ana* 1967 yılında yayınlanır. Yayınlanmasıyla beraber, Türk edebiyatında ve Türk fikir hayatında adeta bir top patlar ve Türk edebiyat tarihinde eşine az rastlanan bir tartışma ortamı meydana gelir. Kimileri, Kemal Tahir'i yerden yere vururken kimileri de göklere çıkarır. Bu arada Kemal Tahir, Osmanlı'ya yaptığı vurgu sebebiyle 'sağ' tarafından da 'fark edilir.' Kemal Tahir ve *Devlet Ana* artık bir şahıs ve bir eser olmaktan çıkmış Türkiye'nin son iki yüzyıldır yaşadığı medeniyet macerasının bir 'meselesi' haline gelmiştir. 1960'dan sonra Kemal Tahir'in biyografisi, büyük oranda eserleri etrafında oluşan tartışmalardan ibaret olduğu ve biyografi bu tartışmalar vasıtasıyla takip edilebildiği için *Devlet Ana*'ya burada ayrıca değinmek gerekmektedir.

Devlet Ana ve Yankıları¹⁶¹

Devlet Ana'nın yayınlanmasından sonra *Dost* dergisinde Salim Şengil *Devlet Ana* üzerine bir 'Soruşturma' hazırlar.¹⁶² 'Kemal Tahir'in *Devlet Ana* adlı romanının özü, biçimi ve dili üzerine ne dersiniz?' sorusu o dönemin edebiyat dünyasındaki yazar ve eleştirmenlerden 198 kişiye yöneltilir. Bunlardan 44 kişi soruşturmaya karşılık verir. Ancak *Devlet Ana* hakkında yazanlar sadece bu 44 kişiyle sınırlı değildir. Gerek bu soruşturmayı

¹⁵⁸ a.g.e., s. 82

¹⁵⁹ Halit Refiğ, *Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir*, s. 109-112

¹⁶⁰ (Akt.) Halit Refiğ, a.g.e., s. 111-112

¹⁶¹ Çalışmanın bu bölümün hazırlanmasında, Ferit Güneri'nin, Doç. Dr. Ertan Eğribel danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde 1999'da hazırladığı *Devlet Ana Kaynakçası (Devlet Ana Romanının Türk Düşünce Hayatındaki Yankıları)* başlıklı yüksek lisans tezi yol gösterici olmuştur. Tezden faydalanmam hususunda gösterdiği kolaylıktan dolayı Doç. Dr. Ertan Eğribel'e teşekkür ederim.

¹⁶² Salim Şengil, 'Soruşturma', *Dost*, Mart-Ağustos 1968, nu: 41-46

cevaplayanların yaptıkları değerlendirmelere göre, gerekse dönemin çeşitli edebiyat dergilerine ve gazetelerde çıkan değerlendirmelere göre *Devlet Ana* ve Kemal Tahir hakkında yapılan değerlendirmeleri iki ana guruba ayırmak mümkündür: 1) *Devlet Ana* ve Kemal Tahir'i takdir edenler. 2) *Devlet Ana* ve Kemal Tahir'i değersiz bulanlar.¹⁶³ Kemal Tahir ve romanı hakkında değerlendirme yapmaktan öte, bir dergini *Devlet Ana*'ya roman değeri vererek soruşturma konusu yapması bile eleştirilir. Bu eleştirilere örnek olarak Oktay Akbal'ın tenkitleri söz konusu edilebilir.

Oktay Akbal, soruşturmayı düzenleyen Salim Şengil'e bir mektup yazar ve soruşturmasından dolayı onu kınar. Bu mektup, dergide yayınlanır:

Kardeşim Şengil,

Devlet Ana için bir soruşturma açmışsın derginde. Soruşturma niçin açılır? Önce bunun üzerinde duralım. Soruşturularak ortaya çıkarılacak bir gerçek vardır, ondan. *Devlet Ana* bir roman. Hem de hiç de önemli sayılmayacak bir roman. Soruşturma yoluyla neyini ortaya koymak istiyorsun? Önce sen beğendin mi bu kitabı, ya da çok mu kötü buldun? Bu belli değil...

Devlet Ana'yı sonuna kadar okuyamadım. Midhat Efendi, Alexandre Dumas'dan falan söz ettiler bu konuda. Kemal Tahir onlara benzemiyor kolay, rahat okunmak yönünden. Sıkıcı bir anlatışı var. 'Ukala' 'Bilgiç', tepeden bakan bir büyük yazar pozunda! Ele hangi konuyu almışsa o konuda yepyeni, bambaşka iddialar ortaya atmak heveslisi... Roman diye başlıyorsun, geliyor iki kişi, üç kişi karşı karşıya biri alıyor öteki bırakıyor. Sayfalar dolusu 'büyük iddialar', yalan yanlış şeyler... Evet Selim, *Devlet Ana*'yı iki yüz sayfa inatla okudum, sonra? Bıraktım, bir daha ele almamak üzere.. *Devlet Ana* sıradan bir roman bile değil bence.¹⁶⁴

Oktay Akbal'ın mektubundan yaptığımız özet alıntının ortaya koyduğu gibi, Türk aydınlarının bir çoğu, *Devlet Ana*'yı tamamıyla okumadan eleştiri yoluna gider. Akbal, *Devlet Ana*'yı sonuna kadar okuyamadığını, sadece 200 sayfasını okuduğunu belirtmektedir. Ayrıca mektubun buraya kaydedilmeyen diğer kısımlarında romanla ilgili iki yazı kaleme aldığını

¹⁶³ *Devlet Ana*'nın Türk edebiyat dünyasında yaptığı yankıyı incelerken Kemal Tahir'i de saymamız, konuyu romanla sınırlamamızın sebebi, yapılan değerlendirmelerin, romanla sınırlı kalmayıp yazarına da yönelik olmasıdır. Hatta bu değerlendirmeler, yazarın sadece *Devlet Ana*'daki yazarlık gücüne değil, bütün düşünce dünyasına karşılıktır. Zaten bu kısmı, çalışmanın biyografiyle ilgili kısmına almamızın sebebi budur.

¹⁶⁴ Oktay Akbal, 'Şengil'e Açık Mektup', *Dost*, Mayıs 1968, nu: 43

ifade eder. Dolayısıyla bir eleştirmen, 600 sayfayı aşkın olan bir romanın sadece üçte birini okumak suretiyle eser hakkında hüküm vermekte, hatta onu roman olmamakla itham etmektedir. Bu, *Devlet Ana* karşısında geliştirilen bir ‘tavırdır.’ Nitekim Salim Şengil, Akbal’a verdiği cevapta, ondan roman karşısında eleştirmen olmanın asgari şartlarını istemektedir.¹⁶⁵

‘*Devlet Ana* ve Kemal Tahir’i Takdir Edenler’ diye kaydedilen kısımda sayılabilecek isimler, özetle, Kemal Tahir’in ele aldığı mesele karşısında orijinal bir edebî yaklaşım ortaya koyduğunu, romanda ileri sürdüğü tezlerin Türk toplumunun tarihsel gerçekleriyle uyuştuğunu, Kemal Tahir’in romanda dil ve üslup olarak büyük bir başarı yakaladığını kaydetmektedirler. Bu değerlendirmelere örnek olarak şunlar kaydedilebilir:

Kemal Tahir’in *Devlet Ana* adındaki yeni romanı bu *Yedi Çınar Yaylası* adlı romanından, *Yorgun Savaşçı* adını taşıyan eserinden sonra işte beklenen ve özlenen yerli yetkinliğe tırmanmakta olan bir roman...¹⁶⁶

Büyük usta yazar Kemal Tahir, *Devlet Ana* ile yeni bir aşamayı başarırken, zorlu bir araştırmanın ve uzun emeğin sonucu, yüzde yüz bizim olan, özü biçimi, diliyle yüzde yüz ulusal, yepyeni ve dipdiri bir yapıtı tarih edebiyatımıza kazandırmıştır... Ne iyi, ne güzel ki bu yüce yapıtı kazandık. Üstüne bir kötü söz söylenebilemez...¹⁶⁷

Roman alanında birtakım çıkmazları açan, gelişigüzel sanat yerine bilinç ve bilgiyle tesadüfsüz sanatı romana uygulayan Kemal Tahir, yeni Türk romanının yol göstericisi bence.¹⁶⁸

Son yıllarda üzerinde durulan ve gerçeklerimize ışık tutacağı besbelli olan bu kavram (*A.T.Ü.T.*) konusunda Marksist Türk bilim ve düşünce adamlarını ilk uyaran ve aydınlatan kimse de Kemal Tahir’dir. Ve bütün bunlardan ötürü *Devlet Ana*, Kemal Tahir’in hem felsefî düşüncesi, hem de sanatı bakımından, manevî dünyasını teşkil eden en kesin ve özlü bir şekilde dile getirmesi dolayısıyla, bir kavşak noktası teşkil etmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Salim Şengil, ‘Oktay Akbal’a Cevabım’, *Dost*, Mayıs 1968, nu: 43

¹⁶⁶ Behçet Kemal Çağlar, ‘Türk Destanından, Türk Masalından Türk Romanına’, *Türk Dili*, Nisan 1968, nu: 199

¹⁶⁷ Cevdet Atmaca, ‘Devlet Ana’, *Dost*, Nisan 1968, nu: 42

¹⁶⁸ Selim İleri, ‘Kemal Tahir’e Girerken’, *Yeni Edebiyat*, Ocak 1971

¹⁶⁹ Selahattin Hilav, ‘Kemal Tahir’in Felsefî Düşüncesi ve *Devlet Ana*’, *Dost*, Kasım-Aralık 1967, nu: 37-38

Bu yapıt, Türk aydını için, kendini bulma yolunda yeni bir umut olmuş yeni bir ıgır açmıştır. Kemal Tahir'in başarısının büyüklüğü ve saygıdeğerliğı de buradadır.¹⁷⁰

Kemal Tahir'in 1967'de yayımlanan *Devlet Ana'sı* kendi romancılığında bir yenilik sayılacak değerdedir. En güzel tarihi romanlarımızdan olan bu eser, bir doktrine veya sabit fikre de kapılmaksızın Türk insanına ve Türk üslubuna oldukça yaklaşmış roman niteliğı taşımaktadır.¹⁷¹

Kemal Tahir, *Devlet Ana'sı* ile millî roman ve edebiyata gidilecek yolu işaretlemiş bulunuyor.¹⁷²

Devlet Ana'da Kemal Tahir, büyük yazarlık gücüne, geniş bir tarih bilgisini ve derin bir sanatçı sezgisini de katarak, bu oluşu ve bu doğuşu dile getirmektedir. Heyecanlı bir serüven gibi sürükleyici, bir toplumsal psikanaliz gibi aydınlatıcı, bir tarih araştırması gibi öğretici bir yapıt *Devlet Ana*...¹⁷³

Devlet Ana ve Kemal Tahir hakkında yapılan onlarca değerlendirmeden seçki halinde kaydettiğimiz bu ifadeler göstermektedir ki romanı ve Kemal Tahir'i destekleyenler, yazarın gerçekçiliğine ve yerliliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu düşünce geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Sol ve sosyalist aydınların yanı sıra Ahmet Kabaklı gibi 'sağ' görüşlü aydınların buluştuğı nokta, burasıdır. Kemal Tahir'e karşıt görüş geliştirenler ise, sağ ve sol görüşlü olmalarına göre farklılaşmaktadırlar. Sol ve sosyalist görüşlü aydınlar Kemal Tahir'i gerici, Osmanlıcı olarak değerlendirirken; bu kapsamdaki sağ görüşlü aydınlar, *Devlet Ana*'da Kemal Tahir'in Osmanlı'yı hakkıyla canlandıramadığı, tarihsel gerçeklere uymayan (Yunus Emre'nin şarap içmesi gibi) unsurlara yer verdiği gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Kemal Tahir karşıtı eleştirilerin büyük kısmı sol ve sosyalist görüşlü aydınlardan gelir. Aşağıda kaydedildiğinde görüleceğı gibi, bu kapsamdaki aydınların roman ve yazarı hakkındaki değerlendirmeleri zaman zaman hakaret boyutuna varır.

Devlet Ana'dan 150 sayfa okudum. 100 sayfasını dikkatli, 50 sayfayı atlayarak okudum. Bitirebileceğimi ise sanmıyorum.¹⁷⁴

¹⁷⁰ İlber Ortaylı, 'Bir Siyasî Hikaye Olarak *Devlet Ana*', *Dost*, Kasım Aralık 1967, nu. 37-38

¹⁷¹ Halit Refiğ, *Dost*, Haziran-Temmuz 1968, nu: 44-45

¹⁷² Ahmet Kabaklı, 'Kemal Tahir', *Türk Edebiyatı III*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 764

¹⁷³ Bülent Ecevit, '*Devlet Ana*', *Kitaplar Arasında*, Nisan 1968, nu: 1

¹⁷⁴ İlhan Berk, *Dost*, Mart 1968, nu: 41

Devlet Ana, boşlukta öteye beriye sürüklenen sonsuz bir gevezelikler panayırır ancak.¹⁷⁵

... Giderek Kemal Tahir'in sanatı içinde bunun bir düşüş olduğunu söyleyeceğim... *Devlet Ana*, değil bir edebiyat olayı, hemen hemen bir edebî yapıt bile değildir.¹⁷⁶

Kolaylıkla görülebileceği gibi, böyle bir roman örgüsü içinde sunulan bu 'yeni görüşler'in romanı yenileştirmekle, edebiyata yeni görüşler getirmekle, kısası edebiyatla bir ilintisi yoktur.¹⁷⁷

Dünyanın neresinde yazılırsa yazılsın, romanın, hangi üretim biçiminin ürünü olursa olsun, sanatın, kendi varoluş tarzları, kendi iç kuralları vardır. Bunlara uymayan roman – ya da herhangi bir sanat eseri başarısız sayılır. *Devlet Ana*, roman denilen türün gerektirdiği kurallara uymayan bir kitaptır.¹⁷⁸

Devlet Ana'ya ve *Devlet Ana* dolayısıyla Kemal Tahir'e yöneltilen eleştirilere bakıldığında, ortak nokta olarak, Kemal Tahir'in *Devlet Ana*'da 'gevezelik' yaptığı, Osmanlı'ya bir özenti uyandırmaya çalıştığı ithamlarının önce çıktığı görülür. Ayrıca Murat Belge gibi eleştirmenler, Kemal Tahir'i, romanın evrensel kaidelerinin dışına çıkmakla itham etmektedirler. Oysa ki Kemal Tahir'in temel tezlerinden biri de budur: Yerli roman.

Eleştirilerin büyük kısmında, Kemal Tahir'in ne demek istediği, dile getirdiği bu tezin anlamı, Türkiye için ifade ettiği anlam, Türk aydınıyla ilişkisi gibi aydının esas meşgul olması gereken hususların yer almadığı, aksine bir kolaycılıkla meseleye yaklaşıp eserin mahkum edildiği görülmektedir. Mesela, Kemal Tahir'in ileri sürdüğü tezlerin yanlış olduğunu, bir araştırma neticesinde ortaya koymak gibi bir eleştirel tavır hiçbir eleştiride görülmez. Oysa, hemen her eleştirinin ortak yanı, eserin tümüyle okunamadığı, bu sebeple iyi olmadığı iddiasıdır. Eserin baştan sona okunamaması da romanda ileri sürülen tezlerle ilgili bir durumdur. Çünkü, Kemal Tahir'i eleştirenlerin de büyük bir kısmı takdir etmektedir ki *Devlet Ana*'da yakalanan dil, Türkçe'nin en rahat okunan bir seviyesini temsil etmektedir. Bu bakımdan kötü dil ve üslubun okumaya engel olması gibi bir durum söz konusu olmadığından, oku(ya)mama sebebi olarak, ileri sürülen tezlere tahammül edememe kalmaktadır. Bu tahammülsüzlük, fikrî meşgalesinin büyük kısmını ne söylenildiğinden çok ne duymak istediğine harcayan tipik aydının mümeyyiz vasıflarındandır.

¹⁷⁵ Halil İbrahim Bahar, *Dost*, Mayıs 1968, nu: 43

¹⁷⁶ Ferit Edgü, 'Devlet Ana'nın Özü Biçimi', *Yeni Ufuklar*, Mayıs 1968, nu: 192

¹⁷⁷ Fethi Naci, 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981

¹⁷⁸ Murat Belge, 'Devlet Ana', *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

Yayınlandığı dönemde, böylesine büyük tartışmalara sebep olan *Devlet Ana*, 1968 yılında, Türk Dil Kurumu Roman Armağanı'nı kazanır.

Rusya Gezisi

Kemal Tahir aynı yıl, Şair Vâkîf'ın 250. Doğum Yıldönümü sebebiyle tertip edilen programa katılmak üzere Sovyet Yazarlar Birliği tarafından Rusya'ya davet edilir ve gider. Bu, yazarın ilk yurt dışı seyahatidir. Seyahatini trenle gerçekleştiren yazar, Moskova'da Dostoyevski'nin evini ziyaret eder. Bakü'de ise Türkolog ve yazarlarla bir araya gelir. Yazar ayrıca Polonya'ya da geçerek burada da ziyaretlerde bulunur.¹⁷⁹

Yazar, Rusya ve diğer sosyalist ülkelerle ilgili intibalarını 'Gezi Notları' halinde tutar. Bu notlar, ölümünden sonra yayınlanan *Notlar*'ın IV. cildinde bir bölüm halinde yayınlanır. Buradaki notlara göre yazar, 1968'in Kasım ayında çıktığı gezide, özellikle sosyalizmin uygulanma biçimi/biçimleri üzerine gözlemde bulunur. Yine bu notlarına göre Rusya'da, sosyalizmin 'ruhuna uygun bir şekilde' tesis edilemediği tespitinde bulunur ve 'Bugünkü uygulamada, bu despotluk, esefle söylemeli, bürokrasiye, hele teknokratlara (Bunların içinde fen ve teknik üstünde çalışan akademisyenler de vardır.) hürriyet sağlayabildiği halde, insana değin bilimlerle uğraşanlar, hele her çeşit sanatçılar için – bunların kapıya bağlanabilenlerinin dışında kalanlar için – hür düşünceyi, hür çalışmayı hemen hemen imkansızlaştırmaktadır.'¹⁸⁰ değerlendirmesini yapar. Kemal Tahir, bu eleştirel bakışına rağmen, sosyalizmi dünya yüzündeki 'en ileri' sistem sayar.¹⁸¹ Sistemin bizatihi kendisine değil, uygulamasına eleştiri yöneltir.

Kemal Tahir'in Rusya'da yaşadığı bir hadise, hem sosyalist aydınların temel problemini hem de Kemal Tahir'in bu aydınlar içindeki farkını ortaya koyar. Rusya gezisi esnasında Kemal Tahir'e Çin'le ilgili bir soru sorulduğunda, bu soru karşısında şaşırarak kendisinin bir Türk aydını olduğunu, dolayısıyla sosyalizmin Çin'deki durumuyla uğraşmak yerine kendi ülkesinin meseleleriyle uğraştığını, bu sebeple kendisine Türkiye'yi sormaları gerektiğini belirtir.¹⁸²

Kemal Tahir, 1968'de ayrıca *Esir Şehrin İnsanları* romanının dilini ve bazı kurgusal özelliklerini büyük oranda değiştirerek yeniden yayınlar. Romanın bu ikinci yayınında yazarın bazı değişiklikler yapması, özellikle Kamil Bey'le ilgili kaydettiği portre, büyük tartışma yaratır.

¹⁷⁹ İskener Özsoy, 'Kemal Tahir'in 63 Yılı', *Biyografiya 4- Kemal Tahir*, s. 13

¹⁸⁰ Notlar 4, s. 456

¹⁸¹ a.g.e., s. 455

¹⁸² Bu anekdotu bize, Cengiz Yazoğlu aktardı.

***Kurt Kanunu* ve ‘Atatürk Düşmanı Kemal Tahir’**

1969 yılında Kemal Tahir’e yöneltilen eleştiriler, yapılan suçlamalar başka bir bağlama taşınır. *Devlet Ana* dolayısıyla ‘gerici’, ‘Osmanlıcı’ ‘sağ okuyucunun malzemesi’ ithamlarına muhatap olan yazar, bu yıl yayınlanan *Kurt Kanunu*’ndan sonra, ‘Atatürk Düşmanı’ olarak nitelenir. 1968 yılında cereyan eden bir tartışma sebebiyle de dile getirilen bu niteleme, romandan dolayı kesin bir hüküm olarak ileri sürülür.

1926’da, eski İttihatçılar tarafından Atatürk’e karşı girişilen ancak gerçekleşmeden haber alınan ve ‘İzmir Suikastı’ diye bilinen olayı konu alan *Kurt Kanunu*’nda olay ve Mustafa Kemal, İttihatçıların bakış açısıyla anlatılmaktadır. Romanda Kemal Tahir, İttihatçıların İaşe Nazırı Kara Kemal Bey’i yansıtıcı kahraman olarak kullanır ve Cumhuriyet yönetimine yönelik eleştirilerini dile getirir.

Cemal Süreya çıkardığı *Papirüs* dergisinde, Vedat Günyol’a karşı Kemal Tahir’i savunurken, ‘Suç mu Atatürkçü olmamak? Bu konuda gerekirse, söyleyecek çok şey var.’¹⁸³ diye Kemal Tahir’in Atatürkçülüğünün irdelenmesini tenkit eder. Cemal Süreya’nın ‘Atatürkçü olmamak suç mudur?’ sorusu çok büyük bir tepki uyandırır. Hem Kemalist aydınlardan hem de özellikle 1960’dan sonra Kemalizmi de bünyelerine alan sosyalist-kemalist aydınlardan birçok isim tepki gösterir. Bunlara örnek olarak Hasan Pulur’un ‘EVET, ATATÜRKÇÜ OLMAMAK SUÇTUR!’ başlığıyla yaptığı değerlendirmesi kaydedilebilir:

....

‘Suç mu Atatürkçü olmamak!’

Adam böyle soruyor! Hem de yazılı, açık seçik soruyor. Arkasından da devam ediyor:

Bu konuda gerekirse, söylenecek çok şey var.

Eğer bu soruyu soranın kimliği ve kişiliği için ‘Yine o malumlardan biri’ diyorsanız yanıldınız. Bir değil, bin kere yanıldınız. Bu soruyu soran ne ‘Vahidüddinciler, ne Ulu Hakancılar, ne Nurcular, ne de heykel kıran çember sakallılardır.’ Bu soruyu soran, sıkılmadan, yüzünü kızartmadan soran, tam karşı uçtaki biridir....

Söyle Cemal Süreya! Atatürk devrimin yetiştirdiği Cemal Süreya! Haydarpaşa Lisesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu Cemal Süreya söyle! Söyle ve kus! Atatürk ve Atatürkçüler sayesinde konuşabildiğin bu ortamda devrimlerden, sende ne kalmışsa kus! Söyle

¹⁸³ Cemal Süreya, ‘Ad Hominen’, *Papirüs*, 1968

ve kus ki, o kutsal Atatürkçülük'ten sen ve senin gibilere bir şey kalmasin.

Suç mu Atatürkçü olmamak!

Öyle mi Cemal Süreya!

Peki suç olmayan nedir Cemal Süreya?

Mustafa Kemalci olmayalım da Mustafa Suphici mi olalım!

Ver bakalım bunun cevabını!

Hadi Cemal Süreya!¹⁸⁴

Hasan Pulur'un bu değerlendirmelerinin haricinde de romanda Mustafa Kemal'in aldığı yere yönelik eleştiriler gözlemlenir. Tarık Dursun K. 'Ya o kadim devleti yıkan Sarı Paşa için söylenen ileri geri sözler, yaratılmak istenen iğrenç kuşku çemberi; ya o Cumhuriyet hareketinin şaşırtıcı eleştirmesi, o halifelik üzerine denilenler...' ¹⁸⁵ değerlendirmesini yaparken, Nadir Nadi de benzer bir yaklaşımla, 'Anlaşılan kendisi Rıza Nur, Kazım Karabekir tipi Atatürk düşmanlarının anıları ile *Kurt Kanunu* gibi Atatürk'ü küçük düşürücü romanların etkisi altında.'¹⁸⁶ değerlendirmesinde bulunur. En keskin eleştirilerden birini, hatta karşı bir suçlamayı içeren eleştiriye Tahsin Yücel, 'Siz herkesi ne sandınız, bay Kemal Tahir? Alfabetik Osmanlı aydını mı? Yoksa ölmüş kişileri yalan yanlış konuşturmayı bir mucize sanıyorsunuz da aynı mucizeyi bizleri uyutmak konusunda da başarabileceğinizi mi umuyorsunuz? Hep kaçak güreştiniz, düşüncelerinizi açık açık söylemek varken, ağzınızda geveleyip durmanız bu umudunuzun sonucu mu? Bir sözümüz daha var size sizin gibi düşünenlerin solda gördükleri kimseler, Atatürk'ün yerle bir ettiği yabancı etkisini yeniden yüce Osmanlılarınıza taş çıkartacak ölçüde genişlettiler siz de, bu arada, değil doğru dürüst Türkçe'yle yazmak, noktalama işaretlerini bile yerinde kullanmayı beceremezken, şaşırtıcı bir ün yaptınız. Bu iş nasıl oldu? Biz de bunda bir yabancı parmak arasak hoşunuza gider mi?'¹⁸⁷ şeklindeki ifadeleriyle ortaya koyar. Kemal Tahir, bütün bu eleştirilere verdiği cevapta, esas meselesinin Atatürk'ü övmek veya yermek olmadığını söyler:

Aslında ben ne Mustafa Kemal'e ne de Atatürk'e karşıyım.

Atatürk de, Mustafa Kemal de bizim toplumumuzda bazı işler yapmış birer asker paşasıdır. Biz Ganalı kabile toplumu değiliz. Tarihimizde de bugünkü hayatımızda da pek çok paşa vardır. Bu nedenle herhangi bir

¹⁸⁴ Hasan Pulur, 'Kurt Kanunu', *Milliyet*, 5 Aralık 1968

¹⁸⁵ Tarık Dursun K. 'Kurt Kanunu', *Milliyet*, 14 Ekim 1969

¹⁸⁶ (Akt) Naci Çelik Berksoy, 'Kemal İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 290-291

¹⁸⁷ a.g.m.

paşaya ya da paşalar gurubuna karşı olmak zorunluluğunu şimdiye kadar hiç duymadım, şimdiden sonra da duyacağımı sanmıyorum...¹⁸⁸

Kurt Kanunu etrafında cereyan eden tartışmalara bakıldığında, aynen *Devlet Ana*'da olduğu gibi, eserin edebî özelliklerinden uzak, daha ziyade ön yargılar ve eleştirilemez dogmalar haline gelmiş aydın yaklaşımları etrafında ilerlediği görülür. Esasen bu iki eser vasıtasıyla gündeme gelen tartışmalarda, Türk aydınının tipik bir özelliği de ortaya çıkar: Kutsalları hususunda şüphe etmeyen, edenleri de aforoz eden nevi şahsına münhasır bir aydın tipi...

1970 yılında, *Yedi Çınar Yaylası* ve *Köyün Kamburu*'nun devamı olan *Büyük Mal* yayınlanır. Daha önce *Yedi Çınar Yaylası*'nı ve *Köyün Kamburu*'nü Türk romanında büyük bir aşama olarak kaydeden birçok eleştirmen, Kemal Tahir'in artık teslim edilmiş 'kimliği'nden dolayı, diğer iki eserle edebî değer ve özellik bakımından aynı olan bu eseri adeta yerden yere vurur. Mesela, *Yedi Çınar Yaylası*'yla ilgili değerlendirmeleri yukarıda kaydedilen Fethi Naci *Büyük Mal*'ı, 'Kemal Tahir, 'sevmemek, insanları sevmemekle başlar her şey' der gibidir. 'Sevmemek' bile az geliyor Kemal Tahir'in bu romanlarda insanlara ve insanî ilişkilere bakışını açıklamak için: 'Nefret etmek' de diyebiliriz. Ağalardan nefret, köylülerden nefret, memurlardan nefret; bu romanlarda bunların dışında kişiler olmadığına göre, kısaca, insanlardan nefret... Romancının ruh sağlığı bakımından bu, kuşkular uyandırıyor.'¹⁸⁹ ifadeleriyle değerlendirir ve Kemal Tahir'i 'kahramanlarını sevmeyen bir romancı' ilan eder. Fethi Naci'nin bu eleştirilerini destekleyen başka eleştiriler de yapılır.¹⁹⁰ Fethi Naci'nin değerlendirmelerine ve benzeri değerlendirmelere Kemal Tahir, 'İnsanları toptan sevdiğini söylemek, namusluyla namussuzu, ihanet edenle etmeyeni ayıramama zavallılığındandır. Bütün insanları toptan sevdiğini ileri sürmek, sevilmesi gereken namuslu adamların sevgi payına namussuzları, hiç de hakkımız olmadığı halde ortak etmektir. Ancak namussuzlar katında duranların ya da o kata atlamadan, çıkmadan yapamayacakları, yaşayamayacaklarını kestirenlerin işine gelir.'¹⁹¹ şeklindeki ifadeleriyle cevap verir.

1970'in son aylarında rahatsızlanan Kemal Tahir, 23 Kasım 1970'de akciğer kanseri teşhisiyle ameliyat olur. Başarılı bir operasyon geçiren yazar, 1971'de son romanı *Yol Ayrımı*'nı yayımlar. Serbest Fırka'nın kuruluş sürecini ve o yıllara kadar ki Cumhuriyet yönetimini eleştiren roman, fazla yankı uyandırmaz. Oysa ki en az *Kurt Kanunu* kadar iddialı

¹⁸⁸ a.g.m.

¹⁸⁹ a.g.m.

¹⁹⁰ a.g.m.

¹⁹¹ a.g.m.

tezler taşıyan bir eserdir. Öyle ki Milli Mücadele'nin ismini bile tartışmaya açar ve bu yönde önemli tezler ileri sürer. Artık Kemal Tahir, yok kabul edilen bir yazardır.

Yol Ayrımı'ndan sonra tuttuğu tarih notlarını romanlaştırmaya devam eden Kemal Tahir, 'Batı Çıkmazı' adıyla bir roman yazmayı planlar.¹⁹² Ancak önce 'Doğu Çıkmazı' olduğuna karar vererek bu tasarımı sonraya bırakır.¹⁹³ Bu düşünceyle Osmanlı'nın ikinci kuruluşu olan ve yazarın, arka planında Doğu'nun Batı'ya karşı verdiği mücadeleyi gördüğü Timur istilasını anlatmaya karar verir. 'Topal Kasırga' adıyla yazmayı düşündüğü bu roman için geniş araştırmalar yapar, notlar tutar.¹⁹⁴ Romanın 'Darmadağın Olan Devlet' başlıklı birinci bölümü yazılır. Ancak tamamlanamaz. Gerek roman için tutulan notlardan gerekse kurgulanan kısmından, yazarın bu romanında da *Devlet Ana*'da olduğu gibi Doğu Batı temelinde Türk tarihinin belli bir dönemine çok farklı bir biçimde yaklaşacağı görülmektedir. Yazarın burada dile getirdiği önemli tezlerden biri, Timur'un bir Batı ajanı olduğudur.

Kemal Tahir'in bu yıllarda üzerinde çalıştığı diğer romanı, 1960-1972 arasında yaşananları anlatmayı düşündüğü 'Şeytan Aldatması' adlı tasarıdır. Romanındaki bakış açısıyla ilgili 'Meseleye hangi açıdan baktığımı bu ad, umarım ki, yeterince, açıklar'¹⁹⁵ değerlendirmesini yapan yazar, bu tasarısını da tamamlayamaz.

Kemal Tahir, Osmanlı'nın kuruluşundan 1970'lere kadar ki süreçte yaşanan birçok olayı, roman konusu yapmak, Türk toplumunu idare eden gerçek diye gördüğü esaslar çerçevesinde bu olayları anlatmak istemiştir. Bunun için buraya kaydedilmeyen ona yakın roman tasarısı daha vardır. Ancak yazarın ömrü bu tasarıları gerçekleştirmeye imkan vermez.

Kemal Tahir, 21 Nisan 1973'te 05.30'da geçirdiği kalp krizi sonucunda vefat eder. Yazarın ölümüne sebep olarak gösterilen 'son gecesi', biyografisinde önemli bir yer tuttuğu için bu geceye ayrıca değinmek gerekir.

Son Gecesi ve Ölümü¹⁹⁶

Kemal Tahir, 'son gecesi'nde başlayan bir tartışmanın sebep olduğu sıkıntıyla kalp krizi geçirir ve ölür. Bu sebeple, hem bu tartışma hem de bu tartışmaya katılanlar, tartışma konusu olur. Ölümünden sonra yapılan araştırmada, yazarın ölümüne sebep olan kalp krizinin

¹⁹² Bu romanın notları, yazarın ölümünden sonra *Notlar*'ının 8. cildi olarak yayınlanmıştır.

¹⁹³ Naci Çelik Berksoy, 'Kemal İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 294

¹⁹⁴ Yazarın bu roman tasarısıyla ilgili notları, *Notlar*'ının 7. cildi olarak yayınlanmıştır. Ayrıca yazarın bu tasarısıyla ilgili bkz. *Milliyet Sanat*, 24 Kasım 1972

¹⁹⁵ Kemal Tahir, *Milliyet Sanat*, 24 Kasım 1972

¹⁹⁶ Kemal Tahir'in biyografisinde çok önemli olan bu döneme, Kemal Tahir'in yakın dostu Baykan Sezer'in yönettiği şu tez ışık tutmuştur: Mustafa Çobanoğlu, *Kemal Tahir'in Düşüncesi, Son Akşamı ve Vasiyetnamesi*, İstanbul Üniv. Sosyoloji Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1980. (Bu tezin özeti için bkz. Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına, s. 340 vd.) Biz de, çalışmanın bu bölümünde bu tezden faydalandık.

bu akşam başladığı tespit edilir.¹⁹⁷ Bu akşamda yaşanan tartışma, Kemal Tahir'in Türk aydını tarafından nasıl algılandığını da ortaya koymaktadır.

23 Kasım 1970 tarihinde Dr. Siyami Ersek tarafından yapılan ameliyatla Kemal Tahir'in sol akciğeri bütünüyle alınır. Geri kalan yaşamını bu şekilde sürdüren Kemal Tahir, kendisinde rahatsızlığa sebep olabilecek tartışmalardan kaçınır.

Kemal Tahir'in son akşamı, Mehmet Barlas'ın Şişli'deki evinde geçer. Mehmet Barlas'a başka kimlerin davet edildiğini soran Kemal Tahir'e Barlas, gelecek konuklardan sadece Mete Tunçay'ı fazla tanımadığını diğer konukları yakından tanıdığını belirtir. Bunun üzerine Kemal Tahir daveti kabul eder. Yemeğe davetli diğer isimler şunlardır: İsmail Cem ve eşi, Tuncer Arıklı ve eşi, Ali Sirmen ve eşi, Afşin Germen, eşi ve baldızı İnci Bilimer, Doç. Dr. Mete Tunçay ve eşi.¹⁹⁸

Sohbette başlangıçta, konuşmalar aktüel meseleler üzerinedir. Yunanistan ve Osmanlı üzerine konuşulur. Ardından Almanya'daki Türk işçileri tartışılır. Japonya'nın da konuşulduğu sohbette konunun Atatürk'e gelmesiyle ortam değişir. Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşı yıllarından ve Atatürk'ün bu yıllarda görüştüğü bir kişiden bahseder. Mete Tunçay bu bilginin kaynağını sorar. Kemal Tahir de 'Bunu herkes biliyor, her yerde yazılı.' diyerek yanıtlar. Bu esnada Ali Sirmen, 'Atatürk tez, Kemal Tahir antitezdir.' der. Bu konu, fazlaca şiddetlenmeden kapanır. Ardından konu, roman ve romancıdan açılır. Kemal Tahir'in romanlarında, tarih tezleri anlatması söz konusu edilir. Bunun üzerine Mete Tunçay, 'Siz romanlarınızda tarihsel tezler vermek istiyorsunuz. Bunu niçin tarihçi olarak belgelerle sunmuyorsunuz?' diye bir soru sorar. Kemal Tahir, soruyu, 'Ben romancıyım, tarihçilik benim görevim değildir.' şeklinde cevaplar. Belli bir suskunluktan sonra, Mete Tunçay, 'Kemal Tahir, romanlarında tarihi değiştiriyor, çarpıtıyor.' şeklinde bir eleştiri yöneltir. Bu eleştiriye İsmail Cem, 'Kemal Tahir, Türk düşünce hayatına yeni bir yorum, yeni bir bakış açısı getirmiştir.' değerlendirmesiyle karşı çıkar. Bunun üzerine Mete Tunçay, tarihi roman yazarının sorumluluğuna değinerek, 'Kemal Tahir'in *'Kurt Kanunu'* romanı ve bu romanda anlatılan olaylar ve kişiler yanlıştır, tarihî gerçekleri çarpıtmaktadır. Bu romanda anlatılan İttihatçı Kara Kemal ve Abdülkerim tipleriyle Mustafa Kemal de İsmet Paşa da gerçeklere aykırıdır. Romandaki Kara Kemal tipi Çorum mahpushanesi diliyle konuşmaktadır.' eleştirisini kaydeder. Mete Tunçay'ın bu eleştirilerini Kemal Tahir'den ziyade, orada

¹⁹⁷ Mustafa Çobanoğlu, 'Kemal Tahir'in Düşüncesi, Son Akşamı ve Vasiyetnamesi', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 357

¹⁹⁸ Mustafa Çobanoğlu, a.g.m.

bulunanlar cevaplar. Kemal Tahiri savunanlardan İnci Bilimer'in iyi niyetle söylediği 'Kemal Tahir bir Atatürkçüdür, Kemalisttir.' sözü Kemal Tahir'i kızdırır.

Kemal Tahir'e yönelik eleştirilerine devam eden Mete Tunçay, 'Kemal Tahir'e elimden gelse, tarih tezi geliştirtmem, çünkü tarihî romanlarında öne sürdüğü görüşler gerçeklere aykırıdır. Bu yanlış kitapları toplatmak gerekir. Romanlarında anlattığı tarihsel olayları ve kişileri 'Bunları herkes biliyor, her yerde yazılı.' diyerek kanıtlamaya yöneliyor.' değerlendirmesinde bulunur. Tunçay'ın bu eleştirilerini de Kemal Tahir'den ziyade orada bulunan diğer kişiler cevaplar. Bu esnada Kemal Tahir, ilk kalp ağrılarını hissetmeye başlar. Bir yandan da Tunçay'ın eleştirileri devam etmektedir: 'Kemal Tahir'in romanları pornografik nitelik taşıyor ve bu yönüyle rahat okunuyor.' Tunçay'ın bu eleştirilerine İsmail Cem ve Mehmet Barlas karşı çıkar. Bütün bu tartışmalar olurken mümkün mertebe tartışmalara dahil olmayan Kemal Tahir, 22.30 sularında, bütün eleştirilere cevap verir mahiyette şu konuşmayı yapar. İsmail Cem'in 24 Nisan 1973 tarihinde *Milliyet* gazetesindeki 'Yorulmayan Savaşçı' başlıklı yazısında da kaydettiği bu konuşmalar, hem Kemal Tahir'in son konuşmaları hem de Mete Tunçay'ın eleştirilerinde toplanan benzeri eleştirilerin tümüne cevap mahiyetindedir.¹⁹⁹

Sizler, gençsiniz, size önce şunu belirtmek istiyorum. Hayatım boyunca bir sistem dahilinde düşünmeye çalıştım. Sistemden ayrılmadım. Yazdıklarım bir rastlantının sonucunda değil, sistemli düşüncenin sonucunda bulunmuştur. Bundan ötürü doğrultumda yanlışla düşmedim, olaylar söylediklerimi doğruladı. El yordamıyla değil, bir sistem içinde düşünmelidir insan.... İnsanlar yanlış yapabilir. Ama çok çekmiş insanlar talihlidir bir bakıma. Yanlış yapmaları daha zordur. Benim geçtiğim yollarda kendini tüketen ve benim çektiğim acılardan geçen insanlar doğrulara daha kolay erişebilir. Yazdıklarımı bir gün tarih yargılsa, bu ilişkiyi mutlaka görecektir. Romanlarımın doğruluğunu ortaya koyacaktır. Ben romanlarımda dünü yazdım. Ama romancı dünü yazarken kendi gününü yansıtır bir bakıma. Hatta gelecek için yazar...²⁰⁰

Tartışmalardan sonra Kemal Tahir'in rahatsızlığı gittikçe artar. Mehmet Barlas'ın evinden ayrılıp kendi evine giderken eşi Semiha Hanım, doktora görünmesini tavsiye edince, Kemal Tahir kabul etmez. Semiha Hanım, tartışmalara sinirlenip sinirlenmediğini sorunca,

¹⁹⁹ Mustafa Çobanoğlu, a.g.m.

²⁰⁰ İsmail Cem, 'Yorulmayan Savaşçı', *Milliyet*, 24 Nisan 1973; Mustafa Çobanoğlu, a.g.m.

‘Yok hanım! Bir iki tane baldırı çıplağın soracağı sorulara sinirlenir miyim, hatta onlara cevap vermeye değmezdi bile, ne biliyorlar ki ne söyleyeyim onlara.’²⁰¹ cevabını verir. Kemal Tahir, bu gecenin sabanında 05:30 sularında vefat eder.

Bu gecenin, tek başına Kemal Tahir’in ölüm sebebi olmadığı bir gerçektir. Ancak bu gecede yaşananların, yazarın rahatsızlığının artmasında birincil bir etkiye sahip olduğu belirtilebilir. Bu gecede Mete Tunçay ile Kemal Tahir arasındaki tartışmanın arka planını ortaya koyan şu anekdot da, Kemal Tahir’in anlaşılmasında önemlidir.

Mete Tunçay ile Kemal Tahir Ankara’da Bilgi Yayınevi’nde Ahmet Küflü aracılığıyla tanışmışlardır. Bu tanışmada Kemal Tahir, Mete Tunçay’a ‘Sen Atatürk’ün İngiliz ajanı olduğunu biliyor musun?’ der. Mete Tunçay bunu hiç duymadığını söyleyince Kemal Tahir, kanıt olarak Rahip Frau meselesini ileri sürer. Mete Tunçay, bu diyalogdan hareketle ‘Kemal Tahir fantezi yaparak konuşmayı seven bir adamdır. Fakat asıl üzülmesi²⁰² gereken, onun fantezi olarak yaptığı şeylerin bu kadar geniş çevrelere yayılmış olmasıdır.’²⁰³ değerlendirmesini yapar.

1.5 Ölümünden Sonra Kemal Tahir

Kemal Tahir, sadece yaşadığı dönemde değil, vefatından sonra da, hem romanlarıyla hem de *Notlar*’ıyla Türk düşünce ve siyasal hayatının önemli isimlerinden biri olur. Vefatından sonra başta *Türkiye Defteri* olmak üzere birçok dergi özel sayı hazırlar. Bu özel sayılarda ve özel sayıların dışındaki yazılarda, büyük oranda *Devlet Ana* üzerinde durulur. Bazı aydınlar, Kemal Tahir’in ‘değersizliğini’ iddia ederken, bazı aydınlar da böyle olmadığını savunurlar. Bununla beraber Kemal Tahir’in yapmaya çalıştıkları üzerine Selahattin Hilav, Hilmi Yavuz gibi isimler kafa yorar.

Reddedici veya savunmacı psikolojilerle yapılan değerlendirmelerden ziyade ‘tahlil’ edici değerlendirmeler üzerinde durulabilir. Bu kapsamda sayılabilecek değerlendirmelerden birinde Selahattin Hilav, ‘Bugün ilerici ve gerici sözlerinin köklü bir anlam değişikliği geçirmesine içlerindeki ideolojik muhtevanın gün ışığına çıkarılmasına ve bu tür terimlerin ancak maddi (ekonomik) şartlara ve sınıf gerçeklerine göre tanımlanması gerektiğine ilk ve en büyük katkıyı şüphesiz ki Kemal Tahir yapmıştır. Bu çabasında aşırılıklara düşmediği söylenemez. Ama, bizim toplumumuzda, bir hakikati açıklamak isteyen kimselerin aşırılığa

²⁰¹ Mustafa Çobanoğlu, a.g.m.

²⁰² Mustafa Çobanoğlu, çalışmasında Tunçay’ın ifadesini bu şekilde aktarmaktadır. Ancak cümlede kastedilen mananın daha iyi anlaşılması ve cümlenin Türkçe’nin gramer kaidelerine tam uyması için ‘üzülmesi’ kelimesi yerine ‘üzüntü vermesi’ ifadesi kullanılmalıdır.

²⁰³ Mustafa Çobanoğlu, a.g.m.

düşmemesi imkansız bir haldir. Çünkü toplumumuz hakikati normal boyutları içinde verildiği zaman kabul edecek bir eğitimden geçmemiştir. Kemal Tahir'in geniş, derin ve külyutmaz düşüncesinde, çoğunlukla olumlu olan yanları iyice ayırmak, değerlendirmek ve gerçek yerine oturtmak gerekiyor. Onun attığı tohumlar mutlaka yeşerecektir.²⁰⁴ şeklindeki düşüncelerini kaydetmektedir. Bu bağlamda bir değerlendirme de Hilmi Yavuz tarafından yapılmaktadır:

Kemal Tahir, Marksçı düşüncede kuramla somut arasındaki ilişkinin bir karşılıklı belirleme ilişkisi olduğu konusundaki problematiği derinden kavramış bir düşünürdür. Bu problematik de bize, somutun kuram yoluyla yeniden üretilmesi kadar kuramın da somut yoluyla yeniden üretilbildiğini gösteren bir problematiktir. Dolayısıyla Kemal Tahir, Türk toplumuna ve insanına özgü somut tarihsel gerçekliğin , ancak bu gerçekliği bütünsel olarak kapsayan Asya Üretim Tarzı kategorisine göre yeniden üretilmesi gerektiğini savunurken, hem kurama hem de somuta bilimsel bir nesnellik içinde bakmış olmaktadır.²⁰⁵

Kemal Tahir'i anlamaya çalışan bu düşüncelerin yanında ona çok ciddi ithamlar içeren değerlendirmeler de yapılır. Bu ithamların başta gelenleri ise, hayattayken de sık sık dile getirilen, Osmanlıcılık ve gericiliktir:

Kemal Tahir'in konusunu tarihten alan romanlarındaki tavrında, biraz ihtiyatsız tutumu yüzünden, Osmanlılığa hayranlık ve özlem uyandırmak gibi sonuçlar doğurmuştur.²⁰⁶

Kemal Tahir, bir yarı cahildir ve yarı aydındır. Kemal Tahir'de bir keramet veya bir düşünür bulanlar tüm cahildir. Kemal bugün okuyucusunu buluyor. sağ okuyucunun malı oluyor... Ebu Cahil Kemal Tahir, sağ politikada yerini alıyor... Kemal Tahir ise bir gericidir. Bir Osmanlı sevdalısı bir Osmanlıcıdır.²⁰⁷

Kemal Tahir, 1980'lerin başına kadar Türk düşünce hayatının gündeminde belli bir yer tutar. Yine bu yıllarda, belli bir dönem Kemal Tahir'in yakınında bulunan Baykan Sezer, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünde öğrencilerine yaptırdığı tezlerle Kemal Tahir üzerine ilk araştırmalara öncülük eder. Baykan Sezer'in yaptırdığı tezlerle benzer birkaç çalışma, Ankara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yapılır.

²⁰⁴ Selahattin Hilav, 'Kemal Tahir', *Yeditepe*, Haziran 1973, nu: 203

²⁰⁵ Hilmi Yavuz, 'Bir Düşünür Olarak Kemal Tahir', *Politika*, 23 Nisan 1976

²⁰⁶ Fakir Baykurt, 'Kemal Tahir İçin', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974, nu:6

²⁰⁷ Yalçın Küçük, *Sosyalist İktidar Dergisi*, Haziran 1980, s. 7

Kemal Tahir, vefatından sonra, Türk düşünce hayatının yanında, devleti de meşgul eder. 12 Eylül ihtilalinin ardından *Yorgun Savaşçı* romanı film yapılmaya karar verilir ve filme alınır. Ancak siyasî irade bu filmde rahatsızdır. Bu sebeple, film yakılır. Ancak tartışması günümüze kadar sürer.²⁰⁸

Kemal Tahir, 1980'lerin başlarından 1990'ların sonlarına kadar yaklaşık 20 yıl adeta Türk aydınları tarafında unutulur. 1980'in başlarına kadar hakkında çokça yazı çıkan, değerlendirme yapılan isimlerinden biri iken, bu yıllardan itibaren, bir nevi 'gündemden düşer.' Bu durumda, Türkiye'nin yaşadığı siyasal ve sosyal dönüşümün izlerinin etkisi muhakkaktır. Bu yıllarda Kemal Tahir'in 'gündemden düşmesi', sadece A.T.Ü.T. tartışmalarının gündemden düşmesiyle açıklanamaz. Bu duruma etki eden birinci husus, Türk aydınının Kemal Tahir'in çilesini çektiği fikirlerle 'uğraşma zahmetine katlanamaması'dır. Çünkü Kemal Tahir bir bütün olarak okunduğunda, çok büyük oranda Türk toplumunun tarihsel gerçeklerini dile getirdiği görülmektedir. Mesela, Doğu – Batı farkı etrafında şekillenen medeniyet 'krizi' Türk toplumunun hâlâ yaşadığı bir haldir. Kemal Tahir'in çalışmalarının neredeyse tamamını ayırdığı bu mesele, bugün Türk aydınını ilgilendirmemektedir. Bu hal, yukarıda ifade edildiği gibi bir çözümden ziyade gündelik hayata teslim olmanın getirdiği 'rahatlıkla' ilgili bir husustur. Ancak dünya düşünce tarihi ve edebiyatı göz önüne alındığında ileriki yıllarda Kemal Tahir'in Türk aydınının önde gelen kaynaklarından olacağı, çokça tartışılacağı varsayılabilir.

²⁰⁸ Bu konuda yaşananlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Serim, *Devlet Yapar, Devlet Yakar – Yorgun Savaşçı Olayı*-, An Yayıncılık, İstanbul, 2003

II. ESERLERİ

II.1.Şiirleri

Kemal Tahir'in edebiyatla ilişkisi şiirle başlar. 15-16 yaşlarından itibaren şiir yazan Kemal Tahir, edebiyat merakı ve gençlik hevesiyle şiire yönelmiş olmalıdır.²⁰⁹ Herhangi bir edebî iddia gütmeyen bu dönem şiirlerini yayınlamadığı gibi muhafaza da etmez. Bu sebeple bu yıllarda yazdığı şiirler hakkında bir bilgi sahibi değiliz. Galatasaray Lisesi'ndeki öğrencilik yıllarına denk gelen bu dönemde Kemal Tahir'in en sevdiği şair Ahmet Haşim'dir. Yazar, *Notlar*'ında veya mektuplarında da şiire nasıl başladığı ve ilk şiirlerinde neleri anlattığı hususunda kayda değer bir bilgi ve değerlendirme kaydetmez.

Kemal Tahir, sonraki yıllarda yazdığı şiirlerini bir kitap halinde yayınlamaz. Şiirlerinin bir kısmı Fatma İrfan'a yazdığı mektuplarda, bir kısmı dönemin edebiyat dergilerinde kalır. Önemli bir kısmı ise, tesadüf eseri bir sahafta bulunan bir defterden çıkar.²¹⁰ Yazarın bu üç kaynaktan toplam iki yüze yakın şiir yazdığı görülmektedir.

Kemal Tahir, 1930'ların ortalarına kadar edebiyat alanında esas meşgale olarak şiiri tercih eder. Biyografik özellik gösteren romanlarından anlaşıldığına göre, bu dönemde yazar, hem şiir okumayı hem de şiir yazmayı sevmektedir. Ancak şiir üzerine fazlaca düşündüğü söylenemez. Kendine özgü bir poetikası da yoktur. Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardaki ifadelerden kendini bir şair olarak değil, şiir heveslisi olarak gördüğü anlaşılır. 1930'ların ortasında Nazım Hikmet'in yakınında bulunmaya başladığı dönemden itibaren ise Nazım Hikmet'i aşamayacağını düşünerek şiir yazmayı, büyük oranda, bırakır. Nadiren kaleme aldığı şiirlerini ise, başta *Ses* dergisinde olmak üzere, çeşitli dergilerde yayınlamaya devam eder. Şiirlerinde Cemalettin Mahir ve İsmail Kemalettin adlarını kullanır.²¹¹ Fatma İrfan, Kemal Tahir'e şiiri niçin bıraktığını sorduğunda; cevap olarak, 'Şundan ki şiirde aşmanın olanağı yok... Belki ulaşmak olur, ama aşmak hayır... Ulaşmak neye yarar... Bir de dar geliyor bana şiir alanı, yetmiyor.' karşılığını alır.²¹² Kemal Tahir, bu yıllarda şiirle uğraşmasını dil üzerinde bir tür idman olarak değerlendirmektedir:

²⁰⁹ Kemal Tahir'in şiire başlama gerekçesi olarak kaydedilen farklı bir değerlendirme için bkz. İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, s. 6

²¹⁰ *Notlar* 5, s.3

²¹¹ Naci Çelik Berksoy, 'Kemal Tahir'in Biyografisine Katkı', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 270

²¹² Fatma İrfan, *Politika*, 3.5.1976

‘1940 yılına kadar yalnız şiirle uğraştım.²¹³ Kötü bir şair olduğumu burada açıklamalıyım. Şiir çalışmalarından ban Türkçe’de düz yazıyı iyi yazabilme daha açıkçası kelimeleri değerlendirme idmanı kaldı.’²¹⁴

1930’ların ortasından itibaren önce hikayeye sonra romana yönelen yazar, mahpus olduğu ilk yıllarda da şiir yazar. Ancak bunlarda da herhangi bir edebî iddia gütmeyen Kemal Tahir, bu şiirlerini de yayınlamaz.

Mahpusluk yıllarında yazdığı ilk şiirler, şiirden ziyade manzum mektup türüne daha yakındır.²¹⁵ Bu şiirlerden ‘Yolculuk’ adını taşıyanı, yazarın mahpusluk sebebiyle Anadolu’ya yaptığı yolculuk intibalarını anlatmaktadır. Diğer şiirler ise hapisneden yazılmış mektuplardır.

Kemal Tahir’in şiirlerinin şekil özelliklerini iki ana döneme ayırmak mümkündür: Nazım Hikmet Tesirinden Önce, Nazım Hikmet Tesirinden Sonra.

Kemal Tahir, şiir alanında Nazım Hikmet’in tesiri altına girmeden önce, hece vezniyle şiirler yazmaktadır. Yayımlanan ilk şiirleri olan ‘Bardaki Kadın’, ‘Açın Türküsü’ şiirlerinde de hece vezni kullanılır. Aruzu hiç kullanmayan Kemal Tahir bu dönem şiirlerinde genellikle 14’lü hece veznini kullanmaktadır.

Bir kurşun sağnağına tutulan kuşlar gibi
Erkek kucaklarına serildiler, düştüler...²¹⁶

14’lü hece vezninden sonra kullanılan diğer vezin 11’li hece veznidir.

Yollar bir hançerin kanlı ucudur
Ufukta güneşin nuru sönerken²¹⁷

Kemal Tahir bu iki ölçünün dışında çok az şiirinde de 7’li hece veznini kullanmıştır.

Ne gecesi, gündüzü,
Ne yokuşu, ne düzü,
Ne de öte yanı var.²¹⁸

Nazım Hikmet’in şiirinin tesiri altına girdikten sonra Kemal Tahir’in şiirinin şekil özellikleri değişmiştir. Nazım Hikmet’in kullandığı ve Mayakovski’den gelen serbest ölçü Kemal Tahir’in şiirlerinde kullandığı tek vezin olur. İlk döneminde hece vezninden başka

²¹³Kemal Tahir, her ne kadar burada 1940’a kadar yalnız şiirle uğraştığını kaydetse de, 1936’dan itibaren dönemin çeşitli dergilerinde, edebî iddiası fazla olmayan, hikayeler yazdığı da bilinmektedir.

²¹⁴Naci Çelik Berksoy, ‘Kemal Tahir’in Biyografisine Katkı’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 270

²¹⁵Notlar 5, s. 87-102

²¹⁶a.g.e., s. 26 (‘Bardaki Kadınlar’ şiiri)

²¹⁷a.g.e., s. 30 (‘Köyde Hasret’ şiiri)

²¹⁸a.g.e., s. 73 (‘Yolumuz’ şiiri)

vezinde şiir yazmayan Kemal Tahir, bu döneminde ise şiirlerinin çok büyük bir kısmını Nazım Hikmet'in temsil ettiği serbest vezinde yazar.

Bekliyorum yolunu!...
Kararan gözlerimle değil, aydın bakışlarımla
Bekliyorum yolunu
Bütün varımla...
Toprağa gömülürken,
Benimle beraber gelecek şeylerden
Biri de senmişsin
Sen bendenmişsin
Gibi.²¹⁹

Yazar, bütün şiirlerinde sade bir dil kullanır. Bu bakımdan şiirlerinde halk dilinin rahat söyleyişini bulmak mümkündür. Seçtiği kelimelerin büyük kısmı halkın günlük dilinde kullandığı ifadelerdir. Rahat ama dağınık bir söyleyişi vardır. Şiir üzerinde fazla çalışmaması, şiirde tam bir kompozisyon kurmasına engel olur. Nazım Hikmet'in şiirinin tesirine girdiği dönemde ise değişen şekil ve muhtevaya paralel olarak dil de değişir. Yine sade bir dil kullanan Kemal Tahir, sosyalist edebiyatın kendine mahsus ifadelerini şiirine taşır. Bunu şiirlerinin muhtevasında görmek mümkündür.

II.1.1. Şiirlerinde İçerik ve Şekil

Kemal Tahir, şiirlerinin şekil özelliklerini olduğu gibi muhtevasını da Nazım Hikmet'in şiirinin tesiri altına girmeye başladıktan sonra değiştirir. Şiirlerindeki şekille ilgili olarak yapılan 'Nazım Hikmet'ten Önce' ve 'Nazım Hikmet'ten Sonra' gibi bir tasnif, muhteva için de yapılabilir.

Kemal Tahir'in ilk dönem şiirlerinde muhteva olarak iki konunun öne çıktığı görülür. Birincisi, bohem hayatın Kemal Tahir'de uyandırdığı intibalar ve bohem hayata ait unsurlar; ikincisi anne... Kemal Tahir, 1930'ların başından ortalarına kadar tam anlamıyla bir bohem hayatı yaşar. Ayrıntılarını *Hür Şehrin İnsanları* romanında takip etmenin mümkün olduğu bu bohem hayatı, yazarı tatmin etmek yerine, rahatsız eder. Okuyan bir insan olmanın sonucu olarak kendisini tümüyle bohem hayata bırakamamış; toplumun genelinin yaşadığı hayat, onu eğlencenin en tatlı noktalarında bile meşgul etmiştir. O, bohem hayatını yaşarken diğer yandan, bu hayatın dışında kalan ve erdemli hayat yaşamaya çalışan insanlarla ilgilenme

²¹⁹ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 223 ('Bekliyorum' başlıklı şiir)

ihtiyacı duyar. Bu psikoloji Kemal Tahir'in ilk şiirlerinden itibaren kuvvetle hissedilir. Yayınlanan ilk şiirlerinden 'Açın Türküsü', yazarın bu noktadaki durumunu gösterir.

Kemal Tahir, 1930'ların başlarında yaşadığı bohem hayat sayesinde, bu hayatın dışında kalan ve fakir olan insanların yaşadığı hayatı daha yakından tanıma fırsatı bulur ve bu insanlar üzerine düşünür. Yazarın 'açların hayatları' üzerine düşünmesini iki sebebe bağlamak mümkündür. Bunlardan birincisi, kendisinin de hayatının belli bir döneminde aç yaşamasıdır. Verilen bahşişlerle geçinmek zorunda kaldığı günlerin yazar üzerinde derin izler bıraktığı muhakkaktır. İkincisi, kurulan yeni cumhuriyette belli bir zümrenin keyif içinde yaşaması, belli bir zümrenin de sefalet içinde sürünmesinin yazarı rahatsız etmesidir. Yazarın şiirlerine bu hassasiyetin nasıl yansıdığını örneklerle ortaya koymak mümkündür.

'Açın Türküsü' şiirinde Kemal Tahir, aç olmanın yaşam üzerindeki büyük yükünü anlatır.

Bir lokma ekmek diye gıcırdadı dişlerim
İçimdeki loşluğa düştü inleyişlerim
Kollarımda açlığı ömrüm gibi taşırken...

....

Bahtımın karşısında ağladım güler gibi
Gurupların koynuna düşen alevler gibi
Açlık da içerimde kendi kendini yaktı.²²⁰

Kemal Tahir, aç insanların durumunu sadece bu şiirinde değil, 'Açların Beldesi' gibi birçok şiirinde anlatmaktadır. Kemal Tahir, açları erdemli ama dışlanmış insanlar olarak görmektedir. Yazarın şiir defterinin başında, 'Kaari! Sana uzatılan bu eli çekinmeden sıkabilirsin, onda kir yok nasır var.'²²¹ ifadesini kaydetmesi, bu bağlamda önemlidir. Yazar, 'Elem Çocukları' isimli şiirinde de açların halini anlatır. Şiirin başına, 'Ben gibiler' notunu düşmesi, yazarın kendini de bu insanlardan biri saydığını göstermektedir.

Alınları çizgili, dik belleri iki kat
Gülüşleri en derin elemelerden de acı
Bu genç ihtiyarların galibi gaddar hayat
Bu genç ihtiyarların ızdıraptır baş tacı!

....

Ümitleri, inkisar denen sisle örtülü
Gür saçları kederin siyah yas bağlarıdır...

²²⁰ Notlar 5, s. 25

²²¹ a.g.e., s. 10

Duyguları ölüdür, mefkureleri ölü
Gözleri gözyaşının kuru menbalarındır.²²²

Bu mısralar Kemal Tahir'in bohem hayatın dışında kalan ve hayat mücadelesi veren insanlara bakışını, ortaya koymaktadır. Zaman zaman 'arabesk' denilebilecek ifadelerin yer aldığı bu şiirlerde öne çıkan husus, Kemal Tahir'in aç insanları erdemli kabul ettiği, kendini de bunlardan biri olarak gördüğüdür. Yazarın açları şiirine konu edişi, benzer konuları işleyen sosyalist şairlerin şiirlerinden farklıdır. Onun ilk dönem şiirlerinde anlattığı 'açlar', emeği sömürülen, ezilen ve devrimin potansiyel kaynağı olan açlar değil, hayat karşısında mücadele veren, erdemli ve kendi halinde açlardır. Bu açların mücadelesi siyasî irade ile değil, hayatlardır.

Kemal Tahir tabiatla ilgili yazdığı çok az şiirinde yine açlık temasına vurgu yapar. 'Sonbahar Manzaralarından' başlıklı şiirini, 'kenar mahallelerin evleri' ifadesiyle takdim eder. Şiirde de tabiatın kenar mahalle insanlarıyla ilişkisini anlatır. Şiirde tabiat ölümün bir temsilcisi olarak 'karanlık sesiyle', bu evlerden bir kaçının eşğine iner.²²³

Kemal Tahir'in ilk dönem şiirlerinde öne çıkan bir diğer konu, bohem hayatın aslî unsurlarından olan kadınlardır. Yazar, bohem hayatın kadınlarına da mevcut şartları dışında, insanî hususiyetleriyle eğilir. Nisan 1931'de *İctihad*'da çıkan ve yayınlanan ilk şiiri olan 'Bardaki Kadın' başlıklı şiirin bohem hayatın kadınlarını anlatması dikkat çekicidir. Kemal Tahir, 'Barda Kadınlar' başlıklı şiirinde bu 'alemin' kadınlarına bakışını şu şekilde dile getirir:

Bir kurşun sağnağına tutulan kuşlar gibi
Erkek kucaklarına serildiler, düştüler...
Gözlerine şehvetten alev koymuşlar gibi
İsteyerek baktılar, arzuyla gülüştüler...

Kollar kilitlenince kıvranan bellerine
Memeleri dikenli göğüslerde ezildi
Benzediler Bizans'ın kahpe güzellerine
Topukları mukaddes denene ne varsa sildi..

Emerek damarları bir yabancı ahengi
Uçurumlu bir zevke nehir gibi aktılar

²²² a.g.e, s. 25

²²³ a.g.e., s. 34

Hafiftiler bir sürü güvercinden de çünkü
Çamur yüreklerinde sade tat bıraktılar...²²⁴

Kemal Tahir, açlarla ilgili yazdığı şiirlerinde ortaya koyduğu tavrı, bohem hayatın eğlence kadınları için de ortaya koyar. Yazara göre bu hayatın kadınları da hayat mücadelesinde insanların acımasızlığına uğramış, dışlanmışlardır. ‘Fahişeye acıma’ teminin Türk edebiyatındaki devamı sayılabilecek bu ifadelerin benzerini, ‘Orospu’ isimli şiirinde de dile getirir.²²⁵ ‘Daima acıyarak baktığım ve ızdırabını kalbimde bulduğumun ismidir.’ takdimiyle kaydettiği şiirinde ‘düşmüş kadını’, masum bir kuşa, onu kullananları ise vahşi bir hayvana benzetir.

Kemal Tahir, eğlencenin vasıtası olan kadınlara acırken, bazı şiirlerinde de bu kadınlarla yaşadıklarını anlatır. ‘Çıplak’ isimli, cinselliği işlediği şiirinde, bir kadınla yaşadıklarını dile getirir.²²⁶ Kadın ve cinsellikle ilgili konuların kaynağı yazarın yaşadığı hayatla ilgilidir. ‘Şehvet’ isimli şiirinde ise, şehvet hissi karşısındaki düşüncelerini dile getirirken aynı zamanda bu hayatla ilişkisini de ortaya koymaktadır.

Her hamlen öldürmede, ezmede fazileti
Her hamlede beşere aşılır kuduz hisler...
Ey âlemin ezeli ve ebedi illeti
Şahlanmana benziyor coşkun siyah denizler.
...
Bir geceydi tanıdım senin kızgın tadını
Başka zevke tapmadım, o zamandan beridir..
Her orospu, her kahpe, her bir sokak kadını
Senin iğrenç dininin birer peygamberidir.²²⁷

Kemal Tahir’in ilk dönem şiirlerinde öne çıkan diğer konu annedir.²²⁸ Yaklaşık 10 şiirinde anne temine yer veren Kemal Tahir, annesinin vefatından sonra derin bir acı duyar. Bu konuda yazdığı tüm şiirler annesini kaybetmenin, onun yokluğunu hatırlamanın yazarda uyandırdığı derin ızdıraplardır. ‘Ah Annem!..’ başlıklı kısa bir şiirinde kaydettiği şu mısralar, yazarın annesi hakkında yazdığı şiirlerin özü mahiyetindedir.²²⁹

Karanlığı seviyorum. Saçlarına benziyor

²²⁴ a.g.e., s. 26

²²⁵ a.g.e., s. 27

²²⁶ a.g.e., s. 32

²²⁷ a.g.e., s. 34

²²⁸ Yazarın annesine bakışı, annesi hakkındaki duyguları çalışmanın ilgili kısmında kaydedildi.

²²⁹ Burada şu husus da belirtilmelidir ki Kemal Tahir, anne imgesi etrafında değil, kendi annesi için şiirler yazmaktadır. Onun şiirlerinde anne teminin kime hitap ettiği bellidir. Annesi için bu kadar şiir yazan Kemal Tahir’in babası için hiç şiir yazmadığı görülmektedir.

diye, çünkü seni ölüm aldığı zaman
başında beyaz yoktu. Ben sana daha
doymamıştım Anne.²³⁰

Kemal Tahir'in bu dönem şiirlerinde az da olsa yer alan bir tem de, şairin kendi benidir. 'Aynada Gördüğüm Adam', 'Sesini Duyduğum Adam', 'Hakkım', 'Bir Devin Ölümü' gibi şiirler, Kemal Tahir'in kendi benini anlattığı şiirlerdir. Kemal Tahir bu şiirlerinde kendi beni üzerine düşünmektedir. Ancak bu düşünüş bir metafizik kaygıdan öte, açlarla ilgili yazdığı şiirleri kendi hayatına uygulaması şeklinde gerçekleşmektedir. 'Aynada Gördüğüm Adam' şiirinde, aynada gördüğü kendini şu şekilde anlatır:

Şakağında saçından düşen beyaz sargılar,
Yüzünde elemelerin, derin nal izleri var,
Ruhuma çekti donuk bakışlarından duvar,
Bir ayna parçasının kalbine sinen adam!...

Kara bahtı ümitsiz gönüllerden de kara
Kuru gözlerinde yaş, sislenen bir hatıra
Son hazin türküsünü söylemiş ufuklara,
Bir heykel sükutuyla toprağa inen adam.²³¹

Kemal Tahir, şiirde kendini talihin gadrine uğramış ve hayatın hüznünü yaşamış birisi olarak anlatır. Yalnız ve mutsuz 'adam' Kemal Tahir'dir. Yazar, yukarıda isimleri kaydedilen diğer şiirlerinde de benzer duyguları dile getirir. Ancak bu şiirlerden 'Bir Devin Ölümü' başlıklı olanı, konuyu ortaya koyması ve şiir değeri bakımından diğerlerinden önde kabul edilebilir:

Ruhumu indiriyor toprağa adım adım
Dört ölüm hatasının taşıdığı sedye!
Gecenin saçlarından karanlığı kopardım
Göğsümdeki ışığı budur söndüren diye!
...
Yükselmez feryatlarım belki âlemde bir an
Yüreğim bir mezarlık sükûtundan derinken...
Nisyandan korkmuyorum, gökleri tutuşturan
Güneşin ruhu bile, ölü gölgelerinken!²³²

²³⁰ Notlar 5, s. 17

²³¹ a.g.e., s. 12

Kemal Tahir, Nazım'ın şiirinin mutlak tesiri altına girmeye başladığı dönemden itibaren şiirlerinin şeklinde olduğu kadar muhtevasında da çok ciddi değişiklikler yapar, hatta ilk dönem şiirleriyle bağını koparır. İlk dönemde yazdığı şiirleri, sosyalist edebiyatın ilkelerini benimsedikten sonra 'kepazelik' olarak görmeye başlar. Kemal Tahir için edebiyat artık 'bir sınıfın sesi'dir. Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda kaydettiği, 'Sade şiir değil, söz söylerken bile bir sınıfın malı olmağa mecbur olduğumuzu unutmamalıyız. Madde - ki asıldır – madde bile muayyen bir sınıf için başka başkadır.'²³³ şeklindeki ifadeler, şairin şiir anlayışını da gösterir. Kemal Tahir, bütün heyecanlarıyla sosyalist düşünceyi benimsediği 1935'in sonlarında misyonunu, ideolojisini ifade edebilecek bir imkan olarak sadece şiiri bulur. Çünkü o yıllarda edebiyatın diğer alanlarında henüz eser vermemiştir. Ayrıca Nazım Hikmet gibi şiirini misyonunun sesi hatta silahı yapan büyük bir örnek vardır. Bütün bu etkilerden dolayı Kemal Tahir bütün şiir yazma kabiliyetini, misyonunun emrine verir. Yazarın bu tarz şiirleri daha ziyade Fatma İrfan'a yazdığı mektuplarda yer almaktadır.

Nazım Hikmet'in tesirine girmeye başladıktan sonra ilk önce eski muhtevayı Nazım Hikmet'in şiirlerinde gördüğü ölçülerle yazar, muhtevayı daha sonra değiştirir. Bu durum, Kemal Tahir'in şiir hakkında henüz tam bir fikre sahip olamadığının bir başka göstergesidir.

Kemal Tahir'in bu dönem şiiri bazı kavramlar etrafında örgülenir: Yarın, emek, devrim. Bu kavramlar, sosyalist edebiyatın şiir alanında kullandığı temel kavramlardır. Kemal Tahir, bu kavramlara herhangi bir özgünlük kazandıramayıp, şiirlerini ilk dönem yazdıklarından daha da geri götürerek basma kalıp ifadelere yer verir. Mesela 'İşsizler' şiirinde, proleteryanın yürüyüşünü şu şekilde ortaya koyar:

Yürüyorlar yürüyorlar
Kaldırım
Da adım adım
Ne dudaklarında türkü
Ne ellerinde mavzer var.
Yürüyorlar.
Ayak seslerinde çığlıklaşan
Son hakikat:
Barikat.
...
Yürüyorlar.

²³² a.g.e., s. 13

²³³ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 132

Şarkılarını susan makinelerin başında

Son sözü kaldırım taşında

Bırakarak.

Ve mavi gömlekleriyle bir sel gibi akarak

Yürüyorlar, yürüyorlar.²³⁴

Kemal Tahir hem bu şiirinde hem de bu muhtevada yazdığı diğer şiirlerinde bir devrimin ‘ayak seslerini’ dile getirme gayretindedir. Kahramanlık şiirlerini hatırlatan gür tonuyla ve keskin söyleyişiyle dikkat çeken bu şiirlerde, yazarın kullandığı kelimeler de önceki dönemlere göre değişir. ‘Adam’ başlıklı şiirinde ise, ‘namuslu insan’ anlayışını şu ifadelerle dile getirir:

Bence adam

Asırlık bir çınar

Kadar

dik

Niyagara kadar

Gür

Doğar.

Adam

Hür

Doğar

Ben daha anlayamıyorum

Açlığın insan nabızlarında zonkladığını duyan

En hırçın kavga türkülerini ezber okuyan

Düşman saflarına girmesini

Kişinin.

....²³⁵

Bir kısmı kaydedilen şiirin gösterdiği gibi Kemal Tahir’in ‘adam’ı, emeğin sömürsünün bilincine varmış, emekten yana tavır almış sosyalist bilince sahip kişidir. Kemal Tahir, bu şiirlerinde bir kavganın sözcülüğünü yaptığı gibi şiirlerinde anlattığı insan da bir kavganın kahramanıdır.

Kemal Tahir şiire, edebiyatla uğraşmanın sağladığı birikim ve gözlem gücüyle şiir yazma hevesini birleştirerek başlar. İlk şiirlerinde hayat mücadelesi veren insanların

²³⁴ a.g.e., s. 147

²³⁵ a.g.e., s. 156

dramlarını anlatır. Kendini de bu insanlardan biri sayarak ‘açların türküsünü’ yazmaya çalışır. Şiirleri iki ana döneme ayrılan Kemal Tahir, şiire ilk başladığı yıllarda Yahya Kemal’in etkisi altında kaldığını belirtirse de ne muhtevada ne de şekilde bu etki görülür. Ancak söyleyişte fark edilen musikiyi yakalama gayreti bu etkiye bağlanabilir. Ayrıca, gençliğinde Ahmet Haşim’i okuduğunu söylese de bu okumaların izine, ulaşılabilen şiirlerinde, rastlanılmaktadır.

Kemal Tahir, şiir üzerine fazla çalışmaz. Şiirlerinde orijinal ifade ve imaj çok azdır. Şiirlerindeki en önemli şiirsel özellik, çok az sayıdaki benzetmelerde/metaforlarda gözlemlenir. Bu orijinal benzetmelerin dışında şiirde dilin imkanlarını zorlamadığı gibi, sağlam bir kompozisyon için de fazla bir gayret göstermez. Nitekim sonraki yıllarda kendisi de, bu dönemde yazdığı şiirlerde edebî bir değer bulmaz.²³⁶

²³⁶ Naci Çelik’in aktardığı şu anekdot, yazarın kendi şiirleri hakkındaki yaklaşımını da ortaya koyar: ‘*Geçit* dergilerinden birinde bulduğum şiirlerinden birini, kendisine açıklama yapmadan okuyuvermiştim. ‘Aman, bu ne rezillik’ deyince de şiirin kendisinin olduğunu söylemiştim. ‘Allah beterini vermeye’ diye hayli gülmüştü.’ (Naci Çelik Berksoy, ‘Kemal Tahir’in Biyografisine Katkı’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 270)

II.2. Hikayeleri

II.2.1. 1940 Öncesi Hikayeleri

Kemal Tahir, şiirden sonra hikaye ve tefrika roman yazmaya başlar. 1940'ların başına kadar özellikle romanlarında herhangi bir edebî iddia veya kaygı görülmez. Hikayeleri ise, bu dönemdeki tefrika romanlarına göre, daha edebîdir. Özellikle *Yedigün*'de yayınlanan hikayeler, Kemal Tahir'in ilk çalışmaları olmaları sebebiyle bazı eksikler taşısa da, dikkat çekici örneklerdir.

İÇERİK

Kemal Tahir'in bu dönemde yazdığı hikayeler, *Karikatür* ve *Yedigün* dergilerinde yayınlanır. Hikayeler, muhteva olarak yayınlandığı dergiye göre değişmektedir.

Yedigün'deki hikayeler, toplumsal meseleleri ele almaktan ziyade fert hikayesi özellikleriyle öne çıkarlar. Kemal Tahir bu hikayelerinde hayattan seçtiği çeşitli insanların kendilerine mahsus özelliklerini anlatır. Yazarın çevresinde gözlemlediği insanlar intibainı veren bu karakterler, hayatın günlük akışı içerisinde tek düze gözüken, farklılıkları görülemeyen ama kendi dünyalarında genel insanlardan farklı özellikler taşıyan kişilerdir. Bu bakımdan *Yedigün*'deki bu hikayelere karakter hikayesi nitelemesini yapmak mümkündür. Kemal Tahir, bu karakterleri soyut bir toplumsal düzlemde değil, dönemin sosyal ve siyasal şartları içinde canlandırır.

'Yalancı Şahit'²³⁷ isimli hikaye, birbirlerinden haberleri olamayan annenin ve kızın bir dava neticesinde birbirlerini fark etmeleri anlatılır. 'Mollalar Asker'²³⁸ ise, Milli Mücadele'de medresedeki mollaların da askere alınacak olmaları sebebiyle Fatih Medresesi İlm-i Mantık Müderrisi Elhac Hüsamettin Fırıldakî Efendi'nin askere gitmemek, mollalarını askere göndermemek için yaptıkları ve Fırıldakî Efendi'nin isim sembolizasyonu ile de vurgulanan 'fırıldak' şahsiyeti anlatılır. Hikaye yazarın dine ve din adamına bakışını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. 'Bütün Ahmetler Ayağa Kalksın'²³⁹ isimli hikayede yazar, Anadolu'nun bir kasabasında kimya öğretmeni bulunmadığı için kasabanın okulunda öğretmenliğe başlayan bir eczacıyı anlatır. Hikayenin teması bu eczacının çocukları geçirmek için aldığı rüşvetlerdir. Bu rüşvetlerden birinin sebep olduğu ironik olay, eczacının şahsiyetini ortaya koyar mahiyettedir. Bir müvezzinin psikolojisini tahlil eden 'Velinimetimiz Müvezzi'²⁴⁰ hikayesi, Kemal Tahir'in bu yıllarda yazdığı dikkat çekici hikayelerden biridir.

²³⁷ *Yedigün*, 25 Ağustos 1937, nu: 233

²³⁸ *Yedigün*, 11 Ağustos 1937, nu: 231

²³⁹ *Yedigün*, 14 Temmuz 1937, nu: 227

²⁴⁰ *Yedigün*, 2 Haziran 1937, nu: 221

‘Bekar Çamaşırı’²⁴¹ isimli hikaye, bekar çamaşırı yıkayarak oğlunu okutan bir kadını anlatır. Bu kadında bir zaruret olarak ortaya çıkan çamaşır yıkama zamanla bir tutku haline gelir. Kemal Tahir, bu hikayede belki kadının psikolojisi üzerinde daha fazla dursaydı, çok daha başarılı ve Türk edebiyatının orijinal hikayelerinden biri ortaya çıkardı.

‘Sarmaşık’²⁴², kendi başına bahçeli bir evde yaşayan bir Mevlevîyi anlatır. Kurgunun ve yaşlı adamın inşası oldukça başarılıdır. Yazar, bu hikayesinde kahramanını metinde yaşatmayı başarır.²⁴³

‘Bir Yaz Hikayesi’²⁴⁴, köy romanı yazmak isterken bir köy romanının parçası haline gelen edebiyat meraklısı bir genç kızı anlatır. ‘Kuş Kafesleri’²⁴⁵ isimli hikaye ise, ‘Sarmaşık’ isimli hikayeye bazı yönleriyle benzemektedir. Bu hikayede de bir karakterin kendi dünyası anlatılır. Ancak ‘Sarmaşık’taki Mevlevî karakterden farklı olarak burada karakter değişir. Arif, ihtimamla ve sanatkarane yaptığı kuş kafesleriyle muhitinde büyük bir üne kavuşur. Kızını ona vermek isteyen ancak kabul etmediği için Arif’e bir yalan söyleyen komşu kadının bu yalanıyla hayatı değişir ve derbeder olur. Kemal Tahir’in burada Arif’i inşa edişi başarılıdır.

‘Binin Yarısı Beşyüz’²⁴⁶ isimli hikaye de başarılı bir karakter hikayesidir. Başta kendi ailesi olmak üzere herkes tarafından hasis birisi olarak görülen ama aslında öyle olmayan bir yaşlı adamın hikayesi anlatılır. Kemal Tahir, ‘Hacı Baba’ denilen yaşlı adamın dünyasıyla etrafının farkını ustaca ortaya koyar. ‘Herkesi Durduran Adam’²⁴⁷ hikayesinde, oğlunun bir türlü ‘adam olmadığını’ düşünen bir anne anlatılır. Yazar, bu hikayesinde halkın, ‘başkalarının saygı gösterdiği insan olmak’ şeklindeki ‘adam olma’ anlayışını ironik bir şekilde dile getirir. ‘Ezilmiş Adam’da²⁴⁸ inşaata çalışan bir Anadolu insanının, kentli insanlarla çatışmasını konu alır. Konu itibarıyla daha uzun olabilecek hikaye, özellikle son kısmında aniden bitirilmiş intibai vermektedir. Hikaye kurgu bakımından zayıftır.

²⁴¹ Yedigün, 24 Mayıs 1938, nu: 272

²⁴² Yedigün, 7 Haziran 1938, nu: 274

²⁴³ Hikayede, yaşlı adam havaların serinlemesine rağmen evinin bir penceresini kapatmamaktadır. Yazar, anlatıcı kişi vasıtasıyla bu olayı şu şekilde dile getirir.

Havalar iyiden iyite serinlediği halde pencerelerden birini kapatmadığına dikkat ettim.

- Bu eski bir itiyat, dedi, bahçeyi pencere önüne taşırken bu ciheti akıl etmemiştim. Çiçekleri saksıya koymak zaten bir türlü hapsedmektir. Bunu yapmaya mecbur kalanlar hiç olmazsa dallarına el sürmemelidirler. Bizim sarmaşık işte bu serbestlikten istifade ediyor. Bakın bir elini nasıl nazlı nazlı içeri uzattı. İtip dışarı çıkarmak dürüstlük olmayacak. Adeta samimiyetini reddeder gibi bir şey... Size anlatamam ki... Çiçek meraklısı olmayınca anlaşılmaz bu his.

²⁴⁴ Yedigün, 5 Temmuz 1938, nu: 278

²⁴⁵ Yedigün, 29 Eylül 1937, nu: 238

²⁴⁶ Yedigün, 13 Birinciteşrin (Ekim) 1937, nu: 240

²⁴⁷ Yedigün, 3 İkinciteşrin (Kasım) 1937, nu: 243

²⁴⁸ Yedigün, 10 İkinciteşrin (Kasım) 1937, nu: 244

‘Üstadın Ölümü’²⁴⁹, hem karakter hikayesi özelliği hem de durum hikayesi özelliği taşır. Nev-i şahsına münhasır bir adam olan ‘Üstad’ ile etrafının çatışması üzerine kurulan hikaye, o dönemin edebiyat dünyasıyla basın dünyası hakkında da önemli unsurlar içermektedir. Anlatıcı kişinin Babıâli hakkında yaptığı, ‘... kaldırımlarında sefil ihtirasların yumruklaştığı Babıâli yokuşu...’ şeklindeki değerlendirme, bu kapsamda önemlidir. Yazarın bu yıllarda gazetecilik yaptığı hatırlanırsa; bu yorum, onun basın dünyasıyla ilgili görüşlerini yansıttığı anlaşılır. Kemal Tahir’in Fatma İrfan’a yazdığı mektuplarda da, Babıâli hakkında buna benzer değerlendirmeler yapar.²⁵⁰

‘Rayların Sesi’nde²⁵¹ Recep adlı bir adamın, bir tren istasyonunda, 35 yıl memurluk yaptıktan sonra emekliye ayrılacağı gün anlatılır. Hikaye, bu adamın psikolojisi üzerine içerdiği çözümlemelerle dikkat çeker:

İstasyona kadar heyecanla yürüdü. Fakat rayları yokuşun altında görünce, artık orada yapacak hiçbir işi kalmadığını anladı. Bir ağaca sırtını dayayarak saatlerce manevra yapan lokomotifleri, gelip giden trenleri seyretti. İçinde duyduğu garipliğin nereden geldiğini bir türlü kestiremeden , kendisini bu hayattan yıprandığı, çöktüğü için, söküp attıklarını bir an bile sezmeden yırtık gölgeli sıska ağacın dibinde durdu.

‘Dülger’²⁵² isimli hikaye, Selim adlı bir dülgerin eşiyle olan münasebetini anlatır. Bu hikaye de, edebî anlamda vasatın üstünde kabul edilebilecek kurgusal özellikler gösterir. Özellikle karı koca arasındaki duygusal ilişkiyi çözümleyen kısımların oldukça başarılı olduğu kaydedilebilir.

‘Ticaretten Kolayı Yok’²⁵³ hikayesi, bir din adamını konu almaktadır. Cumhuriyet’in ilanının ardından tekkelerin kapatılması üzerine ‘işsiz’ kalan Şeyh Zihni efendi önce faizcilik yapar. Ardından da İspanya’ya yumurta ihraç etmeye çalışır. Ancak hayatında hep kurnazlığıyla ‘iş kotaran’ Şeyh Zihni Efendi, İspanya’da isyan çıkması üzerine bu işten büyük zarar eder ve yeniden faizciliğe başlar. Şeyh Zihni Efendi, Kemal Tahir’in sonraki yıllarda eserlerinde görülecek din adamı tipleriyle birebir uyuşmaktadır. ‘Mollalar Asker’ adlı hikayedeki Fırıldakî Efendi ile sonraki yıllarda kaleme alacağı Fermanlı Hoca tipi yazarın inşa ettiği din adamı tipini bir bütün halinde ortaya koyar.

²⁴⁹ *Yedigün*, 24 İkinciteşrin (Kasım) 1937, nu: 246

²⁵⁰ *Fatma İrfan’a Mektuplar*, s. 179

²⁵¹ *Yedigün*, 8 Birincikânun (Aralık) 1937, nu: 248

²⁵² *Yedigün*, 22 Birincikânun 1937, nu: 250

²⁵³ *Karikatür*, 13 Şubat 1937, nu: 59 (‘Tipi’ müstear adıyla yazılmıştır.)

‘Bedbaht Bir Adam’²⁵⁴ adlı hikaye, genel hatlarıyla, *Yedigün*’deki karakter hikayelerine benzer. Kendisine Mısır’daki uzak bir akrabasından yüklü bir servet kalan ancak bu serveti ne yapacağına bir türlü karar veremediğinden adeta delirme noktasına gelen bir adamın öyküsü, mizahî bir şekilde anlatılır. Hikayede olay önplandadır. *Yedigün*’deki hikayeler gibi psikolojik tahlil yoktur.

‘Kiralık Smokin’²⁵⁵, bir çapkınlık hikayesidir. Arkadaşlarının ısrarıyla evlendiği kadının zorlamasıyla baloya katılmak durumunda kalan bir adam, Beyoğlu’ndan bir smokin kiralar. Baloya katıldıktan sonra, smokini, teslim etmek üzere hazırlarken cebinde karısının el yazısıyla bir not bulur. Notta karısı Melahat, başka bir erkeğe hitap etmektedir. Adam, bu smokini daha önce karısının aşığının giydiğini anlar ve bu garip tesadüf üzerine karısından boşanır. Yazarın eğlence muhitlerinde duymuş olduğu izlenimini veren hikaye, Cumhuriyet’in ilk yıllarında balolar etrafında şekillenen yaşam biçimine de mizahî bir şekilde eleştiri yöneltmektedir.

‘Kıskanç Bir Koca’²⁵⁶ başlıklı hikaye de bir çapkınlık hikayesidir. Karısını aşırı derecede kıskanan bir adam, ‘Hususi Takip İdarehanesine’ baş vurarak karısını takip ettirir ve karısının her anının raporunu alır. Bu şekilde karısından emin olduğu için oldukça rahatlayan adamın kendisi çapkınlık yapmaya başlar. Beraber olduğu kadınla bir otele gittiğinde yan odadan karısının sesini duyar. Karısına ajan tuttuğu kurumdan bir adamla karısı aşk yaşamaktadır. Birinci ağızdan anlatılan bu hikaye de mizahî yönü ağır basan ve yazarın eğlence alemlerinde duyduğu izlenimini uyandıran bir hikayedir.

‘Sokak Kedisi’²⁵⁷ adlı hikaye ise, birbiriyle inatlaşıp kadının kedi kocanın köpek almasıyla evlerini hayvan çiftliğine çeviren sonunda da boşanan bir ailenin hikayesini mizahî bir şekilde dile getirir.

Kemal Tahir, *Karikatür*’de ‘hikaye’ adı altında yayınlanmasa da muhteva itibarıyla hikaye özelliği gösteren yazılar da kaleme alır. Mizahî yönü ağır basan bu yazılardan ‘Ne Olacağımı Hollivut Bilir’²⁵⁸ başlıklı olanı, oldukça dikkat çekicidir. Moda kavramına eleştirel bir şekilde yaklaşılan yazıda yazar, birinci ağızdan karısının moda tutkusundan dolayı, ‘perişan’ olan bir adamı anlatır. Hikayenin sonunda kaydedilen ‘Şimdilik bu haldeyiz. Fakat bir hafta sonra ne şekli alacağız? İşte bunu sade dört gözle beklediğimiz ilkbahara moda mecmuaları ile Holvütten gelecek operet filmleri bilir.’ şeklindeki ifadeler, moda

²⁵⁴ *Karikatür*, 10 Nisan 1937, nu: 67 (‘Ta-Ka’ müstear adıyla yazılmıştır.)

²⁵⁵ *Karikatür*, 24 Nisan 1937, nu: 69 (‘Ta-Ka’ müstear adıyla yazılmıştır.)

²⁵⁶ *Karikatür*, 1 Mayıs 1937, nu: 70 (‘Ta-Ka’ müstear adıyla yazılmıştır.)

²⁵⁷ *Karikatür*, 8 Mayıs 1937, nu: 71 (‘Tipi’ müstear adıyla yazılmıştır.)

²⁵⁸ *Karikatür*, 6 Mart 1937, nu: 62 (‘Tipi’ müstear adıyla yazılmıştır.)

mecmualarını ve Amerikan sinemasını eleştirmektedir. Yazının bütünü ve kaydedilen bu ifadeler, yazarın o yıllarda da, dıştan gelen unsurlara karşı eleştirel yaklaştığını ortaya koymaktadır.

‘Bulunmuş Vesika’²⁵⁹ başlıklı yazı ise, tramvayda bulunan ve İttihat ve Terakki dönemiyle ilgili hatıraları içeren kurgusal bir metindir. ‘Tanin baş Muharriri Muhittin Birgen’ adlı birinin kaleme aldığı bu hatıralar, kim oldu bilinmeyen Muhittin adlı bu kişinin İttihat ve Terakki’nin liderlerinden Enver ve Talat Paşalara laubali bir şekilde muhatap olduğunu anlatmasıdır. Yazar, yazının sonuna ‘aslına mutabaktır’ diyerek böyle bir yazıyı gerçekten bulduğunu ve bu yazıda kaydettiği bu hususların anlatıldığını belirtir.

Yedigün’deki hikayelerde, ‘Kemal Tahir’ adını kullanan yazar, *Karikatür* dergisindeki hikayelerinde ‘TA-KA’ veya ‘Tipi’ müstear adlarını tercih eder. *Yedigün*’deki hikayelerle *Karikatür*’deki hikayeler, muhteva olarak da farklılık gösterirler. Yukarıda ortaya konulduğu üzere *Yedigün*’dekiler daha ziyade mahallenin sıradan insanlarını konu alan karakter hikayeleri, *Karikatür*’dekiler daha çok eğlence hayatıyla ilgili, içlerinde çoğunlukla çapkınlık geçen mizahî yönü ağır basan, mizahî yönleri de çapkınlık üzerine kurulu hikayelerdir. Buna göre, *Yedigün*’deki hikayelerin yazarın gündelik hayatta, mahalle hayatında karşılaştığı, gözlemlediği insanların hikayesi olduğunu, *Karikatür*’dekilerin de yazarın eğlence hayatında gözlemlediği veya duyduğu olayların hikayesi olduğunu ifade etmek mümkündür.

YAPI

Yedigün’deki hikayeler de *Karikatür*’deki hikayeler de kısa hikaye tarzındadır. İki ayrı dergideki hikayelerin muhteva farklılıkları yapılarına da tesir etmiştir.

Yedigün’deki hikayeler karakter hikayeleri olmaları sebebiyle, diyalogdan ziyade tasvirin ve tahlilin yer aldığı hikayelerdir. *Karikatür*’dekiler ise diyalogun daha ziyade yer aldığı hikayelerdir. *Yedigün*’deki hikayelerin tamamına yakını üçüncü şahsın anlatımında kurgulanırken *Karikatür*’deki hikayeler daha ziyade birinci şahsın anlatımında kurgulanmıştır.

Kemal Tahir’in ilk edebî çalışmaları olduğundan dolayı her iki dergideki hikayelerde de kompozisyon açısından bazı eksiklikler vardır. Diyaloglar veya tahliller bazen uzatılırken bazen de çok kısa geçilmektedir. Ayrıca bazı hikayelerde, gereksiz şahsın/shahısların yer aldığı görülmektedir. Örnek olarak ‘Yalancı Şahit’ hikayesindeki bir sahne kaydedilebilir.

Yazar, bir mahkemede hakimın sanığa sorduğu kalıplaşmış, ‘Adınız, babanızın adı, kaç yaşındasınız, evli misiniz, çocuğunuz var mı? doğru söyleyeceğinize yemin eder misiniz?

²⁵⁹ *Karikatür*, 27 Şubat 1937, nu: 61 (‘Tipi’ müstear adıyla yazılmıştır.)

Bildiğinizi, duyduğunuzu kimseden korkmadan, çekinmeden olduğu gibi söyleyeceğinize vallahi mi?’²⁶⁰ şeklindeki sorular bir paragraf olarak kaydetme lüzumunu duyar. Oysa ki, bu paragrafın hemen üstünde yer alan ‘hakim ilk isticvabı yapıyor.’ şeklindeki cümle, bütün bu soruları içermektedir.

Dil ve üslup bakımından da bazı acemilikler ve yanlışlar göze çarpar. Özellikle dil konusunda yazarın o yıllarda henüz tam bir dil fikrine ulaşmadığı görülür. Mesela, hikayelerde dil, sokak ağzıyla edebî dil arasında gidip gelmektedir. ‘Angaje edinceye kadar bar sahibinin göbeği çatlamış.’²⁶¹ cümlesinde olduğu gibi, o yıllarda edebî dil açısından uygun olmayan ‘angaje’ gibi bazı kelimelerin varlığı dikkat çekmektedir. Dil konusundaki itinasızlığa birkaç örnek daha kaydetmek mümkündür. Mesela, ‘açtı ağzını, yumdu gözünü’ şeklindeki deyim, ‘Mahalleye karşı ağzını açtı, gözünü yumdu.’²⁶² şeklinde dile getirilerek asıl yapısından uzaklaştırılmaktadır. Yine Türkçe gramer kaidelerine uymayan, ‘Arifin ne serseriliğini, ne meteliksizliğini, ne namussuzluğunu bırakmadı.’²⁶³ gibi cümleler de yer almaktadır. Bunun yanı sıra, ‘Her çiçeğin adını oğlunun veya torunun ismini anan bir büyük baba gibi ümitli ve sevgili söylüyordu.’²⁶⁴ cümlesinde olduğu gibi dilin başarılı şekilde kullanıldığı örnekler de görülür.

Yazar, üslup olarak zaman zaman okuyucuyla diyaloga geçmeyi de tercih eder. ‘Yalancı Şahit’ hikayesinin sonunda kaydedilen, ‘İki kadın ana-kız olduklarını bilmeden evvel düşmandılar. Bunu öğrendikleri anda ananın yüreğine indi hemen öldü. Kız, ‘Anneciğim’ diyerek bayıldı. Bunun sebebi nedir? Anne şefkati, evlat muhabbeti dediğimiz hisler bu kadar kör, sağır, duygusuz ve budala şeyler mi?’²⁶⁵ şeklindeki cümlelerde bu üslup özelliği görülmektedir.

²⁶⁰ *Yedigün*, 25 Ağustos 1937, nu: 233

²⁶¹ *Yedigün*, 25 Ağustos 1937, nu: 233

²⁶² *Yedigün*, 29 Eylül 1937, nu: 238

²⁶³ *Yedigün*, 29 Eylül 1937, nu: 238

²⁶⁴ *Yedigün*, 7 Haziran 1938, nu: 274

²⁶⁵ *Yedigün*, 25 Ağustos 1937, nu: 233

II.2.2. Göl İnsanları

1940'lı yıllardan itibaren romancı olmaya karar veren yazar, hapishanede Nazım Hikmet'le beraber birkaç roman denemesi yapsa da bunları, yayınlıyacak boyuta ulaştıramaz. Romana geçiş sürecinde, bir ara konum metinleri gibi düşünülebilecek, 'Göl İnsanları', 'Çoban Ali', 'Gelin –Kadı Oyunu', 'Arabacı' adlı dört hikaye yayınlar.²⁶⁶ Bu hikayeler, 26 Şubat 1941 tarihinden 10 Mart 1941 tarihine kadar 'GÖL İNSANLARI – Yazan: Cemalettin Mahir' diye *Tan Gazetesi*'nde reklam edilir, birbiri ardına yayınlanır. Kitaba adını veren 'Göl İnsanları', serinin ilk hikayesinin de adıdır. Hikayeler, *Tan Gazetesi*'nde yukarıdaki şekilde ilan edilirken, 'Göl İnsanları, 'Yerli eser nedir?' sorusuna ilk defa bir cevap vermektedir. Bu itibarla çöl sükunetine dalmış bulunan edebiyat alemimizde mesut bir hadise teşkil edecektir.'²⁶⁷ değerlendirmesiyle yer alır. Hikayeler, yayımlandıktan sonra edebiyat çevrelerinde ciddi yankı uyandırır.

Göl İnsanları adıyla yayınlanan ve araştırmada esas alınan bugünkü baskıda toplam 8 hikaye bulunmaktadır. Bunlardan ilk dördü *Tan*'da tefrika edildikten sonra 1955'te kitap haline getirilir ve 1958 yılında ikinci baskısını yapar. Kemal Tahir bu eseri, 1967 yılında, 1947'de yazılan 'Nam Uğruna', 1950'de yazılan 'Kondurma Siyaseti', 1952'de yazılan 'Bir Kodoşluk Hikayesi' ve 1956'da yazılan 'Fermanlı Hoca' isimli hikayelerini de ekleyerek, bir kitap halinde yeniden yayınlar. Yazar, daha sonraki yıllarda fazla hikaye yazmaz.

İÇERİK

Göl İnsanları'ndaki hikayelerin çoğu bir kahraman etrafında dönmekle beraber, önemli sosyal meseleleri de, arka plan olarak, taşımaktadır. Bunun yanı sıra 'Gelin – Kadı Oyunu', 'Kondurma Siyaseti' gibi bir kahraman etrafında örgülenmekten ziyade sosyal ve siyasal meselelere ağırlık veren hikayeler de yer almaktadır. Hikayelerin hepsi uzun hikaye tarzında kaleme alınmıştır. Yine bu hikayeler vasıtasıyla zaman içerisinde Kemal Tahir'in dilindeki ve üslubundaki değişim de takip edilebilmektedir.

'Göl İnsanları'

Hikaye, kendi içerisinde dört bölüme ayrılmaktadır. Bölümler arasında yoğunluk itibarıyla denge olmakla beraber, son bölüm, hacim itibarıyla biraz daha kısadır. Bölümlerin değişimi, gün ve sahne değişimine göre düzenlenmiştir. Ancak hikayede her bölüm sırasıyla bir günü içeriyor değildir. Hikaye, dört günden fazla zamanı kapsamaktadır.

²⁶⁶ Hikaye anlayışı roman anlayışından bağımsız herhangi bir özellik taşımadığından dolayı ayrıca değinmeye gerek yoktur.

²⁶⁷ *Tan Gazetesi*, 3 Mart 1941

Hikayede, II. Dünya savaşı öncesinde²⁶⁸ Terkos gölü yakınlarında bir barakada kalan Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelme altı insanın, daha ziyade insanî yönleri anlatılır. Hamdi, Bulgaryalı İbrahim, Ağazade Mustafa, Mehmet, Recep ve Salih'ten oluşan bu altı kişi kendi içlerinde, 'hikaye sahibi' kişilerdir. Bunlara ilave olarak patron Kaptan Şerif de zaman zaman hikayeye dahil olur. Hikayede bu kahramanların bir yandan kendi kişisel hikayeleri kısmen söz konusu edilir, bir yandan da ortaklaşa yaşadıkları günlerin hikayesi anlatılır. Yazar, hikayenin başında kahramanları, tek tek hikayelerini anlatmak suretiyle, tanıtır.

Terkos Gölü'nden çakıl çekme işinde çalışan kahramanların işleriyle münasebetleri fazlaca söz konusu edilmez. Muvakkaten bu işle uğraşıyorlarmış, kısa zaman sonra bırakacaklarmış gibi bir tavır sezilir. Kahramanların yaşadıkları tekdüze ve sıradan hayatı, hikayenin ilk gününde gölde buldukları ceset dahi değiştirmez. Hikayenin kahramanları, insanî yönleriyle ve bu yönlerinin günlük hayatlarına yaptığı katkı sayesinde huzurlu bir şekilde yaşarken, yine bir insanî yön, insanî zaaf sebebiyle dağılırlar. Hamdi, Kaptan Şerif ile Salih arasında gayr-i meşru bir ilişki sezdiği anda hikayenin de, arkadaşlıklarının da sonunu getirir.

Hikayede kahramanların her ne kadar işleriyle olan ilişkileri anlatılmasa da aralarında müzakere ettikleri bazı konular dikkat çekicidir. Bunlardan birisi din, diğeri de emek meselesidir. Hikayede emek meselesi, şabloncu bir Marksist yaklaşımla ele alınmaz. Yazarın gerek emek meselesine, gerekse dine yaklaşımına bakıldığında insan unsuruna yaptığı vurgu dikkat çeker. Şöyle ki kahramanlardan beşi, Anadolu'nun çeşitli illerinden gelmiş, 'Anadolu İnsanı'dır. Ancak, Bulgaryalı İbrahim, balkanlardan göç etmiştir. Diğer beş kahramanla hem kültürel hem de coğrafi bir farklılık taşımaktadır. Diğer beş kahraman değerlendirmelerinde adeta tek insan haline gelirken; İbrahim, aykırı değerlendirmeleriyle dikkat çeker. İbrahim, özetle, dinin bir aldatma sisteminden ibaret olduğunu, sömüren insanların, halkı daha kolay sömürmek için kullandıkları bir yapı olduğunu düşünürken; diğer kahramanlar kulaktan dolma din bilgileriyle dini ve kendilerini savunmaya çalışırlar. Kahramanların din karşısındaki bu zıtlığı emeğe yaklaşımlarını da büyük oranda belirlemektedir. İbrahim, emeğin, din vasıtasıyla sömürüldüğünü düşünürken, Anadolu insanının genel özelliğini ortaya koyan kahramanlar ise, kendilerine iş veren insana (patrona) metafizik bir konum vererek yaklaşır. Dinin onlara verdiği 'terbiye' patrona saygıyı zorunlu kılmaktadır.

²⁶⁸ Hikayede zamanın II. Dünya savaşı öncesi olduğunun anlaşılmasının yanında, gölde bulunan ölü üzerinden çıkan kimlikten de belirlemek mümkün olmaktadır. Şöyle ki kahramanlar ölünün kimliğini inceleyince, doğumunun 1328 olduğunu görürler. Bunun üzerine, Ağazâde Mustafa 'Benim kadarmış... Yirmi altı yaşında' (*Göl İnsanları*, s. 13) der. Bu tarih hesaplandığında 1910'da denk gelmektedir. Buna göre hikaye 1936'da geçiyor olmalıdır.

Kemal Tahir'in halkın emek meselesine Marksizim'in belirlediği çerçevenin dışında bakıyor olması, onun 1930'ların başında bulunduğu Zonguldak'ta ve bu hikayeyi yazdığı yıllarda Çankırı'da tanıdığı Anadolu insanı gerçeğinden dolayı olmalıdır. Kahramanlardan Ağazade Mustafa'nın belli bir dönem Zonguldak'ta çalışmış olması (Bu yıllar hesaplandığında yazarın da Zonguldak'ta bulunduğu yıllara denk gelmektedir.), Mehmet'in ve Recep'in Kastamonu, Çankırı yöresinden olmaları bu ihtimali güçlendirmektedir. Kemal Tahir'in tesbit ettiği ve hikayesinin merkezine koyduğu bu gerçeğe göre, her şey insanda düğümlenmektedir. Tanpınar'ın, Osmanlı'da romanın oluşmamasını, romanın gerektirdiği insanın olmamasıyla açıklaması gibi²⁶⁹ Kemal Tahir de Anadolu insanında emek fikrinin olmamasını, onun hayat nizamını yapan dine dayandırmaktadır. Böylece, Osmanlı dönemi kültürel ortamının şekillendirdiği insan için romanın bir mesele veya ihtiyaç olmaması gibi dinin Anadolu'daki algılandığı biçimiyle şekillendirdiği insanda da emek fikri 'tabii olarak' bulunmamaktadır. Yazarın bunu yaparken propagandacı bir yazar edasıyla hareket etmemesi ise, yazarlığı adına önemli bir göstergedir.

'Çoban Ali'

Kitaptaki ikinci hikaye olan 'Çoban Ali', dört alt bölümden oluşmaktadır. İskilip yöresinin 'namlı' çobanlarından olan Ali, işine sadakatiyle ve İskilip'ten aldığı sürüyü, hiçbir zayıat vermeden İstanbul'a kadar götürmesiyle, yanında çalıştığı Rıza Bey'in takdirini kazanır. Rıza Bey, Ali'nin bu başarılarını ödüllendirmek isterken Ali, sevdiği kızıdan bahseder ve Ali'ye ödül olarak, kızın kaçırılmasına karar verilir. Neticede Ali, sevdiği kızla evlenir. Olay örgüsü bu şekilde ortaya konulabilecek eserde, sosyal veya siyasal meselelere fazlaca değinilmez. Şahıslar üzerinde de genişçe durulmaz. Psikolojik çözümleme çok azdır. Ancak diyalogların çokluğu, yazarın ileriki yıllarda son halini alacak üslubunun ilk örnekleri olması bakımından dikkat çeker. Bununla beraber Ali'nin ağasına sadakatiyle öne çıktığı görülürken, ağa rolündeki Niyazi Bey'in de daha sonraki yıllarda Türk roman ve hikayesinde sıklıkla görülecek ağa tipinden oldukça farklı olduğu görülür. Her ne kadar hikayede, güçlü olan, devlete istediğini yaptırıyorsa da, feodal bir ilişkinin varlığını ortaya koyacak olaylar söz konusu değildir. Kemal Tahir, bu dönemde ağalık meselesine çok büyük önem vermemekle beraber, Rıza Bey'in özellikleri, sonraki dönemde kaleme alacağı romanlarındaki tiplerle benzeşir. Yazar, bu tipi inşa ederken de, Anadolu insanının kendi gerçekliği içerisinde oluşturduğuna inandığı insan tipini esas alır. Yazarın bu tarz hikayeleri, daha sonraki yıllarda kaleme alacağı *Kelleci Memet* romanında da olduğu gibi, hapisanede dinlediği kişi

²⁶⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.35

hikayelerine dayanmaktadır. Kemal Tahir, bu tür hikayelerinde veya romanlarında dramı tek bir insan üzerinde yoğunlaştırmış gibi bir kurgu ortaya koysa da, ferdin temsilinde bir toplumsal gerçekliğe de yer verilir. Yazar, toplumdan bağımsız ferdi, hiçbir zaman söz konusu etmediği, böyle bir ferdin varlığını mümkün görmediği için, ferdi anlatırken dahi toplumu anlattığı inancındadır. Bu sebeple ‘Çoban Ali’ hikayesi, fert hikayesi intibai uyandırmakla beraber, yukarıda değinilen, ağılık gibi, bazı toplumsal gerçeklikleri de alt anlam katmanlarında dile getirir.

‘Gelin – Kadı Oyunu’

Kendi içinde beş alt bölüme ayrılan hikaye, Kemal Tahir’in köyle ilgili romanlarında sıklıkla görülen, köylü insanının cinsel yaşamı, istekleri vs. konularına geniş çapta ilk eğilen eseridir. Hikaye, Sultan adlı bir kadının, çocukluktan genç kızlık ve kadınlığa uzanan dönemde ‘düşmüş / düşürülmüş’ kadın haline getirilişini konu alır. Konu ortaya konulurken de köylü erkeğin ‘cinsel açlığı’ sergilenmiş olur.

Sultan’ın ‘düşmüş kadın’ halini almasında, kaydedilen ilk etkinin bir halk oyunu olması önemlidir. ‘Gelin - Kadı’ denilen ve cinsel bir yaklaşmayı esas alan bu oyunu, on yaşındaki Bekir ile sekiz yaşındaki Sultan’ın oynaması, dikkat çekicidir. Daha sekiz yaşında cinsellikle tanışan köylü kızı, hayatının ileriki evrelerinde adeta cinsellikle örülmüş bir daire içinde yaşar. Hikayede, Sultan’ın şahsında, kadının ‘cinsel obje’ olma süreci ele alınır. Sultan, bir köy kızı olarak on yaşlarından itibaren belli bir yöne doğru ilerler, kendisini genel kadın olmaya itecek unsurlarla çevrilmiştir. Sultan’a her yaklaşan sadece cinsel duygularla yaklaşmaktadır. Sultan, şahsiyetiyle bu yaklaşımlara imkan tanısa da birinci etken çevreden gelen bakışlardır. Bütün unsurlardan dolayı Sultan, genel kadın olmak için kısıtlanmıştır. Yazar, bu haldeki bir kadın üzerine psikolojik çözümlemeler yaparak onun dünyasını ortaya koymak yerine, olaylar ve diyaloglarla toplumu ortaya koymaya çalışır. Drama düşmüş insan konumunda olan Sultan, yaşadıklarıyla sadece kendi dramını ortaya koymuş olmamakta, toplumun da, değerler sistemi itibarıyla, dramını sergilemektedir. Ancak buradan şu husus anlaşılmamalıdır: Kemal Tahir, Sultan’ı ahlaksızlığa sürüklendiği gerekçesiyle, topluma veya ahlaksızlığa razı olduğu için Sultan’a kızıyor, bunlara eleştiri gönderiyor değildir. Bütün bu anlatılanlar toplum (köy toplumu) ve insan gerçeği olarak ‘tabii hadiseler’ şeklinde bir gerçeğin tespiti sadedinde anlatılır.

Hikayedeki şahıslar, Kemal Tahir’in bu tarzdaki romanlarında ele alacağı şahısların ilk örnekleridir. Sıtkı’nın, hayatı cinsellik merkezli algılaması, ilerdeki birçok tipe kaynaklık teşkil edecektir. Yine Sultan’ın bütün düşmüşlüğüne rağmen, bu düşme karşısında tam bir tavır geliştirememesi, evlendiği halde bu işlere devam etmesi, çevresinin etkisinin yanında,

şahsî tercihlerinin de sonucudur. Hikayedeki kahramanlar bir bütün olarak ele alındığındaysa, genel olarak, Anadolu insanı profili ortaya çıkmaktadır. Bu profilde cinselliğin merkezde yer alması, yazarın bakışı açısı içerisinde köylünün en önemli gerçeğidir. Köylüler, normal hayatları içerisinde nasıl yaşamaktadırlar, nelerle iştigal etmektedirler vs. konulara değinilmeyen hikayede hemen tüm olaylar, cinsel bir zemin hazırlama amacına hizmet etmektedir. Hikayede, Bekir kısmen istisna tutulursa, Sultan'a bir insan olarak bakan yoktur. Sultan, tüm insanî duygulardan ve hasletlerden soyutlanmış, sadece cinsellik unsuru kesilmiştir. Yazar Sultan'ı bu şekilde takdim etmese de, köylü erkeğin Sultan'a bakışı tümüyle bu çerçevededir.

‘Arabacı’

Kitabın ilk baskısında son eser olarak yer alan bu hikayeyi yazar, yine hapishanede dinlediği anlaşılan bir hikayeden hareketle kaleme alır. Bir yalan üzerine kurulu hikaye, herhangi bir sosyal veya siyasal meseleye değinmez. Bir fert hikayesidir.

Arabacı (Yazar, kahramanın ismini vermez.), yolda giderken iki yaşlı kadın görür. Bunları, yardım maksadıyla, arabasına alır. Yolda sohbete başlayınca kadınların kardeş olduklarını öğrenen Arabacı, onlarla ‘gönül eğlendirmek’ ister. Bunun üzerine kendisini, işine düşkün, hayatta işinden başka meşgalesi olmayan, namuslu, ahlaklı biri olarak tanıtır. Dünyadaki en büyük isteğinin, kendisi gibi namuslu ve ahlaklı bir kadınla evlenmek olduğunu belirtir. Oysaki gerçekte, ‘nerde sabah orda akşam’ diyen bir ‘eyyamcıdır.’ Kadınlar, Arabacı’nın söylediklerine inanırlar. Kendilerinin de ahlaklı ve güzel bir dul kızlarının olduğunu belirterek evlenmeyi düşünüp düşünmeyeceğini sorarlar. Arabacı da ‘bir görelim’ diyerek köye gider. Köyde iki gün gönül eğledikten sonra, ‘şehirde bir işim var’ diyerek çıkar ve bir daha dönmez.

Toplumsaldan öte, insan gerçeğine vurgu yapılan hikayede her ne kadar Arabacı’nın gerçeği ortaya konulsa da, ‘Arabacı, bizim Türk’ümüzün ‘Bir cigara içimi; şu tepenin arkasında, bağırsan duyulur.’ ölçülerinin, bazen bir saat, bazen iki saat, bazen de iki saatten ziyade sürdüğünü biliyordu.’²⁷⁰ gibi ifadelerle köy toplumuyla ilgili tespitlere de yer verilir. Hikayede ilk planda, yalancı bir insanın başından geçen hadise anlatılıyor gibi görülse de olayın tümüne bakıldığında, hem olayın kahramanının psiko-sosyal yapısıyla ilgili, hem de toplumun genel psiko-sosyal yapısıyla ilgili önemli veriler bulunmaktadır. Kolayca yalan söyleyen kişi, bir toplumun içinden çıkmış olmakla o toplumun gerçeğinin bir parçasını

²⁷⁰ *Göl İnsanları*, s. 186

oluştururken, o yalana kolayca kanan kişiler de aynı toplumun başka gerçekliklerini oluşturmaktadırlar.

‘Nam Uğruna’

Kemal Tahir’in *Tan*’da hikayelerini tefrika etmesinden sonra 1947’de kaleme aldığı ‘Nam Uğruna’ adlı hikaye, yazarın hikayecilikteki ikinci evresinin ilk örneğidir. ‘Arabacı’ adlı hikayede yeni yeni gözlemlenmeye başlanan dil ve üslup özelliklerinin, kademeler halinde geliştiği takip edilebilmektedir. Yapı çözümlemesine aşağıda değinileceğinden dolayı, burada hikayenin anlam çözümlemesine bakabiliriz.

Birbiri içine geçmiş iki hikayeden oluşan eserde, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Anadolu’da girilen imar faaliyetlerinin takdim edilen romantik havasının arka planını ortaya koyar mahiyette, bir baraj açılışına yer verilmektedir. Uzun yıllar, savsaklanarak, devletin imkanları heba edilerek yapılan barajın açılışına vekillerin yanı sıra vali ve Amerikan elçisi de gelmektedir. Bu sebeple barajın mühendisi olan Şaban Bey, büyük bir itinayla açılış programına hazırlanmaktadır. Program, gelecek olan Amerikan elçisine güzel görünmek için tümüyle Batı standartlarında tertip edilmiştir. Öyle ki Şaban Bey, hanımı, çocuğu, Amerikan elbiseleri giyerek Amerikan kovboylarına benzemişlerdir. Açılışın yapıldığı anda Şaban Bey’in oğlu Türker Yurdakuler barajın göletine düşer. Şantiyede bekçi olan Musa Çavuş çocuğu kurtarır. Eserin bu noktasından sonra, hikaye Musa Çavuş etrafında döner. Gazeteciler, Musa Çavuş’a ilgi gösterir. Fotoğrafını çekerler. Musa Çavuş’ta ‘büyük bir nam alma’ merakı olduğundan dolayı, gazetecilere gerçek kimliğini vererek bu şekilde yazmalarını, böylece köyünde adının duyulabileceğini belirtir. Buna göre Çorumlu hapisane kaçkını olduğu anlaşılan Veli Geyik, tutuklanır. Hapse atılır. Ancak Musa Çavuş (Veli Geyik) nam aldığını düşündüğünden dolayı buna çok üzülmez. Kendinden bahsedecek gazeteyi heyecanla bekler. Ancak gazeteyi eline aldığı anda büyük hayal kırıklığı yaşar. Çünkü gazete kendinden hem iç sayfalarda bir kaç satırla bahsetmekte, hem de kimliğini yanlış vermektedir.

Eseri, içerdiği konu arkaplanı ve konu arkaplanıyla ilgili teknik özellik bakımından dört alt başlığa ayırmak mümkündür.

İsim Sembolizasyonu: Hikayede isim sembolizasyonu hem kahramanlarla, hem de hikayenin adıyla ilgili düşünülebilir. ‘Nam Uğruna’ ismi, daha ziyade Musa Çavuş’u anlatıyor olsa da, eserin birinci hikayesi olan baraj açılış olayıyla da ilgilidir. Musa Çavuş, bütün hayatını ‘nam alma’ uğruna harcadığı gibi, Şaban Bey ve diğer bürokratlar da bir ‘nam alma’ peşindedirler. Görünüşe verdikleri önemle, bakanının veya valinin gözüne girmek ve kendileriyle ilgili olumlu kanaatler oluşturmak çabasıdadırlar. Bu yönüyle Musa Çavuş’tan sadece biçim itibarıyla farklı olan, ama

mahiyet itibariyle benzer özellikler taşıyan tavır geliştirirler. Eserde kahramanlarla ilgili isim sembolizasyonunda Şaban Bey'in oğlu Türker Yurdakuler dikkat çekmektedir. Diğer kahramanların yaşı, yirmi beş ve üstü olduğundan dolayı Osmanlı zamanında doğmuşlardır. (Hikaye 1940'lı yılların başlarına geçmektedir.) Ama Şaban Bey'in oğlu Cumhuriyet döneminde doğmuştur. Hikayede ironik bir tarzda eleştirilen Cumhuriyet romantizmiyle karışık Cumhuriyet idealizmi, Türker Yurdakuler'de toplanmaktadır. Çocuğun ismi bir yandan Cumhuriyet'in ideal ferdiyle ilgili bir hayali - temenniye taşıırken, diğer yandan da bakış açısı itibariyle romantik bir mahiyet arz eder. Çünkü Cumhuriyet'in ideallerine Amerikan elbiseleri giydirilmiş ve ondan Amerikan kovboyları gibi hareket etmesi istenmektedir. Aşağıda batılılaşma konusuyla ilgili de kaydedileceği üzere, hikayede Türker Yurdakuler'i, Türkiye Cumhuriyet'i olarak düşünürsek, Türkiye'nin Marshall yardımıyla baraj yapmasını yazarın, Türker Yurdakuler'in Amerikan elbisesi giyip kendi kimliğinden uzaklaşması imajıyla anlatmak istediği anlaşılır.

Türk Bürokrasisi: Hikayede eleştirilen noktalardan biri de tamamen 'işte görünme' çabasına dayandığı dile getirilen Türk bürokrasisidir. Kemal Tahir'in ortaya koyduğu şekliyle Türk bürokrasisi, toplum gerçeğinden tamamen uzak, iş yapmış görünmek için çaba gösteren hantal bir mekanizmadır. Normalde hiçbir işe yaramayacak baraj, on yılı aşkın bir sürede yine normal maliyetinin on katından fazla bir maliyete mal olmuştur. Kimse bu sorumluluğu üzerine almadığı gibi, herkes bu işten karlı çıkma çabası içerisinde.

Batılılaşma: Kemal Tahir'in daha sonraki yıllarda düşünce dünyasının temel meselesi haline gelecek Batılılaşmaya değindiği ilk eser olarak bu hikayeyi kaydetmek mümkündür. Gerek 1940 öncesi yazdığı basit hikayelerde, gerekse *Tan*'da tefrika ettiği dört hikayede eleştirel anlamda Batıyla ilgili her hangi bir hususa rastlanmaz. Ancak, eserin 1947'de yazılması ve bu yıllarda Kemal Tahir'in Batıyla ilgili sistematik sayılabilecek bir fikre sahip olması, Batılılaşma meselesini bir problem olarak esere taşır. Yazar burada II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika tarafından yapılan Marshall yardımından hareketle Batı'ya şirin görünme çabasını eleştirir. Barajın artan maliyetini karşılamak için Amerika'dan yardım alınması, ülkenin kaynaklarının değil, yöneticilerinin yetersiz ve yeteneksiz olmalarıyla ilgilidir. Yazara göre, ülkenin kaynakları iyi değerlendirilseydi, maliyet on katına çıkartılmasaydı, Amerikan yardımını da ihtiyaç kalmayacaktı. Böylece barajın açılış töreninde Amerika'ya şirin görünmeye çalışılmayacaktı. Yazar, bu şirin görünme çabasını,

Şaban Bey'e ve ailesine kovboy elbisesi giydirerek ironik bir tarzda ortaya koyar. Öyle ki Türker Yurdakuler oyuncak tabancasını parmaklarında 'çok usta bir kovboy gibi çevirdikçe' Şaban Bey'in 'gözleri yaşarmaktadır.'²⁷¹

Kemal Tahir'in batılılaşmayla ilgili üzerinde durduğu bir nokta da yaşam biçimindeki batılılaşmadır. Şaban Bey ve eşi, hareketlerini, ilgilerini o hareketin veya ilginin batılı olup olmamasına göre düzenlemektedirler. Mesela, Batı'da sadece gemi indirilirken şampanya açılırken Şaban Bey ve eşi, 'Batılı davranış' diyerek baraj açılışında da şampanya patlatırlar.

Şaban Bey ve ailesinin dışında Batılılaşmayla ilgili değinilen diğer bir husus, Türk basınıyla ilgilidir. Musa Çavuş'un fotoğrafını çeken gazeteci, daha sonra Musa çavuş'un gerçek kimliğini ve resmini öğrenince bu resmin elleri zincirli bir adamı gösteriyor olması sebebiyle baskıya koymaz. Çünkü gazetedeekiler, 'Batı bize ne der? Batı'dan ayıp olur.' düşüncesini ölçü tutmuşlardır.'²⁷²

Fert: Hikaye her ne kadar yukarıda ortaya konulan meseleler etrafında örgülense de, yazar, birinci planda bir ferdin dramı üzerine yoğunlaşır. Bu dram, Musa Çavuş'un dünyayı algılamasında toplanmaktadır. Musa Çavuş, kendince oluşturduğu 'nam alma ve namlı olma' halinin diğer insanlarca nasıl algılandığı bilincinde ve kaygısında değildir. Yazar Musa Çavuş'u bu haliyle kendine mahsus özellikler taşıyan Anadolu insanının bir örneği olarak kaydeder. Yine Musa Çavuş'un Çorum cezaevinden kaçmış olması ve yazarın hikayeyi yazdığı yıllarda Çorum'da bulunuyor oluşu, Musa Çavuş'un, yazarın bilip tanıdığı bir kişi olduğu intibainı uyandırmaktadır.

'Kondurma Siyaseti'

1950 yılında kaleme alınan hikaye, yazarın sosyal meselelere verdiği önemin gittikçe arttığının bir göstergesidir. Kitapta bir önceki hikaye olan 'Nam Uğruna'da kısmen değinilen bürokratik yapı, bu eserde temel mesele olarak yer alır. Hikayede 1935 –37 yılları arasında Dersim'de isyan çıkaran Kürt gurupların Anadolu'nun çeşitli yerlerine göç ettirilmesi söz konusu edilmektedir. Adam öldürdüğü için kaçak durumuna düşen Tamzara adlı bir Çorumlu'nun ağzından anlatılan hikayede Tamzara, asker arkadaşı Haydo Çavuş'un yanına gelir ve uzun yıllar yanında kalarak onlardan biri olur. Sürgüne de beraber gider.

Dersim'den Trakya'ya sürülen bir aşiretin yol macerası içerisinde Türk bürokrasisini ortaya koyan eserde konu, sıkıntılı yollardan geçerek Trabzona kadar gelen aşiretin burada binlerce hayvana ot bulamaması meselesi üzerine yoğunlaşır. Trabzon'da hayvanlara

²⁷¹ Göl İnsanları, s. 201

²⁷² a.g.e., s. 262

verilecek ot bulunamayınca, çevre köylerden ve illerden ot istenir ama yine bulunamaz. Bu sefer uzun yazışmalar neticesinde Ankara vasıtasıyla İstanbul'dan istenir. İstanbul'dan ve Ankara'dan otun geleceği bildirilir ama bir türlü gelmez. Ot, aşiret yüzlerce hayvanını kaybettikten ve İstanbul'a hareket ettikten bir ay sonra gelir. Bu sefer otun muhafaza edileceği yer problem olarak ortaya çıkar. Bunun için de uzun yazışmalar yapılır. Sonunda otun, dikenden başka bir şey olmadığı anlaşılır ve imha edilmesine karar verilir. Ancak bütün bu süreçler bürokrasideki yazışmalardan dolayı büyük sıkıntılara sebep olur.

Bürokratik yapının 'akıl almaz' işleyiş biçiminin söz konusu edildiği hikayede, Dersimlilerin yerlerinden sürülmeleri, uzun uzadıya düşünülüp tasarlanmadan girişilen bir iş olması bakımından doğru bulunmaz. Zaman zaman kara mizah denilebilecek boyuta varan sahneleriyle hikaye, 'Nam Uğruna' hikayesinde ortaya konulduğu şekliyle, Türk bürokrasisinin, 'işte görünme' mantığı üzerine işlediğini ortaya koymaktadır. İşin devlet adına yapılmasına mukabil, devleti temsil eden veya etmeyen kişilerden hiçbiri işi benimseyerek çözümüne çalışmaz. Herkes, işin kendinden uzaklaşması çabası içerisinde. İlgili bir yere ulaştırılacak basit bir haber bile Vali ve Vali yardımcısından başlayarak kapıdaki nöbetçi ere kadar gitmektedir. Nöbetçi er ise meseleden haberi olmadığı için bir şey yapamamakta ve iş öylece kalmaktadır. Hikayede anlatıldığı şekliyle devletin hemen her işi bu şekilde işlemektedir.

Hikayede, yazarın diğer hikayelerinin aksine birey üzerine fazlaca yoğunlaşma yoktur. Kemal Tahir, bireyden ziyade toplumsal dramı ortaya koyar. Söz konusu edilen toplumsal dram, toplum ile sağlıklı ilişki kuramamış yönetici elit kesim arasında kalmış 'toplum gerçeğinde' yoğunlaşmaktadır. Bu dram, hikayenin sonunda Tamzara'nın, Meclisin açılışında konuşan Başbakanın cümlelerinden aktardığı, 'Hükümet işlerinin gayet yolunda gittiğini, her yerde harcamaların kısıldığını, boş yere metelik sarf olunmadığını, bu yüzden hazinenin şu kadar kâra geçtiğini ballandırmakta...' ²⁷³ şeklindeki ifadelerle ortaya konulmaktadır.

'Bir Kodoşluk Hikayesi'

1952'de yazılan ve 'BİNBİR GECE'den HALK HİKAYESİ'ne aktarma denemesi' ²⁷⁴ şeklindeki bilgiyle takdim edilen hikaye, *Binbir Gece Hikayeleri*'nden yapılan bir uyarlamadır. Hikayede kısaca, birbirini seven ve sayan Kutluyar ve Şehriyar isimli iki kardeşin başından geçen aldatma olayı söz konusu edilir. Ülkeyi ikiye bölerek adil bir şekilde yöneten kardeşlerden küçüğü olan Kutluyar, ağabeyi Şehriyar'ı ziyaret etmek için yola çıktığında, sarayına döner ve karısının kendini aldattığını görür. Kardeşinin ziyaretine bu

²⁷³ Göl İnsanları, s. 314

²⁷⁴ a.g.e., s. 315

üzüntüyle gider. Kardeşinin sarayında kalırken, kendi başına gelen durumun kardeşinin de başına geldiğini, fark eder. Bunun üzerine bu işin (kodoşluğun) herkesin başında olduğu kanaatine varır ve üzüntüsünden kurtulur.

Konu arkaplanı itibariyle fazlaca yoğunluğu bulunmayan hikayede, daha ziyade yapısal özellikler dikkat çekmektedir. Klasiklerden uyarlamayla inşa edilen bir eser olması bakımından önemli olan hikaye, halk söyleyişleri ve dil unsurları bakımından zengin materyal taşır.

‘Fermanlı Hoca’

Üç ana bölümden oluşan eser, 1956 senesinde kaleme alınır. Eser, dil ve üslup bakımından yazarın kendini bulduğu dönemin ilk örneklerindendir. Hikaye, Kemal Tahir’in daha sonraki yıllarda eserlerinde zaman zaman ele alınacak din adamı tipinin prototipini ortaya koyar. Yazar, romanlarında din adamlarını söz konusu ederken bu hikayede inşa edilen Fermanlı Hoca tipinin yansımaları kuvvetlice hissedilmektedir.

Abdülhamit döneminde geçen hikayede Çorumlu Uzun Nurettin adlı bir din adamının başından geçenler söz konusu edilir. Buna göre, Uzun Nurettin, Hind diyarına giderek burada ‘Abdülkadir Geylani belinden inme’ Sefiyüddini Hindî Hoca Efendi’den Adem Baba Türbesi Hacısı olmak için onay alır. Yola çıkar. Meşakkatli yolculuklardan sonra Bağdat’tayken belli bir mertebeyi katettiğine, yorumlarından hareketle, hükmederek İstanbul’a döner. Burada verdiği vaazlarla çok büyük üne kavuşur. Bu kadar ünlü olmasından sonra Abdülhamit yanına çağırır ve kendi hocasıyla münazaraya girmesini ister. Münazarada Miraç hadisesini anlatmalarını isteyen Abdülhamit, Uzun Nurettin’in anlatımı karşısında şaşırarak ‘Ulan beraber miydin namussuz?’ der.²⁷⁵ Abdülhamit, Uzun Nurettin’in bu ‘başarısı’ üzerine kendisine, İstanbul’un istediği camisinde vaaz vermek üzere ferman verdiğini ifade eder. Bundan sonra Çorumlu Uzun Nurettin ‘Fermanlı Hoca’ olur. Hikayenin sonunda, anlatıcı olan ancak hikayede fazlaca rol almayan kişi, hikayeye dahil olarak, bir yolculuk anında bunu dinlediğini, ancak benzer hikayeleri sadece küçük bir kaç noktasının değişmiş şekliyle başka hocalardan da duyduğunu ifade eder.

Sosyal veya siyasal herhangi bir meseleye vurgu yapılmayan hikayede önemli olan Fermanlı Hoca’nın özellikleridir. Hikayenin sonunda anlatıcı kişinin kaydettiği değerlendirmeden de anlaşıldığı gibi, önemli olanın tip olduğu, olayın benzer şekillerde anlatıldığı görülmektedir. Dolayısıyla ilk tespit edilmesi gereken, Fermanlı Hoca tipinin özellikleridir.

²⁷⁵ a.g.e., s. 376

Fermanlı Hoca'nın ilk vasfı kurnaz olmasıdır. Yazar, Anadolu insanında var olduğuna inandığı kurnazlık vasfını Fermanlı Hoca için de geçerli sayar. İkinci özelliği de çok rahat yalan söyleyebilmesidir. Bu iki özellik birleşince de ortaya, işini her hal ü karda yoluna koymayı bilen, dinî kaidelere çok önem veriyor gözükmese de, kendi çıkarı söz konusu olduğunda bütün bu kaideleri göz ardı edebilen bir kişilik çıkar. Bu da din adamının genel profiliyle mukayese edildiğinde sahtekarı veya daha hafif bir ifadeyle samimi olmayan din adamı tipini işaret etmektedir.

Kemal Tahir'in din adamına bu yaklaşımının arka planını irdelediğimizde yazarın Anadolu insanına olan bakışıyla karşılaşılır. Yazarın Fermanlı Hoca için oluşturduğu profil çok büyük oranda Anadolu insanı ile ilgili kaydedilen hususiyetlerle örtüşmektedir. Dolayısıyla yazar, din adamını mesleğinden dolayı her hangi bir farklı konum içerisinde ele almaz. Din adamı da herhangi bir Anadolu insanı gibidir ve Anadolu insanının tüm zaafalarını taşımaktadır.

Yazarın din adamına bu bakışının arka planında gerçekçilik kaygısı vardır. Bir değerlendirmesinde, gerçeklikle ilgili örnek verdiğinde, bir din adamını anlatırken onun sakin bir yerde kadına yaptığı sarkıntılığı da anlatmak gerektiğini vurgular. Bu anlayış Fermanlı Hoca tipi oluşturulurken sık sık kendini hissettirir. Bu bakımdan, yazarın daha ziyade nadir olana vurgu yaptığı, genel olanı ise gerektiği kadar ele almadığı şeklinde bir eleştiri getirilebilir.

YAPI

Dil ve Üslup

Göl İnsanları, Kemal Tahir'in edebî şahsiyetinin kademe kademe oluşumunun en önemli göstergesidir. Kitaptaki sekiz hikaye vasıtasıyla yazarın, dil ve üslubunun ilk döneminden kendini bulduğu son döneme kadar, düzenli bir takip yapılabilmektedir.

Kitaptaki sekiz hikayenin hepsinde kahramanlar, genellikle köylülerden seçilmiştir. Bu bakımdan yazarın dil ve üslup oluşturma sürecini bu insanlar üzerinden takip etmek daha sağlıklı olacaktır. 'Göl İnsanları' isimli birinci hikayede köylü kahramanlar, İstanbul'da kullanılan Türkçe'nin dışında bir dil kullansalar da Anadolu'da kullanılan dili de tam anlamıyla kullan(a)mazlar. Yine bu hikayede yazar, çok az da olsa, yaptığı psikolojik çözümlemelerde İstanbul Türkçesini tercih eder. Aynı şekilde monologlarda da İstanbul Türkçesi kullanılır. Kısa cümlelerle diyaloga dayalı anlatımın tercih edildiği bu ilk hikayede yazar, ne bu diyaloglarda ne de tabiata ait yaptığı çok az tasvirde sanat yapma gayreti içinde olmaz. Gerek insanları, gerekse tabiatı olduğu gibi anlatma gayreti gözlemlenir. Kahramanların dış dünyalarına, daha ziyade, vurgu yapılan eserde, psikolojik çözümlemeler

oldukça azdır. Hikaye, muhteva itibariyle bu tür çözümlemelere imkan vermesine rağmen yazarın yapmamasını, gerçeklik kaygısıyla ve edebî şahsiyetinin henüz oluşum dönemlerinde olmasıyla açıklamak mümkündür. Gerçekçilikle ilgili bu kaygı yazarda mekana ait tasvirleri de en aza indirmiştir. Mekan, çıplak bir şekilde, sadece insanla ilişkisi oranında vardır. Kelime kullanımı itibariyle o günün dilinin kullanıldığı hikayede, hem dil, hem de üslup sadedir.

‘Çoban Ali’ ve ‘Gelin Kadı Oyunu’ isimli hikayeler, yazarda köylü ağzını kullanma gayretinin ciddi anlamda görünmeye başladığı hikayelerdir. ‘Bir evleğe beş el tohum saçmalı... Ah! Canına yandığım Çubuk Ovası toprağı! Üç el saçıldı mı, ekini atlı sökemez.’²⁷⁶ şeklindeki cümlelerde bir yandan ‘şehir dili’ yapısı gözlemlenirken, diğer yandan da ‘köylü dili’ havası hissedilmektedir. Bu yönüyle geçiş dönemi mahiyetinde olan bu dönem hikayelerinde yapı olarak İstanbul Türkçesinin özellikleri gözlemlense de, söyleyiş biçimi veya ‘hava/eda’ olarak köylü dili özellikleri tercih edilmektedir. Ancak ağır basan taraf, İstanbul Türkçesi özellikleridir. Örneğin, ‘Gelin-Kadı Oyunu’ isimli hikayede Sıtkı ile Sultan arasında geçen şu cümle yazarın üslubunda başından beri önemli yer tutan diyaloglarda henüz kahramanları kendi dilleriyle konuşturmaya, tam olarak, muvaffak olamadığını göstermektedir:

- Benim eşyada gözüm yok. Ananın ağzını arattım: ‘Öyle ipsize kız verilmez, demiş, Hafız Murat’a sözlü benim kızım’ demiş. Ulan senin Hafız Murat’a sözün mü var?

.....

- Ben ananı falan tanımam. Seni, çaresi yok, götüreceğim. Haydi, uzatma düş önüme... güzellikle yürü...
- Vallaha bağırırım olmaz...
- ²⁷⁷

Kitabın ilk baskısındaki son hikaye olan ‘Arabacı’da da dil ve üslup olarak bu ara dönem özellikleri gözlenmektedir. Bu hikayelerde İstanbul Türkçesi ile Anadolu’da kullanılan halk dili veya ‘köylü dili’ arasındaki denge İstanbul Türkçesinden yana iken 1947’de kaleme alınan ‘Nam Uğruna’ isimli hikayede bu denge tersine dönerek halk söyleyişi veya ‘köylü dili’ne doğru kayar. Bu değişimi, hikayedeki diyaloglardan alınacak bir örnekle takip etmek mümkündür.

²⁷⁶ a.g.e., s. 115

²⁷⁷ a.g.e., s. 119

- Oldu mu ya şimdiciik? Kaldırım kabadayısını, Çakırcalı ettin çıktın, akılsız Mostar! Vay ki şoför aklı! Bizim dilediğimiz nam, şehir uşağı kovalamak namı mı? Hayır...
- Höst sefil Musa, Topal Tevfik Ağa'nın saldığı nam, salt gazetelere geçmiş namlardan değildir, resmen tarih kitaplarına girip baş sedire yerleşmiş namlardandır.
- ²⁷⁸

İki köylü arasında geçen diyalogda hem cümle yapısı olarak, hem de söyleyiş biçimi olarak köylü söyleyişin özellikleri hakimdir. Üslup olarak, kısa ve sade cümlelerle anlatım devam etmekle beraber, diyaloglara verilen önem artar. Özellikle bu hikayede diyaloglarla ilgili dikkat çekici bir husus yer almaktadır. Hikayede şehirli insanlarla köylü insanların hikayelerini birbiri içine geçer. Hikayenin baş kısmında Şaban Bey ve ailesi anlatılırken diyaloglara önem verilmekle beraber, anlatıcı kişinin de sıklıkla araya girdiğı gözlemlenir. Şehirli insanlar üzerinde psikolojik çözümlemeler yapılır. Ancak hikayenin ikinci kısmını oluşturan Çavuş Musa merkezli bölümde anlatıcı kişi yok denecek kadar az bir oranda hikayeye dahil olur. Şehirli insanlarla ilgili psikolojik çözümlemelerle ortaya konulan özellikler, köylü insanda monologlarla verilir. Buradan hareketle yazarın köylü insanları şehirli insanlara göre daha çok konuşturduğı sonucu çıkmaktadır. Bu durum, yazarın yedi-sekiz yıl boyunca bu dil ile iç içe yaşamış olmasıyla kazandığı birikimle ilgilidir. Yazar, kendine nesir dili olarak bu dili seçmiştir. Şehirli insanların iç dünyalarını psikolojik okumayla, köylü insanların iç dünyalarını ise monologlarla ortaya koyması da bu dili kullanımındaki rahatlık ve bu dile duyduğı sempatiyle ilgilidir.

Bu dil kullanımı *Devlet Ana* romanında zirve noktayı yakalar. Dede Korkut'tan gelen birikimle Orta Anadolu insanının dilinin birleşiminden ortaya çıkartılan bu kullanım, ele alınan eser bağlamında 'Bir Kodoşluk Hikayesi' ve 'Fermanlı Hoca'da çok önemli bir merhaleye ulaşır. Bu hikayelerin 1952 ve 1956 yıllarında yazıldığı hatırlanırsa, hikayelerin, Kemal Tahir'in bu dil üzerine yaklaşık 15 yıllık çalışmasının mahsulleri olduğu görülür: 'Bu gelişte, çantada keklik, elde alıcı şahan kuşu aramayacaksın. Bu geliş başka geliş çünkü, gayet zorlu bir geliş...' ²⁷⁹ şeklindeki cümlelerde, yazarın anlatıcı kişi üzerinde, önceki hikayelerine göre, yaptığı değişimi gözlemlemek mümkündür. Yine sık sık 'ne denilmiştir...' giriş cümlesiyle başlanarak, atasözlerine ve 'herif laf etmekte değil, ağzından cevahir taşı

²⁷⁸ a.g.e., s. 240

²⁷⁹ a.g.e., s. 332

dökmekte...²⁸⁰ gibi yerleşmiş söyleyişlere verilen önem de, bu hikayelerde iyice belirgin hale gelir. ‘ve de, amma, yaniya,’ gibi bağlaçlarla kurulan cümleler, devrik cümleler, Türkçe’nin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki başta gelen özelliklerinden olan ‘ki’li cümleler ise, kullanılan bu dilin dikkat çekici diğer özellikleridir.

Zaman ve Mekan

Kemal Tahir, ele alınan bu eserinde tasviri çok az kullanır. Ne kahramanlarla ilgili ne de hikayenin diğer unsurlarıyla ilgili, hikayenin akışına veya yapısına etki edecek tasvirde bulunmaz. Roman ve hikaye anlayışında insanı merkeze yerleştirmesi sebebiyle tahkiyenin diğer unsurları da hikayede insanla olan ilişkileri ölçüsünde değer kazanır.

Hikayelerin tümü Çankırı ve Çorum yöresinde geçer. ‘Göl İnsanları’ isimli hikaye her ne kadar Terkos Gölü civarında geçse de, kahramanların özelliklerinden dolayı mekan, Çankırı yöresinin özelliklerine bürünmektedir. Hikayelerde mekan önemli bir fonksiyona sahip değildir. Hikayede olması gerektiği için olan ‘tabii’ unsurlardandır. Yazarın mekana önemli rol vermemesinin yanında, mekan tasviri de yoktur. Mekan da diğer unsurlar gibi insanla ilişkisi nispetinde önemlidir. Çıplak olarak yer alan mekan, sanatkarane bir şekilde tasvir edilmez. Büyük oranda statiktir.

Tahkiyenin diğer temel unsuru olan zaman da, mekana benzer özelliklerle yer alır. Reel zaman olarak 1930’lar ile 1940’lar arasında geçen hikayelerden ‘Bir Kodoşluk Hikayesi’ ile ‘Fermanlı Hoca’ bu zaman diliminin dışındadır. Düz bir zaman kullanımına yer verilen hikayelerde zaman, olayın akışına ve yapısına etki etmez. Kozmik zaman gibi farklı zaman uygulamalarının yer almadığı hikayelerde, zaman da mekan gibi tahkiyenin ‘tabii’ unsuru olarak, olması gerektiği için, vardır. Gerek mekanla ilgili gerekse zamanla ilgili olarak yazarın çok küçük ayrıntılara dahi dikkat etmesi, önemlidir. Mesela, ne zamanla ilgili ne de mekanla ilgili herhangi bir boşluğa rastlanmaz. Hikayelerin saat ve gün hesaplamalarında hiçbir yanlışlık görülmez. Bu husus ise, yazarın bir eseri birden fazla yazması, tekrar tekrar okuduktan sonra neşretmesiyle ilgilidir.

Anlatım Teknikleri

Tüm hikayelerde, III. Şahsın anlatımı tercih edilmiştir. Zaman zaman Şark hikaye geleneğinden izler gösterir mahiyette okuyucuyla diyaloga geçme söz konusu olsa da, genel itibarıyla belirtilen anlatım tarzının dışına çıkılmaz. Hikayelerde anlatıcı kişinin ne kadarıyla etkili olduğu da önemlidir. Kemal Tahir, bu hikayelerin hepsini Çankırı ve Çorum cezaevinde dinlediği hikayelerden hareketle inşa eder. Hikayelerdeki asıl kahramanlardan birinin mutlaka

²⁸⁰ a.g.e., s. 362

bu iki mekandan biriyle ilişkili olması bu durumu açık olarak ortaya koymaktadır. Yazarın kaleme aldığı hikayeleri dinleyerek oluşturması, bu hikayelerde anlatıcı olarak mümkün mertebe arkada kalmayı, aynı şekilde sohbet havasını hakim kılmayı gerektirmiştir. Yazar anlatıcı olarak kendini aradan çıkararak hikayenin asıl sahibine sözü verir. Hikayede görünen anlatıcının dışında daha fonksiyonel bir anlatıcı olarak hikayenin asıl sahibi olarak kahramanlar belirlemektedir. Yazar, bu anlatımları, diyaloglar vasıtasıyla ortaya koymak suretiyle hem dinleyici konumuna geçen okuyucuyu hikayeye dahil etmekte, hem de hikayenin sahibine verdiği önemli rolle hikayedeki gerçeklik duygusunu güçlendirmektedir.

Yazarın kullandığı tekniklere bakıldığında, ilk planda psikolojik çözümleme yerine, diyalogun tercih edildiği görülür. Anlatıcı olarak mümkün mertebe az araya girme çabasının sonucu olarak, hemen her şey kahramanlara söylettirilir. Bu anlamda modern romanda ve hikayede sıklıkla kullanılan iç çözümleme, monolog, iç diyalog gibi tekniklerin pek fazla kullanılmadığı görülür. Bu, Kemal Tahir'in, Türk edebiyatında ve dünya edebiyatında modern roman ve hikayenin egemen olduğu yıllarda yazmasına rağmen, klasik bir yazar olarak kalmayı tercih ettiğini gösterir. Bunun sebeplerinden biri, Kemal Tahir'in 'üstadları'nın Balzac, Stendhal, Gorki gibi klasik yazarlar olmasıdır. Bununla beraber yazarın zaman zaman psikolojik çözümlemeye yer verdiği, monologa baş vurduğu da gözlemlenir. Bu tekniklerin az kullanılmasına rağmen, yazarın eserlerinde bu yönde önemli bir eksikliğin olmaması ise, Dostoyevski'nin de etkisiyle geliştiği düşünülebilecek olan diyalog tekniğini mükemmel yakın derecede kullanabilmesidir.

II.2.3. Ölümünden Sonra Yayınlanan Hikayeleri

Hikayeler, *Zehra'nın Defteri* ve *Dutlar Yetişmedi* adlarıyla yayınlanmıştır. *Dutlar Yetişmedi*'de toplam yirmiyedi hikaye yer almaktadır. *Zehra'nın Defteri* adıyla yayınlanan kitapta ise toplam onyediyedi hikaye vardır. Her iki kitaptaki hikayeler, hacim itibarıyla birbirinden farklıdır. Bir bütünlük gösteren hikayeler olduğu gibi, yarım kalmış hikayeler de vardır. Aynı şekilde anekdot tarzında çok kısa hikayeler olduğu gibi, uzun hikaye tarzında kaleme alınmış hikayeler de görülür.

Daha önceki yıllarda onbeş cilt halinde yayınlanan *Notlar*'ı incelendiğinde görülmektedir ki Kemal Tahir, vereceği bir mülakat için bile onlarca müsvedde hazırlamaktadır. Aynı şekilde yazacağı romanlar için de onlarca müsvedde çıkarmaktadır. Bu anlamda, yayınlanan bu hikayeler, Kemal Tahir'in çalışma biçimi adına bilgi verebilmektedir. Yine notlarından ve ölümünden sonra yayınlanan romanlarından hatırlanacağı gibi, müstakil hikayeler kaleme alan yazar, daha sonra bunları romanlarının yan olayları olarak kullanmıştır.

Bu hikayelerde öne çıkan diğer bir yön, yazarın karakter inşa etmede gösterdiği gayrettir. Kemal Tahir'e göre Anadolu Türk toplumunu anlatan bir roman veya hikaye yazabilmek için öncelikle Anadolu insanını tanımak gerekmektedir. O, toplumun dramının ferdin dramında yattığını düşünür. Bu hikayelerinde, yazarın Anadolu insanı üzerine yaptığı gözlemler, insan dramı üzerine girdiği düşünce çabası açıkça görülmektedir. Bu bakımdan söz konusu hikayeleri, yazarın 1940 öncesinde *Yedigün*'de yayınladığı 'karakter' hikayelerinin devamı ve daha edebî biçimi olarak görmek mümkündür.

Yukarıda belirtildiği gibi Kemal Tahir, buradaki hikayelerinin tamamına yakını hapishaende tuttuğu notlarına dayandırmaktadır. Çok azının yazılış yılları, henüz yeni tutuklandığı yıllara denk gelmektedir. Ancak Kemal Tahir'in sonraki yıllarda son halini alacak dil ve üslubu 1950'lerden itibaren oluşmaya başladığından, bu kitaplarda yer alan hikayelerinde dil ve üslup, çoğunlukla 1940 öncesindeki dil ve üslubunu hatırlatmaktadır. Muhtevada öne çıkan hususlardan biri Anadolu insanının yaşayışı ve hayata bakışıdır. Yazar, Anadolu insanını, dışarıdan ironik görünen ama kendi içinde bir dramı barındıran gerçekliği içerisinde ele alır.

İÇERİK VE YAPI

Hikayelerde içerik olarak, yazarın *Hür Şehrin İnsanları* romanında anlattığı ve 1930'lu yılların başlarına denk gelen dönemdeki hayatından izler bulmak da mümkündür. Bilindiği gibi *Hür Şehrin İnsanları*, yazarın biyografik özellik gösteren önemli bir romanı olmasının yanında o yılların İstanbul hayatını 'hovarda' bir göz tarafından anlatması bakımından da önemlidir.

Hikayelerde içerik olarak görülebilen diğer bir unsur, yazarın hayatına ait biyografik özelliklerdir. Kemal Tahir, hemen her eserinde biyografik unsura yer verir. Bu, onun, romanlarının zaruri olarak bir parçası olması sebebiyledir. Çünkü hemen hemen bütün romanları, kendinin de dahil olduğu bir hayat üzerine yaptığı gözlemlere dayanmaktadır. Örneğin, *Dutlar Yetişmedi* adlı kitapta yer alan ‘Bir Cinayet Hikayesi’ adeta *Hür Şehrin İnsanları*’nın bir yan olayı gibidir. Bunun yanı sıra ‘Acayip Düşmanlık’ ve ‘7500 Lira’ başlıklı hikayeler ise biyografik bakımdan büyük bir değere sahiptir. Yazar, mektup tarzında kaleme aldığı bu hikayelerde sevdiği kadından ayrılan birinin duygularına yer verir. Yazarın biyografisi göz önüne alındığında bu duygu ve düşüncelerin, yazarın, ilk eşi Fatma İrfan’dan ayrıldıktan sonraki duygu dünyasını yansıttığı, bu anlamda yazarın belli bir döneminin önemli bir delili olduğu varsayılabılır. Çünkü bugün elimizde bulunan haliyle Fatma İrfan - Kemal Tahir mektuplaşmaları, Kemal Tahir’in hapse düşüşünden kısa bir müddet sonra kesilmektedir. Kemal Tahir’in onbeş yıllık hapis cezasının kesinleşmesinden kısa bir müddet sonra Fatma İrfan’dan ayrıldığı bilinmekte, ancak bu süreçte yaşananlar bilinmemektedir. İşte söz konusu bu hikayeler, yazarın bu dönemine ışık tutmaktadır. Kemal Tahir, ‘Acayip Düşmanlık’ adlı hikayesinde kaydettiği, ‘İsmimin yenilmiş memleketlerde nefretle, galip gelmiş her memlekette sevgiyle söylendiğini işiteceksin. Dünya bana doğru geliyor yavrum, kurtulmak için bir tek çare var: ‘Koş arzın kenarına. Kendini boşluğa fırlat!’²⁸¹ şeklindeki ifadeleriyle eşinin ayrılmasının kendisi için sarsıcı olmayacağını dile getirir.

Kemal Tahir’in bu kitaplarına alınan hikayelerinde öne çıkan diğer bir konu, özellikle 1940’ların başında Türk aydınlarını meşgul ettiği şekliyle milliyetçilik anlayışıdır. Bilindiği gibi II. Dünya savaşı yıllarında, dünyaya paralel olarak, Türkiye’de de milliyetçilik etrafında bir tartışma yaşanmıştır. Kemal Tahir 1945’e kadar ki döneminde sosyalizmi ‘şüphesiz bir inançla’ savunduğu için, sosyalizmin karşısında ne varsa şiddetle eleştirmiştir. Bu kapsamda Milliyetçiliğe de çok ciddi eleştiriler yöneltir. ‘Üniversite’ başlıklı hikayesinde bu konudaki eleştirilerini kurgu dahilinde ortaya koyar.²⁸² O, algılandığı şekliyle milliyetçiliğin insanlara tutarlı bir dünya görüşü sunamayacağı kanısındadır. Yazar ayrıca II. Dünya savaşını da hikayelerine taşıyarak, bu savaşa, halkın bakışı ile kendi bakışını mukayese eder. Yazar, *Karılar Koğuşu*, *Kelleci Memet* gibi romanlarında da söz konusu ettiği bu sahnede, halkın Almanları, kendisinin Rusları niçin tuttuğunu anlatır.

Muhteva olarak dikkat çeken bir nokta da yazarın insan üzerine yaptığı gözlemlerdir. Bu durum, yukarıda da ifade edildiği gibi Kemal Tahir’in romanlarını nasıl inşa ettiği ile ilgili

²⁸¹ *Dutlar Yetişmedi*, s. 32-33

²⁸² a.g.e., s.113 vd.

önemli bir noktayı aydınlatmaktadır. Örneğin, ‘Mürekkep Yalamak’ başlığı verilen hikayede yazarın mahpuslarla ilgili yaptığı şu gözlemler, onun etrafına nasıl baktığını, hapishaneyi nasıl bir laboratuvar gibi kullandığını gösterir: ‘... Lakin geniz temizlemelerine akıl erdiremedim. Sümüklerini ağızlarından çıkarmaya gayret ediyorlar. O kadar gayret ediyorlar ki gürültüden koğuşlar ayağa kalkıyor. En derin uykudakiler sıçrayıp uyanıyor. Neredeyse herifler sümük ararken beyinlerini kusacaklar...’²⁸³

Kadın konusu da yazarın bu hikayelerinde öne çıkar. İkinci kitaba ad olan ‘Zehra’nın Defteri’ başlıklı uzun hikaye, bir kadının, ferdi dramı ile toplumun ahlak kaideleri arasında kalışını başlarıyla ortaya koyar. Bilindiği gibi Kemal Tahir, gerek romanda gerekse hikayede kendine esas olarak, insanın dramını alır. Ona göre, drama düşmüş insan, ‘kısıtlanmış insandır.’ Nitekim onun romanlarındaki kadınlara bakıldığında, hemen hepsinin toplumda varolan ve çoğu cehaletle beslenen ahlak anlayışıyla kısıtlanmış oldukları görülür. Bu hikayede de Zehra, benzer bir süreci yaşar.

Zehra’nın Defteri adlı kitapta yer alan ‘Kürt Masalları’ başlıklı hikayeler ise yazarın romanları için tuttuğu notlardır. Malatya hapishanesinde tutulduğu intibasını veren hikayeler, yazarın ölümünden sonra kitap halinde yayınlanan *Namusucular* adlı romanının müsveddeleriyle hem içerik hem de dil ve üslup bakımından bazı benzerlikler göstermektedir.

‘İstanbul Mektupları: Ben Ekip Oldum’, ‘İstanbul Mektupları: Boğaz Meselesi’²⁸⁴ başlıklı hikayeler ise yazarın muhtemelen seri olarak düşündüğü bir tefrikanın parçalarıdır. Bu iki hikayenin, yazarın bu kitaplarında ortaya koyduğu başarılı hikayelerden oldukları varsayılabilir. Bir Çorumlu’nun İstanbul gözlemlerini içeren hikayeler hem Çorumlu bir karakterin inşa edilişi hem de dil ve üslup bakımından oldukça başarılıdır. Bu hikayelerin Kemal Tahir’in sonraki yıllarda son halini alacak olan edebî şahsiyetinin önemli göstergelerinden olduğu da kabul edilebilir.

Kemal Tahir’in diğer eserleriyle taşıdıkları benzerlikler ise, hikayelerin diğer bir dikkat çekici noktasıdır. Örneğin, ‘Bozgun’²⁸⁵ başlıklı hikaye birçok bakımdan *Bir Mülkiyet Kalesi* romanıyla benzerlikler taşır. ‘Şaban Paşa’nın Hatırları’²⁸⁶ isimli hikayede yer alan Hoca Zekeriya Efendi de *Bir Mülkiyet Kalesi* romanının Zekeriya Hoca’sıdır. Yazarın ‘Acayip Düşmanlık’²⁸⁷ adlı hikayede mahpusluk arkadaşı olarak anlattığı Bulgaryalı İbrahim’in ise ‘Göl İnsanları’ adlı hikayenin kahramanlarından olduğu görülür.

²⁸³ a.g.e., s.59

²⁸⁴ *Zehra’nın Defteri*, s. 95-103

²⁸⁵ a.g.e., s.127-137

²⁸⁶ a.g.e., s. 137-144

²⁸⁷ *Dutlar Yetişmedi*, s. 29-35

Kaydedilen bu muhteva özelliklerine ilave olarak, eserlerdeki dil ve üslup özellikleri de önemlidir. Bugün Kemal Tahir'in edebî şahsiyetini temsil eden eserlerin Türk edebiyatı açısından önemli yanlarından birinin dil ve üslupları olduğu hatta birçok noktada, Kemal Tahir denilince, dil ve üslubun akla geldiği bilinir. Yazar yaklaşık 15-20 yıl boyunca kendine bir dil ve üslup oluşturmaya çalışmıştır. Bu kitaplara alınan hikayeleri, yazarın bu yöndeki çabasının göstergeleri olarak kabul etmek mümkündür. Hikayeler, mümkün mertebe kronolojik olarak sıralanmaya çalışılmış ancak bunu sağlamak tam olarak mümkün olmadığından, yazarın dil ve üslubundaki değişimi yıllara göre takip edebilmek mümkün olmamaktadır.

II.3. Romancılığı²⁸⁸ ve Romanları

Kemal Tahir, roman yazmaya şiir ve hikaye alanında eserler verdikten, bu edebî türlerin tecrübesinden geçtikten sonra başlar. Onun romancılığının tam olarak anlaşılabilmesi için iki hususun göz önünde bulundurulması lazımdır:

- 1) Kaydedilen bu edebî tecrübe.
- 2) Anadolu'da yaşadığı biyografik tecrübe.

Kemal Tahir, hikaye yazmaya başladığında edebiyatı, bir sınıf emrine verilmiş propaganda unsuru olarak görür. Hayatı boyunca bir Marksist olarak romanlarını kaleme alır. Marksizm, onun romancılığında sadece bir hareket noktasıdır. O, batılı bir tür olan romanı da, Marksizm'i de yerli bir karakterde yeniden tanımlamaya çalışır. Bu sebeple Kemal Tahir'in romancılığında yukarıda kaydedilen iki unsur, yerli bir Marksizm temelinde edebî bir mahiyet kazanmaktadır.

Kemal Tahir'in Anadolu'da yaşadığı tecrübe yaptığı tarih okumaları, onun fikir dünyasını çok ciddi şekilde değiştirdiği gibi, romancılığını şekillendirir. Bir spekülasyon yaparak şu rahatlıkla dile getirilebilir. Kemal Tahir, eğer Anadolu'da 13 yıla yakın hapis yatmasaydı, bugün okunan romanları, bu özellikte olmayacaktı. Yaptığı okumalar, ona, konu arka planını inşa noktasında büyük kolaylıklar sağlayacaktı, ancak, dil ve üslupta bu nokta yakalanamayacaktı.

Kemal Tahir'in romancılığına yöneltilen eleştirilerin başlıcalarından birinin romanlarında yer alan bilgi konusunda toplanması önemlidir. Bu yönde ortaya konulan eleştiriye göre, Kemal Tahir roman yazmamakta, bilgilerini kurgusal bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla roman denilen edebî türe bir anlamda ihanet etmektedir. Bu eleştiri, Kemal Tahir'in romanlarının mahiyetinin, onun romancılığının bir parçası olduğu düşünüldüğünde yersiz kalmaktadır.

Romanlarında ileri sürdüğü tezler kadar kullandığı kurgusal yapı da Kemal Tahir'i orijinal bir romancı yapmaktadır. Kemal Tahir'in romancılığını içerik ve yapı olarak iki ana grupta incelemek mümkündür.

İçerik

Kemal Tahir, Marksizm'in tarihe verdiği önem sebebiyle tarihe yönelmiş, yaptığı okumalarla kendi toplumunun tarihsel gerçeklerini ve bu gerçeklerin taşıdığı farklılıkları ortaya çıkarmayı, bir aydın vazifesi addetmiştir. Marks'ı okuyarak kendi toplumuna yönelir.

²⁸⁸ Kemal Tahir'in birinci vasfı romancı olduğundan ve hikayeleirnin de muhteva ve yapı itibarıyla romanlarından farklı olmadığından, hikayeciliğiyle ilgili, bu çalışmanın ilgili yerinde kaydedilen husulara ilaveten, tekrara düşülmek için, ayrıca bir değerlendirme yapılmayacaktır.

Bir anlamda Batı'ya giderek Doğu'ya ulaşır. Yazarın bu yolculuğunda yönünü doğuya çevirip, diğer birçok romancının aksine Batı'da demirlemesini önleyen unsur, yukarıda kaydedilen 13 yıllık Anadolu tecrübesidir. Kemal Tahir, tarihin bir milletin hayatında oynadığı rolü kavradıktan sonra, Türk toplumunu, Anadolu'ya gelişinden itibaren, özellikle Osmanlı'dan itibaren başlıca önemli olaylar etrafında tahlil etmeye çalışır. Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak 1970'lerdeki toplumsal olaylara kadar yaklaşık 700 yıllık bir tarihi, ana olaylarıyla anlamaya çalışır. Kemal Tahir'e göre bu tarihin anlaşılması, Türk toplumunun dünya üzerindeki diğer toplumlardan farkını ortaya koyacak, bu fark, bir şuur uyanması sağlayacak ve Türk toplumu kendi bünyesindeki 'kurucu gücü' fark edecektir. Kemal Tahir'in romanlarının muhtevası bu ana tem etrafında şekillenmektedir. Kemal Tahir, tarihin 'öğretilenden' farklı bir mahiyet taşıdığını, Doğu-Batı farkı, hatta çatışması, etrafında anlatmaya çalışmıştır. Bu bilgiler ışığında onun romanlarındaki ana temleri ve tezleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Doğu toplumları Batı toplumlarından farklıdır. Doğu, insanî özelliklerin şekillendirdiği bir toplulukken; Batı, insanı sömürmeyi esas alan bir anlayışın şekillendirdiği topluluktur.
- 2- Anadolu Türk toplumu, Batı toplumundan, hiçbir şekilde birlikte telif edilemeyecek kadar keskin bir fark taşımaktadır.
- 3- Osmanlı, Türk insanındaki kurucu gücün göstergesi olan kolektif bir dehanın ürünüdür. Ana misyonu, vahşi Batı'ya karşı Doğu'yu savunmaktır.
- 4- Batı, Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren Türk toplumunun içinden satın aldığı ajanlarla veya Türk toplumuna musallat ettiği Doğulu ajanlarla (Timur gibi) Türk toplumunu bunalmaya, yok etmeye çalışmıştır.
- 5- Batılılaşmadan değil, batılaşmadan bahsedilebilir. Batılaşma hareketi, batı'nın Doğuyu yok etme planının bir parçasıdır. Batı, bu planı büyük oranda başarmıştır.
- 6- Osmanlı'nın son dönemindeki Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar hemen hemen bütün siyasî olaylarda Batılı parmağı vardır. Bu olayların sonuçlarının batıya yaraması, bu sebebi ortaya koyar.
- 7- Milli Mücadele, yürütenleri itibariyle, kutsal bir harekettir. Bu harekete, 'Kurtuluş Savaşı' demek batılıların istediği gibi konuşmaktır. Çünkü Osmanlı toplumu bu savaşla herhangi bir durumdan kurtulmamakta, bir tecavüzü geri püskürtmektedir.
- 8- Milli Mücadele, sonuçları itibariyle Osmanlı'yı ortadan kaldırdığı, Osmanlı'nın Doğu'yu savunma misyonunu Türk toplumundan aldığı, bunu sağlayan kurumları yok ettiği için ana yapısı itibariyle, dış güçlerin etkisinin var olduğu bir harekettir.

- 9- Cumhuriyet devrimleri, tarihsel ve toplumsal bir zemine ve zarurete dayanmadığı için, başarıya ulaşması mümkün olmayan, gerçeklerden uzak hamlelerdir.
- 10- Halka yönetim hakkını verdiğini iddia eden Cumhuriyet, oluşturduğu elitlerle bunu engellemiş, halka yönetim hakkını vermemiştir.
- 11- Cumhuriyet idarelerinin uyguladığı hemen hemen hiçbir politika gerçeklik hassasiyetine göre şekillendirilmediğinden, başarıya ulaşamamıştır. Bu anlamda Cumhuriyet toplumunda bir ilerlemeden bahsedilemez.
- 12- 1960 sonrasında şekillenen sosyalist düşünce, toplumsal gerçeklerden uzak, gerçekçi olmayan bir harekettir. Bu sebeple, Türk toplumuna sosyalizmi getirmek gibi bir iddiada bulunması gerçeklerle bağdaşmaz.
- 13- Sosyalist düşüncenin şiddet eylemlerine baş vurması, sosyalizmle telif edilemeyecek yanlış hareketlerdir.
- 14- Anadolu toplumu tarihsel özelliği itibariyle sosyalizme uygun bir karakter taşımaktadır. Bu sebeple, Anadolu Türk insanının kurtuluşu yerli bir sosyalizmdir.
- 15- Türk aydınının kendi toplumu adına yapacağı en büyük iyilik gerçekçi olmasıdır.

Yapı

Kurgu

Kemal Tahir, romanlarının kurgusunda, romanın ismine özel bir önem verir. Bir değerlendirmesinde, romanlarındaki ismin önemini, ‘Adı, baştan belirlenince romanın yazılması zorlaşır. Romanın adı, temellerden biridir. Ona göre biçimlenir roman... Bir romanın adı, konuyla beraber düşer ana rahmine, yazılmaya başlarken doğar, yazıla sürecinde büyür, güçlenir. Sonra da romana güç verir.’²⁸⁹ ifadeleriyle dile getirir. Bu değerlendirmeyi göz önünde bulundurarak Kemal Tahir’in romanlarının kurgusunda isimden içeriğe doğru bir belirlemenin olduğunu ifade etmek mümkündür. Kemal Tahir’in romanlarında romanın ismi, adeta bir leit motif olarak romanın arka planında hep hissedilir. Yazar, ayrıca birçok romanında bölüm başlarına koyduğu epigraflarla romanlarındaki bu sembolik yapıyı güçlendirir.

Kemal Tahir’in romanlarındaki diğer bir kurgusal özellik, polisiye yapıdır. Yazar, romandaki merak unsurunu, çoğunlukla polisiye unsurla destekler. Bu durum, yazarın 1930’ların sonundan itibaren yaptığı polisiye roman çevirilerine bağlanabilir. Mesela, *Devlet*

²⁸⁹ (Akt.) Halit Refiğ, ‘Derin Geçit’ten *Devlet Ana’ya*’, *Gerçeğin Değişkenliği Kemal Tahir*, s. 110

Ana, Osmanlı'nın kuruluş sürecini anlatmakla beraber arka planda Notüs Gladyüs'ün işlediği bir cinayetin nereye varacağı merak unsuru olarak belirir. *Kurt Kanunu* ise, birçok özelliği itibariyle polisiye roman vasfı taşıyan bir eserdir.

Kemal Tahir, romanlarında başlangıçta dar bir çevrede geçen daha sonra genişleyen, romanın sonunda tekrar daralan bir kurgusal alem inşa eder. Romanın başındaki dar çevrede kahramanlar tanıtılır, genişleyen orta bölümde yazarın tezleri, genelde yansıtıcı kahramanlar vasıtasıyla, kurgu dahilinde ortaya konulur. Romanın sonunda tekrar daralan kısımda ise, yazar, anlatıcı kişi olarak tezini 'bağlar.'

Kemal Tahir'in romanlarındaki kurguyla ilgili olarak zaman zaman lüzumsuz unsurlara yer verdiği gerekçesiyle eleştiriler yöneltmiştir. Mesela, *Yedi Çınar Yaylası*, romanının başındaki kısım, adeta Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki fazlalıklar gibi görülerek lüzumsuz addedilmiştir. Oysa Kemal Tahir'in edebî şahsiyeti bir bütün olarak alındığında, bu tür 'fazlalık' gibi gözüken unsurların yazarın inşa etmeye çalıştığı gerçeklik unsurunun parçası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁹⁰

Şahıs Kadrosu

Kemal Tahir, roman yazmaya başladığı ilk yıllarda ferdin dramını anlatmayı esas almıştır. Gerek dış şartlar, gerekse kendi ferdî özellikleri tarafından 'Köşeye sıkıştırılmış insan' olarak tanımlanabilecek drama düşmüş insan onun esas konusudur. Kemal Tahir'in drama düşmüş insanları toplumsal şartlar ile bu şartların büyük etkisiyle şekillenen kendi benlikleri arasında kalan insanlardır. Mesela, *Körduman* ve *Sağırdere* romanlarındaki Yamörenli Mustafa, yazarın ilk dönemde ferdin dramını esas alan romanlarına tipik örnektir. *Körduman*'ın sonunda Mustafa için 'Köşeye sıkıştırılmış hayvan gibiydi' denilerek dramı ortaya konulur. *Kelleci Memet* romanında da aynı durum, Kelleci için geçerlidir.

Daha sonraki romanlarında Kemal Tahir, ferdin dramı vasıtasıyla toplumun dramını anlatmaya çalışır. Yazar, toplumsal dram ile ferdin dramını iç içe geçirerek bu dram etrafında Türk toplumunun tarihsel kimliğini ve özelliklerini ortaya koymaya çalışır. Çorum yöresinde geçen romanlar çok büyük oranda bu hassasiyet etrafında inşa edilir.

Kemal Tahir'in roman kahramanlarının her biri, bir toplumsal gerçeğin temsilcisi olarak yer alırlar. Burada şu problem belirlemektedir. Kemal Tahir adeta bir yönetmen gibi başından itibaren bütün unsurları tasarlanmış rolleri mi kahramanlarına oynatmaktadır. Kahramanlar, belli şablonlara göre mi inşa edilmektedir? Kemal Tahir'in gerçekliğe verdiği

²⁹⁰ Nitekim yazarın Çorum yöresinde geçen romanlarını, bu çalışma kapsamında eserlerde geçen köylerden Narlıca'da yaşamış, diğer köyleri de yakından bilen birisine okuttuğumuzda yazarın o yörenin yaşantısını en küçük ayrıntısına kadar gerçeğe uygun bir şekilde başarıyla anlattığı değerlendirilmesini yaptı.

anlam ve biyografik tecrübesi göz önüne alınmadığında bu sorulara olumlu cevaplar verilebilir. Kemal Tahir'in kahramanları, belli gerçeklerin temsilcilerdir, hükmünü verirken yazarın zihninde kurguladığı gerçeklerden hareketle kahramanları inşa ettiği şeklindeki bir hükmü değil, özellikle Anadolu'da gözlemlediği şahıslar vasıtasıyla gerçekleri oluşturduğu ve bu gerçeklere göre kahramanlarına roller verdiği sonucu kastedilmektedir. Nitekim romanlarında yer alan kahramanlardan Mazmanoğlu Abdullah'ın belirttiğine göre Kemal Tahir hapisanede gördüklerini, büyük oranda, gerçeğe uygun bir şekilde kurgulamıştır.²⁹¹ Bu da yazarın soyut bir Anadolu insanı gerçeği tanımından değil, gözlemlediği somut Anadolu insanından hareket ettiğini ortaya koyar.

Kemal Tahir'in inşa ettiği şahıs kadrosuyla ilgili dikkat çekici bir diğer nokta, kurguladığı aydın tipleridir. Yazar, hemen her romanında kendi 'sesi' olan bir aydına yer vermektedir. Kemal Tahir'in aydını, toplumsal gerçeğin farkına varan, Batı karşısında doğunun yerini iyi tayin eden ve toplumuyla nasıl bir bağ kurabileceğini tarihsel gerçekler ışığında karar veren bir tiptir.

Anadolu insanını ise, yine gözlemlediği gerçekler ışığında kurgulayarak inşa eder. Ancak Kemal Tahir'in inşa ettiği Anadolu insanında, çoğunlukla fiziksel olmak üzere, bazı eksikliklerin bulunur. Yazar adeta Anadolu'nun ihmal edilmişliğini, eksikliğini, bu eksik, sakat kahramanlar vasıtasıyla ortaya koymak istemektedir. Yazarın kahramanlarını bu şekilde inşa etmesinde, dünyanın önde gelen romancılarından biri kabul ettiği ve hayatı boyunca her zaman okuduğu Balzac'ın etkisi olduğunu düşünmek mümkündür.

Kemal Tahir'in kahramanları çoğunlukla düz karakterlerdir. Değişme gösteren karakter çok azdır. Değişen karakter olarak *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarının baş kahramanı Kamil Bey vardır. Kamil Bey'in de tam anlamıyla değiştiğini ifade etmek zordur. Sadece bazı meselelere karşı duyarsızken duyarlı hale gelir. Şahsiyetindeki ürkeklik, hep var olur.

Kemal Tahir'in kahramanlarının değişmemesi, düz-flat tipler olması, yazarın, sanatının temel kavramı olarak inşa ettiği gerçeklik kavramıyla ilgilidir. Yazar, toplumdan soyutlanmış, boşlukta yaşayan, herhangi bir toplumsal zümreye aitmiş gibi düşünülebilecek bu sebeple de rahatlıkla değişebilen karakterleri değil, tarihin malı olan karakterleri anlatmaktadır. Dolayısıyla Kemal Tahir'in inşa ettiği karakterlerde kişisel özellikler, o ferdin kendi şartları içinde şekillenmiş değildir. O karakter, tarihinin ve toplumunun çocuğudur. Bu bakımdan kolay kolay değişmez.

²⁹¹ Necati Güngör, 'Abdullah Mazmanoğlu, Kemal Tahir'i Anlattı.', *Hürriyet Gösteri*, Şubat 1983, s. 27

Yazar, kurguyu şahıslarla da destekler. Şahıslar, toplumsal gerçekliklerinin yanında kurgusal bazı görevler de taşırlar. Mesela, *Sağırdere* ve *Körduman* romanlarında Topal İsmail, şeytani yönü temsil etmektedir. Ortaya çıktığı her yerde temsil ettiği karaktere bağlı olarak bir kötülük belirir. Aynı şekilde yazarın inşa ettiği önemli aydın tiplerinden Doktor Münir de bu duruma örnek olarak kaydedilebilir. Doktor Münir, görüldüğü sahnede temsil ettiği karakterin özelliği olarak hikmetli bir şekilde konuşur.

Zaman ve Mekan

Kemal Tahir, romanlarında zamanı, kurguya etki eden bir unsur olarak, fazlaca, kullanmaz. O, Osmanlı'nın kuruluşundan 1970'lere kadar ki dönemi anlatırken zamanı, toplumsal olayların tabii bir unsuru olarak ele alır. Ancak, romandaki zaman unsurunu rastgele kullanıyor da değildir. Romanı üzerine çokça çalışan bir yazar olarak, zamanı da ustalıkla inşa eder. Genel itibarıyla kronolojik düz bir zaman kullanılır. Geriye dönüşler fazlaca yoktur. Bazen kahramanları tanıtmak için geriye dönüş tekniği uygulansa da, romanın ana kurgusuna tesir edecek şekilde bir teknik fazlaca uygulanmaz. Sadece *Kelleci Memet* romanında geriye dönüş tekniği romanın ana kurgusunu belirleyecek şekilde kullanılır. Kozmik zaman veya psikolojik zaman, fazla olmasa da, yer alır. Kozmik zaman, Çorum ve Çankırı yöresinde geçen romanlarda gece vasıtasıyla kullanılır. Şehirde geçen romanlardan *Hür Şehrin İnsanları*'nda kozmik zamanın kullanıldığı görülür.

Psikolojik zaman ise özellikle, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu*'nda kullanılır. Kemal Tahir, Kamil Bey'in hapiste bekleme anlarını psikolojik zaman çerçevesinde ortaya koyar.

Kemal Tahir'in, Osmanlı'nın kuruluşundan 1950'lere kadar Türk toplumunu çeşitli olaylar ve mekanlar etrafında anlatmak istediği belirtilmişti. Buna göre, Kemal Tahir'in romanlarında anlatmak istediği zamanı, kronolojik olarak şu şekilde şematize etmek mümkündür:

ROMANIN ADI	ZAMAN
<i>Devlet Ana</i>	1290-1299
Topal Kasırga ²⁹² Doğu Çıkmazı- Batı Çıkmazı-Yıldız Alacası ²⁹³	1402 Ankara Savaşı ve Sonrası Osmanlı'nın Batılama Çabalarının Tarihi
<i>Yedi Çınar Yaylası</i>	Yeniçerilerin Kaldırılmasından II. Meşrutiyet İhtilaline Kadarki Dönem
Bir Mülkiyet Kalesi	Abdülhamit Döneminin Sonundan Milli Mücadele'nin Sonlarına Kadar
<i>Köyün Kamburu</i>	II. Meşrutiyet İhtilali Sonrası ve Milli Mücadele Yılları
<i>Esir Şehrin İnsanları</i>	Mütareke Yılları
Esir Şehrin Mahpusu	Mütareke Yılları
<i>Yorgun Savaşçı</i>	Milli Mücadele Yılları (1921-22)
<i>Kurt Kanunu</i>	Haziran - Temmuz 1926
<i>Hür Şehrin İnsanları</i>	Mart 1930'dan Aynı Yılın Ağustos Ayının Sonuna Kadar
<i>Yol Ayrımı</i>	9 Ağustos 1930'dan Aynı Yılın Sonlarına Kadar
<i>Büyük Mal</i>	1930'ların Sonu
Rahmet Yolları Kesti	1930'ların Sonu
Karılar Koşuşu	1930'lu yılların Sonu, 1940'lı Yılların Başı
Namuscular	1930'lu yılların Sonu, 1940'lı Yılların Başı
Sağırdere	1940'lı Yılların Başı
Körduman	1940'lı Yılların Başı
<i>Kelleci Memet</i>	1940'lı Yılların Başı
Bozkırdaki Çekirdek	1940'lı Yılların Başı, 5 Haziran'dan Temmuz Sonuna Kadar
Damağası	1940'lı Yıllar

Kemal Tahir'in romanlarındaki mekanı, tabii bir unsur olarak mekan ve daha genel bir unsur olarak coğrafya olmak üzere iki şekilde ele almak mümkündür.

Birçok romanında mekanı, insanla ilişkisine nispetinde söz konusu eder. Mekanın tasviri, anlatımı yok denecek kadar azdır. Ancak mekanın kurguya olan etkisinden bahsedilebilir. Şöyle ki Anadolu'da geçen romanlarda, psikoloji ile mekan arasında bağlantı kurulur. Mesela, *Sağırdere* romanındaki Yamören köyünün yanından geçen 'Sağırdere' mekana ait bir unsur olarak insanlara hakim olan psikolojiyi de ifade eder. İstanbul'da geçen romanlarda ise mekan ile muhteva arasında doğrudan bir bağlantı kurulur. 'Esir Şehir' bir mekan olarak romanın özünü oluşturmaktadır. Aynı şekilde 'Hür Şehir' de taşıdığı mekana ait özelliklerle romanın muhtevasını belirler.

Kemal Tahir'in romanlarında mekan ait görülen bir diğer özellik, coğrafyayla ilgilidir. Kemal Tahir'in Türk toplumunu tanımak için kullandığı temel teori olan Asya Tipi Üretim Tarzı, doğrudan coğrafyayı esas alan bir anlayıştır. Kemal Tahir, *Notlar*'ında kaydettiği üzere, Anadolu insanının kendine mahsus yapısını, coğrafyanın temel özellikleriyle açıklar. Çünkü Marks'a göre Doğu toplumlarının temel özelliklerinden biri devletin önemli bir kurum olarak

²⁹² Kemal Tahir'in Timur'u anlatmak istediği, bir kısmını da yazdığı ancak yayınlamadığı romanıdır. Bkz.

Notlar 7

²⁹³ Kemal Tahir'in yazmayı tasarladığı, notlarını aldığı ancak yayınlamadığı romanlarıdır. Bkz. Notlar 8

yer almasıdır. Devletin bu toplumlarda önemli olması, insanların varlıklarını devam ettirmek için yapmak zorunda oldukları tarımın ancak devletin sunduğu imkanlarla yapılabilir olmasındandır. Mesela toplumun su yollarına duyduğu ihtiyaç, devletin varlığını bir zaruret haline getirmektedir. Kemal Tahir, Marks'ın bu yaklaşımını çok büyük oranda kabul eder. Anadolu'da coğrafyanın Anadolu insanının kimliğinin oluşumunda birinci etken oluşunu sık sık vurgular. Onun Osmanlı'yı ve bugünkü Türkiye Cumhuriyetini kuran topluluk için 'Anadolu Türk Halkları' ifadesini kullanması, Anadolu coğrafyasının burada yaşayan halka yaptığını düşündüğü etki sebebiyledir.

Kemal Tahir, romanının temel hususiyeti olarak kabul ettiği gerçekliği coğrafya etrafında tanımlar. Mesela, Anadolu toplumunun kendine mahsus özelliğini, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yaşadığı tecrübelerden sonra, coğrafyanın insan üzerindeki tesirini gözlemleyerek tespit etmiştir. Bu açıdan Kemal Tahir'in eserlerinde coğrafya, muhtevanın asli unsurlarındandır. Kemal Tahir, tezlerini temellendirirken coğrafyayı büyük bir önemle kullanır.

Kemal Tahir'in romanlarında geçen mekanları şu şekilde göstermek mümkündür:

ROMANIN ADI	MEKAN 1	MEKAN 2	MEKAN 3
Sağırdere	Çankırı - Yamören Köyü	Ankara	
Körduman	Çankırı - Yamören Köyü		
<i>Kelleci Memet</i>	Çankırı Hapishanesi	Çankırı - Virankale Köyü	
<i>Yedi Çınar Yaylası</i>	Çorum	<i>Yedi Çınar Yaylası</i>	
<i>Köyün Kamburu</i>	Çorum	<i>Yedi Çınar Yaylası</i>	Narlıca Köyü
<i>Büyük Mal</i>	Çorum	<i>Yedi Çınar Yaylası</i>	Narlıca Köyü
<i>Esir Şehrin İnsanları</i>	İspanya'dan İst.'a Deniz Yolculuğu	Çeşitli Semtleriyle İstanbul	
Esir Şehrin Mahpusu	Sultanahmet Hapishanesi	Çeşitli Semtleriyle İstanbul	
<i>Yorgun Savaşçı</i>	İstanbul	Balıkesir - Manisa-Bursa	
<i>Kurt Kanunu</i>	İstanbul	Terkos Gölü Yakınında Bir Köy	İzmir Yolculuğu
<i>Yol Ayrımı</i>	İstanbul		
<i>Hür Şehrin İnsanları</i>	Çeşitli Semtleriyle İstanbul	Zonguldak (Bahsedilen)	
<i>Rahmet Yolları Kesti</i>	Çorum - İskilip	İskilip - Sarıca Köyü	
<i>Bozkırdaki Çekirdek</i>	Ankara	İlgaz	İlgaz-Şirin Köy
<i>Devlet Ana</i>	Söğüt ve Çevresi		
Karılar Koğuşu	Malatya Hapishanesi		
Namuscular	Malatya Hapishanesi		
Damağası	Çorum Hapishanesi		
<i>Bir Mülkiyet Kalesi</i>	İstanbul	Adapazarı	Nazilli- Aydın- Burdur- İzmir

Dil ve Üslup

Kemal Tahir'in romanlarını Türk edebiyatı içerisinde farklı kılan temel özelliklerden biri, bu eserlerde kullanılan dil ve üsluptur. Kemal Tahir'in dil ve üslubunun oluşumunda

Anadolu’da kaldığı 13 yıl en büyük etkendir. Kemal Tahir Çorum ve yöresinde kullanılan dil ile Dede Korkut’un dilini birleştirmek suretiyle kendi edebî dilini inşa eder. Yazarın hemen her romanında bu dilin yansımalarını görmek mümkündür. 1960’a kadar yazdığı ve İstanbul’da geçen romanlarda yazar, büyük oranda İstanbul Türkçesi’ni kullanır, Anadolu ağzı ikinci planda kalır. Bu dil özelliğini *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu* ve *Hür Şehrin İnsanları* romanlarında görmek mümkündür. Nitekim yazar, *Esir Şehrin İnsanları*’nın dilini sonraki baskılarda değiştirir. Ancak, yine de Anadolu ağzı bu romanda ikinci plandadır.

Mekan olarak Anadolu’da geçen romanlar ile 1960’dan sonra yazılan ve kentte geçen romanlar, çok büyük oranda yukarıda özelliği ifade edilen Anadolu ağzıyla yazılmıştır. Kemal Tahir, şehirli kahramanlarını dahi Çorum ağzıyla konuşturmaktadır. Bu anlamda Fethi Naci’nin, *Kurt Kanunu*’ndaki Kara Kemal’in Çorum ağzıyla konuşturulmasını eleştirmesi makuldür. Ancak bunun bir eksiklik olmadığını aksine romana derin bir dil ve üslup zenginliği kattığı da belirtilmelidir.

Kemal Tahir, köy romanlarında ve 1960’dan sonra yazdığı romanlarında anlatıcı olarak da Anadolu ağzını kullanır. Bunun yanı sıra adeta bu ağzın dil zenginliğini ve üslup güzelliğini göstermek istercesine, *Kurt Kanunu*’ndan *Yorgun Savaşçı*’ya, *Esir Şehrin İnsanları*’na hemen her romanında Çorum – Çankırı yöresinden bir kahraman inşa eder.

Kemal Tahir’in kullandığı üslup, bu dilin bir uzantısı olarak belirmektedir. Kısa cümlelerle rahat bir konuşma tarzında inşa edilen üslup, zaman zaman şark hikayeciliğine doğru da kaymaktadır. Yazar, doğrudan veya dolaylı olarak okuyucuyla diyaloga geçmektedir. Mesela, *Yedi Çınar Yaylası* ‘Evet, vaktin birinde, Çakır Kahyalardan Halil Efendi’nin Ömer oğlan, Başıbozuk paşası Dilaver Ağa’yı, katiyen adam hesabına almayıp herifin kahpesini güpegündüz atına hoplatarak *Yedi Çınar Yaylası*’na çıkarmıştı da dünyanın yüzüne ‘Yiğit-Erkek’ diye nam salmıştı.’²⁹⁴ cümlesiyle başlar. Bu üsluba dikkat edildiğinde şark hikayeciliğinin klasik üslubu olduğu görülmektedir. Yazar, yine bu dil ve üslubun bir uzantısı olarak zaman zaman okuyucuyla adeta ‘yarenlik etmektedir.’

Bu özellikleriyle belki de Türk romanında, Türkçe’nin imkanlarını kullanarak inşa edilmiş en özgün üsluba sahip Kemal Tahir’in, üslubu sayesinde, ciddi tezler taşıyan romanlarını rahatlıkla okuttuğu ifade edilebilir. Nitekim romanlarda Türkçe vasıtasıyla inşa edilen bu dil ve üslubun yazarın ‘Türk romanı’ tezinin bir parçası olduğu da belirtilmelidir.

Kemal Tahir’in üslubunun diğer bir özelliği, atasözü ve deyimlerin bu üslupta oynadığı büyük roldür. Kemal Tahir, çoğu kere, atasözü ve deyimleri anlatıcı şahsın yerine

²⁹⁴ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 5

geçirir. Şark hikayesinin temel özelliklerinden olan ‘az sözle çok şey anlatma’yı atasözü ve deyimlerle sağlamaya çalışır.

Anlatım Teknikleri

Kemal Tahir, bütün romanlarında üçüncü şahsın anlatımını tercih eder. Ancak yazar, anlatıcıyı olabildiğince aradan çekmeye, kahraman ile okuyucuyu yüz yüze getirmeye çalışır. Bunun sonucu olarak diyalog tekniğini çokça kullanır. Belki de Türk edebiyatında diyalogla anlatımın en usta örneklerini veren Kemal Tahir, psikolojik tahlil gibi anlatıcı şahsa yaptırılan işleri dahi diyalogla çözümlemeye çalışır ve başarır.

Kemal Tahir’in romanlarında diyalogun bu kadar büyük rol oynaması sebebiyle, monolog, psikolojik çözümleme gibi teknikler asgari düzeyde kalır. Yazar, zaman zaman başvurduğu tasviri ise büyük oranda atasözleri veya deyimlerle gerçekleştirir.

II.3.1. Tefrika Halindeki Romanları²⁹⁵

²⁹⁵ Burada Kemal Tahir’in tefrika halindeki romanlarının tümü değil, örnek olarka bir kısmı incelenecektir. Tefrika halinde bulunan romanların gerek yapı gerekse muhteva itibarıyla birbirine benzer olması sebebiyle tüm

1930'ların ortasında itibaren roman ve hikaye yazmaya başlayan Kemal Tahir, ilk dönem romanlarını geçim kaygısıyla kaleme aldığından herhangi bir edebî iddia gütmmez. Kendi değerlendirmesiyle bu 'hafif' romanlar, ortalama 20 tefrika sürmekte ve aşk, macera ve mizahî konuları içermektedir.

İÇERİK VE YAPI

'Aşk Çetesi'²⁹⁶

Kemal Tahir'in, edebiyat ve sanat çevresindeki 'heveslilerden' ve İstanbul'un sosyete meraklısı 'eski soylularının' hayatından yaptığı gözlemlere dayanan roman, 'Neşeli İnsanlara Mahsus Aşk Romanı' alt başlığıyla 13 sayı tefrika edilir. Resim meraklısı Zeki Çizer ile şairlik iddiasında olan Keramet Eşkin, 'çulsuz' iki arkadaşlırlar. Keramet, sosyeteden bir kıza aşık olur. Hiç parası olmadığından aşkını ilan etmek için herhangi bir girişimde bulunamaz. Zeki Çizer'le birlikte bir 'oyun' kurarak, teyzesinden yüklüce para alır. Sevdği kız Semiha ile aşkını ilerletir. Keramet, İzmir'deki amcasının yanına giderek, evlenmek için maddî yardım ister. Amcası da çiftliğe bakacak kimsenin olmadığını söyleyerek Keramet'i, arkadaşlarını ve akrabalarını çiftliğe çağırır. Roman bu çağrıya uyanların mutlu halleriyle biter.

Romanda, eleştirel olarak iki konu öne çıkar. Bunlardan birincisi, edebiyat ve sanat heveskarlarının, kendilerini aşırı derecede ciddiye almalarıdır. İronik bir üslupla ortaya konulan bu konuda yazar, kübik resmi ve bir mana zenginliği taşımayan sadece kafiyenin tesisiyle inşa edilmeye çalışılan şiir anlayışını eleştirir. Romanda inşa edilen sanatçı karakterlerden ikisi de cahildir. Mesela, Keramet, 'Ben şairim. Şair olduğum için orjinalitem bozulmasın diye hiç kitap okumam, hatta gazetelere bile göz atmam.'²⁹⁷ diyerek kültürel seviyesini ortaya koyar. 'Kübik resim ustası' Zeki Çizer de 'Şu kırmızı boyanın yanındaki yeşil damlacığın, manası ne? Bu çarpık tirbuşon gibi hat, armudu andıran şu menşuru neden delip geçiyor?' diye soranlara, 'cevap vermeye bile lüzum görmez.'²⁹⁸ Romanda edebiyat ve sanatla ilgili olarak dikkat çekici bir konu da yazarın sanatkarın toplumla ilişkisi bağlamında Şoför Necati'ye, Keramet'e hitaben, söylediği, 'belki iyi şairdin, fakat hitap ettiğin muayyen bir kitle'²⁹⁹ yoktu. Bunu aramayı, bulmayı sana öğretmemişlerdi. Muayyen kütlelere hitap etmeyen adamlar kendi fantezilerini yazarlar. Günlük hislerinin esiridirler. Halbuki kitle bütün ilerleyişi, bütün kımıldanışı, bütün düşüncesiyle kendi sanatkarını yaratır. Kitle

tefrika romanların tahlili buraya alınmadı. Diğer tefrika romanların künyesi için bu çalışmanın 'Kaynakça' bölümüne bakınız.

²⁹⁶ *Aşk Çetesi*, *Karûkatür*, 8 Mayıs-31 Temmuz 1937, s. 71-83 (Kemal Tahir adıyla yazılmıştır.)

²⁹⁷ *Aşk Çetesi*, 4. tefrika,

²⁹⁸ *Aşk Çetesi*, 4. tefrika,

²⁹⁹ 'kitle' olması gerek bu kelimeyi, yazarın kaydettiği şekilde aktarıyoruz. Eserin diliyle alakalı bir eksiklik olarak sayılabilecek bu husus, yazarın o yıllarda henüz edebî bir dil inşa etme kudretine sahip olmadığını göstermektedir.

sanatkarı saçmalamamaya, hitap ettiği, hislerini terennüm ettiği kütleyi kaybetmemeğe mecburdur...' ³⁰⁰ şeklindeki cümlelerdir. Sanatkarın kendi şahsî fantezilerinden ziyade, kitlenin hislerine tercüman olmasının gerektiğini vurgulayan bu değerlendirmelerde yazarın, sosyalist edebiyat anlayışından gelen, yaklaşımlarını bulmak mümkündür.

Romanda eleştirilen diğer konu, esasta burjuva sınıfı ile ilgisi olmayan kişilerin 'burjuva gibi' davranmalarıdır. Bu iki konunun dışında yazar, Keramet'in teyzesinin batıl inançları vasıtasıyla, halk arasında yaygın olan batıl inançları da eleştirir. ³⁰¹

'Aşk Modası' ³⁰²

Kemal Tahir'in 'TA. KA.' rumuzuyla yazdığı ve 'Gülünç ve Modern Bir Aşk Romanı' alt başlığıyla takdim edilen eser, 15 tefrika sürer. Romanda, İstanbul sosyete dünyasında meydana gelen aşk ve sanat konuları ele alınmaktadır. Kemal Tahir, romanda, burjuva yaşamının 'oturmamışlığı' içerisinde, hem iğreti duran yaşamı hem de 'sakat' sanat anlayışını eleştirir.

Ahmet Süleyman, basın dünyasında çalışan, maddî olarak ciddi bir birikime sahip, ahlakî telakkileri kuvvetli bir insandır. Buna mukabil karısı Semiha 'hoppa' bir tiptir. Devamlı olarak arkadaşlarıyla 'günler' düzenlemekte, eğlence alemlerine gitmekte, günün moda edebiyat anlayışlarını ve yazarlarını takip etmektedir, günlük yaşamaktadır. Bu bakımdan Ahmet Süleyman'la Semiha arasında önemli bir fark vardır.

Semiha, kübik resimler yapan ve kendini bir resim ustası sanan Cahit ile gizli bir aşk yaşamaktadır. Bu aşkı daha rahat yaşamak için Şişli'den Suadiye'deki yazlığa taşınır. Kocası da İstanbul'da kalır. Karısının kendini aldatılabileceğinden şüphelenen Ahmet Süleyman Suadiye'ye giderek, aldatıldığını görür. Bunun üzerine bir oyunla eşinden ve kayınvalidesi Pakize'den intikam alır. Romanın sonunda onlara büyük maddî imkanlar bırakarak onları terk eder.

Roman, konusu itibariyle 1930'ların ve 1940'ların özellikle İstanbul'un yeni burjuva olmuş muhitlerini konu alan birçok romanla benzeşmektedir. Yazar, romanda özellikle şu hususlar üzerinde durur.

Kemal Tahir, köken itibariyle burjuva özelliği taşımayan insanların, burjuva yaşamını taklit etmelerinin ancak 'komik' sonuçlar doğurabileceğini, söz konusu yaşamın, o kişileri burjuva yapmayacağını belirtir. Mesela, Semiha burjuva hayatı yaşamaya çalışır. oysa ki

³⁰⁰ *Aşk Çetesi*, 12. tefrika,

³⁰¹ a.g.e., 11. tefrika,

³⁰² *Aşk Modası*, *Karikatür*, 28 Nisan 1938 - 28 Temmuz 1938, s. 122-135

Semiha'nın babası Recep, Anadolu'dan gelmiş fakir bir marangozdur. Bu bakımdan burjuva kültürüyle bir münasebeti yoktur. Kemal Tahir, Tanzimat romanından itibaren işlenen bir konu olan mekanlar vasıtasıyla modernleşmenin sağlanabileceği eleştirisini de gündeme getirir. Semiha ve annesi, Aksaray, Beyazıt gibi 'alaturka' muhitlerde oturmayı küçümseyerek 'batılı medenî bir yaşamın sürdüğü Şişli'de oturmayı tercih ederler. Esasta kendileri de 'halk tabaksından' oldukları halde, bu tabakayı 'adi tabaka' diye nitelerler.³⁰³

Romanda eleştirilen diğer husus, dönemin sanat ve edebiyat anlayışıdır. Yazar, Oscar Wilde'ı ve Andre Gide'ı 'dejenere' sanatkarlar olarak saydıktan sonra, kübik resim yapanları, 'kübik resim diye muşamba pisleten zirzop ressam kırıntıları' olarak değerlendirir.³⁰⁴ Yazarın bu yıllarda yazdığı diğer tefrika romanlarda da, özellikle kübik resmi sıklıkla eleştirdiği görülmektedir. Bunu yazarın o yıllarda edebiyatı toplum merkezli algılamasına bağlamak mümkündür.

Yazarın romanda, otobiyografik unsura yer vermesi de dikkat çekici bir husustur. Yazar, babası Tahir Bey'in hayatından bazı öğeleri Semiha'nın babası Recep vasıtasıyla dile getirir. Romanda kendinden söz edilen bir kahraman olarak yer alan Recep, Anadolu'dan gelerek Abdülhamit'in hususi marangozluğuna kadar yükselmiştir. Bu durum yazarın babasının biyografisiyle büyük oranda benzeşir. Ancak, evlenme biçimi, ailesiyle ilişkisi gibi konular, bilinen biyografik özelliklerin dışında kurgulanmıştır. Yazar, babasına ait bu biyografik unsuru *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında müstakil bir konu olarak ele alır. Romanda ayrıca, yine bu biyografik unsur kapsamında, II. Meşrutiyet ihtilaline de değinilir. Ancak kayda değer herhangi bir değerlendirme yapılmaz. Sadece II. Meşrutiyet ihtilalinden haber verilir.³⁰⁵

Romanda 'ağalık' meselesi de gündeme getirilir. Yazar, Cihat'ı tanıtırken, 'Orta Anadolu'da büyük ve eski bir toprak derebeyinin oğluydu.'³⁰⁶ ifadelerini kullanır. Romanın 1938'de tefrika edildiği, bu yıllarda Kemal Tahir'in, sosyalizmi en hararetli şekliyle savunduğu hatırlanırsa, yazarın Anadolu'daki ağaları 'derebeyi' olarak gördüğü fark edilir. Nitekim yazar, 1950'den sonra yazdığı romanlarda bu konuya yoğunlaşmış ve burada ileri sürdüğü tezin aksi istikametinde tezler geliştirmiştir.

³⁰³ a.g.e., 5. Tefrika

³⁰⁴ a.g.e., 3. Tefrika

³⁰⁵ a.g.e., 2 Tefrika

³⁰⁶ a.g.e., 3. Tefrika

‘Sahte Serseri’³⁰⁷

‘Macera, Aşk ve Eğlence’ alt başlığıyla sunulan romanda, basit bir kurgu etrafında tesadüflerle meydana gelen bazı komik olaylar ortaya konulur. Konu arka planında ise insanların maddiyata aşırı önem vermeleri eleştirilir.

Osman Nuri adlı bir işsize, bir gazetenin çekilişinden Uludağ’da on beş günlük tatil çıkar. Aynı yarışmaya o gazetenin patronu Ahmet Yazar da Necati müstear adıyla katılır ve kazanır. Ahmet Yazar, insanlardan zengin olduğu için saygı görmekten rahatsız olduğundan fakir birinin kılığına girerek Uludağ’a gider. Osman Nuri de ‘hiç olmazsa on beş gün yemekleri bedavaya getireyim’ diyerek Uludağ’a gider. Ahmet Yazar, İstanbul’dan hareket edince konağından otele fakir kılıklı birinin geleceği, onun aslında çok zengin olduğu haber verilir. Otele ilk önce Osman Nuri gelince otelde herkes Osman Nuri’yi zengin zannederek büyük saygı ve alaka gösterir. Daha sonra gelen Necati takma adlı Ahmet Yazar’a ise, fakir kılığından dolayı, kimse saygı göstermez; otelden atmak isterler. Hatta otelin temizlik işlerini gördürürler. Otelde Osman Nuri ile Necati dost olurlar. Tatilin sonuna doğru otele Ahmet Yazar’ın kızı da gelir. Osman Nuri ile Ahmet Yazar’ın kızı Belma arasında bir aşk başlar. İstanbul’a dönünce evlenirler. İstanbul’da fark ederler ki gittikleri otel de Ahmet Yazar’ınmış.

Kurgusu bu şekilde ortaya konulabilecek roman, hızlıca, üzerinde fazla çalışılmadan yazılmış intibainı vermektedir. Kurguda büyük kusurlar vardır. Mesela, Ahmet Yazar, normal bir zenginken, gittiği otelin kendisinin olduğunu dahi bilmemesi kurgusal açıdan normal bir durum değildir. Yine Belma ile Osman Nuri arasındaki aşkta bir roman kurgusu çerçevesinde normal seyreden bir olay olarak inşa edilemez. Ayrıca, gereksiz yere, tekrara düşme pahasına bilgilerin verilmesi de kurguda büyük bir eksiklik olarak belirlemektedir.

* * *

Kemal Tahir, bu romanlarında, dil ve üslupta henüz bir bütünlük sağlayabilmiş değildir. Mesela, *Sahte Serseri* romanında Hizmetçi Sadık, Anadolu ağzıyla konuşturulur. Ancak bu konuşturma oldukça başarısızdır. Sadık’ın konuşmaları ile yazarın daha sonraki yıllarda orta Anadolu ağzıyla konuşturduğu kahramanlar karşılaştırıldığında Kemal Tahir’in nereden nereye geldiği açık bir şekilde görülmektedir.

Eserlerde kullanılan dilde, bazı gramer hataları da görülmektedir. Mesela, Türkçe’nin dikkat gerektiren kullanımlarından olan ‘ne... ne’ yapısının kullanımında yazarın zaman zaman hata yaptığı görülür. ‘Ahmet Süleyman’ı en uçarı çağlarında ne kahveye, ne de

³⁰⁷ *Sahte Serseri, Karikatür*, 6 İkincikanun (Ocak) 1938 - 21 Nisan 1938, nu: 106-121

meyhaneye bırakmamıştı.³⁰⁸ cümlesi bu tür hatalara bir örnek olarak kaydedilebilir. Yazar üslup olarak okuyucuyla diyaloga geçen tefrika romanlara mahsus bir üslup kullanır.

³⁰⁸ *Aşk Modası*, 3. Tefrika

II.3.2. Edebî İddiayla Kaleme Aldığı Romanlar

II.3.2.1. Toplum Kışkacındaki Ferdin Dramı: Sağırdere – Körduman – Kelleci

Memet – Karılar Koşuşu

Kemal Tahir, İstanbul'da yaklaşık bir yıl tutuklu bulunduktan sonra, Çankırı'ya gönderilir. Çankırı, yazara, daha önce bulunduğu kısa dönemlerde kısmen tanıdığı Anadolu insanını ve coğrafyasını, yakından tanıma fırsatı verir. Bu açıdan Çankırı, yazarın, edebî şahsiyetinin oluşumunda önemli bir evredir. Yazar, İstanbul'da tutmaya başladığı notlarına Çankırı'da devam ederek gözlemlerini kayda geçirir. *Sağırdere* ve devamı mahiyetinde olan *Körduman*, yazarın edindiği bu notlardan meydana gelen ilk eserlerdir. Çankırı'da tuttuğu notlara dayanan diğer roman *Kelleci Memet*'tir. Yazar, bu üç romanında daha ziyade toplumsal unsurlar tarafından belli bir kısaksaca sokulan insanın dramını söz konusu eder. *Sağırdere* ve *Körduman*'ın birbirinin devamı mahiyetinde olması sebebiyle incelemede ikisini birlikte ele alırken; *Kelleci Memet*'i yine bu başlık altında ama bu romanlardan ayrı olarak söz konusu edeceğiz. *Karılar Koşuşu*, Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayınlanmış olmasına ve Malatya civarını konu almasına rağmen tema itibarıyla *Sağırdere*, *Körduman* ve *Kelleci Memet*'le aynı kabul edilebileceğinden, onu da bu başlık altında ele alacağız.

Sağırdere ve *Körduman*, yazarın edebî iddiayla yayınladığı ilk eserler olması bakımından önemlidir. Özellikle *Sağırdere* yayınlandığında, edebiyat dünyasında büyük bir yankı uyandırır. 'Köyü en iyi anlatan roman' olarak kaydedilir. Nazım Hikmet, bu roman hakkında yazdığı bir mektupta Kemal Tahir'i Türk romanının en büyük ismi olarak niteler.³⁰⁹

Sağırdere, Mustafa ile Pelvan Vahit'in kızların oynadığı bir düğün eğlencesini (ferfere) gizlice seyretmeleriyle başlar. 16 yaşlarında bu iki genç, henüz tam bir şahsiyet kazanmamış kişilikleriyle, köyde 'her şey olmaya müsait' bir şekilde yaşamaktadırlar. Kahramanların bu durumları, romanın ilerleyen bölümlerinde hadiselerin ve tarihsel birikimin onlara farklı özellikler kazandırarak yönlendireceği bilgisini, satır arasında, barındırmaktadır.

Mustafa, Ayşe'ye; Vahit, Güldane'ye aşiktir. Ancak köy yaşamının şartlarıyla çevrelenmiş olmaları sebebiyle, yaşayacakları hadiseleri kendileri tayin edemez. Nitekim Mustafa, Ayşe'nin Hakkı'ya ikinci eş olarak verilmesi üzerine, Ankara'ya çalışmaya gider. Aynı şekilde Vahit de Güldane'ye ulaşamadığından Mustafa'yla beraber 'Ankara gurbeti'ne çıkar. Mustafa da Vahit de daha önce kentle karşılaşmadıklarından, önceleri şehre uyum sağlayamazlar.³¹⁰ Taş kırma işinde çalışırlar. Mustafa'nın işini kaybetmesi, Vahit'in

³⁰⁹ Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968

³¹⁰ Ancak bu problem, mesela Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanındakinden çok uzaktır. Köy-kent çatışmasını *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanını merkez alarak inceleyen bir çalışma için bkz.

çalışmaya devam etmesi, aralarındaki ‘farklılığı’ gün yüzüne çıkarır. Ancak Mustafa uygun bir iş bularak önemli sayılabilecek bir kazanç elde eder. Bu kazancın övücüyle köyüne döner.

Körduman, Mustafa’nın köye dönmesiyle başlar. Mustafa, parası ve iyi giyinmesiyle köyde ciddi bir saygınlık kazanır. Babasının kışkırtmasıyla Hakkı’dan ailesinin öcünü almaya çalışır. Hakkı’nın karısıyla gayr-i meşru ilişki yaşar. Bu esnada romanda şeytani yönü temsil eden Topal İsmail, Vahit’le Mustafa’yı birbirine düşman haline getirir. Sonuçta Mustafa, Vahit’i vurur ve olayın ardından büyük bir şaşkınlık yaşar. Mustafa bu haliyle, yazarın ifadesiyle, ‘kısıtılmış bir hayvana’ benzer.

İÇERİK

İsimden İçeriğe: Eserlerde Sembolik Muhteva: Kemal Tahir, eserlerinin ismini seçerken, bu isimlere önemli anlam katmanları yükler. Eser isimleri ve bölüm isimleri, adeta muhtevanın özünü verir. *Sağırdere*, ismini köyün yakınından geçen dereden almaktadır. Romandaki muhteva incelendiğinde ‘sağırlık’ halinin insanlara da hakim olduğu görülür. İnsanlar, adeta bir dış öge-toplumsal kimlik tarafından güdülmekte, bu hal içerisinde kendi gerçekliklerinin farkına varamamaktadırlar. ‘Sağırdere’, köyün insanlarının halini ve bu insanları idare eden sistemi ifade eder. Aynı durum, *Körduman* romanı için de geçerlidir.³¹¹

Körduman’da, köyün üzerine adeta bir ‘körduman’³¹² çöker ve bütün insanları esir alır. *Sağırdere*’deki ‘sağırlık’, bu romanda kör duman sebebiyle ‘körlük’ halini alır. İnsanlar gerek manen gerekse maddî olarak birbirlerini ‘görmezler.’ Romanın altı yerinde ‘körduman’ vurgulanarak, insanlar, dolayısıyla kurgu üzerindeki etkisi hissettirilir:

‘Yamören’i o gece körduman basmıştı. Üç adım ilerisini görmek mümkün değildi.’³¹³

‘Sabahleyin uyanır uyanmaz, pencereden baktı. Körduman oduğu gibi duruyor, avlu duvarları bile görünmüyordu.’³¹⁴

‘‘Derdin nedir?’’ demezsiniz. Dağı, taşı körduman kaplamış, bu Mustafa dışarıda neyi aramakta?’³¹⁵

Berna Moran, ‘Bereketli Topraklar Üzerinde Köylü Şehirli Çatışması’, *Türk Romanına Eleştirel Bakış II*, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s.36-58

³¹¹ Benzer bir yaklaşım için bkz. Ramazan Korkmaz, ‘Kemal Tahir’in Sağırdere ve Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümlemem Denemesi’, *Adam Sanat*, nu. 145, Aralık 1997

³¹² Köylüler, ‘sis’e bu ismi vermektedirler.

³¹³ Körduman, s. 110

³¹⁴ a.g.e., s. 115

³¹⁵ a.g.e., s. 117

Kaydedilen bu pasajlarda ve konuyla ilgili diğer pasajlarda,³¹⁶ kördumanın köyü içine aldığı vurgulanır. *Sağırdere*'de maddi bir unsur, sembolik olarak kullanılıyordu. Burada da aynı durum geçerlidir. Ancak, Kemal Tahir'in romancılığı düşünüldüğünde, bu iki ismin sadece kaydedilen hususlarla sınırlı olmadığı, daha derin anlam katmanlarını barındırdıkları da düşünülebilir. Şöyle ki gerek 'sağırdere', gerekse 'körduman', topluma olan etkisi bakımından, topluma kimliğini kazandıran tarihsel şartlar ve bu şartlar ışığında oluşmuş yapı olarak kabul edilebilir. Böylece *Sağırdere*'yi ve *Körduman*'ı, Kemal Tahir'in Çankırı yöresi köylüsünü, hatta tüm Anadolu insanını, arkasından gördüğü bir köy ve medeniyet tasavvuru olarak kaydetmek mümkündür.

Çeşitli Meseleleriyle Köy ve Köylü

Sağırdere'nin bir bölümü hariç, iki roman da köyde geçmektedir. Romancının iddialarından biri, köyü ve köy insanını anlatmaktır. Bu sebeple, romanda yer aldığı şekliyle köy, önemlidir. Yine bu romanın 1941 yılında yazıldığı, o yıllarda da Türk edebiyatında köy romanlarının 'moda' olduğu düşünülürse, Kemal Tahir'in bu romanları vasıtasıyla ortaya koyduğu iddianın önemi fark edilir. Yazar, 'toplumsal gerçekçi' diğer birçok romancının anlattığı köyün 'dışında' bir köy anlatma gayesindedir.

Köylüyü konuşturarak anlatmaya çalışan yazar, köylüyü, günlük yaşamı içerisinde söz konusu ettiğindeyse, onun tarlada çalışmak, hayvanlara bakmak gibi iş yaptığı anlarından ziyade, bu tür işlerinin dışında meşgul olduğu meseleleriyle ilgilenir. Mesela, ne bu romanlarında ne de köyü konu alan diğer romanlarında kahramanları, tarlada çalışırken veya üretim şartlarıyla mücadele ederken, pek fazla, göremeyiz. Bu açıdan Kemal Tahir, köylünün günlük hayatını anlatırken, onun rutin işlerinden ziyade, yaşadığı hayata yön veren meselelerini söz konusu eder. Yazar, bu insanların (köylülerin) üretim ilişkileri dışında neyle meşgul olduklarını sorgular. Bu sorgulamalarının ve tahlillerinin neticesinde bir portre çizer. Buna göre köylü, hayata, tarihsel şartların ve tabiat şartlarının şekillendirdiği bir bakış açısıyla bakmaktadır. Güce, tapma derecesinde önem veren köylü, olabildiğince kurnaz, bu kurnazlığına rağmen zaman zaman olabildiğince safderun bir kişiliğe sahiptir.³¹⁷ Birey olma şuuru varamamıştır; bencil bir yapısı vardır. Bu bencillik bazen kişisel olduğu gibi bazen de

³¹⁶ a.g.e., s. 120, 174, 186

³¹⁷ Her iki romanda da para ve maddi güç sık sık zikredilir. Mustafa'nın bir değerlendirmesinde dile getirdiği gibi para 'dünyanın çivisi' olarak görülür. (Körduman, s. 31), Köylünün paraya ve maddi güce verdiği önemin örnekleri için bkz. *Sağırdere*, s. 157, 199, *Körduman*, s. 31

sülalesi adına olabilmektedir. Köylü insanın hayatını düzenleyen, katı toplumsal kurallardır. Toplumsal alanda ‘ayıp’ kavramına çok büyük önem verilirken, tek başına kalındığında bu kavram, yaptırım gücünü yitirmektedir.³¹⁸

Kemal Tahir’in anlatımı içinde köylü insan, genç olanları kadın peşinde koşarak, yaşlı olanları da birbirlerini, özellikle sülale-kabile farklılığı sebebiyle, çekiştirerek, vakit geçirir. Romanın başlarında Mustafa’nın ve Vahit’in biricik meseleleri sevdikleri kızlardır. Yaşlıların gündemi ise kabileleri adına göttükleri meselelerle doludur. Mustafa ve Vahit farklı sülalelerden olmalarına rağmen, romanın başlarında çok samimi dostturlar. Ancak yine romanın başlarında Mustafa ile Vahit arasında geçen,

- Bu dünya bildiğin gibi değil Pelvan!
- Suç dünyanın mı?... Adamlar kötü...³¹⁹

şeklindeki diyalogla, kendi iradelerinin rağmen cereyan eden şartlarla mahdud olduklarını ifade ederler. Köylünün hayat karşısındaki konumunu tayin eden bu ‘dünya’, batıl inançların, cehaletin, ahlakî yozlaşmanın, cinsel açlığın şekillendirdiği bir alemdir. İnsanî olanın asgari olduğu bu ‘dünya’, olabildiğince acımasızdır. İnsanlara birey olabilme hakkını tanımamaktadır. Nitekim *Sağırdere*’yi ve *Körduman*’ı Mustafa ve Vahit’in arkadaşlıkları bağlamında da okumak mümkün. Buna göre, Mustafa ve Pelvan’ın ‘cancığer’ arkadaşlıklarıyla başlayan *Sağırdere*, *Körduman*’da Mustafa’nın Vahit’i öldürmesiyle biter. Bu yapı, köylü insanın hayatını düzenleyen, köylü insana şahsiyet veren dış şartların gerçekliğini ve gücünü ortaya koyar. Mustafa’nın Vahit’i öldürmesi, ‘bildiği gibi’ olmayan dünyanın, kendini Mustafa’ya hakim kılmasıdır. Aşağıda ortaya konulacağı gibi köylü, hayatını, dünyaya bakışını, adeta, atasözlerine göre düzenlemektedir. Hemen her meselede atasözlerine müracaat edilir. Bir işin iyi veya kötü olması, daha önce o işle ilgili söylenmiş sözlerle belirlenir. Tarihsel ve toplumsal birikim etrafında şekillenen atasözleri, bu toplumun yazılı olmayan anayasası gibidir.

Köylünün önemli vasıflarından ikisi, kurnazlığı ve gösterişe önem vermesidir. Murat dile getirdiği, ‘Bilirim... Biz köylüyüz. Gösterişe ölürüz. Gösterişçiliğimizden ellerin lafına çokça bakarız. Sıkça efeleniriz ama, fukara komşumuzdan başkasına da, gücümüz yetmez.’³²⁰ şeklindeki ifadeleriyle köylünün gösterişe verdiği önemi, ‘Başımızda bir bela daha var:

³¹⁸ Köylünün kaydedilen bu özellikleriyle ilgili gerek anlatıcı kişinin gerekse köylünün kendisinin değerlendirmeleri için bkz. *Sağırdere*, s. 49, 50, 60, 76, 128, 147, 151, 157, 215, 228, 231, 240; *Körduman*, s. 35, 39, 72, 84, 99, 110, 148, 189, 186, 250, 359, 367

³¹⁹ *Sağırdere*, s. 36

³²⁰ a.g.e., s. 49

Kurnazlık...Aklımız bir şey gelir. ‘Bunu bizden başkası bulamaz.’ diye güveniriz.’³²¹ ifadesiyle de köylünün kurnazlık yönünü ortaya koyar. Bu ifadelerin hem Murat tarafından dile getirilmiş olması hem de romanın başında kaydedilmiş olması önemlidir. Hem gösterişçiliği hem de kurnazlığı köylünün cehaleti üzerine yükselen bir yapıdır. İki roman boyunca, cehalet üzerine yükselen bu anlayışların insanlara verdiği yönü gözlemleriz. Romandaki olayları belirleyen hususlar, Yakup Ağa’nın gösterişe verdiği önem, Hakkı’nın kurnazlığı ve Mustafa ve Vahit’in cahilliğidir. Nitekim *Körduman*’ın sonunda yine Murat’ın ifade ettiği, ‘Esasta birbirinizi çekemiyorsunuz. Elli evlik köyü, tarlasıyla bahçesiyle, toptan birinize verseler, yine gözünüz doymaz. Hep mal hırsı, biraz da cahillik...’³²² şeklindeki düşüncelerle bu yapı ortaya konulur. Bu değerlendirmenin romanın sonunda geçmiş olması da dikkat çekicidir. Bu husus göz önüne alındığında, iki romanın, konuyu ortaya koyma bakımından, Murat’ın kaydedilen bu iki değerlendirmesi arasında geçtiğini düşünmek mümkündür. Ayrıca bu değerlendirmeleri Murat gibi bir karakterin yapması da önemlidir. Murat, her ne kadar Yamörenli olsa da Köy Enstitüsü’nde okumuş olması bakımından köye ‘dışarıdan’ bakabilmektedir. Köylü, Murat’ın fikirlerini ‘garip’ bulsa da saygı duyar.³²³ Yazar, Murat’ı pek fazla yansıtıcı kahraman olarak kullanmaz. Ancak kaydedilen bu değerlendirmelerde, Murat’ın yansıtıcı kahraman olduğunu düşünmek mümkündür.

Köylünün hayata bakışında dikkat çekici bir nokta da güce verdiği önemdir. Hatta köylünün güce, tapma derecesinde bir önem verdiği varsayılabilir. Köylünün güce verdiği önem, sosyolojik olarak köy toplumunun yaşam şartlarıyla ilgili olmakla beraber, bu özelliği Anadolu köylüsünün toplumsal kimliğiyle ilgilidir. Yazar, *Rahmet Yolları Kesti* romanında eşkıyalık meselesini de yine Anadolu’da güce verilen önem cephesinden değerlendirecektir.³²⁴

³²¹ a.g.e., s. 50

³²² *Körduman*, s. 367

³²³ Romanda Murat karakteri, temsil ettiği rol bakımından oldukça önemlidir. Köylüler, Murat’ın fikirlerini fazlaca anlamasa da ‘bir bilen olması’ bakımından ona yüksek bir konum verirler. Mesela, köyde hemen herkes kabilesine göre değerlendirilirken Murat, kabileler üstü görülür ve herkes tarafından sevilir ve sayılır. Ancak özellikle Murat’ın babası Yakup Ağa, ‘köyün yerleşmiş adetlerine’ karşı geldiği için Murat’ı ‘bozulmuş’ olarak görür. Mustafa üzerinde tesirli olmasını istemez. Çünkü Murat, köylünün hayata bakışını yanlış görmektedir. Eğer Mustafa da Murat gibi olacaksa, Mustafa da ‘kaybedilecektir’ Bu çalışmada şahıslardan ziyade temalar üzerinde durulduğundan Murat genişçe söz konusu edilmedi. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi, temsil ettiği rolle önemli bir karakterdir. Murat’la ilgili değerlendirmeler için bkz. Sağirdere, s. 34, 50, 59, 84; *Körduman*, s. 23, 27, 33, 80, 113, 184

³²⁴ Kemal Tahir’in eşkıyaya bu bakışının yanı sıra ağalık-muhtarlık kurumuna da toplumsal gerçekçi romancılardan farklı bir tezle yaklaştığı görülmektedir. Romanda ağa veya muhtar konumunda olan insanların, köylü üzerinde emek ilişkisi bakımından bir hakimiyeti söz konusu değildir. Hele diğer romancılarda görülen derebeyinden bozma ağa tipine ise Kemal Tahir şiddetle karşıdır. Bu sebeple romanda ağaların bu yöndeki özellikleri, sıklıkla vurgulanır. Kemal Tahir, Anadolu toplumunda ağalığın nasıl ortaya çıktığını, toplumla ilişkisinin nasıl olduğunu Çorum Üçlemesi (*Yedi Çınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal*) da anlattığı için,

Köylüler, güçlü olana ‘kapıdan sığmaz yiğit’ ifadeleriyle saygılarını dile getirirler. Romanda kendisinden ismen bahsedilen eski eşkıyalardan Eğri Ahmet de böyle biridir. Ayrıca köylü, güçlü olandan sopa yemeyi ‘normal’ sayarken, güçsüz olan birinden sopa yemeyi ‘rezillik’ olarak görür. Mesela, Mustafa, Vahit’in bir köpeği bıçakla yaralaması üzerine köy heyetine çağrıldıklarında, heyetten dayak yiyeceğinden dolayı değil, ‘Köpek için sopa yemiş!’ denileceği için utanır ve bu durumu, ‘köyde durulmaz.’ bir hal olarak görür.³²⁵ Güce verilen bu önem içerisinde bir an önce ‘büyümüş olmak’ da önemlidir. Çocuk olmanın hiçbir değerinin olmadığı köyde, insanlar bir an önce delikanlı sayılmak için uğraşırlar. Bunun için de bıyıkların çıkması ve askere gidilmesi çok önemli görülür. Nail ile Mustafa konuşurken Mustafa’nın dile getirdiği, ‘Senin kadar olsam, Nail Ağa, askerliğimi bitirsem... Ayşe beni severdi beni mutlak!... O zaman adamın bıyıkları çıkar; gurbete gider, para kazanır. Bıyığı çıkmadan, erkek, erkek sayılmaz öyle ya?...’³²⁶ şeklindeki ifadelerde köylünün güce verdiği önemin başka bir cephesi ortaya konulur. Romanda erkekliğe yapılan vurgu, cinselliğe verilen önem ve güç simgesi olarak erkek egemen toplumun yansıması şeklinde değerlendirilebilir.

Romanda köyde var olan folklorik özelliklere de değinilir. Kemal Tahir, uzun yıllar köylülerle gece gündüz aynı mekanları paylaştığından, köylüye şahsiyetini kazandıran folklorik unsurları yakından gözlemlene imkanı bulur.³²⁷ Romanda yer alan gelenek ve görenekle ilgili öğeler, daha ziyade, fonksiyonunu kaybetmiş bir ahi adeti özelliğini gösteren ‘başağalık’ meselesi etrafında ortaya konulur.

Orta Anadolu’nun birçok ilinde görülen ve yörelere göre farklı isimlerle anılan folklorik unsurlardan biri, Çankırı’da ‘yaren’ diye adlandırılan gelenektir. Bir sohbet toplantısı özelliği gösteren bu geleneğin en önemli fonksiyonu, küçük toplum birimlerini denetleme ve düzenleme özelliği göstermesidir. Tarihsel olarak ahi geleneğine bağlanan bu gelenek, bugün de, çoğu kere sembolik bir değerle de olsa, bazı yörelerde devam ettirilmektedir. Kemal Tahir bu geleneğin ahilikle bağlantısına ve bugün artık fonksiyonunu yitirmiş olmasına dikkat çeker ve bir dipnotla bilgi verir.³²⁸ Romanda ortaya konulduğu şekliyle bu gelenek, yaptırım gücü kalmayan folklorik bir özelliktir.

meselenin bu yönüne fazlaca değinmez. Sağırdere ve Körduman’da ağalıkla ilgili değerlendirmeleri için bkz. Sağırdere, s. 30, 62; Körduman, s. 326

³²⁵ Sağırdere, s. 30

³²⁶ a.g.e., s. 43-44

³²⁷ Kemal Tahir’in eserlerinde yer alan folklorik unsurlarla ilgili bir çalışma için bkz. Tülay Er, *Kemal Tahir’in Altı Romanının Halkbilimsel Açısından Değerlendirilmesi*, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1986

³²⁸ Sağırdere, s. 36

Battal ‘Büyük Başağa’, Murat da ‘Küçük Başağa’dır. Daha sonra yapılan seçimle Nail, Murat’ın yerine ‘Küçük Başağa’ seçilir. Gençler konuşurken zaman zaman bu gelenek gündeme getirilir. Gençler ilk planda bu kurumun yaptırım gücünden ‘korkuyor gibi görünürler.’ Ancak pratikte hiçbir yaptırım gücü yoktur. Mesela, Mustafa ile Vahit, kızları gözetlerken ‘Başagalık’ tarafından cezalandırılacaklarını düşünürler ama gözetlemeden de geri durmazlar.

Başagalık kurumu, gençlere eğlence için köye ‘karı’ getirmekte, sıkıntısı olana maddi yardımda bulunmakta, düğün yapacaklardan da aidat nevinden bir ücret tahsil etmektedir.³²⁹ *Körduman*’da anlatılan başagalık seçiminde bunlara yer verildikten sonra, yapılan seçimde ‘köyün kopuklarından’ Nail, ‘Küçük Başağa’ olur. Nail’in seçilmesine gençler sevinirler. Çünkü, Nail, ‘hovardalıklarına’ göz yumacaktır. Mustafa, başagalık ve yarenle ilgili yaptığı şu değerlendirmede bu geleneğin bulunduğu durumu ortaya koyar:

Eskiden yaren iyi imiş. Bakma şimdi... Bacağım uyuştu. Dizinin birini dikip oturacaksın. Başağanın keyfi bilir. – Vahit’i, İsmail’i bütün kalabalığı birden hatırlayarak başka bir şeye karışamaz olmuş. Bir de, gençler birbirine mutlaka ‘Ağa’ diyecek. Dışarıda ana avrat sövüşenler, içeriden ‘Ağa gel, ağa git!’ Vahit’le İsmail’i barıştırdılar. Millet işin alayında... Güler Allah, güler... Yamören’in delikanlısı total İsmail’e kalmış. Görürsün, yakında Hırsız İsmail, büyük başağa olur. – içini çekti: Yamören’in adamını bu yıl, Candarma Nail güdecek! Başagalığı, sözüm ona, kabullenmek istemedi. Naz etti. Hele bak! Dünyanın işi oyun olmuş. Bir aydır bize yalvarmakta oysa... ‘Aman beni yiğitbaşı yapın!’ diyerek... Bunu bilmeyen yok! Neye naz edersin! Gösterişe!³³⁰

Kemal Tahir, burada kaydedilen başagalık gibi toplumsal öğelere büyük önem vermektedir. Çünkü yazar, toplumsal kimliği bu tür, günlük hayatı düzenleyen, unsurlardan hareketle tanımlamaktadır.

Gençler arasında ‘başagalık’ kurumu şeklinde gözlemlenen bu gelenek, yaşlılar arasında ‘yaren’ olarak görülür. Ancak romanda yaren toplantılarıyla ilgili herhangi bir değerlendirme veya örnek kaydedilmez.

Diğer bir gelenek unsuru, düğün ve ev hayatıyla ilgilidir. Romanda Battal’ın düğünü anlatılır. Bu düğünde gençler arasında oynanan ‘Sinsin oyunu’, damada verilen cezalar,

³²⁹ Başagalıkla ilgili yapılan seçim ve diğer folklorik unsurlar için bkz. *Körduman*, s. 150, 154, 156, 157

³³⁰ a.g.e., s. 162

gelinin kız çıkmasına verilen çok büyük önem vs. düğünle ilgili adetler olarak kaydedilir.³³¹ Yine gelinin evdeki konumuyla ilgili önemli gelenek örneklerine yer verilir. Mesela, Yakup Ağa, Murat'ın eşi Feride'yi kendi yemek yediği sofraya oturttuğu için köyde garipsenir ve 'Ankara adetini' köye getirdiği için eleştirilir. Çünkü gelin, erkeklerin oturduğu sofraya oturamaz. Yine Feride, 'gelinlik ettiği için' Mustafa kendisine seslenince, konuşmaz. Çünkü gelin, kaynının yanında konuşamaz.³³²

Köylüyle ilgili olarak kaydedilebilecek diğer bir husus, batıl inançlardır. Köylünün hayatını düzenlemede atasözlerine yakın bir etki sahibi olan batıl inançların büyük kısmı, dinî inançların köy toplumu etrafında şekillendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Batıl inançlar, fonksiyonlarıyla birer gelenek halini almışlardır.

Yazarın anlatımı içerisinde köylünün inançlarından batıl olmayanı yok gibidir. Bu durum, yazarın dine bakışıyla da ilgilidir. Dolayısıyla yazar, kendi bakış açısıyla örtüşen bir kurgu ortaya koyar. Romanda çokça söz konusu edilen batıl inançlar, daha ziyade evlilik ve kadın erkek ilişkileri etrafında görülür. Bu durum, yazarın cinselliğe romanda verdiği önem sebebiyle olabileceği gibi ana olaylardan birinin bu konu etrafında şekillenmesinden de kaynaklanabilir.

Topal İsmail'in taşıdığı yarasa kemiği 'sıcaklık muskası' olarak kullanılır. Kemiğin bir ucu sıcaklık, bir ucu da soğukluk etkisi yapmaktadır. Mustafa, yarasa kemiğini Ayşe'ye sürmesiyle Ayşe'nin kendine sıcaklık duymaya başlayacağını düşünmektedir.³³³ Kadın erkek arasındaki ilişkileri düzenlemek için muskaya sık sık başvurulur. Muska, her derde deva olarak görülür. Meryem, Mustafa'ya Ayşe'yi 'ayarlama'ya çalışırken Mustafa'nın, bu işin muskayla olamayacağını belirtmesi üzerine, 'Töbe çek akılsız, töbe çek! Muskasız olur mu? İşin temeli kara tavuk kanıyla yazılmış muska...' ³³⁴ diyerek muskanın 'önemine' dikkat çeker. Muskaya verilen önem bu kadarla sınırlı değildir. Ömer, 'gurbet'ten sıtma hastalığıyla gelince, ilaçların iyileştiremediği hastalığı, 'Reşit Hoca'nın muskaları iyileştirmiştir.'

Diğer bir batıl inanç örneğini yine kadın erkek ilişkisinde görürüz. Ayşe, Hakkı'yla evlenince, Mustafa bu evliliğe engel olmak için son bir çare olarak baş vurduğu yöntemi İsmail'e şu şekilde anlatır:

'... Nikahları kıyılırken saati de kapadım. Bıçağı da kınına soktum. Kızın bineceği hayvanın üzengisinden Vahit, kırk taş geçirdi...

³³¹ Sağirdere, s. 93 vd.

³³² Körduman, s. 37, 63

³³³ Sağirdere, s. 27, 73

³³⁴ Körduman, s. 111

Hiç biri fayda vermedi. Hani ‘Herif karıya yaklaşamaz, utanır da, utancından çatlar!’miş...³³⁵

Mustafa’nın dile getirdiği bu batıl inanca Murat’ın bakışı, dikkat çekicidir. Batıl inançların hiçbirine inanmayan Murat, bu inanca da ‘yalan’ der. Topal İsmail, Murat’ın bu değerlendirmesine ‘okumuş adam sözü’ diyerek fazlaca önem vermez.³³⁶ Ancak Mustafa, Murat’a hak verir. Ne var ki başka bir çözüm yolu düşünülemediğinden batıl inançlara güvenini devam ettirir.

‘Sarı kedi, kara oğlak’ diye adlandırılan inanç, romanda yer alan diğer batıl inançtır.³³⁷ Kemal Tahir’in, ayrıntısını *Kelleci Memet* romanında³³⁸ anlattığı bu inanca göre, izbe yerlerde bulunan sarı kedi ve kara oğlak insana zarar vermektedir. Aynı şekilde izbe yerlerde cin ve perinin bulunacağı, buraların ‘tekin yerler olmadığı’ da romanlarda zaman zaman dile getirilir.

Köylünün inandığı batıl inancın bir örneğini de Yakup Ağa dile getirir. Yakup Ağa, Mustafa’yla tarlada çalışırken, buğdayların niçin az başak verdiğiyle ilgili şu inancı aktarır:

‘ Bir şehir karısı³³⁹ tarla kıyısında çocuğunu apteste tutmuş. Sonra bebeyi başakla temizlemiş... Allah o dakika gazaba gelmiş, sapı dibinden tutup sıyırmış! Niyeti bütün başakları inadına, gökyüzüne çekmek... Derken, yeryüzündeki bütün itler, bağırışmağa, ağlaşmağa, ulumağa başlamış. Bunun üzerine, kurban olduğum Allah, sapın tepesinde bir başak bırakmış. Senin haberin var mı? Biz şimdi, itlerin kismetini yemekteyiz!’³⁴⁰

Yazarın batıl inançlara bakışı, dine olan yaklaşımı etrafında şekillir.

Kemal Tahir’in dine bakışını şekillendirdiği Marksist disiplin, dini, toplulukları ‘uyutan’ - ‘uyuşturan’ bir ‘afyon’ olarak düşünmektedir. Burada din etrafında inşa edilen bu batıl inançların insanların hayatlarını şekillendirdiği, onları ‘bağladığı’, onların hayatla ve tabiatla ilişkilerini düzenlediği görülmektedir. Bu ilişkide batıl inançların bir ‘afyon’ özelliği gösterdiği, ortaya konulan anlatım çerçevesinde, düşünmek mümkündür. Bu sebeple yazar, bu batıl inançları köylü toplumun özelliklerinin bir kısmı olarak kaydetmenin yanında, köylü toplumu tahlil bağlamında da kullanmaktadır. Aynı şekilde yazarın burada batıl inançlara

³³⁵ Sağırdere, s. 121

³³⁶ Yukarıda Murat’a köylünün saygı duyduğu kaydedilmişti. Murat’a duyulan bu saygının yanında, Murat’ın köyün değer dünyasıyla ilgili değerlendirmeler karşısında onu küçümseyici bir tavır da gözlemlenir. Topal İsmail’in değerlendirmesini de bu bağlamda düşünmek mümkündür.

³³⁷ Körduman, s. 177

³³⁸ *Kelleci Memet*, s. 244

³³⁹ Köylünün, yanlış olan bir şeyi ‘şehirliye’ mal etmesi, köylü-şehirli ilişkisi bağlamında, şehirliye bakışı işaret etmesi bakımından önemlidir.

³⁴⁰ Körduman, s. 99

karşı geliştirdiği eleştirel tavrı, mesela Hüseyin Rahmi'nin romanlarında görülen türden bir eleştiri olarak nitelemek mümkün değildir. Çünkü yazar, metafizik sistemi eleştirmektedir.

Köylünün kadına bakışı, romanda köylüyle ilgili gündeme getirilen diğer bir husustur. Kemal Tahir'in romanlarındaki kadın konusu, farklı yaklaşımlarla, çokça tartışılan bir konudur. Çoğu eleştiride yazarın kadını cinsel bir obje olarak gördüğü, kadına iyi hiçbir vasıf yüklenmediği dile getirilir. Evet, Kemal Tahir'in romanlarında ahlaklı kadın, cinsel obje olarak görülmeyen kadın çok azdır. Ancak burada yazarın bir bütün halinde değerlendirilmediği kanaatini ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü yazarın eleştirdiği nokta, yazara eleştiri noktası olarak dönmektedir. Şöyle ki Kemal Tahir, hemen her eserinde anlatıcı kişi olarak meseleleri ve kahramanları toplumsal kaidelerden hareketle ele alır. O, bir düşünce etrafında Türk toplumunu tahlil etmeye ve anlamaya çalışmaktadır. Bu sebeple, yazarın kadını cinsel obje olarak gördüğü, sadece cinsel obje olarak anlattığı şeklindeki eleştiri yerine, kadının cinsel obje olarak görülmesini anlattığı kaydedilebilir. Nitekim bu iki romanda da bu yaklaşımımızı doğrulayan bir yapı görülmektedir.

Her iki romanda kadın, üçlü bir çerçevede ele alınır. Kadın 'boğazına' düşkündür – kadın cinselliğe düşkündür – kadının aklı kıttır. Kadınlı ilgili hemen her değerlendirme bu üç düşünceye dayanır.

Mustafa ile Vahit, *Sağırdere*'nin başında konuşurken Vahit, 'Köylü kısmının karısını sen bilmez misin? Bizim karımız, 'boğaz' dedin mi, şuraya yatar da ölür. Hepsı, kocasından gizli, sapan demirini leblebiciye verir. 'Sonunda dayaktan öleceğim.' demez.'³⁴¹ şeklindeki değerlendirmesiyle, roman boyunca kadına yönelik ortaya konulacak bakışı dile getirmiş olur. Yine romanın devam eden kısımlarında kaydedilen şu değerlendirme de kadının algılanma biçimini dile getirir:

Tavuğu buğday tanesiyle çekip getirirsin, karıyı üzüm tanesiyle...³⁴²

Kadının 'boğazı' ve cinsel istekleri sebebiyle kolayca 'kandırılacağına' dair bu bakışın dışında, kadının 'akılsız' olduğuna dair bakışa örnek olarak, 'Bu karı milleti eşek... Aklı var, fikri yok!'³⁴³, 'Karı kısmının aklı var da fikri yok...'³⁴⁴ şeklindeki düşünceler kaydedilebilir. İşte Kemal Tahir, köylü kadını böyle bir çerçeve içinde ele almaktadır. Romanın başından itibaren bunu da ortaya koymak suretiyle, kadının niçin ahlaksızlığa sürüklendiğinin izahını getirmektedir. Buna örnek olarak Ayşe düşünülebilir. Romanın başından itibaren Ayşe'nin peşinde koşan Mustafa, bir türlü yüz bulamaz. Hatta Ayşe, Mustafa'yı yaralar. Ahlakına

³⁴¹ *Sağırdere*, s. 23

³⁴² a.g.e., s. 27

³⁴³ *Körduman*, s. 56

³⁴⁴ a.g.e., s. 16

düşkün olan Ayşe'nin muhatap olduğu toplumsal şartlar, onu, elinde olmadan, bir noktaya doğru sürüklemektedir. Ayşe, kendinden 40 yaş büyük Hakkı'nın ikinci eşi olduğu, Hakkı'nın cimriliği sebebiyle köyde çıplak ayakla gezmek zorunda kaldığı zaman Mustafa'ya 'razı olur', onunla yasak ilişki yaşamaya başlar. Ayşe'nin ahlaksızlığı onun tercihi değildir. Yaşadığı şartlar onu bu duruma sürükler. Romanın sonunda, yazar, yine Murat vasıtasıyla kadınların algılanma biçiminin yanlışlığını tahlil eder.

Ömer'in Murat'tan aktardığı cümlelerde Murat, 'Köylü kısmı, karı milletini, sözüm buradan dışarı eşek gibi kullanır! Mal gibi alır, satar.' demektedir. Ömer, bu sözleri değerlendirirken Murat'a hak verir. Kadınların 'cinsel obje' olma nedenleri ise Ömer'in şu sözleriyle açıklanır:

Karı kısmını, aç bırakmayacaksın, hırsız olur, çok söylemeyeceksin, arsız olur. Hele ayağını, başını köy yerinde, çıplak bıraktın mı, yandın! Çileden çıkarırlar.³⁴⁵

Ayşe'nin sözleri, Ömer'in bu değerlendirmesini netleştirmektedir.

'Abla, hep 'Günah' dersin. Ben de şaştım: Bir köyün adamı arkama düşmüş. Vahit laf atar. Nail bıyık бүker. Topal İsmail bile kırık bacağına bakmadan geçen gün göğsünü yumrukladı. Mustafa desen eski belâ... Ben anladım, sonunda el sözüyle kötü olacağım.'³⁴⁶

Yazar, insanı tarihin dolayısıyla toplumun çocuğı olarak görmekte, toplumun kişilerin şahsiyetini belirlemedeki önemini sık sık vurgulamaktadır. Romanda kadınları da toplum şekillendirmektedir. Kadınların çoğı kendi isteğıyle değil, toplumsal şartlar sebebiyle ahlaksızlığa sürüklenmektedirler. Bu kadınları, yazarın drama düşmüş insanı tanımlarken kullandığı 'kısıtılmış' ifadesiyle nitelemek mümkündür.

Köylünün şehir ve şehirli karşısındaki durmu, bu romanlardan çıkarılabilecek başka bir içerik özelliğidir. *Sağırdere*'nin 'Gurbet' başlığını taşıyan ikinci bölümü, Ankara'da geçer. Burada köylünün şehirle ilk karşılaşması ve şehre ait unsurları değerlendirmesiyle ilgili hususlar yer almaktadır. Köylü, bir askerlik için, bir de gurbet için köyden çıkmaktadır. Bu sebeple her ikisi de önemsenir. Köylünün değerlendirmesi içinde, gurbet kapsamında olan askerlik, 'adamlık öğretir.'³⁴⁷ Köylünün gurbete, dolayısıyla şehre, bakışında, bu konuda önemli tezler içeren romanlar kaleme alan Orhan Kemal'de gözlemlenen bir tavır görülmez. Orhan Kemal'de 'cin' olarak görülen şehirli, Kemal Tahir de 'normal insandır.' Yine ezen

³⁴⁵ a.g.e., s. 164

³⁴⁶ a.g.e., s. 213

³⁴⁷ Sağırdere, s. 66, 129, 144

şehirli – ezilen köylü ilişkisi de burada yer almaz. Cemal Usta aslen kasabalı olmasına rağmen şehirde yerleşmesi sebebiyle şehirli sayılabilecek bir kahramandır. Ancak ‘ezen’ bir tarafı yoktur. Emeğe saygı duyar. Bu farkın da ortaya koyduğu üzere, Kemal Tahir, köylüyü şehir karşısında, diğer yazarlardan farklı olarak, kendi gözlemleri doğrultusunda tanımladığı kimlik etrafında ele almaktadır.

Vahit ve Mustafa şehrin kalabalığı karşısında şaşırırlar. Mustafa, işsiz kaldığı birkaç gün Ankara’yı gezer ve aynı şaşkınlığı yaşar. Kemal Tahir, Mustafa’nın durumunu, ‘(Polisin) Ceketinin düğmeleri güneşte altın gibi parlıyordu. Mustafa, trencilerin düğmelerini hatırlayarak, dünyada, bu kadar çok parlak düğmeli adam olmasına şaşı.’ şeklindeki cümleleriyle anlatır. Pasaja dikkat edildiğinde bir asker / polis anlatılmakta olduğu, ancak Mustafa’nın bunu bilemediği fark edilir.³⁴⁸

Mustafa, bütün bölüm boyunca sadece iki şehirli tiplerle karşılaşır. Bunlardan birincisine elektrik malzemesi taşır. Elektrik malzemesinin ne olduğunu bilmediğinden işini yaptığı şehirliye, ‘Efendi Ağa... Yarın da elektrik getirilecek mi? Biz hep ordayız... Getiriverelim!...’ der. Bunun üzerine şehirlilerin gülmesine ise bir anlam veremez.³⁴⁹ Mustafa’nın karşılaştığı diğer şehirli ise bir genelev kadınıdır. Köylüsü Hasan’la beraber gittiklerinde kadının giydiği kıyafet karşısında ‘utanarak başını öte tarafa çevirir’ ve ‘Kolları bütün çıplak rezilin... Bütün çıplak. Olursa bu kadar olsun. Neredeyse memeleri görünecek! Tüüü...’³⁵⁰ diye içinden geçirerek şehirli karşısındaki şaşkınlığını dile getirir. Mustafa, benzer bir şaşkınlığı aynı kadının kendini ağzından öpmesi üzerine yaşar. Kadın, Mustafa’yı ağzından öpünce Mustafa, ‘birkaç kere iki büklüm eğilip tükürdükten’ sonra, ‘Adam adamı ağzından öper mi? Tüüü ! Ağzından öper mi, yanağı dururken pis kahpe!’³⁵¹ diyerek şehirli karşısındaki ‘köylüyü’ ifade eder.

Mustafa’nın dışındaki köylünün genelinin şehirliyle ilgili kanaatleri Mustafa’yla aynıdır. Köylü, kurnazlığı sebebiyle, şehirliyi biraz ‘safça’ bulmakta, yaptığı ‘şehirlilikleri’ de ‘bütün rezillik’ olarak nitelemektedir.

Otobiyografik Unsurlar

Bu kapsamdaki unsurlar, Çankırı hapishanesinde belli bir dönem yatmış olan Topal İsmail vasıtasıyla dile getirilir. İsmail bir konuşmasında Mustafa’ya, hapishanede ‘Üç tane

³⁴⁸ Bu bağlamda, yazarın ‘parlak düğmeli adamların’ çokluğunu vurgulaması, yönetime yönelik ‘polis devleti’ eleştirini gündeme getirmek istediği şeklinde de düşünülebilir. (a.g.e., s.164)

³⁴⁹ a.g.e., s. 174

³⁵⁰ a.g.e., s. 228

³⁵¹ a.g.e., s. 231

İstanbulu' olduğunu, onlardan bazı işlerde yardım istediğini ifade eder.³⁵² Yazarın biyografisine bakıldığında Çankırı hapishanesinde, belli bir dönem, Nazım Hikmet ve Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile beraber yattığı görülmektedir. Dolayısıyla Topal İsmail'in belirttiği 'Üç İstanbullu' Nazım Hikmet, Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir'dir. Topal İsmail, benzer bir değiniyi yine Çankırı hapishanesinden bahsederken 'Bir İstanbullu vardır ki, kitapları yemiş yutmuş... Dünyadan bir haber alırsın.'³⁵³ cümleleriyle dile getirir. Burada ifade edilen 'İstanbulu', yazardır. Ayrıca cümlede ifade edilen 'kitapları yemiş yutmuş' değerlendirmesi, köylülerin yazara bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir.³⁵⁴

Romanda dönemle ilgili bazı değerlendirmelere de yer verilmektedir. Mesela, II. Dünya savaşı, az da olsa, söz konusu edilir. Murat, *Cumhuriyet Gazetesi*'ni okumakta ve savaşın gidişatını takip etmektedir. Sovyetleri tutar.

YAPI

Kurgu

Sağırdere, iki bölümden oluşmaktadır. 'Düğün' başlıklı birinci bölüm, Mustafa'nın ve Vahit'in sevdiklerine kavuşamayıp 'Ankara gurbetine gitmelerini, 'Gurbet' başlıklı ikinci bölüm ise, daha ziyade Mustafa'nın, Ankara dönemini anlatır. Birinci bölüm yedi, ikinci bölüm beş alt bölümden oluşmaktadır. Romanda bölümler hacim itibariyle birbirine yakındır. *Körduman* ise dört ana bölümden oluşmaktadır. 'Dönüş' başlığını taşıyan birinci bölümde Mustafa'nın Ankara'dan döndüğü ilk günler, 'Tılsım' başlığını taşıyan ikinci bölümde Mustafa'nın Ayşe'yi elde etme gayretleri, 'Çerçi' başlıklı üçüncü bölümde Topal İsmail'le Mustafa'nın çerçiliğe başlaması, bunun üzerine Vahit'le Hakkı'nın ortak olması, 'Kısıtılmış Hayvan' başlıklı dördüncü bölümde ise, Mustafa'nın Vahit'i öldürmesi ve bir hayvan gibi köşeye kısıtılması anlatılır. Bu romanda birinci bölüm üç, ikinci bölüm beş, üçüncü bölüm dört, dördüncü bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır. Burada ise, birinci ve ikinci bölüm hacim itibariyle yakın, üçüncü ve dördüncü bölüm ise diğerlerine göre daha kısadır. *Sağırdere*'de bölümler arasında aksiyon bakımından, büyük bir farklılık olmamasına rağmen, *Körduman*'da yavaştan hızlıya doğru bir gidiş gözlemlenir. 'Kısıtılmış Hayvan' başlıklı bölüm bir final havasında, romanda o ana kadar değinilen tüm meseleleri çözer. Yine yazarın Mustafa'yı 'Kısıtılmış Hayvan' olarak nitelemesi, isimden içeriğe bağlamında dikkat çekici diğer bir unsur olarak kaydedilebilir.

³⁵² a.g.e., s. 127

³⁵³ *Körduman*, s. 262

³⁵⁴ Ancak bu olay üzerinde, *Kelleci Memet* romanında olduğu kadar fazlaca durulmaz.

Yazar, kurguyu, ilk planda, isimler vasıtasıyla ortaya koyduğu sembolik yapıda inşa eder. Ancak, romanın içeriğinde ayrıntıya verilen önem ve inşa edilen leit-motifler vasıtasıyla sağlam bir kurgusal yapı ortaya konulur. Mesela, her iki romanda da zaman zaman dile getirilen ‘oğlak meselesi’ kurguya yön veren çok önemli bir unsurdur. Yazar bunu, arka planda bir leit-motif olarak kurar. Yakup Ağa, oğlu Mustafa’ya sık sık yedi yıl önce Hakkı’nın öldürdüğü tekeleri hatırlatarak bunun öcünün alınması gerektiği telkininde bulunur.³⁵⁵ Aynı şekilde Yakup Ağa’nın aldığı öküzler de benzer bir fonksiyonla leit-motif olarak kullanılır. Yakup Ağa, öküzlerinden bahsederken köylünün bu öküzleri ‘çekemediğini’ de belirtir.³⁵⁶ Okuyucu, yazarın bu anlatımından öküzlerin romanda önemli bir olaya sebep olacağını sezer. Nitekim romanın sonunu bu iki unsur belirler. Mustafa, tekelerin öcünü almak için Hakkı’nın karısı Ayşe’yi ‘yoldan çıkarır.’ Hakkı da, bunun öcünü almak için Vahit’e Yakup Ağa’nın öküzlerinden birini, köprüden aşağı ittirir. Bunun üzerine Mustafa öküzlerin öcünü almak için Vahit’i öldürür. Mustafa, Vahit’i öldürdükten sonra, ‘kıstırılmış bir hayvan gibi dururken’ ‘Ulan baba! Ulan Kulaksızın Yakup!’ diyerek tekelerin ve öküzlerin romanın sonunu belirleyen etkisini açıkça dile getirmiş olur.³⁵⁷

Bu leit-motiflerin dışında, Mustafa’nın Ankara’dan aldığı silah da kurgu açısından önemlidir. Yazar, Mustafa’nın silahını da zaman zaman söz konusu ederek romanın sonuna olacak etkisini sezdirir. Nitekim romanın sonunda silah patlar ve Mustafa, Vahit’i öldürür.

Kemal Tahir, olayın içine romanın sonunu belirleyen unsurları yerleştirir. Mesela, romanın başlarında Vahit ve Mustafa ‘cancığer’ iki arkadaş olarak gözükmektedirler. Ancak zaman zaman aralarında geçen diyaloglar ve kabileciliğe yapılan vurgu, bu dostluğun çok da uzun süreli olmayacağını sezdirir.³⁵⁸ Bunun sonucunda okuyucu, romanın sonunda Mustafa’nın Vahit’i öldürmesini ortaya konulan kurgu çerçevesinde, ‘tabii bir sonuç’ olarak karşılar.

Dil ve Üslup

Sağırdere, Kemal Tahir’in edebî iddiayla yayınladığı ilk roman olmasına rağmen, daha sonraki yıllarda tam bir bütünlük kazanacak dil ve üslubu adına önemli özellikler taşımaktadır. Yazar, Çankırı hapsi sebebiyle bu yörenin insanıyla uzun süre beraber yaşadığından dolayı onları konuşturabilmeyi, böylece romanında yaşatabilmeyi başarır.

³⁵⁵ *Sağırdere*, s. 61; *Körduman*, s. 100

³⁵⁶ *Körduman*, s. 94, 146, 354

³⁵⁷ a.g.e., s. 384

³⁵⁸ Mustafa ve Vahit arasında geçen ve romanın sonunu sezdirenen diyaloglar için bkz. *Sağırdere*, s. 168, 169, 170, 176; *Körduman*, s. 240, 244, 250

Özellikle dilde gözlemlenen birkaç istisnanın dışında genel itibariyle başarılı bir dil ve üslup kullanımı olduğu ifade edilebilir.

Kemal Tahir, her iki romanda da diyaloga dayalı, çoğunlukla basit, devrik, eksilteli ve kısa cümlelerden oluşan bir üslup kullanır. Uzun uzadıya tasvirlerle hemen hemen hiç girişmediği için muhtevayla da örtüşen bir üslup tesis eder. Yazarın bu üslubuna şu örnekler verilebilir:

‘Vakit geçirmek için çömeldi, en irisinden bir incir seçti, cinsel bir iştahla ısırdı.’³⁵⁹

‘Hava bulutluydu, soğuktu. Nazlıkız artık öksürmüyordu.’³⁶⁰

‘Ayakları bükülen mangal, Topal İsmail’e benzemişti.’³⁶¹

‘Yakup Ağa, pek uzaklarda, kurşuni bulut parçaları gibi duran İncegeliş dağlarına biraz daldı.’³⁶²

‘Mustafa tam karşısına oturan Halit’in yüzüne baktı. ‘Fukara’ kıpkırmızı kesilmiş terliyordu.’³⁶³

Dilde de aynı sadelik ve rahat kullanım görülür. Orta Anadolu ağzının hakim olduğu romanda anlatıcı dahi, zaman zaman, bu ağızla konuşur. Ancak ‘salt’ ve ‘pardon’ gibi 1940’ların Anadolu’sunda köylünün kullanmasının pek mümkün olmadığı kelimelerin köylüye kullandırılması ise dil adına bir eksiklik olarak kaydedilebilir.³⁶⁴

Mekan ve Zaman

Sağırdere’nin bir bölümünde mekan, Yamören köyü, bir bölümünde de Ankara’dır. *Körduman*’da ise tamamıyla Yamören köyüdür. Topal İsmail ve Mustafa, Ilgaz’a gitseler de buraya ait her hangi bir unsurdan bahsedilmez. Yazar, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanlarda da mekanı yalın bir anlatımla ortaya koyar. Mekana ait tasvir çok azdır. Ancak, ‘Sağırdere’ vasıtasıyla mekanın sembolik bir kullanımla yer aldığı görülür. Açık ve kapalı mekanın kullanımı yakın orandadır.

Romanlarda zaman, mekandan daha önemli bir fonksiyonla kullanılır. Reel zaman yaklaşık bir yılı kapsamaktadır. Her iki romanda da kronolojik bir zaman takibi mümkündür. Zaman zaman bahsedilse de geçmişe dönüş yoktur. Özellikle ‘körduman-sis’ sebebiyle kozmik bir zamanın kullanıldığı görülür. Bunun yanı sıra romanlarda gecenin gündüze göre

³⁵⁹ Körduman, s. 124

³⁶⁰ a.g.e., s. 140

³⁶¹ Sağırdere, s. 35

³⁶² a.g.e., s. 59-60

³⁶³ Körduman, s. 153 (Bu cümlede, anlatıcının kahramanla birleştiği, iç okuma tekniğiyle kahramanın dilini kullandığı görülmektedir.)

³⁶⁴ Dilin kullanımıyla ilgili bu örnekler için bkz. Sağırdere, s. 240, Körduman, s. 133, 158

daha çok kullanılması, gece meydana gelen olayların kurguya daha çok etki etmesi, yazarın zamanı kurguda etkin olarak kullandığının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Gece, yasak ilişkileri veya yasal olmayan işleriyle vardır. Her iki roman da gece başlar. Gündüz, ya gece yapılacak işler konuşulur ya da gece yapılan işler üzerine konuşulur.

Kelleci Memet

1962 yılında yayınlanan *Kelleci Memet*, ismiyle, her ne kadar ferdi işaret etse de, eserde, toplumsal öğeler, ferdin dramı bağlamında, genişçe işlenir. Bunun arka planını, yazarın roman kahramanına bakışında bulmak mümkündür. Şöyle ki yazar, kendine kahraman olarak, drama düşmüş insanı seçer. Burada drama düşen insan, *Kelleci Memet*'tir. Kemal Tahir, *Kelleci Memet*'in dramını anlatmakla beraber, *Kelleci Memet*'in dramını hazırlayan unsurları da ortaya koymakta ve 'anlamaya' çalışmaktadır.

Roman, üç ana bölümden oluşmaktadır. *Kelleci Memet*, 15-16 yaşlarında bir gençtir. Köyünden Osman Ağa isimli birini öldürdüğü için hapsedilmiştir. Ancak kendisi Osman Ağa'yı kaza eseri öldürdüğünü, silahın kendiliğinden patladığını belirtir. Romanın birinci bölümünde hapishane hayatı çeşitli unsurlarıyla ortaya konulur. Yazarı temsil eden Murat, Kelleci'nin en iyi arkadaşıdır. Kelleci, genç ve saf olduğundan dolayı, diğer mahpuslar tarafından, özellikle Cinci Nezir tarafından, aldatılmak istense de gerek Murat'ın sahip çıkmasıyla gerekse kendi 'kurnazlığıyla' bu tuzaklardan kurtulur. Herkes, Kelleci'nin Osman'ı öldürdüğüne inanmaktadır. Kelleci, Yusuf'un Cemile ile evleneceğini duyması üzerine, Murat'a olayı anlatmaya karar verir.

Romanın ikinci bölümü, olayın çözümünün ve Kelleci'nin dramını hazırlayan unsurların yer aldığı kısımdır. Kelleci'nin anlattığı bu bölümde, Kelleci, Osman'ın yanında hizmetkar olarak çalışmaktadır. Osman'ın oğlu Yusuf'la çok samimidirler. Birbirlerinden saklı hiçbir şeyleri yoktur. Kelleci, Yusuf'un üvey kız kardeşi Cemile'ye aşıktır. Ancak Ümmühan ile üvey oğlu Yusuf arasında da ilişki vardır. Ümmühan, bir kolu olmayan 'eksik' kocası Osman'dan kurtulmak istemektedir. Böylece Yusuf'la baş başa kalabilecektir. Bunun için Kelleci'ye, dolaylı yoldan, Osman Ağa'yı öldürmesini telkin eder. Kelleci, henüz 16 yaşında olduğundan kısa bir ceza ile çıkacak ve Cemile'yi alabilecektir. Bunun üzerine Kelleci, Osman'ı öldürür. Kelleci, olayı aktarırken Osman'ı öldürmediğini, silahın yanlışlıkla patladığını iddia etse de yazarın anlatımından Kelleci'nin Osman'ı öldürdüğü anlaşılır.

Romanın çok kısa olan üçüncü bölümü ise Kelleci'nin hapishaneden kaçtığını konu almaktadır.

İÇERİK

Kelleci Memet'in Dramı³⁶⁵

Memet, tarlalardan başakların kellesini topladığından dolayı, 'Kelleci' olarak çağrılır. Fakir bir ailenin çocuğu olarak Osman'ın yanında hizmetkarlık yapmaktadır. Burada Kelleci'nin dramını kavramak için, yazarın bu dramı inşa ediş biçimini anlamak gerekmektedir.

Kemal Tahir, *Sağırdere* ve *Körduman*'da inşa ettiği Mustafa tipi için oluşturduğu dram çerçevesinin benzerini, bu romanda Kelleci için oluşturmaktadır. Yazar için bir insanın dramı, 'köşeye kısıtıldığı zaman' başlar. İnsan, gerek kendi ferdî özelliklerinden gerekse toplumsal şartlardan dolayı köşeye kısıtıldığında drama düşmüş demektir. Çünkü o insan için tutarlı ve sağlıklı bir şekilde bir yere çıkış çok zordur. Nitekim *Körduman*'ın sonunda Mustafa'nın hali 'köşeye kısıtılmış hayvan gibiydi' ifadesiyle, ortaya konulur. O romanlarda Mustafa, köyü ve köylüyü çevreleyen 'dünyanın' tazyikiyle bir drama doğru kayar. Aslında 'iyi' olan insan, arkadaşını öldürmek zorunda kalır. Toplumsal gerçek ile insanî gerçek çatışır. Mustafa'yla birçok bakımdan benzeşen Kelleci'yi drama sürükleyen şartlar, Mustafa için söz konusu olanlarla hemen hemen aynıdır. Bunu mukayeseli olarak şu şekilde ortaya koymak mümkündür.

Mustafa	Kelleci Memet
16 yaşındadır. Henüz şahsiyetini bulamamıştır.	Kelleci de 16 yaşındadır ve şahsiyetini bulamamıştır.
Sevdiği kıza kavuşamamıştır.	Sevdiği kıza kavuşamamıştır.
Sevdiğine ulaşmak için başkalarının tesirinde kalır.	Kelleci de aynı durumu yaşar.
Yakup Ağa hapsi över, intikam telkininde bulunur	Ümmühan hapsi över, telkinde bulunur.
Genç olduğu için az ceza alacağı söylenir.	Kelleci'ye de genç olduğu için çok az ceza alacağı söylenir.

Kelleci ile Mustafa'nın bu şekilde ortaya konulabilecek ortak özellikleri, onların dramlarının da sebebidir. Kelleci, kendini kurnaz görmesine rağmen, saf denilebilecek bir yapıya sahiptir. Cahilliğinden kaynaklanan bir cesareti vardır. Ümmühan, Kelleci'yi kandırarak Osman'ı öldürmesi durumunda çok az ceza alacağını, böylece sevdiği kıza kavuşabileceğini söyler. Kelleci, buna inanarak Osman'ı öldürür. Ancak, Osman'ın ölümünden sonra gelişen hadiseler, Ümmühan'ın dediği gibi gerçekleşmez.

³⁶⁵ 'Kelleci Memet'in Dramı' başlığı, toplumsaldan ziyade, kişisel bir hususu işaret ediyor gözükse de, Kemal Tahir'in 'dram'ı tanımlaması çerçevesinde düşünüldüğünde, toplumsal bir muhtevaya dayanmaktadır. Bu sebeple, toplum merkezli diğer unsurlarla aynı üst başlık altında ele alındı.

Kelleci'ye altı yıl hapis cezası verirler. Cemile'yi de Yusuf alır. Böylece Kelleci, her alanda 'kandırılmış'; dolayısıyla köşeye kısıtılmıştır.

Kelleci, bu dramından dolayı hapisten kaçır. Cemile'nin evlenmesiyle, Kelleci, dramının farkına varır. Yazar, bu çerçeveye, insanın dramının kavranılmadan, hareketlerinin anlaşılamayacağını ortaya koyar. Kelleci'nin dramına yabancı olan diğer mahpuslar Kelleci'yi 'kaçak' sayarken, dramın farkında olan Murat, onu kaçak olarak görmez. Nitekim yazar, *Notlar*'ında da zaman zaman dile getirdiği 'bir insanın üstüne sürgit varılmaz' yargısını burada da kaydederek, Kelleci'ye zımni bir meşruiyet oluşturur. Kelleci'nin kaçması, bir sebep değil, bir sonuçtur.

Köy ve Köylülük Etrafında Çeşitli Meseleler

Çankırı yöresini konu alan diğer romanlarda olduğu kadar köye ve köylüye ait unsurlar yer almaz. Bununla beraber, köylünün temel kişilik özellikleri, batıl inançları³⁶⁶, kadına bakışı gibi konular, Kelleci'nin dramının inşası sürecinde, söz konusu edilir.³⁶⁷

Kemal Tahir, romanda, köylünün kurnazlık anlayışıyla ilgili önemli tespitler aktarır. Köylü, kendi dışındaki tüm insanları saf, kendini ise, alabildiğine, kurnaz sayar. Yaşadığı bir yenilgi karşısında hemen atağa geçerek kurnazlığını kullanmaya ve çıkış yolu aramaya çalışır. Ancak yazarın anlatımıyla, köylünün bu kurnazlığı cehaletinden kaynaklandığından dolayı, gerçekçi değildir. Murat Bey ile köylü arasında geçen şu diyalog, köylünün kurnazlıktan ne anladığını da ortaya koyar:

'Ne fayda... Ben, körpe doktoru sınamadığıma yanarım. Sen bize şimdi, çekişirsin ama, Murat Bey, doktor kısmını ele geçirince, mutlak sınayacaksın! Yüreğin bulanıyorsa, 'Başım ağrımakta' diyeceksin. Gerçekten başın ağrıyorsa, 'Aman belimi alamaz oldum. Aman belim gayet kötü...' diye ağlayacaksın... Evet, doktor kısmı, falcı-muskacı değilse de, sınamak da şarttır.'³⁶⁸

Pasaja dikkat edildiğinde köylünün, kendine oluşturduğu bir 'dünya' içinden her şeye baktığı ve bu dünyaya uymayan herhangi bir şeyi 'değersiz' saydığı görülmektedir. Bu ölçüyü de 'kurnazlığıyla' gerçekleştirmektedir.

Köylü insanın diğer bir özelliği, gösterişe büyük önem vermesidir. Köylü, çok büyük oranda 'dışarıya göre' yaşamaktadır. Mesela, İstanbullu Murat Bey'i 'yabancı' olarak

³⁶⁶ Bu romanda, diğer romanlarda yer alan batıl inançlardan farklı olarak, ayının niçin baldan hoşlandığı ve 'Sarı kedi, kara oğlak' inancı kaydedilebilir. Bkz. Kelleci Memet, s. 240, 244, 271

³⁶⁷ Bu hususlar, *Sağırdere* ve *Körduman* romanları tahlil edilirken ele alındığından dolayı, burada tekrara düşmemek için genişçe üzerinde durulmayacaktır.

³⁶⁸ *Kelleci Memet*, s. 77

görmeleri sebebiyle sık sık ‘Aman ek yerimizi belli etmeyelim.’ diyerek Murat Bey’e karşı, ‘Çankırı’nın namusunu korumaya’ çalışmaktadırlar. Köylü, kabilecilikten köycülüğe, hemşehriliğe uzanan çizgide dışarıya karşı birlik ve güçlü görünmeye önem verse de Kelleci’nin yaptığı bir değerlendirmenin ortaya koyduğu gibi,³⁶⁹ en yakınının ‘kuyusunu kazmadan geri durmaz.’ Köylünün bu yönüne dikkat edildiğinde yine gösterişe verdiği önem ortaya çıkar. Başkalarının varlık alanını sınırlaması, kendi varlık alanını daha gösterişli hale getirecektir.

Otobiyografik Unsurlar

Roman, içerdiği otobiyografik özelliklerle de önemlidir. İstanbullu Gazeteci Murat Bey, yazarı temsil eder. Roman, Murat Bey’in İstanbul’dan Çankırı’ya gelişinden 15 gün sonra başlamaktadır.³⁷⁰ Çankırlılar Murat’ı, ‘Aşağı odaya bir herif gelecek. Beni benzer mahpuslardan bellemeyin! Kendisi gazeteci. Her duyduğunu gazeteye yazar ki pire zıplasa yazar, hem de pireyi deve yapar da yazar. Aman arkadaşlar, göreyim sizi, ek yerimizi belli etmeyelim! Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim. Birbirimizin hep iyi yanını söyleyelim ki Çankırı’mızın adı İstanbul’un gazetesine iyi geçsin.’³⁷¹ düşünceleriyle karşılarlar. Bu sebeple Murat Bey’i hep bir ‘yabancı’ olarak görürler. Bu düşünceler ve bu bakış, yazarın Çankırı’da nasıl karşılandığını gösteren unsurlardır. Sadece *Kelleci Memet*, Murat Bey’in kendine okuma öğretmesi sebebiyle, onu sever.³⁷²

Eserde, maddi bilgi olarak otobiyografik unsur fazla yer almamakla beraber, yazarın günlük yaşayışı adına önemli ipuçları bulmak da mümkündür. Bu kapsamda Murat Bey’in çokça kitap okuduğu kaydedilmektedir. Okuduğu kitaplar arasında Balzac’ın *Köy Doktoru* isimli eserinin zikredilmesi, kitaplığında Balzac’ın diğer kitaplarının da yer aldığının belirtilmesi,³⁷³ yazarın beslenme kaynaklarını gösterir.

Romanda Murat Bey’in resim yaptığı da belirtilmektedir. Ancak gerçek hayatta yazarın böyle bir uğraşının olmadığı bilinmektedir. Çankırı hapishanesinde resmi, Kemal Tahir’le bir dönem beraber yatan Nazım Hikmet yapar. Yazarın Murat Bey’in bu özelliğinin Nazım Hikmet’ten gelmesi muhtemeldir.

Yazarla ilgili unsurlar kapsamında Murat Bey’in gazeteciliğini de saymak mümkündür. Ayrıca yazar, Murat’a yaptırdığı bir iç monologla, *Yol Ayrımı* romanındaki

³⁶⁹ a.g.e., s. 136

³⁷⁰ a.g.e., s. 11

³⁷¹ a.g.e., s. 16

³⁷² Burada, Murat’ın Çankırı’ya gelişinden henüz on beş gün geçmesine rağmen, gerek köylülerle kurduğu diyalog gerekse, onları ‘anlaması’, kurgunun tutarlılığı adına şüphe uyandırmaktadır. Çünkü, İstanbullu birinin bu yöre insanının on beş günde tanınması, pek de normal değildir.

³⁷³ *Kelleci Memet*, s. 225

olayın devamıyla ilgili bilgiler de sunmaktadır. Buna göre Kadir Ayşe'yle evlenmiş, Murat da Ayşe'yle yasak ilişki yaşamıştır. Murat'ın Şükran'la ilişkisi de devam etmiştir.³⁷⁴

II. Dünya savaşı etrafında yürütülen tartışmalar da yazarın gerçek hayatından kurguya aktardığı unsurlardır. Mahpusların büyük çoğunluğu Almanları tutmaktadır. Cinci Nezir'in başı çektiği bu görüşün dayanak noktası, Hitler'in 'gizli din taşıdığı' inancına dayanmaktadır. Bu düşünceye göre, Hitler, 'aslında müslümandır.' Rusları yendikten sonra, gelip Türkiye'ye de yardım edecek ve Müslüman olduğunu açıklayacaktır. Savaştan önce Kur'an'a bakmış ve ona göre savaşa girmiştir.³⁷⁵ Bu görüşleri eleştiren, hata alay eden İstanbullu Murat Bey ise, yazarın sosyalist düşüncelerinin bir yansıması olarak, Rusları tutmaktadır.³⁷⁶

Romanda söz konusu edilen bu toplum merkezli ve otobiyografik unsurların yanı sıra halkın İttihat ve Terakki'yi 'gavur' olarak, Abdülhamit'i 'Yüce Padişah' olarak görmesi,³⁷⁷ din adamı tipinin 'sahtekarlık' etrafında tahlili gibi başka sosyal meseleler de ele alınır.³⁷⁸

YAPI

Kemal Tahir, bu romanında kurgusal açıdan, diğer romanlarına göre, bazı farklılıklar ortaya koymaktadır. Ayrıca romanda mekanın ve zamanın kullanımı bakımından da bazı dikkat çekici değişiklikler gözlenmektedir.³⁷⁹

Kurgu

Roman, üç ana bölümden oluşmaktadır. Kemal Tahir, diğer romanlarının bir çoğunda bölümlere isim vermektedir. Ancak bu romanda bölümlere isimler verilmemiştir. Ayrıca diğer romanlarda bölümler hacim itibarıyla birbirine yakınken burada bölümler arasında önemli hacimsel farklılıklar vardır. Dört alt bölümden oluşan birinci bölüm, romanın, % 80'ini, iki alt bölümden oluşan ikinci bölüm % 15'ini, alt bölümü bulunmayan üçüncü bölüm ise % 5'ini oluşturmaktadır.

Eserin ismindeki sembolik anlam dünyası bakımından romana bakıldığında, eserin, yazarın bir insan ismi etrafında yazdığı tek roman olduğu fark edilir. Her ne kadar *Esir Şehrin Mahpusu*'nda ve *Köyün Kamburu*'nda da bir şahsa vurgu yapılıyor gözükse de, isimlerdeki 'Esir Şehir' ve 'Köy' bu vurguyu paylaşmaktadır. Bu açıdan, eser, herhangi bir toplumsal

³⁷⁴ a.g.e., s. 226

³⁷⁵ Cinci Nezir'in Almanlarla ilgili fikirleri *Bozkırdaki Çekirdek* romanında da genişçe söz konusu edilir. Bkz. *Bozkırdaki Çekirdek*, s. 41-44

³⁷⁶ *Kelleci Memet*, s. 109 vd.

³⁷⁷ a.g.e., s. 246

³⁷⁸ a.g.e., s. 49

³⁷⁹ Dil, üslup ve anlatım teknikleri bakımından diğer köy romanlarından herhangi bir farklılık göstermediğinden, tekrara düşmemek için, burada ayrıca değinilmeyecektir.

unsuru sembolize etmeden öte, doğrudan bir kahramanı hedef almaktadır. Nitekim, yukarıda dile getirildiği üzere, eserin amacı bir kahramanın dramını ortaya koyabilmektir.

Kurgu olarak da, diğer romanlarından bazı farklı uygulamalar gerçekleştiren yazar, burada, bütünden sonuca gider. Romanın başında ortaya konulan sonucun, sebebi ilerleyen bölümlerde dile getirilir. Yazar, parça parça bir olayı inşa etmek yerine, parça parça bir olayı çözümler. Daha ziyade polisiye eserlerde görülen bu yapıyı yazar, bazı özellikleriyle *Devlet Ana*'da da uygular. Üçüncü bölüm ise, birinci ve ikinci bölümlerde ortaya konulan sebep ve sonuçların ayrıca bir sonucu olarak kurgulanır.

Kemal Tahir, eserlerinde yaptığı kurgusal insanın bir özelliği olarak leit-motiflerle romanın sonunu hazırlar. Bu kapsamda, 'Mahpus damında bir adamın üstüne sürgit varılmaz!' ifadesi, leit-motif olarak düşünülebilir.³⁸⁰ Romanda, Murat hariç, hemen herkes, Kelleci'nin 'üstüne varmaktadır.' Okuyucu, romanın sonunda Kelleci'nin kaçmasını 'tabii karşılamaktadır.' Bütün bu özelliklerden hareketle kurgunun yapısal olarak da 'dramı' ortaya koyduğunu belirtmek mümkündür.

Mekan ve Zaman

Romanın birinci ve üçüncü bölümünde mekan, Çankırı hapishanesidir. İkinci bölümde ise, Çankırı'nın Virankale köyüdür. Hapishane normalde kapalı bir mekan olmasına rağmen, olay büyük oranda hapishanenin bahçesinde, açık mekanda geçmektedir.

Zamanın kullanımında ise, kurgudaki farklılıktan dolayı, diğer eserlere göre bazı farklıklar gözlemlenir. Kemal Tahir, romanlarında, geriye dönüş tekniğine fazlaca yer vermez. Ancak burada ikinci bölümün büyük bir kısmı geriye dönüş tekniğiyle yazılır.

Romanda reel zaman birkaç aylık bir dönemi kapsar. Geriye dönüş tekniğiyle 4-5 ay öncesine dönülür. Ayrıca romanda daha ziyade gündüz kullanılır.

³⁸⁰ a.g.e., s.219

Karılar Koğuşu

Karılar Koğuşu, Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayınlanan romanlarından biridir. Yazarın hapisane yıllarındaki gözlemlerine ve notlarına dayanan romanda, 'drama düşmüş' insan etrafında, olayın geçtiği Malatya ve yöresiyle ilgili önemli sosyal meseleler gündeme getirilir.

Roman toplam on üç bölümden oluşmaktadır. Romandaki olaylar 1942-43 yılları arasında geçmektedir. Yazar, esas olarak, Malatya hapisanesinin erkekler kısmından görülen 'karılar koğuşu'nu anlatma, bu koğuşta yer alan ve 'drama düşmüş' kadınların hayatlarını ortaya koyma gayreti içerisinde. Romanda, yazarı temsil eden İstanbullu Murat Bey'in hikayesi haricinde, erkek kahramanların şahsi hikayeleri üzerinde fazlaca durulmaz.

İstanbullu Murat Bey, siyasi mahkum olarak kaldığı Malatya hapisanesinin erkekler kısmında, bir otorite olarak yer almaktadır. Okumuş-yazmış olması onun ayrıcalığını karılar koğuşuna da taşır. Mahkumlara madden ve manen yardım etmekte, istidalarını yazmakta, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmekte, davalarını takip etmektedir.

İÇERİK

Otobiyografik Unsurlar

Kemal Tahir 1942-1944 seneleri arasında Malatya'da hapis yatmıştır.

Murat Bey'in hayat hikayesi, çok büyük oranda Kemal Tahir'le birebir örtüşmektedir. Murat'ın diğer kahramanlarla kurduğu diyaloglarda, bu otobiyografik unsurlar ortaya konulur:

'.....

- Asıl nerelisiniz?

- İstanbulluyum.

- Anneniz babanız sağ mı?

- Sağ

- Anneniz üzülür.

- Tabii...Hem daha beterini söyleyeyim, benden küçük kardeşim de mahpus...

- O da burada mı?

- Hayır. Sinop'ta...

- Ona da mı böyle çok ceza verdiler?

- Ona benden çok verdiler. Benim ki onbeş sene, onunki onsekiz sene...

.....³⁸¹

³⁸¹ *Karılar Koğuşu*, s. 98

Alıntındaki ifadelerin tümü gerçeğe uygun şekilde anlatılmaz. Yazar bir yandan otobiyografik unsuru doğru bir şekilde ortaya koyar: Kendine onbeş yıl, kardeşine onsekiz yıl mahkumiyet verilmesi, İstanbullu olması, kardeşinin Sinop'ta mahkum olması gibi... Ama diğer yandan bazı bilgileri de gerçeğin aksi şekilde yansıtır. Örneğin, yazarın annesi 1926'da vefat etmesine rağmen burada (konuşma 1942 yılında geçmektedir.) 'sağ' olduğu ifade edilir.

Bu iki örnek, eserdeki otobiyografik unsurun kullanılış biçimini ortaya koyar. Romanın değişik yerlerinde, yine yukarıdaki pasaja benzer tarzda diyaloglar veya Murat Bey'in yaptığı monologlar vasıtasıyla bu unsurlar ortaya konulur. Bu otobiyografik bilgilerin dışında yazarın hayatına ait şu noktalar da romanda yer alır.

Yazarın (romanda Murat Bey'in) Nazım Hikmet'le dostluğu, eserde sık sık değinilen bir husustur. Kemal Tahir 1932 yılında Mustafa Böklüce vasıtasıyla Nazım Hikmet'le tanışır.³⁸² Aralarında sıkı bir dostluk oluşur. Çankırı cezaevinde beraber kalırlar. Kemal Tahir Malatya'ya; Nazım Hikmet Bursa'ya gider. Romanda, İstanbullu Murat Bey, özellikle kendi kendisiyle konuşma anlarında Nazım Hikmet'i düşüncelerine ortak eder. Ona hitaben kullandığı 'Üstat' nitelemesinden sonra kendi fikirlerine destekçi olarak onun resmiyle konuşur. Hem bu diyaloglardan hem de Nazım Hikmet hakkında yaptığı değerlendirmelerden ona büyük bir hayranlık duyduğu gözlemlenir. Yine Nazım Hikmet'in şiirlerine zaman zaman yer vermesi mektuplarından alıntılar yapması bu kapsamda kaydedilebilecek hususlardır.

Kemal Tahir'in hayatıyla ilgili diğer bir husus, nişanlanması meselesidir. Romanda Murat Bey, Sergardıyan'ın fabrikada çalışan kızı Nebahat ile nişanlanır.³⁸³ Bu husus, yazarın hayatında gerçekten vardır. Ancak romanda, kısmen değişerek yer alır. Şöyle ki yazarın Malatya'da bir fabrika işçisi kızla nişanlanması doğrudur. Ama adı Nebahat değil, Melahat'tır.³⁸⁴

Romanda, yazarın şahsiyetini ortaya koyan bilgilere de yer verilir. Mesela, Murat Bey'in, 'uçarı hovarda bir erkek olduğu'³⁸⁵ kaydedilir. Bir başka diyalogda da yazarın edebî şahsiyetini aydınlatacak bilgiye yer verilir: Hapishane müdürünün '- Gene okuyorsun?' demesine karşılık Murat Bey, '- Okumasam çatlayacağım.'³⁸⁶ der.

Bunlara ilave olarak yazarın kendi hayatına ait bazı olayları Murat Bey vasıtasıyla yorumladığı da gözlemlenir: '... Bir kere vatan hainiyim. Sonra mahkumum. Yani bizim cemiyetin tortusu denilen serseri güruhunun arasından onların tabi tutulduğu şartlardan daha

³⁸² İskender Özsoy, 'Kemal Tahir'in 63 Yılı', *Biyografya 4- Kemal Tahir-*, s. 11

³⁸³ *Karılar Koğuşu*, s. 190, 324

³⁸⁴ İskender Özsoy, a.g.m., s. 12

³⁸⁵ *Karılar Koğuşu*, s. 183

³⁸⁶ a.g.e., s. 231

beterine tâbiyim. Onbeş seneye mahkum bir katil, bir soyguncu, bir ırz düşmanı, bu cezasını ari cezaevleri sayesinde yedibuçuk yılda bitirecek. ben bu lütuflardan mahrumum...' ³⁸⁷ Yazarın kendi mahkumiyetiyle ilgili olarak yaptığı bu değerlendirme, onun maruz kaldığı şartlara, mahkumiyete yönelik tutumunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Kadın

Kemal Tahir kadın konusunu bir mesele olarak ele alıp anlamaya çalışmaktadır. Bu bakımdan romanı, yazarın, kadın konusu üzerine en çok yoğunlaştığı eseri olarak kabul etmek mümkündür. Romanda toplam 11 kadın kahramana mukabil, önemli dört erkek kahraman yer alır. Bu da romandaki kadın meselesini dikkat çekici kılmaktadır. Yine burada söz konusu edilen kadınların hemen hiçbiri 'normal' değildir. Hayatlarının bir tarafıyla suça bulamışlardır. Yazarın drama düşmüş insanının önemli özelliği olarak saydığı, köşeye kısılma/kısıtırılma durumu; romandaki tüm kadınlar için, belli oranlarda, söz konusudur. Yazarın nişanlandığı Nebahat gibi birkaç 'düşmemiş' kadın kahramana değinilse de bunlar sadece ismen yer alırlar. Olay örgüsüne bir etkileri yoktur. Ön plana çıkartılan kadınlar mahpus kadınlardır. Burada yazarın giriştiği tahlil, biyografik bir gerçekliğe dayanması bakımından önemlidir. Yazar, eserinde söz konusu ettiği kadınları, görüp tanımıştır. Bu durum yazara, ele aldığı konuya daha gerçekçi yaklaşma imkanını sunmaktadır.

Yazar, kadınları, toplumsal normlar, ahlak kaideleri ile bulundukları mevcut hal ve bu halin sebepleri arasındaki çelişki içerisinde ele alır. Kadının kendinden başlayarak, bütün bir toplumun bu mesele etrafındaki bakışını ortaya koyar. Neticede yazar, kadına toplumsal anlamda sunulan koşullar ile ondan istenen davranışların uyuşmadığı, kadının adeta toplumsal bir kurban gibi telakki edildiği sonucuna varır. Erkek de aynı toplumsal şartlarla mukayyet olsa da onu bağlayan ahlakî kaideler daha esnektir. Bu, esasen erkek egemen toplumda kadının içine düştüğü dramın ta kendisidir. Toplumda erkek egemen yapı öylesine bir hakimiyet kurmuştur ki aşağıda gösterileceği gibi kadınlar dahi kendilerine, erkek egemen söylem içerisinde bakmakta, bu yönden hareketle değerlendirmede bulunmaktadırlar.

Bir dinin yaptırım gücüne sahip güçlülükte örgülenen cehalet, kadını 'ruhsuz' telakki etmektedir. Egemen bakış içerisinde kadın, sadece vücuduyla vardır. Bir leit motif gibi romanda tekrarlanan 'Her kadının adı birdir, karanlıkta tadı birdir.' ³⁸⁸ şeklindeki halk söyleyişi, kadına bu bakışı özetler.

Buradaki kadınların hemen hepsinin ciddi ahlakî zafiyetler içerisinde olması sebebiyle yazara, Anadolu kadını 'ahlaksız' gösterdiği yönünde eleştiriler yöneltilmiştir. Ancak esere

³⁸⁷ a.g.e., s. 234

³⁸⁸ a.g.e., s. 12

bir bütünlük içerisinde bakıldığında görülecektir ki yazarın buradaki esas meselesi, Anadolu kadınının ne kadar ahlaklı veya ahlaksız olduğu değildir. O, bir gerçeğin sosyolojik nedenlerini sorgulamaktadır.

Kadının kendi üzerine düşündüğü pek gözlemlenmez. Kendisinin ezildiğini, haksızlığa uğradığını düşünse de buna karşı gelmeyi hiç tasarlamaz. Bunun yanı sıra Cumhuriyet devrimleriyle beraber kendilerine seçme hakkı verilmesi ve kanun önünde eşit tutulmaları sebebiyle kendilerini güçlü hissedeler.³⁸⁹

Kadın, kendi kendine oluşturduğu bir kimliğe sahip değildir. Kendini güçsüz hissetmektedir. Ancak, Kemal Tahir'in inşa ettiği kadın kahramanlara dikkat edildiğinde şöyle bir husus fark edilir: Kadınlar, başkalarına karşı ne kadar kendilerini güçsüz ve kendilerine biçilen rolü yerine getirmek zorunda olan kişiler olarak görseler de, kendi iç dünyalarında istedikleri her şeyi yapabilmektedirler. Biçilen tüm rollere rağmen kadın, cinsel isteklerini yerine getirmede ve bu isteklerinin peşinden fütursuzca gitmede hiçbir yaptırımdan çekinmemektedir. Mesela, Hanım, Adıyaman gibi çok küçük bir yerde, toplumsal olarak birey olamadan yaşasa da, komşu çocuğu Ali ile aşk yaşamaktan geri durmamakta, hatta bu uğurda kocasını zehirlemektedir. Bu hali kadın, kendi cahilliği ile açıklamaktadır. Dolayısıyla kadının, kendine, toplum içerisinde erkeklerin ürettiği değerler arkasından baktığı, ancak kendi iç dünyasında bütün 'kadınlığıyla' hakimiyeti elinde tuttuğu görülür. Toplumsal alanda elde edilemeyen bir haktan dolayı, kadında herhangi bir yakınma gözlemlenmezken, duygusal anlamda istenilen bir şeyin elde edilememesi, aynı kadın tarafından kabul edilmez; kendine yapılmış bir zulüm gibi görülür.

Erkeğin kadına bakışı, hapishanedeki erkeklerin Murat'la veya kendi aralarındaki konuşmalarından anlaşılır. Gerçekte erkeğin bakışı, toplumun bakışını ifade eder. Erkek egemen bakış açısında, kadını tahlil etmeyi amaçlayan, onu anlamaya çalışan bir yaklaşımı görmek zordur. Öyle ki, Malatya'nın erkeklerinin hemen hepsi kadınla ilgili değerlendirmelerinde halk söyleyişi haline gelmiş genel cümleleri kullanırlar. Hiçbir erkek kahramanda kendi düşünce çabasından kaynaklanan ve özgünlük taşıyan bir bakış görülmez. Geçmişte nasılsa bugün de öyle olan ve gelecekte de öyle olacak bir bakışla kadın değerlendirilir. Örneklere geçmeden önce buradaki kadına yönelik değerlendirmelerin daha ziyade hapishanedeki 'düşmüş' veya ciddi ahlakî zafiyetler içerisinde olan kadınlar üzerine yoğunlaştığı belirtilmelidir. Ancak, erkeklerin 'dışardaki' ahlaklı kadınlara yaklaşımında da büyük bir farklılık gözlemlenmez.

³⁸⁹ a.g.e., s. 13

Sosyal anlamda, toplumsal normlarla çevrilmiş, bunlarla sıkı kontrol altında tutulan kadın, ‘cahil’ bir topluluk olarak görülmektedir. Çünkü, Murat hariç diğer kahramanlar, hapishanedeki kadınlar özelinde kadını, ‘şahsiyet’ sahibi bir varlık olarak tek tek değerlendirmezler. Kadın bir topluluktur ve ona verilmiş bir kimliğin gereklerini yerine getirir. Hapishanede yer alan ve yazarın esas meselesi olan kadınlara yönelik bakışta ise ‘büyük bir acımasızlık’ vardır. Hacı Abdullah’ın Murat’la olan bir konuşmasında ‘genel kadın’larla ilgili yaptığı şu değerlendirmeyi, hapishanedeki erkeklerin kadına yönelik tutumunun genel ifadesi olarak kabul etmek mümkündür: ‘Orospu değil mi beyim... Orospuyu herkes döğer... Ben döğerim, Hacı Ağa’nın gücü yeterse Hacı Ağa döğer, gücü yetmezse dostuna döğdürür... polis döğer, bekçi döğer, komiser döğer...’³⁹⁰ Bu yaklaşımın ortaya koyduğu üzere kadın, bir meta gibi telakki edilir. ‘Düşmüş kadının’, toplumun bakış açısına göre hiçbir ‘meşru gerekçesi’ olamaz. İşte Kemal Tahir’in Murat karakteri üzerinden kadınları çözümlemesi bu noktadan başlar.

Erkeğin kadına yönelik bakışındaki merkez noktalardan biri de, kadının cinsel bir obje olmasıdır. Kemal Tahir’in diğer birçok romanında olduğu gibi burada da erkek kahramanlar kadına sadece cinsel bir obje olarak bakmaktadırlar. Murat, Malatya hapishanesindeki tüm erkeklerin kadını bu cephenden görmesi hakkında şu değerlendirmeyi yapar: ‘Bu ne biçim bir kadın ihtiyacı, ne çeşit bir yoksulluk?... Dilencililiğin bundan daha aşağı-pislik cinsi olamaz.’³⁹¹

Murat, temsil ettiği ‘mutedil tip’ özelliğiyle hem erkek tarafını hem de kadın tarafını dinlemektedir. Yapıcı eleştirileriyle onları yönlendirmeye çalışmaktadır. Murat’ın kadınlara yönelik değerlendirmeleri, diyaloglardan ziyade, kendisi veya diğer kahramanlar üzerine yaptığı psikolojik çözümlemelerde ortaya çıkar. Zaten romanda kadınla ilgili yapılan değerlendirmelerin büyük bir kısmını bu çözümlemeler oluşturmaktadır.

Yazar, mahpushanedeki kadınlarla olan münasebetini, ‘Belki onları yazmak kolaydır. Ama görülüyor ki onlarla yaşamak, bir muayyen devirden sonra bazı insanlar için pek zor.’³⁹² cümlesiyle ortaya koyar. Bu insanlarla kendisi arasındaki kültürel farklılık, zaman zaman Murat’ı rahatsız edecek noktalara varır. Ancak bu durum, çok fazla ön plana çıkartılmaz.

Murat, ele aldığı kadınları birer suçlu olarak görmez. Onları bu noktalara getiren sosyal ve ferdî süreçler üzerinde düşünmeye çalışır:

³⁹⁰ a.g.e., s.90

³⁹¹ a.g.e., s. 85

³⁹² a.g.e., s. 111

‘Kızlar onbir yaşında fabrikaya, ipeğe, halıya, tütüne gidiyorlar. Bir yıl sonra kan boşanıyor. Köyde oniki yaşına basmadan evlendiriyoruz. Bir dolap canım.. ‘Biz, bize benzeriz.’ diye kurmuşlar da gıcır gıcır çeviriyorlar. Peki mektep ne olacak?’³⁹³

Murat, kadınları ‘düşüşe’ götüren unsurların bu maddi şartlarla sınırlı kalmadığını, toplumda var olan bakışın da bunda etkili olduğunu belirtir:

‘.... ‘karı’ ne olursa olsun, kendilerinden çok aşağı, akılsız, korkak bir mahluktu. Hizmetkardan da değersizdi.’³⁹⁴

Yazarın ‘cahilce’ nitelemesiyle değerlendirdiği kadına yönelik bakış açısı, kadını ‘tabii olarak’ romanda, gözlemlenen konumuna sürüklemektedir. Sonuçta Murat, suçlu olarak ilan edilen kadının yerine, sebeplerin suçlu olduğunu, sonucun ise sebeplerden bağımsız olmaması gerektiğini ifade eder. Murat’ın şu ifadeleri, romanda yer alan ‘düşmüş’ kadınlara yönelik bakışını net olarak ortaya koyar:

‘Herkes kabahatli de cezayı yalnız Hanım, Tözey, Şefika çekiyor. Hanım’ın oğlancılık eden kocası, Şefika’nın eve orospu getiren efendisi, suçsuz mu? Tözey’i, Maho Ağa’nın hizmetkarına verdikleri zaman onüç yaşındaymış. Üç aylık gelirken Ağa, tarlada üstüne hücum ederek cebren ırzına geçmiş. Şimdi, kız kerhanede, Ağa Akçadağ Belediye Reisi...’³⁹⁵

Burada, dikkat edilirse, Kemal Tahir’in tarihsel materyalizmin önemli varsayımlarından olan, sebeplerin aynı sonucu doğuracağı tezi üzerine yoğunlaştığı ve kadın meselesini bu bakış açısından tahlile giriştiği görülecektir. Bu bakış açısına göre, sebepler var oldukça sonuç da var olacaktır. Bu ilişkide sonuç, sebepten bağımsız değildir. Sebep göz ardı edilerek sadece sonuç üzerinden gidilerek bir yargılamada bulunulamaz.

Bu değerlendirmelerin yanı sıra Murat’ın söz konusu ettiği kadınları tümüyle yüceltici bir tavır içerisinde olmadığı belirtilmelidir. Murat, bu ‘düşmüş’ kadınların halihazırdaki şartları içerisinde de ahlaklı olabileceklerini düşünür. Mesela, ‘şahsiyet sahibi mert kadın’ olarak gördüğü Tözey’i yüceltirken, ‘fesatçı’ olarak gördüğü

³⁹³ a.g.e., s. 335

³⁹⁴ a.g.e., s. 217

³⁹⁵ a.g.e., s. 340

Şefika'yı, toplumsal şartlar sebebiyle onu haklı bulsa da, eleştirir. Murat, kişisel olarak erdemli tavır takınan insanın, Tözey gibi, toplumsal şartların getirdiği nokta itibariye suçlu telakki edilmesini önemsemez. O, daha ziyade kişinin kendi içinde inşa ettiği ve erdemli bir duruşu gerekli kılan ahlakî yapıyı ister. Bu yapıya sahip olan kişiyi de, toplum nasıl algılasa algılasın, haklı ve ahlaklı bulur. Bu anlamda ahlaksızlıkları sebebiyle mahpus edilen, hatta idame götürülen insanlar değil, onları bu hale getiren insanlar ahlaksızdır. Tözey ahlaklı, ama onu iğfal eden ve şimdi de belediye başkanı olan Ağa ahlaksızdır. Murat'ın Tözey üzerinde geliştirdiği bu dikkat, yazarın ele alınan konularla ilgili ahlak anlayışını ortaya koymasına bakımından da önemlidir. Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi burada da örfün ve dinin dışında ve daha ziyade yalan söylememe, hırsızlık yapmama ve samimi olma üzerine kurulu ahlak anlayışını devam ettirir. Buna göre yazar, toplumun geneli tarafından kabul gören ancak samimiyet noktasında ciddiyet taşımayan değer hükümlerinden ziyade, daha evrensel değerlere vurgu yapan bir ahlak anlayışı ortaya çıkartır. Bu anlamda genel kadınları, yukarıda çizilen çerçevede, 'sosyal kurbanlar' olarak görür.

Murat, romandaki kadınları anlamaya da çalışır. 'İstanbul, umumî kadınların adetlerini ve huylarını iyi biliyordu.' cümlesiyle yazarın söz konusu edilen kadınların dünyalarına yakınlığı ifade edilir. Murat üzerine yapılan bu çözümlemenin devam eden kısmında, İstanbul'un insanının bu ahlaksız durum karşısında bir noktadan sonra 'isteri' halinde buna bağlandığı ve bu bağlilikta Malatya'nın köylü kadınıyla, İstanbul'un orta halli bir aile kızı arasında fark olmadığını düşündüğü dile getirilir. Yazar bunu, görülen maddî işin şahsiyete olan etkisi olarak değerlendirir.³⁹⁶

Halkla İlgili Diğer Sosyal ve Siyasal Meseleler

Kemal Tahir, ferdin dramı çerçevesinde yukarıda ele alınan konuları söz konusu etmesinin yanında, o dönem toplumunu, çeşitli açılardan ortaya koyan hususlara da değinir. Romandaki olayların II. Dünya savaşı yıllarında geçmesi sebebiyle, halkın bu savaşla ilgili düşüncelerine yer verilen eserde, halkın devletle olan ilişkisi de önemli bir yer tutar.

Kemal Tahir, halkın devletle ilişkisini, Osmanlı devletiyle ilgili yaptığı değerlendirmeler ekseninde ortaya koyar. 1940'lı yılların Anadolu halkı, Osmanlı'dan farklı bir idare altında bulunuyor olsa da, zihniyet itibariyle, o dönem insanından farklı değildir. Öyle ki halka göre, 'Bir Allah'ın bir de devletin işine akıl sır ermez.'³⁹⁷ Halk, İsmet Paşa'yı,

³⁹⁶ a.g.e., s. 102

³⁹⁷ a.g.e., s. 14

‘padişah olup halife postuna oturmuş’, bu sebeple de istediğini yapma özgürlüğüne sahip kişi olarak görür.³⁹⁸

Kemal Tahir, Murat karakteri vasıtasıyla, din karşısındaki kendi olumsuz yaklaşımını da ortaya koyar. Mesela, Hz. Muhammed’in Hz. Ayşe’yle evlenmesini müstehcen bir fıkra havası içerisinde anlatır. Halkın, ‘dinden çıkarsın’ diye ‘klasik’ bir tepki göstermesi üzerine de ‘yapan çıkmamış ben mi çıkacağım’ cevabını verir.³⁹⁹ Yazar, Murat’ın bu tavrını ahlaklı bir tavır olarak değerlendirir. Çünkü yazara göre Murat, ‘içi ile dışı bir’ samimi insandır. Diğer insanlar gibi, başkalarını kandırmamaktadır. Bu husus, yazar açısından ahlakın en önemli kıstasıdır. Yazara göre dinin, kişinin ahlaklı olması üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı gibi, imkan verdiği gayr-i samimi kimlik sebebiyle, olumsuz bir katkısının olduğu bile iddia edilebilir. Mesela, Murat, Gardiyan Abdullah’la konuşurken Şefika’nın artık namaz kılmadığını öğrenir. Bunun üzerine Abdullah’a, Şefika’nın ona (Abdullah’a) iftira edemeyeceğini, çünkü Şefika’nın bütün kötülükleri namazdayken düşündüğünü belirir.⁴⁰⁰ Ayrıca Kemal Tahir’in şu değerlendirmesi, ahlakla ilgili temel yaklaşımını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

- ... Marifet Allah’tan korkup yahut da ‘cennete gideyim de ne olacaksa!’ diyip iyilik etmekte değil ki... Allah’a, cennete, cehenneme inanmadan iyi olmak marifet... Öteki türlü alışı veriş oluyor. Pazarlık oluyor. Yani Allah bile, kullarına boş boşuna söz geçiremeyeceğini anlamış da, ‘Ey kullarım, iyi olursanız sizi cennete koyarım.’ demiş. Analarımız da bize böyle demezler miydi? ‘Uslu dur, sana şeker alırım. Yaramazlık edersen akşama babana söyler seni dövürürüm...’ İşte bundan da belli bir şey, Allah’ı adamlar uydurmuşlar. O da tıpatıp bize benziyor. Mükafatıyla, mücazatıyla...
- Töbe de beyim...
- Doğru söze töbe olmaz. Korkma Hacı. Keşki var olsa...⁴⁰¹

Yazar, seküler ahlakı esas alarak, ahlakı, samimiyet ve doğru olma şeklinde tanımlar. Bunun yanısıra dinin sosyolojik yönüne de vurgu yapar. Hapishanenin gardiyanlarından Ayşe Ana’nın ölümü üzerine bir mevlit okutulur. Bu mevlidi halk, büyük bir vecd içinde dinler. Bu manzara karşısında Murat, evvela, gerçekleştirilen bu törenle Ayşe Ana’nın ne ilgisi olabileceğini sorgulayarak olayın metafizik boyutuna, materyalist bir bakış açısıyla, eleştiri

³⁹⁸ a.g.e., s. 22

³⁹⁹ a.g.e., s. 64

⁴⁰⁰ a.g.e., s. 277

⁴⁰¹ a.g.e., s. 88-89

getirir. Çünkü Murat’a göre, mevlitle bir dini merasim yapılmaya çalışılsa da, oradaki hiç kimse, bu merasimin ruhuna inanmamaktadır. Bu sebeple Murat, mevlitin en büyük faydası olarak Tözey’in bir saat kadar yanında oturmasını sayar.⁴⁰² Yine bu törenin bir genel kadın tarafından tertip edilmesi de Murat’ın, halkın dinle olan ilişkisini, samimiyet noktasından değerlendirmesine önemli bir dayanak noktasıdır.

Dinle ilgili değinilen diğer bir konu, din adamlarıdır. Burada inşa edilen din adamı tipleri, yazarın diğer eserlerindeki kahramanlardan hiçbir fark taşımazlar: Üç kağıtçı, paracı, uçkuruna düşkün, oğlancı, dini kendi çıkarı için kullanan, dindarlığı sadece toplum içinde söz konusu olan tipler... Bu tiplere örnek olarak romanda Hacı Abdullah vardır. Hacı Abdullah, yukarıda belirtilen vasıfların hemen hepsini taşır.⁴⁰³

II. Dünya Savaşı

Roman, II. Dünya savaşı yıllarında geçmektedir. Savaş, işlenen konulardan biridir. Halk, Murat Bey’e savaşın gidişatıyla ilgili sorular sorarken gerçekleşen diyaloglarla, hem Murat’ın konuya yaklaşımı, hem de halkın yaklaşımı ortaya konulur. Buna göre, halk, savaş Almanların kazanacağına inanmaktadır. Bunu gönülden de isteyen halk, Hitler’e de büyük sevgi duyar. Bu sevgisinin sebebi ise, yazarın halka ilgili kaydettiği dikkat çekici özelliklerden biridir. Çünkü halk, Ankara’nın da ‘Hitlerci’ olduğu şeklinde yayılan dedikodulara sorgusuz sualsiz inanmakta, Hitler’in Müslüman olduğunu düşünmektedir. Hitler, gizli din taşımaktadır. Savaşı kazandıktan sonra dinini açıklayacaktır.⁴⁰⁴

Halkın II. Dünya savaşına ve Hitler’e bu bakışına karşın, Murat, Sovyetlerin tarafını tutar. Yazar bu savaş karşısında tarafsız kalamayacağını, Murat üzerine yaptığı, ‘Bu harp karşısında bitaraf değildi. Hayatında bazı şehirlerin ne mühim yeri oluverdiğini birkaç seneden beri anlamıştı. Mesela, Moskova, mesela Stalingrat, mesela Paris, mesela Vichy... Kiminde dostları, kiminde düşmanları oturuyordu. Nasıl bitaraf olmalı. Hem bitaraflık ne demek? Bu bir çeşit alçaklık...’⁴⁰⁵ şeklindeki değerlendirmelerle ortaya koyar. Romanda bu konunun ele alındığı diğer bölümlerde de Murat, Hitler’e karşı büyük bir kin duyar.⁴⁰⁶

⁴⁰² a.g.e., s. 148-149, 152, 176

⁴⁰³ a.g.e., s. 217

⁴⁰⁴ a.g.e., s. 289

⁴⁰⁵ a.g.e., s. 45

⁴⁰⁶ a.g.e., s. 317

YAPI

Kurgu

Roman, 13 bölümden oluşmaktadır. Bölümler hacim itibariyle birbirine yakındır. Olayların akışı itibariyle de bölümler arasında bir farklılık yoktur. Roman, bir yandan hapishane hayatını, karılar koğuşu ile erkekler koğuşu ekseninde anlatırken, merakı besleyici öge olarak Hanım'ın idam edilip edilmeyeceği yer alır.

Romanın ismi her ne kadar hapishanenin karılar koğuşunu esas alıyor gözüktense de ana mekan erkekler koğuşudur. Karılar koğuşu, büyük oranda Murat'ın gözüyle anlatıldığından, erkekler koğuşu tarafından görülmüş olur. Yazar, bir erkeğin kadınların dünyasına vakıf olup onların dramlarını ne kadarıyla ortaya koyabileceği yönündeki muhtemel eleştirilere romanda inşa ettiği diyaloglar vasıtasıyla cevap verir. Diyaloglarla, hem ferdin dramı ortaya konulur hem de fert bir erkek çözümleyici vasıtasıyla değil, birinci elden söz konusu edilmiş olur. Bu kapsamda yazarın kullandığı dilin de, halka ait diyaloglar inşa etme sebebiyle, Anadolu ağız etrafında şekillendiğini belirtmek mümkündür.

Dil ve Üslup

Roman, Kemal Tahir'in kendine mahsus üslubunu bulma yönünde çok önemli bir devredir. Yazar üslupta halk söyleyişini hakim kılmaya çalışır. Mesela, 'Saat onbire doğru başgardıyan yattı, onbaşı gitti, Hacı Abdullah İstanbullu'nun odasına çıktı. Sazı duvardaki çivilerden birine astı...' ⁴⁰⁷ şeklindeki kullanımlar, büyük oranda halk söyleyişinde bulunan ve ses uyumunu öne çıkartan özelliklerin romanda kullanıldığına dair önemli göstergelerdir. Üslupta halk söyleyişine ait bu etkinin yanında, özellikle Murat'ın konuşmalarında ve anlatıcı kişinin yaptığı çözümlemelerde İstanbul Türkçesi'nin kullanıldığı görülür. Bu durumun uzantısı olarak Kemal Tahir zaman zaman, 'Uzun müddet, saat tik takları kadar yeknesak ve muttarit höpürtülerden ve havası gevşetilmiş gaz ocağının sesiyle kaynayan suyun ıslak inlemesinden başka gürültü işitilmedi.' ⁴⁰⁸ şeklindeki ifadeleriyle de sanatkarane üslup örnekleri ortaya koyar. Ancak bu tarzdaki kullanımlar halk söyleyişlerine göre çok az yer tutmaktadır.

Zaman ve Mekan

Romanın isminin bir mekanı ifade etmesi, mekanı romanda merkeze almaktadır. Ancak yazar, mekanı romana isim yapmasına rağmen, mekandan ziyade mekan dışı ögeler üzerinde durmaktadır. Yazarın esas maksadı, mekanı anlatmak değil, mekanda kalan insanı anlatmaktır. Bu da mekanı, diğer eserlerde olduğu gibi romanın her hangi bir ögesi

⁴⁰⁷ a.g.e., s. 87

⁴⁰⁸ a.g.e., s. 93

yapmaktadır. Hapishaneyi reel çizgileriyle inşa etmeyi başaran yazar, mekana ait çok az tasvirde bulunur. Bu tasvirler de mekanın insanla ilgisi sebebiyledir. Mekan olarak Malatya hapishanesinin dışında, Adıyaman'a ve Malatya şehrindeki bazı yerlere de değinilir. Ancak bu yerler, gerçek mekanlar olarak yer almazlar. Kemal Tahir, mekanı büyük oranda maddi cepheleriyle inşa etmekle beraber, hapishanenin oluşturduğu psikoloji üzerinde de durur. Buna göre hapishane, zaman zaman insanı 'boğacak kadar sıkıcı olan', özellikle bahar ve yaz aylarında 'çekilmez' olmaktadır.

1942-43 senelerinde geçen romanda zaman da kurguya doğrudan bir etkide bulunmaz. Sadece romanın geçtiği yıllardaki bazı olaylar romana taşınır. Bunlardan özellikle II. Dünya savaşı, romanın geçtiği dönemin önemli bir olayı olarak yer alır. Yine tek parti iktidarı da bu kapsamda söz konusu edilir. Gündüz ve gecenin kullanımında eşitlik gözlünen romanda, genel itibarıyla, gizli ve dramatik olaylar gece, eğlenceli olaylar gündüz anlatılır. Mesela, Hanım'ın idamı gece gerçekleştirilir. Romanda bazen de, '14 Teşrinievvel 1943 tarihli Salı günü gecesi saat 11 reddelerinde...' ⁴⁰⁹ gibi ifadelerle reel zaman tam olarak belirtilir.

⁴⁰⁹ a.g.e., s. 129

II.3.2.2. Anadolu Toplumunun Tarihsel Kimliği: Yedi Çınar Yaylası – Köyün Kamburu – Büyük Mal

Kemal Tahir, kendine mesele edindiği Osmanlı toplumunu, bu üçlemede çeşitli açılardan ele almaktadır. 1800'lerin başından 1930'ların sonuna kadarki tarihsel dönemi konu alan romanlar, bu zaman zarfında yaşanan hadiselerin Anadolu'dan ne şekilde görüldüğünü, hangi gelişmelere sebep olduğunu ortaya koyma gayretindedir. Bu anlamda romanları, Osmanlı'nın son 150 yılının, Anadolu etrafında anlatımı olarak düşünmek mümkündür. Romanların ikinci yönü, Anadolu'da mülkiyet edinmenin, ağalığın *kendine mahsus* yasalarını ortaya koymasıdır. Kronolojik çizgi içerisinde *Yedi Çınar Yaylası*, Tanzimat yıllarından Meşrutiyet'e kadarki yılları, *Köyün Kamburu*, Meşrutiyet ve Milli Mücadele yıllarını, *Büyük Mal* ise 1930'ların sonlarını konu almaktadır.

İÇERİK⁴¹⁰

Yıkılış Sürecinde Osmanlı ve Kuruluş Sürecinde Cumhuriyet

Kemal Tahir, *Notlar*'ında Osmanlı devletinin yıkılışı sürecinde öne çıkardığı bazı olayları, bu romanlarında işler. Bunlardan özellikle, Yeniçeriliğin kaldırılması, Tanzimat Fermanı, II. Meşrutiyet İhtilali ve Milli Mücadele dikkat çeker. Bu konuları, *Yedi Çınar Yaylası* ve *Köyün Kamburu*'ndan takip etmek mümkündür.

Yeniçeriliğin kaldırılması, yazara göre, Osmanlı'nın yıkılışına giden yolu açıcı baş unsurlarından biridir. Kemal Tahir, Osmanlı devletini, İlmiye – Askeriye ve Saray şeklinde üçlü bir yönetim mekanizması içinde değerlendirmekte ve bunların birinin olmaması veya görevini aksatması durumunda diğerlerinin yaşayamayacağını iddia etmektedir. Bu anlamda Yeniçerilerin kaldırılması, Askeriye'yi ortadan kaldırmış, Osmanlı sistemini yıkılışa götürmüştür. Yazar, *Yedi Çınar Yaylası*'nda Çorumluları Tanzimat'ın ve devamında Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle ilgili konuştururken, 'İşte gördün mü? Hep Yeniçeri ocağına edilen hakaretin boku... O mübarek ocak, o biçim söndürülmeyecekti. Yeniçeri arslanlarını gavur niyetine kırmasaydılar, şimdi her biri Osmanlı'nın ardında karlı bir dağdı.'⁴¹¹ cümlelerini söyleterek, Yeniçeriliğin kaldırılmasının, yanlışlığına dikkat çeker.

⁴¹⁰ Ele alınan romanlardan *Köyün Kamburu*'nda otobiyografik bir unsur gibi düşünülebilecek ancak yazarın biyografisiyle doğrudan bir ilişkisi olamayan, çok kısa bir bilgi de bulunmaktadır. Müstakil bir başlık olamayacağı için 'İçerik Çözümlemesi'nde ayrıca söz konusu etmeyeceğimiz bu bilgide, İstanbullu gazeteci Refik Bey diye bir kahraman söz konusu edilmektedir. Çorum'a sürgün gelen gazeteci, bazı, yansıtıcı denilebilecek, özellikleriyle dikkat çeker. Ancak, romanın zaman olarak Milli Mücadele yıllarında geçtiği düşünülürse, bu kahramanın doğrudan bir biyografik unsur olmadığı, ancak yazarın kendi macerasından hareketle inşa edilmiş bir kahraman olduğu belirtilebilir. Biyografik unsur için bkz. *Köyün Kamburu*, s. 177

⁴¹¹ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 9

Kemal Tahir, ilan edilmesini Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla bağlantılı değerlendirdiği Tanzimat Fermanı'nı, 'hayırsız bir işin hayırsız sonucu olarak,' yine Çorumlulara, değerlendirtir. Yazar ayrıca, Tanzimat'ın ilan edilmesindeki dış etkilere de vurgu yaparak, Reşid Paşa'nın ve bu fermanın hazırlanmasında yer alan diğer bazı vezirlerin de İngiliz ajanı olduğunu, 'Aslında bunlar (*dış güçler*) vezirlerden el peydahlıyorlardı. Gavurla sözü bir edenlerin başında Koca Reşit Paşa denilen bir herif varmış...' ⁴¹² şeklindeki ifadelerle iddia eder. ⁴¹³ Yazar, anlatıcı şahıs olarak gerek kullandığı üslupla gerekse yaptığı değerlendirmelerle bu iki hadiseyi, tenkit eder. Burada yazarın bir Osmanlı kasabasını anlatırken siyasi alanda meydana gelen bazı olayları niçin kaydettiği bir soru olarak düşünülebilir. Bu soruyu, yine yazarın toplumsal değişimlerle ilgili fikirleri doğrultusunda cevaplamak mümkündür. Tanzimat Fermanı, 'halk için yapılmış', halkın 'can, mal, namus' güvenliğini garanti altına almayı hedefleyen toplumsal bir projeydi. Oysa romanda görüldüğü üzere halk adına yapılan bu hareketin halkla bir ilgisi yoktur. Halk, fermanı kendisi için yayımlandığını düşünmediği gibi, 'gavura gavur denilmeyecekmiş' şeklindeki çıkarımıyla, fermanın halktan çok 'dış güçler' için olduğunu savunur. Dolayısıyla Kemal Tahir, 'mesele'lerini diğer romanlarında tartışırken tercih ettiği yolu burada da söz konusu eder ve 'mesele'nin taraflarını anlatarak, bu tarafların 'meseleyle' ilgilerini ortaya koyar.

Yedi Çınar Yaylası'nda halkın İttihatçılara bakışıyla, ihtilalin ardından İttihatçıların kendilerine bakışı söz konusu edilir. *Köyün Kamburu*'nda ise, ihtilal günleri daha geniş anlatılarak yine halk için 'getirildiği' iddia edilen 'hürriyet' ile halk arasındaki bağ irdelenir.

Halk, 'Cöntürk' dediği İttihatçıları 'gavur' olarak görmektedir. 'Cöntürk adeti' ifadesi, bazı ahlaksızlıkları niteleme sadedinde kullanılır. Halk, kendisi için birincil öneme sahip namus meselesinde de İttihatçıları değerlendirerek, İttihatçıların 'domuz yediklerinden dolayı, namuslarını kısımadıklarını, namussuz olduklarını' iddia eder. ⁴¹⁴ Halkın bu yaklaşımı, yazarın diğer eserlerinde de söz konusu ettiği ve Anadolu insanının İttihatçılara karşı yaklaşımını ortaya koyan genel bakıştır.

⁴¹² a.g.e., s. 9

⁴¹³ Kemal Tahir, bir söyleşisinde kaydettiği şu cümlelerle burada kaydedilen değerlendirmelerini teyit etmektedir: Belli bir dönemden bu yana Osmanlılıkta meydana gelen ayaklanmalar, altüstlükler, iktidar değişiklikleri iç nedenlerden yerli guruplar tarafından yapılmış görünüyorsa da, o kadar da bu işlerde çeşitli ve çelişkili dış güçlerin etkisi olmuştur. Yani bence, tarihimizin son 170 yıllık döneminde Osmanlı Osmanlı'ya, Türk Türk'e kalındığını ileri sürmek zordur. (Naci Çelik, 'Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir'le Bir Konuşma', *Yeni Dergi*, nu.64, 1970, s. 36-44) Ayrıca yazarın *Kurt Kanunu*'nda kaydettiği, 'Bunların (dış güçlerin) burada, gizli açık kum gibi örgütü var. Bu örgütler, idareci kadroların her basmağıyla gizli, açık ilinti kurmuş...' şeklindeki değerlendirme de bu kapsamda kaydedilebilir. (*Kurt Kanunu*, s. 141)

⁴¹⁴ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 354

Bu romanlarda iki İttihatçı kahraman vardır. İkisi de sürgündür. Bunlardan, yazarın *Yorgun Savaşçı*, *Kurt Kanunu*, *Yol Ayrımı* romanlarında da ismen değindiği Cevdet Bey daha genişçe yer alır. Seyfettin Bey ise ihtilalden birkaç ay önce sürgün geldiği Çorum’a, ihtilalden üç yıl sonra müfettiş olarak gelmesi ve İttihat ve Terakki’nin politikalarını değerlendirmesiyle söz konusu edilir. Cevdet Bey ve Seyfettin Bey, Kemal Tahir’in gerçeğin farkına varan ve drama giden aydınlarındandır. İhtilal öncesinde, ikisinin de, siyasi veya sosyal her hangi bir değerlendirmesi, doğrudan, kaydedilmez. Yapılan veya yaptıkları iddia edilen değerlendirmeler, Zaptiye Kolağası Celil Efendi’ye casusluk eden tütün kaçakçısı Gavur Ali vasıtasıyla dile getirilir. Gavur Ali’nin aktardığı değerlendirmelerde, Seyfettin Bey, ‘istibdattan’ şikayet etmekte, kendilerinin gelmesi durumunda bütün kötü işlerin düzeleceğini iddia etmektedir.⁴¹⁵

Yazarın, İttihatçılardan, romanda daha ön planda olan Cevdet Bey’i değil de Seyfettin Bey’i konuşturması, romanın ilerleyen bölümlerinde bu iki kahramana vereceği rollerle ilgili olmalıdır. II. Meşrutiyet’in ilanının ardından Cevdet Bey, cemiyetin Çorum şube başkanı olurken, Seyfettin Bey, parti müfettişi olur. İhtilalden üç yıl sonra Çorum’a gelen Seyfettin Bey, İttihat ve Terakki’nin politikalarını da ortaya koyar. Buna göre, Çorum halkının hayatında ihtilalden öncesiyle herhangi bir farklılık yoktur. İttihatçılar, ‘Mütegalibelere’ son vereceklerini iddia etmelerine rağmen, Cevdet Bey, her türlü kaçakçılığı yapan Abuzer Ağa’ya bir şey yapamamaktadır. ‘Yüreğini gizli bir güvensizlik kaplayan namuslu insanların tedirginliğine kapılan’ Seyfettin Bey ise, uyguladıkları politikaların kötüye doğru gittiğini düşünmektedir. ‘Nasıl kederliyim anlatamam kardeşim... Hürriyetten sonra uğradığımız çeşitli hayal kırıklıkları akıl alır şeyler değil. Hepimiz hiç istemediğimiz işleri yapıp duruyoruz... Biz kardeşim, hepimiz acemi döğüşçüleriz...’⁴¹⁶ şeklindeki ifadelerle, hem içinde bulunduğu psikolojik durumu, hem de bu durumun sebebi olan İttihatçıların yanlış yolda olduklarını ortaya koyar. Kemal Tahir, Seyfettin Bey’e yaptırdığı, ‘Vallahi, birader, biz Osmanlı aydınları birer acıklı herifleriz. Hani burnunun ucunu göremez, lafı var ya, işte o laf bizim için söylenmiş. Biz birçok şeyleri ayrı ayrı biliriz de, yan yana getiremeyiz.’⁴¹⁷ şeklindeki değerlendirmeye, İttihatçılarla ilgili gündeme getirilen durumun, Osmanlı’nın son dönem aydınları için de geçerli olduğunu ortaya koyar. Çünkü Kemal Tahir’e göre, İttihatçılar’ın siyasî alanda gösterdikleri ülkeyi tanıma halini ve teorisizliğini, Osmanlı aydınları da fikrî alanda göstermektedirler.

⁴¹⁵ a.g.e., s. 358

⁴¹⁶ a.g.e., s. 379, 382

⁴¹⁷ a.g.e., s. 380

Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*'nda ise İttihatçılardan ziyade, bizatihi Meşrutiyet ihtilalinin kendisini, özellikle halkla ilintisini, ortaya koyar. Aşağıya kaydedilecek değerlendirmeler, yazarın, bu olayı değerlendirirken sıkça başvurduğu, 'Kimin için hürriyet?' sorusunu içermesinin yanı sıra, halk adına yapıldığı iddia edilen ihtilalin, seçimlerin halktan ne kadar uzak olduğunu da ironik bir üslupla dile getirir. Yazar, II. Meşrutiyet ihtilalinin Çorum'da duyulmasını, 'Bir yaz günü Çorum kasabasında apansız bir gürültü koptu. Her köşe başında çifte davullar dövülüyor, kız gibi köçekler kıvrır kıvrır göbek çalkalıyordu.' cümleleriyle anlatır. Ardından kaydettiği şu diyaloglarla da halkın ilk tepkisini, dolayısıyla, ihtilalin halkla ilgisini dile getirir:

- Neyin nesi yahu, Bayram değil, kandil değil!
- Hürriyet bu, hürriyet...
- Ne demek?
- Hürriyet ağa!... Bundan böyle sen sensin, ben de ben... 'Hep bir eşit' olduk. Başımıza buyruk....'
- Yalana bak! Ee?
- E'si hürriyet dedin mi bitti. Gayri canın çekerse padişahı it hesabına almayacaksın! Özgürlüktür bu, maskaralık belleme!
- Sus, aman bir duyan olur da Yemen'i Fizan çölünü boylarsın. Hem bu nasıl bir söz? Ağzın eğilir.
- Hey baba! Geçti o baskı günleri, sen uykuda mısın? Ankara'dan kim geldi bakalım?
- Kim geldi?
- Cemiyet geldi, yaylı arabasıyla... Bunlar buraya yetişmek için yolda tam üç çift at çatlatmışlar.
- *Burada bize n'olmuş ki yetişmeye çabalamış bu cemiyet her neyse?*
- Sana bana müjde verecekler. Bayraklara davullara baksana...
- ... Millete sormuşlar, 'Hürriyet mi istersin, şeriat mı?' demişler, millet Allah sayesinde 'Şeriatı siktir et, hürriyet isterim' demesin mi?
- *Kim sormuş, hangi millete?*
- *Kim olacak, Cemiyet... karşılığını veren de bizim millet... Sen-ben...*⁴¹⁸

Halkı temsil eden iki kişi arasında geçen diyaloga dikkat edildiğinde, yazarın, halkın bir kesiminin ne olduğundan haberinin olmadığına, ihtilali savunan kesimin de, aslında, neyi

⁴¹⁸ *Köyün Kamburu*, s. 136- 137 (İtalikle vurgulamalar bana aittir.)

savunduğunun bilincinde olmadığına vurgu yaptığı görülmektedir. Burada öne çıkartılan diğer bir husus, halkın böyle bir meselesinin olmadığı, kendine mahsus yasalar ve hayat şartları içerisinde yaşayarak hayatını devam ettirdiği, padişahla vs. bir sıkıntısının olmadığıdır. Çünkü padişahın varlığı devletin varlığı anlamına gelmektedir. Yazara göre doğu toplumlarında, devletin varlığı kişinin kendi bireysel varlığının ilk şartıdır. Nitekim yazar, yine halkı konuşturarak, padişahın halk için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. İhtilali savunanlar, halkı temsil eden birisine, milletvekillerinin seçildiğini, artık İstanbul’da bu milletvekillerinin onları (halkı) temsil edeceğini anlatınca, halkı temsil eden kişi, ısrarla padişaha ne olduğunu sorar. ‘Yerinde’ cevabını alınca da, ‘Oh çok şükür birader... Ben de herife bir kötülük geldiyse dedimdi...’⁴¹⁹ diyerek, onun asıl meselesinin padişahın varlığını devam ettirmesi olduğunu dile getirir. Ayrıca Kemal Tahir’in bu diyaloglarda, tahttan indirilen II. Abdülhamit’in değil de bir kurum anlamında padişahın önemine vurgu yapması da, halkın doğu toplumu özelliği içerisinde inşa edildiğini ve konuşturulduğunu göstermektedir.

Kemal Tahir, ihtilalden kısa bir müddet sonra, halkın ihtilali sorgulamaya başlamasını, ihtilalin halkla ilintisi noktasında değerlendirir. Yazar, ihtilalin en büyük iddiası olan hürriyetin, halk tarafından nasıl algılandığını ise şu diyalogla dile getirir:

- Yahu benim şu ‘hürriyet’ lafından karnım bozulmaya başladı. ‘Geldi’ dediler. Hani nerde? Bir göreydik...
- Bırak! Osmanlı’nın işini bilmez gibi... Bizim millet mal gibi millet... Birisi çıkmış, ‘Hürriyeti mi istersin, şeriatı mı?’ demiş... Bizim, sözüm buradan dışarı eşek adamımız ‘Hürriyet!’ demiş. ‘Senin bilmediğin bir aş, ya diş ağrıtır ya baş’ diye bir laf vardır. Bizim babamız da şeriatı bırakıp hürriyete mi sarıldıydı? Başkaca bakalım bizim ‘Hürriyet’ dediğimiz nereden belli? Kağıtlara yazı vermişlerdir, bir hürriyet...⁴²⁰

Halkın dile getirdiği, ‘Senin bilmediğin bir aş, ya diş ağrıtır ya baş’ şeklindeki atasözü, yazarın II. Meşrutiyet ihtilali kapsamında cereyan eden tüm hadiseleri tanımlamada ve tahlil etmede kullandığı kıstaslardan biridir. Bu atasözünün işaret ettiği, ‘yerlilik’ iddiası, yazarın ihtilalde bulunması gerektiğini belirttiği ilk husustur. Çünkü yazara göre, ihtilalin gerçekleşme biçimi, getirdikleri, iddiaları, Osmanlı toplumu için ‘bilmediği bir aş’tır. Nitekim ‘bilinmeyen bu aş’, Osmanlı toplumunun ‘hem başını hem dişini’ ağrıtmıştır. Kemal Tahir, otobiyografik özellik gösteren İstanbullu gazeteci Refik Bey vasıtasıyla, ihtilal karşısındaki halkı değerlendirmek sadedinde dile getirdiği, ‘Ayrı ayrı bildiklerini bir araya

⁴¹⁹ a.g.e., s. 138

⁴²⁰ a.g.e., s. 141

getiremediklerine güvenilerek önlerinde, yüzyıllardan beri çeşitli laf cambazlığı yapılanlar...'⁴²¹ şeklindeki cümlesiyle, halkın mağdur edildiğini iddia eder.⁴²²

Meşrutiyet yıllarındaki olaylar kapsamında 31 Mart'a da kısaca değinen yazar, bu olayın da, yine halkı konuşturmak suretiyle, halkın yararına olmadığını belirterek dış güçlerin 'oyun'uyla gerçekleştiğini ifade eder.⁴²³

Meşrutiyetten sonraki süreç içerisinde I. Dünya savaşını da işleyen yazar, Osmanlı'nın bu savaşa, dış güçlerin ve dış güçlerle bağlantılı iç güçlerin 'oyunuyla' girdiği şeklindeki tezini, konu bağlamında, ortaya koyar. Almanların iki gemiyi 'bedavaya vermeyeceğini' halka söyleten yazar, 'Alman ve İngiliz oyunu'yla Osmanlı'nın kendini savaşın içinde bulduğunu kaydeder.⁴²⁴

Osmanlı'nın yıkılışı sürecinde Milli mücadeleye de değinen Kemal Tahir, *Köyün Kamburu*'nda Milli Mücadele'yi cephe gerisiyle anlatır. Trablusgarp ve Balkan savaşlarında fazlaca asker vermeyen Çorum, Milli Mücadele'de gençlerinin çoğunu askere gönderir. Daha önceki savaşlarda askerlik görevinden muaf olan medrese öğrencileri bile askere alınır. Yetmiş hanelik Narlıca köyünden 114 asker çıkar. Geriye, sadece, ihtiyarlar, sakatlar ve asker kaçakları kalır. 'Kalanları da açlık, hastalık, eşkiya korkusu, çeşitli angaryalar, ezip adamlıktan çıkarmıştı(r).'425 Kemal Tahir, Milli mücadele'nin kaydedilen bu gerçeklerini meselenin bir yönü olarak ortaya koyar. Meselenin diğer yanı ise, yazarın asıl ilgilendiği kesim olan askere gitmeyenlerin bu dönemin kendilerine sağladığı imkanları kullanarak zengin olmaları, keyiflerince yaşamalarıdır.

Yedi Çınar Yaylası'na ağa olan Kara Abuzer ve oğlu Sülük, uydurma bir raporla askerlikten kurtulmuşlardır. Çalık Hafız da sakatlığı sebebiyle, askere alınmamıştır. Eşkiya Musa ise savaş kaçını bir eşkiyadır. Çorum yöresi, bu üçlünün çemberinde sıkışıp kalmıştır. Kendilerine koyacak karşı gücün olmadığı ortamda Abuzer istediği gibi kaçakçılık yapmakta, Eşkiya Musa soygun gerçekleştirebilmektedir. Çalık Hafız ise 'erkeksiz kalan köy'de hem istediği gibi yaşamakta, hem de uyanıklığı ve köylünün kendine duyduğu acıma duygusunu kullanarak kısa zamanda zengin olmaktadır. Çalık 'sevinçten yüreği boğazına takılarak' dile getirdiği, 'Şu seferberlik gibi yok. Adam kırmıymış... Varsın olsun! Bedavaya

⁴²¹ a.g.e., s. 177

⁴²² Kemal Tahir, ihtilalin halkın hayatında her hangi bir değişiklik meydana getirmediğini, dolayısıyla halk adına yapıldığı iddia edilen bu ihtilalin halkın yararına bir değişikliğe imkan vermediğini, anlatıcı kişi olarak, şu ifadelerle dile getirir: 'Köylü, gene köylü, esnaf gene esnaf, zengin zengin, fakir fakirdi. İstanbul sarayında Sultan Abdülhamit oturmuyormuş da Sultan Reşat oturuyormuş... varsın sağlıklıla otursun. Saray kısmı da boş kalacak değil ya, elbette bir oturan bulunur.' (*Köyün Kamburu*, s. 141)

⁴²³ *Köyün Kamburu*, s. 140

⁴²⁴ a.g.e., s. 145, 147, 179, 262

⁴²⁵ a.g.e., s. 152

kurtulmaktalar da şu yalan dünyada sürünmekten kurtulmaktalar!’⁴²⁶ şeklindeki ifadelerle Milli Mücadele döneminden duyduğu ‘mutluluğu’ ifade eder.

Milli Mücadele’nin imkanlarını kullanarak zengin olanlardan biri de Çakır Kahyaların Kenan Efendi’dir. ‘Ermeni kırımı’nda Çorum’dan kovulan Ermenilerin mallarına ‘konan’ Kenan Efendi, çok büyük bir varlık edinerek yörenin önde gelen zenginlerinden biri olur.⁴²⁷ Yazar, gerek Çalık Hafız vasıtasıyla gerekse Kenan Efendi vasıtasıyla Milli Mücadele döneminde hak etmedikleri halde ‘zenginliği kapan’ insanları eleştirir. Cumhuriyet döneminde de bu insanların ‘el üstünde tutulması’ ise meselenin eleştirilen bir başka yöndür.

Kemal Tahir’in Osmanlıyla ilgili olarak bu romanlarda gündeme getirdiği bir husus da, Osmanlı’daki bazı kurumların durumudur.

Yazar, dine karşı diğer romanlarında ortaya koyduğu tavrı, bunlarda da devam ettirir. ‘Sahtekar’ din adamları ve dini tamamıyla folklorik bir unsur olarak algılayan halk vasıtasıyla ortaya konulan din, sosyolojik bir gerçek olarak yer almasının yanında, insanların gerçek yüzlerini saklayan bir kurum özelliği de göstermektedir. Mesela, yazarın ‘Fermanlı Hoca’ hikayesinde anlattığı Uzun Nurettin, Narlıca köyünün imamıdır. Her işte kendi çıkarını düşünen imam, okuttuğu küçük kızlara sarkıntılık eder. Bu yönüyle köyün en ahlaksız adamı özelliğini taşır. Yazarın köyden herhangi bir kişiye değil de imama bunu yaptırması, toplumsal bir gerçeği ortaya koymaktan öte, din karşısında aldığı tavırla ilgili olmalıdır. Namaz kılmak gibi dinin vecibelerini yerine getiren halk da, bu noktada samimi değildir. Mesela, yatsıda camiden çıktıktan sonra içki içip yatarken ‘kahpesiyle’ ilişki kurabilmektedir. Yazarın bunu, ferdî bir durum olmaktan ziyade genele aitmiş gibi bir üslupla anlatması, dinle ilgili kaydedilen tavır doğrultusunda değerlendirilebilir.

Yazarın gündeme getirdiği Osmanlı kurumlarından biri kadılık müessesesidir. Osmanlı devletinde kadılık kurumu, sistemin adalete dayanması sebebiyle, en önemli kurumlardan biridir. Yazar, *Yedi Çınar Yaylası*’nın başlarında anlattığı Kadı vasıtasıyla bu kurumun, Osmanlı’nın yıkılışa giden süreciyle beraber fonksiyonlarını da kaybettiğini vurgular. Kemal Tahir, hem dinle hem de kadılıkla ilgili olarak medreselere de değinir. Yazar, Tevfik Fikret’in ‘Sis’ şiirinde İstanbul medreseleri için kullandığı ‘Sakfı çökük medreseler’ nitelemesini, Çorum’daki medreseler için yapar. Çalık Hafız, medrese eğitimi almak için Çorum’a gelip medreseye yerleşince, *onu bile* şaşırtan hadiselerle karşılaşır. Fiziksel olarak

⁴²⁶ a.g.e., s. 231

⁴²⁷ *Büyük Mal*, s. 35, 86; *Köyün Kamburu*, s. 167

harabeyi andıran⁴²⁸ ve ilim adına hemen hiçbir şeyin olmadığı medresede, insanların ilgilendiği üç şey vardır: Para, esrar ve oğlancılık. Yazarın değerlendirmeleri içerisinde, ‘Molla kısmının her şeyi paradır, bağırması, salya-sümük ağlaması...’⁴²⁹ Medreseden çıkan mollaların okuduğu hutbelerin de ‘sahtekarlık’ olduğunu, bir medrese öğrencisine söyleten yazar, Çalık’ın bunu duyunca şaşırması üzerine, ‘Ne sandın? Bu hutbeleri, her kim düzmüşse, iki yüz, üç yüz yıl önce düzmüş... Ezberine alıp okursun. Arkasından canın neyi çekerse söyle savuş! Çünkü bu Arapça’dan Arap milleti bile hiçbir şey anlamaz!’⁴³⁰ cevabını kaydeder. Yazarın medreselerle ilgili eleştirilerinin doğruluk payı olduğu muhakkaktır. Osmanlı’nın son döneminde ‘beşik uleması’ ve benzeri uygulamalarla medrese eğitiminin çok ciddi sekteye uğradığı bilinen bir gerçektir. Ancak, bu gerçeğin, istisnasız bir durumu ifade ettiği şeklindeki düşünceye ihtiyatla yaklaşmak gerekir.⁴³¹

Kendi Yasaları İçerisinde Ağalık

Kemal Tahir, bu romanlarda, Osmanlı’nın son yüz yılını konu almanın yanında; bu toplumda ağalığın ortaya çıkışı, işleyişi, devletle ve halkla ilişkisi gibi konuları da söz konusu eder. Yazar, Osmanlı’da ve devamındaki Cumhuriyet’te ağalığın yerine ve biçimine, Türk devletinin ve toplumunun tarihsel misyonu açısından yaklaşmaktadır. Şöyle ki Kemal Tahir, Türk toplumunu ‘anlamaya’ giriştiğinde ilk iş olarak bu toplumun Batı toplumuyla olan farkını ortaya koyar. Ayırıcı yaklaşımla düşünsel çabasını yürüten yazar, Doğu toplumundaki hemen her kurumun Batı’dakinden farklı olduğunu, bu sebeple Doğu toplumlarını Batılı kalıplarla anlamanın mümkün olmadığını ifade eder. Bu kapsamda Türk toplumunda yer alan ağalık kurumunun Batıdaki feodalite / derebeylik kurumu gibi düşünülemeyeceğini dile getirir.

Osmanlı toplumunun batıdan farkını, A.T.Ü.T. temelinde inşa ettiği fikri zeminle ortaya koyan yazar, Osmanlı’da mülkiyet idrakinin oluşmadığını, soyluluk gibi bir kurumun olmadığını, Osmanlı için sınıflı bir toplumun söz konusu olamayacağını da ifade eder.⁴³² Osmanlı’da, atalarından hiçbir varlık tevarüs etmeyen bir kişi, kendi çabalarıyla ağa olacağı gibi, atalarından büyük bir miras tevarüs eden kişi, yine kendi hatalarıyla çok fakir bir hale düşebilmektedir. Batı toplumundan çok farklı olan bu yapı, Osmanlı toplumunun kendine mahsus yanını ortaya koyar. İşte söz konusu edilen üç romanda yazar, ifade edilen bu

⁴²⁸ Yazar, Çorum medresesini şu şekilde anlatır: ‘Çorum medresesi, fakir kasaba medreselerinin hemen hepsi gibi bakımsızlıktan iyice kötüleşmişti. Ortasındaki küçük, loş avlu, yeni süpürüldüğü halde pisti. Şurasına, burasına toplanmış bulaşık, çamaşır sularıyla ekşi ekşi kokuyordu. Yarı yarıya kurumuş bir erik ağacından bir mermer direğe gerilmiş ipe eski püskü yırtık pırtık donlar, gömlekler asılmıştı. Avluyu çeviren sayvanın direkleri, tavanı, kimi açık, kimi kapalı hücre kapıları, odun ismi içindeydi.’ (*Köyün Kamburu*, s. 117)

⁴²⁹ *Köyün Kamburu*, s. 123

⁴³⁰ a.g.e., s. 127

⁴³¹ Ayrıca, yazarın eleştirel tavrından dolayı, bir hususu gözden kaçırdığı kaydedilebilir. Osmanlı döneminde de hutbeler Türkçe okunuyordu. Hutbelerde Arapça okunan kısım, hutbenin girişi mahiyetinde olan ve bugün de okunan genel bir giriştir. Hutbeyi veren kişinin anlattıkları, hutbenin başında okunan Arapça duaların tercümesi değildir.

⁴³² Kemal Tahir’in Osmanlı toplum yapısıyla ilgili fikirleri, çalışmanın ilgili bölümünde genişçe ele alındığından dolayı, burada tekrara düşmemek için, ayrıca söz konusu edilmeyecektir.

düşünceyi, kurgusal alemde temellendirmekte, misalleriyle genişletmektedir. Bu kapsamda, bu üç romanın *Yedi Çınar Yaylası*'nın başlarında ağalıkla ilgili dile getirilen şu fikirlerin açılımı olduğunu düşünmek mümkündür:

‘Bizim buralarda ağa-ayan kısmının çoğu, nasıl türemiştir, sen benden iyisini bilirsin. Böylelerinin fazla değil, iki göbek gerisine bak, ya bütün kaçakçısı çıkar, ya da çarık hırsız... köy yerlerinin eşkıya yataklarını da unutmayalım. Bunlar, karılarını bunca yıl gözleri önünde kullanan eşkıyayı, zaptiye pususuna itelediklerinin sabahı, ağalık minderine kurulurlar.’⁴³³

Osmanlı toplumunda ağalığın ortaya çıkmasının ‘bu topraklara mahsus’ özellikleri vardır. Nitekim romanda ağa olarak anlatılan kişilere bakıldığında bu pasajı doğrulayan karakterler oldukları görülür. Mesela, Dilaver Ağa, yaptığı soygunlarla ‘ağalık tahtına’ oturur. Çakır Kahyaların Halil, ataları basit bir leblebici iken, yine işlerini büyütmek, bazı kaçakçılık yollarına baş vurmakla ağa olur. Aynı şekilde Halil’in torunu Kenan Efendi, kumarda bütün varlığını kaybettikten sonra, ‘Ermeni kırımı’ sayesinde zengin olur. Bu kahramanların yanı sıra Abuzer Ağa’nın temsil ettiği ‘gerçek’, yukarıda kaydedilen pasajdaki değerlendirmeleri, daha net bir şekilde doğrulamaktadır.

Yedi Çınar Yaylası’nda hiçbir şeyi olmayan fakir bir çoban olarak Çorum’a gelen Abuzer, kendine acındırarak, genç ve güzel karısı Emey’i yem gibi kullanarak Çakır Kahyaların Ömer Efendi’nin varlığının çoğunu ele geçirir. Nitekim *Köyün Kamburu* ve *Büyük Mal*’da Abuzer artık, ‘sefil Abuzer’ değil, ‘Yayla Padişahı Abuzer’dir. Abuzer’in ve oğlu Sülük Bey’in çobanlıktan ağalığa doğru ilerleyen macerası, Osmanlı toplumunda ağalığın mülkiyet birikimi, emeğin sömürüsü ile değil, ‘kendine mahsus yasalarla’ ortaya çıktığının açık göstergesidir.

Söz konusu edilen bu ‘ağa’ların hepsinin kendilerine ‘köklü bir soy’ arayışı içerisine girmeleri de, ağalıklarının geçmişi adına önemli bir husustur. Gerek Dilaver Ağa, gerekse Halil Ağa ‘uydurma fermanlarla’ kendilerine ‘uydurma soylar’ inşa etmeye çalışmaktadırlar.⁴³⁴ Oysa ağalıkları bir iki nesil öteye geçmez.

Ağalığın ortaya çıkışında Türk toplumuna mahsus özellikler, ağanın halkla ve devletle ilişkisinde de görülür. Kemal Tahir’in inşa ettiği kurgu çerçevesinde ağa, halk üzerinde bir baskı unsuru, sömürücü güç değil, halkın devletle ilişkisini düzenleyen ‘halktan’ bir unsurdur. Yazarın *Yedi Çınar Yaylası*’nın birinci bölümüne, ‘Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla.’ atasözünün, ‘Ağalık vermekle...’ kısmını epigraf olarak kullanması önemlidir. Yazar, Batı’da ağa konumundaki kişinin halktan ‘alarak’ ağalığını tesis ettiğini, ancak Osmanlı toplumunda ağanın halka ‘vererek’ bu tesisi gerçekleştirdiğini, romanda birçok yerde vurgular. Mesela,

⁴³³ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 67

⁴³⁴ a.g.e., s. 28, 32, 39, 42, 58, 60; *Büyük Mal*, s. 100

Gavur Ali, Seyfettin Bey'in tespihini beğendiğini, bunu Seyfettin Bey'e birkaç kere sezdirdiğini belirttikten sonra, Seyfettin Bey'in tespihini vermemesi üzerine, 'Abuzer Ağa olsa, adamın bakışından anlar da: 'Benden fazla sana yaraşır! Buyur allasen!' diyerek zorla elime tutuşturur.'⁴³⁵ diyerek, Abuzer Ağa'nın niçin saygıya değer olduğunu, Seyfettin Bey'in ise niçin bu değerden uzak kaldığını ifade eder. Yazarın Gavur Ali'ye yaptırdığı bu değerlendirme, ağanın 'verdiği' müddetçe, ağa olarak saygı kazanacağını işaret eder. Ayrıca insanların, geçmişini bilmelerine rağmen, Abuzer Ağa'ya duydukları saygıda, Abuzer Ağa'nın geçmişini değil, 'vermesini' kıstas tutmaları da Osmanlı toplumundaki ağalık kurumuyla ilgili dikkat çekici bir husustur.⁴³⁶

Ağanın halkla ilişkisinin yanı sıra, devletle ilişkisi de söz konusu edilir. Yazar, ağanın devletle ilişkisinin de Batı'daki uygulamalardan farklı olduğunu belirterek, bunu, Sülük Bey vasıtasıyla ortaya koyar. Sülük Bey, Atatürk'e düzenlenecek bir suikasta ismi karıştırılarak tutuklanınca, ilk tepkisini, 'Ya nasıl kurtarır pençemden yakasını Vali Bey?...'⁴³⁷ cümlesiyle dile getirir. Bu ifade, ağayı Batı'dakilerine benzer şekilde bir feodal/derebeyi olarak gösterir. Ancak bu ifadenin ardından ortaya konulan kurguda, söz konusu tavır, sadece laftan ibaret kalır. Valinin, 'pençesinden kurtulamayacağını' söyleyen Sülük Bey, sıradan bir askere yalvarmaya, ondan yardım 'dilenmeye' başlar.⁴³⁸ Bu da yine ağanın Osmanlı toplumundaki kendine mahsus yapısını göstermektedir.

Kemal Tahir'in bu romanlarda ağalık kurumunu bu şekilde anlatması, çok önemli bir tezin parçasıdır. Bu tez Türk romanında çizilen ağa portresi ve anlatılan ağalık kurumuna da çok ciddi bir eleştiridir. Özellikle toplumsal gerçekçi edebiyatın temsilcileri olarak kabul edilen ve Kemal Tahir'in bu romanlarında anlattığı konulara benzer konuları işleyen Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar, Aziz Nesin, Mahmut Makal, Yaşar Kemal gibi yazarlar, ağayı daha ziyade batı ölçülerinde sömürücü bir feodal olarak anlatmaktadırlar. Bu açıdan Kemal Tahir'in burada ortaya koyduğu tez, Türk romanında ağalıkla ilgili ileri sürülen fikirleri de eleştirmektedir. Yazarın İttihatçıları eleştirirken kullandığı 'burnunun ucunu göremeyen aydın' nitelemesini, ülke gerçeklerine ulaşamadıklarını düşündüğü bu aydınlar için de düşündüğü açıkça görülür.

⁴³⁵ a.g.e., s. 360

⁴³⁶ Bu duruma bir başka örnek olarak şu örnek kaydedilebilir: Abuzer Ağa'nın oğlu Sülük Bey, halkın devlete olan borcunu sildireceğine dair söz vermektedir. Halkın bu sözün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini sorması üzerine, 'Yakında panka borçları silindikten başka, yol parası da kalmayacaktır.' der. (Büyük Mal, s. 60) Sülük Bey'in verdiği bu söz, halkın ona duyduğu saygının çok önemli bir sebebidir.

⁴³⁷ a.g.e., s. 65

⁴³⁸ a.g.e., s. 116

Köy ve Köylülük

Romanlardan *Yedi Çınar Yaylası* ve *Büyük Mal* Çorum kasabasında, *Köyün Kamburu* ise Narlıca Köyünde geçmektedir. Ancak Çorum'un, resmi anlamda, vilayet olarak kullanılmasına rağmen yaşayış itibarıyla köyden hiçbir farkının olmadığı dile getirilir. Nitekim Kemal Tahir, kendi yaşadığı dönemde, Anadolu'nun vilayet merkezleri ile köyleri arasında herhangi bir farklılık olmadığını birçok kere belirtmektedir.

Yazar, Çankırı yöresini konu aldığı *Sağırdere*, *Körduman* ve *Kelleci Memet* romanlarında anlattığı köylüye ait özellikleri, bu romanlarda da söz konusu eder: Gösterişe önem vermesi, kendi çapında kurnazlığı, kadını sadece cinsel bir obje olarak görmesi, kıyıcılığı, saflığı, güce büyük önem vermesi, cinselliği hayatının asli unsurlarından sayması, devletten korkması ve devlete büyük saygı duyması köylünün öne çıkartılan özellikleridir.⁴³⁹ Çankırı yöresini konu alan romanlardan farklı olarak, bu romanlarda, köylünün istismara açık iyi niyetliliği ve Milli Mücadelenin köylü üzerindeki tesiri söz konusu edilir.

Köylünün iyi niyetinin istismar edilmesi iki kişi vasıtasıyla ortaya konulur: Abuzer Ağa ve Çalık Hafız. Abuzer, kendini Kerbela yöresinden 'dil bilmez bir garip' olarak tanıtır. Köylü, Abuzer'i ilk gördüğünde onunla dalga geçmeye çalışır. Ancak onun 'dilsiz' olduğunu öğrenince ona acımaya, yardım etmeye başlar. Yazar, köylünün bu özelliğini, bir köylüye söylediği, 'Bu toprağın adamı, fukaranın dil bilmezine çok acıyor.'⁴⁴⁰ şeklindeki cümleyle ortaya koyar. Nitekim Abuzer, köylünün bu özelliğini istismar ederek, kendine büyük bir varlık edinir.

Köylünün iyi niyetini istismar eden diğer kişi Çalık Hafız'dır. Köylü, 'dil bilmeze' acıdığı gibi 'Allah'ın garibi bir Çalık' dediği Kerim'e de acıtmaktadır. Kendilerine birçok zarar vermesine rağmen Çalık'ı 'garip' olarak gören halk, onun birkaç iyiliğini gördüğündeyse, ona çok büyük bir saygı duymaya başlar. Onun, 'çalıklığı' sebebiyle bazı insanüstü güçlere sahip olduğuna inanır. Çalık, köylüye, köylünün iyi niyetini kullanarak, oynadığı birçok oyun sayesinde zengin olduğu halde, köylü olup biteni, 'Allah buna 'Yürü yâ kulum!' dedi, kurban olduğum. Niye dersen, anlaşılan yüreğini gayet temiz gördü.'⁴⁴¹ şeklinde değerlendirir.

Kemal Tahir, Milli Mücadele'nin köylü üzerindeki etkisini ise, 'Hepsi de sakat, sıska, hasta, yaşlı, çarpuk çurpuk, yamrı yumru, seferberlik artıkları... Yüzleri sürekli açlıktan, daha doğrusu yüzyıllardır yalnız ekin yemekten kansız. Çoğunun dişleri otuz yaşında dökülmeye

⁴³⁹ Çankırı yöresini konu alan romanlarda bu özelliklerle ilgili değerlendirmeler kaydedildiğinden burada tekrara düşmemek için ayrıca herhangi bir değerlendirme kaydedilmeyecektir.

⁴⁴⁰ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 101

⁴⁴¹ *Köyün Kamburu*, s. 276

başlamış... Buğday yerine çoğu ot yiyerek, yaşatmaya çabaladıkları sıksa gövdelerinde tifüs bitlerini beslerken ‘Allah Allah’ diye çağrışarak düşmana saldıranlar.... Önlerinde, yüzyıllardır laf cambazlığı yapılanlar...’⁴⁴² cümleleriyle anlatır. Yazar, köylüleri, ‘birer eksik insan’ olarak görür. Bu ifadeler, yazarın eserlerinin tümü göz önüne alındığında daha büyük önem kazanır. Kemal Tahir, gerek köylüyü konu ettiği romanlarında, gerekse Milli Mücadeleyi anlattığı romanlarında bu tarzda değerlendirme, fazlaca, yapmaz. Halkın mağdur edilmesine vurgu yapan ve daha ziyade toplumsal gerçekçi yazarlar tarafından yapılan değerlendirmeleri hatırlatan bu ifadeleri yazar, Anadolu insanının kendine mahsus hayat şartlarını ortaya koymak maksadıyla ifade etmiş olmalıdır. Bu açıdan ifadeleri, ‘sömürülen halkın’ anlatımı olarak görmek zordur.

YAPI

Romanlar, yaklaşık 150 yıllık bir süreci konu aldıklarından dolayı özellikle zamanın kullanımında önemli yapısal özellikler görülmektedir.

Kurgu

Yedi Çınar Yaylası, dört bölümden oluşur. ‘Başlangıç’ başlıklı birinci bölümü, yazar, bölüm olarak saymaz; romanın giriş bölümü olarak kabul eder. Bu bölümde romanda söz konusu edilecek konuların tarihsel arka planı ortaya konulur. 53 sayfalık bu bölüm, üç romanlık serisinin çekirdeği mahiyetindedir. Yazar, romanın diğer bölümlerini ise, ‘Kısım’ olarak nitelemektedir. Bu ‘kısımlara’ isim verilmez. Birinci kısım dört, ikinci kısım beş alt bölümden oluşurken, üçüncü ve dördüncü kısımların alt bölümü yoktur. *Köyün Kamburu*’nda ise bölümler, hem ‘bölüm’ diye nitelenir hem de isimlendirilir. Altı bölümden oluşan romanda, ‘Parpar Ahmet’ başlıklı birinci bölüm üç, ‘Parpar Ahmet’in ‘Çalık Oğlu’ başlıklı ikinci bölüm, üç, ‘Çalık Hafız’ başlıklı üçüncü bölümün üç, ‘Kara Abuzer Ağa’ başlıklı dördüncü bölümün dört, *Köyün Kamburu*’ başlıklı beşinci bölümün iki alt bölümü bulunmaktadır. ‘Başlangıç’ başlıklı altıncı bölümün ise alt bölümü bulunmamaktadır. Hacim itibariyle *Köyün Kamburu*’ndan daha geniş olmasına rağmen *Büyük Mal* üç bölüme ayrılmaktadır. Bu romanda da ‘Yayla Padişahı Sülük Bey’ başlıklı birinci bölüm üç, ‘Dilaver Paşaların Zülfü-Zülfikar’ başlıklı ikinci bölüm altı, ‘Kavat Abuzer’in Emey Hanım’ başlıklı üçüncü bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. Her üç romanda da bölümler arasında hacim itibariyle farklılık vardır. Yirmi sayfalık bölümler olduğu gibi, iki yüz sayfalık bölümler de vardır. *Yedi Çınar Yaylası*’nında aksiyon daha çoktur. Diğerlerinde ise, daha durağan bir olay akışı söz konusudur.

Kemal Tahir, diğer romanlarında kullandığı isim sembolizasyonunu bu romanlarda da, kullanır. Gerek roman isimlerinde gerekse bölüm isimlerinde anlam zenginliğine sahip sembolik mahiyeti olan isimlerin kullanımı yerine daha açık ve muhtevayı özetler mahiyette isimler kullanılır. Ancak *Yedi Çınar Yaylası*’nda bölüm ismi olmaktan ziyade, bölüm epigrafi olarak kullanılan ata sözlerinin sembolik bir değer taşıdığını ifade etmek mümkündür. ‘Ağalık vermekle’ epigrafının kullanıldığı bölümde, ağalığın vermekle ilgili yönü çeşitli misallerle ortaya konulurken, ‘Yiğitlik vurmakla’ epigrafının kullanıldığı

⁴⁴² a.g.e., s. 177

bölümde, Kenan'ın Hanefi'yi öldürmesi söz konusu edilir. Bu iki ifade ayrıca, üç romanda da kullanılan leit-motiflerden ikisi olarak kabul edilebilir.

Yazar, bu romanlarda leit-motif sayılabilecek bazı kullanımlara da yer vermektedir. Mesela üç romanda da zaman zaman Emey'in 'çok ocaklar söndüreceği' ve Çalık Hafız'ın 'millete çok işler açacağı' dile getirilmektedir.⁴⁴³ Roman boyunca bu ifadeleri doğrulayan birçok olaya yer verilmektedir.

Romanlarda yer alan kurgusal bir özellik olarak Çalık Hafız'ın fonksiyonlarından birini de saymak mümkündür. Şöyle ki, '... Korkusu yavaş yavaş dağıldığından, muzurluğu büsbütün ele aldı, köye indiğinden bu yana zati, geceleri eve girmiyor, it gibi dolanıp gizli işleri kolluyordu... Artık bunları (gördüklerini) masal gibi anlatıyor, o zamana kadar herkesin bilip söylemediği gizli işleri ortaya döküyordu.'⁴⁴⁴ ifadeleriyle ortaya konulan özelliğiyle Çalık Hafız, Yunan tiyatrosundaki, insanların gizlilerini ve gerçeklerini insanlara söyleyen ve onları bilgilendiren koroyu hatırlatmaktadır.

Dil ve Üslup

Yazar, dil olarak köyü konu aldığı diğer romanlarından farklı bir özellik ortaya koymaz. Ancak 1800'lerin başındaki Çorum insanıyla 1930'lardakini aynı dil ile konuşturması, dilde herhangi bir değişimin meydana gelmediğine vurgu yapması, dikkat çekici bir özellik olarak kaydedilebilir.

Üslup olarak, diğer köy romanlarından bazı farklı özellikler görülmektedir. Burada ele alınan romanlarda yazar, şark hikayeciliğinin anlatım tarzını daha çok kullanır. Mesela, *Yedi Çınar Yaylası* 'Evet, vaktin birinde, Çakır Kahyalardan Halil Efendi'nin Ömer oğlan, Başbozuk paşası Dilaver Ağa'yı, katiyen adam hesabına almayıp herifin kahpesini güpegündüz atına hoplatarak *Yedi Çınar Yaylası*'na çıkarmıştı da dünyanın yüzüne 'Yiğit-Erkek' diye nam salmıştı.'⁴⁴⁵ cümlesiyle başlar. Buradaki üsluba ve anlatım tarzına dikkat edildiğinde, şark hikayesinin, meddahlığı da hatırlatan, okuyucuyla diyaloga geçerek anlatımı tercih eden özelliğini görmek mümkündür. Yazar, romanları toplam 12 yıl da yayınlamış olsa da,⁴⁴⁶ bu üslup özelliği hepsinde aynıdır.

Kemal Tahir, anlatıcı kişiyi de şark hikayesinin anlatıcısı olarak inşa etmiştir. Olayı 'halkın ağzıyla' aktaran hikayeci (anlatıcı), kendine Tanrısal bir konum tayin etse de, halkı gözlemleyen biri olarak değil halkın içinde, onlarla beraber yaşayan biri olarak yer alır. Anlatıcı kişinin dile getirdiği şu cümlelerde, kaydedilen bu özelliği görmek mümkündür:

'Bu haberin aslı çıkınca, Çorum'un birinciye gelen mültezimi Çakır Kahyaların Osman Efendi'nin hırkadak soluğu düğümlendi. Durduğu yede, yüreği çatladı da herif, 'Allah!' diyemeden öte dünyaya mundar gitti.'⁴⁴⁷

Kemal Tahir'in bu üslubu inşa etmesinde, konuşturduğu insanları yakından tanımasının yanında, hikayenin önemli bir kısmını halktan birine, Gavur Ali'ye, anlattırmasının da önemli bir etkisi vardır.

Mekan ve Zaman

⁴⁴³ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 146, 199, 262; *Köyün Kamburu*, s. 43, 49, 76

⁴⁴⁴ *Köyün Kamburu*, s. 75-76

⁴⁴⁵ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 5

⁴⁴⁶ *Yedi Çınar Yaylası* 1958'de, *Köyün Kamburu* 1959'da, *Büyük Mal* 1970'de yayımlanmıştır.

⁴⁴⁷ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 11; söz konusu romanlarda Kemal Tahir'in bu üslup özelliğini gösteren birçok pasaj bulmak mümkündür. Örnek olarak bkz. *Yedi Çınar Yaylası*, s. 35, 48, 153, 249; *Köyün Kamburu*, s. 9, 17, 74, 102, 173; *Büyük Mal*, s. 23, 193, 266, 291, 369

Romanlar mekan olarak Çorum yöresinde geçmektedir. Mekanın kurguya olan etkisi diğer romanlardan farklı değildir.

Zamanın kullanımında ise, yukarıda da ifade edildiği üzere, diğer romanlara göre bazı farklılıklar görülür. Üç romanın toplam reel zamanı yaklaşık kırk yıldır. *Yedi Çınar Yaylası*'nın 'Başlangıç' başlıklı giriş bölümü Tanzimat senelerini konu almaktadır. Bir giriş bölümü olduğundan dolayı, zamanın kronolojik olarak takibi mümkün değildir. 53 sayfalık bölümde yaklaşık seksen-doksan yıl anlatılmaktadır. Bu giriş bölümünden sonra romanın asıl kurgusuna girilir. Yazarın, 'Tarih: 14 Mayıs 1908 (Meşrutiyet'in ilanından iki ay önce) Saat: Gecenin –alaturka-üçü.'⁴⁴⁸ şeklindeki kayıtlarla belirttiği zaman, romanın anlatım zamanıdır. Gavur Ali'nin anlatımıyla hikaye on yıl öncesine kadar gider. Bu anlatımın bitmesinden sonra tekrar anlatım zamanına dönülür. Romanın yaklaşık 300 sayfası (sayfa 63 ile 362 arası) bu anlatım zamanını ve on yıllık olayların anlatımını konu alır. *Yedi Çınar Yaylası*'nın sonunda tarihi, '15 Haziran 1911 (Meşrutiyetin ilanından üç yıl sonra) Saat: sabahın –alaturka- üçü.'⁴⁴⁹ olarak belirtir. Burada yazar, 'Meşrutiyetin ilanından 'üç yıl önce' -'üç yıl sonra' ifadelerini kullanarak hem kronolojik olarak zamanın takibine imkan vermekte, hem de muhtevaya tarihsel zaman açısından bakılarak, 'üç yıl öncesi' ile 'üç yıl sonrası' arasında herhangi bir farkın olmadığını ortaya koymaktadır.

Köyün Kamburu'nda ise, *Yedi Çınar Yaylası*'nda olduğu gibi, birinci bölümde olayların arka planı ortaya konulur. Bu bölümde kronolojik bir zaman takibi yapmak mümkün değildir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanını haber veren yıllardan itibaren romanda kronolojik bir zamanın takibi mümkündür. Buna göre roman, Milli Mücadele yıllarına kadar gelmekte, reel zaman olarak yaklaşık on yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Büyük Mal ise diğer iki romana göre daha sınırlı bir süreyi konu almaktadır. 1937 yılında geçtiği belirtilen⁴⁵⁰ romanda olaylar, yaklaşık beş-altı ayı konu almaktadır. Bu romanda da kronolojik bir zaman takibi yapmak mümkündür.

Yazar, bu romanlarda, az da olsa, kozmik zamanı kullanır. Özellikle ayın tabiat ve insan üzerindeki etkisine vurgu yapılan değerlendirmelerde, tabiatla örtüşen bir zamanın anlatımı dikkat çeker.⁴⁵¹

Anlatım Teknikleri

Anlatım tekniği bakımından diğer romanlardan farklı olarak yazar, özellikle *Büyük Mal*'da iç monologu sayfalarca uzatmakla, teknik anlamda önemli bir kusur göstermektedir. Kahramanlar, olaylar hakkında kendi kendilerine konuşurken bir noktadan sonra okuyucu, olaydan kopmakta, anlatımın peşinden gitmekte ancak anlatım da okuyucunun dikkatinin ve ilgisinin devamında tek başına yeterli olmamaktadır.

⁴⁴⁸ *Yedi Çınar Yaylası*, s. 63

⁴⁴⁹ a.g.e., s. 365

⁴⁵⁰ *Büyük Mal*, s. 24

⁴⁵¹ Örnek olarak bkz. *Köyün Kamburu*, s. 66

II.3.2.3 Bir Eşkîya Romanı: Rahmet Yolları Kesti

Kemal Tahir'in 1957 yılında yayınladığı *Rahmet Yolları Kesti*, Türk aydınının 'inançlarından' birini sorgulaması bakımından, birçok tartışmaya sebep olur. Hatırlanacağı gibi Kemal Tahir hemen her romanıyla, Türk aydınının ufkunu dolduran ve çerçevesi belli 'meseleleri' ele almakta ve o meselelerin aslında göründükleri gibi olmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Eseri yazma sebebini bir söyleşisinde, 'Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlamaya parmak basmak istedim.'⁴⁵² cümleleriyle açıklar. Yazarın eserde eşkıyalık meselesi etrafında ortaya koyduğu tez, Türk aydınının önemli bir kısmı arasında eşkıyanın ve eşkıyalığın algılanma biçimi üzerine çok ciddi eleştiriler içermektedir. Bu sebeple eser, Kemal Tahir'in, hakkında, genel olarak, 'red' veya 'kabul' gibi ikili bir tavrın ortaya konulduğu romanlarından biridir.

Dünya tarihinde hırsızlığın bir çeşidi olarak yer alan eşkıyalık, toplumlara ve coğrafyaya göre farklılık gösterir. Osmanlı toplumunda da zaman zaman 'eşkîya hareketi' denilebilecek teşekküller görülmektedir. Çoğunlukla merkezî devletin gücünün zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkan eşkıyalar, devletin güçlenmesiyle 'tepelenir.' Eşkıyanın ortaya çıkmasında bu görüşü savunan Kemal Tahir, Marks'ın 'Talan edileceğini bilen bir toplum üretim yapmaz.' şeklindeki düşüncesinden hareketle, eşkıyalığın toplumlarda ilelebed kalamayacağını, bu sebeple, Osmanlı toplumunda eşkıyalığın bazı dönemlerde gözlemlenen eşkıya hareketlerinin kısa süreli 'soygun' hareketleri olduğunu belirtir. Ancak Osmanlı'nın son yüz yıllarında merkezî otoritenin zayıflamasıyla daha çok eşkıya ortaya çıkmış, bu eşkıyalardan bazıları, İzmir dolaylarındaki Çakırcalı Efe gibi, dış güçlerle anlaşarak Osmanlı'ya çok ciddi sıkıntılar yaşatmıştır. Merkezî otoritenin zayıflaması, eşkıyanın ortaya çıkması, o yörenin zenginlerinin kendilerini korumaları için eşkıyaya yardım etmeye başlamalarına sebep olmuştur. Ancak, Kemal Tahir'in de ısrarla vurguladığı gibi, Türk toplumunda fakirden yana olan eşkıya görülmemiştir. Halkın, gerek korkudan gerekse güce verdiği önemden dolayı 'efsaneleştirdiği' eşkıyalar, 'tepelenince', 'namları' belli bir süre hatırd tutulmuş, daha sonra unutulmuştur. Osmanlı toplumunda, büyük oranda, bu çerçevede cereyan eden eşkıyalık hareketleri, 1950'den itibaren Türkiye'de gelişen solun, bu hareketlere yüklediği anlamın değişmesiyle, farklı bir mahiyet kazanır. Aslında yeni bir mahiyet kazanan eşkıyalık hareketleri değil, bu hareketlere bakıştır.

⁴⁵² Ferit Güneri, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Kemal Tahir'in 30 Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 327

Türk solunda 1960'lardan itibaren gerillacılık bir devrim yolu olarak görülmeye başlanır. Dağlarda kendilerini eğiten gerillalar, devlete baş kaldırma hareketinde rol alırlar. 'Dağlarda devlete baş kaldırma' ortak paydası, eşkıya ile gerillanın aynı çerçevede algılanmasına sebep olur. Çeşitli sebeple dağa çıkan eşkıyalar, bir anlamda düşman ortaklığının getirdiği dostlukla, gerilla sayılmaya başlanır. Bu düşüncüyü Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i ile Yılmaz Güney'in filmleri de destekler. Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i yazmasından yaklaşık bir yıl sonra yayınlanan, *Rahmet Yolları Kesti*, birçok eleştirmen tarafından *İnce Memed*'e anti-tez olarak gösterilir. Kemal Tahir, bunu kabul etmese de, roman incelendiğinde, en büyük eleştiriye, eşkıyayı, İnce Memed cephesinden görenlere yönelttiği görülmektedir. *Rahmet Yolları Kesti*'nin daha iyi anlaşılması için Yaşar Kemal'in bu romanına kısaca değinmek gerekir.

Yaşar Kemal, *İnce Memed* serisinde,⁴⁵³ eşkıyayı, halka toprak dağıtan, toprak reformunu gerçekleştiren 'reformcu/devrimci' bir kişilik olarak anlatır. Romanın temel konusu, toprağın, toprak ağalarından alınarak fakir ve topraksız köylüye verilmesidir. İnce Memed, bunu yapar. Ağalığa karşıdır. Zengin toprak ağalarından alıp, fakirlere toprak verir. Ancak kısa zaman sonra yeni ağalar türer. Bunun üzerine İnce Memed, ağalığın, tümüyle kaldırılmasını hedefler. Bu onu bir devrimci kişiliğine döndürür. Neticede İnce Memed'in meselesi, köy toplumunu aşarak devlet olur. İnce Memed'in bu 'devrimci' hali, gerilla ile eşkıyayı birleştirir. Eşkıya, halkın sömürsünü önlemek, emeğin sömürsüne karşı çıkmak için dağlara çıkan 'devrimci' kimliğini alır. Yaşar Kemal'in bu romanın çok büyük bir etki uyandırması üzerine, özellikle 1960'larda ve 1970'lerde, Türk aydınında bir kesim, her eşkıyayı, İnce Memed gibi görmeye, eşkıya hareketlerini devrime giden yol olarak değerlendirmeye başlar. Oysaki hem Osmanlı toplumunda hem de Cumhuriyet dönemi Türk toplumunda 'eşkıya gerçeği' bu manzaradan çok farklı bir yapıdadır. Kemal Tahir, Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'de yaptığını, 'Yaşar, *İnce Memed*'i yarı aydınların tesiriyle yazdı. İnce Memed, fukara tek başına toprak reformu yapıyor. Hiç böyle bir şey olur mu? Şimdi Cumhurbaşkanı dahi toprak reformunun ne demek olduğunu bilmiyor. Kaldı ki o zaman İnce Memed toprak reformunu ne bilecek.'⁴⁵⁴ cümleleriyle eleştirir. *Rahmet Yolları Kesti*, 'bu farklı yapının' kendine mahsus şartlarını ortaya koyma gayretinin ürünüdür.

Roman, Maraz Ali ile Bektaş Emmi arasında geçen ve Ali'nin nam alma merakını ortaya koyan bir bölümle başlar. Ali, 'ağası' Çerçi Süleyman'ın kendine verdiği silahın iyi olup olmadığını denemek ister. Bunun için Bektaş Emmi'yi korkutur. Daha sonra Ali, Bektaş

⁴⁵³ İnce Memed'in birinci cildi 1955'te, ikinci cildi 1969'da, üçüncü cildi 1984'te yayınlanmıştır.

⁴⁵⁴ Ferit Güneri, a.g.k.

Emmi'nin yanından ayrılarak 'ağasının' evine gelen Uzun İskender'e hizmet etmek için 'koşar.' Uzun İskender'e hizmet ederken, eski eşkıyalardan İskender'in maceralarını dinlemek çok hoşuna gider. İskender, Sarıca köyünden Arif Ağa'nın kızını ikinci eş olarak almak istemektedir. Bunun için Çerçi Süleyman'la bir plan yaparlar. Bu plana göre, Arif Ağa ile Kasım Dede arasındaki husumeti kullanarak, hem Arif Ağa'nın kızını alacaklardır hem de Kasım Dede'yi soyacaklardır. Bunun için İskender, güvendiği arkadaşlarını alarak Dede'yi soyguna gider. Ancak bastıran yağmur, 'yollarını keser.' İlerleyemezler. Yakalanırlar. İskender teslim olur. Zeynel kısa bir vuruşmadan sonra teslim olur. Katır Adil öldürülür. Maraz Ali, bir eşkıya adayı olarak, köylü birini öldürdükten sonra yakalanır.

İÇERİK

Eşkialık: Ortaya Çıkışı, Tutunma Şartları, Halkla ve Devletle İlişkisi

Romanda 'eski eşkıyalardan' Uzun İskender'le, 'eşkialığa hayranlık duyan' Maraz Ali ön plandadır. Yazar, gerek Uzun İskender münasebetiyle, gerekse Maraz Ali münasebetiyle eşkıyalığın ne şekilde ortaya çıktığını 'gösterir.'

Kemal Tahir, eşkıyalığın ortaya çıkmasına temel olarak iki sebep ileri sürer: Sosyal ve siyasal anlamda devletin otoritesinin zayıflaması ve ferdî anlamda 'nam alma tutkusu.' Romanda birinci şıkkı Uzun İskender, ikinci şıkkı Maraz Ali temsil eder. Yazar, daha romanın başında eşkıyalığın ortaya çıkış sebebini köylü Bektaş Emmi'ye şu ifadelerle söyler:

'Eşkialık devri için savaş gerek... Köylerde kasabalarda erkek kalmayacak. Bunların teknilini sınır boylarına sürecekle. Jandarmaları da bizim gibi çaptan düşmüş yaşlılardan, bir de beyzadelerden ağaoğullarından ayıracaklar. Yaşlılar cephe yerinde bir boka yaramaz, ötekiler de 'bir kazaya uğramasınlar' diye gönderilmez. O zaman asker kaçaklarından bazısı dağa sıçrar, olur sana eşkıya... Lakin kulak verme, seferberliklerde bile fazla sürdüreni pek görülmemiştir. Eşkialığın sonu yok. Adam kurt gibi kovalanınca kıyıcı olur. Kıyıcı heriften de bir vakit hayır çıkmaz.'⁴⁵⁵

Yazar, dile getirdiği bu ifadelerle, eşkıyalığın, topluma hizmet amaçlayan herhangi bir davadan değil, tamamıyla, şahsî meselelerden dolayı ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu, eşkıyanın halk adına hareket eden bir 'devrimci' değil, 'soyguncu' olduğunu gösterir. Yazar,

⁴⁵⁵ Rahmet Yolları Kesti, s. 24-25 (Kemal Tahir, burada dile getirdiği gerekçeleri söyleşilerinde de ortaya koymuştur. Bkz. Ferit Güneri, a.g.k.)

bu yaklaşımına örnek olarak Uzun İskender'i ortaya koyar. Uzun İskender, Milli Mücadele yıllarında, tamamıyla kendi çıkarı için eşkıyalık yapmış, halkı soymuştur. Uzun İskender'in anlattığı Kavlak Ali adlı eşkıya da aynı sebeplerle eşkıya olmuştur.⁴⁵⁶

Romanda leit-motif olarak işlenen ve bir bölüme de ad olan 'nam alma', eşkıyalığın ortaya çıkmasındaki diğer sebeptir. 'Nam Uğruna' başlıklı birinci bölümün epigrafi olarak kaydedilen, 'Yiğit bu dünyada nam için yaşar.' ifadesi, eşkıyaların kendileri için yürüttükleri meşruiyet gerekçelerinden biridir. Romanın yaklaşık on ayrı yerinde yapılan 'nam' vurgusu, Maraz Ali vasıtasıyla ortaya konulur.

Maraz Ali'nin hayatını düzenleyen unsur, 'nam almadır.' Nam almanın da ancak eşkıyalıkla mümkün olacağını düşünen Ali, Uzun İskender'in eşkıyalık hatıralarını dinlerken adeta kendinden geçer. Romanın başında dile getirdiği, 'Yiğit kısmı bu dünyada nam için yaşar.'⁴⁵⁷ ifadesi, onun roman boyunca en çok tekrarladığı düşüncedir. Kasım Dede'yi soyduktan sonra dağda kısırıldıklarında, diğer 'soyguncular', bu işten nasıl kurtulacaklarını düşünürlerken Ali, 'nasıl yapıp da namı alırım, adım türkü olup diyardan diyara çağrılır.' derdi içindedir. Nitekim bu düşünceyle, bir köylüyü öldürür. Bir eşkıyanın ortaya çıkma sürecini göstermesi bakımından Maraz Ali tipi, oldukça dikkat çekicidir. Onaltı yaşındaki Ali, köyde 'her şey olmaya müsait' bir gençtir. Köy toplumunun güce verdiği önem, kendi yaşam şartlarının kötülüğü, onu 'kısa yoldan' kahraman olma, sayılma yolunu tutmaya itmektedir. Nitekim eşkıya olununca, 'bir dağ başını tutup, padişah (*gibi*) olacağını' belirtir.⁴⁵⁸

Maraz Ali vasıtasıyla ortaya konulan sebepte görüleceği üzere, eşkıyalığın ortaya çıkmasında 'toplumsal bir dava' söz konusu değildir.

Kemal Tahir, eşkıyanın halk tarafından 'tutulduğu, sevildiği, sayıldığı, kollandığı' şeklindeki düşünceleri de eleştirir. Yazara göre, halkın eşkıyayla ilişkisi, eşkıyanın ortaya çıkma ve yasasını yürütme şartlarıyla ilgilidir. O, öncelikle, eşkıyanın halkı sömürüye karşı koruyan güç değil, bizzat halkı sömüren güç olduğu inancını dile getirir. Bu noktada halkın eşkıyaya 'arka çıkmasını', eşkıyanın kendini 'daha fazla' soymasını önlemek maksadıyla izah eder. Bu hususta yapılan sosyolojik araştırmalar da Kemal Tahir'i doğrulamaktadır.⁴⁵⁹ İster

⁴⁵⁶ Yazarın diğer romanlarında yer alan eşkıya kahramanların tamamı da, burada ortaya konulan sebeplerle eşkıya olmuşlardır. *Sağırdere* ve *Körduman* romanlarında kendisinden bahsedilen Eğri Ahmet isimli eşkıya, *Yedi Çınar Yaylası*, *Köyün Kamburu* ve *Büyük Mal*'da söz konusu edilen Eşkıya Musa buna örnek gösterilebilir.

⁴⁵⁷ Rahmet Yolları Kesti, s. 20

⁴⁵⁸ a.g.e., s. 23

⁴⁵⁹ Bu konuda yapılmış iki önemli çalışma vardır. Bu çalışmalarda, Türk romanında eşkıyalık temasına yaklaşımın ortaya konulmasının yanında, toplumda eşkıya olarak öne çıkmış gerçek kişiler hakkında verilen bilgilerle, bu yaklaşımların desteklenmesi, mukayese edilmesi, çalışmaları ayrıca önemli kılmaktadır. Mesela, Ferit Güneri, tezini yayınladığı yıllarda eşkıya olarak anılan kişilerin şahsî maceralarını kaydetmekle, Kemal Tahir'in konuya yaklaşımının doğruluğunu da kanıtlamış olmaktadır.

ağa olsun, isterse sıradan halk olsun, eşkıyaya, ‘şerrinden’ dolayı destek vermektedir. Yazar, halkın eşkıyayı ‘efsaneleştirmesini’ ise, köy toplumunda güce, tapma derecesinde, verilen önemle izah eder. Halkın eşkıyayı efsaneleştirmesinde diğer bir etken de merkezî otoritenin ‘zulüm halini alan’ uygulamalarına, eşkıyanın son vereceği inancıdır. Yazarın bu yaklaşımını, romanın sonunda Uzun İskender hakkında halk tarafından yapılan değerlendirmelerde bulmak mümkündür.

Uzun İskender’in Kasım Dede’nin evini basıp soygun yaptığı haberi Sungurlu’ya gelince, olayın aslı ortaya çıkmadan bir efsaneye dönüşür. Köse Hacı, Uzun İskender’in devlete savaş açtığını, bundan böyle vergiyi kaldırdığını belirterek onu adeta, halk inancında kurtarıcı olarak beklenen ‘Mehdi Resul’a’ denk tutar.⁴⁶⁰ Ancak Köse Hacı’ya karşı çıkan Tüfekçi Ferhat Usta gibiler ise, Köse’nin eşkıyaya bu bakışını alaya alırlar. Kemal Tahir, özetlediğimiz bu diyalogu anlattıktan sonra anlatıcı kişi olarak şu değerlendirmeyi kaydeder:

‘Esasında Hacı’nın anlattıkları bütün eski eşkıya masallarındaki tekerlemeler... Bunu, işi ciddiye alanlar da biliyorlar ama tekrar tekrar dinlemek hoşlarına gidiyor. Beğenip de yapmaktan korktuklarını, ‘Bir ucundan biz de yapışalım.’ Demeden başkasında seyretmek biraz kalleslik ama kolay...’⁴⁶¹

Pasaj, gerek halkın psikolojisini dile getirmesi, gerekse, dönemin Türk aydınında, eşkıya konusunda görülen tavra yönelttiği eleştiri bakımından oldukça dikkat çekicidir. Yazar, bu değerlendirmeleri kaydettikten sonra, konuyu tekrar vurgulayarak, eşkıyayı ‘Mehdi Resul’ sayanlara da cevap olacak şekilde, ‘Bunlar kimin yalanları? Bir padişahlık var ama rüya padişahlığı... Bunlar üç dört zibidi, Sarıca’ya, Kasım Dede’nin ekin ambarlarına hırsızlığa gitmişler...’⁴⁶² cümleleriyle, eşkıyaların birer ‘soyguncudan’ ibaret olduğunu ifade eder. Burada, halkın eşkıyaya ‘Mehdi Resul’ olarak bakması ile belli bir aydın kesimin ve sol zümrenin eşkıyayı, 1960’lardan itibaren köy reformcusu ve gerilla olarak görmeye başlamasını birleştirmek mümkündür. ‘Mehdi Resul’ nasıl ki gerçekliği olmayan ve kendisine

Ferit Güneri, *Türk Romanında Eşkialık Teması*, Kemal Tahir – Yaşar Kemal, İstanbul Üniv. Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1973

Bülent Kalkan, *Türk Romanında Eşkialık Teması*, İstanbul Üniv. Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999

⁴⁶⁰ ‘Ne mi olmuş? Yahu, olanlar İstanbul gazetelerine geçti çoktaaan. Mehdi Resul çıkmış, hey fukara, senin haberin yok! Geçenlerde demedim mi, ‘Mağripte Ahmed Mehdi Efendimi gelecek, dünyayı düzleyecek,’ demedim mi? İşte yürümüş mübarek! Baş aslan, kuyruğu kaplan, suratsında otuziki nişan... Lakin biz kitaptaki yerini yanlış görmüşüz! Gelen mehdi, mağrip mehdisi değil, halisinden kendi yerli mehdimiz. Senin İskender Ağan...’ (Rahmet Yolları Kesti, s. 385)

⁴⁶¹ Rahmet Yolları Kesti, s. 383

⁴⁶² a.g.e., s. 385

inananların ‘kolaycılığı’ gösteren bir inançsa, eşkıyayı köy reformcusu veya gerilla sayarak devrime yürünen yolda kurtarıcılardan biri kabul etmek de aynı ‘kolaycılığın’ göstergesidir.⁴⁶³

Kemal Tahir, halkın eşkıyaya duyduğu hayranlığı tahlil bağlamında, eşkıya türküleri söyleyen, onların ‘efsaneleşmesine’ hizmet eden saz aşıkları üzerinde de durur. Yazar, bu konuda verdiği bir söyleşisinde, bu aşıkların hiç birşeyin sahibi olmadıklarını, evsiz barksız oldukları için diyar diyar gezdiklerini, ‘karınlarını doyuran’ herkesin türküsünü çağırdıklarını, dolayısıyla eşkıyaları ‘efsaneleştirmelerinin,’ eşkıyaların kahramanlıkları sebebiyle değil, karınlarını doyurmaları sebebiyle olduğunu ifade eder.⁴⁶⁴ Yazar, bu değerlendirmelerini, Aşık Niyazi’yi tanıtırken kaydettiği, ‘Bu Aşık Niyazi, esasında Alevi değildi. Ne olduğunu, nereden geldiğini bilen yok. Kimi ‘çingen takımı’ diyor, kimi ‘mahpusane kaçağı’... Köye yerleşmesine Çerçi Süleyman Ağa sebep olmuştu. Herhal, ‘muhabbetlerde sarhoşlukla edilen lafları kendisine bildirsin.’ diye... Bir kulübede tek başına oturuyordu. Afyonu avuçla yutar, şarabı, bulursa, tenekeyle içer, sazı da yaman vurur bir besmelesiz... ‘Ağaç dalından düşmüş...’ derler ya işte böyle bir herif...’⁴⁶⁵ şeklindeki cümlelerle romanına taşır. Niyazi, Çerçi Süleyman Ağa’nın evinde kurulan ‘muhabbet meclisi’nde Uzun İskender’in ve diğer eşkıyaların ‘kahramanlıklarını’ dile getiren türküler söylemekte, dinleyenlerin, ‘hamiyetinden gözlerini yaşartmaktadır.’⁴⁶⁶

Kemal Tahir’in, halkın eşkıyaya hayranlık duyması bağlamında kaydettiği ve romanın arka planını açıklayan ifadelerden olan André Mauris’e ait şu değerlendirme, dikkat çekicidir.

‘Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum, - ruhunda artakalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla – soyguncularına karşı hayranlık duyar.’⁴⁶⁷

Andre Mauris’in bu değerlendirmesi, halkın eşkıyaya saygı duymasını, halktaki ahlakî yozlaşmaya bağlar. Kemal Tahir, bu değerlendirmeye verdiği önemden dolayı, konu hakkında kendisiyle yapılan söyleşide, eşkıyalığın ortaya çıkış sebeplerinden biri olarak bu cümleleri aktarır.⁴⁶⁸ Yazar, romanda Mauris’i doğrularcasına, toplumun ahlakî yapısının dejenere olmasına da sıklıkla vurgu yapar. Bir alevî köyünde dinî, dolayısıyla ahlakî otoritenin en üstünde bulunan Dede’nin yozlaşmışlığına vurgu yapılması, eşkıyaların Dede’yi, bu ahlaksızlığını da sebep göstererek soymaları bu anlamda önemli unsurlardır.

⁴⁶³ Romanda gerek kahramanların gerekse anlatıcı kişinin eşkıyalık hakkında yaptığı değerlendirmeler için bkz. Rahmet Yolları Kesti, s. 20-24, 37, 40, 94, 95, 149, 150, 298, 383, 385, 387, 388

⁴⁶⁴ Ferit Güneri, a.g.k.

⁴⁶⁵ Rahmet Yolları Kesti, s. 66

⁴⁶⁶ a.g.e., s. 66-70

⁴⁶⁷ a.g.e., s. 7

⁴⁶⁸ Ferit Güneri, a.g.k.

Yazar, eşkıyanın fakire yardım ettiği şeklindeki inancı da eleştirerek, ‘Eşkîyanın fukaraya yüz güldürecek kadar mal verdiği hiç görülmemiştir.’⁴⁶⁹ cümlesiyle bu noktadaki ilişkiyi ortaya koyar. Yazarın bu yaklaşımı, İnce Memed’in zenginden aldığı toprağı, fakire dağıtması şeklindeki ‘efsane’ de gerçeklikten uzak olduğunu ifade eder.

Alevî Köy Toplumu ve Özellikleri

Romanın aslî unsuru eşkıyalık olmakla beraber, olayın geçtiği alevî köy toplumu özellikleri, kısa da olsa, söz konusu edilmektedir. Romanın ön planda olan kahramanlarından Uzun İskender, Kuru Zeynel, Maraz Ali ve Çerçi Süleyman alevîdir. Yazarın alevî toplumunda öne çıkardığı özellik, bu toplumu düzenleyen şifâhi yasaların yaptırım gücünü kaybetmesi noktasında yoğunlaşır. Alevî toplumunda Dede’nin ayrıcalıklı konumu, Dede’lik makamını temsil eden Kasım Dede’nin uygulamaları sebebiyle, saygınlığını yitirir. Yazar, bu yozlaşmayı, Kuru Zeynel vasıtasıyla şu ifadelerle ortaya koyar:

Eski Alevî düzeni mi kaldı ki sen bu sözü böyle dedin bre katır! Şimdi Dede’yi sayan mı kaldı? Beni alalım: Ben de saymam. Neden saymam? Şu sebepten saymam ki dedelik bir işe yaramaz olmuş. Eskiden dede kısmı hükümet gibi hüküm sürerdi. Dede, bir laf etti mi bitti. Sen Alevî milletinden mahkemeye düşeni hiç gördün müydü? Bizim mahkememiz dede derneği değil miydi, a canım?’⁴⁷⁰

Kemal Tahir, alevî köy toplumu hakkında, kaydedilen bu hususların dışında farklı bir özellik kaydetmez. Alevî köyleri, sünî köyler ile benzer batıl inançları taşımakta,⁴⁷¹ günlük yaşayışını benzer şekilde düzenlemektedir. Ancak yazar, daha ziyade fert üzerinde durduğu ve sosyal meseleyi fert üzerinden inşa ettiği için toplumsal unsurlar fazlaca yer almaz.

YAPI

Kurgu

Üç ana bölümden oluşan eserde bölümler arasında hacim itibarıyla farklılık vardır. Sırasıyla, ‘Nam Uğruna,’ ‘Plan’ ve ‘Çamur’ başlıklarını taşıyan ana bölümler, üçer alt bölümden oluşmaktadır. Hacim olarak birinci bölüm, romanın, % 20’sini, ikinci bölüm % 40’ını, üçüncü bölüm ise % 30’unu oluşturmaktadır. ‘Nam Uğruna’ başlıklı birinci bölüm, Maraz Ali ve diğer insanlar için ‘namın ne kadar önemli olduğunu’ ortaya koyar. Hemen herkes, bir nam almak için yaşar. ‘Plan’ başlıklı ikinci bölüm, Kasım Dede’ye yapılacak soygunu, ‘Çamur’ başlıklı üçüncü bölüm ise, ‘rahmetin yolları kesmesi sebebiyle,’ eşkıyaların

⁴⁶⁹ Rahmet Yolları Kesti, s. 34

⁴⁷⁰ a.g.e., s. 219; Alevilikle ilgili diğer değerlendirmeler için bkz. Rahmet Yolları Kesti, s. 53, 74, 86

⁴⁷¹ a.g.e., s. 55, 390

planlarında başarısız olmasını içerir. Romanın ‘kimliğine’ ait bu bilgilerden sonra, diğer yapısal özellikler üzerinde durulabilir.

Kemal Tahir, romanına niçin ‘Rahmet Yolları Kesti’ ismini verdiğini anlamak için iki nokta üzerinde durulmalıdır: Başlığı oluşturan unsurların anlam katmanı ve yazarın bu anlam katmanlarındaki meselelere bakışı. ‘Rahmet’ toprağa ait, bir unsurdur. Dolayısıyla ‘bir yeri’ işaret etmektedir. Bir yerde ‘rahmetin yağması,’ o yerin şartlarıyla ilgilidir. Romanda, eşkıyaların ‘yolunu kesen,’ yakalanmalarına sebep olan ‘rahmet,’ o yörenin tabii unsurlarının etkisiyle meydana gelir. Bu örgü, yazarın eşkıyaya bakışından kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir, Anadolu’nun gerek toprak yapısı gerekse iklim özellikleri itibarıyla, Marks’ın çizdiği çerçeveye A.T.Ü.T. toplumu olduğunu, hatta A.T.Ü.T.’ü aşan, kendine mahsus, özellikler taşıdığını belirtir. Anadolu’nun bu özellikleri, bünyesinde cereyan eden hadiseleri de şekillendirmektedir. Bu sebeple, eşkıyalık hareketleri, Anadolu toprağının ‘kendine mahsus’ özellikleri içerisinde değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeden hareketle inşa edilen romanda da görüldüğü gibi, Anadolu’nun tabii unsurları eşkıyanın önünü kesmektedir. Bu çıkarımdan hareketle, Uzun İskender’in ve arkadaşlarının tekil bir eşkıya olmaktan ziyade eşkıya hareketini temsil eden bütüncül bir tip olduğunu iddia etmek mümkündür. Uzun İskender ve arkadaşlarının önünü kesen tabii hadiseler, çerçevesi genişletilerek, Anadolu’daki eşkıya hareketlerinin, ‘sürgit’ devam etmesine engel olan yerel özellikler olarak düşünülebilir. Romanda, kullanılan leit-motiflerden birinin ‘rahmet/yağmur’ olması da bu çıkarımı desteklemektedir. Romanın ana kurgusunu belirleyen unsurlar, yağmurla başlar, yağmurla biter. Birinci bölümde Maraz Ali ile Bektaş Emmi arasında geçen diyalogda belirtilen yağmur, bir gölge, hatta bir ‘gerçek’, planın üstünde bir plan gibi kahramanları takip eder.⁴⁷² Romanda bu kapsamda değinilebilecek diğer unsur, ‘çamur’ imajı etrafında dile getirilmek istenen düşüncelerdir.

Yazar, üçüncü bölümün başında, ‘İnsanoğlu topraktan yaratıldı. Suyun fazlası kendisine iyi gelmez. Çamur olur.’⁴⁷³ şeklinde kaydettiği ve bölüm içinde eşkıyalara söylediği değerlendirmede, insan ile tabiat arasındaki dengenin gözetilmesi vurgulanır. Yukarıda ifade edildiği üzere Kemal Tahir’e göre, Anadolu toprağının Anadolu insanı üzerinde çok büyük etkisi vardır. Hatta Türk milletinden ziyade Anadolu Türk milleti demek daha doğru olacaktır. Bu düşünceyle yazar, Anadolu’daki Türk unsurunu ifade için ‘Türk milleti’ yerine ‘Anadolu halkları’ veya ‘Anadolu Türk halkları’ tanımlamalarını kullanır. Kaydedilen bu ifade,

⁴⁷² Yağmurun leit-motif olarak romanda kullanılmasıyla ilgili bkz. Rahmet Yolları Kesti, s. 11, 196, 230, 239, 254, 257, 394

⁴⁷³ a.g.e., s. 255

Anadolu toprağı ile Anadolu insanı arasındaki ilişkinin bozulmasını, yani ‘Anadolu toprağına ve Anadolu insanına uymayan biçimlerle’ Anadolu insanı muhatap bırakıldığında, ‘insan bozulacağını, cıscıvık çamur olacağını’ dile getirmektedir.

Yazarın kullandığı diğer leit-motif ise ‘nam alma’ isteğidir. Romanın başından itibaren bütün kurgu adeta bu iki leit-motif arasındaki ilişkiye göre ilerler. Bir yandan ‘nam alma’ gayretleri varken, diğer yandan ‘rahmet’ onu engelleyici bir unsur olarak yer alır.⁴⁷⁴

Romanın kurgusunda dikkat çeken diğer yapısal özellik ise, epigraflardır. Yazar, romanı, leit-motifler üzerine yürüttüğü gibi epigrafları da birer leit-motif olarak kullanarak kurguya dahil eder, hatta, kurguyu bu epigraflar çerçevesinde belirler. Romanın başında kaydedilen ve yukarıda değindiğimiz André Mauris’e ait değerlendirmeler, romanın bütününe özetler. Aynı şekilde bölüm başlarında kaydedilen epigraflar da o bölümün içeriğini özetlemektedir.

Kemal Tahir’in romanı inşa ederken ayrıntıya verdiği önemi ve kurguda ayrıntıyı kullanmasını gösteren çok dikkat çekici bir örnek de Maraz Ali’nin silahıdır. Romanın başında Ali, silahını bir insanda denemek istemektedir. Israrla silahı patlatmak ister. İlerleyen bölümlerde de bu silah hep ‘gösterilir.’ Kemal Tahir’in romanı tekniğini bilen okuyucu, silahın kurguya önemli derecede etki edecek bir olay kapsamında mutlaka patlayacağını sezinler. Nitekim silah, romanın sonunda patlar. Bu patlama, Ali’nin roman boyunca vurguladığı ‘nam alma’ işinin de gerçekleşmesini sağlar.

⁴⁷⁴ ‘Nam alma’nın leit-motif olarak kullanılmasıyla ilgili olarak bkz. Rahmet Yolları Kesti, s. 20, 118, 211, 216, 217, 327

II.3.2.4. Köy Enstitülerinin Romanı: Bozkırdaki Çekirdek

Devlet Ana'yla aynı yıl yayınlanan *Bozkırdaki Çekirdek*, yazarın çokça tartışılan romanlarından biridir. Kemal Tahir'in Anadolu tecrübesiyle edindiği bilgi ve kültürel birikimi bütünleştirdiği roman, Tek Parti iktidarının iddialı uygulamalarından Köy Enstitülerini teşrih masasına yatırır. Yazar, enstitülerle ilgili herhangi bir tavrı esas alıp onunla ilgili kabul veya red cephesi inşa etmez. Meseleyi bütün boyutlarıyla ele alıp 'anlamaya' ve 'göstermeye' çalışır. Ortaya koyduğu bu farklı yaklaşım birçok eleştiriye maruz kalmış, eserden şahsiyetine ve düşünce dünyasına uzanan birçok tartışma yaşanmıştır.⁴⁷⁵ Ayrıca yazarın inşa ettiği sembolik yapı, hem teknik bakımdan hem de muhteva bakımından romanı dikkat çekici kılar.

Roman, sembolik sayılabilecek bir sahneyle başlar. Ankara'da bir Haziran günü 'ahmak ıslatan' yağmaktadır. Kemal Tahir, 'ahmak ıslatan'a karşı tedbir alınmadığı vakit 'pek zararlı olacağını' kahramanlara söyler.

Kastamonu, Çankırı, Çorum illerinin kesişme alanında köy enstitülerinden ondördüncüsü kurulacaktır. Ancak bu enstitüde, enstitüyü de öğrencilere inşa ettirmek suretiyle, yeni bir deneme yapılacaktır. Bunun için Halim Akın müdür olarak atanır. Gazi Terbiye'de öğretmen yardımcısı olan ve enstitüler üzerine sosyoloji doktorası yapan Emine de tezine malzeme toplamak maksadıyla bu guruba katılır. Ayrıca öğretmen Cemal Avşar ve Nuri Çevik de bu enstitünün inşasına atanır. Gurup, Ilgaz'a gelerek Enstitü'nün inşasında ve öğrencilerin barınmasında gerekli olacak malzemeleri alır. Bu işleri yaparken köylü 'gözlenir.' Köylü gerçekte, enstitüyü istememesine rağmen, 'devlete karşı' istiyor görünür.

Halim Akın ve arkadaşları Enstitü'nün kurulacağı alana giderken müfettiş Şefik Ertem'le karşılaşır. Müfettiş, yansıtıcı kahraman olarak, A.T.Ü.T. temelinde enstitü işini çözümler. Enstitünün kurulacağı yerin yakınındaki Şirin Köy'den Zeynel Ağa ve Kara Derviş, çeşitli sıkıntılar çıkarırlar. 'Enstitücüler' ayrıca, çetin tabiat şartlarıyla da mücadele etmek zorunda kalırlar. Roman, Kara Derviş'in Emine'yi alıkoyması üzerine çıkan çatışmada Kara Derviş'in Murat'ı, Sultan'ın da Kara Derviş'i öldürmesiyle biter.

⁴⁷⁵ Eserin çözümlemesinin sonunda içeriklerini de söz konusu edeceğimiz tartışma metinleri için bkz.

Abdülkadir Karaman, 'Bozkırdaki Çekirdek', *Pınar*, Nisan 1972

Atilla Maraş, 'Bozkırdaki Çekirdek ve Köy Enstitüleri', *Hareket*, nu: 98, Şubat 1974

Taylan Altuğ, 'Bozkırdaki Çekirdek, Bir Romanın Anatomisi', *Yeni Dergi*, nu:73, Ekim 1970

Vedat Günyol, 'Köy Enstitüleri ve Bir Roman, Bozkırdaki Çekirdek', *Yeni Ufuklar*, nu:194, Temmuz 1968

Hürrem Arman, 'Köy Enstitüleri ve Bozkırdaki Çekirdek', *Forum*, nu: 344, Ağustos 1968

İÇERİK

İsimden İçeriğe: Bozkırdaki Çekirdek

Roman, içerdği sembolik anlatım itibariyle dikkat çekicidir.⁴⁷⁶ ‘Bozkırdaki Çekirdek’ ifadesi, romanın leit-motifidir. Romanın başında Parti Genel Sekreteri, ‘her zaman’ ‘uçsuz bucaksız bir bozkır’ ve ‘ortasında çırılçıplak bir ağaç’ çizmektedir.⁴⁷⁷ Enstitüyü kurmaya gidenler de enstitüyü, ‘Bozkırdaki Çekirdek’e benzetirler. Yazarın bu ismi leit-motif olarak öne çıkarmasında bilinçli bir eleştirel tavır vardır. Yansıtıcı kahramanlardan Şefik Ertem’in dile getirdiği, ‘Çekirdeği olsa, Bozkır kalır mıydı, Bozkır?’⁴⁷⁸ değerlendirmesi, enstitülerle ilgili romantik bakışın gerçek dışılığını ortaya koyar. Yazar, ‘enstitü işinin’ gerçeklerden uzak, romantik bir atılım olduğu inancındadır.

Kemal Tahir, enstitülerin gerçeklikten uzak oluşunu, sembolik olarak, bölüm başlıkları adıyla da ortaya koyar. Yazar, enstitülerin Türk toplumuna faydalı olmayacağı kanaatini dile getirdikten sonra, enstitüyle ilgili her unsur tek tek ortaya koyarak, bu iddiasının arka planını temellendirir. Gerek bölümlere, gerekse bölümlerin alt başlıklarına bakıldığında, yazarın, her alt bölümde bir unsur ön plana çıkardığı görülmektedir. Mesela, ‘Çatı’ bölümüyle, ‘üst yapıyı – idareyi’ ortaya koymaktayken, ‘Taban’ ve ‘Çevre’ bölümleriyle enstitülerin alt yapısını dile getirir. Aynı şekilde devam eden bölümlerde de bu sembolik anlatım gözlemlenir. Yazarın inşa ettiği bu sembolik yapı üzerine düşünüldüğünde, meselenin, Marksizm’den gelen ve yazarın kendi etütleriyle geliştirdiği ‘teori-pratik’ ilişkisi içinde değerlendirildiği görülür.

Romanda söz konusu edilen sembolik yapıya, romanın başında bir öğretmen ile öğrencisi arasında geçen şu diyalog da eklenebilir:

- De bakalım, 275 Malak İlyas, bura nere?
- Kutsal Başkentimiz Ankara’dır öğretmenim!
- Ya siyim siyim yağın?
- Ahmak ıslatandır öğretmenim!
- Güçlü bir esinti bu pisliği sürüp götürmezse n’olur?
- Çoğa vurmaz bütün ateşler söner, taş toprak, mal, davar, adam odun birbirine karışır.⁴⁷⁹

Roman, bu ifadelerle başlar. Yazar, bu ifadeleri kaydettikten sonra, kısa bir Ankara tasviri yarar ve ardından romanı Parti Genel Sekreteri’nin odasından devam ettirir. Sonraki

⁴⁷⁶ Bu sembolik yapının teknik çözümlemesi, ‘Yapı’ başlığı altında ayrıca ele alınacaktır.

⁴⁷⁷ Bozkırdaki Çekirdek, s. 9, 13, 32

⁴⁷⁸ a.g.e., s. 157

⁴⁷⁹ a.g.e., s. 5

kısımlarda, yağın yağmura değinilse de, bu diyalogla ve diyalogu yapan kahramanlarla ilgili herhangi bir husus gündeme gelmez. Yazarın bunu herhangi bir diyalog olarak kaydetmediği muhakkaktır. Diyalogu, eser bittikten sonra, tekrar okuyup romanın genelinin muhtevasıyla mukayese edince, ‘ahmak ıslatan’ı, Ankara’ya hakim olan mantık olarak düşünmek mümkün olmaktadır. Nitekim yazar, bu yağmurun devam etmesi durumunda her şeyin yok olacağını da ekler. Bu da önemlidir. Çünkü Kemal Tahir, Batılaşmayı Türk toplumunun var olma-yok olma mücadelesi olarak görmekte ve Ankara’nın tuttuğu Batılaşma yolundan dönmemesi durumunda, Türk toplumunun tarihsel misyonunu, yani varlık sebebi her şeyini, kaybedeceğini ifade eder. Bu bakımdan ‘ahmak ıslatanı,’ ‘ahmak aydınları ve yöneticileri’ etkisi altına alan yönetim mantığı, daha da ilerisi olarak, Batılaşma olarak düşünmek mümkündür. Yazarın tabiat olaylarını zaman zaman burada iddia edilen tarzda sembolik mahiyette kullandığı diğer eserlerde de görülmesi, bu çıkarıma, ayrıca bir dayanak olarak sunulabilir. Mesela, *Körduman* romanında, ‘kör duman –sis-’ halka hakim olan mantık, irade olarak kullanılır.

Çeşitli Meseleleriyle ve Uygulamalarıyla Cumhuriyet İdaresi

Kemal Tahir, Cumhuriyet yönetiminin uygulamalarını özellikle *Yol Ayrımı* ve *Kurt Kanunu*’nda genişçe ele alır. Bu romanda ise daha genel anlamda bir yönetim mantığı eleştirisi ortaya koyar. Yazar, romanın merkez kavramı sayılabilecek ‘gerçekçilik’ etrafında Cumhuriyet idaresinin yönetim anlayışını ve uygulamalarını irdeler. Buna göre yazarın anlatımıyla Cumhuriyet kadroları, kendi tuttıkları yerleri muhafaza etmeye çalışan, ülkenin tarihsel ve toplumsal gerçeklerinden habersiz, kendi çıkarlarına yarayacak bazı romantik ideallerin peşinden koşan insanlardır. Hemen her şey, ‘... mış görünmek’ için yapılmaktadır. Mesela, Halkevlerinin yayın organlarının denetlenmesi meselesi çıkınca, ilgili milletvekili, arkadaşına, ‘Var mı uygun gördüğün biri?... Beş on para kazandırmak istediğin?’⁴⁸⁰ diyerek, ‘işlerin nasıl yürüdüğünü’ de ifade etmiş olur. Aynı şekilde, yeni kurulacak enstitüye eğitim başı olarak atanacak olan Cemal Avşar da Samsun’dan, ilgili milletvekili ile bacanağı arasında geçen, ‘Yaz, romatizmalarına dokunmuş olsun deniz kıyısı... Yer değişimi istesin!’⁴⁸¹ şeklindeki diyalog neticesinde atanır.

Yazar, söz konusu edilen bu tarz uygulamaları eleştirmenin yanı sıra, idarenin ülkenin meselelerine bakış açısını da eleştirir. Gerçeklikten uzak gördüğü Cumhuriyet idaresini, Halim Akın’ın şu cümleleriyle tenkit eden yazar, Cumhuriyet kadrolarının taşıdıkları

⁴⁸⁰ a.g.e., s. 19

⁴⁸¹ a.g.e., s. 31

romantizmle bir çeşit tatmin yaşadıklarını, vicdan azabından kurtulduklarını ve ‘işte göründüklerini’ iddia eder:

‘Kurtuluş Savaşı aslında Yunan’ı değil, ‘Milletin ters bahtını’ yenmişti. Biz, bilgisizliği, geriliği mi yenmeyecektik? İmkansızlık diye bir şey tanıımıyorduk. *Ayılması olmayan bir sarhoşluktu bu...* Dünyanın en boş sözü, en olağan işi, millete karşı, lafta bile kalsa, her hangi bir alçak gönül davranış gözlerimizi hemen yaşartacak kadar duygulandırıyor bizi. Okullarda sıra yokmuş, ders aracı diye bir şey yokmuş, kimin umurunda? Okuttuğumuz kitaplardaki değerler, Batıdan basmakalıp alınmış, bize uymaz maskaralıklarmış, kim bakar?’⁴⁸²

Kemal Tahir, başka bir değerlendirmesinde, Cumhuriyet idaresini, ‘mucizeler’ beklemekle eleştirir. Şefik Ertem’in dile getirdiği, ‘Bu işe mucize diyenler gittikçe artıyor. Seni bilmem ama, be usandım, MUCİZELER MEMLEKETİ vatandaşı olarak yaşamaktan... HEM MUCİZEDEN MUCİZEYE hopluyoruz, hem kığımızda donumuz yok.’⁴⁸³ şeklindeki ifadelerle yine idarenin gerçeklikten uzak oluşuna vurgu yapılır. Çünkü yazarın hadiseleri değerlendirdiği Marksist disiplin içerisinde ‘mucize’ gibi metafizik bir olay, gerçeklikten uzaktır.⁴⁸⁴

Kemal Tahir, gerek uygulamalarla ilgili gerekse yönetim mantığıyla ilgili yaptığı bütün bu eleştirileri, Köy Enstitülerinin Türk köy toplumu için niçin faydalı olamayacağını bir yönü olarak ortaya koyar. Burada yazar, Cumhuriyet yönetimini iki farklı noktadan eleştiriye tabi tutar. Cumhuriyet idaresi, köylüyle ilgili bir toplumsal projeyi alt yapının herhangi bir gereksinimi olmadan, ‘üst yapı’dan, dayatmaktadır. Bu yönüyle tutarsızdır. Diğer yandan, alt yapıya bir projeyi dayatan üst yapı da bu projenin gerçekliğinden uzaktır. Kemal Tahir ayrıca, köy enstitüleriyle ilgili o dönemde parti içinde yaşanan ‘iç hesaplaşmalara da’ değinerek bu okulların bir yönünün de bazı insanların iktidar alanını güçlendirmek olduğuna dikkat çeker.⁴⁸⁵

⁴⁸² a.g.e., s. 137

⁴⁸³ a.g.e., s. 155-156

⁴⁸⁴ Kemal Tahir’in Cumhuriyet idaresinin gerçeklikten uzak olduğu yönündeki eleştirileri, bu kadarla sınırlı değildir. Romanın birçok yerinde, benzer vurgulamalarla bu tavır ortaya konulur. Mesela, Cumhuriyet yönetiminin ideallerini ortaya koyan Onuncu Yıl Marşı’nın sözleri için, ‘içtenlikle hiçbir ilintisi olmayan palavra kelimeler’ olarak niteler. (Bozkırdaki Çekirdek, s. 321) Aynı şekilde, Cumhuriyet idaresinin ciddi anlamda memleket gerçeklerine uygun hiçbir adım atmadığını da iddia eden yazar, ‘bayram’ adı altında bazı uygulamaları da yine Şefik Ertem ‘e söylediği, ‘Bir su bayramı eksikti hocanım, bu bayram bolluğunda... Bunca sudan bayram elvermiyor mu?’ (Bozkırdaki Çekirdek, s. 372)

⁴⁸⁵ Bozkırdaki Çekirdek, s. 11, 23

Yazar, Cumhuriyet yönetiminin, enstitülerle ilgili bu uygulamalarını eleştirmenin yanında, diğer bazı devrimlerle ilgili eleştirilerini de kaydeder. Mesela, harf inkılabına değinen yazar, bu devrimin yanlış bir hareket olduğunu belirttikten sonra, Latin harflerinin daha kolay olduğunu iddia edenleri, ‘Kime göre kolay? Eski yazıyı bilenlere göreyse, değil! Halkı hızlı okutmaya göreyse, 1928’den bu yana 20 yıl geçti⁴⁸⁶ okuma – yazma bilmeyenler, yüzde yetmiş... Yeni harfler kolaydı da, niçin okutulamadı millet?’⁴⁸⁷ şeklindeki ifadeleriyle tenkit eder.

Köy Enstitüleri

Romanda, ‘üst yapı’nın yanı sıra ‘alt yapı’yı da ortaya koyar mahiyette, köylüye A.T.Ü.T. çerçevesinde yaklaşan yazar, köy enstitülerini bütün cepheleriyle göstermek için, devletin, köylünün ve kendinin konuyla ilgili yaklaşımlarını söz konusu eder. Yazarın ‘alt yapı’yı nasıl gördüğünü anlamak için köyü ve köylüyü nasıl ‘anladığına’ bakmak gerekir.

Köylü, bir toplumsal projenin ‘alt yapısı’ olarak ele alınır. Yazar, köylüyü ‘anlamaya’ çalışırken, A.T.Ü.T. merkezli bir tahlil yapar.

Kemal Tahir, köylüyü, genel karakter özellikleriyle ortaya koyar. Bu karakter özelliklerinden bazıları, köyü konu alan diğer romanlarda dile getirildiği gibi, bazıları da, konuyla ilgisi sebebiyle, ayrıca gündeme getirilir. Yazarın gördüğü Türk köylüsü, kendi yasaları içerisinde yaşayan ve bu yasalar kavranmadan anlaşılması mümkün olmayan bir kitledir. Köylünün, dışarıdan bakan insana ‘anlaşılmaz’ gelen birçok özelliği, onu idare eden bu yasalar kavranıldığı zaman, ‘anlaşılır’ olmaktadır. İşte yazar, köylüyü çevreleyen bu yasaları ortaya koymaya çalışmaktadır. Buna göre köylü, yüzyıllardır olabildiğince ihmal edilmiştir. Bu ihmal edilmişlik, köylünün, kendine mahsus ve dışı kapalı bir sistem kurmasını netice vermiştir.

Köylü, kendi çerçevesinde kurnaz, gösterişe önem veren, ‘parayla imanın kimde olduğunu göstermeyecek şekilde yaşayan’, ‘oyunu çok olan’, kurnazlığıyla çobanlıktan ağalığa çıkan, yaptığı yanlış işlerle ağalıktan çobanlığa düşen, zora gelmeyen, her işte kendi çıkarına yönelik bir taraf bulan topluluktur. Köylüler gösterişe önem vermesine rağmen, giyim kuşamlarında en zenginleri bile en fakirleri gibi giyinmektedir. Bu da paranın kimde olduğunu göstermeme psikolojisiyle ilgilidir. Devlete karşı korkuyla karışık bir itaat duyan köylü, devletin yüzüne itaatkar davranırken, arkasından karşı gelir. ‘Devletin malı deniz yemeyen domuz.’ diye düşünerek devletin malını yemeyi bir gereklilik gibi gören köylü,

⁴⁸⁶ Roman reel zaman olarak 1943 yılında geçmektedir. Dolayısıyla yazarın burada, matematiksel olarak, 20 yıl yerine, 15 yıl demesi gerekmektedir.

⁴⁸⁷ Bozkırdaki Çekirdek, s. 148-149

devletin yokluğunu da istemez. Uyanıklılığı sayesinde, her işi kendi lehine çevirmeye çalışır. Başta gelen sohbet konularından biri, cinselliktir. Cinselliği, geleceğinin garantisi olarak görür. Kabilecilik, önemlidir. Cinsellik, soyun/kabilenin devamında bir yoldur. Bu sebeple hemen her erkeğin en temel gayesidir. Bunun sonucu olarak kadın, sadece cinselliğiyle vardır. Cinsellik, sadece bir hissin tatmini değildir.⁴⁸⁸

Zaman zaman malını canından daha üstün gören köylü, mülkiyet idrakine de ulaşamamıştır. ‘Ağa’ konumunda olanlar Batı’daki anlamda bir feodal – derebeyi olma konumundan tümüyle uzaktır. Mesela, Zeynel Ağa, dış görünüş itibariyle, ‘Ağa’ konumundadır. Ancak bu ağalık, feodalde olduğu gibi ne soydan gelmekte, ne de uygulama alanıyla köylüleri esir almaktadır. Sadece, daha çok mal sahibidir. Nitekim romanın sonlarında çocuk denecek yaştaki Esef’in Zeynel Ağa’nın evini basıp ondan hesap sorması, bu hadise karşısında Zeynel Ağa’nın durumu, Zeynel Ağa’yı feodal anlamına gelecek bir ağalık vasfından uzaklaştırmaktadır.⁴⁸⁹ Yazar, Zeynel Ağa örneğinde çözümlediği bu meseleyi, şu şekilde dile getirir:

‘Bizim arslan feodal, belki de bir ortakçının oğlu candarma onbaşısından, dayak yer eşşek sudan gelene kadar... Ertesi gün, köyde dolaşır sırtarak, ‘Şeriatın kestiği parmak acımaz.’ diye... Yanılalım istemezsek, Emin’anım, gitmemeliyiz Batı kalıplarına... Benzetmelerin kolaylığına sapmamalıyız. Ne bu pis herif feodaldır, ne de kara sakallı serseri, Tais’in keşişi...’⁴⁹⁰

Kemal Tahir, köylünün niçin bu özellikleri taşıdığını, kendine mahsus yasasını nasıl inşa ettiğini anlamak için A.T.Ü.T. yaklaşımı etrafında coğrafyanın insan üzerindeki tesirine vurgu yapar. Yazar, kendi görüşlerini yansıtıcı kahramanlar vasıtasıyla ortaya koyduğundan dolayı, Marksist bir yaklaşım olması sebebiyle A.T.Ü.T.’e doğrudan değinmez. Çünkü kahramanlar idealist cumhuriyet öğretmenleridir. Komünizm ise o yıllarda en büyük düşmanlardan biridir. Bu açıdan, romandaki kahramanlara Marksizm’i doğrudan söyletmek gerçeklik dışı bir tavır olurdu. Yazar bunun önüne geçmek ve bu yöndeki boşluğu doldurmak

⁴⁸⁸ Kemal Tahir’in romanlarında ‘kaba bir cinselliğin’ yer aldığı zaman zaman eleştiri konusu olarak dile getirilir. Ancak yazarın şu değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere yazar, cinselliği, toplumun bir gerçeği olarak görmekte ve toplumu bütün boyutlarıyla yansıtmaya gayretinin bir neticesi olarak cinselliğe de yer vermektedir: ‘Çocuk ölümlerinin yüzdesini düşün! Büyükler için genellikle, yiyecek yetersizliği, çeşitli hastalıklar, ilkel araçlarla ağır işler yapmak zorunluluğu, sıhate Zaralı yerlerde yatıp kalkmak, kadın erkek ilintisini, var olmak – yok olmak meselesi yapıyor. Hayvansı bir sertlik, hatta bir çeşit kıyıcılık veriyor bu işe...’ (Bozkırdaki Çekirdek, s. 87)

⁴⁸⁹ Köylüyle alakalı kaydedilen bu özelliklerle ilgili pasajlar için bkz. Bozkırdaki Çekirdek, s. 30, 39, 40, 57, 70, 86, 116, 135, 136, 140, 147, 172, 199, 230, 234, 237, 246, 374

⁴⁹⁰ Bozkırdaki Çekirdek, s. 233

için Marks'ın da kaynaklarından olan Aristo'yu kullanır. Aristo, her ne kadar Kemal Tahir'in sevmediği filozoflardan biriye de, buna romanda da değinilir, özellikle coğrafyanın insanının oluşumunda oynadığı role vurgu yapması bakımından önem kazanır. Halim Akın, Aristo'yu okurken onun 'birçok saçma fikri arasında' coğrafyaya vurgu yapan değerlendirmeleriyle karşılaşmasını şu şekilde anlatır:

‘... Coğrafyaya bağlıyor toplumun kaderini herif... İnsanın oluşunu coğrafya belirlermiş... birden durakladım... Soluğum kesildi. Zorlatarak bakıyorum. Hayır, yanlışı yok... herif, açıkça yazmış...’⁴⁹¹

Kemal Tahir, Aristo'nun coğrafyanın insanın oluşumundaki etkisine vurgu yapan yaklaşımına katılsa da, Anadolu toprağının köle yetiştirdiği şeklindeki düşüncesine katılmaz. Yazar, romanın sonunda yine Şefik Ertem vasıtasıyla, Anadolu insanının niçin 'kendini sakladığını,' 'Bozkırda çekirdeğin niçin yetişmeyeceğini,' coğrafya – insan ilişkisi noktasında şu şekilde dile getirir:⁴⁹²

- Bozkırda elbet var çekirdek ama, yaşama kanunları başka... Bütün sağlam çekirdeklerin şaşmaz kanunu: YEŞERMEKTİR. Çürükse yeşermez, yeşermezse çürür. Bozkırdaki bizim çekirdeğin sağlamlığı, YEŞERMEMEYE doğru işlesin?
- Anlamdım?
- Evet, anlaşılır gibi değil.. İnanılmaz bir şey... Yeşermedikçe sağlam bir çekirdek... Canlı olarak varolması, hiç yeşermemesine bağlanmış... Savunması yeşermemek... Atasözlerimizi tararsak, tarihimizdeki olayların temel gerçeklerine inerek, yalnız Batı'ya değil, Doğudaki Araba, Aceme de pek uymayan garip özellikler buluruz. 'Bozkırdaki çekirdek, yaşamasını YEŞERMEMEYE bağlamış' dedik. Yeşermek ortaya çıkmaktır. Bizimki kaçıyor, saklanıyor! Dünyanın her yerinde yiğitliğin biricik şartı DİRENMEKTİR. Bizde yiğitliğin on şartı var: Dokuzu kaçmak, biri de hiç görünmemek...Anadolu insanının MAL'la, hatta CAN'la olan tarihsel ilintisini bu açıdan değerlendirmeli... Pasiftir Anadolu

⁴⁹¹ a.g.e., s. 139

⁴⁹² Bu pasaj uzun olmakla beraber, yazarın düşüncelerini bir bütün halinde ortaya koyması sebebiyle kaydetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

insanı... Yiğitlenilecek yerde kaçan, becerebilirse hatta hiç görünmeyen adam, niçin çok çalışsın, neden biriktirsin? Allah'ın malı olan topraklarda uğraşüyor binlerce yıldır, kiracı olarak... Ne demiş Frenk atasözü? 'Toprağın varsa savaşın var.' demiş... Toprağı yok ki savaşı olsun?...'⁴⁹³

Yazar, 'alt yapı' olarak görülen köylünün, Cumhuriyet idaresi tarafından tasavvur edildiği şeklin ötesinde bir kimlik sahibi olduğuna, bunu anlamak için de tarihsel gerçeklerin bilinmesi gerektiğine vurgu yapar. Köy Enstitüsünü kuran insanların gördükleri ve şekillendireceklerine inandıkları köylü ile Anadolu toprağı üzerinde yaşayan köylü birbirinden çok farklıdır. Kemal Tahir, hem alt yapının hem de üst yapının köy enstitüleri için uygun olmadığını vurgular. Nitekim, enstitülerle ilgili devletin ve köylünün bakışını ortaya koyarken tercih ettiği anlatımın ironik olması, anlatıcı kişi olarak veya yansıtıcı kahramanlarla kendi eleştirilerini dile getirmesi, bu 'alt yapı' – 'üst yapı' çatışmasının bir sonraki aşaması olarak işlenir.

Yazar, romanında devletin de konuyla ilgili düşüncelerini söz konusu eder. Konu hakkında devletin düşüncelerinden köyde çalışmaya razı olacak öğretmen kadroları yetiştirmeyi öne çıkarır. Çünkü o güne kadar öğretmen okullarında yetiştirilen öğretmenler, köyde kalmak istezler. Bunun için kaynağı köyden olan, köylü yaşayışın öğretileceği, kendisine köyden arazi ve hayvanın verileceği aydınlanmış köylünün temsilcisi bir eğitmen tipi yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Yazar, devletin bu 'romantik' tavrını şu ifadelerle dile getirir:

'Bozulmamış köy çocukları alınacak, töresel köyümüzün yüksek ahlaksal değerleri hırsla savunulacak... büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi, vatan için duraklamadan, gözü kapalı ölmek!... Çilelerden yüksünmemek, millet yolunda azla yetinmek... Daha da önemlisi: Uğradığı haksızlığı bile kutsal saymak, ergeç düzeleceğine inanmak... Bu inancı bir an yitirmeden sabırla beklemek.. köye sapık fikirlerin girmesini, gerekirse canı pahasına, önlemek... Bir Kubilay, beş Kubilay değil, gerekirse ordularla Kubilay çıkarmak... Köyde devletimizin, partimizin, hükümetimizin, gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dili olmak... Yetmez! Gerekirse rejimin çekilmiş kılıcı kesilmek...'⁴⁹⁴

⁴⁹³ Bozkırdaki Çekirdek, s. 374-375

⁴⁹⁴ a.g.e., s. 25

Cumhuriyet idaresi, modernist bir mantıkla, üstten gönderilen temsilcilerle köyü ve toplumu dönüştürmeyi hedefleyerek ‘her köyde bir Mustafa Kemal’ yetiştirmeyi tasarlar.⁴⁹⁵ Devletin konuya bu şekilde yaklaşmasına rağmen, köylü devlet gibi düşünmez.

Köylüler, Enstitü konusunda biri kendi aralarında biri de devletin temsilcilerine karşı olmak üzere iki tavır sergilerler. Yazarın köylüdeki bu tavır farklılığına vurgu yapması, köylünün tasavvur edildiğinin dışında bir kimlik sahibi olduğunu göstermek amacıyladır. Köylüler, enstitünün kurulacağını duyduklarında buna şiddetle karşı çıkarlar. ‘Düzenimiz bozulur ki ne kadar. Paranın tadını alır şuncacık bebeler, büyüğünü saymazlanır. Saz çalar davul dövermiş esdüdünün gavur dölleri... pinlerde tavuk yumurta, ağaçlarda yemiş, bağlarda üzüm bırakmaz bunlar...’⁴⁹⁶ şeklindeki kaygılarla enstitülerin yerleşmiş hayatlarını bozacağını düşünen köylüler, enstitünün bereketi kaçıracağını, ahlakı bozacağını sık sık dile getirirler. Enstitü bir anlamda ‘gavur icadı’ olarak görülür. Kendi arasında bu tarz düşünceleri konuşan köylü, devletle karşı karşıya geldiğinde, enstitüyü ‘büyük bir istekle ister’ görünür. Bu durumlarda, ‘topraklarına enstitü kuran’ devlet temsilcilerine minnetlerini sunan köylüler, enstitünün kendilerini ‘eşeklikten kurtaracağını’ da söylerler.⁴⁹⁷

Kemal Tahir, köylülerin bu ‘mürai tavrını’ ortaya koyarken onları, konuyu işleyen diğer birçok romanda olduğu gibi, ‘aydınlık düşmanları’ olarak anlatmaz. Veya onların savundukları fikirleri desteklemez. Yazar, Anadolu köylüsünün, yukarıda ana hatları ortaya konulan, yasalarla yaşadığını, bu sebeple, ona zorla bir şeylerin dayatılmasının doğru olmayacağını vurgulamak için köylünün bu yönünü öne çıkartır. Köylünün bu yönü onun kötü, eksik olan tarafı değil, gerçeğidir. Ayrıca yazarın enstitü karşısında köylünün ‘ikili’ tavrını öne çıkarmasını, köylünün gerçeğine vakıf olup olmama noktalarında okumak da mümkündür. Şöyle ki, devletin temsilcileri eğer köylüyü görüldüğü gibi ele alırlarsa, köylünün enstitüyü istediğini düşünecek ve aldanacaklardır. Oysa ki köylünün ‘gerçeği’, görünenin ötesinde, daha derindedir. Köylünün enstitü karşısındaki kesin tavrını anlamak için, şahsiyetinin görünmeyen yönlerine eğilmek gerekmektedir.

Köylünün enstitüyle ilgili bakışını temsil eden diğer gurup çocuklardır. Kemal Tahir, çocukların farklı gerekçelerle enstitüye geldiklerini belirterek, ‘kaynak’ın da idarecilerin tasavvur ettiklerinden farklı olduğunu ortaya koyar. Devlet, enstitüyü çocuklara kurdurtmak suretiyle, okulu onlara daha iyi benimsetebileceğini, köy hayatını sevdirebileceğini düşünmektedir. Ancak çocuklar, bu düşüncenin tersi amaçlarla enstitüye gelmişlerdir.

⁴⁹⁵ Devletin Köy Enstitülerine bakışı ve Enstitülerden beklentisi için bkz. Bozkırdaki Çekirdek, s. 21-24, 151, 248, 320

⁴⁹⁶ Bozkırdaki Çekirdek, s. 47

⁴⁹⁷ a.g.e., s. 192, 196, 200, 340

Enstitüye, köy yerinden kurtulmak, sözünü dinletmek, askerde tokat yiyen değil, tokat atan olmak için gelen köylü çocuklar, enstitü inşaatında çalıştırılınca, ‘Yapı işçiliğine mi geldik buraya, öğretmen olmaya mı?’⁴⁹⁸ diyerek tepkilerini dile getirirler. Enstitücülerin önemli dayanak noktalarından biri de köylü çocuklarının maaşlı olmak için enstitüyü isteyecekleri şeklindeki inançlarıdır. Oysa öğrencilerden Ökkeş’in dile getirdiği, ‘Hadi dişini sıktın da bitirdin diyelim... Sonu? Yirmi kayma aylık... Bir yandan bebeleri okut, bir yandan ‘karnımı doyuracağım’ diyerek toprakla boğuş! Gittiğin yerde köylü sana sulak yerden toprak mı verir?’⁴⁹⁹ şeklindeki ifadelerle, köylü çocukların sadece maaş için de enstitüye razı olmayacaklarını ortaya koyar.

Köylü çocukların hedefleri, ‘efendi’ olmaktır. Oysa ki, idareciler, bir köy modernleşmesi gerçekleştirmek istemektedirler. Hakikatte bu tavır, Tanzimat yıllarından beri idareci elit kesimin köyü dönüştürme adına kurguladığı hayallerden biridir. Tipik örneğini Ahmet Midhat Efendi’nin ‘Bahtiyarlık’ isimli hikayesinde gördüğümüz bu ‘hayalde’, batının bilgi ve kültür donanımını alan çocuk, köye gelerek burada hem köylüyü eğitmekte, hem de tarımı geliştirmektedir. Dolayısıyla köylü de modernleşmektedir. Her ne kadar Midhat Efendi, hikayesinde batılaşmayı eleştiriyorsa da, bu tavır, Batılaşma mantığı etrafında örgülenen bir sistemi esas almaktadır. Kemal Tahir, Cumhuriyet kadrolarının taşıdığı bu hayalin, çocuklara bakan yönüyle de toplumsal gerçekliğe dayanmadığını düşünmektedir.

Kemal Tahir, devletin ve köylünün enstitülere bakışını hal – ideal çatışması çerçevesinde ortaya koymasının yanında, kendi değerlendirmelerini ve konuyla ilgili tekliflerini de, bazen anlatıcı kişi vasıtasıyla, bazen de yansıtıcı kahramanlarla, kaydeder.

Yazar, Cumhuriyet idaresinin diğer birçok işte olduğu gibi enstitü işinde de ‘kolaya kaçtığı’ inancındadır. Milletin ‘kestirmeden’ ‘aydınlatılması fikrine,’ ‘Ben çoktandır bu ‘kestirme’ sözünden soğudum Halim’cim, iyice bezdim. Çünkü bizde kestirmeden gidiş, her zaman ‘istem arkadan gelsin’ alıklığına dayatılmıştır... Yok! Kendimizi aldatmayacağız. ***Hızlanmakla kaytarmayı birbirine karıştırmayacağız!***⁵⁰⁰ şeklindeki düşüncelerle karşı çıkar. Yazar, toplumu kısa yoldan aydınlatma düşüncesinin, toplumu tanınamadan kaynaklandığını, köylüyü sathi olarak değerlendirmenin neticesi olduğunu belirtir. Bu noktada öncelikle köylünün nasıl bir okula ihtiyaç duyduğunun keşfedilmesi gerektiğini, böyle yapılmadığı

⁴⁹⁸ Bozkırdaki Çekirdek, s. 192; Kemal Tahir, benzer bir değerlendirmeyi de öğrencilerden Ökkeş’e yaptırır: ‘Dünyanın avanağı ben miyim yahu! Biz buraya okumak için gelmedik mi, okuyup efendi olmağa... Taşla, çamurla boğuşmak neyin nesi?’ (Bozkırdaki Çekirdek, s. 200)

⁴⁹⁹ Bozkırdaki Çekirdek, s. 196

⁵⁰⁰ a.g.e., s. 148

takdirde dıştan kurulan her kurum gibi, bu tür okulların da yaşayamayacağını ifade eder. Çünkü, ‘köyü yaşatacak okul değildir, okulu yaşatacak köydür.’⁵⁰¹

Yazar, Cumhuriyet kadrolarının anladığı şekliyle köylüyü anlamanın mümkün olmadığını, meselenin ‘eğitim işi olmaktan öte memleketin ekonomik, sosyal hatta politik özellikleriyle ilgili olduğunu dile getirir:

‘Maarifçilerin toplum karşısındaki asıl ödevleri, kanunlar gibi, toplum isteklerinin ardından gidip onları karşılamaktır. Bunun dışına çıkmaya çabalamak, eğitimden, kendi işi dışında, kendi işiyle bağdaşmayacak ödevlet istemektir. Bunu dünyanın her yerinde, sadece kolaya kaçanlar, ondan ister. Bütün köyleri hep bir, hep aynı şartlar içinde yaşıyor saymak kaytarmaktır. Böyle bir saçmalığı galiba ancak maarifçiler yutuyor. Köyler, aynı yaşama, üretim çizgisi içinde olmadıklarından, aynı gelişim çizgisinde de değildirler... Okullar köyden köye değişmek zorundadır. Biz her köy okulunu ayrı düşünmek zorundayız. Yoksa, yaşamının dışında cansız müesseseler kurmuş oluruz. Şunu hiç aklımızdan çıkarmayalım ki, hiçbir milleti, sadece ilkokullarla öğretmenler kurtaramamıştır, şehirde olsun, köyde olsun, ilkokullar, neyse odurlar.’⁵⁰²

Enstitülerin yekpare bir köy anlayışı temelinde kurulmasını da eleştiren yazar, her köy tipine göre bir okul tipi teklif etmez. Köyler arasındaki farkın vurgulanma sebebi, köy denen gerçekliğin kaba hatlarla ve bütüncül bir bakışla kavranamayacağını ortaya koymaktır. Köye ve köylüye ait bu gerçeklere rağmen, girilen çabayı ise, ‘görgüsüz, bilgisiz, bir anlamda büsbütün güçsüz çocuklara karşı’ ‘sahtecilik’ ve ‘duygu dolandırıcılığı olarak’ görür.⁵⁰³

Kemal Tahir, kaydedilen bu eleştirilerin yanı sıra, hem Türk aydınına hem de idareci kadrolara, ‘gerçekçilik’ kavramı etrafında bazı tekliflerde bulunur:

‘Bence köyün insan gerçeğini öğrenmeğe çalışmak... Bunun ilk adımı da kendimizi onlardan saymak ama lafla değil şuuraltıyla...

Bence ilk kurtuluşu adımı gerçekçilik...Anadolu’yu kurtarmak istiyorsak onun eski yeni gerçeğini, iyice bilmek zorundayız. Kendimizi aldatmadan... Erkekçe... Kaytarmacılık etmeden... Bize inanarak açılmalarını zorlaştıracak bütün maskaralıklarımızdan, alışkanlıklarımızdan, palavralarımızdan vazgeçerek... Başlamak için gerçekleri oldukları gibi almak

⁵⁰¹ a.g.e., s. 149

⁵⁰² a.g.e., s. 149-150

⁵⁰³ a.g.e., s. 323

zorundayız. Başka memleketleri bilmem, bizim memleketimizde gerçekçi olmadan namuslu olmak imkansızdır. Ve de hangi büyük fayda için olursa olsun, gerçeği görmezden gelmek, hele değiştirmeye yeltenmek en büyük namussuzluk!’⁵⁰⁴

Toplumsal gerçeğe dayanmayan bir teori olmadan girilen her toplumsal çabanın başarısız olacağını, toplumda yankı bulamayacağını ifade eden⁵⁰⁵ Kemal Tahir ayrıca, tek bir uygarlık varmış gibi Türk köylüsünün ‘çağdaş uygarlık’ denilen Batı uygarlığına yaklaştırılmasını da toplumsal gerçeklik açısından doğru bulmaz. Ona göre Batı’yı ‘çağın tek uygarlığı’ saymak, dünyayı ve kendi toplumunu tanımamanın, zihnini Batılaştırmanın neticesidir.⁵⁰⁶

Aydın – Gerçekçilik – Teklifler

Hemen her romanında aydınla ilgili meselelere, doğrudan veya dolaylı olarak, değinen yazar, bu romanda daha ziyade aydının köy ve köylüyle ilişkisi, dolayısıyla aydınının memleketini tanıması konuları üzerinde durur.

Yazar, ‘şehirli’ aydınının oturduğu yerden, fanteziler’ ürettiği inancındadır. ‘Köy yurdun kalesi...’, ‘Köylü, sen milletin temelisin.’, ‘Köylü, övün, güven’, Köylü, sen topraktan öğrenip kitapsız bilirsin!’⁵⁰⁷ gibi gerçeklikten uzak, gayr-i samimi ifadelerle köylüye yaklaşıldığını belirten yazar, aydının, memleket meseleleri karşısındaki tavrını, Ankara’yı Anadolu sayan, dolayısıyla Ankara’yı tanıdığı için Anadolu’yu tanıdığını düşünen Emine üzerine yaptığı şu çözümlemeye ortaya koyar:

‘İstanbul’dan geldiniz. Yenişehir’e yerleştiniz. Girdiniz kolayca Gazi Terbiye’ye... Sinemalar, tiyatrolar... Her sabah gelsin gazete... Radyo dinleyin, pikapta klasikleri çalın! Sosyete de danslı çaylar... Biraz şiir, biraz sosyolojik tartışma... çözüvermek... Sonra, vicdan rahatlığıyla derin uyku...’⁵⁰⁸

Kemal Tahir, Cumhuriyetin aydınlarının kendi romantizmleri içinde kaldıklarına dair tezini Halim Akına’a da söyler. Halim Akın, Cumhuriyet döneminde yetişen ilk

⁵⁰⁴ a.g.e., s. 248

⁵⁰⁵ Kemal Tahir, toplumsal değişimlerde ‘alt yapı’nın önemini, köye götürülmek istenen teknikle ilgili olarak romanın başında kaydeder. Buna göre, Batıdaki değişimleri ve süreçleri yaşamayan Türk köyüne batıdaki olayları yaşamış gibi, ‘kestirmeden’ tekniğin götürülmesi, köylünün faydasına değil, zararına olacaktır. Bkz. Bozkırdaki Çekirdek, s. 28-29

⁵⁰⁶ Bozkırdaki Çekirdek, s. 151; Kemal Tahir Batılaşmayla ilgili, diğer eserlerinde dile getirdiği eleştirilerinin bazılarını burada da kaydeder. Tekrara düşmemek için burada ayrıca söz konusu etmiyoruz. Bilgi için bkz. Bozkırdaki Çekirdek, s. 137, 151, 233

⁵⁰⁷ Bozkırdaki Çekirdek, s. 153

⁵⁰⁸ a.g.e., s. 64

öğretmenlerdendir. Büyük ideallerle Anadolu'yu 'aydınlatmaya atılmıştır.' 'İnandıklarımızdan bir milimetre ayrılanları hain sayıyorduk... Kurtarıcıların her sözüne de, ne kadar çelişmeli olursa olsun, hemen inanıyorduk. Edilen lafların milletin yaşayışındaki sonuçlarını izlemeye lüzum gören yoktu.'⁵⁰⁹ şeklindeki ifadelerle ortaya koyduğu bir 'aydın tavrı' içerisindedir. Ancak Anadolu gerçeğinin düşündüğü gibi olmadığını fark edince, Kemal Tahir'in 'değişim yaşamak durumunda kalan ve drama düşen' aydınlarından biri olmaya doğru ilerler. Kendi yaptığı işleri ve sistemin yaptığı işleri sorgulamaya başlar. Neticede tam bir noktaya varamasa da içinde bulunduğu sisteme de tam bir 'iman' ile bağlı kalmaz. Bununla beraber Halim Akın tipi ilginç bir aydın portresi ortaya koyar. Şöyle ki köylüye, köylünün gerçekliğinin dışında bir sistemle bakmaya çalışır. Bu çabası neticesinde, Anadolu köylüsünü 'tanıdığını' da iddia eder.⁵¹⁰ Ancak bir bütün halinde Halim Akın'a bakıldığında, köylüyü tanımadığı, köylüyle ilgili, sadece, bazı şeyleri 'öğrendiği' görülür. Mesela, köylünün hareketlerine, tepkilerine, tavırlarına bir anlam verebilmektedir. Ancak, bu anlam veriş, satıhta kalmaktadır. Kemal Tahir'in istediği anlamda bir 'gerçekliğin şuuruna varma' hali gerçekleşemez.

Romanda sosyoloji doktorası yapan Emine Güleç de aydın tipi olarak önemlidir. Emine Güleç, adeta Cumhuriyet'in romantik fanusu içerisinde doğup büyümüş, dışarı adına herhangi bir kanaat sahibi olamamıştır. Bu sebeple köylüyle ilk karşılaşması, onun için şaşırtıcı olur. Emine Güleç, Nuri Çevik'le konuşurken köylü gerçeğine yeni yeni uyanan bir aydın özelliği gösterir:

- (Emine Güleç) Nasıl çıktım kolonyal şapkamla karşılarına? 'Köylü bizim efendimiz' sözü köylünün gerçek durumunu görmezden gelmemize yaramış şimdiye kadar... Nasıl olabilmiş bu... Ne kadar ayıp!
- (Nuri Çevik)Evet! Doğuda söz her zaman aksiyonun yerini tutmuştur. Yazıdan da çok etkilidir.
- Gerçekçi olamadığımızdan mı?
- Batı ölçülerine vurursak ever...
- Bizim ölçülerimize?...

⁵⁰⁹ a.g.e., s. 138

⁵¹⁰ a.g.e., s. 146

- Bilmem! Bizim ölçülerimizde, gerçekçi olmamak bile değil...
Bambaşka bir şey galiba... Korkarak söylüyorum, bizimkisi
bu dünyadan anlamamak...⁵¹¹

Yazar, Türk aydınına hem kendi toplumunu hem de dünyayı tanımamakla itham eder. Pasajın arka planı irdelendiğinde Kemal Tahir'in Türk aydınına, 'Eğer dünyayı tanısaydı kendi toplumunu da tanırdı' şeklinde değerlendirdiği, görülür. Çünkü Kemal Tahir'e göre, Türk aydını, aydının asgari şartlarından olan dünyanın genel özelliklerini gerçek anlamda kavrayabilseydi, bu kavrama içerisinde Türk toplumunun da yerini tayin edebilecek, Türk toplumunu tanıyabilecekti. Ancak Türk aydını bu özelliklerden uzaktır. Çünkü Türk aydını gerçekçi değildir. Bu noktada Türk aydınına tekliflerde bulunan yazar, özetle iki hususa vurgu yapar: Birinci olarak, Türk aydını, kendi toplumunu Batılı şablonlarla anlama 'kaytarmacılığından' uzaklaşmalıdır. İkinci olarak da Türk aydını, kendi toplumuna, hiçbir ön kabulün etkisi altında kalmadan 'gerçekçi' bir hassasiyetle yaklaşmalıdır. Yazara göre Türk aydını, toplumuna böyle yaklaştığında köy enstitüleri gibi 'toplumla iltisap olmayan madrabazlıklar' meydana gelemeyecektir. Yazarın teklif ettiği aydın tipine bakıldığında, 'yerli aydın tipini' esas aldığı görülür.

YAPI

Kurgu

Roman, üç ana bölümden oluşur. Birinci ve ikinci bölüm dört, üçüncü bölüm beş alt bölüm içerir. Yazar, merak unsuruna fazlaca vurgu yapmadan ele aldığı meseleyi merkeze yerleştirerek romanını ilerletir. Yukarıda ifade edildiği üzere bölümler hacim itibarıyla yakındır. Ancak üçüncü bölüm, biraz daha geniştir. Kemal Tahir, kurguda, bütünden parçaya doğru giderek bir çözümleme geliştirir. Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsü'nün kuruluşu, bir bütün halinde ortaya konulur. Ardından meselenin 'taraf'ları çeşitli yönleriyle tahlil edilir. Yazar, kurguyu, bütünden parçaya doğru bu şekilde inşa ederken, kendi tavrını da parçadan bütüne doğru giderek işler. 'Taraf'lar tahlil edilirken, bu 'taraf'ların hem enstitüyle ilişkileri ortaya konulur hem de yazarın meselenin bütünü etrafında geliştirdiği tavrın o 'taraf'la ilgili kısmı inşa edilir. Yazar, 'taraf'ları anlatım sürecinde, sembolik bir dil kullanır.⁵¹²

Kurguda dikkat çeken diğer özellik, yazarın gerçekçi romancılığıyla ilgilidir. Çehov'un 'tiyatro dekorundaki silah' tanımlamasında tipik ifadesini bulan anlayışa göre, romanda değinilen hiçbir unsur, 'vazifesiz' değildir. Kemal Tahir de bu anlayıştaadır. Bunun örneklerini diğer romanlarında olduğu gibi bu romanda da görmek mümkündür. Mesela, yazar, köyü konu aldığı diğer romanlarında köylü çocukların ölümlerine değinmez. Oysa bu romanda köylü çocukların önemli kısmının çocuk yaşta öldüğü belirtilir.⁵¹³ Yazarın belirtilen gerçekçi romancı özelliği bilindiği halde bu değerlendirme okunduğunda,

⁵¹¹ a.g.e., s. 244-245

⁵¹² Kurgunun sembolik yanına yukarıda değinildiğinden burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir.

⁵¹³ a.g.e., s. 87

romanda bir çocuğun öleceği çıkarımına varmak mümkün olur. Nitekim, enstitüye gelen çocuklardan Bekir Ozan, ölür. Bu durum, yazarın kurguyu inşa ederken ayrıntıya verdiği önemin bir örneği olarak kaydedilebilir.

Mekan ve Zaman

Romanda beş ayrı mekan söz konusu edilir. Ankara, Ilgaz, Taşoluk Köyü, Şirin Köyü, Dumanlı Boğaz. Bu mekanların hepsi, olayın tabii bir unsuru olarak yer alır. Yazar, mekanı esas alan bir anlatım kullanmaz. Ankara’da Ulus’taki heykele yazarın özellikle dikkat çektiği düşünülebilir. *Sağırdere* romanında da bu heykele ayrıca vurgu yapan yazar, burada da heykeli öne çıkartır. Yazarın bu tavrını, Cumhuriyet’in ‘görünür olma,’ ‘görünüşte kalma’ özelliklerini eleştirme bağlamında düşünmek mümkündür.

Romanda zaman kısa bir dönemi kapsar. Kronolojik olarak takip etmek mümkündür. Haziran’ın beşinde başlayan roman,⁵¹⁴ Temmuz’un ilk haftalarını genişçe söz konusu eder. Yazar, bazı yerlerde zamanı belirterek, takibine imkan verir.⁵¹⁵ Reel zaman yaklaşık iki aydır. Birkaç yerde kozmik zamanın kullanımı yer alır. Mesela, Nuri Çevik’le Emine Güleç, ‘yıldızlı bir Temmuz gecesinde’ konuşurlar. Konuşmalarına zaman diliminin havası, etki eder.

⁵¹⁴ a.g.e., s. 21

⁵¹⁵ a.g.e., s. 33, 74, 186, 277

II.3.2.5. II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Osmanlı'nın son 15 Yıllık Tarihi: Bir Mülkiyet Kalesi - Esir Şehrin İnsanları – Esir Şehrin Mahpusu-Yorgun Savaşçı*

Bir Mülkiyet Kalesi

Roman, Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayınlanır.⁵¹⁶ Bununla beraber esere bakıldığında, unsurları itibariyle tam bir tutarlılık taşıdığı görülür. On bir bölümden oluşan romana yazar verdiği ara başlıklarla o bölümdeki olayların da özetini ifade eder. Bu anlamda başlıklara bakıldığında bile ilginç bir tablo çıkar: Roman, 'Saray-ı Humayun'da başlar; 'Bir Mülkiyet Kalesi'nde biter.

İÇERİK

Otobiyografik Unsurlar

Roman, Kemal Tahir'in hayatı göz önüne alındığında, otobiyografik özellikleriyle öne çıkar. Babası Tahir Bey'in hayatını, Mahir Efendi karakteriyle romanın merkezine yerleştiren yazar, babasıyla ilgili çeşitli gözlemlerde bulunur. Eser, yazarın kendi biyografisinden ziyade, ailesiyle ilgili bilgi ve değerlendirmeleri içeriyor olması bakımından, çözümlemede önce ailesiyle ilgili hususlara değinilecektir.

Mahir Efendi'yle ilgili çözümlemeler zaman zaman Murat vasıtasıyla ortaya konulurken; zaman zaman da anlatıcının yaptığı okumalar ve çözümlemelerle dile getirilir. Esas otobiyografik mahiyet, Mahir Efendi etrafında şekillenmektedir. Yazar, babasından bahsederken, hep 'saygılı bir oğul' kaygısını taşır. Mahir Efendi'yle ilgili ortaya konulan portrenin büyük oranda idealize edilişi, yazarın bu duygusal tavrıyla ilgilidir. Mahir Efendi, ideale kilitlenen ve bu sebeple her türlü zafiyete uzak duran bir kişidir. Yazar, babasına ait bu durumu, romanın başında şu şekilde dile getirir: 'Mahir Efendi, muayyen bir maksadı olan, bu maksada her ne bahasına olursa olsun ulaşmayı aklına koyan azimli insanların hepsi gibi, ağırbaşlıydı'⁵¹⁷

Büyük bir vatanperver olarak anlatılan Mahir Efendi, kendisine yapılan kötülükleri görmezden gelerek ülke müdafaasına gidebilmektedir. Abdülhamit'in verdiği evi alan İttihatçılar, kendisini savaşa çağırdıklarında, silahını kuşanıp hemen gider. Cephede de aynı kararlılıkla mücadele eder. Bunun yanı sıra yapılan 'mantıksız işleri' sorgulamaktan da geri

* Kemal Tahir, 'Esir Şehir Üçlemesi' üst başlığıyla *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu* ve *Yol Ayrımı* romanlarını yayınlar. Biz burada daha ziyade temaya göre bir düzenleme yaptığımızdan, Milli Mücadele dönemine de değinmekle beraber konu arkaplanının büyük kısmı Cumhuriyet dönemi meselelerinden oluşan *Yol Ayrımı* romanını bu başlık altında ele almadık.

⁵¹⁶ Yazarın, eserinin sonuna koyduğu tarihe bakılırsa, roman 1946 yılında tamamlanmıştır.

⁵¹⁷ *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 48

durmaz. Özellikle niçin böyle bir savaş içinde yer alındığı, onun kafasını kurcalayan en önemli meseledir.

Mahir Efendi'nin idealize edilerek anlatılmasına bir başka delil, yazarın diğer erkek kahramanlarıyla Mahir Efendi arasında bir mukayese yapıldığında ortaya çıkar. Kemal Tahir'in romanlarında cinselliğin önemli bir yer tuttuğu, gerek kadın gerekse erkek kahramanların hayatlarında cinselliğin önemli bir yerinin olduğu bilinen bir durumdur. Bu bağlamda, yazarın inşa ettiği erkek kahramanlardan hemen hepsi evlilik dışı ilişkiler yaşar veya yaşamak ister. Yazarın ifadesiyle, bu kahramanlar, 'uçkurlarına düşkündürler.' Ancak Mahir Efendi, bütün bu kahramanların dışında çok farklı bir karakterdir. Öyle ki, ahlakî hiçbir zafiyet taşımaz. Değil, eşi Canseza'nın dışında başka bir kadınla ilişki kurmak, başka kadınlara 'kötü gözle' bile bakmaz. Bakılmasını ve bakanları da sevmez. Yine yazarın ifadesiyle, Mahir Efendi, 'uçkuruna sağlam' adamdır.

Kemal Tahir, ailesiyle ilgili olarak babasından sonra annesini de işler. Kafkaslardan muhacir gelip Adapazarı havalisinde yerleşmiş bir Abaza kabilesinden olan Canseza, altı yaşındayken esirciler tarafından kaçırılmış ve saraya satılmıştır. 17 yaşına kadar Abdülhamit'in kızı Naile Sultan'ın sarayında hiçbir erkek yüzü görmeden kalmıştır. Naile Sultan'ın, sarayınının diğer hanım sultan saraylarından farklı olması, Canseza'yı da farklı kılar. Annesiyle ilgili bu arka planı ortaya koyan yazar, annesini adeta, masallarda güneş ve insan yüzü görmeden büyüyen kahramanlar gibi anlatır. Canseza, mahcup, güzel, ahlaklı, kötülük denen şeyin ne olduğunu bilmeyen, sadece seven ve itaat eden bir kişidir. Yazarın anlatımından, annesine de, babasına olduğu gibi, büyük bir sevgi duyduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, işgal İstanbul'unda neredeyse tüm kadınların ahlaksızlığa bulaştığını kaydederken annesi ve annesinin çevresindeki birkaç kadını özellikle istisna tutar. Bu, yazarın hem ailesiyle ilgili hassasiyeti, hem de toplumda az da olsa namuslu insanların olduğunu gösterme isteğiyle ilgili düşünülebilir. Kemal Tahir'in ailesiyle ilgili kaydedilen diğer bir bilgi de kardeşiyle ilgilidir. Ancak romanda annesi ve babası önemli karakterler olarak yer alırken; Cemal adıyla inşa edilen kardeşi Nuri Tahir, fazlaca yer almaz. İki üç yaşlarında bir çocuk olarak, çoğu kere, ismen bahsedilir.

Romanda yer alan diğer otobiyografik unsursa, yazarın kendi hayatıyla ilgilidir. Kemal Tahir, bu romandan başlayarak Murat karakteriyle kendi hayatının çeşitli evrelerini eserlerinde anlatır. Bu romanda doğumundan on yaşlarına kadar ki dönemleri söz konusu edilen Kemal Tahir, *Hür Şehrin İnsanları*'nda gençlik yıllarını, *Karılar Koğuşu*'nda mahpusluk yıllarını anlatır.

Romandaki otobiyografik unsurlar daha ziyade yazarın hayatıyla ilgili maddi bilgiler şeklindedir. Özellikle doğum yılını, doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği aile ortamı ve çocukluğunu geçirdiği şehirler gibi unsurlar roman vasıtasıyla takip edilebilmektedir. Buna göre, yazarın 1910 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Mutlu bir aile ortamında yaşayan Murat, ülkenin yaşadığı siyasî ve sosyal hadiseleri de, babası vasıtasıyla, çok yakından yaşar. Çocuk muhayyilesindeki ilk izler, II. Meşrutiyet ihtilalinin ardından yaşananlarla oluşur. Daha sonra, Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya geçişle beraber, Anadolu, coğrafyası ve insanıyla ilk defa yazarın dünyasına girer. Ancak yazar, gerek diyaloglarda gerekse Murat üzerine yaptığı okuma ve çözümlemelerde, Anadolu'ya bu ilk gidişin kendi dünyasında hangi izleri bıraktığıyla ilgili bir değerlendirmede bulunur. Fakat, verilen mücadeleyi Murat'ın tüm gerçekliğiyle gördüğü ifade edilir.

Murat'ın Milli Mücadele'de oynadığı rol, diğer bir otobiyografik unsurdur. Murat, İstanbul'da, Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele'ye destek verenlere yardım eder. Guruplar arasındaki haberleşmeyi, çocukluğunu kullanarak dikkat çekmeden yapar. Yine bu yıllarda Murat'ın, zaman zaman bir mesele olarak ortaya çıkan Bolşeviklikle ilgisi de önemlidir. Bu önem, yazarın sonraki dönemlerde hayatının esasını oluşturacak bir düşünceyle nasıl tanıştığının ortaya konulması sebebiyledir. Bu bağlamda yazarın Murat'la ilgili yaptığı şu tespit, Murat'ın sonraki yıllarını da bilen bir yazarın ifadesi olarak dikkat çekicidir: 'Babasının yanında oturan Murat, dikkatle dinliyordu. O da içinden birkaç kere 'Bolşevik! Bolşevik! diye tekrarladı ve bu kelimeyi bir daha hiç unutmadı.'⁵¹⁸

II. Meşrutiyet İhtilali

Kemal Tahir, bu dönemle ilgili önce, II. Meşrutiyet ihtilalinin gerçekleşmesini anlatır. Ardından bu ihtilalle ilgili diğer konulara değinir. İhtilalden önce, Abdülhamit döneminin gündemdeki konuları fazlaca söz konusu edilmez. Sadece Mahir Efendi'nin ağzından Abdülhamit'e jurnaller verildiği kaydedilir. Ancak bu jurnaller etrafındaki sosyal ve siyasal meselelere değinilmez. Yazar, II. Meşrutiyet ihtilalini ise şu cümlelerle değerlendirir:

'Mahir Efendi'nin Paşalığına nihayet iki senecik kalmıştı ki 1324 senesinin – yani 1908 – 10 Temmuz'u gelip çattı. Akıl almaz şeyler oldu. Söz ayağa düşüp eline bayraklar alarak sokağa fırladı. Avrupa'ya kaçan Jöntürkler, sürgündeki Padişah düşmanları Dersaadet'e toplandılar. Bendegân'ın üzerine bir pısıriklık çöktü. İstikbal karardı.

⁵¹⁸ a.g.e., s. 205-206

Din, namus, vatan, memleket, millet, ümmet, daha bunlara benzeyen ne kadar mukaddesat varsa cümlesi bir anda tehlikeye girdi.⁵¹⁹

Mahir Efendi'nin bakış açısıyla yapılan bu değerlendirme, yazarın da meseleye yaklaşımını ortaya koyar. II. Meşrutiyet ihtilali sessiz ve sakin bir evin ortasına düşen kocaman bir gürültü olarak değerlendirilir. Evin beyinden dolayı hiç kimsenin sesi çıkmamakta, her şey yerli yerinde görünmektedir. Bu satıhtaki hal, kopan gürültüyle bir anda dağılır ve evin bu haline alışan, bu halde bir mutluluk bulan insanlar hiçbir şeye anlam verememenin huzursuzluğunu yaşarlar. İşte Kemal Tahir'in, Mahir Efendi üzerinden, ihtilale duygusal anlamda yaklaşımı bu çerçevededir.

Kemal Tahir, İttihatçılar'ın daha ihtilale girerken hata yaptıkları inancındadır. Ona göre İttihatçılar, Osmanlı toplumunu anlayamamışlardır. Yazar, bu konuyla ilgili *Notlar*'ında sık sık vurguladığı iç ve dış unsurlara ayrı ayrı değinmese de, yaptığı şu değerlendirme, ihtilalin başarısızlığını büyük oranda İttihatçılar'ın Osmanlı'yı tanımama sebebine indirgemektedir: 33 Senelik dehşet devri, hareket ordusunun yürüyüşüyle fakat pek de kan dökülmeden göçüp gidince, galiba Jöntürkler'e de bir celâdet gelmişti. Hiç kimse, ihtilalde muvaffakiyetin birinci şartını, ihtilalcilerin kuvvetinden ziyade istibdatın artık idare edemez hale gelmesi olduğunu hesaplamamıştı. Darülfünun talebelerinin (Harb isteriz.) naraları, bu yanlış hesabı gösterir.⁵²⁰

İttihatçılarla ilgili ele alınan meselelerden biri, Osmanlı devletinin birinci dünya savaşına sokulmasıdır. Yazara göre, Osmanlı devletinin savaşa sürülmesi, kurtlar sofrasına yem olarak sürülmesi anlamına gelmektedir. İttihatçıların savaşa girme gerekçelerini anlamamanın mümkün olmadığını belirten yazar, 'Dünyada geçmiş ve gelecek bütün zafer ümitlerini tartan teraziler içinde bu kadar hilelisini bir daha bulmak mümkün olmaz.' ifadeleriyle yapılan hesabın yanlışlığını dile getirir. Bunun arka planını irdeleyen yazar, millete va'dettiklerini veremeyen idarelerin savaşa bir çare olarak baş vurduğunu, İttihatçıların da bu sebeple savaşa girdiğini belirterek bunu yapana 'tüccar bile denemeyeceğini, dolandırıcı' denilebileceğini ifade eder.⁵²¹ Kemal Tahir, İttihatçıların idareleri döneminde hata yapmalarının yanında, 'bal tutan parmağını yalar' hesabınca, kendi şahsî çıkarlarını da göz ardı etmediklerini iddia eder.⁵²² Yazarın İttihatçılarla ilgili bu değerlendirmelerine bakıldığında, onları, kendi ailesine büyük zararları dokunmuş bir yönetim olarak değerlendirmekten ziyade, devlet adına yaptıkları işler bakımından eleştirdiği görülür.

⁵¹⁹ a.g.e., s. 90

⁵²⁰ a.g.e., s. 114

⁵²¹ a.g.e., s. 125

⁵²² a.g.e., s. 204

Roman, İttihatçıları konu alan diğer romanlardan sonra yayınlansa da, yazım yılı itibariyle diğerlerinden önce olması bakımından da önemlidir. Çünkü bu romanda yazarın İttihatçılarla ilgili öne çıkarttığı, ihtilalin mantığı ve meşruiyeti, kaybedilen topraklar, I. Dünya savaşına niçin girildiği gibi konular, daha sonraki romanlarda da farklı açılardan söz konusu edilmektedir.

Bu dönemle ilgili üzerinde durulan diğer bir mesele 31 Mart Vak'asıdır. Yazar, 31 Mart Vak'asının dış güçlere alet olan iç güçler tarafından çıkarıldığına inanmakta, birçok araştırmacı tarafından dile getirilen, Abdülhamit tarafından çıkartıldığına dair iddiayı reddetmektedir. Kemal Tahir, 'Rumeli çingenelerinden mürekkep – aralarında Bulgar, Yunan, Sırp, komitacıları da olan – Hareket Ordusu'nun' da işe karışmasıyla olayın kontrolden çıktığını belirtir. Ancak yazarın burada dile getirdiği bir başka husus daha vardır ki, hem yazarın sosyalist bakış açısını ortaya koyması, hem de tarihî bir olaya farklı bir bakış açısı taşıması bakımından dikkat çekicidir: 31 Mart sabahı Mahir Bey, evden çıkıp Saray-ı Hümayuna gitmek üzere yola koyulunca, Durmuş Efendi'ye rastlar. Durmuş Efendi, ortalığın karıştığını belirterek Mahir Efendi'yi yolundan alıkoyar ve evine gönderir. Bunun üzerine yazar, sergilenen bu pasif tavrı şu ifadelerle değerlendirir: 'Mahir Bey'in evinden yirmi adım ötede küçücük, köse ihtiyar tarafından geri döndürülmesi demek, Abdülhamit'in Selanik yolculuğuna bilet kestirmesi demektir. Mahir beyler eğer her semtte bir köse hoca tarafından geri döndürülmemiş olsalardı, neler cereyan ederdi? Neler cereyan ederse etsin! Kaç gün sürerse sürsün! Abdülhamit Efendimiz Selanik'te köşküne yerleşemezdi. Çünkü kafasını kaybederdi. Halbuki müstebitler için kafasını kaybetmektense, Hamit onbaşı, Kızıl Sultan lakaplarıyla yüzüne tükürülerek alaşağı edilmek gene de büyük bir muvaffakiyettir.'⁵²³

Yazar, Osmanlı toplumunda pek olamayan, bir muhalif tavır istemektedir. Ancak bu isteği, kendi fikirleri çerçevesinde değerlendirildiğindeyse, duygusal bir tavır olarak öne çıkar. Çünkü, Doğulu toplumların temel özelliklerini anlatırken; bu toplumlardaki katı devletçi anlayışa vurgu yapar. Osmanlı toplumunun da bu kapsamda yer aldığını belirterek Osmanlı'da ayaklanmaların olmamasını bu cepheden değerlendirir. Bunu, Osmanlı sisteminin bir üstünlüğü olarak kaydeder. Dolayısıyla, Osmanlı insanından, Osmanlı'da bulunmasına ihtimal vermediği bir siyasî tavır beklemektedir.

Abdülhamit de yazarın bu dönem bağlamında romanında söz konusu ettiği bir 'meseledir.' Romanın başlarında, yaşayan bir kahraman olarak yer alan ve başarılı bir şekilde inşa edilen Abdülhamit karakteri, gerek inşası gerekse hakkında yapılan değerlendirmelerle

⁵²³ a.g.e., s. 91

Türk romanında yer alan birçok örneğinden farklılık arz eder. Türk romanında Abdülhamit daha ziyade bir müstebit olarak çizilmekte ve onun için katı, ruhsuz bir portre ortaya konulmaktadır. Kemal Tahir, Abdülhamit'i canlandığı bölümlerde onu, etrafı, kendi iyiliğiyle uyuşmayan kötüler tarafından çevrilmiş 'iyi' olarak anlatır. Siyasî anlamda yaptıklarıysa, bazı bakımlardan eleştirilse de, İttihatçılarla mukayese edildiğinde önemli siyasî hareketler olarak durmaktadır. Öyle ki yazar, Abdülhamit'le beraber Osmanlı'nın soyunu temsil eden padişahların da bittiğini ve padişahlık vasfını hak eden son insanının Abdülhamit olduğunu belirtir.⁵²⁴ Yazarın Abdülhamit'le ilgili bu değerlendirmeleri, büyük oranda o dönemin siyasî konjonktürü içerisinde şekillenmektedir. Bu zor konjonktür içerisinde Abdülhamit'in devleti batırmaması, özellikle dış güçlere teslim olmaması, onun başarısı olarak kaydedilir. Diğer romanlarında da Abdülhamit'le ilgili benzer yaklaşımlar ortaya koyduğundan dolayı yazar, 'Abdülhamitçi' olarak eleştirilmiş, hatta 'dışlanmış'.

Ancak gerek *Notlar*'ında gerekse romanlarında yaptığı değerlendirmelere bakıldığında, Abdülhamit'i idealize etmek gibi bir gayretinin olmadığı, onu Osmanlı tarihinin ve dünya tarihinin genel süreci içerisinde icra ettiği fonksiyonlar sebebiyle anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştığı görülür.

Milli Mücadele

Yazar, Milli Mücadele'de toplumun içinde bulunduğu durumu ortaya koyduktan sonra, bu durum karşısında meydana gelen çeşitli hadiseleri değerlendirir.

Romanda çizilen Anadolu manzarasını Mahir Efendi ile Burdur'daki alay komutanı arasında geçen konuşma ortaya koyar. Mahir Efendi, çürüyen erzakları atıl halden kurtarmak için durumu Kolordu Karargahı'na yazmak gerektiğini belirtince, Alay kumandanı 'içini çekerek':

'Kolordu karargahı nerede? Asıl onu bulmalı.'

der. Bu söz, Osmanlı toplumun o dönemdeki manzarasını 'belagatle' ortaya koymaktadır.⁵²⁵ Toplumun yaşadığı durumu en güzel ifade edecek kelime, belirsizliktir. Belli olan hiçbir şey yoktur. Ne hal bellidir, ne gelecek. Halkın Kuva-yı Milliye ile muhalifleri arasında kimi destekleyeceği hususunda karar veremediği gözlemlenir. Yazar bu durumu, halktan insanlarla Mahir Efendi arasında tesisi ettiği diyaloglar vasıtasıyla ortaya koyar.⁵²⁶ Topluma ait durumlardan, belirsizliğin ön plana çıkartılması çekicidir. Bu noktada yazar, belirsizlik

⁵²⁴ a.g.e., s. 284

⁵²⁵ a.g.e., s. 155

⁵²⁶ Örnek için bkz. a.g.e. s. 234

karşısında aldığı tavırla, bu dönemi konu alan birçok romanda gözlemlenen ‘galiplerin bakış açısıyla’ olaylara bakmadığını gösterir.

Kemal Tahir, topluma ait bu durumu ortaya koyduktan sonra, bu dönemde gerçekleşen birçok hadiseye eleştirel gözle bakar. Bu kapsamda, öncelikle savaşın kendisini eleştirir. Yazarın bu konuda ortaya koyduğu değerlendirmeler, tek taraflı olmaktan ziyade evrensel ve insanî yönü ağır basar mahiyettedir. Yazara göre birisi, harb eden insanlara yukarıdan baksa ve hareketlerini anlamaya çalışsa, sergilenen hareketler ve mücadeleler anlaşılamayacaktır. Savaşta sergilenen kavganın vatan sevgisinden veya Allah rızasından öte bir kumar tutkusuyula ve kitle psikolojisiyle gerçekleştirildiğini belirtir. Kitleden ayrılanların ilk fırsatta kaçmasını ise bu değerlendirmesine dayanak gösterir.⁵²⁷ Savaşı kumardaki gibi hırsın idare ettiğini Mahir Efendi vasıtasıyla dile getiren yazar, insanların ‘insanı’ düşünmesi durumunda, savaşların olmayacağını iddia eder. Bu hümanist tavrını yazar, ‘... Murat’ı düşünmüştü... Herkes Murat’ları düşünse... Galiba karısı haklıydı... Erkekler pis bir iş yapıyorlardı... Namussuz bir iş...’⁵²⁸ cümleleriyle ortaya koyar. Bu değerlendirmelere hamasî bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, birçok eleştiri noktası bulunabilir. Ancak yazarın vatan anlayışı bu muhtemel eleştirilere cevap niteliği taşır. Çünkü yazara göre, vatan, insanlarla kaimdir. Vatanlı insan görülmüştür ancak insansız vatan görülmemiştir. Bu bakımdan vatandan önce insan gerçeği gelir.⁵²⁹

İşgal yıllarında İstanbul’u, ahlaksızlığa teslim olmuş şehir olarak anlatan yazar, elit kesim ile halk arasında da bir ayrım yapar. Şöyle ki elit kesim çıkarları için işgal kuvvetleriyle anlaşmakta, kendi çıkarının peşinde koşmaktadır. Yazarın *Esir Şehrin İnsanları* romanında da anlattığı bu kesimin ‘gönüllü ahlaksızlığına’ mukabil halk, zaruretlerden dolayı ahlaksızlığa sürüklenmektedir. İnsanlar, ekmek alabilmek için kendilerini işgal kuvvetlerine satmaktadırlar. ‘İnsanlar o kadar açtılar ki namustan bahsetmek gülünç ve usandırıcı bir şey oluyordu.’⁵³⁰ şeklindeki değerlendirme, İstanbul’un durumunu ortaya koyar. Yazar, İstanbul halkıyla işgal kuvvetleri arasındaki bu zaruri ilişkiden ziyade askere gitmeyip İstanbul’da kalan ve durumdan istifade ederek ‘keyif çatanları’ eleştirir. İstanbul’la beraber Anadolu’nun birçok yerinde gözlemlenen bu ahlaksızlığı, verilen mücadelenin kaybindan daha büyük bir kayıp olarak görür. Romanda, bir Türk kadınının işgal kuvvetlerinden bir askerle beraber olmasını kaydettikten sonra şu değerlendirme yapılır: ‘ Bir milletin bayrağı, o milletin başı

⁵²⁷ a.g.e., s. 326

⁵²⁸ a.g.e., s.165

⁵²⁹ a.g.e., s.171

• Yazarın savaşla ilgili diğer değerlendirmeleri için bkz. a.g.e., s. 127, 137, 166-167, 377

⁵³⁰ a.g.e., s. 135

gibi' düşüyordu ama, bunun ufaklı büyüklü bin türlü sebebi vardı ve en birincisi birkaç meydan muharebesini kaybetmek değil, ahlaksızlıktı.⁵³¹ Bu ahlaksızlık öyle bir noktaya ulaşmıştır ki yüksek tabakaya mensup kadınlar, ecnebi gemilerindeki balolara davet olunan sultan hanımlar, 'Bir İngiliz zabiti tarafından saçından tutularak ücreti ödenmiş bir orospu gibi öpülmekle öğünmektedirler.'⁵³² Bütün bu ahlaksızlıklar, 'Dersaadet'i birkaç meşhur semtiyle şıp diye Saygon'a benzetmiştir.'⁵³³

İşgal İstanbul'unu bu şekilde anlatan Kemal Tahir, Anadolu'yu farklı şekilde anlatır. Anadolu'da, Anadolu insanından ziyade İstanbul'dan gitmiş elit kesimi anlatan yazar, Anadolu'daki ahlaksızlıkları da bu kesimin işlediğini kaydeder. Romanda Anadolu insanı fazla söz konusu edilmez. Söz konusu edildiği yerlerde İstanbul'unkine benzer bir ahlaki durumla tasvir edilmez.

Milli Mücadele kapsamında Mustafa Kemal'e de değinen yazar, Mustafa Kemal'i daha ziyade Milli Mücadele sonrasında karşılaşacağı şartlar açısından değerlendirir. Mustafa Kemal'in bir asker olmaktan öte sivil bir devrimci olarak daha önemli olduğunu belirterek onun elde ettiği başarıları, 'Bütün ömründe zaten büyük avlar ve büyük kumarlar için yaşamıştı.'⁵³⁴ cümlesiyle temellendirir. Onun iyi bir stratejist olduğunu da, 'Kemal Paşa'yı iyi biliyorum. Daha ağır bir taş bulmadan öteki taşı kaldırmaz.'⁵³⁵ şeklinde ifade eder.

Yazar, Mustafa Kemal'le ilgili olarak bu değerlendirmelerin dışında, savaş sonrası için de değerlendirmede bulunur. Mustafa Kemal'in 'iki büyük düşmanı' olarak etrafındaki insanları ve çok içki içmesini sayan Kemal Tahir, Milli Mücadele'nin şekillenmesinin ardından bu durumun gerçekleştiğini ve büyük içki sofralarında Mustafa Kemal'in etrafını saran insanların Milli Mücadele'ye hem sahip çıktıklarını hem de kendi çıkarları için kullandıklarını belirtir.⁵³⁶

Yazar, Milli Mücadele'nin ardından savaşın sorumluluğunun kime yükleneceğini de söz konusu eder. Cephede Mahir Efendi ile Selami Efendi arasında geçen bir diyalogla ortaya konulan bu durum, Milli mücadelenin karakterini tahlil noktasında önemlidir:

- Millet kısmı, yere düşer ama ölmez... Türk milleti gene yaşamakta devam eder. Gelgelelim Mustafa Kemal'e... Onun için: 'Eşegin biri' derler. Yani bunu da merhametli dostları böyle söyler ha... Ötekiler 'Alçaktı, vatan hainiydi, namussuzdu.' diye basarlar kalayı... Balkan'dan beri, - Zira Viyana

⁵³¹ a.g.e., s. 181

⁵³² a.g.e., s. 267

⁵³³ a.g.e., s. 267

⁵³⁴ a.g.e., s. 447

⁵³⁵ a.g.e., s. 456

⁵³⁶ a.g.e., s. 468-469

muhasarasının suçu maalesef tarihleri denk getirmemek yüzünden, gene Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın omuzlarında kalır. Hoş zaten hiçbir kabahat sahipsiz kalmamıştır ya...- ne diyordum. Evet, Trablusgarp'tan bu yana, bütün uğursuzluklar Mustafa Kemal'e yüklenir...

- Ya kazanırsa...
- Kazanırsa mı? O zaman da Gündüzbey tepelerinde, bizim veremli Yusuf'un anadan üryan hücumu kalkması da Mustafa Kemal'in marifetidir. Galibiyetle mağlubiyet hesaplarında, tavlada olduğu gibi, berabere kalmak yok.⁵³⁷

Bu cümleler, Mustafa Kemal'e yönelik eleştiri şeklinde okunamaz. Yazarın daha sonra kaleme alacağı, *Yorgun Savaşçı*, *Kurt Kanunu*, *Büyük Mal* gibi romanlarda söz konusu edilen eleştirilere burada yer verilmediği, Mustafa Kemal'e, büyük oranda, takdirle bakıldığı belirtilebilir. Nitekim romanda Mustafa Kemal'e diğer romanlardaki 'Sarı Paşa' nitelemesinin aksine Gazi denilmesi de bunun göstergesi olarak düşünülebilir.

Kemal Tahir, Milli Mücadele'de oynadığı rolden dolayı Halide Edip'e de romanda yer verir. Halide Edip hakkında yaptığı '... Kadın değildi canım! Bir orduydı. Görürsün, Yunan'a çok işler açar o...⁵³⁸' şeklindeki değerlendirmelerle onu bir kahraman olarak anlatır.

Yazarın yorumladığı bu meseleler ve kişilerin dışında genel itibariyle haklarında hüküm vermeden o dönemin bir gerçeği olarak anlattığı hususlar da vardır. Bu kapsamda Çerkes Ethem olayı⁵³⁹, Vahdetin'in gidişi⁵⁴⁰, Ermeni tehciri⁵⁴¹ gibi konular sayılabilir.

Romanda Milli Mücadele dönemiyle ilgili olarak yer alan ve yazarın, eseri yazdığı yıllardaki düşüncesi açısından önemli olan bir mesele de Bolşeviklik. Kemal Tahir'in romanlarında, yer yer, halkın Bolşevikliğe karşı tepkileri anlatılır. Romanda Bolşeviklik, başlı başına bir mesele olarak öne çıkartılmaz. Halk çoğu kere bir mizah unsuru olarak Bolşeviklik üzerine konuşmaktadır. Bolşevikliğin bu şekilde anlatılmasında o dönemin tarihsel gerçeğinin yanında yazarın, bu konudaki önemli tezlerinden olan Türk sosyalizminin halka mal olamadığı iddiası da vardır. Çünkü halkın Bolşevikliği tartışma biçimine bakıldığında, tamamıyla yüzeysel bir kanaatin üzerine hükümler verildiği, halkın içinde tam bir Bolşevik temsilcinin bulunmadığı görülür. Bu da o dönem sosyalistlerinin halkla kendi aralarındaki mesafeyi ortaya koymaktadır. Romanda bolşeviklikle ilgili bu durumun dışında Mustafa Suphi'ye de değinildiği ve 'alim ve namuslu bir adam' olarak kaydedildiği belirtilmelidir.

⁵³⁷ a.g.e., s. 355-356

⁵³⁸ a.g.e., s. 301, Halide Edip'le ilgili diğer değerlendirmeler için bkz. S. 280, 294

⁵³⁹ a.g.e., s. 295-296, 322, 340-341

⁵⁴⁰ a.g.e., s. 461

⁵⁴¹ a.g.e., s. 151, 167

Kemal Tahir'in Milli Mücadele döneminin önemli meselelerinden biri olarak ortaya koyduğu başka bir mesele de dindir. Kemal Tahir, diğer eserlerinde dinle ilgili sergilediği eleştirel tavrı, burada da ortaya koyar. Özellikle halkın dini, katı bir tevekkül aracı olarak kabul etmesini eleştirir.⁵⁴² Yine başına o kadar felaket geldiği halde hiçbir faaliyete girişmeyip kurtuluşu dine sığınmakta bulması da, halkın eleştirilen bir başka yönüdür.⁵⁴³ Dikkat edilirse burada eleştirilen din değil, dinin algılanma biçimidir. Ancak yazar, bu ayrıma çok fazla önem vermez. Çünkü dinin bizatihi kendisini de ferdî hayatta önemli bulmaz. Yazarın dinle ilgili üzerinde durduğu başka bir husus da din adamlarıdır. Romanda din adamları, olumsuz tipler olarak çizilirler. Milli Mücadele dönemini konu alan Türk romanlarında inşa edilen din adamı tiplerine çok benzeyen bu kişiler, düşmanla işbirliği yapan, çok ciddi ahlakî zafiyetleri olan, 'oğlancı' tipler olarak anlatılırlar.⁵⁴⁴

Sembolik Unsur Olarak 'Bir Mülkiyet Kalesi'

Romanla ilgili olarak buraya kadar kaydedilen konu arka planı, ilk planda gözlemlenebilen hususlardır. Kemal Tahir, ortaya koyduğu bu konu arkaplanının ötesinde daha soyut bir bağlamda ve kendi tarih felsefesi üzerinde başka bir anlam katmanı inşa eder. Romanda Mahir Efendi'nin evi olarak takdim edilen 'Bir Mülkiyet Kalesi', Osmanlıdır. Bu kanaate varıran hususiyetleri şöyle sıralamak mümkündür: Romanın başında yazar, Mahir Efendi'nin, evinin taştan olması şeklindeki isteğini, 'kalıcı olma' duygusu ile açıklar. Mahir Efendi geçici bir ahşap ev değil, kalıcı bir taş ev istemektedir. Çünkü, 'taş başkadır. Taş: Kaledir.'⁵⁴⁵ Osmanlı'ya bakıldığında devlete ait hemen her yapının 'kalıcı olma düşüncesi' etrafında, taştan inşa edildiği, onun bir kale gibi düşünüldüğü gözlemlenir. Ahşabın geçiciliği yanında, taşın kalıcılığı 'devlet-i ebed müddet'i temsil etmektedir. Osmanlı'daki bu düşünce ile Mahir Efendi'nin amacı örtüşür. Romanın ilerleyen kısımlarında ev, bir leit-motif olarak tekrar edilmek suretiyle, bu tezi kuvvetlendirici bir atmosferin inşasına imkan tanır. Mahir Efendi'nin 'mahlûl'den aldığı evin bedelini ödemesi, bütün savaşlardan sonra o evden dolayı olan borcunu azaltması, adeta bir mülkiyet kalesi olarak Osmanlı'nın kademe kademe kuruluşunu ifade eder. Yine Mahir Efendi'nin o kadar cephede savaşmasına, yaralanmasına rağmen ölümden kurtulması ama gelip 'içte' çıkan bir yangında ölmesi, dikkat çekicidir. Kemal Tahir'in romanda İttihat ve Terakki cemiyetine yönelik yaptığı eleştiriler, onların ülke yönetimine yönelik tavırlarının sebep olduğu durumlar, göz önüne alındığında, 'Bir Mülkiyet Kalesi'ni yakan yangının önemli sebeplerinden olarak, bu cemiyetin yer aldığı gözlemlenir.

⁵⁴² a.g.e., s. 137

⁵⁴³ a.g.e., s. 168, 317

⁵⁴⁴ a.g.e., s. 156

⁵⁴⁵ a.g.e., s.25

Zira Osmanlı da onlarca cephede mücadele vermesine ve ağır yaralar almasına mukabil ölmemiş, kendi ülkesinde çıkan ‘yangınlar’ sebebiyle ortadan kalkmıştır. Söz konusu roman ekseninde ‘Bir Mülkiyet Kalesi’nin, Osmanlı’yı işaret ettiğini düşünmek mümkündür.

YAPI

Dil ve Üslup

Romanın yazıldığı yıllar, Kemal Tahir’in üslubunun oluşum yıllarıdır.

Eserin dilini, büyük oranda İstanbul Türkçesi oluşturur. Zaman zaman kısa cümlelerle basit anlatıma yer verilse de, çoğu yerde uzun cümlelerin ve karmaşık anlatımın kullanıldığı gözlemlenir.⁵⁴⁶ Cümlelerdeki kelime sayısı ortalama yirmiden aşağı değildir. Ayrıca çok denilebilecek bir oranda ara cümleye yer verilmesi de dikkat çekicidir. Yazarın üslubu da bu anlatım tarzı ve diline göre şekillenir. Çoğu yerde ağır ama rahat bir üslup gözlemlenir ki bu ilginç durum Kemal Tahir’in romancılığında önemli bir noktadır. Üslup büyük oranda İstanbul Türkçesi’ne göre şekillense de, zaman zaman halk söyleyişine de yer verilir.⁵⁴⁷ Özellikle romanın başlarında Mahir Efendi’nin Anadolu’dan gelme süreci, İstanbul’da Anadolu kökenli insanlarla konuşması veya onların konuşmalarını aktarması esnasında İstanbul Türkçesi’nin dışında bir üslup hakim olur.

Anlatım tekniği olarak III. şahsın anlatımının kullanıldığı romanda, anlatıcının fonksiyonu önemlidir. Yazar, teknik olarak iç monolog ve psikolojik çözümleme tekniklerini kullanmasının yanında bazı yerlerde de, bunlara başvurmada kendine ait düşünceleri, kendi iç monologu olarak anlatır:

‘.....

Birkaç yerde askerler fırınları yağma etmişlerdi.

Bazen kırların ortasında duruluyor, lokomotif için civar korulardan odun kesmek iktiza ediyordu. Böyle sıralarda, lâzım oldukları için trenciler, Mehmetçiklere biraz evvel küfür ettiklerini unutmuş gibi yalvarıyorlardı.

Bizim millet kadar yalvarmaya dayanamayan millet olmaz, Türk köylüsü kendisinden bedava iş istenmesine alışmıştır. Bunu ekseriya sopa ve küfürle yaptırdıkları için valvarmak pahalı bir ücret yerine geçer. Aç olduklarını bile unutan, daha üç kilometre ilerde kendilerinden içme suyunu

⁵⁴⁶ a.g.e., s. 97

⁵⁴⁷ a.g.e., s. 115

esirgediklerini hatırlarına getirmeyen Mehmetçikler şevkle ormana dağılıp kuru odun kesiyorlardı.⁵⁴⁸

Pasajda bold yapılarak dikkat çekilen kısımlara bakıldığında anlatıcının araya girerek adeta kendi iç monologunu aktardığı görülür. Kemal Tahir'in benzer bir kullanımı romanın başlarında görülür. Anlatıcı, şark hikaye tekniğini hatırlatırcasına, 'Bundan sonra, bu hikayeyi doğrudan alakadar etmeyen birtakım ufak tefek vak'alar oldu ki kısaca kaydedilecektir.'⁵⁴⁹ şeklinde araya girerek okuyucuyla konuşur. Kemal Tahir'in üslubunun temel özelliklerinden olan diyalogla anlatım tarzının bu dönemde tam anlamıyla gelişmediği görülürken, iç monolog ve psikolojik çözümlemelerin önemle yer aldığı dikkat çeker.

Zaman ve Mekan

Zaman ve mekanın kullanımında yazar, diğer kurgusal eserlerindeki yapıdan farklı bir durum ortaya koymaz. Genel itibariyle düz bir zamanın kullanıldığı romanda, yaklaşık 15 yıllık süre söz konusu edilir. Mekan olarak, yazarın geniş mekanı tercih ettiği ve mekanı, romanın herhangi tabii bir ögesi gibi anlattığı görülür. Romanın geçtiği mekanlar, İstanbul, Aydın, Burdur, Nazilli, Sakarya yakınlarıdır.

⁵⁴⁸ a.g.e., s. 183

⁵⁴⁹ a.g.e., s., 88

Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu

‘Esir Şehir Üçlemesi’ olarak adlandırılan seride Kemal Tahir, işgal İstanbul’unu ve işgalden sonra, 1930’ların İstanbul’unu anlatır. İlk kitap olan *Esir Şehrin İnsanları* 1953 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilir, 1956 yılında kitap halinde yayınlanır. İkinci kitap *Esir Şehrin Mahpusu* 1962’de, yazarın hayatında yayınladığı son kitap olan *Yol Ayrımı* ise 1971’de yayınlanır. İlk kitaptan son kitaba 18 yıllık bu süreç, Kemal Tahir’in, fikrî değişimlerini barındırması bakımından önemlidir. Yazarın yaşadığı değişimler, eserlerin ilk baskılarından sonraki yıllarda yapılan baskılarına yansır ve yazarın yaptığı bazı değişiklikler çeşitli tartışmalara sebep olur.

Üçlemenin ilk iki kitabı hem karakterler, hem de zaman itibarıyla birbirinin devamıdır. Üçüncü kitap ise 1930’larda geçer. Hem zaman hem de kahramanlar bakımından önceki iki kitaptan farklılık gösterir. Bu sebeple, tematik olarak, ilk iki kitap birlikte, üçüncü kitap ise müstakil olarak çözümlenecektir.

İÇERİK

Esir Şehir serisinin ilk iki kitabı, Kamil Bey ve ailesinin İstanbul’a gelmesiyle başlar. Kamil Bey’in Nermin’den ayrılmasıyla biter. Abdülhamit döneminin önemli devlet adamlarından Selim Paşa’nın oğlu Kamil Bey, Galatasaray Lisesi’nden mezun olduktan sonra eğitimini Batı’da tamamlar. Eğitiminin ardından elçiliklerde görev yapar. Fransızca, İtalyanca, İngilizce bilen Kamil Bey, sanat ve edebiyatla da yakından alakadar bir burjuva aydınıdır. ‘İyi’ denilebilecek oranda bir ressamlık kabiliyetine sahiptir. Ancak 1916’da İstanbul’a döndüğünde, memleketiyle ilgili ciddi hiçbir şey bilmemektedir.

İstanbul’a dönünce, yaşamakta olduğu maddi sıkıntıyı gidermek için babasından kalan çeşitli emlağı satmaya çalışır. Bu esnada Galatasaray Lisesi’nden arkadaşlarıyla tanışır. Anadolu’daki Milli Mücadele’ye yardım eden arkadaşları, çıkardıkları *Karadayı* isimli gazeteyi haberleşme vasıtası olarak kullanırlar. Kamil Bey’den kendilerine yardım etmesini isterler. Kamil Bey de gazetede çalışmaya başlar. Ancak Anadolu’ya yapılan yardımlardan birinin yakalanması üzerine hapse atılır. Gazeteyi beraber çıkardıkları Nedime Hanım’ı ele vermek karşılığında Roma elçilik katipliği teklif edilse de kabul etmez. Sorumlu bir aydın portresi ortaya koymaya çalışır. Yedi yıla mahkum edilir. Bir burjuva olan Nermin bu mahpusluğu kabullenemez. Eskiden beri dost olduğu batılıların programlarına iştirak eder. Bundan çok rahatsız olan Kamil Bey, onu boşar.

Esir Şehir

‘Esir Şehir’, ismi, üçlemenin iki kitabına ad olması bakımından önemli bir ifadedir; hatta leit-motif olarak kabul edilebilir. Eserin ismiyle ilgili diğer bir dikkat çekici nokta, mekanla insanının birleşimidir. Burada ‘esir şehir’ tek başına bir isim olmaktan ziyade, başka bir ismin tamlayanıdır. Bu tamlama, insanla mekanı bir araya getirmekte ve mekanı, insan açısından göstermektedir. Merkezde insan vardır ancak mekan da insana yaptığı tesirle önemli bir görev üstlenmektedir. Bu yönüyle yazar, Mithat Cemal’in *Üç İstanbul* romanında olduğu gibi, dönemi, dönemin insanları vasıtasıyla ortaya koymaya çalışır. Yazarın İstanbul’a ‘esir’ vurgusu yapması önemlidir. Bu vurguyla okuyucuya adeta, bir ön bilgi verilmekte ve okuyucudan bu ön bilgi ışığında hadiseleri değerlendirmesi istenmektedir.

‘Esir Şehrin’ en baskın özelliği, içinde bulunduğu durumun tam olarak tayin edilememesidir. Düşman tarafından işgal edilmesine rağmen şehri temsil eden insanlar bu esaretin farkında değillerdir. Yazar esir şehrin yaşadığı bu dönemi, ‘Öyle bir cıvık geçit geçiliyordu ki herkes her şeyi, hatta düşmanla işbirliğini bile vatan için yaptığını söylüyordu.’⁵⁵⁰ cümleleriyle değerlendirir. Döneme hakim olan bu müphemiyet ve müphemiyetin doğurduğu ahlaksızlık ve yılgınlık, şehri tümüyle ‘esir’ alır. İstanbul’un her köşesinde bu ‘esaretin’ izler görülür. Bu izler, şehrin bazı yerlerinde, esaretten duyulan ızdırap şeklinde ortaya konulurken; bazı yerlerde, işgalin farkında olmayan bir eğlence alemi vasıtasıyla ifade edilir.

Kemal Tahir, gerek buradaki ‘esir şehir’ tanımlamasını, gerekse diğer eserlerinde değindiği Milli Mücadele dönemi İstanbul’unu, çok büyük oranda, Tevfik Fikret’in ‘Sis’ şiiri çerçevesinde tasvir eder. Bu bağlamda yazarın İstanbul’u sıklıkla ahlaksız bir kadına benzetmesi, İstanbul’u ahlaksızlığın yuvası olarak değerlendirmesi, Tevfik Fikret’in ‘bive-i bakir’ ve ‘facire-i dehr’ nitelemelerini hatırlatmaktadır. Yazar, işgal İstanbul’unda güzellik adına hemen hemen hiçbir şey görmez. Mesela, o dönemde birçok yazarın kalemine güzellikle unsuru olarak yansıyan Haliç, romanda, ‘Haliç, burada bu bulanık kış akşamında, denizden başka her şeye, özellikle çamur dolu bir sel çukuruna benziyordu.’⁵⁵¹ ifadeleriyle yer alır. Yazar, bu değerlendirmesinin ardından kaydettiği, ‘Bu pis dünyaya bu pis deniz pek yaraşıyor.’⁵⁵² cümlesiyle de mekanı, devrin ve olayların cephesinden gördüğünü ortaya koyar.

⁵⁵⁰ *Esir Şehrin İnsanları*, s. 63

⁵⁵¹ a.g.e., s. 207

⁵⁵² a.g.e., s. 208

‘Bir uçsuz bucaksız yaşama kargaşalığı’⁵⁵³ nitelemesiyle ifade edilen ‘Esir Şehir’, Kamil Bey’in şu değerlendirmeleriyle genele ait, dönemi ifade eden, bir fonksiyon kazanır:

‘Bugün bu memlekette kibar yok, sevgilim, düşmanlara ırzlarını satanlar var. Biz de onların içine girecek değiliz. Sen olup bitenleri bilmiyorsun. Beni dinle ruhum, palavranın hiçbir çeşidinden hazzetmediğimi bilirsin! Sözlerimi sakın yanlış anlama! Bir vatan kaybetmek üzereyiz... Bir vatan kaybediyoruz, karıcığım, bunun anlamını kavrayamadığına eminim. İnşallah kavramana da meydan kalmaz. Ben Hindistan’ı, Siyam’ı Mısır’ı yani sömürgeleri hep dolaştım. Oralarda yabancı üniformalarıyla dolu, salonları, sarayları gördüm. İngiltere’de tanıdığımız subaylardan hiçbirisi, sömürgelerinde gördüklerime benzemiyordu. Londra’da insan olan bir onbaşı, Hindistan’da hayvan haline gelmişti. Bugün, İstanbul’da, seni bunlardan birisiyle konuşurken görmeye bile katlanamam. Biz burada kalacağız, karıcığım... Sonuna kadar boğuşulacak... Zafer kazanılacak...’⁵⁵⁴

İstanbul’un yaşadığı bu ahlakî çöküşte sadece işgal güçleri değil, İstanbul’da, ahlakî hassasiyetlerden uzak insanlar da önemli roller oynamaktadırlar. Yazarın ortaya koyduğu kurgu çerçevesinde esir şehirde yaşayan insanlarla, şehrin esareti, birbirinin hem sebebi hem sonucudur. İnsanlar esir ruhlu olduğu için şehir esirdir. Diğer yandan şehir esir olduğu için insanlara esirlik ruhu yayılmaktadır.

‘Esir Şehrin İnsanları’

‘Esir şehir’ farklı yönleriyle, o yönü temsil eden insanlarda vücut bulur. Kahramanları, romanlardaki fonksiyonlarına göre üç ana guruba ayırmak mümkündür. Birinci olarak Anadolu’daki Kuva-yı Milliye’yi destekleyenler yer alırken bunların karşısında işgali kabullenen ve Anadolu’daki harekete karşı çıkan padişah taraftarları yer alır. Üçüncü bir gurup olarak işgal kuvvetleriyle ‘iyi ilişkiler’ içinde bulunan Türk burjuvazisi/zenginleri sayılabilir.

Kamil Bey: Kamil Bey, Kemal Tahir’in inşa ettiği önemli tiplerdendir. Özellikleri itibariyle bir karakteri ortaya koyar. Fizik olarak, iri yarı ve yakışıklıya yakın bir tip olarak anlatılan Kamil Bey, fikir dünyasıyla önemlidir. Galatasaray ve Oxford’da okumuş Fransızca’yı ‘ana dili gibi’ konuşan, İtalyanca ve İspanyolca’yı da rahatlıkla konuşan ve anlayan İngilizce’ye de yabancı olamayan, Batı kültürünü çok iyi bilen bir aydındır.⁵⁵⁵ Batı’yı

⁵⁵³ a.g.e., s. 300

⁵⁵⁴ a.g.e., s. 216-217

⁵⁵⁵ a.g.e., s. 10, 11

bu kadar iyi bilmesine rağmen, İstanbul'da 'Yakacık'tan öteye geçmemiş', Anadolu'ya hiç uğramamıştır.⁵⁵⁶ I. Dünya savaşı yıllarında ekonomik sıkıntı çekmesine rağmen, İspanya elçiliğinde ücretsiz çalışır. 1916'da İstanbul'a dönünce, ülkenin içinde bulunduğu durumu tam anlamıyla kavrayamaz. Bu yönde ciddi bir gayret de göstermez. Romanın başında, memleket meselelerinden habersiz bir aydın portresi sergiler. O, kendine oluşturduğu hayat nizamı içinde mutlu olan ve hiçbir hadise karşısında bu hayat biçimini değiştirmeyen insanlardandır. 'Ömründe hiçbir zaman serüven aramamıştı. Birçok dostları, heyecan duymak, ya da ün almak için Afrika'ya büyük avlar yapmağa gitmişler, küçük teknelerle Okyanusları aşmaya kalkmışlardı. Kamil Bey, dünyayı dolaştığı halde, ocak başında konuşmadan oturan tembel bir İngiliz soylusu gibi yaşamaktan hep hoşlanmıştı. İradesinden dışarı bir iş yaptığını, başkalarının etkisi altında kalarak alışkanlıklarından vazgeçtiğini pek hatırlayamıyordu.'⁵⁵⁷

Kamil Bey'in birinci devresini oluşturan bu dönemi, İstanbul'da arkadaşlarının onu bulup Anadolu'daki Kuva-yı Milliye adına kendilerine yardım etmesini istemeleriyle, büyük oranda, biter. Kamil Bey, sorumsuz burjuva aydını özelliğinden kurtulup ülkesinin gerçeklerinin farkında olan bir aydın haline gelir. Ancak bu değişim irdelendiğinde arkaplanında yine ferdî kaygıların olduğu görülür. Mesela, ondaki değişimi ortaya koyan, 'Sonraları Ayşe'nin yüzüne nasıl bakardım. Bütün Ayşe'lerin yüzüne? Babacığım Kurtuluş Harbi sırasında siz nerede bulunuyordunuz?' diye sorarsa... Çok şükür... Hay Allah müstahakını versin! İsabet ki tehlikedeyim azizim... İnsanlık, vatandaşlık ve babalık şerefimin lekелendiğini hiç fark etmeyebilirdim.'⁵⁵⁸ şeklinde ifadelere dikkat edildiğinde ilk önce kızına vereceği cevabı düşündüğü fark edilir. Kamil Bey, hadiselerin şekillendirdiği adamdır. Bu şekillenme sebebiyle, sonradan kazandığı bazı özellikler şahsiyetinin bir parçası haline gelmez. En atılgan olduğu dönemlerde bile bir çekingenlik, bir iç hesaplaşma içindedir. Bu durum, onun şahsiyetiyle ilgilidir. İkinci dönemi olarak kaydettiğimiz dönemle ilgili yazarın yaptığı şu değerlendirme, Kamil Bey'in geçmişte kazandığı özelliklerin ondaki değişmez etkisini ortaya koyar: 'Anadolu'yu İstanbul'u hayasızca basan düşmanlarla kudretince boğuşurken bile, yüreğinde centilmen bir sporcu yumuşaklığı vardı.'⁵⁵⁹ Kamil Bey'in mahpusluk döneminde sosyal meselelerle ilgili geliştirdiği düşünceler⁵⁶⁰ sebebiyle bu yönü arka planda kalsa da tümüyle yok olmaz.

⁵⁵⁶ a.g.e., s. 72, 207

⁵⁵⁷ a.g.e., s. 259

⁵⁵⁸ a.g.e., s. 177

⁵⁵⁹ a.g.e., s. 254

⁵⁶⁰ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 64

Kamil Bey gibi bir karakterin niçin inşa edildiği düşünülürken, yazarın Türk aydınıyla ilgili değerlendirmeleri öne çıkar. Bu üçlemenin yazılış tarihi, yazarın yaşadığı fikrî değişimleri de ortaya koyması bakımından önemlidir. Yazarın yaşadığı değişim, Kamil Bey’de kendini göstermektedir. İlk iki kitapta Kamil Bey, onu eleştirenlere karşı ‘haklı’ gösterilir. Özellikle eserin ilk baskısında bu gayret daha kuvvetli bir şekilde hissedilir. Ancak serinin üçüncü kitabı olan *Yol Ayrımı*’nda, kısmen, ‘haklı’ bulunan Nermin olur. Zaten ilk iki kitap, üçüncüye göre ‘yeniden gözden geçirilir.’ Yazarın bu tavrı eleştiri konusu olur. Özellikle Fethi Naci, yazarın Kamil Bey tipiyle Nazım Hikmet’i anlatmak istediğini, dolayısıyla *Yol Ayrımı*’nda Kamil Bey’i ‘haksız’ bularak Nazım Hikmet’i eleştirdiğini kaydeder.⁵⁶¹ Fethi Naci, Kemal Tahir’in Nermin’e ‘yalan söylediği’ni böylece Kamil Bey’i ‘gözden düşürmeye çalıştığını’ iddia eder.⁵⁶² Bu iddia irdelendiğinde Fethi Naci’nin yaklaşımına ihtiyatla yaklaşmak gerektiği görülür. Kemal Tahir, Kamil Bey’i itham etmekten ziyade, Kamil Bey ve Kamil Bey gibi olan insanları ‘anlamaya’ ve ‘anlatmaya’ çalışır. Bu bakımdan Kemal Tahir’in Kamil Bey gibileri ‘romantikler’ olarak nitelemesini, Milli Mücadele’deki bir aydın gurubunu tahlil bağlamında düşünmek mümkündür. Yine Fethi Naci, *Yol Ayrımı*’nda Kemal Tahir’in, Nermin’i, Murat’a ve Şükran’a ‘tümüyle haklı buldurduğunu’ kaydeder. Oysa ki *Yol Ayrımı*’nda, söz konusu hadise mevzu edildiğinde Şükran’ın dile getirdiği, ‘Mahpusluk da bir çeşit ölümdür. Mahpus adamla, ‘Ben haklıyım, sen haksızsın.’ davası görülmez. Bunlar hep, herifin dışarı çıkarılmasına bırakılır. Nermin Hanım, bana kalırsa, çok haklı olduğu halde, bu açıdan gene de haksızdır.’⁵⁶³ şeklindeki cümleler, Fethi Naci’nin eleştirisinin yersiz olduğunu gösterir.

Romanlarda yer alan diğer şahıslar Milli Mücadele döneminin çeşitli tiplerini temsil etmektedirler. Özellikle Kuva-yı Milliye etrafında geliştirilen tavra göre tasnif edilen bir şahıs kadrosu görülmektedir. Kemal Tahir, bu tasnifi aydınlar arasında yaparken; halkı, Milli Mücadele’nin psikolojik yansımasını göstermek için kullanır.

Nedime Hanım: Nedime Hanım, Kamil Bey’in arkadaşı İhsan’ın hanımıdır. İhsan, Kuva-yı Milliye’ci olduğu gerekçesiyle hapsedildikten sonra, Nedime Hanım, *Karadayı* gazetesini tek başına çıkarmaya devam eder. *Karadayı*, Anadolu ile İstanbul arasında haberleşmeyi sağlamaktadır. Bu yönüyle yürütülen Kuva-yı Milliye hareketinde önemli bir yeri vardır. İstanbul hükümeti tarafından birçok baskıya ve takibe maruz kalmasına rağmen, Nedime Hanım, gazeteyi çıkarmaya devam eder. Kemal Tahir, Nedime Hanım’ın iç dünyasını

⁵⁶¹ Fethi Naci, ‘Kemal Tahir Kemal Tahir’e Karşı ya da Bir Romancı Yarattığı Roman Kahramanına Niçin Düşman Olur?’, *Ellİ Yılın Elli Romanı*, s. 196-205

⁵⁶² Fethi Naci, a.g.m.

⁵⁶³ *Yol Ayrımı*, s. 353

çok fazla ortaya koymaz. Okuyucu olarak Nedime Hanım'ı kendi başına hadiseleri ve kendisini değerlendirirken göremeyiz. O, daha ziyade yaptığı işlerle vardır. Aksiyon yönü ağır basan bir kahramandır. Kemal Tahir'in bu tür kahramanlar için kullandığı ifadeyle, Nedime Hanım 'bir Osmanlı karı'dır.

Nedime Hanım'ın öne çıkartılmasını, yazarın Milli Mücadele'de kadınlara verdiği rolle ilgili düşünmek mümkündür. Nedime Hanım'ın yazar açısından önemi, yazarın Halide Edip'in Milli Mücadele'de oynadığı rolle ilgili değerlendirmelerinde görülür. Kemal Tahir, Halide Edip'in Sultanahmet'te yaptığı konuşmaya *Yorgun Savaşçı* ve *Bir Mülkiyet Kalesi* romanlarında yer verir. *Esir Şehrin İnsanları*'nda, çok kısa da olsa bu konuşmaya değinilir. Yazarın, Halide Edip için *Bir Mülkiyet Kalesi*'nde yaptığı, "... Kadın değildi canım! Bir orduydum. Görürsün, Yunan'a çok işler açar o..."⁵⁶⁴ şeklindeki değerlendirme, Halide Edip'in 'kadın olarak' yaptığı işi öne çıkartır. Kemal Tahir açısından bir kadının vatanı adına şuur sahibi olması önemlidir. Kamil Bey, yakalanıp sorguya çekilince kendisinden, Nedime Hanım'ı 'ele vermesi' istenir. Ancak Kamil, her defasında Nedime Hanım'ın kadınlığına vurgu yaparak bunu reddeder. Nedime Hanım'ı Kemal Tahir'in diğer romanlarında yer alan kadın kahramanlarla da mukayese etmek mümkündür. Kemal Tahir'in romanlarında ön planda olan kadın kahramanların büyük kısmı, ciddi ahlakî zafiyetler içindedirler. Bu kadınların ilk özellikleri, birer cinsel obje olmalarıdır. Yazar, istisna olarak *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında annesini temsil eden Canseza karakterini bu durumun dışında anlatır. Bu bağlamda diğer bir istisna, Nedime Hanım'dır. Nedime Hanım da hiçbir ahlakî zafiyet içerisinde yer almadığı gibi, kendisiyle ilgili cinsel hiçbir konu gündeme getirilmez.

Nedime Hanım'ın dikkat çeken diğer bir yönü, Osmanlı toplumundaki değer sistemine karşı tutumudur. Özellikle kadının toplumsal hayattaki yeri üzerine, dönemi için önemli ve cesurca sayılabilecek, düşünceler taşımaktadır. Bu yönüyle daha ziyade Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki idealist kahramanları hatırlatsa da, roman açısından önemlidir. Mesela Nedime Hanım, bir kadın olarak gazete çıkarmasının yadırganmasını kabul edemez. Dinin toplumun üzerinde çok fazla etkili olmasını da kabul etmez. 'Hele şu savaşlar bitsin... İlk işim, kadın çarşaflarıyla boğuşmak olacak...' ⁵⁶⁵ şeklindeki ifadesiyle, Osmanlı'nın değer dünyası karşısındaki eleştirel tavrını ortaya koyar. Nedime Hanım'daki bu tavrın arka planı irdelendiğinde, eğitiminden değil, kendi kendine vardığı hükümlerden dolayı bu düşünceleri taşıdığı görülür. Nedime Hanım'ı bu düşüncelere ulaştıran, biraz da, yaşadığı hadiselerdir.

⁵⁶⁴ *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 301, Halide Edip'le ilgili diğer değerlendirmeler için bkz. *Bir Mülkiyet Kalesi*, s. 280, 294

⁵⁶⁵ *Esir Şehrin İnsanları*, s. 127

Nermin: Nermin, Kamil Bey'in sekiz yıldır evli olduğu eşidir. Romanın başlarında 28 yaşındadır. Bir paşa kızıdır. Yazar, Nermin'i, diğer kahramanlar için pek kullanmadığı bir teknikle, şu şekilde anlatır: 'Aşırı güzellerin çoğu kımıldarken, kahkahayla güler, gerçekten ağlar, gerinip esnerken güzelliklerini az çok yitirdikleri halde, Nermin, en nankör durumlarda bile kat kat güzelleşen kadınlardandı. Her kımıldanışı, her duruşu güzelliğine bir yeni başkalık veriyordu.'⁵⁶⁶ Nermin, hem mensup olduğu zümre itibarıyla hem de fiziki özellikleriyle öne çıkan bir karakterdir. Ancak romanda bu özellikler daha ziyade yazarın anlatımıyla yer alır. Yazar, kahramanlarını daha ziyade konuşturarak anlattığı halde, Nermin, yaşayan bir karakter olamaz.

Nermin, hep yüksek zümrede yaşadığı için, içine düştükleri ekonomik sıkıntıları hazmedemez. Bu ekonomik sıkıntılara rağmen kocasının kendini Kuva-yı Milliye için feda etmeye kalkışmasını ise asla kabul etmez. Serinin ilk iki kitabında Kamil Bey'in yaptıkları ön plana çıkartıldığından, Nermin'in Kamil Bey'i desteklememesi, Nedime Hanım gibi bir şuura sahip olmaması, eleştirilir. Ancak serinin son kitabı *Yol Ayrımı*'nda Nermin'i konuşturan yazar, bu sefer, Nermin'i haklı çıkarır. Bu fark, yazarın yaşadığı fikrî değişimle ilgilidir.

Ramiz ve Fatma: Kuva-yı Milliye yanlısı karı koca Ramiz ve Fatma, halk tabakasından Milli Mücadele'ye destek verenleri temsil ederler. Ramiz, bir dönem öğretmenlik yapmış olsa da, geldiği kültürel ortam itibarıyla halkı temsil eder. Gerek Fatma'nın değerlendirmelerinde, gerekse Ramiz'in değerlendirmelerinde Kuva-yı Milliye'nin halktan hangi gerekçelerle destek bulduğu ortaya koyulur.

Enişte Bey: Nermin'in halasının kocası olması sebebiyle 'Enişte Bey' olarak anılmaktadır. Enişte Bey, işgal yıllarında, işgal güçleriyle 'iyi ilişkiler' geliştirerek, ciddi kazançlar elde eden tipleri temsil eder. Yukarıda Ramiz ve Fatma münasebetiyle değinildiği üzere, Enişte Bey tipi Kemal Tahir açısından ahlaksız insanın prototipidir: Samimi değildir. Hırsızlık yapar. Yalan söyler. Yazarın bu tipi, işgal kuvvetlerinden daha da kötü çizmesi, bu tür insanlara duyduğu öfke, hatta kin sebebiyledir.

Niyazi: Niyazi, İstanbul hükümetinin bir hafıyesidir. Kamil Bey'in yakalanmasından sonra romandan çıkar. Daha ziyade, anlatılan bir kahramandır. Fakat, o dönemin bir tipini temsil etmesi bakımından önemlidir.

'Esir Şehrin Mahpusları'

Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*'nda, daha ziyade aydın denilebilecek 'okur-yazar' insanların ülkenin içinde bulunduğu durumla ve Milli Mücadeleyle ilgilerini ortaya koyar.

⁵⁶⁶ a.g.e., s. 14

Esir Şehrin Mahpusu'nda ise, romanın isminin de ortaya koyduğu gibi tekil bir yönelim söz konusudur. Ancak yazar, hapishane atmosferini, İstanbul'un küçük bir yansıması, laboratuvarı, gibi kullanarak Kamil Bey'in dışındaki mahpuslara da değinir. Böylece, 'Esir Şehir'de, esaretin çeşitli insan tiplerine ne şekilde yansıdığı ortaya konulur.

Yazarın mahpus olarak Kamil Bey'e yoğunlaşması, *Esir Şehrin İnsanları*'ndaki Kamil Bey'den farklı bir portre ortaya çıkarmaz. Ancak mahpus Kamil Bey, diğerine göre daha çok düşünülmektedir. Bu da mekanla ve kurguyla ilgilidir.

Paytoncu Osman Ağa: Osman Ağa, İstanbul'un kabadayılardanıdır. Bütün işi ahlaksızlık olmasına rağmen, 'sıkı' bir İstanbul hükümeti taraftarıdır. Milli Mücadele konusunda Kamil Bey'le fazlaca tartışmaya girmese de, İstanbul hükümetine desteğini ve sevgisini sık sık dile getirir. Koğuşa, İstanbul'u destekleyen *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazetelerini dışında gazete alınmasını yasaklar. Osman Ağa bu yönleriyle vatanını düşünen bir insan gibi gözükse de, ciddi değildir. İki yüzlüdür. Namaz kılmayanlara kızdığı halde, kendisi 'oğlancı'dır. Milletten haraç alır. Kumar oynar. Kemal Tahir, Osman Ağa'yı İstanbul'un önemli bir kısmını temsilen kullanır. Bu yönüyle, ahlaken çökmüş ve bir 'kerhaneyi' andıran İstanbul, Osman Ağa gibilerle doludur.

Zekeriya Hoca: Zekeriya Hoca da işgal İstanbul'undaki insanların bir kısmını temsilen inşa edilmiş bir tiptir. Yazarın diğer romanlarında din adamları için kullandığı fiziksel özellikleri taşır. Çirkindir, gaga burunludur, pistir vs. Zekeriya Hoca, Kamil Bey'e dost gözükmesine rağmen samimi değildir. Yalan söylemektedir. Okuduğu tek kitap olan rüya yorum kitabını kullanarak diğer mahpuslardan maddi çıkar elde eder. Söylediği değerleri temsil etmeyen bir yapısı vardır.

Gerek Osman Ağa, gerekse Zekeriya Hoca ve benzer diğer mahpuslar düşünüldüğünde yazarın ahlaken 'bitmiş' insanları anlattığı görülür. Bu insanlarla iyi olan hiçbir şey yoktur. Dönemin işgal İstanbul'unda da hemen her şey kötüdür. İşgalden ciddi rahatsızlık duyan çok az insan, istisnadır. Yazarın bu olumlu tiplerine Binbaşı Arif Bey ve Arif Bey'in emireri Sefer, örnektir.

Binbaşı Arif Bey: Eski İttihatçı subaylardandır. Kuva-yı Milliye taraftarıdır. Daha ziyade yazarın anlattığı ama fazlaca çözümlemediği bir karakterdir. Kamil Bey'in mahpushanedeki en büyük yardımcısı olur. Kahramandır. Savaşlarda başarılı olmuş bir subaydır.

Sefer: Sefer'in, *Esir Şehrin Mahpusu*'nda, Kamil Bey'den sonra en başarılı şekilde inşa edilmiş karakter olduğu iddia edilebilir. Bu, Sefer'in mensup olduğu coğrafyayla ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Sefer, Çankırlıdır. Bu sebeple, yazarın çok rahat

konuşturduğu bir kahramandır. Yazar, diğer birçok kahramanı anlatarak inşa ettiği halde Sefer'i konuşturarak inşa eder. Bu sebeple Sefer, anlatılan değil yaşayan bir tiptir. Yazarın Milli Mücadeleyi konu alan romanlarının tümünde Sefer'e benzer tipleri görmek mümkündür. Mesela, hemen hemen aynı özellikte bir tip olarak *Yorgun Savaşçı* romanında Kör Şaban yer alır. Bu tipler, konuştukları Anadolu ağzıyla hem eserin üslubunu zenginleştirmekte, hem de halkın hadiselerle bakışını ortaya koymaktadırlar. Bu tiplerin konuşmalarında, özellikle atasözlerine verilen önem, yazarın bu tipleri herhangi bir karakter olarak inşa etmekten ziyade geneli ifade eden tipler olarak anlatmak isteğini gösterir.

Milli Mücadele

Kemal Tahir, Milli Mücadele yıllarını konu alan diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserlerinde de resmi tarih tezinin dışında bir tez geliştirir. Kuva-yı Milliye hareketine destek veren insanları erdemli insanlar olarak takdim etmekle beraber, konu karşısında ortaya koyduğu tutum, duygusal değil, realisttir. Yazar, belli bir hükümden hareketle döneme bakıp dönemin hadiselerini değerlendirmez. Bu tutum, hatta kaygı, döneme 'farklı' bakmaya çalışan hemen her yazarda gözlemlenir. Mesela, Tarık Buğra, *Küçük Ağa* romanında dönemin şartlarından hareketle bir neticeye ulaşmaya çalışmakta, böylece genel hükümlerin dışında bir tez ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir, serinin ilk romanının başlarında kaydettiği, 'Öyle cıvık bir geçit geçiliyordu ki herkes her şeyi hatta düşmanla işbirliğini bile vatan için yaptığını söylüyordu.'⁵⁶⁷ cümlesiyle kurgulayacağı olayın ana çerçevesini ortaya koyar. Buna göre, hemen herkes kutsal bazı kavramlar adına hareket etmektedir. Ancak bu niyetlerin arka planı, meselenin özünü oluşturmaktadır. Yazarın gerçekleştirmek istediği amaçlardan biri, bu özü çözümlemektir. Bu durum göz önüne alınca, Kuva-yı Milliye taraftarı Kamil Bey ile İstanbul hükümetini tutan Paytoncu Osman Ağa'nın aynı koşuğa anlatılması bilinçli bir tercih olarak belirmektedir. Osman Ağa, mahpuslardan haraç alırken İstanbul hükümetine dua etmekte, işgal güçlerine kızmaktadır. Dolayısıyla yazar, Kuva-yı Milliye'yi tutan insanları, Batı'ya karşı gelmeleri sebebiyle olumlu çizerken, İstanbul hükümetini tutanları ise, Batı'ya karşı gelmemeleri sebebiyle eleştirir. Bu 'tutuş', duygusal değil, eleştirel mahiyette bir realist harekettir.

Milli Mücadele'deki dış etki meselesi, özellikle İngilizler, yazarın dönemle ilgili önemli tezlerindendir. Gerek *Notlar*'ında gerekse dönemi konu alan diğer romanlarında bu

⁵⁶⁷ a.g.e., s. 63

konu, satır aralarında önemle vurgulanır. Burada da kurguya etkisi hissettirilecek bir oranda işlenir.

Kemal Tahir, romanın başında, okuyucuyu yaşanan olayların arka planını irdelemeye çağırır. Bir İngiliz subayının dile getirdiği, ‘Sizin bir başka özelliğiniz de, karanlıktan çıkıp başınıza geçenlerin kimliğini aramamanız, onları hemen hemen hiç yadırgamamanızdır. Çok önemli bir millî özelliktir bu, pek büyük bir güçtür.’⁵⁶⁸ şeklindeki değerlendirmede, Milli Mücadele’de öne çıkan insanların farklı açılardan değerlendirilmesine çağrıda bulunulur. Yazar, bu diyalogun devam eden kısmında konuyu, İngiliz desteğine getirerek Rahip Fruw meselesini söz konusu eder. İstanbul’da açılan İngiliz Dostları Derneği’nde çalışan Rahip Fruw, yazara göre, İngiliz politikalarını, alttan alta, Osmanlı siyasetine egemen kılmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, Ankara hükümetine destek çıkılmakta, İstanbul hükümeti, baskı altında tutulmaktadır. Kemal Tahir, bunun için İngilizler’in Anadolu’da Yunan’ın önünü alacak tedbirler geliştirdiğini, İngiliz Subay’ın ağzından dile getirir. Bu konu, belgelenmiş bir mesele olmasa da, Kemal Tahir, özellikle Batılı güçlerin sosyalist idarenin önünü kesmek ve Osmanlı misyonunu ortadan kaldırmak için, Ankara hükümetine destek verdiklerini sık sık söz konusu eder. Bu tem, romanda alttan alta dile getirilerek, üst planda gerçekleşen olayların arka planı mahiyetinde ortaya konulur:

‘Akşama doğru büsbütün inanılmaz bir haber duyuldu. Esir İstanbul’u tekrar işgal eden İngilizler Eskişehir’le Afyonkarahisar’ındaki askerlerini geri çekmişlerdi.’⁵⁶⁹

Bir mahalle kahvesinde geçen şu diyalog ise Milli Mücadele’deki İngiliz etkisi iddiasını içermektedir:

-
- İngiliz’in kimden yana olduğunu ben daha kestiremedim dülger ustası. Sen kestirdinse aferin!
- Vay başıma gelenler! Bu da yeni akı mı Nigehban takımının?...
- Ya ne sandın! Anadolu’da ordu yok! Yunan neden yürüyüp gelmez Ankara’ya?
-
- İngilizlerin iş akıl ermekten çıktı arkadaş! Bu herif padişah’tan yana olsa burasını yeniden işgal edip padişahın dayanağı Millet Meclisini kapatmayacaktı. Padişah’tan yana olsa Mustafa Kemal’le çatışan Ali Rıza

⁵⁶⁸ a.g.e., s. 37

⁵⁶⁹ a.g.e., s. 70-71

Paşa kabinesini ‘filan filan nazırları değiştireceksin’ diye sıkıştırıp çekilmeye zorlamayacaktı. Bunlar hep padişahımıza karşı oyunlar... İngiliz padişaha karşıysa İngilizle boğuşan Mustafa Kemal’in padişahla çekişmesi ne demek?⁵⁷⁰

Kemal Tahir, başka bir değerlendirmesinde Batılı devletlerin Anadolu’nun sosyalizme geçmesinden korktuğunu, bu sebeple Milli Mücadele’nin kazanılacağını belirtir.⁵⁷¹ Bu iddialar, tarih araştırmaları adına, gerçeklikleri itibariyle, tartışılır olsa da, yazarın tarih üzerine yürüttüğü sistematik düşüncüyü ortaya koyması bakımından önemlidir.

Aydın

Aydın meselesi, Kemal Tahir’in söz konusu romanlarda üzerinde durduğu konulardan biridir. Kamil Bey’in bir aydın olması, yazarın bu konuyu eserine tabii bir şekilde taşımasını netice verir.

Kemal Tahir’e göre aydın, memleketinin meselelerine karşı ‘sorumlu insandır.’ Bu yönüyle aydınlara ‘toplum hareketlendiricisi’ vazifesini yükleyen yazar, Milli Mücadele dönemi aydınlarını da bu açıdan değerlendirir. Yukarı da ifade edildiği gibi Kamil Bey, ülkesi adına ciddi hiçbir fikre sahip olmayan bir aydın olarak Avrupa’dan gelir. Bu durumundan dolayı, ilk başlarda, yaşanan Milli Mücadele’yle her hangi bir şekilde ilgilenmez. Ancak Kamil Bey, arkadaşlarıyla tanıştıktan ve Kuva-yı Milliye’ciler arasına girdikten sonra, bir anlamda, ‘dönüşüm’ yaşar ve ülkesi adına düşünmeye başlar. Yaşadığı bu değişimden dolayı büyük mutluluk duyan Kamil Bey’in psikolojisini yazar şu ifadelerle ortaya koyar:

‘Saata baktı. Neredeyse sabah olacaktı. Sırtı sızlıyordu ama, mutluydu. Masaya başka bir adam olarak oturmuştu. Masaya başka bir adam olarak kalkıyordu. Artık ciddi bir dava sahibiydi. Bundan sonra olaylara, insanlara eleştirici gözle bakacaktı. Bir küçük not defteri alıp yazı konularını kaydetmeliydi. Çünkü, artık sıradan bir vatandaş değildi. Elinde iyi kötü bir savaş silahı olan SORUMLU İNSAN’dı’⁵⁷²

Kamil Bey vasıtasıyla yazarın ortaya koyduğu şekliyle Osmanlı aydınları, ülkenin gerçek meseleleriyle alakadar olmamakta kendilerine buldukları ‘sun’i meselelerle uğraşmaktadırlar. Bu aydınların bir kısmı Batı’da eğitim görmüş ve ‘batı gözlüğünü’ takmışken, Osmanlı ülkesinde eğitim görenler de şahsiyetlerinden gelen özelliklerle sorumlu insan özelliklerini sergileyemezler. Yazara göre, Osmanlı aydını bu dönemde sadece kendini

⁵⁷⁰ a.g.e., s. 83

⁵⁷¹ a.g.e., s. 271

⁵⁷² a.g.e., s. 117

mutlu edecek işlerle uğraşmak yerine, toplum önderi olarak işgal kuvvetlerine karşı durmalıdır. Ancak aydınların büyük kısmı, bu özellikten mahrumdur:

‘Bunlar babayani kılıklarına, boş keselerine hiç yaraşmayacak derecede kibirli, insanı kederden mahvedecek kadar kişiliklerine bağlanmış, güzel konuşur, zeki adamcağızlardı. Olaylar karşısında, öyle yüksekte atmaları, eleştirilerinde öyle kıyıcılıkları vardı ki, Kamil Bey, kendisini, apansız bir ihtilal sonucu, iktidarı kaybederek memlekette kaçmak zorunda kalmış yenik politikacıların karşısında, sanıyordu. Kendi eserlerinden başka, hiçbir şey, güzel, doğru, iyi değildi. Oysa, zaman zaman, kendi eserlerine, hatta kendi kendilerine düşman olduklarını saklamıyorlardı. Fırsat verilse, memleketi, hatta bütün dünyayı birkaç günde düzelterek fikirler ileri sürdükleri halde, kravatlarını düzeltmekten güçsüzdürler. İlk tanışmada, ilk işleri kirpi gibi dikenlerini uzatmak, atıp tutmak, kişiliklerini olduğundan çok daha değerli göstermeye çabalamaktı.

.....

Bir şeyden korkuyor gibiydiler. Birisi, ruhlarından, akıllarından, bir büyük parçayı, dostluğu kullanarak sanki çalıverecekti. Onları daha yakından tanıdıkça kişilerine bu kadar gömülüp boğulmak kertelerine gelmiş bu kuşkulu, bahtsız insanların nasıl olup da yazı yazdıklarına, yani, duygularıyla düşüncelerini, kıskançlıklarını nasıl meydana vurduklarına şaşmamak elden gelmiyordu.

Buluttan nem kapıyorlar, yırtıcılar gibi bir saniyede dostluktan düşmanlığa kıyıcılıktan acımaya, inip çıkıyorlardı. Aslına bakılırsa bu da işin dış tarafını, dış tarafının bir küçük parçasını göstermekteydi. Birbirleri için en ağza alınmaz yazılar yazdıkları, kalplerini en tamir edilmez yerinden sanatkar gururlarından kırdıkları oluyordu. Okuyanlar: ‘Bunlar artık imkanı yok yüzyüze gelemesler.’ Kararına henüz varmadan, hangisi erken sarhoş olursa hemen ötekine koşuyor, boynuna sarılarak af diliyordu.⁵⁷³

Kemal Tahir, Osmanlı aydınlarının kaydedilen bu özelliklerini Doğu toplumunun bir ferdi olmalarıyla açıklar. Yazara göre Doğu toplumlarında söz, her zaman hareketin önüne geçer: ‘Doğuda aydınlar, davranış ihtiyaçlarını çoğu sözle doyururlar. Yer geldiğinde

⁵⁷³ a.g.e., s. 137-138

kendilerini astıracak kadar tehlikeli bir espriyi söylemekten çekinmezler de, ellerindeki bastonu, birisinin kafasına indirmek icap ederse korkudan, şaşkınlıktan dona kalırlar.⁵⁷⁴

Yazarın Osmanlı aydını için dile getirdiği diğer bir suçlama, korkak olmalarıdır. Gerek batılâşma taraftarı olanlar gerekse muhafazakar olanlar ülkenin meselelerine karşı farklı bir tavır ortaya koymadıklarından her iki kesimde de korkaklık, hakim duygudur. ‘İçinde yaşadıkları toplumla bir kez ayrı düşmüşler. Hayatımızı, insanlarımızı beğenmiyorlar. İstedikleri gibi değiştirmeye güçleri yetmiyor. Böylece bir boğuşmayı göze alamıyorlar. Üstelik yenilgi de çöktü. Geçmişe saklanıyorlar. Sembol saklanıyorlar. Hiçbirinde, işe yarar; yol gösterir aydınlık yok...’⁵⁷⁵ Bu şekilde kendi ülke gerçeklerinden uzaklaşan aydınları yazar, başka bir değerlendirmesinde de, ‘Hiçbir memleket, aydınları tarafından bu kadar kancıkça terk edilmemiştir.’⁵⁷⁶ ithamıyla eleştirir.

Kemal Tahir, bir aydın tanımından hareketle dönemin aydınlarını söz konusu etmekte, eleştiriye tabi tutmaktadır. ‘Dönemeç’ diye adlandırdığı dönemlerde aydınların ferdi meseleleriyle uğraşmalarını sorumluluktan uzak davranışlar olarak gören yazar, ideal aydın olarak ülke gerçeklerinin farkında olan ‘sorumlu insan’ı belirler. Sorumlu insan olmanın ilk şartı, ülkesinin hayatını, değerlerini, toplum yapısını ve insanlarını tanımakla olur. Kamil Bey’in mahpushanedeki insanları garipsedikten sonra, yaptığı monologda bu garipsemeden kendini sorumlu tutması, burada suçlunun bu insanlar değil, bu insanlara sahip çıkmayan, onlarla ilgilenmeyen kendisi gibi aydınlar olduğunu belirtmesi,⁵⁷⁷ bu bakımdan önemlidir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti

Yazarın bu romanlarda İttihatçılarla ilgili değindiği ana mesele, II. Meşrutiyet ihtilalinin meşru gerekçelerden uzak bir şekilde gerçekleştirildiği noktasında toplanır. Bu gayr-i meşruluk içerisinde İttihatçıların giriştikleri eylemler de, gayr-i meşru bir hal kazanır. Kemal Tahir, bu yöndeki eleştirilerini yine bir İttihatçı, Nuh Bey, vasıtasıyla dile getirir.

Kamil Bey’le hapiste tanışan Nuh Bey, II. Meşrutiyet ihtilalinin kendileri için bir ‘beklenmedik hadise’ olduğunu, bu sebeple ihtilalin heyecanına kapılıp ne söylediklerini, ne yaptıklarını bilemez bir halde hareket ettiklerini belirtir.⁵⁷⁸ Aynı şekilde eski İttihatçılardan olan Binbaşı Arif Bey de o yıllarda yaptıkları bazı işleri eleştirir. Mesela, seçimlerde halka külhanbeylerini musallat edip İttihat ve Terakki Cemiyetini seçtirmek istemelerini, ‘milletin

⁵⁷⁴ a.g.e., s. 160

⁵⁷⁵ a.g.e., s. 182

⁵⁷⁶ a.g.e., s. 300

⁵⁷⁷ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 51

⁵⁷⁸ a.g.e., s. 204 -205

karşısına serseri takımıyla çıkmak çok ayıp şey...'⁵⁷⁹ diyerek tenkit eder. Bu değerlendirmelerin ortaya koyduğu şekliyle yazar, İttihatçıları teorisiz hareketle eleştirmekte ve giriştikleri işin ülke gerçekleriyle bağlantısı olmadığını vurgulamaktadır.

Otobiyografik Unsurlar

Esir Şehrin İnsanları ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarında otobiyografik unsur oldukça azdır. Yazarı sadece, Murat karakteriyle, *Esir Şehrin Mahpusu*'nda Kamil Bey'i, Ramiz Efendi'nin eşi Fatma Hanım'la beraber ziyarete gelirken görürüz. Bu ziyaret, *Yol Ayrımı*'nda da belirtilir. Ancak burada biyografiyle ilgili şöyle bir problem vardır. Ramiz Efendi Kocamustafapaşa'da oturmaktadır. Murat, Ramiz Efendi'nin oğlu Kadir'in mahalleden arkadaşı olarak kaydedilir. Bu durum, diğer romanlarda yer alan otobiyografik unsurlarla mukayese edildiğinde farklı bir husus olarak dikkat çeker. Bununla beraber Kamil Bey vasıtasıyla gündeme getirilen bazı hususların yazarın biyografisine ait unsurlar olarak kaydedilebileceği düşünülebilir. Bu kapsamda yazarın edebî anlamda beslenme kaynaklarını ve sanat ve edebiyatla ilgili bazı değerlendirmelerini bulmak mümkündür.

Kamil Bey, batılı tarzda eğitim gördüğünden dolayı okuduğu tüm kitaplar batı edebiyatına aittir. Kamil Bey'in resimlerini yaptığı, Türkçe'ye çevirdiği *Don Kişot*, romanda, Batı edebiyatına ait en çok zikredilen eserdir. *Don Kişot*'un Kamil Bey'in dünyasında oynadığı bu büyük rol, yazarın edebî beslenme kaynaklarıyla yakından ilgilidir. *Esir Şehrin Mahpusu*, *Don Kişot* hakkındaki değerlendirmelerle başlar. Kemal Tahir'in Batı edebiyatından en çok sevdiği eserlerden biri *Don Kişot*'tur. Öyle ki masasından hiç kaldırmadığı, her zaman okuduğu kaydedilir.

Don Kişot'un haricinde Dostoyevski'nin de Kamil Bey'in dünyasında önemli bir yer tuttuğu görülür. Dostoyevski'nin Kemal Tahir'in edebî şahsiyetinde önemli bir isim olduğu bilinmektedir. Yazar roman tekniği bakımından, özellikle diyalogla anlatımda, Dostoyevski'den önemli oranda etkilenir.

Kamil Bey vasıtasıyla gündeme getirilen diğer isimler, Goncourt Kardeşler ve Balzac'tır. Her iki edebî kaynağın da realist edebiyatın önemli temsilcileri olması, yazarın bu kaynaklarla olan ilgisinde önemlidir. Bunlardan özellikle Balzac, toplumu ele alışı bakımından Kemal Tahir'e tesir eder. Bu romanlarda Kamil Bey, Balzac'ı sık sık okumaktadır.⁵⁸⁰

Yazar, aydın meselesinde kıstas olarak 'sorumluluk' duygusunu ele aldığı gibi sanat ve edebiyatta da aynı kıstası esas alır. Bu bağlamda, daha ziyade yazarın sosyalizmle tanıştığı

⁵⁷⁹ a.g.e., s. 200 - 201

⁵⁸⁰ a.g.e., s. 263, 293

ilk dönemlerdeki heyecanlı değerlendirmelerinde gözlemlenen edebiyatın tarafsız olamayacağına dair iddiası gözlemlenir. ‘Edebiyatta bî- taraf olan yalnız kalem ve kağıttır. İnsanı sevmek hiçbir mana ifade etmez. Döğüşen insanlardan bir tarafı seveceksin. Sınıfların mücadelesi ve insanın tabiatıyla mücadelesi diye iki büyük kavganın içindesin. Kurşun kalemde kemiklerin, stilomda kanım var. Bu edebiyata kendimi bu biçim koymuşum, edebiyatımı da kitlelerin mücadelesine verdim. Manasız ve mücerret laflardan bu sebeple nefret ediyorum.’⁵⁸¹ şeklindeki değerlendirmelerde görüldüğü gibi yazar, edebiyatın taraflı olması gerektiğini, bu tarafın da ülkesi için mücadele edenlerin tarafı olduğunu belirtir. Burada şu husus da belirtilmelidir. Kemal Tahir, edebiyatın taraf olmasını isterken, ‘tarafı’ tanımlamadan geri durmaz. Ona göre, kendisine arka çıkılacak taraf, yine kendi telakkileri içerisinde ahlakın temel kıstasları olan, samimiyeti, doğruluğu, hırsızlık yapmamayı temsil eden taraftır. Romanda söz konusu edilen dönemde bu ‘taraf’, Anadolu’daki mücadeleye destek olan insanlardır. Nitekim, romanda Nedime Hanım’ın yaptığı şu değerlendirme, yazarın kaydedilen değerlendirmeleriyle büyük oranda benzeşmektedir:

‘... Biz bugün şiir ne kadar muhtacı! Kavgacı şiire... Ben ‘Sanat sanat için’ yahut ‘Sanat güzellik için...’ falan diyenlerin ne demek istediklerini şimdi anladım. ‘Sanat sanat için’ demek, ‘Sanat kuvvetlinin emrinde’ demek... Bize sanatlarıyla yardım etmeyenler, son hesaplaşmada kime yardım etmiş oluyorlar?’⁵⁸²

YAPI

Üçlemenin ilk iki kitabı yapı olarak aynıdır. *Yol Ayrımı*, yazarın son eseri olması bakımından, öncekilere göre özellikle dil ve üslubun kullanımı açısından farklılık gösterir.⁵⁸³

Kurgu

Esir Şehrin İnsanları, üç bölümden oluşmaktadır. ‘Esir İstanbul’ başlıklı birinci bölüm yedi alt bölümden, ‘Bulanık Su’ başlıklı ikinci bölüm üç alt bölümden, ‘Kamil Bey’ başlıklı üçüncü bölüm ise yedi alt bölümden oluşur. *Esir Şehrin Mahpusu*, iki bölümden oluşur. ‘Hafız Ağa’ başlıklı birinci bölüm yedi alt bölümden, ‘Millici Abi’ başlıklı ikinci bölüm ise beş alt bölümden oluşur. Hacim itibarıyla *Esir Şehrin İnsanları*’nda ikinci bölüm diğerlerine göre kısayken (49 sayfa), diğer bölümler yaklaşık aynı hacimdedir (140 –160 sayfa arası). Yazarın romanlarının isminde gözettiği kurgusal özellik bölüm adlarında da gözlenmektedir.

⁵⁸¹ *Notlar 6*, s. 96; benzer bir değerlendirme için bkz. *Notlar 6*, s. 97

⁵⁸² *Esir Şehrin İnsanları*, s. 182

⁵⁸³ Bu sebeple yapı çözümlemesinde de *Yol Ayrımı* ayrıca ele alınacaktır.

Bölüm adları, muhtevanın özeti mahiyetindedir. ‘Esir İstanbul’ bölümünde Kamil Bey’in ‘Esir Şehre’ gelişi ve bu şehirdeki ilk intibaları, ‘Bulanık Su’ bölümünde Nedime Hanım etrafında, Milli Mücadele’nin sosyal, siyasal ve aydınlara ait boyutu, ‘Kamil Bey’ bölümünde ise Kamil Bey’in hapse düşüşü ve devamındaki sorgulanma süreci söz konusu edilir. İkinci kitapta, ‘Hafız Ağa’ bölümünde Kamil Bey’in hapishane’deki ilk günleri anlatılır. Burada ‘Hafız Ağa’, hapishaneye ait özel bir kullanımdır. Saf hırsızlara bu isimle hitap edilmektedir. Mahpuslar, bir yanlış anlama sonucu, Kamil Bey’in hapishaneye hırsızlıktan düştüğünü düşünmektedirler. ‘Millici Abi’ bölümünde ise, Kamil Bey’in hırsızlıktan değil, Kuva-yı Milliye’ye yardımdan dolayı hapsedildiği anlaşılır. Bunun neticesinde Kamil Bey’in hapishanede ‘Millici Abi’ olarak portresi ortaya konulur. Olay akışına bakıldığında ise, bölümler arasında oran bakımından yakınlık gözlemlenir. Olayın az olduğu söz konusu romanlarda, büyük oranda çözümlemeler yer alır.

Kemal Tahir, bu romanlarının bugün elimizde bulunan baskısını, ilk baskıya göre, küçük değişiklikler yaparak yayınlamıştır. Bu değişiklikler büyük oranda, Kamil Bey’in hapse düşüşünü okuyucuya yansıtmaya noktasındadır. İlk baskılar okunduğunda görülmektedir ki, Kemal Tahir, Kamil Bey’in erdemli bir değişim yaşadığı ve doğru işler yaptığı inancındadır. Ancak gerek bu değişimleri, gerekse serinin son kitabı *Yol Ayrımı*’ndaki değerlendirmeleri göz önüne aldığımızda, yazarın bu inancının sonraki dönemlerde değiştiği fark edilir.

Romanın kurgusal yönüyle ilgili olarak şahısların inşası üzerinde de durulabilir. Kemal Tahir, bu kısımda söz konusu edilen ilk iki kitapta, konuyu büyük oranda insanlar etrafında şekillendirir. *Esir Şehrin İnsanları*’nda bir, *Esir Şehrin Mahpusu*’nda ise iki bölüme başlık olarak, konudan ziyade insanın çekilmesi, aynı şekilde romanların isimlerinin de insanı merkeze alması bu durumun göstergeleridir. Bu romanlarda ortaya konulmak istenen esas mesele, insandır. Yazarın kurgusunu insan üzerinden yürütmesini, romanda yer alan, şu değerlendirmeye anlamak mümkündür:

‘Birçok sanatçılar zaferleri, insanlardan aşırıp, yorulmaz, ağlamaz, ölmez devletlere mal etmek alçaklığını neden yapagelmışlerdir? Yorulmayan, ağlamayan, ölmeyen olduktan sonra zaferin ne değeri kalır?’⁵⁸⁴

Kemal Tahir, pasajda dile getirilen hassasiyetinden dolayı, roman kahramanlarının inşasına büyük önem verir. Bu romanlarda, kahramanlar fiziksel portrelerinden ziyade, ruhî portreleriyle yer alırlar. Ancak özellikle Nermin’in ve Kamil Bey’in fiziksel olarak da portrelerinin genişçe ortaya konulduğu belirtilebilir. Yazar, kahramanlarını konuşturarak inşa

⁵⁸⁴ *Esir Şehrin İnsanları*, s. 333

eder. Psikolojik çözümleme, monologa göre oldukça azdır. Diyalogun olmadığı, monologun olduğu yerde dahi iç diyaloga ağırlık verilmesi, yazarın kahramanlarını konuşturarak inşa etme gayretiyle ilgilidir. Bunu da başarıyla gerçekleştirdiği ifade edilebilir.

Dil ve Üslup

Yazar, ilk iki kitapta, Orta Anadolu ağzıyla İstanbul Türkçesini beraber kullanırken, *Yol Ayrımı*'nda ağırlık, Orta Anadolu ağzına doğru kayar.

Yazar, *Esir Şehrin Mahpusu*'nda dile getirdiği, '... azizim bizim memleketimizde, kendi kuruntularımızla bunalmaya başladık mı, ancak ata sözlerimize sığınacağız.'⁵⁸⁵ şeklindeki ifadede ortaya konulduğu üzere, eserin yapısında halk söyleyişlerine önem verir. Olayın yoğunlaştığı ve ağırlaştığı kısımlarda yazar, halktan bir kahramana, daha ziyade Orta Anadolu ağzıyla, yaptırdığı konuşmalarla, kurgunun bu ağır atmosferini dağıtır. Okuyucu adeta bir dikkat uyanmasıyla romana yeniden yoğunlaşır. Kemal Tahir bunu, Çankırı-Çorum yöresinden seçtiği kahramanlar vasıtasıyla gerçekleştirir. Burada da Çankırı'lı Sefer ve asker Gardiyan İbrahim, birbirine benzer özellikleriyle, söz konusu edilen fonksiyonu icra ederler.⁵⁸⁶

Yazar, anlatıcı kişi olarak yaptığı değerlendirmelerde, betimlemelere baş vurur. Yazarın gözlem ve tespit kabiliyetini ortaya koyan bu değerlendirmeleri, önemli üslup özellikleri olarak kaydetmek mümkündür. Bu üslup özelliğine örnek olarak şu cümleler gösterilebilir.

'İstanbul, pencereden görüldüğü kadarıyla, ağır yaralar alarak yere serilmiş bir erkek gövdesine benziyor, gezgin satıcıların, akşam alacasının derinliklerinde, yükselip alçalıp anlaşılmaz sesleriyle sanki inliyordu.'⁵⁸⁷

'Güvercinler kanat şakırtılarını duvarlarda öttürerek avluya kurşunî bir bulut gibi indiler.'⁵⁸⁸

Betimlemenin kullanıldığı bu üslup biçimi, romanın bütününe hakim değildir. Bu hal, romanı ağır ve tekellüflü bir yapıdan uzaklaştırmaktadır. Yazar, anlatımında bu tür betimlemenin yanında özellikle tahlil metodunu da kullanır. Bu durum, yazarın gözleme verdiği önemle ilgilidir. Bu tür kullanımlara örnek olarak şu cümleleri göstermek mümkündür:

'Düşmana karşı duyduğu kin, bir 'ikinci kalp' gibiydi. Kalp nasıl gece gündüz ölüme kadar asla durmazsa, Niyazi Efendi'nin kini de öylece kendi

⁵⁸⁵ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 281

⁵⁸⁶ Söz konusu romanlarda yer alan halk söyleyişi örnekleri için bkz. *Esir Şehrin İnsanları*, s. 19, 235, 250-251

⁵⁸⁷ *Esir Şehrin İnsanları*, s. 33

⁵⁸⁸ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 95

kendini artırarak çalışıyordu. Nerede bir tehlikeli iş sezse, koşar, hizmete koşulurdu. Ondaki cesaret, artık cesarete bile benzemeyen , tarifsiz, ancak ölülerde, bir de delilerde bulunabilir korkunç bir haldi.⁵⁸⁹

‘Hepsinin kendi dertleriyle baş başa oldukları, kalabalıkta tek tek yaşadıkları belliydi.’⁵⁹⁰

Bu üslup özelliklerine ilave olarak, yazarın diğer eserlerinde fazlaca gözlemlenmeyen ancak bu eserinde kurguda önemle yer alan bir hususu da belirtmek gerekir. Edebiyatta daha ziyade Çehov’un hikayeleri vasıtasıyla bilinen ve ‘üstten bırakma’ denilen yöntemi yazar, Kamil Bey’in yakalanma olayını anlatırken kullanır. Kemal Tahir’in Çehov’a önem verdiği, eserlerini sıkça okuduğu bilinmektedir. Bu sebeple olsa gerek söz konusu olayı, ‘Kamil Bey o gün ikinci vakti, gayet önemli belgelerle dolu bir kuru üzüm sandığını Tophane rıhtımında, Gülcemal vapurunun kahvecisi Ramiz Efendi’ye verirken suçüstü yakalandı.’⁵⁹¹ şeklindeki cümleleriyle anlatır. Romandaki kurguyu belirleyen başlıca olaylardan biri olan bu hadisenin bu şekilde, okuyucunun hiç beklemediği bir anda dile getirilmesi, söz konusu edilen Çehov etkisiyle açıklanabilecek bir üslup özelliğidir.

Mekan ve Zaman

Söz konusu iki romanın ismi mekana atıfta bulunmaktadır. Kemal Tahir, ismiyle mekana atıfta bulunan diğer romanları, mesela *Karılar Koğuşu*, gibi bu romanlarda da insan anlatılır. Mekan, insanla irtibatı ölçüsünde söz konusudur. Yazar her ne kadar ‘Esir Şehir’ vurgusuyla İstanbul’u ön plana çıkartır gözüke de romanlar okunduğunda görülmektedir ki, yazar, esas esaret konusunu şehrin insanlarıyla ilgili düşünmektedir. Ele alınan iki roman da İstanbul’da geçmektedir. Hapishane sebebiyle daha ziyade dar mekan kullanılır. Özellikle *Esir Şehrin Mahpusu*, Kemal Tahir’in ‘dar yer’ dediği hapishanede geçer. Kapalı mekanla bağlantılı olarak kurguda, aksiyon azdır. *Esir Şehrin İnsanları*’nın ilk iki bölümünde görülen İstanbul, yazarın, insanlarından dolayı kinle baktığı bir mekandır. Özellikle Kamil Bey’in tutuklu bulunduğu yerden hapishaneye götürülürken anlatılan arefe günü, dönemin İstanbul’una bakışı ortaya koyar. Yazarın ‘kokuşmuş bir şehir’ vurgusuyla anlattığı bu mekanda, hemen her şey asliyetten ve erdemden uzaktır.

Romanda reel zaman takip edilebilmektedir. Buna göre serinin ilk romanı 1916 yılında başlar.⁵⁹² Başlarda yavaş akan bir zaman vardır. Olayları günü gününe takip edebilmek mümkündür. Ancak otuzlu sayfalardan itibaren zamanda atlama gözlemlenir ve 1920’lerin

⁵⁸⁹ *Esir Şehrin İnsanları*, s. 174

⁵⁹⁰ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 97

⁵⁹¹ *Esir Şehrin İnsanları*, s. 220

⁵⁹² a.g.e., s. 9

Mart ayına gelinir.⁵⁹³ Zamanla ilgili verilen bu bilgilerden sonra, romanın sonlarına kadar, başka bir açık bilgi yer almaz. Ancak dönemin siyasî olaylarını takip edebilmek suretiyle zaman hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Romanın sonlarında, 1921'nin Nisan ayında olduğu belirtilir.⁵⁹⁴ İkinci cilt, Kamil Bey'in tutuklanmasından üç ay yirmi gün sonraki bir zamanda, Haziran'da, başlar.⁵⁹⁵ Daha sonraki kısımlarda olayın 1921'de devam ettiği belirtilse de⁵⁹⁶ ay ve gün olarak kesin bir tarih verilmez. Kurgudan ay ve günü çıkarmak ise mümkün değildir.

Gece ve gündüzün aynı oranda kullanıldığı eserlerde, kozmik zaman gibi farklı zaman biçimlerinin kullanımı yoktur. Geriye dönüş tekniğine de fazlaca başvurulmaz.

⁵⁹³ a.g.e., s. 37

⁵⁹⁴ a.g.e., s. 320

⁵⁹⁵ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 10-11

⁵⁹⁶ a.g.e., s. 36, 78, 203

Yorgun Savaşçı

1965 yılında yayınlanan roman, yazarın çokça tartışılan eserlerinden biridir. Milli Mücadele’yi konu almasının yanında, hem bu dönemle ilgili önemli tezleri içermesi, hem de bu dönemin meselelerine, Türk aydınının geneli tarafından ortaya konulan tavrın dışında bir yaklaşımla bakması romanı farklı kılar. Roman, ilk planda İttihatçı subayların Milli Mücadele yıllarında kendilerine durumdan vazife çıkararak bu mücadele içinde yer almalarını anlatmasının yanında, satır aralarında bu dönemle ilgili önemli iddialar içerir.

İÇERİK

Milli Mücadele Dönemi ve Meseleleri

Kemal Tahir, Milli Mücadele’nin nasıl başarıya ulaştığını anlatmaktan ziyade, o dönemi tüm gerçekliğiyle ortaya koyma amacındadır. Dönemin siyasal ve toplumsal yapısı da kaydedilen bu hassasiyetler etrafında anlatılır.

Kemal Tahir’in bu dönem toplumuna ait çizdiği tablolar, dramın şartlarını ve çerçevesini ortaya koyması bakımından önemlidir. Yazara göre, toplumu köşeye sıkıştıran devletin siyasal anlamda çözülmesi, bunun da toplumda çeşitli şekillerde yankı bulmasıdır. Dönemin toplumsal halini, ‘Her dönemeç, her ev, her ağaç, her cami, her kilise, hatta sevgili yatakları bile pusu yeriye. Her yanda soygun, yangın, ölüm kol geziyordu. İş durmuş, ekip biçme, alışveriş, okuma yazma durmuştu. Her şey selin önünde sürükleniyor gibiydi.’⁵⁹⁷ şeklindeki cümleleriyle anlatan Kemal Tahir, bu hale gelişin sebebi olarak, ‘dev’ dediği Osmanlı’nın yıkılmasını gösterir: ‘Ölen dev, Osmanlı imparatorluğuydu. Çıplak gövdesi tepeden tırnağa yara içindeydi. Kolları, bacakları iki yana açık, arka üstü yere serilmişti.’⁵⁹⁸ cümleleriyle Osmanlı’nın siyasal anlamda ‘bitişini’ ifade eder. Yazar, böyle bir dönemde ortaya çıkan Kuva-yı Milliye hareketlerinin, vatan adına bir şeyler yapma gayretinden kaynaklandığını, bu çabaların küçük gruplarca paylaşıldığını, bütün halindeki bir hareketten bahsetmenin mümkün olmadığını belirtir.⁵⁹⁹ Kemal Tahir’in romanın diğer anlam katmanlarında dile getirdiği meseleler, büyük oranda bu toplumsal durumla irtibatlıdır. Yazarın vurguladığı bu belirsizlikler, dönemin ‘bulanık havası’, ‘çözölmüşlük’ bünyesinde şekillenen olaylara da biçim vermektedir.

Yazarın Milli Mücadele dönemindeki Anadolu’ya ve İstanbul’a bakışı da bu çerçevede şekillenmektedir. Bu açıdan romanda Anadolu, İstanbul’dan daha az ama daha önemli olarak

⁵⁹⁷ *Yorgun Savaşçı*, s. 23

⁵⁹⁸ a.g.e., s. 382

⁵⁹⁹ a.g.e., s. 431

yer almaktadır. Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*'nda İstanbul'u genişçe anlatmıştı. Söz konusu romanda İstanbul, düşmana teslim olmuş bir kadın olarak anlatılıyordu. Tevfik Fikret'in kullandığı 'bive-i bakir' nitelemesi, Kemal Tahir'in işgal İstanbul'u için tercih ettiği bir ifadedir. Bu bağlamda *Yorgun Savaşçı*'da İstanbul için ortaya konulan bakışı, 'İstanbul denilen kerhane'⁶⁰⁰ ifadesi dile getirmektedir. Anadolu ise, İstanbul'a göre daha temizdir. Çünkü Anadolu bir dramı yaşamaktadır.

İkinci bölüme ad olan 'karanlığın dibi' ifadesi, Anadolu'nun yaşadığı dramı ortaya koyar. Cemil, Anadolu'ya geçmeden önce, 'Anadolu, dünyanın ucundaki uçurum gibi karanlıktı.'⁶⁰¹ cümlesiyle, Cemil'in karşılaşacağı coğrafyanın temel özelliği ortaya konulur. Nitekim Cemil'in Anadolu'ya geçtikten sonra karşılaştıkları, karanlığın dibinde gerçekleşen olaylar biçimindedir. Burada karanlık, hem mekana hem de ruhlara hakimdir. Anadolu, işgal altında olması, bütünlüğünü kaybetmesi bakımından 'karanlık günler' yaşamaktadır. Aynı şekilde bazı insanlar ve guruplar bu karanlık içinde peşinde koştukları hesaplarla 'karanlık ruhlu' olduklarını ortaya koyarlar. İstanbul'un insanları, içinde yaşadıkları mekanla özdeşleşmiş kişiler olmalarına rağmen, Anadolu'daki bu 'karanlık', Anadolu'yu temsil etmemektedir. Bu, yazarın her iki coğrafyaya bakışındaki farkla ilgilidir.

Romanın önde gelen kahramanlarının asker olması sebebiyle yazar, bu tip üzerinde daha çok durur. Ancak Kemal Tahir'in burada esas maksadı, bir tip olarak askeri ortaya koymaktan ziyade, bu dönem çerçevesinde İttihatçı subayları anlatmaktır. İttihatçıların dışında çok az asker söz konusu edilir. İsmen değinilen bu tip askerler ise İttihatçıların değerlendirmeleriyle anlatılırlar. Yazarın İttihatçı olmayan veya İttihatçı olup da ayrılan askerlere bakışı ise, İttihatçıların değerlendirmelerinden etkiler taşır. Ancak bu, yazarın, İttihatçıları desteklediği anlamına gelmez. Yazarın bu tür askerlere bakışının İttihatçılarla örtüşmesinin sebebi, İttihatçıların dışındaki askerlerin özelliği sebebiyledir. Yazarın anlatımı çerçevesinde bu tür askerler, kendi çıkarı peşindedirler veya yenilginin yılgınlığını taşımaktadırlar.

Kemal Tahir din adamı tipi üzerinde de durur. Diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da din, yazarın toplumsal gerçek olarak üzerinde durduğu bir 'vakıa'dır.

Türk edebiyatında din adamı tipi, Şinasi'nin *Şair Evlenmesi*'nden beri, edebiyatın problemleri alanlardan biridir. Şinasi, inşa ettiği Ebu'llaklaka tipiyle, sahtekar, rüşvetçi bir din adamı portresi ortaya koyar. Bu sebeple oyun sahnelenemez. Türk romanında Halide Edip'in *Vurun Kahbeye* romanından itibaren, Şinasi'nin inşa ettiği bu tip daha da genelleştirilmiş ve

⁶⁰⁰ a.g.e., s. 448

⁶⁰¹ a.g.e., s. 209

çıkarları için vatanı satan bir tip halini almıştır. *Vurun Kahpeye* romanındaki Hacı Fettah tipi, düşmanla işbirliği yaparak, ülkenin bağımsızlığı için çalışan insanlara ihanet eder. Yorgun Savaşçı'da ise, Hacı Nizamettin tipiyle, Türk edebiyatında daha önce çizilen din adamı tipine benzer bir profil ortaya konulur. Hacı Nizameddin Efendi, halk üzerindeki etkisi sebebiyle, halkı Milli Mücadele için örgütlemeye çalışan Cemil ve arkadaşlarına en büyük zorluğu çıkaran insandır. Bu zorluğu çıkarmasının sebebi ise, savaşmaktan ziyade teslim olmayı, böylece kendi çıkarlarını korumayı yeğlemesidir. Nizamettin Efendi, bu özellikleri sebebiyle romandaki en olumsuz tiplerden biri olarak yer alır. Ahlaki bakımdan ciddi zafiyetler taşıyan Nizamettin Efendi, Manisa medreselerinden, oğlan çocuklarına sarkıntılık ettiği için kovulmuştur. Nizamettin Efendi'nin dışındaki din adamları da aynı şekilde anlatılır. Mesela, Cemil, Patriot'u kaçıncı, polise ilk koşanların çoğu, başı sarıklı hocalardır.⁶⁰² Yazar, bu din adamlarını anlatırken, "kinden ağızlarından köpükler saçan nefret uyandırıcı" bir insan tipi çizer. Mesela Nizamettin Efendi, 'gaga burnuyla leş didikleyen yaşlı bir akbaba' gibidir.⁶⁰³ Yazarın bakış açısı çerçevesinde İstanbul'da yaşanan ahlaksızlıkta da din adamlarının büyük payı vardır. Yazara göre, kadınların bir kısmını hocalar yoldan çıkartmaktadır. Öyle ki Ayasofya'nın kayyumu, kadınları ve oğlan çocuklarını başkalarına pazarlamakta, bu kirli işlerden para kazanmaktadır.⁶⁰⁴ Bu ahlakî zafiyetlerin yanı sıra, sosyal hayatta da şahsiyetten uzak çizilen din adamlarını yazar, zora gelemeyen, zorla karşılaştığı anda fetvayı 'basan' kişiler olarak anlatır. Nizamettin Efendi, Çerkes Ethem'den korktuğu bir anda, savaş kaçını birinin idamı için kolaylıkla fetva vermektedir.⁶⁰⁵

Yazar, yaşanan dramı büyük oranda özelden genele doğru inşa etmesine rağmen, genel halk kitlelerini de, zaman zaman, değerlendirmeye tabi tutar. Halkın geneline ait bir çözümleme yer almamakla beraber, halk, özellikle, öne çıkan kahramanların rol aldığı olaylar karşısındaki tavırlarıyla tasvir edilir. Bu tasvirlerle bakıldığında, halkın hareketsiz ve yenilginin hezimetini yaşayan bir kitle olarak anlatıldığı görülür. Özellikle daha önce savaşa katılmış olanlarda çok ciddi bir yılgınlık gözlemlenir. Cemil ve arkadaşlarının bütün çabalarına rağmen düzenli bir ordu kurulamaz. Halk, ilk fırsatta kaçmaktadır. Kemal Tahir, halka ait bütün bu özelliklerin arka planını ise, 'Savaşlar, insanların üzerinden silindir gibi geçmiş... Evlerini ezmiş, karı koca, ana oğul bağlarını çekip koparmış...' ⁶⁰⁶ şeklindeki değerlendirmesiyle dile getirir.

⁶⁰² a.g.e., s. 44

⁶⁰³ a.g.e., s. 271

⁶⁰⁴ a.g.e., s. 168

⁶⁰⁵ a.g.e., s. 373

⁶⁰⁶ a.g.e., s. 183

Milli Mücadele dönemindeki eşkıya hareketleri de romanın temlerinden biridir. Kuva-yı Milliye hareketi, ilk olarak küçük guruplar halinde örgütlenme şeklinde ortaya çıkar. Bu örgütlenmelerin birinci hedefi vatani işgalden kurtarmaktır. Ancak bu hedefe gidilirken yürütülen mücadelenin biçimi, guruplara göre, farklılaşır. Romanda birçok yönüyle yansıtıcı kahraman olarak yer alan Dr. Münir, eserin sonunda, konu arka planının özünü ortaya koyar mahiyette, ‘Çerkez Anzavur’u ezen Çerkez Ethem, kurtuluşa baş kaldırmış Türkleri tepelemeye gidiyor! Meseleyi anladın mı?’⁶⁰⁷ diyerek Milli Mücadele’de yürütülen ‘kavganın’ esasının bazı yönleriyle yine bu kavganın mahiyetinde yattığını ifade eder.

Eşkıya çetelerinin cephelerde etkin olması, cephe gerisinde yürütülen kavgayla da ilgilidir. Cemil’in bir değerlendirmesiyle de ifade edildiği gibi⁶⁰⁸ İstanbul’daki ve Anadolu’daki subaylar ‘birbirini yerken’ cepheler ‘eşkıyalara’ kalmıştır. Kemal Tahir, Ege bölgesindeki eşkıya hareketleri olarak şunları sayar: ‘Demirci Mehmet Efe’yle, Yörük Ali Efe eşkıya düpedüz... Demirci için, Yunan ordusu Nazilli’de silahsız insanları öldürürken Bozdoğan’da Ziraat Bankası’nın kendi hesabına soyduğu söyleniyordu. Yörük Ali İzmir’de askerken birliğin Kafkasya’ya gideceğini anlayınca savuşup dağa çıkmış bir asker kaçağıydı. Ethem’se Vali Rahmi Bey’in oğlunu para sızdırmak için kaçırarak adam...’⁶⁰⁹ Yazar, bu hareketlerin yankı bulmasını, halka karşı kıyıcı davranmalarına ve karışıklıktan istifade etmek istemelerine bağlar. Bu eşkıya guruplarının halka kıyıcı davranmaları da Osmanlı’dan korkularına bağlanır. Çünkü bu guruplar, Osmanlı’nın ‘baltasının kütükten çıkmasıyla’ kendilerinin başını keseceğinin farkındadırlar.

Eşkıya hareketlerini yazar, Osmanlı devlet sistemi ve toplum yapısıyla ilgili düşünür. Kemal Tahir, birçok kere, Osmanlı toplumunda ‘kahraman’ anlayışının eşkıyadan öteye geçememesini, bu topraklarda eşkıyaların hayat bulmasının sebebi olarak kaydeder. Yazara göre bu eşkıya hareketleri, kapıyı ele geçirme veya kapıda sağlam bir yer tutma çabasıyla baş gösterir. Ancak bunun mümkün olmayacağı anlaşılınca, kıyıcılık başlar. Romanda bu bağlamda Çerkez Ethem’in kıyıcılığına genişçe yer verilir.⁶¹⁰

Çerkez Ethem, Milli Mücadele tarihinin tartışmalı kişilerinden biridir. Bazı insanlarca, Milli Mücadele’de etkin rol oynamış bir kahraman olarak görülürken; bazı inanlarca Kuva-yı Milliye güçlerine baş kaldırmış bir eşkıyadır. Kemal Tahir, bu romanda resmi tarih tezinin dışında, bir tavır ortaya koyma gayreti güttüğünden dolayı, Çerkez Ethem karşısında da bilinen tavırlardan ayrı bir tavır ortaya koyar. O, Çerkez Ethem’i resmi tarihin içinden veya

⁶⁰⁷ a.g.e., s. 479

⁶⁰⁸ a.g.e., s. 390

⁶⁰⁹ a.g.e., s. 390

⁶¹⁰ a.g.e., s. 398,399, 401, 403, 415, 421, 477

karşısından anlatmak yerine Osmanlı toplumunun tarihsel kimliği içinden anlatmayı yeğler. Bu bağlamda Çerkez Ethem'i oldukça kibar⁶¹¹ ama cahil bir adam⁶¹² olarak anlatırken; Ethem'in kıyıcılığının da eşkıyalığının da büyük oranda toplumsal şartlardan kaynaklandığını dile getirir. Ethem'in, ağabeylerinin ve çevresinin zorlamalarının olmaması durumunda, kıyıcılığa bu denli baş vurmayacağını ifade eden yazar,⁶¹³ Osmanlı toplum yapısının da bunda etkili olduğunu vurgular. Çünkü halk, bu şekilde bir insanı kahraman olarak görmekte ve onun istediklerini yapmaktadır. Mesela, Cemil, 17. Kolordu Kumandanı Bekir Sami Bey'in on kişilik bir askerî gurup oluşturmamasına rağmen Ethem'in binlerce kişiyi toplamasına şaşar. Ancak okuyucu olarak biz, Çerkez Ethem'i yazarın anlattığı çerçevede bir bütün olarak düşündüğümüzde bir şaşkınlık yaşamayız. Çünkü Ethem, bir sebep değil, bir sonuçtur.⁶¹⁴

Mili Mücadele'de varlığını düşündüğü dış etki (yabancı ülkeler) konusuna da değinen Kemal Tahir, Osmanlı'nın Batıya karşı Doğuyu savunmak gibi tarihî bir misyon taşıdığına inanır ve konuyu bu bağlamda ele alır. Osmanlı'nın yıkılmasının ardından Marks'ın, sonuçlardan hareketle sebeplere ulaşan teleolojik yöntemini kullanarak Osmanlı'nın yıkılışının kimlere yaradığı, dolayısıyla Milli Mücadeleyi iç güçler kadar hangi dış güçlerin şekillendirdiği konularında kafa yorar. Bu doğrultuda, İngilizlerin Mustafa Kemal başkanlığındaki hareketi desteklediği kanısına ulaşır. *Yorgun Savaşçı*'da da bu konuya değinilir ve '... Rahip Frau şeytana pabucunu ters giydirir. Bana kalırsa, Mustafa Kemal İngilizler'i inandırdı, Enver'in yolunu keseceğine... Yunan İzmir'e çıktı çıkacak deniyor: Durum böyleyken, Mustafa Kemal'in Samsun'da işi ne? İngilizler iyice güvenmeseler Karabekir'i Erzurum'a yollatmazlardı. Bir şeyler dönüyor! Rauf durduğu yerde Bahriye nazırlığından çekilmez. Bugünlerde neden Anadolu'ya gidecekmiş... Eskiden beri İngilizler güvenir bizim Rauf'a...' ⁶¹⁵ şeklindeki ifadelerle bu konu gündeme taşınır. Ancak romanın kurgusunda bu konu ön planda yer almaz. Yazar bu tezini daha ziyade satır aralarında sürdürür. Bu satır araları dikkatle takip edilmediğinde romanın bütün yönleriyle anlaşılması mümkün olmaz. Aynı şekilde bu dikkat gösterilmeden romanın sinemaya uyarlanmasından sonra, filmlerin niçin yakıldığı da anlaşılamaz.^{616*}

⁶¹¹ a.g.e., s. 355

⁶¹² a.g.e., s. 367

⁶¹³ a.g.e., s. 403

⁶¹⁴ Yazarın Çerkez Ethem'le ilgili diğer değerlendirmeleri için bkz. *Yorgun Savaşçı*, s. 218, 369, 376, 397, 472, 479, 480

⁶¹⁵ a.g.e., s. 142

⁶¹⁶ Romanın filme çekilişi ve ardından yakılışıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Serim, *Devlet Yapar, Devlet Yakar*, An Yayıncılık, İstanbul, 2003

* Yazarın benzer düşünceleri, 'Esir Şehir' serisinin çözümlemesinde de söz konusu edildi. Tekrara düşmemek için burada konu, kısa tutuldu.

Çeşitli Yönleriyle İttihatçılar

Kemal Tahir, II. Meşrutiyet ihtilalinin, Osmanlı'nın yıkılışa giden süreci hazırlayan önemli olaylardan olduğu inancındadır. Birçok değerlendirmesinde İttihatçılar için ağır ithamlarda bulunur. Yazara göre bu ihtilalin en büyük eksikliği, alt yapıdan yoksun olmasıdır. İttihatçılar, bir sosyal hadisede alt yapının önemli etkisini bilemedikleri veya kestiremedikleri için suçludurlar. Romanda sık sık ihtilalin, aniden ve hiç kimsenin ummayacağı kadar kolay meydana gelmesine, sık sık, vurgu yapılır. İhtilalin getirdiği hürriyetin bile ne İttihatçılar tarafından ne de halk tarafından bilinmediğini belirten yazar, bu hususta şu değerlendirmeyi yapar: 'Neydi bu hürriyet? Herkesin dilediğini yapması... Nasıl uyuşur askerliğin sıkı düzeniyle, peki?... Bunu bile düşünmeye vakit kalmadan, akıl almayacak kadar kısa zamanda,... akıl almayacak kadar kolaylıkla, birkaç telgraf çekilerek, kazanıldı hürriyet...' ⁶¹⁷ İhtilalin bu kadar kolay gerçekleşmesi, İttihatçıları, ihtilalin devamında meydana gelecek olayların da kolaylıkla savuşturulabileceği düşüncesine götürür. Oysaki, Kemal Tahir'e göre, bu düşünce İttihatçıların en büyük yanılgısıdır. Yazar, romanda, tartışma sahnelerinden birinde bu konuyu etraflıca söz konusu eder: Cemil, Halil Paşa ve Patriyot Ömer, Doktor Münir'in evinde saklanırken, bu konu gündeme getirilir ve ihtilalde aktif rol alan kişilerce tartışılır. Romanın çok önemli olan bu kısmında yansıtıcı kahraman konumundaki Doktor Münir, Halil Paşa'yı ve diğerlerini, plansızca hareket etmekle itham ederek, 'Memleketi bir maceraya sürüklediniz.' der. Halil Paşa ise yaptıkları hataları kabul eder. Ancak bütün bunları yaparken iyi niyetlerle işe giriştiklerini, hesap etmedikleri bazı olayların planlarını bozduğunu bu sebeple kendilerinin suçlu sayılamayacağını şu ifadelerle iddia eder:

'Bugün bebeklere saçma gelen hesapların arkasında ne vardır bilir misin? Ayakta duruyor görünen koca bir imparatorluğun dağıldığını kabullenmenin imkansızlığı... Her şey zamanına göre doğrudur. Dahası: Senin baktığın açığa göre.. Kendini kendi hesaplarına bağlıyorsun. Öylesine bağlıyorsun ki dünyada hiç başka bir hesap kalmıyor...' ⁶¹⁸

Halil Paşa'nın bu değerlendirmeleri, Cemil ve arkadaşlarının Milli Mücadele'de bir şeyler yapmak için Anadolu'ya geçmelerinin arka planını izah etmektedir.

Roman, ilk planda, İttihatçı subayların Milli Mücadele'de oynadıkları rolü ortaya koyma amacını güdüyor gözükmektedir. Cemil ve arkadaşları Kuva-yı Milliye adına bir şeyler yapmaya çalışırken İttihatçı oldukları, söz konusu edilir. Öyle ki Cemil, yaptıkları

⁶¹⁷ *Yorgun Savaşçı*, s. 13

⁶¹⁸ a.g.e., s. 125

mücadeleden bıkmış bu sebeple Neriman'la evlenip Anadolu'da bir çiftlikte her şeyden uzak yaşamak istediğinde, İttihatçılığı onu rahat bırakmaz. Burada, Kemal Tahir'in, ittihatçı kimliğinin belirgin vasıflarından biri olarak maceracılığı öne çıkardığı görülür. Cemil'in Anadolu'ya geçmesinde vatan için bir şeyler yapma isteği kadar, yerinde rahata duramayan insanının psikolojisinin de etkisi vardır. Yazar, İttihatçıların bütün bu psikolojilerinin arka planını ortaya koyar mahiyette, 'Şehirlisi, köylüsü, hiçbir karışıklık istemiyor. İstanbul hükümeti de, 'Aman gürültü çıkarılmasın!' dedikçe, zorlu ittihatçılardan başka direnecek kalmadı. Onların ki de korkudan... Eski yaptıklarını düşünüyorlar.'⁶¹⁹ değerlendirmesini yapar. Kemal Tahir, bu ifadesiyle, İttihatçıların o döneme kadar 'özür dilenecek bir iş' yaptıklarını ortaya koymaktadır. Yazara göre İttihatçılar da bunun farkındadır. İttihatçıların Milli Mücadele adına yaptıklarında bir hatayı tamir etme psikolojisi görmektedir.

Romanda kahraman olarak İttihatçıların yaptıklarına bakıldığında, yazarın, İttihatçıların bu çabalarını 'anamlı' bulduğu gözlemlenir. Diğer insanların kendi çıkarları peşinde koşmalarına rağmen söz konusu edilen İttihatçı subaylar, kendileri için bir şeyler düşünmemektedirler. Yazarın 'anladığı' ve belli oranda 'makul' bulduğu bu kahramanların İttihatçıların hatalarını gören kişiler olması, ayrıca dikkat çekici bir husustur.

İttihatçıların kendilerine yönelik bakışları, daha ziyade, eleştiri üslubunda olan 'dış' bakışlara cevap mahiyetindedir. Bu psikoloji içerisinde İttihatçılar, iyi niyetle hareket ettiklerini, ne yaptılarsa vatan adına yaptıklarını; ancak kendilerinin dışında bazı sebeplerden dolayı başarısızlığa uğradıklarını belirtirler. Kendilerini daha önceki yönetimlerle de mukayese eden İttihatçılar, onlara göre kendilerini 'ehven-i şer' olarak görürler. Bu bağlamda kendilerine yönelik ithamlara değindikten sonra yaptıkları, 'Eski çağların odunculuktan, hamallıktan, zurnacılıktan, şıkırdımlıktan gelme, elifi görse mertek sanır vezirlerinden daha mı kalıtabandılar? Yüreksizliklerinden mi savuştular?'⁶²⁰ şeklindeki değerlendirmeye, öncekilere göre iyi olmalarını, kendi meşruiyet gerekçeleri olarak dile getirirler.⁶²¹ Bu değerlendirmelere bakıldığında, ilk planda, Kemal Tahir'in İttihatçılara hak verdiği zannedilebilir. Bu bir onaylama değil, aksine, ciddi bir eleştiridir. Kemal Tahir, İttihatçıların bir dramı yaşadıklarının farkındadır. Her ne kadar bu dramın sebebi kendileriye de Kemal Tahir'e göre ortada bir dram vardır. Dramın olduğu yerde de 'makul' olma hali vardır. Mesela, Neriman'ın eski kocası İttihatçı Teğmen Nazmi'yle ilgili şu değerlendirme, yazarın ifade edilen 'makul' bulma halinin arka planını ortaya koyar:

⁶¹⁹ a.g.e., s. 319

⁶²⁰ a.g.e., s. 56

⁶²¹ Romanın başka yerlerinde de benzer değerlendirmelere rastlanmaktadır. Bkz. *Yorgun Savaşçı*, s. 100, 122, 225, 442

‘Teğmen Nazmi Ortaköy... Kolağası Niyazi Bey’le dağa çıkanlardan... Oğlu var... Yedi yaşında... Ne dese beğenirsin demin bana?... ‘Kendini vuran adam İttihatçıymış... İttihatçılar da gavurmuş...’ dedi. Yaşıtlarından birçoğu Kuşdillerinde, Fenerbahçelerde bıyık büküp boy gösterirken, Balkanlar’da komiteci kovala sen, dağlarda hürriyet ara... Yetmiyormuş gibi yirmi altı yaşındayken, kaybedilmiş bir savaşta alınından vurul... On sekizinde gebe karını dul koy... Sonra oğlun sana ‘İttihatçı gavuru’ desin.’⁶²²

Ölenlerin Teğmen Nazmi’ye benzer şekilde yaşadıkları trajediyi, yaşayanlar, hürriyet savaşçısı olmaktan eşkıyalar tarafından ‘sarıbacak’ diye nitelenecek kadar aşağı düşmekle yaşamaktadırlar.⁶²³

İttihatçıların kendileri için yaptıkları değerlendirmelerde, halkın kendilerini yalnız bıraktığı şeklinde bir düşünce fark edilir. Yazarın bunu hissettirmesi bilinçli olmalıdır. Çünkü İttihatçıların halkı suçladıkları husus, aynı zamanda halkın kendilerini niçin çabucak unuttuğunun sebebini ortaya koymaktadır. Kemal Tahir, İttihatçılara kendilerini savundururken, bu savunmanın satır aralarında başarısızlıklarının da sebebi olan, alt yapıdan mahrum olmalarını ortaya koyar.

II. Meşrutiyet’in ilanının ardından halkın bayram havası yaşandığı, o dönemle ilgili hem tarih araştırması kitaplarında hem de dönemi konu alan edebî eserlerde görülmektedir. Ancak zamanla halkın bu teveccühü azalır ve her geçen gün daha çok toprak kaybedilmesinin sebebi olarak İttihatçılar görülmeye başlanır. Bu durum, İttihatçıların içine düştükleri dramın bir boyutu olmakla beraber, hem halkın bakışını ortaya koyması hem de gerçekleştirilen ihtilalin bazı özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir. Cemil ile Teğmen Nazmi’nin oğlu Enver arasında geçen şu diyalog, İttihatçılara yönelik ‘dış’ bakışı özetler:

(*Cemil*) – İttihatçı ne demek?

(*Enver*) – İttihatçı mı? Savaşta bunlar yendirmiş bizi... Vatan hainiymiş bunlar... Bildiğin, gavur...⁶²⁴

Romanda yine bu bağlamda başka değerlendirmelere de yer verilerek⁶²⁵, İttihatçılara yönelik dış bakış etraflıca ortaya konulmuş olur. Bu değerlendirmeler, halk tarafından yapıldığı için meseleyi derinlemesine irdelemekten ziyade, İttihatçıların giriştikleri hareketin alt yapıyla ilgili boyutunu ortaya koyar. İttihatçılara dıştan derinlemesine bakışı ise yansıtıcı kahramanlardan Doktor Münir’de görürüz. Belli bir dönemde İttihatçıların içinde bulunan,

⁶²² a.g.e., s. 28

⁶²³ a.g.e., s. 442

⁶²⁴ a.g.e., s. 12

⁶²⁵ a.g.e., s. 56, 274

ancak onları yakından tanıdıktan sonra ayrılan ve meselelere farklı açılardan bakabilen aydın kimliğiyle öne çıkan Doktor Münir, eleştirilerini, Meşrutiyet ihtilalinin alt yapıdan yoksun olması tezi üzerine yoğunlaştırır. Bu kapsamda Halil Paşa ile Doktor Münir arasında geçen şu diyalog, hem aydın kesimin İttihatçılara yönelik eleştirilerinin hem de yazarın eleştirilerinin özünü ortaya koyar:

Doktor Münir'in 'Yolu yok muydu, bu savaşa girmemenin?' sorusu üzerine

(*Halil Paşa*) – Yolu yoktu Doktor! Ben bu meseleyi çok düşündüm!

Sen de düşünmüşsündür, var mıydı?

(*Doktor Münir*) – Vardı Paşa Emmi!

- Nerede?

- Abdülhamit'te...

- İndirmekle suç mu işledik?

- Galiba...

- Anlamadım! 'Hürriyeti almak da suç' diyeceksin, neredeyse

- Hayır! 'Kim istedi, bizden bu hürriyeti?' diyeceğim!

Halil Paşa birden ciddileşti.

- Kim mi istedi?

- 'Millet' diyeceksiniz ister istemez!

- Evet!

- Bu evet biraz yavaş çıktı Paşa Emmi! Biz bir avuç asker- memur takımıydık! Koca imparatorluğa yaygın gizli, açık hiçbir politika örgütü yokken, milletin hürriyeti istediğini nereden anladık?⁶²⁶

Doktor Münir'in yaptığı değerlendirmeler, özellikle 'Hürriyeti kim istedi?' sorusu, Kemal Tahir'in İttihatçıları söz konusu ederken sık sık dile getirdiği yaklaşımları içermektedir. Bu yaklaşımların özü ise, teoriden yoksun ve tamamen pratiğe yönelik hayallerle girişilmiş bir çabanın başarılı olamayacağı şeklindeki tezdır. Bu açıdan İttihatçılara yönelik dış bakışları, aynı zamanda, Kemal Tahir'in gerçek bakışı olarak düşünmek mümkündür.

Osmanlı Toplum Yapısı

Osmanlı toplum yapısı Kemal Tahir'in Doğu-Batı ayrımını temellendirirken kullandığı esas argümanlardan biridir. Yazar, Osmanlı'nın ve devamındaki Türkiye Cumhuriyet'nin toplum yapısının aynı olduğunu, bunun da Doğu devlet ve toplum biçiminden

kaynaklandığını birçok yerde dile getirmektedir. Osmanlı Toplum yapısı, bu romanın asıl konularından değildir. Ancak romanda, tartışmalardan biri bu konu etrafında gerçekleşir. Kemal Tahir, Doktor Münir'in evinde, İttihatçılarla Doktor Münir arasında geçen diyalogda, Osmanlı toplum yapısının Batıdan farklı olduğunu ifade eder.

Doktor Münir'in bir hatırası olarak anlatılan diyalogda Münir, Doktor Carlos ile arasında geçen bir konuşmaya değinir.

Diyalogda Münir, Osmanlı devletinin talan yaptığını düşündüğünü dile getirdikten sonra Doktor Carlos, hiçbir toplumun sürgit talanla yaşayamayacağını, Osmanlı'da bir talanın olmadığını, Osmanlı'da devlet denilen aygıtın çok önemli olduğunu, halkın devletsiz yaşayamayacağını, bunun sebebinin toprak olduğunu, bu açıdan Osmanlı toplumundaki padişahın batılı yöneticilerden, Osmanlı'daki ağalığın batılı feodallerden çok farklı olduğunu dile getirir.⁶²⁷ Doktor Carlos'un bu düşüncelerine bakıldığında, Kemal Tahir'in, Marks'ın A.T.Ü.T teorisinden hareketle geliştirdiği düşünceler olduğu gözlemlenir. Yazarın, Carlos'un bu düşüncelerine yer vermesi birkaç bakımdan önemlidir. Birinci olarak bu diyalogda yazarın biyografisine ait bazı husular görülmektedir. Kemal Tahir, Osmanlı devletinin sömürgeci ve talancı olduğunu düşündüğü bir dönemde, özellikle *Naima Tarihi*'ni ve *Cevdet Paşa Tarihi*'ni okuyarak bu düşüncesinden uzaklaşmış ve A.T.Ü.T temelinde yeni bir izah geliştirmiştir. Burada da Münir, *Naima Tarihi*'ni okuduğu bir dönemde Carlos'la tartışır. Carlos'un düşüncelerini, Marks'ın yaklaşımları, Naima'yı, Osmanlı tarihi olarak ele alırsak Kemal Tahir'in bu konudaki tezinin temeli ortaya konulmuş olur. Nitekim Münir bu iki yaklaşımı birleştirdikten sonra İttihatçılardan ayrılır ve Osmanlı toplumunu anlayan bir kişilik olarak ortaya çıkar.

Münir'in kaydettiği bu diyalogun gösterdiği ikinci önemli noktaysa, II. Meşrutiyet ihtilalini ve devamında yaşanan olayları açıklamasıdır. Doktor Carlos, Doğuda halkların devletsiz yapamayacaklarını kaydettikten sonra, aynı devletin otoriteyi sağlamak için kendine mahsus bir despotluk kurmak zorunda olduğunu belirtir. Carlos'un bu yaklaşımından hareketle Doktor Münir, İttihatçıların, ihtilalin hemen ardından niçin 'despot kesildiklerini' 'anlar.' Aynı şekilde Milli Mücadele'de halkın, bunca yılgınlığa karşı niçin işgalcilere karşı koyduğu da Osmanlı devlet yapısıyla ilgilidir. Osmanlı toplumunda her şeyin devlet için olması ve devletin zarureti, İttihatçıların da eylemlerini açıklar. Romanda ortaya konulduğu şekliyle İttihatçıların önemli bir kısmı, ihtilale devletin varlığı adına giriştiklerini ve her şeyi devlet için yaptıklarını belirtirler. Bu husus, kendilerini savunma noktasıdır. Yazar, Doğu

⁶²⁷ a.g.e., s. 145-150

devlet ve toplum tipini ortaya koymak suretiyle, İttihatçıların davranışlarının sebeplerini ifade etmiş olur. Ancak *Notlar*'ından da anlaşılacağı üzere Kemal Tahir, İttihatçıların eylemlerinde dış güçlerin etkisini de önemsemektedir.

YAPI

Roman, Kemal Tahir'in son romanlarından olduğundan yapı olarak da başarılı bir eserdir. Ancak bir nokta, yazarın dikkatinden kaçmış olmalıdır. Romanda, Enver Paşa'nın amcası⁶²⁸ olarak yer alan ve Paşa Emmi veya Amca Paşa olarak anılan Halil Paşa başka bir yerde 'Enver Paşa'nın dayısı Halil Paşa' olarak kaydedilmektedir.⁶²⁹

Kurgu

Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Gerek bölüm adları gerekse romanın adı muhtevayı gösteren, seçilmiş isimlerdir. Bu kapsamda, '*Yorgun Savaşçı*' isminin cephelerde savaşmaktan yordun düşen Cemil'le beraber İttihatçıları hatta bütün Osmanlı'yı ifade ettiği düşünülebilir. Aynı durumun bölüm adları için de geçerli olduğu görülür. 'Von Kres Paşa'nın Dürbünü' başlıklı birinci bölümde, ismin muhtevayı özetleyici karakteri önemlidir. Bu bölümde dürbün iki dikkat çekici fonksiyonla görülür.. Birinci olarak, Cemil, Doktor Reşid'in kısıtılıp öldürüldüğünü, bu dürbünle görür. Dürbün bir gerçeği Cemil'e ifade etmektedir: Artık İttihatçıların devri fiilen bitmiştir. İttihatçılar bu topraklarda birer düşman gibidir. Dürbünün taşıdığı ikinci fonksiyon ise, Cemil'in cephe günlerini hatırlatmasıdır. Alman Paşası Von Kres, Filistin cephesinde bu dürbünü Cemil'e hediye etmiştir. Bu iki fonksiyonu birleştiren İttihatçıların kaderi ortaya çıkar: Cephelerde savaşmışlar, ancak uğruna savaştıkları topraklarda düşman ilan edilmişlerdir. Bu, yazarın ortaya koyduğu şekliyle, bir dramdır.

Dürbünün bu iki fonksiyonuna ilave olarak, kurguda, başka bir anlam tabakasını gösterdiği de iddia edilebilir. Şöyle ki Doktor Münir dürbünle ilgili yaptığı değerlendirmede, 'Onlar öyle dürbünlerdir ki Paşa Amca, Von Kres Paşa'lar, önceden neleri hazırlamışlarsa, ancak onu gösterirler. İstersen Kabe'de ol!... Von Kres Paşa'nın dürbünü, kan, ölüm, çöküntü, Türkçesi hep rezillik gösterir, yüzde elli de aptallık... Büyük Cemal Paşa'mız da, bir kum tepesinden, Kanal'a öyle bir dürbünle baktı.'⁶³⁰ cümlelerini kaydeder. Bu ifadeler, Batılaşan Türk aydınının içinde bulunduğu durumu ortaya koyar. Kemal Tahir'e göre Türk aydını, kendi toplumuna, kendi toplum değerleriyle inşa ettiği bir bakış açısıyla değil, Batı'dan

⁶²⁸ *Yorgun Savaşçı*, s. 111

⁶²⁹ a.g.e., s. 63

⁶³⁰ a.g.e., s. 98

‘devşirdiği’ düşüncelerle yaklaşmaktadır. Bu da aydının toplumdan uzaklaşmasını netice vermektedir. Bu anlam katmanı çerçevesinde dürbünün tercih edilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Çünkü dürbünle uzaktaki nesneye bakılır. Böylece esasta uzak olan şey, yakınmış gibi gözüktür. Bu durum, Kemal Tahir’in Türk aydınıyla ilgili vurguladığı temel hususlardandır. Dürbünü kullanan Türk aydını, kendisine bakılan ise Türk halkıdır.

Birinci bölüm için söz konusu edilen isim sembolizasyonu ikinci bölüm için de geçerlidir. ‘Karanlığın Dibinde’ başlıklı ikinci bölümde başlık, Anadolu’yu ifade eder. Bu bölümde muhtevaya bakıldığında reel olarak gecenin önemli bir yer tuttuğu, gündüz geçen olayların da muhteva itibariyle karanlığı hatırlattığı görülmektedir. ‘Dönemeç’ başlıklı üçüncü bölüm ise, Anadolu’da yaşanan dönemeci ifade eder. Bursa’da geçen bu bölümde Kuva-yı Milliye’nin hakimiyetini ilerletmesinin yanında Çerkez Ethem gibi Kuva-yı Milliye’ye karşı oluşacak güçlere de değinilir. Dolayısıyla bölüm, başarıya ulaşıp ulaşamama noktasında bir dönemeçte ilerlemektedir.

Bölümler, hacim itibariyle, birbirlerinden farklılık gösterir. Romanın yarısını oluşturan birinci bölümde olaylar az, diyaloglar ve çözümlemeler çoktur. Bu bölüm sonraki iki bölümün arka planını ortaya koyar. Yukarıda ayrıntıları ortaya konulan iki önemli tartışma bu bölümde geçer. İkinci ve üçüncü bölümde ise aksiyon artar. Buna paralel olarak birinci bölümde gözlemlenen fikrî yoğunluk bu bölümde yer almaz.

Dil ve Üslup

Eser, Kemal Tahir’in kendi dil ve üslubunu oluşturduğu dönemde yazdığından, başarılı bir dil ve üslup uygulaması görülmektedir. Yazar, konuya ve şahıslara uygun bir dil kullanır. Anadolu kahramanlar, Anadolu’nun farklı lehçeleriyle konuşurken İstanbullu kahramanlar İstanbul aksanıyla konuşur. Ancak yazar her ikisinde de kısa cümlelerle sade anlatımı tercih eder. Kurulan cümlelerden, bu cümlelere seçilen kelimelerden yazarın dile hakim olduğu ve dil üzerine çokça çalıştığı anlaşılmaktadır.

Üslup bakımında üç nokta dikkat çeker. Birinci olarak yazar, halk söyleyişlerine yer vererek eseri rahat okunur ve takip edilebilir bir hale getirmektedir. Olayların yoğunlaştığı ve giriftleştiği anlarda halk söyleyişinin, şehirli için, mizaha yakın kullanımına geçerek bir anlamda dikkatleri yeniden toplar. Romanda halk söyleyişleri, daha çok, Cemil’in emirleri Şaban vasıtasıyla ortaya konulur. Yazar, Şaban’ın Çankırlılı olduğunu belirterek hem kendi biyografisine atıfta bulunur hem de o yörenin konuşmasını iyi bildiğinden dolayı, Şabanı çok rahat konuşturur. ‘ki’ ve ‘ve de’ bağlaçlarıyla kurulan Dede Korkut üslubunu hatırlatan devrik ve eksilteli cümleler bu söyleyişin öne çıkan özellikleridir. Halk söyleyişini kullanan kahramanlardan Teğmen Recep’in şu cümleleri, bu türdeki kullanımın tipik örneğidir: ‘...

Belli mi olur? Basarlarsa... Koca Ayasofya'yı çekip elimden alırlarsa...Git kendini at denize... Biz burada neyi bekliyoruz yahu! Taşı, toprağı mı bekliyoruz? Hayır! Say ki Peygamber'in türbesini bekliyoruz.'⁶³¹

Üslupta ikinci önemli nokta yazarın yaptığı tahliller ve tasvirlerdir. Kemal Tahir, ustalık örneğı kabul edilebilecek tasvirlerde bulunur. Bu tasvirlerde çok derin tahlillerin yer alması ise, yazarın başarısıdır. Bu tür tasvir ve tahlillere birkaç örnek verilebilir;

'Balıkesir'den çıkıp nasıl bir yarına bağılı olduğu hiç kimse tarafından kestirilemeyecek bir bulanık geceye girdiler.'⁶³²

'Gerçek anlamıyla kendine geldi. Kendi, dolaşmaya çıkmış da, şimdi, dönüp gövdesine girmiş gibi...'⁶³³

'Cemil, dehşete bile kapılmayacak kadar şaşırmıştı.'⁶³⁴

'Bursa ovası yeşil denize dönmüştü. Bu yeşil denizin üstünde, çaylarla toprak yollar, gemilerin bıraktığı izlere benziyordu.'⁶³⁵

Mekan ve Zaman

Romanda mekanın kullanımında, yazarın diğer romanlarından fazlaca bir farklılık görülmez. Eserin geçtiğı mekanlar, İstanbul, Manis, Balıkesir ve Bursa'dır. Romanda İstanbul, barındırdığı siyasî ortam ve ahlakî yapısı sebebiyle eleştirilirken, Anadolu bu denli eleştirilmez. Mesela, İstanbul bir 'kerhaneye' benzetilirken, Anadolu için böyle bir kullanım yer almaz.

6 Şubat 1919'da başlayan roman, 1920'nin bahar aylarında biter. Düz bir zaman kullanımı vardır. Geriye dönüş çok az kullanılır. Bu zaman zarfında mevsimlerin veya ayların kurguya herhangi bir etkisi yoktur. Ancak günün dilimlerinin etkisinden bahsetmek mümkündür. Şöyle ki romanda gece önemli bir yer tutar. Birçok önemli olay gece gerçekleşir. Ayrıca gece muhtevayla bağlantılı bir şekilde leit-motif olarak kullanılır. Özellikle ikinci bölümde mekanın 'karanlığın dibi' olarak nitelenmesinin yanında, zaman olarak da gecenin karanlığı, olaylara hakim olmaktadır.

⁶³¹ a.g.e., s. 172; bu tür söyleyişin diğer özelliklerini ortaya koyan örnekler için bkz. 240, 252, 288, 360 420, 440,

⁶³² a.g.e., s. 240

⁶³³ a.g.e., s. 252

⁶³⁴ a.g.e., s. 420

⁶³⁵ a.g.e., s. 440

II.3.2.6. Cumhuriyet Döneminin Sosyal ve Siyasal Tarihi ve Bu Tarih İçinde Otobiyografi: Kurt Kanunu, Yol Ayrımı, Hür Şehrin İnsanları

1969 Yılında yayınlanan *Kurt Kanunu*, 1926'da Mustafa Kemal'e düzenlenmesi planlanan ve 'İzmir Suikastı' diye anılan olayı konu alır. Romanda 'tahlili' tarzda kurgulanan konunun Mustafa Kemal'le ilgili olması, roman etrafında çeşitli tartışmaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Rauf Mutluay'ın bu romanla ilgili yazdığı bir makalede dile getirdiği, 'Atatürk konusuna eğilmenin, beklenenin ve alışılmışın dışına çıkmayı engelleyen daha zor koşulları olmalıdır. Sanırım hiçbir Türk yazarı, bu konuda gerektiği kadar gerçekçi ve tarafsız olamayacaktır. Ve onun için Atatürk filmi çevrilemeyecek, Atatürk ve Milli Mücadele konularındaki bütün eserler, zamanın ve ulusal inançların gerektirdiği duygusal yoğunluktan kurtulamayacak. Her yana yorumlanan kişiliğiyle, yeni devrimci atılımlara maya yapılmasına çalışılırken Mustafa Kemal konusuna nesnel bir açıdan yaklaşmanın gerekip gerekmediği de ayrıca tartışılacaktır. Ama yakın geçmişimizin boyuna kurcalanması, boşluğu doldurulmamış bir ihtiyacın varlığını belirler.'⁶³⁶ şeklindeki cümlelerde ortaya konulduğu üzere Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin ilk yılları duygusallıktan uzak bir yaklaşımla ele alınamamaktadır. Bu dönemi konu alan romanlarda gözlemlenen 'kabul - red' ikilemi, hadisenin tahlilini imkansız kılmakta; hem Mustafa Kemal hakkında hem de dönem hakkında sağlıklı bakış açıları yerine, heyecanlar üretmektedir. Bu bakımdan *Kurt Kanunu*, oldukça iddialı bir eserdir.

Şüphesiz her yazar gibi Kemal Tahir de bir bakış açısından meseleye yaklaşır ve kendi fikirleri etrafında olayları kurgular. İçerik çözümlemesinden önce, romanın konu aldığı dönemle ilgili birkaç değerlendirmeyi kaydetmek, bu içerik çözümlemesinin daha anlaşılır olmasına imkan tanıyacaktır.

Mustafa Kemal, *Nutuk*'un sonunda İzmir suikastına değinir ve şu değerlendirmeyi yapar:

'Fakat Cumhuriyet düşmanları büyük komplonun safahatı hitam bulduğunu kabul etmediler. Namerdane son teşebbüse giriştiler. Bu teşebbüs İzmir Suikastı suretinde tezahür etti. Cumhuriyet mahkemelerinin kahhar pençesi bu defa da cumhuriyeti suikastçıların elinde kurtarmağa muvaffak oldu.'⁶³⁷

⁶³⁶ Rauf Mutluay, 'Kurt Kanunu', *Yeni Ufuklar*, nu: 18 (208), Eylül 1969, s. 28

⁶³⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. II, MEB Yayınevi, Ankara, 2001, s.893-894

Mustafa Kemal bu cümleleriyle, suikastı cumhuriyeti yıkmaya çalışan bir komplo olarak niteler. Şahsından ziyade, devrimlere karşı girişildiğini iddia ettiği suikastla ilgili dönemin gazetelerine de şu beyanatı verir:

‘Akim bıraktırılan suikast teşebbüsü... Benim şahsımdan ziyade mukaddes cumhuriyetimize ve onun istinat ettiği yüksek prensiplerimize müteveccih olduğuna şüphe yoktur.’⁶³⁸

Mustafa Kemal’in bu değerlendirmelerine karşılık, Lord Kinross, hem dönemi hem de suikastın sonuçlarını şu şekilde anlatır:

Gazi şimdi Çankaya’da –yanında içki arkadaşları, geçici kadınları, entelektüel gazeteciler gurubu, uysal vekilleri ve İsmet Paşa ile – yalnızdı. Eline diktatörce yetkiler geçirip muhalefeti sindirdiğinden beri, eski arkadaşları sofrasına pek uğramaz olmuşlardı. Böylece her şeyden uzak kalması Gazi’ye yaramıyordu. Bu yüzden bir takım kuşkulara kapılıyor, kendi düşmanlarına karşı durumlarını güçlendirmek için, onu kışkırtan kimselerin etkisinde kalıyordu. Aynı zamanda İstiklal Mahkemelerinin kin ve korku saçtığı memleketle de bağlantısını kaybetmişti. Bu hal muhalefetin yer altına çekilmesine ve daha kendini bilen liderler yerine, bir takım sorumsuz maceracılar tarafından sömürülmesine yol açtı ve içinde komploların gelişmesi normal olan bir hava yarattı.... İzmir duruşmaları bütün suikastçıları temizlemiş ve Gazi’nin karşısındaki Terakkiperverlerin muhalefetini de susturmuştu. Zira bundan sonra Paşalar ve arkadaşları gerçek politika alanından silineceklerdi. Onbeş gün sonra Ankara’da başlayan davanın amacı da Gazi’nin geri kalan düşmanlarını, İttihat ve Terakki üyelerini ortadan kaldırmaktı. Buradaki suç nedeni, Mustafa Kemal’in canına kasıt değil, fakat rejimi devirmeye yönelmiş siyasî bir teşebbüstü... Gazi’nin İttihatçı liderlere karşı duyduğu kişisel kin ve kuşku, şimdi memleketteki ekonomik kargaşalık haberlerinin yarattığı endişe ile daha çoğalmış ve bir kuvvet gösterisinde bulunmak zorunluluğu kendini göstermişti. Üstelik paşaların serbest bırakılması bazı çevrelerde bir zayıflık belirtisi gibi de yorumlanabilirdi. Bundan başka dışarıdaki Musevi teşekkülleriyle daha bir takım kuruluşlar, Cavit’in beraat ettirilmesi için baskı yapıyorlardı... Mustafa Kemal, muhaliflerini ortadan kaldırmasının ve diktatörlüğe doğru kaymasının

⁶³⁸ (Aktaran) Rauf Mutluay, a.g.m.

nedenlerini sonradan bir arkadaşına açıklarken, ‘Halktan çekiniyordum.’ demişti. Halka, her zaman Türkiye’yi kurtaranların onlar olduğunu söylüyordu. Ama ne tuhaftır ki, şimdi halktan çekindiği için, öne sürdüğü bütün demokrasi ilkelerine aykırı bir siyaset gütmeye başlamıştı.’⁶³⁹

İÇERİK

İzmir Suikastı

Kemal Tahir, suikastı büyük oranda bilinen tarihsel gerçeklere bağlı kalarak anlatır. Ancak, bu bilinen bu tarihsel olayların arka planını irdelemede genel tezlerin dışına çıkmaktadır. Yazar, ‘Çok önceden bilindiği, dikkatle izlendiği anlaşılan bu suikast teşebbüsü de ekmeklerine yağ sürdü... Bir taşla iki değil, üç kuş vuracaklar gibime gelir. Muhalif mebusların gürültüsünü, paşaların ordudaki nüfuzunu, İttihatçılığın kökünü hep birden kazıyacaklar...’⁶⁴⁰ şeklindeki ifadeleri Kara Kemal’e söyletmekle, suikastın arka planını, daha ziyade, Lord Kinross’un bakış açısıyla yorumladığını ortaya koyar. Bu değerlendirmelerin ardından Kemal Tahir, yansıtıcı kahraman Kara Kemal Bey vasıtasıyla, suikastın İttihatçılar tarafından hangi psikolojiyle gerçekleştirilmek istendiğini dile getirir. Kara Kemal, İttihatçıların yanlışlarını dile getirmekle beraber, Cumhuriyet yönetiminin uygulamalarını da eleştirir. Kara Kemal özellikle geçmişlerini yakından bildiği Cumhuriyet kadrolarından birçok insanın hak etmediği halde yüksek mevkiler elde etmelerini tenkit eder. Bu durum, İttihatçıların da ‘aynı iştahla’ suikasta sarılmalarına sebep olmaktadır. Kara Kemal, bu çözümlemesine rağmen, ‘Suikast fikirleri, her zaman serserilerden, kan dökmeye yakın tez canlılardan gelir. Aslında bunlar karamsar oldukları halde iyimser görünen delilerdir.’⁶⁴¹ şeklindeki ifadeleriyle, suikastı bir tür cinnet hali olarak değerlendirir. Kara Kemal, İttihatçıların suikastla ilgili yaptıkları hesapları şu ifadelerle dile getirir:

- Nasıl bir hesaptır bu?
- ‘Arkada ordu var’ hesabı... ‘Ordu bizden’ hesabı... ‘Aman vakit geçiyor, devlet elden gidiyor, bu da korkaklıktan böyle oluyor’ aldatmacası kafalarda tek fikir haline gelmişse suikastçı söz anlamaktan çıkmıştır. Azgınlaşır, çoğuzaman darağacına doğru var gücüyle gözü kapalı atılır, yanı sıra, suçlu suçsuz başkalarını da sürükler.’⁶⁴²

⁶³⁹ (Aktaran) Rauf Mutluay, a.g.m.

⁶⁴⁰ *Kurt Kanunu*, s. 142

⁶⁴¹ *Kurt Kanunu*, s. 246

⁶⁴² a.g.e., s. 247

Kara Kemal, yaptığı değerlendirmelerde, suikastı meşru gören bir yaklaşım içinde olmaz. İttihatçıların komitacılığını eleştirerek, bu suikastın da İttihatçıların daha önceki dönemlerde yaptıkları yanlışların bir uzantısı olduğu inancını ortaya koyar.⁶⁴³

İttihatçılar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti⁶⁴⁴

Roman, diğer romanlara göre İttihatçıların daha genişçe ele alındığı bir eserdir. *Yorgun Savaşçı* ve *Esir Şehrin İnsanları*'nda Doktor Münir vasıtasıyla gündeme getirilen İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu romanda, cemiyet içinde büyük vazifeler almış, iase nazırlığı yapmış Kara Kemal Bey vasıtasıyla eleştiriye tabi tutulur.

Romanda iki önemli İttihatçı kahraman vardır: Abdülkerim Bey ve Kara Kemal. Abdülkerim Bey, 'İttihatçıların namı komitacısı' ve Ahmet Samim suikastının failidir. İttihatçıların genel karakteri olan komitecilik ve kıyıcılık Abdülkerim Bey'de de vardır. İzmir Suikastını organize edenlerden biridir. Hiçbir tehlikeli işe bulaşmadan suikastın getireceği imkanlardan faydalanmayı ummaktadır. Kemal Tahir, onu, 'Aslında mutasarrıflık, valilik yapmamış, bütün bu makamlarda düpedüz polislik etmişti. Yaratılışında, hem kolayca adam öldürecek kadar suça yatkınlık, hem de, sinirlerini hiç zorlamadan adam kovalamak, hafiyelik, Türkçesi fermada, kuyruğunu yarım saat hiç kımıldatmadan av gözleyen kopaylık vardı...' ⁶⁴⁵ Kendisi bütün ömründe, düşünmeyi başkalarına bırakmıştı... ⁶⁴⁶ En dalgın sırasında, hatta uykudayken, tehlikeyi sezip silahını karanlığa boşaltarak pireyi gözünde vurmasına kendisi bile şaşardı... ⁶⁴⁷ şeklindeki cümleleriyle anlatır.

Diğer itttihatçı kahraman Kara Kemal ise, Kemal Tahir'in inşa ettiği en önemli karakterlerden biridir. Abdülkerim Bey kadar kıyıcı olmayan Kara Kemal, hakkında yapılan değerlendirmelerin çoğunda, yumuşak, iyimser ve yardımsever, bir kişilik olarak tanıtılmaktadır. ⁶⁴⁸ İstiklal Mahkemeleri reislerinden Kılıç Ali ise Kara Kemal'i, 'Kara Kemal, Malta'dan döndüğü vakit, mütevellilik sıfat ve selahiyetiyle İttihatçıların meşhur Kantariye,

⁶⁴³ Sukastın tarihi, tahlili ve hakkındaki farklı yaklaşımlar için, bu çalışma kapsamında da faydalandığımız şu kaynaklara bakınız.

Uğur Mumcu, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1992

Fahri Can, 'İzmir Suikast Teşebbüsü ve Kara Kemal', *Yakın Tarihimiz*, c.4, 1963

Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, Temel Yayın Dağıtım, İstanbul, 1971

Faik Günday, 'İzmir Suikastı'nın İç Yüzü', *Dünya*, 3-12 Eylül 1956

Feridun Kandemir, *İzmir Suikastının İç Yüzü*, Ekicigil Yayınevi, İstanbul, 1955

⁶⁴⁴ Tekrara düşmemek için diğer eserler münasebetiyle değinilen husularda burada ayrıca değinilmeyecektir.

⁶⁴⁵ *Kurt Kanunu*, s. 21

⁶⁴⁶ a.g.e., s. 155

⁶⁴⁷ a.g.e., s. 210

⁶⁴⁸ Samed Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 79

Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 128,129

Sadi Borak, *İktidar Koltuğundan İdam Shpasına*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1962, s.150

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s. 12

Galip Vardar, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 395, 404-405

Milli İhracat vesair şirketlerinin başına geçmiş, tevbiini etrafına toplamış, zahiren şirketleri canlandırmaya ve bu şirketlerin sermayesini kurtarmaya çalışıyor gibi bir vaziyet almıştı.⁶⁴⁹ şeklindeki cümleleriyle değerlendirir. Romancı açısından düşünüldüğündeyse, Kara Kemal İttihatçıların prototiplerinden biri olması, geçmişle hesaplaşması, yeni yönetimin yanlışlarından rahatsız olması gibi sebeplerle ideal bir kahramandır. Kara Kemal, iase nazırlığı döneminde, Kemal Tahir'in karşı çıktığı bir ekonomi uygulaması olan devlet eliyle zengin yetiştirme düşüncesinde olmuşsa da, sonradan bu düşüncelerini dahi eleştirebilecek bir tecrübeye ulaşır. Bu bakımdan Kemal Tahir'in Kara Kemal'i yansıtıcı kahraman olarak kullanırken onun gerçek hayattaki tüm uygulamalarına destek verdiği düşülmemelidir. Aynı şekilde Kara Kemal'in kurgulanış biçiminden hareketle, yazarın İttihatçıları desteklediği şeklinde bir yorum Kemal Tahir'i maksadının tersi istikametinde anlamak olacaktır.

Kemal Tahir, Kara Kemal'i yansıtıcı kahraman olmanın 'ağırlığı' içerisinde anlatır. Kara Kemal, geçmişle hesaplaşabildiği, İmparatorluğun kendi ellerinde öldüğüne inandığı için önemlidir. Komitacılık yönünün diğerlerine göre az olması da, Kara Kemal'i yazar açısından önemli kılmaktadır. Yazar, Kara Kemal'i şu ifadelerle tanıtır:

Kara Kemal'in nazırlığı gelişigüzel nazırlıklardan değildir... Kocaman İmparatorluğun kaderini elinde tutan birkaç kişiden biriydi, belki de bir aralık birinci... Salt politikada kalmadı Kara Kemal Bey... Milletın açlık tokluk sorumluluğunu yükledi. Olağanüstü zamanlarda açlık tokluk ipleri, ayrıca insanların ahlaklarını da ilgilendirir.⁶⁵⁰

'Suikastın sözünü şaka olarak dahi ettirmeyen', İstanbul'daki tüm esnafın tanıdığı ve sevdiği Kara Kemal, 'Pısırik, yapışkan yumuşaklardan da' değildir. Her ne kadar suikasttan hoşlanmasa, komitacılığın geçerli bir yol olmadığını dile getirse de geçmişi onu rahat bırakmaz. Yazar, onun bu durumunu ifade ederken, 'Kendi durumunda bir adam, ne kadar çabalasa, politikanın dışına kesinlikle çıkamazdı.'⁶⁵¹ değerlendirmesini kaydeder. Kara Kemal her ne kadar, suikastın dışında kalsa da, arkadaşlarının onu rahat bırakmadığı gibi, Cumhuriyet idaresi de rahat bırakmaz. Mahkeme reisi, suikastı Kara Kemal'in planladığını, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı da yine Kara Kemal'in organize ettiğini düşünmektedir. Bu sebeple suikastçılara 'Kara Çete' denilmektedir.⁶⁵² Kemal Tahir, Kara Kemal'i, nihai değerlendirmesinde, 'Sahici Osmanlılardan' biri sayar. 'Kara Kemal Bey'e nazırlıktan, sınırsız iktidar gücünden hiçbir cıvıklık svaşmamıştı. Ancak sahici Osmanlılarda görülen,

⁶⁴⁹ Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemeleri Hatıraları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.26

⁶⁵⁰ *Kurt Kanunu*, s. 237

⁶⁵¹ *Kurt Kanunu*, s. 100

⁶⁵² a.g.e., s. 146

sırasında çok yumuşak, sırasında çok sert kişiliğini, bu en umutsuz durumda bile koruyordu.⁶⁵³ şeklindeki değerlendirmesinde, Kara Kemal'i zıtlıklar arasında kendine bir yol bulabilmiş, ancak drama düşmekten de kurtulamamış aydın olarak ortaya koyar.

Yazara göre, İttihatçılar, ihtilal için gerekli ve yeterli şartlar oluşmadan, yanlış hesaplarla işe girişmişlerdir. Yazar, bu konuyu, *Kurt Kanunu*'ndan ziyade *Yorgun Savaşçı* romanında tartışır. Özellikle İttihatçıların getirdiklerini iddia ettikleri hürriyetin, kimin için ve hangi ihtiyaca binaen olduğunu sorguladığı bu romanda, ihtilalin meşruiyetten uzak olduğunu ifade eder.⁶⁵⁴

İttihatçıların komiteciliği, romanda İttihatçılarla ilgili olarak en çok üzerinde durulan konudur. Yazarın İttihatçıların komiteciliğine vurgu yapmasını, romanın konusuyla ilgili düşünmek mümkündür. Romanın başında Abdülkerim Bey'in 'geçemedik komitacılıktan devlet adamlığına...' ⁶⁵⁵ şeklindeki ifadeleri, İttihatçıların komitacılığı bir karakter haline getirdiklerini ortaya koymaktadır. Aynı bağlamda Kara Kemal, İttihatçıları, 'kendi mizaçlarının içinde kalmış adamlar' ⁶⁵⁶ olarak niteleyerek bu insanlarda komitacılığın ve kısıcılığın değişmez bir yapı haline geldiğini ifade eder. Ayrıca yazarın Abdülkerim'in değerlendirmesini romanın başında kaydetmesi de, İzmir Suikastını yorumlaması açısından dikkat çekicidir.

Kara Kemal, İttihatçıların komitacılığıyla ilgili bir değerlendirmesinde, 'namerd' adamları komitacılıkta kullandıklarını, bunun da memleketin batma sebebi olduğunu kaydeder. Bu bağlamda İzmir Suikastında ismi geçen Sarı Efe Edip'i, 'Korkak, utanmaz, ortaoyunu efesi, çirkef, ırz düşmanı' ifadeleriyle değerlendirdikten sonra, kaydettiği 'Anlaşıyor neden batırabildik koca imparatorluğu on yıla vardırmasın...' ⁶⁵⁷ ifadesiyle bu düşüncesini ortaya koyar. Kara Kemal, başka bir değerlendirmesinde de, İttihatçıların komitacılığa baş vurma ile 'aslında kendilerini aldattıklarını', bu sebeple de iktidarı hak etmedikleri halde ele geçirdiklerini dile getirir. ⁶⁵⁸ İttihatçıların yaptıkları hataları, kendi fikri açılımı içerisinde değerlendiren Kara Kemal, İttihatçılıkta, komitacılıktan gelen etkiyle 'kabadayılara' güvenmelerini ise, İttihatçıların Türk toplumunu tanıyamadıklarının bir delili olarak kaydeder. ⁶⁵⁹

⁶⁵³ a.g.e., s. 268

⁶⁵⁴ bkz. *Yorgun Savaşçı*, s. 122-125, 13, 24, 28, 44

⁶⁵⁵ *Kurt Kanunu*, s. 20

⁶⁵⁶ a.g.e., s. 244

⁶⁵⁷ a.g.e., s. 79

⁶⁵⁸ a.g.e., s. 91

⁶⁵⁹ a.g.e., s. 138

Kemal Tahir, İttihatçıların komitacı özelliklerinin arka planını irdelerken, Batılaşma meselesiyle bağlantı kurar. İttihatçıların, Batılaşan, böylece yıkılışa giden Osmanlı toplumunda ortaya çıkan ve Batılı hesaplardan kendini kurtaramamış bir hareket olmasının, hareketin ittihatçı karakterinde etkili olduğu inancındadır.

Osmanlı'nın yıkılışını, dış güçlerin muhtemel etkileri noktasında 'anlayan' Kemal Tahir, bu yıkılış sürecinde ortaya çıkan her hareketi bu ilişki içerisinde değerlendirir. Bir söyleşisinde dile getirdiği, 'Belli bir dönemden bu yana Osmanlılıkta meydana gelen ayaklanmalar, altüstlükler, iktidar değişiklikleri iç nedenlerden yerli guruplar tarafından yapılmış görünüyorsa da, o kadar da bu işlerde çeşitli ve çelişkili dış güçlerin etkisi olmuştur. Yani bence, tarihimizin son 170 yıllık döneminde Osmanlı Osmanlı'ya, Türk Türk'e kalındığını ileri sürmek zordur. Rumeli İttihat Terakki'sinin, ki doğuşu 1906'dır, tarih yüzüne çıktığı dönem, bu dış güçlerin memlekette en başı boş bir biçimde fınk attığı korkunç bir dönemdir. Ayrıca iktidarı da ele geçiren İttihat Terakki, kapitülasyonları kaldırmak çabalamalarına rağmen bu dış güçlerle ciddi olarak boğuşmaya girdi sayılmaz.'⁶⁶⁰ şeklindeki fikirleriyle, Osmanlı'nın yıkılışında dış güçlerin birinci etken olduğu inancını ortaya koyar. İttihatçıların bu işe, bilerek veya bilmeyerek, kanmalarını da İttihatçıların hataları olarak görür. Yazar, yukarıda kaydedilen fikirlerine paralel bir şekilde romanda dile getirdiği, fikirleriyle de dış güç etkisine dikkat çeker:

'Bunların (dış güçlerin) burada, gizli açık kum gibi örgütü var. Bu örgütler, idareci kadroların her basmağıyla gizli, açık ilinti kurmuş...'⁶⁶¹

'Yüz elli yıldan beri bu memlekette, her zaman, bizim işlerimize karışan, daha korkuncu, her zaman da sözlerini geçiren dış örgütler vardır.'⁶⁶²

'Makedonya'da Hüseyin Hilmi Paşa komutasına verilen on bin kişilik ordu, dıştan İngiliz-Fransız, içten Alman kontrolündeydi. Manastır cuntası... Miralaya Sadık... Vehip... İngiliz cuntasıdır. Arnavutların toplanıp hürriyet istemeleri resmen İngiliz oyunu... Selanik masonluğunun çoğu İngilizci... Buna karşılık Selanik cuntası, Enver- Talat Almancı...'⁶⁶³

'Abdülhamit'i indirip Reşat'ı bindirmek, hiçbir yerli hesabın sonucu olamaz. Devleti dinamitlemekti bu, ancak yabancı güçlerin işlerine gelirdi.'⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ Naci Çelik, 'Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir'le Bir Konuşma', *Yeni Dergi*, nu:64, 1970

⁶⁶¹ *Kurt Kanunu*, s. 141

⁶⁶² a.g.e., s. 253

⁶⁶³ a.g.e., s. 261

⁶⁶⁴ a.g.e., s. 263

‘... ‘Herifler bizi bu kez tutar ister istemez. Çünkü buna mecburdurlar.’ diyecekler. Oysa, dış güçler insanı hiç tutar mı kârı olmayınca. Kârı da oldu mu, iki kârı çıkaramaz bu memleket... Aslında hiçbir memleket, dışarıya sürgit kazanç verse, toplayamaz iki yakasını bir araya...’⁶⁶⁵

Kemal Tahir, İttihat ve Terakki hareketinin dış güçlerin planının bir parçası olduğunu, bu sebeple memleket adına yaptıklarının, ülkenin gerçekten ihtiyaç duyduğu reformlarla ilgisinin bulunmadığını vurgular. Ancak yazar, İzmir Suikastında bu dış bağlantıyı söz konusu etmez. İzmir Suikastını daha ziyade İttihatçıların karakter haline gelen bazı özelliklerine ve Cumhuriyet idaresinin uyandırdığı tepkilere bağlar. *Yorgun Savaşçı*, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Yol Ayrımı*’nda dış güçlerin Milli Mücadele’de oynadığı role dikkat çeken yazar, bu romanda daha ziyade İttihatçıların ve genel olarak batılaşma yanlısı aydınların dış güçlerle ilişkisine vurgu yapar.⁶⁶⁶

Kemal Tahir’in dış etki bağlamında söz konusu ettiği, ancak İttihatçılardan ziyade, Osmanlı’nın Batılaşma tarihinin geneliyle ilgili bir başka konu da misyonerlik faaliyetleridir. Bu bağlamda özellikle yabancıların açtıkları okullara dikkat çeken yazar, ‘1914’te, yabancıların ALTI BİN okulu vardı, Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içinde... Neden açmışlar bunları? Niçin bunca parayı harcıyorlar? Akıllanalım diye mi? Hayır, işe yarar ajan yetiştirmek için... İktidara geldin mi, bilirsin gizli açık bütün yabancı örgütler... Kim kime çalışıyor, aşağı yukarı bunu da bilirsin... Ama hiçbir şey yapamazsın! Daha doğrusu hiçbirinin temellerine dokunamazsın! Çünkü güç yetiremez olmuşsundur çoktan... En değersiz imtiyaza dokunayım dersin gök başına yıkılır. Kanlı bıçaklı düşmanlar birleşiverir sana karşı...’⁶⁶⁷ şeklindeki ifadeleriyle bu misyoner okullarının Osmanlı’da meydana getirdiği batılaşma etkisini ortaya koyar. Kemal Tahir, yukarıda ifade edildiği üzere, Osmanlı’nın yıkılışında iç güçler veya iç etkiden ziyade dış güçlerin etkisine vurgu yapar. Çünkü ona göre, dış güçler, misyoner okulları gibi faaliyetleriyle iç güçleri kendi etkileri altına almışlardır. Yazar, Cumhuriyet idaresinin de bu etki altında kaldığını düşünür.

Kemal Tahir, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni bizzat konu etmenin yanında, cemiyetle ilgili bazı tartışmalı olayları da romanına taşır. Bunlardan öne çıkanlar, 31 Mart Vak’ası ve Abdülhamit’in tahttan indirilmesidir.

⁶⁶⁵ a.g.e., s. 277

⁶⁶⁶ Burada şu husus da belirtilmelidir ki Kemal Tahir, bir komplo teorisyeni değildir. Ortaya koyduğu fikirleri komplo olarak nitelerek doğru olamaz. Bu fikirlerin ilmîliği, tutarlılığı tartışılabilir ancak, bir tarih felsefesi ışığında hadiselerin yorumlanmasıyla ulaşılan fikirler oldukları da göz ardı edilmemelidir

⁶⁶⁷ *Kurt Kanunu*, s. 264-265

31 Mart Vak'ası'na, birkaç değerlendirmede değinen Kemal Tahir, bu konuyla ilgili olarak İttihatçıları konuşturur. Bu konuda, Mizancı Murad'ın 'Başkaldırmış askerin içinde er kılığına girmiş İttihatçı subaylar vardı.'⁶⁶⁸ değerlendirmesini merkez alan yazar, bunu Kara Kemal'e, 'Almanların desteğiyle, avcı taburlarını kullanarak 31 Mart'ı çıkarıp Abdülhamit'i alaşağı etmeseydik, silinip süpürülmüştü Selanik cuntası... (31 Mart) Bizim marifetimiz sayılır az biraz... düşünsene, en güvendiğimiz subayların komutasındaydı bu taburlar... ne cehennemdeydi yobaz kıskırtması sürüp giderken... Asker başkaldırdığı zaman neredeydiler? Sonra neden harp divanına çekip asmadık, ödevlerini bırakıp savuşan bu herifleri?'⁶⁶⁹ şeklinde söylemek suretiyle teyit ettirir. 31 Mart'taki 'Alman Parmağı'na' vurgu yapan Kara Kemal, Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in Hüseyin Cahit'e benzediği için öldürüldüğüne dair haberlerin de yalan olduğunu, Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in benzerlikten değil, Alman karşıtı görüşleri sebebiyle öldürüldüğünü kaydeder.

Kemal Tahir, Kara Kemal'e, Abdülhamit'in tahttan indirilmesini de bu çerçevede yorumlar. Kara Kemal, 'Abdülhamit'in indirilmesi, Alman politikasını bırakıp Hürriyet'ten sonra, İngiliz politikası gütmek istemesi yüzündendir... Abdülhamit'i indirip Reşatı bindirmek hiçbir yerli hesabın sonucu olamaz.'⁶⁷⁰ şeklindeki değerlendirmeleriyle, Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde de İttihatçıların hatalı olduğunu, bu konuda da dış güçlerin oyunlarına geldiklerini kaydeder.

Çeşitli Uygulamalarıyla ve Meseleleriyle Cumhuriyet Yönetimi

Romanda, Cumhuriyet yönetimine yönelik eleştirilerin çoğu iki kaynaktan gelmektedir. Bunlardan birincisi, İttihatçılar, ikincisi yine itttihatçı olan ama yansıtıcı özelliğiyle yazar adına konuşan Kara Kemal Bey'dir.

İttihatçıların Cumhuriyet'e yönelik eleştirilerini Abdülkerim Bey dile getirir. Romanda Abdülkerim Bey'in yansıtıcı kahraman olduğu görülmez. Yazar, Abdülkerim Bey'in dile getirdiği fikirleri, bazı yönleriyle İttihatçıların psikolojilerine bağlasa da, bazı yönleriyle, kabul eder. Suikasta kalkışan İttihatçıların, hem suikasta niçin kalkıştıklarını, hem de Cumhuriyet idaresine bakışlarını, 'Bunlar, değersiz buluyorlardı yeni idarecileri... Layık görmüyorlardı çıktıkları yerlere... Kızıyorlardı. Kimi bilgide, tecrübelilikte üstün görüyordu kendini, kimi kabadayılıkta... Kabadayılar, Cumhuriyetçi olan eski komitacılara kızıyorlar. İstiklal mahkemeleri başkanlıklarına... Sorgusuz morgusuz, adam asabilmelerine

⁶⁶⁸ a.g.e., s. 262

⁶⁶⁹ a.g.e., s. 261-262

⁶⁷⁰ a.g.e., s. 262-263

imreniyorlar.’⁶⁷¹ cümleleriyle dile getirir. Bu ifadelere yazar açısından bakıldığında, yazarın, hem ittihatçıları, hem de cumhuriyet yönetimini eleştirdiği görülmektedir. Yazarın Abdülkerim Bey’e ‘imreniyorlar’ kelimesini kullandırması özel bir vurguya binaendir. Şöyle ki, ‘sorgusuz morgusuz adam asan’ İstiklal Mahkemeleri, ne kadar yanlış yapıyorsa, sadece bu güce ulaşmaya çalışan insanlar da aynı yanlış yapmaktadır. Ayrıca, Kemal Tahir’in İttihatçıları ve Cumhuriyet yönetimini aynı kelimelerle anlatması bir devamlılığa vurgudur. Cumhuriyet toplumunu ve kadrolarını Osmanlı’nın devamı sayan yazar, Osmanlı’daki ‘memur devlet’ anlayışının Cumhuriyet’e de geçtiğini düşünmektedir. Meseleye bu şekilde yaklaşıldığında, İttihatçıların yanlışın düzeltilmesine değil de gücün kaynağına talip olmaları anlaşılır hale gelmektedir.⁶⁷²

Kemal Tahir, İttihatçıların Cumhuriyet idaresine yönelik eleştirilerini daha ziyade, suikastın mantığını açıklamak gayesiyle verir. Kendi eleştirilerini ise, Kara Kemal Bey vasıtasıyla dile getirir. Bu konuda Kara Kemal Bey’i uzun uzadıya konuşturması, roman tekniği açısından sakıncalı bir duruma sebep olsa da⁶⁷³, yazar, bu tercihten vazgeçmez. Yazarın bu konudaki diğer yansıtıcı kahramanı Doktor Münir’le çok büyük oranda örtüşen Kara Kemal, Cumhuriyet yönetimine yönelik eleştirilerini daha ziyade ekonomi alanında yoğunlaştırır.⁶⁷⁴ Batılaşma konusunda da önemli fikirlere sahip olan Kara Kemal, Cumhuriyet yönetiminin liberal ekonomiyi benimsemesini, Türk toplumunun tarihsel misyonuyla ters bir durum olarak değerlendirir. İzmir İktisat Kongresi’nde liberal sistemin kabul edilmesinin yanlış olduğunu, liberal demenin ‘bırak yapsın, bırak geçsin’ demek anlamına geldiğini, bunun da yabancılara yarayacağını kaydeder. Kara Kemal, İaşe Nazırlığı yaptığı dönemde, yerli zenginler oluşturmak, böylece devlete ekonomik bir kalkınma yaşatmak istemiştir. ‘Devlet eliyle zengin yetiştirme’ de denilen bu politikayı zamanında kendisinin de

⁶⁷¹ a.g.e., s. 77

⁶⁷² Abdülkerim Bey’in şu ifadelerini de yukarıda yapılan çözümleme kapsamında düşünmek mümkündür: ‘Vatan-millet lafı edenler var. Mübadil mallarını bölüşüyorlarmış kodamanlar... Musul parayla satılmış... Olmaz diyen Lazistan mebusu Şükrü Bey, Topal Osman gibi bir rezile boğdurulmuş... Hile katılmış son seçimlere... Bununla yetinmeyip Terakkiperver parti kapatılmış. Şeyh Sait ayaklanmasını bahane edip söz hürriyetini, yazı hürriyetini ortadan kaldıran Takriri Sükun kanunu çıkarılmış... Gazeteciler İstiklal Mahkemelerine verilmiş kanunsuz... Niyetleri terör yoluyla diktatörlükmüş... Yaşamaz hale gelmiş memleket... Oysa, cephelelerde İttihatçı subayların, cephe gerisinde İttihatçı memurların, ittihatçı eşrafin gücüyle kazanılmış zafer... Hanedanla halifelğin kaldırılması İngilizlerin işine geliyormuş aslında... Bunu böyle düşünenler vatan haini sayılmış...’ *Kurt Kanunu*, s. 78

⁶⁷³ Mesela Rauf Mutluay, Kara Kemal Bey’in bu şekilde konuşturulmasını romanın bir eksiği olarak kaydeder. Rauf Mutluay, a.g.m.

⁶⁷⁴ Kara Kemal eleştirilerini ekonomi alanda yoğunlaştırmakla beraber, bir monolog halinde Cumhuriyetin kuruluş yıllarından romandaki zamana, 1926’ya kadarki dönemin siyasi olaylarını da değerlendirir. Bu değerlendirmelerde, halka hürriyetten ziyade baskının götürüldüğü vurgusu dikkat çekmektedir. *Kurt Kanunu*, s. 105-110

uyguladığını, ancak başarıyla ulaşamadığını ifade eder.⁶⁷⁵ Türk toplumunda liberal sistemin uygulanması, toplumun kimliği haline gelen Doğu toplum özelliği açısından mümkün değildir. Çünkü Doğulu toplumlarda belli bir zümre/sınıf oluşmamıştır. Bu açıdan, yazara göre, Cumhuriyet'in ekonomi politikaları tutarlı değildir.

Kara Kemal, Cumhuriyet idaresinin uyguladığı liberal sistemin yabancı güçlere yarayacağını, Lozan'da Batılı ülkelerin sergilediği tavırla misallendirir. Batılı devletlerin Lozan'da ekonomik kapitülasyonların değil, adli kapitülasyonların üzerinde durmalarına dikkat edilmesi gerektiğini, bu dikkatle, memleketin iktisat temeliyle ilgili hiçbir ana kanun gelmeden, Medeni Kanunun, Ceza Kanunun, Borçlar Kanununun, İcra İflas Kanununun niçin 'alelacele çevrilip getirildiğinin' anlaşılacağını ifade eder.⁶⁷⁶ Kara Kemal, Cumhuriyet idaresinin yaptığı ekonomik sistem tercihinin ne anlama geldiği, Türkiye ile olan ilgisinin ne olduğu konusunda ise, bu konudaki fikirlerinin özeti mahiyeti olması bakımından da önemli olan, şu ifadeleri kaydeder:

'Bu düzende Doğulu devlet, halkalara karşı ödevlerini yerine getiremez olur. Halkın düşmanlığı, bir anlamda da umutsuzluğu arttıkça artar. Yüksek idarecilerle onların hırsızlık ortakları da bu umutsuz haklara gittikçe daha etkili kötü örnek olurlar. Bir yandan zenginlik düşmanlığı alıp yürürken öte yandan, insanlar, içinde debelendikleri kara yoksulluktan ancak vurgunla, kanunsuz çarpmalarla, lotaryalar yoluyla kurtulacakları inancına varırlar. Böyle ortamlarda hırsızlık ayıp olmaktan çıkar... Böyle ortamlarda halklara doğruları anlatmak giderek imkansızlaşır. En akıl almaz yalanlar, hayaller tabulaşarak en açık gerçeklerin yerini tutar.⁶⁷⁷... Böyle durumlarda, politikacılar hırsızlıkla suçlamak onların seçim güçlerini azaltmaz, tersine artırır... Cumhuriyet, Batıdaki gibi sınıf şuuruna varmamış zenginlere dayanamazdı. İster istemez halkçı olmak zorundaydı. Halkçı bir cumhuriyetin halkçı etkileri silerek yaşayabilmesi, güçlü bir bağımsız devletin çevresinde halkları hemen örgütlemekle mümkündü. Bunun en büyük düşmanı, halklara denetleme hakkı tanımayan despotik memur – devlet kurmak olurdu ki, böyle bir devletin kuracağı bütün ekonomik tesisler, araçların, bir de onların ortağı büyük memurların çıkarına çalışır.'⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ *Kurt Kanunu*, s. 278

⁶⁷⁶ a.g.e., s. 282

⁶⁷⁷ Bu cümleyi, Kemal Tahir'in Cumhuriyet döneminde ortaya konulan resmi tarih tezine yönelik bir eleştiri olarak kaydettiği de düşünülebilir. Çünkü yazar, resmi tarihin gerçekleri değil, hayalleri anlattığı inancındadır.

⁶⁷⁸ *Kurt Kanunu*, s. 283-285

Cumhuriyet idaresine yönelik bir eleştiri de romanın son bölümünde ortaya çıkan ve yazarın çok canlı bir şekilde anlatmayı başardığı Emin Bey'den gelir. Emin Bey, yeğeni Gazeteci Murat'ın arkadaşları suikast olayının ayrıntılarını dinlemek için geldiklerinde, gençlerin konuşmalarından ve tavırlarından edindiği intibalarla Cumhuriyet yönetimini eleştirir. Emin Bey, gençlerin Mustafa Kemal'in adını 'gerçek iman sahiplerinin peygamberlerini anarken gösterdikleri derin saygıyla' anmalarını, yadırgar. Gençlerin Şeyh Sait isyanının bahane edilerek hürriyetlerin kısıtlanmasını, Takrir-i Sükun kanunu eleştirmelerini ise doğru bulur.⁶⁷⁹

Kara Kemal'in ölümünden sonra Emin Bey, onun fikirlerini dile getirir. Böylece romandaki ikinci yansıtıcı kahraman haline gelen Emin Bey, Kara Kemal'den naklederek Cumhuriyet idaresinin hilafeti kaldırmasını da eleştirir. Halifeliğin kaldırılmasının 'bizden çok Müslüman sömürgeleri olan batılı devletlere yaradığını' aktaran Emin Bey, devamla, 'Halifelik sürülüp çıkarılırken, Fener Patrikhanesinin İstanbul'da bırakılmasına akıl erdirmek zordur. Nitekim Türkçe'den başka dil bilmeyen Anadolu Rumları gönderildiği halde, İstanbul'un Feneryot Rumları neden bu işin dışında tutuldu. Tekkeler kapatıldığı halde, niçin dokunulmadı mason localarına. Osmanlılığın iyi yönlerinin reddedilmesine karşılık, dış borçlarının yüklenilmesine, doğrusu akıl erdirmek zordur. İleride de akıl erdirecekler pek bulunmasa gerektir. Medreseler kapatıldığı halde Papaz okullarına dokunulmaması...' ⁶⁸⁰ cümlelerini aktarır. Bu cümlelere bakıldığında, Kemal Tahir, halifeliği, Müslüman toplumlar üzerinde bir etki merkezi olarak görmekte, fonksiyonunu bütün kaybetmişliğine rağmen, sembolik olarak bir etkisinin olacağı, dolayısıyla Doğu toplumu olan Türkiye'nin Batı'ya karşı elini güçlendireceği inancını taşımaktadır. Türkiye'de daha ziyade bazı İslamcı aydınlarca seslendirilen bu fikirler ile Kemal Tahir'in fikirlerinin örtüşmesi, ele alınan meselede merkezin birlikteliğinden kaynaklanmaktadır. Kemal Tahir, İslamcı aydınların tersine, halifeliği, sadece siyasî etkisi yönüyle düşünmektedir; konuya dinî bir kaygıyla yaklaşmamaktadır. Ancak bunu ifade etmesi, yazarın entelektüel 'kamplardan' birine hapsedilmesini sonuç vermiştir. Bu bakımdan hilafetle ilgili yukarıdaki ifadeler, sadece roman bağlamındaki değerlendirmeler olarak kalmamış, Kemal Tahir'e atfedilen entelektüel kimliğin de aslî unsurlarından biri olmuştur.

⁶⁷⁹ Kemal Tahir'in bu romanda Mustafa Kemal'i anlatış biçimi de yazara yönelik eleştiri konusu olmuştur. 'Sarı Paşa' nitelemesiyle, bir 'hafife alma, küçümseme' duygusu içerisinde kendisinden bahsedilen Mustafa Kemal, daha ziyade Kara Kemal Bey'in gözüyle anlatılmıştır. Bu anlatışta da, Mustafa Kemal'i öven bir bakıştan ziyade, eleştiren bir bakış gözlenmektedir. Kara Kemal, Mustafa Kemal'i, vaktinde kendilerinin yaptıkları yanlışlara düşen biri olarak görür. Özellikle ekonomik uygulamalarını eleştirir. Batılılaşma taraftarı olmasını, Osmanlı'yı yıkılışa götüren süreci kavrayamaması olarak düşünür. Mustafa Kemal'in eski bir İttihatçı ve suikasta ismi karışan birisi tarafından anlatılması da eleştiri konusu olur.

⁶⁸⁰ *Kurt Kanunu*, s. 333-334

Cumhuriyet idaresinin halkla ilişkisi üzerinde de duran Kemal Tahir, halk adına yapılan devrimlerin halka rağmen gerçekleşiyor olmasını, devrimdeki yerlilikten uzak mahiyetle ilgili değerlendirir. Kara Kemal Bey, Cumhuriyet kadrolarının Anadolu'ya yaptıkları gezi haberlerinde 'yaşlı kadın ve erkeklerin el- daha korkuncu- AYAK öptüklerini' okuyunca, durumun 'alçaltıcı ayıbını yüreğinde duyar.'⁶⁸¹ Yazar, bu çerçevede yaptığı değerlendirmeler vasıtasıyla, Cumhuriyet yönetiminin haltan kopukluğuna dikkat çeker. Yazarın eleştirileri, topyekun Cumhuriyet devriminin felsefesinin yanlışlığı noktasında toplanır.

İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet yönetimiyle ilgili gündeme getirilen diğer bir konudur. Cumhuriyet döneminin tartışılan konularından biri olan bu mahkemeler, bazı kesimlerce devrimin bekçileri ve devrim düşmanlarını yıldırان mercı olarak görülürken; bazılarınca da 'sorgusuz morgusuz adam asan' insanlık dışı bir mercı olarak görülmüştür.⁶⁸² Kemal Tahir, İstiklal Mahkemelerini eleştirenlerdendir. Siyasî iradenin hükmü altında ve adaletten uzak bir tarzda davaların görülmesinin hukukla değil, halkı yıldırınmakla ilgili olabileceğini belirten yazar, gazetecilerin niçin idam hakkı bulunmayan Ankara İstiklal Mahkemesine değil de, idam hükmü verme yetkisi bulunan Elaziz İstiklal Mahkemesine götürüldüklerini sorar ve halkın yıldırılmak istendiğı sonucuna ulaşır.⁶⁸³ Aynı şekilde Ankara İstiklal Mahkemesine, sonradan, idam yetkisinin verilmesini, halkın yıldırılma politikasıyla ilgili değerlendirir.⁶⁸⁴

Batılama

Kemal Tahir, gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirirken, gerekse Cumhuriyet yönetimini eleştirirken, eleştirilerini, batılama kavramı etrafında yürütmektedir. Bu açıdan, romanda yer alan Batılama meselesini sadece bu başlık altında ele alınacak kadarıyla sınırlı görmemek gerekir.⁶⁸⁵

Kemal Tahir, Osmanlı'nın 'gerçekten Batılasmaya' 1826 yılında Yeniçerileri kaldırmasıyla başladığını, Hz. İsa'nın doğumuna göre düzenlenmiş takvimin kabul edilmesiyle bu sürecin Batı'nın zaferiyle sonuçlandığını kaydeder.⁶⁸⁶

⁶⁸¹ a.g.e., s. 103-104

⁶⁸² İstiklal Mahkemeleri hakkında bilgiler veren, farklı tavırlar ortaya koyan ve bu çalışma kapsamında faydalandığımız eserler için bkz.

Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975

(Haz.) Sümer Kılıç, *İstiklal Mahkemeleri Adil miydi?*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994

⁶⁸³ *Kurt Kanunu*, s. 142

⁶⁸⁴ a.g.e., s. 108

⁶⁸⁵ Burada yazarın bizzat batılama kavramını kullandığı değerlendirmeleri tahlile tabi tutulacaktır.

⁶⁸⁶ *Kurt Kanunu*, s. 108

Tanzimat'ın ekonomik anlamda, Osmanlı toplumunu, batılı ülkelerin ağına düşürdüğünü kaydeden yazar, bu konuda, Akçuraoglu Yusuf'un *Siyaset ve İktisat* adlı kitabından alıntılar yapar. Akçuraoglu Yusuf'un, artık Tanzimat'ın bir kutsallığının kalmadığı, Tanzimat'ın Babiâli'nin Avrupa sermayesine bağlandığı anlamına geldiği şeklindeki fikirlerini öne çıkartan yazar, bu uygulama için, 'Avrupa'nın Osmanlı Devleti aleyhine kullandığı en öldürücü silah olmuştur.' hükmünü verir.⁶⁸⁷ Kemal Tahir, Batılaşmanın ekonomik boyutuna, Kara Kemal Bey'in bir tecrübesinden hareketle de dikkat çeker. Kara Kemal Bey'in, 'Sevmezler yabancılar, yerli iktisat kurumu kurmaya çabalayanları... Almanlar da beni bunun için sevmezlerdi. Borç isteyenleri severler, hele rüşvet alanlara bayılırlar. Kendi yağıyla kavrulmaya çabalayan Doğulu, suç işliyor Batılılarca'⁶⁸⁸ şeklindeki değerlendirmelerinde, Batılaşmanın, Osmanlı aydınları veya yönetimince yürütülen bir süreç olmadığı, aksine Batılı devletlerin iradesine göre şekillenen bir süreç olduğu dile getirilir.

Kemal Tahir, gerek ekonomik yansımaları gerekse, siyasî yansımaları sebebiyle batılaşmanın, Osmanlılar için 'ölüme gidiş'⁶⁸⁹ anlamına geldiğini, ancak bundan da kurtulamadıklarını, nihayetinde Osmanlı'nın bu hastalık yüzünden öldüğünü ifade eder.

Aydın Ahlakı

Kemal Tahir, romanda söz konusu ettiği sosyal meseleleri her ne kadar siyasî yapıyla ilgili değerlendirse de, onun aydına yüklediği misyon düşünüldüğünde, arka planda aydını da eleştirdiği görülür. Mesela, batılaşma işinde siyasî yapı kadar Osmanlı aydınlarını da sorumlu tutar. Cumhuriyet yönetimi karşısında Türk aydınının durumunu ise, daha ziyade tarihe yönelmesi noktasında söz konusu eder. Yazar, aydınların tek tek hangi konularda yanlış veya doğru yaptıklarını belirterek bunlar üzerinden eleştiride bulunma yöntemini tercih etmez. Aydını, gerçeği aramaya ve sorumluluk duygusu etrafında kendi gerçekleriyle yüzleşmeye, bir anlamda 'uyanmaya' çağırır. Bunun için de Emin Bey'i kullanır. Emin Bey'in temsil ettiği aydın tipi, yazarın Türk aydınına yönelik tekliflerini de içerir.

Kara Kemal'in çocukluk arkadaşı olan Emin Bey, Cumhuriyet döneminde 'elini eteğini çekmiş', yaşadığı toplumun tarihini anlamaya çalışan, her zaman elinde kitap bulunan bir aydın olarak yer alır.⁶⁹⁰ Emin Bey için 'gerçek', 'doğruluk', 'sorumluluk' kavramları adeta birer fikri sabit halini almıştır. Bütün hayatını bu kavramlar etrafında örgülemiştir. Sorumluluk onun 'varlığının temel yasasıdır'.⁶⁹¹ Öyle ki, 'Emin Bey, sorumluluk korkusuyla

⁶⁸⁷ a.g.e., s. 276-277

⁶⁸⁸ a.g.e., s. 268

⁶⁸⁹ a.g.e., s. 266

⁶⁹⁰ a.g.e., s. 216

⁶⁹¹ a.g.e., s. 227

evlenmemiş, sorumluluk korkusuyla ittihatçılıktan vazgeçmiş, savaş sıralarında, alıp yürüyen soygun sorumluluğuna bulaşmamak için, emekliliğe sığınmıştı(r).⁶⁹² Kara Kemal'i evinde saklamak suçuyla İstiklal Mahkemelerinde yargılanırken de Emin Bey yine, sorumluluk duygusuyla bütün işlerden vazgeçtiğini, taraf tutmamak için İttihatçılıktan ayrıldığını, bu bakımdan kendisine sığınan hasta bir adamı (*Kara Kemal Bey*) kabul etmemesinin asla mümkün olamayacağını ifade eder.⁶⁹³ Mahkemede beraat ettikten sonra, Kara Kemal'in kendini ele verdiğini düşünüp düşünmediği konusunu 'kafasına takan' Emin Bey, 'bunu öğrenmeden yaşamayacağını'⁶⁹⁴ anlar. Çünkü Emin Bey, 'kendini bildi bileli, doğruluk ölçülerinden hemen hemen hiç kaytarmamıştı(r).'⁶⁹⁵

Emin Bey'in portresini kaydedilen değerlendirmelerle ortaya koyan Kemal Tahir, ardından, Emin Bey'i kendi adına konuşturarak insandaki sorumluluk duygusu üzerine şu monologu kaydeder.

‘İster kazanç, ister suçunu cezasız atlatmak için olsun, insanının sorumluluktan kurtulmasına kesinlikle imkan yoktur.

Bu sebeple insanoğlunun dünyada başvurduğu en boş, en umutsuz, en aptalca iş, sorumluluktan kaçmaya çabalamasıdır. Çünkü sorumluluktan kaçması, insanının kendine ve toplum karşı işleyebileceği en büyük suçtur.

Dünyada yalnız sorumluluktur ki, hiçbir şart altında, insan onu kavrayamadığını ileri süremez. Çünkü namuslu insanda, bunun, şuuru olmasa bile sezgisi mutlaka vardır.

Bütün toplumsal ve kişisel alçaklıklar insanları sorumsuzluğa alıştırmakla başlar, sorumsuzlukta tutmakla sürdürülür.⁶⁹⁶

Sorumluluk duygusu, Emin Bey'de adeta bir şahsiyet halini alır. Nitekim romanın sonunda Abdülkerim'in evine sığındığını ancak ablası Perihan'ın kabul etmediğini öğrenince, ‘Ben o cehennem azabını kısıtılmış insanlara kapıları daha kolay, daha çabuk açabilmek için çekiyorum.’⁶⁹⁷ diyerek sokağa fırlar ve ‘Emin'i arayan arkadaş!... buradayım ben, buradayım!’ şeklinde bağırır.

Emin Bey'in bu özellikleri, Kemal Tahir'in bir aydında görmek istediği özelliklerdir. Yazar, bu çerçevede yine Emin Bey'le bağlantılı bir şekilde, ‘gerçek’ ve ‘sorumluluk’ kavramları hakkındaki değerlendirmelerini kaydeder. Üçüncü bölümün başlarında Murat'la

⁶⁹² a.g.e., s. 227

⁶⁹³ a.g.e., s. 309

⁶⁹⁴ a.g.e., s. 337

⁶⁹⁵ a.g.e., s. 338

⁶⁹⁶ a.g.e., s. 345

⁶⁹⁷ a.g.e., s. 362

Emin Bey, ruhlar alemi ve gerçek üzerine konuşurken Emin Bey, insanoğlunun her zaman gerçeğin peşinde olması gerektiğini ifade eder. Bu uğurda saçmalamanın da bir düşüklük olamayacağını belirten Emin Bey, ‘saçmalayabildiği ölçüde aşar insanoğlu kendini’⁶⁹⁸ diyerek, gerçeği aramanın bir aydın açısından en hayati mesele olduğunu vurgular. Yazar, gerçeği tam olarak kavrayamamanın kişiye bulunduğu konumu tayin etme hakkı tanımayacağını, aydının gerçeği tam bilemeden sorumluluk meselesinde rahatlayamayacağını dile getirir.⁶⁹⁹

Kemal Tahir’in gerek Emin Bey vasıtasıyla gerekse anlatıcı kişi adına kaydettiği düşüncelerinde, kendine yöneltilen eleştirilerle de bir hesaplaşma sezinlemek mümkündür. Şöyle ki yazar, bu romanı yazmadan önce, savunduğu fikirler sebebiyle birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Yazar, hem bu eleştirilere cevap vermekte, hem de muhtemel yeni eleştirileri cevaplamaktadır. Ayrıca yazarın bu tavrını, Türk aydını içerisinde kendi konumunu tayin olarak düşünmek mümkündür.

Kemal Tahir, sorumlu aydın tavrı içerisinde meselelere, ‘toplumun doğrularını taraf tutarak tarafsız yaklaşılmaya’ çalışmaktadır. Murat’la Emin Bey’in bir konuşmasında, Murat’ın Emin Bey’e sorduğu, ‘Bu nasıl tarafsızlık dayıcım, taraflardan birine yardım ederek?’⁷⁰⁰ sorusunu, yazara yöneltilen bir eleştiri olarak değerlendirmek mümkündür. Tarafsızlık üzerine Murat’la Emin Bey arasındaki tartışmada yazar, sadece Emin Bey’i değil, Murat’ı da yansıtıcı kahraman olarak konuşturur. Şöyle ki Emin Bey’in ‘tarafsızlık’ konusunda ısrar etmesi üzerine, Murat, tarafsızlığın bir tür bencillik anlamına geldiğini, sorumluluk duygusuyla bağlantılı olamayacağını ifade eder.⁷⁰¹ Murat’ın oldukça tutarlı gözükten düşünceleri karşısında Emin Bey, fazlaca iddialı fikirler ileri süremez, tartışma biter.⁷⁰²

Kemal Tahir, Cumhuriyet yönetimi ve aydınıyla ilgili eleştirilerini kaydetmenin yanında, yönetim biçimi adına çeşitli tekliflerde de bulunur. *Notlar*’ında kaydettiği halka dayalı bir yönetim anlayışı çerçevesinde şekillenen bu tekliflerde yazar, yönetimin sosyalist bir karakter taşıması gerektiğini belirtir. Kara Kemal Bey’in dile getirdiği, ‘Doğrusu: Köklü

⁶⁹⁸ a.g.e., s. 217-219

⁶⁹⁹ a.g.e., s. 228

⁷⁰⁰ a.g.e., s. 225

⁷⁰¹ a.g.e., s. 228

⁷⁰² Burada Murat’ın oynadığı fonksiyon önemlidir.⁷⁰² Yazar, Emin Bey’i her ne kadar yansıtıcı kahraman olarak kullansa, ondaki sorumluluk duygusuna ve gerçeğe duyulan saygıyı önemse de şahsiyetini ideal kahraman olarak ileri sürmez. Emin Bey’in anlatılışından, okuyucu olarak, Murat’ı haklı çıkaracak intibalar edinilmektedir. Nitekim Emin Bey, Murat’ın sözlerinin kendi üzerindeki tesirini doğrularcasına, ‘Okumuş gazeteci... Korkunç bir icat mı çıkaracak başımıza bu herif?’⁷⁰² diyerek, kendi açmazını ortaya koyar. Ancak bu çelişki Emin Bey’in eksiği değil, gerçeğidir. Emin Bey de drama düşmüş ve kendi iç dünyasında köşeye kısırlanmış insandır. Diğer birçok aydın, farklı sosyal meselelerden dolayı, köşeye kısırlanmışken Emin Bey de çektiği ‘fikir çilesi’ sebebiyle kendi kendini köşeye sıkıştırmıştır.

reformlarla halka gitmek... Halkın içinde çalışmak, halkın içinden çıkacak yeni idareci kadrolarla halka dayanmak...' ⁷⁰³ şeklindeki ifadeler, yazarın halka yaptığı vurguyu öne çıkarmaktadır. Kara Kemal, Meşrutiyet İhtilalinde bunu gerçekleştiremediklerini, bu sebeple 'yaşayamadıklarını' ifade eder.

Kara Kemal'in dile getirdiği diğer bir teklif, batılaşmayla ilgilidir. Batılaşmanın, Osmanlı'yı ölüme götüren bir yol olduğunu iddia eden Kara Kemal, Batılı devletlerin, 1917'de Sovyet İhtilalinin adından 'alelacele' Osmanlı devletini yıkmak istediklerini, çünkü Anadolu halkının 'tarihsel yatkınlığı sebebiyle' sosyalizmi tercih etmesinden korktuklarını iddia eder. '1917'de 1917 olmasaydı, Osmanlılık hemen parçalanmazdı.' diyen Kara Kemal, İttihat ve Terakki olarak nerede yanlış yaptıklarını fark ettiklerinde 'her şeyin mahvolduğunu' da belirtir. Ona göre, Cumhuriyet idaresine düşen, kendilerinin yaşadığı bu tecrübeden ders çıkarması ve Batılaşmadan vazgeçip Anadolu insanının kurucu gücünden faydalanmasıdır.

Otobiyografik Unsurlar

Romanın III. bölümünde Emin Bey'in yeğeni Gazeteci Murat olarak romana dahil olan karakter, yazardan izler taşır. Bilindiği gibi Kemal Tahir de hayatının belli bir döneminde gazetecilik yapar. Romanda Murat, Cumhuriyet devrimlerine inanan, yapılanları heyecanla karşılayan ve Mustafa Kemal'e düzenlenen suikastı şiddetle kınayan biri olarak yer alır. Aynı şekilde Murat, gerçeği arayan bir gazeteci olarak da anlatılır. Romandaki olaylar 1926'da geçtiğinden dolayı, yazarın o yıllardaki fikrî yapısına baktığımızda, bu yapının Murat vasıtasıyla doğruya yakın bir oranda aktarıldığı görülür. Ancak maddi bilgiler itibariyle, yazarın hayatıyla farklılıklar vardır. Şöyle ki Murat romanda 20'li yaşlardadır. Oysaki yazar 1926'da 16 yaşında bir lise talebesidir. Aynı şekilde yazar, gazeteciliğe Zonguldak'ta ambar memurluğu ve İstanbul'da avukat katipliği yaptıktan sonra, başlar. Bu bakımdan romandaki Gazeteci Murat karakteri, fikrî yapısı itibariyle yazarın gazetecilik dönemiyle örtüşmekte, ancak maddi cephesi itibariyle farklılaşmaktadır.

Romanda içerik olarak sadece bu konular yer almamaktadır. Zaman zaman bir veya birkaç değerlendirmeye dile getirilen toplumsal meseleler ve unsurlar da vardır. Bunlar, romanın asli konularından olmadıkları için söz konusu edilmedi. Bu konuları şu başlıklar altında ifade etmek mümkündür: İspirtizma ⁷⁰⁴, 'Ermeni Kırımı' ⁷⁰⁵, I. Dünya Savaşı ⁷⁰⁶

⁷⁰³ *Kurt Kanunu*, s. 140

⁷⁰⁴ *Kurt Kanunu*, s. 215,216 (Romanda ispiirtizmanın yer almasını, romanın konu aldığı dönemin özellikleriyle ilgili de düşünmek mümkündür. Şöyle ki 1920'lerin sonlarından itibaren Türk toplumunda ispiirtizma bir moda halinde yayılmaya başlamıştır. 1930'larda ve 1940'larda daha da etkili hale gelen ispiirtizma akımı, edebiyatçıları da yakından etkilemiştir. Dr. Bedri Ruhselman 1946 yılında *Ruh ve Kainat* adlı üç ciltlik kitap çıkarmış, 1952 yılında da aynı adla bir dergi yayınlamıştır. Öyle ki dönemin meşhur edebiyatçılarından Enis Behiç Koryürek medyumdur, evinde ispiirtizma celseleri düzenlemektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver ise ispiirtizmaya ilgili

YAPI

Kurgu

Roman üç ana bölümden oluşur. Bölümler hacim itibariyle birbirine yakındır. Gerek romanın ismi, gerekse bölüm isimleri sembolik olarak kullanılır. Ayrıca yazarın seçtiği, ‘Kurtlukta düşeni yemek kanundur.’ şeklindeki epigrafın da, suikasta karışanlarla, Cumhuriyet yönetimi arasındaki mücadeleyi ifade eden sembolik bir değeri vardır.

Birinci ve ikinci bölümlerde, Abdülkerim Bey’in ve Kara Kemal Bey’in kaçmaları polisiye bir kurgu içerisinde ortaya konulur. Yazarın polisiye roman alanındaki ustalığını da gösteren bu bölümlerde aksiyon ağırlıklı bir yapı vardır. Ancak bu bölümlerde Kara Kemal Bey’in değerlendirmeleri, aksiyon dışı unsurlar olarak görülebilir. Buna göre birinci ve ikinci bölümün hızlılığına mukabil, üçüncü bölüm daha durağandır. Buraya aksiyondan ziyade fikir hakimdir. Yazar bu bölümde, inşa ettiği diyaloglarla hem romanın finalini gerçekleştirir, hem de romanın konu arka planında yer alan diğer tüm unsurları fikri bir zeminde sonuca bağlar.

Dil ve Üslup

Dil ve üslup, diğer romanlarla, büyük oranda, benzerdir. Kahramanların tamamına yakınının İstanbullu olması sebebiyle, yazarın diğer romanlarına göre halk söyleyişine daha az yer vermesi, bir fark olarak kaydedilebilir. Ancak Kemal Tahir, bu romanda da halk söyleyişini kullanmaktan geri durmaz. Abdülkerim Bey’le Kara Kemal Bey Sema Hanım’ın çiftliğinde saklandıklarında, Abdülkerim Bey, köylü Şaban Efendi’ye konuşur. Bu konuşmada köylü orta Anadolu ağzıyla (Şaban Efendi İnebolu’ludur ama Çorum ağzıyla konuşur.) konuşur.⁷⁰⁷ Anadolu ağzını kullanan diğer kahraman ise Gurbet Hala’dır. Çorumlu olan Gurbet Hala bu yörenin ağzıyla konuşur. Ancak gerek Şaban Efendi, gerekse Gurbet Hala arka planda kalan kahramanlar olmaları sebebiyle romanın diline hakim bir unsur katmazlar.

Tahlillerinde dikkatli bir gözleme dayalı betimlemeyi tercih etmiştir. Yazarın gerek gözlem gücüne, gerekse betimlemeye dayalı anlatımına örnek olarak şu cümleler kaydedilebilir:

duyan diğer bir meşhur isimdir. Bu toplumsal durum, edebiyata da aksetmiş, bazı yazarlar, durumu, romanlarına konu olarak taşımışlardır. İspirtizmanın yer aldığı eserlere örnek olarak, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ‘Rüyalar’ hikayesi, ‘Yaz Yağmuru’ hikayesi (bu hikayede arka plandadır.), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanı, Peyami Safa’nın *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* romanı sayılabilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Beşir Ayvazoğlu, *Peyami, Ötügen Neşriyat*, İstanbul, 1998,) Bu ayrıntıyı vermemizin sebebi Kemal Tahir’in romanına konu aldığı dönemle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymak maksadıyladır.)

⁷⁰⁵ *Kurt Kanunu*, s. 263

⁷⁰⁶ a.g.e., s. 286

⁷⁰⁷ örnek için bkz. a.g.e., s. 157-160

‘Burda, Haliç’in bitiminde, hamam halvetlerinin yapışkan sıcağı vardı. Deniz, denizlikten, dere, derelikten çıkmış, yalınkat çukurları dolduran bulanık yağmur birikintilerine benzemişti.’⁷⁰⁸

‘Abdülkerim, çoktan beri ilk defa, kendi unsurunun içinde olmanın rahatlığını duyuyor...’⁷⁰⁹

‘İstanbul şehri, ölümden kaçmaya çabalayanlarla, onları darağacına yollamak isteyenler arasındaki korkunç kovalamacaya rağmen soluksuz uyuyordu.’⁷¹⁰

Mekan ve Zaman

Romanda mekan, çoğunlukla, İstanbul’dur. Sadece Sema Hanım’ın Terkos yakınlarındaki çiftliği sebebiyle İstanbul’un dışındaki bu muhit anlatılır. Romanın muhtevasıyla uyuşan bir şekilde daha ziyade kapalı mekanlar söz konusudur: Ballı Naciye’nin evi, Kara Kemal Bey’in evi, Sema Hanım’ın çiftliği, Emin Bey’in evi romandaki başlıca mekanlardır. Mekan, sade üslubun bir uzantısı olarak, çoğunlukla, çıplak olarak anlatılır. Şu örneklerde sade üslubun etkisi dikkat çeker: ‘Patlıcan evleklerinin sert yaprakları tozluydu. Hafif bir esinti mısır saplarında filizleri kımıldatmaktaydı. Aşağıda, epey uzakta, iki yanına gemi leşleri⁷¹¹ yaslanmış bulanık Haliç, Kağıthane deresiyle illetli bir barsak parçasına benziyor, insanın midelerini bulandırıyor.’⁷¹²

İstanbul’un dışında, kahramanların memleketleri olmaları bakımından İnebolu, Çorum ve Sinop’tan da ismen bahsedilir.

Romanda zaman, yaklaşık üç aylık bir dönemi kapsar. 10 Haziran 1926’da başlayan romanda yazar, 12 ayrı yerde⁷¹³, bazen doğrudan tarihi vererek bazen de dolaylı yoldan, zamanı belirtir. Kronolojik bir zaman akışı vardır. Geriye dönüş tekniği yoktur. Kahramanların geçmişlerinden bahsedilse de bunlar daha ziyade, kahramanı tanıtmak maksadıyla yapılan anlatımlar olarak kalır. Geceyle gündüzün kullanım oranı birbirine yakındır. Yazar zamanı, olayın merkezinde yer alan olayın ‘tabii unsuru’ olarak kullanır. Zamana özel bir fonksiyon yüklemmez.

Hür Şehrin İnsanları

Eser, Kemal Tahir’in Cumhuriyet dönemini konu aldığı ilk romandır. İki cilt halinde yayınlanan kitabın sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre roman, 1949 yılında tamamlanmıştır.

⁷⁰⁸ a.g.e., s. 85

⁷⁰⁹ a.g.e., s. 209

⁷¹⁰ a.g.e., s. 239

⁷¹¹ Kemal Tahir, İstanbul’da geçen her romanında Haliç’e değinmiş ve Haliç’i ‘gemi leşleriyle’ beraber anlatmıştır. Onda, Haliç’in ‘gemi leşlerinden’ bağımsız bir tasviri yoktur. yazardaki bu özelliği, çocukluğunun haliç kıyılarında geçmiş olması, Mili Mücadele’nin yıkılmışlığını Haliç kıyılarında gözlemlemesiyle ilgili düşünmek mümkündür.

⁷¹² *Kurt Kanunu*, s. 341

⁷¹³ a.g.e., s. 13, 44, 100, 108, 110, 115, 135, 154, 217, 242, 244, 258

Birinci cilt ile ikinci cilt arasında muhteva, üslup ve yapı olarak fazlaca bir farklılık olmamakla beraber, birinci ciltte daha ziyade Murat'ın ferdî macerası üzerine yoğunlaşıldığı; ikinci ciltte ise, bu ferdî meselenin yanı sıra o dönemin bazı siyasal ve sosyal olaylarına yer verildiği gözlemlenir. Eser, hem içerik bakımından, hem de yapı bakımından yazarın biyografisine ve edebî şahsiyetine ait önemli bir evreyi ortaya koymaktadır.

İÇERİK

Otobiyografik Unsurlar

Kemal Tahir, Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık yedi yıl sonraki bir dönemi konu aldığı eserini, söz konusu ettiği meseleleri birinci elden görme ve yaşama imkanının sunduğu gerçeklikle inşa eder. Bu bakımdan eser ilk planda, bir biyografik roman olarak okunabilir. Yazar, Zonguldak'ta geçirdiği bir buçuk yılın ardından İstanbul'a döner ve daha sonra başlayacağı gazetecilik hayatına kadar, avukat katipliği yapar. Eserde, yazarın avukat katipliğine başlamasından önceki birkaç günle, başladıktan sonraki beş buçuk - altı ay söz konusu edilir. Yazarın özellikle Murat üzerinde çok başarılı bir şekilde yaptığı psikolojik çözümleri, biyografik unsurla ilgili düşünmek mümkündür.

Eser, 5 Mart 1930 tarihinde başlar.⁷¹⁴ İşsiz olan ve perişan diye nitelenebilecek bir hayat yaşayan Murat, Şehzadebaşı'nda bir kahvehanenin depo olarak kullanılan bir bölümünde yaşamakta, masaların birleştirilmesiyle meydana getirilmiş bir yataкта yatmaktadır. Yaşadığı bu ortam, her bakımdan bir perişanlığı sergilemektedir. Murat, kumar da oynanan bu kahvehane, kumar oynayanların kayıtlarını tutmak suretiyle elde ettiği küçük miktardaki gelirlerle aç kalmamaya çalışır. Ama insan içine çıkamayacak kadar da sefil bir haldedir. Kahveye devam eden yankesiciliği, oğlancılığı ve kumarbazlığıyla meşhur Hamdi Bey'in yardımıyla Karaköy'de bir avukatlık yazıhanesinde katiplik işi bulur. Bu iş, Murat'ın, maddi anlamda, başka bir hayata başlamasına imkan tanır. Kadınla ve zevkle çevrilmiş bu alemde Murat, İstanbul'un 'bu kirli yüzüne' manen bulaşmadan yaşamaya çalışır. Bütünüyle zevke daldığı dönemlerde bile, Galata Köprüsü'nde iş bekleyen insanların yanından geçerken, arabanın camından başını uzatıp 'ben de sizlerdenim kardeşlerim' demek ister. Ancak romanın sonunda 'randevu evlerindeki kızlarla yatmanın hürlüğü kendisine veren' İstanbul'un bu hayatına teslim olur.

Romanda söz konusu edilen yaklaşık bu altı aylık dönemi, hemen hemen bütün yönleriyle, yazarın reel hayatında da yaşadığı kuvvetle muhtemeldir. Bu yaşayışın dıştan görünüşüne dikkat edildiğinde, yazarın büyük oranda bohem hayatı yaşadığını söylemek

⁷¹⁴ *Hür Şehrin İnsanları* I, s. 16

• *Hür Şehrin İnsanları* II, s. 670, Burada zamanla ilgili, yazarın muhtemelen gözden kaçırdığı bir hataya dikkat çekmek gerekmektedir. Şöyle ki roman, belirtilen tarihte başlamasına ve yaklaşık beş buçuk – altı ayı kapsanmasına rağmen, ikinci cildin sonlarında tarih olarak Ağustos 1931 kaydedilir.

mümkün olabilir. Ancak yazarın yansıtıcı kahraman Murat üzerine yaptığı psikolojik çözümlemelerden hareketle, bu dış görünüşün yanıltıcı olduğu da belirtilmelidir. Söz konusu psikolojik çözümlemelere dikkat edilmediğinde Murat'ın (dolayısıyla yazarın), bir anda üç kadınla beraber olan, nerde akşam orda sabah şeklinde yaşayan, tanıştığı her kadınla cinsel ilişki kuran bir kişilik olarak görülmesi gerekecektir. Ancak burada yazarın Murat üzerinden yürüttüğü çok başka bir maksat olduğu düşünülmelidir. Yazar, *Esir Şehrin İnsanları* romanında işgal yıllarının İstanbul'unu anlatmıştı. Özellikle bu işgal karşısında bazı insanların işgal güçleriyle kurdukları bazı ahlak dışı ilişkilere dikkati çekmiş, bazı kişilerin fedakarlığını ve vatanperverliğini vurgulamıştı. O 'esir şehir'de verilen mücadele bir 'hür şehir' ortaya çıkarma sevdasındandı. Yazarın babası da birçok cephe de bu 'hür şehir' için çarpışmıştı. İşte esere 'esir şehir' – 'hür şehir' perspektifinden baktığımızda Murat'ın yaşadıkları, sadece bir bohem unsur olmaktan daha başka anlamlar taşımaya başlamaktadır. Evvela, Murat'ı zevkle çevrelenmiş bu hayata iten, çevresidir. Bu çevre, babası gibi insanların 'hür şehir' sevdalarının meyvesi olan bir 'hür şehir'de bulunmaktadır. Bu bakımdan o insanlar, (şehit olanlar) sonradan gelen insanların randevu evlerinde daha hür olmaları için çarpışmış olmaktadır. Çünkü, o insanların uğrunda çarpıştıkları değerler, artık yoktur.

Murat'ın bu bohem hayat karşısındaki tavrı da yukarıdaki kanaati güçlendirmektedir. Murat, bu hayatı adeta 'dibine kadar' yaşamasına rağmen, hep bir çamurun yanından geçen ve üzerine çamur bulaşmış insanın psikolojisiyle hareket eder. Yaptıkları onu hiçbir zaman, hem fizikî hem de vicdanî anlamda, tam bir tatmine ulaştırmaz. Özellikle her zevkinden sonra duyduğu vicdanî rahatsızlık, onda bazı erdemler karşısında taşıdığı hassasiyetlerin etkisini ortaya koymaktadır.

Romanda Murat'a ait bu durum, Kemal Tahir'in o yıllardaki hayatına ve bu hayat karşısındaki tavrına önemli bir delildir. Burada şu husus, bir soru olarak düşünülebilir. Yazarın, Murat'ı, bütün çirkinlikler karşısında temiz kalmaya çalışan, özde iyi ama hep çevresinin etkisiyle bu pisliklere bulaşan bir kişilik olarak çizmesi, ahlak duygunsun, vicdan unsurunun Murat'ta çok kuvvetli olması, yazarın bir anlamda 'taraf tutması' gibi düşünülebilir mi? Bu sorunun mutlak bir cevabını bulmak mümkün olmamakla beraber, Kemal Tahir'deki gerçeklik kaygısı ve yine doğru söylemeye verdiği önemden dolayı 'taraf tuttuğuna' dair düşünmenin doğru olmayacağı belirtilebilir.

Murat vasıtasıyla ortaya konulan diğer bir biyografik özellik yazarın o yıllarda dinle olan ilişkisidir.

Romanda dinle ilgili konular Şahap'ın annesinin vefatı münasebetiyle söz konusu edilir. Bu konuda iki alt meselenin varlığı gözlemlenir. Birinci olarak yazarın dinle olan

ilişkisi görülür. Romanda ortaya konulduğu şekliyle yazarın günlük hayatında ve düşünce dünyasında dine herhangi bir yer vermediği gözlemlenir. Şahap'ın annesinin cenazesinde bazı dini vecibeleri yerine getirmek gerektiğinde, 'Ben hiçbir âyet, sure bilmiyorum. Sonra da ruha falan inanmıyorum.'⁷¹⁵ diyerek dinle kendi arasındaki mesafeyi ortaya koyar. Abdest alacağı zaman da abdestin şartlarını bilmediğinden, ayaklarını yıkamadan abdest almaya çalışır. Burada şu husus da belirtilmelidir ki yazar, bu döneminde, romanda ortaya konulduğu üzere, dinle ontolojik anlamda bir problem yaşamaz. Özde dinin iyi olduğunu kabul eder. Özellikle İslamiyet'in yüceliğini vurgular. Dinle ilgili problemin, dini uygulayanlardan kaynaklandığını dile getirir. Bu konuda kaydettiği, 'Hep söylerim. Bugün iyi Müslüman yok diye. İslam kaidelerini neden kötüleyim. Hiçbir din, hiçbir peygamber ümmetine kötü yol göstermez.'⁷¹⁶ şeklindeki değerlendirmenin de ortaya koyduğu gibi o, dinin değil, dini uygulayanların bir probleme sebep olduklarını düşünür.

Dinle ilgili gündeme getirilen başka bir konu, din adamlarıdır. Murat'ın din adamlarına bakışı, aç ve şahsiyetsiz bir kitleye bakışı gibidir. Din adamlarını, basit çıkarlar ve hesaplar içinde olan, dini sadece bir vasıta olarak kullanan kişiler olarak görür. Bu konuda Murat'ın yaptığı, '... İhtimal değil, muhakkak... Şimdi göreceksin ya... diğerleri hep âdi, aşağılık dilenciler... öylesine âdinin bayağısı şeyler ki, bir tabii hadise olması lazım gelen ölümü bile, dayanılmaz bir rezalet, bir namussuzluk haline getiriyorlar.'⁷¹⁷ şeklindeki tespit, yazarın hem bu romanda hem de reel hayatında din adamıyla ilgili bakışını ortaya koyar. Romanda Murat'ın din adamlarıyla ilgili bu genel bakışının dışında sadece bir din adamı kalır. O da, küçüklüğünde tanıdığı, babasının yakın arkadaşı, Millî Mücadele'de aktif rol alan ve kendi hesabının peşinde olmayan Durmuş Amca'dır. Durmuş Amca da bir din adamı olmasına rağmen, yukarıda kaydedilen özelliklerinden dolayı, yazara, diğer din adamlarının verdiği gibi bir iç sıkıntısı değil, huzur ve ümit vermektedir.⁷¹⁸

Yazarın o yıllardaki siyasî bakış açısı da ortaya konulur. Bu yıllarda yazarın idealist bir Cumhuriyetçi olduğu gözlemlenir. Cumhuriyet'in getirdiklerine ve Mustafa Kemal'e büyük bir hayranlık duyar. Hatta Mustafa Kemal'e taptığını ifade eder. Yazarın bu sevgisinin sebebi, Mustafa Kemal'i, babasının uğrunda çarpıştığı bir davayı başarıya ulaştırmış kişi olarak görmesidir.

1930'ların Türk Toplumunu, Türk Bürokrasisi ve İstanbul'u

⁷¹⁵ *Hür Şehrin İnsanları* I, s. 76

⁷¹⁶ a.g.e., s. 112

⁷¹⁷ a.g.e., s. 83

⁷¹⁸ a.g.e., s. 94

Kemal Tahir, idealist cumhuriyetçi olduğu dönemini anlatmakla beraber, eseri yazdığı yıllarda sosyalist düşünceyi savunmakta ve Cumhuriyet'in o yıllarda uyguladığı birçok politikayı eleştirmektedir. Yazar, gerçeklik kaygısıyla her ne kadar o yılları hem fiziksel anlamda hem de fikrî anlamda yansıtmaya çalışsa da, özellikle, sosyal ve siyasal ortamları ilgili önemli eleştirilerde bulunur.

Murat'ın gözlemleri içerisinde 1930'ların Türk toplumu, yaşanan çok önemli değişimi hazmetmeye çalışan, ancak bunu rahat bir şekilde gerçekleştiremeyen bir manzara sergilemektedir. Halk, siyasî yapıyla ilgili eleştirilerde bulunmaz. Ancak yeni bir devrin kendinden beklediği canlılığı taşımaz. Her türlü işinde bir kısa ve kolay yol bulma peşindedir. Keyfine, özellikle cinsel isteklerine, düşkündür. Bununla beraber, bazı diyaloglardan hareketle, devrimle beraber gerçekleşen bazı olaylarla ilgili halkın psikolojisi görülebilmektedir. Mesela, kadınların iş hayatında boy göstermelerini hemen hemen hiçbir kahraman makul karşılamaz. Genel bakış açısı kadının evinde olmasıdır. Kadının iş hayatına atılmasını, erkeğin işini elinden alması ve ahlaksızlığa sebep olması iddialarıyla kabul etmezler. Kadının, kendi işlerini elinden aldığını ve ahlaksızlığa sürüklediğini iddia eden kişilerin tembel ve ciddi ahlakî zafiyetler içinde olmaları da, yazarın o dönem Türk toplumuyla ilgili ortaya koyduğu önemli bir ironidir.

Roman, mekan olarak İstanbul'da geçmesine rağmen, İstanbul, romanın önemli bir unsuru olarak yer almaz. Yazar, İstanbul'u, yaşanan genel ahlakî zafiyet ve çekilen fakirlik içerisinde ele alır. Yaşanan ahlaksızlıktan İstanbul'u sorumlu tutar. Necip'in annesinin vefatı üzerine Eyüp Sultan'a mezar kazdırmaya giden Murat'la Şahap arasında şu diyalog geçer.

-
- Burasını Piyer Loti pek severmiş. Dünyada seyyahattan daha budala mahluk* olamaz.
- Neden?
- Bir de şimdi görmeli... Yazın gelirler... Burada gömülü ölüleri yoktur. kim bilir, bizi nasıl hayal ediyorlar. Kitaplardan anladığıma göre, Şark deyince, bu Avrupalı züppelerde, bir masallar uydurma kabiliyeti başlıyor. Öyle ki... Her sabah ailemizden ailemizden birisi ölür de buraya gömersek seviniriz sanıyorlar. Biz ölüme doğru yaşarmışız gibi.
-
- Ben de Piyer Loti'yi ayıplamıyorum. Kendimizi ayıplıyorum. Neredeyse, (Aman Piyer Loti bizi beğenmez!) diye korkuya kapılacağız... Herifi

* Kitabın baskısında, bizim 'mahluk' olarak yazdığımız kelime, 'mahlul' olarak yer alıyor. Anlam bakımından doğrusu 'mahluk' olması gerektiğinden bu kullanımı tercih ettik.

şuraya getirmeli... Bir tahta eve sokmalı... Ekmeğini de şuradaki elektrik fabrikasında çalışarak kazanmağa mecbur etmeli... Bilmem, kendisinden başka sevdiği var mıdır? Onu da veremden öldürmeli... Açlıktan... Buraya gömdükten sonra eline kalem vermeli... Bakalım ne yazacak?⁷¹⁹

Murat'ın eleştirdiği husus, İstanbul'a İstanbul'un gerçeklerinin dışında, romantik bir bakış açısıyla bakılmasıdır. Onun için İstanbul'un güzelliği, İstanbul'un insanının özelliği ve yaşadığı şartlarla ilgilidir.

Romanda İstanbul'a yönelik olumsuz bakışı destekleyen diğer bir unsur, yıkıntılardır. Öyle ki Murat, Osmanlı'dan kalan eski savaş gemilerini seyrettiğinde, 'bir mezarlığa bakarken duyduğu şeyleri' hissetmektedir. Yine bu tablo içerisinde Haliç, eskimiş, ihtiyarlamış bir deniz bile değil, 'denize pek uzaktan akrabılığı olan ve gittikçe bu müşterek tarafları kaybederek, nesli münkariz bir başka cins haline gelmiş acaip bir su... Güdük bir nehir... Leşler tarafından tıkabasa doldurulan ve dolduruldukça daralan bir göl parçası...' ⁷²⁰ 'Aslını inkar etmiş bir haramzade' ⁷²¹ olarak görülmektedir.

Murat'ın İstanbul'la ilgili bu duyguları taşımasında o dönemde içinde bulunduğu ekonomik durumun etkisini düşünmek gerekir. Çünkü işsiz ve perişan bir halde bulunan Murat'ın, ekmek parası dahi bulamadığından hayata umutla ve mutlu bir şekilde bakması, büyük oranda, mümkün değildir. Bu psikolojik etki yazarın İstanbul'a bakışını şekillendirmiş olmalıdır. Ancak ekonomik anlamda rahatladığı bir dönemde bu düşüncelerini değiştirmez. Aksine, destekler mahiyette, İzmir'in Serbest Fırka'ya büyük ilgi göstermesi üzerine, İzmir ile İstanbul arasında bir mukayese yapar ve İzmir'in Mustafa Kemal'i 'unutmasını' kabul edemez. İstanbul'un Serbest Fırka'yı desteklemesini ise 'tabii' karşılar. Çünkü İstanbul zaten 'bin kocadan arta kalan bive-i bakır'dır. ⁷²² Bu yönüyle, İstanbul'un 'ihanet etmesi', normaldir.

Serbest Fırka'nın Kuruluş Süreci

Romanda yer alan en önemli siyasî hadise, Serbest Fırka'nın kurulmasıdır. Diğer siyasî hadiseler ve düşünceler, bu olay vasıtasıyla ortaya konulur.

Serbest Fırka'nın kurulması, romanın ana meselelerinden değildir. Kemal Tahir, *Yol Ayrımı* isimli romanında bu konuyu müstakil olarak ele alacak ve çeşitli açılardan ortaya koyacaktır. Burada olay, daha ziyade, yazarın biyografisindeki yeriyile anlatılır. Romanda,

⁷¹⁹ *Hür Şehrin İnsanları* I, s. 91-92

⁷²⁰ a.g.e., s. 78-79

⁷²¹ a.g.e., s. 98

⁷²² *Hür Şehrin İnsanları* II, s. 682

partinin kurulmasına ikinci ciltte yer verilir. Murat, herkesin konuşmaya başladığı Serbest Fırka meselesine kayıtsız kalamaz. Ancak, inancını sarsıcı bir karaktere sahip olan hadise sebebiyle, bu konuyla ilgili tartışmalara girmek de istemez. Romanda ortaya konulduğu şekliyle Serbest Fırka'yla ilgili iki ana yaklaşım ortaya çıkar. Bunlardan sayısal anlamda baskın olanı Serbest Fırka taraftarlarıdır. Ancak yazar bunların hemen hepsini, yeni partiye 'yamanan' çıkar şebekesi olarak görür. Bu kişiler, partinin siyasî anlamda getirisinden çok, parti vasıtasıyla, kendi işlerini nasıl yola koyacaklarını düşünmektedirler. Sadece Murat'ın yakın arkadaşı Ertuğrul Hikmet, Halk Fırkası'nın uygulamalarıyla halka bir şeyler va'detmekten uzak olduğunu iddia eder. Burada Serbest Fırka'ya ilgili olarak Mustafa Kemal fonksiyonuna da değinmek gerekir. Serbest Fırka'yı tutan hemen herkes, Mustafa Kemal'e olan hayranlıklarını, sevgilerini dile getirirler. Zaten Serbest Fırka'yı 'gönül rahatlığıyla' tercih etmelerinin sebebi, Mustafa Kemal'in de Halk Fırkası'ndan bıkmış olduğunu düşünmeleridir. Bu konudaki en önemli argümanları ise, Serbest Fırka'yı bizzat Mustafa Kemal'in kurdurmuş olmasıdır.⁷²³

Murat, Serbest Fırka taraftarlarının bütün iddialarını reddeder. Serbest Fırka tartışmaları baş gösterince, Murat 'dehşetli Halk Partisi taraftarı kesilmiştir.' Bunun sebebini kendisi de tam olarak izah edememekte, sıkıştığı yerde, 'Mustafa Kemal ne taraftaysa, o taraf haklıdır.' diyerek 'işin içinden çıkmaktadır.'⁷²⁴

Romandaki diğer bir siyasî unsur olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkındaki değerlendirmeler kaydedilebilir. Serbest Fırka'nın kuruluşu sürecinde gündeme gelen İttihatçılar, bir mukayese vasıtası olarak kullanılır. İttihatçılarla ilgili yazarın daha sonraki dönemlerde şekillenen bakış açısını yansıtan değerlendirme, Murat'ın patronlarından olan eski İttihatçılardan Celil Bey tarafından yapılır. Celil Bey, Serbest Fırka'yı tutmasına sebep olarak İttihatçılığın gelen muhalif yapısını gösterir. İttihatçıların başarısız olmalarını ise, plansız – programsız ve şahsi çıkarlar içerisinde hareket etmelerine bağlar.

Yazar, 1930'ların önemli siyasî düşüncelerinden milliyetçilik üzerinde de durur. Babası Milli Mücadele'de ölen kahramanlardan Ayşe'nin değerlendirmeleri vasıtasıyla ortaya konulan bu meselede Ayşe, Türk'ün tek dostunun Türk olduğuna inanmakta, Türk dışındaki unsurların yok sayılması gerektiğini iddia etmektedir. Türklüğün temerküz ettiği şahsiyet ise Mustafa Kemal'dir. Bu bakımdan Ayşe, 'Ben bu memlekette Mustafa Kemal Paşa'ya inanmamağı ihanet sayıyorum. Hainlerin cezası da ölüm olmalı. Bu işi de, asla

⁷²³ a.g.e., s. 584, 598, 622-623

⁷²⁴ a.g.e., s. 584

uzatmamalı!’⁷²⁵ diyerek Türkiye’de, Türklüğün ve Mustafa Kemal’in dışında bir kimlik iddiasının mümkün olmadığını belirtir. Ayşe’nin bu değerlendirmelerine, hadiselerle biraz daha eleştirel bir gözle bakabilen Ertuğrul Hikmet karşı çıkarak, eğer böyle düşünülürse, her ülkenin insanının diğer milletleri yok etme düşüncelerinin meşru olacağını, bu sebeple bu şekilde bir milliyetçilik davasının güdülemeyeceğini ifade eder.⁷²⁶ Milliyetçilik tartışmalarında Murat’ın fazlaca müdahil olmaması dikkat çekicidir. Ancak bu konuda, duygusal anlamda, Ayşe’yle bir yakınlık gösterdiği de gözlemlenir. Milliyetçiliğin dışında, komünizm de zaman zaman söz konusu edilir.

Atatürk ve Millî Mücadele

Roman, 1930’da geçtiğinden dolayı Atatürk, o dönemdeki ismine uygun olarak Mustafa Kemal veya Gazi Paşa olarak anılmaktadır. Eserde Mustafa Kemal etrafında birçok tartışma söz konusu edilir.

Mustafa Kemal’i ilk olarak Millî Mücadele dönemi içerisinde ele alan tartışmalarda, Mustafa Kemal büyük bir kahraman ve kumandan olarak gösterilmektedir. Mustafa Kemal’e yönelik bu bakışa, muhalif bir değerlendirmeye rastlanmaz. Murat ve Ayşe, Mustafa Kemal’i savaşta kaybettikleri babalarıyla özdeşleştirirler. Onlara göre Mustafa Kemal babalarının, vefatlarıyla yarım bırakmak zorunda kaldıkları mücadeleyi başarıya ulaştırmıştır. Ancak Mustafa Kemal’in bu dönemi, bu dönemdeki politikaları üzerinde fazlaca durulmaz.

Mustafa Kemal’in romanda öne çıkartılan bir başka yönü, insan olarak nezaketi ve yakışıklılığıdır. Bu durum daha ziyade bayanların kendi aralarındaki konuşmalarında ortaya çıkar. Bu bakış açısı içerisinde Mustafa Kemal, nezaketin ve yakışıklılığın sembolü, Batılı yaşayışı şahsında temsil eden ideal erkek olarak görülür.⁷²⁷

Romanda Mustafa Kemal’in çokça söz konusu edildiği husus, Serbest Fırka karşısında aldığı tavidir. Serbest Fırka hadisesinde Mustafa Kemal, birçok insan için bir kırılma noktasıdır. Yapılan değerlendirmelerde, Serbest Fırka’yı Mustafa Kemal’in bizzat kendisinin kurdurduğu dile getirilir. Mustafa Kemal’in Halk Partisi’nin birinci üyesi iken neden yeni bir partiye ihtiyaç duyduğu ise, Milli Mücadele yıllarındaki durumla açıklanır. Buna göre, Mustafa Kemal, Milli Mücadele’de şartları çok iyi değerlendirmiş, milletteki son gücü de başarılı bir şekilde hayata geçirebilmiştir.⁷²⁸ Ancak, Cumhuriyet’in ilanından sonra oluşan süreçte Halk Partisi, Mustafa Kemal’in ‘yeni bir dünya’ kurma projesini gerçekleştirememiştir. Halk Partisi etrafında toplanan çıkar gurupları, Cumhuriyet’in bütün politikalarını kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde yönlendirmişlerdir. Bu sebeple Mustafa

⁷²⁵ a.g.e., s. 667

⁷²⁶ a.g.e., s. 668

⁷²⁷ a.g.e., s. 473

⁷²⁸ a.g.e., s. 482, 584, 590, 593, 596

Kemal, yeni bir partiye ihtiyaç duymuştur. Ortaya konulan bütün bu değerlendirmelerde Mustafa Kemal'in öne çıkartılan yönü ise, etrafında oluşan guruplardan rahatsız olduğu, Cumhuriyet politikalarının iyi gitmediğini görerek, yeni atılımlar içine girdiği şeklindedir. Mustafa Kemal'e bu bakışa bakıldığında Kemal Tahir'in 1940'lardan itibaren şekillendirmeye başladığı ve 1950'lere kadar savunduğu görüşlerin etkisi gözlemlenir. Yazarın bu düşüncelerine göre, Mustafa Kemal, özde devrim niteliğinde hareketler yapmak istiyordu ancak başta Halk Partisi olmak üzere etrafındaki insanlar buna engel olmuşlardır.

Türkiye'deki Sosyalist Hareketler, Nazım Hikmet

Romanda dönemin sosyalist hareketlerine ve özellikle Nazım Hikmet'e de değinilmektedir. Sosyalizmle ilgili fazlaca dikkat çekici bir değerlendirmenin yer almadığı romanda, komünizme karşı reaksiyoner bir tavır sergilenir.⁷²⁹ Bu tavırdan, romanda, komünizme göre daha çok söz konusu edilen Nazım Hikmet de nasibini alır.

Romanda Nazım Hikmet, fikirleriyle seilmeyen ancak şiirleriyle seilmek zorunda kalınan bir isim olarak işlenir. Kahramanların hayatında şiirin önemli bir yeri olduğundan dolayı, Nazım, tabii olarak, sohbet meselesi olmakta, sohbet meclislerinde şiirleri okunmaktadır. Ancak burada dikkat çekici nokta, diğer şairlerin şiirleri okunurken sadece şiirleri üzerinde konuşulduğu, diğer yönlerine fazlaca değinilmediği halde, Nazım'ın şiirinin okunmasından önce veya sonra mutlaka onun komünistliğine değinilmesidir. Bu, yukarıda ifade edildiği gibi romanın geneline bir milliyetçi havanın etkili olmasının yanında, yazarın Nazım Hikmet'in daha o yıllarda ne kadar büyük şair olduğunu ifade etmek istemesiyle de ilgilidir. Murat, kendisinden, Nazım'a ait bir şiir okuması istenince, '... duyarak okuyamam. Çünkü şairini sevmiyorum.' cevabını verir. Konuşmasının devam eden kısmında da, Nazım'ın şiirlerini değil, fikirlerini sevmeyiğini belirtir.⁷³⁰ Ancak yazarın Nazım'la ilgili Murat üzerine yaptığı psikolojik çözümlemelerde, Murat'a ait bir başka yön ortaya çıkmaktadır. Bu çözümlemelere bakıldığında, Murat'ın Nazım Hikmet'i çekememe duygusuyla karışık bir hisle sevmeyiğini görülür. Çünkü ne zaman Nazım Hikmet söz konusu olsa, kendi şiirlerinde, 'bir kifayetsizlik, tıknafeslik, insanı öfkeliendiren bir acizlik' görmektedir.⁷³¹

YAPI

Kurgu

⁷²⁹ Komünizmle ilgili değerlendirmeler için bkz. *Hür Şehrin İnsanları* I, s. 166, 173; *Hür Şehrin İnsanları* II, s. 599

⁷³⁰ a.g.e., s. 366

⁷³¹ a.g.e., s. 365

Roman, iki cilt ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Bölümler hacim itibariyle birbirine yakındır. Ancak aksiyon itibariyle birbirinden farklılık gösterirler. Buna göre, birinci ve dördüncü bölüm yavaş ve daha teferruatlı olarak ortaya konulurken ikinci ve üçüncü bölümler hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Romanın yaklaşık 150 sayfalık kısmı toplam üç günde geçerken, daha sonraki bölümde günleri takip etmek mümkün olmamaktadır.

Dil ve Üslup

Roman, yazarın edebî dilinin oluşum dönemi ürünüdür. Anadolu ağızlarından beslenen dilin rahat söyleyişini bu romanda bulmak mümkün değildir. Yazar, halkı konuştururken zaman zaman bu dile başvursa da, yine İstanbul Türkçesi'nin etkisinden çıkamamış olmanın havası sezilir:

- Kolaymış... Asıl zoru budur. Beş liranızı alırım. Helalinden beş kaymenizi... Sonra maraza olmasın ha! Ben başka mezarcılara benzemem. İşte bu sakallı papaz bilir. Başkaları hem işin ehli değiller hem de namussuzluk ederler.

Bu cümlelerde görüldüğü gibi Kemal Tahir, halkı, İstanbul Türkçesi'ni biraz daha argoya yaklaştırmak suretiyle konuşturur. Ancak, romanın sonlarına doğru Mustafa Kemal'in Serbest Fırka'yla ilgili bir yemek meclisinden bahsederken, Anadolu ağızlarını kullanır ve rahat söyleyişi, kısmen, yakalar:

- Aklına gelmiş. 'Yahu! demiş başka memleketlerde fırkalar var. İntihabatta rekabet yapıyorlar, rey almağa gayret ediyorlar. Oyun oluyor. Millet avunuyor. Biz de hele bir deneyelim.' demiş. 'Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin, Ali, veli, siz şu dakikadan itibaren Halk partisi'nin prensiplerini inkar ettiniz, Serbest Fırka'lı oldunuz!' demiş. (Medet, Paşa hazretleri, estağfirullah!) yan, (Ağız arar... serhoşlukla aklından birşey geçirir... Sonra fena olur!) diyerek diyerek tövbenin arasına darı tanesi sığmamış.⁷³²

Bazı yerlerde dil yanlışlarına rastlanmaktadır. Mesela, doğru şekliyle 'Zaten eve de yaklaşmışlardı.' cümlesini yazar, 'Zaten de eve yaklaşmışlardı.' şeklinde dile getirir. Türkçe'de 'de / da' ekinin kullanımına bakıldığında yazarın bu tercihinin yanlış olduğu görülmektedir.

Yazarın üslubuyla ilgili kaydedilebilecek diğer bir özellik diyalogla anlatım tarzıyla ilgilidir. Kemal Tahir, anlatıcıyı daha ziyade olayların bağlantısını sağlamak amacıyla kullanmakta, bir olayın kendi içindeki gelişimini genellikle diyaloglarla ortaya koymaktadır. Bir örnek olarak aşağıya alacağımız pasaj, eserde kullanılan genel yöntemi ortaya koyar:

-
- Oyna... ben o kemiğin bıyığına tüküreyim! Gelmemeliydi ki...
- Bu da üç olur!

⁷³² a.g.e., s. 587

- Oyna! Yağma yok!
- Üç olur. Bir tavla bilen gelsin!
- Oyna! Saçmalıyorsun! Ben işte bu sebepten bununla oynamayı istemem. Şiir yazar gibi oynuyor...
- ⁷³³

Yazarın diyalogları kullandığı yerlere bakıldığında, daha çok harekete dayalı anlatımlarda kahramanları konuşturduğu psikolojik çözümlemelerde de anlatıcıya rol verdiği gözlemlenir. Yazar, bu çözümlemelerde, iç monolog yerine iç çözümleme tekniğini tercih eder.⁷³⁴

Yol Ayrımı

Yol Ayrımı, Kemal Tahir'in hayattayken yayınladığı son kitabıdır. İçerik olarak *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* ile bazı benzerlikler gösterse de, özellikle 1930'larda geçmesi sebebiyle, muhteva itibarıyla, farklılaşır. Kahramanlar, büyük oranda ilk iki kitaptakilerle aynıdır. Bu romanının diğer bir özelliği, yazarın diğer romanlarında yer alan birçok kahramanı bir araya getirmesidir. *Yorgun Savaşçı*, *Hür Şehrin İnsanları*, *Kurt Kanunu* romanlarının bazı konuları ve kahramanları bu romanda söz konusu edilir. Hatta bazı konular, söz konusu romanlarla birebir örtüşür.

İÇERİK

Yol Ayrımı, Serbest Fırka'nın kurulacağı haberinin *Vakit Gazetesi*'ne ulaşmasıyla başlar. Haber, büyük bir yankı uyandırır. Herkes, böyle bir partinin neden kurulduğunu anlamaya çalışır. Çoğunlukla, geçerli bir gerekçe ortaya konulamaz. Özellikle Doktor Münir, Serbest Fırka'nın kuruluşunun arka planını sorgulayan değerlendirmeleriyle dikkat çeker.

Romanda, Serbest Fırka'nın tartışılmasının yanında Esir Şehir üçlemesinin ilk iki kitabında yer alan kahramanlarla karşılaşılır. Ramiz Efendi, eşinin ölmesinden dolayısıyla yalnız ve perişan bir haldedir. Kamil Bey ise kızı Ayşe'yi görmek ister. Bunun için Doktor Münir yardımcı olur. Münir, Ayşe'ye babasının bir Kuva-yı Milliyeci olduğunu söyler. Cumhuriyet'in 'yeni' ve 'idealist' gencini temsil eden Ayşe, babasına duyduğu tüm öfkelerden sıyrılır. Yazarı temsil eden Gazeteci Murat karakteri de romanda yer alır. Murat'ın olaylara fazla bir etkisi yoktur.

⁷³³ Hür Şehrin İnsanları I, s. 136

⁷³⁴ Örnek olarak bkz. a.g.e., s. 239

Romanın son bölümündeyse, Ayşe'nin, Ramiz Efendi'nin oğlu Kadir'le evlilik hazırlıkları, Murat'ın Celadet'in baldızı Şükran ile flört etmesi, Murat'ın Kamil Bey'le ilgili Nermin'le konuşması aktarılır. Bu bölümde özellikle Doktor Münir'in '*Yol Ayrımı*' kavramı ve Milli Mücadele'nin karakteri üzerine yaptığı çözümlemeler, romanın final bölümünü oluşturur.

Çeşitli Uygulamalarıyla ve Meseleleriyle Cumhuriyet Yönetimi

Roman, Cumhuriyet'in ilanından yedi yıl sonraki bir dönemi konu alır. Temel mesele olarak Serbest Fırka'nın kurulması öne çıksa da, Kemal Tahir, Serbest Fırka'dan ziyade, bu dönemdeki Cumhuriyet idaresini kritiğe tabi tutar. Yazar, Serbest Fırka'yı, Cumhuriyetin uygulamalarıyla bağlantılı bir hadise olarak değerlendirir. Bu sebeple romanın esas meselesinin Cumhuriyet idaresi olduğunu düşünmek mümkündür.

Kemal Tahir, Cumhuriyet yönetimini, daha ziyade, halkla olan ilişkisi noktasında değerlendirir. Bu bağlamda kullandığı 'aferizim' kavramıyla, Cumhuriyet kadrolarının halktan ziyade, Gazi'nin gözüne girmek suretiyle kendi işlerini yoluna koyma peşinde olduklarını iddia eder. Cumhuriyet kadrolarını, halktan bağlarını koparmış ve 'kapıyı tutmuş' küçük bir burjuva zümresi olarak anlatan yazar, bu bakımdan Cumhuriyet'in getirdiğini iddia ettiği hususların gerçekleşmediği inancındadır. Nitekim romanın adı olan '*Yol Ayrımı*' bu noktada beliren kritik bir durumdur. Yazar, olayları kurgulayış biçimiyle Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet'i kuran insanların bir *Yol Ayrımında* olduklarını, kuruluştan itibaren devam eden sürecin, devam ettirilebilecek bir süreç olmadığını belirtir. Kemal Tahir, romanın başlarında Ağaoğlu Ahmet Bey'e söylediği, 'Artık Deniz Yolları vapur işletmiyor, balolar düzenliyor. Balo için sebep aranmaz oldu çoktandır.'⁷³⁵ tespitiyle, küçük zengin bir zümrenin, eğlence alemlerinde memleketin kaderini tayin ettiklerini dile getirir. Yazar, bu tür tespitlerini ispat etmek için, kurguyu iki yönlü ilerletir: Bir yanda, Milli Mücadele'nin kutsiyetine inanmış ve her şeyini bu uğurda feda etmiş insanlar varken, diğer yanda 'kapıyı tutup' onun nimetlerinden faydalanan insanlar vardır. Cumhuriyet kadrolarının batılaşma tarafı olmalarını, kendi misyonlarına ihanet olarak görür.⁷³⁶

Kemal Tahir, Cumhuriyet'in devletçi politikasını da eleştirir. Yazar, ekonomik ve sosyolojik anlamda devletçidir. Ancak Cumhuriyetten sonra uygulandığı şekliyle Devletçiliğin karşısında yer alır. 'Ben devletçilik denen şeyi anlarım, fakat, dolapçılığı

⁷³⁵ *Yol Ayrımı*, s. 35

⁷³⁶ Kemal Tahir, 'Bu bizim medreselerin kapatılıp, Laik Fransızlar'ın papaz mektepleri neden açık bırakıldı? Başkaca, Laik bile değil, düpedüz alık Amerikan misyonerlerinin okulları neden işler harıl harıl? Diyelim bunlar Batıdır, boynumuz kıldan ince... Ya Rumlar'ın Heybeliada'daki papaz mektebi...' ⁷³⁶ şeklindeki cümleleriyle, Cumhuriyet idaresinin batıya teslim olduğunu, bu teslim oluşun kabul edilemez bir mahiyet taşıdığını belirtir.

anlamam, diyordu.’⁷³⁷ cümlesiyle, uygulanan devletçilikle kendi zihnindeki devletçilik anlayışının farkını dile getirir. Yazar, Cumhuriyet idaresinin bir yandan köylüyü milletin efendisi sayıp, diğer yandan şehirli bir burjuva sınıfını kendi eliyle yetiştirmeye çalışmasını, büyük bir çelişki olarak kaydeder. Adnan Menderes döneminde bir slogan haline gelen ‘Her mahalleye bir milyoner.’ politikası ve benzer uygulamalar, yazarın eleştiri merkezini oluşturur. Yazar, Cumhuriyet yönetiminin ‘köylü modernleşmesi’⁷³⁸ politikalarını, şu şekilde dile getirir:

‘Ortaya bir teşebbüs atarak İş Bankası’nın sermayesini tehlikeye koyabilmek para kazanmanın en kestirme yollarından biri sayılıyordu. Rejimden hava parası vurmak hırsı, nüfus satıcılarını o kadar bürümüştü ki bir gün Gazi’nin kızıp yanına sokmadığı bir şahısla nüfuzlu dostlarından biri arasında şöyle bir pazarlık yapılmıştı: Dostu bir kolayını bulup o şahsı, sofraya davet ettirecek ve sofrada bir kolayına getirip elini öptürerek affettirecekti. Bu el öpmenin ücreti, on bin liraydı. Meseleyi duyan bir arkadaşını tarizli müdahalesiyle bu karlı iş son dakikasında akim kalmıştı.

Şöyle bir sistem kurulmak isteniyordu: Devletin yapacağını, banka yapmalıydı. Şüphesiz, arada bankanın yapacağı iş ve yerli nüfus komisyoncuları asıl hisseyi paylaşacaklardı.’⁷³⁹

Cumhuriyet kadrolarını, ‘kapıyı ele geçiren ve kapının nimetlerinden faydalanan’ insanlar olarak gören yazar, Gazi’nin dahi buna bulaştırılmasını ise, sistemin yozlaşma derecesi olarak kaydeder.

Kemal Tahir’in Cumhuriyet sonrası uygulamalardan karşı çıktığı diğer bir husus, yönetimin halk adına olduğunun, egemenliğin halka ait olduğunun vurgulanmasına rağmen, pratikte bunun tersinin gözlenmesidir. ‘... Vatan kurtarmak kolay... Zor olan... Milleti hür yaşatmak... Bolluk içinde... Tahriri Sükun kanunu çıkar, İstiklal Mahkemeleri kur! Bugün şunu as, yarın bunu... Millette on para kalmamış... Köylü inim inim inliyor....’⁷⁴⁰ cümleleriyle, bu konudaki durumu tasvir eden yazar, roman boyunca, hürriyet adına hareket edilmesine rağmen aksi uygulamaların gözlenmesini de eleştirir. Romanda Selim, kendisine hiçbir açıklama yapılmadan tutuklanıp sorguya götürülürken ‘hürriyetiebediye tepesinden’ geçirilir. Muhitin ismi ile kendi hali arasında büyük bir çelişki gören Selim,

⁷³⁷ *Yol Ayrımı*, s. 85

⁷³⁸ Hilmi Yavuz, *İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 80

⁷³⁹ *Yol Ayrımı*, s. 85

⁷⁴⁰ a.g.e., s. 158

‘hürriyetiebediyemiz buysa, istibdadiebediyemiz nasıl olur.’⁷⁴¹ diyerek, hal ile ideal arasındaki farka vurgu yapar. Yazar tarafından benzer bir vurgulamayı Selim’in sorgulaması sırasında görürüz: Selim’i sorgulayan komutan, Selim’in verdiği cevaplar üzerine, ‘Senin aklınla mı idare edilecek vatan? Sen kaç paralık adamsın? Ne sanıyorsunuz kendinizi siz?’⁷⁴² diyerek Selim’i aşağılar. Halka hürriyet götürme ve ona egemenliğini kullanma imkanını sunma konumunda olan yönetici erkin temsilcisinin Selim’e bu ‘bağırması’ önemlidir. Çünkü yazarın kurgu çerçevesinde bu olayı takdim edişi, bu ‘bağırmanın’ bütün bir millete yönelik olduğunu ortaya koyar. Halk, bu hadiseden kısa zaman önce kurulan Serbest Fırka’ya büyük teveccüh göstermektedir. Yönetici kesim, bundan rahatsızdır. Bu sebeple ‘halkın aklı’, aşağılanan bir ‘hal’ olarak değerlendirilir. Aynı şekilde yazar, halkın işlerini yapma, halka hizmet etme vazifesinde olan bürokratik kurumların da halka, sadece zorluk çıkardığını ifade eder.⁷⁴³ Mesela yazar, Selim’in hastaneye yatırılması için yapılan başvurunun, Selim’in ölümünden sonra cevaplanmasını, yapılan cevaplamanın da meseleyi çözme değil, sadece meseleyle ilgilenme şeklinde olduğunu vurgular. Öyle ki Murat, bakanlıktan gelen cevabı yırtıp çöp kutusuna attığında elini, ‘bir pislik bulaşmış gibi’ silmek zorunda kalır.⁷⁴⁴

Yazar, dönemin idaresinin halka vaad ettiği hürriyeti götüremediğini, Ağaoğlu Ahmet Bey’in hatıralarından kaydettiği şu anekdotla da vurgular:

‘Gazi sinirlenmeye başlamıştı. Biraz yüksek sesle:

- Efendi! Her tarafta anarşi beliriyor. Antalya’da kumandanın kafasını iskemle ile kırmışlardır. Bu kumandan, çok büyük ve sabırlı adammış! Ben olsaydım bir bölük mitralyöz getirip oradakileri biçerdim! Başka yerlerde de bunun emsali olmuştur.
- Paşam, kumandanın seçim yerinde ne işi vardır?
- Anarşiye mani olmak için gelmiş!
- Hayır, anarşi tam onun oraya gelmesinden çıkar. Gazi Mustafa Kemal Paşa bir Cumhuriyet kurmuş. Bu Cumhuriyetin dayandığı kanunlar halka intihaba iştirak etmek hakkını vermiştir. Halk bu selahiyeti kullanmak için sandık başına

⁷⁴¹ a.g.e., s. 267

⁷⁴² a.g.e., s. 273

⁷⁴³ a.g.e., s. 82, 83

⁷⁴⁴ a.g.e., s. 320

geliyor ve karşısında silahlı kuvvetler görüyor. Çarpışma tabiidir.⁷⁴⁵

Devletin halka bu bakışı ve bu bakış doğrultusundaki uygulamaları, halka güvenmemesini netice verir. Yazar bunu, polisin Selim hakkında bilgi almak için, Türk vatandaşlara değil de Ermeni bir kadına güvenmesiyle misallendirir.⁷⁴⁶

Kemal Tahir, Cumhuriyet yönetimince uygulanan diğer devrimleri de, mesela harf inkılabı gibi, gerçek devrim olmadıkları iddiasıyla birçok kere tenkit eder.⁷⁴⁷

Serbest Fırka

Serbest Fırka, Türk siyaset tarihinde, demokrasiye geçişin ilk ciddi hamlesi olması bakımından büyük bir öneme sahiptir.⁷⁴⁸ Cumhuriyet'in ilanından yedi yıl sonra gerçekleşen fırka kurma çabası, başlangıcından kapatılmasına kadar tartışmalı birçok konuyu da bünyesinde taşımıştır. Türk romanında da işlenen bu konu,⁷⁴⁹ Türk fikir tarihinde, aydınların farklı değerlendirmelerine de sebep olur.

Kemal Tahir, bu romanında, bir tarihi anlatmak maksadıyla, Serbest Fırka'nın oluşum ve kapanış sürecini ortaya koyma gayesinde değildir. Romana dikkat edildiğinde görülmektedir ki yazar, bu hadiseyi, prototip bir olay diyebileceğimiz bir fonksiyonla kullanmıştır. Yazarın ortaya koyduğu kurgu çerçevesinde, Serbest Fırka 'iş', başından sonuna, Cumhuriyet idaresinin uygulamalarını bütün yönleriyle ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ayrıca bir öneme sahiptir.

Kemal Tahir, Serbest Fırka'yı müstakil olarak, kuruluş evresi, iddiaları ve halkla karşılıklı ilişkisi noktalarında değerlendirmeye tabi tutar. Buna göre, yukarıda da kaydedildiği üzere, fırkanın kuruluş mantığını irdeler ve görünmeyen 'başka sebeplerin olduğuna' kanaat getirir. Bu sebepler, düzenin, hürriyet düzeni olmaktan çıkarak, soygun düzeni olmaya doğru gitmesinden kaynaklanmaktadır.

Yazar, Serbest Fırka'nın kuruluşunun yeterli ve geçerli bir sebebinin olmadığı inancındadır. Görünürdeki gerekçesiyle Serbest Fırka, Meclis'te bir muhalefet fırkası kurulması, böylece sistemin aksayan yönlerinin teftiş edilmesi gibi düşüncelerle kurulmak istenmektedir. Mustafa Kemal tarafından Serbest Fırka'nın kurucularından biri olarak atanan Ağaoğlu Ahmet Bey, partinin kuruluşunu, 'Gazi Hazretleri, 'bir yandan Meclis'te, birbirini

⁷⁴⁵ a.g.e., s. 278

⁷⁴⁶ a.g.e., s. 301

⁷⁴⁷ Örnek olarak bkz. *Yol Ayrımı*, s. 31, 75, 82, 83, 86, 215

⁷⁴⁸ Tevfik Çavdar, 'Güdümlü Muhalefet Partisi', *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 290-297

⁷⁴⁹ Mesela, Tarık Buğra'nın *Dönemeçte* isimli romanı, Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı*'nda İstanbul çerçevesinde ele aldığı Serbest Fırka'nın kuruluş sürecini bir Anadolu kasabasından hareketle kurgusal aleme taşır ve bu bağlamda önemli tezler ortaya koyar.

denetleyecek iki fırkanın varlığını öte yandan da memlekette biraz hürriyet havasının esmesini arzu ediyorlar.’ dedi.⁷⁵⁰ şeklindeki değerlendirmesiyle açıklar. Ağaoğlu’nun bu açıklamasına, romandaki yansıtıcı kahraman Doktor Münir’in, ‘Hürriyet havasının esmesini mi demek! Hey çok yaşasınlar. Şöyle az biraz esecek de fakir fukara soluklanacak! Vicdan diye ben buna derim!’⁷⁵¹ şeklinde verdiği cevap, söz konusu niyetin gerçeklik taşımadığını ortaya koyar. Yazar, Serbest Fırka’nın, Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan farklı olmadığını, yapmayı vaad ettiği işleri de gerçekleştiremeyeceğini belirtir. Nitekim, Serbest Fırka’nın programı da Halk Fırkası’nın programından önemli bir farklılık göstermez.⁷⁵²

Kemal Tahir, Serbest Fırka’nın getireceği söylenen hürriyeti Falih Rıfkı’dan yaptığı alıntıyla eleştirir: ‘Bana lazım olan hürriyet, Fethi Bey’in getireceğini söylediği hürriyet değil... Bu hürriyet, ‘Bırak yapsın, bırak geçsin’ hürriyeti... Türkçesi: Sopaları, taşları bağlayıp kuduz itleri serbest bırakmak hürriyeti... Halk Partisi için de hürriyeti istiyorum ben... Güçleri madrabazlıktan, çıkarıcılıktan çekip Kuvayı Milliye devrimciliğine getirecek hürriyet... Hırsızları, madrabazları yok edecek hürriyet... Devrimleri halka mal edecek hürriyet... Bence bu hürriyet (*Serbest Fırka’nın hürriyeti*), madrabazların devleti ele geçirmek atılımı hürriyetidir. Eşkıya hürriyeti...’⁷⁵³ Yazarın, Serbest Fırka’nın getireceği hürriyeti, ‘eşkıya hürriyeti’ sayması, sisteme yaptığı vurgu sebebiyledir. Ona göre, Cumhuriyet yönetiminde esas problem, sistemdedir. Sistemin, ‘kapıyı tutan’ insanlar için düzenlenmiş olması, ‘gerçek anlamda halkçı’ olmaması, sistemle ilgili yapılacak tüm düzenlemeleri eksik bırakacaktır.

Halkın, Serbest Fırka’ya bakışını da ortaya koyan yazar, bunu Gazi’nin şoförü Çorumlu Dadal Efendi vasıtasıyla dile getirir:

‘Açık dedimse.... Selbes ne demek arkadaş? Selbes resmen selbes demek... Selbes açılacak ki az biraz selbeslik olacak... ‘Gelip nolacak, Dadal Efendi hemşerim?’ dersen, selbeslik gibi malın olsun! Elbet bir işe yarar yeri vardır. Aslında, biz bu işin kendine değil, verene bakacağız, veren kim?...Gazi Paşa... İşe yararını bilmesene verir mi? Hayır hiç vermez. Verdiyse bir yaralı olacak... Gelelim ki, kime nolacak bunun yararlığı? Kime verdiyse ona... Peki, ya kime vermekte, kurban olduğum? Sana, bana mı vermekte bu selbesliği? Hayır... Kaldırıp Fethi Bey’lere, Nuri Bey’lere, Ağaoğlu Ahmet Bey’lere vermekte. Şu halde, onlara yarar bir selbesliktir bu... Sana bana

⁷⁵⁰ *Yol Ayrımı*, s. 38

⁷⁵¹ a.g.e., s. 38

⁷⁵² a.g.e., s. 49-50

⁷⁵³ a.g.e., s. 87-88

gelmez. Ne denilmiştir? ‘Alışmadığın aş, ya diş ağrıtır, ya baş.’ Dünya durdukça durası Gazi Paşamız selbesliği çıkarıp Fethi Bey’e verdiyse aman haaa, biz beriden şaşıp kudurup zorlatmayacağız.’⁷⁵⁴

Yazar, bir yandan halkı temsil eden Dadal Efendi vasıtasıyla halkın Serbest Fırka’ya yaklaşımını ortaya koyarken, diğer yandan bu hürriyetin halk için değil belli bir zümre için olduğunu vurgular. Yine pasajda dile getirilen atasözündeki manaya dikkat edildiğindeyse, yazarın bu hareketin teoriden ve alt yapıdan uzak olduğunu vurguladığı fark edilir. Alışılmamış aşın baş veya diş ağrıtması, girilen işin alt yapıdan yoksun olduğunu, dolayısıyla başarıya ulaşamayacağını, belirtir.

Kemal Tahir, bir leit motif olarak, ‘Millet, ne istiyor kurtarıcılardan, hem de kurtuluştan yedi yıl sonra?’⁷⁵⁵ sorusunu irdeler. Yansıtıcı kahraman Doktor Münir vasıtasıyla konuyu şu ifadelerle tahlil eder:

‘Bizim milletin tutması çeşitli olur... Birincisi... Eli sopalı rezil iktidarlara karşı, kim çıkarsa çıksın, onu mutlaka tutar... Onu bu yoldan yere çalmak ister. İsterse bu iş, çeteler arası boğuşma olsun! Bahtını mutlaka dener bizim milletimiz... Çünkü bizim millet, dış görünüşündeki aldaticılığa rağmen, hürriyetsizlikten iğrenir. Çünkü, tarihinde, Batı’dakine benzer kölelik dönemi yaşamamıştır. Yani, ne köle olmuştur, ne de köle çalıştırmıştır. Bunun için her çeşit hürriyetsizliği insanlık onuruna hakaret sayar... İkincisi... Gayet bunaltılı bir geçitte apansız karşısına çıkarılmıştır. Bizim millet, ondan iyilik umar...’⁷⁵⁶

Yazar, bu değerlendirmeleri doğrular mahiyette, Serbest Fırka’nın kapanışı hadisesini kaydeder. Gazeteci Murat, Serbest Fırka’nın kapatılması oturumunu takip ederken; bir yandan bu partinin kuruluş sürecini, diğer yandan kuruluşun kapanışa giden yönünü düşünür.⁷⁵⁷

Osmanlı Toplumu, Osmanlı’nın Yıkılışı ve Milli Mücadele

Yazar, romanda gerek Serbest Fırka hadisesini gerekse Cumhuriyet idaresinin diğer uygulamalarını Osmanlı toplum yapısı etrafında tahlil eder. Yukarıda ortaya konulduğu üzere, yazar, halkın Serbest Fırka’ya teveccüh göstermesini A.T.Ü.T. tarzı toplum yapısının özellikleriyle izah eder. Aynı şekilde yazar Cumhuriyet dönemi insanının da tarihsel bağları itibarıyla Osmanlı’dan tevarüs ettiği bir kimliği taşıdığını, bu bakımdan, Cumhuriyet

⁷⁵⁴ a.g.e., s. 58

⁷⁵⁵ a.g.e., s. 115

⁷⁵⁶ a.g.e., s. 105-106

⁷⁵⁷ a.g.e., s. 28 8, 301, 333

dönemindeki olayların ve uygulamaların bu insan özelliğinden bağımsız olmadığını belirtir. Kemal Tahir, Osmanlı'nın Batı dünyasına karşı oynadığını düşündüğü misyonun da bu yıkılışa etkili olduğunu iddia eder. Romanda Doktor Münir vasıtasıyla Milli Mücadele'yi 'anlamaya' çalışan yazar, Cumhuriyet idaresinin sunduğu tarihsel gerçekliklerin de, gösterildiği gibi olmadığını iddia eder. Milli Mücadele yıllarında verilen mücadeleye 'Kurtuluş Savaşı' denmesine karşı çıkararak tezini şu şekilde dile getirir.

Bana sorarsanız birkaç savaş yok... Bir tek savaş var sürüp gidiyor 1923'e kadar... Bin yediyüz bilmem kaçtan beri bizim bir tek savaşımız var: Osmanlı imparatorluğunun parçalanmaktan kurtulma savaşı... Biz de daha önceki kuşaklar gibi, bu sürekli savaşın için de doğduk. Hiçbirimiz de bunun dışında kalmadık... Yeni kuşaklar bizi ölçüp biçerken, kocaman bir imparatorluğun tepemizde aralıksız çatırdadığını hiç akıllarından çıkarmasınlar!⁷⁵⁸

.....

Düşündün mü hiç, bir dünya imparatorluğu nasıl tasfiye edilir?

.....

Bir dünya imparatorluğu, yüzyıllar boyu, yüzlerce nesillerin birleşik gayretiyle, kanları, canları, malları pahasına doğmuş, kökleşmiş, gelişmiş, yaşatılmıştır. Tarihin bir döneminde, herhangi bir nesil, tek başına bu tasfiyeye karar verebilir mi? 'Veririm' derse bu kararın meşruluğu hangi vesikalarla ispatlanır. Yani, bir imparatorluğun tasfiyesinde taraflar nasıl meydana gelir? Vekaletnameleri hangi noter tasdik eder? Veraset ilamlarını hangi mahkemeler çıkarır. Buraları güzelce araştıracağız Murat oğlum! Bunları kurcalamanın sırasındır. Çünkü biz kurcalamazsak, biri çıkıp kurcalayacak er geç... Hem de 'Bunlar ne kansız heriflermiş yahu, yediden yetmiş!' diye mezarımıza tükürerek... Durumun gerçeği şudur yavrum! 1908'in padişahçı İttihatçıları imparatorluğu yıktılar, 1923 Kuva-yı Milliyecileri bir dünya imparatorluğunun miras hesaplarını tasfiyeye oturdular. Peki neydi tasfiye edilecek miras? Yedi yüz yıllık bir dünya imparatorluğu... Ne durumdaydı son zamanlarda bu imparatorluk acaba? O kadar uzağa

⁷⁵⁸ a.g.e., s. 214

gitmeyelim, 1908’de İttihatçıların eline geçtiği zamanın durumunu soruyorum, yani bundan tam yirmi iki yıl öncesinin durumunu...

.....

... 1908’de, İttihatçıların ele geçirip on yıl içinde yıktığı imparatorluk, tam dört milyon üç yüz seksen üç bin kilometrekare toprağa sahipti.

.....

Tasfiye edilen miras, Osmanlı’nın sırf kılıç gücüyle vuruşarak aldığı, tarih boyu vuruşarak savunduğu mirastı. Evet oturuldu masaya... Karşımızda yirmi iki devlet... Bilir misin, iki bölümde tamamlanan Lozan anlaşmasının bütün oturumları ne kadar sürmüştür?

.....

Beş buçuk ay... Mahzenler dolusu arşivleri düşün, buradaki çeşitli anlaşmaları, bunlardaki incelikleri getir gözünün önüne... Delegelerimiz incelediler mi bunları? Kılı kırka yardılar mı? Hayır! Çünkü, İstanbul hükümeti delegeleri, yani asıl uzmanlar, bizim isteğimizle sokulmadı bu konuşmalara... Bu iyiliğimize karşı İngiliz Generali Harington’un teşekkürünü hatırlarım. Demek, dört milyon üç yüz seksen küsür kilometrekarelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde... Buna tasfiye denmez. Mirası reddettik, hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek reddettik. Değil bir dünya imparatorluğunun mirası, bir mahalle bakkalının mirası bile, bizim bugünkü mahkeme usullerimiz göz önüne getirilirse, bu kadar kısa zamanda tasfiye edilip karara bağlanamaz.

.....

‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ diyerek şişinerek dolaşılmaz. Yunan üst üste yenildiği halde, ‘Megalo İdea’dan vazgeçiyor mu? Bir Millet tarihsele istekleri, tarih süresi ölçüsünde elde edilir.

.....

Kurtuluş iki türlü olur: Ya bütün haklarını en son zerresine kadar koruyarak kurtulursun, ya da haklarından birçoklarını vererek kurtulursu! Bu da bir kurtuluştur ama, öyle pek öğünülecek, kasınılacak şeytenden sayılmaz. Hele rejim değişmelerinin tarihsel haklardan vazgeçmekle hiçbir ilintisi olamaz.

.....
Dünyada çok az milletin eline geçmiştir, bizimki kadar büyük tarih birikimi...

.....
Neden sana yenik düşmüş gibi geldi, bir tek adam karşısında, koca bir iktidar? Hem de askerî bir zafer kazanarak gelmiş bir iktidar? Çünkü, Anadolu – Yunan savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir millî kurtuluş savaşı değildir. Bin yıldır süren Doğu – Batı boğuşmasının yüzlerce savaşlarından biri, hem de küçüklerinden biridir. Böyle bir savaşı kazanmak, bin yıllık tarihin biriktirdiği hesabı kapatmaya yetmez ki, iktidarı gerçek iktidar olsun, sağlamca sürdürebilsin! Bir düşünsene... Osmanlı imparatorluğunu kurup yaşatmış Anadolu halkları için ne utandırıcı bir sözdür, Yunan savaşına Kurtuluş savaşı demek... Bu savaşa, İstiklal savaşı da, haşa, denemez. Çünkü biz, hiçbir zaman millî devletimizi yitirmedik. Hatta doğrusu istenirse, 1920-1923 arasında bizim bir değil, iki devletimiz vardı.⁷⁵⁹

Yazar, Osmanlı devletinin yıkılışını, bir misyonun yıkılışı olarak görür. Yazarın Milli Mücadelenin ‘Kurtuluş Savaşı’ olarak adlandırılmayacağını belirtmesi, çok önemli bir tarih yorumudur. Nitekim, gerek yazarın ortaya koyduğu çerçeve, gerekse, meseleye resmî tarihin dışında bakıldığında bu yorumlamanın yeni bir tarih tasavvuruna imkan verdiği gözlemlenir.

Kemal Tahir’in Mili Mücadeleyle ilgili bu değerlendirmeleri, birçok insan tarafından ‘iharet’ olarak algılanmış, yazarın bu ülkeyi kuranlara iharet ettiği iddia edilmiştir. Oysa ki yazarın esas eleştirdiği nokta, bu bakış açısıdır. Kemal Tahir’in bu önemli tarih tasavvuru, ideolojik yaklaşımların kurbanı olarak hak ettiği alakayı görememiş, yeni açılımlar sağlayabilecekken çok dar bir çerçevede kalmıştır. Yazara yönelik ‘iharet’ ithamlarına karşılık, yazarın, ‘Bence Kurtuluş savaşımızın bir tek gerçek kahramanı var: Kurtuluş savaşının kendisi... Mustafa Kemal Paşa bile bu kahramanı kişiliğinde canlandırdığı kadar büyük...’⁷⁶⁰ şeklindeki değerlendirmesi, hem döneme bakışındaki farkı ortaya koyması, hem de söz konusu ithamlara cevap mahiyetinde olması bakımından önemlidir. Yazarın bu

⁷⁵⁹ *Yol Ayrımı*, s. 339-342 (Bu uzun pasajı alıntı olarak kaydetmemizin sebebi, pasajın, Kemal Tahir’in Milli Mücadele dönemiyle ilgili fikirlerini özet halinde barındırmasıdır.)

⁷⁶⁰ *Yol Ayrımı*, s. 213

değerlendirmesinde ortaya koyduğu bakış açısının kurgusal boyutunu, dönemi konu alan tüm romanlarında görmek mümkündür.⁷⁶¹

Aydın – Batılaşma - Yerlilik

Kemal Tahir, Türk aydınının batılaşma sebebiyle ‘civıklaştığı’, kaypak bir mahiyet ve hüviyet kazandığı, kendi gerçekleri ve halkının gerçekleri karşısında ‘devekuşu’ gibi hareket ettiği inancındadır.⁷⁶² Yazara göre Türk aydınının içinde bulunduğu durumun en büyük sebebi, batılaşma hastalığıdır. Çünkü yazar batılaşmayı, Türk aydınının kuşanması gereken hüviyetin en büyük düşmanı olarak görür. Aydın, batılaşmak, batı medeniyetinden yana tavır almak suretiyle kendisinin, kendi gibi kalarak edinmesi gereken kimliğin dışına çıkmıştır. Bu sebeple, Batılaşmış Türk aydının halkıyla ilinti kurması mümkün değildir. Aydın bu hali, toplumsal meseleler karşısında kuşanması gereken vazifeleri kuşanma imkan ve ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Bütün bu problemlere çözüm olarak yazar, ‘yerli insan ve yerli aydın’ tezini ileri sürer: ‘... Hiç su katılmamış yerli... Biz aydınlara çok su katılmıştır, hem de cıscıvık yabancı suyu... Su katılmamış yerli olmayınca hiçbir şey olunmaz. İnsan bile olunmaz. Çünkü gerçekten namuslu olunamaz... Batılaşmaya yöneldiğimizden bu yana, biz aydınlar halktan ayrılmışız. Çünkü, bu Batılaşma bize halktan değil, saraydan gelmiştir. Halktan kopmuş, halka dönebilmek umudunu yitirmiş saraydan... Halkın içinden, bizim sefil etkimizi yere çalacak yeni bir yerli insan türü çıkacaktır. Ben umutluyum, er geç çıkacaktır.’⁷⁶³

Kemal Tahir’in ‘yerli insan – yerli aydın’⁷⁶⁴ düşüncesi üzerine oturttuğu tezi, Osmanlı’nın tarih karşısındaki misyonu ile alakalıdır. Yazar, bu insan tipinin inşasını, Türk toplumunun gelecekteki tarihiyle irtibatlı düşünür. Ona göre, Türk toplumu o güne kadar ki tarihini Batıyla hesaplaşma üzerine kurduğu gibi, o dönemden sonraki tarihini de Batıyla hesaplaşma üzerine kuracaktır. ‘Biz, Batıyla er-geç, ister istemez hesaplaşmak zorundayız! Bunu gerçekten yapmadıkça, Batıya hizmet teklif etmekle, belayı başımızdan def eyleyemeyiz!’⁷⁶⁵ cümlesiyle yazar, ‘yerli insan-yerli aydın’ın Batıyla hesaplaşıp, kendinin ve

⁷⁶¹ *Esir Şehrin İnsanları* çözümlenirken Fethi Naci’nin, Kemal Tahir’i, Kamil Bey’i hak ettiği şekilde anlatmadığı, Kamil Bey’in ortaya koyduğu tavrı eleştirdiği yönünde değerlendirmeleri kaydedilmişti.⁷⁶¹ Yazarın yukarıdaki değerlendirmesi göz önünde alındığında, Fethi Naci’nin de Kemal Tahir’i ‘parça’ halinde değerlendirdiği, yazarın Milli Mücadeleye bütüncül bakışını kavramadan eleştirdiği fark edilir. Kemal Tahir açısından fert olarak Kamil Bey değil, Kamil Bey gibilerin oluşturduğu kitlesel ruh ve şuur önemlidir ve yücedir.

⁷⁶² *Yol Ayrımı*, s. 323

⁷⁶³ a.g.e., s. 108

⁷⁶⁴ Bu kavramlar, çalışmanın ilgili bölümünde genişçe tartışıldığından dolayı, burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir.

⁷⁶⁵ *Yol Ayrımı*, s. 342

toplumunun konumunu tarihsel gerçeklere göre tayin etmedikçe, tarihsel misyonunu yerine getirmiş olmayacağını, bunun da aydın için ‘kaçaklık’ anlamına geldiğini belirtir.

Otobiyografik Unsurlar

Romanda yer alan otobiyografik unsurlar daha ziyade, yazarın gündelik hayatıyla ilgilidir. Gazeteci Murat karakteriyle yer alan yazar, memleket meselelerine fazla kafa yormayan, bu yönde yeni yeni uyanışlar yaşayan biridir. Buna göre, Serbest Fırka’nın karşısında Halk Partisi’ni tutan Murat, sosyal ve siyasal meselelerle, mesleği gereği alakadar olur.

Bazı otobiyografik unsurlar ise gerçek hayattan farklı olarak yer alır. Mesela, Murat ve arkadaşları, Selim’in önderliğinde *Kurtuluş* adlı bir dergi çıkarmaktadırlar. Kemal Tahir de arkadaşlarıyla beraber *Geçit* isimli bir edebiyat dergisi çıkarmaktadır. Ancak *Geçit*, 1930’da değil, 1933’te çıkar. Ayrıca *Geçit*’in çıkmasında ön planda olan şahıs Kemal Tahir’dir. Diğer bir fark, yazarın o yıllardaki mesleğiyle ilgilidir. *Hür Şehrin İnsanları*’nda Serbest Fırka’nın kuruluşu yıllarında Murat, avukat katibidir. Ancak bu romanda Murat, gazetecidir.

YAPI

Yol Ayrımı, muhteva olarak diğer romanlarının toplamı gibi gözükmesinin yanında, yapı olarak da yazarın üslubunun ulaştığı son noktayı gösterir.

Kurgu

Roman, sırasıyla, ‘Madrabazlık’, ‘Kuvayı Milliyeciler’ ve ‘Yol Ayrımı’ başlıklı üç ana bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, beş alt bölümü içerir. Bölümler, hacim olarak birbirine yakındır. Olayların akışı itibarıyla de bölümler arasında önemli bir farklılık yoktur. *Yol Ayrımı*, Kemal Tahir’in bir kahramanı öne çıkarmaktan ziyade bir meseleyi öne çıkardığı romanlardan olması sebebiyle, romanın tek bir baş kahramanından bahsetmek zordur. Yazarın *Devlet Ana*’da uyguladığı kurgusal özellik burada da gözlemlenir. Dostoyevski’den geldiğini düşünebileceğimiz bu özellik,⁷⁶⁶ romanın kurgusuna farklı bir hususiyet katmaktadır.

Yazar, birinci ve ikinci bölümde, dönemi konu alan diğer kahramanlarının ve Selim, Dadal Efendi gibi yeni kahramanların şahsî maceralarını, bu maceraların birbiriyle kesişen yönlerini ortaya koyar. Üçüncü bölümde ise sembolik anlamı biraz daha yoğunlaştırarak, okuyucuyu, bir ‘yol ayrımına’ götürür. Yazar, inşa ettiği kurgu içerisinde ister kahramanların isterse okuyucunun bir yol ayrımına geldiğini, bu yol ayrımının da Batıyla yüzleşmek olduğunu belirtir. Yazarın yol ayrımına batılâşma meselesini koyduğunu, kurguyu, öğelerine

⁷⁶⁶ Kemal Tahir’in Dostoyevski’nden önemli oranda etkilendiği daha önce söz konusu edilmişti. Bu romanın kurgusunun da Dostoyevski’nin, özellikle, *Cinler* isimli romanıyla ilgili olduğu düşünülebilir.

ayırduğumuz zaman görebilmekteyiz. Romandaki her mesele, Batılaşma konusuyla irtibatlıdır. Doktor Münir'in değerlendirmeleri, hem kahramanları, hem de okuyucuyu böyle bir tercihe zorlar. Yol ayrımında bulunan insan tercihte bulunur ve sonraki hayatını o tercihe göre düzenler. İlelebed yol ayrımında yaşanmaz. Romanda da yazar, Türk insanının yol ayrımında var olma – yok olma tercihini yapmakla yüz yüze geldiğini belirtir. Bunlara ilave olarak yazar, hem romanın isminde hem de bölümlerin isimlendirilmesinde, isim sembolizasyonuna büyük önem verir. Romanın ismini, Çorum yöresine ait, 'Şu dağın oylumuna / Doyulmaz yayılımına / Hakkınız helal edin / Geldik yol ayrımına'⁷⁶⁷ şeklindeki bir türküden alan yazar, bölüm başlıklarını da, içeriklerini özetler, hatta, içeriklerin arka planını ortaya koyar mahiyette düzenler.

Kurguyla ilgili dikkat çeken bir özellik de yazarın diğer romanlarıyla gözlemlenen ortaklıktır. Bu ortaklık, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu*'yla tabii olmakla beraber, özellikle *Hür Şehrin İnsanları*'yla, 'fazlaca' denilebilecek bir ortaklık taşır. Murat karakterinin ortak olması sebebiyle, bazı epizotlar, aynen alınır. Mesela, *Hür Şehrin İnsanları*'nda Şair Ertuğrul Hikmet'le ilgili olarak anlatılan hadise, bu romanda Kadir'le ilgili olarak anlatılır.⁷⁶⁸ Bu benzerliğin haricinde, *Kurt Kanunu*⁷⁶⁹ ve *Yorgun Savaşçı*'yla⁷⁷⁰ da kahramanlar itibarıyla ortaklık gözlemlenir. *Hür Şehrin İnsanları*'yla olan bu benzerliği, bu romanın yazarın ölümünden sonra yayınlanması sebebine bağlamak mümkündür.

Dil ve Üslup

Üslup olarak yazarın diğer romanlarıyla büyük oranda benzeşen eser, dil bakımından diğer romanlara göre bazı farklılıklar gösterir. Kahramanlarını anlatmaktan ziyade konuşturmak suretiyle yaşatan yazar, diyaloga ve psikolojik çözümlemeye dayalı bir üslup kullanır. Diğer eserlerde kahramanlarını Orta Anadolu ağzıyla konuştururken, anlatıcı kahramanını İstanbul ağzıyla konuşturur. Ancak bu romanda kahramanların yanı sıra anlatıcı kişi de Orta Anadolu ağzıyla konuşur. Buna ilave olarak İstanbullu kahramanlar da Orta Anadolu ağzından izler taşıyan bir dil kullanırlar. Daha önceki romanlarında Orta Anadolu ağzını sadece köylüler için kullanan yazar, bu romanında, söz konusu dili genel halk dili olarak tesis eder. Öyle ki bu hal, esere, zaman zaman *Dede Korkut Kitabı*'ndan bir parça, ya da bir şark masalı havası katmaktadır.

⁷⁶⁷ *Yol Ayrımı*, s. 241

⁷⁶⁸ Romanda *Hür Şehrin İnsanları*'yla ilgili benzerlikler ve ortaklıklar için bkz. *Yol Ayrımı*, s. 100, 122, 143, 150, 184, 223, 306

⁷⁶⁹ *Yol Ayrımı*, s. 98

⁷⁷⁰ a.g.e., s. 33, 136, 182, 321

Köylü insanın kullandığı dile örnek olarak, Çorumlu Hıdır Onbaşı'nın, 'Aman beyim... Vay başımaaa... Demek bu telgraf kağıdı... Ne demeye gelmekte oh Murat Bey'im?... 'Birinci sayfa basılmasın' demiş Asım Bey'imiz... Sakın bu laf, askeriye'nin gece nöbeti parolası gibi... Ne demeye gelmekte peki? Gizlisi nedir bunun?...'⁷⁷¹ cümlelerini kaydetmek mümkündür. Yazar, sadece köylü tipleri bu şekilde konuşturmakla kalmaz. Hıdır Onbaşı'nın bu ifadelerine karşılık gazeteci Murat'ın verdiği şu cevap, yazarın şehirli kahramanlarını konuştururken gerçekleştirdiği değişimi gösterir:

'Şundan sezinler ki akılsız Hıdır... telgrafın gelmesinden bile sezinler. Bu gazete'ye telgraf kolayına mı gelir! Hayır, gayet zoruna gelir ve de zorlu durumlarda gelir. Hele ki, *Vakit gazetesine* telgraf büsbütün önemli olduğundan gelir! Sağ olsunlar, var olsunlar ve de koca Tanrı bizim kazancımızdan alsın, onların kazancına katsın!'⁷⁷²

Kemal Tahir'in inşa ettiği üslubun üçüncü evresini ise, anlatıcı kişinin kullandığı dil ve üslup oluşturur. Bağlaçlarla inşa edilen bu Dede Korkut üslubuna örnek olarak şu iki örnek kaydedilebilir:

'Dadal Efendi ki, Allah'ın izniyle Çorumlu'dur ve de Çorum'un Çöplü mahallesinden Erkek Raziye'nin Dadal Oğlan adıyla yedi vilayet toprağına bir vakitler, 'kopsuz-ipsiz'likte ün salmışır, hâlen saray şoförü olup ve de şoförlerinin gayet gözdelerinden olup, Mustafa Kemal Paşa'mızın ve de Gazi Babamız'ın ve de ebedî şefimizin, ulu kurtarıcımız Halk Fırkası genel başkanı Allah'tan aşağı Cumhurreisimiz Efendimizin gözbebeğı bir Dadal şofördür.'⁷⁷³

.....

'Derbeder vatman bu kez, iyice kızıp, katı hasır şapkaliya haddini belletmek gayretiyle zil ipini çekti, biletçi'yi yanına istedi. Biletçi, yakınında bulunmakla hemen gelmeli olup buyur diyerekten dikildi. Vatmandır daha, belanın irisine kaşık tuttuğunu ve de kırılasi parmağını eşek arısı diline soktuğunu kestiremeyip göz işmarıyla Dadal Efendi'yi göstermekle biletçi işi kavrayıp, 'Bilet' dedi. Buna karşı

⁷⁷¹ a.g.e., s. 11

⁷⁷² a.g.e., s. 12

⁷⁷³ a.g.e., s. 52

Dadal Efendi, ‘eh, selbest dönemidir, böyle olur’ diyerekten, sesini gayetle yumuşatıp, ‘paso’ karşılığını verdi.’⁷⁷⁴

Yazar, bu dil ve üslup özelliklerinin yanı sıra anlatım olarak, diğer eserlerinde olduğu gibi, betimlemeye dayalı bir anlatımı tercih eder. Bu tür kullanımlar, dikkatli bir gözlemin de ifadesidir.

‘Murat, birisine inat bir yeri kirletmek istiyormuş gibi, güm güm basarak yürüdü.’⁷⁷⁵

‘Işıklarda bile bir keyifsizlik vardı.’⁷⁷⁶

Eserde, diğer bir üslup özelliği, montaja yer verilmesidir. Daha ziyade *Esir Şehrin Mahpusu* romanında dönemin gazetelerinden yapılan alıntılarda gözlemlenen özellik, bu romanda da Ağaoğlu Ahmet Bey’in günlüğünden yapılan alıntılar vasıtasıyla uygulanır.⁷⁷⁷

Mekan ve Zaman:

Roman, ‘Esir Şehir’ üçlemesinin üçüncüsü olması sebebiyle, ilk planda, mekanı esas alıyor gibi gözüke de, ilk iki esere göre mekanın daha arka planda kaldığı bir eserdir. 1930’ların İstanbul’unu konu alan eser, *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu* ve *Hür Şehrin İnsanları* romanlarındaki İstanbul’a bakışı devam ettirir. Yazar, İstanbul’u yine, içinde cereyan eden gayr-i ahlakî işler cephesinden görür. Haliç’i, diğer romanlarda olduğu gibi, ‘vıcık vıcık pislik’ ifadeleriyle anlatan yazar, mekanı sevmediği intibaini uyandırmaktadır. Ancak tekrar vurgulanmalı ki, Kemal Tahir, çıplak olarak mekanla fazlaca alakadar olmaz. Mekan, insanla anlam kazanır. Bu açıdan, İstanbul’daki insanların şehri, söz konusu edilen ifadelerle nitelenebilecek bir şehirdir.

Mekanı anlatımında sanatkarane bir üsluptan ziyade sade anlatımı tercih eden yazar, sanatkarane bir anlatımı tercih ettiğinde de, bunu kapalı olmayan benzetmelerle sağlar. Yazarın bu kullanımına, ‘Bir tramvay, cama teneke sürülür gibi, insanının içini kazıyarak geçti. Beyazıt meydanı, ölü havuzu, yapraksız ağaçları, birkaç boyacı çocuğuyla, evet, hiçbir yere çıkarı olmayan bir mezbelelik gibi duruyordu.’⁷⁷⁸ cümleleri örnek olarak kaydedilebilir. Zaman, kullanımı itibariyle, diğer romanlardan farklı bir özellik göstermez. Diğer romanlarda olduğu gibi eserin başında ve ilerleyen bölümlerinde zaman verilerek okuyucunun zamanı kolaylıkla takip etmesi sağlanır.⁷⁷⁹ Yazarın zamanla ilgili böyle bir tercihte bulunmasının ele aldığı olayları belli bir zamana oturtma gayretiyle ilgili olduğunu düşünmek mümkündür.

⁷⁷⁴ a.g.e., s. 54

⁷⁷⁵ a.g.e., s. 123

⁷⁷⁶ a.g.e., s. 317

⁷⁷⁷ a.g.e., s. 276-278

⁷⁷⁸ a.g.e., s. 242

⁷⁷⁹ Romanda zamanla ilgili verilen bilgiler için bkz. *Yol Ayrımı*, s. 9, 53, 99, 114, 248

Buna göre 9 Ağustos 1930 Cuma günü başlayan roman,⁷⁸⁰ aynı yılın sonlarında bitmektedir. Daha ziyade geniş zamanın kullanıldığı romanda geriye dönüş tekniği de, çok az kullanılır. Bu romanda diğer romanlardan farklı olarak Mustafa Kemal'in anlatıldığı kısımlarda, az da olsa, kozmik zaman örnekleri görülür.

II.3.2.7. Anadolu Toplumunun ve Osmanlı-Türk Devletinin Tarihsel Kimliği:

Devlet Ana

Devlet Ana, Türk edebiyatında hakkında en çok tartışma yapılan, değerlendirmeler yazılan romanlardan biridir. 1967 yılında yayınlanan eser, Türk aydınının ufkunu dolduran temel inançlardan bazılarına çok ciddi eleştiriler getirir. Bu sebeple edebî eleştiriden ziyade, sosyal ve siyasal yönü ağır basan eleştirilere tabi tutulur. Yazarın düşüncelerini öz halinde barındıran en iddialı romanı olarak kaydedilebilecek eser, sergilenen duygusal eleştirilerden dolayı, çok farklı yorumlamalara maruz kalır.⁷⁸¹

Roman, Batılı bir şövalye olan ve kendisini soylu kabul eden Notüs Gladys'ün Osmanlı sınırı yakınındaki bir hana gelmesiyle başlar. Notüs Gladys, Batılı sistemden uzaklaştığını düşündüğü Bizans'ı da yola getirerek buradaki tekfurluklardan birine hakim olmak istemektedir. Bunun için yörede casusluk da yapan Keşiş Benito'yu bulmaya çalışır. Bu zaman zarfında Notüs Gladys'ün anlatımıyla Batı medeniyetinin temel özellikleri ortaya konulur. Notüs Gladys, kaldığı hanın işleticisi Mavro'nun kız kardeşini görür. Ona sahip olmak ister. Mavro'nun kız kardeşi Osman Bey'in 'yiğitlerinden' Demircan ile nişanlıdır. Notüs Gladys, kızı takip ederek Demircan'ın yanına kadar gelir. Kıza sahip olmak için Demircan'ı öldürür, kısa sahip olur, kızı da öldürür. Olayın duyulmasının ardından Demircan'ın katillerinin bulunmasına çalışılır. Ancak roman bütünüyle bu polisiye kurgudan ibaret değildir. Bundan sonra olay iki ana yapıda ilerler. Bir yandan Osman Bey, çevrenin şartları içerisinde bir devlet kurma yolunda ilerlemektedir. Diğer yandan Demircan'ın kardeşi Kerimcan'ın hikayesi kaydedilir. Kerimcan, ilim öğrenmek istemesine rağmen, annesi Bacıbey, ağabeyisinin intikamını almasını, ilimden vazgeçmesini ister. Kerimcan'a eziyet eder. Kerimcan da ilim öğrenmekten vaz geçer. Romanın sonunda Demircan'ın katilleri bulunarak öldürülür. Osman Bey devleti kurar. Kerimcan da devleti kuran Osman Bey'in izniyle ilim öğrenmeye başlar. Eser, Kerimcan'ın 'Siyasetnâme'yi eline alıp okumaya başladığı bir sahneyle biter.

⁷⁸⁰ *Yol Ayrımı*, s. 9

⁷⁸¹ Romana yönelik eleştiriler için 'duygusal' nitelemesinin kullanılması bilinçli bir tercihtir. Bu çözümlemenin sonunda görüleceği gibi, eserce yönelik, ne edebî anlamda ne de sosyal ve siyasal anlamda, taraf olmaktan uzak eleştiri, fazlaca, yapılamamıştır.

İÇERİK

İsimden İçeriğe: ‘Devlet Ana’

Doğulu halk, devlet için yaşar, devlet de halk için vardır. Bu sebeple doğulu halk devletsiz yapamaz. Devletin bu özelliği, ona ‘rahman devlet’ vasfını kazandırır.

Halit Refiğ, *Devlet Ana* romanı için çeşitli isimlerin düşünüldüğünü, bunlardan ‘Derin Geçit’ isminin öne çıktığını, ancak sonuçta, içeriğe katacağı zenginlik ve taşıdığı anlam birikimi sebebiyle ‘*Devlet Ana*’nın tercih edildiğini belirtir.⁷⁸² Romana verilecek isimler olarak öne çıkan bu iki isme bakıldığında, içerik olarak farklı hususlara vurgu yaptıkları görülür. ‘Derin Geçit’, bir süreci işaret eder. Osmanlı’nın kuruluş yıllarında muhatap olduğu sosyal ve siyasal şartlar ‘derin geçidi’ oluşturur. Nitekim romanda yazar, ‘derin geçit’i, ‘Derin geçitteyiz. Mutlak kendin görüşeceksin, dediğini işleyeceksin! Ülkede yeni bir iş olmasa, bize sataşmazlardı. Hadi git! Yatıştır halkı...’⁷⁸³, ‘Burada dileyen, dilediğini hayın düşmana bağışlayamaz. Burası derin geçittir, amansızdır ve de mal can bağışıyla burada barınmak yoktur.’⁷⁸⁴ şeklindeki ifadelerle dile getirir.

‘Devlet Ana’ ismi ise bir süreçten ziyade, siyasal bir kimliği işaret eder. ‘Ana’nın insan hayatındaki yerine paralel olarak Osmanlı’da devletin ‘şefkat’ özelliği öne çıkar. ‘Rahman Devlet’, kişilere sağladığı imkanların yanında, bir sığınak olarak da yer alır. Türk tarihinde gerek İslamiyet öncesinde gerekse İslamiyet sonrasında devletin metafizik bir hassasiyetle takdis edildiği, yüce bir konum atfedildiği bilinir.⁷⁸⁵ Kemal Tahir ise burada devleti ‘ana’ imajı etrafında dile getirir. Yazar, ‘Bacıyân-ı Rum’u temsil eden Bacibey’i romanın üç yerinde ‘Devlet Ana’ olarak kaydeder. Bu iki kullanışa dikkat edildiğinde, yazarın Osmanlı toplumunda devleti konumlandırma biçimi ortaya çıkmaktadır. Birinci kullanımda, Mavro, Filatyos’un kendini teslim almak istemesi üzerine, ‘Gitmem, hayır! Öldürürler bunlar beni... Kırbaçladılar sabaha kadar. Verme beni, Devlet Ana!...’⁷⁸⁶ şeklindeki cümleleriyle, ‘Devlet Ana’ya sığınır. Bacibey’e ‘Devlet Ana’ denilerek sığınılması önemlidir. Çünkü Osman Bey, Bacibey’i saymaktadır. Dolayısıyla Bacibey, devleti temsil etmektedir. Bacibey’e sığınma, devlete sığınmadır. Anne, veren insandır. Kemal Tahir’e göre Doğu toplumlarında devlet de veren insandır. Bu husus, anne ile devleti ortak bir noktada buluşturmakta ve devleti ‘Devlet Ana’ kılmaktadır.

‘Devlet Ana’nın diğer özelliği, ‘hışmı’dır. Doğulu devletin kendine mahsus yasaları dahilinde kararlılığını ve otoritesini ortaya koyan bu özelliği yazar, yine Bacibey vasıtasıyla şu şekilde dile getirir:

Devlet Ana kükremişti. Allah beterinden saklasın, yere göğe sığacağı kalmamıştı. ‘Kör Frenkle uzun Türkopol kanlımızdır ve de oklanmış avımızdır. Kerim oğlumla Mavro oğlum gitmemiş olur mu, imansız Kaplan, olmaz ve de öcümüzü elimizle almamış hiç olmaz!’ diyerek kapıyı kesti ve de yemini bastı:

⁷⁸² Halit Refiğ, *Gerçeğin Değişkenliği* – Kemal Tahir-, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2000, s.110

⁷⁸³ *Devlet Ana*, s. 117

⁷⁸⁴ a.g.e., s. 138

⁷⁸⁵ Türklerdeki devlet anlayışı için bkz: Bahaeddin Yediyıldız, *Türkler’de Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982

⁷⁸⁶ *Devlet Ana*, s. 187

- Yemindir, töre bilmez Kaplan! Devlet Ana ve de Bacıbey yemindir.
Bunları alıp gitmedin mi, bindim bil ve de Bacı takımını ardıma alıp sürdüm
bil!⁷⁸⁷

Kemal Tahir'in bakış açısı içerisinde 'devletin' öne çıkan 'ana' özelliği, Osmanlı'nın, diğer milletlerce benimsenmesini de açıklamaktadır. Yukarıda kaydedilen pasajda Mavro'nun 'Devlet Ana'ya sığınması, Batılı olan unsurların, 'vahşi' batı karşısında, doğuya sığınmasını, doğuda, Osmanlı'da mutluluk ve emniyet bulmasını ortaya koyar.

Osmanlı Devletinin Kuruluş Şartları ve Osmanlı Devletini Kuran Unsurlar

Kemal Tahir, Osmanlı'nın kuruluşunu anlatırken onun uç toplumu oluşunu ve bulunduğu bölgeyi çevreleyen diğer beylik ve tekfurlarla ilişkisini öne çıkarır. Yazarın anlatımı içerisinde Osmanlı, uç toplumunun 'acımasız' yasalarıyla çevrilidir. Her yanı, kendisi için farklı tuzak kuran beylik veya tekfurluklarla doludur. Bu haliyle, bir 'derin geçit'i yaşamaktadır. Yazarın, dönemle ilgili öne çıkardığı konular ve müesseseler olarak, ahiliği, gezgin dervişleri ve Moğolları saymak mümkündür. Yazar bu unsurları, Osmanlı'nın, küçük bir beylikten devlete doğru gidişi sürecine etkileri bakımından söz konusu eder.

Kemal Tahir, bir yandan Batının feodal yönetiminin diğer yandan da Moğolların temsil ettiği Doğu despotizminin oluşturduğu şartların Osmanlı'nın kuruluşuna imkan tanıdığını, bu imkanının da, yine şartlar sebebiyle 'bozuk bir A.T.Ü.T' temeli üzerine yükselen Osmanlı toplumunu netice verdiğini düşünür.⁷⁸⁸

Ahilik, yazarın gerek *Notlar*'ında gerekse bu romanında öne çıkardığı önemli konulardandır. Romanın ikinci bölümü, çocukların ahiliğe girişini temsil eden bir oyunla başlar. Oyunda çocukların ahilikle ilgili yaptıkları değerlendirmeler, bu kurumun, toplumsal alandaki saygınlığını ve yaptırım gücünü ortaya koyar. Yazarın 'Ahiler korkuludur, bulaşan iflah olmaz.' 'Ahilere dokunan, toza gübüre karışır. Yiter gider ki, izi belirsiz.'⁷⁸⁹ şeklindeki cümlelerle ahiliğe yaptığı vurguyu iki noktadan anlamaya çalışmak mümkündür. Birinci olarak, Şeyh Edebalı'nın, Osmanlı'nın kuruluşunda oynadığı rol, bu vurgu sayesinde ortaya konulur. İkinci olarak, ahilik karakter itibarıyla, yazarın tanımladığı çerçevede A.T.Ü.T. toplumu özelliği içerisinde değerlendirilebilecek bir kurumdur. Ahilik, devlet ile halkın arasında ilişkiyi sağlayan devlete saygınlığı artıran ve bu yönde hizmet eden bir yapıya sahiptir. Ahiliğin bu yapısı, Osmanlı'nın kuruluşuna çok ciddi katkılar sağlar. Kemal Tahir'e göre, Osman Bey'in Ahiliğin bu gücünü Şeyh Edebalı vasıtasıyla kullanması ise onun devlet

⁷⁸⁷ *Devlet Ana*, s. 569

⁷⁸⁸ *Notlar 10*, s. 368

⁷⁸⁹ *Devlet Ana*, s. 288

kurma yatkınlığına ve gücüne bağlanabilir. Osman Bey, devlet kurma becerisiyle Ahiliğin istihbarat gücünü kendi hesabına kullanmayı başarır.^{790*}

Ahilikle ilgili öne çıkartılabilecek diğer bir husus, oynadığı kolonizatörlük rolüdür. Tarihi bir gerçek olarak bilinmektedir ki Orta Asya'dan gelen ve Anadolu'nun İslamlaşmasında rol oynayan dervişler, insanların sadece Müslüman olmalarına vesile olmamışlar, özellikle Sünni İslam'ın devlete yaptığı vurguyu da propoganda etmişlerdir.⁷⁹¹ İşte bu nokta, Kemal Tahir'in, Ahiliğe biçtiği rolü A.T.Ü.T.'le ilişkilendirmesine sebep olur. Yazara göre, 1200'lerin Anadolu'su iklim, toprak yapısı ve siyasî yapı itibarıyla Osmanlı'nın ihtiyaç olarak beliren devlet boşluğunu doldurarak ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. Ahiler de bu çıkışın alt yapısını hazırlayan aslî unsurlardan biri olmuştur.

Kemal Tahir, ahiliğin dışında her hangi bir kurumsal yapılanmaları olmayan, serbest gezen dervişlere de değinir. Yazar, bunları Ahilerden ayırır. Çok azını gerçek derviş sayar. Diğerlerini ise 'soyguncu olarak' değerlendirir. Yazar, 'Cavlak' deriz bunlara biz... İyi saymayız. Her kötülük vardır bu takımda... Utanmaz bunlar: Varlıklından haraç ister vermeyeni öldürür. Varlıksızın nesini bulursa alır. Bir zaman Moğol'a hizmet ettiler, ordusuna girip... Bellerinde gördüğün meşin torba afyonluktur, gece gündüz yutarlar afyonu...' ⁷⁹² şeklindeki cümlelerle bu 'derviş takımını' anlattıktan sonra, kaydettiği 'Şeyh Edebalı başkadır. Tuttuğu uzar tutamak olur, bastığı düzelir basamak olurdu. Ben görmedim kerameti söylenir.' ⁷⁹³ cümleleriyle Şeyh Edebalı'nın 'farkını' ortaya koyar. ⁷⁹⁴ Kemal Tahir, dervişlerden Yunus Emre'yi ise farklı bir kategoride ele alır. Gerek kişilik olarak gerekce şairliğiyle söz konusu edilen Yunus Emre'ye yazarın 'büyük' denilebilecek bir saygısı vardır. Yunus Emre romanda, iki yerde ön planda yer alır. Birinci olarak Notüs Gladyüs'le tanışması, ikinci olarak Kaplan Çavuş'la dostluğu ve sohbeti. Notüs Gladyüs'ün kaldığı handa kalan Yunus Emre, şiir gücüyle, 'bu batılı şövalyeyi' büyük bir şaşkınlığa düşürür. Notüs Gladyüs, 'Herhangi bir köylüden farksız, bu kaba saba adamın bu kadar derin şiir gücünü nerden nasıl alıp içinde böyle gösterişsiz saklayabildiğine' şaşar. ⁷⁹⁵ Yazar, Yunus Emre'nin '... Başımı

⁷⁹⁰ a.g.e., s. 161

* Ahilik tarihiyle ve Ahiliğin Osmanlı'nın kuruluşunda oynadığı rolle ilgili olarak bkz.

Neşet Çağatay, *Bir türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985

⁷⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.

Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Basım Yayım, İstanbul, Tarihsiz

Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

⁷⁹² *Devlet Ana*, s. 48

⁷⁹³ a.g.e., s. 49

⁷⁹⁴ Kemal Tahir, şu değerlendirmesiyle de, dervişlerin gerek halk nezdinde gerekse devlet nezdinde güvenilir kabul edilmediklerini ortaya koyar: 'Dervişler, birbirini hiç tutmayan inançları, davranışları, sözlerinin yaptıklarının uymaması yüzünden, çevrede eskiden beri güvenilir sayılmıyorlardı. (*Devlet Ana*, s. 129)

⁷⁹⁵ *Devlet Ana*, s. 51

elime alıp yoluna verem yürüyem/ Yürüyem ey yâr yürüyem’ mısralarını dinleyen şövalyenin şaşkınlığını ise, psikolojik çözümleme ve monolog tekniğiyle, şu şekilde dile getirir:

‘Şövalye söylenenleri önce umursamadan dinliyordu. Birden ilgilendi. Uzaktan uzağa tanıdık fikirlerdi bunlar... Yeni Platonculuğun İslamlıkla karışması... ‘Başımı elime alıp yoluna verem yürüyem’ sözüyle ürperdi. Allah’la ilgili de olsa, bir aşk şiirinde, bu ne kocaman, ne kadar çırılçıplak, ne sınırsız cömertlikti...’⁷⁹⁶

Kemal Tahir, Notüs Gladyüs’ün bu fikirlerini, büyük oranda, paylaşır. Yazar da tasavvufu, yeni Platonculukla İslam’ın karışımı olarak görmektedir. Aynı şekilde Yunus Emre’nin diline ve söyleyişine de hayrandır.⁷⁹⁷ Yunus Emre, Kaplan Çavuş’la olan ilişkisinde ise, şairliğinin yanında toplumsal bir kişilik olarak yer alır. Buna göre Yunus Emre de gezgin dervişlerdendir. Bu gezginliğini, istihbarî bilgi toplama vasıtası olarak kullanmakta ve elde ettiği bilgileri Kaplan Çavuş’a ve Osman Bey’e ulaştırmaktadır. Zaman zaman da bu bilgiler üzerine siyasî ve sosyal değerlendirmeler yapmaktadır.⁷⁹⁸

Devlet Ana’da Yunus Emre’nin anlatılış biçimi ve Yunus Emre’yle ilgili inşa edilen portre çokça tartışılmıştır. Osmanlılığa yaptığı vurgu bakımından ‘sağ’ görüşlü aydınlar tarafından önemsenen romanda Kemal Tahir, Yunus Emre’ye şarap içirmesi sebebiyle eleştirilmektedir. Yunus Emre, Kaplan Çavuş’la muhabbetlerinde şarap içmektedir. Ayrıca, dini yaşantı adına fazlaca bir hassasiyeti de yoktur. Bu profil, Yunus Emre’nin genel olarak kabul edilen mütedeyyin bir ‘hal ehli’ özelliğine ters düşmektedir. Ayrıca yazar romanda Yunus Emre’yi ‘Baba İlyas’ın müridlerinden biri saymaktadır. Hatta Yunus Emre, Baba İlyas’ın katlinde rol aldığı gerekçesiyle Ertuğrul Gazi’ye kızgındır, onunla konuşmamaktadır. Ne varki bu ilişki tarihsel olarak tam aydınlanamamıştır.⁷⁹⁹ Yazar, bu ilişkiyi kesin bir yargı olarak ortaya koyar.⁸⁰⁰

Müslüman unsurların dışında dervişlikle ilgili, Keşiş Benito, Kamgan Derviş gibi kişiler de vardır. Yazar bunları müslüman unsurdan olan Cavlaklarla benzer özelliklerde anlatır. Ancak cavlaklar, sadece kendilerine yönelik çalışırken bu dervişler sosyal ve siyasal bazı olaylara da müdahale ederler. Yazar bu dervişleri adeta ‘fitne yuvası’ olarak gösterir.

⁷⁹⁶ a.g.e., s. 50-51

⁷⁹⁷ Ancak burada şu husus da belirtilmelidir. Yazarın, doğulu bir disiplin olan tasavvufa, batılı nazarıyla bakması manidardır. Yazar, daha ziyade oryantalist düşünürler tarafından savunulan bu görüşü (tasavvufun, yeni Platonculuk ve İslam’ın karışımı olduğuna dair görüş) ileri sürmekle, tasavvufa batılı kaynaklardan gittiğini, bunun neticesinde sağlıklı bir sonuca ulaşamadığını göstermiş olmaktadır. Nitekim yazarın *Notlar*’ına bakıldığında, tasavvufun temel kaynaklarının okuduğu kitaplar arasında bulunmadığı görülmektedir.

⁷⁹⁸ *Devlet Ana*, s. 202-204, 316

⁷⁹⁹ Baba İlyas hareketiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e.

⁸⁰⁰ *Devlet Ana*, s. 207

Keşiş Benito da Kamgan Derviş de karışıklıktan medet uman kişilerdir. ‘Benito buraya bütün iyiliklerden arınıp ölümlü dünyada kötülüğün tadını çıkarmak için yerleşmişti: Şimdi bataklıkta besbedeva debelenirken işte bunun için gerçekten mutlu, gerçekten korkunçtu.’ ifadeleriyle tanıtılan Benito, yaptığı şu değerlendirmeye, hem kendinin hem de Kamgan Derviş’in özelliklerini ve dünyaya bakışını ortaya koyar:

‘... Durgunluktan usandım... Ortalık karışmalı!... Karışmalı gümbür gümbür... Kim kime olmalı, gücü yeten yetene... Köylü denilen rezilleri katmalı çoluğuyla çocuğuyla hayvan sürülerine... Çalakılıç... Ağlamalılar, yalvarmalılar! Düşeni ezmeli, çiğnetmeli atlara... Karıyı kocasından, çocuğu anasından ayırıp satmalı ucuz pahalı... Vurmuşsun yakıp yıkmışsın, ezip bitirmişsin, yanına kar kalmalı... Dümdüz olmalı dünya! Halkasına yapışıp çekip yakıştırmalı, kıyamet gününü...’⁸⁰¹

Keşiş Benito’nun ve Kamgan Derviş’in bu yaklaşımları, Osmanlı’nın bir merkezi otorite olarak ortaya çıkmasının meşru gerekçelerinden biridir. Keşişlerin temsil ettiği düzensizlik, bu ihtiyacı daha da artırmaktadır.

Dönemin toplumsal bir gerçeği olmanın yanında, Osmanlı’nın kuruluşuna da katkısı olan diğer bir unsur, Anadolu’ya yönelik Moğol baskınlarıdır. Kemal Tahir’in, halk ağzıyla, ‘Dini, imanı Müslümanlığa uymaz, töresi Oğuz’un yasalarını tutmaz bir nursuz tayfa ki, güç yetmediğinden, ister istemez korkacaksın ve de söz anlamadığından ister istemez ürkeceksin.’⁸⁰² cümleleriyle değerlendirdiği Moğollar’ın Anadolu’da sebep oldukları karışıklık ise Yunus Emre’nin anlatımıyla ortaya konulur. Buna göre, Moğollar, Anadolu’ya yaptıkları her baskında ‘taş üstünde taş, baş üstünde baş koymayıp’ devirmişler, Anadolu’da ‘dirlik-düzen’ bırakmamışlardır.⁸⁰³ Bu düzensizlik içerisinde, hayatını ancak düzen içerisinde devam ettirebilecek Anadolu insanı, çok büyük sıkıntılar yaşar. Halkın bu durumu, Osmanlı’yı bir otorite olarak gerekli kılmaktadır.

Ahilikten dervişlere, keşişlere, Moğollara değin farklı unsurların oluşturduğu arka planla yazar, Osmanlı’nın ortaya çıkış şartlarını ve gerekliliğini dile getirir. Genel hatlarıyla ahlakî ve siyasî olarak ikiye ayırabileceğimiz bu arka planda, her iki alanda da Osmanlı, erdem örneği olarak belirir. Osmanlılar merkezi otoriteyi kurmanın yanında, kurdukları yönetimi ahlakî bir zeminde yürütmeleri bakımından da önemlidirler.⁸⁰⁴

⁸⁰¹ a.g.e., s. 70-71

⁸⁰² a.g.e., s. 285

⁸⁰³ a.g.e., s. 47-48, 465

⁸⁰⁴ Berna Moran, Kemal Tahir’in bu noktada ‘taraf’ tuttuğunu, Osmanlı’yı yüceltme pahasına subjektif davranarak, Osmanlı’nın tüm hareketlerini yücelttiğini kaydetmektedir. Moran, Osmanlı’nın da fetihle

Osmanlı'nın bir devlet olarak ortaya çıkmasına imkan hazırlayan bu dış sebeplerin yanı sıra, Osmanlılardaki devlet kurma yatkınlığı ve gücü de önemli bir unsur olarak romanda ön plana çıkartılır. Yazarın Anadolu Türk toplumunda gördüğü bu gücü, Osman Bey temsil etmektedir.

Yazar Osman Bey'i zaman zaman idealize eder. Fizikî olarak Osman Bey'i anlatan yazar, ondaki devlet kurma gücünü, diğer yöneticilerden farkını şu değerlendirmeye belirtir:

‘Osman’ın, bu zamana kadar gördüğü çeşitli insanlardan hiçbirine benzemediğini, birden bir fark ederek telaşlanmıştı. Hayır, babası Ertuğrul Bey’den de başkaydı bu Türkmen delikanlısı, belli ki, kolay çekilip çevrileceklerden değildi.’⁸⁰⁵

‘Devlet gücünün, kişisel çıkarlar sağlamak, kıyıcı tutkuları doyurmak için kullanılmasından her zaman iğrenmişti... İnsanlara zulmedilmesi gibi, pişman olmayı da hiç sevmiyordu.’⁸⁰⁶

Osmanlı Fetih Politikası

Kemal Tahir, Osmanlı fetih politikasını, Marksizm’den gelen bir etkiyle, ekonomi etrafında ilerleyen bir yapı olarak görür.

Romanda, Söğüt’te çok ciddi bir ekonomik sıkıntı vardır. Ertuğrul Bey’in beyliğinde kıtlık baş göstermiş, zenginler dahi tabii ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale gelmişlerdir. Söğüt’e hakim olan kıtlık Anadolu’nun birçok bölgesi için de geçerlidir. Osman Bey’in anlatımıyla, ‘Anadolu, çoraktı, verimsizdir. Hele bugün derisi yüzülmüş, eti soyulmuştur. Yolları silindiğinden kervan işlemezdir. Suları azgınlaştığından her yanı bataktır. Masraflı devlet besleyemez.’⁸⁰⁷ Anadolu’nun bu durumu sebebiyle bu coğrafyada devlet kurmayı düşünen topluluk, mecburi olarak verimli topraklar bulmalıdır. Çünkü Anadolu ‘tükenmez bir insan hazinesidir’ ama ‘verimli topraklara sahip olana yarar’ bu hazine.⁸⁰⁸ Osman Bey, bu ‘hazineyi’ değerlendirmek için verimli toprakları nasıl bulacağını ise şu cümlelerle dile getirir:

‘Batıya yöneleceğiz! Talan etmeyeceğiz! Din yaymağa çabalamayacağız. Tersine herkesin inancına saygı göstereceğiz!

ilerlediğini, bunun da başkalarının ülkesini işgal anlamına geldiğini belirterek Kemal Tahir’i tutarsızlıkla suçlar. (Berna Moran, ‘Devlet Ana’nın Kalıpları’, *Türk Romanına Eleştirel Bakış II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 158-181) Romana yönelik bu tür başka eleştiriler de dile getirilmiştir. Bunlar, incelemenin sonunda kaydedilecektir.

⁸⁰⁵ *Devlet Ana*, s. 116

⁸⁰⁶ a.g.e., s. 351

⁸⁰⁷ a.g.e., s. 175

⁸⁰⁸ a.g.e., s. 176

İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız.⁸⁰⁹

Yazar, Osmanlı'nın 'İla-yı Kelimetullah' olarak adlandırılan dini amaçlı bir fetih politikasından ziyade ekonomik amaçlı bir fetih politikası güttüğünü düşünmektedir. Bu çerçevede, Osmanlı'nın Batı'ya doğru ilerlemesini, Müslüman olmayan toplumlara İslam'ın götürülmesi amacıyla değil, verimli topraklar elde etme maksadıyla açıklamaktadır. Bunun sonucu olarak, Osmanlı'nın din temeline dayalı bir devlet olmaktan ziyade ekonomik şartlar üzerine yükselen ve ekonomik şartların belirlediği bir devlet olduğunu ifade eder. Bu değerlendirmeleriyle Kemal Tahir, Osmanlı'nın fetih politikasını, din yayma amacıyla açıklayan birçok görüşü de kabul etmediğini ortaya koyar.

Osmanlı'nın ekonomik sisteminin yanında fetih politikasıyla ilgili olarak gündeme getirilen bir mesele de talandır. Kemal Tahir, Osmanlı'yla ilgili fikirlerinin ilk dönemlerinde Osmanlı devletini bir 'talancı devlet' saymasına rağmen daha sonraki dönemlerde Osmanlı'nın talanla ilgisinin olmadığını, kurulacak bir ilginin ancak Osmanlı toplumunun kendi yasalarıyla açıklanabileceğini, Osmanlı'nın hakim olduğu o kadar topluluğun talanla idare edilemeyeceğini dile getirir.⁸¹⁰ Romanın başında uç toplumlarında talanın, bir yasa olarak işlediği belirtilir.⁸¹¹ Ancak Osman Bey, Şeyh Edebali'ye fetih politikasını anlatırken talan yapmayacaklarını özellikle vurgular.⁸¹² Bu durum, Osmanlı'nın ekonomik kaygılarla ilerlemesine rağmen, 'sömürgeci' mantıkla hareket etmediğini gösterir.

Osmanlı Toplumsal ve İktisadî Sistemi

Kemal Tahir'in, Osmanlı toplumsal yapısıyla ilgili dikkat çektiği en önemli konu, törenin toplum üzerindeki etkisidir. Uç toplumu olmanın getirdiği bazı genel yasaların yanında Osmanlı toplumuna hakim olan özel yasalar, Osmanlı toplumunu diğer toplumlardan ayırmaktadır.

Osmanlı toplumunda töre, iki alanda belirgin olarak toplumsal ilişkileri düzenler. Töre, birinci etkisini insanlar arası ilişkilerde gösterir. Buradaki haliyle töre, şifahî bir gelenek olarak yer alır. İnsanlar, doğruluk, ahlak gibi telakkilerini bu sözlü töreye göre belirlerler. 'Törenin dışına çıkmak' çok büyük bir suçtur. Mesela, arkadan ve çıplak olarak vurulmuşun değersiz olduğuna dair töre sebebiyle, Bacıbey, bu şekildeyken öldürülen oğlu Demircan'a

⁸⁰⁹ a.g.e., s. 178

⁸¹⁰ çalışmanın ilgili bölümünde ortaya konulduğu için yazam talanla ilgili düşüncelerine burada ayrıca değinilmeyecektir. Bilgi için bkz. *Notlar 10*, s. 245-250

⁸¹¹ *Devlet Ana*, s. 24

⁸¹² a.g.e., s. 178

ağıt yakılmamasını ister.⁸¹³ Töre, anne oğul arasındaki duygusal ilişkiden de öndedir. Osmanlı toplumunda töre demek, ahlak demektir. Bugün de Anadolu’da ‘ahlaksız’ anlamında kullanılan ‘töresiz’, Osmanlı toplumunda da ‘bütün ahlaksızlıkları yapabilecek potansiyelde bir ahlaksız’ anlamında kullanılır. Orhan Bey bir değerlendirmesinde Moğolların ‘töresiz’ olması sebebiyle, ‘her şeyi yapacağını’ belirtir.⁸¹⁴

Törenin diğer yaptırım alanı ise siyasal ilişkilerdir. Beyliğin başında bulunan kişinin ismiyle birlikte anılan töre, hem beylik içindeki siyasî ilişkileri hem de diğer beylik ve tekfurlarla olan siyasî ilişkileri düzenler. Mesela, Orhan Bey, Demircan’ı öldürenlerin izini sürüp Karacahisar kıyısına geldikten sonra, sınırı aşp Karacahisar toprağında araştırma yapmaz. ‘Töre gereği’, ‘Gerisine Ertuğrul Bey karışır! Hadi herkes yerli yerine...’⁸¹⁵ diyerek, geri döner. Törenin bu yaptırım gücü sadece Osmanlı toplumunda değil, diğer çevre beyliklerde de söz konusudur.⁸¹⁶

Beylik içindeki ilişkiler de töreye göre şekillenir. Ertuğrul Bey’in ölümünün ardından Dünder Alp, ‘Cengiz-Selçuk töresidir mülkün kardeşlere üleştirilmesi!’⁸¹⁷ diyerek törenin uygulanmasını ister. Bunun üzerine Ertuğrul Bey’in silah arkadaşları, Osmanlı toplumunun kendine mahsus töresini, ‘Burada Cengiz yasası yürümez. Çünkü soylular kurultayı yoktur bizim töremizde... Gazi birliğidir bu...Soyluluk ağır basabilemez, kendi başına... Kişinin değerine bakılır.’⁸¹⁸ ifadeleriyle dile getirerek Dünder Bey’e karşı çıkarlar. Dünder Bey, ‘töre gereği’ bu duruma razı olur.

Osmanlı’da güce verilen önem sebebiyle güç ile ilim arasında zaman zaman çatışma meydana gelir. Kalem ile kılıcın savaşı şeklinde ilerleyen bu tartışma, romanın ikinci olayı olarak bütün roman boyunca yer alır. Kerimcan’ın hikayesi olarak söz konusu edilen bu olayda Kerimcan ilim öğrenmek istedikçe güce önem veren annesi Bacıbey, şiddet uygulayarak, oğlunu bu isteğinden vazgeçirmeye çalışır, kitaplarını yakar. Ancak romanın sonunda Osman Bey’in izniyle Kerimcan ilim öğrenmeye başlar. Yazar, Kerimcan’ın hikayesini, Osmanlı’nın bir yanını gösterme amacıyla ortaya koymuştur. Osman Bey’in temsil ettiği devlet kurucu, yönetici gücün yanında devlet, Kerimcan’ın temsil ettiği ilime de ihtiyaç duyacaktır. Bu sebeple Osman Bey, Kerimcan’ın ilim öğrenmesine izin verir. Böylece yazar, Osmanlı’nın sadece kaba kuvvetle değil, kapsamlı bir toplumsal projeye dünya devleti olmaya doğru yürüdüğünü dile getirmiş olmaktadır. Roman, bir devlet olmaya doğru ciddi

⁸¹³ a.g.e., s. 118

⁸¹⁴ a.g.e., s. 436

⁸¹⁵ a.g.e., s. 107

⁸¹⁶ a.g.e., s. 283

⁸¹⁷ a.g.e., s. 145

⁸¹⁸ a.g.e., s. 146

olarak ilerleyen Osmanlı Beyliği'nde Kerimcan'ın 'Siyasetnâme' okumasıyla biter.⁸¹⁹ Bu sahne, Osmanlı'da ileriki yıllarda nelerin söz konusu olacağını, Osmanlı'nın nelere ihtiyaç duyacağını da işaret eder.

Romanın Osmanlı toplumuyla ilgili gündeme getirdiği en önemli konu ise, iktisadî yapıdır. Yazar, Osmanlı toplumundaki iktisadî yasaları ele alır, Batı'yla mukayese yapar ve Osmanlı iktisat sisteminin Batı'dan farkını ortaya koyar.

Kemal Tahir, Marks'ın A.T.Ü.T. düşüncesinden hareketle incelemeye başladığı Osmanlı'da A.T.Ü.T.'ü de aşan bir yapı görür. Yazarın fak ettiği bu 'yapı', onun düşünce dünyasının en önemli meselesi, hatta, davası olur. Kemal Tahir'e göre Türk toplumunu tanımanın ve Türk toplumunun problemlerine çare üretmenin birinci şartı bu 'yapı'nın kavranılmasıdır. Bu 'yapı' kavranılmadan 'hiçbir şey olunamaz.'⁸²⁰ Bu 'yapı'nın kavranılmasının ilk ve en önemli şartı, Doğu ile Batı arasındaki 'kesin ve keskin' ayrımı fark etmektir. Bunun için yazarın Batı'ya nasıl baktığı, bunun karşısında Doğu'yu, Osmanlı'yı, nasıl tanımladığı konuları, öncelikle söz konusu edilmelidir.

Roman, Batı'yla başlar. Şövalye Notüs Gladyüs, romanın başında geldiği Mavro'nun hanında, sömürgeci Batı'yı anlatır. Burada yazarın Batı'ya bakışını iki noktadan hareketle anlamak mümkündür. Öncelikle yazarın Notüs Gladyüs vasıtasıyla Batılıyı nasıl 'gördüğü', ardından genel anlamda derebeylik/feodallık meselesi vasıtasıyla Batı medeniyetini nasıl 'anladığı' ele alınabilir. 'Kısa kalın bacakları üstünde tıkabasa doldurulmuşa benzeyen şişman gövdesi iğrenç, kabarmış saçlarıyla sırtkan ağzı gerçekten korkunç'⁸²¹ Notüs Gladyüs, fiziki özellikleriyle birebir uyan bir karakter sahibidir. Kıyıcıdır, hak, hukuk, emek kavramlarına tümünden yabancıdır. Tek bir kısıtası vardır: Kendi istekleri ve ihtirasları. Sapıklık derecesinde kadın düşkündür. Beraber olduğu, iğfal ettiği kadınları boğmak, ayrıca zevk aldığı bir durumdur. Soysuzdur. Babası belli değildir. İsmindeki 'Notüs' ifadesi 'piç' anlamına gelmektedir.^{822*} Notüs Gladyüs, Anadolu'ya, 'Frenk töresince Karacahisar tekfurı olmak için' gelir.⁸²³

⁸¹⁹ a.g.e., s. 610

⁸²⁰ Kemal Tahir'in A.T.Ü.T.'le ilgili düşünceleri geniş bir şekilde çalışmanın ilgili bölümünde ele alındığından dolayı burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir. Burada, yazarın bu fikirleri kurgusal aleme nasıl taşıdığı konusu üzerinde durulacaktır.

⁸²¹ *Devlet Ana*, s. 61

⁸²² a.g.e., s. 50

* Kemal Tahir, romanlarını yazmadan önce yaptığı geniş çaplı araştırmalarıyla da dikkat çekmiştir. Bu sebeple onun romanlarında tarihi bilginin genişliği ilk planda fark edilir. Halit Refiğ, anlattığı bir anekdotta, Kemal Tahir'i ziyarete gittiğinde her zaman masasının üzerinde onlarca kitap bulduğunu, Kemal Tahir'in sürekli araştırma yaptığını belirttikten sonra, *Devlet Ana*'nın yazılması sürecinde yine Kemal Tahir'i ziyaret gittiğinde ne ile meşgul olduğunu sorduğunu, Kemal Tahir'in, 'Bir Bizanslı piç arıyorum.' diyerek Notüs Gladyüs için

Kemal Tahir'in Notüs Gladyüs'e bu bakışından Batı'yı nasıl 'anladığını' çıkarmak mümkündür.

Notüs Gladyüs, soysuz olmasına rağmen kendisini soylu saymaktadır. Çünkü Batı'da, 'Soylu Hristiyan hiç suçlu olmaz... Soylunun soyluluğu gibi, yaptığı da Allah'tandır. Pazar başını artırmaya geldi mi, senyörün keyfinedir. Kimse karışamaz. Kendi toprağında dilediğini yapar. Çünkü toprağı da soylular için yaratmıştır, Allah! Salt toprağı değil, üstündeki köylüyü de bağışlamıştır mal diye, canı çekerse asar.'⁸²⁴ Batı'nın bu özelliği, Kemal Tahir'in Batı'da gördüğü en önemli ve temel hususiyettir. Yazar, Batı'da soylunun bu durumunun soyluya tabi olan halkın, bir 'mal' olarak görülmesine sebep olduğunu, Batı'da insanın bizzatı hiçbir değerinin olmadığını, insanın ancak senyöre yaptığı hizmet ve katkıyla varolabildiğini ise Mavro ile Notüs Gladyüs arasında geçen şu diyalogla ortaya koyar:

(Notüs Gladyüs, Batı'da soylu kişinin halk üzerindeki mutlak hakimiyetini anlattıktan sonra Mavro, memnun olmadığı soylunun/derebeyinin yönetiminden kaçıp daha adil başka bir soylunun yönetimine sığınacağını belirtir. Bunun üzerine diyalog şu şekilde gelişir.)

- Yağma yok! Kaçanı yakalar sınır komşuları, getiri verir döverekten soylusuna...
- Düşmanına kaçarsa?
- Kaçan köylü meselesinde düşmanlık gütmeyen soylular... 'bugün banaysa yarın sana' hesabı!...
- Ne bilecek kimin köylüsü olduğumu? Direnirim söylemem!
- Boynundaki demir tasmayı nasıl? Üstüne sahibini arması kazılmış, senin adın, sanın!
- Bildiğimiz it tasma gibi mi aman Şövalyem?
- Tamam! Bildiğin it tasma... Bizde köylü on yaşını buldu mu, soylusunun demircisi, bir uygun tasma döver, oğlanın boynuna geçirip perçinler sıkıca...
- Gider başka demirciye söktürürüm. Vicdanlı demirci hiç mi yoktur sizin oralarda?...
- Vicdanlı demirci... - Şövalye keyifle güldü-: Vicdanlı demirci, bizim oralarda pek çoktur ama, köylünün boynundan tasma sökeni

yaptığı araştırmayı kaydetti. (Aynı anekdotu İsmet Bozdağ da aktarmaktadır. İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, s. 80)

⁸²³ Devlet Ana, s. 512

⁸²⁴ a.g.e., s. 26-27

hiç yoktur. çünkü demirini söktüren köylüyü, asarlar bizde, söken demirciye geldi mi, onu kazığa vururlar!⁸²⁵

Yukarıda kaydedilen değerlendirme ve bu diyalog Batı toplumlarının temel iki özelliğini ortaya koymaktadır. Birincisinde mülkiyet konusu ortaya konulurken, ikincisinde insanının yönetici erk ile ilişkisi söz konusu edilir. Batı’da halk, feodal/derebeyi/soylu karşısında herhangi bir ‘varlık’ iddiasında değildir. Batı insanı, ne mülk edinme anlamında ne de ‘insanî olarak’ bir ‘değere’ sahiptir. Notüs Gladyüs’ün anlattıklarını dinleyen Mavro’nun, söylenenler karşısındaki tavrı ise, Batı toplumunun ‘dehşetini’, buna mukabil Doğu toplumunun, özelde ise Osmanlı toplumunun ‘insanî yönünü’ ortaya koyar.

Yazarın, Batı’yla ilgili öne çıkardığı bir özellik de kan dökücülüktür. Kemal Tahir, ‘Frengin deli kudurganlığıyla, hiçbir zaman önleyemediği, anlamsız kan dökme tutkusu’na değinerek, Batı’da gerek toplumsal ilişkilerin gerekse siyasî ilişkilerin ‘kan dökme’ etrafında şekillenen ‘kıyıcı bir sistemle’ ilerlediğini vurgular.⁸²⁶ Yazar, *Notlar*’ında da bu konuya değinerek yaşadığı dönemden misaller ortaya koymak suretiyle Batı’nın tarihinin her döneminde bu ‘tutkunun’ var olduğunu, Batı’nın kıyıcılık ve kan dökücülükten ayrılamadığını belirtir. Yazar, ‘batılı’ anlamında kullandığı ‘frenk’ kelimesinin ‘şeytan’ anlamına geldiğini kaydederek, Batı medeniyetinin insanî bir temele dayanmadığını ifade eder.⁸²⁷

Kemal Tahir, Notüs Gladyüs vasıtasıyla Batı’nın doğuya bakışını da ele alır. ‘Kitabımızda yeri vardır. Müslüman kafirler, bir Hıristiyan toprağına yerleşti mi, söküp çıkarması kıyamete kalır. Çünkü avrata binip ürer, ata binip yiğitlenir, itinin sürdüğü ize basarak yürür. Benim gördüğüm Türk’ü bire kadar kırmadıkça, İsa ümmetine dünyada barınmak geçmiştir.’⁸²⁸ şeklindeki ifadelerle dile getirilen bu bakışta, Doğu, ‘yok edilmesi’ gerek bir kitledir. Batı, kendi varlığını, başta kendi halkı olmak üzere, başka insanları ve başka milletleri ortadan kaldırmak veya kendine köle etmek, yani ‘varlık tanımamak’, suretiyle tesis etmektedir. Modern dönemlerin ifadesiyle ‘ötekine’ tahammül edemeyen Batı, varlığını, misyonunu, ötekinin yok oluşu veya kendine köle oluşu üzerine kurmaktadır.⁸²⁹ Batı’nın bu ‘gerçeğine’ karşılık Osmanlı’da durum, bütünü, farklıdır.

⁸²⁵ a.g.e., s. 28

⁸²⁶ a.g.e., s. 77

⁸²⁷ a.g.e., s. 494

⁸²⁸ a.g.e., s. 513

⁸²⁹ Kemal Tahir’in dönemsel bir gerçek olarak ortaya koyduğu bu durumun bugün de geçerli olması, yazarın tarihi ‘anlamdaki’ kavrama gücüyle izah edilebilir.

Notüs Gladyüs Doğuluları ‘bir türlü insan sayamamaktadır.’ ‘Barbar’ olarak nitelediği doğuluların giyimlerinden tavırlarına değin hiçbir hareketlerine anlam veremediğini belirten Notüs Gladyüs, bunların ‘insana benzemesini bile şaşılacak şey’ olarak değerlendirir.⁸³⁰

Osmanlı toplumunda ilk dikkat çekici özellik, insanının bireysel olarak bir ‘değere’ sahip olmasıdır. Osmanlı’da sınıfların bulunmaması, insanlar arasında köleliğe dayanan bir sisteme imkan vermemektedir. Din veya etnik kimlik gözetilmeden bütün insanlara aynı bakış açısıyla yaklaşılmaktadır: İnsan, insan olduğu için kutsaldır. Osmanlı’nın toplumsal, siyasî ve iktisadî sistemlerinin esasını oluşturan ‘adalet dairesinde’ sistem, adaletle başlayıp adaletle bitmektedir. Bütün sistemlerin başladığı ve son bulduğu nokta, adalettir. Sistemler, adaletle çevrelenmiştir. Adalet ise, ilk önce insan için vardır. Osmanlı sisteminde adaletle verilen bu değer, devletin yaşaması için insana önem verilmesi gerektiğini esas almaktadır. Çünkü, ‘beylik kul ile olur, kul hazine ile olur, hazine reaya ile olur, reaya adalet ile olur.’⁸³¹ Notüs Gladyüs, Türkmenlerin kendisine karşı insanca davranması üzerine, ‘Neden karşılıksız dostluk gösterir bu Türkmenler yabancılara... Din düşmanlarına... Neden bedava hizmet etmek için köpekleşirler peki, ben niçin bu dostluğa karşı düşmanlık duymaktayım? Herifler ‘Hizmet edeceğiz’ diye çırpınırken, niçin kusma geliyor içimden? Çünkü gözlerinden duygularını sezemiyorum, sözlerinden gerçeği, yalanı ayıramıyorum, davranışlarını hiçbir anlama bağlayamıyorum. Kırk yıl bir arada yaşasam budur bu... Öyleyse bu herifler, insana benzer insan düşmanı yaratıklar...’⁸³² şeklindeki monologla Doğu dünyası ile kendi dünyası arasındaki kesin ayrımı ortaya koyar. Notüs Gladyüs’ün bu bakışını yazar, Batılı insanın Doğu’ya bakışının şuur altı olarak kabul eder. Kemal Tahir, Batılının hiç bir zaman Doğu’ya anlamak için bakmadığını, anladığını sandığı özelliklerin de tamamen Doğu gerçeğinin dışında olduğunu ifade eder. Notüs Gladyüs’ün kırk yıl bir arada yaşasa da’ Doğuyla bir olamaması, Kemal Tahir’in Doğuyla Batı’nın hiçbir zaman bir olamayacağına dair tezinin yansımasıdır.

Batı’da senyörler, halktan ‘almakla’, varlıklarını tesis ettikleri halde, Osmanlı’da yöneticiler, ‘vermekle’ halk üzerindeki yönetim güçlerini tesis etmektedirler. Kemal Tahir’in Anadolu toplumlarını anlamak için önemle kullandığı ‘ağalık vermekle...’ atasözü, romanda doğrudan kaydedilmese de, beyliğin uygulamalarıyla dile getirilir. Ertuğrul Bey’in toplumunda çok ciddi ekonomik sıkıntı yaşanmaktadır.⁸³³ Bu duruma rağmen, Ertuğrul Bey, ‘vermekten’ geri durmamaktadır. Üç yüz koyundan oluşan sürüleri, yüzer, yüzellişer koyuna

⁸³⁰ *Devlet Ana*, s. 570

⁸³¹ a.g.e., s. 511

⁸³² a.g.e., s. 571

⁸³³ Örnek olarak bkz. *Devlet Ana*, s. 96, 108

inse de, her gelen konuğunu en iyi şekilde ağırlamaktan geri durmaz. Kendinden yardım dileyen herkese, gücünü zorlayarak yardım etmeye çalışır. Öyle ki Osman Bey, Akçakoca'ya, babasının 'verin' dediği şeyleri bulamamaktan yakınarak, Bey'in saygınlığına gölge düşürmekten korktuklarını belirtir.⁸³⁴ Mavro, Notüs Gladyüs'le konuşmasında Osmanlı toplumunda bu noktadaki durumu şu şekilde anlatır:

'Türkmen kitabının kavlince, varlıklılar, mallarının onda birini yoksullara verecek... Hristiyan reayadan haraç alır. 'Alır' dedimse, varsa alır. Ertuğrul Bey'in gücü yeterse yoksula, üste verdiği olur. Bu sebepten beylik sürüleri azalmıştır iyicene! Beyin uç sürüsü olmak kanundur Türkmen'de... Yoksulu doyurmaktan, çalışmaz aptal takımını, savaşçı dervişleri besleyeceğim derken, Ertuğrul Bey'in sürüleri yüzer, yüz ellişer kalmıştır...'⁸³⁵

Mavro'nun Ertuğrul Bey'in yönetici güç olarak halkla ilişkisini bu şekilde ortaya koyduktan sonra Notüs Gladyüs'ün adeta başka bir alemin, gerçek olmayan, ütöpik özellikleri anlatılıyormuş gibi tavır takınması, şaşkınlık yaşaması, yazarın vurgulaması içerisinde, Doğu ile Batı'nın kesin ve keskin farkını göstermektedir. Bu anlamda Mavro'nun sözlerini bu ayrımın vurgulaması olarak okumak mümkündür.

Kemal Tahir, Doğu'da sadece Osmanlı toplumunda değil, diğer beyliklerde de 'verme' noktasında aynı durumun yaşandığını belirtir. Eskişehir Sancak Bey'i Alişar'ın birçok kişiye borcu olmasına rağmen kapısına gelen hiç kimseyi eli boş çevirmemesi, misafirlerine ikramdan geri durmaması, ona duyulan saygının en büyük sebebidir. Öyle ki halk Alişar'a, borçlu olduğu için saygı duyduğunu belirtir. Çünkü Alişar'ın borçlu olması, halktan karşılıksız olarak aldığı değil, karşılıksız olarak verdiğinin göstergesidir.⁸³⁶

Kemal Tahir, Osmanlı'nın fetih politikalarını ve bu politikanın başarıya ulaşmasını da A.T.Ü.T. temelinde açıklar. Yazara göre, genel kabulün aksine, Osmanlı devleti din yayma maksadıyla değil, dünya üzerinde insanî bir sistem kurma maksadıyla fetihlerde bulunmuştur. Osmanlı'nın fetihlerde bulunurken, alt yapıya dikkat etmesi, başarıya ulaşmasını sağlamıştır. Osman Gazi'ye ait şu değerlendirme, yazarın devlet kurucusuna, devletin politikalarını dile getirtmenin yanında, kendinin Osmanlı'yı 'görme biçimi'ni de içermektedir:

İstanbul'un Bizans'ı Frengin karanlık dünyasından kopup geldi. Ama oranın kölelik düzenini burada tutturamadı. Tutturamayınca da 'Toprak Allah'ın, imparator kahya, köylü kiracı' demek zorunda kaldı. İmparatorun hür

⁸³⁴ a.g.e., s. 96

⁸³⁵ a.g.e., s. 31

⁸³⁶ a.g.e., s. 254

köylüleri, Latin İstanbul'u basıp alınca Frenk düzeninin nasıl bir bela olduğunu görüp anlamıştır. Bu düzen köylüyü köle etmeğe dayanır. Kim ister köle olmayı? Demek zorlayacaksın? Zorlarken zorlarken nolur adam? İnsanlıktan çıkar! İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki, kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allah'ı maldır, dini imanı soymaktır. Irzı, namusu, utanması, acıması, sözü, yemini hiç yoktur. bunalırsa insan eti yer, Bizans köylüsü kabul etmez bu rezilliği... Uçlara yerleştirilmiş Türklerse hiç yanaşmazlar köleliğe... Köleliğe karşı, Frensk soygununa, zulmüne, ırk düşmanlığına karşı biz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Talan etmeyeceğiz. Din yayamaya çalışmayacağız. Tersine herkesin inancına saygı göstereceğiz. İnsanlar arasında, din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız.⁸³⁷

Osman Bey, hem kendi politikasını ortaya koymakta, hem de yansıtıcı kahraman olarak yazarın Batı'ya bakışını dile getirmektedir. Kemal Tahir'in Batı düzeniyle ilgili olarak köleliği sıklıkla söz konusu ettiği bilinmektedir. Yazar, Batı insanının köle sayılmasının onu insanlıktan çıkardığını iddia etmektedir. Böylece, yukarıda Notüs Gladyüs vasıtasıyla dile getirilen Batı insanına ait özelliklerin temelinde kölelik düzeni yatmaktadır. Osmanlı da ise, kölelik düzeninin tümüyle dışında bir sistem vardır. Bu sistem farklılığı Osmanlı ve genel anlamda Anadolu insanını Batı insanından mutlak manada ayırmaktadır. Pasajda dikkat edilmesi gereken ikinci nokta yazarın A.T.Ü.T.'ün sonucu olarak coğrafyaya verdiği önemdir. Bizans'ın aslında Batılı bir maya taşıdığını belirten yazar, Anadolu'nun kendine mahsus yasaları sebebiyle Bizans'ın Anadolu'ya uymak zorunda kaldığını, dolayısıyla alt yapının üst yapıyı belirlediğini ifade etmektedir. Kemal Tahir, Osmanlı'nın dehasını burada görmektedir. Osmanlı, içinde yaşadığı, çevrelendiği yasaları çok iyi tanımış, üst yapının şekillenmesinde alt yapının önemini kavramıştır. Bunun sonucu olarak Osmanlı, toprağı, Allah'ın kabul etmiş, köylüyü ise onun üzerinde tasarruf hakkı bulunan kiracı olarak görmüştür. Lotüs ile Orhan Bey arasında geçen şu diyalog, iki dünya arasında hem toprak telakkisinin farklılığını, hem de insan ile paranın ilişkisini ortaya koymaktadır:

(Lotüs, Orhan Bey'e varması durumunda başlık parasının ne kadar olacağını sorar. Bunun üzerine çeşitli değerli malları sayan Orhan Bey'e Lotüs'ün sorduğu şu soru üzerine diyalog şu şekilde ilerler.)

- Toprak?

⁸³⁷ a.g.e., s. 177-178

- Toprak bağışlanmaz bizde, kız karşılığında... Toprak beyin malı değildir çünkü...
- Ya kimindir?
- Allah'ın...
- Ya para?
- Kız alırken para için hiç çekişilmez bizde... İstendiği kadar verilir.
- Yoksa o kadarı?
- Bulur buluşturur veririz. Para lafı ikiletilmez Türkmen'de... Sevilen kadın alınırken...
- Keşke Türkmen kızı olaymışım...
- Neden?
- Din ayrılığını napalım?
- Din ayrılığı söz konusu değildir bizde... değil olur mu? Öyle görünürlermiş ama, Müslüman olmasını isterlermiş sonradan karılarını Türkmenler...
- Yoktur öyle şey.... Biz alacağımız kadının dinine bakmayız, yiğit olmasına bakarız bir, bir de doğurduğunu yiğit yetiştirmesine bakarız.⁸³⁸

Osmanlı'nın toprağı Allah'ın malı olarak sayması, onu mülk ve değer olarak edinip ondan kendine soyluluk elde etmeye çalışmaması, yazara göre, Osmanlı'ya insanî bir sistem kurması imkanını vermiştir. Osmanlı'da yine paranın maksat mahiyetinde olan bir değer olmaması da sahip olunan insanî sistemin bir göstergesi olarak ortaya konulur.

Kemal Tahir, daha ziyade Osmanlı'nın kuruluşundan sonraki yıllardaki düzenini açıklamak için kullandığı 'memur devlet' özelliğini, Nurettin Bey vasıtasıyla bu romanda da dile getirir. Osmanlı Beyliğinde olmasa da diğer Anadolu beyliklerinde geçerli olan yönetim mantığı Osmanlı için de geçerlidir. Osmanlı'da romanda söz konusu edilen dönemde, Dündar Bey vasıtasıyla gündeme getirilen taht çekişmesi bu kapsamda cereyan eder. Dündar Bey ve takımı 'kapıyı ele geçirme' çabası içerisindeydi.⁸³⁹

Kemal Tahir'in Osmanlı sisteminin temelleriyle ilgili ortaya koyduğu yaklaşımlara eleştirel bakıldığında bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Kemal Tahir, Osmanlı'yı A.T.Ü.T. temelinde anlar. A.T.Ü.T.'ün ona sağladığı en büyük imkan, Doğu'nun Batı'dan farklı yasalara sahip olduğu gerçeğidir. Yazar bu gerçekten hareketle coğrafyanın toplum üzerindeki

⁸³⁸ a.g.e., s. 438-439

⁸³⁹ Romanda, bu kapsamda cereyan eden tartışmalar için bkz. *Devlet Ana*, s. 101, 117, 135, 140, 173, 466

etkisi üzerinde durarak Osmanlı'yı anlamaya çalışır. Bu gayret ona, amaçladığı gerçeği, büyük oranda sağlar. *Devlet Ana* 'daki 'fark' bu gerçektir. Ancak Kemal Tahir'in Osmanlı sistemini açıklarken, Osmanlı medeniyetinin yapıcı unsurlarından olan dine değinmemesi, tanımladığı Osmanlı kimliğinin eksik kalmasına sebep olur. Mesela, Osmanlı fetih politikalarını tümüyle ekonomi ve siyasî maksatlarla izah etmek, bu politikaların mahiyetlerini eksik bırakacaktır. Osmanlı idarî siteminde dinin etkisinin oranı tartışılabilir bir konudur ama bu etkinin varlığı tartışmayı gerektirmeyecek açıklıkta bir gerçektir. Bununla beraber, yazarın, Berna Moran'ın iddia ettiği gibi Osmanlı etrafında tümüyle bir idealizasyon oluşturduğunu kabul etmek mümkün değildir. Roman dikkatle okunduğunda görülmektedir ki Kemal Tahir, idealize ettiği bir tarihi değil, 'anladığı ve gerçekliği kuvvetli olan bir tarihi' yorumlamaktadır.

YAPI

Devlet Ana, muhtevasıyla olduğu kadar yapı özellikleriyle de önemlidir. Roman, Kemal Tahir'in düşüncelerinin ana çerçevesini ortaya koyduğu gibi, romancılığına ait teknik özellikleri de göstermektedir.

Kurgu

Roman altı bölümden oluşmaktadır. Her bölüm üç alt bölüm içermektedir. 80 ile 100 sayfa arasında değişen bölümler hacim itibarıyla birbirine yakındır. Aksiyon bakımından bölümler arasında bir denge söz konusudur.

Roman, iki ana olay etrafında ilerlemektedir. Bunlardan birincisi Söğüt ve çevresinde Ertuğrul Bey'e bağlı yaşayan Türkmenlerin Osman Bey'in önderliğinde devlet kurmaları sürecini esas alır. Diğeri ise Kerimcan'ın ilim öğrenme adına verdiği mücadeleyi barındıran hikayedir. Notüs Gladyüs'ün Demircan'ı öldürmesiyle başlayan polisiye olay ise bu iki ana hikayeye eklenebilecek bir yan olay olarak kaydedilebilir. Kuruluş şartları, birinci hikayenin esaslarını oluşturmaktadır. Kemal Tahir, yaklaşık altı yüz yıl süren ve halkının yönetiminden memnun olduğu bir devletin kuruluş şartlarını anlamaya çalışır. Berna Moran, *Devlet Ana* 'nın yapısal olarak Orta Çağ romanslarına benzediğini savunur. Buna göre, Jessie L. Weston'un *From Ritual to Romance* adlı eserinde ortaya koyduğu üzere, ülkenin kralının sağlığı ve gücü

ile ülkenin refahı arasında gizemli bir güç vardır. Bereket ayinlerinde yaşlı kral ölür, onun yerini genç kral alır. Bu devletin yeniden doğması anlamına gelir.⁸⁴⁰ *Devlet Ana*'da da kıtlık meselesi bu şekilde anlatılır. Ancak, ne halk ne de romancı, Ertuğrul Bey ile kıtlık arasında doğrudan bir ilgi kurmaz. Bununla beraber, sıklıkla savaş olmadığı için kıtlıkların yaşandığının dile getirilmesi, yazarın uç toplumunun ancak savaşla yaşayabileceği yaklaşımı içerisinde düşünüldüğünde, gizliden bir ilginin kurulduğundan bahsedilebilir. Bazı yönleriyle *Devlet Ana*'yı bu şekilde ele almak mümkündür. Ancak Moran'ın Osmanlı'nın kuruluş sürecini büyük oranda Ertuğrul Bey döneminde görülen kıtlıkla, bu kıtlığın Orta Çağ romanslarındaki bereket ayinleriyle açıklaması, içeriğin tümünü ortaya koymamaktadır. Romanın başından itibaren Söğüt ve çevresinin çok ciddi ekonomik sıkıntı içerisinde olduğu, kuruluşun bir yönüdür. Yazar, bu yönü, uç toplumunun bir gerçeğini ortaya koymak için vurgulamış olmalıdır. Çünkü romanda kıtlıkla beraber sıklıkla 'uç toplumunun yasalarından' bahsedilmektedir.

Kerimcan'ın hikayesi, Moran'ın da işaret ettiği gibi, romanslarda görülen yapılarla benzerlik göstermektedir. İlkel toplumlardaki 'geçiş' törenini hatırlatan macerasında Kerimcan, ayrılık-sınav-dönüş döngüsünden sonra hayatına ait tam bir kimlik kazanır. Bu döngüde kahraman kendini ortaya koyacağı bir sınav için bulunduğu konumdan ayrılır, sınava girer ve başarıyla dönerek geçişini gerçekleştirir. İlim öğrenmek isteyen Kerimcan'a annesi karşı çıkar. Bacıbey, Kerimcan'ın da babası gibi savaşçı olmasını ister. Ancak Ertuğrul Bey'in özel izniyle ilim öğrenmeye başlar. Ağabeyisi Demircan'ın öldürülmesiyle, annesi Bacıbey, ilim öğrenmesi için verdiği izni geri alır ve bir töreni hatırlatan sahneyle kitaplarını yakıp, kılıç kuşandırır. Bundan sonra belli bir dönem Kerimcan sınava girmiş olur. Mitoslarda kahraman, bir kuyudan, mağarada veya mitolojik bir kahramandan bir şeyler almak suretiyle sınavını başarmış olur. Kerimcan da Keşiş Benito'nun 'kuyuya benzeyen karanlık'

⁸⁴⁰ Berna Moran, a.g.e., s. 160-161

mağarasından kitaplarını alır. Bu, sınavını başarmasının göstergesidir. Nitekim romanın sonunda Kerimcan bir kimliğe kavuşur: İlim öğrenmek için Osman Bey'den izin çıkar. Keşiş Benito'nun mağarasından aldığı kitaplar da yine Osman Bey tarafından kendisine bağışlanır. Kerimcan'ın hikayesindeki bu kurgusal yapı, romanda ikinci bölümün başında kaydedilen bir ahi oyunu ile desteklenir.⁸⁴¹

İki ana olaya eklenmiş yan olay olarak kaydettiğimiz Notüs Gladys'ün hikayesine bakıldığında kurgusal açıdan ilginç özelliklerle karşılaşılmaktadır. Tzevetan Todorov polisiye romanları üçe ayırmaktadır. Whodunit (Kim yaptı) denilen birincisinde işlenen bir cinayetin kim tarafından ortaya çıkartılmasına çalışılır. Thriller (heyecan romanı) adı verilen ikincisinde ise, tek olay vardır. Bir cinayetten yola çıkılmayan bu tür romanlarda katillerin , kaçakçıların etrafında ilerleyen heyecan dolu olaylar söz konusu edilir. Todorov'a göre üçüncü tür polisiye roman ise, Suspence (gerilim romanı)'dır. Bu tür romanlarda, romanın kahramanı bir cinayete karışmıştır. Cinayeti işlemediği halde, şüpheler onun üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun için gerçek katili bulmaya çalışır. Katili bulmaya çalışırken de polisten kaçır. Bu örgü bir gerilim doğurur.⁸⁴² *Devlet Ana*'da Notüs Gladys, romanın başında cinayeti işler. Okuyucu cinayet sahnesini ayrıntısıyla okur. Katilin Notüs Gladys olduğu bellidir. Bu yönüyle Todorov'un çizdiği çerçeve itibarıyla bu şıklardan birine tümüyle uymasa da, bazı özellikleri sebebiyle, thriller (heyecan romanı) saymak mümkündür. Şöyle ki katil bilindiği halde, bulunamamaktadır. Esasen romanın ana kurgusu da katili bulma üzerine kurulmuş değildir. Aksi takdirde *Devlet Ana* bir polisiye romans olurdu. Ancak Notüs Gladys romanın başından sonuna kadar zaman zaman ortaya çıkarak, bazı 'heyecanlı' işler yapar. Cinayet planları kurar, komplolar hazırlar. Burada polisiye örgü iki noktada toplanır. Bir yandan Notüs Gladys'ün katil olduğunun bilinip bilinmeyeceği, ikincisi ise Notüs Gladys'ün yeni

⁸⁴¹ *Devlet Ana*, s. 81-90

⁸⁴² Tzevetan Todorov, 'The Typology of Detective Fiction', *The Poetics of Prose*, 1977 (Aktaran Berna Moran, a.g.e., s. 142-143)

planlarını gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği. Bu iki unsur, romanın arka planında kalmasına rağmen, sürükleyici polisye unsur olarak romana ustaca yerleştirilmiştir.

Romanın isminin sembolik değeri yukarıda ‘İsimden İçeriğe’ başlığıyla incelenmişti. Aynı sembolik yapı bölüm isimlerinde de görülür. Mesela, ‘Kancık Vuruş’ başlıklı birinci bölümde Notüs Gladyüs’ün Demircan’ı ‘arkadan’ ‘kancık bir vuruşla’ öldürmesi anlatılır. Aynı şekilde ‘Uyandırılan Işık’ başlıklı bölümde ise Osman Bey’in Türklükteki devlet kurma gücünü uyandırması anlatılır. Diğer bölümler için de aynı durum geçerlidir.

Romanın şahıs kadrosunun kurgulanışı da dikkat çekicidir. ‘Romanın birinci şahısı kimdir?’ diye bakıldığında kesin bir isim söylemek mümkün değildir. Romanın bu özelliğini Kemal Tahir’in roman görüşünü hatırladığımızda anlayabiliriz. Şöyle ki Kemal Tahir, romancılığına esas olarak drama düşmüş insanı alır. Romancılığının ilk dönemlerinde bunu, ferdin kendi dramını ortaya koymakla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak sonraki dönemlerde toplumun dramından ferdin dramına gitmeyi düşünmüştür. *Devlet Ana*’da da bu özelliğin varlığını düşünmek mümkündür. Kemal Tahir, bir fertten ziyade bir toplumu ortaya koymak, onu anlamak istemektedir. Bu sebeple romanın kahramanını bütün Söğüt çevresinin insanlarını, yani toplumu, saymak mümkündür. Romandaki bu özelliği, yazarın önem verdiği ve bazı bakımlardan etkiler taşıdığı Dostoyevski’nin özellikle *Cinler* romanında uyguladığı teknikle de ilgili olmalıdır. *Cinler*’de de bir kahramanın baş kişi olarak öne çıkmasından ziyade bir topluluğunun baş kahramanlığından bahsedilebilir. İki eser arasında bu bakımdan bir paralellik kurulabilir.

Kemal Tahir, birçok olaya ve şahsa yer vermesine rağmen, kurguda dengeyi sağlamayı başarır. Notüs Gladyüs, Urahna ve Keşiş Benito’dan oluşan ‘çeteye’ karşılık, bunları çözmek için Orhan Bey, Kerimcan ve Movro’dan oluşan bir gurup konumlandırılır. Alışar, Hop Hop Kadı ve Pervane Subaşı üçlüsüne karşılık Osmanlı toplumunda Pir Elvan, Toros ve Kel

Derviş yer alır. Şahısların bu şekilde guruplar halinde ortaya konulması romanın karmaşık olaylarını anlaşılır ve dengeli kılmaktadır.⁸⁴³

Kemal Tahir'in diğer romanlarında ayrıntıya verdiği önem bu romanda da gözlemlenir. Mesela, Notüs Gladyüs, ilk olarak Mavro'nun Issız Han'ında tanıtılır. Romanın sonunda burada ölür. Mavro, ahilik oyununda elinde kitap tutar. Romanın son sahnesinde de Mavro kitap okumaktadır. Romandaki bu teknik ustalıklarla beraber bazı eleştirmenler, eser üzerine yaptıkları okumalarda bazı kusurlar tespit etmişlerdir. Mesela, Tahsin Yücel, Kemal Tahir'in romanın geçtiği dönemde Latince'yi konuşulan dil saymasını, gözlük, kağıt para, dürbün gibi o dönemde bulunmayan eşyaları romanında kullanmasını romanın başarısızlık örnekleri olarak kaydeder.⁸⁴⁴ Berna Moran da romanda benzer teknik kusurların olduğunu belirterek verdiği örneklerde yazarın romanını iyi idare edemediğini iddia eder.⁸⁴⁵

Dil ve Üslup

Devlet Ana, muhtevası kadar dili ve üslubuyla da Türk romanında çok farklı bir yeri tutar. Destansı anlatım içerisinde yazarın kullandığı dil, Türkçe'nin kullanımı adına önemli bir aşamayı göstermektedir. Kemal Tahir, kullandığı dil ve üslup vasıtasıyla okuyucunun ilgisini anlatıcıdan anlatılana çekmektedir. Bu sebeple, Kemal Tahir'de anlatım başlı başına romanın 'amaçlarından' biridir.

Kemal Tahir'in *Devlet Ana*'da kullandığı dil, büyük oranda Dede Korkut etkisi taşımaktadır. Romanın dilinin Dede Korkut kitabıyla, Orta Anadolu, özellikle Çorum yöresi, ağzının birleşimi olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak bu birleşimi yazar çok ustaca bir kompozisyon içinde gerçekleştirmiş ne arkaizme ne de anakronizme düşmüştür. Açık, anlaşılır, akıcı, destan türünün rahat konuşma imkanını barındıran diliyle *Devlet Ana*, Türkçe'nin iyi kullanıldığında hangi noktalarda eserler verilebileceğinin göstergesi olmuştur.

⁸⁴³ Bu konuda diğer bir değerlendirme için bkz. Berna Moran, a.g.e., s. 174

⁸⁴⁴ Tahsin Yücel, '*Devlet Ana* Nasıl Okunur', *Yazın ve Yaşam*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1976

⁸⁴⁵ Berna Moran, a.g.e., s. 175-176

Yazar romanda her ne kadar daha ziyade siyasî ve sosyal meseleleri ön plana çıkarsa da vermek istediği mesajlardan biri, Anadolu insanını, konuştuğu dille anlatmanın romana sağlayacağı katkıyı göstermektir. Ona göre Anadolu insanı, yabancı olduğu bir dille konuşturulduğu zaman değil, kendi diliyle konuşturulduğu zaman romanda yaşar. Aksi takdirde Anadolu insanının ancak ‘anlatılmasından’ bahsedilebilir. Yazar dilde sağladığı bu başarısından dolayı, 1968 yılında Türk Dil Kurumu tarafından ödüllendirilmiştir.

Yazar, dil noktasında yakaladığı orijinalliği üslupta da devam ettirir. Anlatıcı şahsa en asgari düzeyde iş bırakarak olayın aktarımı büyük oranda kahramanlara yaptırılır. Kahraman bir noktadan sonra anlatıcı kişi yerine geçer. Romanslarda da görülen bu özellik,⁸⁴⁶ Kemal Tahir’in hacimli ve ağır meseleleri irdelediği romanını rahat okunabilir ve anlaşılabilir kılmaktadır. Kemal Tahir’in kahramanı anlatıcı yerine geçirmesi anlatımı bir kahraman olarak inşa etmek çabasından ziyade anlatılan konuya vurgu yapma maksadıyla olmalıdır. Yazarın romanın muhtevasına verdiği önem, anlatıcıyı aradan çıkarmasını gerektirmektedir. Bütün dikkatler konuya yönelmelidir. Mesela Karacahisar kalesinin ele geçirilmesini yazar, anlatıcı kişiye değil de kuşatmaya katılan Pir Elvan’a anlattırmaktadır.⁸⁴⁷ Olayı Pir Elvan’ın anlatımı, dikkatleri konuya çekmektedir. Yazar, anlatıcı kişi olarak olayı aktarmış olsaydı, tarihi bir hadiseyi nakleden kuru bir ifadeyle yetinmek zorunda kalacaktı. Ayrıca Pir Elvan’ın anlatımı dönemin olayları ile kişileri arasındaki ilgiyi de ortaya koymaktadır. Mesela, yazar, Eskişehir Sancak Bey’i Alişar hakkında kendisi anlatıcı kişi olarak bilgi vermek yerine Pervane Subaşı’yı şu şekilde konuşturur:

‘Doğrudur Çudar noyan! Senden gizlimiz olabilemez ve de derdini yanmayana derman yoktur. bu kez başımıza gelen bela düpedüz görünmez beladır. Tarih kitapları benzerini yazmamıştır. Çünkü dünya kuruldu kurulalı kimsenin başına gelmemiştir. Bana

⁸⁴⁶ Berna Moran, a.g.e., s. 178

⁸⁴⁷ *Devlet Ana*, s. 482-488

sorarsan Dedem Korkut mesellerine katılacak ve de kıyamete kadar söylenip hise alınacak kıssadır.!...

.....

Alişar Beyimiz iki aydan beri Balkız'ı Allah'ın emriyle isteyip almak niyetinde... Ve de şimdiye kadar dünür salmaması, bey işi ve de şeyh işi hediyeler topladığından, biriktirdiklerini yeterli görmediğinden...

.....

Aman deme arkadaş! Bizim beyde karı tutkunluğu olur ki tatlı candan geçmecesine çok bişey kalmaz! Delirir ki değme zincir zaptedemez...^{848*}

Kemal Tahir, bu pasajlarda, sadece bir durumu nakletmemekte, Pervane Subaşı'yı yaşatmakta, Alişar'ı ise okuyucunun zihninde canlı kılmaktadır. Yazar, romanda Kerimcan'a okuttuğu bir cönkte geçen 'Rum ülkesinde âdemoğlu, Türkçe söyleyip bilişir. Türk diliyle yazılsın ki, köylü kentli okuyup okutup anlasın. 'Duymadım bilmem' demeye özrü kalmasın'⁸⁴⁹ şeklindeki ifadelerle Türkçe'nin kullanımına vurgu yapar. Yazarın bir cönkten bu kısmın romanda kullanımını tercih etmesi, vurgulanmak istenen bir hususa binaendir.

Romanın geneline hakim olan destan unsuru, kabaca değil, üsluptaki ayrıntılarla da desteklenir. Şöyle ki destanlarda, özellikle Türk destanlarında, benzetmelerde çoğunlukla tabiat unsuru kendisine benzetilen öge olarak kullanılmaktadır. Kemal Tahir, genele hakim olan destansı yapıyı üslubun ayrıntılarına da sokmakta, benzetmeleri tabiat ögeleri vasıtasıyla inşa etmektedir. Örnek olarak şu cümleleri kaydetmek mümkündür:

⁸⁴⁸ a.g.e., s. 245-247

* Yukarıda, Kemal Tahir'in *Devlet Ana*'da Dede Korkut Kitabı'nın diliyle Çorum ağzını birleştirdiği belirtilmişti. Kaydedilen bu pasajlarla şu cümleler karşılaştırıldığında kullanılan dil, üslup ve anlatım bakımından var olan büyük benzerlik fark edilmektedir: 'Vay biz 'Şerife' mi dedik? Haltettik. Durun şu lafı bitirelim: Bazı karılara yalnızlık yaramaz. Yalnızlık karının şeytanıdır. Ertesi gün hafiften bir yağmur yağdı. Başınızdaki bir mesele: Yağmur kısmı karı milletin canını sıkır, 'Aman bir gönül eğlencesi hey Allah!' dedirir...' (*Köyün Kamburu*, s. 84)

⁸⁴⁹ *Devlet Ana*, s. 82

‘Öküz gibi yer, deve gibi içer, gök gürültüleri gibi patlayan sinire dokunur kahkahalarla yerli yersiz gülerdi.’⁸⁵⁰

‘Benito’nun ölümüyle dehşete düşüp sarsılan Daskalos, sustası kurtulmuş bir yay gibi gövdesini topraktan koparmış, havalanmağa çabalayan iri bir kuş çırpınışıyla iki büküm, mağaranın karanlığına girivermişti.’⁸⁵¹

‘Gövdesi fıçıya benzeyen Karabet Usta, kısacık bacaklarının üstünde yuvarlanır gibi gidiyordu.’⁸⁵²

‘Kısa kalın bacakları üstünde gövdesi iğrenç, kabarmış saçlarıyla sırtıkan ağzı gerçekten korkunçtu.’⁸⁵³

Kemal Tahir’in tasvire dayalı üsluba verdiği önemin de göstergesi olan bu pasajlar hem Türk destanlarında hem de Orta Çağ batı romanslarında gözlemlenen bir edebî özellik taşımaktadır. Yazarın yapacağı tanımlama ve tasvirlerde maddî unsuru tercih etmesi, yapmak istediği işte kendini sınırlamamıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi yazar, bu üslubu romanın geneline uyguladığı tekniğin bir gereği olarak tercih eder, üslubundaki ‘fakirliğin’ bir uzantısı olarak değil. Nitekim yazarın gözlem ve tahlil özelliğini gösteren şu örnekler, bu yargıyı doğrulamaktadır:

‘Gözlerindeki garip dalgınlıkla, yaşadığı çağa çok dışarıda, çok uzaktan bakıyor gibiydi.’⁸⁵⁴

‘Böylece Ertuğrul Bey’le Demircan’ın yası da sona ermiş oldu, çünkü, 1290 yıllarının dünyasında, ölüm, yaşamaktan çok daha olağandı.’⁸⁵⁵

‘Koyu lacivert gökte, ışıklı bir iz bırakarak bir yıldız aktı.’⁸⁵⁶

⁸⁵⁰ *Devlet Ana*, s. 283-284

⁸⁵¹ a.g.e., s. 539

⁸⁵² a.g.e., s. 337

⁸⁵³ a.g.e., s. 61

⁸⁵⁴ a.g.e., s. 39

⁸⁵⁵ a.g.e., s. 189

‘Sabırsızlanan Karaduman’ı saldı hafif meyilden aşağı, köpüklü sel gibi...’⁸⁵⁷

‘Duvara sokulu bir bakır kaptı yaktığı meşalenin ışığı, suratına vahşi bir kızılık veriyor, oturuşu Kamagan’a şaşılacak kadar benzediği halde, yırtıcı bir hayvandan çok, bir yamyamı düşündürüyordu.’⁸⁵⁸

Bu örneklerin ve değerlendirmelerin ardından *Devlet Ana*’nın dil ve üslubuyla ilgili olarak, klasik bir sanatkarın ustaca inşası hükmünü vermek mümkündür. Şöyle ki, klasik sanatkarı ifade edecek en iyi ifade ‘denge’dir. ‘Bir sanatkarı klasik yapan, melekeleri arasında denge. Klasik yazarın eserinde bütün melekeler işbaşındadır: Muhayyile, aklın önüne geçmez; mantık, hayalin kanat çırpışlarını kösteklemez; aklın haklarını çiğnemez, duygu. Ne öz biçimden ayrılabilir, ne de biçim öz’den.’⁸⁵⁹ Bu noktadan Kemal Tahir’e bakıldığında yazarın klasik sanatkarın edebiyata yaklaşım hassasiyetlerini gözettiğini, eserini buna göre inşa ettiğini belirtmek mümkündür. Bu anlamda o klasiktir. Onun klasik olduğuna dair ‘delil’ mahiyetindeki değerlendirmeleri, Klasik sanatın kuramcılarında Saint-Beuve’un şu ifadelerinde bulmak mümkündür:

‘(Klasik sanatkar) düşüncesini, gözlemine veya buluşunu herhangi bir şekilde açıklayan; kendine mahsus bir üslupla, ama içinde herkesin kendi üslubunu bulduğu bir üslupla, aynı zamanda hem yeni hem eski olan bir üslupla, bütün çağların kolaylıkla anlayabileceği bir üslupla yazan adamdır.’^{860*}

Zaman ve Mekan

⁸⁵⁶ a.g.e., s. 323

⁸⁵⁷ a.g.e., s. 409

⁸⁵⁸ a.g.e., s. 530

⁸⁵⁹ Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980, s. 37

⁸⁶⁰ Saint-Beuve, *Pazartesi Konuşmaları*, s. 320

* Klasik sanat kuramını ele alan şu kaynaklarda da Kemal Tahir’le ilgili verilen bu hükmü doğrulayacak bilgiler bulunmaktadır:

Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 15-25

Cemil Göker, *Fransa’da Edebiyat Akımları*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1986, s. 7-25

Roman, 1290 yılının Nisan ayında başlar. Romanın başlarında zamanın takibi mümkündür. Yazar, bazı yerlerde zamanı işaret eden ifadeler kaydeder.⁸⁶¹ Ancak ilerleyen bölümlerde bu takip mümkün değildir. Aynı şekilde romanın başında daha yavaş akan bir zaman söz konusu iken, 59. sayfaya kadar ki kısım tek bir geceyi konu alır. Sonraki bölümlerde hızlanan bir zaman akışı vardır. Reel zaman yaklaşık altı aydır. Romanda geceler, daha ziyade suç işleyen, suç planlayan insanların zamanıdır. Bu sebeple bazı yerlerde kozmik zaman kullanılır. Yazarın roman ve bölüm isimlerinde inşa ettiği isim sembolizasyonunu zaman için de düşünmek mümkündür. Şöyle ki romanın başında zamanın Nisan olduğu belirtildikten sonra, ‘Dünyanın bu parçasında, canlıların yaşamaya başlamasından önceki boşluk, anlamsızlık, kesin umutsuzluk vardı.’⁸⁶² değerlendirmesi kaydedilir. Bilindiği gibi zaman bir görev yüklenen eserlerde bahar, bir ‘doğuşu’ bünyesinde barındırmaktadır. Yazar, baharı belirttikten sonra, kaydettiği bu değerlendirmeyle de bu ‘doğuşu’ daha açık şekilde ifade eder. Nitekim romanın sonunda, baharla başlayan sürecin sonunda meyvelerin alındığı bir dönemde, Osmanlı bir devlet olarak ortaya çıkar. Bu çıkış yazarın değerlendirmeleri içerisinde, boşluğun kaybolması, canlıların yaşamaya başlamasıdır. Artık bu coğrafyada umut vardır. Yazarın zamanı bu şekilde yorumlaması Osmanlı’nın kuruluşuna yüklediği anlamla ilgilidir.

Romanda mekan zamana yakın oranda bir fonksiyona sahiptir. Bitinya ucunda geçen roman, Söğüt ve çevresini esas mekan olarak içermektedir. Yazar diğer romanlarda olduğu gibi bu romanda da mekanı bizatihi değer olarak inşa etmez. Muhtevayla ve insanla ilişkisi oranında romanda söz konusu eder. Mekanla ilgili fazlaca tasvir yapılmaz. Mesela, bir mekan tanıtan şu değerlendirme çıplak anlatımıyla, mekanı olduğu gibi ortaya koyar. Mekanı, başka unsurların yardımıyla yeniden inşa etmek gibi bir gayret gözlemlenmez:

⁸⁶¹ *Devlet Ana*, s. 9, 47, 59, 66

⁸⁶² a.g.e., s. 8

‘Avlu cirit meydanı kadar büyüktü. Dört köşeydi. İki katlı Voyvoda konağı giriş kapısının tam karşısına düşüyor, üç yanı, tek katlı ahırlar, koğuşlar çeviriyordu. Bina gibi bunlar da kızıl taştan yonulmuştu...’⁸⁶³

⁸⁶³ a.g.e., s. 339

II.3.2.8. Tamamlanmamış Romanlar

Damağası

Kemal Tahir'in vefatından sorma 'Damağası - Notlar/Müsveddler' alt başlığıyla yayınlanan eser, muhteva itibariyle bir bütünlük göstermez. Yazarın yazacağı bir roman için tuttuğu notlardan oluşmaktadır. Farklı tarihlerde alınan notlarda yazar, ana olayları benzer tutmakla beraber bazı yan olayları değiştirerek yeni kurgular ortaya koyar. Bu anlamda eser, bir roman taslağının üç ayrı müsveddesini içerir. Eser, muhteva olarak bir bütünlük göstermese de yazarın çalışma biçimi, üslubu, ilgilendiği sosyal ve siyasal meseleler, biyografisi gibi farklı konularda barındığı malzeme açısından önemlidir. Müsveddeler, içerik olarak çok büyük oranda benzerdir. Söz konusu edilen meseleler fazlaca ayrıntı içermemektedir. Bu müsveddelerdeki değerlendirmeleri, ayrıntılarını diğer romanlarda görülen bazı fikirlerin notları olarak görmek de mümkündür.

Birinci müsveddede hapishane içindeki yaşam, kişilerin birbirleriyle konuşmaları, hapishanenin günlük hayatı, çekişmeleri vs. anlatılır. Yazar bu müsveddede Anadolu insanının dünyaya bakışını anlamaya çalışır. Gardiyan Hasan Kırat Efendi vasıtasıyla Anadolu insanının tutkuları, yaşamı ortaya konulur. Yine bu bölümde halkın devlete karşı hissettiği itaat duyguna vurgu yapılır.

İkinci müsveddede yazarın, Cemal karakteriyle, hapishaneye gelişi, burada 'normal bir suç'tan gelmemesi sebebiyle casus olarak görülmesi ve bu mesele etrafındaki diyaloglar kaydedilir. Bu bölümde de hapishane yaşamı çeşitli yönleriyle ortaya konulur.

Üçüncü müsvedde, ikinciyle benzer olayları içermektedir. Sadece bazı şahıslar değişmiştir. Mesela, ikinci müsveddedeki gardiyan Çökük Rıza, üçüncü müsveddede Çökük Hamarat olarak yer alır. Bu müsveddede ayrıca hapishane müdürünün hikayesi öne çıkartılır. Müsveddenin sonunda 'Bir Mahpushane Hikayesi' olarak kaydedilen hikaye, müsveddenin diğer bölümleriyle doğrudan ilgili değildir. Bir mahpusun baldızıyla yaşadığı ilişki anlatılır. Yazarın, bu hikayeyi, yazacağı romanda yan olay olarak kullanmak istediği düşünülebilir.

İÇERİK

Uygulamalarıyla Devrin Siyasî Yapısı ve Batılaşma

Müsveddeler, zaman olarak, 1942-1945 yılları arasında geçmektedir. Yönetimde Tek Parti vardır. Milli Şef 'demir bir yumruk' gibi idarededir. Yazar, esas tema olarak hapishane hayatını, kendinin hapishanede kurduğu ilişkileri anlatmak istese de sık sık devrin siyasî yapısıyla ilgili eleştirilerini de kaydeder. Bu eleştiriler, biyografik olarak kendisini temsil eden

yansıtıcı kahramanlar vasıtasıyla dile getirilir. Birinci müsveddede ‘Müellif’, ikinci ve üçüncü müsveddede ‘Kitaplı Casusu ve Gazete Muharriri Cemal’ yazarın sözcüsü olur.

Halkın devrin siyasî yapısıyla ilgili eleştirel bir hükmü veya tavrı yoktur. Halk, devlete itaat duygusu içerisinde ‘hükümet en iyisini bilir’ yaklaşımı içerisinde. Buna mukabil halk, idarî alandaki yanlışları da fark etmektedir. Yazarın romanın başında, II. Dünya savaşı yıllarında insanların ölüm haberlerini çok sık duymaları sebebiyle ‘ölümü kanıksadıkları’⁸⁶⁴ şeklindeki değerlendirmesi, halkın idarî alandaki olaylarla ilgili yaklaşımını da belirlemektedir. Halk, idarî alandaki aksamalarla o kadar sık karşılaşmaktadır ki, bu aksamalar artık onu rahatsız etmemekte, aksamaları kanıksamaktadır. Halkın bu özelliği vasıtasıyla eleştirel tavrını sergileyen yazar, halkın, mücadele edemediği yanlışlardan kendine fayda elde etmeye çalıştığını, böylece sistemin bir parçası olduğunu belirtir. Devlet memurlarının maaşlarının, ‘bitli frengili, veremli köylerden, o köylerin bitli frengili, veremli halkının pis alın terinden çıktığından zerre kadar haberi yoktu(r).’⁸⁶⁵ Halk, devleti beslemesine rağmen devleti temsil edenler, halka çok kötü muamele etmektedirler. Yazar, yönetimde o kadar büyük tutarsızlıklar görmektedir ki, hapishaneden kaçan bir idamlık mahkum için, diğer mahkumların ‘niçin kaçmadığı’ gerekçesiyle cezalandırıldığı görüşündedir.⁸⁶⁶ Yazar, kaçan mahkumdan dolayı, devletin kaçanla uğraşacak yerde elinde bulunan suçsuzlarla uğraşmasının, tutarsız bir manzara ortaya koyduğunu ifade eder.

Kemal Tahir, devrin siyasî yapısıyla ilgili olarak dönemin “Tek Partisi”, Cumhuriyet Halk Partisi’ni de eleştirir. Yazar, CHP’nin halkçı görünmesine rağmen, parti etrafına ‘çöreklenen dar bir zümrenin’ ‘halk için, halkla beraber prensibinden faydalanarak gitgide şiştiklerini’ iddia eder.⁸⁶⁷ Yazar, CHP dönemini, ‘Demir pençeli Millî Şeflik dönemi’ olarak niteler.⁸⁶⁸ Kemal Tahir, halkla girdiği diyaloglardan birinde ise CHP’yi bir din olarak değerlendirir. Dinle ilgili bir tartışmada ‘Allah’ın bazılarınca görüldüğünü’ ironik bir dille ifade eden yazar, konuşmasının devamında Allah’ı, ‘Resmini çekmişler de sinemaya asmışlar. Sen daha duymadın öyleyse... Göğsünde altı oktan bir bayrak varmış. Sırtı sırtıveriyormuş...’⁸⁶⁹ şeklinde tanımlar. Yazarın CHP’yi din olarak tanımlaması, teferruatlarını Cumhuriyet dönemini konu alan diğer romanlarda gördüğümüz, birçok eleştiriye de bünyesinde barındırmaktadır. Cumhuriyet kadrolarınca CHP’nin bir din gibi kabul edildiği, bu dinin, hiçbir gereğinin yerine getirilmediği halde, suistimal edilerek halkın

⁸⁶⁴ Damağası, s. 20

⁸⁶⁵ a.g.e., s. 61

⁸⁶⁶ a.g.e., s. 102

⁸⁶⁷ a.g.e., s. 35

⁸⁶⁸ a.g.e., s. 270

⁸⁶⁹ a.g.e., s. 203

sömürüldüğü ifade edilir. Yazarın diğer romanlarında, özellikle köylü halkı en çok kandıran tiplerin din adamları olduğu hatırlanırsa, CHP'lileri Cumhuriyet idaresinin sahtekar din adamları olarak gördüğü, savundukları din vasıtasıyla halkı 'uyuttuklarını' iddia ettiği fark edilir.

Cumhuriyet dönemiyle ilgili olarak yürütülen batılaştırma siyasetine de değinen yazar, birkaç değerlendirmeye bu politikayı eleştirir. Cumhuriyet döneminde bu 'hatanın' devam ettirilmesini, Cumhuriyet idarecilerinin Osmanlı idarecilerinin düştükleri hataya düşmeleri olarak değerendirir. Bulgaristan sınırında yakalanarak, casusluk suçlamasıyla Çorum'da hapsedilen bir Bulgar çobanı münasebetiyle yazar, 'kurtuluşumuzun Batı'da görüldüğü' halde, 'Batılı dostların' vatandaşlarını sorgulamanın çelişkisine vurgu yapar.⁸⁷⁰ Kemal Tahir, bir başka değerlendirmesinde de 'bu Batı uygarlığı her neyse' diyerek, evrensel anlamda bir uygarlıktan bahsedilemeyeceğini, tek uygarlığın Batı'nın tekeline bırakılamayacağını ifade eder. Ankara'nın 'bu hayalin' peşinde gitmesini ise ironik bir dille eleştirir.⁸⁷¹ Yazar, II. Dünya savaşından itibaren Amerika'yla kurulan ilişkilere de değinerek, bu ilişkilerin Batılaştırma politikası çerçevesinde değerlendirilebileceğini, bu sebeple Türk toplumu adına ümit taşıyan ilişkiler olmadığını ifade eder.⁸⁷²

II. Dünya Savaşı

II. Dünya savaşı kısaca söz konusu edilmektedir. Ayrıntılarını Anadolu'da geçen diğer romanlarda gördüğümüz bu konu hakkında yazar, yine halkla kurduğu diyaloglarla fikirlerini ortaya koyar. II. Dünya savaşındaki tavrını şu şekilde dile getirir:

- Sen Alman'dan yana değil misin beyim?
- Değilim.
- Kimden yanasın?
- Haklıdan yanayım.
- Kim haklı? Rus mu?
- Rus haklı. Çünkü Alman ona çattı.⁸⁷³

Kemal Tahir, sosyalist hassasiyetinden dolayı Rusları haklı bulmaktadır. Yukarıda kaydedilen diyalog, dönemi konu alan her romanında, benzer şekilde, geçmektedir. Hitler'i 'namussuz' olarak nitelendiren yazar, Rusların niçin haklı oldukları üzerinde de fazlaca

⁸⁷⁰ a.g.e., s. 245

⁸⁷¹ a.g.e., s. 270

⁸⁷² a.g.e., s. 241

⁸⁷³ a.g.e., s. 203

durmaz. O, II. Dünya savaşını daha ziyade Anadolu insanının bakış açısı içinde değerlendirir. Savaş bizatihi bir mesele olarak fazlaca yer almaz. Halkın bu savaşa nasıl baktığı işlenir.⁸⁷⁴

Otobiyografik Unsurlar

Müşveddeler, yukarıda ortaya konulan toplumsal meselelerin yanı sıra içerdikleri otobiyografik unsurlarla da önemlidirler. Sosyal meselelerin diğer eserlerde daha geniş olarak yer aldığı düşünülürse, otobiyografik unsurların daha önemli olduğu varsayılabilir. Özellikle yazarın Anadolu insanıyla ilişkisi, Anadolu insanının yazarı ilk tanışmada nasıl karşıladığı gibi konular açısından önemli hususlar yer alır.

Kemal Tahir, Malatya'dan Çorum hapisanesine nakledildiğinde, hırsızlık, cinayet, kız kaçırma gibi bir suçtan hüküm giymemesi sebebiyle 'casus' olduğuna hükmedilir. Diğer mahpuslar, yanında iki sandık kitap getiren 'herifi', 'Kitaplı Casus' olarak isimlendirirler.⁸⁷⁵ Dış görünüşü, 'Sırtında kahverengi bir iyi elbise vardı. Kundura, gravat, şapka düzgündü. Paltosu da kolunda... Gözlüklü herif... Bıyıkları da epeyce... Öyle memur işi bağdem bıyık değil... Zayıf... Saçları biraz beyazlamış da seyrekleşmiş... Belli bir şey epey sürünmüş...' ⁸⁷⁶ cümleleriyle dile getirilen yazar, Cemal karakteriyle yer alır. Cemal kendini tanıtırken, hakkında verdiği bilgilerin büyük kısmı biyografisiyle uyuşmakla beraber, babasının sağ olması gibi bazı bilgiler de çelişmektedir.⁸⁷⁷ Aynı şekilde Cemal, Galatasaray Lisesi'ni bitirdiğini, ardından Hukuk'a gittiğini, Edebiyat fakültesini bitirdiğini belirtir.⁸⁷⁸ Yazar, Galatasaray Lisesi'nde eğitimini yarıda bıraktığından bu bilgiler biyografiyle uyuşmamaktadır. Müşveddelerde ayrıca yazarın Nazım Hikmet'le aynı suçtan mahkum olduğu, onunla dost olduğu gibi başka biyografik bilgiler de yer almaktadır.⁸⁷⁹

Kemal Tahir, otobiyografik olarak, az da olsa, hapisanedeki psikolojine değinir. İstanbul'u çok özlediğini belirten yazar, İstanbul'a hasret duyduğunu, özellikle İstanbul'un denizini özlediğini belirtir.⁸⁸⁰ Mahpusluğunu, diğer eserlerinde de dile getirdiği 'Hürriyet zaruretlerin idrakidir.' hükmü etrafında değerlendirir. Mahpus oluşunun 'zaruretini' kavrayan, bu anlamda mahpusluğunu, mevcut anlayış çerçevesinde, 'makul' bulan⁸⁸¹ yazar, 'Zaruretleri idrak edince, insan o hadiselerle karşı filhakika hür oluyordu ama, bu gene de zor işti.'⁸⁸² diyerek mahpusluğun zorluğuna dikkat çeker. Malatya'daki nişanlısıyla mektuplaşmalarının kontrol edilmesi üzerine kendini, 'Sevda mektupları dikkatle kontrol edilmiş vatanperverler'⁸⁸³ olarak niteler.

⁸⁷⁴ Halkın savaşla ilgili durumu ve düşünceleri, dönemi konu alan diğer romanlarla aynıdır: Halk, savaş yıllarının ağır sosyal şartları altında bunalmıştır. Bu bunalı, onda bir kurtarıcı beklemesine sebep olmuştur. Bu psikolojinin etkisiyle, Hitler'in gelip kendilerini kurtaracağını düşünmektedirler. Hitler'in 'gizli din taşıdığını, Müslüman olduğunu' düşünen Anadolu halkı, savaşın bitiminden sonra Hitler'in bunu açıklayacağını düşünmektedir. Halkın Hitler'e bakışını, önemli oranda 'kurtarıcı bekleme' düşüncesiyle açıklamak mümkündür. Bu dönemde halkın nabzını çok iyi tutan yazar, 'Şimdiye kadar bir umudu vardı hepsinin... Hitler paraşütçüleri yollayıp mahpushanelerin kapılarını açtıracak... Bütün mahpuslara silah dağıtıp salıverecek...' ⁸⁷⁴ şeklindeki tespitiyle halkın konu karşısındaki 'gerçeğini' ortaya koyar.

⁸⁷⁵ Kemal Tahir, müşveddelerden üçüncüsünün ikinci kısmında kendisini Yüzbaşı olarak tanıtır. Halk, yine belli bir suçu olmaması sebebiyle 'Casus Yüzbaşı' olarak niteler.

⁸⁷⁶ Damağası, s. 107

⁸⁷⁷ a.g.e., s. 104-105

⁸⁷⁸ a.g.e., s. 111

⁸⁷⁹ a.g.e., s. 167

⁸⁸⁰ a.g.e., s. 164

⁸⁸¹ Yazarın bu 'makul' buluşunda da, dönemin zihniyetine yönelik ciddi eleştiri bulunmaktadır.

⁸⁸² a.g.e., s. 127

⁸⁸³ a.g.e., s. 172

Biyografik unsur kapsamında, yazarın hapisanedeki çalışma düzeniyle ilgili bilgilere de yer verilmektedir. Gardiyan Rıza Efendi, Cemal'e bu kadar kitapla ne yaptığını sorunca Cemal: 'Biz de kitap yazıyoruz ya Rıza Efendi... Bunların her birinden bir akıl almadan kitap yazılmaz.'⁸⁸⁴ diyerek yazarın eserlerini inşa ediş süreciyle okumaları arasındaki ilgiyi dile getirir. Yazar, ayrıca yaptığı çeviri çalışmalarına da örnek verir. Sıkıldığı anda 'sanata iltica ederek, bir ibadet ediyormuşçasına' tercüme işine girişir. İkinci müsveddede Cemal, Agahta Christine'den bir polisiye roman çevirmektedir.⁸⁸⁵

YAPI

Eser, bir bütünlük ortaya koymaması sebebiyle tümü hakkında bir yapı çözümlemesi yapmak zordur. Mevcut haliyle eseri yapı bakımından şu şekilde çözümlemek mümkündür.

Kurgu

Eser, üç ayrı müsveddeden oluşmaktadır. Bunlardan en uzununu üçüncü müsveddedir. Müsveddeler, son hali verilmiş çalışmalar olmadığından kurgusal olarak ciddi problemler içermektedirler. Düzgün bir olay akışı yoktur. Bir kurgu bütünlüğünden söz edilemez. Bu açıdan eserde, dikkate değer kurgusal bir özellik de söz konusu değildir. Kurguyla ilgili olarak, yazarın diğer eserlerinde de gözlemlenen, isim sembolizasyonundan bahsedilebilir. Bölüm isimlendirmeleri, sembolik bir anlatıma gerek kalmayacak mahiyette, bölümün özetini ortaya koyar açıklıktadır. Ancak romana isim olan 'Damağası' üzerinde düşünülebilir. Yazar, 'Damağası'nı, romanda kaydettiği bir dipnotta, 'Mahpusaneyi soyan azılı haydut' olarak tanımlar.⁸⁸⁶ Ancak üç müsveddede de bu özellikte bir karakter yer almaz. Yazarın sonradan yapacağı çalışmalarla böyle bir karakteri inşa edeceği düşünülebilse de, romanda içerik olarak işlenen temalar göz önüne alındığında bu tanımlamanın, içerikle ilgili olduğu fark edilmektedir. Şöyle ki yazarın en çok üzerinde durduğu mesele, devrin siyasi yapısıdır. Bu açıdan 'Damağasını', bütün bir sistem olarak düşünmek mümkündür.

Dil ve Üslup

Eser, müsvedde olma özelliğini dil ve üslupta da gösterir. Müsveddelerden birincisi 28.4.1948 tarihini taşımaktadır. İkincisinde 1949 yılı kaydedilir. Üçüncüsünde ise tarih yoktur. Bu yıllar, yazarın dil ve üslubunun oluşum yıllarıdır. Yazar, Orta Anadolu ağzını kullandığı eserlerinde, kahramanlarını konuşturarak, inşa eder. Ancak bu eserde bu noktalarda bazı aksamalar yer alır. Dil, yine Orta Anadolu ağzıdır. Ancak bu dil, eserin bütününe hakim olan bir dil değil, kahramanların dilidir. Oysa ki Kemal Tahir'in romanlarında dil, kahramanların dili olarak değil, eserin dili olarak yer alır. Bu ikilem, bir eksiklik olarak kaydedilebilir. Yazar, diğer eserlerinde çok rahat konuşan ve konuşturan bir üslubu yakalarken, burada bu üslubu yakalama gayretinin sürecini yaşar. Ancak yazar, burada da halk söyleyişlerine, atasözlerine yer vererek halkın dil zenginliğini eserine taşır.⁸⁸⁷

Yazar, üslup olarak, özellikle birinci müsveddede, şark hikayelerindeki anlatıcı kişinin üslubunu kullanır. Mesela zaman zaman okuyucuyla diyaloga geçer.⁸⁸⁸ Kemal Tahir, diğer

⁸⁸⁴ a.g.e., s. 113

⁸⁸⁵ a.g.e., s. 129

⁸⁸⁶ a.g.e., s. 87

⁸⁸⁷ Örnek olarak bkz. a.g.e., s. 284, 335

⁸⁸⁸ a.g.e., s. 23, 240

eserlerinde kullandığı tasvirî üslubu burada devam ettirir. Yazar, tanımlamalarında çoğunlukla halkın söyleyişini kullanarak tasvirlerle başvurur. Örnek olarak şu cümleler kaydedilebilir:

‘Tevekkeli gardiyanlarda bir hal var... Kulağına kar suyu kaçmış ördek gibi düşünüyorlar!’⁸⁸⁹

‘Yatsıdan sonra koğuşu bir fısıltı dolaştı, ranzamdan ranzaya atlayarak koyulaştı.’⁸⁹⁰

‘Kapı açıldı. Kara Müdür girdi ki Çorum’un Köse Dağı yürüyüp gelse öyle heybetli olmaz.’⁸⁹¹

Eserdeki üslupla ilgili dikkat çeken diğer nokta, yazarın kullandığı anlatım teknikleriyle alakalıdır. Yazar, tamamlayıp yayınladığı eserlerinin çoğunda anlatıcı kişinin esere dahlini en aza indirip, olayı kahramanlara anlattırmayı tercih etmektedir. Bu da okuyucunun ilgisini doğrudan anlatılana yönlendirmektedir. Burada da yazar, bu hassasiyeti devam ettirerek kahramanları konuşturmaya çalışır. Ancak bir diyalogu aşan sayfalarca süren konuşmalar, hem anlatım tekniğine zarar vermekte hem de yazarın bu niyetini başarısız kılmaktadır. Bu durum, eserin yapısal bir eksiği olarak kaydedilebilir.

Namuscular

Kemal Tahir’in ölümünden sonra müsvedde halinde yayınlanan ilk romanı olan *Namuscular*, yazarın Malatya’da mahpus olduğu dönemde tuttuğu notlardan ve bu notların sonraki yıllarda düzenlenmesinden oluşmaktadır. Eser, dört ana hikayeyi barındırmaktadır. Bunlardan birincisi yazarın, 1973 yılında, Malatya notlarını roman haline getirmek maksadıyla kaleme aldığı müsveddeleri içermektedir. Bir bütünlük taşımayan bu notlarda, iki kişinin, kendilerini aldatan eşlerini öldürerek hapse düşüş süreçleri ve bu süreç hakkındaki değerlendirmeleri söz konusu edilmektedir. Yaklaşık 70 sayfa olan ve ne olayın ne de kahramanların bir tamamlanmışlık özelliği göstermediği bu notlardan hareketle tam bir çözümlemeye ulaşmak mümkün değildir.

Eserin önemli bir kısmını oluşturan ‘Malatya Notları 1945’ başlığını taşıyan bölüm ise diğer bölümlere göre, daha ziyade bir bütünlük göstermektedir. ‘Kötü yola’ düşen kızı Kezban’ı öldüren Mehmet’in macerası etrafında Malatya mahpushanesinde namus ve ahlak hakkındaki konuşmalar söz konusu edilir. Çalışma, müsveddeler halinde olduğundan dolayı zaman zaman hem olay hem de şahısların anlatımında tekrara düşülmektedir.

⁸⁸⁹ a.g.e., s. 174

⁸⁹⁰ a.g.e., s. 258

⁸⁹¹ a.g.e., s. 306

Birinci ve ikinci müsveddeyle muhteva itibariyle benzeşen üçüncü bir müsvedde ‘Telgrafçı Abdürrahim’ başlığını taşımaktadır. Malatya postahanesinde telgrafçı olarak çalışan Abdürrahim Bey’in ikinci eş olarak almak istediği kızı, çıkan engellerden dolayı, başkasına ‘yar olmaması için’ öldürme teşebbüsünü konu alan müsveddede, yine halkın namus ve ahlak anlayışı eleştirilmektedir.

‘Şeyh Süleyman Efendi’ başlığını taşıyan dördüncü müsvedde, muhteva ve ortaya konulmak istenen mesele itibariyle diğerlerinden farklılık gösterse de, mekanın ve bazı şahısların ortaklığı sebebiyle *Namuscular* adlı bu roman taslağı altında yayınlanır. Süleyman Efendi isimli bir şeyhin müritleriyle beraber hapse düşüşünü ve bu olayın hapisanedeki yankısını içeren olay, yazarın dine bakışını gösteren değerlendirmeleri bakımından önemlidir. ‘Şeyh Süleyman Efendi’ başlıklı müsvedde, bu haliyle, yazarın ‘namus anlayışını’ mesele edindiği bir romanda yan olaylardan biri olarak tasarlandığı intibahı uyandırmaktadır.

İÇERİK

Kadın

Müsveddelerin ortak konusu ahlak ve namus anlayışıdır. Ancak bu ahlak ve namus anlayışı çok büyük oranda kadına bakış etrafında şekillendiği için öncelikle yazarın konu aldığı toplumda kadına nasıl bakıldığı ortaya konulmalıdır.

Kemal Tahir, *Karılar Koğuşu* isimli romanında, Malatya hapisanesindeki kadınların dramlarını konu almaktadır. Yazar, gerek diğer romanlarında gerekse *Karılar Koğuşu*’nda kadınının, Anadolu toplumunda adeta cinsel bir kimlik etrafında kısıtıldığını, bu kısıtılmışlık dışında herhangi bir varlık alanı tanınmadığını dile getirmektedir:

‘Karı milletinde suç olmaz. Çünkü saçı uzun aklı kısadır. Hayvan gibi fikri yoktur. Karının şeytanı er... İki laf edersin veya incik boncuk verirsin, düşer ardına alışık kuzu gibi sürer gelir. Say ki inişe bağladığın sudur.’⁸⁹²

Yazarın kaydettiği bu değerlendirmede kadın, bir hayvan gibi fikir ve akıl yoksunu olarak görülmektedir. Malatya mahpushanesinde yazarın dışında bu bakış açısını eleştiren başka biri yoktur.⁸⁹³ Kadına yönelik bu toplumsal bakışa, kadının insanî ‘açlıkları’ da eklenince, kadını drama düşüren şartlar meydana gelmektedir. Bu dramın çok önemli bir kısmını oluşturan erkek ise, egemen olmanın verdiği imkanla dramın tümünü kadının hatalarına bağlamakta, kendi yaptığı hatalara ise kadının sebep olduğunu dile getirmektedir.

Namus ve Ahlak Anlayışı

⁸⁹² *Namuscular*, s. 47

⁸⁹³ Diğer mahpusların da kadına bu bakışı destekleyen değerlendirmeleri için bkz. a.g.e., s. 105, 272, 394

Hapishanedeki mahkumların önemli bir kısmı, namus cinayeti sebebiyle hapse düşmüşlerdir. Yazar bunlara ‘Namuscular’ ismini vermektedir. Hacim itibariyle kısa olan birinci ve üçüncü müsveddede ‘namus meselesi’ sebebiyle hapse düşen insanların, kadınları cezalandırmaları ve hapse düşüş süreçleri anlatılmaktadır. İkinci müsveddede namus ve ahlak meselesi etrafında cereyan eden bir tartışma, yazarın bu konudaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir, namusun ve ahlakın sadece birer kavramdan ibaret olduğunu, bu kavramların içini insanların istedikleri gibi doldurklarını belirtir. Namus da ‘Allah gibi’ insanların istedikleri gibi şekillendirdikleri ve istedikleri gibi ‘kullandıkları’ bir mercidir yazara göre.⁸⁹⁴ Yazar, namus meselesinin ‘namussuzluk yapanları’ ortadan kaldırmakla çözülmeyeceğini ifade eder. Bunu da Kezban’ın öldürülmesiyle, Malatya’daki ahlaksızlığın önüne geçilmiş olmadığı gerçeğiyle destekler:

‘....

Gelelim kerhaneye, Kezban kerhaneye düşeli şu kadar ay odu. Siz de zaman zaman oralara gittiniz. Kezban için söylemeyeyim. Diğer kızların orada bulunması yüzünden hiç vicdan azabı duydunuz mu?

...

Kezban kerhaneye kendi isteğiyle gitmediği gibi, kerhaneyi de kendisi icat etmiş değildir. Ben gördüm. Bir bekçi, bir polis bir sürü de kalabalık yavrucağı arkasından iteleyerek zorla oraya götürdüler. Bir sürü nizam onu orada, aynen bizi burada tuttuğu gibi, zorla tuttu. Şu halde, Memet’e fenalık eden sade Kezban değil, aynı zamanda kerhane ve kerhaneyi zaruri kılan şartlar.

...

Kerhane kalubeladan beri mevcut olduğuna ve hayırlı bir rüzgar esmedikçe daha asırlarca mevcut olacağına göre ve bu akşam artık Kezban orada yok diye Malatya şehrinin genel birleşme evinde sermayelerden birisinin eksilmesinden başka bir değişiklik vuk’u bulmadıysa, kızı öldürmek neyi halletti?

....

⁸⁹⁴ a.g.e., s. 118

... Biz yalnız acıyoruz. Ve acılamakla vazifemizi yaptığımıza inanarak vicdan huzuru bile duyuyoruz. Neden hükümetimiz tekkeleri kapattığı halde kerhaneleri kapatmıyor? diye düşünmüyoruz.

- Kerhane olmasa fuhuş gizli yapılır da ondan.
- Gizli fuhuş yok mu? Barları, çalgılı gazinoları, müstahdemin idarehanelerini, güzel daktiloları, metres hayatını saymıyorum. Mahalle aralarında kaç tane kerhaneyi dolduracak umumi kadın var... Bir memlekette açık veya kapalı orospuluk yapıyorsa orada istiklalden, milliyetten, vatan sevgisinden, şereften ve namustan bahsetmek için insanın hiç değilse kerhanedekiler kadar yüzsüz olması lazımdır. Ne çare ki bu işler giderek tabii hale gelmiş. Bir tarafta namusunu temizlemek meşru hakkı, bir tarafta hastalık korkusuyla kerhaneyi devam ettirtmek meşru zarureti...Biz nelere alışmışız yarabbi!’⁸⁹⁵

Kemal Tahir, toplumsal bir olayı, toplumsal şartlar çerçevesinde ortaya koymanın yanında, bu olayın sebepleri üzerinde de durur. O, bir toplumsal olayı, görünen sebeplerle değil, daha derinde olan sebeplerle açıklamak gerektiğini düşünmektedir. Nitekim, bu konuşmanın sonunda, ‘... Orospuluğun kökleri iktisadîdir. İktisadî temele dokunmak kabil olamıyor. Bu iktisadî temel durdukça orospuluk, içtimaî zaruretlerden madut olmakta devam edecektir.’⁸⁹⁶ şeklindeki ifadeleriyle bu toplumsal meseleyi iktisat etrafında açıklamaya çalışır. Bu müsveddenin 1945 yılında kaleme alındığı, yazarın da bu yıllarda, Marksizm’in ilkelerinden şüphe etmeden, toplumsal meselelere baktığı hatırlanırsa, bu ahlakî meselesinin Marksizm etrafında tahlil edildiği görülür. Bilindiği gibi Marksizm’de ahlak, bir üst yapı kurumudur. Temelini ise iktisadî ilkeler oluşturmaktadır.

Din

Kemal Tahir, *Notlar*’ında ve diğer kurgusal eserlerinde dinle ilgili ortaya koyduğu tavrı burada da devam ettirir. Müsveddelerden birinin ‘Şeyh Süleyman Efendi’ isimli bir din adamını merkez karakter olarak alması, yazarın o yıllarda Anadolu insanının din anlayışı ve Anadolu’daki din adamı tipi üzerine düşündüğünü göstermektedir. Yazar, Şeyh Süleyman Efendi’yi büyük oranda olumlu bir karakter olarak çizer. Yazarın Süleyman Efendi’ye olumlu bakmasının sebebi, yalan söylememesi ve samimi olmasıdır. Bu iki ilke, Kemal Tahir’e göre

⁸⁹⁵ a.g.e., s. 118-121

⁸⁹⁶ a.g.e., s. 135

ahlakın temel iki ilkesidir. Ancak Süleyman Efendi'nin din anlayışını eleştirmekten geri durmaz.

Kemal Tahir'in dinle ilgili eleştirdiği en önemli nokta, insanların dini katı bir kadercilik anlayışı içerisinde anlamalarıdır. Yazar, Anadolu insanının 'takdir-i İlahî' diyerek 'kaytardığını' belirtir. Yazar, dinin esas itibarıyla iyi görünmesine rağmen belli bir dönemden sonra fonksiyonunu tümünden kaybettiğini de belirtir. 'Ben Kur'an'ı bazı güzel mısralar yazılı bir şiir kitabı sayıyorum. Zamanında Arap milletine iyiliği dokunmuş bir kitap... Fakat eskidikçe zarar vermeğe başlamış. Galiba bugün zararı o kadar yığılmış ki, eski iyiliklerini ileri sürmek biraz müşkül...' ⁸⁹⁷ şeklindeki ifadeleri, yazarın dini, zamanı geçmiş bir ahlak disiplini olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. ⁸⁹⁸

Otobiyografik Unsurlar

Müsveddelerden özellikle dördüncüsünde dikkat çekici otobiyografik unsurlara yer verilmektedir. Diğer müsveddelerde yer alan biyografik unsurlar, daha ziyade, yazarın 'İstanbul' karakteriyle olaylar içinde yer alması şeklinde görülür. Bu unsurlarda, diğer romanlardan farklı bir bilgi veya değerlendirme yer almaz. Ancak dördüncüsünde yazarın hem düşünceleriyle ilgili hem de sanatçı kişiliğiyle ilgili bilgiler ve değerlendirmeler söz konusu edilir.

Suçunun ne olduğunu soran Süleyman Efendi'ye İstanbul Murat, 'Komünist'lik' diye cevap verir. ⁸⁹⁹ Konuşmanın devamında da yazar 'Komünistlik'i', 'Bazılarına göre pek fena bir şey... Vatan hainliği. Bize göre en kısaltılmış tarifi şu: Biz, insanın insanı, her ne suretle ve her ne bahanesiyle olursa olsun soymasına razı değiliz.' ⁹⁰⁰ cümleleriyle tanımlar. Bu ifadeler, yazarın komünizmi, çok büyük oranda ahlak düzeyinde algıladığını ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir, yaptığı bir değerlendirmede o yıllarda para kazanmak için yazdığı romanlarla ilgili bakışını dile getirir. 'Saçma sapan şeyler... Eğlenceli romanlar...' ⁹⁰¹ değerlendirmesinde bulunan İstanbul, bir başka yerde de kendi hakkında 'edebiyatçı' ⁹⁰²

⁸⁹⁷ a.g.e., s. 422

⁸⁹⁸ Yazar, Kur'an'ı okuduğunu ancak ilmî gelişmeleri bulamadığını da belirtir. Yazarın Kur'an'la ilgili bu değerlendirmeleri de onun araştırmacı kişiliğiyle örtüşmemektedir. Çünkü Kemal Tahir'in bu bağlamdaki değerlendirmeleri çok sathî bir fikri tecrüsenin ürünleri olarak gözükmemektedir. Oysa ki Kemal Tahir, ele aldığı her konuda çok ciddi okumalarda bulunmuştur. Mesela yazar, Kur'an'da dünyanın yuvarlak olduğunun belirtilmediğini, bu sebeple Kur'an'ın hükmünün geçtiğini belirtir. (Namuscular, s. 422) Bu ve benzeri değerlendirmeler, yazarın dinle ilgili çok fazla okumada bulunmadığını ortaya koymaktadır. (Namuscular, s. 175, 176, 470)

⁸⁹⁹ Namuscular, s. 401

⁹⁰⁰ a.g.e., s. 402

⁹⁰¹ a.g.e., s. 402

⁹⁰² a.g.e., s. 362

değerlendirmesinde bulunur. Bunların dışında, yukarıda kaydedilen dinle ilgili değerlendirmeleri de biyografik unsur kapsamında saymak mümkündür.

YAPI

Kurgu

Kurgusal bir bütünlük, ne müsveddelerin kendi içinde ne de birbirleri arasında vardır. Her müsveddede yazar, birkaç karakteri öne çıkartarak kurguyu onun etrafında kurar. Yazar, müsveddelerde kaydettiği, ‘Hayat doğrudan doğruya bir romandan ibaretti. Yaşayan her şey bir romandı.’⁹⁰³ şeklindeki ifadeleriyle, eserine kaynak olarak, hapishanede yaşayan insaları aldığını dile getirmiş olur. Bu ifadeler doğrultusunda müsveddelere bakıldığında, bu müsveddelerin kişiler ve olaylar hakkında tutulmuş, roman ön çalışmaları olduğu görülür.

Dil ve Üslup

Müsveddelerin bir kısmı 1945 senesinde bir kısmı da 1973 senesinde düzenlendiği için aradaki yaklaşık otuz yıllık sürede yazarın dilindeki ve üslubundaki değişimleri takip etmek mümkün olmaktadır. Şu iki pasajda yazardaki dil değişimini görmek mümkündür:

- Yalan söylemeyin Müdür Bey... Geçen hafta orada değil miydiniz?
- Geçen hafta mı? Yalan! Günahımı alırsın ki...
- Yalan söyledin mi bozuşuruz Müdür Bey, eve yazarım!
- Yazmakla... Ben karıdan korkmam! Karı beni bilir. Allah bana töbeden bu yana haramı sormasın! Arada bir arkadaşlar sürer götürür. Ben muhabbetine meraklıyım.⁹⁰⁴

.....

- Yalan söyleme... Geçen hafta oradaymışsın...
- Geçen hafta mı? Yalan!
- Beni kızdırma... Töbe olsun yengeme yazarım. Senin saçlarını yolar.
- Ben karıdan korkmam... Karı beni bilir. Onbeş senedir harama uçkur çözmüş değilim. Allah bana onu sormasın. Bazı bazı arkadaşlarla uğrarım ama...⁹⁰⁵

Pasajlardan birincisi 1973’te yazarın yeniden düzenlediği müsveddeden, diğer ise 1945’te tuttuğu notlardandır. Aynı diyalogu içeren pasajların arasındaki en önemli fark,

⁹⁰³ a.g.e., s. 336

⁹⁰⁴ a.g.e., s. 78

⁹⁰⁵ a.g.e., s. 90

birincisinde Anadolu insanının İstanbullu bir anlatıcının ağzından konuşmak zorunda kalmasına mukabil, ikincisinde Anadolu insanının kendi yöresel ağzıyla rahatça konuşabilmesidir. Yazar, 1973'te düzenlediği müsveddede, üzerinde iyice çalıştığı ve kullanımında belli bir seviyeye ulaştığı dili kullanmanın rahatlığı içerisinde.

Daha ziyade gözlemi ve tasvire dayalı anlatımı esas alan üslupta, eserin müsvedde olmasından kaynaklanan bir işlenmemişlik hali sezilmektedir. Mesela yazar, diğer eserlerinde daha ziyade diyaloga dayalı basit bir anlatımı tercih ederken burada sayfalarca süren anlatımlara yer vermektedir. Ayrıca, o dönemin İstanbul Türkçesi'nin zaman zaman Anadolu insanına söylettirilmesi de bir işlenmemişlik örneği olarak yer alır. Kemal Tahir diğer eserlerinde anlatıcı şahsın fonksiyonunu asgari düzeye indirerek dikkatleri anlatılan unsura çekmektedir. Ayrıca olayı kahramanlara anlattırarak hem dilin kullanımında başarı sağlamakta, hem de okuyucunun olayla ilişkisini kuvvetlendirmektedir. Ancak burada, anlatıcı şahıs, roman diline pek de uymayan bir anlatımla sayfalarca anlatımda bulunmaktadır. Öyle ki bir müddet sonra okuyucu, anlatıcı kişinin bu işlenmemiş üslubu ve anlatımın uzunluğu sebebiyle anlatılan husustan kopmakta, anlatanı anlamaya çalışmaktadır. Bu da bir eksikliktir.

Üslupla ilgili bu 'eksikliklerin' yanında Kemal Tahir, büyük bir gözlem gücüne ve ifade kudretine dayanan örnekler de ortaya koyar:

'Bir büyük cinayet işlenmiş de insanlar kan üzerinde yürüyormuş gibiydiler.'⁹⁰⁶

'Bu iki insan karı kocadan başka her şeye benziyorlardı. Evlendikleri halde, birbirlerine ölünceye kadar zıt yaşayan ve bir arada görüldükçe birbirlerinin şahsiyetini gülünç edecek kadar ezip bozan çiftler çoktur. Fakat bunlar kadar, bu hissi ilk anda ortaya koyan bir aile daha olamaz.'⁹⁰⁷

Zaman ve Mekan

Müsveddelerde zaman, 1942-1943 yılları arasındır. Bu yıllar, Kemal Tahir'in Malatya'da mahpus bulunduğu dönemdir. Her müsveddede reel zaman yaklaşık bir aylık dönemi kapsamaktadır. Zaman zaman kahramanların geçmişlerini anlatmak için geriye dönüş tekniği kullanılsa da genel itibarıyla düz bir zaman akışı vardır. Kozmik zaman ve psikolojik zaman gibi zamanın farklı kullanımına yer verilmez. Bununla beraber zamanla ilgili olarak, dönemin unsuru mahiyetinde II. Dünya savaşı yıllarına da değinilmektedir. Ancak bu değiniler, oldukça kısadır.

⁹⁰⁶ a.g.e., s. 371

⁹⁰⁷ a.g.e., s. 331

Müsveddelerde mekan Malatya hapishanesidir. Mekanın tamamına yakını kapalıdır. Mekanın kapalı olması, hem insanların psikolojisiyle hem de muhtevayla ilgilidir. Kahramanlar can sıkıntısı çekerler. Muhteva ise, bir ‘sıkıntının’ etrafında şekillenir. Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi burada da mekanı çıplak bir anlatımla ortaya koyar. Mekanla ilgili tasvirler fazla yer verilmez.

II.4. Tercümeleri

Kemal Tahir, Galatasaray Lisesi'nde öğrendiği Fransızca sayesinde gazeteciliğe başladığı günden itibaren Fransızca'dan tercümeler yapmıştır. Nazım Hikmet'in çevresine girdikten sonraysa, onun telkinleriyle sosyalist düşüncenin temel kaynaklarını çevirmiştir. Fatma İrfan'a yazdığı mektupta, 'Beni Nazım öyle bir çalıştırıyor ki, neredeyse buna (istismar ediyor) bile diyeceğim. Bu nüshada gazetelerde gördüklerimizden bir kısmı (Stalin Tercümesi) imzalı kepezelik hep benimdir.'⁹⁰⁸ ifadeleriyle bu dönemde yaptığı tercümeler hakkında bilgi verir.⁹⁰⁹

Yazar, hapishane yıllarına kadar pek fazla edebî çeviri yapmaz. Geçim kaygısıyla çeviri romanlar yayınlamaya başlar. Bu romanlar, kolayca okunabilen ve çok satılan polisiye türü romanlardır. Herhangi bir edebî iddiası olmayan bu romanları yazar, sadece para kazanmak için çevirir. Aslında o, daha edebî çeviriler yapmak niyetindedir. *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu*'nda Kamil Bey'in Don Kişot çevirisi üzerine çalışması ve yazarın anlatıcı kişi olarak Don Kişot üzerine yaptığı değerlendirmeler,⁹¹⁰ Don Kişot'un Kemal Tahir'in masasının üzerinde her zaman durduğu ve yazarın bu romanı sık sık okuduğu şeklindeki bilgiler Kemal Tahir'in o yıllarda iyi bir Don Kişot çevirisi yapma niyetinde olduğunu; ancak hayatın zaruretleri sebebiyle buna imkan bulamadığını göstermektedir.

Kemal Tahir, hapisten çıktıktan sonra da, bir yandan 'hafif' tefrika romanlar yazarken bir yandan polisiye çeviriler yapmıştır. Özellikle 1955'e kadar yazarın neredeyse ayda bir, bazen iki, çeviri roman yayınladığı görülür. Kemal Tahir'in kullandığı müstear adlara göre tespit edebildiğimiz tercüme romanlar otuza yakındır. Ancak yazarın çalışma temposu göz önüne alındığında bu rakamın elliye yakın olacağını tahmin ediyoruz.

Kemal Tahir 1950'li yıllarda Refik Erduran ve Ertem Eğilmez tarafından kurulan Çağlayan Yayınevi'ne müstear adlarla çeviriler yapmıştır. Bu yayınevi, süreli yayın biçiminde romanlar yayınlamaktadır. Kemal Tahir başta F.M. ikinci müstear adı olmak üzere birçok müstear adla bu yayınevine Mickey Spillane'den Mayk Hammer serisini çevirmektedir. Bir dedektifin maceralarını anlatan eserler çok tutulunca, serinin orijinal kitapları bitmesi üzerine Kemal Tahir'in kendisi bu seriyi devam ettirir. Yaptığımız okumalara göre, Kemal Tahir, çevirilerde kullandığı dil ve üslubu kendi yazdıklarında da aynen muhafaza etmiştir.

⁹⁰⁸ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 107

⁹⁰⁹ Türk aydınının büyük bir kısmının Marksizm'i ikinci, üçüncü kaynaklardan tanıdığı hatırlanırsa, Kemal Tahir'in bu tercümelerinin yazara, Marksist kaynakları birinci elden tanıma imkanı sunduğu görülür.

⁹¹⁰ *Esir Şehrin Mahpusu*, s. 9

Kemal Tahir'in bu kapsamda yazdığı gerek kendi yazdığı romanlar gerekse çevirdiği romanlar, içerik ve yapı olarak, çok büyük oranda, benzeşir. Birkaç tanesi hariç yaklaşık 200 sayfa civarında ve cep romanı biçiminde olan romanların büyük kısmı polisiye türündedir. Bu romanlarda bir dedektif, sürükleyici bir maceranın kahramanı olarak olayı (bu olay ya soygun ya da cinayettir) çözmeye çalışır. Kemal Tahir, gerek çeviri romanlarında gerekse bu kapsamda kendi yazdığı romanlarda, dil ve üslup olarak, edebî iddiayla yazdığı romanlardan ayrılır. Mesela, bu yıllarda yazdığı hikaye ve romanlarda görülen dil ve üslup özelliği bu romanlarda görülmez. Orta Anadolu dilinin özellikleri çok az yer alır. Bu romanlar yazarın daha ziyade *Hür Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin İnsanları* gibi kent romanlarına yakındır. Yukarıda kaydedildiği üzere bu romanların büyük kısmı polisiye türündedir. Bu gurubun dışında, *Gece Hırsızı*, *Macun Hokkası* gibi mizahî romanlar sayılabilir.

Bu romanların Kemal Tahir'e etkisi nasıl olmuştur, yazarın edebî şahsiyetindeki yerleri nedir? diye düşünüldüğünde ilk planda polisiye romanların etkisi dikkat çeker. Kemal Tahir'in edebî iddiayla yazdığı hemen her romanında polisiye kurgu fark edilmektedir. Başta *Kurt Kanunu* olmak üzere Kemal Tahir'in temel tezlerini ileri sürdüğü her romanında merak unsurunu başka bir vasıtasıyla değil de polisiye unsurla desteklemesi, bu çeviri romanların yazar üzerindeki etkisiyle açıklanabilir.

III. FİKİRLERİ

III.1. Düşüncesinin Temel Kavramları

Kemal Tahir'in gerek notlarında gerekse romanlarının arkaplanında tartıştığı bazı fikirleri, düşüncesinin temelini oluşturur.

Bir entelektüel olarak Kemal Tahir, toplumuna ait gerçeği/gerçekleri elde etme kaygısıyla hareket eder. Bu maksatla, onu toplumunun gerçeğine ulaştıracak hemen her disiplinin imkanlarını kullanmaya çalışır. Onun fikir dünyasını anlamak için, bu dünyanın temelini oluşturan bazı kavramlara ayrıca eğilmek gerekir. İncelendiğinde görülmektedir ki Kemal Tahir, kavramları, etimolojilerinden alarak toplum içinde kazandıkları anlama kadar çok geniş bir perspektifte söz konusu eder ve birçok toplumsal meseleyi bir kavrama indirgemeyi dener. Ancak onun bu indirgemeci tavrı, meseleyi basitleştirmekten ziyade, o meselenin aslını barındıran bir adlandırma gayesine dayanır.⁹¹¹

III.1.1. Diyalektik ve Tarihî Materyalizm

Kemal Tahir'in düşüncesinin temeli diyalektik yapıya dayanır. Dünya düşünce tarihi içerisinde önemli bir disiplin olan diyalektik, Marksizm'in insanlık tarihini yorumlarken ve tasnif ederken üzerinde önemle durduğu 'çatışma/savaşma' teziyle birçok noktada uyuşması bakımından, bu düşüncenin temelini oluşturmuştur. Marks'tan sonra, Marks'ın fikirleri üzerinde çalışan birçok araştırmacı, diyalektiği çeşitli açılardan tanımlamışlardır. Ancak hemen hemen tüm tanımlamalar, Marks'ın çizdiği çerçevede dahilinde olmuştur.

Sokrates, diyalektiği, 'Doğruya varmak, kavramları açıklığa kavuşturmak, belirlemek ve bunların kesin tanımlarını bulmak için karşılıklılar içinde ilerleyen karşılıklı konuşma yöntemi' olarak tanımlar. Hegel ise, insanlık tarihini diyalektik bir konuşma olarak görür. Hegel'in, 'söz-karşı söz-daha yüksek bir birlik' şeklinde biçimlendirdiği yapıya göre diyalektik, aklın 'kendi kendini açma' imkanını içerir. Hegel'de daha ziyade 'ide'nin (fikrin) gelişmesi olarak kabul edilen diyalektik, Marks'ta 'ekonomik gelişme yasasını' ifade eder. Diyalektikle ilgili bu tanımlamalar içerisinde, 'çatışma' vurgusu öne çıkmaktadır. Marks, diyalektiğe, barındırdığı bu çatışma kültürü sebebiyle yönelir. Ancak Marks, diyalektikteki çatışmayı düşünsel bir zeminden kopararak tamamen iktisadî zeminde tanımlar. Ona göre, diyalektik, iktisadî ilerlemenin temel yasasıdır.⁹¹²

⁹¹¹ Burada söz konusu edilen kavramlara ilave olarak 'Doğu', 'Batı', 'Batılaşma' gibi kavramlar da Kemal Tahir'in çokça tartıştığı, araştırdığı kavramlardır. Bu kavramlar yazarın Osmanlı tarihiyle ilgili fikirleri ele alınırken inceleneneğinden, tekrara düşmemek için, burada ayrıca söz konusu edilmedi.

⁹¹² (Komisyon), *Marksist Düşünce Sözlüğü* (Çev: Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002)
Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap kitabevi, İstanbul, 1998, s. 78

Marks, bir tarih dönemini belirleyen, o dönemin ekonomik yapısı olduğunu, toplumsal gerçek itici güçlerin ekonomi ile ilgili güçlerden meydana geldiğini iddia eder. Bu yaklaşımdan hareketle, tarihin ilerleyişinin ekonomi savaşı ekseninde olduğunu belirtir: Bütün tarih, sınıfların savaşıdır.⁹¹³ Sokrates'in tanımlaması içerisinde nasıl ki, fikirlerin çatışması hakikatin ortaya çıkmasına imkan veriyorsa, Marksizm'de sınıfların çatışmasının sosyalist devrime, sosyalist devrimin de komünizmin ortaya çıkmasına imkan tanıyacağı dile getirilir.

Kemal Tahir, diyalektiği Marksizm vasıtasıyla tanır. Diyalektikle ilgili düşüncelerini büyük oranda Marks'ın eserlerinden hareketle oluşturur. Bu sebeple onda Hegel'in veya Hegel'e kadar olan düşünürlerin yaklaşımından ziyade Marks ve Engels'in yaklaşımı ön plana çıkar. Yazarın kaydettiği şu değerlendirme, ondaki Marks etkisini gösterir:

En son hesaplaşmada insanlığın tarihini belirleyen fikirler değil, durdurulması imkansız iktisadî ilerlemedir. Bu ilerleme insanların keyiflerine göre değil, kendi karşı gelinmez kanunlarıyla yürür.⁹¹⁴

Yazarın, Marks'la ortak olan bu görüşünü, eserlerinde sık sık ele aldığı, Osmanlı-Türk toplum yapısını izah ederken kullandığı gözlemlenir. Kemal Tahir diyalektiği, 'Tezatlara nasıl ve ne suretle aynı olduklarının, olabildiklerinin hangi şartlar içerisinde birbirlerine istihale ederek ayniyeti bulduklarının ve insan aklının neden bu tezatları ölü, donmuş değil, fakat birbirine istihale eden canlı, meşrut olarak alması lazım geldiğinin ilmidir.' şeklinde tanımlar.⁹¹⁵ O, tarih felsefesi olarak diyalektiği, insanlığın macerasını izahta en doğru yol olarak görür.

Kemal Tahir, diyalektikte nisbî olanın da 'mutlakiyet hükmü taşıyabileceğini' belirterek bu disiplinde 'mücerret haikkatin olmadığını' kaydeder.⁹¹⁶ Bu değerlendirmelerin dayandığı temelle yazar, yine diyalektik bakış açısı içerisinden, disiplinin başkaları tarafından algılanma biçimini eleştirir. Bu eleştiri, Marks'ın düşüncelerinin insanlıkla ilgili her şeyi açıklamak için yeterli gören anlayışı hedef alır. Kemal Tahir, Marks'ı temel kaynak olsa da onu, tarihi izahta 'yeter şart' olarak görmez. Marks'ın öğretileri onun için, değişmez, sabit bir hareket noktasıdır. Ama her şey değildir. Nitekim yazar, insanlığın iktisadî kanunlar çerçevesinde ilerlediğini düşünmekle beraber, 'bu gidişe ilah gücü evham etmemelidir. İnsancıl olayları en son hesaplaşmada istihsal kuvvetleri tayin etmekle beraber bunları pasif ve kendi kendisine işler saymak yanlıştır. İstihsalı ve istihsal münasebetlerini insan yaratmıştır. Yenilerini yaratacak olan da etli kemikli insandır. Tarih, insanı alet olarak

⁹¹³ Bedia Akarsu, a.g.e., s.78

⁹¹⁴ *Notlar 12*, s. 106

⁹¹⁵ *Notlar 6*, s. 72

⁹¹⁶ a.g.e., s. 68

kullanamaz. Tarih, kendi objektif gerçeklerini iyi takip eden insanların yaptığı işlerin anlatılmasından ibarettir.⁹¹⁷ cümleleriyle ortaya koyduğu yaklaşımında, Marks'ın tanımladığı çerçevede diyalektiğin insanlık tarihini izahta tek başına yeterli olmadığını ifade eder. Bu çerçevede, Marks'ın Hindistan'la ilgili değerlendirmelerini söz konusu ederken, Marks'ın değerlendirmelerinin, prensiplerinin 'Marks'ın çağına göre çok değiştiğini ve yeniden ölçülüp biçilmesinin gerekli hale geldiğini' dile getirir.⁹¹⁸

Kemal Tahir, ne Marksizm'e karşıdır ne de onu eksik bulmaktadır. O, Marksizm'e olan inancını hep devam ettirmiştir. 'Marksizm, düşünülüp uydurulmuş bir nazariye değildir. O, bütün memleketlerdeki inkılapçı tecrübelerin ve fikirlerin heyet-i mecmuasından meydana gelmiştir.'⁹¹⁹ şeklindeki düşünceleri ışığında meseleye bakıldığında, Marksizm'in sadece, Marks'ın ortaya koyduğu prensiplerle telif edilemeyeceğini, değişen zamana ve dış şartlara göre, Marksizm'in yeniden ele alınıp düzenlenmesi, bu disiplinle ilgili yeni teoriler geliştirilmesi gerektiği inancında olduğu görülür.

Kemal Tahir'in, en az diyalektik kadar üzerinde durduğu diğer bir kavram, tarihî materyalizmdir. Yazarın, 'içtimaî yaşayış sistemi' olarak tanımladığı tarihî materyalizme göre, 'her toplumun bir maddî temeli (alt yapısı), bir de buna dayanan üst yapısı vardır. Maddî temeli, üretim güçleri ve bu güçler arasındaki üretim ilişkileri meydana getirir: Bu ekonomik ilişkiler, üst yapıda yer alan hukukî, siyasî ilişkileri belirler. Temel, toplumsal varlığa, üst yapı ise toplumsal bilince karşılıktır.'⁹²⁰ Tarihî materyalizmin toplumsal ilişkileri alt yapı – üst yapı çerçevesinde değerlendirmesi ve bu iki yapı arasındaki ilişkiyi takdim biçimi, Kemal Tahir'e, toplumsal kurumlar arasındaki ilginin tahlili konusunda rehberlik etmiştir. Yine tarihî materyalizmin sağladığı bu 'imkan', yazarın daha sonraki yıllarda düşünce dünyasının mihenk noktası yapacağı gerçeklik fikrinin, sistematik bir şekilde ortaya konulabilmesini sağlamıştır. Ayrıca tarihsel materyalizmin üst yapıyı 'toplumsal bilinç' olarak görmesi, yazarın Türk toplumsal kimliğini tarif ederken alt yapıya büyük önem vermesine sebep olmuştur. Yazarın tarihî materyalizmden dolayı alt yapıya verdiği bu önem, alt yapının şekillendirdiği 'toplumsal bilinç' olarak gördüğü Anadolu Türklüğü kavramını geliştirmesine neden olmuştur. Bu konunun daha iyi anlaşılması için Marks'ın 'etkinlik ilkesi'ne bakmak gerekmektedir.

Marks'ın 'etkinlik ilkesi', Marksizm açısından fertle insan arasındaki ilişkiyi temellendiren 'felsefî öncü' niteliğindedir. Marks'ın, 'tarih, insanın kendi emeği (çalışması)

⁹¹⁷ Notlar 12, s. 106

⁹¹⁸ Notlar 10, s. 490

⁹¹⁹ Notlar 6, s. 171

⁹²⁰ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar I*, BDS Yay., İstanbul, 2000, s.18

aracılığıyla, yani etkinliğiyle kendini yapmasıdır (yaratmasıdır).⁹²¹ tezine dayanan bu ilke, tarihi de, toplumu da, insanı da kapsamaktadır. Bu yönüyle Marksizm’de tarihî maddeciliğin esası olarak alınan etkinlik ilkesi, tarihten insana değin hemen her ögeyi kapsamı bakımından önemlidir. Yazarın tarihî maddeciliğe verdiği büyük önemin sebeplerinden biri, bu ilkedir. ‘Anadolu Türklüğü’ kavramının temelini de bu ilke oluşturur.

Kemal Tahir’in diyalektiğe ve tarihî materyalizme verdiği önem, dünya düşünce tarihinde çok önemli bir tarih felsefecisi olarak yer alan İbn Haldun hakkında yaptığı şu değerlendirmede de görülür.

‘İbn Haldun’un tarih felsefesine yapışmak, yani toplumların ya da devletlerin, doğar, büyür, ölür (çürür) olduğunu kabullenmek, bugünkü dünya şartlarında ancak sömürücü emperyalist güçlere bilir bilmez ajanlık etmek anlamına gelir.’⁹²²

Yazarın, İbn Haldun’la ilgili bu değerlendirmesi, diyalektiğe ve tarihî materyalizme tam bir imanla inanmış bir ağızdan yapılmaktadır. Değerlendirmede amaç, İbn Haldun’un yaklaşımını tahlil değil, diyalektiğin ve tarihî materyalizmin ‘haklılığını’ isbattır. Yazarın diyalektiğe verdiği bu önem, hayatında, fikrî anlamda, birçok değişim yaşamasına rağmen, hep devam etmiştir.

III.1.2. Teori – Pratik ve Teori- Şema Sorunu

Marksizm, teklif ettiği bir şemayla insanlık tarihinin seyrini izah etmeye çalışır. ‘Komünal toplumdan başlayıp sosyalist toplumdan geçerek komünist toplumda biten ve diyalektik bir zeminde ilerleyen bu süreçte, Marks’ın şeması bir öngörü/plan olarak kabul edilir.

Teori, soyut; pratik, somuttur. Bu iki farklı düzlem arasında kurulacak ilişkinin niteliği ve niceliği Kemal Tahir’in düşünce dünyasının önemli öğelerindendir. Kemal Tahir’in Türk aydınına yönelttiği en büyük eleştirinin bu konuda toplanması, ele aldığı bütün sosyal ve siyasal meseleleri bu düzlem arasında kurulması gereken ilişki açısından değerlendirmesi, meselenin yazar açısından önemini ortaya koyar.

Kemal Tahir’e göre herhangi bir değişimin - hareketin ilk şartı, sağlam bir teori üzerinde hareket edilmesidir. O, teorısız hiçbir hareketin mümkün olmadığını belirtir. Ancak teorinin varlığından daha da önemli olan husus, bu teorinin hangi gerçekler üzerine inşa edildiğidir.

⁹²¹ Vladislav Kelle, Matvei Kovalson, *Tarihsel Maddecilik Marksist Toplum Kuramının Ana Çizgileri*, (Çev: Ö. Ufuk), Öncü Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 47

⁹²² Notlar 11, s. 141

Yazar, herhangi bir toplumun ‘kendine mahsus gerçeklerinden’ uzak bir teori ile, o toplumda hiç bir pratiğin gerçekleştirilemeyeceği kanaatindedir. ‘Teoriler, dünyada bilim yoluyla elde edilmiş, büyük tecrübelerdir. Pratiksiz teori nasıl dejenere olursa, teorisiz pratik de kısa zamanda yolunu şaşırır. İnkılapçı teori olmazsa, inkılapçı hareket olmaz’⁹²³ diyen yazar, Türk toplumunun yaşadığı problemlerin temelinde, toplumun geçirdiği medeniyet tecrübesinde bu önemli noktanın görmezden gelinmesini sayar. Ona göre, ‘hiçbir teori pratikten ayıramaz. Çünkü pratikten ayrı düşünülemez. Çünkü pratik için olmayan hiçbir teori yoktur.’⁹²⁴ ‘Yaşamaya hazır olmayan hiçbir aksiyonu hiçbir teori hayata çağırılmaz. Hiçbir aksiyon da hayata ne kadar hazır olursa olsun gerçek teorinin canlandırıcı soluğu değmedikçe güçlenip gelişemez, işe yara hale gelemez.’⁹²⁵ cümleleriyle teori ile pratiğin birbirinden ayrılması asla mümkün olmayan iki düzlemde oluşan bütün bir yapı olduklarını vurgular.

Teori – pratik ilişkisini, ‘birbirini tamamlayıcılık’ bağlamında ele alan Kemal Tahir, bu ilişkiyle ilgili en büyük yanlışın, dünyanın bütün coğrafyalarında gerçekleştirilmesi düşünülen devrimler için evrensel bir teori olarak Marks’ın şemasının alınması, teorinin şemaya indirgenmesi olduğunu belirtir.

Teoriyi üst konum, şemayı da alt konum öbekleri olarak gören Kemal Tahir, şemanın teori elde etmek için başvurulmuş soyutlamalar olduğunu düşünür. Şema, soyutlamalar şeklinde tasnif edilse de müşahhas olandan bağımsız olarak temellendirilemez. Her şema bir gerçeklik üzerine inşa edilmelidir.

Yazar, Osmanlı tarihiyle ilgili araştırmalarda, önemli bir eksiklik olarak ‘sosyalist bir tarihçimizin’ olmamasını görür. Böyle bir imkanın olması halinde, bu tarihçinin Marks’ın teklif ettiği şemayı alarak, şemanın Osmanlı toplumuyla olan münasebetini ortaya koyabileceğini, böylece hem şemanın hem de ‘Osmanlı gerçeğini’nin bilimsel bir şekilde ele alınmış olacağını söyler. Bu çerçevede, Engels’in 1888’de yazdıklarının önemine vurgu yapar.⁹²⁶

Kemal Tahir, genellemelerin karşısında yer alır. Marks ve Engels’in geliştirdiği beşli şemanın genele şamil edilemeyeceğini belirterek beşli şemanın sınıf temeline dayalı Batı toplumlarının incelenmesiyle oluşturulduğunu, Marks’ın bu araştırması esnasında, Doğu

⁹²³ Notlar 9, s. 13

⁹²⁴ Notlar 13, s. 25

⁹²⁵ Notlar 10, s. 93

⁹²⁶ Şemalar, tarihsel gelişmenin incelenmesinden çıkarılması mümkün en genel sonuçların sentezidir. Bu soyutlaştırmalar gerçek tarihten ayrılarak kendi başlarına alınırsa hiçbir değer taşımazlar. Bunlar nihayet tarih materyallerini tertiplemeğe, aşamaların birbiri ardından gelişmeleri sırasını belirtmeye yararlar. Ama katiyen reçete değildirler. Bu şemalar olsa olsa ekonomi tarihi üzerinde o zamanki bilgimizin henüz ne kadar eksik olduğunu ispatlar. (Notlar 10, s. 93)

toplumlarını hesaba katmadığını dolayısıyla beşli şemanın sadece Batılı toplumların tarihsel macerasını açıklamakta kullanılabileceğini vurgular.

Oluşturduğu beşli şemanın eksikliğinin farkında olan Marks, Doğu toplumlarını, özellikle Hindistan'ı, ayrıca ele alarak, incelemesinin neticesinde tarihsel maceraları Batı toplumlarından çok farklı Doğu toplumlarını izah için Asya Tipi Üretim Tarzı'nı (A.T.Ü.T.) teklif etmiştir.

Genel çerçevenin dışında daha esnek bir tasnif sunan A.T.Ü.T.'ün dahi, bazı yerel farklılıklar gösterebileceğini vurgulayan Kemal Tahir, Marks'ın da dikkat çektiği bu ayrımı görmezden gelip sınıfsız Doğu toplumlarını izah etmek için beşli şemayı kullanmanın, Marksizm'i sindirememekten; onu bütünüyle değil, ideolojik bir boyutta ve sadece dışsal boyutuyla algılamaktan kaynaklandığını belirtir.

Kemal Tahir, her toplumun kendi tarihsel oluşumundan hareketle kendini tam izah edebileceği bir doktrine ulaşabileceğini, 'doktrinin hiçbir çağda, hiçbir yerde, bütün toplumlar için hazır' olmadığını ifade eder.⁹²⁷ Bu gerçeği bilmeyenlerin, eğer 'satılmış' değillerse, 'avanak' olduklarını iddia eder. Kemal Tahir, Türk aydınının teoriye 'düşmanlığını' şu şekilde izah eder:

'Doktrinin her çeşidine karşı çıkma huyumuz, doktrinin gereksizliğine, denemelerimizle, inandığımızdan değildir. Uzun zaman hazır doktrini, kalıp doktrin vardır sanmamızdan, bunu aramamızdan, bulduk diye sevinmemizden hiçbir toplum için, bir başka toplumda dört başı onarımli kalıp doktrin olamadığı için, her zaman hayal kırıklığına uğramamızdandır. Bizdeki doktrin düşmanlığı, gerçek doktrine karşı değil, kendimiz için doktrin meydana getirecek bilimsel yeterlikten yoksun olduğumuzdan gelir.'⁹²⁸

III.I.3. Teori – Pratik – Değişim İlişkisi ve Yerlilik - Gerçekçilik

Kemal Tahir, toplumsal hadiselerde en büyük yanlış olarak kaydettiği husus, teori ve pratik ilişkisinde yerel unsurun göz ardı edilmesidir.

Kemal Tahir, sosyalist bir düşünceyi benimsemeden önceki dönemlerinde de kendi toplumuna ait olan değerleri ön planda tutar. 1930'larda Fatma İrfan'a yazdığı mektupta, 'Kül Kedisi'ni hiç beğenmedim. Bu kadınlı erkekli sürü arasında benim aradığım insanlara

⁹²⁷ Notlar10, s. 158

⁹²⁸ Notlar 11, s. 43-44

benzer yok.’⁹²⁹ ifadeleriyle kendi toplumundan olmayan insan tiplerine ısınmadığını kaydeder. Ondaki bu yerli tavır, sosyalizmle tanıştığı ilk yıllarda kısmen geri planda kalsa da, sonraki dönemlerde dünya görüşünde önemli bir nokta olmuştur.

Yazar, teori – pratik ilişkisinde, teoriye verdiği önem kadar, bu teorinin nasıl oluşturulması gerektiği hususuna da dikkat çekmektedir. Kemal Tahir, ‘yerel gerçeklerin farkında olma ve bu gerçeklerin hassasiyetini taşıma’ diye adlandırılabilir bir kaygının içerisinde. Yazarın, değişimi son merhale olarak aldığı sosyal hadiselerle ilgili yaptığı değerlendirmelerden hareketle, ‘ekonomik birikim – sosyal (yerel) gerçek – teori – pratik – değişim.’ şeklinde bir şema teklifinde bulunduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.⁹³⁰

Kemal Tahir’in bu değerlendirmeleri, esas olarak, Marks’ın öngördüğü değişim çizgisi içerisinde yer alır. Ancak bu çerçevede gerçekleştirilecek değişime asıl hüviyetini yerel gerçeklerin vermesi gerektiğini belirtir. ‘Marksizm’de alıkların ve satılmışların kullanacakları hiçbir kalıp yoktur.’⁹³¹ diyen yazar, bir toplumun değişime taşınmasından önce o toplumun kendi bilginleri tarafından tarihsel şartlar içerisinde incelenmesi ve toplumsal karakterinin ortaya çıkartılması gerektiğini, bu yapılmadığı takdirde benzetmelerle işlerin görülmeye çalışılacağını, bunun da başarısız olmaya mahkum olduğunu belirtir. Başka bir değerlendirmesinde, ‘Hiçbir mesele, içinde bulunduğu yerin ve zamanın şartları dışında düşünülemez’⁹³² diyerek bu hususta kendisi için kırılma noktalarını belirtmiş olur.

Kemal Tahir, bu bağlamda gerçekçilik kavramı üzerinde de durur.

Gerçekçilik, yazarın ele aldığı her konuda temel kıstasıdır. Kemal Tahir’in teorinin temeli olarak kaydettiği yerel unsurlar, onun, düşüncesi çerçevesinde, gerçekçilik anlayışının esasını oluşturur. Yazarın gerçekçilikten anladığı, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde edindiği birikimin farkında olmasıdır. Kemal Tahir, toplumun temelde bir gerçeğe dayandığını, bu gerçek tesbit edilmedikçe toplumla münasebet kurulamayacağını belirtir. ‘Hangi sınıftan olursak olalım, Türkiye’nin dertlerine ancak gerçekleri gerçekten görmeye başladığımız takdirde akıl erdirebileceğiz, çarelerine ancak gerçeklere gerçekten akıl erdirebildiğimizden sonra yönelebileceğiz.’⁹³³ diyerek bütün çabaların ilk şartı olarak gerçeğin farkında olmayı kaydeder. Onu tarihe yönelten bu hassasiyet olmuş, Türk

⁹²⁹ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 40

⁹³⁰ Yazarın şu değerlendirmesi, bu çıkarıma dayanak olarak düşünülebilir: ‘Hepimiz biliriz ki, derin sosyal değişimler, teorik hazırlık, ekonomik birikim ister. Köklü değişimler, yalnızca insanların var güçleriyle çarpışmalarına bağlı değildir. Tek kişi, yani dünyanın en büyük dahisi ya da bir parti, hatta topyekun bir sınıf, ne kadar kahraman ve fedakar olursa olsun, şartlar önceden hazırlanmadıkça toplumları köklü değişimlere götürmez. Götürür gibi görünse de bunları yaşatamaz. (Notlar 10, s. 29-30)

⁹³¹ Notlar 10, s. 305

⁹³² Notlar 12, s. 104

⁹³³ Notlar 12, s. 74-75

toplumunun gerçeğini tarihinde aramıştır. Bu bağlamda sosyal hadiselerde gözettiği gerçekliğe bakıldığında, gerçeğin farkında olmamanın gerçeğe değil, farkında olmayana zarar vereceğini, çünkü gerçeğin hilafına hiçbir hareketin başarılı olamayacağını düşünür. ‘Gerçeklere göz yumarak sınıflar vardır demekle, göz yumarak sınıflar yoktur demenin opürtinizm bakımından hiçbir farkı olmadığını’⁹³⁴ vurgulayarak gerçeğe ‘topluma eğilmek suretiyle’ ulaşılacağını ifade eder.

Kemal Tahir, Marksist literatürde sık sık zikredilen ‘Devrim’ meselesine de toplumla kurulması gereken bu gerçekçi bağ açısından bakar. Toplumlar için devrimi düşünen her çaba, bu gerçeğe dikkat etmek zorundadır. Aksi takdirde devrimin gerçekleşmesi mümkün olmayacak, mümkün olsa bile uzun süre yaşayamayacaktır.

Kemal Tahir’e göre her toplumun bir var olma sebebi vardır. Bu var olma sebebi, ‘toplumun tarihsel ödevi’ni belirler. ‘İnsanlar toplumlarda kurdukları, meydana getirdikleri üst yapı müesseselerine kendi mizaçlarının özelliklerini vururlar.’⁹³⁵ şeklindeki değerlendirmesi yazarın, Marksist toplum teorisinin yansıması olarak ‘alt yapı – toplum - üst yapı - gerçek’ çerçevesinde bir görüş ürettiğini, ‘gerçeği’ bu görüş üzerinde temellendirdiğini göstermektedir.

III.1.4. Sosyalizm ve ‘Bilimsel Sosyalizm’

Kemal Tahir Nazım Hikmet ve çevresiyle tanışmasının ardından sosyalizme yönelmiştir. 1932-38 yıllarında İstanbul’da gazetecilik yapan Kemal Tahir, sosyalizme olan ilgisini her geçen gün artırmışsa da özellikle 1936’ya kadar Atatürk devrimlerini ve cumhuriyetin getirdiklerini benimseyen ve önemseyen bir sosyalizm anlayışı içerisinde olmuştur.⁹³⁶

Kemal Tahir, sosyalizme Türk toplumunun meselelerini anlamak ve bu meselelere çözüm bulmak amacıyla başvurmuştur. Kemal Tahir’e göre Marksizm, ‘modern toplumla, büyük sanayi ve sanayi proleteryasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Modern dünyayı bütün çelişmeleriyle ifade eden en son, en gerçek bilimsel dünya görüşü’dür.’⁹³⁷

⁹³⁴ a.g.e., s. 73

⁹³⁵ Notlar 10, s. 246

⁹³⁶ Kemal Tahir’in bu yıllardaki siyasî tavrını Fatma İrfan’a yazdığı mektuplardan takip etmek mümkündür. Yazar, 16.1.1934 tarihinde yazdığı mektupta kaydettiği, ‘Bir de büyük adamın fotoğrafını gönderiyorum. Kolay yenilmemek isteyenler bu yaratıcıya sık sık bakmalıdırlar. Biz Mustafa Kemal’in bu resminden birer tane ceplerimizde taşıyoruz. Seni de mahrum etmek istemedim.’ cümleleriyle, Atatürk’e olan sevgisini ifade eder. (Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 27) İsmet Bozdağ’a naklettiği bir hatırasında da, arkadaşı Ertuğrul Şevket’in Cumhuriyetin devrimlerini inkar ederek Serbest Fırka’yı tutması karşısında ‘deliye döndüğünü’, bu sebeple arkadaşıyla ‘bitap düşünceye’ kadar kavga ettiklerini belirtir. (İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 70 - 75)

⁹³⁷ Notlar 10, s.35

XIX. yüzyılda Batı’da yaygınlaşan endüstri toplumundaki işçi sınıfının dünya görüşü niteliğinde olan Marksizm, ‘toplum içi sorunların çözümünü, toplumlararası düzeyde aramaktadır.’ Bu çerçevede düzen içi çatışmayı mutlaklaştıran Marksizm, o yıllarda toplumsal sorunları bir bünyedeki herhangi bir hastalık gibi görerek toplumdan ve toplumlar arası ilişkilerden tecrit ederek çözmeye çalışan sosyolojiye bir alternatif oluşturmuştur. Özetle Kemal Tahir, ‘inkar değil, aşma ve Marksizmi zenginleştirme biçimiyle sosyalizme sahip çıkmıştır. Amacı Doğu’nun ve Türkiye’nin yaratıcılığını ve ağırlığını sosyalizme katmaktır.’⁹³⁸

Kemal Tahir’in Doğu – Batı ve Sosyalizmi konumlandırma biçimi, onun temel tezlerinden olan ‘yerli sosyalizm’ anlayışının da ilk planda gelen dinamiklerini ortaya koymaktadır.

Kemal Tahir, Marks’ın Doğu’yla ilgili her yaklaşımını doğru bulmaz. Bu çerçevede Marks’ın ileri sürdüğü A.T.Ü.T. teorisinin Doğu’lu toplumları açıklamada en isabetli yol olduğunu düşünür.⁹³⁹ Kemal Tahir’in A.T.Ü.T.’e başvurusu, sadece Osmanlı toplum yapısını açıklama gayesiyle sınırlı değildir. Türk toplumunun yeniden ‘uyanışını’ da A.T.Ü.T.’ün teklif ettiği çerçeve içerisinde bulur.

Marks’ın Doğu toplumlarına yaklaşımını, ‘Marks’ın Doğulu merkezi devlette olduğunu söylediği genel kölelik de Osmanlılıkta yoktur. Kişinin kişiyi sömürme düzenine, sınıfsal sömürme düzenine dayanmayan Osmanlı sistemi kişinin genel köleliği yerine silahlı hür köylülerin varlığını kurmuştur.’⁹⁴⁰ cümleleriyle tenkit eden Kemal Tahir’in söz konusu anlayışı ön plana çıkarması, bu anlayışın özellikle ‘sömürü’ konusunda Doğu’nun Batı’dan olan farkına vurgu yapması sebebiyledir. Bununla beraber Kemal Tahir, sosyalizm’in dışında her hangi bir yaklaşımı dikkate almaz.

Coğrafyanın ve üretim şartlarının toplumsal kimliğe büyük etkisi olduğuna, hatta bu kimliği belirlediğine inanan Kemal Tahir, bu yaklaşımından hareketle, ‘Anadolu Türklüğü’ kavramı üzerinde önemle durur. Sosyalist bir oluşum olarak ele aldığı ‘Anadolu Türklüğü’ ile ilgili olarak ‘Anadolu Türk toplumunun temelindeki mülkiyet anlayışı özelliği onu her bakımdan sosyalizme zorlar.’⁹⁴¹ değerlendirmesini yapar. Yazar, bir başka değerlendirmesinde, ‘Anadolu Türklüğü’nün geri bir toplum olmaktan kurtulması hareketi, mülkiyet anlayışının modern millet oluşunun sosyalizmle beraber iç içe yürütülüp

⁹³⁸ Ertan Eğribel, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 73

⁹³⁹ Yazar, fikrî değişimleri içerisinde, A.T.Ü.T.’ü benimsediği ilk yıllarda bu anlayışa, biraz da yeni tanımış olmanın heyecanıyla, büyük bir misyon yükler. Ancak zamanla, bu şemanın da Osmanlı’yı izahta tek başına yeterli olmadığı kanaatine varır.

⁹⁴⁰ Notlar 10, s. 415

⁹⁴¹ a.g.e., s. 14

yürütülmemesine bağlıdır.’⁹⁴² iddiasını dile getirir. Kemal Tahir’in bu ve buna benzer iddialarının en büyük dayanak noktası Anadolu toplumunda ‘mülkiyet hakkının, şuurunun yerleşmemiş olması’dır.’⁹⁴³ A.T.Ü.T. temelli toplumlarda sosyalist devrimin çok kolay bir şekilde gerçekleşeceği inancındadır.

Sosyalizmin Doğuyla olan ilişkisini Marks’ı aşarak ‘daha Doğulu’ bir çerçevede ortaya koyan Kemal Tahir, Batı’nın sosyalizmle olan münasebetini ise tümüyle Marks’ın değerlendirmelerinin ekseninde temellendirir. Bu hususta Marksizm’in ilkelerinin dışında herhangi bir ‘aykırı’ değerlendirmede bulunmaz. Ancak Doğu’ya karşı ortaya koyduğu ve büyük oranda ‘duygusal’ bir mahiyet de taşıyan bakış açısının neticesi olarak Batı, son tahlilde, insanlığın tefessüh edişinin tarihini yaşamıştır.

Sosyalizm, Batı medeniyeti içinden çıkmış bir sistemdir. Yani özünde batılıdır. Hemen her değerlendirmesinde Doğu’nun Batı’yla olan farkına değinen ve Doğu’ya, Batı’nın dışında bir kimlik tanımlamasına giden Kemal Tahir, Batı’nın sosyalizmine de karşıdır. ‘Batılı sosyalizmin – kalıpların uygulanmasını istemenin Batılı kapitalizmin uygulamasından başka bir sonuç vermeyeceği...’⁹⁴⁴ cümleleriyle Batılı sosyalizmin özünde kapitalizmin yattığını iddia eder. Ancak yazar, bu iddiasını uzun süre devam ettirmez. Batı’yı ikiye ayıran ve sosyalizmi, Batının kabul edilebilir bir yönü olarak tanımlayan Kemal Tahir, sosyalizmin Batı temelli şablonlarının Doğu toplumları için uygun olmadıklarını ise her zaman savunmuştur.

Bünyesindeki özel mülkiyet yasalarından dolayı Batı’nın sosyalizme ‘ancak çok kanlı ve uzun ihtilallerden sonra geçebileceği’⁹⁴⁵ inancını dile getirirken Doğu’nun sosyalizme geçme imkanının Batı’ninkinden daha fazla olduğunu belirtir.

Asya Tipi toplumların kurtuluşunu ‘bilimsel sosyalizmde’ gören Kemal Tahir, bu kavramı, ‘... pratiğe geçmeden önce, bazı yalınkat sosyalistlerin sandıkları gibi ne kalıptır, ne de tabu... Bilimsel sosyalizm her topluma, gerçek, yerli, bilgili sosyalistlerce uygulanacak bir metottur.’⁹⁴⁶ şeklinde değerlendirir. Bu değerlendirmeye bakıldığı zaman onun bilimsel sosyalizmden kastının daha ziyade bölgesel gerçeklere göre teorisi oluşturulan ‘yerli sosyalizm’ olduğu görülür. ‘Bilimsel sosyalizm karşımızdakine kaba formüllerle kabul

⁹⁴² a.g.e., s. 72

⁹⁴³ a.g.e., s. 143

⁹⁴⁴ Notlar 11, s. 142

⁹⁴⁵ Notlar 10, s. 332

⁹⁴⁶ Notlar 11, s. 66

ettirilecek bir iman değildir. Bir araçtır. Tarihsel şartlara uygun kullanılmalı.⁹⁴⁷ cümleleriyle bilimsel sosyalizmin özellikle tarihsel gerçeklikle olan ilgisine dikkat çeker.

Kemal Tahir, bilimsel sosyalizmi tam bağımsız millî bir devletin kuruluşu için olmazsa olmaz şart olarak görür. Bunun için, bilimsel sosyalizme geçiş yolunda, bir takım yöntem tekliflerinde bulunur:

‘Kurtuluş için başlama sırası şu olmalıdır:

- a- Doğu – Batı ilintilerinin incelenmesi, (hiçbir tabu tanımadan)
- b- Bu ilintilerin incelenmesinden sonra yerli kurtuluş doktrinin hiç değil hipotezine, kabataslağına yaklaşmak, (yerli fikri bulmak)
- c- Bu fikrin gelişmesi gidişinde millî devleti gerçek bağımsızlığına kavuşturmak.⁹⁴⁸

Yazar bu maddelerden hareketle tutulacak yolda, şu sıranın izlenmesi gerektiğini belirtir:

- a- Dıştaki sömürücü güçlerin durumunu ve özelliğini bilimsel metotlarla incelemek. Önleme çarelerini aramak, bu dış sömürücü güçlerin, bir buçuk yüzyıldan beri içinde açık-gizli örgütleri bulunduğunu, bu örgütler bertaraf edilmedikçe iç çekişmeler ve zorluklara kendi gücümüzle çare bulunamayacağını akıldan çıkarmamak.
- b- Bu işi başarmak için tarihsel gerçeklere dayanarak, memleket gerçeklerini bilimsel metotla incelemek, millî ideolojiyi bulmak. (İki yüzyıldır içinde debelendiğimiz batılaşma bataklığından çıkmak.)
- c- Emperyalist sömürücülük ve bunun bilir bilmez yerli ajanlarıyla bilhassa batılaşmanın bugüne kadar ki uygulamasında bu batılaşmayı ilericilik sayan gönüllü emperyalist ajan ve örgütlerini silip süpürecek bağımsız millî devleti yeniden kurmak.⁹⁴⁹

Teori aşamasından pratik aşamasına değin her kademesinde bilimsel sosyalizme nasıl geçileceğinin planını ortaya koyan Kemal Tahir, teklif ettiği bu planın uygulanması durumunda, başarıyı muhakkak görmektedir.

Kemal Tahir bütün rejim değişimleri gibi sosyalizmin de bir devrimle geleceğini iddia eder. Yazar, sosyalizmin Türkiye’ye ‘bütün öteki rejimler gibi’ yukarıdan aşağıya, toplumu, halkı zorlayarak halka rağmen geleceği inancındadır. Bu durumu hiçbir gücün

⁹⁴⁷ Notlar 10, s. 224

⁹⁴⁸ Notlar 11, s. 239

⁹⁴⁹ Notlar 11, s. 240

engelleyemeyeceğini belirten yazar, bu durumun tarihsel gerekçeleri hatta zorunlulukları olarak, nüfus artışı, haksızlığı ve üretimin ilkel olmasını sayar. Bu şekilde gerçekleşecek devrimin Türk devletinin bünyesindeki tarihsel özelliklerden kaynaklanan ‘mümkün olduğu kadar az, mümkün olduğu kadar geç’ prensibinden hemen uzaklaştırarak ‘mümkün olduğu kadar çok, mümkün olduğu kadar çabuk’ prensibiyle ilerleyeceğinin belirten yazar, sosyalizmin hakim olmasıyla ilk olarak sosyal bünyedeki adaletsizliğin ortadan kalkacağını, zengin zümrenin ayrıcalıklarını kaybedeceğini, fakir kesimin geri kitle olma halinden kurtulacağını⁹⁵⁰ iddia eder.

Kemal Tahir’in çizdiği çerçevede gerçekleşecek sosyalist devrimin ‘despotik bir yapı’ göstereceği düşünülebilir. Marksizm’in, alt yapıdaki değişimleri ve alt yapıdan gelecek devrimi esas almasına mukabil Kemal Tahir’in üst yapıyı öne çıkaran bu yaklaşımını, Türk toplumunun tarihsel realiteleriyle ve bu realiteleri yazarın değerlendirmesiyle izah etmek mümkündür. Kemal Tahir sunduğu çerçevenin despotik bir yapı olarak algılanabileceğinin farkındadır:

‘Türkiye’de çalışanların, devleti, sosyalist amaçlarla ayaklanıp ele geçirmesi söz konusu değildir... Sosyalizm de bize devletten gelecektir. Çalışanların buradaki ödevi, bu yukardan gelecek ve biçimi ondan önce gelen Meşrutiyet, Cumhuriyet, Demokrasi, Sosyal Adalet gibi bize benzeyecek olan ‘şeyi’ bilimsel sosyalizm ölçülerine göre geliştirip yaşatmaktır. Burada da zorlamak söz konusu olacaktır ama bu zorlama – yani despotluk- halka karşı değil, ilerinin bilimsel sosyalist idareci kadrolarına, açıkçası, emekçilerden yetişme idarecilere, belki Emekçi Parti üyelerine karşı uygulanacaktır.’⁹⁵¹

Yazarın buradaki meşruiyet gerekçesi yine tarihsel gerçekleridir. Yazar, bu tarihsel gerçekleri, sosyalizmin alt yapıyı esas alan bazı fikirlerine karşı olsa da, ısrarla savunur. Başka bir değerlendirmesinde ‘üst’ten gerçekleştirilecek bir devrimde, devrimi gerçekleştirenlerin ‘halk yararını’ hemen sağlamalarını ve yapılan zorlamanın bir ‘zorunluluktan kaynaklandığının aralıksız tekrar edilmesini’ tavsiye eder.⁹⁵² Kemal Tahir’in geçiş sürecinde, özellikle, ‘Batı Dışı’ bir sosyalizm anlayışı üzerinde durduğu fark edilir. ‘Böyle toplumların (*Doğu toplumları*)’, Batı sosyalizminin temel gerçekleriyle karşılaştırarak çıkmaza giren durumunu, bilim gücüyle aydınlatmak, ona ilerleme yolunu açmaktır.’ diyen

⁹⁵⁰ Notlar 10, s. 510

⁹⁵¹ Notlar 12, s. 139

⁹⁵² Notlar 10, s. 336

Kemal Tahir, sadece Türkiye'nin değil, diğer tüm Doğu toplumlarının kurtuluşunun ancak 'Batı Dışı' bir sosyalizmle mümkün olduğunu ifade eder.

Kemal Tahir, sosyalizmin ana çerçevesini almakla beraber, yerel gerçekle inşa edilen 'bilimsel sosyalizmi' ideal yönetim biçimi olarak belirler. Onun bilimsel sosyalizmdeki en büyük dayanak noktası, tarihsel gerçeklerdir. Türk toplumuna, tarihsel gerçeklerinden dolayı, tek kurtuluş yolu olarak bilimsel sosyalizmi teklif etmektedir. Bu, alttan değil, üstten gerçekleştirilecek bir devrimle mümkün olacaktır. Üstten gerçekleştirilecek bir devrim, 'despotik bir görüntü' arz etse de yine Türk toplumunun tarihsel gerçeklerinden dolayı 'despotik mahyetten' tabii olarak uzaklaşacaktır. Bu noktada Türk aydınının vazifesi toplumun bilimsel sosyalizme gidişini hızlandırmaktır. Ona göre, tek kurtuluş yolu olan bilimsel sosyalizme sırt çevirmek 'yalnız ayıp değil, hainliktir, suçtur.'⁹⁵³

Yazarın sosyalizmin Türk toplumuna nasıl getirileceği ile ilgili hususta, bütün fikir dünyasını gerçeklik kavramı etrafında şekillendirmesine rağmen, romantik davrandığı, sosyalizme hazırlanmamış halkın, sosyalizmin 'güzelliklerini' gördüğünde seveceği gibi bir aydın iyimserliğine girdiği gözlemlenir. Gerçekte bu tavır, Kemal Tahir'in sıklıkla eleştirdiği bir husustur. Ancak burada yazarın, ideolojisine duyduğu aşırı güven dolayısıyla olsa gerek, bu tavra düşmek zorunda kaldığı açıktır.

III.1.6. Anadolu Halkları, Anadolu Türklüğü ve Sosyalizm

Kemal Tahir, etnik anlamda bir millet olarak Türk milletinden bahsetmek yerine, tarihin ve toprağın yarattığı Anadolu Türk halkından bahseder. O, kelimenin sosyolojik anlamıyla, milliyetçi değildir. 9.3.1935 tarihli mektubunda milliyetçiliğin artık hükmünü yitirdiğini belirtir.⁹⁵⁴ 'Milliyet, dibi delik maşrabaya döndü günümüzde.'⁹⁵⁵ cümlesiyle milliyetçilikle düşünce dünyası arasında kurduğu mesafenin sebebini açıklar. Hakikatte cumhuriyetin ilk yıllarında 'Anadolu romantigi' olarak gördüğümüz Kemal Tahir, Kemalist bir milliyetçiliğin savunucusudur. Ancak yukarıda belirtilen düşüncelerin yazara hakim olduğu dönemden sonra, sosyalizmin etkisiyle, bu düşüncelerini bırakır.

Anadolu toprağının oluşturduğu Türk milletinin kendine özgü yapısının anlaşılması, bu milletin ancak tarih ve coğrafya ışığında değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmelerinden, beylik ve devlet kurmalarına kadar tüm süreçler ve

⁹⁵³ Notlar 12, s. 28

⁹⁵⁴ a.g.e., s. 123

⁹⁵⁵ a.g.e., s. 125

ilişkiler, sosyalizmin çizdiği ana çerçevenin dahilinde olmuştur.⁹⁵⁶ Dolayısıyla Anadolu Türklüğü, tabii olarak, sosyalist bir hüviyettir:

‘Anadolu Türk halkının tarihsel gelişimi, temelden doruğa kadar ancak sosyalizme yatkındır. Bunu görmezden gelmek, gerçeklere göz yummak, yenilgiyi baştan kabullenmek olur.’⁹⁵⁷

Yazar, Anadolu Türklüğü’nün yaşama imkanının ancak doğup büyüdüğü bu şartlar içerisinde bulunabileceğini belirtir. Bu imkan, sosyalizmdir. Kemal Tahir, Anadolu Türklüğü ile sosyalizm arasında bağlantı kurarken en önemli dayanak noktası olarak mülkiyet meselesini ele alır. ‘Bir memlekette mülkiyet hakkının yerleşmiş olmasının bir anlamı vardır. Bu anlam, o memleketin modern anlamıyla sosyalizme yatkınlığını gösterir.’⁹⁵⁸ şeklindeki değerlendirmesiyle Anadolu’da mülkiyetin yerleşmiş olmasını, bu toplumun ‘gizli bir sosyalizm’ toplumu olmasıyla ilgili olarak düşünür. Başka bir ifadesinde de ‘Asya Üretim Tipi veya daha da doğru bir ifadeyle Doğu Üretim Tipi bir coğrafya ayrımı değil, başka ekonomik temellere dayalı bir toplum tipi ayrımı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.’⁹⁵⁹ diyen Kemal Tahir, Osmanlı toplumunu anlamada esas aldığı A.T.Ü.T.’ün de, Anadolu halklarının mülkiyet biçimlerinden dolayı sosyalizme yatkın oluşunu ortaya koyduğunu belirtir. Bu hal , diğer Doğu toplumları için söz konusu olduğu gibi Anadolu Türklüğü’nün kurtuluşunun da, tarihî bir zaruret olarak, sosyalizmde olduğunu gösterir.

Kemal Tahir, gerek bu değerlendirmesinde, gerekse başka değerlendirmelerinde, Anadolu Türklüğü’nün sosyalizm vasıtasıyla kurtuluşunu, mihverinden çıkan bir dünyanın tekrar mensup olduğu esas mihverine dönmesi olarak görür. Kemal Tahir’e göre Anadolu Türklüğü’nün sosyalizme geçmesi için ayrıca bir değişim yaşamasına gerek yoktur. Halihazırda içinde bulunduğu ‘yabancılaşmış dünya’dan kurtulması yeterlidir. Hatta yazar, bunun gerçekleşmesi halinde Osmanlılığın bile, yeni bir hüviyetle, tekrar gün yüzüne çıkabileceğini iddia eder:

‘Yaşadığımız coğrafya mntikasına bu açıdan bakarsak, Osmanlı İmparatorluğu’nun er geç yeni bir kuruluş, sosyalist federatif kuruluş halinde yeniden tarih yüzüne çıkması hiç de umulmaz bir şey değildir.’⁹⁶⁰

⁹⁵⁶ Yazarın bu konudaki değerlendirmeleri ‘Osmanlılık’ bahsinde genişçe ele alınacaktır.

⁹⁵⁷ Notlar 11, s. 15

⁹⁵⁸ Notlar 10, s. 143

⁹⁵⁹ a.g.e., s. 490

⁹⁶⁰ a.g.e., s. 392

III.1.7. Türk Solu

Türkiye’de sosyalizm yaklaşık yüzyıllık bir tarihe sahiptir. Özellikle II. Meşrutiyet’in ardından toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkmaya çalışan sosyalist hareket, Halk İştirakiyyun Fırkası vasıtasıyla kendisine toplumsal bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Millî Mücadele yıllarında kurtuluş çaresi olarak ortaya konulan Amerikan Mandası ve benzeri hareketlere karşılık Anadolu’nun sosyalizme geçişi sayesinde, Rusya’nın da yardımıyla, kurtuluşu elde edebileceği, bazı aydınlarca, düşünülmüştür. Bu yıllarda Mustafa Kemal’in de bir strateji olarak Rusya’ya kısmen yakınlık göstermesi, o yıllardaki sosyalist hareketin ciddi ve iddialı bir hareket olarak görülmesine sebep olmuştur. Ancak Cumhuriyet’in ilanından sonra sosyalist hareketler takibata uğramış, müntesipleri göz altında tutulmuştur. Bu yıllarda sosyalist hareket uygulamada olan devlet politikalarının karşısında yer almış, Halk Partisi’nin yönetim biçimini şiddetle eleştirmiştir.

1965’te İsmet İnönü’nün kullandığı ‘ortanın solu’ kavramı Türkiye’de yeni bir sol anlayışın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu kavramın oluşturduğu hava, siyasi arenada, Bülent Ecevit’in savunduğu ve Anadolu gerçekleriyle tesis edilen demokratik sol anlayışla geliştirilmiş, neticede 1965’e kadar Türkiye’de müntesipleri tarafından ortak kabulde kullanılan ‘sosyalist’ – ‘sol’ kavramları yeniden tanımlanmıştır. Kemal Tahir, Türkiye’deki solla ilgili tartışmalara, bu tanımlamalar vasıtasıyla katıldığından dolayı, bu yıllara geniş açıdan bakılması gerekir.

1961 anayasasının oluşturduğu ortamda Türkiye’deki sol hareket ivme kazanmıştır. TİP, tarihinde ilk defa % 3.5 oy alarak meclise milletvekili sokabilmiştir. Dünyadaki sol rüzgarla da bağlantıya geçen Türk solu, elit bir mahiyet taşımaktadır. Bu yıllarda egemen güç olma adına büyük ümitler beslemeye başlayan Türk solu, dünya solunun yüzyılın başlarında tartıştığı meseleleri tartışmaya başlamıştır. Sosyalist devrimin yapılmasına ve tarzına karar verme sorunu yüzünden ciddi şekilde parçalanma yaşayan sol hareket, burjuva kapitalizminin olgunlaşmasının nereye kadar bekleneceğini tartışmaya başlamıştır.⁹⁶¹ Temel mesele, yapılacak devrimin hangi süreçlerden geçeceği ve mahiyetinin ne olacağıdır. Bu noktada tartışmalara büyük oranda yön verici mahfillerden biri olan Kemal Tahir, gerçekleştirilecek hareketin genel sol düşünce karşısındaki yeri ve bu yerin kendi toplumuyla bağlantısı üzerine yoğunlaşır.

Kemal Tahir, o yıllarda Türkiye’de oluşmaya başlayan sol hareketin üç şekline de karşıdır. ‘Evrensel sol’, ‘Ortanın Solu’, ‘Anarşist Sol’ şeklinde tasnif edilen bu hareketler (Bu

⁹⁶¹ Mete Tunçay, a.g.e., s. 19

hareketlerin kendi içinde ayrı fraksiyonları da vardır.) yazara göre sağlıklı bir yapıya sahip değildir. Bu üç anlayış da Türkiye'nin Batılaşma macerası içinde kendilerini tanımlamışlardır. Bu sebeple Batılaşmanın 'illetleriyle malül'dürler.

Yazar, Türk solunu daha ziyade, Türk solunun temsilcileri üzerinden eleştiriye tabi tutar. Çoğunlukla da bu kişileri çok ağır ifadelerle suçlar:

'Hangi özürle olursa olsun, kendi sosyalizmini aramaktan yan çizenler, kaytaranlar, hazır kalıplar olduğunu, bunların işe yaradığını ileri sürenler, kim olurlarsa olsunlar, nereden gelmiş olurlarsa olsunlar, ne kadar büyük dahi olurlarsa olsunlar, göründüklerinden de çok daha büyük emperyalist ajanıdırlar. Bir toplumun gerçek kurtuluş çalışmasından – hele kestirme yol sağlıkları vererek – alıkoymak isteyenlerin başka hiçbir sıfatı olamaz. Bunlar, düşman kurşunuyla vurulup düşseler, düşman zindanlarında yıllar yılı çürümüş olsalar bile...' ⁹⁶²

Kemal Tahir'in Türk sosyalistlerinde gördüğü en büyük eksik, 'kendi sosyalizmlerini' bulamamış olmalarıdır. Dolayısıyla bu vasıftaki sosyalistlerin teklif ettiği Türk sosyalizmi veya Türk sol anlayışı da sağlıklı bir düşünce sistemi değildir. Kemal Tahir bu durumun sebebi olarak, Türk sol aydınlarının Marksizm'i, gerçek, birinci kaynaklarından ve Batı'dan bağımsız olarak incelememelerini gösterir. ⁹⁶³ Yazar bu aydınlar için, 'Sımsıkı sarılarak savundukları kalıpları da anlamamışlar, bunlara teori haysiyeti veren uzun açıklamalara hiç bakmamışlardı. Aslında Marksizm'in bir başka yönünü değil, kendi kaytarmacılıklarını savunuyorlardı.' ⁹⁶⁴ değerlendirmesini yapar.

Kemal Tahir, Türk solunda görülen bu 'elit hüviyetin' ('*halktan kopuk*' anlamında *elit*) eleştirisini solun Türkiye'deki başlangıç dönemlerine de yönelterek, 1910'da kurulan sosyalist partinin de halkta yankı bulmamasını 'birkaç kişinin fantezisinden ibaret 'elit bir hareket' olmasına bağlar.' ⁹⁶⁵

Kemal Tahir'in önemle üzerinde durduğu nokta sosyalizm'in de batılaşma gibi 'sakat' bir yöntemle alınmasıdır. Osmanlı batılaşmacılarının ardından sürüklenen bu sosyalistlerin

⁹⁶² Notlar 11, s. 177

⁹⁶³ a.g.e., s. 108

⁹⁶⁴ a.g.e., s. 108

⁹⁶⁵ a.g.e., s. 37

yarısını ‘aptal’, yarısını da ‘satılmışlar’ olarak niteleyen yazar bu hususları Türkiye’de sosyalizmin başarısızlığının sebebi olarak görür.⁹⁶⁶

1960’lı yıllarda Türk solunun tartıştığı kavramlardan biri de, bölümün başında belirtilen, ‘ortanın solu’ kavramıdır. Dış dünyaya daha açık ve Türkiye’nin solun dışındaki unsurlarını da makul bulan bu anlayışta, yerel gerçeklere kısmen de olsa vurgu yapılmasına rağmen Kemal Tahir, bu anlayışın da karşısındadır. Hakikatte yazar, kavrama karşı değildir. Ancak bu kavramın içini dolduracak şahısların olmadığı kanaatindedir.⁹⁶⁷

Kemal Tahir, Türkiye’de algılandığı biçimiyle ortanın solunu şu ifadelerle değerlendirir:

‘Temel güçler bakımından dayanıksızdır ve amacına giden yol bakımından yönsüzdür. Doktrinsizdir. Yani temelsizdir. Temelsiz olduğu için ister istemez temelden yukarıya doğru değil, yukarıdan aşağıya doğru işler... Doktrinden yoksun olduğu için sapmaları önleyerek amaca doğru kestirmeden gitmesi imkansızdır.’⁹⁶⁸

Kemal Tahir’e göre ortanın solu doktrini, toplumuyla gerçekçi bir ilişki kurmak istemektedir. Ancak bu niyetin sadece yüzeyde kalması, kavramın içeriğinin bu niyet doğrultusunda doldurulamaması, kavramın işlevselliğini kaybettirmiştir. Bu bakımdan Türk solunun diğer fonksiyonlarından fazlaca bir farkı yoktur. Onların en büyük problemi olan doktrinsizlik, ortanın solu kavramı için de geçerlidir.

1960’ların ortasından itibaren Türk solu içinde Türkiye’de sosyalist bir devrimi gerçekleştirmek için şiddete başvurulması gerektiğini düşünen bir fraksiyon ortaya çıkar. Dağda gerilla mücadelesi veren, şehir merkezlerinde çeşitli eylemler yapan bu anlayış, karşıt ideolojilerle silahlı çatışmalara girmiştir. Kemal Tahir, solun bu anlayışına şiddetle karşı çıkar. Solun içinde yer aldığı şiddet hadiselerinin yaşandığı bir dönemde, dostu Aziz Nesin’in yazarın yanına gelerek bu şiddet olaylarının solun gelişimine yaradığını belirtmesine karşılık büyük bir kızgınlık duyan Kemal Tahir, Nesin’e: !Orada ölenler senin çocukların olmadığı

⁹⁶⁶ Kemal Tahir’in Türkiye’deki genel sol’la ilgili değerlendirmelerine son bir örnek olarak, Türk solunun çok önemli ismi Behice Boran hakkında yaptığı değerlendirmesi kaydedilebilir:

‘Sosyalizmin alfabetik temel kitaplarından ibaret yalınkat bilgisini neden bir türlü bırakmıyor? Bunların vasıta olduğunu, aslında bunların aracılığı ile kendi gerçeklerimizi bulmak olduğunu neden unutmuş gibi görünüyor?’ (Notlar 10, s. 118)

Yazarın Boran’la ilgili bu değerlendirmesini, tek bir kişi üzerine yapılan eleştiri olarak okumak yerine, Marksizm’i yanlış anlayan tüm Marksist Türk aydınlar için okumak mümkündür.

⁹⁶⁷ Notlar 12, s. 185

⁹⁶⁸ Notlar 12, s. 184

için bu kadar rahat konuşuyorsun ama unutma onlar da bu ülkenin çocukları.’ diyerek tepkisini dile getirir.⁹⁶⁹ Yazar, bu anlayışı *Notlar*’ında şu şekilde değerlendirir:

‘Suikastlarla yürümek, aslında halklarla ilinti kuramamaktan ileri gelir. Halklarla ilinti kuramayan davranışlarsa, dönüp halkı etkileyemez. Başarı kazanılsa bile, halk istekleriyle sürekli olarak kendini sınava açık tutamadığından yanlışlarını düzeltip doğrularının nedenlerini şuura getiremediğinden tekerlenip silinene kadar karanlıkta kalmaya mahkumdur.’⁹⁷⁰

Kemal Tahir, diğer sol fraksiyonlar için söz konusu olan doktrinsizliğin anarşizme başvuran sol için de söz konusu olduğunu belirtir. Bu bakımdan eylemleri itibariyle diğer sol fraksiyonlardan ayrılıyor gibi görülse de, temelde aynıdır.

III.I.8. Tarih

Kemal Tahir’in düşüncesinin çerçevesini oluşturan Marksizm, bir tarih felsefesidir. Marks, insanlık tarihini, yorumlamak ve tasnif etmek suretiyle düşüncelerine şekil vermişti. Kemal Tahir’in tarihle ilgilenmesi de bu noktada başlar. Marksizmle, gittikçe artan bir ilgiyle ilgilenmeye başladığı yıllarda Fatma İrfan’a yazdığı mektupta, ‘bu kadar içtimaiyata omuz silkmiş, bu kadar hakikata göz yummuş memleket bulunmaz kanaati bende mükemmelen yerleşiyor.’⁹⁷¹ şeklindeki değerlendirmelerde bulunması, onun Marksizm’e ‘toplumun gerçeklerini bildirme’ noktasından girdiğini gösterir.

Osmanlı tarihiyle ilgili yazılmış hemen her kaynağı okuyan, özellikle *Aşıkpaşazade Tarihi*’ni, *Naima Tarihi*’ni dikkatle tetkik eden yazarın, mahpusluk yıllarında Nevşehir’e naklini istemesinin en önemli sebeplerinden biri, buradaki İbrahim Paşa Kütüphanesi’nde yer alan zengin tarih kaynaklarından faydalanmak istemesidir.

‘Tarih, yaşadığımız günlerin gücü, gelecek günlerin ışığıdır.’ diyen Kemal Tahir, tarihe, topluma anlam veren bir alem olarak yaklaşır. Yazarın bu tarih tanımının arka planında Marksizm’in yanı sıra Bergson felsefesinin de izleri görülür.

‘Durée’ kavramı etrafında toplanan Bergson’un düşüncesinde, ‘Şuursuzluk, maziden hiçbirşey hıfzetmemek, kendini her vakit unutmak ve her an ölüp yeniden

⁹⁶⁹ Bu hatırayı, olaya şahit olan, Kemal Tahir’in dostu Cengiz Yazoğlu, nakletti.

⁹⁷⁰ Notlar 8, s. 80

⁹⁷¹ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 110 (Mektubun yazıldığı tarih belli değildir. Ancak, mektuplar kronolojik sıralandığından dolayı, muhtemelen 1935 yılının Mart ayında yazılmış olmalıdır.)

dirilmek değil midir? Geçmiş zapt ve hıfz etmek ve gelmesi ihtimali olan şeylere karşı yardımcı olmağa hazır bulunmak, şuurun ilk vazifesidir. Bunun için daima maziye dayanmış ve istikbale eğilmiş bir haldeyiz. Şuurlu dediğimiz varlığın farikalarından biri maziye dayanmak ise, diğeri istikbale eğilmektir. Daha doğrusu şuur, olmuş ile olacak, yani mazi ile istikbal arasında bir şirazedir.⁹⁷² şeklinde ortaya konulan ‘süreklilik’ felsefesi ile Kemal Tahir’in tarihe yüklediği anlam arasındaki yakınlık dikkat çekicidir.⁹⁷³

Kemal Tahir, tarihe yönelme sebebini şu cümlelerle ifade eder:

‘Gerçekçi romanlar yazan sanatçı olarak ben, toplumumuzda Batılışmanın neden istenen sonuçlar vermediğini aradım. Bu arayış beni, tarihimizi yeni bir açıdan öğrenmeye incelemeye zorladı.’⁹⁷⁴

Kemal Tahir için tarih, en önemli kırılma noktasıdır. Toplumların hüviyetleri tarih içerisinde vücut bulur, anlam kazanır. Topluluğun tarihine vakıf olmak, onun bugününe de yarınını da vakıf olmaktır. Dünya tarihinde başka ülke ve toplum tarihleriyle uğraşsa da; onun esas meşguliyeti Türk toplumunun tarihidir.

Kemal Tahir, tarih bilmenin onu ezberlemek olmadığını, tarihi ‘gerçekten bilmenin’, ‘onu geleceğe doğru aşmak’⁹⁷⁵ olduğunu belirtir. Türk toplumu özelinde tarihi bilmek ve tarihe bakmak ise evvela bu toplumun dünya milletleri içerisindeki yerini tayin etmekle mümkündür. Bu, da her şeyden önce, ‘Doğu – Batı ayrımını ortaya koymakla’ mümkün olacaktır.⁹⁷⁶ Burada şöyle bir problemle karşılaşılır: Kemal Tahir neredeyse tüm hareket noktalarını geçmişten alırken, geçmişe yönelimde ilk nokta olarak bugünü esas almaktadır. Yani Kemal Tahir için, Türk toplumunu anlama girişimi, ona ait bugünkü konumun tayininin tespitinden başlayarak bu tespitin ışığı altında maziye bakmak gerekmektedir. Bu yaklaşım, Tanpınar’ın ifadesiyle, ‘günün ışığında maziye görmek’ gibi düşünülse de bugünün

⁹⁷² Mustaf Şekip Tunaç, *Bergson*, s. 57

⁹⁷³ Kemal Tahir, notlarında okuduğu kitaplardan sıkça bahseder. Bunlar içerisinde Bergson’u göremeyiz. Ancak Tanpınar ve Yahya Kemal gibi Türkiye’de Bergson’un fikirlerini ‘bayraklaştıran’ isimlerin kitaplarını okuduğundan bahseder, bu yazarlara ait kitaplardan alıntılar yapar. Bunların yanısıra Kemal Tahir’in tarihle ilgili fikirlerinin 1935-1950 seneleri arasında şekillendiğini, bu senelerde Türkiye’de Bergson felsefesinin hararetli tartışmalara konu edildiği hatırlanırsa, Bergson – Kemal Tahir ilişkisi temellendirilmiş olur. Zira Bergson’a ait buraya alınan değerlendirmede ifade edilen ‘maziye dayanmış, istikbale eğilmiş’ bir halde olma, Kemal Tahir’in dilinde ‘günlerin gücü, geleceğin ışığı’ olarak yankı bulur. Bergson’un hafıza dediği şey, Kemal Tahir için tarihtir.

⁹⁷⁴ Notlar 11, s. 147 Yazarın şu ifadeleri de, onun tarihe yönelme sebebini ortaya koyar: ‘Tarihle, Türk insanının soyunu yanlışlara düşmeden bulabilmek için ilgileniyorum. İnsanlarımızın çeşitli olaylar karşısında nasıl davranabileceklerini önceden gerçeğe yakın kestirmek neden böyle davrandıklarının yasalarını bulabilmek, insan dramını anlatmaya uğraşan bir romancı için elbette zorunludur.’ (Notlar 7, s. 36)

⁹⁷⁵ Notlar 9, s. 11

⁹⁷⁶ Notlar 10, s. 364

hükümleriyle geçmişe hüviyet biçmek gibi bir tehlikeyi de bünyesinde barındırmaktadır. Böyle bir yaklaşımın tez – antitez ekseninde dar bir kulvarda ilerleyebileceği de düşünülebilir; ancak Kemal Tahir, takip ettiği metodoloji yani tarihi, tarihin zaman içinde inşa ettiği kendi kıstaslarıyla muhakeme etme sayesinde büyük oranda böyle bir hataya düşmemiştir.

Tarihe verdiği bu kuşatıcı anlamdan dolayı yazar, Türkiye'nin 'biricik zenginlik kaynağı' olarak tarihi görür.⁹⁷⁷

Bu ifadeleriyle toplumu, adeta tarihin ellerinde vücut bulan bir yapı olarak gören Kemal Tahir, aynı şekilde insanı da tarihin çocuğu olarak telakki eder:

'Tarih sahibi toplumlar, büsbütün dağılmadıkça tarihsel özelliklerini muhafaza ederler. Neden, nasıl ve ne kadar hırsıyla inkar edilmek istenirse edilsin, millî tarihler insanların ruhlarında şuurlarında davranışlarında etkisini aralıksız sürdürür. Bu etkiyi silip süpürmek en güçlü kurumların bile haddi değildir.'⁹⁷⁸

Şuurlu bir şekilde varlığını devam ettiren her toplumun veya insanın varlığını ancak tarihle devam ettirebileceğini belirten yazar, toplumların ve insanların halihazırdaki problemlerinin ve geleceğe yönelik kurtuluşlarının çaresi olarak da tarihi görür.⁹⁷⁹

Kemal Tahir, tarihi bütün bilimlerin kaynağı mahiyetinde 'ana bilim' saymaktadır. Ancak Türk aydını bu önemin farkında değildir.

'Çok az şey biliyorduk. Memleketi bilmiyorduk, halkı bilmiyorduk. Çünkü tarihimizi bilmiyorduk dersem neden çok az şey bildiğimizi yeterince anlatmış olurum. Marksizm'i hiç bilmiyorduk. Çünkü Marksizm, ancak memleket gerçekleri (tarihi) iyice bilindikten sonra işe yarar bir araç olarak öğrenilebilir. Yoksa ne öğrenilebilir ne de öğrenildiği kadarıyla işe yarar.'⁹⁸⁰

Kemal Tahir, insanlığı en iyi tahlil eden düşünce sistemi olarak gördüğü Marksizm'in dahi ancak güçlü bir tarihî birikimin üzerinde işe yarayabileceğini, aksi takdirde hiçbir faydasının olamayacağını belirtir. Bu gerçeğe rağmen Türk aydını ne tarihini ne de Marksizm'i bilmektedir.

Türk aydınına tarihle olan münasebetinde, büyük bir yanılgı içerisinde gören Kemal Tahir, aydının tarihin ne olduğunu bilmediğini, mahiyetini kavrayamadığını dolayısıyla tarihin toplum için taşıdığı önemin farkında olmadığını belirtir. Bunun için Türk aydını büyük

⁹⁷⁷ Notlar 8, s. 30

⁹⁷⁸ Notlar 11, s. 14

⁹⁷⁹ a.g.e., s. 13

⁹⁸⁰ Notlar 9, s. 11

aldanmışlık içindedir. Çünkü Türk aydınının tarihe karşı ve tarihe rağmen ortaya koyduğu tez olan Batılaşmacılık Türk toplumuna iflası yaşatmıştır. Kemal Tahir'e göre, 'Batılaşmayı, Batı'ya katılmayı ilerencilik sanan uyur – gezer Batılaşmış bilginler' hiçbir fikrî derinlik ve fikrî cehde sahip değillerdir. 'Bunlar, Batılaşmayı, Batı'yla beraber olmayı Batı'ya yamanmayı hüner sayarlar. Kurtuluş demiyorum. Çünkü kurtuluş bunların umurunda değildir. Peki nedir bakalım bu batıcılık? Nereden çıkmadır? Böyle sorarsanız derler ki: 'İmparatorluk batıyordu, Batılaşmaya sarıldık!' Kurtuldu mu imparatorluk? İmparatorluk battı ama biz kurtulduk!...'981 cümleleriyle ise bu 'aldanmışlık halini' anlatır.

III.1.9.Din

Türk romanının oluşumundan beri üzerinde en çok durulan konulardan biri dindir. Dini, bir mesele olarak kurgusal eserlerine taşımayan yazarlar dahi Türk toplumunun bir gerçeği olarak dine değinmek durumunda kalmışlardır.

Dinin, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında, çoğunlukla, toplumu geri bırakan bir öge olarak işlendiği gözlemlenir. Bu çerçevede dini temsil eden tipler menfi tipler olarak karşımıza çıkar. Tarık Buğra gibi birkaç romancıyı itisna tutarsak, bu genel tablo değişmez. Kemal Tahir de dine bu genel manzara kapsamında bakar. Eserlerinde ele aldığı hemen her konuda diğer yazarlardan farklı bir tavır ortaya koymasına mukabil, din konusunda bu yazarlarla benzeşmesi dikkat çekicidir.

Kemal Tahir, bütün sosyal kurumların, tarihsel süreç içerisinde oluşan toplumların kimliklerine paralel olarak meydana geldiği ve geliştiği inancındadır. Dolayısıyla tarihten ve toplumun gerçeklerinden uzak ve bunların dışında herhangi bir sosyal kurum tasavvur edilemez. Yazar, dini de bu kapsamda sayar. Kemal Tahir için din, müstakil olarak var olan ve toplumu dıştan şekillendiren bir yapı değil, bizzat toplum tarafından üretilen ancak bu esnada toplumu da üreten, bir 'üst yapı' unsurudur:

'İnsan, dinin ürünü; din insanların ürünüdür. Gerçekten din, inanın kendi benliği, kendi vicdanıdır (şuurudur). Ama insan dünyanın dışında soyut bir varlık değildir. İnsan, insan dünyasının devletin, toplumun hür ürünüdür. Bu devlet, bu toplum, dini, bir tepetaklak dünyanın inancı olarak meydana getirir, (ortaya sürer) çünkü kendileri bir tersine döndürülmüş dünyadır.'⁹⁸²

Kemal Tahir dini, metafizik alemden ziyade fizik aleme ait bir yapı olarak görmektedir. Toplumsal bir realite olarak kabul edilen din, yazarın hayatında etkili değildir.

⁹⁸¹ Notlar 11, s. 108-109

⁹⁸² Notlar 10, s. 293

‘*Hür Şehrin İnsanları*’ndaki Murat karakterinden yazarın gençlik yıllarındaki hayatı takip edilebilmektedir. Murat, bir metafizik kaygısı olmayan bir insandır. Dinî bilgiye sahip değildir. Arkadaşı Şahap’ın annesinin cenaze namazına gidecekleri zaman abdesti bile tam olarak alamaz. Metafizik kaygı taşımayışı ve dini bilgilere kayıtsızlığı, yazarın tüm hayatı boyunca devam etmiştir. Gençlik yıllarında yazdığı iki mektupta bu konuyla ilgili değerlendirmelerini bulmak mümkündür.

16.01.1934 tarihinde Fatma İrfan’a yazdığı mektupta, ‘Allah, irfan, camiler de bütün azameti ve haşmeti ile hâlâ yaşıyormuş. Ben onu içimde kaybettim sanıyordum. Halbuki o kadar çabuk buldum ki...’⁹⁸³ diyen yazar, Allah fikrini zımnen içinde taşıdığını ancak bunun, pratik hayatta yer vermemesinden dolayı, farkında olmadığını belirtir. Yine aynı mektupta, ‘Lakin insanlar, mukadderi değiştiremezler. Bu da bir kader meselesidir.’ ifadeleriyle kadere olan inancını dile getirir.⁹⁸⁴ Ancak yaklaşık bir yıl sonra (9.3.1935) yine Fatma İrfan’a yazdığı mektupta, ‘Bugün dinin bir bardak sudan daha önemsiz, daha kıymetsiz kaldığını görüyoruz.’⁹⁸⁵ diyerek değişen çağla beraber dinin de eski dönemlerde toplumlar üzerinde sahip olduğu etkisini kaybettiğini belirtir. Dinle ilgili bu bakış açısı, yazarın romanlarında da da görülecektir.⁹⁸⁶

Yazarın dine ve din adamlarına bakışını ‘Fermanlı Hoca’ isimli hikayesi özetler. Hikayede, kurnaz, yalancı, dini kaidelere kendi çıkarlarına uyduğu müddetçe riayet eden bir din adamı tipiyle karşılaşılır. Fermanlı Hoca’nın temsil ettiği bu tip ve bu tiple alakalı yazarın bakışı, yazarın hayatının hiçbir evresinde değişmez.

Türk toplumunun toplumsal dinamiği olarak dinin, etkin bir rolünün olmadığı inancındadır. Osmanlı devletini din esasına dayalı bir devlet saymanın çok büyük bir yanılgı olacağını belirten yazar, hem devlet kademesinde Şeyhülislam’ın canının Padişah’ın fermanına bağlı olması sebebiyle, hem de halkın dine hakiki anlamda değer vermediği iddiasıyla bu düşüncesini temellendirir. Osmanlı toplumunda dinin bu konumuna paralel olarak Cumhuriyet döneminde de Anadolu halkı dine fazlaca önem vermemekte, din toplum üzerinde etkin bir rol oynamamaktadır. *Karılar Koğuşu* isimli romanda Anadolu insanının okunan Mevlid karşısında aldığı tavrı samimi bulmayan yazar, bu mevlidi organize edenin bir genel, kadın, olmasını ise, bu toplulukla dinin yeriyle ilgili olarak, ironik bir tarzda, ortaya koyar.

⁹⁸³ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 23

⁹⁸⁴ a.g.e., s. 25

⁹⁸⁵ a.g.e., s. 123

⁹⁸⁶ Kemal Tahir’in müstakil olarak din konusunu ele aldığı bir romanı yoktur. Ancak hemen her romanında arka planda dinle ilgili bazı meseleler gündeme getirilir. Ancak ‘Fermanlı Hoca’ isimli hikayesi tümüyle bir din adamını anlatması bakımından önemlidir.

III.2.OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK VE DÜNYA TARİHİNE BAKIŞ

III.2.1.Osmanlı İmparatorluğu

III.2.1.1.Bir Kimlik Olarak Osmanlılık ve Osmanlı İnsanı

Kemal Tahir, bir Türk romancısı olarak toplumunu tanıma, böylece sanatını sağlam temeller üzerine inşa edebilme amacıyla 'Osmanlı gerçeğine' eğilir. Konusu Cumhuriyet döneminde geçen eserlerinde dahi bu gerçeğin varlığı, romanın temelinde önemle yer alır.

Gibbons'ın 'Osmanlılık, yeni bir ırktır.'⁹⁸⁷ tanımlaması, Kemal Tahir'in bu konudaki yaklaşımının esasını oluşturur. Kemal Tahir, 'Osmanlılık'ı tarihsel koşullar içerisinde, Osmanlı devletinin kurulmasından evvel ortaya çıkmış bir yapılanma olarak düşünür.⁹⁸⁸ Türklerin, Anadolu'ya geçmesine kadar olan tarihlerini dikkate almaz: 'Anadolu Türkleri, Orta Asyalılıkla bütün ilgilerini – fizyolojik ve psikolojik bütün benzerliklerini- yitirmiş yeni bir ırktır'⁹⁸⁹ değerlendirmesinde bulunan Kemal Tahir, bu topluluğun 'Arap din taassubunu anlamağa lüzum görmemiş'⁹⁹⁰ olduğuna da dikkati çeker. Osmanlılık, herhangi bir millete dayanmamaktadır; 'bir 'yabancı kadro, bir devşirme kadro' gerçeğine dayanmaktadır.'⁹⁹¹

Anadolu'ya göç eden ve Osman Bey etrafında toplanan Türklerin yeni bir 'ırk' meydana getirebilmelerini önemli bir başarı olarak görür. 'Attilâ, Cengiz, Timur hazır milletlerin şefleri olduklarından adlarını milletlere veremediler. Osman yeni bir ırka adını verdi. Çağında görüldüğü gibi müteassıp-yobaz olsaydı çevresine toplanan Rumlardan ve Muhtedilerden yeni bir ırk (Millet) meydana getiremezdi.'⁹⁹² diyen Kemal Tahir bu görüşünü, *Devlet Ana* romanında Osmanlılığı tercih eden Rum genç Mavro'nun şahsında işler.

Notlar'nda, 'Osmanlılar, kendi bünyeleri içinde inkişaf imkanlarını çoktan kaybetmiş, güdük bir göçebe pederşahî tanya idiler'⁹⁹³ değerlendirmesine yer veren yazar, ifade etmese de, Osmanlılığın diğer milletlerin katılımıyla oluşan dinamik sayesinde atılıma geçtiğini düşünür. Zira o, Osmanlılık tabirinde herhangi bir ırkî yan görmez. Ona göre Osmanlılık sözü, 'etnik değil, politik bir tabirdir.'⁹⁹⁴ Bütün bunların neticesi olarak Kemal Tahir, Anadolu'nun

⁹⁸⁷ Notlar 10, s. 150

⁹⁸⁸ a.g.e., s. 457

⁹⁸⁹ a.g.e., s. 71

⁹⁹⁰ a.g.e., s. 49

⁹⁹¹ Dünya Osmanlı araştırmacılığına Gibbons'ın takdim ettiği bu anlayış, 1960'larda Osmanlı'yla ilgili bir 'çıkış' arayan Türk Solu için yeni bir fikir gibi görülmüş, Kemal Tahir de söz konusu anlayışın Osmanlı'ya ait bir yerliliğe imkan tanınması sebebiyle önem vermiştir. Ancak Gibbons'ın görüşleri başta Halil İnalcık olmak üzere birçok Osmanlı uzmanı tarafından eleştirilmiş ve bugün çok büyük oranda aktüalitesini kaybetmiştir.

⁹⁹² Notlar 14, s. 67

⁹⁹³ Notlar 10, s. 50

⁹⁹⁴ a.g.e., s. 168

Türkleşmesinden değil, ancak Osmanlılaşmasından bahsedilebileceğini iddia eder.⁹⁹⁵ Yazar, oluşan bu ‘yeni ırk’ın insanının da farklı ve kendine mahsus özellikleriyle ön plana çıkan ve bu özelliklerini devletiyle olan ilişkisine de yansıtan ‘Osmanlı insanı’na vurgu yapar.

Yazar, tarihin insanla olan münasebetinde insanı tümüyle pasif bir konumda kabul etmese de birinci rolü tarihe verir. ‘Tarih’ ana başlığının alt yapısını ise, ‘coğrafya ve idari yapı’ oluşturmaktadır. Bu sebeple Osmanlılık nasıl ki tarihsel süreç içerisinde⁹⁹⁶ oluşmuş yeni bir ırksa, Osmanlı insanı da aynı tarihsel şartların oluşturduğu yeni bir insandır.

Kemal Tahir, ‘Evlerini, ev eşyalarını, giyimlerini, yemelerini, içmelerini, önemli hizmetçilerini arttırmayan, hiçbir çeşit istihale girmeyen, göçebelikten oturluğa geçmiş, oturluktan tekrar göçebelğe sürülürüm diye ödü kopan çelebi, ihtiyatkar, gözü tok bir insan topluluğu’⁹⁹⁷ olarak takdim ettiği bu topluluğun temel özellikleri olarak şu hususları kaydeder:

‘Osmanlı ırkçı olmaz, dindar olmaz, üretici olmaz, herkesi kolayca Osmanlı yapabildiği halde, kimseyi kendisine katamaz, kendisi içinde eritemez, dilini de malı gibi savunmaz. Temelde hiçbir kutsal bağ tanımaz. Yemininde duramaz, tutamaz, yalanı kolay söyler... Gerekirse ne komuta etmekten hoşlanır ne de komuta altına girmekten. Kendisini asker millet sandığı halde, askerliği angarya sayar... En önemli, en kutsal işleri usanana kadar tutar, hemen de usanır... Dostluğa bağlıdır. Dostlar, kendisinden tembelliğini dalgalandıracak davranışlar istemedikleri yere kadar... Kırıp dökücüdür. Pistir. Çünkü kendi malını bile kendi malı saymaz. Oturduğu yeri hemen kalkıp gidecek, bir daha da oraya hiç uğramayacak gibi kirletir... Osmanlıya laf sökmeyiz. Dalkavukluğu, uydurma övmeyi sever görünse de, söz gelimi, Alman milleti gibi yalan övmelerden hemen ateşlenip aklını kaybetmez. Kendi çalışma, yaratma değerini iyi bilir. Bildiği için de, uydurma örneklerden hoşlanır ama coşmaz. Birisinin kendi yerine kendisi için düşünmesine bayılır. Hiç kimsenin düşünmeyeceğini bildiği halde, bunu aklına getirmemeyi becerir. Kendisini aldatarak avunur, rahatlar... Temelde kan dökücü, düşüncesini kabul ettirmek için baskı yapıcı, bir şeyi almak için kalkıcı, bunu alıcı değildir. Oturduğu yerde gevezelik etmeyi bile temelde kişiliğini tembelliğine aykırı bulur... Aşırı neşeli, aşırı

⁹⁹⁵ a.g.e., s. 458

⁹⁹⁶ Bu sürecin Marksist bir süreç olduğu hatırdaki tutulmalıdır.

⁹⁹⁷ Notlar 10, s. 49

kederli değildir. Uzatmaz. Hepsi kısa, hemen avutur. Arsızlanır. Uyar, alışır. Ama uygunluğu alışkanlığı, tembelliğine doğrudur. Tembelliği, mal sahibi olamayacağına, talandan kurtulamayacağına yüzdeyüz inanmasından ileri gelir. Talan yasası içinde yaşamaktan bunalmaz.*.. Kişiliği inkişaf etmediğinden dayanışmayla bu olağana aykırı durumdan kurtulmayı düşünmez. Talan, işine gelmeyecek kadar varlıklı olması da, kendisini dayanışmaya götürmez. Tek başına gücünün yettiğini kurtarmak biricik düşüncesidir... Göçebe değildir. Feodal değildir. Din yapıcı – din devleti kurucu değildir. Padişahları, Batı anlamında despot değildir. Sınıf devleti değildir. Devletçidir. (Merkezi despotik iktidar). Çağında göre halkçı. Yabancıardan müessese alma bakımından devrimci. Çağına göre Batıya bakarak gerçekten laik. Asyalı üretim biçimine çok yakın bir toplum kurucu devlet.⁹⁹⁸

Söz konusu edilen insan tipine bakıldığında, Kemal Tahir'in daha ziyade Osmanlı insanında olmayan özelliklerden söz ettiği görülür. Yazarın çizdiği bu çerçevedeki insan, devlet kurucusu olabilir mi? Hakikatte bu insanının öne çıkan ilk özelliği aktif olmayışı, pasif bir hal içerisinde hayatını devam ettirişidir. Kemal Tahir'in Osmanlı insanının farkı ve gücü olarak kaydettiği husus da budur. Yazar, Osmanlı insanının Batılı insan tipinden farklı olarak sömürü zihniyetinde olmadığını, değerler karşısında takındığı kaypak tavırdan dolayı herkese hoşgörü ile baktığını böylece fetih politikasını çok çaba sarf etmeden başarıya ulaştırdığını ifade eder. Burada en önemli nokta, Osmanlı insanının mülkiyet anlayışıdır. Evvela, bu insanının dramı yoktur. İnsanı tabiatla boğuşmaya iten, onu sömürücü bir tip haline getiren 'tabiatla boğuşma'⁹⁹⁹ yoktur. Osmanlı insanı, bir kavganın insanı değildir; sahip olamayacağına inandığı mülkiyet karşısında mütevekkil tavır takınan insandır.

Osmanlı insanının devletsiz yapamayacağına inanan yazar, bu hale rağmen bu insanın devleti sahiplenmediği inancındadır: 'Osmanlı devletinin sahibi yoktur.'¹⁰⁰⁰

Kemal Tahir, entelektüel birikimden uzak gördüğü Osmanlı insanını gerek bu hususta gerekse politik işlerde 'kalıpcı' olarak kabul eder. Ona göre Osmanlı insanı, 'kafa ve gövde

* Kemal Tahir'in 'talan' konusundaki düşünceleri zamanla değişmiştir. Ayrı bir alt başlık olarak ele aldığımıza da görüleceği gibi, Kemal Tahir, Osmanlı tarihiyle ilgilenmeye başladığı ilk yıllarda, Marks'ın Doğu toplumlarını izah ederken başvurduğu 'talan' düşüncesinin etkisiyle, Osmanlı toplumunu da 'talan toplumu' saymaktadır. Ancak daha sonra bu fikrini değiştirmiş ve Osmanlı'nın talanla ilgisinin olmadığını, bu toplum yapısının başka bağlamlarda ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber, Osmanlı insanıyla ilgili değerlendirmelerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

⁹⁹⁸ Notlar 10, s. 24 – 28, 338-339

⁹⁹⁹ a.g.e., s. 48

¹⁰⁰⁰ a.g.e., s. 25

tembelliği yüzünden iş yerine, sözle avunur. Karşısındakini de avutur. Sayı anlayışı gelişmemiştir. Zaman ölçüsü, genişlik, uzunluk ölçüleri çocuk kavramazlığında kalmıştır.¹⁰⁰¹

Yazar, Osmanlı insanında kişilik ve mülkiyet hakkı gevşek olduğundan dolayı aile bağlarının, sağlam görünse de, temelde ‘cıvık’ olduğu inancındadır. Osmanlı insanıyla ilgili olarak romanlarında da zaman zaman gündeme getirdiği, cinsel açlık konusunu ise bu insan tipinin ‘ruh tembelliğine’ bağlar.

Osmanlı insanının ölüm karşısında takındığı tavrı da mülkiyetle olan ilişkisiyle ilgili olarak düşünerek, bu insanının boğaz tokluğuna, günübürlük yaşama çizgisinde kaldığını ifade eder. Osmanlı insanı devamlı olarak umutsuzluk içerisinde yaşadığından dolayı ölümle olan ilişkisi, hayat boyunca karşılaştığı olağan herhangi bir hadiseyle olan ilişkisi gibidir.

Dinle olan münasebetinde de Osmanlı insanını ‘gevşek’ bulan Kemal Tahir, bu insanın ‘gerçekle ilgisi olmadığı için, gerçeklerin bittiği yerden sonrası için bir sığınak – metafizik dinsel bir sığınak – aramayı aklına getirmedini.’¹⁰⁰² düşünmektedir. Anadolu insanı, dinle ilgili herhangi bir kaygı taşımadığından dolayı, dinin aslını merak edip kitaba yönelmez. Din bilgisini daha ziyade şifahi düzeyde tutar. ‘Kur’an’ın Türkçe’sini bile merak etmemiştir.’¹⁰⁰³ Anadolu toplumundaki bu durumu, Türklerin İslamiyet’e geçme ve Anadolu’ya göç etme süreci içerisinde ele alan yazar, Türklerin Anadolu’ya gelmeden ancak yüz yıl önce Müslüman olduklarını, bu sebeple tam bir İslamiyet telakkisinin yerleşmediğini, sadece ‘cila halinde kalmış bir İslamiyet’ inancının yerleştiğini, cılanın altındaysa, Şamanlığın bulunduğunu ifade eder.¹⁰⁰⁴ Anadolu’ya göç edilmesinden sonra da, burada İslamiyet’in (Sünni İslamlık) insanlara ‘zorla kabul ettirildiğini’ belirterek, insanları gönüllerindeki eski inançlarını ‘hiçbir zaman söküp atmadığını’ ifade eder.¹⁰⁰⁵ Bunun neticesi olarak ‘Anadolu halkları, bilhassa köylüler ve göçebeler, Şamanlık, Hristiyanlık, İslamlık (Batınlık) karışımı bir inanç’¹⁰⁰⁶ sahip olmuşlardır.

Ona göre Osmanlı toplumunda din, ‘herhangi bir eşya’dır ve hiçbir zaman ‘eşya ve araç anlayışından’ öteye geçememiştir.¹⁰⁰⁷ Bu değerlendirmelerin yanı sıra Kemal Tahir, Anadolu insanındaki din düşüncesinin ‘yapılan gayr-i ahlakî veya yasak işler için bir örtü’ seviyesinde kaldığını belirtir:

¹⁰⁰¹ a.g.e., s. 25

¹⁰⁰² a.g.e., s. 24

¹⁰⁰³ a.g.e., s. 27

¹⁰⁰⁴ a.g.e., s. 479

¹⁰⁰⁵ a.g.e., s. 337-338

¹⁰⁰⁶ a.g.e., s. 98

¹⁰⁰⁷ a.g.e., s. 129

‘Anadolu’da din, çok az kişide bir Allah – kul ilintisi (metafizik bir sosyal müessese) halindedir. Herkes Müslüman olduğu halde, hiç kimse Müslümanlığın şartlarını yerine getirmeye çabalamaz. (Yani din, Anadolu haklarında birkaç önemsiz yasak sayılmazsa – söz gelimi domuz eti yemek, gavura kız vermek gibi- tamamıyla bir sosyal müessese oluşu halde) gene de, birçok kişisel çıkarların, düşmanlıkların, alçaklıkların perdesi olarak kullanılır.

Aramadan, bir çeşit alışkanlıkla – kolayca kaçma alışkanlığıyla – yaparlar. Suçüstü yakalananlar da utanmazlar. Karşısındakileri küçümseyen, çok bilmiş bir anlamda sırtırlar. Bu sebeple yaptıklarıyla söyledikleri birbirini hiç tutmaz. Her fırsatta, değerli değersiz her şeyi duraklamadan aşırıdıkları halde, bunu gayet iyi bilenlerin, karşısında bile, hırsızlığı ahlaksızlık saydıklarını söyler durular. Fırsat bulursa her çeşit ahlak gösterisine karşısındakilerle eğlenmek için yaparlar.

Hiç kimseye saygı duyuramadıkları için, hiç kimseye, hiçbir kutsal varlığa saygı duymazlar.

Kullanış biçimi onun metafizik bir ihtiyaçtan gelmeyip tamamıyla soysa –ekonomik işlere yarar halde olduğunu gösterir. Bunun en iyi Anadolu Türkü’nde din vardır da – Batı anlamında – inanç yoktur, sözü anlatır. Anadolu Türk insanı, imanı – bir anlamda kara yobazlığı ekonomik – sosyal meselelerini, kişisel meselelerini halletmekte kullanırken var gibidir.¹⁰⁰⁸

Kemal Tahir, insanda ahlaka büyük önem vermektedir. Ahlaka etki eden hatta büyük oranda şekillendiren önde gelen kurumlardan biri, dindir. Dolayısıyla dinin Anadolu insanının ahlakına, az ya da çok, etki etmesi gerekmektedir. Ancak yazara göre olumlu anlamda bir etkisi olmadığı gibi; aksine, ahlaksızlıklara zemin hazırlamaktadır. İnsanlar, toplumun sosyal bünyesinde önemli bir rolü ‘var gibi gözüken’ dine sığınarak aslında inanmadıkları ve gerçekte paylaşmadıkları bir ahlak inşa etmekte ve gayr-i ahlaki işlerini bu yapı üzerinden yürütmektedirler. Bu noktada yazar, dinle ahlak arasında kesin bir ayrım yapar ve ahlakı tamamen seküler değerler üzerine inşa eder.

Osmanlı insanının kahramanlık anlayışını ‘haydutça’ olarak değerlendiren yazar, bu insanın duygulandığı kadar çabuk unutulmasından dolayı, ‘Osmanlıyı aklından, çıkarından olduğu kadar duygularından da tutmak imkansızdır.’¹⁰⁰⁹ demektedir.

¹⁰⁰⁸ Notlar 8, s. 107 - 108

¹⁰⁰⁹ Notlar 10, s. 27

Osmanlı insanının soyla olan münasebetine değinen yazar, Osmanlıda soyluluk anlayışı olmaması sebebiyle, bu insanın ‘kişi özgürlüğünü idrak edemediği’ kanaatindedir. ‘Özgürlüğünü de, ekmeğini de ne adam gibi ister, ne de savunur.’ diyen Kemal Tahir, Osmanlı insanının her türlü bağıllığının çabuk geçtiğini, bu sebeple dostluğunun kolayca düşmanlığa döneceğini belirtir.

Kemal Tahir Osmanlı insanını ve Osmanlı kimliğini, mülkiyetle olan ilişkisi noktasında ele alır. Marks’ın Doğu toplumları için çizdiği hüviyeti ve insan tipini doğru bulmayan yazar, Marksizm’i sadece bir düzlem olarak kabul eder ve Osmanlı’nın kendine mahsus oluşturduğu mülkiyet ilişkisi sayesinde yine kendine mahsus insan tipini oluşturduğuna inanır. Kemal Tahir, Osmanlı’yı yeni bir ırk olarak kabul ettiğinden dolayı, daha önceki başka milletlerden hareketle kimlik veya tip tanımlamasına girişmez. Ona göre Osmanlı insanı Anadolu’nun ortasında toprağın ve diğer iklim şartlarının yanı sıra Doğu’nun genel karakterinden önemli izler taşıyan siyasal ve sosyal yapının oluşturduğu yeni bir insan tipidir. Bu sebeple Osmanlı Devleti dünya yüzündeki herhangi bir devlete eşit tutulamayacak veya herhangi bir devletin yönetim biçimiyle beraber telif edilemeyecek bir yapılanmadır. Aynı şekilde Osmanlı, Marksizm’in bazı dış çerçevelere uymakla beraber kendi teorisini ve kendi pratiğini kendi kendine oluşturmuş ve çerçevesini de kendisi belirlemiş bir alemdir. Bu sebeple Osmanlı, tümüyle bu dünyanın dışında şekillenen bir çerçeve veya şemayla izah edilemez. Osmanlı, ancak, Osmanlı’nın içinden, kendi bünyesinden hareketle tahlil edilebilir, anlaşılabilir. Bu durumu, Osmanlı’nın dünya tarihi içerisinde yüklendiği misyon da desteklemektedir.

Kemal Tahir, Osmanlı’nın tarih içindeki yerini net bir şekilde çizer ve bu hususta hayatının hiçbir döneminde değişim göstermez. Ona göre Osmanlı’nın değişmez ve değişmemesi gereken misyonu, Doğu’yu, ‘sömürücü Batı’ya karşı savunmaktır. Yazar, Osmanlı’nın bu görevi yerine getirdiği yıllarda güçlü olduğunu iddia eder:

‘Osmanlılar, tarihin kendilerine yüklediği temel ödevi – Batı sömürüsüne karşı Doğu’yu korumak ve savunmak ödevini güçleri yettiği sürece gözlerinden hiç uzaklaştırmamışlar, Batılılarla her karşılaştıkları yerde, bu ödevi yigitçe sadık kalmışlardır. Doğu ile Batı arasındaki her boğuşma, Batılı sömürün Doğuyu, fırsat buldukça utanmaz bir hırsla soyması boğuşmasıdır.’¹⁰¹⁰

¹⁰¹⁰ a.g.e., s. 459

Kemal Tahir'in Osmanlı'ya biçtiği misyon, Doğu – Batı çatışması ekseninde temellenen bir diyalektiğe dayanmaktadır. Yazarın bu düşüncesinin kaynağına baktığımızdaysa, Wittek'in, 'Avrupa'daki Hristiyan ülkelerden vazgeçme zorunluluğu, Osmanlılığın var olma sebebini ortadan kaldırmış oldu.'¹⁰¹¹ düşüncesinin önemli bir tesirinin olduğu görülür.

Yazarın Osmanlı'ya böyle bir misyon yüklemesinin hatta Osmanlının varlığını bu misyona bağlamasının sebebini şu değerlendirmesinde açıklar:

'Toplumların dağılması, tarihsel amaçlarını yitirdikten sonra başlar. Tarihsel amaçlarını yitirmiş toplumların kişileri ne kadar bilgili, hünerli, atılgan, cesur olurlarsa olsunlar, amaçlarına sırt çevirilmiş durumda iseler, bütün bu yaşama güçleri aleyhlerine işler. (Dağılmayı hızlandırır.)'¹⁰¹²

Kemal Tahir, Osmanlı'nın varoluşundaki en büyük amil olarak onun tarih karşısında yüklendiği misyonu gördüğü gibi, yıkılışa sürüklenmesinde de en büyük sebep olarak bu misyondan uzaklaşmasını görür.

III.2.1.2. Osmanlılıkta Türklüğün Yeri

Kemal Tahir'in Osmanlılık kimliğinin çerçevesini çizerken üzerinde durduğu önemli konulardan biri, bu kimliğin oluşumunda Türklüğün oynadığı roldür. Yazarın yaşadığı süreç içerisinde değiştirdiği fikirlerinden biri, bu konudur. Kemal Tahir, ilk dönemlerde, muhtemelen Osmanlılığı yeni bir ırk saymasının verdiği heyecanla, Osmanlılıkta Türk unsurunun bulunmadığını iddia eder. 'Osmanlılık, Türklerle değil, Rumlarla başlamıştır.'¹⁰¹³ diyen yazar, Anadolu'ya göç eden Türklerin devşirmeler içerisinde adeta başkalaşarak, oluşan yeni ırkın unsuru haline geldiğini belirtir. 'Osmanlı devletinde Anadolu Türklüğünün yeri en küçük nüfuslu, en çok horlanan ekalliyet (azınlık) yeridir.'¹⁰¹⁴ ifadelerini kaydeden Kemal Tahir, başka bir değerlendirmesinde, Osmanlılıktaki Türklerin yerinin 'Rumların, Sırpaların, Bulgarların, Arnavutların ve Arapların' yerinden farklı olmadığını, sarayda konuşulan dilin Türkçe olmasının bu gerçeği değiştirmeyeceğini belirtir.¹⁰¹⁵

Kemal Tahir'in bu değerlendirmeleri Osmanlı'daki devşirme sistemiyle ilgilidir. Osmanlı, kuruluş döneminden itibaren yerleştirdiği devşirme sistemi sayesinde bünyesine

¹⁰¹¹ a.g.e., s. 73

¹⁰¹² Notlar 12, s. 9

¹⁰¹³ Notlar 10, s. 229

¹⁰¹⁴ a.g.e., s. 55

¹⁰¹⁵ a.g.e., s. 217

kattığı Türk dışı tüm unsurları devletle bağlantılı hale getirebilmiştir. Küçük yaşta alınan ekalliyet çocukları Osmanlılık şuurunun verildiği bir eğitimden geçirilerek ‘Osmanlı kılınıyorlardı.’ Daha sonra devlet yönetiminde önemli kademelere gelen bu insanlar, geldikleri milletlerle ilgilerini neredeyse yok ediyorlardı ama bir Türk de olmuyorlardı. Bu durumda ortada melez bir kültür ve kimlik olarak Osmanlılık kalıyordu. İşte Kemal Tahir’in Osmanlılıkta Türklüğü yok saymasının sebebi bu olmalıdır. Bu değerlendirmeye yazarın şu cümlelerini dayanak olarak kaydetmek mümkündür:

‘Osmanlılık, kaynak olarak belki herhangi bir Türk aşiretinden gelmiştir. Belki de kaynak Kayı aşiretidir ama, Osmanlılık daha ilk adımda, Anadolu Türklüğüne sırtını çevirmiş, bir devşirme kadro haline gelmeyi başarmıştır.’¹⁰¹⁶

Yazar, daha sonra, bu yaklaşımında, Türk unsuru lehine yumuşar. Şu değerlendirmeler, yazarın bu konudaki bakışının zamanla Türklük lehine değiştiğini gösterir:

‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Türklüğün gerçek yeri.

- a- Bu imparatorluk, bir Türk İmparatorluğu’dur. (Türkler tarafından kurulmuş bir imparatorluktur. Türkler bu imparatorluğun kuruluşunda, geliştirilişinde (idaresinde) Türkleri ve Türkleştirdikleri (daha doğrusu Osmanlılaştırdıkları) – Osmanlı Türkü haline getirdikleri insanları – Osmanlıları – kullanmışlardır.
- b- Osmanlı İmparatorluğu Batılı anlamda sınıfsal bir topluma dayanmadığı için devlet kadroları, reayadan ayrı gibi görünür, oysa kadrolar sonuna kadar ve en yüksek yere kadar – sadrazamlığa kadar – bütün reayaya açıktır. (Din, mezhep, cins, soy farkı kesinlikle gözetilmemek şartıyla, salt Müslüman olması , (o da isterse yüzeyde) fakat sapına kadar Osmanlı olması vazgeçilmez şarttır. (Osmanlılığın içerde peydahlanan satılmış ellerce yıkılmağa başladığı zamandan bu yana, bu imparatorluğun Türklükle olan ayrılmaz bağları görmezden saklanmak istenmiş, Türkler kendi imparatorluklarında, satılmış devşirmelerce azınlık gibi gösterilmek, bizzat Türkler’e bunu böylece kabul ettirmek namussuzluğu yürütülmüştür. Nitekim İmparatorluk yıkılırken yıkıldıktan sonra yeni durumun Türkler’e yeni bir kurtuluş gibi yutturulabilmesi bundandır ve bu namussuzluk vatansız vatan hainleri tarafından yapılmıştır, hala da

¹⁰¹⁶ Notlar 12, s. 30

yapılmaktadır. Buradaki çekişme, imparatorluğun yeniden eskisi gibi kurulabileceği gibi avanak bir düşünceden ya da yıkıldığı dönemde başka türlü davranılsaydı belki yıkılmazdı hülyasından gelmektedir.¹⁰¹⁷

Yazara göre Türklük, bu kimliğe rengini veren unsur değildir. Çünkü bu kimlik, ortak bir kimlik olup tek bir millet vasıtasıyla tanımlanması mümkün değildir. Yazar, özellikle Osmanlı'nın son yıllarında Osmanlılıkta Türklüğe vurgu yapan anlayışların Batılı dış güçlerin oyunu olduğu inancındadır. Çünkü ona göre, Osmanlı imparatorluğu bir Türk imparatorluğudur ama Osmanlılık bir Türk kimliği değildir*, Osmanlılık bir bütündür. Bu bütün içerisinde herhangi bir milletin ön plana çıkarılması bu bütünün parçalanması anlamına gelmektedir. Bu noktada Kemal Tahir'in Osmanlıdaki Türk unsuru ile ilgili olarak ön plana çıkardığı üçüncü husus görülmektedir: 'Osmanlılık (*Türk milliyetçiliği anlamında kullanıyor. s.c.*)' bir batı milliyetçiliği görüşü olup Osmanlılara yutturulmuş bulunan Türklükle katıyen karıştırmamak gerekir. Osmanlılık, Anadolu halklarının ırk meselesini bir yana bırakarak ırk meselesini bir tarihsel – sosyal müessese gibi gerektiği kadar alarak kendilerinin hem de yoktan var ettikleri bir devlet temelidir.'¹⁰¹⁸ şeklindeki ifadeleriyle milliyetçilik karşısında Osmanlılığın durumunu ortaya koyan Kemal Tahir, milliyetçiliğin yüzeyde Türk milletini ön plana çıkarıyor gibi görünmesine rağmen, Osmanlılık kimliğini yok etmesi sebebiyle Türklüğe zarar verdiğini iddia eder. Bu durumda Osmanlılık karşısında geliştirilen milliyetçi görüş Türklüğü bir yapı ve bünye olarak 'büyütmek' yerine daha küçük guruplara ayırarak 'küçültmektedir.' Bu hususta, 'Bugün karşımıza Lazlık ve Kürtlük çıkarsa bunun suçu bizde – biz Osmanlılarda-dır. Çünkü Anadolu hakları Türk halkları değil, Osmanlı halklarıdır. Türklük, aslında Osmanlı olan bir toplum için birleştirici bir unsur olarak değil, ayırıcı, dağıtıcı bir unsur olarak düşmanlar tarafından düşünülüp bize dayatılmış bir tutumdur.'¹⁰¹⁹ değerlendirmesini yapar. Osmanlılık içine sokulan Türklük bilincinin Türkler'i uyandırma amacına yönelik olmadığı aksine onlara kurulmuş bir tuzak olduğu inancındadır. Türklüğe vurgu yapanlar tarafından ortaya atılan 'Anadolu Türklüğü', 'Anadolu Türk Halkları'* gibi

¹⁰¹⁷ Notlar 12, s. 295

* Yazarın şu değerlendirmesi bu konuyla ilgili olarak göz önünde bulundurulmalıdır:

'Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Türk İmparatorluğu olmadığını söylemek, tepeden tırnağa ve iliklerine kadar namussuz olmadıkça göze alınacak bir rezillik değildir' (Notlar 10, s. 442)

¹⁰¹⁸ Notlar 8, s. 117

¹⁰¹⁹ Notlar 12, s. 274

* Bilindiği gibi Kemal Tahir'in notları, yazarın vefatından sonra yayınlanmıştır. Bu sebeple yazar tarafından son hali verilmiş olmak gibi bir özellikten uzaktırlar. Bunun neticesi olarak zaman zaman bazı kavram tashihini gerektiren durumlarla karşılaşılabilir. Örneğin, yazarın düşüncesinin ana yapısını söz konusu ettiğimiz bölümde 'Anadolu Türklüğü' kavramını genel Türk tarihi içerisinde farklı bir yere oturttuğu, adeta bu kavramı yeni bir yaklaşım olarak heyecanla karşıladığı belirtilmişti. Ancak burada da bu kavramın Anadolu'yu parçalama amacında olanların çıkardığı bir kavram olarak değerlendirir. Bu durumu, bir çelişki olmaktan öte, son tashih

tanımlamaların birer aldatmacadan ibaret olduğunu ve nihayetinde Anadolu'yu parçalama gayesini taşıdığını belirtir.¹⁰²⁰ Kurulan bu tuzağa düşen Osmanlıları büyük bir 'aldanmışlık' içinde gören yazar, 'Osmanlılığın kendini apansız Türk sayması, daha başka deyimle Türklüğünü hatırlaması, İmparatorluğu meydana getiren diğer bütün milletlerin millî şuura varıp ayrılma isteklerini susturulamaz hale getirmelerinden hatta bunu birer ikiyeşer başarımlarından sonra meydana çıkmış bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Nitekim, dağılmanın tamamlanmasına kadar, imparatorluğun asıl sahibi sayılan Anadolu Türklüğü bu cahillikten hiçbir kazanç elde edemedikten başka milyonlarca insanını, yüz milyonlar tutarında malını kaybetmiş, en sonunda da ana vatanının 1918'e kadar çeşitli ayaklanmalar sayılmazsa üç dış savaşta tehlikeye düştüğünü görmüştür.'¹⁰²¹ cümleleriyle bu 'aldanmışlığın' Osmanlılık için neye mal olduğunu belirtir.

III.2.1.3. Osmanlı'nın Oluşum Şartları ve Kuruluşu

Osmanlı tarihi, dünya tarihinin en önemli olaylarından olmasına rağmen özellikle kuruluş yıllarıyla ilgili kaynak yokluğu bu dönemi bir muamma haline getirmiştir. Osmanlı devleti ne zaman, hangi şartlarda, kimler tarafından veya hangi unsurlar vasıtasıyla kurulmuştur? İlk dönem devlet ve toplum yapısı nasıldır? gibi sorular bu dönemle ilgili olarak çokça tartışılan hususlardandır. Bu konuda çalışan araştırmacılar, daha sonra kaleme alınan tarihlerden veya eldeki sınırlı kaynaklardan hareketle bu sorulara cevap bulmaya çalışmışlardır. Ne var ki ortak bir kanaate varılamamıştır. Kemal Tahir de bu dönemle ilgilenen bir aydındır.¹⁰²²

Kemal Tahir, Osmanlı devletinin bozuk A.T.Ü.T. şartlarında kurulduğu inancındadır. Ona göre, o dönemde Anadolu'daki şartlar ancak buna imkan vermektedir:

‘Anadolu’nun tarihsel-sosyal şartları Osmanlı İmparatorluğu gibi bozuk A.T.Ü.T. devletinin kurulmasına elverişli bulunduğu gibi, Osmanlılığı meydana getiren çekirdek toplum ve bu çekirdek toplumun

yazar tarafından yapılmamasının neticesi olarak kabul etmek daha makul görülmektedir. Bu durumlarda yazarın kavrama verdiği anlamı ve hakkında yaptığı değerlendirmeyi söz konusu edilen metnin genelini göz önünde bulundurarak ele alınması halinde problem büyük oranda çözülecektir. Bu teklifi yazarın başka bölümlerde söz konusu edilecek kavram tanımlamaları ve değerlendirmeleriyle ilgili olarak da düşünmek mümkündür.

¹⁰²⁰ Notlar 12, s. 275

¹⁰²¹ a.g.e., s. 32

¹⁰²² Yazarın Türk tarihiyle ilgili değerlendirmelerini tahlile geçmeden önce, şu husus belirtilmelidir: Kemal Tahir, evvela bir sanatkar-entelektüeldir. Ancak çok okuyan, çok araştıran ve tecüssüsünün merkezine toplumunu tanımayı, bunun için de toplumunun tarihini yerleştiren bir sanatkar – entelektüeldir. O, Osmanlının kuruluşuyla ilgili olarak yeni bulgular veya yeni bilgiler peşinde olmaktan ziyade kendi düşüncesi çerçevesinde bu hadiseyi yorumlama gayretindedir. Bu sebeple bu çalışmada atılacak başlıklar, bir tarih kitabındaki başlıkları hatırlatıyor olsa da tamamıyla ortaya konulan fikirlerin tahliline yöneliktir.

çevresindeki Türkler ve Türkleşmiş Anadolu halkları da böyle temelinde bozuk A.T.Ü.T. şartları bulunan bir devletin kurulmasına yarayacak özellikte ve nitelikteydi. Batının feodal sistemi ve yıkılmağa doğu giden bu sistemin iç boğuşmaları Osmanlı İmparatorluğunun Batıya doğru yayılıp yerleşmesini kolaylaştırdığı gibi, yüzyıllar boyu, Doğuda büyük bir göçün belirmemesi de bu imparatorluğun uzun ömürlü olmasını sağladı. Osmanlılar, insan özellikleri –mülkiyet anlayışları – bakımından kurdukları bozuk A.T.Ü.T. sistemine dayanan devlet türünden başka bir ekonomik – sosyal topluluk meydana getiremezlerdi. Dünyanın ve bulundukları mıntikanın tarih ve coğrafya şartları kadar, böyle bir devletin kurulup bu kadar uzun yaşamasında, Osmanlı insanının oluşumunun, dünya görüşünün, mülkiyet anlayışının da birinci derecede etkisi vardır.¹⁰²³

Bu yaklaşımda, Marks'ın Doğu'da devletlerin oluşumuyla ilgili olarak ileri sürdüğü tezin etkisi görülür. Kemal Tahir oluşumu, büyük oranda Osmanlının ortaya çıktığı yılların sosyal, siyasal ve coğrafi şartlarına bağlar. Yine Marks'ın Doğu'yu izah ederken başvurduğu temel argümanlardan olan, Doğunun devletsiz yapamayacağı, Doğu halklarının ancak bir devletin vesayetinde varlığını devam ettirebileceği şeklindeki değerlendirmelerin, izleri görülür.

Yazar, 'bir çöküntü çağı ürünü'¹⁰²⁴ saydığı Osmanlı'nın aynı çöküntü çağını yaşayan diğer Anadolu beyliklerinden öne çıkmasını; bünyesinin, devlet kurmaya 'öteki Selçuklu döküntüsü beyliklerin bünyesinden daha uygun'¹⁰²⁵ olmasına bağlar. Osmanlı'nın kuruluşuna yardım eden unsurlara ek olarak, Batı'nın o yıllarda saldırganlığını tümüyle yitirmiş olmasını ve Osmanlı'nın 'savunma zorunluluğundan değil, önündeki boşluğu kaplamak zorunluluğundan' harekete geçerek durumun uygunluğundan yararlanmasını sayar.

Kemal Tahir, Osmanlı'nın oluşum döneminin iyi kavranılamaması durumunda, Osmanlı'nın ortaya koyduğu medeniyetin kavranılamayacağı kanaatindedir. Yazar, Osmanlıyla ilgili olarak iki temel yanlışın varolduğunu ifade eder:

1) Osmanlının 'bir aşiret-göçebe-kabile devleti' sayılmasıdır.¹⁰²⁶ Kemal Tahir, Osmanlı'nın Batıdaki gibi feodal mahiyetli bir aşiret yapılanması olmadığını, Orta Asya'da görülen 'talancı-aşiret-göçebe-kabile' kuruluşlarındaki gibi 'başka' özellikler üzerine

¹⁰²³ Notlar 10, s. 368

¹⁰²⁴ a.g.e., s. 94

¹⁰²⁵ a.g.e., s. 126

¹⁰²⁶ a.g.e., s. 411

kurulduğunu belirtir. Bu düşüncenin temelinde yine Marks'ın Doğu'yla ilgili yaklaşımını görmek mümkündür. Marks, sınıfların bulunmadığı Doğu'da devletin, sınıflar dışı hatta toplumdan önce gelerek var olduğu kanaatindedir. Kemal Tahir, kendi düşüncesine dayanak olarak, Osmanlı'da Rum, Yahudi, Arap, Acem gibi Türk dışı unsurların, devlete olan gerçek bağlılıkları ölçüsünde Türk unsurla aynı haklara sahip olmalarını gösterir. Burada da Wittek'in Osmanlı idari yapısıyla ilgili olarak ileri sürdüğü 'memur devleti' yaklaşımının yattığı görülmektedir.

2) Osmanlı'nın 'dinsel-şeriata dayalı Müslüman-sünni otokratik devlet' sayılmasıdır.¹⁰²⁷ Yazar, Osmanlı'nın varoluşunu, din yapıcılığa borçlu olduğu şeklinde göstermenin 'uydurma, gerçekleri kabaca çiğneyen bir düşman yargı' olduğunu belirtir.

III.2.1.4. Kerim Devlet – Memur Devleti

Kemal Tahir, mülkiyet eksenli çözümlemelerinde Osmanlı devletini 'Kerim devlet' olarak niteler. Buradaki kıstas, Osmanlı'da bireysel mülkiyetin olmamasıdır. Yazarın Osmanlı'nın ekonomik ve idari yapısından hareketle ulaştığı bu kanaate göre Osmanlı, kerim devletin temel özelliği olan 'toprağın belli ellerde toplanmasının önlenmesi' hususunu başarıyla uygulamıştır.¹⁰²⁸ Başka bir değerlendirmesinde kerim devlet yerine 'hayırlı devlet' tabirini kullanan yazar, bu devlette, devletin biricik dayanak olduğunu ve devletin toplumdan (milletten) önce geldiğini belirtir.

Yazar, kerim devletin ortaya çıkma gerekçesi olarak Doğu coğrafyasını gösterir. Bu coğrafyada özellikle tarım ve üretim yapabilmek için devletin varlığı zaruridir. Sulama kanallarının açılması, üretim imkanının sağlanması gibi hususlarda devletin fonksiyonu, milletin hayatını devam ettirebilmesinin ilk şartıdır. 'Hayırlı devleti (*kerim devlet*) zorunlu kılan nedenler coğrafyadan, çevreyi şartlayan doğal özelliklerden en önde insanların doğayla yaptığı boğuşmanın ve mülkiyet ilişkilerinin özelliklerinden gelir.'¹⁰²⁹ ifadeleriyle 'kerim devlet'in coğrafyayla ilişkisini ortaya koyan Kemal Tahir, Osmanlı'nın da oluşum şartları ve coğrafyası itibarıyla böyle bir hüviyet arz ettiğini belirtir.

'Kerim devlet'in kendi bünyesinden kaynaklanan bazı problemleri vardır: Üretim devlet kontrolünde olduğundan, engellenebilmektedir. Bu durum, üst yapıdaki bürokratların hak etmediklerinden daha fazlasını alma eğilimine girmelerine sebep olmaktadır. Söz konusu devlet tipinde dışa yönelik saldırıların azalmasıyla ekonomi sarsılır ve içte problemler baş

¹⁰²⁷ a.g.e., s. 411

¹⁰²⁸ a.g.e., s. 248

¹⁰²⁹ a.g.e., s. 247

gösterir. Bu bozulma, hazine çevresinde kapıdakilerle kapı uzağına düşenler arasında klik çatışması halinde başlar. Bu iç ve dış çatışmalar ister istemez, devletin giderlerini gelirlerinin üstüne çıkarır. Bu yeni durum ‘devletin biricik var olma şartını, hayırlı devlet özelliğini’ ortadan kaldırır ve içe dönük ‘talancı ve kıyıcı’ bir devlet haline getirir. Böyle bir duruma düşen devleti hiçbir sistem kurtaramaz.¹⁰³⁰

Kemal Tahir’in, bu konuda üzeride durduğu diğer bir değerlendirme Wittek’in teklif ettiği ‘memur devleti’ kavramdır. Wittek’e göre, Osmanlı toplumu çağının biricik önemli malı olan toprakta birikmeye gidememiş, eline geçen zenginlikleri istihsale yatıramamış, bu suretle sınıf devleti yerine ancak bir memur devleti kurabilmiştir.¹⁰³¹ Yazar, memur devletinin özelliklerini şöyle ifade eder:

Memur devletin özelliği, arkasında denetleyicisinin olmadığı için, keyfî idaredir. Böyle idarelerde sürekli olarak ‘hukuk devleti’ kurulmak istenir. Oysa böyle bir hukuk devleti, idare-i maslahatçı, sorumluluktan kaçan, ‘keyfine memur’ devletin işine hiç gelmez. Böyle sürekli olarak hukuk devleti aran memleketlerdeki en garip çelişme, binlerce kanun bulunduğu halde kurulamamış olmasıdır. Çünkü bu devletlerde kanunlar, sosyal ve ekonomik isterlerden değil, daha çok kolayına kaçmak için çıkarılmıştır. Ya da özentiyile yabancı bir memlekette aktarılmış yine kolayına kaçmak için çıkarılır.

- Memur devlette, bugün git yarın gel savsaklamasının ardı kesilmez, rüşvet, iltimas, üstünün emriyle kanunu çiğnemek kısacası halka karşı sürekli keyfî idare, bir çeşit feodal davranışın önü alınamaz. Memur devleti temsil edenler sürekli olarak sorumluluktan kaçarak. Bu da savsaklamayı meydana getirir.(Bürokrasiyi) sorumluluktan korkanlar rüşvetten, üst emriyle kanun çiğnemekten korkmazlar. Hiyerarşiye kibirli bir saygı, birbirini aralıksız koruma sürer gider. Memur devlette, dış politika da memurcadır. Hesaplar, kitaba uydurmakla, sorumluluktan formalite bakımından kaçmak üstüne yapılır. Memleket faydası bilhassa istiklal hep ikinci plandadır.

¹⁰³⁰ a.g.e., s. 248

* Yazar, başka bir değerlendirmesinde de ‘Bu tohumun ölümünü (hayırlı devletin ölümünü) ancak bilimsel sosyalizmle yürütülen bir hayırlı devlet ortadan kesinlikle kaldırabilir.’ (Notlar 10, s. 248) ifadeleriyle kerim devletin ‘bilimsel sosyalizm’ sayesinde kurulabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla bir kerim devlet olan Osmanlı’nın da kurtuluşu ‘bilimsel sosyalizm’ sayesinde mümkündür, şeklinde bir yargıya ulaşmak mümkün olmaktadır.

¹⁰³¹ Notlar 10, s. 121

- Memur devlette, en küçük memurun, ben sorumluluk yüklenemem sözü, bütün işleri uzun zaman sürüncemede bırakabildiği halde herhangi bir valinin merkez için en küçük memurdan farkı yoktur.¹⁰³²

Yazarın memur devletle ilgili değerlendirmesi daha ziyade bu devlet tipinin aksayan yönlerini ön plana çıkarıcı mahiyettedir. Kemal Tahir, özellikle Wittek'in eserleriyle ilk tanıştığı yıllarda, Wittek'in teklif ettiği bu kavrama, söz konusu devlet tipinin toplumsal sınıfın yokluğuna yaptığı vurgu sebebiyle önem vermişti. Çünkü bu yıllarda Kemal Tahir daha ziyade Batı temelinden farklı bir Osmanlı arayışı içerisindeydi ve buna uygun yaklaşımlara ehemmiyet vermektedir. Ancak sonraki yıllarda Osmanlı kaynaklarına daha çok vakıf olduğu için bu konularda seçici davrandığı gözlemlenir. Nitekim hayatı boyunca 'kerim devlet' kavramına vurgu yapmasına 'memur devleti' tabirini fazlaca söz konusu etmez. Bununla beraber özellikle Cumhuriyet dönemi Türkiye'deki bazı aksaklıkları ifade etmede veya izah etmede bu kavramı tam olarak kullanmasa da bu kavramın içeriğinden hareketle değerlendirmede bulunduğu gözlemlenir.

III.2.1.5. Osmanlı Toplumunda Devlet Anlayışı

Kemal Tahir'in Osmanlı toplumuyla ilgili ön plana çıkardığı hususlardan biri, bu toplum yapısında devlete verilen değerdir. Yazar, Anadolu halklarının devlete olan düşkünlüğü daha doğrusu devleti en büyük kutsallarından biri saymaları üzerinde düşünür. Bu çerçevede yaptığı inceleme ve değerlendirmelerde kendisi de devlete büyük bir değer olarak inanmaya başlamıştır. O, sadece Osmanlı tarihiyle ilgili kaynaklardan hareketle devlet telakkisini tahlil etmek yoluna gitmemiş, on beş yıla yakın mahpus yattığı Anadolu insanının devlete verdiği değerın manasını da göz önünde bulundurmuştur. 'Osmanlılıkta var olan ne vatandır ne de millet, Osmanlıda var olan devlettir.'¹⁰³³ diyen yazar, bu halin Osmanlı'nın yıkılışından itibaren bir şuur altı birikimi olarak Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini belirtir.

Osmanlı toplumunda devlete verilen değeri mülkiyet ekseninde ele alan yazar, bu topluluğun devlete bu kadar düşkün olmasını, varlığı için devletin zaruri oluşuyla açıklar. 'Bizdeki devlet, Batı'da olduğu gibi, uzun zaman sınıflar arası çatışmaların hakemliğini, sıkışık sırada kudreti elinde tutan sınıf kurtarmak için öteki sınıf ezmek için kullandığı alet değildir. Toplumun toptan var olması meselesinin gelip bağlandığı biricik, ihya edici

¹⁰³² Notlar 11, s. 222

¹⁰³³ Notlar 10, s. 164

güçtür.’¹⁰³⁴ ifadeleriyle Osmanlı’daki devletin ‘ihya edici güç’ olma durumuna vurgu yapar. Devletin bu fonksiyonu, Doğulu devlet tipinden ve Anadolu’nun coğrafi şartlarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada Osmanlı ile diğer Doğulu devletler arasında fazlaca bir fark görmeyen yazar, ‘Osmanlılık tipik bir Doğulu devletidir. Doğu tarihindeki büyük merkezi devletlerin ana özelliklerine sahiptir.’¹⁰³⁵ değerlendirmesini yapar.

Anadolu’daki Türk köylüsünün devletle olan ilişkisini ‘imkan sunan – imkana muhtaç olan’ ilişkisi içerisinde ele alan yazar, bu ilişkiyi ‘temeldeki toprak düzeninin özelliği ile beraber’ değerlendirir:

‘Anadolu Türk toplumunu belirleyen üretim şartlarının –ki orta köylülük üretim şartlarıyla orta sınıf üretim şartlarıdır- üreticileri tek tek kendilerine yeter üretim üniteleri haline getirememesi özelliği, yürüttüğü özel ekonomik durumdan beklemesini zorunlu kılar. Bu açıdan Anadolu Türk köylüsünün – ki sivil, asker bürokratların kaynağıdır- devletle ilişkisini, devlete sırasında sahip çıkmasını, bu devletin katiyen yıkılmamasını sağlar. Yıkılırsa gene ona benzerinin kurulması zorunludur. (Dıştan görünen farklılıklar, uzun süre devleti elinde tutmuş, kapıyı – yani hazineyi kontrol etmiş- grupla uzun süre bunun uzağında bırakılmış ve sayısı çok artmış gurubun devleti ele geçirme ve geçirdikten sonra ekonomik bakımdan yararlanma biçiminden gelir.) Anadolu Türk köylüsünün bütün genel yoksulluğuna rağmen kendisini devletin sahibi sayması, devlet kurucusu sayması bu ekonomik sorumluluktandır. Tıpkı köylü kaynağından gelen bürokratlar gibi köylülük de devletsiz olamayacağı sezişini yüksek bir bilinç haline getirmiştir. (Bu bilinç doğrudan doğruya ekonomik temelle, zorunluluklara dayanmaktadır.) Anadolu Türk halklarının zaman zaman istemediği hareketlere karşı pasif kalması, devletin göçmesi tehlikesinin verdiği korku yığınlğındandır. Bu korku yığınlğıının bu açıdan haklı ve kişisel hiçbir önemli vasfı yoktur.’¹⁰³⁶

değerlendirmesiyle Anadolu insanındaki devletle ilgili olan psikolojinin tahlilini yapan Kemal Tahir, bu anlayışın zannedildiği gibi duygusal bir ilişkiden ziyade maddi bir ilişkiden kaynaklandığını ifade eder. Çünkü ona göre Anadolu hakları devletten yana, devlet

¹⁰³⁴ a.g.e., s. 196

¹⁰³⁵ a.g.e., s. 144

¹⁰³⁶ Notlar 11, s. 122

güçlü bir otoriteye sahip olduğu zaman, bir tavır ortaya koyarlar. Aksi durumda güçsüz devletleri ‘tutmamak’ suretiyle cezalandırırlar.¹⁰³⁷

Kemal Tahir başka bir değerlendirmesinde Osmanlı Devlet kadrolarının devletin yıkılma tehlikesi karşısında alamayacakları tedbirin olmadığını belirterek Anadolu halklarının da bu duruma sezgileriyle katılacaklarını, dolayısıyla bu halkların devletin hissedarı sayılabileceğini belirtir.¹⁰³⁸

Anadolu insanındaki devlet telakkisini, devletin bu insanlara sunduğu imkanlar veya devletin toplum üzerinde icra ettiği fonksiyon noktasında ele alan yazar, devleti halkın varlık şartı olarak gösterir. Sınıf şuuruna varmış Batı için devletin varlığı bir zaruret değildir. Ancak, mülkiyet idrakinden yoksun olan Doğulu için tek bir yaşama ortamı vardır. O, da iktidar ve otorite sahibi devlettir. Yazar, Anadolu insanının devlete verdiği önemi tespit için, atasözlerini de kullanmıştır. Atasözlerini, toplumların yazılı olmayan anayasaları olarak değerlendiren yazar mesela ‘Allah devlete zeval vermesin’ sözünün bu halkın şuuraltını ortaya koyduğunu belirtir.¹⁰³⁹

III.2.1.6. Osmanlı Fetih Politikası ve Talan

Kemal Tahir’in Osmanlıyla ilgili olarak ele aldığı problemli konularının başta geleni, Osmanlı’nın talanla ilgisidir. Yazarın bu konuda ortaya koyduğu fikrî seyir, ondaki değişimlerin en büyük göstergesidir. Türk düşünce hayatında veya entelektüel ortamında Kemal Tahir karşısında ortaya konulan tavırlar da bu noktada düğümlenmektedir. Talandan yana tavır aldığı zaman bir cephe tarafından yüceltilen yazar, aksi bir tavır ortaya koyunca eski arkadaşları tarafından ‘tekfir’ edilmiş, ‘başka cephenin adamı’ olarak kabul edilmiştir.

Yazarın talanla ilgili yaklaşımlarını iki döneme ayırmak mümkündür: Osmanlı’yı tümüyle ‘talancı’ saydığı dönem ve özellikle 1960’lı yıllardan itibaren Osmanlı’nın ‘talancı’ diye nitelenmesinin mümkün olmadığını ifade ettiği dönem.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁷ Notlar 7, s. 41

¹⁰³⁸ Notlar 10, s. 342; Benzer bir değerlendirme için bkz. Notlar 12, s. 156

¹⁰³⁹ Düşünce dünyasında devlete büyük bir yer ve önem veren Kemal Tahir’in devlete verdiği bu önemi göstermesi bakımından yazarın son gecesiyle ilgili olarak şu anekdot dikkat çekicidir.

Mete Tunçay, Kemal Tahir’i ‘felsefe bilmediği halde neredeyse Hegelci anlamda devleti yüceltme havasına’ girmekle suçlayınca aralarında şu konuşma geçer:

- İyi ama siz bazı düşüncelerinizden dolayı devlet tarafından cezalandırıldınız, bunu da tasvip ediyor musunuz?
- Evet.

Mete Tunçay, Kemal Tahir’in bu cevabı hakkında ‘bu, kendini inkardan, geçmişini inkardan başka bir şey değildir.’ yorumunu yapar. (Mustafa Çobanoğlu, ‘Kemal Tahir’in Düşüncesi, Son Akşamı ve Vasiyetnamesi’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 361)

* Yazarın bu konudaki yaklaşımlarının değişim tarihini kesin olarak tayin etmek mümkün değildir. Ancak şu değerlendirmesinden hareketle 1960’ların başında aynı kanaati taşıdığı ve muhtemelen 1962-63 senesinden

‘Talanıcı Osmanlı’

Yazar, ‘talanıcı’ saydığı dönemlerde Osmanlı’yı ‘Gazi devleti’ olarak niteler ve ‘Gazi devleti fütihat – bir anlamda talanın arkasından koşan bir varlıktır.’¹⁰⁴¹ ifadesiyle bu dönemde Osmanlı’nın fetih politikasının ‘talan’ eksenli olduğunu iddia eder.

Kemal Tahir bu yıllarda Osmanlı için, ‘bildiği biricik iktisat sistemi hırsızlıktır.’¹⁰⁴², ‘temeldeki ekonomik düzen, en açık, en kıyıcı talan düzeninden başka bir şey değildir.’¹⁰⁴³ şeklinde değerlendirmeler yapmaktadır. Ona göre Osmanlı’nın varlığı talanı devam ettirebilmesine bağlıdır.

Osmanlı, sürdürdüğü ‘talan’ sistemi sebebiyle iktisat siteminde inkişafa giden her türlü yolu kapamıştır. ‘Osmanlılığın iktisat sistemindeki tabakalaşma düşmanlığı, sermaye birikmesini önleyici tedbirlerin şiddetle ve aralıksız sürdürülmesi, her türlü iktisadî inkişafı ve istihsal kuvvetlerinin artıp serpilmesini önlemiş sürekli olarak talan edilen memleketleri fakirleşmeye, fakirleşmekte kalmaya mahkum etmiştir.’¹⁰⁴⁴ şeklindeki değerlendirmeler Kemal Tahir’in bu yıllarda Osmanlı’yı sömüren bir güç olarak kabul ettiğini gösterir. *

Kemal Tahir, Osmanlı toplumunu mülkiyet idrakinden yoksun saymaktan ziyade Osmanlı sisteminin buna imkan vermemesine vurgu yapar. Yazar, devletin, toplumun ‘mülkiyet hakkını çiğnediği’ kanaatindedir. Bunun neticesi olarak Osmanlı’da ilk dönemlerden sonuna kadar ne miri toprakların ne de mal, can, ırz güvenliğinin bir kutsiyet kazanamamış olmasını, Osmanlı’nın ilk doğumunda tanıyıp ölümüne kadar sürdürdüğü biricik istihsal vasıtasının talan olmasıyla ilgili görür.¹⁰⁴⁵ Bu noktada insanın değerinin bulunmadığını da iddia eden yazar, Osmanlı’nın gücü yettiği zaman dışarıyı, gücü yetmediği zaman içeriği talan ettiğini ifade eder. Osmanlı’daki vezir veya sadrazam katl’lerini buna bağlayarak¹⁰⁴⁶, devletin vergi almak yerine talanı tercih ettiğini iddia eder:

itibaren fikrî değişimi yaşadığı düşünülebilir: ‘1243’te Köseadağı yenilgisinden sonra Moğollar Anadolu’yu sistemli surette soymuşlardır. Böylece bura halkı tam 718 yıl aralıksız soyulmuş oluyor.’ (Notlar 10, s. 95) Pasajda söz konusu edilen tarihler hesaplandığında yazarın bu değerlendirmeyi 1961 senesinde yaptığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁴⁰ Bu konu bağlamında şu konu da hatırlatılmalıdır: Kemal Tahir’le ilgili yapılan bazı değerlendirmelerde ‘talan’la alakalı olarak sadece ilk dönemi ortaya konulmakta ve Kemal Tahir’in Osmanlı’yı savunuyor gibi görünmekle beraber esasında bu yapıyı hiç de iyi anlamadığı iddia edilmektedir. Bu, Kemal Tahir’i anlama noktasında ortaya konulabilecek en büyük yanılgıdır. Tüm sanatçılar gibi Kemal Tahir de fikir dünyası itibarıyla bir bütündür. Bu sebeple ayıklayıcı bir tavır yerine bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmelidir.

¹⁰⁴¹ Notlar 10, s. 83

¹⁰⁴² a.g.e., s. 141

¹⁰⁴³ a.g.e., s. 130

¹⁰⁴⁴ Notlar 10, s. 35

* Osmanlı’nın sömürü ile olan münasebeti ayrı bir alt başlık olarak ele alınacaktır.

¹⁰⁴⁵ Notlar 10, s. 30

¹⁰⁴⁶ Notlar 10, s. 30, yazarın bu konuda benzer birçok değerlendirmesi bulunmaktadır. Örnek olarak bkz. Notlar 10, s. 130, Notlar 10, s. 235... Ancak dikkat çekici bir mahiyet taşıması bakımından şu ifadeler kaydedilebilir: ‘Kapıkulluğunu karakterize eden, dumura uğramış bir çeşit esaret münasebeti, padişaha iç talanda kafa kesip

‘Osmanlılar istismarı yıllık talan seferleri (karada ve denizde) halinde düşünebilmişler, böylece devleti vergi alması sisteminden çok, milleti doyurup giydirmesi sistemine uzaktan bağlı kalmışlardır. Dış talanlar durunca iç talana dönmekten çekinmemeleri, ekonomik sistemlerinin yalnız talana dayanması özelliğinin verdiği bir kolaylıktan başka bir şey değildir.’¹⁰⁴⁷

Kemal Tahir’in, Osmanlı’yı talancı saydığı dönemde, diyalektik metodu tümüyle kullanmadığı görülür. Normalde ileri sürdüğü tezlerin antitezine yer veren yazar, bu hususta aynı tavrını devam ettirmez. Hatta bu yıllarda Kemal Tahir’in Osmanlı’yı tahlilden ziyade tanımlamaya çabaladığı da söylenebilir. Bu değerlendirmeleri, henüz özgün fikirlerinin oluşmadığı bir dönemin mahsulleri saymak mümkündür. Kemal Tahir bu dönemdeki değerlendirmelerinde büyük oranda Marksist argümanları kullanırken, Marks’ın, ‘Hiçbir toplum sürgit talanla yaşayamaz. Çünkü komşu toplumlar, talan edileceklerini bildikleri halde, sürgit üretim yapmazlar.’ şeklindeki değerlendirmesini dikkate almamıştır. Eğer yazar, Marks’ın bu değerlendirmesini dikkate alsaydı, kuvvetle muhtemel, talanla ilgili olarak bu kadar kesin bir hükme varmayacaktı.

Kemal Tahir, Osmanlı devletinin ‘talancı’ olmasının bu devletin halkını da talancı kıldığı inancındadır. Osmanlı’da devletin ‘soyulması’ tarihini, ‘Doğuda devleti talan etmek, Orta Asyalı kabilelerinde talan seferlerine çıkmadan önce verilen şöenlerden sonra şeflerin, karılarından başka bütün varlıklarını devletlilerine talan ettirmeleri yasasından kalıntılar da taşır.’¹⁰⁴⁸ ifadeleriyle Orta Asya kabile davranışlarına bağlayan yazar, Osmanlıdaki bu yapıdan dolayı ‘bütün büyüklü küçüklü soyguncular bir bakıma pek de suçlu sayılmazlar...’¹⁰⁴⁹ cümleleriyle de devletin talancı yapısının halkı da, kendi çerçevesinde, talancı yaptığını belirtir. Ona göre devletin talancı olması, sadece devletin halkla olan ekonomik ilişkisini talan endeksli kılmamış, aynı zamanda halkın birbiriyle olan ekonomik münasebetlerini de talan endeksli kılmıştır. Yazar, bunlara ilave olarak Osmanlı’nın bünyesindeki Türk unsuru ‘yok saymasını da’ Osmanlı’nın kendine en büyük emel olarak talanı seçmesine bağlar.¹⁰⁵⁰

malları hazinesine alma hakkı tanıyor, bu hal temelsiz sermaye terakümünü de imkansız kılıyordu’ (Notlar 10, s. 53)

¹⁰⁴⁷ Notlar 10, s. 60

¹⁰⁴⁸ a.g.e., s. 325

¹⁰⁴⁹ a.g.e., s. 68

¹⁰⁵⁰ a.g.e., s.50

‘Talancı Olmayan Osmanlı’

Kemal Tahir, 1960’ların başında Osmanlı’nın ‘talancı’ olduğuna dair görüşlerini değiştir. Yazar, talanı reddettiği değerlendirmelerine ulaşmadan önce bir anlamda ‘ara değerlendirmeler’ diye nitelenebilecek yaklaşımlarda bulunur. ‘Osmanlılık, dış görünüşüyle bir talancı kuruluştur ama buradaki talan, devlet yararına bir talandır. Ancak batılı devlet anlayışı açısından bakıldığında öldürücüdür.’¹⁰⁵¹ ifadeleriyle talanın devlet için yapıldığı, herhangi bir ferdî çıkarın olmadığı gerekçesiyle talanı ‘kısmen makul’ görür. Osmanlı’nın Bosna politikası münasebetiyle benzer bir değerlendirmede bulunan yazar, Osmanlı’nın bu coğrafyadaki ekonomik sisteme dokunmadığını, onları, dinlerinde ve üretim biçimlerinde serbest bıraktığını ifade eder.¹⁰⁵²

Kemal Tahir’in, talan konusunda vardığı son nokta, Osmanlı’nın talanla münasebetinin olmadığıdır. Yazar gerek kendisindeki yanılının sebeplerini gerekse bu husustaki son düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

‘Bir gecede 19 kardeşini öldüren yeni padişah, bunu kendisinin tahtında ortaksız kalması için değil, devletin selameti gruna yapar. Çünkü Osmanlılıkta padişahlar, II. Mahmud’a kadar kesinlikle kişisel despotluk edememişler, her zaman kullarını – yeniçeri ve Enderun – ulemanın birleşik gücü karşısında yalnız tahtını değil, kafalarını da kaybedecek kadar gcsz yaşamışlardır.

Bir gecede devlet gruna 19 kardeşini öldüren devlet başkanı için, devletin tehlikeye düştüğü sıra, şunun bunun elinde birikmiş altın, gümüş, bakır parçalarını – parayı- çekip almakta duraklayacağını düşünmek bunu ondan bekleyip istemek Osmanlı – Doğulu devlet-bünyesinde özelliği gözden uzak tutmak olur. Bu hal bir takımlarını – bunların içinde yakın zamanlara kadar u yazının yazarı da vardı.- Osmanlı temel ekonomik düzenin talancılıkla belirlemeye gtrşt. Cengiz İmparatorluğunun topu topu 250 yıl yaşayabilmesine karşılık Osmanlı imparatorluğunun 650 yıl yaşaması, bu imparatorluğun sadece talana dayanmayacağını, talana dayanan hiçbir topluluğun, talan çok verimli olsa da, verimsiz olsa da kısa zamanda dağılacağını meydana koyar. Buradaki yanılğı, Osmanlı – Doğulu Devleti, batının sınıf devletiyle karıştırmaktan, batılı ölçülerle eleştirmeye kalkmaktan

¹⁰⁵¹ a.g.e., s. 193

¹⁰⁵² a.g.e., s. 111

çıkıştır. Batıda kişi mülkiyeti kutsal olduğu için, ona dokunan her şey bir anlamda yasa dışı sayılır. Buna karşılık Doğuda, devletin üstünde bir başka kutsal varlık bulunmadığı göz önüne alınınca, yanılıının nereden geldiğı kolayca anlaşılır. (Bu talancılık meselesinde bizi en sonunda asıl yanıltan ENGELS olmuştur. ‘Doğulu devletin özelliklerini belirlerken ticaret sermayesinin Paşa’ların talanından kurtarılamamasını ileri sürmüş, başkaca dış çekişmeleri (Örgüt) dış talan, içte vergilemeleri ise iç talan olarak nitelemiştir.’¹⁰⁵³

Daha önceki yıllarda Osmanlı’yı vergi almak yerine talan yapmakla suçlayan Kemal Tahir, Osmanlı’yı artık talancı saymaz. Kemal Tahir’e göre Osmanlı’nın halktan aldığı vergiyi, talan olarak nitelemek mümkün değildir.

Başka bir değerlendirmesinde Osmanlılığın temel özellikleri olarak ‘Derebeyliğe karşı A.T.Ü.T. toprak sistemini getirmesini ve kerim devleti kurmağa çalışmasını’ saydıktan sonra üçüncü nokta olarak Osmanlının talanla ilgisine değinir: ‘... talancı değil, düzen getiricidir. Geçici değil, yerleşicidir. İşlerin, merkezin kontrolünden çıkmamasına çalıştığı, başka unsurların kurulan düzeni bozmaması için hiç aceleci değildir. Tersine çok ihtiyatlı, zamana değer veren, insanların davranışlarındaki derin nedenleri iyice ölçüp biçen bir topluluktur. Din bile devlet kuruluşuna yardımcı olduğu kadar önemli, yardımcı olduğu biçimdedir.’¹⁰⁵⁴

Kemal Tahir, bu konudaki ilk evresinde Osmanlı fetih politikasının tamamıyla kazanç – talan – endekli olduğuna inanırken; daha sonra bunun da bir Batı ‘yutturmacası’ olduğunu iddia eder. Öyle ki ‘Rumeli’nin Slav köylüleri ‘Frenkleşen Beylerimizi istemeyiz.’ deyip Osmanlıların getirdikleri, insan onuruna saygılı, yaşama güveni veren düzeni seçmişlerdir. Tarihsel gerçekler budur. Bu gerçeklerin talanla ilintisi, ancak Batı talanına karşı çıkmaktan ibarettir.’ tespitinde bulunur. Talanla ilintisi olmayan bu sistemin Batı nazarında talan olarak algılanmasını, ‘bu düzenin gerektirdiğı, devlete güvenin bölünmezliğı görüşü’ sebebiyle olabileceğini ifade eder.¹⁰⁵⁵ Osmanlı’nın talancı kabul edilmesi durumunda, Söğüd ile Bursa arasında 60 fersahlık bir mesafe olmasına rağmen, bu küçük alanın 60 yılda ancak fethedilebilmesinin anlaşılamayacağını belirterek bu fethin ve diğer fetihlerin yöre halkının ‘gönüllerine girilmek’ suretiyle gerçekleştirildiğini vurgular. Bu görüşünü desteklemek için

¹⁰⁵³ a.g.e., s. 311, 312

¹⁰⁵⁴ a.g.e., s. 332

¹⁰⁵⁵ a.g.e., s. 414

Orhan Bey'in sahip olduğu 200 kalenin çoğunun kendi istekleriyle Osmanlı'ya katılmalarını gösterir.¹⁰⁵⁶

Kemal Tahir'in talanala ilgili görüşlerindeki bu keskin değişim, yaptığı okumalar ile paralellik gösterir. İlk evresinde daha ziyade Batılı tarihçileri, bunlardan da Wittek ve Alimof gibi Osmanlı'yı ikinci kaynaklardan dar bir çerçevede değerlendirenleri okuyan yazar, daha sonra Osmanlı tarihinin birinci kaynaklarını okur. *Naima Tarihi*, *Aşıkpaşazade Tarihi*, *Cevdet Paşa Tarihi* gibi Osmanlı tarihinin önemli kaynakları üzerinde dikkatle duran yazar, daha ziyade bu kaynakların zaviyesinden meseleye bakar. Yazardaki değişime ikinci sebep olarak savunduğu ideolojiye daha geniş bir açıdan ve ilk elden bakmasını sayabiliriz. Mesela, Osmanlı'yı talancı saydığı dönemde 'gözden kaçırdığını' belirttiğimiz Marks'ın bir devletin sürgit talanla yaşayamayacağına dair görüşünün, bu dönemde sık sık başvurduğu bir yaklaşım olduğu görülür.¹⁰⁵⁷

Kemal Tahir, talan konusuna sadece Osmanlı fetih politikasını veya iktisat sitemini izah ederken başvurmaz. Osmanlı'daki ayaklanmaları da talanla ilgili olarak ele alır. Bilindiğı gibi Osmanlı devletinde en önemli ayaklanmalar 'Celali İsyanları'dır. Bunun yanı sıra, haklarında çeşitli spekülasyonlar bulunan Şeyh Bedrettin, Köroğlu gibi şahısların da yaptığı başkaldırıları vardır.

'Celali İsyanları'

Yazar, Osmanlı'daki bu ayaklanmaları izah ederken Wittek'in 'memur devlet' tanımlamasına büyük önem verir. Çözümlemelerini büyük oranda bu kavramın taşıdığı anlam dünyasından hareketle yapar. Hatırlanacağı gibi Wittek'e göre memur devlette bütün mücadeleler 'kapıyı' elde etmek için yapılır. Kapıyı tutan bir gurup vardır ve bu gurup devletin imkanlarını kullanarak kendilerine müreffeh bir hayat sağlamaktadır. Kapıdan uzak kalanların gözü ise her an kapıdadır. Kapıdan uzak kalma süreleri arttıkça harekete geçme istekleri artar ve uygun bir zamanda 'kapıyı ele geçirmek' için harekete başlarlar.

Kemal Tahir, Celali isyanlarının, toplumun temel ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan veya Batı'dakine benzer sınıfsal bir mahiyet taşıyan yapısından deęil¹⁰⁵⁸, 'kapıkulu boğuşmasından' kaynaklandığı inancındadır:

'Arada sırada rastlanan köylü ayaklanmaları var olan bir şeyi korumak, daha iyi bir noktaya ulaşmak, ya da, idarede önemli bir değişiklik yapma amacıyla değil, talan etmek, ya da kapıya

¹⁰⁵⁶ a.g.e., s. 413

¹⁰⁵⁷ Örnek olarak bkz. Notlar 10, s. 414

¹⁰⁵⁸ Notlar 11, s. 186

kapılanmışları oradan söküp yerlerine geçerek talan düzenini sürdürmek, bundan aslan payını almak için yapılmıştır.¹⁰⁵⁹

Yazara göre hiçbir Celali ayaklanması devleti ele geçirmek gibi siyasî bir amaç taşımamaktadır. Bu, söz konusu hareketlerin Batı'daki anlamıyla sınıf hareketi olmadıklarını, ferdî veya yöresel hareketler olduklarını gösterir. Çünkü burada söz konusu olan herhangi bir 'sistem rahatsızlığı' yoktur. Batı'daki köylü hareketleri, yaygın ekonomik sisteme başkaldırma hareketi olduğu halde, Anadolu'daki hareketler, sistem değiştirme karakteri veya amacı göstermez. Çünkü 'Bütün Celalilerin başlarında kapıkulları, bunların ellerinde de merkezî devletin fermanları vardır ve celaliler sürekli olarak merkezî hükümet kuvvetleriyle yer değiştirirler.'¹⁰⁶⁰ Yazar, Celalilerin devletle olan organik bağına, bu isyanlara karışanlar hakkında bu tespiti yaparak örnek verir:

'Burada önemli olan, çetelerin halktan toplanmışlarının devlet memurlarının idaresine girmeleridir. Böylece celali ayaklanmalarının halk hareketi değil, Kapıkulu hareketi olduğu meydana çıkar. Karayazıcı, Beylerbeyi kaymakamlığı yapmaktaydı. Kapıkuluydu. Suhte ayaklanmasını bastıranlardandı. Karaman (?) Beylerbeyi Hüseyin Paşa ise Amasya'lı Budak Bey'in oğlunun oğluydu. Bir bakıma da Sinan Paşa'nın akrabasıydı ve bir Sultan'dan doğmuştu.'¹⁰⁶¹

İster kapıdakiler olsun ister kapıya geçmeye çalışanlar olsun, her ikisi de Anadolu haklarına dayanmamaktadır. Halk adına yapılmış gibi bir karakter de göstermeyen bu hareketlerde en büyük zararı yine halk görmektedir. Bu hareketlerde devletin itibar ettiği kaynakların vermiş olduğu fetvaların isyancıların ellerinde bulunması da bu hareketlerin merkezden bağımsız hareketler olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu konuda Mustafa Akdağ'ın yaptığı 'Aslında Kadılar âyan ve bazı mazul eski ümera ile vazifeliler arasındaki çekişme, halkı korumaktan çok, halkı soyarak elde edilenin bölüşülmesindeki çıkarlardan ileri geliyordu. Halkı tutuyor görünen Kadılar, kendi işlerinde halkı insafsızca soyuyorlar, adaleti rüşvete alet ediyorlardı. Buradaki çekişme halk üzerinde sulta kurma, bu sulta yoluyla çıkar sağlamak çekişmesiydi.'¹⁰⁶² şeklindeki değerlendirme üzerinde duran yazar¹⁰⁶³, konuya ilgisini fazlaca devam ettirmemiş, daha ziyade 'kapıdakilerin' kendi aralarında gerçekleşen kavgalarına dikkat çekmiştir.

¹⁰⁵⁹ Notlar 10, s. 127

¹⁰⁶⁰ a.g.e., s. 171

¹⁰⁶¹ Notlar 14, s. 25

¹⁰⁶² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 120

¹⁰⁶³ Notlar 14, s. 35

Yazara göre, bu hareketlerde toplumda hüküm ferma olan mülkiyet ilişkilerini değiştirmek gibi bir amaç yoktur.¹⁰⁶⁴ Neticede Celali isyanlarının ‘hiçbiri devlete çevrilmiş, devleti yıkmayı tasarlamış sınıfsal, ekonomik, sosyal bir fikre’ sahip değildir.¹⁰⁶⁵ Dolayısıyla, ‘despot idareye’ karşı girişilmiş ‘kahramanca halk ayaklanmaları’ gibi değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Kemal Tahir açısından, bu hareketlerin Osmanlı’da sosyalist mahiyet veya karakter taşıyan hareketler olarak gösterilmesi ise imkansızdır. Tamamıyla ferdî mahiyet taşıyan ve kendi ‘talanlarının’ peşinde olan kişilerin hareketleri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu noktada yazar, Türk sosyalistlerinin Celali isyanlarına bu kadar büyük önem vermelerini ‘acziyet’ olarak değerlendirir ve bu halin kendi toplumunun ve kendi tarihinin farkında olmamanın getirdiği bir sonuç olduğunu ifade eder. Kemal Tahir’in bu konuda bu kadar kesin bir hükme varmasında Wittek’in memur devlet tanımının yanı sıra, kendisinin, özellikle ilk dönemde, Osmanlıyla ilgili başlıca kaynaklarından olan Alimof’un, ‘Sizin tarihiniz saray kapısına bağlanmış kapı kullarıyla burada kendilerine yer arayan Celali eşkiyasının boğuşma tarihidir. Bunun böyle olması normal, çünkü sizde saray dışı soyluluk yok. Toprak mülkiyetinde süreklilik yok. Timar, zeamet her gün el değiştirir. Mesele, bunlardan birine mümkün olduğu kadar sağlamca yapışmak, ne vurabilirse alıp savuşmak’ şeklindeki değerlendirmesi yatar. Yazar, aynı yaklaşımı, Türk düşünce ve siyasî hayatında zaman zaman çokça tartışılan ‘Şeyh Bedrettin Olayı’ ile ilgili olarak da ortaya koyar.

‘Şeyh Bedrettin Olayı’

Şeyh Bedrettin, Osmanlı dönemine ait olup da Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde üzerinde çokça durulan, ismi, hareketi, hayatı, misyonu etrafında çeşitli ve birbirinden çok farklı değerlendirmeler yapılan bir şahsiyettir. Özellikle Nazım Hikmet’in *Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin* adlı eserinden sonra büyük bir tartışma başlamıştır. Türkiye’deki sosyalistler güttükleri sosyalist davaya bir tarihsel zemin bulmak için Şeyh Bedrettin hareketine büyük bir alaka göstermişler, bu hareketi Osmanlı’da gerçekleşen sosyalist karakterde bir olay olarak alkışlamışlardır. Bir anda ‘halk kahramanı’ oluveren Bedrettin’in özellikle ‘malların bölüşümü’ teklifi, sosyalizmdeki mülkiyetsizliği işaret ettiği gerekçesiyle, sosyalizmin kökleri olarak değerlendirilmiş, buradan da Anadolu haklarının öteden beri sosyalist bir amaç içinde oldukları düşüncesine varılmak istenmiştir.

¹⁰⁶⁴ Notlar 8, s. 272

¹⁰⁶⁵ Notlar 10, s. 316, Kemal Tahir, notlarının birçok yerinde bu konuya değinmiştir. Muhteva itibariyle hemen hemen aynı olan bu değerlendirmelerin, tekrara düşmemek için, künyelerini vermekle yetiniyoruz. Benzer değerlendirmeler için bkz. Notlar 8, s. 91; Notlar 12, s. 110; Notlar 14, s. 26; Notlar 10, s. 66; Notlar 10, s. 235; Notlar 10, s.310

Diğer bir kesim de Bedrettin'i bir Osmanlı kadısı olması ve yazdığı fıkıh kitabının yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde okutulması sebebiyle, büyük oranda Osmanlı'ya veya Osmanlı dönemine ait her şeyin iyi olduğu şeklindeki büyük duygu yanılığının etkisiyle de, bir Osmanlı alimi sayılabileceğini savunmuştur. Her iki kesimin de tavrına baktığımızda duygular ile fikirlerin karıştığı ve meseleyi tümüyle sathi bir düzlemde algıladıkları gözlemlenir. Ne sosyalistler Bedrettin hareketini bütün bir Osmanlı tarihi içerisinde ele alıp başka unsurları da dikkate alarak bir değerlendirmede bulunmuşlar, ne de Bedrettin'i savunanlar Bedrettin'i tam anlamıyla araştırmışlardır.¹⁰⁶⁶

Kemal Tahir, Şeyh Bedrettin olayına mümkün merteye duygudan arınmış olarak ve Osmanlı tarihinin bütününe göz önünde bulundurmak suretiyle yaklaşır. İlk etapta yakın dostu Nazım Hikmet'in Bedrettin'e verdiği önemi verebileceği veya Nazım Hikmet'in Bedrettin'i algılama biçiminden etkileneyeceği varsayılsa da yazarın bu noktada ilmî hassasiyeti birinci planda tuttuğu gözlemlenir.

Yazarın Şeyh Bedrettin hareketinde gördüğü en büyük kusur, 'temel'den mahrum oluşudur. 'Temel', Osmanlı toplum gerçeğinin farkında olmaktır. Şu ifadeler Kemal Tahir'in Şeyh Bedrettin olayına bakışını net bir şekilde ortaya koyar:

'Şeyh Bedrettin hareketi dünya imparatorluğunu ve bu imparatorluğun tarihsel misyonunu görememekten gelen bir küçük çıkar hareketidir. Tarihin eski olaylarına yanlış olarak bağlanmak istemiştir. İmkansız olduğu için de başarısızlığa saplanmıştır. Böyle bir hareket yeniden küçük beyliklere bölünmek, hatta vakıf tekkelerin çorba kazanlarıyla Ahi örgütlerinin boğaz tokluğuna çıraklığı- kalfalığı çevresine sığınacak kadar küçülme yönelimidir. Burada bu değerlendirme, Bedrettin takımına karşı gösterilebilecek en büyük acımadır. Yoksa biraz insafsız bir araştırmacı, Bedrettin'i de kolayca Timur'un ihanet çirkefi çukuruna sokar. Bunda pek büyük hata da etmiş olmaz. Ayrıca Timur'un toparladığı güce sahip bulunmadığı için Şeyh'in yarı divane, yarı aptal idraksizliğini de belirlemiş olurdu.

Bedrettin hareketi, en hafif anlamıyla, yıkılışın mutsuzluğunu bir ayrı görüntüsü de sayılabilir. Biz bu yıkılış umutsuzluğundan gelen

¹⁰⁶⁶ Şeyh Bedrettin ve hareketi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

çeşitli ihanetleri, sersemlikleri, hesapsızlıkları, saçmalıkları 1923'ten sonra da çok gördük, hâlâ da görmekteyiz.'¹⁰⁶⁷

Kemal Tahir, Bedrettin hareketini ilk evresinden son evresine kadar 'yanlış düşünülmüş ve yanlış hesaplanmış' bir tasarı olarak değerlendirir. Ona göre, Bedrettin'in en büyük hatası, Osmanlı'nın tarihsel misyonunun farkına varamamasıdır. Başka bir değerlendirmesinde Bedrettin olayının halk tarafından iltifat görmemesinin iki sebebe bağlanabileceğini belirtir:

a- (*Bu halklar*) Güvenliği başka halklardan beklerler.

b- Mal bölüştürmeyi teklif eden haytaları, güvenilmez kişiler sayarlar.

Bedrettin bu iki anlama birden çatmış ve yaşadığı tarihsel dönemin şartlarını anlayamayışını, kendisine benzeyenlerin hemen hepsi gibi canıyla ödemiştir. Olaydan alınacak dersler vardır. Günümüz için önemi de sadece buradadır.'¹⁰⁶⁸

Osmanlı toplum yapısında devletin vaz geçilmez varlığı Bedrettin olayının da anlamsız kalmasına sebep olmuştur. Bu yönüyle Bedrettin olayı 'tarihte temelde birikmiş olmayan tüm fikirlerin başarısızlığını ispatlayan' en iyi örnektir. Kemal Tahir, Bedrettin hareketinin halk nazarında iltifat görmemesinin, celali isyanlarında olduğu gibi, Osmanlı'da talan diye bir şeyin olmadığını da ispatladığını ifade eder.¹⁰⁶⁹ Bu doğrultuda yazar Bedrettin'in amacını 'Kendisinde beşer üstü bir kudret ve kuvvet var olduğuna alemi inandırıp peşine taktıktan sonra ülkelere hakim olmak'¹⁰⁷⁰ şeklinde açıklar.

Kemal Tahir'in Şeyh Bedrettin'le ilgili olarak üzerinde durduğu diğer bir konu, Bedrettin'in 'ajan' olabileceği ihtimalidir. Timur'la alakalı bölümde ortaya konulacağı üzere yazar, Timur'u, Batı ajanı saymaktadır. Aynı şekilde Bedrettin'in Timur'un, dolayısıyla Batı'nın, ajanı olabileceği ihtimali üzerinde durur. 'Bedrettin namussuzluğunun durup durup Çelebi Mehmed tarafından Osmanlılığın yeniden kurulmakta olduğu anlaşıldığı sıra ortaya çıkması üstünde durulmalıdır. (Bu zamana kadar Bedrettin, parçalanmanın sürmesine sadakatle çalışır.) Bedrettin'in salt Çelebi Mehmed'in ajanı olarak değil, Timur'la olan ilintisi, eğer varsa ne üzerinde anlaşarak Anadolu'ya döndüğü üzerinde de durulmalıdır.'¹⁰⁷¹ ifadeleriyle, Bedrettin'in, sadece söylemleri üzerinde değil, ayrıca ortaya çıkışı, hareket planı ve zamanı, ilişkileri gibi konuların da göz önünde bulundurulması neticesinde sağlıklı bir

¹⁰⁶⁷ Notlar 7, s. 51

¹⁰⁶⁸ Notlar 7, s. 25

¹⁰⁶⁹ a.g.e., s. 25

¹⁰⁷⁰ a.g.e., s. 184

¹⁰⁷¹ a.g.e., s. 45

şekilde değerlendirilebileceğini ifade eder. Bu noktada, Kemal Tahir'in Osmanlı'nın yıkılması hususunda dış güçlerin etkin rol oynadığına dair kanaatinin izleri görülebilse de onun ilk amacı, Bedrettin hareketinin çok yönlü bir hareket olarak ele alınması, sadece görünen yüzeyle yetinilmemesi, görüntülerin arkasının da araştırılmasıdır. Nitekim yazar, Şeyh Bedrettin'in önde gelen müritlerinden Börklüce Mustafa ile ilgili yaptığı bir değerlendirmede, Börklüce'nin askerleri arasında ciddi oranda 'Sisam Ada Hristiyan Reisi ile bir sürü kafir' ve 'Yahudilerin' bulunduğunu; aynı şekilde yine Bedrettin'in önde gelen müritlerinden Torlak Kemal'in 'Yahudi'den dönme'¹⁰⁷² olduğunu belirterek bu harekette, olması muhtemel 'dış unsur'a, önemle dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.

Gerek Celali isyanlarında gerekse Şeyh Bedrettin hareketinde Kemal Tahir'in bu hareketleri ferdî olarak nitelendirdiği ve memur devlet yapısı içerisinde 'kapıyı kapma' yarışı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yazarın bu konularda devletten yana tavır takınmasında bu hareketlerin halka münasebet kuramamış olmasının çok büyük etkisi vardır. Celali isyanları, bazı gurupların pay kapma savaşı olduğu gibi Bedrettin olayı da bir şahsın etrafında geliştirilen pay kapma savaşıdır. Halk adına yapılmış mücadele gibi bir özellikten uzaktır. Kemal Tahir, notlarında üzerinde çok az durduğu, Köroğlu ile ilgili yaptığı bir değerlendirmede, Köroğlu'nun da Bedrettin gibi halk adına hareket etmediğini, 'Köroğlu... yarı soyguncu tiplerden biridir. Yani halktan değil, kapıkullarındandır.'¹⁰⁷³ ifadeleriyle belirtir. Kemal Tahir, talan konusunda bu hareketlere yönelik yaptığı değerlendirmeleri, Cumhuriyet dönemi Türk romanının tartışılan konularından olan eşkiyalık hususunda da devam ettirir ve eşkiyaların Osmanlıdaki 'bu talancıların' devamı olduğunu belirtir.

III.2.1.7. Osmanlı İdarî Yapısı: Halk – Devlet İlişkisi

Osmanlı devletinin, kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra Asya ve Avrupa'da büyük topraklar feth etmesi, feth ettiği topraklardaki farklı etnik yapıya sahip milletleri kendi yönetimi altında toplayabilmesi, bunu yaparken takip ettiği, ıslah ve iskan politikası Osmanlı tarihi ile uğraşan birçok kişinin dikkatini çekmiştir. Kemal Tahir, Osmanlı gerçeğini anlamak için, devletin yürüttüğü idarî yapının karakterini ve mahiyetini anlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken diğer konularda gözlemlenen bir fikrî süreçten geçmiştir.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷² a.g.e., s. 189

¹⁰⁷³ Notlar 10, s. 66, benzer bir değerlendirme için bkz. Notlar 14, s. 37

¹⁰⁷⁴ Çalışmanın bu bölümünde ele alınacak hususlar yukarıda ele alınan konularla büyük benzerlikler göstermektedir. Bu sebeple Osmanlı idare sisteminin sadece burada söz konusu edilenle sınırlı olmadığı hatırla tutulmalıdır. Diğer bölümlerde üzerinde durulan konular, çalışmanın bütünlük taşıması gerektiği kaygısından dolayı, burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir. Bu kapsamda daha ziyade halk ile devletin ilişkisi üzerine durulacaktır.

Yazar, Osmanlıyla ilgili fikirlerini oluşturduğu ilk yıllarda, Osmanlı'yı, 'talancı' saydığı gibi, idarî anlamda da büyük bir sistemsizlik içerisinde bulur. Bu yıllardaki genel kanaati, Osmanlı'nın bazı dış unsurların ona 'yer açması' sayesinde fırsatı değerlendirip öne çıktığı şeklindedir:

'Osmanlılar, köksüz iki imparatorluğun çökmesiyle tamamıyla boşalmış bir çevreye, tamamıyla içi boş temelsiz bir sistem getirmek suretiyle bir çeşit boşluk kanunu ummuşlar, temelsizliği kendilerine temel yaparak, Batı'nın çocukluk hastalığını geçirerek gelip kendilerini tarihe gömmesini hiçbir ciddi kurtuluş çaresi aramadan koca bir bilgisizlik, korkunç bir duygusuzluk içinde bekleyip durmuşlardır.'¹⁰⁷⁵

Ona göre bu yıllarda Osmanlı, tam bir şuursuzluk hali içerisinde kurulmuş ve despotik bir idareyle hükmünü icra etmiştir.

Bilindiği gibi Osmanlı'nın tarih sahnesinde olduğu yıllarda Batı'da büyük oranda derebeylik sistemi hakimdir. Bu sistemde yönetimde olan güç reaya üzerinde mutlak güç sahibidir. Reayanın herhangi bir iradî hali yoktur. Emeginin karşılığını almak gibi bir haktan mahrumdur. Batıyla ilgili bilinen bu gerçek bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı'ya aynen uygulanmış ve Osmanlı'daki reayanın da padişah veya devleti temsil eden güç karşısındaki durumunun Batıdaki reayadan farklı olmadığı iddia edilmiştir. Kemal Tahir bu noktada Osmanlı'da devlet ile halk arasındaki ilişkinin Batıyla eşdeğer tutulmasının, tarafların konumunun Batıdakiyle aynı kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirtir. Ona göre Osmanlı idarî yapısının ana karakteri şu şekildedir:

'Osmanlı toplumunda iki ana zümre vardır: 1- Kapıdakiler, 2- Reaya, Kapıdakiler iki eşit parçaya bölünmüştür: a) Kapıya yerleşmişler, b) Dışarıda kalmışlar.

Gerek kapıya yerleşmiş olanlar, gerekse dışarıda kalmış bulunanlar, zümre olarak aslında tabakalaşmış sayılmazlar. Aralarında iş bölümü vardır: Bu iş bölümü şöyledir:

1- Padişah, 2- Asker, 3- Ulema.

Bunlardan hiçbiri ötekinin üstünde kat'i hakimiyet kuramamıştır, bu sistemin üç bacağı sağlam kaldıkça kuramaz da... Bunlar zaman zaman ikisi birleşerek üçüncüyü tepeler, ya da, çizgiye getirirler.'¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ Notlar 10, s. 54

¹⁰⁷⁶ a.g.e., s. 336-337

Kemal Tahir, ‘Padişah-Asker-Ulema’ üçlü sacayağı üzerine yerleştirdiği Osmanlı idari yapısında, tek başlılığın olmamasının despotluğa imkan vermediğini, bu güçlerden birinin yanlış yapması halinde diğerlerinin onun ‘üstesinden geleceğini’, Osmanlı’nın tarihinin bunun misalleriyle dolu olduğunu belirtir.

Osmanlı’da mutlak anlamda denetlenemez tek hakim gücün olmaması, reaya karşısında mutlak/denetimsiz bir gücün oluşumunun önüne geçmiştir. Bu şekilde yapılan Osmanlı merkezi idaresi, ‘büyücek toprakların zenginleşip kudretlenecek gelir sahiplerinden yana değil, küçük işletmelerden yana’ tavır koymaktadır. Osmanlı’da bu hususta yayınlanan fermanların yüzde doksan beşi reayaya iyi davranılması, iyi muamelede bulunulması hususundadır. Nitekim siyasilere, yılda birkaç kere, ölüm tehdidi altında bulunduğu hatırlatılmıştır.¹⁰⁷⁷ *

Kemal Tahir, Osmanlı’nın uzun asırlar yaşamasını, bünyesinde tesis ettiği bu idari yapıda arar. Ona göre, ‘Devşirme Osmanlı kadrosu bir millete, bir milletin hiç değil, belli bir zümresine dayanıp zenginliklerin üzerinde, elinde toplanarak toplumun tabakalaşmasına meydan verseydi, pek kısa zamanda yıkılır giderdi.’¹⁰⁷⁸ Osmanlı’nın bu şekilde yönetimde Türk dışı unsurları desteklemek suretiyle toplumda tabakalaşmayı önlediğini bunun o çağlarda önemli bir siyasî başarı olduğunu ifade eder. Nitekim Osmanlı’nın tesis etmeyi başardığı toplumsal tabakalaşmayı önleyici bu sistem, yine o yıllarda bir devlet için en büyük tehlike olan sömürücülüğü engellemiştir. Yazar, Osmanlı’daki reayanın yerini şöyle ifade eder:

‘Reaya, mülkiyet ilişkileri bakımından devletin karşısındadır. Reaya ne serftir ne köylü. Gayrimenkulleri reayanın oğluna gider. Çiftlik içinde evlenmek yoktur, angarya yasaktır, timar sahibine hediye vermez. Reaya hür insandır. Toprağa vazıyedir. Hem amacı hem aracı karşısında hürdür.’¹⁰⁷⁹

Reaya, Batı’daki köylüden farklıdır. Dolayısıyla Osmanlı reayasını Batı’daki selfe eş, yöneticiye de Batı’daki derebeyine eş tutmak mümkün değildir. Bununla beraber bu konu Türk düşünce hayatında Kemal Tahir’in çözümlemesiyle kalmamış, 1960’lı yıllardan itibaren başlayarak çok mühim tartışmalara sebep olmuştur.

¹⁰⁷⁷ Notlar 8, s. 270

* Osmanlı’nın fethettiği yerlerde uyguladığı iskan politikası ve idarî sistemle alakalı olarak bkz. Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, Ankara, 1992

¹⁰⁷⁸ Notlar 12, s. 30-31

¹⁰⁷⁹ Notlar 11, s. 126

Kemal Tahir, Osmanlı idari yapısını, dünya tarihi içerisinde önemli ve insanî bir evre olarak değer değerlendirebilir. ‘Osmanlılık, Batı dünya görüşüne, insan ve insan sömürüsü anlayışına karşı o kadar ileri, insancıl bir düzendi ki temeline içten ve dıştan dinamit koyulduğu halde yüzyıllar boyu, iç ve dış ihanetlere dayanabilmiştir.’ ifadeleriyle, Osmanlı’nın kurduğu sistemin insana değer verme merkezinde ilerlediği için tarih sahnesinde uzun süre kaldığını belirtir. Kemal Tahir’in Osmanlı’nın başarısı olarak ifade ettiği diğer bir husus kurulan sistemin ‘Osmanlı ırkı’nın tümüne cevap verici nitelikte olmasıdır. Ona göre, Osmanlı insanı idarecisinde ilk planda, ‘despotluk¹⁰⁸⁰ ve cimrilik’ gibi iki noktaya dikkat etmektedir. Osmanlı idarecilerinde, en azından kuruluş ve klasik dönem için bu böyledir.

Bu konu bağlamında, Kemal Tahir’in Osmanlı idare sisteminde muhalefete de önem verdiği belirtilmelidir. Yazara göre, Osmanlı idare sisteminin üç kuvvetin (Padişah-Ulema-Asker) dengesine dayanması, aynı zamanda bu sistemin muhalefetine de kendi bünyesinden çıkmasına imkan vermektedir.¹⁰⁸¹ Kapıkulluğunda kapı dışında kalanlar bir yandan kapıyı ele geçirmeye çalışırken diğer yandan muhalefet hareketini icra ederler. Bu muhalefetin güç toplaması halinde kapıyı kapması ihtimal dahilindedir. Bu, Osmanlı idarecilerine ölümüne kadar hüküm sürebilme rahatlığına sahip olmalarına engel olmakta, onların hükmetme gücünden hareketle halkı sömürme ihtimallerinin önünü kapamaktadır. Bununla beraber vuku bulan sömürü/soygun hareketleri ferdî işler olarak kalmakta, ilk fark edildiği anda muhalefet tarafından cezalandırılmaktadır. Tekrar belirtilmelidir ki Kemal Tahir’in bütün bu iyimser tutumları sadece kuruluş ve klasik dönem için geçerlidir. Yıkılış dönemiyle ilgili tavrı farklıdır.

III.2.1.8. Osmanlı ve Sömürü

Sömürü, Kemal Tahir’in Osmanlı toplum yapısının Batı’dakinden farklı olduğunu ispatlamak için öne çıkarttığı hususlardan biridir. Bu konuda Kemal Tahir, Osmanlı devletinin bir sınıf devleti olmamasına vurgu yapar. Osmanlı’da sınıf olmadığı için halkı sömürecek sınıf da oluşmamıştır. Ancak kısa süreli, merkezî iktidardan kendini saklayarak veya merkezi iktidardan güç alarak soygun girişiminde bulunan ve halkın emeğini sömüren ferdî olaylara rastlanmıştır. Bu anlamda ‘Osmanlı’da sömürünün var olduğunu’, ancak bu sömürünün Batı’da görülen sömürüden farklı olduğunu belirten yazar, Osmanlı’daki sömürünün sınıfsal olmaması sebebiyle Batı’daki sömürü sonuçlarını vermediğini, bundan olayı Osmanlı’nın

¹⁰⁸⁰ Kemal Tahir açısından bu despotluk, reayaya karşı değil, halkla devlet arasındaki kadrolar karşısında, halkı birinci planda tutan müsamahasız bir yönetimi ifade eder.

¹⁰⁸¹ Notlar 12, s. 285

Batı'dan farklı bir evre yaşadığını belirtir.¹⁰⁸² Diğer bir değerlendirmesinde de, 'Batı köylüsü, Ortaçağda uzun süre senyörler ve kilise tarafından sömürülürken, sonraları, 15. yüzyılda filizlenen burjuvalar tarafından da sömürülmeye başlanmıştır. Buna karşılık Doğulu köylü (kapitalist-emperyalist döneme kadar) salt devlet tarafından gevşekçe sömürülmüş, burada şehirler paraziter karakter taşıdıkları ve esnaf örgütleriyle din örgütleri ise devlete bağlı birer memur olduklarından, sömürü sınıfsal sömürüye dönememiştir.'¹⁰⁸³ şeklindeki ifadeleriyle Osmanlı'daki sınıf yokluğunun sömürüye imkan vermediğini vurgular.

Osmanlı'da sömürünün olmaması sebebiyle sömürme sistemleri de oluşmamıştır.¹⁰⁸⁴ Osmanlı sistemi yapısı gereği sömürüye müsait değildir. Osmanlı 'toplumu ihya etme özelliğini' bir yana bırakıp 'kırbaçla adam çalıştırarak insanları sömürmeyi isteseydi' bile, sisteminin uygun olmaması sebebiyle bunu 'beceremezdi.'¹⁰⁸⁵ Yazar, Osmanlı'da sömürünün olamayacağına dair en büyük delil olarak tımar sistemini gösterir. Tımar sisteminin işlemesi, özelliği, sonuçları, yazara göre, sömürüye imkan vermeyecek mahiyettedir. Özellikle bu sistemdeki sermaye birikimini önleyici faktörler, tabakalaşmayı engellemiş ve neticede sömürü imkan ve ihtimallerini ortadan kaldırmıştır.¹⁰⁸⁶

Osmanlı devletinin sömürüyle ilgisinin tartışıldığı yerlerde gündeme getirilen konulardan biri de devşirme sistemi vasıtasıyla Osmanlı devletinin insan sömürüsü yaptığı şeklindeki iddiadır. Kemal Tahir, devşirme sistemini dönemi içerisinde çok ileri ve siyasî anlamda 'deha eseri' bir uygulama olarak görür. Ayrıca, 'Osmanlı devşirmeciliği, insanın insanı, Batıca sömürüsüne karşı idi, Batılı gavur devşirmeleri Doğu'nun Batı tarafından sömürülmesini kolaylaştırmak ödevi yüklenen namussuzlar idiler. (bilsinler, bilmesinler)' ifadeleriyle devşirme sisteminin Batılı anlamda sömürü olarak kabul edilemeyeceğini belirtir. Kemal Tahir bu noktada, ailelerinden alınan gençlere verilen imkanlara dikkat çeker ve Batı'da yapılan insan sömürüsünde bunun bulunmadığının altını çizer.¹⁰⁸⁷

III.2.1.9. Osmanlı ve Despotluk

'Doğu Despotizmi' kavramı dünya düşünce tarihinde Montesquieu'dan itibaren tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu kavram çerçevesinde Doğulu devletlerin Batı'dakinden farklı olmakla beraber halkına karşı, Doğu'ya mahsus bir despotizmi uyguladığı, yani son

¹⁰⁸² Notlar 11, s. 140

¹⁰⁸³ a.g.e., s. 140

¹⁰⁸⁴ Notlar 10, s. 184

¹⁰⁸⁵ a.g.e., s. 315

¹⁰⁸⁶ Notlar 12, s. 296

• Kemal Tahir'in Tımar sistemi ile ilgili değerlendirmelerine ATÜT bölümünde ayrıca değinilecektir.

¹⁰⁸⁷ Notlar 8, s. 326

tahlilde Doğu'ya mahsus bir despotizm çeşidinin var olduğu ifade edilmektedir. İlk etapta Doğu'ya Batı'dan ayrı bir hüviyet verme noktasında 'yüceltici' gibi görünen bu husus, gerçekte, Doğu'nun despot olduğuna dair kanaati de tescillemiş olmaktadır. Bu sebeple konu 'Doğulu aydınlar' tarafından genişçe tartışılmıştır. Bu tartışmaya katılanlardan biri de Kemal Tahir'dir. Ancak Kemal Tahir'in üzerinde yoğunlaştığı konu, teklif edilen kavramı tartışma değil, Osmanlı toplumunda bu kavramın içeriğinin karşılığının bulunup bulunmadığıdır. Kemal Tahir, bu hususta da 'Batı dışılığı' vurgu yaparak bu kavram için 'Batı dışı despotizm (B.D.D.)'¹⁰⁸⁸ kavramını teklif eder.

Kemal Tahir, despotluk konusunda, ilk döneminde, Osmanlı'nın despotik karakterinin ağır bastığını düşünür. 'Osmanlı İmparatorluğu, Kapıkulu despot idaresidir.'¹⁰⁸⁹ şeklindeki değerlendirmesiyle Osmanlı'nın bu yönüne vurgu yapar. Ancak *Notlar*'ında Osmanlı'nın despot olduğu konusunda bu ve buna benzer birkaç değerlendirmenin haricinde değerlendirmeye rastlanmaz. O, daha ziyade Osmanlı'nın despot sayılamayacağı şeklindeki tez üzerinde durmuştur.

Kemal Tahir, despotluk meselesini Osmanlı sisteminin ana karakterinden hareketle çözümlmeye çalışır. Yazar, gerek talan, gerekse sömürü konusunda, Osmanlı sisteminin bu tür uygulamalara imkan vermediğini öne çıkarır. Osmanlı'nın istese de, sisteminden dolayı, despot olamayacağını belirtir:

'Osmanlı despotik bir devlettir. Osmanoğulları da despottur. (Zaten Doğulu merkezi devletler ister istemez despotik devletlerdir) yargısı da yalandır.

Osmanlı devleti herhangi bir Batılı devletten daha çok despotik olamamıştır. İstese de olamamıştır. Çünkü bunu, devlet-toplum ilişkilerinin özelliği önlenmiştir. Osmanlılık kişisel otoriteye – Despotluğa- dayanmak için başta bir despot, onun çevresinde hiç değil, Batılı anlamda aristokratik bir yakın dayanak ve çıkar temeli olmak gerekir. Osmanlı'da devleti üç unsur, temsil eder, bu üç unsur devlette üçte bir hissedardır. Hissedarlıkta hiçbir hak farkı yoktur ... İşte Osmanlı devletinde despotluğu sürgit yaşatmayan bu devlet hissedarlığı özelliğidir. Bu özellik batıdaki sınıfsal devlet despotluğunu önlemiştir.'¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁸ Notlar 10, s.237

¹⁰⁸⁹ a.g.e., s. 134

¹⁰⁹⁰ a.g.e., s. 415

Kemal Tahir, Batı'dakine benzer bir despotik idare ile Osmanlı'daki idare arasında kesin bir ayrım yapar. Ancak Osmanlı'da despotluğun hiç bir şekilde olmadığını düşündüğü şeklinde çıkarım yapmak ise eksik bir değerlendirme olacaktır. Sonraki değerlendirmelerinde yazar, Osmanlı'nın despot kabul edilemeyeceğine dair yaklaşımlar sergilese de Osmanlı'nın bünyesinden kaynaklanan ve Osmanlı'ya mahsus bir despotluktan bahsedilebileceğini iddia eder. Bu noktada, Osmanlı'yı diğer Doğu toplumlarıyla beraber değerlendirir. 'Doğu toplumlarının burjuvası, proleteryası, nasıl Batı toplumlarının burjuvasıyla, proleteryasına benzemezse, Doğu toplumları despotluğu da, Batı'daki namussuz despotluklara hiç benzemez. Batı despotlukları bir sınıfın öteki sınıfı soyma, ezme, gebertme işinde kanlı bir araç oldukları halde, Doğu despotlukları, reaya fukarasının en bunalımlı, en yoksul sıralarında savucusu, kurtarıcısı olmuştur.'¹⁰⁹¹ ifadeleriyle, doğuya mahsus bir despotizm çerçevesi çizer. Bu yaklaşımda Montesquieu'nün 'Doğu despotizmi' kavramının etkisi olabileceği gibi yazarın Batı dışı bir kimlik oluşturma gayreti de etkilidir. Ayrıca, Doğu toplumlarında, Marksizme göre, devletin varlığı zaruri olduğundan dolayı devletin hakim güç olma halinin despotluk olarak kabul edilmiş olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Kemal Tahir'in bu husustaki ifadelerini bir bütünlük içerisinde ele aldığımızda, 'kısmen despotluk'tan kastının, reayanın hakkını koruyucu unsur olma makamında olan gücün, reaya ile arasındaki ilişkiyi sağlayan ara konum güçleri üzerinde sergilediği hakimiyet olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir değerlendirmesinde kaydettiği, 'Dış görünüşündeki despotluğa rağmen Osmanlı idaresi yüzde yüz demokrattı. Hele din ve ırk ayrımı hususunda çağından beşyüz yıl ilerdeydi.' ifadeleriyle de Osmanlı'daki despotluğun satıhta kaldığını belirtir.

1826'da Yeniçeriler'in kaldırılmasıyla Osmanlı'da despotizmi engelleyen üçlü yapının zayıfladığını ifade eden Kemal Tahir, bunun neticesi olarak Osmanlı'da Batılı anlamda despotik idarenin bu yıldan sonra başladığını iddia eder. Bu kapsamda ilk despotik padişah olarak II. Mahmud'u sayar.¹⁰⁹²

III.2.1.10. Timur Olayı ya da Topal Kasırga

Timur, Osmanlı devletinin henüz yeni bir devlet hüviyetiyle ortaya çıktığı dönemde, Osmanlı üzerine yürüyerek o ana kadarki oluşumları büyük oranda yok etmiştir. Bu bakımdan Osmanlı tarihinde çok büyük bir öneme sahiptir. Bilindiği gibi 1402 senesinde Ankara yakınlarında yapılan savaşta Timur güçleriyle Yıldırım Beyazıt güçleri karşılaşmış ve savaş, Yıldırım'ın mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Ardından, on bir yıl sürecek ve tarihçiler

¹⁰⁹¹ Notlar 12, s. 141

¹⁰⁹² Notlar 10, s. 341

tarafından ‘Fetret Devri’ olarak nitelendirilen Yıldırım’ın oğulları arasında taht kavgalarına sahne olan dönem yaşanmıştır. Kemal Tahir, bir tarihçi olmadığı için savaş üzerinde değil, savaşın öncesi, savaşa götüren süreç ve savaş sonucunda ortaya çıkan durumla alakadar olmuştur. Bunu yaparken Timur’un şahsiyeti, Osmanlı ve Türk tarihi açısından oynadığı rol üzerinde durur. Hadisenin sonuçlarından hareketle Timur’la ilgili bir portre ortaya koymaya çalışır.

Kemal Tahir, Timur’un Batı ajanı olduğunu düşünür:

‘Timur bir kasırgadır. Kasırğa kadar aptal olduğu halde doğal güçleirn kör oluşundan kopmuş bir kasırğa değil, Batı parasıyla ve de kendi kişiliğindeki insan düşmanlığıyla koparılmış doğa dışı bir bela kasırgasıdır.’¹⁰⁹³

Timur, şahsında barındırdığı ‘insan dışı’ özelliklerle (kıyıcılık gibi) Batı’dan aldığı desteği birleştirdince Anadolu’nun görmediği bir ‘kasırğa’ yaşatmıştır. Yazar, Timur’un Batılılarla olan münasebetini, ‘Timur, yetişmesi bakımından çarık hırsız olduğu için bu Batılı efendilerine, bu büyük ihanetleri meyhane miçosu bahşişi karşılığında yapmış, kendisinden dünyaya dağlar gibi insan ölümlerinin leşini örten bir garip kümbetten başka hiçbir şey kalmamıştır.’¹⁰⁹⁴ ifadeleriyle, Timur açısından bu ilişkinin ‘alçaltıcı’ olduğunu belirtir. Timur’un misyonunu, ‘Orta Doğu’yu karıştırıp perişan etmek ödevi’¹⁰⁹⁵ olduğunu belirten yazara göre ‘Bastığı yerde ot bitmeyen bu sefil’¹⁰⁹⁶, ‘ayıklı katil’¹⁰⁹⁷ ödevini yerine getirdiğinde, ödevinin insanî olmaması, kan içme üzerine kurulması sebebiyle varlığı ancak kendi ömrü boyunca sürebilmiştir.

Kemal Tahir, hakkında geniş okumalar yaptığı, üzerinde çokça değerlendirmelerde bulunduğu ‘Timur felaketini’ bir romanla anlatmak istemiştir. *Topal Kasırğa* adını verdiği bu tamamlanmamış romanın müsvedde halinde olan ve daha sonra notları arasında yayınlanan ‘Darmadağın Olan Devlet’ başlıklı birinci bölümünde Ankara Savaşı’nın bitiminden hemen sonraki dönemden başlayarak Çelebi Mehmed’in ölümüne kadar ki devre anlatılır. Bu çerçevede kardeşler arasındaki kavgalara yer veren yazar, ‘Şeyh Bedrettin Gailesi’ alt başlığıyla bu konuya da değinir.

Yazar, bu roman müsveddesinde Osmanlı’nın yeniden kuruluş sürecinde karşılaştığı problemlere yer verir. Bu problemleri ‘Osmanlı gerçeği’ ile mukayese eder. Osmanlı’nın

¹⁰⁹³ Notlar 7, s. 46

¹⁰⁹⁴ a.g.e., s. 23

¹⁰⁹⁵ a.g.e., s. 59

¹⁰⁹⁶ a.g.e., s. 23

¹⁰⁹⁷ Notlar 10, s. 408

tarihî misyonu ile bu dönemde vuku bulan hadiseleri, özellikle arka planlarına dikkat çekerek, bir bütün halinde ele almaya çalışır. Roman müsveddesine dikkat edildiğinde, yazarın Timur’la ilgili olarak buraya kadar kaydedilen değerlendirmelerini kurgu dahilinde sergileme gayreti dikkat çeker.

‘Timur felaketi’ ile ilgili değinilen diğer bir konu meydana gelen savaşta Yıldırım Beyazıt’ın durumudur.

Kemal Tahir, Timur’la giriştiği savaşta Yıldırım’ı, tam bir lider gibi davranmamakla, şahsî ihtiraslarının peşinden gitmekle, düşmanı tam olarak tanımadan üzerine yürümekle suçlar:

‘Beyazıt, karşısındaki herifin kişisel özelliklerini bilmeden ona bir savaşçı gözüyle bakmış, onu bir savaşçı olarak değerlendirmiş, bu yanlış ile ordusunu kaptırıp memleketi haydutların ayakları altına atılmıştır.

Anadolu halklarının Osmanlıları on bir yıl boyunca yalnız bırakarak cezalandırması bundandır. Gerçek padişah, hesaplarını yaparken, en başta halklarının en az acı çekeceği durumu seçmek zorundadır. Beyazıt, kibirlenerek bunu göz önüne almamıştır. Suçtur. Cezası ise sultanlar için ölümdür.’¹⁰⁹⁸

Kemal Tahir, başka bir değerlendirmesinde Beyazıt’ı ‘bir devlet reisi – gerçek bir devlet adamı- gibi değil, keyfine mecbur, avanak bir beyzâde gibi davranmakla’ itham eder.

III.2.1.11. Asya Tipi Üretim Tarzı (A.T.Ü.T.) ve Osmanlı

A.T.Ü.T.’e Giriş

Dünya tarihini bir bütün halinde yorumlama gayretinde olan, bu yorumlamadan hareketle insanlık macerasının ana kaidelerini tespit etmeye çalışan Marks, yaptığı incelemeler ve okumalar neticesinde Doğu toplumlarını, Batı toplumlarını izah etmek için geliştirdiği klasik şema ile açıklamanın mümkün olmadığını görmüş ve Doğu’yu doğru bir şekilde yorumlayabilmek için bu coğrafyayı anlama çabası içine girmiştir. A.T.Ü.T.’ün Marksist felsefedeki yeri ve temel yaklaşımları bilindiğinden burada konu üzerinde, giriş mahiyetinde, kısaca durulacaktır. •

¹⁰⁹⁸ Notlar 7, s. 77

• Bu konuda araştırma yapacak kişiler için Sencer Divitçioğlu’nun sunduğu ve kullandığı kaynakça tavsiye edilir: Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Ar yayın- dağıtım, Kırklareli, 1981, s. 159-168

Marks, 1853 yılında Engels'e yazdığı mektupta kaydettiği 'Bernier'• haklı olarak Türkiye, İran ve Hindistan'dan bahsederken, Doğu'daki bütün olayların temelini toprakta özel mülkiyetin yokluğunda aramalıdır, diyor. Bu, Doğu cennetinin gerçek anahtarıdır.' ¹⁰⁹⁹ ifadeleriyle Doğu'nun Batı'dan olan farkına dikkat çekmiş, bu farkın da büyük oranda bu coğrafyada toprak üzerindeki mülkiyet ilişkisinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Nitekim Engels, Marks'ın bu mektubuna verdiği cevapta Marks'a katılarak, 'Gerçekten toprak mülkiyetinin yokluğu bütün Doğu'nun anahtarıdır.' ifadesini tekrarlar. ¹¹⁰⁰

Bu şekilde temelleri atılan A.T.Ü.T., Marks'ın konu üzerinde ısrarla durması sonucu sistemli bir düşünce haline gelebilmiştir. Bu anlayışa göre, iklim ve bölgesel şartlar, kanal ve su yolları ile yapılan yapay sulama, Doğu tarımının temelidir. Suyu iktisadi ve ortaklaşa kullanma ihtiyacı, uygarlığın geri ve arazinin çok geniş olduğu Doğu'da iradî birleşmelerden ziyade merkezî hükümetin müdahalesini gerektirmektedir. Bütün Asya hükümetlerine düşen iktisadî görev kamu işleri (public works) yapmaktır. Orduya silah, malzeme, erzak, insan temini ve nihayet ulaştırma şebekesinin kuruluşu ekonominin tek elden güdümlü bir şekilde yönetimini gerektirdiğinden, topraklar üzerinde özel mülkiyet ortaya çıkamaz. Bunun gibi topluluğun hayalî ve hakiki menfaatleri için girişilecek kamu yatırımlarında da aynı durum vardır. Örneğin, tapınak, kale, yol gibi müşterek çalışmanın ürünü olan muazzam inşaatlara girişmek, basit üretim tekniği içinde ancak mülkiyetsizlik ortamında mümkündür. İşlerin birlikte yürütülmesini sağlayan yüksek otorite, toprak mülkiyetine dayanan özel otorite ile çatışmamalıdır.

Mal sahibi kamu hizmetlerini yerine getiren üstün otoritedir. 'Birleştirici birim' denilen üstün ve biricik birim devlettir.

Asya toplumlarında devlet toprağın mülkiyetine sahip olsa bile 'gerçek topluluklar tasarruf hakkına sahiptirler. Fakat yine de aslında birey tek başına mülksüzdür. (Bununla beraber) Asya üretim tarzında devlet mülkiyetinde olan toprakların tasarrufu özel kişilerin ya da topluluğun elindedir.

• Marks, Asya Tipi Üretim Tarzı yaklaşımını ortaya koyarken, temellendirirken birinci kaynak olarak Hindistan'da ve diğer Doğu ülkelerinde seyahat ederek intibalarını ve buralardaki devlet ve toplum yapılarını *Travels Containing a Description of the Domination of the Great Mogol* adlı kitabında anlatan Fransız doktor François Bernier'den faydalanmıştır. (Ali Kazancıgil, 'Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm', *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Der. E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay, Beta Yay., İstanbul, 1986, s. 178'den aktaran Başak Avcılar, 'Asya Tipi Üretim Tarzına Veda', *Bilig*, s. 22, yaz 2002, s.6)

¹⁰⁹⁹ (Aktaran) Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Ar yayın- dağıtım, Kırklareli, 1981, s.17

¹¹⁰⁰ Sencer Divitçioğlu, a.g.e., s. 17

Ekonomide üretilen ürünün büyük bir kısmı ailenin tüketimine ayrılır. Geriye kalan artık-ürün toprağın biricik mülk sahibi olan devlete geçer. Asyalı toplumda devletin ekonomik yapısında talanın önemli bir rolü olmasının yanında tamamen talana dayanamaz.

Birey ancak toplumla birlikte oluşur. Özel ve bağımsız birey ortaya çıkamaz. Birey, hiçbir zaman mülk sahibi olmayıp tasarruf eden olduğundan topluluğun birliğini temsil edenin kölesidir. Köle ve serften farklı olan birey, hür olmakla beraber bir çeşit ‘genelleşmiş köle’dir. Birey, devlet ve toprak arasındaki ilişkilerde, toprağın tasarruf hakkına sahip olduğundan dolayı hür ise de, toprağın mülkiyetine sahip olamayışından dolayı genelleşmiş köledir.

Sömürme, yalnız mülkiyet ilişkilerine dayanan, kişinin kişiyi sömürmesi değildir. Bu üretim tarzında doğrudan üreticinin toprak üzerindeki tasarruf hakkının, sömürmenin dolaylı bir sömürme olmasına yol açar. Böyle olunca da sömürme bireysel olmayıp kolektiftir.

Asya toplumlarında sınıflar devleti temsil eden metbu ile üreticileri temsil eden tabi olmak üzere ikiye ayrılır.’¹¹⁰¹

Osmanlı ve A.T.Ü.T.

Kemal Tahir’in bu yaklaşımdan etkilendiği, ancak değerlendirmelerini tümüyle bu yaklaşım üzerine bina etmediği görülür. Yazarın bu düşünce üzerinde çok durmasının bir başka sebebi, o yıllarda (1960’lar) Osmanlı toplumuyla ilgili olarak bu yaklaşımın genişçe tartışılması ve farklı değerlendirmelerin ortaya konulmasıdır. Çalışmamız kapsamında Türk düşünce dünyasında A.T.Ü.T.’le ilgili cereyan eden tartışmalara ve bu tartışmalarda Kemal Tahir’in aldığı tavra ayrıca değineceğiz; ancak öncelikle yazarın gerek A.T.Ü.T. hakkındaki, gerekse bu yaklaşımın Osmanlı toplumuyla ilgili münasebeti hakkındaki değerlendirmelerini ele almak isabetli olacaktır.

Kemal Tahir, A.T.Ü.T. konusunda diğer konularda olduğu gibi, Marks’ın teklif ettiği çerçevenin tümünü kabul temek yerine, bu genel çerçeveden hareketle, Osmanlı’nın kendine mahsus özelliklerini göz önüne alarak yeni bir çerçeve ortaya koymak ister. Yazarın, A.T.Ü.T.’le ilgili önemseddiği en önemli nokta olarak, Doğu’ya, özelde Osmanlı’ya Batı dışı bir kimlik verilmesidir. Öyle ki bu kavram için, ‘Batı Dışı Üretim Tarzı, Biçimi (B.D.Ü.B)’¹¹⁰² ismini teklif ederek ‘Batı Dışılığı’ özellikle vurgu yapar. Muhtevayla ilgili A.T.Ü.T.’te önemseddiği hususları da, ‘Marks, devleti bazen gerçek, (reel) ve müsbet (pozitif)’ saymıştır, bazen de parazit. Asya tipi üretim biçimini incelerken Marks, devletin ekonomik işlerde, vazgeçilmez gerekliliğini kabul eder. Çok geniş mıntikalarda, başta sulama ve bayındırlık işleri olmak üzere ticareti sürdürmek devletçi bir idare var olmadan düşünülemez.

¹¹⁰¹ Sencer Divitçioğlu, a.g.e., s. 17-43

¹¹⁰² Notlar 10, s. 237

Batı'da fertlerin ve kişisel ortaklıkların yürütebildiği sulama işlerini, Doğu'da ancak Devlet başarabilmektedir... Buralarda, kısa zamanda bütün güçleri elinde toplayan (despotik oluveren) devlet ne kadar çabuk kurulur, güçlenirse, o kadar da çabuk dağılır...' ¹¹⁰³ cümleleriyle ortaya koyar. Onun sıkça üzerinde çalıştığı husus, A.T.Ü.T.'te devlet ile halkın mülkiyet noktasındaki ilişkisidir.

Yazar, Türkiye'de A.T.Ü.T.'ün hareretle tartışıldığı yıllarda Türk entelektüellerinden ilk planda istediği, bu kavramın Osmanlı toplumuyla hangi noktalarda ilgili olabileceği konusuna dikkat etmeleridir:

'Atüt'ün batılılarca hangi maksatlarla kullanılmak istendiği üstünde Türk sosyalistleri dikkatli olmalı, onların bu inceleme ve araştırmalarda önem verdikleri yönlerin, bizim için pek de önemli olmayabileceği üzerinde dikkatle durmaları gerekir. (Yoksa, klasik şemada düşülen hataların tekrarlanması tehlikesi vardır.)' ¹¹⁰⁴

Kemal Tahir'in A.T.Ü.T.'e yönelik eleştirel bir tavır takındığı fark edilmektedir. Yazarın bu tavrı hatırdan tutulmadan A.T.Ü.T.'le ilgili değerlendirmelerine bakmak, doğru olmayan neticelere ulaşma riski taşımaktadır. Ona göre A.T.Ü.T., Marks'ın ortaya koyduğu çerçeveye, Osmanlı toplumunu izahta yetersiz kalmaktadır. Nitekim A.T.Ü.T.'ün teklif ettikleriyle Osmanlı devletinin gerçekleri karşılaştırıldığında bazı uyuşmayan noktaların varlığı kolayca görülebilmektedir:

'Osmanlıların tarih yüzüne çıktıkları topraklar kaba Atüt şartlarına, sulama zorunluluğuna sahip bulunmadığı ve arkasında artık ürün toplayan güçlü Atüt kuruluşları da bulunmadığı halde, ekonomik temelde Atüt şartlarına (Toprak devletin kanununa) dayalı bir bozuk Atüt devleti kurup yaşatabilmişlerdir. Bunun mümkün olması, Osmanlı çekirdeğinin devlet kurucu yatkınlığa sahip olduğu kadar, Türkleşmiş Anadolu halklarıyla Bizans özelliğine yatkın Bizans köylüsünün (Bulgarlar, Sırlar, Rumeli'nin Hristiyan Türkleri de bunlara katılmalıdır.) bu düzene yabancı olmayışlarındandır. Yani Irak'ta sulama şartları vardı ama devleti kurup taşıyacak insan unsuru yoktu. Anadolu'da sulama zorunlu değildi ama bozulmuş Atüt devleti kuracak insan haznesi vardı. Bu açıdan bakılırsa, Osmanlıların Mısır'ı ve Irak'ı topraklarına katmaları, buna karşılık söz gelimi, Romanya ve

¹¹⁰³ Notlar 11, s. 24- 25

¹¹⁰⁴ Notlar 10, s. 489

Azerbaycan'ı topraklarının dışında bırakmaları, tesadüfle ya da, gönüllerinin öyle istediğiyle açıklanamaz.'¹¹⁰⁵

Yazar açısından Osmanlı devletinin kurulduğu coğrafyada A.T.Ü.T.'ün bazı şartları vardır. Ama bu şartların var olması, o coğrafyada A.T.Ü.T. devletinin kurulması için yeterli şart değildir. Bu noktada onun ön plana çıkarttığı husus, insan faktörüdür. Ona göre Osmanlı'yı sadece, coğrafyanın imkanlarını kullanmakla kurulmuş bir devlet saymak mümkün değildir. Bununla beraber insan unsurundan hareket ederek Osmanlı'yı A.T.Ü.T.'ün dışında bir yapılanma kabul etmek de mümkün değildir. 'Mezopotamya, Mısır ve Hindistan'da rastlanan sulama kanalları sisteminin bulunmaması, Osmanlı- Anadolu Türk mıntıklarının Atüt sistemi dışında kaldığı iddiasını haklı çıkarmaz.'¹¹⁰⁶

Kemal Tahir, Osmanlılıktaki A.T.Ü.T. özelliklerini şu ifadeleriyle ortaya koyar:

'Osmanlılıkta toprak, toprağın üstünde yaşayan insanlar, imparatorluğu kurup yaşatıp geliştiren bürokratik kadrolar, bunların başındaki Sultan-Padişah-Halife, kurulan devlet sistemine maddî ve manevî özellikleri bakımından yatkın idiler. Asyalı üretim biçimi toplumlarında, devlet bir anlamda toplumdan önce geldiği, bu karakteriyle geniş bir bürokratik kadroya dayandığı halde, despotluğu, batı anlamında insanın insanı gaddarca sömürmesi temeline dayanmadığı için, insanlarca katlanılır yumuşaklıkta yürütülmüştür. Osmanlı sultanları işte bu, reayayı koruyan yumuşak despotluğa- daha doğrusu bu despotluğu bir çizgide tutan kişisel olarak mülkiyeti sonuna kadar gittikçe sayısı daha çok azalan kişiler elinde toplanmaması özelliğine yatkındılar. Böylece asıl dayanaklarını, idareci kadroları sürekli olarak kendilerine açık tuttukları reayada, haklarda arıyorlar bunu buluyorlardı da... Eğer kendilerinde, batı anlamında kişi mülkiyeti atılımı, bunun yaratıcısı ve sürdürücüsü olan insanı üretimde gittikçe daha kıyıcı olarak sömürme eğilimi varolsaydı, Asyalı üretim biçimine uygun olan Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu çağda ve coğrafya çevresinde ya hiç kurulamazdı, ya da çok kısa bir zaman sonra, Selçukluların arkasından Anadolu'da görümlü ve Timur akınıyla

¹¹⁰⁵ Notlar 10, s. 617

¹¹⁰⁶ a.g.e., s. 391

yaşama şansını yeniden kazanmış öteki küçük devletler gibi silinir giderdi.¹¹⁰⁷

Kemal Tahir'in Osmanlı'da gördüğü A.T.Ü.T. sistemi, insan merkezinde ilerleyen, mülkiyetsizliği esas alan; mülkiyetsizliği, devlet için değil, fert için esas tutan bir mahiyettedir. Osmanlı sisteminde insana verilen önemi, Osmanlı'nın diğer Doğulu toplumlardan farkını vurgulama amacıyla da ifade eder.

Osmanlı'da hüküm süren mülkiyetsizlik sadece toprakla olan bağlantıda kendini göstermez. Bu 'mülkiyetsizlik anlayışı', hayatın diğer alanlarına da yayılmıştır. Kemal Tahir'e göre Osmanlı insanı 'sahip olmak' gibi bir kaygıyı hiçbir zaman gütmemiştir. Öyle ki 'soyadı kurumu olmayan Osmanlı'da Tanzimat'a kadar bir tek toprak alım satımı kaydına rastlanmaması' bu halkın 'sahip olma' karşısındaki tavrının en önemli göstergelerindendir. Kemal Tahir bunun sebebi olarak, devletin mal birikimine izin vermemesini, mal biriktirenin elinden bir şekilde malının almasını gösterir. Yazar, Osmanlı'da vakıf müessesesinin bu kadar yaygın olmasını Osmanlı halkının mülkiyetsizliği kabullenmiş olmasıyla ilgili değerlendirir. Ona göre, zaten mal biriktiremeyeceğini alayan halk, malın kendi üzerinde gözükmesi ve bir yönüyle evlatlarına bırakabilmesi için o mülkü vakfetmesi gerekiyordu. Bu sebeple Osmanlı'da vakıflar çoktur.¹¹⁰⁸

Kemal Tahir'in bakışı açısından halkın vakfa önem vermesi öyle kabul edilse bile, hanedan ailesinin niçin bu kadar çok vakıf kurduğu, anlaşılamayacaktır.¹¹⁰⁹

Feodalizm – Derebeylik ve Osmanlı

Klasik tarih sınıflandırmasında 'Orta Çağ' diye adlandırılan dönemde Batı'da hüküm süren yönetim biçimi feodalizmdir. Toplumlara hakim olanlar, feodallardır. Bu sistem içerisinde mutlak ve denetlenemez hakim güç konumunda olan derebeyi kendisine tabi olan her şeyin sahibiydi. Hukukî anlamda denetlenemez bir mahiyet arz eden bu kurum ekonomik anlamda da her türlü üretim artığını kendine almaktadır. Doğu toplumlarındaki hakim güç-reaya ilişkisi yerine, kral/derebeyi- serf ilişkisi şeklinde ilerleyen sistemde serf, üzerinde çalıştığı toprağın ne maliki ne de mutasarrıfı olduğu gibi ne de kendinin tam anlamıyla sahibidir. Derebeyi hem serfe hem de onun emeğine sahiptir. Ancak Marks'ın ortaya koyduğu

¹¹⁰⁷ Notlar 10, s. 256

¹¹⁰⁸ Osmanlı'nın tesis ettiği önemli kurumlardan olan vakıfların sadece mülkiyet eksenli değerlendirilmesi, konunun tam olarak anlaşılmasına imkan vermeyecektir.

¹¹⁰⁹ Burada daha ziyade Kemal Tahir'in Osmanlı toplumundaki mülkiyet ilişkisiyle ilgili değerlendirmelerine yer verildi. A.T.Ü.T.'ün önemli hususlarından sömürü ve despotluk meselesi daha önce ele alındığından ayrıca değinilmedi. Ayrıca notları incelendiğinde görülmektedir ki Kemal Tahir'in A.T.Ü.T.'ten hareketle sömürü ve despotluk hususlarını irdeleme gibi bir kaygısı yoktur. Mülkiyet noktasında gösterdiği önem bu konularda görülmez. Bunun yanı sıra, Osmanlı'nın sömürgeci ve despot sayılamayacağına, daha bu konularla ilgilendiği ilk yıllarda kara vermesinden dolayı, bu konuları ele almamış olabilir.¹¹⁰⁹

çerçevede A.T.Ü.T.'ün varlığı bu konuda Doğu ile Batı arasında kesin bir ayrımı işaret etmektedir.

Batı'da hüküm süren bu düzen bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı'ya da uygulanmış ve Osmanlı'nın da bir feodal devlet olduğu iddia edilmiştir.*

Kemal Tahir, sömürü ve despotluk konusunda ortaya koyduğu kesin tavrı bu konuda da sergiler. Yazar, bu konuya da mülkiyet ilişkileri noktasında yaklaşmakta ve Osmanlı'daki mülkiyet ilişkilerinin böyle bir idare sistemine imkan vermediğini belirtmektedir. Yazarın bu konudaki fikirlerine geçmeden önce onun genel anlamda feodaliteden, derebeylikten ne anladığını belirlemek gerekir.

Feodaliteyi 'ehrama' benzeten yazar, devamla, 'En tepede kral vardır. Sonra yakın akrabaları, daha sonra, en büyüklerinden başlayarak asilzadeler gelir. Kral, Asilzadelerin dullarının ve yetimlerinin koruyucusu olduğu kadar, bütün asilzadelige karşı aile reisi sorumluluğu yüklenmiştir. Asilzadelerin bir çoğu kralın sarayında bulunurlar. Bunlar, hem arkadaşları, hem koruyucularıdır. Bu sistem VII. Lui'den beri vardır. Hatta Sen Lui'nin sarayında – otelinde- bile buna yakın, buna az çok benzer bir çevre olduğu bilinir.'¹¹¹⁰ şeklindeki değerlendirmesiyle feodalitedeki yönetimin tek bir zümre elinde, o zümrenin mutlak hakimiyeti şeklinde oluştuğunu dile getirir. Yazara göre feodalitede, 'boğuşmayı' kazanan güç/sınıf yönetime gelerek kendi uzantısı mahiyetinde olan sınıf üyelerine sağladığı imtiyazlarla gücünü artırır. Hüküm sahibi olma noktasında bu 'sınıfın dışındakilerin' herhangi bir söz hakkı ve önemi yoktur. Yazar, şu ifadeleriyle de kendi değerlendirmeleri içerisinde, feodal toplumun çerçevesini çizer:

'Feodalite: Devletin çökmesinin sonucudur.

Güvensizliğe (Dissolution) bir de, Krallığı ele geçirme boğuşmasına dayanır.

Feodal toplumlar, adamın adama bağlandığı toplumlardır. Bu toplumlarda, herkes birisine mutlaka bağlıdır. Böylece toplum çok zor değişen bir hiyerarşiye bağlanmış olur.

Güvensizlik, devletsizlikten gelir. Devletsizlik, kanunsuzluğu sürekli olarak doğurur. Böylece feodal sistem, aynı zamanda anarşi ve sürekli savaş demektir. Feodal toplumlarda, Kilise de bir Feodal kurumdur. Feodal toplumlar, tarım toplumlarıdır. Hayat bu toplumlarda, tarıma uyarak serttir, merhametsizdir. Çünkü istihsal vasıtaları ilkeldir,

* 'Türk Düşünce Hayatında A.T.Ü.T.' başlıklı bölümde bu konuda sergilene tavırlarla ilgili örnekler verilecektir.

¹¹¹⁰ Notlar 10, 595

üretim azdır. (Kıttır, zayıftır.) Feodalizmin başlarında Aristokrasi henüz kurulmamıştır. Döğüş araçlarını herhangi sebepten kaybeden bir insan yeniden çiftçiliğe dönmek zorundadır. Böylece, bir zaman sömürücü olan, bir zaman sonra sömürülen olabilir. Kiliselerdekilerden başka kimse okuma yazma bilmezler. Çünkü kitap yoktur. Olan kitaplar, ölü dilde yazılmıştır. Birtek kanun tanınır, Kuvvet. Varsallar, Senyörlerine ancak kendilerinden güçlü oldukları zamanlarda bağlı kalırlar.¹¹¹¹

Yazarın feodal toplum yapısıyla ilgili yaptığı bu değerlendirmeye dikkat edildiğinde, bu sistemin özellikle insanın hürriyeti üzerindeki etkisine vurgu yaptığı görülür. Yazarın değerlendirmeleri çerçevesinde ‘bir boğuşma toplumu’ manzarası sergileyen feodal toplumda, halkın herhangi bir hakkının olmaması, halkın üzerinde Kilise gibi ‘sınıflaşmış’ bazı kitlelerin hüküm sahibi oluşu, altı çizilen konulardır. Kemal Tahir, feodal toplum yapısı ile Osmanlı arasında mukayeseler yapar. Yazarın bu konuda iki noktayı ön plana çıkardığı gözlemlenir:

Osmanlı’nın Feodal Yönü

Kemal Tahir, Osmanlı’nın fetih politikasının, ‘talana’ endeksli olmadığını, Osmanlı’nın, kendi sistemine zarar vermedikçe ve değiştirilmesi problem olmadıkça feth edilen coğrafyanın üretim biçimine dokunmadığını, buralarda feodal toplum yapısı varsa buna müsaade ettiğini belirtir: ‘Rumeli’nde halk tabakalaşmaya çoktan geçtiği, mülkiyet anlayışı, gerek derebeylik gerek kilise yüzünden iyice yerleştiği için, toprakları küçük işletmeler haline getirip böyle tutmak imkansız olduğundan, Osmanlılar buradaki Derebeyi – Burjuva sistemine dokunmamışlar, vergi alma işini derebeyleriyle ve belki de kasaba burjuvalarıyla anlaşarak halletmeyi daha kolay, daha karlı bulmuşlardır.’¹¹¹² şeklindeki ifadeleriyle Osmanlı’nın fethettiği yerde, esas olarak, oradan elde edeceği karı düşündüğünü iddia eder. Bu değerlendirmeye göre Osmanlı için önemli olan kurulan bir sistemin sağlıklı bir şekilde ilerlemesidir. Burada, Kemal Tahir’in Osmanlı merkezî sistemi ile Balkanların bir kısmında uygulanan ve ‘feodalite’ diye tavsif ettiği sistemin nasıl entegre olduğu hususundaki yaklaşımı önem kazanır. Çünkü yazar, feodaliteyle ilgili değerlendirmelerinde merkez yönetimin esas olduğunu ve serfin mülkiyetsiz ve sahipsiz olduğunu belirterek, feodaliteyi, ‘insan dışı’ bir sistem olarak nitelendirmişti. Bu kapsamda yazar, merkez ile reaya arasındaki aracı koumunda olan derebeyi veya kasaba burjuvasını nasıl düzenlediği hususuna değinmez. Bu husus muğlak kalır. Bununla beraber, yazarın bu meseleyi, Osmanlı merkezî sisteminin

¹¹¹¹ Notlar 10, s. 593

¹¹¹² a.g.e., s.98; benzer değerlendirmeler için bkz. a.g.e., s. 39, 321

reayayı esas alan uygulamalarıyla çözümlediğini düşünmek mümkündür. Bu sebeple Kemal Tahir, Balkanlarda uygulanan feodaliteyi ‘zahiri (görünüştaki) feodalite’ olarak niteler.¹¹¹³

Osmanlı’nın Feodaliteyle İlgisinin Olmaması

Kemal Tahir, Osmanlı’nın, yukarıda kaydedilen coğrafya hariç, hiçbir biriminde ve döneminde feodal karakterli sisteme müsaade etmediğini belirtir. Yazar, Osmanlı devletinin sürdürdüğü sistemin ve toplum nizamı haline getirdiği bünyenin ‘derebeyliği kabul edemeyeceğini’, ‘feodal atılıma imkan vermediği’, aksine tüm ‘feodal eğilimlere karşı’ olduğunu belirtir.¹¹¹⁴ Başka bir değerlendirmesinde, Doğu’da da zaman zaman feodal karakterli devletlerin kurulabileceğini ama Osmanlı’nın asla böyle bir karaktere sahip olmadığını belirterek ‘Bir feodal Moğol İmparatorluğundan belki rahatça bahsedilebilir’, bundan söz etmek mümkündür ama ‘feodal bir Osmanlı’dan söz etmek mümkün değildir.’¹¹¹⁵ diyerek Osmanlı ile feodalite arasında kesin bir ayrım koyar.

Yazar, Osmanlı’nın hem kuruluş hem de devam eden dönemlerinin hiç birinde feodaliteyi uygulamadığını, gerileme döneminde ‘Derebeyi’ adı altında türeyen ve Osmanlı literatürüne ‘mütegallibe’ namıyla giren kişilerin, uzun zaman mülkiyet –sermaye birikimi- üstüne değil, halkla hükümet arasında, reaya ile memurlara aracılık etmek suretiyle yaşadıklarını, dolayısıyla bu kişilere feodal düzenin kapsamı dahilinde ‘derebeyi’ demenin,¹¹¹⁶ bunu bünyesinde barındıran Osmanlı’yı ‘feodal’ diye nitelemenin mümkün olmadığını ifade eder. *Notlar*’ında yaptı başka bir değerlendirmede de bu kişilere ‘ağa’ denilebileceğini belirtir.¹¹¹⁷

Kemal Tahir, feodaliteyle ilgili Türk aydınlarının değerlendirmelerine de yer vererek bazı aydınların Osmanlı’da ‘Doğuya mahsus bir feodalitenin hüküm sürdüğünü iddia ettiklerini’, ancak Osmanlı’yı ne Batılı anlamda ne de Doğu’da var olduğu iddia edilen bir feodaliteyle nitelemenin mümkün olmadığını belirtir.¹¹¹⁸

Türk Düşünce Tarihinde A.T.Ü.T. Tartışmaları

¹¹¹³ Notlar 12, s. 191

¹¹¹⁴ Notlar 10, s.55

¹¹¹⁵ a.g.e., s. 38

¹¹¹⁶ Yazar, bu kişilere ‘ağa’ denilebileceğini belirtir. (a.g.e., s. 108)

¹¹¹⁷ a.g.e., s. 108

¹¹¹⁸ a.g.e., s. 416

Kemal Tahir'in Türk düşünce tarihinde ilk planda akla gelen hususiyetlerinden olan A.T.Ü.T.'le ilgili tartışmalarda aldığı yerin daha iyi anlaşılması için o yıllarda Türk düşünce tarihinde cereyan eden tartışmalara bakmak faydalı olacaktır.¹¹¹⁹

Türk Solu, 1960'larda dünyada hız kazanan sol hareketlerin arkasında kalmamak, bu hareketlere entegre olmak maksadıyla gerek teorik bazda gerekse pratik bazda birçok tartışmanın içine girmiştir. Bu çerçevede, ortaya konulan hareketlere, bir tarihsel arka plan oluşturma önem kazanmıştır. Hususen sol içerisinde 'kendine özgülük' hali, önemini artıran bir anlayış olmuştur. Bu kaygı, Osmanlı tarihini yorumlamada da kendini göstermiş ve Osmanlı tarihi bir yandan 'kendine mahsus bir çerçevede', bir yandan da Marksizm'in sunduğu genel çerçevede ele alınmaya başlanmıştır.

Türk aydınları içerisinde Osmanlı tarihi, 1960'lara kadar daha ziyade Ömer Lütfi Barkan, Fuat Köprülü ve Halil İncalcık'ın araştırmaları neticesinde ortaya koydukları çerçevede ele alınmıştır. İncalcık ve Barkan'ın sunduğu çerçevenin ana özelliği, Osmanlı devletinin dünya tarihi içerisinde kendine mahsus bir yapısının ve bünyesinin olduğu, teorisini de pratiğini de kendisinin oluşturduğu ve dışarıdan herhangi bir teori veya pratik çerçevesiyle izah edilemeyeceği tezine dayanmaktadır.

1960'lardan itibaren solun Osmanlı tarihine yönelmesiyle beraber, Osmanlı tarihi Marksizm'in sunduğu çerçeveler dahilinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Burada iki farklı tavır gözlemlenir. Selahattin Hilav, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer, Muzaffer Sencer gibi araştırmacılar, Osmanlı devletinin batıdaki feodal yapının dışında bir yapı arz ettiğini, bu sebeple Osmanlı tarihinin Marks'ın ortaya koyduğu A.T.Ü.T. şeması çerçevesinde ele alınıp tartışılmasını önermişlerdir. Daha ziyade Osmanlı ile Batı arasındaki 'farklar' üzerine vurgu

¹¹¹⁹ A.T.Ü.T. tartışmaları çerçevesinde, kaleme alınan ve haklarında önemli tartışmaların yapıldığı, bizim de bu çalışma kapsamında incelemede bulunduğumuz, kitaplardan bazılarını, buraya kaydediyoruz.

Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınlar, İstanbul, 1980

Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1989

Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968

Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978

Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, İstanbul, Elif Yayınları, 1965

Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Sermet Matbaası- AR Yayın Dağıtım, Kırklareli, 1981

Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993

Huricihan İnan İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993

Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Teori Yayınları, Ankara, 1985

İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000

Ahmet Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, Ötüken Yayınları, 2001

Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, May Yayınları, Ankara, 1969

Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İst. Üniv. Edb. Fak. Yay., İstanbul, 1979

yapan bu görüş, Osmanlı'daki mülkiyetsizlik özelliğini ve reaya ile hakim güç arasındaki ilişki ve artık ürünün konumu gibi konularda Batı'dan farklılığına dikkat çekmiş ve A.T.Ü.T.'ün bu yapıyı açıklamak için doğru bir yöntem olduğunu savunmuştur. Ancak ele alınan Osmanlı tarihinin tam bir A.T.Ü.T. devleti özelliği taşıması gerçeği, bu araştırmacıları zor durumda bırakmış, ifadelerinde kesin olmayan yargılar kullanmalarına zorlamıştır. Bu anlayış için İlber Ortaylı, özellikle Osmanlı devletinde var olan merkezî hükümet özelliği üzerinde yorumlamalarda bulunulduğunu belirterek, Osmanlı'da köy- şehir, taşra-merkez ilişkilerine, sermaye birikimi meselesine dikkat edilmesi gerektiğini istemiş ve köyün kapalı ekonomi içinde olmasının yeter şart olmadığını ifade ederek, o dönemde neredeyse tüm köylerin aynı ekonomik yapıda olduğunu vurgulamıştır.¹¹²⁰

Halil Berktaş, Doğan Avcıoğlu gibi isimlerin temsil ettiği ikinci anlayış ise Osmanlı devletinin feodal bir devlet yapısında olduğunu iddia eder. Yaklaşım olarak daha ziyade Osmanlı ile Batı feodal yapısı arasındaki benzerlikler üzerinden giden bu anlayışta Osmanlı da diğer Batı devletleri gibi 'aynı tarihin' ürünü bir devlettir. Diğer devletlerin kabile toplumundan feodal topluma geçişi gibi Osmanlılar da Orta Asya'dan getirdikleri kabile yapısından sonra feodal yapıya geçmişlerdir. Bu yaklaşımı savunan araştırmacılar teknik olarak, kısmen Osmanlı'daki özellikleri alıp kısmen de Batı'daki özellikleri 'yumuşatarak' bir bütünlük oluşturmaya çalışırlar. Mesela, A.T.Ü.T.'ü savunanların en büyük dayanak noktası, Osmanlı'daki reayanın Batı'daki serften farklı olduğu, serfin köle sayılabilecek olmasına rağmen, reyaya için bu anlamda bir tanımlamanın mümkün olmadığıdır. Halil Berktaş, 'serflik ilişkisini, bir tür kölelik saymak imkansızdır' diyerek, bu kavramın etimolojisine inildiğinde 'köle anlamının çıktığını doğrular ama bu anlamın uygulamadaki biçimle çeliştiğini, bu kavramın eski köleler için üretildiğini ve öylece kaldığını' iddia eder. Ona göre, serflik, toprak sahibi ile köylülerin geçimliliği çerçevesinde şekillenmektedir. Bu ilişki de bir 'köleliği' barındırmamaktadır.¹¹²¹

Berktaş, feodalizmin kabile devrinden sonra, 'evrensel bir yönetim biçimi'¹¹²² olduğunu belirterek Osmanlı'nın da buna dahil olduğunu şu ifadelerle iddia eder:

'... Arap-İslam, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kuruluşu, hep, kabileden feodalizme ilerleyişin fetih yoluyla gerçekleşen varyantının örnekleridir; bu geçişlerden ilki, Arapların, son üçü ise, Müslüman Oğuz Türklerinin feodal devlete

¹¹²⁰ İlber Ortaylı, 'Osmanlı Toprak Düzeninin Kaynakları', *Toplum ve Bilim*, s. 4, 1978 (Aktaran: Başak Avcılar, 'Asya Tipi Üretim Tarzı'na Veda', *Bilgi*, s. 22, yaz 2002)

¹¹²¹ Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul Ocak 1989 (2. Baskı), s. 344-345

¹¹²² Halil Berktaş, a.g.e., s. 374

(dalgalı) sıçrayışlarını simgelemektedir. Bu patikada, kabile düzeni ile feodalizmin arasına olgun bir köleci uygarlık aşamasının girmemesi, *demense* işletmeciliğinin ve angaryanın nisbeten çok önemsiz kaldığı bir feodal toplumun oluşmasının başlıca nedenidir.¹¹²³

‘Sol aydınlar’ kendi aralarında birbirinde farklı yaklaşımlar ortaya koymakla beraber, Marksist hassasiyet her iki grupta da gözlemlenir. İki gurubun da Osmanlı araştırmacılığının önemli isimlerinden Ömer Lütfi Barkan’ı ‘aynı ifadelerle suçlaması’¹¹²⁴ dikkat çekicidir.

Bu tartışmalar karşısında ‘sağ aydın’ın tavrı ise her iki yaklaşımı reddetmek şeklinde olmuştur. Bu anlayış, kendi içerisinde, farklılıklar gösterse de, genel anlamda ‘retçi’ bir tavır takınır.¹¹²⁵

Çizilen bu çerçevenin içerisinde Kemal Tahir’in yeri daha ziyade A.T.Ü.T.’ten hareketle Osmanlı toplum yapısını anlamaya ve anlamlandırmaya çalışanların yanındadır. Hatta yaptığı yorumlarla bu anlayışın önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Ondaki ‘Batı dışılık’ A.T.Ü.T. konusundaki tavrının da esasını oluşturur. Öyle ki İsmet Bozdağ’ın derlediği sohbetlerinden birinde dile getirdiği, ‘Bizi ters çevirdikleri zaman Batı, Batıyı ters çevirdikleri zaman biz çıkarız’¹¹²⁶ şeklindeki düşüncesi kesin ve keskin bir ‘Batı dışılığı’ ifade eder.

Kemal Tahir’in, ‘A.T.Ü.T.’çülüğü tartışma konusu olur. Mesela Halil Berktaş, Kemal Tahir’i Weber’in ‘iktidar, prestij, statü, hakimiyet kavramlarından hareketle’* Osmanlı’yı çözümlemeye çalışanların sınıfında kabul ederek, onun ‘Sui Generis’çi sayılabileceğini belirtir.¹¹²⁷ Ünsal Oskay da Kemal Tahir’in Doğu ve Batı arasında bu kadar kesin ve keskin bir sınır çizmesi sebebiyle A.T.Ü.T.’çü sayılamayacağını belirtir. Ona göre *Devlet Ana* romanındaki ‘rahman devlet’ anlayışına vurgu yapılması Kemal Tahir’in yanlış anlaşılacak A.T.Ü.T.’çü sayılmasına sebep olmuştur.¹¹²⁸

Türk düşünce tarihine ‘A.T.Ü.T. Tartışması’ olarak giren ve artık aktualitesini kaybeden bu anlayışın en önemli açmazlarından biri ‘tarihsizliğe’ vurgu yapmasıdır. Bu anlayış çerçevesinde Doğulu toplumlar, tarihsiz toplumlardır. Çünkü oluşumları, büyük

¹¹²³ Halil Berktaş, a.g.e., s. 376

¹¹²⁴ Başak Avcılar, a.g.m., s. 15

¹¹²⁵ A.T.Ü.T. konusundaki tartışmalarla ilgili çalışmalar için bkz. Halil Berktaş, a.g.e.; Başak Avcılar, a.g.m.; Sencer Divitçioğlu, a.g.e.

¹¹²⁶ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1980, s. 139

* Marks’ın ekonomi temelli çözümlemelerinin yerine veya ondan daha çok, Weber’in ‘iktidar, prestij, statü, hakimiyet’ kavramlarından hareketle çözümlemeye bulunan araştırmacılar olarak, Sabri Ülgener, Şerif Mardin, Orhan Türkdoğan, Baykan Sezer, Cemil Meriç, Ümit Meriç, Nur Vergin de sayılabilir. (Başak Avcılar, a.g.m., s.4)

¹¹²⁷ Halil Berktaş, a.g.e., s. 292

¹¹²⁸ Ünsal Oskay, ‘Kemal Tahir ve Diğer A.T.Ü.T. Bakış Açılı Yazarların Geriye Yönsömeci Olmayışları Üzerine’, *Türkiye Günlüğü*, nu. 11, Yaz 1990, s. 20-25

oranda, bazı fiziki - sosyal sebeplere ve üretimle olan ilgilerine bağlıdır. Burada şöyle bir çelişki belirir: Türk solu Osmanlı'ya 'tarih bulmak' için yönelmişti ama yönelinen yöntemde 'tarihin bulunması' imkansızdır. Bu sebeple olmalı, Kemal Tahir, A.T.Ü.T.'ü tam olarak benimsemiş gözükmez. A.T.Ü.T. karşısındaki tavrını değerlendirmede onun şu görüşleri dikkat çekicidir.

'Kemal Tahir, tarihsizleştirmeye karşı, Tarihi savunduğu için de resmi tarihçileri; tarihlileştirmeye karşı Tarihi savunduğu için de gayr-i resmi tarihçileri de ürküttü. Resmi tarihçileri ürküttüğü için biraz fazla Osmanlı, gayr-i resmi tarihçileri ürküttüğü için de biraz fazla anti Marksist olmakla suçlandı.'¹¹²⁹

III.2.1.12. Osmanlı İdarî Yapısı ve Din

Türkler, gerek İslamiyet öncesinde gerekse İslamiyet sonrasında 'metafizik olana' önem veren bir topluluk olarak tarih sahnesinde yer almışlardır. İslamiyet öncesindeki Şamanlık anlayışı, İslamiyet'le beraber başlayan İslamlık dönemi Türk toplumunun günlük hayatına etki eden önemli hususlar olmuştur. Comte'tan beri din, 'sosyal bir realite' olarak kabul edilmekle beraber bunun uygulamasını bütün Türk tarihinde bulmak mümkündür.

Türklerin hayatlarında dine önem verdikleri kadar, inandıkları dine kendi hususiyetlerini yüklemeleri, kendilerine mahsus yaşanan ve telakki edilen bir din anlayışı ortaya koymaları da önemlidir. Öyle ki, doğruluğu tartışılrsa da, 'Türk Müslümanlığı' gibi bir millî din yorumu telakkisini gösteren kavramın ortaya çıkmasına zemin hazırlamışlardır. Dinin Türk toplumunda oynadığı rol, Osmanlı toplumu münasebetiyle de sık sık gündeme getirilmiştir. Osmanlı'nın teokratik bir devlet sayılıp sayılamayacağına düğümlenen tartışmada bir taraf, Osmanlı'nın tamamıyla dinî kurallarla yönetilen bir devlet olması sebebiyle teokratik sayılması gerektiğini savunurken; bir taraf da Osmanlı'da örfi hukuk gibi uygulamalara sıkça rastlanması sebebiyle teokratik sayılamayacağını iddia etmiştir. Kemal Tahir tartışmaya bu noktadan katılmıştır.

Yazarın biyografik tecrübeleri içerisinde birçok düşüncesinde değişim gözlemlense de, din konusunda bir değişim gözlenmez. Marksizm'i birçok konuda aşmasına, onun dışında yaklaşımlar ortaya koymasına rağmen dinin gerek fert hayatında gerekse toplum hayatında oynadığı rolü değerlendirirken Marksist yaklaşımın dışına çıkma gayreti göstermemiştir.

¹¹²⁹ Hilmi Yavuz, 'Kemal Tahir: Bir Aykırı Birey', *Zaman Gazetesi*, 2 Temmuz 1996

Kemal Tahir, Osmanlı'nın din temelli, teokratik, bir devlet sayılmayacağına inanmaktadır. 'Hemen bütün Doğu devletleri gibi Osmanlı İmparatorluğu da, bir askeri teokratik, Allah adına iş gören bir hükümetti. Kur'an ana kanun – şeriat-dı. Tepede tek başına sultan oturuyordu. Kudreti ancak şeriat yasalarıyla sınırlıydı'¹¹³⁰ şeklindeki değerlendirmesi istisna tutulursa, başka yerlerde bu düşüncüyü destekleyici değerlendirmelere rastlanmaz, bu konudaki hemen tüm değerlendirmelerinde Osmanlı'nın teokratik yönetim sayılamayacağını ifade etmektedir:

'Osmanlı İmparatorluğu'nun asker ve idare kadrolarının Anadolu halklarına dayandığı bellidir. Bu haklar tarih boyu yedi milyon pek geçmemiştir. Sağlamca dine dayanan bir toplum, hele İslam dinine dayanmışsa, 16 milyon Arap'a dayanmak gerekti.

Osmanlılığın gücü, Anadolu ve Rumeli'nin, dine değil, temeldeki ekonomik sistemine dayanır. Bu sistem, baş üretim aracı olan toprakta mülkiyeti – Batı anlamında kişisel mülkiyeti kabul etmeyen Asya Üretim tarzıdır. Batılılar bu tarzı yadırgamışlar, bu tarzı anlayamadıklarından Osmanlı sistemini, temelde İslam görüşüne dayanıyor, yani temelde üst yapıya dayanıyor sanmışlardır.'¹¹³¹

Kemal Tahir, Osmanlı'nın üzerine yükseldiği asıl güç olarak dini değil ekonomiyi saymaktadır. Bu bakış açısına göre din, toplumu yapan veya toplumu dönüştüren bir güç değil, toplumun şekil verdiği, dönüştürdüğü bir yapıdır. Nitekim bu çerçevede yazar Osmanlı'da dini, memur sistemi içerisinde memur tabaka haline getirilmiş bir kurum olarak görür. Ona göre din, Osmanlılıkta her zaman 'memur – kapıkulu' olmuş, 'boynundaki maaş tasmasıyla' kapıya bağlı kalarak 'kapı'nın çıkarına hizmet etmiştir.¹¹³² Şeyhülislam'ın kabinede oluşunun dinin gücünü değil, güçsüzlüğünü gösterdiğini¹¹³³ ifade eden yazar, Osmanlılıkta dini temsil eden Şeyhülislamlık makamının göstermelik bir makam olduğu, devlet yönetiminde herhangi bir etkin role sahip olmadığı; Şeyhülislam'ın, Padişah'ın gölgesinde kalan kişilik olduğu kanaatinde.

Yazar, Osmanlı'nın İslamiyet'in kendine uyan yönlerine vurgu yaptığı, uymayan yönlerini ise, durmadan sürdürdüğü tefsir faaliyetleriyle uydurmaya çalıştığı inancındadır. Mesela, 'Şeriatın temelindeki kişisel çıkarların çatıştıkları yerde, toplumsal çıkarlara feda edilmesi şartı'nın Osmanlı'nın, kendi bünyesine uymasından dolayı önemsendiği, ancak

¹¹³⁰ Notlar 10, s. 427

¹¹³¹ a.g.e., s. 431

¹¹³² a.g.e., s. 136

¹¹³³ a.g.e., s. 48

uymayan bir kural görüldüğünde ‘Örfî Hukuk’a başvurarak ‘kendine uydurduğunu’ iddia eder.¹¹³⁴

Kemal Tahir, Osmanlı’nın ortaya koyduğu İslamiyet anlayışının Arapların İslamiyet anlayışından farklı olduğu, hatta ‘yüzdeyüz zıt olduğu’¹¹³⁵ kanaatindedir. Arapların ‘taassupkar’ din anlayışlarına mukabil, Osmanlı’nın hoşgörülü ve müsamahalı din anlayışını getirdiğini belirten yazar,¹¹³⁶ Osmanlıların kitabî dinden ziyade şifahî bir din anlayışı geliştirdikleri inancındadır. Yazar, Osmanlılıktaki bu hoşgörüyü, Osmanlı’nın ekonomik kaygılarla hareket etmesine bağlar.¹¹³⁷ Ona göre Osmanlı, diğer milletlerden daha rahat vergi almak, onların Osmanlı’ya intibak ederek devlete daha çok kazanç sağlamalarını temin etmek amacıyla İslamiyet’i İslam dışı unsurların da kolayca benimseyecekleri bir hale sokmuş, ‘insancillaştırmış’tır¹¹³⁸. Bu noktada yazarın, Osmanlıların fetihlerini din yaymak amacıyla yaptıkları, din yayıcısı oldukları şeklindeki değerlendirmeleri de kabul etmediği, bu tarz değerlendirmeleri, ‘Osmanlıyı tanımayan Batılı tarihçilerin yanılgısı’¹¹³⁹ olarak kabul ettiği belirtilmelidir.

Osmanlı’nın ‘inşa ettiği din’in o dönemin genel din anlayışı içerisindeki yeriyle ilgili değerlendirmelerde de bulunan yazar, ‘Osmanlılar, ırk anlayışı gibi, din anlayışını da, çağlarına – hatta çağımıza göre- çok ileri götürmüşlerdir.’¹¹⁴⁰ diyerek Osmanlı’daki İslamlık anlayışının ‘insanîliğine’ dikkat çekmiştir.

Bütün bu değerlendirmelerden hareketle Kemal Tahir’in dine ‘yaklaşım biçimini’ ele aldığımızda, yazarın diğer konularda, hazır kalıp ve değerlendirmeler karşısındaki eleştirel tavrını bu noktada fazlaca ortaya koymadığı gözlemlenir. Osmanlılıktaki din unsuruyla ilgili yaptığı değerlendirmelerin neredeyse tümü, İslamiyet’i esas alan kaynaklardan hareketle yapılmıştır. Mesela, İslamiyet’in gerek ferdî bazda, gerekse toplumsal bazda teklif ettiği hususların İslamiyet’i konu alan kitaplardan ele alıp diğer yandan da Osmanlı’nın sistemini ortaya koyup mukayese etmek gibi bir kaygı gözlenmez. Bu da sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmasını önler. Yine yazarın Osmanlı’da çok önemli olan ‘Örfî hukuk’ müessesine de fazlaca vurgu yapmaması, daha ziyade ‘Şer’î hukuk’un nasıl ‘deforme’ edildiği hususu üzerinde yoğunlaşması, Osmanlı siteminde bu iki hukuk sisteminin yerinin tayini adına

¹¹³⁴ Notlar 12, s. 412

¹¹³⁵ Notlar 10, s. 620-621

¹¹³⁶ Notlar 8, s. 107

¹¹³⁷ Notlar 10, s. 226

¹¹³⁸ a.g.e, s. 389

¹¹³⁹ a.g.e, s. 500

¹¹⁴⁰ Notlar 8, s. 116-117

sağlam bir değerlendirme zeminin oluşumuna imkan vermemektedir.¹¹⁴¹ Yazarın bu konuda bulunduğu durumu, Osmanlıyla ilk ilgilendiği dönemde Osmanlı'ya karşı takındığı reaksiyoner tavra benzetmek mümkündür. Yazar, bu hususta da birinci kaynaklara müracaat etmiş olsaydı Osmanlı hakkındaki birçok kanaatinde yaşadığı değişimleri yaşaması kuvvetle muhtemeldir. Kemal Tahir'in Osmanlıyla ilgili bu değerlendirmelere ulaşmasında mahpusluk dönemlerinde Anadolu'da tanıma imkanı bulduğu 'Anadolu insanı'nın dine verdiği önemden hareketle vardığı kanaatlerin etkisi de düşünülmelidir. Böyle bir yaklaşımın ne kadarıyla doğru olduğu ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, yazarın Osmanlı insanının din karşısındaki 'gevşek' tavrına, bu kanaate ulaşması noktasında, büyük bir ehemmiyet verdiği görülmektedir.

III.2.1.13. Osmanlı Sisteminin Çözülüşü ve Yıkılış Süreci

Osmanlı tarihiyle ortaya atılan 'Kuruluş' 'Klasik' 'Yıkılış' dönemleri gibi terimler tartışma konusu olmuştur. Mesela, yıkılma dönemi diye adlandırılan dönemin ne kadarıyla 'yıkılma' veya 'gerileme' diye adlandırılabilceği tartışılmıştır. Ancak biz bu çalışmada Kemal Tahir'in kullandığı kavramlardan hareketle bir tasnif yapma yoluna gittik.

Kemal Tahir'in değerlendirmeleri çerçevesinde yıkılma dönemi, Osmanlı'nın 'misyonunu' kaybetmesiyle başlar ve ekonomik temeldeki veya ekonomiye bağlı alanlardaki çözümlerle devam eder. Yazar, Osmanlı'nın bu dönemdeki durumunu şu şekilde değerlendirir:

'Osmanlılar çöküntüyü gördükleri zaman bir süre vakit kaybettiler, sonra Batı'dan üst yapı kurumları aktarmaya giriştiler. Fakat dünya görüşlerini, davranışlarını, yeni insan yetiştirmeyi tehlikeli buldular. Liberal reformları gerici bir otokrasiyle yürütmek istediler. Bunda direndiler. Ancak tekerlendikçe ufacık, kurnazca kabullenmelerle gerilemeyi denediler. Batı'daki oluş, bu davranış karşısında yıkıcılığı büsbütün artırdı. Artık her uyuşma zorunluluğu dışardan alınan sürekli olarak direnmeye çattığı için kökten yıkılışla sonuçlanıyordu.'¹¹⁴²

¹¹⁴¹ Osmanlı'daki örfi hukuk uygulamasıyla ilgili olarak bkz.

Halil İnalcık, 'Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları', *Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII, 1958, s.2

Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 1, İstanbul, 1990, s. 78

¹¹⁴² a.g.e., s. 61

Kemal Tahir, ideolojik bakışının daha baskın olduğu bir dönemde yaptığı bu değerlendirmesinde, Osmanlı'nın bir anlamda çağını okuyamaması sebebiyle giriştiği hareketlerde başarısız olduğunu veya doğru hareketlere girişmediğini iddia eder. Devam eden dönemlerde Osmanlı devletinin yıkılışı üzerinde daha sistemli bir şekilde düşünmeye başlayan yazar, Osmanlı'nın yıkılışını iç ve dış sebepler diye temel iki başlık altında toplanabilecek şekilde değerlendirir. İç unsurlar olarak ekonomik sistemin çöküşünü ve özellikle Yeniçerilerin kaldırılmasıyla sistemin çöküşünü sayarken dış unsurlar olarak Batılı devletlerin gerek açıktan gerekse gizli olarak yaptıkları mücadeleleri, 'oyunları' sayar.¹¹⁴³

Yazar, Osmanlı ekonomik yapısının çökmesi konusunda, genel ekonomik yapının ve toprak sisteminin bozulması üzerinde durur.

'Maliyenin beceriksizliği, sayısız ve akıl almaz hırsızlıklar, yolsuzluklar Türkiye'nin' ekonomik çöküntüsünü nihayet iflas uçurumuna kadar getirmiştir.' diyen Kemal Tahir, Osmanlı'nın bu yıllarda (1800'lerin başları ve ortaları) ekonomi anlamında 'tam bir basiretsizlikle' yönetildiğini ifade eder. Hiç borcu olamayan bir hükümetin, kırk yıl içinde sadece bir savaştan, o da kazandığı bir savaştan, başka savaşa girmemiş iken 'nasıl olup da borçlandırıldığı' konusunun makul bir izahının olamayacağını, bu 'akıl almaz yönetimin' çözümlenmesiyle 'dünyanın ibret alacağı kocaman bir kitabın' meydana geleceğini belirtir.¹¹⁴⁴

Kemal Tahir, Osmanlı'yı yıkılışa götüren ikinci 'bozulma' olarak, 'dünyanın en iyi sistematize edilmiş toprak sisteminin' bozulmasını, yanlış işler hale getirilmesini sayar:

'Tarım ürünlerinden alınan vergiler arasında aşar – ki vergiden çok aidata benzer – en meşru ve alınması bakımından en kolay olmak gerekirken, toplanması gayet kötü ve zararı bir şekil almıştır. Aşar, sadece köylüler arasında haksız, eşitsiz yüklenme kalmıyor, mültezimlere verildiği için mültezimler de kanunda yazılı ölçüyle değil, güçlerinin yettiğince aldıklarından büyük ve açık bir soygun haline getirilmiş bulunuyor. Bu soygun... cezasız kalıyor, sürüp gidiyor.'¹¹⁴⁵

Toprak sisteminin bozulmasıyla beraber, ekonomi de tümüyle bozulmuş ve soyguncu 'mütegalibe'lerin elinde kalmıştır. Osmanlı'daki toprak sisteminin bozulması ve Batı'daki

¹¹⁴³ Bu bölümde daha ziyade 'temeldeki yanlışlar ve yanlışlar' üzerinde durulacak, 'Tanzimat ya da Batılaşma' başlıklı sonraki bölümde ise bu yanlışların sonucu mahiyetinde meydana gelen hadiseler veya olgular değerlendirilecektir.

* Kemal Tahir, özellikle Osmanlı'nın son dönemiyle yaptığı bazı değerlendirmelerde Osmanlı yerine 'Türkiye'yi kullanmaktadır.

¹¹⁴⁴ Notlar 8, s. 35

¹¹⁴⁵ Notlar 8, s. 31

gibi olmasa da bir soygun mekanizması haline gelmesi, Batı'dan farkını gittikçe azaltmıştır. Çünkü Kemal Tahir'e göre Osmanlı'nın 'soyguncu Batı'dan en büyük farkı, halkını 'soymaması, ona insanî davranmasıdır.' Bu fark ortadan kalkınca, Osmanlı, misyonunu ve tarih sahnesinde var olma gayesini, gerekçesini kaybetmiş, bir anlamda tarih karşısındaki meşruiyetini yitirmiştir. Kemal Tahir, bu unsurların dışında birkaç değerlendirmesinde de, yıkılışa götüren sebepler içerisinde Osmanlı'da burjuvanın olmamasını sayarsa da bu husustaki yaklaşımını net bir şekilde ortaya koyacak oranda konu üzerinde durmaz.¹¹⁴⁶ Anacak yazarın bu yaklaşımı üzerinde Wittek'in, 'Osmanlı İmparatorluğu'nun iflah olmaz bir dertle nihayet çökerten asıl sebep bu toplumda burjuva yetişmemesidir. Osmanlı idareci kadroları, sermaye birikimini şuurla önemiş, mal sahiplerinin sınıf haline gelmelerinin kesin ölümü olduğu şuuru varmış, bu şuuru bir an bile kaybetmemiştir.'¹¹⁴⁷ şeklindeki değerlendirmesinin yansıması olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Kemal Tahir'e göre Osmanlı'nın yıkılışını hazırlayan veya hızlandıran iç unsurlardan biri, belki de başta geleni, yeniçeriliğin kaldırılmasıdır.

Kemal Tahir 15 Haziran 1826'da 6-7 bin yeniçerinin öldürülmesi ve 15 bine yakınının sürülmesi¹¹⁴⁸, kaçırılması ile sonuçlanan ve Osmanlı tarihlerinde 'vak'a-i hayriye' olarak adlandırılan hadise üzerinde genişçe durmuş; bu hadiseyi, hem öncesi hem de sonrasıyla birçok yönden ele alıp değerlendirmiştir. Bir değerlendirmesi hariç, diğer değerlendirmelerinin tümünde bu hadisenin şiddetle karşısında yer almıştır.

Yeniçeriliğin kaldırılmasını 'makul' gören tek değerlendirme olarak kaydedilebilecek 'Yeniçerilik, Kabakçı'dan sonra Osmanlıyı kurtaracak çizgi bulamadığı anlaşılınca, ortadan kalkmayı hak etmişti.'¹¹⁴⁹ şeklindeki değerlendirmesinde, yeniçeriliğin özellikle askeri anlamda fonksiyonunu yerine getiremediği gerekçesiyle kaldırılmayı hak ettiğini savunmaktadır. Yazar, askeri yönü vurgulamasa da, siyasî anlamda yeniçerilerin oynadığı role verdiği önem göz önüne alındığında, bu noktadan hareketle kaldırılmayı 'makul' görmeyeceği anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmenin dışındaki diğer tüm değerlendirmelerinde yazar, yeniçerilerin Osmanlı sisteminin içinde icra ettikleri siyasî fonksiyondan hareketle, kaldırılmalarının karşısında yer alır.

Yazar, Osmanlı'nın 'zaten yıkılmaya mahkum olduğunu' belirterek iki büyük hadisenin bu yıkılışı dinamitlediği, 'yüzde bin kurtulamaz hale getirdiği' kanaatine ulaşır. Bunlardan birincisi, 'Sultan Mahmud'un yeniçeriliği kaldırması, ikincisi, Reşid Paşa'nın

¹¹⁴⁶ Örnek değerlendirmeler için bkz. Notlar 10, s. 31; Notlar 11, s. 46

¹¹⁴⁷ Notlar 10, s. 122

¹¹⁴⁸ Notlar 8, s. 44

¹¹⁴⁹ a.g.e, s. 122

günlerden bir gün Gülhane Parkı'na koşup bir kürsüye fırlayarak okuduğu Tanzimat Fermanı'dır.¹¹⁵⁰ Dolayısıyla, onun yeniçeriliğin kaldırılmasına yaklaşım noktası Osmanlı'nın yıkılışını geciktirip geciktirmeyeceği konusundadır.

Kemal Tahir, yeniçeriliğin kaldırılması hadisesinde ilk olarak o dönem idaresinin ne yeniçeriliği kaldırmak ne de başka bir yenilik yapmak gibi bir iktidara ve idareye sahip olmadığı gerçeğine dikkat çeker.¹¹⁵¹ Bu sebeple, Yeniçeriliğin kaldırılmasında girilen işin mahiyeti ne olursa olsun başarısızlık mukadderdir.

Kemal Tahir, Osmanlı'yı Padişah – Asker – Ulema üçlüsü üzerine yükselen ve birinin yok olması veya fonksiyonunu eksik yapmasıyla sistemin çökeceği bir çerçevede ele alır. Yazarın tarih karşısında Osmanlı'nın 'farkları' olarak öne çıkarttığı hususlar da bu üçlü yapının yansımaları mahiyetindedir. Osmanlı'daki üretim biçimi ve ilişkilerinden reaya – padişah ilişkisine kadar tüm 'farklar' bu noktada toplanır. Yazara göre bu üçlünden biri ortadan kaldırılınca, tabii olarak, sistem çökmüş ve ana sistemin çökmesiyle yan sistemler mahiyetindeki diğer yapılanmalar da büyük sarsıntılar geçirerek ya çökmüş ya da asliyetlerinden uzaklaşmışlardır. Yine Osmanlı'nın önemli farklarından olan despotik anlamda Batı'ya benzemeyen yönetim biçimi yeniçerilerin kaldırılmasıyla bu vasfını kaybetmiş, II. Mahmud'un şahsında 'kişisel despotluğa' düşürmüştür.¹¹⁵²

Meselenin yeniçerilere bakan yönüyle ilgili değerlendirmelerde bulunan yazar, yeniçeriliğin o dönem için 'esnaf' haline geldiğini, dolayısıyla sağlıklı bir sistemi bulunmadığını kabul eder.¹¹⁵³

Kemal Tahir, yeniçeriliğin kaldırılma sürecinde II. Mahmud'un durumunu şu şekilde görür:

'Aslında II. Mahmud'un yürüttüğü idare biçimi doğrudan doğruya kendi kişiliğini göz önünde tutuyor, her şeyi kuvvetine ve hakimiyetine zarar vermeyecek açıdan değiştirip sürdürüyordu. Giderek çok kıyıcı bir despot kesilmişti. Oysa yeniçerilerin topa tutuldukları gün, Reis Efendi'ye söyledikleri arasında şu sözler vardı:

'Bundan böyle saltanat tahtının millet için bir korku ve dehşet aracı değil, bir destek olmasını isterim. Haciz ve müsademeyi ortadan

¹¹⁵⁰ a.g.e, s. 272

¹¹⁵¹ a.g.e., s. 45

¹¹⁵² a.g.e., s. 64

¹¹⁵³ Notlar 10, s. 599

kaldıracağım. İsyancıların evlatlarına bile, babalarından kalan malın verilmesini sağlarım.”¹¹⁵⁴

II. Mahmud’u ‘bencilce davranmak’la suçlayan* Kemal Tahir, padişahın vaad ettikleriyle daha sonraki uygulamalarının çeliştiğini belirtir.

Kemal Tahir’in yeniçerilerin kaldırılmasının sonuçlarıyla ilgili değerlendirmelerine bakıldığında bu hadiseyi Osmanlı için ‘ölüm vuruşu’¹¹⁵⁵ olarak kabul ettiği görülür. Bu ‘ölüm vuruşu’, yeniçerilerin yukarıda vurgulanan fonksiyonlarını ortadan kaldırmakla beraber Osmanlı’nın bundan sonraki tarihinde de birincil etkiye sahip olmuştur. Yazara göre, ‘yeniçerilerin kaldırılması, Osmanlılık için kesin ölüm olan Batılaşmanın önünü artık sonuna kadar açmış olur. Bundan sonra Osmanlılar, büyük askeri zaferler de kazansalar, her zaman, ard arda yenik düşmeye mahkumdurlar. Çünkü tarihte var olma şartlarına sırtlarını çevirmişlerdir.’¹¹⁵⁶ Nitekim yazarın bu hadiseden sonra Osmanlı tarihiyle ilgili olarak en çok uğraştığı konunun Batılaşma olduğu görülmektedir. Yeniçerilerin kaldırılması, Osmanlı’yı batılaşmanın kucağına atmış, böylece Osmanlı’yı Doğulu kimliğini kaybedeceği bir yola sokmuştur. Osmanlı’nın Doğulu olmaktan çıkması, var olma gerekçesine de son vermiştir. Kemal Tahir bu noktadan baktığı Batılaşmayı, Osmanlı’nın bundan sonraki hemen her probleminin sebebi olarak gösterecektir. Ona göre bundan böyle Osmanlı artık dışa karşı ‘muhkem’ olma vasfını kaybetmiş, ‘dış ögelerin cirit attığı’ bir alan haline gelmiştir.

Kemal Tahir, düşünme yöntemi olarak zaman zaman sonuçlardan hareketle, sonuçların tahlil edilmesiyle sebeplere gitme yolunu tercih eder. Osmanlı devletinin yıkılışına giden süreç üzerinde de sıklıkla bu yöntem vasıtasıyla değerlendirmelerde bulunur. Yaptığı değerlendirmeler neticesinde Osmanlı’nın yıkılışındaki ‘dış güçler’ gerçeğine ulaşan yazar, neredeyse bütün bir Osmanlı tarihini bu bakış açısından süzgeçten geçirir. Yazar, bu konuya verdiği önemi, teorik düzeyde bir devlete dış unsurların müdahalesinin ne anlama geleceğini, dış müdahalenin hangi yollarla ve hangi amaçlarla yapılacağını, Osmanlı’nın Batılaşma macerasını anlatmayı tasarladığı *Şeytan Aldatmacası* adlı roman münasebetiyle aldığı notlarda ortaya koyar:

‘Bir toplumun başına gelen tehlikeli –batırıcı, dağıtıcı, öldürücü – olaylardan bir takımının nereden çıktığı, kimin çıkarına geliştiği uzun

¹¹⁵⁴ Notlar 8, s. 47

* Kemal Tahir, Osmanlı tarihinde, devleti yıkışla sürükleyen iki önemli hadise üzerinde önemle durur: 1402 Ankara savaşı, 1826 Yeniçerilerin kaldırılması. Yazar her iki olayda da birinci mesul olarak padişahları sayar. Her iki padişaha da ‘bencilce’ davranma ithamında bulunur. Yine bu değerlendirmelerinde Osmanlı sisteminin bizzat kendisi üzerinde durmaması, şahıslar üzerine vurgu yapmakla yetinmesi de dikkat çekici bir husustur.

¹¹⁵⁵ Notlar 10, s. 147

¹¹⁵⁶ Notlar 8, s. 409

zaman bilinmezse, - söz gelimi 31 Mart olayı gibi – böyle olaylara birçok dış güçlerin karıştığı iddiası doğru olabilir. Buradaki karışıklık, işe karışan dış güçlerin çeşitli amaçlar gütmekte olmalarındandır. Böyle bir olay, o topluma fayda sağlasa bu faydadan kısa ya da uzun bir dönemde, işi dürtüşlemiş dış güçler kazanç çıkarırlar. Durum eskisinden başka türlü olmasa, eski çıkarlarını yitirmiş olurlar, eğer çok kötüsü gelip bu dürtüşlemeyle o toplum çöküp dağılırsa, o zaman, dış güçlerin bu yeni durumdan tasarladıkları kazanç işlemeye başlar. Her üç biçimde de dış güçler, o toplumla olan ilintilerini düşmanlıkla yürütmekte hiçbir sakınca görmezler. Böyle tarih dönemlerinde olup biten tarihsel-sosyal-ekonomik işlere akıl erdirmek mümkün değildir. Bunların gerçekleri kesin kesin meydana çıkarılmaz. Çünkü her gerçekten bir gerçek parçası vardır. Asıl gerçek ise, dış güçlerin – bu güçlere satılmış iç namussuzların – kesin düşmanlığıdır.¹¹⁵⁷

Kemal Tahir, teorik düzeyde ortaya koyduğu bu durumda, yabancı güçlerin plan alanı içerisine girmiş bir ülkenin her hal ü karda bu güçler hesabına işlemeye başlayacağını düşünmektedir. Ona göre, yabancıların tesiri altına girmiş bir ülkede, o ülkenin iyiliği adına yapılan veya gelişen hiçbir şey yoktur; olan her şey aleyhine işler. Yazar, bu zihinsel arka plandan hareketle Osmanlı tarihine eğilir.

Kemal Tahir, Osmanlı'daki dış unsurların etkisini 1730 Patrona İsyanına kadar götürür. Bu tarihten itibaren Osmanlı'da olup bitenlerden, kazananlardan ya da yenilenlerden yüzde ellisinin 'dış düşman güçlerin yararına çalıştığını' düşünen yazar, bu gerçeğin, 'bilinse de bilinmese de, istense de istenmese de' böyle olduğu inancındadır. Bazı 'samimi vatanseverlerin de bu dış güçlerin kurdukları tuzaklara düştüklerini'¹¹⁵⁸ belirten yazar, bu yıllardan sonra Osmanlı siyasetinin dışa bağımlı hale geldiği inancındadır. Yazar, 'Üçüncü Selim'in İngiltere'ye karşı Fransa'yı tutmanın cezasını hayatıyla ödediğini'¹¹⁵⁹, 'Midhat Paşa'nın boğulmasında İngilizlerin Abdülhamit'in kişiliğinde Midhat Paşa'dan daha güçlü, daha güvenilir bir adam bulmuş olmalarını, Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin İngiliz nüfuzu yerine Alman nüfuzu altına girmesi sebebiyle olduğunu'¹¹⁶⁰, '93 savaşıdan sonra

¹¹⁵⁷ Notlar 12, s. 291

¹¹⁵⁸ Notlar 8, s. 444

¹¹⁵⁹ Notlar 12, s. 87

¹¹⁶⁰ a.g.e, s. 90

sarayda İngiliz nüfuzunun Rus nüfuzunu alt ettiğini¹¹⁶¹ iddia eder. Kemal Tahir, bu dış etkilerin sonucunda Osmanlı'nın içine düştüğü durumu şu cümlelerle ortaya koyar:

‘1870’den bu yana batılılar, hiç ara vermedi, eni konu sıraya bindirerek, Osmanlıların soluklanmalarına meydan vermemişler, onu sürekli olarak tartaklamışlardır. Bu tartaklayış sonunda öyle bir hal almıştır ki barışla savaş arasında sonuç bakımından – sonucun mutlaka Osmanlılık aleyhinde olması bakımından – hemen hemen – kan dökülmesinden başka – hiçbir fark kalmamış, Osmanlılar kaybettikleri savaşlar gibi, kazandıkları savaşların sonunda da maddi, manevi kayıplara uğramışlardır. Buna karşılık bu Osmanlı düşmanlarına içten ve dıştan koşulmuş komşu toplumlar, Osmanlılık tamamıyla yıkılıp tarih yüzünden silinene kadar, yenilse de kazançlı çıkmıştır. (Yunanlılık gibi) (Bütün Avrupa ile beraber olduğumuz halde Kırım savaşının sonunda gırtlığımıza kadar borçlu çıktık.)¹¹⁶²

Yazara göre Osmanlı devleti dış güçler tarafından, her halükarda kaybedecek şekilde sıkıştırılmıştı. Dış güçlerin içerdeki adamları Osmanlı'yı bütün unsurlarıyla esaret altında tutmaktadırlar. Osmanlı, kazandığı savaştan bile mağlubiyet şartlarıyla ayrılmıştır. Yazar, Batılıların Osmanlı üzerinde 200 - 250 yıla yakın oynadıkları bu düzene rağmen Osmanlı'nın yıkılmamasını, Osmanlı sisteminin sağlamlığına bağlamaktadır. Batılıların Osmanlı'yı yıkmak için ‘Müslüman – Hıristiyan bütün namussuzlukları’¹¹⁶³ uyguladıklarını belirten yazar, Batılı devletlerin bu dönemde Osmanlı'ya verdikleri sözleri tutmadıklarını, anlaşmalara sadık kalmadıklarını, anlaşmaların bütün şartlarını kendi lehlerine çevirmeyi başardıklarını belirtir. Yazar, buna örnek olarak Paris Kongresi'nde alınan kararlar karşısındaki tutumla, 93 Savaşından sonra İngilizlerin güttüğü siyaseti gösterir.

Paris Kongresi'nde mutabakata varılan 9. maddede Osmanlı devletinin iç işlerine hiçbir dış devletin karışamayacağını hükme bağlandığını belirten yazar, buna rağmen Osmanlı'nın iç işlerinde bütün Batılı devletlerle ‘boğuşmak’ zorunda kaldığını belirtir.¹¹⁶⁴ Nitekim 1877’de toplanan Londra Konferansı’nda Batılıların, Osmanlı'ya karışılmayacağını garanti eden bu 9. maddeyi kaldırarak müdahaleleri ‘kaide haline’ getirdiklerini ifade eder.¹¹⁶⁵

¹¹⁶¹ Notlar 8, s. 15

¹¹⁶² a.g.e., s. 445

¹¹⁶³ a.g.e., s. 186

¹¹⁶⁴ a.g.e., s. 38

¹¹⁶⁵ a.g.e., s. 38 -39

93 Savaşında İngilizlerin Osmanlı'ya 'oynadıklarını oyunu' , 'düpedüz orospuluktuk' diye niteleyen yazar, devamla, 'bütün Türk ordularının çarlık tarafından tamamıyla dağılmasını bekledikten sonra ise, sanki bu namussuzluk sırf hariciye vekilinin hüneri imiş gibi, onu istifaya mecbur ederek donanmasını Marmara'ya sokması, kimsenin yutmayacağı pis bir Yahudi oyunuydu.'¹¹⁶⁶ ifadeleriyle İngilizlerin Osmanlı'yla ilgili çok geniş planlar yaptıklarını, her şart dahilinde bu planı ortaya sürerek kendi çıkarlarını koruyabildiklerini vurgular.

Dış güçlerin bütün bu 'oyunlarına' rağmen Osmanlı'nın niçin sömürge yapılmadığını da, Osmanlı'nın bu durumunun Batılı devlet çıkarlarına uyduğu şeklinde açıklayan Kemal Tahir, konuyu şu şekilde değerlendirir:

'... Bu imparatorluğun toprak ve toplum özelliği ekonomik bakımdan, üretim ve pazar olma bakımlarından önemli değildi. Ana pazarlar ve ana hammadde kaynaklarının yolu üzerinde olması, oraların güvenliğini sağlaması bakımından önemliydi. Yeni sömürücülerin yolunu kesmesi bakımından ... Bu topraklar bu yeni sömürücüler için de ekonomik bakımdan önemli sayılmazdı. Önemi ancak hammadde kaynaklarına ve geniş dünya pazarlarına atlama tahtası olabilmesindendir.'¹¹⁶⁷

Kemal Tahir'e göre, Batı devletleri tarafından, bir oyunla, dünyanın taksimatı yapılmış; bu taksimde Osmanlı'ya da 'bekçilik' rolü verilmiştir. Batılılar, Osmanlı'nın dışa bağımlı bir halde varlığını devam ettirmesinin kendi çıkarlarına uyduğu için ve Osmanlı'nın ortadan kalkması halinde bu coğrafyanın nizam ve intizam içerisinde tutulamayacağını bildiklerinden Osmanlı'nın tümden yok olmasını istememişlerdir.

Yazar, Osmanlı'nın bu denli dışa bağımlı hale gelmesini büyük oranda, yukarıda kaydedilen sistemle ilgili problemlerle ilgili düşünse de; bir değerlendirmesinde Osmanlı'nın azınlıklara 'gereğinden fazla' haklar vermesini bunu bir başka sebebi olarak gösterir. Ona göre Osmanlı Batı'dan çok üstün olduğu dönemlerde, ona her istediğini yaptırdığı dönemlerde bile, 'birçok meselede, bilhassa azınlıklar meselesinde Hristiyan din örgütlerine batılıların yaptıkları karışımlarla ölçülemeyecek ve hiçbir bağımsız devletin katlanmasına imkan olmayacak kadar geniş ve derin imtiyazlar tanımıştır.' Hristiyan memleketlerinin hemen hepsinde yabancılar, o ülkenin mahkemelerinde yargılanırken 'Osmanlı ülkesinde bütün

¹¹⁶⁶ a.g.e., s. 196

¹¹⁶⁷ a.g.e., s. 23-24

ecnebilir kendi mahkemelerine, kendi kanunlarına bağı'dırlar.¹¹⁶⁸ Bütün bu imtiyazların Batılı güçlerin Osmanlı içinde işlerini rahatlıkla yürütebilecekleri zeminin oluşumuna imkan verdiğini, bunun Hristiyan Batı toplumuyla Müslüman Doğu toplumunun farkından kaynaklansa da, yani bir anlamda Osmanlı'nın 'insanî sistemi' gereği böyle olması tabii ola da, Batılılar tarafından yıkıcı bir unsur olarak kullanıldığını belirtir.

III.2.1.14. Tanzimat ya da Batılaşma

Osmanlı devleti, siyasî anlamda gerilemeye başlamasından sonra bir takım teşebbüslerle bu halden kurtulmaya çalışmıştır. Siyasî alandan eğitime, hukuka değin birçok alanda yapılan 'ıslahatlar'la Batı medeniyetine ulaşılmaya çalışılmıştır. Osmanlı için Batı gerçeği daha kuruluşunun ilk yıllarından itibaren vardır. İlk seferlerini hep batıya düzenleyen Osmanlı yüz yıllarca fethettiği Batı topraklarında hüküm sürmüştür. Ancak Batı tarihinde yaşanan değişimler, bu iki dünyanın birbiri karşısındaki konumuna tesir etmiş, Osmanlı için Batı gerçeği başka bir hal almıştır. Değişen bu gerçek, Osmanlı'yı kendine çekmiş ve Osmanlı için, daha sonra 'Batılılaşma' diye adlandırılacak, önemli bir mesele ortaya çıkmıştır. 1800'lerin başından itibaren hız kazanan bu hareketler, ilk başlarda, daha ziyade müessese düzeyinde kalmış, 3 Kasım 1839'da ilan edilen 'Gülhane Hatt-ı Hümayün', bilinen adıyla Tanzimat Fermanı ile devletin politikasının merkezine yerleşerek resmiyet kazanmıştır. Tanpınar'ın ifadesiyle 'bir medeniyet buhranına' sahne olan bu dönem daha sonra, birçok sosyal bilimci tarafından çeşitli yönleriyle ele alınıp araştırılmış, bu dönemde uygulanan politikalarla ilgili kabul, red veya uzlaşma şeklinde çeşitli tavırlar geliştirilmiştir.

Tanzimat döneminde gerçekleşen değişimler, edebiyattan, siyasete birçok alanı kapsamaktadır. Kemal Tahir, daha ziyade bu dönemde meydana gelen siyasî ve sosyal değişimler üzerinde durmuştur.

Doğu – Batı Kavramlarına Yüklenen Anlam ve Doğu - Batı Karşısında Osmanlı

Kemal Tahir, Doğu ve Batı ilişkisinde öncelikle bu kavramların temsil ettiği anlam dünyası üzerinde durur. Bu iki alem veya kavram içerisinde daha ziyade Doğu üzerinde durduğu gözlemlenen yazar, farklar üzerinden yorumlamalarda bulunur. Batıyı daha çok Marks ve Marksist kaynaklardan takip eden yazarın Batı'ya nazaran Doğu üzerinde daha çok durduğunu, Doğu kültürüne daha ziyade vakıf olduğunu, buna mukabil Batı kültürünü geniş bir biçimde incelemeyeceğini, bu kültüre tam anlamıyla vakıf olmadığını söylemek mümkündür. Bu durum, yazarın daha ziyade siyasi ve sosyal yapı üzerinde yoğunlaşmasıyla ilgili de

¹¹⁶⁸ a.g.e., s. 36

olabilir. Mesela, Batı kültürü, edebiyatı, sanatı hakkında çok fazla değerlendirmesine rastlamadığımız yazarın Batıdaki mülkiyet ilişkileri, sınıf mücadeleleri hakkında vs. geniş okumalarda ve değerlendirmelerde bulunduğu gözlemlenir. Yazarın Batı'yı Doğu üzerinden 'okuduğu' şeklinde bir değerlendirme spekülâtif gibi dursa da, düşünme biçimi olarak, farklar üzerine vurgu yapması, birçok olaya ve olguya farklar vasıtasıyla tanımlamalar getirmesi, bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Türkiye'de Marks'ın veya Marksizm'in 'yarım yamalak' çevirilerden okunduğu bir dönemde Fransızca'sı sayesinde bu kaynakları birinci elden okuduğunu belirtmek gerekir.

Yazarın Doğu'yla ilgili en çok üzerinde durduğu husus, burada devlete yüklenen anlamdır. Doğu, coğrafyası ve tarihsel birikimi sebebiyle devlete muhtaç yaşayan toplulukların dünyasıdır. Doğu'daki devletin birinci vasfı, 'Kerim devlet'tir. Halkın, biricik zenginlik kaynağı olan toprağın üzerinde hayatîyetini devam ettirmesi için devlet, 'hayrını' halk üzerinden eksik etmemelidir. Nitekim devletler varlıklarını devam ettirdikleri sürece bu vasıflarını korumuşlar, bu vasıfına sırt çevridikçe de yıkılmışlardır. Bundan dolayı 'Doğu'da devlet, kerim olmağa mecburdur.' Ama 'kerim olmak ona sert davranmak hakkını katiyen vermez.'¹¹⁶⁹ Doğu'da devlet, bu vâsfına rağmen, zaman zaman 'güçten düşerek dağılırlar ama iç boğuşmaları temele deyin olmadığından, uzun zaman yaşarlar, ancak dıştan gelen güçlerle yıkılırlar... Bu eski düzene benzeyen Atüt düzenini kurmakla sonuçlanır.'¹¹⁷⁰

Doğu'da devletlerin yıkılma sebeplerinden biri de 'tarihsizlik'tir. A.T.Ü.T. tanımlaması içerisinde Doğulu toplumlar, durmadan yıkılıp şartların verdiği imkanla yeniden ortaya çıkmaktadırlar.* Bir devletin ortaya çıkmasında o devleti kuran erkin tarihsel birikiminin önemi yok denecek kadar azdır. 'Doğu'da tarihler, sırt sırta ve gittikçe edepsizce tekrarlandığı için, hiçbir politikacı tarihten ibret almaya yanaşmaz. Doğulu politikacının tarihten ibret almaya kalkması, politikadan vazgeçmesi demek olur.'¹¹⁷¹ Ayrıca Batı'daki gibi bir sınıfın çıkıp devleti kurması gibi bir durum söz konusu olamayacağından dolayı, şartlar, devleti kuracaktır.

Doğu'da hem halk hem devlet, devletçi olmak zorundadır. Devletin varlığı ve gereksinimleri birinci meşruiyet kaynağıdır. Çünkü Doğu'da yerleşmiş anlayışa göre, 'devlet

¹¹⁶⁹ Notlar 10, s. 366

¹¹⁷⁰ a.g.e., s. 306

* Burada Kemal Tahir'in 'tarihsizlik' noktasında A.T.Ü.T.'le aynı çizgide olmadığı, 'tarihîliğe' verdiği önemle bu yaklaşımın dışına çıktığını belirtmek gerekir. Yazarın bu tavrının örneğini, Osmanlı devletinin kuruluşuyla ilgili değerlendirmelerinde görmek mümkündür. Orada Osmanlı devletinin kuruluşunda, o coğrafyanın verdiği fiziki ve siyasal ve sosyal imkanları saymakla beraber, bu topluluğunun tarihi birikimin ve insan gücünün de aynı oranda öneme sahip olduğunu belirtir.

¹¹⁷¹ Notlar 12, s. 75

olmazsa, devlet de olmaz, toplum da olmaz.'¹¹⁷²; 'bu coğrafyada devlet, bir alet değil, var olma şartıdır.'¹¹⁷³ Bu çerçevede Doğu insanı üzerinde de duran yazar, Doğulu insanı 'azla yetinen ve çile çekmeğe hazır halklar' olarak tanımlar. Ancak Doğulu halkların bu özelliğinin 'kullanılabilmesi için' idarecilerin 'sonuna kadar namuslu, bilgili ve ileri görüşlü' olmaları şarttır.¹¹⁷⁴

Kemal Tahir Doğulu toplumlarla ilgili olarak ferdiyet üzerinde de durur. Genel anlamda, Doğu'da ferdiyetin olmadığını düşünen yazar, doğulu toplumda kişinin, kişiliğini geliştirmeden, toplumun bir parçası halinde yaşadığını belirtir. Batılı insanın kolektif üretmeye yatkın olduğu kadar, tek başına bir şeyler yapabilme şuuruna da sahiptir. Ama 'Doğulu insan tek başına kalırsa, hiçbir şey yapmağa yatkın değildir. Burada bir çelişme görülür. Toplumun ayrılmaz bir parçası olan Doğulu insan, Batı'da olduğu gibi, bir arada bir başka güç meydana getirme yeteneğinden yoksundur. Doğu'da Batı'ya benzer iştirakler, insan sayısından daha üstün bir güç meydana getiremez, tersine, insan sayısından çok aşağı bir güç meydana getirir. 'Bu ana çelişme, hele üst yapı meselelerinde doğulu insanın batılaşma çabasını köstekleyen en etkili unsurlardan biri sayılsa yeridir.'¹¹⁷⁵ Bu gerekçelerden hareketle ferdiyet noktasında da Doğu'nun Batı'dan ayrıldığını belirtmek mümkündür. Yazarın değerlendirmeleri çerçevesinde Doğu'da ferdi, kendi dünyası içerisinde varlığının olduğunu söylemek zor olduğu gibi, topluluk içindeki ferdi varlığını kabul etmek de zordur. Yazarın bu değerlendirmesinde Marks'ın Doğulu insanı 'Şuursuz bir kitle' olarak nitelemesinin etkisi büyüktür. Yine Doğu insanının mülkiyet ilişkilerinde 'pasif' tavrının, 'sınıf şuuruna sahip olamaması' sebebiyle Batılı anlamda birey haline gelememesinin de yazarın bu değerlendirmesine etkisi vardır. Bu değerlendirmelerde, Batı ölçüsünde bir fert sorgulaması yapılarak Doğulu insanın fert olmadığı vurgulanır.

Kemal Tahir, birçok değerlendirmesinde Doğu'yu başka bir âlem olarak tasnif edip bu âlemin özelliklerini de 'nev-i şahsına münhasır' bir çerçevede çizerken Doğulu insan için Doğu âleminin kendi realiteleri içerisinde bir kimlik aramaması eksiklik olarak kalmaktadır. Doğulu insan Batı'nın ferdiyet kavramı çerçevesinde fert hatta topluluk bile değildir, ama bu insan Doğu'nun ferdiyet ve topluluk tanımlamaları çerçevesinde nereye oturmaktadır. Yazarın, mülkiyet ve yönetim biçimlerindeki fark kadar toplulukların zihin müktesebatı üzerinde durmaması, ferdiyet, toplum, topluluk gibi kavramlar üzerinde yeterince durmasına engel olmuştur.

¹¹⁷² Notlar 10, s. 139

¹¹⁷³ a.g.e., s. 186

¹¹⁷⁴ a.g.e., s. 367

¹¹⁷⁵ Notlar 11, s. 42

Yazarın bir ideolojiye tam olarak bağılı olmadığı dönemlerde de Batı'ya yönelik olumlu bakışının olmadığını, 1934'te Fatma İrfan'a yazdığı mektupta kaydettiği, '1934 senesine elalem yine kafası kazan gibi, ağzı zehir içinde, midesi harap ve gayr-i memnun girecektir. Noel Baba'ya baktım. Herif bana hem yabancı, hem ihtiyar göründü. Çam dallarının bebek eğlencesini kendime yakıştıramadım.'¹¹⁷⁶ şeklindeki cümlelerinden anlaşılmaktadır.

Avrupa medeniyetinin temelini 'Romalılardan miras kalan' 'site vatandaşlığı, kilise ve barbarlar'ın oluşturduğunu'¹¹⁷⁷ belirten yazar, Batı'yı daha ziyade siyasî anlamda tanımlamaya çalışır. Batı'nın kültürel kimliği üzerinde fazlaca durmayan yazar, 'Batı'nın kıyıcılığının' saydığı bu üç sınıfın hakimiyetinden kaynaklandığı kanaatindedir. Kurulan feodal yönetim içerisinde başta kilise olmak üzere öne çıkan sınıflar halk üzerinde baskı kurmuş, onu köleleştirmiştir. Bu da Batı'da, insanî bir sistemin oluşum şansını ortadan kaldırmış, kurulan 'kıyıcı' sistem Batı'nın karakteri haline gelmiştir. Burada şu husus da belirtilmelidir ki yazar, Batı'nın kimliğini sorgularken Batı medeniyetinin nereden ne ne zaman başladığı üzerinde durmaz. Batı'yı Osmanlıyla paralel dönemde ele alarak, değerlendirmeleri içerisinde, Batı'yı da Osmanlı'nın kuruluşuyla söz konusu eder. *Devlet Ana* romanında Notüs Gladyüs isimli kahraman aracılığıyla Batı medeniyeti tarihini, o yıllardan (1200'lerin sonu), yüz-iki yüz yıl öncesine kadar götürür. Yine bu romanda Mavro ile Notüs Gladyüs arasında geçen şu diyalogla, Batı'yı, *Notlar*'ında yaptığı değerlendirmelere paralel tarzda tanımlar.

...

- (Notüs Gladyüs)... Soylu Hristiyan hiç suçlu olmaz. Çünkü soylunun soyluluğu gibi, yaptığı da Allah'tandır. Pazar başını arttırmaya geldi mi, senyörün keyfinedir. Kimse karışamaz. Kendi toprağında dilediğini yapar. Çünkü toprağı da soylular için yaratmıştır, Allah ! Salt toprağı değil, üstünde köylüyü de bağışlamıştır mal diye, canı çekerse asar!
- (Mavro) Asar mı? Asar da nasıl öder kanını?
- Kanı sorulmaz köylü takımının soylulardan...
- ...

¹¹⁷⁶ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 21

¹¹⁷⁷ Notlar 10, s. 565

- Bizim buraların çarşısı pazarı hep ahilerden sorulur. Subaşı da karışabilemez, tekfur da... Kadı karışır az biraz, kitabın yazdığı kadarlık...
- Bunlar hep kafirliktir, Allah'ın emrine karşı gelmektir.
- ...
- ... Mavro, bizim oralarda, soylular olmazsa, barınamazsın, kurt-kuş paralar seni...
- Neden? Giderim baş yukarı, töresi düzgün bir yere...
- Yağma yok! Kaçanı yakalar sınır komşuları, getirir verir döverekten soylusuna..
- Düşmanına kaçarsa?
- Kaçan köylü meselesinde düşmanlık gütmez soylular... 'Bugün banaysa, yarın sana hesabı'!...
- Ne bilecek kimin köylüsü olduğumu? Direnirim, söylemem!
- Boynundaki demir tasmayı napalım? Üstüne sahibinin arması kazılmış, senin adın sanın!
- Bildiğimiz it tasmaı gibi mi, aman şövalyem?
- Tamam! Bildiğin it tasmaı... Bizde köylü on yaşını buldu mu, soylusunun demircisi, bir uygun tasma döver, oğlanın boynuna geçirip perçinler sıkıca...
- Gider başka demirciye söktürürüm. Vicdanlı demirci hiç mi yoktur sizin oralarda?...
- Vicdanlı demirci... -Şövalye keyifle güldü.-: Vicdanlı demirci, bizim oralarda pek çoktur ama, köylünün boynundan tasma sökeni hiç yoktur. Çünkü demirini söktüren köylüyü, asarlar bizde, söken demirciye geldi mi, onu kazığa vururlar!
- ...¹¹⁷⁸

Kemal Tahir, iki 'Batılıy' konuşturmaktadır. Birisi, Doğu'nun içindedir. Diğeri Batı'dan gelmektedir. İki batılının arasında süren diyalogda, özellikle mülkiyet ilişkileri ve senyör ile köylü arasındaki ilişki söz konusu edilmektedir. Burada Mavro'yu 'dehşete düşüren, kanını donduran' Batılı yönetimin tüm gayr-i insanî yönleri vurgulanır. Doğu'yu, Batılılar vasıtasıyla ortaya koyan, belki de 'öven' yazar, böylece, Batılının 'kan

¹¹⁷⁸ *Devlet Ana*, s. 26-28

dökücülüğünü’ Batılının ağzından ‘marifet’ olarak anlattırır, diğer yandan da ‘düşmana’ Doğu’nun ‘faziletlerini’, söyler. Bu, okuyucuda ortaya konulan fikre inanılması yönünde kuvvetli bir duygunun uyanmasına zemin hazırlar.

Yazarın Batıyla ilgili değindiği diğer bir husus Batı’nın gösterdiği ‘Türk düşmanlığı’dır. Batı’nın hissettiği ve ortaya koyduğu düşmanlığı sadece din eksenli düşünmenin de mümkün olmadığını belirten yazar, ‘Haçlı Batı, gerçek hilal düşmanlığını, hiçbir zaman Arap İslamı’na karşı uzun uzadıya sürdürmemiş, Anadolu’da yerleşen Türklüğe karşı sonuna kadar götürmüştür.’ diyerek, düşmanlığın din konusunda toplamış olması durumunda aynı düşmanlığın Müslüman Araplara da gösterilmesi gerektiğini, ancak Batılının esas ‘meselesinin’ Osmanlıyla ve ‘Osmanlı’nın misyonu’yla ilgili olduğunu iddia eder. Kemal Tahir, bu düşmanlığı görmenin çok basit olduğunu belirterek, görmek için, Batı tarihinde, düşüncesinde Osmanlı’ya verilen yere, bu yerin haksızlığına, iftiralarla dolu olmasına bakılmasını tavsiye eder.¹¹⁷⁹

Kemal Tahir, bu değerlendirmeler ve tanımlamalar çerçevesinde, Doğu ile Batı’nın birbirine zıt iki alem olduğunu*, birbirlerini benimsemelerinin asla mümkün olmayacağını belirterek, tarihin, bu farklılıklardan kaynaklanan Doğu – Batı çatışması şeklinde ilerlediği inancına ulaşır. Yazar bu konuda çatışmaya sebep olan farklılıkları bir tablo halinde ortaya koyar:

AVRUPA

Derebeylik var
Toprakbent köylü var
Şehir burjuvası var

ANADOLU

Derebeylik yok
Toprakbent köylü var
Şehir burjuvası yok

Esnaf var

Merkezi hükümet yok.....
Mülkiyet hakkı var

Merkezî hükümet var
Mülkiyet hakkı vakıf esasına dayalı

Derebeylik sisteminin anarşisi
üzerinde beynelmilel papalık

Halifelik: Özelikleri: Devletle beraber bir arada.
Ayrıca ekonomik temeli yok.

¹¹⁷⁹ Notlar 10, s. 499

* Bu münasebetle Kemal Tahir’in ‘Bizi ters çevirdikleri zaman Batı, Batıyı ters çevirdikleri zaman biz çıkarız’ dediği hatırlanmalıdır.(İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1980, s. 139)

Asilzadelik var Asilzadelik yok'¹¹⁸⁰ •

Temelinde 'rezil bir sömürü düzeni bulunan' Batı ile temelinde 'insancıl bir dünya görüşü'¹¹⁸¹ bulunan Doğu arasındaki çatışmayı, 'insanlık tarihinin en karanlık dönemlerine kadar geri' götüren yazar, bu çatışmada Batılıların doğu karşısında aldıkları tavrı, 'İnsanın insanı namussuzca sömürmesi düzenine dayanan sistemleriyle (kölelik-efendilik-yarı kölelik-senyörlük- gündelikçe-işçi köleliği ile sermayedarlık) kendi aralarında boğuşan, durmadan birbirlerini yiyen Batılılar, Doğu'daki çok daha insancıl sisteme önce akıl erdirememişler, erdirmek çizgisine vardıkları zaman da, alçaklıktan ibaret olan sömürü sistemlerini yürütebilmek için akıl erdiremiyor görünmeyi çıkarlarına uygun bulmuşlardır.'¹¹⁸² şeklindeki ifadelerle değerlendirir. Ona göre Batı, yürüttüğü gayr-i insanî sistemin etkisiyle Doğu'daki insanî olan sistemi bile fark edememiştir. Yazar, bu hali, Batı'daki sistemin ne kadar gayr-i insanî olduğunun göstergesi olarak takdim etmektedir. Batı öylesine insan dışıdır ki, insanî olan hiçbir şeyi fark edememektedir. Çünkü Batı hem kendi içinde hem de Doğu'yla olan münasebetinde biricik amaç olarak 'sömürüyü' gütmüştür. Öyle ki Batı'nın Doğu'yla olan ilişkisi üç şekilde gerçekleşmektedir: Batı, ya Doğu'yla savaşmaktadır ya da Doğu'yu talan etmektedir veya Doğu, 'namussuz sömürülere savaşız boyun eğmekte' ve Batı'ya teslim olmaktadır.¹¹⁸³

Doğu ve Batı çatışmasını din temelinde de ele alan yazar, İslamiyet ve Hristiyanlık vasıtasıyla bu medeniyetlerin mukayesesini yapar. Bu iki dünyanın din konusunda da farklılıklar sebebiyle çatışmalar yaşadığını belirtir:

'Batı'da din, bağışlamaz maddenin bittiği yerde bir çeşit bağışlayan -aldatan- inanç kategorisi olarak başlar bir çeşit kişisel sertliğe yardımcı yeni kişiyi büsbütün bir başına bırakıcı unsur olduğu halde, doğuda katalizördür, toplayıcı daha doğrusu zaten toplu halde bulunanı daha sıklaştıracı, bu yönden de bağışlayıcı, olduğu için de, ayrıca günah çıkartarak bir başkası tarafından bağışlandığının söylenmesini gerekli saymayan bir unsurdur. Bu bakımdan doğulu olan dinler, batıda geçtikçe temel muhtevalarını, işe yarar özlerini değiştirdikleri halde, bu değişme ile geriye, anavatan insanlarına döndükleri zaman gene doğulaşmaktadırlar. (Bizans) doğu

¹¹⁸⁰ Notlar 10, s. 43

• Bu tablonun madde madde ve genişçe izahı için bkz. Notlar 10, s. 303-305

¹¹⁸¹ Notlar 8, s. 445

¹¹⁸² Notlar 10, s. 409

¹¹⁸³ a.g.e., s. 441

Hristiyanlığı batı kapitalist burjuva sermayesinin doğuda tefecileşmesi gibi.’¹¹⁸⁴

Yazara göre, Marksizm’in basitçe tanımlanmasıyla, din alt yapı tarafında meydana getirilen bir üst yapı kurumudur. Bu sebeple bünyesinde doğup büyüdüğü medeniyetin hususiyetlerini taşıyacaktır. Batı’da oluşan din, Batı medeniyetin özelliklerini yansıttığı gibi yani bir sömürü vasıtası olduğu gibi, Doğu’daki din, Doğu’nun diğer kurumları gibi, insanî bir çerçevededir. Dolayısıyla Kemal Tahir burada dine değil, Doğu’nun din etrafında oluşturduğu telakkiye vurgu yapar. Ayrıca dinin Marksizm tarafından gerek fert hayatında gerekse toplumsal hayatta sağlıklı ve faydalı bir kurum olarak görülmediği bilinmektedir. Yazar, medeniyet mukayeselerini esas aldığı değerlendirmelerinde bu konulara girmez. Ancak Osmanlı devletiyle ilgili olarak dine değindiği zaman, Osmanlı’da dinin, sistem içerisinde sisteme mahsus bir hal aldığını, bu sebeple de zararlı olmadığını belirtir.

Hristiyanlık ve İslamiyet arasında da mukayese yapan yazar, Hristiyanlığın temel özelliği olarak, ‘bir peygamber tarafından değil, bizzat halklar tarafından ve halk adamları tarafından kitapsız olarak kurulmasına’ dikkat çeker.¹¹⁸⁵ Yazar, Hristiyanlığın, ‘ancak bir sömüren sınıfla bir sömürülen sınıfın gerçekten var olduğu yerde yerleşip gelişebileceğini’, Hristiyanlığın ‘gerek mutluluğu gerekse eşitliği cennette va’detmesi sebebiyle’ sömürüye meşru zemin hazırladığını, çünkü bu algılayış içerisinde yaşayan insanın zaten bu dünyada mutluluk ve eşitlik peşinde olmayacağını, bunun sorgulamasını yapmayacağını belirtir.¹¹⁸⁶

Hristiyanlığın bu durumuna mukabil İslamiyet, ‘bir sosyolog – peygamber tarafından, bütün parçalarıyla kesin olarak kurulmuştur.’ Bu anlamda, İslamiyet’in ‘doğru bir şekilde kurulduğunu’ vurgulayan yazar, ancak daha sonra hadislerin ve içtihatların etkisiyle İslamiyet’in ‘değiştirilip geliştirildiğini’ iddia eder. Bu değişimi yapan insanlardır. İnsanlar bir değişimi, ekonomik-sosyal olayların etkisiyle yaptığından dolayı İslamiyet de bu etkilerle değişmiştir.¹¹⁸⁷

¹¹⁸⁴ Notlar 10, s. 434-435

¹¹⁸⁵ a.g.e., s. 387

¹¹⁸⁶ a.g.e., s. 250

¹¹⁸⁷ Burada yazarın İslamiyet’i ele alış biçimi ile Hristiyanlığı ele alı biçimi arasında bir fark olmadığı görülmektedir. Hristiyanlığın İslamiyet’ten yüzyıllarca önce gelmiş olması, kutsal kitabının ilk şeklinin elde bulunmaması, İncil’in daha sonra insanlar tarafından yazılmış olması gibi sebeplerle bu iki dinin aynı düzlemde ele alınması sağlıklı bir yöntem olarak durmamaktadır. Bunun yanı sıra her iki din için de kullanılan ‘kurulma’ tabiri, dinler tarihinde ‘semavî dinler’ olarak geçen bu dinler için doğru bir yaklaşım olmasa gerektir. Ayrıca, İslam tarihinde, yazarın bakış açısı çerçevesinde, ‘İslamiyet’in değişimi’ gibi değerlendirilebilecek tarikat ve mezheplerin de üretim ve ekonomik sebeplerle değil, dinin kendi bünyesinden kaynaklanan yorum farkları veya siyasî sebeplerle olduğu bilinen bir gerçektir. Netice olarak dinler, ontolojik mahiyetlerinden dolayı, Marksizm’in alt yapı – üst yapı formülasyonuna en çok uymayan kurumlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bu sebeple sadece ekonomik yönle yapıldığında, dinler, teklif ettikleri dünyanın dışında değerlendirilmiş olurlar.

Osmanlılar ve Batı

Osmanlılar, kuruluşundan itibaren Batıyla karşı karşıya idiler. Yukarıda ifade edildiği gibi, ilk dönemden itibaren Osmanlı için bir ‘Batı gerçeği’ vardı. Ancak Osmanlı’nın Batı’ya bakış açısı kendi gücüne göre değişmiştir. Bu bakış açısı ‘gerileme dönemi’ olarak adlandırılan döneme kadar hep ‘yukarıdan’ olmuştur. Yazar, Osmanlı’nın Batı’ya olan bakışını şu şekilde ortaya koyar:

Osmanlılar ilk büyük askerî yenilgilere uğramadan önce, Batı’dan her yönden üstünlüklerine o kadar emindiler ki, Batıda olup bitenlere bakmağı gereksiz gördükleri gibi, arada sırada bu üstünlükle öğünmek için bile, iki sistemi karşılaştırmaya lüzum bile görmüyordu. (Bazı Elçilikler ve Evliya Çelebi sayılmazsa, 17. yüzyıl sonuna kadar Osmanlılar tüccar olarak bile, yabancı ülkelere gitme isteği göstermemişler, gidenler olmuşsa bile, hiçbir şey görmeden, görmeğe hele gördüklerini yazmağa kesinlikle tenezzül etmeden yurtlarına dönmüşlerdir. Elçilerin raporları bile Napolyon çağına kadar Osmanlılığın, tek millet saydığı keferelere üstün olduğunu kolayca, bunu ispatlamayı gereksiz gören yazılarla doludur.)¹¹⁸⁸

Kemal Tahir’in bu değerlendirmeleri hakikatte tarihi bir realitenin tespitinden ibarettir. Tanpınar’ın da ifade ettiği gibi Osmanlı’dan Batı’ya gidenler, Yirmisekiz Çelebi Mehmed’e kadar Batı’yı şahsiyet sahibi bir bünye olarak bile görmezler. Mesela Evliya Çelebi, Batı’da hemen hiçbir şey görmez. Çünkü o Batı’ya ‘Kanuni devrinin ihtişamının arkasından’¹¹⁸⁹ bakmaktadır.

Yazar, Osmanlı’nın Batı’ya bu bakışına mukabil, Batı’nın Osmanlı’ya yönelik bu dönemdeki bakışına değinmez. Ancak, Osmanlı’nın gerilemeye başlamasından sonra, Batılıların Osmanlı üzerinde yürüttükleri siyaset hakkında hakarete varan ağır değerlendirmelerde bulunur. Kemal Tahir’in Batı’yla ilgili değerlendirmelerini, biraz da tabii olan konuşma üslubunda ortaya koyan şu değerlendirme dikkat çekicidir:

‘... 1700’lerle 1917’ler arsında Osmanlılık için hiçbir gerçek kurtuluş, imkanı görünmemektedir. İki yüz küsur yıl, dünyanın en kıyıcı, en güçlü, en namussuz güçlerine karşı direnebilmesi, bünyesinde

Hristiyanlığın ‘orta çağda’ kilise vasıtasıyla bir sınıf ideolojisi haline getirilmesi ve halk üzerinde bir sömürü vasıtası yapılması, bu gerçeği ne Hristiyanlık için ne de İslamiyet için değiştirir.

¹¹⁸⁸ Notlar 10, s. 313

¹¹⁸⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1998, s.40

insanı alçaltan Batı biçimi sömürünün bulunmaması, batılı yeni insan – burjuva – karşısında kendisini, haklı olarak soylu, onurlu sayması, İkinci Katerina gibi orospulara, İkinci Frederik gibi puştlara, Napolyon Bonapart gibi serserilere, Üçüncü Napolyon, Fransuva Josef gibi pezevenklere yenilmeyi şerefsizlik sayması karşısında duyduğu öfkede aranmalıdır. Her müthiş yenilgiden sonra yeniden davranması, en umutsuz çatışmaların ilk aylarında, üstüne saldıran namussuzluğa, umduğu karın on misli zarar vererek yenilmenin kurtuluşla, hatta biraz soluklaşmayla hiçbir ilintisi yoktur. Osmanlı, namuslu direnmesinde, yavaş yavaş yıkılmağa doğru sürülmüş, yıkıldıktan sonra da, bizzat Osmanlılar tarafından, yıkmağa katılan atılmışlar yüceltilirken, Osmanlılık, sanki suç kendisininmiş gibi namussuzca kötülenmiştir.¹¹⁹⁰

Batı'nın Osmanlı üzerindeki uygulamalarını en ağır kelimelerle ifade eden Kemal Tahir, bu ifadeleriyle, Batı'nın tavrını değerlendirdiği gibi, Batı karşısında duyduğu öfkeyi de en açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Batı'nın bu tavrı karşısında Osmanlı'nın sergilediği yönetime de değinen yazar, Osmanlı padişahlarının 'kötülenmeyi hak ettiği yer olarak' Batılıların yürüttüğü bu siyasete karşılık 'uyanık davranmadıkları,' bu gerçeğe rağmen 'Batılaşma' ile Batı'nın 'kollarına atıldıkları' yeri sayar. Yazar bu noktadan itibaren Osmanlı'nın Batı'yı 'yüksek değer' olarak kabul etmesinden sonraki bakışına ve bu doğrultuda yürüttüğü siyasete değinir.

Kemal Tahir, Osmanlı'nın Batı'ya bakışının değişmesini eleştirir. Ona göre bu hal, bir şuursuzluğun, kendi değerlerinin farkında olmamanın neticesidir: 'Osmanlı Doğulu olduğu, yüzde yüz batılaşması imkansız bulunduğu için, batılaşmaya yönelip Doğu'ya doğru Batı'nın çekilmiş kılıcı ödevini yüklenince, tarihte hemen hiçbir toplumun başına gelmeyen öldürücü çelişmeye düşmüş, debelenmeye başlamıştır. Bu durum, kendi kendisiyle sonsuz bir ölüm-kalım boğuşmasına girmek demektir. Çıkarı yoktur. Almağa çabaladığı her şey bir çeşit ölümü kabullenmek olmuştur. Bunun en başında kurtarıcı amaçtan yoksunluk gelir. Doğu'nun tarih içindeki en mükemmel toplum modelliğinden, Batı uşaklığına geçmek, bazı yatkın kişilerin teker teker katlanacakları, belki de başaracakları bir yeni durumdur ama bir toplumun katlanacağı bir rezillik değildir.'¹¹⁹¹

Osmanlı'nın Batı'ya bakışının değişmesi demek, misyonunun da değişmesi, yani yok olması demektir. Kemal Tahir'in Osmanlı'nın batıyla münasebetinde bakışın değişmesine

¹¹⁹⁰ Notlar 8, s. 182- 183

¹¹⁹¹ Notlar 10, s. 629

yaptığı vurgu bu sebeptedir. Nitekim yazar, Osmanlı tarihinin bu dönemden itibaren yaşadığı tüm ‘ölümlerin’ sebebi olarak, bu bakışın değişmesini sayar. Yazara göre, Tanzimat, II. Meşrutiyet ve nihayetinde Osmanlı’nın yıkılışı hep bu bakışın değişmesi, misyonun kaybedilmesi neticesindedir. Ancak burada yazara ait çelişki gibi gözüken bir duruma dikkat çekmek gerekmektedir.

Yazar, yaptığı bir değerlendirmede Osmanlılığın ‘nihayetinde yıkılmaya mahkum olduğunu’ ifade etmekle beraber, diğer tüm değerlendirmelerde yıkılışın ısrarla belli sebepler yüzünden olduğunu, bu sebeplerin olmaması halinde, bu sebeplerin olmaması Osmanlı’nın elindeydi yazara göre, Osmanlı’nın yıkılmayacağını belirtir. Yine yazarın Osmanlı’yı çözümlediği ana çerçeve olan Marksizm ve A.T.Ü.T. de Osmanlı yapısındaki toplumlar için belli bir dönem sonra yıkılışı öngörmektedir.

Kemal Tahir, Osmanlı’nın Batılaşma yoluna girmesi neticesinde yıkılmasına karşıdır. Çünkü Batılaşma Osmanlı’ya misyonunu kaybettirmiştir. Ama Osmanlı mukadder olan yıkılışından, halklarının bünyesinde zaten bulunan, sosyalizme geçmek suretiyle kurtulabilirdi. Bu geçiş Osmanlı’nın ana misyonu olan Doğu’yu Batı’ya karşı savunma misyonunun da devamına imkan verecektir. Buradan da anlaşılacağı gibi Kemal Tahir, Osmanlı’nın yıkılmamasından, devamından kastettiği, Osmanlı’nın misyonunu devam ettirmesidir. Bu, yazarın bakış açısı içerisinde, sosyalizmle mümkündür. Bu durum, yazarın ‘1917’den sonra Osmanlı İmparatorluğunun tarihsel geleceğine uygun bir yerli (bilimsel sosyalizm yolu) sadece teoride değil, pratikte de açılmıştı.’ şeklindeki değerlendirmelerinde görüldüğü gibi batılaşmayla ilgili yaptığı değerlendirmelerde bu çıkarımı destekleyen yaklaşımlara rastlamak mümkündür.

Batılaşmak

Çalışmanın buraya kadar ki kısmında kaydedilen değerlendirmelere bakıldığında çoğunun batılaşma kavramıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu kavramın, Kemal Tahir’in düşüncensinin temel kavramı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ele aldığı diğer tüm kavram ve olaylar batılaşma kavramının açılımı mahiyetindedir.

Türkiye’de sosyal bilimlerle uğraşan hemen her araştırmacı Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in kuruluşu yıllarına, kendi disiplininin gerektirdiği doğrultuda değinmiştir. Yapılan araştırmalarda bu dönemler ve bu dönemlerde meydana gelen hadiseler için çeşitli tanımlamalar yapılmış, bu doğrultuda isim veya kavram teklifleri olmuştur. Ancak yine hemen her araştırmacının üzerinde anlaştığı veya kullanıldığında hemen her araştırmacı tarafından benzer anlamlar yüklenen kavram olarak ‘Batılaşma’ kavramı öne çıkmıştır. Bu kavrama dikkat edildiğine veya bu kavram, Türkçe’nin gramer kaideleri doğrultusunda tahlile

tabi tutulduğunda dışarıda bir alemin varlığının kabul edildiği, doğuştan içerisinde bulunulmayan bu aleme daha sonra girilmeye çalışıldığı anlamı çıkmaktadır. Mesela, İstanbul diye bir ‘alem’in var olduğunu düşünelim. Şayet bir kişi bu ‘alem’de doğup büyürse ve ataları da bu topraklarda yaşamışsa, o insan ‘İstanbullu’ olarak nitelenir. Bir insana İstanbullu denmesi, o insanın sadece o zaman dilimi içerisinde o coğrafyada bulunması anlamını karşılamaz; aynı zamanda atalarından itibaren maddî ve manevî tüm değerleriyle bu ‘alem’i yaşadığı işaret edilmiş olur. Ama şayet bir insan, İstanbul dışında doğup büyümüşse, ataları da kendi gibi İstanbul dışında doğup büyümüşse ve bu kişi, tabii olarak doğduğu yerin kültür kodlarıyla yetişmişse, çünkü insan kültüre doğar, bu insan için ancak ‘İstanbullulaşmak’tan bahsedilir. Böyle bir kullanım ise, o insanın sonradan ve dışardan o coğrafyaya veya o kavrama ‘yamandığı’ anlamına gelir. O insan için her zaman ‘dışarıdan’ olmak, ‘ötekiden’ olmak bir kaddedir. Bu insanın ne kadarıyla İstanbul’a ait olduğu ise bir tartışma konusudur. İşte Türk toplumunun ‘Batılılaşmak’ kavramıyla, yaşadığı macera bu minval üzere ilerlemiştir. Kemal Tahir ise kavramın bu noktasında ‘meseleye’ müdahale eder ve kavram tartışmasını başlatır. Hatta tartışma dahi yapmadan, kendi değerlendirmeleri çerçevesinde, ‘doğru’ kavramı ortaya koyar.

Kemal Tahir, yukarıda yapılan çözümlemenin mantığıyla, ‘Batılılaşmak’ kavramının Osmanlı’nın-Türk toplumunun, yaşadığı ‘macerayı’ doğru bir şekilde ifade ve izah edemeyeceğini düşünür. Ona göre ‘-lulaşmak’ gibi bir durum tarihin ortaya koyduğu kaidelere ve tecrübeler göre, mümkün değildir. Çünkü söz konusu olan bir medeniyettir ve bir medeniyetten diğerine geçiş veya bir medeniyeti alış söz konusu olamaz. Böyle bir durumda, evvela kendini inkar, sonra kendinden uzaklaşıp kimliksizleşme ve soysuzlaşma, ardından da girilen medeniyetin tüm kodlarıyla alınıp kabulü söz konusu olabilir ki bu da ancak bir ihtimaldir. Bu sebeple, ‘Batılılaşmak’tan yani Batılı olmadığı halde dışardan bu dünyaya girmekten bahsedilemez. Ancak tümüyle, maddî ve manevî ‘tüm kodlarıyla’ Batı kesilmekten ‘batılaştırmaktan’ bahsedilebilir. Yazar, bu hususta yaptığı başka bir değerlendirmesinde, ‘Batılaştırma’ kelimesinin sözlükteki anlamına bakmak bile bizi uyarmaya elvermeliydi. Batılaştırma kelimesinde, batılı olmayan bir toplumun kendi benliğinden vazgeçerek, ondan büsbütün sıyrılarak bir başka ‘şey’ olmağa çabalaması, yani imkansız zorlaması anlamı vardır.’ diyerek ‘Batılaştırma’ çerçevesinde düşünülen medeniyet değiştirme gibi bir durumun ‘imkansız’ olduğunu belirtir.¹¹⁹² Tabii olarak, Batılaştıktan sonra artık ‘Doğu’ veya ‘Doğulu’,

¹¹⁹² Notlar 11, s. 13

Osmanlı için ise ‘Osmanlı’ diye bir hal kalmayacaktır. Kemal Tahir, tüm değerlendirmelerinde, notlarında ve eserlerinde Batılaşma kelimesini kullanmaktadır.

Yazar, bu kavram için birçok tanım yapmıştır. Yukarıda çizilen çerçeveyi ortaya koyan şu tanımlama dikkat çekicidir:

‘Batılaşma sözünün içinde Batılı olmayan bir toplumun ya da kişinin Batılaşmaya (dışardan) çabalaması anlamı vardır ki bu anlam, bu kelimenin gerçek anlamıdır. Batılaşmanın tarihsel oluşuyla, dışarısında kalmış olan toplumlar ve kişiler, Batılı anlamında insanın insanı sömürmesinin dışında kalmışlar, demektir. Bu açıdan bakıldığı zaman Batılaşmanın (batılaşma çabasının) içinde, (temelinde) insanın insanı sömürmesi işine koşulma isteği tek amaç olarak bulunur.

Hem batılaşmaya çabalamak, hem de sömürüye katılmamak düpedüz aptallıktır, içine girmeye çabaladığı durumu kestirememektir.’¹¹⁹³

Kemal Tahir, Batılaşmayı sömürüye ortak olma veya sömürüye alet olma şeklinde anlamaktadır. Bu değerlendirmesine paralel, ‘Batılılık dünyayı sömürme olayının adıdır. Batılaşmak ne kadar süslenirse süslensin sadece sömürüye girişmek anlamına gelir. Batı uygarlığına yetişmek, Batı uygarlığını geçmek lafının açık anlamı: Batı’dan, batılıdan daha kıyıcı sömürge olacağız demektir.’¹¹⁹⁴, ‘Batı uygarlığını geçmek lafı, aslında, Batılıdan daha namussuz soyguncu, daha rezil insan düşmanı olmak demektir.’¹¹⁹⁵ gibi başka değerlendirmelerinde de bu bakış açısını bulmak mümkündür.

Batılaşma kavramıyla ilgili tanımlamalarına bakıldığında Kemal Tahir’in medeniyeti ekonomi, dolayısıyla mülkiyet ve üretim ilişkileri çerçevesinde algıladığı görülmektedir. Burada yazarın Batı’nın kültürel anlamdaki kimliğine değinmemesi, Batı’yı sadece üretim ilişkileri çerçevesinde değerlendirmesi bir eksik gibi gözükse de, yazarın kendi düşünce dünyası içinde tutarlıdır. Çünkü Marksizm için kültür ve kültürün yansıması mahiyetinde olan diğer kurumlar da birer üst yapı ürünüdür ve alt yapı, ekonomik – sosyal ilişkilerin, mahiyetine ve biçimine göre şekillenmiştir. Bu sebeple kültürü üretim ilişkisinden veya üretim ilişkisine hakim olan hüviyetten ayırmak zor görünmektedir. Bununla beraber yazarın batılı olan her şeye sırt çevirmediği, Batı’dan çıkan ama Doğu’nun mahiyetini taşıyan veya

¹¹⁹³ Notlar 8, s. 333- 334

¹¹⁹⁴ Notlar 7, s. 20

¹¹⁹⁵ Notlar 10, s. 469

Batı'nın 'kirine bulaşmamış' bir ikinci batı daha vardır ki birinci Batı ile aynı düzlemde değerlendirmeyiz.

İki Batı ve İki Batılaşma

Kemal Tahir, batıyla ilgili fikirlerinin oluşumu yıllarında yekpare bir Batı düşünmekte ve bu dünyaya şiddetle karşı çıkmaktadır. Ancak yazarın, bütün düşüncelerine temel olarak aldığı Marksizm'in de bir 'Batılı' 'Batı kaynaklı' olması, yazarı, 'Hangi Batı veya Kaç Batı' gibi hususlarda düşünmeye sevk etmiştir. Bilindiği gibi Marksizm Alman felsefesi, İngiliz ekonomisi ve Fransız politik düşüncesinin birleşimi olarak kurulmuştur. Ancak yazar, sosyalizmi genel batı dünyasının ve düşüncesinin dışında tutar ve sosyalizmi 'ikinci Batı' olarak takdim eder. 'İki Batı var – teknolojik batı – sosyalist düşünce'¹¹⁹⁶ şeklinde çizdiği çerçevenin nasıl oluştuğu üzerinde fazlaca durmamakla beraber, yani Batılı sosyalizmin nasıl ve niçin ikinci Batı olduğu üzerinde fazlaca durmasa da, *Notlar*'ına alınan bir değerlendirmesinde, 'Batı'yı tek, bir sayma yanılgısına' düşmemek için, kapitalizmin ve emperyalizmin üzerinde gereği gibi durulmasını, Batı'nın çelişmeli bünyesinin görmezden gelinmemesini, bilhassa Batı'nın emperyalizm ve sosyalizm diye ikiye bölünmesine dikkat edilmesini ister.¹¹⁹⁷ Yazarın bu teklifi, emperyalizm ve sosyalizm kırılmasında yatmaktadır. Ona göre, batı yaşadığı süreç içerisinde feodal dönemin bitmesi ile bir yol ayrımına gelmiş ve emperyalizm ve sosyalizm diye ikiye ayrılmıştır. Neticede emperyalist Batı ve sosyalist Batı diye iki ayrı ve farklı dünya ortaya çıkmıştır. Yine burada çelişki gibi duran bir hususa değinmek gerekir. Bilindiği gibi Marks'ın ortaya koyduğu şema çerçevesinde, feodalizm-emperyalizm – sosyalizm şeklinde bir süreç öngörülmektedir. Bu şemayı esas aldığımızda, Batı'nın feodaliteden emperyalizme geçmesi gerektiği ve ancak emperyalizmden sonra sosyalist bir Batı'nın olabileceği durumuyla karşılaşılır. Yazar, 'düşünce anlamında, teori düzeyinde' bir Batı'nın varlığını kabul ederek bu çelişkiyi ortadan kaldırır.

İki Batı ve iki Batılaşma ihtimalinden bahseden yazar, sosyalist Batı'nın ikinci batılaşma biçimi olarak teklifini, cumhuriyet / sosyalizm ayrımında ön plana çıkarır. İkinci Batı olan sosyalist Batı'nın 1917 devrimine paralel olarak Türkiye'de de söz konusu olabileceği belirtilir. Nitekim yazarın Osmanlılarla ilgili olarak üzerinde durduğu iki batılaşma, buradaki iki batılaşma çerçevesinin biraz dışındadır.

¹¹⁹⁶ Notlar 12, s. 171

¹¹⁹⁷ Notlar 10, s. 223

Osmanlı ve İki Batılaşma

Kemal Tahir'e göre Osmanlı'nın birinci batılaşması, 'devşirmecilik biçiminde'¹¹⁹⁸, 'merkezinin güçlü ve dünya görüşünün tutarlı olduğu bir dönemde'¹¹⁹⁹, '1300'lerde'¹²⁰⁰ gerçekleşmiştir. Bu batılaşmasının sonucunda Osmanlı, 'Yabancıyı – Batılıyı – yarım yırtık Müslüman ederek devletin en yüksek memurluğunda sadakatle çalıştırmıştır.'¹²⁰¹ Bu birinci batılaşmada, 'devşirmeler Asyalı toplum biçimi temelindeki mülkiyetsizliğe – toprağın Allah adına devletin oluşuna karşı, bozuk A.T.Ü.T. sistemi zorunluluğu altında kiracı- kişi mülkiyeti biçimini yürütmeyi sağlayacak denge unsuru olmuşlardır.'¹²⁰²

Kemal Tahir'in Osmanlı'nın bu birinci batılaşmasını, Batı'ya, A.T.Ü.T. sistemine büyük oranda benzeyen bir sistem götürdüğünden dolayı 'başarılı bir batılaşma' olarak kabul eder ve 'bir çeşit müsbet batılaşma'¹²⁰³ tanımlamasını yapar. Yazar, Osmanlı'nın yaptığı bu batılaşma hareketinin batılılar tarafından kabul edilmesini ise şu sebeplere dayandırır:

- a- Batının batı feodalizmi anarşisi içinde bulunması, insanın insanı gaddarca sömürüsüne dayanması.
- b- Bu anarşinin feodal-hıristiyan fikir despotluğunun azgınlaşması.
- c- Osmanlılığın bu gaddar sömürüye ve fikir despotluğuna karşı çok daha yumuşak bir ekonomik sistemle, buna uygun bir fikir ve inanç toleransı ile çıkması,
- d- Bu davranışı merkezi devletin ancak, giderinin gelirini aşmaması şartları içinde yürütebilmesi.
- e- Daha kuruluşunda bu gelir – gider ilişkisini bozacak şartları – pahalı bürokrat- merkezi iktidarı beraber getirmesi, bunun vazgeçilmezliğini bünyesinde taşıması.¹²⁰⁴

Kemal Tahir, I. Batılaşmanın başarıya ulaşma sebebi olarak Osmanlı üretim ve yönetim ilişkilerini sayar. Ancak ilk şart burada güçlü olanın Osmanlı olmasıdır. Osmanlı'nın güçlü oluşu, ona, içine girdiği hareketin her kademesine müdahale etme imkanını vermektedir. Gerek yazarın Batılaşmaya verdiği anlama ve bu kavram için yaptığı anlam çözümlemesine, gerekse I. Batılaşma için yaptığı değerlendirmeler bakıldığında 'I. Batılaşma' olarak adlandırılan olayın, ne kadarıyla 'Batılaşma' sayılabileceği tartışma konusudur.

¹¹⁹⁸ Notlar 11, s. 81

¹¹⁹⁹ a.g.e., s. 104

¹²⁰⁰ a.g.e., s. 86

¹²⁰¹ a.g.e., s. 104-105

¹²⁰² a.g.e., s. 81

¹²⁰³ Notlar 10, s. 239

¹²⁰⁴ Notlar 11, s. 121

Osmanlı için ikinci batılaşma, rollerin değiştiği, güçlü ile güçsüzün yer değiştirdiği bir döneme denk gelmektedir. Bu sebeple I. Batılaşmadan, şartlar itibariyle, farklıdır. II. Batılaşmada, Osmanlı için söz konusu olan, ‘düvel-i muazzama’ haline gelen Batı’nın ‘muazzam’ dünyasını kendisine taşımak, bünyesine katmaktır. Bünyeye bu katılımın hangi şartlarda ve hangi yollarla olacağı, hangi ögeler üzerine olacağı Türk aydınları için çokça tartışılan konulardan olmuştur. Bu meselenin bugünkü Türk aydını için dahi bir ‘mesele’ olduğu hatırlanırsa, konunun önemi anlaşılmış olur.

Kemal Tahir, II. Batılaşmanın, şartlarına uygun olmaması sebebiyle, bir dünyanın kendi kendine ölüme razı olması anlamına geldiği kanaatindedir. Çünkü ona göre, ‘doğulu bir toplum için batılaşma, son hesaplaşmada ölüm demektir.’¹²⁰⁵ • Osmanlı evvela, Doğulu karakteri sebebiyle Batılaşamaz, ikinci olarak da şartlar uygun değildir. • Burada yazar, batılaşmanın ne şekilde algılandığını, oysa gerçekte ne olduğunu şu ifadelerle ortaya koyar:

‘Batılaşma, özel teşebbüsün birikmiş sermayesini sanayide verimli kılmak, önünü kesen, eski üst yapı müesseselerini silip süpürerek bu gelişmeye yol açmak için başvurulmuş bir davranış değil, özellikleri Batı toplumları temel özelliklerine uymayan, bu iki ayrı özelliğin sürekli çatışması yüzünden tehlikeye düşen bir toplumun en kestirmeden yıkılmayı belki önlerim diye, isteyerek katlanmayı göze aldığı, tepeden inme, tepedekilerin de, halkların duydukları tedirginlik yüzünden mümkün merteye geç, mümkün merteye az hesabıyla giriştikleri bir denize düşmüşün yılana sarılması halidir.’¹²⁰⁶

Osmanlı, batılaşmaya, gerilemesine ‘çare bulmak’ gibi iyi bir niyetle girişmiştir. Ancak bütün iyi niyetlere rağmen bünye farklılığından dolayı imkansız bir harekete girişilmiştir. Ayrıca Batılaşmanın bir yenileşme olarak takdim edilmesi de yanlıştır. Yazara göre Batılaşma, Osmanlı için yenileşme hareketi olamaz; aksine geriye götürücü ‘namussuz bir harekettir.’¹²⁰⁷

¹²⁰⁵ a.g.e., s. 235

• Kemal Tahir, benzer bir değerlendirmesinde, ‘Doğulu bir toplum, bizdeki uygulamasıyla batılaşmaya yöneldi mi, bütün millî özelliğini yitirmeye, değiştirmeye yönelmiş olur. Kendisi doğulu olan bir toplum, batıya yönelince her şeyden önce kendi kişiliğiyle, yani tarihsel gelişimiyle çelişmeye düşer. bu çelişmenin sersemliğinden kıyamete kadar kurtulamaz.’ (Notlar 11, s. 154) şeklindeki ifadeleriyle özde Doğulu olan bir devletin Batılaşmasının asla mümkün olmadığını iddia eder.

• Yazar, değerlendirmelerinin tamamına yakınında, Osmanlı’nın Batılaşma çabasına hiçbir durumu, meşru bir gerekçe saymaz. Sadece *Notlar*’ın onuncu cildine alınan bir değerlendirmesinde, Osmanlı ile Batı arasındaki büyük ‘farka’ değindikten sonra, ‘Ama o tarihsel çağda Osmanlılar başka bir şey yapamazlardı.’ (Notlar 10, s. 294) diyerek Osmanlı’nın batılaşma hareketine girişimini farklı noktadan değerlendirir.

¹²⁰⁶ Notlar 11, s. 24

¹²⁰⁷ a.g.e., s. 144

Osmanlı'nın batılaşma hareketinde düştüğü en büyük yanılgı, batılaşmayı sadece teknik düzeyde algılaması olmuştur. Oysaki Batı'da görülen tekniğin Batı'nın temelinde olan ve asıl Batı'yı temsil eden değerlerle bir münasebeti yoktur. Batı, temelindeki ekonomik ilişkilerinde yatmaktadır ve dışa ait ilk hususiyeti de budur. Yazara göre 'Batı'yı bizim batılaşmamamızda olduğu gibi almak, ancak çöküntüyü, dağılmayı hızlandırır.'¹²⁰⁸ Nitekim, 'Bütün batılaşma çabalarımızdan zararla çıktık. Çünkü bir kapitalist burjuva dünyası olan Batı korkunç bir çekişme, çelişme, sömürme alanıydı. Fertler gibi ekonomik, sosyal, politik örgütleri de sürekli bir ölüm kalım kavgası içinde doğulu insanın aklını başından alacak, onu umutsuzluktan umutsuzluğa düşürecek kadar bencilleşmişti.' Batılaşma, Doğu insanına kimliğini kaybetti, onu kimliksiz bıraktı.¹²⁰⁹

Batılaşmayla ilgili öne çıkan fikirlerden biri de Batı tekniğinin alınıp, medeniyet ve kültür değerlerinin alınmaması şeklindedir. Bu yaklaşım için yazar, Batı'dan teknik almak için yeterli insan donanımına sahip olmamıza ve bu hususta bazı girişimlerde bulunmamamıza rağmen niçin, en azından bu konuda, 'batılaşamadığımız' konusuna değinir. Yazar, 'Batılıların bize bir başka teknik bir başka bilim yutturmadıklarına' vurgu yaparak buradaki problemin teknikle ilgili girilen ilişkiden başka noktalarda olduğunu belirtir. Bu nokta, toplumların temeldeki benzerliklerinden kaynaklanmaktadır. Batıyı '3000 yıldan beri bencil yapan şartlar' Osmanlı'da yoktur, bu sebeple Batı bencilliğinden izler taşıyan Batı tekniğinin alınması hareketi de başarısız olmaya 'mahkumdur.'¹²¹⁰ Çünkü 'Osmanlılık, Batı-Hıristiyan toplumu yasalarının yüzde yüz karşıtı, 'Zıddı'dır.'¹²¹¹

Batılaşma hareketine Batılılar açısından da bakan yazar, sadece Osmanlıların batılaşmak için Batılıların kollarına atılmadıklarını, aynı zamanda Batılıların sistemli bir hareketle, (Burada Kemal Tahir'in en çok dış güçler/iç ajanlar konusuna vurgu yaptığı hatırlanmalıdır.) Osmanlı'yı kendilerine muhtaç hale gettiklerini belirtir. Yazar, bu çaba çerçevesinde Batılıların tavrını şu şekilde ortaya koyar:

'Batılılar, bizi batılaşmaya zorladılar. Kendi çıkarlarına uygun olarak düşünülp hazırlanmış bir batılaşmaydı bu... Zaten batırmaktan başka sonuç veremezdi. Onların istediği zaman kadar su yüzünde kalabilmemiz için, Osmanlıların 1300'ler kullandıkları aracı hatırladılar. Hani şu Toynbee'nin ünlü formülü, insanlardan, sürüler ve çoban köpekleri yaratmak hüneri...

¹²⁰⁸ a.g.e., s. 146

¹²⁰⁹ a.g.e., s. 78

¹²¹⁰ a.g.e., s. 80

¹²¹¹ Notlar 14, s. 17

Onlar da bizden devşirmeler yetiştirecekler, bunların aracılığıyla devleti ele geçireceklerdi.

Önce Frenk diliyle okullar açtılar, sonra kendi okullarını kurdular!

Bizde kendimizden Batıyı taklit etmeye gönüllü sürüleri aydın sürüler, gene bunlar arasından çoban köpekleri yetiştirdiler.

İki yüz yıldan beri bundan bocalıyoruz! Batılaştırmanın neresinde miyiz? Salhanesi kapısında!...¹²¹²,

Kemal Tahir, Batı'nın sistemli olarak takip ettiği ve Osmanlı tecrübesiyle desteklediği yöntem sayesinde, Osmanlı'nın Batılaştırma hareketine razı olmasını sağladığını belirtir. Burada yazarın daha ziyade dış güçler – iç ajanlar üzerinde durması önemlidir. Çünkü yazara göre akli başında her Osmanlı girişilecek bir Batılaştırma hareketinin imparatorluk için ölüm anlamına geldiğini biliyordu ama 'vatansever gözüken bazı satılmışlar', 'ufuksuz, iradesiz ve iktidarsız Osmanlı padişahları' ile diğer Osmanlı yönetim kademelerini ikna ederek bu harekete razı ettiler. 'Batılaştırma böylece denenmiş ve bu denemenin sonucu da Osmanlılık için 1923'te görülmüştür.'¹²¹³

Yazar, Osmanlı'nın batılaştırma hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasını, kaydedilen bu değerlendirmelerle iki dünyanın temel farklılıklarına bağlamasının yanında, halkın bu harekete sahip çıkmamasını da yine bu temel farklılığıyla ve hareketin yöntemiyle izah eder. Bu durumla alakalı olarak, 'Osmanlılıkta halk topluluklarının sonuna kadar zümre çıkarları açısından uygulanmağa çalışılan Batılaştırmanın karşısında bulunması, Osmanlılığın bünyesindeki temel ekonomik şartların özelliklerinden geldiği kadar, bu batılaştırmanın tepeden inme, üst tabakalardan, onların çıkarına uygulanmış olmasındandır.'¹²¹⁴ şeklinde yaptığı değerlendirmesinde, Batılaştırma hareketinin halka bakan yönüyle de Osmanlı'nın bünyesine uymadığını ifade eder.

Kemal Tahir, Osmanlı'nın yıkılma döneminde giriştiği her türlü Batılaştırma hareketini 'yanlış' sayarak I. Batılaştırmadan olan farkını ortaya koymaktadır. Yazarın I. ve II. Batılaştırma hakkında yaptığı madde madde tasnif, hem bu iki olay arasındaki farkı, hem de II. Batılaştırmanın niçin başarısız olduğunu, Osmanlı'nın niçin asla batılaştıramayacağını ortaya koymaktadır:

¹²¹² Notlar 11, s. 107

¹²¹³ Notlar 8, s. 14

¹²¹⁴ Notlar 11, s. 60

- 1- İlk Batılaşma, içerden dışarıya doğru düşünülüp uygulanmıştı. İkincisi dışardan içeriye...
- 2- İlk batılaşmada, Osmanlılık, batı'daki topraklara doğru gelişmekteydi. O topraklara oturanlarca bir çeşit kurtarıcı gibi beklenmekte, ikinci Batılaşmada, bu topraklardan o topraklarda oturanlarca sürülüp çıkarılması isteniyordu.
- 3- İlk Batılaşmada, Osmanlı bünyesi, temellerinde güçlüydü. Temel şartlara, eşyanın tabiatına uygundu. İkinci batılaşmada çöküyordu. Avrupalılarca Batı için yabancı bir cisim sayılmağa başlanmıştı. Bunu reddedecek gücü yoktu. Her debelenişi bu hükmü ispatlıyordu.
- 4- İlk Batılaşmada, Osmanlı'nın yöneldiği toprakların ötesinde ve arkasında hiçbir güçlü düşman, ya da, işi gerçekten bozabilecek bir kuvvet yoktu. İkinci Batılaşmada, önü ve yanları çok güçlü düşmanlarla çevrilmişti.
- 5- İlk Batılaşmada, çağına göre düşünce ve teknik bakımdan ilerleydi. İkinci Batılaşmada, çağına göre Batı anlamında düşünce ve teknik bakımdan çok geride kalmıştı... Bu şartlar altında, kendi özelliklerini toptan bırakıp kesinlikle katılamayacağı ve her katılma atılımında, büsbütün şaşırıp sersemleyeceği bir yola girmek ölüm demektir.¹²¹⁵

Kemal Tahir'in, beş madde halinde ortaya koyduğu I. ve II. Batılaşma hareketlerine, mahiyet ve biçim itibariyle baktığımızda, bu beş maddenin dışında bir farkın varlığı daha görülür. Yukarıda, I. Batılaşma münasebetiyle değinildiği gibi, yazar, kavramsal düzeyde '-lâlaşma' halinin 'dışarıdan' bir hareket olduğunu, bu sebeple dışarıdan yapılan bir teşebbüsün tümüyle içeriye ait olamayacağını, 'dışarılık' özelliğini hep devam ettireceğini savunur. Bu çerçevede I. Batılaşmaya bakıldığında, bu 'batılaşma' çerçevesinde yaşanan değişimler de hesaba katıldığında, burada Batılaşmadan ziyade bir 'Doğulaşma'dan bahsedilebileceği anlaşılmaktadır. Bu hadisede merkezdeki coğrafya, II. Batılaşmada olduğu gibi Batıdır ama II. hadisede değişimi yaşaması söz konusu olan Doğu / Osmanlı iken, birincide değişimi yaşayan Batı'dır. I. Batılaşmada Doğu, olduğu yerde, bütün hüviyetini muhafaza ederek yaşamaktadır. Ama Batı veya Batılı unsurlar, Doğu'nun teklifleri veya temsilleri neticesinde hüviyetini değiştirmektedir. Değişimi yaşayan, '-lâlaşan' kesim Batıdır. Bu sebeple Osmanlı'nın kuruluş ve daha sonraki dönemde giriştiği hareketleri, yürüttüğü siyaseti 'Batılaştırma' diye nitelemekten ziyade 'Doğulaştırma veya Osmanlı özelinde

¹²¹⁵ a.g.e., s. 105 - 106

‘Osmanlılaştırma’ diye nitelemek daha doğru olacaktır. Ayrıca yazarın, Osmanlı’nın fethettiği yerlerdeki yabancı unsurları bünyesine katarak yeni bir ‘Osmanlı ırkı’ meydana getirdiği tezi hatırlanırsa, teklif edilen kavramsallaştırmanın doğruluğu pekişir. Çünkü I. ve II. diye sıralanan ve aynı adla adlandırılan hadiseler veya kişiler biçim ve muhteva olarak büyük oranda örtüşmelidir. Ama batılama bağlamında böyle bir durum söz konusu değildir.

Kemal Tahir, Batılama olgusuyla ilgili olarak kavramı çeşitli yönleriyle ele alan tahlillerde bulunduktan sonra, bu kavramın Osmanlı’nın yaşadığı farklı siyasî dönemlerde nasıl algılandığı hususu üzerinde durur.

Tanzimat

Tanzimat, Osmanlı’daki yenileşme hareketlerinin genel adı olmuştur. Kemal Tahir, bu kavramı Batılama yerine kullanmaktadır. Bir dönemin, daha doğrusu bir zihniyetin adı haline gelen Tanzimat, aynen batılama olduğı gibi, Kemal Tahir’in karşısında durduğı bir olaydır. Yazara göre Tanzimat, Osmanlılar için ‘bir kurtuluş değil, ölüm fermanı olmuştur.’¹²¹⁶ Tanzimat, ‘kaldırılmaz derecede ağırlaşan pahalı devleti’ yaşama şartları gereğı halkına karşı taşıdığı sorumlulukları, bu yaşama şartlarının dışında, ‘Batıdakilere benzer kişilerin veya kurumların omuzun yıkma çabası’nın¹²¹⁷ adıdır. Kemal Tahir’in, Tanzimat’ı tanımlama sadedinde, üzerinde durduğı başka bir husus, bu hareketin, ‘19. yüzyılın ikinci yarısında, azgınlaşmış emperyalist dünya görüşünün Osmanlı İmparatorluğına yutturulmuş en tipik, en iğrenç’¹²¹⁸ şekli olduğudur. Yazara göre Osmanlı toplumunun dayandığı temel olan A.T.Ü.T. bakımından da Tanzimat Osmanlı’ya uymamaktadır.¹²¹⁹ Aynı şekilde Tanzimat’ta girişilen Batılama çabası, Doğulu devlet özelliğini ortadan kaldırmayı netice verecek bir harekettir. Oysaki Tanzimat’ı gerçekleştirenler, devleti kurtarmak için buna giriştiklerini ifade etmektedirler. Bu durumda, devleti ortadan kaldırmakla sonuçlanacak bir hareket ‘devleti kurtarmak için’ yapılmıştır ki, bu misal bile Tanzimat’ın tutarsızlığını ortaya koymaktadır.¹²²⁰

Kemal Tahir, Tanzimat’ın ‘hürriyet’, adalet, müsavat (mal, can, ırz masuniyeti) prensipleriyle Batı’daki gibi insanları zengin etmek, yani burjuva yetiştirmek’ amacıyla olduğunu, bunun da aynı şekilde Osmanlı’nın kişisel mülkiyeti ve sermaye birikimini uzun

¹²¹⁶ Notlar 10, s. 230

¹²¹⁷ a.g.e., s. 315

¹²¹⁸ a.g.e., s. 132

¹²¹⁹ Notlar 8, s. 13

¹²²⁰ Notlar 10, s. 286

* Burada, yazarın ‘hürriyet’ ilgili olarak bu bağlamda kaydettiğı şu değerlendirmeyi, dikkat çekici olması bakımından, kaydetmek yerinde olacaktır: ‘Hürriyet genellikle bir dolandırıcılık aracıdır. Hürriyeti işimize geldiğı sürece savunuruz. Batı burjuvaları ancak dünyayı (iç ve dış dünyalarını) burjuva ekonomik sistemi içinde rahatça soymalarını sağladığı sürece savunurlar. Bunu sağlamamağı başladığı anda, hürriyet düşmanlarına yararlı oluyor yalanıyla – önce sömürülerini zorlaştıran şeylere, zümrelere karşı, sonra, giderek bütün toplumlara karşı yasaklamağı kalkarlar.’ (Notlar 12, s. 224)

boyu kabul etmeyen ve kaldırmayan Osmanlı sistemi için uygun olmadığını ifade eder. Çünkü Osmanlı'da o çağlarda 'devletin dışında, devletten bağımsız her güçlenme, her birikme, ölüm olurdu.'¹²²¹ Bütün bu değerlendirmelerin ortaya koyduğu şekliyle Tanzimat, yazara göre, Osmanlı bünyesinden kaynaklanmayan, bu sebeple de Osmanlı bünyesine uymayan, Osmanlı gerçeğiyle uyuşmayan bir harekettir. Toplumun ekonomik ve sosyal temeline dayanmadığı, üstten geldiği için toplumsal değişim kuralları bakımından da sağlıklı bir değişime sebep olması mümkün değildir.

Kemal Tahir, 'Toplumda yaşamakta olan hiçbir şey, yerine bir yenisi bulunmadan ve bulunan yeni iyice denenmeden, bir başka şeyle değiştirilemez. Böyle bir hak hiçbir devrimciye, hiç bir şart altında tanınmamıştır. Bunu tanıyan ya da tanıma hakkına sahip olduğunu sanan kuşaklar, er-geç rezil olmaya mahkumdurlar. Çünkü tarihte, tarihi hiçbir kabadayı yenememiştir.'¹²²² ifadeleriyle yaptığı değerlendirmesinde, temele, toplumun realitelerine dayanmayan her değişim hareketinin, tarihin o güne değin ortaya koyduğu kurallara karşı, onlara rağmen girişilen her hareketin, kabadayıca bir hareket olacağını belirtir. Bu anlamda Tanzimat da tarihe rağmen girişilmiş bir 'kabadayıca' harekettir. Çünkü Osmanlı toplumunda karşılığı yoktur. Yazar, bu temelsiz hareketin Osmanlı için ancak soygun anlamına geleceğini, bu sebeple Tanzimat'ın bir başka anlam olarak, 'kendi soyulmamıza, gönüllü olarak yardımcı olmayı kurtuluş saydığımız namussuz bir dönemi de karşılayacağını'¹²²³ ifade eder.

Yazar, Tanzimat'ın toplum için uygun olmamasını, halk ile idareciler arasındaki ilişkiden hareketle de irdeler. Bu noktada Tanzimat'ın sağlam bir temele dayanmadığını düşünen yazar, birinci planda, bu harekete girişen yönetici kadroyu, halktan kopuk olmaları sebebiyle, eleştirir. Tanzimat'ın en büyük 'fatalitesi' olarak 'eski-yeni, ileri - geri' şeklindeki ikili algılamaları ve değerlendirmeleri kaydeden yazar, idarecilerin de Doğu kültürü içinde doğup politika teorilerini Fransa'dan almaları yönüyle bu ikilemi yaşadıklarını, bu halin onların halktan kopmalarına sebep olduğunu belirtir.¹²²⁴

Kemal Tahir, 'yapılmak istenen yenilikleri, Osmanlı Cemiyeti'ni teşekkül ve bünyesi'nin anlamadığını, bunun da tabii olduğunu, bu sebeple Osmanlı halkının, kendi adına yapıldığı söylenen Tanzimat'ı kabul etmediğini hatta düşmanlık gösterdiğini belirtir.¹²²⁵ Yazara göre toplum adına girişilen böylesine bir hareketin kabul görmesi değişen insanla

¹²²¹ Notlar 10, s. 315

¹²²² Notlar 11, s. 136

¹²²³ Notlar 10, s. 440

¹²²⁴ Notlar 12, s. 111

¹²²⁵ a.g.e., s. 209

mümkündür. İnsan değişmediği için yenilik hareketleri kabul edilmedi. Osmanlı toplumunda insanın değişmemesi ‘temeldeki iktisadî düzenin değişmemesi’ sebebiyledir. Çünkü iktisat (ekonomik şartlar) değişmedikçe, insan da değişmeyecektir. Yazarın bu husustaki kanaatleri öylesine kesindir ki, bu hareketin halkın faydasına olduğunu savunan araştırmacılar için, ‘aklına tükürmeli senin zibidi!’¹²²⁶ değerlendirmesinde bulunur.

Kemal Tahir, Tanzimat’ın kimlere yaradığının düşünülmesi durumunda müsebbiplerinin kimler olduğunun anlaşılacağını belirtir. ‘Bu yenilik hareketleri toplumda hangi güçlere dayanıyor, hangi güçlerin isteklerini karşılıyordu. Hangi ekonomik birikimiyle oluşuyor, onun üst yapısındaki fikir ve hukuk düzenini geliştiriyordu. Eğer toplumda böyle belirli bir oluş yoksa, Osmanlılığın tarihsel özelliği nedeniyle, padişahın tuttuğu bir kişisel idrak, ya da keyif yolu muydu? Yoksa aslında dış güçlerin kendi açılarından ve içindeki ajanların öğütleriyle sağlık verdikleri birer yabancı kalıp denemsi miydi? Ya da tepelemek istedikleri gurupları yerli büyük güçlere boğdurmak için kurdukları birer tuzak mıydı?’¹²²⁷ şeklideki değerlendirmesiyle Tanzimat’ın büyük oranda, sonuçları itibariyle, dış güçlere veya Osmanlı’daki bazı unsurlara yaradığının görüldüğünü; bu sebeple Osmanlı’nın bu harekete girişmesinde bu unsurların da etkinsinin hesaba katılması gerektiğini ifade eder. Neticede Kemal Tahir, Tanzimat’ın ‘bir bakıma Osmanlı imparatorluğunun yıkılışını geciktirdiğini’ ama diğer bakımdan ‘bu yıkılmayı yüzde yüz kaçınılmaz ve kurtarılmaz hale getirdiğini’ belirtir.¹²²⁸

Bu hususta yazara, kesin kayıtlara dayanmadan tarih üzerine konuştuğu, tarih ilminin bizzat kendi kaidelerine ters düştüğü şeklinde eleştiriler yöneltmiştir. Bununla ilgili olarak şu husus belirtilmelidir ki yazar, tarihi yazmıyor, tarih üzerine düşünüyor, tarihi yorumluyor. Kendisi de, ifade ettiklerinin tarihî realiteler olmadığını ancak ‘hadiselerin dilinin’ bunları söylediğini belirtir. Bu durumda yazarın ortaya koyduğu bu tür yaklaşımları tümünden yok saymak veya ‘hurafe’ diye nitelemek, sosyal bilimlerin tabiatına aykırı düşmektedir.

Yeni Osmanlılar

Osmanlı devletinde Tanzimat hareketinden sonra, ortaya çıkan durumdan rahatsız olan aydın gurubu, Meşrutiyetin ilan edilmesi gayesiyle mücadelede verir. Çeşitli araştırmacılar tarafından ‘Genç Osmanlılar’, ‘Yeni Osmanlılar’ gibi adlarla nitelenen bu aydın gurubu, yönetimle ters düşünce sürgünler yaşamış, mücadelesine yurt dışında devam etmiştir.¹²²⁹

¹²²⁶ a.g.e., s. 206

¹²²⁷ Notlar 8, s. 395

¹²²⁸ Notlar 10, s. 285

¹²²⁹ Bu oluşum hakkında geniş bilgi için bkz:

Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973

Namık Kemal, Ziya Paşa gibi dönemin edebiyatçılarının önde gelen temsilciliğini yaptığı bu hareketi Kemal Tahir, Batılaşmanın yanlış şartları içerisinde oluşmuş yanlış ve şuursuz bir hareket olarak değerlendirir.

‘Kaderci Ziya Paşa ile Namık Kemal’in temsil ettikleri yeni Osmanlılık, Tanzimat’tan umulan kurtuluşun elde edilememesi sonucunda düşülmüş bir karamsarlıktan başka bir şey değildir.’¹²³⁰ tanımlamasıyla Yeni Osmanlıları değerlendiren Kemal Tahir, bu oluşumda iki yön üzerinde durur. Birinci olarak, dış güçlerin bu oluşum üzerindeki etkisine değinen yazar, ikinci olarak, bu oluşumu temsil eden aydınların giriştikleri işin ne kadarıyla farkında olup olmadıkları hususu üzerinde durur.

Kemal Tahir, Genç Osmanlılar hareketinin oluşumunda, birinci etken olarak dış güçlerin ön plana çıktığını, bazı ‘vatansever aydınların’ bilerek veya bilmeyerek buna alet olduklarını belirtir. ‘Genç Osmanlılar hareketi temelde bir Mason – Batılaşma hareketi olduğu için, Midhat Paşa ne düşündü, ne yaptıysa İngilizler’le beraber düşünüp yaptığından Batılıların işine geleni, geniş planların taktik uygulamasını, yapabilmişti.’¹²³¹ şeklindeki değerlendirmesi, yazarın bu oluşumdaki, tartışmalı konulardan olan, Mason – İngiliz etkisini kabul ettiğini göstermektedir.

Yeni Osmanlılar’ın oluşumunda yer alan aydınların birikimine de değinen ve bu birikimle girişilen hareketin mahiyeti arasında mukayese yapan yazar, bu aydınları gerekli entelektüel donanımdan mahrum görür. ‘İlk Jön Türkler, Namık Kemal ve arkadaşları Osmanlı gerçekliği içinde oldukları için memleketin özelliklerine, çağlarının ve kendi bilgilerinin gücü kadar eğilebilmişlerdir.’¹²³² şeklindeki değerlendirmesiyle, Yeni Osmanlıların birikimlerinin yetersiz olması sebebiyle, ne kendi dünyalarını ne de Batı’yı tanıdıklarını belirten yazar, örnek olarak Namık Kemal ve Ziya Paşa’yı verir. ‘Namık Kemal’in İngiltere’yi övmesi, orada yapılanların hangi yağmaların getirdiği paralarla yapıldığını göremeyecek kadar romantik oluşunu meydana koyan belli başlı tanıklardır.’¹²³³ ifadesiyle Namık Kemal’in şahsında, o dönem Osmanlı aydınının Batı’yı sadece görünürdeki biçimiyle algıladığını, bu dünyanın hangi temeller üzerine inşa edildiği hususunda düşünmediğini iddia eder.

Yeni Osmanlıların Marksizm’le olan ilişkilerine de değinen yazar, Yeni Osmanlıların ‘o çağlarda Batı’yı ihtilallerle sarsan Marksizm’i’ görmezden gelmelerini, mensup oldukları

Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

¹²³⁰ Notlar 11, s.178

¹²³¹ a.g.e., s. 180

¹²³² Notlar 12, s. 76

¹²³³ a.g.e., s. 11

medeniyet dünyasına yapacakları teklifler adına bir eksiklik olarak görür. Yeni Osmanlıların bu dünya görüşüne bu kadar uzak durmalarını, Marksizm'in 'din unsurunu, uyuşma bilmez bir sertlikle reddetmiş olmasına' bağlar.¹²³⁴

Kemal Tahir, başka bir değerlendirmesinde, Yeni Osmanlılar ile Jön Türkler arasında mukayese yaparak bu iki hareketin özde birbirine olan benzerliğini maddeler halinde ortaya koyar:

- 1- Genç Osmanlılar gibi, Jön Türkler hareketini de anlamak mümkün değildir. Çünkü bunlarda en küçük birer fikir kırıntısı bulmak mümkün değildir.
- 2- Fikirsiz bir hareket tutar mı? Evet tutar. Dış düşman güçler tarafından kurulur, ya da kurulmuş gibi olanı tutulursa, tutmuş gibi gösterilebilir. Genç Osmanlılar ve Jön Türkler hareketleri dış düşmanlar tarafından, kendi düşmanlıklarını siperlemek için tutulmuş aptal işlerdir. (Bu iki olayın ikisinde de, ne Osmanlılığın tarihsel özelliği ve o zamanki şartları hakkında en küçük bir idrak vardır, ne de o zamanki sömürücü Avrupa (Batı) üzerinde zerre kadar bir sezinti vardır.)
- 3- Bu sebepten Genç Osmanlılar ve Jön Türkler üzerine yazılan bütün kitaplarda, hep aynı laflar edilir. Bu laflar gayet basit, gayet sığ, aptalca hatta anlamsız, deli saçması laflardır. Bu yüzden de ne kadar okunsa herhangi bir düzene sokulamaz, herhangi bir durumu katiyen aydınlatamaz. Kişilerin maddî varlıkları da fikirsizlikleri gibi siliktir. Hatta hayal gibidir. Vuruşmalar olmuş, kanlar dökülmüş, bir dünya imparatorluğunun kaderiyle oynamış olmasa insan, bir çocuk oyunu, tımarhane olayı, yarım kalmış bir piyes provası karşısında olmak duygusuna kapılır. Burada, ciddi olan tek şey, dış düşman dürtüşmeleriyle iç ihanetlerin buna katılması ve bir dünya imparatorluğunun göz göre kan dökülerek yıkılmasıdır.
- 4- Olaylardan anlam çıkarmak isteyenler, bu işlere adı karışmış kukla kişileri bunların bütün maddî ve manevî varlıklarını bir kenara itmeli, imparatorluğun yıkılmasında karı olan dış güçlerle onların içerdeki asıl ajanların bulup onlardan yola çıkmalıdırlar. Bizim yerli

¹²³⁴ Notlar 8, s. 82

namussuzlarımız bir millî ihanete bir ucundan hizmet etmek alçaklığına bile güç yetiremeyen sefillerdir.¹²³⁵

Kemal Tahir, Yeni Osmanlılar hareketinin daha ziyade dış güçlerin tesiri ve Osmanlı aydınının ‘fikirsizliği’ üzerinde oluştuğunu ileri sürer. Yazar, bu hareketlerin tarih kitaplarında insanlara ‘doğru bir şekilde’ anlatılmadığını, anlatıldığı biçimiyle adeta ‘bir oyunu’ andırdığını iddia etmektedir. Yazara göre, ortada çok ciddi ve Osmanlı’nın kaderi üzerinde tesir sahibi bir hareket olduğu halde, bu insanların yaptıkları tüm yönleriyle değerlendirilmemektedir. Yazar, bu noktada bütün mesuliyeti sadece Yeni Osmanlılar’a yükleme gayretinde değildir. O, bu harekete katılsın veya katılmasın tüm aydınları eleştirmekte ve bu hareketten mesul tutmaktadır. Ancak bu konuya geçmeden önce, yazarın o dönemdeki gelişmelerle ilgili olarak devrin siyasî insanları üzerinde yaptığı değerlendirmelere bakmak isabetli olacaktır.¹²³⁶

Devrin Siyaset Adamları

Kemal Tahir, 1700’lerin ortasından itibaren Osmanlı yönetiminde bulunan gerek padişahlar gerekse diğer yöneticiler hakkında, genel olarak, olumsuz kanaatler taşımaktadır. Bu dönemde yönetimde olan kişileri yazar, Batılaşma hareketine razı olmaları sebebiyle, ‘şuursuz’ olarak kabul eder. Osmanlı’nın yıkılış dönemine yaklaşıldıkça eleştiri dozunu artıran yazar, son dönemlerdeki yöneticiler için, daha ziyade Batılı dış güçlerin tesiri altında kaldıkları, bilerek veya bilmeyerek ‘ajanlık’ yaptıkları sebebiyle suçlamada bulunur.

Yazar, Tanzimat’ın ‘bir numaralı adamı’ Reşid Paşa hakkında yukarıda belirtilen mülahazalarla olumsuz kanaatler taşır. İlanında etkin rol oynadığı Tanzimat’ın ne olduğunu dahi bilmemekle, bu işte hangi güçlere giriştiğini fark edemeyecek kadar şuursuz olmakla suçladığı Reşid Paşa için, ‘1856 hattında İngilizci olduğu bilinen bu devlet adamı, İngiliz çıkarlarının karşısına çıkmış ya da Fransız politikasına eğilmiş Babıali’ye karşı gizlice İngiliz Elçisi’yle birlik olmuştur.’ şeklinde yaptığı değerlendirmeye, Tanzimat’a yön veren kişinin ne kadar Batı etkisi altında olduğunu, böyle bir kişinin öncülük ettiği hareketin Osmanlı için faydalı olmasının mümkün olamayacağını belirtir.¹²³⁷ Yazar, bu doğrultuda yaptığı başka bir değerlendirmesinde, ‘Mustafa Reşid Paşa’nın İngiltere’de yetiştiği, İngiliz adamı olduğu bilindiği için, Abdülmecit’in 1839 Tanzimat Fermanı’nın bir İngiliz politikası olduğu artık tamamıyla anlaşılmıştır.’¹²³⁸ şeklindeki ifadeleriyle Reşid Paşa’nın dış güçlerle olan, yazara

¹²³⁵ Notlar 10, s. 503 - 504

¹²³⁶ Bu şahıslar sadece Tanzimat dönemiyle sınırlı olmayıp yazarın ‘Batılaşma’ dönemi kapsamında saydığı II. Meşrutiyet dönemini de kapsamaktadır. Bu sebeple II. Abdülhamit de burada söz konusu edilecektir.

¹²³⁷ Notlar 10, s. 271 - 272

¹²³⁸ Notlar 12, s. 89

göre kesin, ilişkisini ön plana çıkartır. Reşid Paşa hakkındaki bu değerlendirmeler, daha ziyade Batılaşmanın ya da Tanzimat'ın niçin başarısızlıkla sonuçlandığı hususunu irdeleme gayretiyledir. Bu amacın dışında yazar, fertler üzerinde fazlaca durmaz. Bunu, söz konusu ettiği şahısların Batılaşmayla olan ilintilerine vurgu yapmasından anlamak mümkündür.

Midhat Paşa, yazarın Batılaşma dönemi ile ilgili olarak üzerinde durduğu bir başka siyasî kişidir. Kemal Tahir, Midhat Paşa için de Reşid Paşa için yaptığı değerlendirmelere paralel değerlendirmelerde bulunur: 'Abdülaziz'e karşı İngiliz siyasetiyle çıkan Mithat Paşa'ya gelince, Paşa, Abdülhamit'in köpeogluluğunu küçümsemiş, ya da, sırtını dayadığı İngiliz Efendinin namusunu, mertliğini değerinden fazla büyütmüş. Abdülhamit'in akıl hocası, Mister Tomson'un kimi ve neyi temsil ettiğini anlayamadığı için önce Başvekilliği, sonra vatanı kaybetmiş, Avrupa'da barınamamış, belki de, İngiliz'e karşı Fransa'yla oynamak alıklığına kadar düşmüştür.'¹²³⁹ cümleleriyle Midhat Paşa'yı da İngiliz siyaseti altında işler yapan kişi olarak değerlendiren yazar, Midhat Paşa'nın Reşid Paşa gibi 'İngiliz yetiştirmesi' olmasa da onların attıkları oltaya takıldığını, kendi çıkarlarını esas tutarak, Batılı güçlerin yardımlarını kabul ettiğini, bunun karşılığında da Osmanlı yönetiminde Batılılar için çalıştığını, onların 'Osmanlı'daki ellerinden biri' olduğunu iddia eder. Hayatına mal olacak hatayı Batılılara güvenmekle yaptığını belirten yazar, Midhat Paşa'nın Batılılara güvenme halinin bile, bu devlet adamının Batıyı ne kadar tanımadığını ortaya koyğunu belirtir.

Padişah olarak Batılaşma döneminde, genişçe, sadece Abdülhamit üzerinde duran yazar, yine bu dönemde gerek yönetici olarak gerekse padişah olarak en müsbet fikirleri Abdülhamit hakkında dile getirir. *Bir Mülkiyet Kalesi* adlı babasının ve kendi hayatının bir dönemini anlattığı romanında Abdülhamit'i bir roman kahramanı olarak inşa eden yazar, bu padişah hakkındaki kanaatleri sebebiyle 'Abdülhamitçi', 'Gericici' suçlamalarıyla karşılaşmıştır.

Abdülhamit'in roman kahramanı olarak ele alınışı, yazarın onun hakkındaki fikirlerini, bakış açısını en iyi şekilde sergileyebileceği bir imkanı sunmaktadır. Çünkü kurgusal olan eser, tamamıyla yazarın mahsulüdür ve yazar burada, kahramanlarını istediği gibi inşa edebilmektedir. Bu gerçekten hareketle roman kahramanı olarak Abdülhamit'e baktığımızda, oldukça insanî, sevecen, babacan, devlet işlerinde ciddî bir tiple karşılaşırız. Ayrıca başka birçok yazar tarafından Abdülhamit'le ilgili gündeme en çok getirilen konulardan olan 'sansür' 'despotluk' gibi meselelere değinilmediği gözlemlenir. Yazarın bu tercihlerinden, bakışının olumlu mahiyetini anlamak mümkündür. Yazarın Abdülhamit'le ilgili bu kanaatleri

¹²³⁹ a.g.e., s. 89

taşımasında, biyografik tecrübesinin de etkisi olduğu düşünülebilir.¹²⁴⁰ Şöyle ki, yazarın babası Tahir Efendi, marangozdur ve sarayda Abdülhamit'in işlerini yapmaktadır. Abdülhamit'le yakın ilişkiler kurma imkanını da bulan Tahir Efendi, padişahın birçok iltifat da görmüştür. Yine yazarın annesinin de Abdülhamit'in sarayından gelen bir Çerkes olması önemlidir. Dolayısıyla yazar, Abdülhamit hakkında birçok bilgiyi ve intibai annesi ve babası vasıtasıyla birinci elden edinme imkanı bulmuştur. Bununla beraber yazarın romanında Abdülhamit'i idealize etmediği de belirtilmelidir.

Kemal Tahir, 'dünyanın en kalabalık yaşayan yalnız adamı'¹²⁴¹ diye takdim ettiği Abdülhamit'le ilgili hem onun siyaseti üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş hem de Abdülhamit'le ilgili gündeme getirilen iddialardan bazılarına cevap verir mahiyette yorumlar yapmıştır. Yazar'ın Abdülhamit'te gördüğü en büyük 'meziyet', padişahın iyi niyeti ve samimiyeti ve bunun yansıması mahiyetinde olan yerli olma ve yerli kalma tavrıdır. Abdülhamit Batılaşma karşısında, daha önceki padişah ve yöneticilerden farklı olarak ortaya koyduğu tavırla, ön plana çıkmaktadır. Yazar, doğrudan ifade etmese de, üslubundan anlaşıldığı kadarıyla Abdülhamit'te, Osmanlı'yı, içine düştüğü 'Batılaşma çukuru'ndan çıkartabilecek potansiyeli görmektedir.

'Abdülhamit'in biricik suçu, Batı'nın karşısına, her şeyi feda etmeyi göze alarak dikilmemesi, bu yüzden de, batılaşmayı kendi ölçüsüne göre, en az zararlı biçimde sürdürmesidir.'¹²⁴² şeklindeki değerlendirmesiyle, Abdülhamit'in Batılaşmayı toptan reddetmemesi sebebiyle büyük hata işlediğini, eğer kararlılıkla Batılaşmayı reddetseydi başarılı olacağını belirtir. Buna paralel başka bir değerlendirmesinde de 'Abdülhamit'i yeteneklerini yeterince görmekten alıkoyan temel mesele, batılaşma ile yerlileşme (İslamlık ve Türklük görüşünü) bir arada yürütmek istemesi ve bunu yaparken mümkün mertebe hareketsiz durmağa çabalamasıdır.'¹²⁴³ diye dile getirdiği ifadeleriyle, Abdülhamit'in esasen şahsında bulunan Batı'yı alt etme potansiyelini harekete geçiremediğini belirtir. Bu noktada Abdülhamit'i aktif olamamakla eleştiren yazar, padişahın bu durumunu, yukarıda ifade edilen 'yalnız adam olmasına' bağlar. Bu sebeple Abdülhamit'in dramının 'içten dıştan tartaklanarak kımıldamazlığa mahkum edilmesinde' olduğunu belirtir.¹²⁴⁴

Abdülhamit'in başarısızlığıyla ilgili olarak bir de dış güçler unsuru üzerinde duran yazar, 'Batı sömürüsüne' yaramaktan başka 'hiçbir işe yaramayan Batılaşmaya' karşı çıkan

¹²⁴⁰ Yazarın bu konudaki biyografik tecrübesine, çalışmanın ilgili yerinde değinildiği için burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir.

¹²⁴¹ Notlar 8, s. 185

¹²⁴² a.g.e., s. 188

¹²⁴³ a.g.e., s. 205

¹²⁴⁴ Notlar 12, s. 199

iki Osmanlı padişahı, Abdülaziz’le Abdülhamit’in, ‘Milli Ordu tarafından alaşağı edilmesi olayları üzerinde dikkatle durulması’ gerektiğini ifade ederek, bu iki padişahın tahttan indirilmesini dış güçlerin tesiriyle açıklar.¹²⁴⁵ Bu bağlamda Abdülhamit’in tahttan indirilmesine sebep olarak, padişahın hükümdarlığının ilk yıllarında İngiliz politikalarıyla uyuşan veya İngilizlere iyi geçinen bir yönetim sergilemesine rağmen, son yıllarında bu siyasetini Almalardan yana çevirmesini sayar.

Abdülhamit’e yöneltilen çeşitli suçlamalara da değinen yazar, onun ‘cahil birisi’ olduğu yönündeki eleştiriyi İsmail Müştak’ın bir değerlendirmesi münasebetiyle söz konusu eder: ‘İsmail Müştak ölçülerine göre, Abdülhamit genel kültür bakımından çok cahilmiş’ tespitini kaydeden yazar, ardından ‘cahillere cahil görünüyor’ şeklindeki cevabıyla bu konuda asıl problemin Abdülhamit’i değerlendirenlerden kaynaklandığını belirtir.

Kemal Tahir’in Abdülhamit’le ilgili gündeme getirdiği başka bir husus, onun ‘vesveseli, evhamlı’ bir tabiata sahip olduğudur. Bu konuda, ‘Abdülhamit’i vesveseli, evhamlı, her işte mütereddit diye eleştirirler. Vesveseli, evhamlı, her işte mütereddit olmak herkesin harcı değildir. Mutlaka büyük şef olmayı gerektirir.’¹²⁴⁶ değerlendirmesini yapan yazar, Abdülhamit’te kaydedilen bu özelliklerin olduğunu, ancak bu özelliklerin bir eksiklik değil, ‘büyük bir yönetici’ olmanın gereği olarak, çok az yöneticide bulunan meziyet olduğunu ifade eder. Kemal Tahir, Abdülhamit’in bu şekilde takdim edilmesinin maksatlı ve insanları kendi memleket gerçeklerinden uzaklaştırma amacıyla yapıldığını vurgular.

Abdülhamit’le ilgili olarak yazarın değindiği bir diğer husus, ona yönelik eleştirilerde baş malzeme olarak kullanılan hafiye teşkilatıdır. Kemal Tahir, bu konuda da tarihin çarpıtılarak öğretildiğini, maksatlı bir şekilde Abdülhamit’in kötülendiğini ifade ederek bu kanaatinin sebebini şu şekilde izah eder:

‘Abdülhamit hafiyeciliğinin, öteki devletlerde ve meşrutiyetten sonra bizim devletimiz tarafından kurulan çeşitli istihbarat örgütlerinden hiçbir farkı yoktur. Eğer mutlaka bir fark aramak gerekirse, Abdülhamit hafiyesiğinin Tanzimat’tan bu yana çalıştırılan, Abdülhamit’ten sonra da çalıştırılmış olan bütün buna benzer örgütlerden çok daha milli, çok daha yabancıların etkisinden uzak teşekkül olmasıdır. 1908’den sonra Abdülhamit hafiyesiğine yapılan suçlamalar, yerli şartlar kadar, yabancı elçiliklerin işini bozması suçunun cezası biçiminde yürütülmüştür. Nitekim, bütün hafiyeler

¹²⁴⁵ Notlar 11, s. 190

¹²⁴⁶ Notlar 12, s. 199

içinde, salt Fehim Paşa'nın, hem de Bursa Yenişehir'inde linç edilmesi, hafiyeliği yüzünden değil, vaktiyle Alman elçiliğini zora düşürmüş olması suçunun cezası sayılabilir.¹²⁴⁷

Kemal Tahir, Abdülhamit'in kurduğu hafiye teşkilatının devrindeki diğer ülke teşkilatlarından farkının olmadığını belirterek, bu teşkilatın bugün bu kadar kötü gösterilmesinin de yine Abdülhamit'in Batılaştırma karısında aldığı tavırdan kaynaklandığını ifade eder.

Abdülhamit'in batılaştırma karşısındaki tavrı, yazarın onu sevmesine sebep olmuştur. Bu hususta yaptığı bir değerlendirmesinde yazar, 'Bütün Osmanlı tarihinde Fatih'e kadar birkaç tane sahici Osmanlı' padişahının geldiğini, Fatih'ten sonra da 'Sultan Murat, Sultan Mecit¹²⁴⁸, Sultan Hamit'in sahici Osmanlı' olduğunu, diğerlerinin tam anlamıyla Osmanlı sayılamayacağını ifade eder.¹²⁴⁹

Abdülhamit'le ilgili buraya kaydedilen değerlendirmeler, Kemal Tahir'in bu padişaha olumlu baktığını hatta beğendiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu, yazarın Abdülhamit'i hiç eleştirmede olduğu anlamında algılanmamalıdır. Nadir de olsa, özellikle Batılı devletlerle olan ilişkilerinde yürüttüğü siyaset sebebiyle, eleştiride bulunduğu gözlemlenir. Mesela, Abdülhamit'in öldürüleceğinden korkması sebebiyle ailesini ve çocuklarını İngiltere'ye emanet ettiğini belirterek bu hadise üzerine Abdülhamit'le ilgili olarak, hakaretvari 'Bu sefillerin hemen hepsi ölüm karşısında neden İngiltere'ye sığınır! anlaşılmaz!' ¹²⁵⁰ değerlendirmesini yapar. Bu sebeple Kemal Tahir'i gözü kapalı bir Abdülhamit hayranı saymak mümkün değildir.

Gerek Reşid Paşa ve Midhat Paşa ile ilgili gerekse II. Abdülhamit'le ilgili değerlendirmelerinde yazarın takip ettiği yöntem üzerinde durulacak olursa;

Kemal Tahir, bu üç şahıs hakkında bir takım iddia ve yaklaşımlar ortaya koyar. Ancak bu iddialarının ve yaklaşımlarının birebir belgesini, çünkü bu iddia ve yaklaşımlar bazen töhmet altında bırakma boyutuna varmaktadır, vermez. Böyle bir belge peşinde de değildir. Komplo kurma gayretinin de dışındadır. 'Hangi hadise, kimde ne şekilde tecelli etmiştir, hangi hadise kime ne şekilde yansımıştır?' sorularının rehberliğinde Osmanlı tarihinin son yüzyıllarında bakıldığında birçok muğlak konunun anlaşılacağını, aynı şekilde birçok kesinleşmiş gibi duran konunun da adete sil baştan ele alınarak değiştirileceğini ifade eder.

¹²⁴⁷ a.g.e., s. 200

¹²⁴⁸ Yazar, yukarıda da kaydedilen başka bir değerlendirmesinde bu kapsamda Sultan Abdülaziz'i kaydeder. (Notlar 11, s. 190)

¹²⁴⁹ Notlar 8, s. 271

¹²⁵⁰ Notlar 8, s. 197

Osmanlı ve Batılaşma Karşısında Türk Aydını

Doğu – Batı meselesi Türk romanının ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren edebiyata taşınmış, yazarlar tarafından bu kavramlarla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay gibi Türk romanının önde gelen isimleri olarak kaydedilen romancıların aynı zamanda bu meseleyi çok iyi bir şekilde, özgün bir biçimde anlatan romancılar olmaları dikkat çekicidir. Gerek bu romancılar gerekse diğer Türk romancıları, konuyu daha ziyade kültürel düzeyde ele almış ve bu düzey bağlamında irdelemişlerdir. Türk romanı içerisinde Doğu Batı meselesini belki de birinci mesele olarak seçen nadir romancılardan olan Kemal Tahir ise bu meseleyi kültürel boyutundan ziyade siyasal boyutuyla ele alır. Kültürel boyutuna değinmekle beraber, esas olarak Doğu ve Batı medeniyetlerinin siyasî yönü karşısında Türk aydınının aldığı tavrı söz konusu eder. Yazara göre Türk aydınının en büyük meselesi, Batılaşmadır. Çünkü bu mesele Türk aydını için hüviyetini belirlediği bir satır sunmaktadır. Türk aydınları, ‘şu soruyu kendilerine aralıksız olarak sormak zorundadırlar: Sürüden miyim? Çoban köpeklerinden mi?’ Aydın, bu sorulara cevap verdikten sonra kendi hüviyetini tayin edebilir. Kemal Tahir’e göre, Türk aydını olduğunu savunan hiçbir insan bu soruya cevap veremeden ‘rahat uyuyamaz.’¹²⁵¹

Türk aydını ister Osmanlı döneminde yaşamış olsun, isterse Cumhuriyet döneminde yaşamış veya yaşıyor olsun meseleleri itibariyle farklı kimlikte bir insan değildir. Bu sebeple yazar, bu iki dönem aydın zümresi üzerinde bir ayrım yapmaz ve aynı kapsamda mütalaa eder. Cumhuriyet dönemi aydını için ‘mesele’ olarak gördüğü hadiseyi Osmanlı aydınıyla irtibatlı hale getirmeden bırakmadığı gibi, Osmanlı dönemi aydını için söz konusu ettiği bir ‘meseleyi’ de Cumhuriyet dönemi aydınıyla irtibatlı bir şekilde almadan geri durmaz. Bu anlamda Türk aydını açısından her hangi bir kopma söz konusu değildir. Türk aydını için ‘mesele/meseleler’ aynıydı, yazarın yaşadığı dönem açısından, hâlâ da aynıdır.¹²⁵²

Kemal Tahir hemen her meselede birinci kıstas olarak ele aldığı ‘yerilik’ ve ‘bu toprağın ve bu insanların’ gerçeklerinin farkında ve şuurunda olma halini, aydın konusunda da devam ettirir. Yazar aydınları ilk olarak içinden çıktıkları toplumun gerçeklerinin farkında olup olmamalarına göre değerlendirir. Ona göre bu ülkenin aydınlarının ilk işi Batılaşmayla kendilerine bulaşan ‘Batılı gibi olma hastalığından’ kurtulmalarıdır.

‘Memleketin içinde bulunduğumuz çıkmazdan kurtarılmasını arayan aydınların ilk işi, batılaşma hareketinin başladığından –yani

¹²⁵¹ Notlar 11, s. 107

¹²⁵² Yazarın bu tavrından ve yaklaşımından dolayı biz de bu inceleme kapsamında aydın arasında dönemsel farkları dikkate almadan Türk aydını bir bütünlük içerisinde ele alacağız.

kendilerinin, batı görüşleriyle batı aydınları gibi yetişmeye başladıklarından beri içinde debelendikleri batılı insanmış gibi düşünüp batılı toplumların kurtuluş için kullandıkları çareleri memleket gerçeklerini var güçleriyle unutarak aktarma kolaylığından, kaytarmacılığından sıyrılmayı becermeleri lazımdır.¹²⁵³

Kemal Tahir, Batılı fikirlerle yetişen aydınların, tabii olarak, kendi ülkelerinin gerçeklerinin farkında olmadıklarını bu sebeple toplumla ilgili olmayan kurtuluş veya iyileşme teklifleri sunduklarını ifade eder. Yazara göre, Türk aydını kendi kimliğinden, sahip olması gereken kimlikten uzaklaştığında başka bir kimliğe de girememektedir. Bu da kimliksiz bir aydının oluşumunu netice vermektedir. Kimliksiz aydın, sadece kendi ülke gerçeklerini ‘okuyamamakla’ kalmaz, aynı zamanda dünya gerçeklerini de okuyamamaktadır. Osmanlı aydını belirtilen bu illetlerle malul bir kişiliktir. Nitekim ‘toplumun geleceğine (gelişimine) uymayan bir yabancı sistemi’, ‘dünyanın aralıksız reddettiği bir ölüm (intihar) sistemini’¹²⁵⁴ Osmanlı için teklif edebilmeleri bu malul hallerinin bir neticesidir. Aynı şekilde Osmanlılığın çöküntüsü sırasında ‘Osmanlı politikacı ve düşünürlerinin milleti ayaklandırmak yerine manda’ya yönelmeleri de’ halkla bağlantılarını koparmalarının ‘tabii sonucudur.’¹²⁵⁵

Osmanlı aydınının halkla bağını kopardığının diğer bir önemli göstergesi halkın, ‘düşünürleri ve politikacıları topyekûn bırakma’sıdır. Kemal Tahir, bir aydın topluluğunun halkından bu kadar kopuk olmasının, ‘içte yabancı ajanların, dışta bu ajanları dürtüşleyen düşman güçlerin hizmetine girdiği’ anlamına geleceğini ifade eder.¹²⁵⁶ Yazar, içine düşülen ‘bu hain amacın’ farkına varılmamasının da aydının ayrı bir açmazı ve eksiği olduğunu belirtir. Bu sebeple Anadolu halklarının muhatap olduğu olumsuz, şahsiyet zedeleyici şartların sebebi olarak aydın kesimini gören yazar, ‘...yüz elli yıldır bu hain amacın farkına varamadık. Bu açıdan tek sorumlu biz aydınlarız. Bu da, aslında, biz Türk aydınlarının değil sadece Türk aydını, aydın bile olmadığımızı ispatlar.’¹²⁵⁷ ifadeleriyle bu kesimin ‘aydın vasfını’ dahi hak etmediğini iddia eder.

Kemal Tahir, Türk aydınlarının temel problemlerinden biri olarak, Osmanlı toplumunu gerçek yönleriyle tanımamasını sayar:

‘Türk aydınlarını – eli kalem tutan batılaşmacılarımızla, batılaşmacı sosyalistlerimizi – uzun süre yanıltan en büyük olay,

¹²⁵³ Notlar 10, s. 198

¹²⁵⁴ Notlar 8, s. 70

¹²⁵⁵ Notlar 12, s. 173

¹²⁵⁶ a.g.e., s. 173 - 174

¹²⁵⁷ Notlar 11, s. 134

Osmanlı İmparatorluğunun yüzde yüz bir Türk imparatorluğu olduğu gerçeğini akıllarından çıkarmaya çabalamaları olmuştur. (Bu çabalama, bu imparatorluğun yıkılmaya mahkum oluşu, bu önlenmez akibete doğru, hızla yuvarlanması karşısında, bu aydınların hiçbir çare bulamayışlarından, ister istemez de suçluluk duygusuna kapılmış olmalarındandır. İmparatorlukların gereğince savunmadıkları hatta batılaşmaya – kolaylığa kaytarmağa saparak bu çöküntüyü hızlandırdıkları içi kendilerini suçlu bulan sağlıklı-sollu bu aydınlar güruhu, bu kez bir başka kaytarmalığa can atarak Osmanlı imparatorluğunun yüzde yüz bin Türk imparatorluğu gerçeğini unutarak suçluluk bulantısını azaltma, yeni kuşakları böylece aldatma yolunu tutarak işleri büsbütün karıştırmışlar, Cumhuriyetten sonra içinden çıkılmaz açmazlara düşürmüşlerdir.’¹²⁵⁸

Yazar, Türk aydınının, Osmanlı devletinin kimliğini bilmediğini, aydın için bu temel gerçeği bilmemenin, sonraki tüm adımların yanlış bir şekilde atılmasına sebep olduğunu ifade eder. Türk aydınının Batılıların ‘tuzağına’ düşerek kendi toplumuna ve devletine sırt döndüğünü belirten yazar, bu zümreyi, Osmanlı’yı dünyadaki her hangi bir tarihsel oluşum gibi, ‘tamamıyla dışardan’ bir bakışla değerlendirmeye çalışmakla itham eder. Bu bağlamda, yaptığı başka bir değerlendirmede ‘Osmanlılığı, biz, batılılara uyarak, tıpkı Bizans’ın suçlandığı gibi suçladık. Bunda hiçbir sakınca görmedik, yabancı, sömürücü düşmanın niyetini fark edemedik, hâlâ da fark etmiş değiliz.’ diyerek Türk aydınının Osmanlı’ya bakış biçimini bile Batılıların belirlediğini iddia etmektedir. Bunun neticesinde Türk aydını için tarihteki Bizans olayı ile Osmanlı olayı arasında her hangi bir fark yoktur.

Yazar, bu noktadan itibaren Türk aydınının dış güçlerle olan ilişkisine değinmeye başlar. Ona göre, ‘1800’leden bugüne kadar sağdan olsun, soldan olsun ileri sürülen fikirler, üstünde durulan olaylar, kurulan veya yıkılan müesseseler bize, yüzde yüz dışardan sokuşturulmuş, fısıldanmış, içirilmiş, yutturulmuş fikirlerden’ ibarettir. İleri sürülen fikirler, bu özelliklerinden dolayı ‘kurtarıcı değil, yıkıcı sonuçlar vermişlerdir.’¹²⁵⁹ Bu durumun ortaya koyduğu gerçek, Türk aydınının kendine mahsus bir fikre sahip olmadığıdır.

Yazar, ‘Batılaşmacılar’ dediği aydın gurubunu, daha doğrusu tüm Türk aydınlarını, ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, ‘düpedüz batılı ajanlardır.’ Bu ‘ajan aydınların’, ‘Batı’yı bilmelerine, tanımlarına, iyisini kötüsünden seçmelerine hiç ihtiyaç yoktur. Bunlar

¹²⁵⁸ Notlar 8, s. 443

¹²⁵⁹ Notlar 10, s. 430 - 431

Batı'dan gelen emirlere, direktiflere, sabotaj ödevlerine göre davranıp konuşurlar.' İkinci gurupta, 'Batı'daki uygarlığa gerçekten değer verenler, bunu almakla birçok zorluklardan kurtulacaklarına gerçekten inananlar' yer almaktadır. Bu guruptaki aydınlar, 'Batı uygarlığını meydana getiren namussuzluğu', 'sömürü unsurunu' fark edememişlerdir. Bu sebeple gerçek Batı'dan haberleri yoktur. Batı'yı tekniği ve sömürücü, ahlaki yönü gibi ayrı başlıklar altında ele alırlar ki, bu da yine Batı'yı hakkıyla tanımadıklarının göstergesidir.¹²⁶⁰ Bu ikinci gurupta ele alınan aydınların doğrudan bir ajanlığı söz konusu olmasa da 'bir beyin yıkamasının ifadesi olan Batılaşma fikrinden yana olmak sömürgeci ajanı olmak'¹²⁶¹ anlamına geleceğinden, bilerek veya bilmeyerek, ajanlık fonksiyonu yüklenmiş olmaktadır.

Aydınlar arasındaki 'batı ajanlığı' konusuna büyük bir önem veren yazar, Osmanlı'nın giriştiği Batılaşma teşebbüsünün müsebbibi olarak bu aydınları saydığı gibi, bu 'ölümcül hareketten' bir türlü çıkılamasının da bu aydın gurubu yüzünden olduğunu ifade eder. Bu hususta kaydettiği, 'Bizi yalnız batılaşma değil, içimize yerleşen Batı ajanı düşman örgütler güçsüz düşürmektedir.'¹²⁶² şeklindeki tespitinde, yanlış bir yola girildikten sonra buradan dönüşün mümkün olduğunu, mesela, Abdülhamit gibi Batılaşmanın tehlikesini sezen, çok az da olsa, bazı yöneticilerin, bu hareketi bırakmak çabasına veya uygulamadaki haliyle kabul etmeme çabası içine giriştiğini belirten yazar, bu yöneticilerin, söz konusu 'ajan aydınlar' tarafından çevrelendiğini ve hareketsizliğe mahkum edildiğini iddia eder.¹²⁶³

Bu değerlendirmelerin neticesi mahiyetinde olarak yazar, aydınlar açısından 'batılaşmacılık' denen hadisenin ne anlama geldiğini maddeler halinde şu ifadelerle ortaya koyar:

- Batılaşmacı olmak, (Batılaşmadan yana olmak, hele bizim şimdiye kadar uygulaya geldiğimiz batılaşmacılıktan yana olmak) en hafif, en acıklı anlamıyla millî şuurdan, millî onurdan yoksun olmak demektir.
- Batılaşmacı olmak, kendi vatanına, kendi milletine, daha acıklısı, bizzat kendi kendine karşı olmak demektir. Bunun hiçbir özrü, hiçbir tevili de yoktur.
- Batılaşmacılık sağdan da olsa, soldan da olsa hiç fark etmez! Batılaşmacılık bir tren kazasıdır. Tren kazalarında, vagonların sağa,

¹²⁶⁰ Notlar 11, s. 231 - 232

¹²⁶¹ a.g.e., s. 44

¹²⁶² Notlar 10, s. 470

¹²⁶³ Bu kapsamda, Abdülhamit'le ilgili bölümde söz konusu edilen, Abdülhamit'in her teşebbüse kalkıştığında iç ve dış güçler tarafından 'tartaklandığı' şeklindeki değerlendirme hatırlanabilir.

ya da sola devrilmelerinin, raydan çıkma bakımından hiçbir önemi olamaz.

- Solcu batılaşmacılarımızın solculuğu, sağcı batılaşmacılarımızın sağcılığı kadar uydurmadır, yutturmacadır. Gerçek sağcı gibi, gerçek solcu da, bizim batılaşmacılık tarihi karşısında en önce batılaşmacılıktan yakasını kurtarmadıkça sağcı, solcu olamaz. Ancak hain değilse kendi kendini aldatıyor demektir.¹²⁶⁴

Kemal Tahir, Batılaşma karşısında, Türkiye’deki tanımlanmalar çerçevesinde, sağın da solun da bir tavır farkı taşımadığını, esasen Batılaşma noktasından meseleye bakıldığında böyle bir farka gerek ve imkan kalmadığını belirtmektedir. Yazarın tanımlamaları ve değerlendirmeleri çerçevesinde Batılaşma, hem Türk insanı, hem de Türk aydını için şahsiyetli bir şekilde var olma – şahsiyetsiz bir şekilde yaşama çizgisidir.

Kemal Tahir, Türk aydını ile ilgili olarak Batılaşama fikri dışında yaklaşımlar ortaya koyan bazı araştırmacılar tarafından ‘İslamcı’¹²⁶⁵ adlandırılan aydın gurubunun da Osmanlı’nın kurtuluşu için sunduğu tekliflere de değinir.¹²⁶⁶ Bu yaklaşım çerçevesinde ileri sürölen fikirleri, ‘ölüm tehlikesini gayet doğru gören ama çare olarak’ da ‘gerçeğe dayanmayan, hayal mahsulü yaklaşımları barındıran düşünceler’ olarak niteleyen yazar, bu hususta şu değerlendirmede bulunur:

‘Batılaşmaya karşı olanlarsa (Bunlara batılaşmacılar gerici, kendileri de ilerici diyorlar.) bu kesin ölüm tehlikesini gayet doğru görüyorlar, fakat çare olarak, bu kesin ölüm tehlikesini kabule toplumu zorlayan kendi iflas etmiş, çürümüş sistemlerin gerçekteşme umudunu kesinlikle yitirmiş hülyasını Halife Ömer’in aslında uydurma – masal – olan adalet çağını teklif ediyorlardı.’¹²⁶⁷

Yazar, İslamî hassasiyetlerle meseleye yaklaşan ve kurtuluş çaresi olarak İslam tarihinden misaller üzerinde duran aydınların ‘satılmış’ olmadıklarını ama toplumu tanımaktan uzak aydınlar olduklarını ifade eder. Bu aydınların Batılaşma karşısında ‘retçi’ bir tavır takınmaları olumlu bir durum gibi gözükse de, teklif ettiği başka bir ‘ölü sistem’ sebebiyle halkı Batılaşmayı kabul etmeye mecbur etmektedirler. Ona göre İslamcı aydınlar bu

¹²⁶⁴ Notlar 11, s. 221

¹²⁶⁵ Mümtaz’er Türköne, *İslamcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

¹²⁶⁶ Notlar 11, s. 21 Yazar, burada yaptığı değerlendirmede Türkçölük üzerinde de sadece tanımlayıcı mahiyette durur. Bu sebeple bu görüşü savunan aydınları ayrıca söz konusu etmedik. Ancak, yazarın Osmanlı gibi bir toplumda milliyetçiliğin asla mümkün olmadığını iddia ettiğini hatırlayarak, bundan hareketle Türkçü akımlara da sıcak bakmadığı belirtilebilir.

¹²⁶⁷ Notlar 8, s. 71

hareketleriyle, halkın nazarında Batılaşmayı ehven-i şer noktasına getirerek; Batılaşmayı, dolaylı yoldan, seçmeye zorlamaktadırlar. Bu bakımdan bu aydınlar ‘satılmış’ olmasalar da ‘şuursuzdurlar.’¹²⁶⁸

‘Kemal Tahir’in aydını kimdir?’ gibi bir soruyu bu değerlendirmelerden hareketle sorduğumuzda, ilk planda düşünce tarihinde yer alan ‘aydın’ vasfının ve mahiyetinin dışında bir kişilikle karşılaşırız. Düşünce tarihinde aydın, daha ziyade ‘kafa’ya dayanan meşgalesiyle toplum nezdinde ‘marjinal’ bir kişiliktir. Aydın, edebî eserlere de, daha ziyade bu yönüyle taşınmıştır. Birey olan ve toplumla fazlaca irtibatı bulunmayan bu aydın, kendi var oluşuna, insanlığın var oluşuna, insanlığın düzenine kafa yormakla meşguldür. Bu aydının mümeyyiz vasfı ‘fikir çilesi çekmektir.’ Ancak Kemal Tahir, aydının bu yönü üzerinde fazlaca durmaz. O daha ziyade topluma bakan yönüyle aydını ele alır. Onun ne *Notlar*’ında, ne de kurgusal eserlerinde yukarıda kaydedilen anlamda fikir çilesi çekmekte olan bir aydına rastlanmaz. Aydın, fikir çilesini ortaya koayacak tarzda ferdî hayatıyla değil, toplumsal hayatıyla yer alır. Sadece kendisi, o da yine daha ziyade toplumla irtibatlı olarak, fikir çilesi çekmektedir. Kemal Tahir’in aydına bu bakışını Türk toplumunda aydının tarihsel olarak oynadığı rolle / fonksiyonla ilgili düşünmek mümkündür.

Türk toplumunda aydın halk münasebeti ‘aydınlanan – aydınlatan’ ilişkisi içerisinde cereyan etmiştir. Aydının önemli olan yanı kamuoyu önündeki halidir. Fert veya birey olarak aydının yaşadıkları, çelişkileri, iç çekişmeleri fazlaca önemli değildir, merak da edilmez. Önemli olan aydın olan insanın halka ne dediğidir.

Aydın, ilk önce kendisi ‘aydınlanmış’ kişidir. Bu hal, onun aydınlatıcı olmasını, zımnen, zorunlu kılmaktadır. Halk, aydından kendisini yöneltici telkinlerde bulunmasını ister. Mesela, halk aydınından hiçbir zaman var oluşsal bir mesele hakkında fikir sormaz. Çünkü onun büyük oranda böyle bir meselesi yoktur. Halk arasında yerleşik bir ifade halini alan ‘bir bilene sormak’, yaklaşımı, şuur altında aydının önemli fonksiyonuna atıfta bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı’nın son döneminden itibaren, aydının Kemal Tahir’i doğrulayıcı mahiyette, halkın değerlerinden uzaklaşması sebebiyle ‘gavur’ sayılması örneklerine sık sık rastlanabilmektedir. Aydına yönelik olan bu bakış, ilk planda ondan tümüyle irtibatı koparma gibi bir neticeyi işaret etse de halk açısından bu netice ortaya çıkmaz. Halk, ‘gavur’ da dese ‘elbet bir bildiği vardır’ düşüncesiyle aydından, kendisini ‘aydınlatmasını’ ister. Bu anlamda Türk toplumunda, 1950-60’lara kadar, çünkü bu dönemden itibaren aydın büyük oranda birey

¹²⁶⁸ Kemal Tahir’in aydını ele alışı sadece bu kadar değildir. Roman ve hikayelerinde de aydın diye nitelenen veya bulunduğu durum itibarıyla aydın diye kabul edilebilecek kahramanlar yer almaktadır. Ancak bu eserlerde aydınla alakalı gündeme getirilen meseleler, burada kaydedilen hususlarla benzerdir.

halini almıştır, aydın halk ilişkisi Foucault ‘nun yaptığı tasnifle ‘sürü-çoban’ ilişkisi¹²⁶⁹ içinde ilerlemiştir. Halk farkında olsun, olmasın Platon’cu anlamda sürülüğü, aydın da çobanlığı kabul etmiştir.

Türk aydınıyla ilgili Kemal Tahir’in yaptığı değerlendirmeler ve ortaya koyduğu yaklaşımlara yukarıda çizilen çerçeveden bakıldığında, yazarın aydını niçin sosyal yönüyle ele aldığı anlaşılmaktadır. Türk toplumunda ‘sosyal bir varlık’ olan aydın, topluma sunduğu tekliflerle değer kazanmakta veya değer kaybetmektedir. Bu anlamda Kemal Tahir’in aydını olarak, toplumunu tanıyan, bu tanıma çerçevesinde toplumunun hangi tarihsel gerçekler üzerinde yürüdüğünü, ilerlediğini fark eden, toplumuna toplumundan aldığı değerler vasıtasıyla oluşturduğu bakış açısıyla bakan insandır. Türk toplumu açısından bu aydın, evvela Doğu Batı çatışmasında, Türk toplumunun Doğu’daki yerini çok iyi tayin etmiş, Batı medeniyetini gerçek yönleriyle, üretim ve mülkiyet ilişkileri merkezinde, tanıyan ve ona göre tavır geliştiren, kendi toplumunun Doğu dışında hiçbir alemde varlığını devam ettiremeyeceğinin farkında olan ve hiçbir dış ve iç baskı unsurunun tesiri altında olmayan, biricik gayesi gerçek olan insandır.

Kemal Tahir’in aydına yaklaşımına tesir eden unsurlardan biri olarak, belki de temeldeki unsur olarak, Marksist hassasiyete de değinmek gerekmektedir. Yukarıda kaydedilen değerlendirmelere Marksist açıdan bakıldığında aslında ideal portre olarak ortaya konulan aydının Marksist bir aydın olduğu anlaşılabacaktır. Aydınının toplumu tanıma çabasında ilk olarak toplumun dayandığı üretim ve yönetim ilişkilerine bakacak olmasından başlayarak birçok kıstasın Marksizm’den kaynaklandığı görülmektedir. Çizilen ideal aydında çerçeve Marksist olmakla beraber, aydının idealize edildiği noktaların çoğunun yerel unsurlara vurgu yapması, Kemal Tahir’i Türkiye’deki diğer sosyalist aydınlardan ayırmaktadır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 31 Mart Vak’ası

1889’da Askerî Tıbbiye’de öğrenci olan İbrahim Temo, Abdullah Cevdet ve arkadaşları tarafından kurulan ve tarihe ‘Jön Türkler’ olarak giren hareket, Abdülhamit’in ‘baskıcı’ yönetimine karşı ‘hürriyeti’ bayraklaştırarak alttan alta örgütlenmiş ve 1908’de Meşrutiyet idaresini ilan ederek yönetimi ele geçirmiştir.¹²⁷⁰ Kısa müddet sonra Abdülhamit’i

¹²⁶⁹ Michael Foucault, *Özne ve İktidar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25 vd.

¹²⁷⁰ İbrahim Temo, *İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Araştırma Basım Yayım, İstanbul, 1987

Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, Baha Matbaası, İstanbul, 1959

Şerif Mardin, *Jön Türkler’in Siyasî Fikirleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987

de tahttan indiren İttihat ve Terakki iktidarı, kendine bayrak yaparak geldiği ‘Hürriyet, müsavet, uhuvvet’ kelimelerini arkada bırakmış, va’dettiği yönetim biçiminin tersine, baskıcı bir idare uygulamaya başlamıştır. İktidarlara döneminde Osmanlı devletinin kaderini tayin edici kararlar alma durumunda kalan İttihat ve Terakki yönetimi, daha sonra çokça tartışılan, lehte ve aleyhte birçok değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Türk romanına birçok eser vasıtasıyla konu olan bu hareket¹²⁷¹, Millî Mücadelede olan fonksiyonu ve bu dönemdeki tesiri bakımından da mühimdir.

Kemal Tahir bu hareketle yakından ilgilenmiş, yazmayı tasarladığı romanlar için kaynaklar toplamak maksadıyla çok geniş okumalarda bulunmuştur. Türk romanında bu konuyu en geniş olarak ele alan romancı Kemal Tahir’dir.

Kemal Tahir’in bu harekete bakışı, Osmanlı’nın son döneminde meydana gelen diğer hadiselerle bakışı gibidir. Yazar, İttihatçıların ‘Batılaşma’ olayı karısında aldıkları tavır, bu olay içindeki yerleri, bu olayla Osmanlı arasındaki kurdukları bağlantı noktalarından hareketle değerlendirir. Bunun yanı sıra uyguladıkları politikaları da söz konusu eden yazar, özellikle halkla olan münasebetlerine ve gerçekleştirdikleri siyasî cinayetlere değinir. Bu konuları, *Notlar*’ının yansira romanlarında da ele alan yazar, özellikle *Yorgun Savaşçı* romanıyla İttihatçıların Milli Mücadele’deki rollerine, *Kurt Kanunu* vasıtasıyla da Cumhuriyet dönemindeki durumlarına değinir. Kemal Tahir, yazmayı tasarladığı ancak notlar halinde kalan *Şeytan Aldatması* adlı eserinde bu konuyu işlemeyi tasarlamıştır.

Yazar, İttihatçılar hakkında olumlu bir kanaate sahip değildir. Ancak birkaç notunda da bu harekete yönelik olumlu kanaatleri görülür: ‘İttihatçılar da insafsızca suçlamağa kimsenin hakkı yoktur.’ şeklinde kaydettiği bir notunda, 1910’ların Osmanlı şartlarında hangi hareketlerde bulunma imkanının var olduğu veya yok olduğu konusunda düşündükten sonra bu insanları ‘vatan haini’ veya ‘kahraman’ diye nitelemenin mümkün olabileceğini ifade eder.¹²⁷²

Not defterine yazdığı ancak daha sonra üstünü çizerek iptal ettiği bir notunda da yazar, şu değerlendirmelere yer verir:

‘İttihatçılar, tarihimizin gerçekten, gördüğü biricik gerçekten namuslu kadrosudur. Bu kadronun gerçekten namuslu olduğu, açık hırsızlıklarla zengin yetiştirmeyi, biricik millî ekonomi politikası yaptıkları, bunu hiç saklamadıkları halde, kendilerinin – hiç değil baştakileri - bu işe ortak olarak bizzat

¹²⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki*, Temel Yay., İstanbul, 2005

¹²⁷² Notlar 8, s. 188

koşulmamalarından bellidir ki, ne kendilerinden önce, ne kendilerinden sonra hiçbir kapıkulu kadrosu bu namus gücünü gösterememiştir.¹²⁷³

Yazarın üstünü çizerek iptal etmesi sebebiyle belki geçerliliği olmayan bir not gibi düşünülse de, anlamına bakıldığında, yazarın bundan önce kaydedilen değerlendirmesinden farklı olmadığı görülür. Yazar, burada İttihatçıları, yaptıkları hatalar karşısında doğru davranmalarından, hatalarını doğruca ifade etmelerinden dolayı ‘ahlaklı bulur.’

Yazara göre, Türk toplumunun gerçekleriyle bağlantı kuramamalarının ötesinde, Batı dışında başka bir alemin var olabileceği üzerinde düşünmemeleri bu hareketin başlangıç noktasındaki eksikliğidir. Yazar, ‘İmparatorluktan vazgeçmenin resmen ilanı sayılan ‘Genç Türkler’ hareketi’¹²⁷⁴ diye takdim ettiği bu hareketin, Batı etkisinde gelişmesinin en büyük delili olarak ‘ihtilalci olduğunu iddia eden bu hareketin’ ‘ihtilale temel olacak hiçbir yerli tahlil, yerli dünya görüşü getirememesi’ni sayar.¹²⁷⁵ Yazar, bu husustaki başka bir değerlendirmesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kurulduğu ilk yıllarda ‘halka güvenilebilir’ fikri içinde olduğunu; ancak daha sonra ‘Ahmet Rıza, Mizancı Murat gibi sivil bürokratların bu düşünceyi çürüttüklerini’ ifade eder. İttihatçıların halktan kopmaları onların, ‘aydınlar despotluğu’¹²⁷⁶ olarak başa gelmelerine sebep olmuştur. Neticede bu hareket, ‘üst yapı ile alt yapı arasında hiçbir uygunluk, hiçbir ilinti’¹²⁷⁷ taşııymıyordu. Bu hal, İttihatçıların, Osmanlı’nın hassasiyetlerine göre değil, dış güçlerin, özellikle Almanların, hassasiyetlerine göre siyaset oluşturmalarına sebep olmuştur. ‘İttihatçı şefleri denilen serseriler Almancı olduklarının onda biri kadar İmparatorluğumuzdan yana olabilselerdi, Türkiye’nin, Ortadoğu’nun kaderi tamamıyla değışirdi.’¹²⁷⁸

İttihatçıların kadrolaşma biçimi de Kemal Tahir’in eleştirel anlamda üzerinde durduğu konulardandır. Yazar, ilk olarak düşünülmesi gereken milletin düşünülmediğini, kişilerin kendi çıkarları istikametinde hareket ettiklerini, yani Osmanlı’nın klasik kapışma sahnesi olan ‘kapıdakilerle kapıdan uzak olanlar’ şeklinde kendilerine rol biçtiklerini belirtir. Bu doğrultuda, ‘İttihatçılarda kadrolar millet için değil, Parti için (Merkez-i Umumi) daha doğrusu kapıkulu gurubu için düşünölmüştü.’¹²⁷⁹ değerlendirmesinde bulunan yazar, hareketin bu karakterinin iktidarı ele geçirdiği zaman ki yönetimi netice verdiğini belirtir.

¹²⁷³ Notlar 11, s. 47

¹²⁷⁴ Notlar 10, s. 207

¹²⁷⁵ Notlar 12, s. 76

¹²⁷⁶ Notlar 8, s. 91

¹²⁷⁷ Notlar 11, s. 30

¹²⁷⁸ a.g.e., s. 209

¹²⁷⁹ a.g.e., s. 30

İttihatçıların şahsiyetleri üzerinde de duran yazar, bu insanların düşünce hayatındaki yeri için ‘fikir hayatımızdaki onursuz yerleri’ şeklinde değerlendirmede bulunur. Kurucuları ve geneli için, ‘doktorların kurduğu haydut çetesi’ yakıştırmasını dile getirir.¹²⁸⁰ Yazar, *Şeytan Aldatması* roman tasarısı için aldığı notlarda ise; ‘Yıldız curnallarını Beyazıt Meydanı’nda yakacak tıynetle reziller ve devlet anlayışından uzak yabancı çeteler.’ şeklindeki değerlendirmesiyle İttihatçıları şuursuz bir ‘güruh’ olarak niteler.¹²⁸¹

Yazar, İttihatçıları anlattığı romanlarında kullandığı yansıtıcı kahramanlardan Doktor Münir’e söylettiği şu cümleler, belli bir dönem bu cemiyetin içinde bulunmuş daha sonra çıkmış bir kahramanın ağzından dile getirilmesi ve hareketi tüm yönleriyle ele alması bakımından önemlidir:

‘Bu memlekette hürriyeti nasıl uygulayacaksınız, anlayamıyorum. Siz millete dayanan bir toplum değilsiniz! Yani, sizin devletiniz sınıfa dayanmadığı gibi, sınıf çatışmalarında hakemlik de yapamaz. İlk yıllar, belki iki dereceli seçim düzeni denersiniz! Bu seçim sonunda, milletvekilleri, toplumda önemli bir güç meydana getiremezlerse, hiçbir şey değişmemiş olur. İşe yaramaz bir parlamento durduğu yerde çürür.’¹²⁸²

Kemal Tahir’in İttihatçılarla ilgili üzerinde durduğu diğer bir husus, İttihatçıların topluma en büyük vaadleri olan ‘hürriyet’le ilgilidir.

Yazar, İttihat ve Terakki’nin Osmanlı toplumuna getirmeye çalıştığı hürriyet fikrini ‘temeldeki birikme sonucu iktisadî hayatın isteğinden gelme bir hürriyet değil’ memur devletin temsilcileri olarak kapıda bulunan veya kapıya ulaşmak için çabalayan insanların ‘padişaha karşı garanti arama çabası’ndan kaynaklanan bir hürriyettir.¹²⁸³ ifadeleriyle değerlendirir. Oysaki gerçekte hürriyetin ne anlama geldiğini ne İttihatçılar ne de halk bilmektedir. Yazar, bir toplumda hürriyetin hangi şartlarla ortaya çıkacağını, hangi fonksiyonları yükleneceğini şu ifadelerle ortaya koyar:

‘Hürriyeti bir temel birikmenin zorunluluğu olarak bir hazırlıklı sınıf açısından istememek, bu olgunluğa varamamış toplumları, ister bizaat hürriyetçiler, ister hürriyetçiler tarafından devrilmiş eski idare tarafından olsun mutlaka yeni ve daha beter despotluğa götürür. Çünkü hürriyet bir sonuç değil, bir araçtır, vasıta. Hürriyet istiyor musun?’

¹²⁸⁰ Notlar 8, s. 110

¹²⁸¹ Notlar 12, s. 299

¹²⁸² Notlar 8, s. 157

¹²⁸³ Notlar 10, s. 48

Peki! Ne yapacaksın. İşte sana hepimizin bugün hâlâ verdiğimiz karşılık: ‘Hele hürriyete kavuşalım, gerisi kolay!’ Oysa asıl çocuk oyuncağı kadar kolay olan hürriyete kavuşmaktır. Bunun asıl gerisi zor, çok zor!’¹²⁸⁴

Yazara göre hürriyeti elde etmek veya bir topluma hürriyeti getirmek çok kolay ama bunun nasıl kullanılacağı hususu çok zordur. Hürriyet, alt yapının zorlamasıyla meydana gelmeyen, üstten ‘sunulan’ bir değerdir.

Kemal Tahir’in hürriyet meselesinde dile getirdiği bir yön de Türkiye’nin sosyal ve ekonomik ilişkileriyle, sunulan hürriyet arasında nasıl bir ilişkinin olabileceği noktasındadır. ‘Sosyal – ekonomik bünyesi bizim memleket gibi memleketlerde, işleri kötüye gitmiş memleketlerde, yeni gelen kadroların hürriyetle başarabilecekleri hiçbir iş yoktur.’ diyen yazar, toplumun ekonomik ilişkilerine uymayan, böyle bir durumda, hürriyeti getiren yöneticiler kısa zaman sonra, bu politikalarından dönecek, ‘rahat çalışmak için’ ‘hürriyeti kısmak zorunda’ kalacaklardır.¹²⁸⁵ Nitekim bu hal, bütün evreleriyle İttihat ve Terakki hareketinde gözlemlenmiştir. Evvela hürriyet getirilmiş, hatta millet ‘hürriyet sarhoşu yapılmış’ ama kısa bir müddet sonra, ihtilali gerçekleştirenlerin de şaşıracakları ve kabul edemeyecekleri bir boyutta, hürriyet karşıtı bir politika uygulamaya konulmuştur. Öyle ki Abdülhamit dönemini aratır uygulamalar sıklıkla görülmeye başlanmıştır.

Yazarın İttihatçıların komitacılığına da sıklıkla değinir. Bilindiği gibi İttihatçılar, siyasi suikastları adeta bir politika olarak belirlemişlerdi. ‘Zora geldikleri yerde’ ilk çıkış yolu ‘siyasi suikastlardı.’ Bu sebeple birçok ‘İttihatçı fedai’ türemiştir. Öyle ki gerek halk ağzında, gerekse araştırmacılar nazarında, bu tarzda olayları izah sadedinde ‘İttihatçı komitacılığı’ deyimini kullanılır olmuştur. Kemal Tahir bu konuya, *Notlar*’ından ziyade romanlarında değinir. *Yorgun Savaşçı* romanında Doktor Münir’e yaptırdığı yorumlarda, *Kurt Kanunu*’nda ‘İttihatçıların meşhur fedaisi Kara Kemal’e’ söylediği ifadelerde hareketin bu yönünü ortaya koymaktadır.

Notlar’ında, ‘Komitacılık kolaylarına geldi. Abdal, fanatik, gaddardılar. Toplumu yükselmeye götürecek yolda zorluklarla açıktan çarpışacaklarına demagojiye, yanlış dayanmaya, yanlış sürdürmeyi zorlamaya saptılar.’¹²⁸⁶ tespitinde bulunan yazar, İttihatçıların ‘bu kıyıcı’ politikalarının, onların bir yandan halktan kopmalarına sebep olduğunu, diğer yandan da başarısızlıklarının göstergesi olduğunu belirtir. Çünkü İttihatçılar, olması gerektiği

¹²⁸⁴ Notlar 11, s. 19

¹²⁸⁵ Notlar 8, s. 98

¹²⁸⁶ Notlar 11, s. 21

gibi bir idare ortaya koyamamışlar, gerek içten gelen, gerekse dıştan yapılan baskılarla bunaldıklarından, içte şiddet yoluyla ‘sindirme’ politikasını tercih etmişlerdir.

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet yıllarında ön plana çıkan fikir akımlarından biri, milliyetçiliktir. Milliyetçilik, İttihatçıların da savundukları, hareketlerinin esaslarından olan bir akım olarak o dönemde çokça tartışılmıştır. Ziya Gökalp’ın, Mehmet Emin Yurdakul’un önderliğinde geliştirilen milliyetçi edebiyat, bu fikrin gelişmesine ve yerleşmesine katkıda bulunmuş, bir ideal olarak ‘turan fikri’ zikredilmeye başlanmıştır. Orta Asya’daki Türk unsurları da alarak bir Türk birliği kurma hedefinde ilerleyen bu dönem aydınlarını Kemal Tahir, diğer hareketlerin temsilcileri olan aydınlar gibi ‘şuursuzlukla’ suçlamıştır.

Yazar, Osmanlı için milliyetçiliğin söz konusu edilmesini, ‘vatan hainliği’ ve ‘Osmanlıyı tanımamak’ olarak değerlendirir. Yazara göre dünyada milliyetçilikle uyuşmayacak ilk sistem Osmanlı’nın sistemidir. Çünkü birçok yabancı unsurun katılımıyla Türk unsuru merkezinde kurulan ‘yeni bir ırk olan’ Osmanlı’ya milliyetçilikle yaklaşma, bütünü parçalarına ayırma girişimi anlamına gelecek, bu Osmanlı’nın dağılımıyla sonuçlanacaktır. Bu sebeple yazar, Milliyetçiliği dış güçlerin bir tezgahı sayar. İttihatçıları da bu tezgaha kanan ‘şuursuzlar’ olarak kabul eder.

II. Meşrutiyet’in en büyük yanılgısı olarak milliyetçilik fikrini kabul eden yazar, İttihatçıların, Türklerin hakim millet olarak yer aldıkları bir ‘bütün’de, milliyetçilik ideolojisiyle ayrıştırma yaparak Türk hakimiyetinin ortadan kaldırılmasına, yeni hakimiyet unsurlarının oluşumuna sebep olduklarını belirtir. Her yönüyle, Türk milletinin aleyhine olduğu belli olan bu anlayışı savunmanın, yazar açısından, hiçbir mantıklı ve meşru gerekçesi olamaz.¹²⁸⁷

Bu değerlendirmelerin ardından yazarın ihtilale bakışı anlaşılabilir. ‘Şeytan Aldatması’ adını verdiği II. Meşrutiyet ihtilalini, ‘Yaşasın Hürriyet’ diye bağırarak, bir satılmış haydut çetesinin devleti ele geçirmesi.’¹²⁸⁸ olarak takdim eden yazar, bu ihtilal hakkında yazmayı düşündüğü roman için aldığı notlarda şu hususları öne çıkarır:

- 1- Açık rejimle gelip kapalı rejime heveslenmek olmaz. Açık rejimle gelen açık rejimin rezilliğini kabullenerek geldi. Bundan kurtulması – kapalı rejime dönmesi – mümkün değildir. Çünkü bu mümkün olsa, başa geçecek başkası hazır bekliyor. Seni burada başa rezilliği çeksin, suratın tükürdükçe ‘Yarabbi şükür’ diyesin diye getirdiler sefil herif! Azıcık hırsızlık edesin, asıl hırsızlar senin arkanda hazineyi soyalar, bütün küfürler, beddualara

¹²⁸⁷ Notlar 10, s. 216

¹²⁸⁸ Notlar 12, s. 297

sana yönele diye getirildin sen!... Buradan inip ancak mezara gidebilirsin!... teklif edilen her oyun seni bir kat daha rezil etmek içindir. Bütün rezillikleri kabullendiğin yerden seni alaşağı edip pislik çukurlarında sürüklemek içindir.

- 2- Diktatör bozuntusu teres! İmrendiğin diktatörlüğe neden gelmediğini bir düşün! Neden suratına tükürülen rezilin arkasına sinmek zorunda kaldın bunca zaman? O günden bu yana değişen nedir ki şimdi hiç yoktan hevesleniyorsun! Sana kolaylığı gösteren ortada gerçek kolaylık olsa, senin aptallığından ve de ardına saklandığın namussuzun rezilliğinden yararlanıp kendisi zıplayıp çıkmaz mı, orası neresi ise, o yıkılası yere?.. Sizi böyle oynatan kimdir, görüp tanısana... karı nedir hesaplasana... dünyada senin gibi avanak var mı, bir anlasana... küçük hırsızcık! Sen ellerin kanlı değilken, insanların arasından onursuz kalmışsın, bir de ellerini kana bulayınca ne halt edeceksin düzü?...
- 3- Birisi anadan doğma ödlele sefil, birisi suratına tükürmekten ekmek yer teres, sen bu rezillerin arasında ne aramaktasın?¹²⁸⁹

Yazarın II. Meşrutiyet ihtilalini gerçekleştiren idareye seslenerek dile getirdiği düşüncelerde, gelen sistemin bir ‘kapıyı kapma’, ‘kendi işini yürütme’ çabasına dayandığını, bu sebeple ‘saf niyetlerle’ gelindiği düşünülse bile, Osmanlı’daki gelenek sebebiyle bu safiyetin olamayacağını, tabii olarak çıkar ilişkisi ekseninde ilerleyeceğini kaydeder. Başka bir değerlendirmesinde, II. Meşrutiyet idaresine, bizzat İttihatçıların hazır olmadığını, onlar içinde İhtilalin ‘sürpriz bir şekilde başarıya ulaştığını’ belirtmektedir. ‘Meşrutiyetin hiç beklenmedik bir zamanda apansız gelivermesi’, İttihatçılara kendi hükümetlerini kurma imkanını bırakmadığını, ilk dönemlerde hükümetlerin eski devrin adamlarından oluştuğunu ifade ederek bu gerçeğin bile II. Meşrutiyet İhtilalinin her yönüyle yanlış bir şekilde gerçekleşmiş hareket olduğunu ortaya koyduğunun göstergesi olduğunu iddia eder.¹²⁹⁰

31 Mart Vak’ası

31 Mart Vak’ası, son dönem Türk tarihinin en karanlık noktalarından biridir. Üzerinden yaklaşık 100 yıl geçmesine rağmen, hakkında birçok spekülasyonun yapılması, birbirinden çok farklı değerlendirmelerin ortaya konulması, hadisenin mahiyetiyle ve sonraki dönemlerde algılanma biçimiyle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bugüne kadar, daha ziyade bu olayı kimin çıkardığı tartışması üzerinde yoğunlaşan araştırmalarda esas olarak üç ihtimal

¹²⁸⁹ a.g.e., s. 300

¹²⁹⁰ Notlar 8, s. 39

üzerinde durulmaktadır. Birinci görüşte olanlar, Abdülhamit'in tekrar başa geçmek için çıkardığını, ikinci görüşte olanlar İttihatçıların iktidarlarını güçlendirmek için çıkardığını, üçüncü görüşte olanlar ise Almanların İttihatçıları kullanarak çıkardığını savunmaktadır.

Kemal Tahir, romanlarında müstakil bir konu olarak anlatmasa da, *Notlar*'ında konu hakkında önemli değerlendirmeler yapar.

Şeytan Aldatması roman taslağı notlarında yazar, 31 Mart olayını şu şekilde tanımlayıp kimin çıkardığı husus üzerinde durur:

31 Mart Olayı'nın nedeni ortada yok ve hiçbir ize de rastlanmıyor, demek, bu olaydan sonra İttihatçılar diktatörlük kurduklarını ve bu diktatörlük sırasında Örfi İdare Mahkemeleri vasıtasıyla insanları yargılayıp adam astıklarına göre izleri – bütün belgeleri ittihatçılar ortadan kaldırmışlar demektir. İttihatçılar, Yıldız curnallarını Beyazıt Meydanı'nda yakacak tıynetle reziller ve devlet anlayışından uzak yabancı çeteler oldukları için, kendi hesaplarına suçlarını ortadan kaldırmak ya da, hizmet ettikleri yabacıların izlerini tarihten saklamak için 31 Mart Olayı'nın izlerini silip süpürmüşlerdir. Bu da bu olayın baş tertipçisinin ittihatçılar olduğunu ispatlar. Bu olayın başkaları tarafından çıkarılıp taamıyla başkalarına yaradığı, ya da çıkaranların bilgisizliğinden, güçsüzlüğünden ajan olmalarından yararlanılarak asıl sahiplerinin yararına çalıştırıldığı tarihte çok görülmüştür.

31 Mart Olayı, İttihatçıların dolayısıyla onların suç ortağı olan Almanların işine yaradığına, Osmanlı İmparatorluğunun batırılmasında çok önemli bir dönemeç olduğuna göre, hem içerdeki yerli vatan haini namussuzların – bunlar ister ilerici ister gerici olsunlar – hem de dışarıdaki emperyalistlerin işine yaramıştır.¹²⁹¹

Yazar, 31 Mart Olayı'nı bu 'karanlık' durumdan hareketle çözümlemeye çalışır ve bu işin karanlık kalmansının bile, dış güçler ve içteki ajanlarca gerçekleştirilip belgeleri yok edilmiş bir hareket olduğunu ispatlayacağını belirtir. 31 Mart Olayı'nın, sonuçları itibariyle en çok Almanlara yaraması sebebiyle, Almanlarca tertip edildiği fikrine sıcak bakmaktadır.

Yazarın 31 Vak'ası ile ilgili yaptığı hemen tüm değerlendirmeler, olayın sebepleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Olayın gelişim seyri, hangi güçlerin ne oranda yer aldığı, nasıl bastırıldığı gibi daha ziyade bilimsel anlamda tarihi ilgilendiren hususlara değinmez. Bu

¹²⁹¹ Notlar 12, s. 299

durum yazarın, ele aldığı her hangi bir olayın Osmanlı'nın genel tarihi içerisindeki yerini anlama çabasının bir sonucu olsa gerektir. O, olayların nasıl meydana geldiğinden, olayların aksiyonundan ziyade, ne amaçla ve hangi ilişkiler ekseninde meydana geldiği noktasına vurgu yapar.

31 Mart Vak'asının 'Selim-i Salis devri geçici ayaklanmalarından daha yıkıcı olduğunu' belirten yazar, bu ayaklanmanın aynı zamanda, II. Meşrutiyet ihtilalinin taşıdığı tüm ümitleri 'aksi istikamete yöneltmeye' sebep olduğunu belirtir.¹²⁹²

Ona göre bir olaydan kazançlı çıkan o olayın da sebebidir:

'31 Mart'ta kimler kazandı. Türkleri Avrupa'dan atalım diyenler... Bunu kimin idaresinde başarabildiler? Her halde Derviş Vahdettin'in, Hamid Çavuş'un, Tunuslu Damat Paşa'nın, hatta Prens Sebahattin'in idaresinde değil? Alman Kayzeri'nin Türkiye'deki resmî ajanları İttihatçılar idaresinde... Bu açıdan bakılırsa, 31 Mart bastırılmasaydı, belki vatan bu kadar ihanete uğramazdı diyesi geliyor insanın... Hele de bugün olayların nasıl geçtiği anlaşılınca.'¹²⁹³

İttihatçıları ajanlıkla suçlayan yazar, bu olayda İttihatçılardan 'daha suçlu' kimsenin bulunmadığı inancındadır. Öyle ki 'bu olayı yargılamak için bir başka mahkeme kurulsa İttihatçılar avcı taburları işindeki rezilliklerinden başka bir sebep aranmadan cezalandırılabilirdi.'¹²⁹⁴ değerlendirmesinde bulunur. İttihatçılar, yönetimde olan güç olarak, isyana, yapmaları gelen müdahaleyi yapmadıkları gibi, bu isyanın iyice gelişip büyümesine de imkan tanımışlardır.

Kemal Tahir, 31 Mart'ın sebebi olarak Abdülhamit'in gösterilmesi meselesine de değinir. Bu hususta, '31 Mart'ı (yani, çıkarılmasında ilişkisi bulunmayan Abdülhamit'in indirilmesiyle sonuçlanan isyânı) kim çıkarmış olabilir? Her halde o sıralar en güvenilir – halk tarafindana gerçekte tutulan – politikacı, Abdülhamit'le işbirliği yapan veya yapabilecek olan İngilizler değil... Tersine, Abdülhamit'i kaybetmiş olan Almanlar. (Nitekim isyan günü, İhtilalci subayların avcı taburları başında bulunmadıkları bir gerçektir.)¹²⁹⁵ değerlendirmesini yapan yazara göre, İngilizler de yoktur. Ona göre bu olayda Almanlar birinci derecede etkin unsurdur. Almanlar, 'şuursuz ve bilgisiz' İttihatçıları 'ajan' olarak kullanmak suretiyle arzu ettikleri hedefleri elde edebilmişlerdir. Olayın dıştaki sebebi Almanlar, içteki sebebi İttihatçılardır.

¹²⁹² Notlar 8, s. 99

¹²⁹³ a.g.e., s. 341

¹²⁹⁴ Notlar 11, s. 170

¹²⁹⁵ Notlar 12, s. 268

III.2.1.15. Milli Mücadele Dönemi

Yazar, bu yılları notlarından ziyade romanlarında ele alır. *Esir Şehrin İnsanları*, *Yorgun Savaşçı*, *Hür Şehrin İnsanları*, *Köyün Kamburu* adlı romanlar kronolojik çizgide İstanbul'un işgal yıllarından Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki birkaç yılı işler. *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında da Milli Mücadele söz konusu edilir. Cumhuriyet döneminde geçen *Yol Ayrımı* ve *Kurt Kanunu* romanları doğrudan olmasa da dolaylı olarak, kahramanları sebebiyle, Milli Mücadele'yi önemli bir mesele olarak ele alır.

Yazar, Milli Mücadele dönemine, insanlık tarihinde çok önemli bir olay diye kabul ettiği Osmanlı'nın yıkılması sebebiyle ayrıca bir önem vermekte, bu yıkılışın niçin, nasıl, hangi gerekçelerle, hangi vasıtalarla ve kimin yararına olacak şekilde gerçekleştiğini irdelemektedir. Ancak şu husus, öncelikle belirtilmelidir ki Kemal Tahir, Osmanlıyla ilgili değerlendirmelerinde sıklıkla baş vurduğu yöntem olan sonuçlardan sebebe gitme yolunu burada da devam ettirmiştir. Milli mücadelede meydana gelen sonuçları, bu dönemde cereyan eden olayların ana sebepleri olarak ele alır. Bu yaklaşımdan hareketle Milli Mücadele dönemi hakkında genel anlayışın dışında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Burada dile getirilen iddialar çok ciddi olmasına rağmen, haklarında bir vesika kaydedilmemesi, bu iddiaları tartışılır kılmaktadır. Ancak tarihin bir dönemini yorumlayan orijinal çıkarımlar oldukları da belirtilmelidir. Zaten yazarın bu dönemle ilgili yaptığı değerlendirmeler birçok tartışmaya sebep olmuştur. Ancak yazarın Milli mücadele için yaptığı değerlendirmelerin özetle 'resmî tarih' denilen devletin ortaya koyduğu tarihi realitelerin dışında, hatta onları sarsıcı olduğu önemli ve dikkat çekici bir gerçektir. Bu dönemi konu alan romanı *Yorgun Savaşçı*'nın filminin devlet tarafından yakılmış olması, Kemal Tahir'in bu dönemle ilgili fikirleri ile devlet arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.

Kemal Tahir, eleştirisini bu dönem için kullanılan adlandırmadan başlatır. Bilindiği gibi bu dönemde verilen mücadeleye 'Kurtuluş Savaşı' denilmektedir. Yazar, bu adlandırmanın, Cumhuriyet dönemi idaresince ve aydınlarınca kendilerini haklı çıkarmak için ortaya attıkları 'bir kandırmacadan' ibaret olduğunu düşünür. Yaptığı şu değerlendirmeye yazar, bu dönemde sürdürülen savaşa/savaşlara niçin 'Millî Kurtuluş Savaşı' denilemeyeceğini ortaya koyar:

'Misak- Milli salt Türklerin oturduğu bir vatani kapsasaydı, Yunanla yapılan savaşa neden Milli Kurtuluş Savaşı' denilecekti. Bu savaş herhangi bir savaştan başak bir nitelik taşımıyordu. Bütün öteki savaşlar gibi, bir milletin toptan ortadan kalkması, sonucu da elbette veremezdi. Yenilir, biraz toprak kaybeder, tazminat öder, sonra da öç

almağa hazırlanırdık. (Söz gelimi Almanya’da olduğu gibi. Nitekim Almanya’da Kayser müessesesi yıkılmış, yerine Cumhuriyet gelmişti. Fakat hiç kimse Hitler hareketine millî kurtuluş hareketi demedi.

Eğer söz konusu olan durum salt Türkle meskun olan toprakları değil, başka milletlerin de (söz gelimi Kürtlerin) oturduğu toprakları da kapsıyorduyorsa, 1918/23 arasındaki Türklere bir çeşit sömürge vermek nasıl bir oyundu, biz millî kurtuluş savaşımızın nasıl sonuçlanacağını bilemediğimiz bir durumda Kürdistan’ı Misak-ı Milli sınırları içine almayı nasıl düşünebildik? Dış sömürücülerle, büyük emperyalistlerle iyice anlaşmadan, onların hizmetine girmeden İmparatorluğu yıkılmış Türklerin ayrıca sömürge sahibi olabilmeleri elbette söz konusu olamazdı. Hem büyük emperyalistlere sınıksız bağlanıp onların hizmetlerine girmek, hem de anti emperyalist olabilmek olur canbazlık değildir.)¹²⁹⁶

Milli Mücadele’de ortaya konulan politikanın dış güçlerin etkisi altında geliştiği ve şekillendiği iddiası üzerine yoğunlaşan değerlendirmede Kemal Tahir, bu hususa vurgu yapmasını Cumhuriyet döneminin daha iyi anlaşılması için bu dönemin, bu dönemde meydana gelen hadiselerin öncelerinin ve sonralarının kilit konumunda olduğu inancındadır.* Yazar, Misak-ı Milli kavramından başlayarak, esasî dünya yüzündeki Osmanlı gerçeğini ortadan kaldırmaya dayanan çabanın anlaşılması karşısında, ilk planda ‘üç büyük yalanın’ aşılması gerektiğini ifade eder. Bu ‘büyük yalanlar’ şunlardır:

- 1- Anadolu (Yunan) savaşının ‘Milli Kurtuluş’ denilen olayla hiçbir ilintisi yoktur. (Çünkü ‘antiemperyalist’ vasfı yoktur.)
- 2- Anadolu savaşı sonunda kurulan hükümet, emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki durumunu bozmamış, tersine bu durumu, yeni değişmelere göre meşrulaştırmıştır.
- 3- Anadolu savaşının Milli Kurtuluş Savaşıyla ilgisi olmadığı, antiemperyalist olmamasından bellidir. Antiemperyalist olmayan bir hareket, antikapitalist olamaz. Nitekim Kemalizm hiçbir zaman antikapitalist olmamış, olmayı düşünmemiş, antiemperyalist ve

¹²⁹⁶ Notlar 12, s. 194 - 195

* Kemal Tahir, *Kurt Kanunu* ve *Yol Ayrımı* romanlarında, yansıtıcı kahramanlarından olan Doktor Münir vasıtasıyla bu cümleleri romanlarına da taşır. Doktor Münir’in dile getirdiği düşünceler, Burada kaydedilen değerlendirmeye birebir uyduğundan ve ‘Eser’ bölümünde konu edileceğinden burada ayrıca kaydedilmeyecektir.

antikapitalist kelimelerinin akli sıra Sovyetleri kandırmak, daha korkuncu, emperyalizm ve kapitalizm uşaklığını gizlemek için kullanılmıştır.¹²⁹⁷

Kemal Tahir, kavram üzerindeki değerlendirmelerine devam ederek, Anadolu insanının yaptığı savaşın adlandırılmasının bile ‘batılilar tarafından’ yapıldığını belirterek, bu kandırmaya razı olunmasını, ‘bizim kanmaya ve yutmaya hazır olmamızdandır.’¹²⁹⁸ diye değerlendirir. Yazar, bu doğrultuda yaptığı değerlendirmelerinden birindeyse, Misak-ı Milli’nin çizilmesinden, bu hususta yürütülen mücadeleye değin bütün evrelerin, Batılıların istekleri doğrultusunda veya onların faydasına olacak şekilde ilerlediğini ve neticelendiğini iddia eder:

‘Emperyalistler, Anadolu Savaşı boyu Kuva-yı Milliye’ce’ler’e, doğrudan doğruya hiçbir zorluk çıkarmamışlar, hatta bu takımı para bakımından, silah bakımından desteklenmişlerdir. Fransızlar, Fransızlara söğmemek şartıyla Sivas Kongresi’nin kurulup başarıya ulaştırılmasından yana idiler. İtalyanlar, Anadolu çetecilerini Yunanlılara karşı açıktan desteklemişler, İngilizler İstanbul’u sık boğaz ederek – Hele Millet Meclisi’nin basmak suretiyle – Padişah – Halifeyi soluk alamaz hale getirmek ve Ankara’ya bir de Millet Meclisi ikram ederek durumu meşrulaştırmanın yolunu bulmuşlardır. Bu arada, Federasyon teklif eden Suriye’yi, Mustafa Kemal – Faysal anlaşması Misak-ı Milli dışarısında bırakıyor. Fransızlara bir sömürge hediye etmiş oluyor, bu arada Sivas Kongresi’nde sadece Padişahın lafını edip Halifeden hiç söz açmıyordu. İngiliz – Kuva-yı Milliye anlaşmasının iki temel dayanağı ve şartı vardı: Birisi Osmanlılıktan – Osmanlı mirasından vazgeçmek, öteki Halifeliği tamamıyla bırakmak...

.....

Bütün bu işlerin gürültüsüz, patırtısız çevrilmesi için ilk iş olarak, ihaneti vataniye kanunu çıkarılmış, İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur.

Bu mahkemeler, ‘Yahu İmparatorluktan nasıl vazgeçebiliriz?’ ‘Bunun bedeli bu mudur?’ diyenleri tepelemek, böyle düşünecekleri de baskı altında tutmak niyetiyle ne idiği belirsiz adamların

¹²⁹⁷ Notlar 12, s. 193

¹²⁹⁸ Notlar 8, s. 74

idaresinde çalıştırılmışlardır. Bunun güç yetiremediği yerlerde ise düpedüz İttihatçı metoduyla siyasal cinayetlere baş vurulmuş, ilk ağızda ili Lâzistan Mebusu öldürülmüştür.¹²⁹⁹

Bu değerlendirmeye Kemal Tahir, Milli Mücadele’yi Doğu Batı çatışması ekseninde ele alır. Buna göre, saldıran bir Batı vardır. Batı bütün sistemli oyunları Doğu’yu alt etmeye çalışmaktadır. Bu ‘alt etme olayı’ Milli Mücadelenin sonunda gerçekleşebildiyse, bu durumda, Milli Mücadele Batıların oyun alanı haline gelmektedir. Çizilen bu mantık silsilesi içinde olaya yaklaşan yazar, yukarıda kaydettiği ‘anlaşmalarla’ ilgili herhangi vesika kaydetmez, çıkarımlarını, sonuçlar ve sosyalist bakış açısının neticesi olan yaklaşımla ileri sürdüğü ‘sebeplerle’ izah eder.*

Kemal Tahir’in dış sebeplerle ilgili genel çerçeveyi ve yürüttüğü mantığı şu şekilde özetlemek mümkündür:

1917’de Rusya’da sosyalist ihtilalin gerçekleşmesi, batılı devletleri sömürgeleriyle ilgili büyük kaygılar ve korkular içine itmiştir. Bu ihtilal, Batılılara, Osmanlı’ya tek başlarına hakim olamayacakları gerçeğini göstermiştir. Batılı devletler bu ihtilalin olduğu yıllara kadar Osmanlı devletini parçalamak suretiyle kendi egemenlikleri altına almayı planlamışlar ve siyasetlerini bu doğrultuda yürütmüşlerdir. Ancak Rusya’nın ihtilal ile hem büyük bir devlet olarak ortaya çıkması hem de Batı emperyalizmi ve kapitalizmi karşısında yer alması, parçalanmış bir Anadolu’yu hiç de iyi bir plan olarak bırakmamıştır. Rusya’nın aşağıya inişini engellemek için tek parça halinde bir Anadolu, ‘tıpa’ vazifesini görecektir. Böylece belki Anadolu kaybedilecek ama diğer coğrafyalardaki sömürüler güvenlik altına alınmış olacaktır.

Diğer yandan Anadolu’nun tek parça halinde Osmanlı idaresinde kalması Batılı devletlerin yaptığı ikinci plana uymamaktadır. Çünkü Osmanlı tarihsel varlığı ve misyonu gereği Batı’nın karşısında, Rusya’nın yanında yer alacaktır. Anadolu insanının oluşumu ve tarihsel birikimi de bunu mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Batı sömürülerini ‘rahatça sömüremeyecektir.’ İşte bu düşünceyle Anadolu’da bir ‘Milli Mücadele’ başlatılmış ve başarıya ulaşması için İstanbul hükümeti baskı altında tutulmuştur. Burada Kemal Tahir, şu mantığı yürütür: Eğer İngilizler gerçekten Anadolu’ya sahip olmak isteselerdi, zaten hiçbir harekete girişemeyecek durumda olan İstanbul hükümetiyle meşgul olmak yerine, bir devlet kurmaya doğru ilerleyen Ankara’daki hareketle ilgilenirler, bu hareketi ortadan kaldırmaya çalışırdı. Oysa ki bu öyle olmamış, İstanbul hükümeti baskı altında tutularak, Ankara’ya

¹²⁹⁹ Notlar 12, s. 120

* Benzer değerlendirmeler için bkz. Notlar 9, s. 205, Notlar 12, s. 270 – 271, Notlar 12, s. 284

karişmaması sağlanmıştır. Yazara göre bütün bunlar ‘kurtuluş savaşı’ olarak takdim edilen hareketin Osmanlı’nın tasfiye hareketi olduğunu göstermektedir.

Kemal Tahir, Osmanlı devletinin kendi yönetim kademeleri açısından da hadiseye yaklaşır.

Yazar, Osmanlı iç politikası açısından, Milli Mücadele’yi ‘kapıdakiler’ ‘kapının dışında kalanlar’ arasında geçen bir kavga olarak görmektedir. Bu bakış açısına göre, Osmanlı devletinde o döneme kadar, belli bir gurup devlet kapısında iyice yerleşmiş ve hallerinden memnun bir şekilde yaşamışlardır. Ama memnun olmayan diğer gurup ise kapıyı ele geçirmek için harekete girmiştir. Bu husustaki kanaatlerini büyük oranda, ‘Mustafa Kemal, yalan olarak, ileri sürdüğü gibi, askerlikten istifa edip ‘sineyi millete’ yaslanmamış Kolordu ve Fırka komutanlarıyla yeni bir ..... Kurmuştur. Bu .....’nin sivil kanadı çeşitli nedenlerle devlet kadrosunda barınamaz hale gelmiş yüksek derecedeki memurlardır.’¹³⁰⁰ şeklindeki değerlendirmesine dayandıran yazar, bu hareket içinde ‘bazı soygun çetelerinin, efelerin’ de ‘soygunlarını meşru kılmak için’ yer aldıklarını, bunun da Milli Mücadele’nin ‘kapıya yerleşenlerle kapıya yerleşmişleri kıskananlar aşasında sürüp gelmiş’ karakterini gösterdiğini iddia eder.

Kemal Tahir, ‘Millî Kurtuluş Harbi’inin özellikleri, şartları içinde düşünülmelidir.’ diyerek yaptığı bir tasnifte Milli Mücadele’deki bu iki gurubu maddeler halinde karşılaştırır:

BİRİNCİ GRUP

(Mustafa Kemal)

Doğan Anadolu yeni Türk

Devletinden yanadırlar

1- Mustafa Kemal

2- Yakın evresi

3- İmparatorluğun artık
diriltilemez olduğunu idrak
eden İttihatçılarla, Mustafa

Kemal’in İmparatorluğu
kurtarmak için kullanırız
sanan İttihatçılar

4- Kapıya uzak yüksek memurlar

İKİNCİ GRUP

(Padişah)

Yıkılan Osmanlı

İmparatorluğundan yanadırlar

1- Padişah

2- Yakın evresi

3- İmparatorluğun yıkıldığını
kabul etmeyen İttihatçılar
(Kodamanlarla yakınları)

(Bunlar da İmparatorluğu yıkmış
olmanın suçunu kurtararak silmek
psikolojisi hakimdir.)

4- İmparatorluğun yüksek

¹³⁰⁰ Notlar 10, s. 212

yamanma sırası hiç gelemeyecek
durumda olanlar.

5- İmparatorluğun idare bünyesine
uygun olmayan yetişmiş İhtiyat kadro

6- Ulemanın, yüksek idareci kadrosuna
uzaktakiler bünyeye uygun yetişmemiş ihtiyat
kadrolar

7-Mütegalibelerden sarayla ilgi
kuramamış olanlarla bunlara
yakın yetişenler.

8- Saraya çarpmış, rahatı bulmuş
aydınlar (Zabitler, serbest meslek
erbabı, yazar, sanatçı) buna yatkın
yetişen ihtiyat kadrolar.

9- Hesaba, kitaba, akıl erdiremeyen
kişiler. Çıkar aramayan romantik
idealistler. (Aktif) Bunlara yakın ihtiyat
kadrolar

memurlardan kapıya yamanmışlar.

Ya da yamanma sırasını
yaklaştırmışlar

5- İmparatorluğun idare bünyesine
uygun yetiştirilmiş ihtiyat
kadrolar

6- Ulemanın yüksek idareci
noktasına erişenlerle erişmek üzere
olanlar.

7- Mütegalibelerden sarayla
ilgi kurmuş olanlar, bu ilgiyi
sürdürmeye yatkın, yetişenler

8- Saraya çatmış, rahatı bulmuş
aydınlar (zabit,serbest
meslek erbabı, yazar, sanatçı)
buna yatkın yetişen ihtiyat
kadrolar.

9- Hesaba kitaba akıl erdiremeyen
kişiler, çıkar aramayan romantik
idealistler (Aktif) Bunlara, yatkın
ihtiyat kadrolar.¹³⁰¹

Yazar, memur devletin özellikleri çerçevesinde yaptığı bu tasnifte Milli Mücadeleye katılan insanların, daha ziyade psikolojik dünyaları üzerinden çözümlemeye bulunur. Hakikatte, bu tür ‘gurup boğuşmalarının’ var olmak – yok olmak mücadelesi içinde olan ülkeler için hiçbir faydasının olmayacağını belirten yazar, her iki gurubun kendi çıkarlarıyla beraber, devleti esas tutmalarına da vurgu yapar.* Çünkü Kemal Tahir’in değerlendirmeleri içerisinde, bu mücadeleye katılanlar her ne kadar Batılaşmış aydınlar olsa da içinde bulundukları toplum hâlâ Doğuludur. Bu devlette kişinin varlığı için devletin varlığı zaruridir. Bu insanlar, kendilerine bir varlık alanı tayin edebilmeleri için evvela devleti yaşatmaları gerekmektedir. Aksi takdirde kendileri ne kadar, yüksek çıkarlar elde ederlerse etsinler devlet olmadıktan sonra bunu muhafaza etmeleri mümkün değildir. Çünkü toplum hâlâ doğuludur. Yazar, halkın Milli Mücadele ile olan ilgisini de bu noktadan hareketle değerlendirir.

¹³⁰¹ Notlar 12 s. 42

* Bu husustaki değerlendirmeler için bkz. Notlar 12, s. 44, 48

Kemal Tahir, Milli Mücadele’de Anadolu halklarıyla doğru bir ilişki kurulamadığı inancındadır. Bu durum hem idarecilerden kaynaklanır, hem de halktan.

İdareciler, Millî kurtuluş hareketini ‘halka rağmen başlatıp’, ‘halkın zararına olacak bir şekilde’ yürütmüşlerdir. İdarecilerin, mücadeleyi halka mal edememeleri, halkın gerçekleriyle bağlantı kuramamaları sebebiyledir. Yazar göre idareciler, Batılaşmacı zihniyet içerisinde hadiseyi ele almışlar ve halka teklif olarak, kendi dünyasının tam zıttı olan Batı medeniyetini sunmuşlardır. Halkın kendiyle uyuşmayan bir durumu kabul etmesi mümkün değildir. Bu sebeple halk, Milli Mücadeleye fikrî düzeyde sahip çıkmamıştır. Halktaki bu psikolojinin yansımalarını, gerek *Bir Mülkiyet Kalesi* romanında, gerekse *Yorgun Savaşçı* romanında görmek mümkündür. İki romanda da Çanakkale’ye veya diğer cephelere katılan insanlar, ‘bu mücadeleyi niçin ve hangi güçlerin hesabına veriyoruz.’^{*} değerlendirmesini yaparlar. Bu duruma rağmen, halk, yazara göre, üzerine düşeni yapmaktan da uzaktır.

Anadolu halklarının devletle ancak güçlü olduğu zamanlarda ilgilendiklerini, zayıf bir devletin onlar için hiçbir anlam ifade etmediğini belirten yazar, mensup oldukları devletin zayıflaması halinde, ilk davranış olarak, ‘vergi ve asker vermemeyi ve yasakları tutmamayı’ yeğlediklerini belirterek bu halkların böyle durumlarda pasif direnişe geçip dağlara, yol uğrağından uzak boğazlara gizlendiklerini belirtir.¹³⁰²

Anadolu haklarıyla ilgili başka bir değerlendirmesinde de bu halkların ‘Millî Kurtuluş’ fikrinden 1919 yılı itibariyle yoksun olduklarını, mücadeleye girmekten kaçındıklarını iddia eder.

* Bu sorgulamalarda, okumamış halk tabakası, vatan duygusu ve vatan sevgisi şuuruyla rağmen, daha ziyade bu savaşla kendi arasında bir bağ kuramamış gibi görünmesine rağmen, okumuş kesim veya subay takımı, yazarın yansıtıcı kahramanları olarak, zımnen, girilen savaşta dış güç unsuruna dikkat çekerler.

¹³⁰² Notlar 12, s. 282

III.2.2. Cumhuriyet Dönemi

Kemal Tahir, cumhuriyet dönemi aydınıdır ve her sorumlu aydın gibi kendi döneminde cereyan eden hadiseleri anlama gayreti içindedir. Bu doğrultuda Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan başlayarak 1970'lere kadarki dönemde kamuoyunda söz konusu edilen, günlük politikanın dışındaki, hemen her konuya değinme, hemen her konuyu anlayıp anlamlandırma çabası gütmüştür. Yazar, bu dönemi kendine bir 'mesele' olarak seçerken gerek Osmanlı dönemiyle ilgili olarak, gerekse başka hadiselerle ilgili olarak sergilediği eleştirel tavrını sürdürür. Aşağıda değerlendirmelere yer verildiğinde görüleceği gibi Kemal Tahir, bir Cumhuriyet 'romantığı' değildir; gerçekçi bir bakış açısıyla meselelere yaklaşmakta ve kalıplaşmış bakışların dışında yaklaşımlar ortaya koymaya çalışmaktadır.

'Türkiye Cumhuriyeti' İsmi

Kemal Tahir, Millî Mücadelede, Osmanlılığın tasfiyesi şartıyla dış güç unsurunun önemli rol oynadığına inanmaktadır. Bu kapsamda, 'Türkiye Cumhuriyeti' ismi üzerinde durarak kurulan yeni devletin dış güçlerin tesirine açık olduğunu iddia eder. Ona göre, 'Türkiye Cumhuriyeti' tanımlamasıyla 'Osmanlı Cumhuriyeti' tanımlaması yer değiştirildiğinde 'mesele anlaşılabacaktır':

'Her şey, Türkiye Cumhuriyeti lafının, Osmanlı Cumhuriyeti sözüyle değiştirilmesi sonucu doğru ve güçlü temeline oturacaktır. Bu kadar basit bir gerçeği 1923 Osmanlı aydınları sezememiş, bilmemiş olamazlar. Tutulan yol, sezmekten, bilmekten, idrâk edememekten değil, dış düşman güçlere, birer maaş karşılığı teslim olmak namussuzluğundan ileri gelmiştir. (Birinci Dünya Savaşı'na hazineye 35 bin altın lirayla girenler, savaş süresince açlıktan ölmediklerine, çoluk - çocuklarını besledikten başka, her biri kendi veletlerine oldukça mal – mülk de bıraktığına göre, aylıklarını dış düşmanlardan – sözgelimi - Almanlar'dan alarak yaşamışlardır. Bu açık gerçeği görünce neden Osmanlılığın Türk'lükle bu kadar kolay değiştirildiği anlaşılır. Çünkü ödenen maaşlar, Osmanlılığı silip süpürmek şartıyla verilmiştir.¹³⁰³

Kemal Tahir, kurulan Cumhuriyete verilen isimden hareketle yaptığı çözümlemede, bu ismin Osmanlı'nın tasfiyesini isteyenlerce takdir edilmiş olduğunu iddia eder. Ona göre, o

¹³⁰³ a.g.e., s. 275

yıllarda en büyük mücadele Osmanlı'nın tasfiyesi için verilmiştir. Bu isim, tasfiyenin 'başarıyla gerçekleştirildiğini' göstermektedir.¹³⁰⁴

Osmanlı ve Cumhuriyet¹³⁰⁵

Devletin ismiyle ilgili değerlendirmede ortaya konulduğu gibi Kemal Tahir, Osmanlı ile Cumhuriyet arasında birinci olarak isim noktasında bir bağlantı kurmakta ve Cumhuriyet'in Osmanlı'nın ortadan kaldırılışı anlamına geldiğini, eleştirel bir tarzda, ifade etmektedir. Yazar, bununla beraber, dış güçlerin tüm tasfiyelerine rağmen, Osmanlı'nın tasfiyesinin alttan gelen bir hareket olmadığı için halkta yankı bulmadığını, halkın Osmanlı kalmaya devam ettiğini, Cumhuriyet'i kuran kadroların Osmanlı'nın devamı olduğunu belirtir.¹³⁰⁶

Yazarın Osmanlı ile Cumhuriyet ilişkisinde ilk değindiği husus, bir miras olarak Osmanlı'nın inkar edilip edilemeyeceği konusundadır:

‘Hiçbir kuşak veya birkaç kuşağın maceraları, hiçbir özürle yedi yüz yıllık İmparatorluktan vazgeçmek hakkına sahip değillerdir. Böyle bir anlaşma, ancak dolandırıcılar arasında geçerli olabilir. Böyle bir vazgeçiş, bağış-satış düşman baskısı altında yapılmışsa dolandırıcılık kat kat artar. Vermeğe hakkı olmadığını vermek dolandırıcılıktır. Bunu öncelikle yapmaksa dolandırıcılığı bile rezil etmektir.’¹³⁰⁷

Yazara göre, Cumhuriyet nesilleri için Osmanlı bir ‘mirastır.’ Ama bu nesillerin ‘bütün bir şahsiyetini’ bünyesinde barındıran bir mirastır. Osmanlı bir insan tipi oluşturmuştur ve Cumhuriyet’e de geçen bu insan, temel özellikleri itibarıyla, Osmanlı'nın oluşturduğu insan tipinin devamı mahiyetindedir. Bu gerçekten dolayı, Cumhuriyet nesillerinin Osmanlı'yı reddetme çabaları, bir anlamda, kendi şahsiyetli var oluşlarını reddetme anlamına gelmektedir. Osmanlı'yı reddetme, ‘şuurlu ve namuslu insanlar’ için mümkün olamaz: ‘1923 Cumhuriyeti ile Osmanlılık, belli bir biçimden, bir başka biçime geçmiştir. O kadar... Böylece temelde hiçbir şeyin bütün çabalamalara rağmen değişmemesi, insanın değişmesini

¹³⁰⁴ Burada, bu isimle ilgili olarak, Atatürk'ün, bugüne değin Osmanlıların Anadolu halkı üzerinde hükümler olduğu, ancak bundan sonra Anadolu halkının kendi iktidarını kendisinin yürüteceğini bundan dolayı devletin bir hanedana ait olmaktan çıkıp bütün bir millete ait olduğunu ifade eden değerlendirmesi hatırlanabilir. (Aktaran: Taner Timur, *Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İmge Kitabevi, Ankara, 1992)

¹³⁰⁵ Ne kadar inkar etmeye yeltenirsek yeltenelim, eğer biz bu memleketin yakın istilacıları ya da onların torunları değilsek, yüzde yüz Osmanlı idik Omsalıyız, daha uzun yıllar, belki asırlarca da Osmanlı kalacağız. Çünkü hiçbir insan, içinde doğup büyüdüğü toplumdaki, - eğer deli değilse - kendi isteğiyle ve istediği anda kopup ayrılamaz, ondan başka bir şey olamaz. Eğer bu mümkün olabilseydi, dünyada, toplumlar ve toplumları meydana getiren insanlar üzerinde damgası, diye bir şeyden söz edilemezdi. (Notlar 11, s.134)

¹³⁰⁶ Kadrolar bazında Osmanlı'nı Cumhuriyet'in devamı olduğuna dair başka bir değerlendirme için bkz. Notlar 11, s. 137, Notlar 10, s. 181

¹³⁰⁷ Notlar 12, s. 196

önlemiştir.’¹³⁰⁸ şeklinde yaptığı değerlendirmeye, Osmanlı’nın devamının insan unsuru vasıtasıyla olduğunu, bütün değişimlere rağmen insanın değişmediğini, toplum açısında esas önemli olanın bu olduğunu belirtir. İnsanın değişmemesi diğer hususların değişimini satıhta bırakır.

Yazarın, Osmanlı ile Cumhuriyet arasında yaşanan değişime bakışı ile, yukarıda isimle alakalı kaydedilen değerlendirmede kaydedilen bakışı, ilk etapta, farklı gibi görülebilmektedir. Ancak dikkat edilirse isim konusunda yazarın üzerinde durduğu husus, kurumlar ve kurumların dayandığı misyon bazında bir tasfiyedir. Buradaki değerlendirmede söz konusu edilen ise insan unsurudur. Dolayısıyla iki değerlendirme, farklı düzlemlere vurgu yapmaları sebebiyle, aynı kapsamda mütalaa edilerek çelişkili yaklaşımlar olarak değerlendirilemez. Nitekim başka bir değerlendirmesinde yazar, ‘Osmanlılıktan devam edenin kurum zihniyeti değil, idareci kadrolar’ olduğunu belirtir.¹³⁰⁹

Kemal Tahir, Osmanlılığın kurumlar ve misyon bazında tasfiyesini şiddetle eleştirse de Osmanlı’dan devam eden insan unsurunun Cumhuriyet için önemli bir fırsat ve kazanım olduğunu belirtir. ‘Osmanlılığın özelliği, Türk’ün cevheri. Yeniden kurulması elbette söz konusu değildir. Fakat gelecekte işimize yarayacak cevherimizi orada bulup anlayacağız.’¹³¹⁰ diye dile getirdiği düşüncelerinde bir cevher olarak duran Osmanlı – Türk insanının gelecekte gerekli olacak cevheri taşıdığını belirtir. ‘Gelecekteki cevher’ tanımlaması üzerinde durmak gerekmektedir. Yazarın kast ettiği zenginlik, dönemi içerisinde, sürmekte olan yönetim biçimi özelinde bir zenginlik değil, gelecekte ‘kesinlikle’ hükümlan olacak, Sosyalist Türk idaresine göre bir cevherdir. Çünkü yazar, Anadolu insanının sosyalist süreç içerisinde oluşmuş sosyalist bir karaktere sahip olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda Orta Asya Türklüğü ile bir münasebeti olmayan bu halk, Anadolu’nun fizikî, sosyal ve ekonomik şartları içerisinde şekillenmiş yeni bir ırktır. Bu sosyalist oluşum gelecekte, gerçekleşecek sosyalist yönetim için bir cevherdir. Çünkü muhtemel bir sosyalist yönetimde insan unsuru hazır bulunacaktır.

Kemal Tahir, Cumhuriyet idaresinin muhatap olduğu problemlerinin kökünün de Osmanlılıkta olduğu inancındadır. Yazarın Osmanlılığın en büyük problemi olarak saydığı Batılaşma olayını Cumhuriyet idaresi de aynıyla almış, Osmanlı’nın ‘debelendiği problemler içinde’ Cumhuriyet de debelenmiştir. ‘Bugün içinde debelendiğimiz ekonomik – sosyal zorluklarımızın kaynağı, Ondokuzuncu yüzyıl başından bu yana batılı sömürücü (emperyalist) güçlerin, kendi çıkarlarına göre bizi batılaşmaya zorlamalarından ve bizim bu zorlamaya bilir

¹³⁰⁸ Notlar 10, s. 131

¹³⁰⁹ Notlar 12, s. 127

¹³¹⁰ Notlar 10, s. 512

bilmez koşulmuş olmamızdandır.’¹³¹¹ şeklinde yaptığı değerlendirmede Cumhuriyet’in Osmanlı’dan tevarüs ettiği Batılaşma politikasının, dış güçlerin zorlamalarıyla, Cumhuriyet için de en büyük problem olduğunu belirtir.

Devlet kademesinde Batılaşma sebebiyle yaşanan ‘debelenme’ye benzer bir ‘debelenmeyi’ ‘Anadolu milleti’* yaşamaktadır. ‘Anadolu milleti’, Osmanlı’da, nasıl ki memur devletinden kaynaklanan güçlüklerle boğuşmuşsa, Cumhuriyet döneminde de ‘toprağında debelenmeye’ devam etmiştir. Bu hal Osmanlı ‘ekonomik – sosyal bünyesinin devam ettiğinin göstergesidir.’¹³¹²

Yazarın Osmanlı – Cumhuriyet münasebetinde üzerinde durduğu bir konu da hilafet ve saltanat meselesidir. Hilafet ve saltanat arasında yazarın daha ziyade hilafet konusu üzerinde durduğu gözlemlenir. Bunun sebebi, hilafetin diğer Müslüman milletler üzerinde sahip olduğu temsil gücüdür:

‘Halifelik müessesesi olarak

- dünya yüzünde bugün (1972)’de 600 milyon Müslüman bulunduğu söyleniyor. Bunların tabii lideri olan Halife’ye onda biri bağlansa kendi nüfusumuzdan başka 56 milyon insan bizi manevî bakımdan desteklemekte bulunacaktı.
- Fenerbahçe Kulübü taraftarlarından daha mı önemli değil?’¹³¹³

Kemal Tahir, hilafet kurumunun temsil özelliği ile, laik bir cumhuriyet de olsa Türkiye için bir destek kaynağı olacağını, diğer Müslüman milletler üzerindeki etkisiyle, Türkiye’nin Osmanlı döneminde olduğu gibi bir hakimiyet merkezi olmasını sağlayacağını iddia eder. Yazar, hilafetin kaldırılması işini, yine, kimlerin işine yaradığı hususundan hareketle çözümlmek gerektiğine inanır. ‘Ekonomik, sosyal politik bakımdan’ yapılacak bir incelemeyle¹³¹⁴, kimlerin neler elde ettiğinin anlaşılmasının, hilafetin kaldırılışını açıklayacağını düşünür. Hilafetin dış güçler tarafından kaldırıldığını vurgulayan yazar, kaldırılma sebebini, Batılı sömürge güçlerinin kendi sömürgeleri önünde engel olacak bir kurumun tasfiyesini gerekli görmeleri olarak kaydeder.

Kemal Tahir, hilafetin kaldırılmasıyla ilgili olarak gündeme getirilen, devletin dini kimlikten veya dini tesirden korunması gayesine de değinerek, Osmanlı’da böyle bir gayeyi

¹³¹¹ Notlar 11, s. 13

* Burada yazarın kullandığı, ‘Anadolu Milleti’ tabirine de, Anadolu’daki insanları ‘yeni bir ırk’ sayması sadedinde, ayrıca dikkat etmek gerekir.

¹³¹² Notlar 11, s. 40

¹³¹³ Notlar 12, s. 271

¹³¹⁴ Notlar 11, s. 56

harekete döken Batılı güçlerin Papalığı koruduklarını; bunun, hilafetin niçin kaldırıldığını net biçimde ortaya koyduğunu belirtir:

‘ Batılılardan daha laik olamayacağımıza ve tarihteki serüveni Halife’likten daha parlak sayılamayacağına göre, heriflerin Papalığı ortadan kaldırmayı akıllarından geçirmediikleri halde, hele de Fener Patrikliğini yerinde bırakarak Halife’liği ortadan kaldırmaya çabalayışımız, akıl alır aptallıklardan – hatta ihanetlerden – değildir tarih içinde uzun gayretlerle kurulup geliştirilmiş hiç bir müessese, kendisi kendiliğinden ortadan kalkmadıkça, sahipleri olduklarını iddia edenler tarafından, düşmanlarının işlerini kolaylaştırmak için ortadan kaldırılmazlar. Eğer böyle bir durum karşısında bulunursak, bir ihanet karşısındayız demektir.’¹³¹⁵

Yazar, Batılı güçlerin kendilerine engel görüp kaldırdıkları halifeliğin laiklik gerekçesiyle kaldırılmasını ise Batılıların samimiyezsizliği olarak görür. Ona göre halifelik, Batılıların oyunları içerisinde kaldırılmış ve Türk devleti, ‘çok büyük gücünden’ mahrum kalmıştır.

III.2.2.1. Cumhuriyet İdaresi ve Uygulanan Politikalar

Kemal Tahir, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devam eden temel hususlardan biri olarak, Osmanlı’nın yönetiminin esaslarından saydığı ‘kapıda olanlar- kapıdan uzak düşenler’ olgusudur. Bu ‘gerçek’, yazara göre, Cumhuriyet dönemi yöneticilerinin davranışlarını tayin etmiştir. Cumhuriyet de ‘kapıda olanlarla’ ‘kapıdan uzak kalanlar’ arasındaki çatışmaların gölgesinde bir idare ortaya koymuştur. Bunun sebebi, zihniyetin ve zihniyeti taşıyan insanın devamıdır. Neticede, yazara göre, Cumhuriyet, Osmanlı gibi bir memur devlettir:

‘Bu memleketi, Tanzimat’tan bu yana, memur devleti idare etmekte, bu memur gurubu her zaman ikiye bölünmüş bulunmaktadır. İktidarda olan kısım her zaman hürriyete karşı, iktidara gelmek isteyen grup her zaman hürriyetten yanadır. Hürriyet’ten yana olan grup iktidara gelir gelmez hürriyete karşı olursa bu sefer, hürriyeti savunmak iktidardan uzaklaşmış gruba düşer.’¹³¹⁶

Cumhuriyet’in de bir memur devleti olması, devlet kapısının ‘yeme ve işini yoluna koyma kapısı’ olarak görülmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet idaresinin uyguladığı birçok

¹³¹⁵ Notlar 12, s. 272

¹³¹⁶ Notlar 11, s. 213

politika bu anlayıştan geçerek hayat bulmuştur. Bu doğrultuda oluşan bürokrasi, halka eziyet; kapıdakilere, rahatça soyma vasıtası olmuştur.

Yazar, Cumhuriyet döneminde yürütülen devletçilik, burjuva/zengin yetiştirme, toprak reformu ve din politikaları üzerinde de durur.

Cumhuriyet Yönetiminde Devletçilik

‘Devletçilik, - hatta buna sonraların yeni deyimi olan millileştirmeyi de ekleyebiliriz – doğulu toplumların ekonomik temellerinde, çok eskiden beri var olan ve var olmaması kesinlikle düşünülemeyen bir zorunluluktur.’¹³¹⁷ diyen yazar, Cumhuriyet’in, Osmanlı’nın devamı olması hasebiyle, tabii olarak, devletçi olduğunu belirtir. Cumhuriyet yönetiminin böyle bir siyaseti kabul etmemesi durumunda bile halkın devletçi olacağını ifade ederek bu yönüyle devletçi olmayı savunur ve çeşitli değerlendirmelerinde kendisinin de ‘devletçi’ olduğunu dile getirir. Ancak şurası bir gerçek ki bir politika teorisi olarak devletçilik farklıdır, bir insan veya halkın hissi anlamda mensup oluğu üstün siyasi güce bağlılığı, alakası farklıdır. Yazar, ikincisini her şartta savunurken, birincisinin uygulama biçimiyle halk için faydalı veya zararlı olabileceğini belirtir. Bu yönüyle Türkiye’de uygulanan ‘devletçiliğin’ karşısında yer alır. Belli bir dönem bu uygulamayı savunsa da, artık bu uygulamanın hiçbir orijinalliğinin bulunmadığını ifade eder. Bu hususta kaydettiği, ‘Cumhuriyetten sonra, 1930-1933’lerde politika edebiyatımıza daha sonra da ekonomik hayatımıza giren Devletçilik, kesinlikle hiçbir orijinallik taşımaz. (Bir yazımızda, bunun Kemalizm’in biricik orijinal yönü olduğunu yazmış olmamız, bir talihsizliktir, hatta talihsizlikten de çok daha büyük bir yanılmadır.)’¹³¹⁸ şeklindeki değerlendirmesinde, devletçiliğin bir devlet politikası olarak bu özelliğinden dolayı, Anadolu Türk toplumuna daha önce muhatap olduğu şartların ötesinde iyi bir şart sunmadığını vurgular. Osmanlı devletinin son dönemdeki uygulamalarıyla, devletçiliğin, devlet için ‘belli başlı kanser uru’ haline geldiğini belirterek bu yönüyle devletçiliğin Osmanlılıktan kalma ‘en yaman aldatmaca’¹³¹⁹ olduğunu ifade eder ve ‘bizde devletçilik’ konusunu teşrih masasına yatırır.

Yazara göre Türkiye’deki uygulamasıyla devletçiliğin getirdiği problemler olarak şu hususlar kaydedilebilir:

- 1- devletçiyiz diyoruz. Hiçbir şeyi değiştiremiyoruz.

¹³¹⁷ Notlar 12, s. 82

¹³¹⁸ Notlar 12, s. 82

¹³¹⁹ a.g.e., s. 71

- 2- Milletin alın terinden ayırdığımız paralarla Devletçi İşletmeler kuruyoruz. Devletçi İşletmelere tam 50 milyar lira yatırıyoruz, sonra bunun kârını kişilere kaydırıyoruz. Yani devletçiliği kişiler çıkarına çalıştırıyoruz.
- 3- Dünyada liberal sistemin kökünün kazındığı, en liberal memleketler devletçiliğe – sosyal güvenlik sitemine, döndüğü zaman, biz liberalizme tekerleniyoruz. Kişileri zengin etmeye, her mahallede bir milyoner yetiştirmeye – çabalıyoruz. Sonra sıkışınca liberal sistemi devletçi gibi çalıştırmak istiyoruz.
- 4- Türkiye’de devletçilik büyük sermayedarların faydasına çalışmaktadır.
- 5- Devletçiliğimizin karakteri, şahsî teşebbüsün yapamayacağını yapmak değil, toplumu, tüketim ihtiyaç maddeleri aracılığıyla sürekli olarak devlet denetiminde tutmak amacıdır.
- 6- Türkiye’deki devletçilik ‘kerim’ olmak zorundadır. Bunun için de devlet gelirleriyle geçinmesi gerekir. Pahalılaşp halka yük olmaya başlayınca despot hale gelmiştir.¹³²⁰

Yazarın devletçilikten anladığı, halkın ön planda olduğu ve halkın emeğinin üzerinden siyaset yapılmayan bir sistem iken; Türkiye’de bu sistem, aksi istikamette ilerlemekte ve halkın emeği ‘çalınarak’ zenginler yetiştirmektedir. Bu noktada yazar, Cumhuriyet döneminde Türkiye’de güdülen önemli siyasî ve ekonomik amaçlardan olan ‘zengin yetiştirme’ meselesine değinir. Bu amaç, devletin uyguladığı devletçi politikayla çatışmaktadır. Politika olarak devletçilik amaçken, pratikte liberal uygulamalar gözlenmekte; bu da, ‘kabul edilemez’ bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Kemal Tahir, Türkiye’deki devletçiliğin liberal karakter göstermesini, devletçiliğin ne olduğunun kavranılamamış olmasına ve kapıyı tutan büyük sermayedarların devletçiliği kendi çıkarlarına göre uygulamalarına bağlar. Yazar, devletçilikte ferdin karının ikinci planda tutulduğunu ve esas olarak sosyal güvenlik sayesinde halkın karının birinci planda olduğunu vurgulayarak Türkiye sermayedarlarının hep kendi çıkarlarını düşünmelerinin devletçiliği de bozduğunu ifade eder. Neticede kelimenin sosyolojik anlamında, devlet, kapitalistleşir. Bütün bunlara çare olarak yazar, ‘Devletçilik ancak sosyalist bir dünya görüşü mevcut bulunduğu takdirde halkın yararına işletilebilir. Yoksa devlet işletmeleri eninde sonunda kârlarını çeşitli kişisel işletmelerle araçlara karaborsacılara kaptırmamazlık edemez.’¹³²¹ değerlendirmesini sunar. Bu teklif yazarın esasta devletçiliğe karşı olmadığını, ancak liberal devlet

¹³²⁰ Notlar 11, s. 123; Notlar 12, s. 25, 58,59

¹³²¹ Notlar 12, s. 71

politikalarının yürütüldüğü bir siyasî yapıda devletçiliğin işlemeyeceğini, işlese de kişilerin çıkarları çerçevesinde işleyeceğini bu bakımdan Türkiye’de devletçiliğin uygulanmasının mümkün olmadığını gösterir.

Burjuva / Zengin Yetiştirme Politikası

Osmanlı, kurduğu sistemle sınıflaşmaya giden yolları kapatmıştır. Burjuva sınıfının oluşumunun ilk şartı olan sermaye birikimi, Osmanlı’da ısrarla önüne geçilen ve asla müsamaha gösterilmeyen bir durumdur.

Cumhuriyet, Osmanlı’dan farklı olarak sermaye birikimi vasıtasıyla burjuva yetiştirme çabasına girişmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren bu amaç güdülmüş, 1950’li yıllarda Demokrat Parti hükümeti tarafından ‘her mahalleye bir milyoner’ şeklinde sloganlaştırılmıştır. Kemal Tahir, Cumhuriyet idaresinin bu önemli projesini çeşitli yönleriyle ele almış ve irdelemiştir.

İlk olarak kavram düzeyinden başlayan yazar, Türkiye’de, burjuvanın ne anlama geldiğinin anlaşılamadığını belirtir. ‘Burjuva denilen bu yeni insan tipini Osmanlı, her zaman ‘zengin’le karıştırmıştır. Bu karıştırma, esefle söylemeli ki, Cumhuriyet’ten sonra da çok değişmedi. Bugün yalnız politika yazılarında değil, bilgiye dayanması lazım gelen ekonomik sosyal araştırmalarımızda da bu karışıklık sürüp gitmektedir.’¹³²² şeklindeki değerlendirmesiyle Osmanlı’dan beri ‘zengin’ ile burjuvanın karıştırıldığını, bunun sadece devlet katında böyle olmadığını, aynı zamanda bu işle bilimsel anlamda uğraşan ‘uzman’ların da bu hataya düştüklerini ifade eder.

Kemal Tahir, yeni insan tipinin zengin yetiştirmekle elde edilemeyeceğini, ancak yeni insan tipi yetiştirmekle burjuva sınıfının oluşturulabileceğini vurgular. Şu değerlendirmeyle, ‘zengin’ ile ‘burjuva’ arasındaki kesin ayrımı ortaya koyarak Türkiye’deki algılamının yanlışlığını belirler:

‘... Bir idare, istediği kadar ‘zengin’ yaratabilir ama, istediği zaman istediği kadar burjuva yaratamaz. Çünkü burjuva yeni insandır. Yeni insanın meydana gelişi, uzun bir çalışma, didinme, gayret devresi ister. Yeni insan ancak yeni bir işin özel kanunlarla yürütülmesi seyrinde yetişir. Burjuva olmak, olaylar ve insanlar karşısında burjuva gibi davranabilmek, bir yeni mizaç, bir yeni şahsiyet sahibi olmak işidir. Çok parası olmak işi değil...

¹³²² Notlar 12, s. 13

Bizim zorla zengin yetiştirme çabalarımız, şahsiyet sahibi, teşebbüs sahibi, sırasında hürriyetlerini, haysiyetlerini savunur faydalı iş adamları yetiştirmek neticesi vermemiş, bir çeşit memur – zengin kapıkulu yetiştirmeye varmıştır.’¹³²³

Türkiye’de daha yola çıkılırken teşhisin yanlış konulduğunu, diğer devrimlerindeki bariz hususiyet olan ‘üstten sunma’ halinin burjuva sınıfı oluşturma işinde de gerçekleştirildiğini düşünen yazar, ‘batılı anlamda sınıfsız bir toplumda Batı anlamında sanki sınıf varmış gibi zengin yoluna sapmanın’¹³²⁴ burjuva yetiştirmeye alakası olamayacağını, sadece başından beri yanlış bir çaba olan Batılaşmanın, tabii sonuçlarından biri olduğunu ifade eder. Çünkü, toplumda yeni bir oluşumun meydana gelmesinin ilk şartı olan istihsal kuvvetlerinin değişmesi noktasında herhangi bir değişim gözlenmemiştir.¹³²⁵ Türkiye, hazinenin imkanlarını daha rahat sunmayı bir değişim olarak düşünmüş ve büyük yanılğı yaşamıştır. Neticede ortaya, Batı’daki anlamda bir sınıf olmaktan çok uzak ve ancak ‘parlamento burjuvası’ diye tanımlanabilecek bir ‘yiyici’ kitle ortaya çıkmıştır: ¹³²⁶

‘... 150 yıl önce ekonomik amaç olarak seçilen, Cumhuriyet’ten sonra da açık gizli yürütülen, burjuva yaratma çabalaması, devletten bağımsız, üretimde değer yaratıcı ve bu değerleri dünya yüzünde çekişerek satıcı sınıf yetiştireceğine, devletin desteğinden vazgeçmez, vurguncu, parazitler sürüsü (*yetiştirilmiştir.*)’¹³²⁷

Toprak Reformu

Cumhuriyet döneminde, çokça tartışılan konulardan biri, köyle ilgili politik uygulamalardır. Bu kapsamda özellikle 1960’ların ortasında yaşanan bir tartışmaya Kemal Tahir, çok az değerlendirmeye de olsa, katılır. ¹³²⁸

Toprak reformu ile ilgili kanun 1935 yılında yapılmış, 1945’te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ciddi fakat yetersiz bir adım atılmıştır. 27 Mayıs’tan sonra Tarım Bakanlığı, üniversite öğretim üyeleri ve ilgili kamu kurumlarından uzmanlardan oluşan heyetler çeşitli düzenlemelere girişerek Toprak Reformu Kanunu çıkarmaya çalışmışlardır. ¹³²⁹

¹³²³ a.g.e., s. 16

• Benzer bir değerlendirme için bkz. Notlar 8, s. 96

¹³²⁴ Notlar 10, s. 328

¹³²⁵ a.g.e., s. 116

¹³²⁶ Yazar, bu değerlendirmeleri 1960’ların sonu, 1970’lerin başında yapmasına rağmen, günümüz Türkiye’sine bakan yönüyle önemli bir aktüalite taşıdığı da gözlenmektedir.

¹³²⁷ Notlar 10, s. 344

¹³²⁸ Yazar, bu konuya romanlarında değinmez.

¹³²⁹ Notlar 12, s. 102, Ayrıca geniş bilgi için bkz. Mümtaz Turhan, *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1964

Bütün bu çabalarda amaç, nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylüyü kalkındırmak, bunun için de devletin imkanlarını köylüye sunmaktır. Kemal Tahir, bu amacı önemser ve gerçekleşmesi halinde Türkiye için önemli bir adım olacağını kaydeder. Ancak, bu alanda ortaya konulan politika, diğer alanlarda olduğu gibi, gerçeklikten ve tutarlılıktan uzaktır. En başta, reform, toplumdaki temel ekonomik ilişkilerden kaynaklanmamakta, devletin zengin yetiştirme çabasının bir aracı olarak gerçekleştirilmesi düşünülmektedir. Oysa ki, devletçilik dahilinde gerçekleştirilen bir toprak reformu başarılı sonuçlar verebilecektir:

‘Bizim ülkemizde toprak reformu devletçiliğin dışında düşünülemez ve söz konusu edilemez. Eğer toprak reformuyla yeniden büyük toprak sahipleri, küçük orta sınıf işletmeler kurmak niyetinde değilsek tarımı sanayileşmenin öncüsü olarak düşünüyorsak bunun devletçilikten başka bir yolu yoktur. Gerek devlet anlayışımız, gerekse halkımız da bu yola yatkındır. Halkça ve devletçe yatkın olduğumuzu bırakıp batılı kalıplara sarılmak bizi gene eskı çıkmazlarda debelenmeye götürür.’¹³³⁰

Kemal Tahir, bu hareketin zenginleri iyice zengin yapma politikasına dönüşmesi kaygısından hareketle, bu politikanın sakıncalı bir zeminde ilerlediğini belirtmektedir. Yazarın bakışı çerçevesinde, toprak reformu bir sebep değil sonuçtur, evvela, toplumdaki temel ekonomik münasebetler değişir, sanayileşme meydana gelir. Sanayileşmenin ardından burjuvalaşma gelir ve bu hadiselerin ardından toprak reformu olur. Bütün bu değişimler yaşanmadan gerçekleştirilen toprak reformu, ‘başka ülkelerden kalıp, formlar, görüşler, bilgiler aktarmaktan başka bir şey olmayacaktır.’¹³³¹

Din Konusundaki Politika

Kemal Tahir, Cumhuriyet idaresinin yürüttüğü politikalardan laikliğe, sıcak bakmakta ve Cumhuriyet’in kurallarından biri olarak uygulanmasını istemektedir. Ancak, din karşısında yürütülen politikanın, gerekli mahiyetten ve biçimden uzak olduğu inancındadır. Bu husustaki eleştirel tavrını, ‘1920’den sonra 1946’ya kadar devlet resmen uydurma dincilerle iyi kötü boğuşmuş, hiç değil, laik bir görüşe gelerek dinin hurafelerinden yanıp yakılanlara, istedikleri gibi davranmak, yeni yetişen kuşakları bu dünya görüşüyle eğitmek imkanı sağladığı halde, 1946’dan 1961 arasındaki dini politikaya alet etme davranışı demagoglar tarafından neden söktürülebilmiştir. Laiklik Atatürk’e kadar temelde olgunlaşmıştı, Atatürk’le iktidara gelmişti,

¹³³⁰ Notlar 12, s. 174

¹³³¹ a.g.e., s. 187

iktidarını 20 yıl yürütmüştü de mi, sonra bazı demagoglar bu temeli havaya attılar.’¹³³² ifadeleriyle ortaya koyan yazar, laikliğin Osmanlı’dan başlayarak gelen ve Cumhuriyet’e hazır sunulan bir yapı olduğu inancındadır. Ancak, yazara göre, Cumhuriyet idaresi bu imkanı değerlendirememiş, yanlış uygulamalarla başka amaçlarda kullanımına fırsat vermiştir. Ayrıca yazar, Atatürk’ün laikliğin uygulanması gerektiği gibi, yani dinin toplum üzerinde herhangi bir unsur olmaktan çıkacak şekilde, tatbik edilmesine imkan tanıyan politikalar düşündüğünü ve bir kısmını gerçekleştirdiğini ancak Cumhuriyet idarecilerinin laikliği de ‘kapıda kalmak’ için kullanarak memur devletin bir aracı haline getirdiklerini belirtir.

Türkiye’de sağlam ve sağlıklı bir din politikasının uygulanmaması, toplum nezdinde ‘dinden başka bir katalizör oluşumuna’¹³³³ imkan vermemiş, dinin toplum üzerindeki etkisinin devam etmesine sebep olmuştur. Dinin toplum üzerinde etki sahibi olmasını yanlış laiklik uygulamasıyla beraber temelde sınıf şuurunun olmamasına bağlayan yazar, ‘Batı anlamında sınıf şuuru ve dayanışması doğabilseydi laiklik bizde sökerdi. Şimdi din bu şuurla bu dayanışmayı sağlayan hemen de tek bağ halinde kullanılıyor.’¹³³⁴ değerlendirmesiyle, dinin sınıf şuuru halini aldığını ve insanların ‘hâlâ’ din vasıtasıyla harekete geçtiklerini ifade eder. Yukarıdaki değerlendirmesini kaydettiği aynı yerde, dinin Türkiye’de bu yönüyle, sınıf şuurunun yerini tuttuğunu, güçlü olduğunu ama iman müessesesi olarak güçsüz olduğunu belirtir. Yani sosyal – politik (maddî) araç olarak güçlü, üst yapı (gerçek din) olarak güçsüzdür.^{1335•}

¹³³² a.g.e., s. 20

¹³³³ Notlar 8, s. 72

¹³³⁴ Notlar 10, s. 337

¹³³⁵ a.g.e., s. 337 -338

• Yazar, dinle ilgili kanaatlerini mahpusken tanıdığı, Anadolu insanı üzerinden temellendirme gayretindedir. Ayrıca Cumhuriyet dönemindeki din politikasıyla ilgili şöyle bir çelişkili durum da gözlemlenir.

Yazar, Cumhuriyet dönemiyle ilgili her konuda ana kıtas olarak alt yapı-üst yapı dengesinin gösterir. İster devletçilik politikasında olsun, isterse burjuva ve toprak reformu politikasında olsun hep toplumsal bir değişimin olup olmadığını sorgulamaktadır. Ancak bu konuda dinin toplum için oynadığı sosyolojik gerçeğin aksine bir yapılanmanın olabileceğini, Türkiye’de olamamasının idarecilerin yanlış uygulamaları sebebiyle olduğunu belirtir. Yani üst yapıda, din bir üst yapı kurumudur, bir değişim olacaktır. Ama bu değişim yine ‘üst’ten gerçekleştirilecektir. Burada alt yapı ‘es geçilmektedir.’

Kemal Tahir, Osmanlı’nın din konusundaki politikasıyla potansiyel bir laik uygulamayı Cumhuriyet’e sunduğunu belirtir. Ancak, laikliğin kendi mahiyetinden kaynaklanan bir özellikle, uygulamanın hayatta olması, dinin sosyolojik bir gerçek olmasını ortadan kaldırmaz. Türkiye’nin laik bir ülke olması ve büyük oranda başarıyla uygulanması, insanların, dinin sosyolojik gücünü ortaya koyar mahiyette, örneğin, Ramazan’da büyük bir hayır hareketi başlamasına engel teşkil etmemektedir. Uygulamadaki yönetim laiktir ama din katalizör olabilmektedir. Yine hayır işlerinin çok büyük oranda dinî hislerle yapılması da bu katalizörlük durumuna ayrıca bir örnektir. Bu değerlendirmelerden hareketle Kemal Tahir’in dinle ilişkisi noktasında laikten ziyade seküler bir toplumu savunduğu ve Cumhuriyet idaresini, dini toplumun bir realitesi olmaktan çıkaramaması noktasında başarısız sayması sebebiyle, esasta seküler bir toplum inşa edemediği noktasında başarısız saydığını düşünmek mümkündür.

III.2.2.2. Cumhuriyet Devrimleri

1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra gerek siyasal anlamda gerekse kültürel anlamda yeni kurulan devletin gereği olarak bir takım yapılanmalara gidilmiş, bu yönde devrimler gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'in felsefesi göz önüne alındığında bu devrimlerin yapılması bir zaruretti. Çünkü yeni bir dünya kuruluyordu. Bu dünyanın kendince gereklilikleri vardı. Ancak, bu devrimler, bazı aydınlar tarafından Cumhuriyet'in kendi gerçeklerinin dışında genel Türk tarihi – özellikle Osmanlı tarihi – açısından değerlendirilmiş, eleştiriye tabi tutulmuştur. Kemal Tahir Cumhuriyet devrimlerine genel Türk tarihi içerisinde, özellikle Osmanlı'nın Doğu Batı çatışmasında oynadığını düşündüğü rolden hareketle bakar ve eleştirir.

Kemal Tahir, 'Atatürk Devrimleri' de dediği Cumhuriyet devrimlerine Milli Mücadele üzerine yürüttüğü fikirler etrafında yaklaşır. Milli Mücadele dönemini değerlendirmeye tabi tuttuğu kıstasları, devrimler için de kullanır.¹³³⁷

Yazar, Cumhuriyet devrimlerinin, iç siyaset anlamında, Osmanlı'daki 'kapı' sisteminin gölgesinde geliştiğini, temel mantalitesinin 'kapıyı tutmak' üzerine kurulduğunu düşünür. Bir değerlendirmesinde, 'Gerek Osmanlılıkta, gerekse Anadolu Türklüğü'nde bütün devrime benzer olaylar, devletsiz yaşayabilmeyi akıllarından geçiremeyecek kadar kapıkululaşmış memur – aydınların ve bunların aracılığı ile hazineyi soymaktan başka iş bilmeyen zenginlerin eseridir. Bizde, aydınlar gibi, burjuvalaşması lazım gelen zenginler de, devletsiz edemezler. Çünkü devletin aracılığı ile yapılacak soygundan başka geçim ve kazanç yolu bilmezler.'¹³³⁸ cümlelerini kaydeden yazar, devrimleri 'memur devlet' gerçeğiyle izah etmek ister. Buna paralel yaptığı birçok değerlendirmede Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen birçok devrimin Osmanlı aydınları tarafından ileri sürülmüş, 'kurtuluş çareleri' olduğunu ifade eder. 'Atatürk reformları 1800'den beri süregelen Osmanlı batılaşma isteklerinin halka aksetmiş miktarından ibarettir. Bu reformların gerçek değerleri, Osmanlı'nın batılaşma isteklerinde halkı nereye kadar düşürdüğünü, ona layık gördüğü payı da gösterir.'¹³³⁹ şeklindeki bir değerlendirmesinde bu sürekliliğe vurgu yapan yazar¹³⁴⁰, kıstas

¹³³⁷ Yazar, Atatürk ve Atatürk'ün gerçekleştirdiği hareketlere 1930'ların ortalarına kadar, kuvvetle, inanmaktadır. Fatma İrfan'a yazdığı mektuplarda Cumhuriyet aydınlığının kısa zamanda başarıya geçmesi için çalışmaları gerektiğini belirtir. Ancak 1936'dan sonra Sosyalizmle ilişkisinin gittikçe artması sebebiyle bu yöndeki düşüncelerini bırakır. Bunda 1938'de suçsuz olduğuna inandığı bir hareketten dolayı 15 yıla mahkum edilmesinin de etkisini düşünmek gerekir. Osmanlı'yla uğraşmıyca kadar Cumhuriyet devrimleriyle alakadar olmayan yazar, bu zaman zarfındaki notlarında da herhangi bir değerlendirme kaydetmez. Ancak Osmanlı'yı 'anlamaya' çalıştığı dönemden itibaren Atatürk'le ve devrimleriyle alakadar olmuştur.

¹³³⁸ Notlar 11, s. 46

¹³³⁹ Notlar 12, s. 56

¹³⁴⁰ Yazarın bu yöndeki başka bir değerlendirmesi için bkz. Notlar 14, s. 15

noktası olarak Batılaşma olgusunu dile getirmeyi de ihmal etmez. Nitekim bundan sonraki evrelerle ilgili, hemen her devrimi, Batılaşma açısından ele aldığı görülecektir.

Kemal Tahir'in Cumhuriyet devrimlerinin ilk olarak Osmanlı aydınlarınca düşünüldüğü yaklaşımını, yazarın Osmanlı'yı bütün yönleriyle 'suçladığı' dönemlerde de görmek mümkündür. Bu dönemde yaptığı bir değerlendirmesinde, Osmanlı'nın yıkılışını, Anadolu Türklüğü'nün 'Osmanlılık belasından sıyrılması' olarak ifade eden yazar, Osmanlı toplumunu da sınıf şuuruna varamamış, cahil, bilgisiz bir kitle olarak niteler.¹³⁴¹ Bu değerlendirmelerin devam eden kısmında, 'Atatürk Devrimleri' konusundaki fikirlerini belirten yazar, devrimlerin, Osmanlı'dakilerin devamı olduğunu dile getirir. Dolayısıyla Kemal Tahir'in Cumhuriyet devrimlerine olan yaklaşımının Osmanlı'dan devam üzerine yoğunlaştığını, ancak Osmanlı'ya olan bakışına göre bu yoğunlaşmayı tahlil etmesinin farklılaştığını düşünmek mümkün olmaktadır. Bu noktadan itibaren yazarın meseleye yaklaşımı, notları çerçevesinde, devrimi gerçekleştirenler, devrimlerin Türkiye'nin iç gerçekleriyle olan münasebeti ve devrimlerin gerçekleşmesinde dış etki gibi noktalardan hareketle tahlil edilebilir.

Kemal Tahir, Cumhuriyet devrimlerini gerçekleştirenlerin, birikimleri ve dünyayı değerlendirebilme kabiliyetleri itibariyle ehil insanlar olmadığı kanaatindedir:

'Anadolu savaşına katılanların Halifeci ve Padişahçı olmalarından başkaları memleket meselelerinde o zamana kadar ancak, ikinci planda kalmış, olup bitenlere katiyen akıl erdirememiş, sapı silik kişilerdi. Böyle sapı silik oldukları, Abdülhamit ve İttihat Terakki çağındaki davranışlarından tuttıkları takımdan sürüklendikleri fikirlerden – daha doğrusu fikirsizliklerden – belliydi. Fesi çıkarıp şapka giymeyi büyük 'İnkılap!' saymaları, böyle bir olaydan o zamana kadar habersiz olmalarındandı. Bunların hemen hepsi küçük imparatorluk ketebesinden oldukları için, ellerine fırsat geçtiğini görür görmez o kadar kıyıcı, o kadar utanmaz, o kadar soyguncu kesilebilmişlerdir.'¹³⁴²

Yazar, devrimleri gerçekleştirenlerin, Osmanlı döneminde kapıdan uzağa düşmüş kişiler olduğunu iddia eder. Bu kişiler, Osmanlı'da kapıdan uzağa düştükleri ve tek gaye olarak kapıya ulaşmayı hedefledikleri için toplumla doğru ilişki kurabilen devrimler gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Yazarın bu yaklaşımı, onun bütün devrimlerin ilk şartı

¹³⁴¹ Notlar 10, s. 58

¹³⁴² Notlar 12, s. 195

olarak gördüğü teori meselesiyle ilgilidir. Şu değerlendirmesi, onun devrimlere bakışını bir bütün halinde ortaya koymaktadır.

‘Yeni Cumhuriyetçi kadroyu yapamamak, şefi, kazandığı zafer rağmen Anadolu halkına da gerçekten götüremedi. Onunla bütün eski kadroları değiştirecek bir ilinti kuramadı. Cumhuriyet’in üstünde çok gevezelik edilen halkçılık, bilhassa inkılapçılık ilkeleri, Cumhuriyet’ten sonra, yakıtsız bir motor gibi, kesinlikle işleyememiş, şef kadrolardaki teorisizlikle kişisel çıkar hırsı, Osmanlılıktan kalan, ayağı yere basamamak, millete dayanamamak, ancak millete karşı, millet zararına hükümet edebilmek özelliği bu işleyememeye göz yumdurmuş, onları işleyemeyişin rahatlığından hiçbir şart altında vazgeçilemeyecek hale getirmişti. Bu psikoloji içinde reformları yapanlar, milletin bu reform işine katılmamasından, daha yeni Osmanlılar bu neticeyi başkalarının sırtından seyredebildiklerinden gizlice memnundular. Millet, reformcular, reformlara karşı değil, nötr olanlar memlekete özgü anlaşmalı bir pasifliğin içinde gerçekten rahattılar. Reformcular, reformun yalnızca lafını etmiş olmanın rahatlığı içinde mutluyken, reforma maruz millet, işin sözde kalmasından sevinç duyuyorlardı. Köylü bizim efendimiz lafı, köylünün donsuzluğunu, yüzyıllardır sürüp duran açlığını, vicdan idrakinden hiçbir güç harcamayacak bir kolaylıkla sağlamış, milleti korkuyla beklediği Osmanlı oyununun gecikmesi giderek rahata kavuşturmuş, asıl takım, iki düşman karşılıklı mütareke rahatlığını, kendi yerleşmesi için çok değerli bir zaman kazancı saymıştı. Sonra, şef’le yakın takımı, hatta üst yapı bile sayılamayacak reformlara dalmışlar, kendi keselerinin gittikçe şişip ağırlaşması halini, müsbet işlediğine giderek daha çok emin oldukları liberal ekonomik sistem içinde, önce harf, sonra kılık, daha sonra tarih, daha sonra hafta tatili, daha sonra dil ve tarih reformlarının gülünç derecede sığ sularında debelenmeye, bir çeşit, yüzme bilmeyenlerin yüzme benzetmesi içinde manda gevşekliğiyle gevişlemeye girişmişlerdi. Bazı kanunlar batıdan doğrudan doğruya aktarılmış, bazı büyük şehirlerde, Abdülhamit zamanı, konakları, köşklere, yalılarda, bir de pahalı kerhanelerde başlamış batıdan alınma, kadın – erkek yaklaşması fuhuşa dayanan kaç – göç’ten vazgeçme çok önemli

değişme, batılaşma sayılmıştı. İki büyük şehrin varoşlarında bile her şey, Ortaçağ'dan daha öncesiyle olduğu gibi dururken, orta Anadolu'daki bir konak yavrusunda her akşam kurulan içki sofrasında, memleketin baştan başa değiştiği hayaline kadeh kaldırılıyordu. Başvekil Paşa çok yatkın olduğu koalisyonu kurmuş, biraz kanlı da olsa milleti uykusundan uyandırmaksızın yürütmeye başlamıştı. Üniversitedeki İnkılap derslerine rağmen yetiştirilen gençlik, kumda kaybolan güçsüz dere suları gibi en çok kaymakamlıktan sonra bütün inkılapçı hülyalarını kaybediyor, daha korkuncu, bu basamağa gelince, artık bir şey kaybettiğinin bile farkında olmuyordu.¹³⁴³

Kemal Tahir'in Cumhuriyet devrimlerinin halktan kopuk olmasıyla ilgili yaptığı bu değerlendirmede, halkın Osmanlı'dan beri ihmal edildiğini, Cumhuriyet devrimlerinin halk adına yapılmış olmasına rağmen yine halkın faydasına olmadığını vurgular. Bu hususta yönetimle halkın arasındaki ilişkiyi 'karşılıklı mütareke' olarak adlandıran yazar, halkın korktuğu Osmanlı oyununu geciktirmesi bakımından gerçekleştirilen devrimlere ses çıkarmadığı inancındadır. Yazar, devletçilik ilkesinin hakiki uygulama yerinin sosyalist toplumlar olduğu gibi Halkçılık ilkesinin de ancak sosyalist bir toplumda, uygulanabileceğini ifade eder. Bu doğrultuda yaptığı değerlendirmede, 'Sosyalist olmadan halkçı olmaya imkan yoktur. Çünkü halka gerçekten yararlı olmak için idare sisteminin temelinde sosyalist doktrin şarttır.'¹³⁴⁴ şeklindeki iddiasını dile getiren yazar, Cumhuriyet ilkeleri içerisinde yer alan halkçılığın, bu yönüyle alt yapıya uymadığı inancındadır.

Cumhuriyet devrimlerinin teoriden yoksun olduğuna dair kanaatini kurgusal eserlerine de taşıyan yazar, bu dönemde yürütülen idare biçimini bir hikayesine ad olarak seçer ve 'Kondurma Siyaseti'¹³⁴⁵ olarak niteler. Bu değerlendirmede ve hikayede devleti temsil eden 'kapıdakiler' adeta bir oyunu sahnelemektedirler. Hiçbiri gerçekçi değildir. Bir açılış olacaktır ama bütün yetkililer, bu açılışla, ne ruhen ne de maddeten, bir bağlantı içinde değildirler. Hepsini inşa ettikleri kendi alemlerinde yaşamaktadırlar. Gerçekleştirilen söylemlerin ve tavırların hiçbirinin halkla doğrudan bir bağlantısı yoktur. Halk figüran rolünü oynamaktadır.

Kemal Tahir'in üzerinde durduğu diğer bir husus, bu devrimlerin dış güçlerle ilişkisidir. Hatırlanacağı gibi yazar, ele aldığı hemen her meseleyi bir de dış güçlerle muhtemel ilişkisi noktasında değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Yazar, devrimlerin dış

¹³⁴³ Notlar 12, s. 119 - 120

¹³⁴⁴ a.g.e., s. 71

¹³⁴⁵ Göl İnsanları, s. 263 - 314

güçlerle bağlantısı olduğu inancındadır. ‘Aslında bu reform denilen maskaralıklar, Osmanlı’yı öldürmek için dışarıdan öğütlenmiş, sırasında dayatılmış aptallıklardı. Cumhuriyetten sonra uygulandırılması, Türkiye’nin kalkındırılması için değil, Türk idareci kadrolarının milletle aralarının açılıp Batının paçasına sarılmış olmaktan kurtulmaması için yaptırılmış namussuzluklardı.’¹³⁴⁶ şeklindeki değerlendirmesi, devrimlerle ilgili dış etki iddiasını içermektedir. Ona göre, devrim yapabilme yeteneğinden yoksun kadrolar, dış güçlerin baskısı veya zorlamasıyla bazı çabalar içerisine girmişler; bu çabalar, halktan değil de halk dışı unsurlara dayandığı için başarısız olmuşlardır. Ona göre İnkılapçılık ‘Arap harfleriyle Latin harflerini değiştirmekten ibaret değildir.’¹³⁴⁷ Bu sebeple inkılaplar, ‘kötülükleri saklayan bir hal almış’ fakat ‘katiyen milletin vicdanında yer edinememiştir.’¹³⁴⁸

III.2.2.3. Atatürk

Atatürk, Cumhuriyet’in kurucusu olarak Türk tarihinde son yüzyılın en önemli ismidir. Türk toplumunun tarihi üzerine yaptığı birçok değişim, toplumu farklı noktalara taşımış, topluma yüzyıl öncesine göre çok farklı bir çehre kazandırmıştır. Yaptığı değişimler, aydınlarca farklı değerlendirmelere tabi tutulmuş, bazı aydınlarca büyük bir inançla övülürken bazı aydınlarca da, yukarıda kaydedilen Kemal Tahir örneğinde olduğu gibi eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Atatürk’ün şahsıyla alakalı olarak birçok değerlendirmeye rastlamak mümkündür. Ancak Atatürk’ü gerçekleştirdiği devrimlerden bağımsız olarak ele almak mümkün olmadığından dolayı, şahsı hakkında yapılan değerlendirmeler de büyük oranda gerçekleştirdiği inkılaplar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kemal Tahir’in Atatürk’le ilgili değerlendirmeleri, devrimleri hakkında yaptığı değerlendirmelerle örtüşmektedir.

Kemal Tahir, 1936’lara kadar, yani bir Cumhuriyet ‘romantiği’ iken, devrimlere büyük bir imanla inandığı gibi Atatürk’e de büyük bir hayranlıkla bakmaktadır. 16.1.1934 tarihinde Fatma İrfan’a yazdığı mektuptaki şu cümleler, onun sosyalist olmadan önceki döneminde Atatürk’e olan bakışını ortaya koyar:

‘Bir de büyük adamın fotoğrafını gönderiyorum. Kolay yenilmemek isteyenler bu yaratıcıya sık sık bakmalıdırlar. Biz Mustafa Kemal’in bu resminden birer tane ceplerimizde taşıyoruz. Seni de mahrum etmek istemedim.’¹³⁴⁹

¹³⁴⁶ Notlar 8, s. 239 - 240

¹³⁴⁷ Notlar 12, s. 58

¹³⁴⁸ a.g.e., s. 56

¹³⁴⁹ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 27

Yazarın Fatma İrfan’a güç bulacağı bir kaynak, bakıp da ilham alacağı bir kuvvet olarak gönderdiği, Atatürk’ün fotoğrafıdır. ‘Büyük yaratıcı’ olarak gördüğü Atatürk’e büyük bir hayranlıkla bakan yazar, Atatürk’ün Türk milletinin özlediği günleri getirecek kahraman olduğunu belirtir. Başka bir değerlendirmesinde de, ‘Atatürk, bu iki akıma (dinci ve milliyetçi) da kulak asmadığı, palavraya pabuç bırakmadığı için Anadolu Türklüğü’nün gerçek kurtarıcısıdır.’¹³⁵⁰ cümlelerini kaydeden yazar, bu dönemde Atatürk’ün, Anadolu insanının gerçeklerinin farkında olan, onu kurtaran ‘büyük kurtarıcı’ olduğu inancındadır. Atatürk hakkındaki olumsuz kanaatleri kaydedildiği zaman da görüleceği gibi Kemal Tahir’in Atatürk’e yönelik en büyük eleştirisi, halkla gerçekçi bir ilişki kuramadığı iddiasında yoğunlaşmaktadır. *Notlar*’ının beşinci cildinde alınan bir değerlendirmesinde Atatürk’ün uygulamalarına karşı çıkan Refik Halit, Filozof Rıza gibi aydınları eleştiren, bunları affetmeyi düşünen Mustafa Kemal’i ise büyüklükle tavsif eden bir Kemal Tahir’le karşılaşılır. Refik Halit ve Rıza Tevfik’le ilgili değerlendirmelerinden sonra, ‘Bir Mustafa Kemal var ki biz onun çocuklarıyız.’¹³⁵¹ diyerek ilk dönem Cumhuriyet aydınlarına benzer bir söylem içerisinde bulunur. Kemal Tahir, Atatürk’le ilgili bütün bu olumlu değerlendirmelerini, onun Cumhuriyet idaresiyle Türkiye’de yaptığı değişimler üzerinde temellendirir. Ancak yazar, sosyalist olduğu gerekçesiyle tutuklanmasından sonra, özellikle Osmanlı’nın insanlık tarihi içerisinde yüklendiğine inandığı Doğu’yu savunma görevini ortadan kaldıran insan olarak görmesi sebebiyle Atatürk hakkındaki kanaatleri değişir. Atatürk’ün Milli Mücadele’de oynadığı rol karşısında, büyük bir hayranlık duygusundan suçlama noktasına kadar çeşitli yaklaşımlar sergiler.

Yazarın İsmet Bozdağ’a anlattığı şu anekdot ve yaptığı değerlendirmeler, tutuklanmadan önceki dönemlerde Atatürk’e olan hayranlığını ortaya koyan çok dikkat çekici bir örnektir:

Ben komünistlikten 16 yıl ceza giydiğim zaman bile Marksizm’i doğru dürüst bilmiyordum. Ne öğrendimse mahpus damında ve çıktıktan sonra öğrenmişimdir... Biz o yıllarda komünistlik (!) ama, Atatürkçü idik de... Atatürk devrimlerinin bekçiliğini kimseye kaptırmazdık. Atatürk’ün aleyhine konuşanın ağzını yırtabilirdim! En sevdiğim arkadaşım Ertuğrul Şevket, Atatürk’ün partisi CHP’nin karşısında kurulan ‘Serbest Fırka’ya girdi diye, Aksaray yangın yerinde sabah kadar yumruklaştık; az kaldı ki birimiz öle!.. Böylesine bir

¹³⁵⁰ Notlar 10, s. 57

¹³⁵¹ Notlar 5, 146

Atatürk tutkusu vardı bende... İşte Atatürk devrimlerine bizim bağlılığımız böyle bir bağlılıktı. En yakın arkadaşımızın bile çizgiden çıkmasına razı olamazdık. Ölmek var, dönmek yoktu devrimlerden!...¹³⁵²

Kemal Tahir, değerlendirmesinin devam eden kısmında Atatürk'e ve Cumhuriyet devrimlerine karşı hissettiği ilk sarsıntının Serbest Fırka hadisesi sebebiyle olduğunu belirtir. O yıllarda bir gazeteci olarak siyasî hadiseleri yakından takip eden yazar, Serbest Fırka hadisesinde kendini sarsan olayları şu şekilde anlatır:

Mahallede devrimi biz savunacağız ya, öyle olmadı bu iş; mahallenin kopuğu esrarkeşi aldı bu görevi sırtına ve kapı kapı gezip Serbest Fırka'ya oy vereceklerin iflahını keseceklerini açıktan açığa söylediler. Hatta ve hatta bunlardan biri de bana gelmek gafletinde bulundu ve yediği tek yumrukla daracık sokağın ortasında boylu boyunca uzandı... Para ile tutulmuştu bu serseriler. Bizim devrimci bildiğimiz bazı kimseler, parayı partiden alıyor, yarısını ve belki de daha fazlasını cebe indirdikten sonra, kalanını esrarkeşlere, ayyaşlara, yolsuz kopuklara dağıtıyordu. Bunun adı, devrimleri korumaktı!...¹³⁵³

Kemal Tahir, yaşadığı bu inanç sarsıntısını, 'Velhasıl, Serbest Fırka denemesi, benim idealizminin aldığı ilk yaradır.'¹³⁵⁴ cümlesiyle ifade eder. Yazarın devrimler ve uygulamalarla ilgili kanaatleri, her ne kadar uygulayıcılarına karşı olumsuz bir kanaat edinmesine sebep olsa da, yukarıda ifade edildiği üzere, Osmanlı gerçeğiyle uğraşınca kadar, Atatürk'le ilgili suçlayıcı hükümlere varmaz. 12.11.1938 tarihinde, Atatürk'ün ölümünden iki gün sonra, Fatma İrfan'a yazdığı mektupta Atatürk'ün ölümüyle ilgili düşüncelerini, 'Atatürk'ün ölümüne hakikaten belki herkesten fazla acıdım. Onun şahsında emperyalizmle kavga edip muzaffer olan fedakar ve tok gözlü Türk milleti vardı. Artık hiç kimse bu macerayı onun kadar kuvvetle – şımarıklığı, gururu ve demokratlığı ile – temsil edemeyecek sanıyorum. Ben insan cemiyetinin tarihini ferdin yapmadığına inanmışım. Buna rağmen bir tarihî devrede muvaffakiyetli rehber hürmet lazım.'¹³⁵⁵ şeklinde dile getirir. Yazar, aynı mektubunda Fatma İrfan'a 'Atatürk'le Mehmetçiği yaşatacak bir roman' yazma isteğinden bahsetmektedir. 04. 12. 1938 tarihli mektubunda bu roman tasarısından bahsederken şu düşüncelere yer verir:

¹³⁵² İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, s. 70 - 75

¹³⁵³ a.g.e., s. 76

¹³⁵⁴ a.g.e., 79

¹³⁵⁵ Fatma İrfan'a Mektuplar, 214

Romanı yazmak için Atatürk'ün Nutkunu, o zaman istiklal ve inkılap için çarpışmış insanların hatıralarını okuyorum. Şimdilik vatan haini dedikleri Kemal Tahir'in Türk inkılabına dair en kuvvetli eseri yazması nefis bir iş olacak. Üç tane kıl kuyruk iftira edip başıma çorap ördü diye, 1918'den 1938 senesine kadar yeniden bir vatan yaratmaya uğraşan, bunun için üç neslin yükünü cesaret ve feragatle omuzlayan Türk milletini unutacak onun bir ferdi ve yazıcısı olmakla iftihar etmeyecek değilim. Apartman dikip, aylık alarak vatanperver geçinmek de şüphesiz bir marifet isteyen bir açık sözlülüktür. Fakata yurdunu ve milletini, her şeye rağmen sevmek, senin kocana daha çok yaraşır.¹³⁵⁶

Yazarın mahpusluğunun ilk yıllarında da Atatürk'ü Milli Mücadele'de oynadığı önemli rolle değerlendirmesi, bu değerlendirmeden hareketle, onu yüceltici bir tavır sergilemesi, daha sonra kanaatlerini değiştirdiği nokta bakımından önemlidir. Çünkü yazar, Atatürk'e büyük bir hayranlık duyduğu dönemlerde, onun Milli Mücadele yıllarında emperyalist güçlere karşı duruşu sebebiyle bu duyguları hissetmektedir. Atatürk'e çok ciddi eleştiriler getirdiği dönemlerde ise Milli Mücadele döneminde emperyalist güçlerle Osmanlı'ya karşı ortak hareket ettiği iddiasını öne çıkarır. Bu bakımdan yazarın Atatürk'le ilgili kanaatlerini tek dönemden hareketle tahlil etmek yanlış olacaktır. Her iki dönem de ayrı ayrı ele alınıp değerlendirilmelidir. Diğer türlü, ya Halit Refiğ'in düştüğü hata gibi tek yönlü ele alıp sıkı bir Atatürkçü gibi ileri sürülecek ya da bugün birçok aydının dile getirdiği iddiayla, büyük bir Atatürk düşmanı olarak takdim edilecektir.

Kemal Tahir'in Atatürk hakkındaki son dönem kanaatlerine geçmeden önce Türkiye'de gelişen sosyalist hareketin ve Türk solunun Atatürk'e bakışını anlamak gerekir.

Türkiye'deki sosyalist hareket, Atatürk'ün bu hareket karşısındaki reddedici tavrı sebebiyle 1970'lere kadar Atatürk'ün ve Atatürk devrimlerinin karşısında yer almıştır. Özellikle tek parti döneminde sosyalizm aleyhine yürütülen politikalar ve sosyalistlere yönelik uygulanan caydırıcı uygulamalar, Atatürk'ün tesis ettiği politikaların devamı olarak görülmüş, bu sebeple Cumhuriyet idaresi eleştirilmiştir. Yine Cumhuriyet'in iktisadî politikasının liberal karakteri de Atatürk'e ve devrimlerine yönelik menfî düşüncelerin gelişmesine sebep olmuştur. Ancak 1960'lardan itibaren gelişen bir akımla, Türkiye'de gerçekleştirilecek bir sosyalist devrimde Atatürkçü görünmenin, Kemalizm'i savunuyor görünmenin işe yarayabileceği düşünülmüştür. Ömer Laçiner'in ifadesiyle¹³⁵⁷, Kemalistler'in

¹³⁵⁶ a.g.e., 238

¹³⁵⁷ 'Ömer Laçiner'le Türk Solu Üzerine Söyleşi', *Tezkire*, Mayıs – Haziran 2002

kullandıkları ‘devrim’ kavramını ortak payda olarak alıp Kemalistlere yaklaşıp onları kullanmayı düşünen sosyalistler aslında, alttan alta, kendi devrimlerinin projelerini geliştirmektedirler. Bu hareket içerisinde Kemal Tahir’in yerine baktığımızda, ilk yıllarda Atatürk’e karşı geliştirilen fikirlerin dışında ileriki dönemlerde gözlemlenebilen bir benzerliğin olmadığı görülmektedir. Kemal Tahir, Atatürk’ü diğer sosyalistlerle ortak payda olarak, uyguladığı liberal politikalar, uygulandığı biçimiyle yürütülen devletçi politikalar ve sosyalistlere karşı tavrı sebebiyle eleştirir. Ancak bu hususlar onun Atatürk hakkında kanaatlerinin oluşumunda birinci etken değildir. O, Atatürk’ü Osmanlı’nın Doğu ve Batı karşısındaki misyonu noktasında ele alır.

Kemal Tahir’in Atatürk’e bakışını üç ana başlık altında ele almak mümkündür.

- 1- Atatürk’ü kurtarıcı ve dahi olarak gördüğü dönem.
- 2- Atatürk’ü, ‘Mustafa Kemal’ ve ‘Atatürk’ diye iki döneme ayırdığı dönem. Bu dönemlerden birincisinde Atatürk’ün Mustafa Kemal olarak halkın içinden çıkmış biri olduğunu, bu sebeple de başarıya ulaştığını belirtir. ‘Atatürk döneminde’ ise belli bir zümrenin etkisi altında kalmış ve halktan uzaklaşmıştır.
- 3- Atatürk’ü, Osmanlı’nın tarihsel misyonuna son veren kişi olarak gördüğü dönem. Bu dönemle alakalı yaptığı eleştiriler ve suçlamalar, büyük oranda çıkarımlara dayanmakla beraber, daha ziyade Atatürk’ün dış güçlerin baskısı ve telkini ile çalıştığı noktasında toplanır.

Bu tasnif doğrultusunda, Kemal Tahir’in tahlil edilen birinci dönemine ilave olarak ikinci ve üçüncü dönemleri üzerinde durulabilir.

İlk olarak, Atatürk, büyük bir stratejistir. Bu bakımdan büyüktür. Buna mukabil, Kemal Tahir’in Atatürk’ü ilk eleştirdiği husus, onun halktan uzaklaşıp belli bir zümrenin etkisi altına girmesidir. Yazar, Atatürk’ün Milli Mücadelede ortaya koyduğu mücadelenin, sergilediği stratejinin büyük bir kumandanlık örneği olduğunu belirtir. Bu dönemde, Atatürk’ün İngilizleri dahi alt edecek bir siyaset güttüğünü belirten yazar,¹³⁵⁸ Atatürk’ün de İnönü’nün de tarih önünde ancak bu büyüklükleriyle anılabileceklerini ifade eder.*

Mustafa Kemal, ihtiraslı bir insan olarak, Anadolu’ya geçmeden önce ve geçtikten sonra, İkinci İnönü’nü kazanıncaya kadar, dünyayı parmağında oynattığını sanan İngilizleri kendi hesabına kullanmayı becermiştir ki, tarihteki büyüklüğünü sadece bu işle bile hemen de

¹³⁵⁸ Bu konu önemlidir. Çünkü üçüncü dönem olarak ortaya konulduğunda görüleceği gibi yazar, hayatının son döneminde Atatürk’ü İngiliz politikalarına alet olmakla suçlayacaktır.

* Yazarın bu konudaki benzer değerlendirmesi için bkz. Notlar 12, s. 120 - 121

bütün büyük politikacıların ve devlet adamlarının üstüne çıkarmağa yeter.

Anadolu savaşı ve sonrasında, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'yı Birinci ve İkinci Adam diye değerlendirmek aptallık olur. Bunlar birbirleriyle kıyaslanamayacak, birbirlerine hiç benzemedikleri için işe yarayacakları yerlerin ayrı olması bakımından, birbirlerini, -eseri- tamamlayan iki birinci insandır. Biri – Mustafa Kemal – karanlıkta çıkar yolu bulmanın, bu yolu döğüşerek açmanın ve kurtuluştan sonra rotayı tekrar ve kolayca karanlığa götürmesi mümkün bütün eski ve tehlikeli yol işaretlerini söküp yenileriyle değiştirmesini bilen, öteki de bu aydınlıkta, devleti bütün korkulu sarsıntılardan ihtiyatla atlatan adamdır. Bu açıdan Mustafa Kemal'e, bizim toplumumuzun özelliklerini taşıyan 'ihtilalci', İsmet Paşa'ya da, tarihteki en büyük devlet adamlarından biri demek doğru olur.¹³⁵⁹

Bunlar, Kemal Tahir'in gerek Atatürk'le gerekse İsmet İnönü ile ilgili yaptığı en olumlu değerlendirmelerdir. Yazar, Milli Mücadelede ve devam eden yıllarda her iki kumandanın da büyük ve önemli işler başardıklarına inanmaktadır. Mustafa Kemal'in Osmanlı kadroları içerisinde gelen biri olarak Anadolu halklarından gereken ilgiyi gördüğünü belirten yazar, 'Anadolu halklarının Mustafa Kemal'de kabul etmediği, kabul etmek istemediği şey' olarak 'Mustafa Kemal'in, tek parti şefi olan ve Osmanlı jandarmasını sürdüren adamla karıştırılması'nı sayar. Yazara göre bu bakıştaki farklılık Atatürk'ten kaynaklanmaktadır: 'Burada değişen, Anadolu Türk hakları değil, esefle söylemeli ki, Atatürk'e dönen Mustafa Kemal'dir.'¹³⁶⁰ Yazar, bu noktadan itibaren eleştirilerini Atatürk'ün halkçılığı meselesinde yoğunlaştırarak devam eder.

Yazara göre, Atatürk, 'gerçek halkçı olmadığı gibi, uyguladığı politikalarda da gerçek halkçı eğilim kesinlikle yoktur.'¹³⁶¹ Ayrıca ona göre Atatürk, halkı harekete geçirebilecek bir şef vasfından uzaktır. Yazarın değerlendirmeleri içerisinde Atatürk, 'gerçek şef olmadan, gerçek şefmiş gibi gösterilmiş'tir.¹³⁶² Bunun neticesi olarak Atatürk milletle doğrudan ve sağlıklı bir ilişki kuramamış, halkın değerleriyle oluşturulması gereken ilgiyi sağlayamamıştır. Kemal Tahir, bu değerlendirmelerine dayanak olarak, Milli Mücadele'den sonra kurulan yeni devletin halkın gücü dışındaki güçler ve kadroların eline geçmesini gösterir. Yazar, Atatürk'te

¹³⁵⁹ Notlar 12, s. 164 - 165

¹³⁶⁰ a.g.e., s. 77

¹³⁶¹ Notlar 11, s. 24

¹³⁶² Notlar 12, s. 124

halkçı bir kimlik olmamasını, bir yandan fitratında böyle bir yapı olmamasına bağlarken, diğer yandan çevresi itibariyle gerçek halkçılardan yoksun olmasını sayar.¹³⁶³ Atatürk'ün bütün bu özelliklerine rağmen halkçı 'gözüksüğü' belirten yazar, bunun da Namık Kemal'den beri Türk aydınında var olan, gerçeklere karşı geliştirilen vatanseverlikten beslenen 'sulu romantizm' olduğunu iddia eder.¹³⁶⁴

Yazarın Atatürk'le ilgili eleştirileri, Osmanlı üzerine yoğunlaştıkça derinleşmekte, hatta çok ciddi itham boyutlarına varmaktadır.

Kemal Tahir, Atatürk'le ilgili fikirlerinin üçüncü evresinde onun dış güçlerle olduğuna inandığı ilişkilerine değinir. Yazar, Atatürk'ü İngilizlerle ve Sovyetlerle ilişkisi bağlamında ele alır. Bu iki ülkenin siyasî çıkarları ve Türkiye'ye yaklaşımlarını, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra oluşan durumdan hareketle değerlendiren yazar, Atatürk'ü de bu sonuçlara olan etkisi noktasında değerlendirmeye tabi tutar. Kemal Tahir Atatürk'ün İngiliz ve Sovyetler bağlamındaki durumunu, Milli Mücadeleye giriştiği ilk dönemden başlayarak, maddeler halinde şu şekilde ortaya koyar:

- 1- Mustafa Kemal, İngiliz Entelicens Servisi'ne hizmet teklif eder. (Atatürk – Rahip Frew ilintisi.)
- 2- İngilizler, Mustafa Kemal'le iş yapmayı sonraya bırakırlar.
- 3- Mustafa Kemal, Vahdettin'in kapatmak istediği Millet meclisini, Padişah'a karşı kışkırtmak ister. (Padişah – Mustafa Kemal çelişmesi.)
- 4- Mustafa Kemal, Padişah fermanıyla ve Damat Ferit'in onayıyla Anadolu'ya gider. (Kazım Karabekir'in ordusunu silahtan arıtacak, her çeşit direnmeyi önleyecek. Enverciliğe karşı.)
- 5- Mustafa Kemal, Padişah'tan aldığı para ile Kazım Karabekir ordusunu ele geçirir. (Parayla gittiği Anadolu'da hiçbir şey harcamadığı halde Erzurum'da parasızlığı.)
- 6- İngilizleri yola getirmek için Bolşevik şantajı yapar. (Yeşil ordu – Moskova'ya heyet yollamak.) Amasya'da Sovyetlerle ön konuşmalar.
- 7- İngilizlerle anlaşır. (Ruslar da İngilizlerle anlaşmışlardır.) Rus şantajından vazgeçer. Artık Padişah – Halifeyle de ilintisini kesmiştir. Çünkü İngilizlerle – hatta belki Ruslarla – bu noktada – Osmanlılıktan ve Halifelikten vazgeçme bahasına anlaşmıştır.

¹³⁶³ Notlar 9, s. 206

¹³⁶⁴ Notlar 12, s. 66

Ankara’da Vitoller. Hindistan’dan gelen altınlar. İstanbul’daki Hilal-i Ahmer reisi Hamdi Bey İngiliz ajanı.

- 8- Padişah’ın idam fermanı, Kuva-yı İnzibatiye bu kesin durumdan sonradır.
- 9- İngilizler de bundan sonra Kuva-yı Milliye ile anlaşmaya kalkan İstanbul hükümetlerine zorluk çıkarırlar. Buna karşı Padişahlık – Halifelik müessesini tutacak güçleri de çökertirler. (Millet Meclisi’ni basıp Anadolu’ya kaçırmak.)
- 10- Savaş sonrası bütün anlaşmalar, Osmanlılık ve halifelikten vazgeçme esasına göre hazırlanıp bağlanır. Çekişme bu iş üstünde, bu iş için verilecek garantilere göre yapılır. (Lozan, Musul meseleleri, Osmanlı borçları vb.)
- 1920’lerde hiç kimse Vahdettin’den daha gerçek Osmanlı olamaz. (Anadolu Padişahı yani Osmanlılığı kurtarmağa çalıştığını söylüyordu.)bu açıdan bakılırsa Padişahla Ankara’dakiler arasındaki, keskin – uyuşmaz çekişme, Osmanlılığın daha bu yıllarda tehlikeye düşürülmesinden - bazı ön anlaşmaların sezilmesinden – çıkmıştır. Böylece İngilizlerle fikir ve amaç birliği yapanlar padişahı, İngilizcilikle suçlamışlar, tıpkı 31 Mart’ı kendileri hazırlayıp Abdülhamit’e mal edenler gibi.- Ali Kemal’i linç ettirerek ve el altından Vahdettin’i hayatınız tehlikede aynı sonuca uğrayacaksınız diyerek Padişah’ı İngilizler’ sığınmaya zorlamışlardır. Bu zorlayış, İngiliz işbirlikçilerinin iz örtmesidir.
- ‘Padişah’ı ve Halife’yi kurtaracağız.’ diye yola çıkanlar, bu lafı isterlerse geçici durumu kurtarmak, çevrelerine adam toplamak için yalandan da söyleseler ancak Padişahlıkla halifelige varabilirler. Çünkü sosyal gidişte ayıya dayı demek yoktur.¹³⁶⁵

Yazarın, Atatürk’ün dış güçlerle olduğunu iddia ettiği ilişkiler bütünü olarak bu maddeleri kabul etmek mümkündür. *Notlar*’ında değişik yerlerde bu konuda birçok değerlendirmeye yer veren yazar, özellikle dış güçlerin Atatürk’e Osmanlılık misyonunun bir daha ortaya çıkmamasını garantileyecek politikalar konusunda baskı yaptıkları, hatta yönlendirdikleri inancındadır. ‘Mustafa Kemal’in tarihsel ödevi, son yenileştirmeye, - Belki de tarih ve dil tezleriyle- beraber bitmiştir. Ondan sonraki yaşayışı semboliktir.’¹³⁶⁶ şeklindeki

¹³⁶⁵ a.g.e., s. 197 - 198

¹³⁶⁶ a.g.e., s. 166

değerlendirmesiyle Osmanlılığın hemen her alanda ortadan kaldırılmasıyla Atatürk üzerindeki dış etkilerin de kalktığını, bu noktada Atatürk'ün dış güçlerle olan ilişkisinin bittiğini belirtir.

Kemal Tahir, dış güçlerin Atatürk'ü ve arkadaşlarını, Rusya'ya karşı tampon görevi görmeleri sebebiyle 'tuttukları' inancındadır. Batılılar tarafından Osmanlı misyonuna olan düşmanlık ve Osmanlılığın yerine bir tampon devlete ihtiyaç duyulması sebebiyle Anadolu'nun parçalanmadan kalmasının zaruri olduğunu ifade eden yazar, bu hususta dış güçlerle Atatürk arasında şu şekil bir anlaşmanın gerçekleştiğini iddia eder:*

Türkiye'nin bu tampon ödevini gerek emperyalistlere, gerek Bolşeviklere ilerde zarar veremeyecek bir hale getirilmesi için Osmanlı İmparatorluğu ile İslam Halifeliğinin ortadan kaldırılması da şarttı. Bunu, emperyalistler, kendileri Hristiyan güçlerle yapmayı, İslam sömürgelerine karşı uygun bulmadılar. İçerden bu işi kıvıracak adam aradılar. Mustafa Kemal ve arkadaşları buna hemen talip oldular. Bu talip oluş aslında – hele ilk zamanlar – bu Mustafa Kemal ve arkadaşları çetesi için hiçbir şeyi garanti etmiyordu. Çünkü emperyalistlerle yapılan bütün anlaşmalar gibi bu anlaşma da, şeytanla çuvala girmektir. Kahpelik emperyalizmin ahlak kurallarının ana temeli olduğu için kendi memleketine ne kadar gaddarca ihanet ederse etsin, kiralık hainler için kesin garanti hiçbir zaman söz konusu olamazdı.¹³⁶⁷

Yazar, Atatürk'ü, emperyalistlerle anlaşma imzalamakla suçlarken, bu anlaşmayla ilgili her hangi bir vesika kaydetmez. Ancak gerek bu değerlendirmesine dayanak oluşturma noktasında gerekse başka iddia ve değerlendirmelerine dayanak oluşturma noktasında yazarın şu düşünme biçimini saymak mümkündür.

Atatürk hakkında dile getirilen iddialarla ilgili vesika kaydetmeyen yazar, vesika üzerinde yorum yapmaktan ziyade, meydana gelen olaylardan çıkarımlarda bulunur. Sadece, Rıza Nur'dan alıntı yaptığı,¹³⁶⁸ 'Mustafa Kemal bana (*Rıza Nur'a*) 'Trakya'dan ve İstanbul'dan, çok direnirlerse vazgeçin' diye, Lozan'a giderken bana direktif verdi.'¹³⁶⁹ şeklindeki birkaç yazılı kaynak hariç, iddialarının tamamına yakını Milli Mücadele'nin ve kurulan Cumhuriyet'in milletler muvazenesinde kimlere ne şekilde yaradığı durumundan hareketle temellendirir.

* Yazarın bu konudaki benzer değerlendirmeleri için bkz. Notlar 8, s. 197; Notlar 8, s. 349

¹³⁶⁷ Notlar 12, s. 263

¹³⁶⁸ Yazar, kaynağın künyesini belirtmez.

¹³⁶⁹ Notlar 12, s. 194

Halit Refiğ, Kemal Tahir'in Atatürk'le ilgili olumsuz kanaatler beslemesinin 1938'de tutuklanmasıyla alakalı olduğunu düşünür. Ona göre, 'Kemal Tahir'in işlemediği bir suçtan ötürü ağır bir mahkumiyet alması Atatürk'e dostça olmayan duygular beslemesi için en somut gerekçe sayılabilir.'¹³⁷⁰ Refiğ'in, bu değerlendirmesi, yazarın tutuklanmasının ilk yıllardaki hissiyatlarına tesir etmiş olsa da, Osmanlı üzerinden çözümlemelerden hareketle ulaştığı kanaatleri izahta yetersiz kalmaktadır.

Kemal Tahir'in Atatürk'le ilgili değerlendirmeleri bunlarla sınırlı değildir. Onun üzerinde durduğu bir diğer husus, Atatürk'ün çevresidir. Yazar, Atatürk'ün çevresinde toplanan insanların, Atatürk'ü kullanarak kendi çıkarlarını elde etme peşinde olduklarını ifade eder. Konuya, 'kapıyı tutma' siyasetinden hareketle yaklaşan ve sonraki değerlendirmelerinde bu konuda değişik bir tavra gitmeyen yazar, kapıdan uzağa düşenlerin Atatürk'ü kullanarak kapıyı tuttuklarını, daha sonra da onu tabu haline getirerek bu tutma işini kuvvetlendirerek devam ettiklerini şu ifadelerle belirtir:

Mustafa Kemal, Anadolu zaferi sonunda kurulan yeni idarede yalnız tabu olarak kullanılabilirdi. Nitekim halk, Mustafa Kemal'in kişiliğini kabul etmiş, kurduğu idareyi kesinlikle kabul etmemiştir. Buna karşı idareci kadrolar Mustafa Kemal'i halkı idare için tabu olarak kabul etmişler fakat gerçek şefliğini kesinlikle kabullenmemişler, ilk fırsatta kendi gerçek şeflerini – İsmet Paşa'yı – bulmuşlar sonuna kadar da tutmuşlardır.¹³⁷¹

Yazara göre, 'kapıyı tutanlar', Atatürk'ü bir korku unsuru olarak halk nezdinde inşa etmişler, bu sayede kendi işlerini yürütüşlerdir. Kemal Tahir'in bu konudaki en büyük iddiası, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, 1950'lere kadar Atatürk'ü tutmadığı, onun uygulamaya çalıştığı politikaları kabul etmediği, sadece onu tabu olarak kullanıp İsmet Paşa önderliğinde oluşturulan sistemi yürüttüğü şeklindedir. Nitekim yazar, Cumhuriyet devrimleri olarak gerçekleştirilen inkılapların büyük oranda Atatürk dışında ve Atatürk'e rağmen kurulan bu sistemin daha sağlıklı işlemesine yaradığı inancındadır.¹³⁷²

Kemal Tahir, *Notlar*'ının haricinde kurgusal eserlerinde de Atatürk'e değinmiştir. Eserlerinde arka plandaki kahramanlardan biri olarak yer alan Atatürk, daha ziyade başkalarının konuşmalarıyla söz konusu edilir. *Yorgun Savaşçı*, *Kurt Kanunu*, *Yol Ayrımı* gibi romanlarda Atatürk ya da romanlardaki ifade biçimiyle 'Sarı Paşa' başkalarının anlatımıyla

¹³⁷⁰ Halit Refiğ, 'Atatürk ve Kemal Tahir', *Hürriyet Gösteri*, Mart 1981, s. 4

¹³⁷¹ Notlar 9, s. 206

¹³⁷² Notlar 12, s. 136. Ayrıca yazarın bu konudaki benzer değerlendirmeleri için bkz. Notlar 12, s. 128, Notlar 9, s. 206

vardır. Sadece *Yorgun Savaşçı*'da Bursa'da bulunan Cemil ile Atatürk arasında bir telefon görüşmesinde Atatürk aktif olarak yer alır. Diğer kısımların hepsinde anlatılan, bahsedilen kahramandır. Kemal Tahir kurgusal eserlerinde Atatürk'e yaklaşımını *Notlar*'ında ortaya koyduğu değerlendirmeler çerçevesinde yapar. Ancak romanlarını daha ziyade üçüncü dönemi diye adlandırdığımız yıllarda yazması sebebiyle kurgusal olarak sadece üçüncü dönemine örnek olacak yaklaşımlarda bulunur. 1936 öncesinde yazdığı mektuplarda da birinci dönemin izlerini sürmek mümkündür.

Yazarın Kemalizm'le ilgili değerlendirmeleri de Atatürk'le ilgili değerlendirmeleriyle paraleldir.

Kemalizm - Kemalistler

Kemal Tahir, Kemalizm'i Osmanlı'yla çok ciddi olarak uğraşmaya başladığı yıllara kadar, büyük ve Türkiye için önemli teklifleri olan bir düşünce disiplini olarak görür.¹³⁷³ 'Boşuna debelenmekten kurtulmak istiyorsak, yakın tarihten ders alarak, Kemalizm'e bir başka açıdan bakacağız, Cumhuriyetçiliği, laikliği, milliyetçiliği, hele halkçılığı, devletçiliği, inkılapçılığı batdakilerin dışında anlamlayacağız. Atatürk'ün izinde kalmaktan, yan yerinde saymaktan vazgeçip, onun varabildiği çizgiden ileriyle atılarak, gösterdiği hedefe kısa yoldan erişmeye çalışacağız. Kemalizm'in önemi, milletçe gösterilen yüzeli yıllık ağır fedakarlıkların, çok pahalıya ödenen denemelerin biriktirdiği bir sezgi ve şuur toplamıdır.'¹³⁷⁴ şeklindeki cümleleriyle ortaya koyduğu yaklaşımlarında yazar, Kemalizm'in özellikle Batı dışı bir yaşam biçimine ve dünya tasavvuruna imkan verişini öne çıkarttığı görülmektedir.¹³⁷⁵ Bu doğrultuda başka bir notunda Kemalizm'i, 'tarihten gelen özel şartlarımıza uygun bir düşünce temeli' olarak gören yazar¹³⁷⁶, bu yıllarda Kemalizm'in hakkıyla hayata geçirilemeyişi, 'Kemalistler'e bağlar. Ona göre Kemalistler, Tanzimat'ta beri Türk aydınının içine düştüğü en büyük hata olan 'Batıdan kalıp aktarma' çabasına girişmişler, Kemalizm'in sunduğu imkanları kullanamamışlardır. Bu sebeple Kemalizm, Türk halkıyla sağlam ve sağlıklı bir ilişki kuramamıştır. Oysaki bu potansiyele sahiptir. Kemal Tahir, Kemalizm'le ilgili fikirlerinin ilk evresinde, Atatürk'ün ortaya koyduğu biçimiyle, onun fikirlerinin oluşturduğu temel üzerine yükselen Kemalizm'i, yerel gerçeklere imkan tanınması

¹³⁷³ Kemalizm'in Türkiye'nin siyasî ve sosyal tarihinde icra ettiği fonksiyonları ortaya koyan çok önemli çalışmalar için bkz. (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

¹³⁷⁴ Notlar 11, s. 39

¹³⁷⁵ Alındığı tarih belli olmayan bu not muhtemelen 1950'lerin ortalarında kaydedilmiş olmalıdır. Çünkü bu yıllarda yazar, yerliliğe gittikçe artan bir vurgu yapmaktadır. Ona göre Kemalizm milliyetçilikten laikliğe uzanan geniş düşünce disiplinlerini ve ideolojileri kendi toplum gerçeklerine özgü bir biçimde tanıma ve tanımlama imkanı sunmaktadır.

¹³⁷⁶ Notlar 11, s. 38, Benzer bir değerlendirme için bkz. Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 125

bakımından önemli bulur. Ancak Kemalizm'i temsil eden Kemalist aydın kadronun, Kemalizm'in bu imkanlarını kullanamadığını iddia eder. Yazar, Kemalizm'le ilgili düşüncelerinin ikinci evresinde ise Kemalizm'i, birinci evrede olumlu yönleri olarak kaydettiği hususlardan hareketle, yerel olmamak ithamıyla, çok ciddi eleştirilere tabi tutar.

Kemalizm'i, Fransız ihtilaliyle mukayese ederek ele alan yazar, bu düşüncede bir devrimi gerçekleştirebilecek güç ve iradeyi bulamaz. Bu noktada Kemalizm'i, 'pasif bir dünya görüşü' olarak niteleyen yazar, bu iddiasını şu temeller üzerine bina eder:

Kemalizm, Fransız İhtilali'nde olduğu gibi, kendisinden önce var olan, moral ve madde değerlerini toptan inkar etmediği gibi, onları bilim açısından inceden inceye eleştirmeyi de gerekli saymamıştır. Kemalizm'in boğuşması, hiçbir zaman, hiçbir düşünce ve müesseseyle, onun gerçeğine varmak için olmamış, bu boğuşmada, Kemalizm, eski müesseselerle fikirlerin kendisini sadece kabullenmelerini istemiş, bütün pasif davranışlar karşısında tenbel bir memnunlukla uyuşmaya gitmiştir.¹³⁷⁷

Kemal Tahir için bir düşüncenin veya bir hareketin önemi, değişimi ne derece başarabildiği hususu ile doğrudan ilgilidir. Bu tezden hareketle Kemalizm'e bakan yazar, Kemalizm'in değiştirme çabası içerisinde olmak yerine, kendini kabul ettirme çabası içerisinde olduğunu, bu sebeple Kemalizm'in tam anlamıyla devrimci olmadığını iddia eder. Yazara göre Kemalizm'in bu uygulamaları içerisinde herhangi ciddi bir değişim gerçekleşmemekte, sadece hükümrân olan güç değişmektedir.*

Kemal Tahir, Kemalizm'le ilgili bu değerlendirmelerinin dışında, bu düşünce akımının ve siyaset biçiminin kapitalist güçlere imkan tanıyan ekonomi politikalarını da eleştirir. Bu bağlamda özellikle Cumhuriyet döneminde bir devlet politikası haline gelen burjuva yetiştirme meselesi üzerinde duran yazar, Kemalizm'in '1923'ten 1962'ye kadar (*notu aldığı yıl*) sadece kapitalizmin doğup kökleşmesine çabaladığını' iddia eder.¹³⁷⁸ Bu anlamda Kemalistleri, 'emperyalist ajanlar' olarak gören yazar, Kemalistlerin de, kendilerini 'sosyalist ajan' olarak görebileceğini de belirterek 1971'de aldığı bir notla Kemalizm'in teklif ettiği politikaların, bu politikaların kapitalizme hizmet etmesi sebebiyle, 'gericilik' olduğunu ve artık geriye dönmenin mümkün olmadığını dile getirir.¹³⁷⁹

¹³⁷⁷ Notlar 12, s. 113

* Yazarın bu yöndeki başka değerlendirmeleri için bkz. a.g.e., s. 34, 135, 169

¹³⁷⁸ a.g.e., s. 74

¹³⁷⁹ a.g.e., s. 276

III.2.2.4. Cumhuriyet Döneminin Diğer Siyasî Liderleri

Kemal Tahir, Atatürk dışında Cumhuriyet dönemi siyasî hayatında etkili olmuş bazı isimler hakkında da değerlendirmelerde bulunur. Bunların başta geleni İsmet İnönü'dür..

İsmet İnönü

Yukarıda yazarın Atatürk'le ilgili değerlendirmelerine yer verildiğinde görüldüğü üzere o, İsmet Paşa'yı büyük oranda Atatürk'le mukayeseli olarak ele alır. Bu anlamda Atatürk'le ilgili fikirlerinde gözlemlenen değişim büyük oranda İsmet İnönü'yle alakalı olarak da gözlemlenir. Ancak Atatürk hakkında dile getirdiği iddialara benzer iddiaları İsmet İnönü için kullanmaz. İsmet İnönü, daha ziyade, Türk tarihi içerisinde devlet adamı olarak tuttuğu yer ve halkla kurduğu ilişki bakımından söz konusu edilir.

Kemal Tahir, Atatürk'ü büyük bir devlet adamı ve stratejist saydığı dönemde İsmet İnönü'yü de aynı kapsamda değerlendirir. Ona göre İsmet İnönü de büyük bir devlet adamı olarak Atatürk'le dünyada nadir görülen bir 'bütün'ü oluşturmaktadırlar. Öyle ki yazar, tarihsel yasalara göre bütünüyle batması gereken bir İmparatorluğu İsmet İnönü'nün yaşattığını, bunun da dünya tarihinde örneksiz bir hal olduğunu ifade eder.¹³⁸⁰ Bu sebeple İsmet Paşa, 'büyük bir devlet adamı'dır.¹³⁸¹ Yazarın, İsmet İnönü hakkında bu şekildeki değerlendirmeleri, Atatürk'le ilgili fikirlerinin değişimine paralel olarak değişir.

Yazar tarafından İsmet İnönü'ye yöneltilen en büyük eleştiri, halk için çalışmadığı iddiasında toplanmaktadır. Yazara göre İsmet İnönü, klasik bir Osmanlı devlet adamıdır. Uyanık, milleti nasıl idare edeceğini bilen ve bu idare içerisinde milleti ne ölür ne de yaşar bir halde bırakarak kendi işlerini yürüten bir devlet adamıdır İsmet İnönü. Bu anlamda tümüyle halktan kopmadığını da belirten yazar, İsmet İnönü'nün 'halka rağmen halktan yana' siyaset güderken bir Osmanlı olduğu halde, Atatürk 'halka rağmen ama halka karşı' siyaset güden bir Osmanlıdır. Yazar, İsmet İnönü'nün 'halkçılığı' şu ifadelerle ortaya koyar:

İsmet Paşa'nın halkçılığı, bütün Osmanlı tarihi boyunca Osmanlılıkta görülen ve en kesim biçimini Adalet Fermanlarında bulan, Osmanlı'nın reaya karşısında duyduğu acıma ve patlatacak kadar bunaltmama ölçüsüyle halkçıdır. O'nu halktan ayıran ana çizgi de, halkın en az yediyüzyıllık iç güdüsüyle Paşa'nın kendisini böyle sevdiğini sezmesinin çizdiği çizgidir.¹³⁸²

¹³⁸⁰ a.g.e., s. 124

¹³⁸¹ a.g.e., s. 166

¹³⁸² a.g.e., s. 124- 125

İsmet Paşa'nın Osmanlılıktan gelen bu devlet adamlığı, onun halk üzerinde kuvvetli bir hükümdarlık kurmasına, halka hürriyet (demokrasi) vermesine rağmen, halk tarafından benimsenmemesini ise, yine Osmanlı devlet adamlığında olması gereken 'anlayış ve şefkati şahsında barındırmaması'na bağlar.¹³⁸³

Kemal Tahir'in İsmet Paşa ile ilgili değindiği bir diğer husus, onun devrimci olup olmadığıdır. İsmet Paşa'da devrimci bir kimlik olmadığını, Kemalizm'de olduğu gibi toplumu değiştirmek yerine, toplumdan kendi iktidarını benimseme politikasını ve amacını güttüğünü ifade eder. Ona göre İsmet Paşa, 'devrimci atılganlıklardan çok, toplumdaki oluşları kollar.'¹³⁸⁴ Bu bakımdan sabit bir devlet fikrine bağlılık gösteren İsmet Paşa, kişilerle ilişkisinde de devlet anlayışına yaklaşıp yaklaşmamalarına göre tavır geliştirir. Yazar, İsmet Paşa'nın şahsıyla ilgili bu değerlendirmelerin haricinde fazlaca bir değerlendirmede bulunmaz. Bunun sebebi olarak şu hususu düşünmek mümkündür: Kemal Tahir, İsmet Paşa'yı şahsından ziyade Cumhuriyet döneminde uygulanan politikalar ve gerçekleştirilen devrimler üzerinden eleştiri yolunu tercih eder. Öyle ki yukarıda Cumhuriyet dönemi devrimleriyle ilgili kaydedilen eleştirilerin tamamına yakınının İsmet İnönü için de yapılmış olduğunu kabul etmek mümkündür. Çünkü ona göre bu devrimler Kemalist politikaların ürünüydü. Kemalizm'i de büyük oranda şekillendiren İsmet İnönü ve arkadaşlarıydı.

İnönü'yle ilgili olarak dış güçler meselesine değinmemesini, Atatürk'le ilgili yaptığı değerlendirmelerde dile getirdiği iddialara onun çevresini de katmasına bağlamak mümkündür. Yazarın İnönü üzerine yaptığı değerlendirmelerin arka planına bakıldığında, Atatürk'le ilgili değerlendirmelerde görülen tarihçi hassasiyetinden ziyade bir politika yorumcusu tavrının ağır bastığı gözlemlenir. Geliştirilen eleştirel tavrın sebebi olarak buraya kadar kaydedilen gerekçelerin dışında, yazarın *Notlar*'ında bir dipnot olarak kaydettiği şu husus önemli ip ucu vermektedir:

‘Ben İsmet İnönü’nün Milli Şef olduğu devride, tam onbir yıl haksız olarak hapiste yattım. Bu yazılarımın bu açıdan değerlendirilmesini isterim.’¹³⁸⁵

Yazarın dile getirdiği bu husus, gerek İnönü ile ilgili değerlendirmelerin gerekse Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerine karşı geliştirdiği reaksiyoner tavrın psikolojik arka planını ortaya koyması bakımından mühimdir. Yazarın vesikaya dayanmayan, özellikle İsmet Paşa hakkındaki değerlendirmelerini bir de bu noktadan değerlendirmek gerekir. Bu ifadenin

¹³⁸³ a.g.e., s. 130

¹³⁸⁴ a.g.e., s. 40 - 41

¹³⁸⁵ a.g.e., s. 40

Atatürk hakkındaki değerlendirmeler için açıklayıcılığı ise İsmet İnönü hakkında olduğu kadar değildir. Çünkü Kemal Tahir, Cumhuriyet döneminde uygulanan politikalardan Atatürk'ten ziyade İsmet İnönü'yü mesul tutar.

Notlar'ının dışında, kurgusal eserlerinde, İnönü'yü, önemli bir kahraman olarak görmeyiz. İnönü, daha ziyade konu münasebetiyle kendisinden bahsedilen figüratif bir kahraman olarak yer alır.

Adnan Menderes - Süleyman Demirel

Kemal Tahir'in yaşadığı süreç içerisinde Türkiye'de hükümette bulunmuş diğer iki isim, Adnan Menderes ve Süleyman Demirel'dir. 1950 -1960 arası Türk siyasetine yön veren Adnan Menderes'i Kemal Tahir, İsmet İnönü'den daha çok devletçi sayar. Menderes'in uyguladığı politikaları doğulu devlet yapısı içerisinde 'devlet kurtarma ya da bir yeni devlet kurma davranışı' olarak gören yazar, girilen bu hareketlerin iktisat temelli bir değişim çabası olmadığından dolayı, başarısızlıkla sonuçlanacağı inancındadır.¹³⁸⁶

Yazarın hayatının son yıllarında Türk siyasî hayatında Adalet Partisi vasıtasıyla yeni bir isim olarak ortaya çıkan Demirel'i, Demirel'in önem verdiği köy politikaları çerçevesinde ele alır. Yaptığı şu değerlendirmede, hem Demirel'in, kendince, önemini ortaya koyar, hem de Adnan Menderes'ten farkını dile getirir:

Radyoda dinlediğimiz, meydanlarda gidip dinlemediğim, şimdi çok özlüyorum, Demirel, bence Türk politik hayatına ilk defa giren gerçek köylülüğü, gerçekten büyük bir ustalık ve kendisine yeter bilgiyle temsil edebilecek güçtedir. (Demirel'in köylülüğünü, Adnan Menderes'in ağalığından gelen ve daha çok kasaba çelebiliğine yakın toprak sahipliği ile katiyen karıştırmamak lazımdır.)¹³⁸⁷

Kemal Tahir'e göre Demirel, Türkiye'de uygulanması gereken köy politikalarını siyasî arenaya taşıyacak güçte bir insandır. Bu bakımdan Demirel'in politikalarını destekler görünmektedir. Yazarın gerek Menderes üzerine gerekse Demirel üzerine fazlaca değerlendirmesinin bulunmamasını, günlük siyasetle yakından alakadar olmamasına bağlamak mümkündür. Atatürk ve İnönü hakkında yaptığı değerlendirmelerin büyük oranda tarihî hadiseler üzerine kurulmuş olması da yazarın tarihe bağlılığını ortaya koyar.

¹³⁸⁶ Notlar 10, s. 294

¹³⁸⁷ Notlar 12, s. 148

III.2.2.5. Cumhuriyet Döneminde Siyasî Yapılar ve Siyasî Hareketler

Kemal Tahir, Cumhuriyet dönemi üzerinde yaptığı değerlendirmelerde, yukarıda dile getirildiği gibi, günlük siyaset üzerinde fazlaca durmamaktadır. Ancak yaşadığı dönemde gerçekleşen ve Türk toplumunun tarihsel gerçekleriyle ilgili ve ilişkili olaylar üzerinde durarak, geniş bir tarihsel perspektifte çözümlemelerde bulunur. Bu kapsamda Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti gibi dönemin siyasi yapılanmalarının yanı sıra 1960 ihtilali, tek parti dönemi gibi önemli siyasî dönemler üzerinde durur. Bunların yanı sıra parti kavramı üzerinde de duran ve partinin nasıl olması gerektiğini belirten yazar, Türkiye’de siyasî değişimlerin nasıl gerçekleştiği konusunda da çözümlemeler yapar.

Türkiye’de Siyasetin İşleyişi – İhtilaller

Kemal Tahir, yukarıda çizdiği çerçevenin yanı sıra bu işin Türkiye’de nasıl gerçekleştiği meselesine de değinir. Bu kapsamda yazarın Türkiye’deki siyasî yapı ve hükümet değişimleri üzerine yaptığı çözümlemelerde sık sık kullandığı ‘memur devlet’ kavramını kullandığı görülmektedir. Bilindiği gibi bu anlayışta iki grup vardır. Bunlardan birincisi kapıdan uzağa düşenlerden, diğeri ise kapıyı tutanlardan oluşmaktadır. Osmanlı’da idarî yapı bu şekilde oluştuğu gibi, yazara göre, aynı durum Cumhuriyet’te de devam etmiştir. Kemal Tahir, Cumhuriyet dönemindeki hali şu şekilde ortaya koyar:

Kapıdan, sürülenlerle, kapıdan değerlerinin karşılayacak kadar pay alamadıklarını sananlar korkmadıkları ölçüde, hürriyet, adalet, müsavat, yoksul kitlelere rahat yaşama, iktisadî bozukluklara acele çare, kara bilgisizliğe okuma vasıtaları, vergilerde indirim isterler. Kapıdakilerin kendilerinden biraz önce istediklerinin hepsini istemeye kalkarlar. Aynı sözlerle aynı polis ve terör metotlarıyla karşılanırlar. Alt yapıda ve üst yapıda kişilerden başka hiçbir şey değişmemiş olduğu, kişiler de kişilikleriyle tıpatıp aynı kaldıkları için, hiçbir şey değişmeden – pardon kahvelerde asıl resimlerden başka, hiçbir şey değişmeden – çekişme süre gider.¹³⁸⁸

Yazara göre, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devam eden idarî yapıda değişen sadece satıhtaki bir takım şekillerdir. İşin ruhu adına herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Osmanlı’da olduğu gibi Cumhuriyet’te de amaç, devleti ele geçirip devletin nimetleri üzerinden hayat sürmektir. Yazar, bu amacın C.H.P. ve D.P. gibi iki farklı zihniyet üzerine kurulmuş gibi gözükken yapı için aynı olduğunu, bu bakımdan iki parti arasında bir fark

¹³⁸⁸ Notlar 12, s. 40, 51

olmadığını ifade eder. Ona göre, ‘Halk Partisi’yle Demokrat Parti’yi tutanlar, ayrı ve halkı kurtaracak bir dünya görüşü arayacak yerde, doğrudan doğruya devleti ele geçirmeyi amaç edinmişler, umdukları maddî – manevî rahatlığı üretimde değil, ele geçirecekleri devletin vereceği nimetlerde aramışlardır... Bu sebeple bu iki gurup da, parti olarak örgütlenip bu örgütlerini fikir bakımından eğitmeyi düşünmemekte, biricik, işe yarar örgüt olarak devleti (hükümet örgütünü) göz önünde tutmaktadır. (Bu açıdan alınırsa, dört yılda bir sandık başına gidip oy atması, Anadolu hakları için batı anlamında politize olmak sayılmaz.) (nitekim iki Parti’nin de, Ocak – Bucak örgütlerinden kolayca vazgeçmeleri organizasyon anlayışındaki bu uygunlukları ve benzerlikleridir)’¹³⁸⁹

İki parti arasındaki bu zihniyet benzerlikleri Türkiye’nin siyasî hayatına hakim olan bakışı ortaya koymaktadır. Cumhuriyet’in oluşumundan günümüze uzanan dönemde Türkiye’deki parti yapılanmaları ve iktidar mücadelelerine bakıldığında yazarın çözümlemesinin büyük oranda isabetli olduğu görülmektedir. Yazarın burada hareket noktası, siyaset kurumunun, alt yapı üzerine bina edilmemiş üst yapı olarak oluşmasıdır. Gerek Osmanlı toplumunda, gerekse Cumhuriyet döneminde siyasî hareketler, alt yapının şekillendirdiği bir zihniyet üzerine değil de, kişilerin kendi çıkarları çerçevesinde düşündükleri bir yapı ekseninde gelişmiştir.

Parti Kavramı ve Partiler

Kemal Tahir, siyasî partinin nasıl olması gerektiği üzerine düşünürken sosyalist bir bakış açısıyla meseleye yaklaşır ve sosyalist bir partinin hangi temeller üzerine yükseldiğini şu ifadelerle dile getirir:

Parti, bir birlik halinde bağlanmış teşkilatların yekundur. Parti, amele sınıfının öyle bir teşkilatıdır ki burada birçok mahalli, hususi, merkezî ve umumî teşkilatlar bir kül, bir vahdet halindedir. Bizim partimiz, amele sınıfının kurtuluşu için ileri şuurulu mücahitlerin meydana getirdikleri birliktir.¹³⁹⁰

Sosyolojik anlamda cemaat şeklinde örgülenmiş ve örgütlenmiş sosyalist partide, farklılıklar ve benzerlikler ahenkli bir birliktelik oluşturmaktadır. Yazarın partiyle ilgili bu tanımlaması ve çizdiği çerçeve, onun C.H.P’ye ve D.P.’ye yaklaşımında önemli bir kıstastır. Bu partiler hakkındaki eleştirilerinde yukarıdaki tanımlamanın etkisi görülmektedir. Bu tanım ve çerçeve, yazarın siyasete bakışını da ortaya koyması bakımından önemlidir.

¹³⁸⁹ a.g.e., s. 37 - 38

¹³⁹⁰ Notlar 6, 237

Kemal Tahir, C.H.P. ve D.P. hakkında bazı özel değerlendirmelerde de bulunur. Birkaç örnekle sınırlı bu değerlendirmelerde yazar, bu partilere, Türkiye'nin siyasî hayatında icra ettikleri roller bakımından yaklaşır. C.H.P. ve D.P.'nin dışında İşçi Partisi hakkında da değerlendirme yapar. Söz konusu üç partiyi özde, teorisiz olma bakımından, benzer bulur.

C.H.P.'yi daha ziyade tek parti dönemi çerçevesinde ele alır. Tek parti dönemi için yaptığı ağır eleştirilerden bu dönemin hakim gücü C.H.P. de nasibini alır. Tek parti dönemini şu ifadeleriyle tasvir eder.

1925'te memleketi baskı altına almak, Cumhuriyet'i despotluğa çevirerek demokrasiden uzaklaşmak için _ İngilizlerin izniyle – Kürt İsyanını oyun olarak çıkarmak, yeniden İstiklal Mahkemeleri Türkiye demokrasisinin üstüne çökertilerek 1945 yılına kadar 20 yıllık rezil bir istibdat çağı, millet ve memleket aleyhine bir avuç haydudun kesesini doldurmak için sürdürülmüştü.¹³⁹¹

Bu ifadeler, yazarın tek parti dönemini bir istibdat dönemi olarak gördüğünü, bunun uzantısı olarak Cumhuriyet Halk Fırkası'nı, bu istibdatı yürüten yapılanma olarak kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Kemal Tahir, C.H.P.'yi kapıyı tutan ve her geçen gün cebini şişiren bir kurum olarak görmektedir. Ona göre C.H.P., yeni kurulan bir ülkede ciddi değişimleri yaşatacak bir devrimci karakter ve mahiyetten uzaktır. Bu doğrultuda, 'Altıokun hiç birisi orijinal değildir. Eğer düşünmekle yapabilmek arasındaki sıkı ilinti göz önünde tutulursa.'¹³⁹² değerlendirmesini yapan yazar, C.H.P.'nin ilke olarak ortaya koyduğu düşünceleri, sağlam bir temele dayanmayan üst yapıda şekillenmiş, alt yapıyı oluşturan toplumsal gerçeklerle bağlantı kuramamış temenniler olarak niteler.

Kemal Tahir'e göre Demokrat Parti, Türkiye'de yüz yıllardır var olan siyasî kavgaların temel hususiyetlerini taşıyan bir partidir. Bu bakımdan Türkiye adına orijinal her hangi bir teklifi yoktur ama özellikle kendinden önce uygulanan bazı politikalara son vermesi bakımından önemlidir. 'Gösterdiği bütün ters davranışlara, şüursuzluklara rağmen, 1946'da başlayan ve 1908 Hürriyet İtilaf hareketinin devamı olan Demokrat Parti topluluğu, var oluşuyla yukarıdan beri anlatılmaya çalışılan gerçek durumun şüura çıkıp aydınlanmasını sağlamıştır.'¹³⁹³ ifadeleriyle, Demokrat Parti hakkındaki kanaatlerini ortaya koyan yazar, partiyle ilgili bu değerlendirmesinde iki noktayı öne çıkarmaktadır:

¹³⁹¹ Notlar 12, s. 287

¹³⁹² Notlar 10, s. 152

¹³⁹³ Notlar 12, s. 143

1) Bu hareketi, II. Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkan muhalefet hareketi Hürriyet İtilaf partisine bağlar. Yazarın İttihatçılar hakkındaki genelde olumsuz değerlendirmeleri göz önüne alındığında, bu muhalefet hareketini önemli gördüğü düşünülebilir.

2) Bu hareket, ‘bir durumun ortaya çıkmasına’ hizmet etmesi bakımından önemlidir. Yazar, kaydedilen bu değerlendirmesinin devam eden kısmında, ortaya çıkan bu durumu, Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanan katı ve yanlış devletçi politikaların bırakılması olarak görür. Kemal Tahir, Demokrat Parti’nin burjuva yetiştirme, bunun için liberal politikalara önem verme düşüncelerini şiddetle eleştirmekle beraber, uygulamadaki bir yanlışa son vermesi bakımından önemli bulur. Bu bakımdan yazarın yukarıdaki değerlendirmesini Demokrat Parti’yi takdir etmekten öte, önceki dönemlere oranla ehven-i şer olarak gördüğü şeklinde düşünmek mümkündür.

Yazarın Cumhuriyet dönemi bağlamında üzerinde durduğu üçüncü parti, İşçi Partisi’dir. 1960’lı yıllarda Millet Meclisi’ne milletvekili göndermeyi başaran, tarihinde Türkiye’de en yüksek oyu alan İşçi Partisi, 1960’lı yıllarda sosyalist çevrelerce önemle tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalarda, özellikle İşçi Partisi’nin bir devrime giden yolda hangi fonksiyonları yüklenip yüklenemeyeceği konusu öne çıkmıştır. Bu çerçevede bazı yazarlar, İşçi Partisi’nin siyaset vasıtasıyla devrime gidebileceğini düşünürken, Kemal Tahir gibi bazı aydınlar da bu partinin alt yapıdan, sosyalist teoriden yoksun olduğunu dile getirerek parti politikalarını eleştirmişlerdir.

Kemal Tahir’in İşçi Partisi’ne yönelik en büyük eleştirisi ‘memleket gerçekleriyle ilişki kurulamamış’ olması noktasındadır. Ona göre bu parti ne Marksizm’in ilkeleri doğrultusunda ne de Türkiye’nin yerel şartları doğrultusunda şekillenmiş bir yapılanmadır; büyük oranda, diğer partilerde olduğu gibi, kapıyı ele geçirmeyi hedef edinmiş bir kitlenin hareketidir. Gerçek bir sosyalist karakterden yoksundur:

Ben, yakından ilgilenmediğim halde, İşçi Partisi’ni de başından beri ciddiye almadım. Çünkü memleket şartlarını, işçi şartlarını bildiğim gibi, ilk kurucuları meydana getiren sendikacı (!) takımının sonrası bunların başlarına getirdikleri sosyalist takımın kişisel gerçeklerini de biliyorum. Bu şartların bu partiyi er geç getirip bu çukura düşüreceğini ve orada debelendireceğini bilmek için keramet sahibi olmağa lüzum yoktu. Yurt ve insan gerçeklerimizi sosyalist bilimin ölçüleriyle ölçüp biçmek, kabaca tartmak yeterdi. Bu partici takımın sosyalist idarecileri bugün çıkardıkları ileri bir dergide, bir iş gibi 1945’lerde maskara olmuş bir meseleyi, hiçbir inceleme,

eleştirmeden geçirmeksizin, olduğu gibi yüceltmeye çalışıyorsa, ömürlerinde tuttıkları bütün işlerde yitmiş yüzdeyüz yenilgiye uğradıklarının, neden utanılacak durumlara düştüklerinin gerçeğini ancak farkına varmadıkları için açıklamış oluyolar.

Tek adam çağı çoktan geçmiştir. Hele tek adamların karşı sistemleri uzun boylu – 22 Enstitü kurana kadar – aldatabileceklerini düşünmek ancak klinik hastaların kafalarında rastlanır bir akıl hastalığı belirtisidir. Kaldı ki kandırmak, aldatmak, komploya getirmek kelimelerinin sosyalist sözlüklerde, anlamları değil, kelime olarak varlıkları bile düşünülmemeli! Başarı sağlayacakları ihtimalini ileri sürmek ise, sosyalizm ile en azından Nasyonel Sosyalizm'i birbirinden ayırtedememek olur.¹³⁹⁴

Kemal Tahir'in İşçi Partisi'ne yönelik sıraladığı eleştiriler, 'genel' Türk solu için yaptığı eleştirilerle örtüşür. 'Genel' Türk solunun, yazar açısından, ilk vasfı olan teorisizlik, topluma dayanmama, belli heveslerin saikiyle bir şeyler yapma, ne Türk toplum gerçekleriyle, ne de Marksist ilkelerle uyuşan yöntemler kullanma gibi temel çelişki ve yanılgılar, İşçi Partisi için de geçerlidir. Bu bakımdan Kemal Tahir, İşçi Parti'sinin başarıya ulaşabilmesini mümkün görmemektedir.

Kemal Tahir'in, Cumhuriyet dönemi siyasî hayatıyla ilgili değindiği diğer bir mesele, Türkiye'de gerçekleştirilen ihtilaller ve bunlara örnek olarak 27 Mayıs 1960 ihtilalidir.

Yazar, ihtilalleri de cunta olaylarını da Doğulu devlet yapısında olan kapıyı ele geçirme gayreti içerisinde mütalaa eder. Ancak bu gayreti, Türkiye'deki örnekleri çerçevesinde, doğru bulmaz. İhtilalleri ve cunta olaylarını Türk toplum yapısında kaynaklanan 'tabii bir hadise' olarak görse de, gerçekleşme biçimlerini kabul edilemez bulur. Ona göre ihtilaller, 'Çeşitli madrabazların her onbeş yirmi yılda bir kez, vatan kurtardıklarını söyleyerek meydana getirdikleri iç kargaşalıklara, soygun kurdukları iktidar dolaylarında, fırsatı ganimet bilen bir takım başka ve daha kanbur madrabazlar, iri unvanların dokunulmazlıklarına dayanarak' gerçekleştirdikleri, çıkar hareketleridir.¹³⁹⁵ Türkiye'deki hiçbir ihtilal veya devleti ele geçirme hareketi temelden gelen bir itici gücün neticesi olarak değil, üstte, kapıdan uzak düşmüş insanların hevesleriyle gerçekleşmiştir. Bu yaparken bazı kurumlar ve unvanlar kullanılmıştır.

¹³⁹⁴ Notlar 12, s. 161

¹³⁹⁵ Notlar 10, s. 13

Ordunun siyasetle olan ilişkisine bu bağlamda değinen yazar, Türk toplumunun tarihsel özellikleri gereği, Türk ordusunun siyasetten uzak duramayacağını, bunun sebebinin de bizde sınıf idarecilerinin olmaması olduğunu belirtir.¹³⁹⁶ Cunta olaylarına, ordu – siyaset ilişkisi çerçevesinde değinen yazar, ordunun siyasete karışmamasını istemenin, ‘ben orduyu milli ordu haline gelecek şekilde eğitmedim, hem ordu dostu, dostu düşmanı bilmez.’ anlamına geleceğini ifade ederek milli orduların halk çoğunluğuyla birlikte hareket ettiklerini dile getirir. Ancak burada, bazı insanların kendi çıkarlar ile halk çoğunluğunun genel istekleri arasında bir ayrım yapan yazar, Türkiye’de halk çoğunluğu olarak bazı insanların kendi çıkarlarını dikte ettiklerini, gerçekleştirmeyi hedef haline getirdikleri düşüncelerini genel halkın istekleri gibi lanse ettiklerini dile getirerek cunta olaylarının karşısında yer alır.¹³⁹⁷ Burada şu husus, önemle belirtilmeli ki, yazar tarafsız anlamda bir cunta olayını, Türk toplumu gerçekleri kapsamında tabii hatta olması gereken bir durum olarak görür. ‘Batının sınıflı sivil sosyetelerinde bile tamamıyla önlenemeyen cunta işi, bizim gibi askerî karakter gösteren Doğulu toplumlarda, büsbütün olağan halde görülür.’ değerlendirmesini yapan yazar, ordu – siyaset ilişkisinde cunta olaylarının olabileceğini belirtir.¹³⁹⁸ Ancak bu cunta olaylarının tamamıyla belli zümrelerin kapıyı ele geçirme çabaları dahilinde şekillenmesi sebebiyle yazar açısından kabul edilebilir bir durum değildir.

Kemal Tahir, genel anlamda, 27 Mayıs ihtilaline karşıdır. Sadece, *Notlar*’ının onikinci cildine alınan bir değerlendirmesinde, bu ihtilali ‘alkışlar.’ 1950’lerde Demokrat Parti idaresinin uyguladığı liberal politikalara değindikten sonra, devletin belli kişilere peşkeş çekilmek istendiğini iddia eden yazar, ‘27 Mayıs, işte bu korkunç millî soygun gidişinin yolunu kesmiştir.’¹³⁹⁹ diyerek olumlu kanaatlerini dile getirir. Bu değerlendirmesinin devam eden kısmında, bu ihtilale karşı çıkanları, Menderes yönetiminden çıkar uman kişiler olarak görür ve eleştirir. 27 Mayıs hakkındaki bu olumlu kanaatlerini daha sonra büyük oranda değiştirir ve ihtilalin sadece satıhta bazı değişikliklere imkan verdiğini ifade eder. Bu anlamda ‘köy muhtarının mührünü öğretmene vermekle öğretmenlerin de önemli bir kısmının, mührü sahip olunca, Süleyman ya da Mustafa Kemal kesilmekle’¹⁴⁰⁰ toplumsal düzeyde bir değişimin yaşanmayacağını belirtir. Başka bir değerlendirmesinde ‘sosyalist geçinen akıldanelerimiz... birkaç teğmeni aldatmakla bu memlekette sosyalizm kurabileceklerine

¹³⁹⁶ Notlar 11, s. 222 - 223

¹³⁹⁷ a.g.e., s. 192, Notlar 10, s. 509

¹³⁹⁸ a.g.e., s. 185

¹³⁹⁹ Notlar 12, s. 26

¹⁴⁰⁰ a.g.e., s. 159

inanyorlar'¹⁴⁰¹ değerlendirmesine yer veren yazar, gerek 1960 ihtilalinin, gerekse 1971 muhtırasıyla sonuçlanan gelişmelerin kusurları olarak şunları sayar:

1960'da garip bir ihtilal numarasıyla, yeniden 1908'lere dönmüştür. Bu dönüşte, Türk aydınlarını aldatan durum, Halk Partisi'nin temsil ettiği kadarıyla bürokrasinin ve ulemayı temsil eden bir kısım Üniversite hocası madrabazların, bu ihtilal numarasıyla beraber olmaları ve bu beraberlikle seçmenlerden bir kısmını, en az yüzde otuzunu arkalarından sürüklemeleridir. Ne çara ki oy ile yapılmış gibi görünen sahte ihtilal, aslında memleketi daha serbest (daha bağımsız ve daha özgür) bir döneme götürecek yerde, çifte idareciliğin olağan sonucu baskı sistemine sürüklenmiştir. Hem gizli oy, açık sayım sistemiyle parlamentoculuk oyunu sürecektir, hem de baskı rejimi yürütülecek, bunun imkanını tarih içinde şimdiye kadar hiçbir dahi düzenbaz bulamadığı gibi, insanlığın sonuna kadar da hiçbir madrabaz bulamayacaktır. Bu nedenle, 1960 yılı sonrası tutturulan reformlar, ilerilikler, özgürlükler martavalları, birkaç ayda fiyasko vermiştir. 1971'de yeniden denenmek isteyen bu iş ise, bu kez yanında Halk Partisi'nin temsil ettiği bürokrasi ile taraftarları da bulamadığı için büsbütün açığa düşmüştür. Burada, İsmet Paşa'nın 1960 öncesi yaptığı numaralara, 1971'de yeniden girişmesi de artık fayda vermemiş, bizzat kendi partisine bile bunları yutturamadığı için, önce partisinden atılmış, sonra da yakın tarihte büyük zorluklar ve fedakarlıklarla peydahladığı devlet adamlığı örtüsünü de rüzgara kaptırarak orta yerde dal..... kalmıştır.¹⁴⁰²

Kemal Tahir, Cumhuriyet dönemi Türk düşünce hayatında tartışılan düşünce disiplinleri veya ideolojiler üzerine de değerlendirmelerde bulunur. Bunlardan özellikle devletçilik¹⁴⁰³, milliyetçilik, demokrasi, laiklik kavram ve ilkeleri öne çıkar.

Milliyetçilik

Kemal Tahir, hayatının her döneminde ideolojik anlamdaki milliyetçilik karşıtı bir tavır geliştirmiştir. Sadece bir değerlendirmesinde, akım olarak milliyetçiliğe değinmese de, milliyetçiliği savunduğunu çağrıştıran yorumda bulunur. 'Türk olmak ve Cumhuriyetçi

¹⁴⁰¹ a.g.e., s. 161

¹⁴⁰² Notlar 10, s. 473

¹⁴⁰³ Yazarın devletçilikle ilgili düşüncelerine, daha önce değinildiğinden burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir.

Türkiye'nin yükselmesi, şerefi ve şanı için onun kahramanlığı ve kutsiyeti için yazmak büyük bir asalet ve kocaman bir necabettir.'¹⁴⁰⁴ şeklindeki bu değerlendirmesinde yazar, Türklüğe yaptığı vurguyla dikkat çeker. Bu notun alındığı tarihi bilmiyor olmamız yazarın bu konudaki fikrî merhalelerini daha net olarak görmemize engel olsa da, bu değerlendirmeye Fatma İrfan'a yazdığı bir mektupta milliyetçilikle ilgili dile getirdiği bazı düşünceleri mukayese ettiğimizde bazı çıkarımlara ulaşmak mümkün olmaktadır. 09.03.1935 tarihinde yazdığı mektupta, milliyetçiliğin dünya düşünce ve siyasî hayatında artık din gibi gündemden düştüğünü belirtir.¹⁴⁰⁵ Aynı mektubun başka bir kısmında düşünsel anlamda fikir çilesi çektiğini belirtme sadedinde arayışını vurgularken, 'Kasketime takacağım işaret için bir seçme yapmak zorundayım. Milliyet dibi delik maşrabaya döndü gözümde.'¹⁴⁰⁶ değerlendirmesini yapar. Bu üç değerlendirme göz önüne alındığında şu sonuca varmak mümkündür: Kemal Tahir hayatının her evresinde ideoloji olarak milletçiliğin karşısında olmuştur. Ancak milliyetçilikle mensup olduğu milleti sevmeye ve övmeye duygularını birbirinden ayıran yazar, bu bağlamda birçok yerde Türklüğe vurgu yapmıştır. Osmanlı devletiyle ilgili değerlendirmelerinde de Türklüğe yaptığı vurgularla dikkat çeken yazar, Türk milleti adına yazıyor olmanın mutluluğunu dile getirirken de aynı vurguyu yapar. Bu bakımdan söz konusu değerlendirmeyi değerlendirmeyi milliyetçiliğin övgüsü yerine Türklüğe vurgu olarak algılamak mümkündür ki Kemal Tahir'in anlayışı içerisinde bu iki hal birbirinden oldukça farklıdır.

Kemal Tahir'in milliyetçilik karşısında bu şekilde bir tavır geliştirmesinin arka planına bakıldığında bu düşüncelerini şekillendirdiği yıllarda dünyadaki genel manzarayla karşılaşılır. 1930'ların sonu ve 1940'ların başında meydana gelen II. Dünya savaşı ve bu savaş sebebiyle sık sık tartışılan ırkçılık konusu, yazarın milliyetçiliği reddedici bir tavır geliştirmesinde etkili olmuştur. Bu yaklaşımı destekler mahiyette ırkçılıkla ve faşizmle ilgili şu değerlendirmelerini bulmak mümkündür. Irkçılığı, 'ırkçılık nazariyelerine sapmak, her şeyden evvel kendi ırkını diğer ırklardan aşağı görmek hissinden gelir.'¹⁴⁰⁷ cümlesiyle değerlendiren yazar, kendi milletinden emin olan kişinin ırkçılık yapmayacağını belirterek ırkçılığı bir çeşit kompleks olarak niteler. Benzer bir tavrı da Faşizm karşısında sergileyen yazar, 'Faşizm, talana dayanan bir toplumun son, açık, (utanmaz) talan sistemidir. Talanı meşrulaştıran eşkıya sistemi...'¹⁴⁰⁸ ifadeleriyle, Faşizm'i niçin reddettiğini ortaya koymuş olur. Gerek Irkçılıkla ilgili

¹⁴⁰⁴ Notlar 5, s. 115

¹⁴⁰⁵ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 123

¹⁴⁰⁶ a.g.e., s. 125

¹⁴⁰⁷ Notlar 6, s. 281

¹⁴⁰⁸ Notlar 12, s. 99

değerlendirmeleri, gerekse Faşizmle ilgili değerlendirmeleri yazarın Milliyetçiliği de aynı kulvarda algıladığını, bu sebeple reddettiğini düşündürmektedir. Zaten yazarın genel anlamda düşünce dünyası göz önünde bulundurulursa, Türklüğe vurgu yapmasının, onun için bir zaruret olduğu fark edilir. Çünkü Kemal Tahir, kimliğini bir yandan kendi içinden tanımlarken diğer yandan da ‘öteki’ olan Batı’ya göre tanımlamaktadır. Yani, bir yanda Doğu’ya ait olan hususiyetler kendisi iken, diğer yandan Batı dışı olan hususiyetler de kendisidir. Batı dışında ciddi bir varlık alanı inşa etmek için yazarın bir kimliği önemle ve ciddi bir inançla öne çıkartması gerekmektedir ki bu da Osmanlı gerçeğinde gelişen ve şekillenen Osmanlı Türklüğüdür.

Demokrasi

Demokrasi, Cumhuriyet’in kabul ettiği idare biçimi olarak Türk aydınının hemen her kesimi tarafından kabul görmüştür. Ancak demokrasinin Türkiye’deki uygulama biçimi aynı şekilde hemen her aydın tarafından eleştirilmiştir. Kemal Tahir, eleştirilerini, demokrasinin varlığından ziyade uygulandığı şekle yoğunlaştıran aydınlardandır.

Kemal Tahir, bir yönetim biçimi olarak demokrasinin sosyolojik ve siyasal bazda teorik tartışmasını yapmaz. Onun için önemli olan pratiğe döküldüğü biçimiyle demokrasidir. Cumhuriyet dönemi genel yönetimi üzerine yaptığı değerlendirmelerde bu hususu söz konusu eder.¹⁴⁰⁹ Yazara göre, Türkiye’de demokrasi, ‘seçim oyunları’yla parlamentoyu ele geçirmek şeklinde oynanan bir oyundur. Bu bakımdan Türkiye’de demokrasi gerçekleştirilmesi ve yönetime hakim kılınması gereken bir amaç değil, devlet imkanlarını daha çok ve daha rahat kullanmak için kullanılan bir araç olmaktadır. Kemal Tahir, demokrasinin alt yapıdan kaynaklanan bir bozuklukla yanlış uygulandığını belirtir. Burada alt yapıyı oluşturan partiler, çıkar merkezli kurulduğu için üst yapı olarak beliren demokrasi de çıkar merkezli ilerleyen uygulamalar bütünü olmaktadır.

Laiklik

Kemal Tahir Laikliği, diğer ideolojiler veya uygulamalarda olduğu gibi alt yapı – üst yapı çerçevesinde ele alır. Bilindiği gibi Kemal Tahir’in düşünce disiplini içerisinde Laiklik, bir üst yapı kurumu olarak alt yapı tarafından oluşturulmuştur. Ancak yazarın Laikliğe getirdiği bu bakış açısıyla Türk toplumuna baktığında ilk planda gördüğü, diğer ilkeler gibi laikliğin de alt yapısı oluşturulmadan topluma üstten sunulduğu noktasındadır. Bu bakımdan, yazara göre laiklik, Türk toplumunda temeli olmayan uygulamalar bütünü olarak halkta gerektiği gibi yankı bulmayacaktır. Bu doğrultuda, ‘Hazır olamayan şeyi en keskin fikir dahi

¹⁴⁰⁹ a.g.e., s. 149

hayata çağırılmaz ve fikrin nefesi kendisine değmedikçe en hazır olan şey dahi hayata kendiliğinden doğamaz.’¹⁴¹⁰ değerlendirmesinde bulunan yazar, laikliğin Türkiye’de uygulamaya hazır olmayan bir yapı olduğunu vurgular. Burada şu hususu da hatırlatmak gerekir ki yazar, laikliğe dinî kaygılarla eleştirilerde bulunmaz. Laikliğin sosyolojik ve Marksist çerçeve anlamında Türk toplumu için mevcut haliyle uygun olmadığını belirtir.

Laiklikle ilgili alt yapının oluşturulması adına dile getirdiği husus, din adamlarının ve dindarların eğitimi meselesidir. Bu kapsamda, ‘Bizim din meselemiz galiba laiklikle değil, önce din adamlarını, dindarlarla birlikte eğitmek, sonra da bunların topunu dünya işlerine sürmekle halledilecektir.’¹⁴¹¹ değerlendirmesine yer veren yazar, din adamları ve dindarlarla ilgili teklifleriyle dikkat çeker. Onun bu değerlendirmesinde dile getirdiği tekliflere bakıldığında, din adamlarının ve dindarların dünyevileştirilmesi, sosyolojik anlamıyla sekülerleştirilmesi taraftarı olduğu görülmektedir. Yazar, Laikliğe değil, Türkiye’deki uygulamalarına karşıdır. Çünkü ona göre, ‘Hem İslamlık ilerlemeyi önler deyip hem de Anadolu Türk halklarından kopmak bahasına Laisizmi yerleştirmeye kalkmak anlaşılır terslik değildir.’¹⁴¹²

III.2.2.6. Köy Enstitüleri¹⁴¹³

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet tarihinin en tartışmalı konularındandır. On yıllık bir dönemde varlık gösterecekler de bu eğitim kurumları hem faal oldukları dönemde, hem de kapatılmalarının ardından çeşitli platformlarda farklı açılardan ele alınmıştır. Ancak, sağlam ve sağlıklı bir incelemeye tabi tutulduklarını söylemek mümkün değildir. Konu daha çok ilmi olmayan, duygusal bir yaklaşımla incelenmiştir. Eğitim sosyolojisi, siyaset sosyolojisi ve köy sosyolojisinin atölye çalışması neticesinde bilimsel verilere ulaşmak mümkünken Türkiye’de bugüne kadar bu yol tercih edilmemiştir. Köy Enstitüleriyle alakalı hâlâ en ciddi ve duygusallıktan uzak çalışma olarak yalnızca Fay Kirby Berkes’in *Türkiye’de Köy Enstitüleri*¹⁴¹⁴ adlı çalışmasının bulunması acı bir gerçektir. Bunun haricinde birkaç, makale çapında, inceleme¹⁴¹⁵ olsa da büyük oranda eksik bırakılmış bir çalışma alanı olarak

¹⁴¹⁰ Notlar 10, s. 277

¹⁴¹¹ a.g.e., s. 393

¹⁴¹² a.g.e., s. 365

¹⁴¹³ Bir devlet aldatmacası olduğu için, Köy Enstitülerinin kuruluşunu eleştiriyorum. Bana ‘Köy Enstitülerine neden düşmansın?’ diyorlar. Yahu, ben Köy Enstitülerine değil, bu enstitülerin kuruluş biçimine karşıyım. Devletin milleti aldatmasından yana değilim... Devlete, sorumsuzluğunun hesabını sormak istiyorum. (İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 99)

¹⁴¹⁴ Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Güldiken Yayınları, Ankara, 2000

¹⁴¹⁵ Örnek olarak bkz. Mehmet Karakaş, ‘Modernleşme Açısından Köy Enstitülerinin İşlevselliği Üzerine Bir Değerlendirme’, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2, s. 1, 2000

durmaktadır. Kemal Tahir'in ele aldığı ve önemle üzerinde durduğu bir konu olması bakımından Köy Enstitülerinin Türkiye'deki gelişim seyrine bakmak gerekmektedir.

Köyün kalkındırılması meselesi Tanzimat yıllarından itibaren zaman zaman gündeme getirilen, çeşitli tekliflerde bulunulan bir konudur. Tanzimat yıllarında Ahmet Midhat Efendi, *Bahtiyarlık* isimli hikayesinde inşa ettiği Şinasi tipiyle, Batının teknik ve ziraî bilgileriyle toprağı işleyen ve köyü kalkındıran insanın propagandasını yapar. Daha sonra II. Meşrutiyet yıllarında köyün kalkındırılması meselesi, canlanan bir ilgiyle, tartışmaya başlanmıştır. Özellikle köylünün aydınlatılması meselesi öne çıkan konu olmuştur. İsmail Mahir Efendi, Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde bu meseleyi ilk olarak gündeme getirmiştir.¹⁴¹⁶ Cumhuriyet döneminde de Halil Fikret Kanad, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, John Dewey, İsmail Hakkı Tonguç bu fikrin savunuculuğunu yapmışlardır.

1926'da ünlü Amerikan eğitimcisi John Dewey Türkiye'ye çağrılarak Türkiye'de eğitim meselesiyle ilgili projeler üretmesi istenmiştir. Dewey, incelemelerinden sonra, Türk toplumunun büyük oranda köylü halktan oluştuğunu, bu sebeple toplumun kalkındırılması için köylünün eğitime öncelik verilmesi gerektiğini vurgular. İsmail Hakkı Tonguç da 1942'de Enstitülerin dayandığı zihniyeti, şu şekilde ortaya koyar:

Köylerin kültürel ve genel hayatlarında ileri bir seviye yaratabilmek yalnız klasik anlamdaki öğretmenle mümkün olmaz. Köylü hayatı bir bütün olarak ele alınmaz da, şimdiye kadar olduğu gibi, yalnız klasik kültür bakımından işlenmek ve bu vasıta ile bir ilerilik yaratılmak istenirse, bu çalışmadan olumlu sonuç alınamaz.¹⁴¹⁷

1933 yılında Milli Eğitim Bakanı Reşid Galip'in kurduğu Köy İşleri Köy İşleri Komisyonu, köyde görev yapacak öğretmenin vasfıyla ilgili hazırladığı raporda, şu hususlara yer verir:

- 1- Köyün inanışlarına etkin olma niteliği,
- 2- Köyün toplumsal hayatını etkileyebilme vasfı
- 3- Köyün maddî ve ekonomik hayatında etkin olma¹⁴¹⁸

Gerek Dewey'in teklifleri gerekse kaydedilen diğer değerlendirmelerin sonucu olarak, 2 Mart 1926'da Köy Muallim Mektepleri kurularak köylü eğitime başlanmıştır. Köye yönelik ikinci uygulama ise 1936'da Saffet Arıkan döneminde Köy Eğitim Kursları (Köy Öğretmen Okulları) açılmıştır. Bu uygulamanın ardından II. Dünya savaşının oluşturduğu

¹⁴¹⁶ Vedat Günyol, 'Köy Enstitüleri: Uçurumun Üzerine Kurulmuş Köprüler', *Argos*, s.8, Nisan 1989

¹⁴¹⁷ (Aktaran) Vedat Günyol, a.g.m.,

¹⁴¹⁸ Orhan Türkdoğan, *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977

ortamda Halk Evleri, Millet Mektepleri gibi kurslar da düzenlenmiştir. Bu dönemde İsmail Hakkı Tonguç'un ısrarıyla 24 Nisan 1940 tarihinde kurulan Köy Enstitüleri, Türk Eğitim Tarihi'nde yerini alır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı diğer okullardan ayrı bir statüde açılan bu enstitülere ilave olarak 1943 yılında Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kurulur.¹⁴¹⁹

1936'da açılan Köy Eğitim Kurslarından ve devamındaki Köy Enstitülerinden on yıllık faal oldukları dönemde açılan 7090 köy okulundan 5542 enstitü çıkışlı öğretmen, 8675 eğitimci yetişmiştir. Enstitüler 1946 – 1947 ders yılı başında, yılda 300 öğretmen yetiştirecek ve 3000 okul yapacak duruma gelmişlerdi. On yıllık dönemin sonunda ilkokullarda okuyan öğrencilerin sayısı 380.000'den 1.357.000'e yükselmiştir.¹⁴²⁰

Köy Enstitülerini bir vak'a olarak ortaya koymak için bu okulların kurulma gayelerine ve bu husustaki nizamnamelere de kısaca bakmak gerekecektir. 'Köy Enstitüleri Teşkilatı Kanunu'nda ve daha sonra bu kanuna yazılan 'İzahname'de Köy Enstitüleri şu şekilde ortaya konulmaktadır:

Köy Enstitüsü müdürlükleri, köy okullarında yetiştirilecek talebe ve köylü halkın geleneğini, işini, ekonomik hayatını, iyice tanıyarak onların hayatlarının gelişmesine elverişli öğretim ve eğitim esasları bulacaklar, benliklerine sinecek, kıymetler yaratacaklardır. Köylünün çiftçilik yapmak, köy iktisadı içinde bulunmak ve köy topluluğuna mensup olmak bakımından tek başına, çaresiz kalmalarını önleyecek şekilde imeceleşmesine, yardımlaşmasına, birlikte çalışmasına uygun eğitim ve öğretim esasları bulmak enstitülerde çalışanların en önemli işleri arasında yer alacaktır... Köy okullarının öğretimi, eğitimi ve her türlü tatbikatı; köy iş hayatına, anaların ve babaların birlikte çalıştıkları çiftçilik hayatına, çocukların da bu hayatı severek katılmalarını temine yaramalıdır... Bu enstitülerin bütün teşkilatı, kendi kesimlerindeki köylerde iş yarattıkça ve bunları tahakkuk ettirdikçe hakiki görevini bulmuş sayılacaktır... Köy Enstitüleri veya köy okulları içinde bulundukları veya çevrelerdeki köyler halkıyla sıkı bağlantılar kurmalıdırlar... Köy Enstitüsü öğretmenlerinin, usta öğrencilerinin kendi meslek ve işleriyle ilgili mehazlarla birlikte senede en az bir memleket veya dünya muharrirlerinden 24 eser okumuş olmaları ve

¹⁴¹⁹ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962, s. 117 – 118

Mehmet Karakaş, 'Bozkırdaki Çekirdek: Köy Enstitüleri Tartışmalarına Farklı Bir Bakış', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, Eylül 2003, s. 226

¹⁴²⁰ Necdet Uğur, 'Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine', *Argos*, s.8, Nisan 1989

aynı okuma zevk ve itiyadını talebelerine de sindirmeleri en başta gelen vazife şartlarından birdir.

... Köy Enstitülerinde ve Köy Okullarında bilgi bir vasıtaadır. Bu vasıta talebenin zekasını mümarese ettirmek, muhayyilesini uyandırmak, onlara bazı düşünme ve çalışma metotlarını vermek için kullanılacaktır. Basit bilgi edinmeye önem verme Köy Enstitüsünü ve Köy Okulunu saran iş hüviyetine asla denk düşmeyecektir. Köy Enstitülerinde basit, fakat kabiliyetli insan, ruhî kudretinde varlık olan ve fikrî kudretiyle iş başaran vatandaşlar yetişmemiz lazımdır.¹⁴²¹

Söz konusu edilen bu arka plan üzerine kurulan Köy Enstitüleri 1946'da, 'işlevlerini kaybettikleri' gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu kapatılma, ilk kuruldukları günden beri ortaya konulan rahatsızlıkların izini taşımaktadır. Bu noktada Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve İsmail Hakkı Tonguç'un değerlendirmeleri, bir yandan bu okulların kapatılmalarına 'içerden' bir tepkiyi ortaya koyarken, diğer yandan da o dönem bürokratik yapısının hangi kaygılar ve hassasiyetler üzerine ilerlediğini göstermektedir.

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 'Ulusumuzun topyekun aydınlanmasını istemeyen karanlık güçler, bu girişimi ileride kendi çıkarlarına ters düşeceğinin görerek yeşermesine olanak bırakmadılar.'¹⁴²² ifadeleriyle Türk bürokrasisinde Köy Enstitülerine karşı çıkanları 'kara güçler' olarak niteler. Velidedeoğlu'nun bu değerlendirmesinin arkaplanında bu enstitülerin işleyiş tarzı yatmaktadır. O dönemde tüm okullar, eğitim birliğiyle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıyken, Köy Enstitüleri Bakanlığın dışında bir hiyerarşiye ve müfredata sahiptir. Tonguç vasıtasıyla doğrudan İnönü'ye bağlanan Enstitüler üzerinde bürokratların etkisi olabildiğince azdı. Bu durum, rahatsızlık doğuruyordu. Velidedeoğlu'nun vurgu yaptığı husus budur. Bu bağlamda benzer bir değerlendirmeyi Enstitü işinde bir numaralı isim olan İsmail Hakkı Tonguç yapar. Tonguç, 'politikacıların çoğunun bizim çocuklardan ödö kopuyor, biliyorlar ki ileride kendileri gibilerini seçemeyecekler'¹⁴²³ ifadeleriyle, Köy Enstitüleri'nde yetişenlerle, bürokratlar veya 'devletliler' arasındaki farka dikkat çeker. Enstitülerin kapatılması, haklarında yapılan tartışmaları bitirmek yerine iyice alevlendirir.

Köy Enstitüleriyle ilgili 'sağ' ve 'sol' farklı tepkiler gösterir. Sol, daha ziyade kabul edici ve savunucu bir tavır geliştirirken sağ, devamlı olarak reddedici bir tavır sergiler. Sol aydınlar içerisinde bu konuya yaklaşım iki ana çizgide toplanmaktadır.

¹⁴²¹ (Aktaran) Necdet Uğur, a.g.m.

¹⁴²² (Aktaran) Vedat Günyol, 'Köy Enstitüleri: Uçurumun Üzerine Kurulmuş Köprüler', a.g.y.

¹⁴²³ (Aktaran) Vedat Günyol, a.g.y.

1) Büyük çoğunluğu oluşturan birinci grupta bu enstitüleri savunanlar yer alır. Bunlardan bir kısmı Köy Enstitüsü çıkışlı aydınlardan oluşmakla beraber, Talip Apaydın gibi, bir kısmı da dışardan bu okullara sahip çıkmıştır, Kadrocular, Vedat Günyol, Can Yücel... vs. gibi.

2) Bu grupta ise Kemal Tahir'in en önemli temsilcisi olduğu tavır yer alır ki bu tavır, Köy Enstitüleri hakkında yürütülen politikayı yanlış bulmaktadır.

Sol aydınlardan savunma tavrı geliştirenler, Köy Enstitülerinin Cumhuriyet döneminde millet için girişilmiş bir hamle olduğunu düşünmektedirler.¹⁴²⁴ Yine bu aydınlara göre Köy Enstitüleri, dünya pedagoji literatürüne, Türk eğitimcilerine ve yöneticilerine şeref veren bir terim olarak girmiştir.¹⁴²⁵ Bu aydınlara göre Köy Enstitüleri, 'Yoksul ve karabilisiz (cahil) bırakılmış bir halkın, bir an önce ve kendi gücüyle kalkınmasını öngörüyordu.'¹⁴²⁶ Nitekim enstitüler faal oldukları dönem itibariyle verdikleri mezunlarla bunu sağlamıştır.

Sağ akım içerisinde 1944'den itibaren Türkçüler, 1960'lı yıllardan itibaren liberaller, 1970'li yıllardan itibaren de İslamcılar Köy Enstitülerine karşı çıkarak eleştirmişlerdir.¹⁴²⁷

Köy Enstitülerine Türkçü veya milliyetçi hassasiyetlerle yaklaşanlar, bu okulların, özellikle Komünist propogandası yaptığı, solcu yetiştirdiği iddialarını dillendirmişlerdir. Bu aydınların temsilcilerinden Osman Turan'ın görüşleri şöyledir:

Köy Enstitüleri, solcu yuvası yapılmaya çalışılmıştır. Gerçekten istenilen kültür değil, bugün Çin'de olduğu gibi, tam bir 'kültür ihtilali'dir. Enstitülerin şehir ve şenlikten uzak beyabanlarda kurulması da köy çocuklarına istenilen şekli vermek içindir.¹⁴²⁸

Köy Enstitülerinde yetişen insanların dünya görüşleri, buradan yetişen 'Enstitü çıkışlı köy romancıları'nın işledikleri konular bir araya gelince komünizme ait önemli göstergeler çıkmaktadır. İşte bütün bu gerekçelerle 'Milliyetçi aydınlar' enstitülere karşı çıkmışlardır.

Enstitülere dini hassasiyetlerle karşı çıkan İslamcı aydınlara bakıldığında, onların da Türkçü/Milliyetçi tavra benzer argümanlardan hareketle yaklaşım geliştirdikleri görülmektedir. İslamcı aydınlar, Köy enstitülerinde millî ve manevî değerlerden yoksun insan yetiştirildiğini birinci iddia olarak dile getirmişlerdir. Bu aydınlar, Enstitülerin kapatılmasını olumlu bulurlar.

¹⁴²⁴ Can Yücel, 'Yeşil Enstitüler', *Argos*, s. 8, Nisan 1989

¹⁴²⁵ Vedat Günyol, 'Köy Enstitüleri: Uçurumun Üzerine Kurulmuş Köprüler', a.g.y.

¹⁴²⁶ Talip Apaydın, 'Demokrasi Eğitimi; Köy Enstitüleri', *Argos*, s.8, Nisan 1989

¹⁴²⁷ Mehmet Karakaş, 'Bozkırdaki Çekirdek:...', a.g.y.

¹⁴²⁸ Osman Turan, *Türkiye'de Komünizm'in Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980

Sağ aydınlar, reddedici tavırlarını bu şekilde geliştirirken Kemal Tahir gibi sol aydınlar, meseleye daha geniş bir perspektiften yaklaşmakta, özellikle tarihsel ve sosyolojik veriler ışığında, mümkün mertebe siyasal ve duygusal çözümlemeleri işin içine katmadan bir sonuca ulaşmaya çalışmaktadırlar. Kemal Tahir'in Köy Enstitüleriyle ilgili değerlendirmelerini daha iyi kavramak ve bu değerlendirmelerin arka planını anlamak için yazarın Türk köylüsüne bakışına kısaca değinmek gerekmektedir. Çünkü Kemal Tahir, Türk toplumuyla ilgili tahlil yaptığı hemen her meselede, Türk insanının, özelde de köylüsünün, kendine mahsus şartlar barındırdığının altını çizer.

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere Kemal Tahir, insanı, tarihin çocuğu olarak kabul etmektedir. Bu gerçekten hareketle toplumu da tarihin çocuğu saymak mümkündür. Türk toplumu da tarihin çocuğu olarak tarihin şartları içerisinde bir hüviyet kazanmıştır. Köy Enstitülerinde de durum böyledir. Yazarın Türk köylüsüyle ilgili tespitleri şunlardır:

Koyun gibidir. Tarafsızdır (reaksiyonsuzdur). Ne iyiliği ne de kötülüğü vardır.

Kendi başına bırakılırsa hiçbirşey yapmaz, belki yere çöker, çöktüğü yerde öylece kalır. Emrederseniz baş eğer, verilen emri düşünmeden yerine getirir.

İyi olması söylenirse dünyanın en sadık dostu, en âlicenap düşmanı olur. Babasını tepelemek, anasının karnını deşmek emrolunsa, hemen işe girer, kötülük yaparken de iyilik yaptığı ya da hiçbir şey yapmadığı sıralardaki kadar sakindir.¹⁴²⁹

Köylünün bu özelliklerini görmezden gelerek köylü adına harekete geçen her çaba, halkın üzerinden çıkar sağlamak amacına yöneliktir. Oysaki, 'Halkı sevmek, onun hakkını tanımakla olur.'¹⁴³⁰ Kemal Tahir, buraya kadar söz konusu edilen diğer meseleleri ele alırken, ortaya koyduğu tavrı ve düşünme biçimini enstitüler münasebetiyle de sergiler. Yazar, Enstitüleri zamandan ve mekandan kopuk bir halde, sadece soyut bir Cumhuriyet devrimi çerçevesinde değil de, hem Türk toplumunun tarihsel gerçekleri, hem de o dönemde Türkiye'de ve dünyada yaşanan gelişmelerle ilgili olarak ele alır.

Kemal Tahir'in Köy Enstitülerine karşı çıkma gerekçelerine bakıldığında, yazarın ilk eleştirisinin köylünün politikaya alet edilmesi hususunda olduğu görülür. Yazar bu dönemde, 'faşist sayılabilecek bir millî şef döneminde, Tonguç gibi bir adamcağızın, hatta onun vekili

¹⁴²⁹ Notlar 12, s. 112

¹⁴³⁰ Notlar 12, s. 114

olan bir başka adamcağızla sözbirliği ederek, rejimin tamamen zıddı bir kurup geliştirebileceğini mümkün sayıyorsunuz!’¹⁴³¹ diyerek, hükümetin yanlış bir temele dayanan işe giriştiğini belirtir. Başka bir değerlendirmesinde de yazar, Köy Enstitüleriyle, ‘ilerici aydınların nerelere tekerlendiklerinin, nasıl kolaya kaçtıklarının’¹⁴³² görüldüğünü belirtir. Bu değerlendirmelerle beraber, Kemal Tahir’in bu meseleye yaklaşımını, *Bozkırdaki Çekirdek* romanını niçin yazdığını ifade eden şu sözlerde bulmak mümkündür:

Eğitim bütünlük ister. Sen, devlet olarak, okuttuklarının bir bölümüne başka şey, bir bölümüne başka şey söylemeğe başladın mı*, namussuzluk edersin arkadaş!... Devlet ile namussuzluk da bir arada barınamaz! Namussuzluk, politika ile bie barınamadıktan sonra, devletle barınabilir mi?...

Köy Enstitüleri günlük politikanın eğitime bulaşmasından öte bir şey değil! İsmet Paşa, ‘Devletin şakasının olmadığını bilir ama ‘milletin’ şakasının olmadığını öğrenmesi için 1950 yılını yaşaması gerekti!’

.....

Ama hesap yanlış çıktı (*İsmet Paşa’nın II. Dünya savaşında Almanların kazanacağını düşünerek Hitler’i tutmasını kastediyor.*) Almanlar, Sovyetlerin bozkırına yenildiler... Moskova’ya kadar gelmişken yüzgeri olup geri çekilmeğe başlayınca, o zamana kadar sırtını sıvazladığı, arkaladığı, ‘Hadi göreyim seni’ dediği Turancıları deliğe tıktığı gibi, bu kere, yine aynı Millî Eğitim Bakanı (Hasan Ali Yücel) solcuları el üstünde tutan bir bakan haline getirdi ve devleti, sol rüzgarın uğuldadığı Köy Enstitüsü şampiyonu yaptı...

Aslında, Köy Enstitüleri sorununun temelinde işte bu rezillik yatar!... Önce savaşı Almanya’nın kazanacağı hesabına yatırım yapılmıştır; sonra, Rusların kazanacağı üstüne!

.....

Devlet, milleti kullanamaz. Oysa Köy Enstitüleri, devletin milleti kullanmasına örnektir ve de özgün örneklerden biridir!

¹⁴³¹ a.g.e., s. 160; yazarın bu konudaki benzer değerlendirmeleri için bkz. a.g.e., s. 159, s. 296

¹⁴³² Notlar 10, s. 148

* Kemal Tahir burada, eğitimde birlik esasına rağmen Köy Enstitülerinde farklı bir müfredat ve yönetim biçiminin uygulanmasını kastediyor.

Türkiye’de kırk bin köyün, sadece on bininde bile ilkokul yokken, hükümet köye gidiyor, ‘sana öğretmen okulları açacağım, kızını oğlunu burada okutursan, senin köyüne öğretmen olarak gelecek’ diyor. Ama, binasının yapılmasında, yolunun açılmasında, okulun kurulmasında çocuklarınız çalışacaklar, yardım edecekleri’¹⁴³³ diye sırtıyor!...

.....

Sen bu kafayı değiştirmedikten sonra, faşist olsan ne olur, marsist olsan ne olur?... Anlatıyorum, anlatıyorum ama bir türlü anlatamıyorum... Akılsız hâlâ ‘Köy Enstitüleri açılsın’ diye tutturuyor. Bilmiyor ki, zihin biraz açılrsa, köy enstitüleri açılmasa da olur!¹⁴³⁴

Kemal Tahir’in geniş perspektifte yaklaştığı meselede vardığı neticenin zihniyet meselesi olması önemlidir. Çünkü devri içerisinde tartışma, daha ziyade, şekli meseleler üzerine yapılmakta, esas mesele olan zihniyet meselesi gözden kaçırılmaktadır. Ona göre, Türk köylüsü yüz yıllardır zaten ihmal edilmektedir. Enstitüler, bu ihmal edilmişliği azaltmayacak; aksine artıracaktır. Çünkü enstitüler temel amaç olarak böyle bir hedeften yoksundur. Siyasî manevraların bir hamlesi olarak gerçekleştirilmişlerdir.

Bozkırdaki Çekirdek isimli romanında teorik çizgideki değerlendirmelerini uygulama imkanı bulan Kemal Tahir, romanın başlarında Enstitüyü kurmaya gelen ‘Devletli’lerin köye ve köylüye bakışını, bu meseleye inanışlarını, köylü çocuklarını toplama ve okulun yapımında bu köylü çocukların çalıştırılmasını anlatır. Bu konulardan özellikle köylü çocukların çalıştırılması meselesini öne çıkarır. Yazar, Enstitü Müdürü Halim’e şunları söyler:

- Seni dinlerken hiç şüphem kalmadı, esdüdücü olup çıktın Hlim Akın, boşladın iyice eğitimciliği...
- Eğitimci saymıyor musun, esdüdücüleri?
- Bilirsin ya eskiden beri, geçici şeylerle köklü şeyleri birbirine karıştırmayı sevemem.
- Şefikciğim, öğretmen okullarınız köylere yeterince öğretmen yetiştirdi de, ESDÜDÜ belasını keyfinizden mi karşınıza çıkardık? Kestirmeden gitmek zorunda değil miyiz?

¹⁴³³ Kemal Tahir burada dile getirdiği değerlendirmesini, *Bozkırdaki Çekirdek* romanında uygular. Romanın başında kurulacak enstitüde köylü çocuklar çalıştırılmakta, köyün ve köylünün imkanları kullanılmaktadır. Devlet, denetleyici konumunda yer almaktadır.

¹⁴³⁴ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 95-101

- Ben çoktandır bu ‘kestirme’ sözünden soğudum. Halimcim, iyicebezdim. Çünkü bizde kestirmeden gidiş her zaman ‘istim arkadan gelsin’ alıklığına dayatılmıştır.
- Öyledir diye, yavaş gitmeyi mi savunacağız, tıngır mıngır?...
- Yok! Kendimizi aldatmayacağız. Hızlanmakla kaytarmayı birbirine karıştırmayacağız!
- Yahu sen ne diyorsun! Kara cahil mi kalsın köylüler?
- Peki nasıl duyulur bu istek?
- Gördün mü, mesele hemen eğitim işi olmaktan çıktı. Memleketin ekonomik, sosyal, hatta politik özelliklerine dayandı. Maarifçilerin toplum karşısındaki asıl ödevleri, kanunlar gibi, toplum isteklerinin ardından gidip onları karşılamaktır... Bütün köyleri hep bir hep aynı şartlar içinde yaşıyor saymak kaytarmaktır. Köyler, aynı yaşama, üretim şartları içinde olmadıklarından, aynı gelişim çizgisinde de değillerdir... Bu sebeple okullar köyden köye değişmek zorundadır... Yoksa yaşamın dışında, cansız müesseseler kurmuş oluruz.¹⁴³⁵

.....

- Bozkırda elbet çekirdek var çekirdek ama, yaşama kanunları başka... Bütün sağlam çekirdeklerin şaşmaz kanunu: Yeşermektir. Çürükse yeşermez, yeşermezse çürür. Bozkırdaki bizim çekirdeğin sağlamlığı, yeşermemeye doğru işlemesin?
- Anladım...
- Evet anlaşılır gibi değil... İnanılmaz bir şey... Yeşermedikçe sağlam bir çekirdek... Savunması yeşermemek... Çünkü denemiş bin yıldır, yeşermesini önlemek için pusuda bekleyen güçler var. Çünkü onların da var oluşu, rahat yaşaması, bozkırdaki çekirdeğin yeşerip serpilmemesine bağlıdır...
... Bozkırdaki Çekirdek, yeşerirse ya kopuyor Bozkırdan, ya da eziliyor. Böylece, Bozkırın, Bozkır kalmasına çıkıyor, sonuç... Anladınız mı neden ciddiye almıyorum, esdüdülerini?¹⁴³⁶

¹⁴³⁵ Bozkırdaki Çekirdek, s. 147- 150

¹⁴³⁶ a.g.e., 374 -375

Kemal Tahir'in meseleyi birçok yönden ele almak suretiyle tahlil ettiğinin göstergesi olan bu pasajın da ortaya koyduğu gibi yazar, eğitim meselesinde de teoriden harketle pratikler oluşturma çabasına karşı çıkmakta, gerçeklerin teoriye yön vermesi gerektiğini belirtmektedir. Böylece hem sağlam ve sağlıklı bir iş yapılacaktır, hem de teorinin asaleti muhafaza edilecektir. Yazara göre, enstitüler vasıtasıyla girilen çaba ilk planda halk ile devletin ilişkisini zedeleyecek tarzdadır.

Bugünkü Türk aydınları içerisinde Kemal Tahir'in çözümlemelerine katılan ve Köy Enstitüleri meselesine benzer tarzda yaklaşanlar bulunmaktadır. Özellikle Kurtuluş Kayalı, Enstitüler üzerine yaptığı çözümlemelerde, Kemal Tahir'in romanını ve diğer değerlendirmelerini merkeze alarak çıkarımlar yapmaktadır. Kayalı'ya göre Kemal Tahir, 'düşüncelerini tepkisel anlamda oluşturmadan', 'konuyu toplumsal boyutuyla birlikte soğukkanlı olarak incelemiştir'.¹⁴³⁷

Kemal Tahir'in enstitülerle ilgili değerlendirmeleri birçok aydın tarafından kabul edilmemiştir. Mesela, Vedat Günyol, Kemal Tahir'in bu mesele karşısında geliştirdiği tavrı, 'Bir iftira kasırgası olarak esip duruyordu. Daha önce *Bozkırdaki Çekirdek* adlı romanıyla Köy Enstitülerini haksız yere kötüleyen Kemal Tahir, aklı başında her insanı çileden çıkaran tanıda bulunuyordu.' ifadeleriyle 'iftira', olarak niteler.¹⁴³⁸ Günyol'un yanı sıra enstitüleri savunan Can Yücel gibi aydınlar tarafından ise Kemal Tahir, 'eleştirilerinde bir miktar hakikat payı bulunuşu' sebebiyle tümünden reddedilmez, suçlanmaz.¹⁴³⁹

Yazarın enstitüler çerçevesinde ele alarak gündeme getirdiği İmam Hatip Okullarıyla ilgili değerlendirmeleri de dikkat çekicidir.

Kemal Tahir, İmam Hatip okullarının da, Köy Enstitülerinde olduğu gibi, sağlam bir temelden yoksun olarak kurulup geliştirildiğini düşünmektedir. Yazara göre, İmam Hatip okulları da, halkın yararına olmaktan öte, politik bir malzeme olarak kullanılmıştır:

İmam Hatip okulları ile Köy Enstitüleri arasında hiç bir fark yoktur. İkisi de aynı zümreler tarafından aynı kötü amaçlarla kurulmuştur. Bu amaçların halkçı olmaması yüzünden Köy Enstitüleri nasıl köyde barınamamışsa, İmam Hatip okullarından batılı anlamıyla Papaz karakterde din adamı yetiştirdiyse bunu köylünün başına bela etmeye kalkmak, köylünün şimdiye kadar köy hocasından beklediği

¹⁴³⁷ Kurtuluş Kayalı, 'Kemal Tahir'de Köy ve Köylülük', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s. 41 vd. Kurtuluş Kayalı, 'Köy Enstitülerinin Siyasal ve Kültürel Boyutları', *Argos*, s. 8, Nisan 1989

¹⁴³⁸ Vedat Günyol, 'Köy Enstitüleri: Uçurumun Üzerine Kurulmuş Köprüler', a.g.y.

¹⁴³⁹ Can Yücel, 'Yeşil Enstitüler', a.g.y.

maddî ödevleri manevî aldatmacalara çevirmeye yeltenmek de başarı sağlamayacaktır.¹⁴⁴⁰

Yazarın İmam Hatip okullarına yönelik bu yaklaşımının ardında, meseleyi gerçekçi bir tarzda ele alma hassasiyeti fark edilir. İmam Hatip okullarını, ‘Köy Enstitülerinde olduğu gibi toplumumuzun tarihsel geleneğine uymayan bir yolda ve belli ve özel çıkarlar için’¹⁴⁴¹ açılmış ve buna göre öğrenci yetiştirilmekte olan kurumlar olarak değerlendirir.

III.2.2.7. Ağalık – Eşkiyalık

Üretim biçiminden kaynaklanan bir kurum olarak ağalık veya benzeri oluşumlara çeşitli toplumlarda rastlanmıştır. Orta Çağ’da daha ziyade Batı dünyasında hakim olan derebeylik sistemi ile ağalık kurumu zahiren bazı benzerlikler taşır. Ayrıca Marks’ın, teorisini temellendirirken insanlığın tarihsel evrim içerisinde yaşadığı bir süreç olarak feodaliteyi ve derebeyliği görmesi konuya daha da büyük bir ehemmiyet kazandırmıştır. Marks’ın şemasını oluştururken derebeyliğe yer vermesi, Türk toplumunu Marks’ın ortaya koyduğu şema çerçevesinde açıklamaya çalışan aydınlar için Türk toplumunda derebeylik kurumunun karşılığını bulma ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç, söz konusu yaklaşımı benimseyen aydınları, Osmanlı toplumunu feodal bir toplum olarak değerlendirmeye ittiği gibi Cumhuriyet döneminde bu toplumsal yapının devamı aranmıştır.

Tanzimat’ın köye açılan önemli ilk eserlerinden kabul edilebilecek Ahmet Midhat Efendi’nin *Bahtiyarlık* isimli uzun hikayesi¹⁴⁴², ortaya koyduğu Musa Ağa tipiyle bu alana dikkat çekmiştir. Hikayedeki Musa Ağa, bir feodal olmadan öte, kurnaz ve ‘işini bilen’, ‘suyun akarına giden bu sayede de büyük bir servet edinen bir tip’ olarak yer alır. Şüphesiz Midhat Efendi’nin Marks’ın teorileriyle topluma bakmak gibi bir gayesi ve meselesi yoktur. O, Musa Ağa’yı bir toplum gerçeği olarak ortaya koyar. Devam eden dönemlerde devletin merkezî gücünün azalmasıyla beraber ağalar, illegal bazı güçlerle bağlantılar kurarak kendilerine çok büyük servetler edinme yolunu bulurlar. Edebiyata da bu haliyle yansıyan konu, 1940’lı yıllarda ‘Toplumsal Gerçekçi’ denilen ve daha ziyade sosyalist hassasiyetlerle yazılan roman ve hikayelere kadar uzanır.

‘Toplumsal Gerçekçi Edebiyat’, Marks’ın ana şemasına göre bir toplum gerçeği inşa edip o gerçeği anlatmayı hedefler. Türk köyünün gerçeklerine de bu şema çerçevesinde bakar. Bu durumda, toplum edebî olarak tahlil edilmemekte, şemaya uydurulmaktadır. Bu bakımdan,

¹⁴⁴⁰ Notlar 10, s.393

¹⁴⁴¹ Notlar 8, s. 118

¹⁴⁴² Ahmet Midhat Efendi, *Letaif-i Rivayat*, (Haz: Fazıl Gökçek, Sebahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 282-338

bu çerçevede yazılan romanların, ne kadarıyla Türk köyünün gerçeklerini yansıttığı tartışılır. Bu romanlarda çizilen çerçevede öne çıkan figürlerden biri, köyde, emekçi sınıfı ezen ve sömüren ağa tipidir. Ağa, toprak mülkiyetini halkın elinden aldığı için, bir derebeyi gibi halkın toprağından namusuna, maddî manevî herşeyine sahiptir. İşin bu noktasında, toplumsal gerçeklerle ilgili önemli bir kırılma yaşanmakta ve normalde ağanın halkın üzerindeki gücünü korumak ve arttırmak için kullandığı eşkiya, farklı bir karakterde edebiyatta yer almaya başlamaktadır. Şöyle ki, eşkiya, normalin dışında, ağaya karşı başkaldıran, emeğın mücadelesini veren, kendi çapında toprak reformu yaparak ağadan alıp fakir köylüye veren bir ‘halk kahramanı’ olarak belirir. Sabahattin Ali, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi yazarların eserlerinde öne çıkan bu tipler, hemen her yazarda benzer çizgilerle yer almaktadırlar. Kemal Tahir, ağalık konusuna farklı yaklaşan yazarlardandır.¹⁴⁴³

Yazarın düşünce hayatındaki birçok meselede görülen değişim, ağalık konusunda da gerçekleşmiştir. Birinci evrede, ağayı derebeyi gibi gösteren değerlendirmelerine Fatma İrfan’a yazdığı mektuplarda rastlanır. 1935 yılında yazdığı bir mektubunda yazar, ağayı, ‘Köylü bizim efendimizdir. Fakat biz köylünün ağasıyız. Köylü ağanıdır. Köylünün varı, namusu, kazancı, toprağı hep ağanın.’¹⁴⁴⁴ şeklindeki ifadeleriyle, daha sonraki dönemde Batı derebeyinin özellikleri olarak sık sık dile getireceğı vasıflar ve özelliklerle tanımlar. Mektubun tarihine bakıldığında, yazarda sosyalist hassasiyetlerin oluştuğı ilk dönemlere denk geldiğı, bu yıllarda yeni bir düşünceye girmenin heyecanıyla, Marks’ın klasik şemasını büyük oranda kabul ettiğı, Türk toplumuna da bu bakış açısıyla yaklaştığı görülecektir. Bu bakımdan yazarın bu değerlendirmesini çok kısa bir dönemin heyecan yüklü bir değerlendirmesi olarak kabul etmek, bu konudaki düşüncelerinin geneli adına fazlaca ehemmiyet arz etmediğini belirtmek gerekir.

Kemal Tahir’e göre Osmanlı tarihinde, Batı’daki derbeyi sistemi gibi bir sistem, hiç bir dönemde olmamıştır.* Sadece merkezî devletin gücünün azaldığı dönemde taşradaki bazı insanlar veya güçler halk üzerinde baskı unsuru olarak onun emeğini çalmışlardır. Yazarın burada yürüttüğü mantık, Marks’ın, ‘Hiç bir toplum talan edileceğini bile bile üretim yapamaz.’ tespitiine daynamkatadır. Yazar, Marks’ın bu yaklaşımından hareketle, Türk köylüsünün soyulacağını bile bile üretim yapmasının mümkün olmadığını, bu gerçeğe rağmen

¹⁴⁴³ Kemal Tahir, ağalıktan ziyade eşkıyalık meselesine değindiğinden dolayı, önce ele aldığı kadarıyla ağalık meselesine değinip ardından daha geniş olarak eşkıyalık konusuna bakacağız.

¹⁴⁴⁴ Fatma İrfan’a Mektuplar, s. 92

* Kemal Tahir, hayatının bir döneminde, Osmanlı toplumunda halkın talan edildiğini, halkı sömüren devletin dışında, eşkıyalarında var olduğunu düşünse de daha sonra düşüncesinin ana yapısını oluşturan dönemde bu yaklaşımlarını reddetmiş, aksi istikamette tezler geliştirmiştir. Bu konu, A.T.Ü.T. meselesi dolayımında genişçe ele alındığından dolayı burada ayrıca değinilmeyecektir.

ancak ‘deli olanların’ üretim yapacağını, sadece bu durumun bile bir Türk toplumunda sürgit bir ağılık kurumunun bulunmadığını göstereceğini belirtir. Yazar, Türk toplumunda ağılığın sadece, devlet ile köylü arasında ilişkiyi sağlama görevini yüklenen bir kurum olduğunu, halk desteklemedikçe ve kabul etmedikçe bir kişinin ağa olamayacağını belirtir. Türk toplumunda ağılığın babadan oğla geçmek veya bir sınıfın fertleri arasında değişmek gibi Batı derebeyliğini çağrıştırır bir mahiyetten uzak olduğunu belirten yazar, bütün bu yaklaşımlarını özellikle Çorum yöresini anlattığı *Yedi Çınar Yaylası*, *Köyün Kamburu* ve *Büyük Mal* romanlarında ortaya koyar.¹⁴⁴⁵

Kemal Tahir, ağılıkla ilgili yaklaşımını eşkıyalık hakkındaki değerlendirmelerinde devam ettirir. Yukarıda ifade edildiği gibi Osmanlı devletinde merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde Osmanlı’da bazı ‘başbozuklar’ dağlara çıkarak, yol keserek halk üzerinden geçinmişlerdir. Ancak merkezî iktidar güçlenince bunların üstesinden gelerek yok etmiştir. Ne var ki Milli Mücadele yıllarında Osmanlı Merkezî iktidarının tamamen yok olması sebebiyle eşkıya hareketleri çok ciddi bir problem olarak yer almıştır. Bu hareketlerden bir kısmı Milli Mücadelede Kuva-yı Seyyare olarak görev alsa da Çakırcalı Efe gibi eşkıyalar Milli Mücadele için büyük sorun teşkil etmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, büyük oranda, eşkıya hareketlerinin üstesinden gelinse de kısmen devam etmiştir. Edebiyata, konu olarak girişi 1930’ların sonu 1940’ların başında olan eşkıyalık teması, 1970’lerin ortalarına kadar artan bir ilgiyle ele alınmıştır.

Türk edebiyatında eşkıyalığın ele alınışının ilk yıllarında eşkıya, bir adalet dağıtıcısı olarak yer almıştır. Ağadan alıp köylüye toprak ve emek karşılığını veren eşkıya, yolları keserek servet edinir. Ama bu eşkıyaların fakirlerden bir şeyler almaması, zenginlerden alıp fakirlere vermesi, çok da inandırıcı olmasa da, öne çıkan temlerden biridir. Türk romanında, Yaşar Kemal’in *İnce Memed*, romanı ile Kemal Tahir’in *Rahmet Yolları Kesti* romanı eşkıyalık konusunda yazılmış iki prototip romandır. Kemal Tahir’in eşkıyalığa bakışı daha geniş ele alınacağından, önce, Kemal Tahir’in bakış açısına zıt bir mahiyet taşıyan Yaşar Kemal’in romanına ve değerlendirmelerine bakacağız.¹⁴⁴⁶

Yaşar Kemal’in *İnce Memed*’i büyük oranda eşkıya – ağa çatışması üzerine kurulmuştur. Romanda toprağın mülkiyeti esas meseledir. Ağanın toprak üzerindeki

¹⁴⁴⁵ Konu, ilgili romanlar çözümlenirken genişçe ele alındığından burada ayrıca söz konusu edilmeyecektir.

¹⁴⁴⁶ Türk romanında eşkıyalık temasının ele alınışı, eşkıyalık bölgelerinde halkın hangi psikolojiyle eşkyayı yücelttiği vs. konular için bkz.

Ferit Güneri, *Türk Romanında Eşkıyalık Teması*, Kemal Tahir-Yaşar Kemal, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi İstanbul, 1973

Bülent Kalkan, *Türk Romanında Eşkıyalık Teması*, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999

mülkiyetinin kaldırılması, az topraklı köylülere veya hiç toprağı olmayan köylülere toprak dağıtımı, İnce Memed'in en büyük hedefidir. İnce Memed'in bir ağayı ortadan kaldırmasından sonra başka bir ağanın ortaya çıkması ve *İnce Memed* serisinin devam etmesi sorunun, bir ağadan öte ağalardan oluşan ağalık müessesesinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Neticede İnce Memed, bir eşkıya olmaktan çıkıp 1970'li yılların devrimcisi haline gelir. Nitekim Türk romanındaki eşkıya tipinin '70'lere dağlarda devrimci mücadele veren gerillaya dönüşmesi ve bu yönüyle yüceltilmesi dikkat çekici bir husustur.

Kemal Tahir'in konuyu ele alış biçimine ve yaptığı değerlendirmelere bakıldığında, ilk etapta genel durumun dışında olma özelliğı dikkat çeker. Diğer eserler, kaygılarını gerçekçilik olarak niteleseler de, gözlemlenen 'romantik tavır', Kemal Tahir'de, meselenin hiçbir boyutunda yoktur. O, tarihsel gerçekler ışığında temellendirdiğı gerçekler üzerinden çözümlemelerde bulunur.

Yazarın Cumhuriyet dönemindeki eşkıyalık meselesini çözümleyişini iyi anlamak için Osmanlı döneminde meydana gelen ve bu adla adlandırılan hareketlere bakışına değinmek gerekmektedir. Kemal Tahir, Osmanlı devletinin 'memur devlet' özelliğı sebebiyle, cereyan eden kapışmaların, büyük oranda, kişisel çıkarlar üzerine bina edildiğini; bu bakımdan bu tür hareketlerin kapıdan uzağı düşen gurubun kapıyı ele geçirmek için gösterdiği çabalar olarak görülmesi gerektiğini vurgular.¹⁴⁴⁷

Eşkıyalığın hırsızlıktan ayrılmayacağını belirten yazar, eşkıyalığı tarih yazıcı veya tarihsel hadiselerle yön verici bir yaklaşımın doğru olmadığını, hiçbir hırsızlık olayının tarihe yön veremeyeceğı gerekçesiyle, ifade eder.¹⁴⁴⁸

Kemal Tahir, halkın eşkıyaya hayranlık duymasını*, Andre Maurois'ten alıntıladiğı 'ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla baş çıkamayan bir toplum, ruhunda arta kalmış barbarlık duygusunun da baskısıyla, soyguncularına karşı hayranlık duyar.'¹⁴⁴⁹ değerlendirmesinden hareketle izah eder. Ona göre, halkın eşkıyaya duyduğu hayranlık,

¹⁴⁴⁷ Konu bağlamında, 'Osmanlılıkta, eşkıyalık (Celalilik) halkın devlete karşı başkaldırma hareketinden çok, Kerim Devlet olmaktan çıkmasına karşı direnişidir.' değerlendirmesinde bulunan yazarın dile getirdiğı, Kerim devletin fonksiyonunu icra edememesi hali, merkezî iktidarın zayıf olduğı dönemlerde gerçekleşmiştir. Devletin güçlü olduğı dönemlerde böyle bir hareketin mümkün olmadığını ifade eden yazar, bu kapsamda Lutfi Tarih'inden Fatih dönemiyle ilgili yapılan, 'Bir kadın başına altın dolu tepsi koyup yolculuğı çıksa kimse ilişemez.' kaydını dikkatlere sunar. Yazar, Millî Mücadele döneminde meydana gelen eşkıya veya çete olaylarını da bu bakış açısıyla değerlendirir.

¹⁴⁴⁸ Ferit Güneri, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003

* Ferit Güneri'nin yukarıda kaydedilen eşkıyalıkla ilgili tez çalışmasında halkın eşkıyalara niçin hayranlıkla baktığına dair önemli misaller yer almaktadır. Örnek olarak söz konusu çalışmaya bakılabilir.

¹⁴⁴⁹ Ferit Güneri, a.g.r.

eşkıyanın, kendisine bir fayda sağlamasından dolayı değil, onu, bir üst güç olarak görmesi sebebiyledir.

Yazar, *Rahmet Yolları Kesti* romanı vasıtasıyla yukarıda kaydedilen değerlendirmelerini pratiğe dökmüş olur. Eşkıya Uzun İskender ve Çerçi Süleyman üzerine kurulu romanda Yaşar Kemal'in İnce Memed'inden çok farklı, hatta antitezi, bir eşkıya ile karşılaşılır. Eşkıya Uzun İskender tamamıyla kendi maddî çıkarını düşünen, dara düştüğünde en yakın arkadaşını bile harcamaktan geri durmayan bir tiptir. Halkın sıkıntıları veya toprak sorunu gibi meseleleri yoktur. Bütün planlarını kendi zenginliği üzerine kurar. Ancak romanın sonunda kısıtılarak ele geçirilir. Uzun İskender'in ardından 15 yaşlarında bir çocuk olarak Çerçi Süleyman'ın çırağı Maraz Ali yeni bir eşkıya olarak belirir. Burada eski bir eşkıyanın sahneden çekilişi ile yeni bir eşkıyanın ortaya çıkışı arasındaki ilişkiye dikkat etmek gerekmektedir. Bu ilişki, Kemal Tahir'in meseleye bakışını büyük oranda izah eder.¹⁴⁵⁰

Türk toplumunda eşkıyalığın tamamen kişisel gerçekler ve çıkarlar üzerinden ilerlediğini, toplumsal yansımasının olmadığını, hele eşkıyaları halk kahramanı veya gerilla gibi göstermenin mümkün olmadığını ifade eder.

III.2.2.8. Cumhuriyet Dönemi Türk Aydını¹⁴⁵¹

Yazar, aydının kendi toplumunun gerçeklerinin farkında olabilmesini o toplumun tarihsel gerçeklerinin farkında olmakla bağlantılı düşünür. Neticede Kemal Tahir'e göre, tarihin farkında olmak, aydın olmanın ilk şartıdır. 'Türk aydınlarının büyük suçu tarihten kopmak'¹⁴⁵² diyen yazar, Türk aydınının tarihle olan ilişkisini şu şekilde ortaya koymak suretiyle, aydında gördüğü eksikleri dile getirmiş olur:

Burada şunu yazmalı ki, biz kendimiz, kendi tarihimize en büyük düşmanlardan çok daha gaddarca düşman edilmiş olduğumuz

¹⁴⁵⁰ Uzun İskender, bir halk kahramanı olmaktan çok uzaktır. Hayatı boyunca başkalarının üzerinden geçmiştir. Ancak Cumhuriyet'in ardından sağlanan merkezî iktidar, eşkıyalığın eskiye göre daha zor yapılabilmesine sebep olmuştur. Bu bakımdan İskender de artık kolay kolay soygun yapamamaktadır. Burada öne çıkan husus, Uzun İskender'in rahat bir varlık alanı bulması, merkezî iktidarın varlığı ve yokluğuyla yakından ilgili olmasıdır. Neticede devletin güçlü oluşu eşkıyayı ortadan kaldırmaktadır. Maraz Ali'nin ortaya çıkışına bakıldığında, duygularının temelinde tamamen Uzun İskender'e özentisi yattığı, halka ait, halk için, her hangi bir kaygı gütmeyeceği görülmektedir. Yazar bu iki örnekle, eşkıya meselesinin, Türk romanının genelinde ele alındığından çok farklı olduğunu vurgulamış olur. Nitekim yazar, bir röportajında bu romanı yazma sebebi olarak, 'Orta sınıf yarı aydınların arasına yayılmak istenen bir yanlış düzeltmek istedim.' gerçeğini kaydetmektedir. Bu bağlamda Yaşar Kemal'in *İnce Memed* isimli romanına da değinen yazar, Yaşar Kemal'in söz konusu romanı, 'yarı aydınların' tesiriyle, gerçeklerin hilafına yazdığını iddia eder. Örnek olarak da, İnce Memed gibi köylü bir eşkıyanın, o yıllarda devletin bile halledemediği, toprak reformu meselesine akıl erdirip çözümlemeye çalışmasını gösterir.

¹⁴⁵¹ Çalışmanın daha önceki bölümlerinde yazarın aydına bakışı söz konusu edildi. Tekrara düşmemek için burada daha ziyade aydının tarihle ilişkisi konusuna değinilecektir.

¹⁴⁵² Notlar 11, s. 13

için hiç kimseye bu hususta, kıзмаğa, kırılmağa hakkımız yoktur. ‘Milletlerin geleceği tarihiyle kurulur.’ Sözü doğru olduğu için düşmanların yüzyıllardır, uğraştıkları bu ‘tarihsiz bırakma’, ‘aşağılık duygusunu aşılama’ olayına, bizler Batılaşmaya karar verdikten bu yana, Osmanlı Türk devleti aydınları ve bu aydınların devleti olarak katıldık, bu korkunç katılmayı, bilhassa 1923’ten bu yana, hiçbir milletin tarihinde hiçbir kişinin veya kişiler topluluğunun göze alamayacağı bir uzmanlık ve acımasızlıkla sürdürdük. Bunun hesabını, geçmiş kuşaklardan ve bugün yaşamakta olanları gelecekte izlemekte kurtulamayacaklardan gerçek düşünürlerimiz, bilginlerimiz, vatanseverlerimiz hiç bağışlamadan soracaklardır.¹⁴⁵³

Yazarın toplum gerçeğine ve bunun için de tarihe, bu kadar önem vermesini, toplumu tarihin çocuğu olarak saymasıyla ilişkili düşünmek mümkündür. Türk aydınının toplumdaki ve tarihten kopuk olması, onun toplum adına ürettiği projelerin de atıl kalmasına sebep olmuştur. Çünkü toplumu tanımamak teorisizliği de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda aydınları gerçekçi olmaktan ziyade romantik olarak vafeden yazar, ‘ Biz Anadolu Türkleri (faşistler, dindarlar, yobazlar, burjuvalar, soyguncular, Kemalistler, Atatürkçüler, sosyalistler, komünistler) hepimizin gerçeklerimizin pek uzağındayız. Sağdan soldan ele geçirdiğimiz bir takı eski yeni kalıplarla acıklı bir menfi romantizmin çukurunda debeleniyoruz.’¹⁴⁵⁴ şeklindeki değerlendirmesiyle de Türk aydınları içerisinde bir ayırım yapmadan tüm aydınları suçlar. Yine bu bağlamda, 1940’larda başlayan tercüme hareketinin meyvesi olarak ortaya çıkan ve ‘Mavi Anadolu’cular’ diye adlandırılan ve hümanist görüşleriyle dikkat çeken aydınları da¹⁴⁵⁵, ‘Ümanistler, Ege uygarlığına benzemeyen her uygarlığı barbar sayar.’¹⁴⁵⁶ değerlendirmesiyle eleştirir. Kemal Tahir, Türk halkının içinde bulunduğu kötü durumdan aydınları mesul tutar. Ona göre, ‘Türk’ün geri kalmasında, hükümetler değil, bizzat Türkler ve onların varlıklarıyla, aydınları sorumludur.’¹⁴⁵⁷

Yazar, Osmanlı’yı yok sayan Türk aydınlarının Batı aldatmasına uğradığını iddia eder. Ona göre Batılılar, Osmanlıyı kötülemek için içten ve dıştan satın aldıkları ‘ajanlarla’ bütün uydurma bilimsel verileri kullanarak gerçeklerin dışında bir Osmanlı imajı oluşturmuşlardır. Osmanlıları bu yalanlara inandırmak için ellerinden geleni yapan Batılılar, bu amaçlarını

¹⁴⁵³ Notlar 10, s. 12-12

¹⁴⁵⁴ a.g.e., s. 147

¹⁴⁵⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 89-94

¹⁴⁵⁶ Notlar 10, s. 381

¹⁴⁵⁷ a.g.e., s. 144

Osmanlı aydınları üzerinde çok az gerçekleştirmelerine rağmen Cumhuriyet dönemi Türk aydınlarında büyük oranda gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁵⁸

Osmanlı'ya bu kadar önem veren yazar, Osmanlı'nın değerlendirilme veya algılanma biçimi üzerine eleştirilerde bulunur. Bu bağlamda, özellikle, Osmanlı'yı tamamıyla dinî bir çerçevede telakki eden anlayışı tenkit eden yazar, Osmanlı dönemini, Hazret-i Ömer devri gibi görmenin yanlış olduğunu, zaten 'ütopik bir zaman dilimi olarak Hazret-i Ömer devri gibi bir dönemin tarihte yaşanmadığı(nı)' ifade eder.¹⁴⁵⁹ 'Bugün Türkiye'nin kurtuluşunu dinde aramağa çabalaması, burjuvalaşmamasının, emperyalizmin dolu dizgin katılamamasının delilidir.'¹⁴⁶⁰ ifadeleriyle, tarihin hiçbir döneminde Türk toplumunun dinle yönetilmediğini, ileride de yönetilemeyeceğini vurgular.

Türk aydınının Cumhuriyet döneminde çeşitli siyasî oluşumlar içinde yer almasını da eleştiren yazar, bu oluşumların teorizsiz bir zemin üzerinde ilerlemelerinden dolayı, aydınların yanlış yolda olduklarını iddia eder. Özellikle 1960'ların sonunda Türk ordusunu kullanmak suretiyle sosyalist devrimi gerçekleştirme düşüncesinin öne çıkması sebebiyle, bu konudaki tartışmalar yoğunlaşmıştır. Kemal Tahir, birkaç teğmenin kandırılmasıyla devrimin gerçekleştirilemeyeceğini, bu tür hareketlerin bazı heveslerin tazyikiyle gerçekleştiğini ifade ederek eleştirel tavrını göstermiştir. Bu bağlamda, 'Bazı aydınların, daha doğrusu aydın geçinen cahillerin emperyalist ajanlarının (Bunların içinde ve başında, sosyalist görünen sahteciler de vardır.) ordu adına konuşmaya hakları yoktur.'¹⁴⁶¹ değerlendirmesini yapan yazar, bu tür aydınların şahsi çıkarlar peşinden gittiğini vurgular. Bu ilişkide Türk ordusunun bu durumu aydınlatması gerektiğini ifade eden yazar, böylesi hareketlerin aydın kaytarmacılığı olduğunu düşünür. Çünkü ona göre, toplumu bütün yönleriyle tanıyıp ondan sonra bir teori oluşturmak çok güç ve uzun bir iştir. Ancak söz konusu aydınlar, işi kaytarmacılığa vurarak doğrudan pratiğe geçmeye çalışmaktadırlar.

Yazar, Türk aydınının taraf olma sınırında düştüğü çelişkiye de değinerek, aydın için önünde iki yol olduğunu ve aydının bu iki yoldan birini seçmek zorunda kaldığını ifade eder:

Bence, Türk aydını hele bunların yazı yazarları, kesinlikle şu kararı vermelidirler.

- Devletten yana mıyız, (bugünkü ve gelecekteki sosyalist devletçilikten)

¹⁴⁵⁸ a.g.e., 410 - 411

¹⁴⁵⁹ a.g.e., s. 386

¹⁴⁶⁰ Notlar 8, s. 72

¹⁴⁶¹ Notlar 11, s. 157; benzer değerlendirme için bkz. Notlar 12, s. 107

- Yoksa yakın ve uzak bir gelecekte kurulabileceğine inandığımız, batılı anlamda hürriyet düzeninden yana mıyız? Düşüncede bu ayrımı kesinlikle yapmamak, tutarlılığı yitirmek olur.¹⁴⁶²

Kemal Tahir'in burada yaptığı devletçi vurguyu, hem daha önce kaydedilen devletçilikle ilgili değerlendirmelerini, hem de burada dile getirdiği 'sosyalist devlet' ifadesini göz önünde bulundurmak suretiyle anlamak mümkündür. Yazarın Türk aydınından istediği sosyalist bir devletçilikten yana olmasıdır. Aydının bu tavrı takınması, sosyalizmin tabii uzantısı olarak, onu toplum gerçeklerine götürecektir, böylece aydın şahsi çıkaralara hizmet etmekten, toplumunun uzağına düşmekten kurtulacaktır. Yazar, aydının devletle ve halkla olan irtibatına da değinir.

Kemal Tahir, Cumhuriyet döneminde bir ilke olarak benimsenen halkçılığın uygulandığı biçimiyle mahiyetinin dışında bir netice verdiği inancındadır. Devrin yöneticilerini halkçılığı uygulamada yanlış yöntemler kullandıkları gerekçesiyle eleştirdiği gibi aydınları da halka kurdukları ilişki bakımından eleştirir.

Kemal Tahir, Türk aydınının halkın gerçeklerini bilmediği için ondan uzak düştüğünü belirterek, 'Yarı aydınlarımızın halkçılığını anlamak için, Türkçeciliklerine bakmak yeterlidir. Bunlar köylüye anlaşıp bir dil arayacaklarına, Kutadgu – Bilig'le alış-verişe girmek çabalaması içindedirler.'¹⁴⁶³ değerlendirmesinde bulunur. Kaydedilen değerlendirme sadece dille ilgili bir konuya vurgu yapsa da, yazarın, aydını halkla olan ilişkisinde değerlendirme biçimi bakımından önemlidir. Yazar, özellikle 1940'lardan itibaren oluşan köy edebiyatının da etkisiyle romantik bir Anadolu yaklaşımı çerçevesinde, köye ve köylüye bakıldığını ancak burada da ciddi bir yanılgıya düştüğünü ifade eder. Çünkü, yazara göre, aydın Anadolu'yu tanımamakta, zihninde inşa ettiği kurgusal bir coğrafyaya sevgi duymaktadır. Burada yazarın, sosyalist bakışın dışında, Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişen Anadolu akımı da eleştirdiği düşünülebilir. Kemal Tahir, yaklaşık 13 yıl Anadolu'nun çeşitli illerinde mahpus yatıp buradaki insanlarla birebir diyaloga geçtiğinden Anadolu gerçeğini, 'bütün gerçekliğiyle' bildiği inancındadır:

Anadolu'ya gidip yerleşmek meselesi. Bütün yarım aydınların son sığınağı budur. Bir çeşit gözü açık görülen düş... birgisizlikten gelme korkmazlık... Hiç Anadolu'yu ölünceye kadar yaşamak için baktınız mı? Hayır bakmamışsınız!... Yürek isterim yürek... Ödünüz kopar. Bütün dayanma gücümüz, sonunda büyük şehirlerden birisine

¹⁴⁶² Notlar 10, s. 193

¹⁴⁶³ Notlar 11, s. 34

dönüp yerleşmektir. Büyük şehir dedimse bunlar iki taneyi aşmaz! Anadolu bizi, Turan masalına iten vicdan sınırimızdır. Gerçeklere karşı gözümüzü kapatan yırtık, yırtık perde... Bizi, milletimizi sevmekten alıkoyan, cılık yara... Anadolu'ya yerleşeceksiniz öyle mi? Osmanlı'nın büsbütün karamsarlığa, ölüme benzer umutsuzluğa, gırtlığına kadar gömüldüğünü meydana vuran biricik istek budur. Bu bir çeşit kendini öldürmeye karar veriş... Yağma var! Git bakalım, git de bir göre! Bir memleketi yüzyıllardır yüz üstü bırakmak ne demekmiş... Yolsuz, ışısız diye söylemiyorum. Biz yol yapsak, elektrik santralleri de yükseltsek, insanı değiştirmemekte ayak direriz! En modern tesislerin üstüne geriliği kara bir örtü gibi çekmeye çabalarız. İnsanların cinsel güçlerini, kısacası ruhlarını, çeşitli cinsel hastalıklar çürütür. Gövdelerini sıtma tüketir. Gözlerini trahom oyar! Gidin de görün bakalım! Gaz ışığında onbeş yirmi gün eskimiş bir gazeteyi heceleme neymiş? Gidin görün bakalım, çevreniz sizi yavaş yavaş nasıl sarıyor? Sizi yavaş yavaş yaşayan ölü haline nasıl getiriyor? Kömürle zehirlenir gibi uyanılmaz uykulara nasıl çekip götürüyor. Hiçbir şey yapmadığın, tersine yüzyıllardır düşmanlık ettiğin yere yenilmiş olarak gidip barınacağını nasıl düşünebilir adam? Yağma mı var?¹⁴⁶⁴

Bu düşünceler, yazarın yukarıda kaydedilen mahpusluk yıllarının tecrübeleridir. Yazarın Anadolu'yu konu alan roman ve hikayelerine bakıldığında, bu alıntıda dile getirilen hususların tamamıyla yaşatıldığı görülecektir. Romanlardaki kahramanların hemen hepsi, çizilen bu tabloda yaşamaktadırlar.

¹⁴⁶⁴ Notlar 12, s. 107 - 108

II.2.3. Bizans

Kemal Tahir, Bizans tarihiyle, kısa süreli de olsa, ilgilenmiştir. Bu hususta bazı okumalarda bulunan yazar, özellikle Bizans devlet ve toplum yapısının Doğu'nun ve Batı'nın genel toplum yapısıyla ne kadar uyduğu konusu üzerine düşünmüştür. Bunun için evvela, Bizans'a Doğu ve Batı medeniyetlerinden birinde bir yer çizmiş ve ardından bu çerçevede çalışmıştır.

Kemal Tahir'e göre Bizans, Batı kökenli bir Doğu devletidir. 'Bizans batıdan gelmiş bir doğulu devlettir. İçine yerleştiği coğrafyanın toplum şartlarıyla Roma'nın kişisel mülkiyet temelini, toplumsal mülkiyetle değiştirmiş, buna karşılık, - belki de Hristiyanlığı yüzünden - batıyı doğuya karşı savunma karakterini de uzun boylu sürdürmüştür... Bizans'ın Roma'dan daha uzun yaşaması, bünyesinde batılı feodalite şartlarını taşınamasındandır.'¹⁴⁶⁵ şeklindeki ifadeleriyle Bizans'a Doğu merkezli bir kimlik çizer. Bizans, 'Altyapıda - Ekonomide - bütün üst yapı kuruluşlarında ve işleyişlerinde Roma'dan kesinlikle ayrılıp doğulaşmıştır.'¹⁴⁶⁶ Hatırlanacağı gibi Kemal Tahir'in Osmanlı'da gördüğü en büyük misyon, Doğu'yu, Batı'ya karşı savunma göreviydi. Aynı görevi Bizans'a da yükleyen yazar, Bizans'ın uzun süre yaşamasını da bu misyonu taşımasına ve Anadolu halklarının karakterine uygun kurduğu devlet tipiyle bu misyonu taşıyabilecek bir yapı oluşturmaya bağlar. Yazar, Osmanlı ile Bizans arasındaki 'benzemezlikler' üzerinde de durur.

Kemal Tahir'in Bizans ile Osmanlı arasında gördüğü en büyük 'benzemezlik', 'imparatorluk sülalesinin sürekli değişmesidir.'¹⁴⁶⁷ Osmanlı'da başından beri bir hanedan hükümler olurken, Bizans'ta hanedanlar zaman zaman değişmekte, bu da istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Bizans ile Osmanlı arasındaki bu farka mukabil, en büyük benzerlik, Doğu'yu Batı'ya karşı savunma misyonunda toplanır. Her iki devletin çökme belirtilerinin büyük oranda birbirine benzediğini savunan yazar, Bizans'ın 'çıkamazı' olarak, 'bir doğu tipi devlete döndüğü halde, Batı'yı Doğu'ya karşı savunma ödevini yüklediğini sanmasını, yani varoluş amacını yitirmesini, buna düpedüz arka çevirmesi(ni)' sayar.¹⁴⁶⁸

Yazarın Bizans'la ilgili üzerinde durduğu bir konu da aslen Batılı, sonradan Doğulu olan bir devlet örneği vasıtasıyla Batılı bir devletin ne kadarıyla Doğulu, Doğulu bir devletin ne kadarıyla Batılı olabileceğidir. Bütün bu yaklaşımlardan hareketle Kemal Tahir'in Bizans'ı yönetim ve üretim biçimi üzerinden çözümlediği, A.T.Ü.T. yaklaşımını Bizans'a da uygulamaya çalıştığı söylenebilir. Ancak tamamiyle A.T.Ü.T. ekseninde ilerlemediği,

¹⁴⁶⁵ Notlar 10, s. 627

¹⁴⁶⁶ Notlar 10, s. 623-624

¹⁴⁶⁷ Notlar 10, s. 628

¹⁴⁶⁸ a.g.e., s. 623-624

Osmanlı toplum yapısını çözümlerken faydalandığı Weber'in 'iktidar, statü, hakimiyet' kavramlarının sunduğu imkanları da kullandığı gözlemlenir.

III.3. Edebiyat ve Dil

III.3.1. Edebiyatın Tanımı ve Toplumla İlişkisi

Kemal Tahir, bir romancıdır. Düşüncelerinin ana yapısını veya fikir dünyasını ortaya koyarken ele alınan konuların çeşitliliği, yazarın çok yönlü kişiliğiyle alakalıdır; yoksa romancı veya genel anlamda sanatçı yönünün diğer özelliklerinden geride kaldığı anlamına gelmez. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Marksizm'den Liberalizm'e değin geniş bir yelpazeyi düşünce ufuklarına dahil etse de, meselelere, hep bir romancı olarak yaklaşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, yazarın esas uğraş alanı olan edebiyata bakışı ve edebiyatla ilgili olarak gündeme getirdiği meseleler söz konusu edilecektir. Bilindiği gibi yazar, edebiyata şiirle başlamıştır. Bu açıdan Kemal Tahir'in ilk vasfı 'şair' olmuştur. Ancak bu hal uzun sürmemiş, edebiyatın diğer alanlarına kayan yazar hikaye ve roman yazmaya başlamıştır. 1930'ların ikinci yarısında daha ziyade basit ilişkilere, aşk vak'alarına dayanan hikaye ve romanları gazetelerde tefrika edilen yazar, 1938'de Nazım Hikmet'le beraber hapse girdikten sonra roman yazmaya daha ciddi olarak eğilir.

Yazarın yaşadığı fikrî değişimlere göre edebiyata yüklediği anlam ve fonksiyonlar değişmiştir. Aşağıda çeşitli başlıklar halinde ele alınacak bu konular, yazar tarafından 1950'lerden itibaren artık ele alınmadığı için, haklarında bir kanaat değişimi olup olmadığını gözlemlemek mümkün değildir. Sadece roman üzerine hayatının her evresinde düşünmeye devam eden yazarın, bu konu hakkındaki yaklaşımlarını fikrî evrelerine göre takip etmek mümkündür.

Kemal Tahir, edebiyatın bir sınıfın sesi olmasını ister. Daha sonraki dönemlerde edebiyatta gerçeklik olarak yazarın edebî düşüncelerinin temeli olacak bu hassasiyet, ilk dönemlerde sosyalist edebiyat anlayışının klasik çerçevesi dahilindedir:

Edebiyatta bî- taraf olan yalnız kalem ve kağıttır. İnsanı sevmek hiçbir mana ifade etmez. Döğüşen insanlardan bir tarafı seveceksin. Sınıfların mücadelesi ve insanın tabiatıyla mücadelesi diye iki büyük kavganın içindesin. Kurşun kalemde kemiklerin, stilomda kanım var. Bu edebiyata kendimi bu biçim koymuşum, edebiyatımı da kitlelerin mücadelesine verdim. Manasız ve mücerret laflardan bu sebeple nefret ediyorum.¹⁴⁶⁹

Yazarın söz konusu cümlelerindeki psikolojiye bakıldığında, kitlelerin önünde bir toplum hareketlendiricisi edası hissedilmektedir. Başka bir değerlendirmesinde, 'Edebiyatçı

¹⁴⁶⁹ Notlar 6, s. 96; benzer bir değerlendirme için bkz. a.g.e., s. 97

bu işi yaparken bî-taraf, pasif olamaz.¹⁴⁷⁰ diyen yazarın tarafsız olmakla pasif olmayı aynı kategoride ele alması dikkat çekicidir. Kitleleri harekete geçirmekle kendini vazifeli gören bir insan için en büyük suçlamanın pasiflik olduğu bir gerçektir. Burada yazar, bu gerçekten dolayı edebiyatı bir sınıfın emrine vermeyen kişiyi pasif kabul eder.

Kemal Tahir'in tarafsızlık konusundaki tutumu sadece edebiyatla sınırlı değildir. 'Mücadele esası üzerine kurulmuş bir cemiyette bî-taraf bir sosyal ilim olamaz.'¹⁴⁷¹ ifadeleriyle, 'tarafsız olamama' halini tüm sosyal bilimlere şamil kılar. Bu yıllarda hedef olarak edebiyatı, 'namuslu cemiyet işlerinin emrine vermeyi'¹⁴⁷² seçer.

Bir mektubunda, 'Sade şiir değil, söz söylerken bile bir sınıfın malı olmağa mecbur olduğumuzu unutmamalıyız. Madde - ki asıldır – madde bile muayyen bir sınıf için başka başkadır.'¹⁴⁷³ değerlendirmelerine yer veren yazar, edebiyatı ideolojik söylem dili olarak görür.

Edebiyatı, 'İnsanların insanlarla olan iktisadî ve içtimaî münasebetini ve bu münasebetler seyrinde vücut bulan vakıalar ve manzaraları muayyen bir sınıfa ve içtimaî bir sınıfa zümreye mensup bir insanının – edebiyatçının – muayyen bir zaviyeden tetkiki, tahlili ve tespiti edebiyat olur.'¹⁴⁷⁴ şeklinde tanımlayan yazar, edebiyatın bir mücadele silahı oluşuna vurgu yapar. Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda, 'artık edebiyat boş fakat parlak sözlerin Alicengiz oynadığı dar bir aralık olmaktan çıkmıştır. Onu beşerîleştirmek, kitlelerin zevki, neş'esi, kini, ızdırabı haline getirmek aranır, ihmal edilmez, lazım bir meta derecesine yükseltmek vazifesi, görüyorsun ya, bizim nesle düşüyor.'¹⁴⁷⁵ der. Bu anlayışta edebiyat, 'eğlendirmez, düşündürür. Fanteziye en az tahammülü olan sanat dalıdır.'¹⁴⁷⁶

Kemal Tahir bu dönemde kendisini ideolojiye o kadar kaptırmıştır ki, Türkiye'de bir zamanlar moda haline gelen 'solcu olmadan adam olunmaz' sözünü, edebiyat ekseninde düşünerek, 'Nerede sol muharrir ve şair yoksa, orada edebiyat öldü.'¹⁴⁷⁷ değerlendirmesinde bulunur. Sol dışında bir edebiyat anlayışına hayat hakkı tanımayan bu bakış açısında yazar, kalemini tümüyle toplumun emrine vermiştir. Yazar, okuyucuna seslendiği bir notunda, 'Kaari! Sana uzatılan bu eli çekinmeden sıkabilirsin. Onda kir yok nasır var...'¹⁴⁷⁸ diyerek kendini hem bir emekçi, hem de toplum önderi/ hareketlendiricisi olarak takdim etmektedir.

¹⁴⁷⁰ a.g.e., 89

¹⁴⁷¹ a.g.e., s. 67

¹⁴⁷² a.g.e., s. 94

¹⁴⁷³ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 132

¹⁴⁷⁴ Notlar 6, s. 89

¹⁴⁷⁵ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 173

¹⁴⁷⁶ Notlar 6, s. 95

¹⁴⁷⁷ a.g.e., s. 62

¹⁴⁷⁸ Notlar 5, s. 10

Kemal Tahir'in bu değerlendirmelerinin arka planına bakıldığında bu fikirlerin 1934'te Sovyet Yazarlar Topluluğunun toplantısında edebiyatın esasları olarak ortaya konulan kıstaslarla çok büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Edebiyatı tamamıyla sınıfın ve ideolojinin emrine veren bu anlayışı yazar, hayatının ileriki evrelerinde kademe kademe terk etmiştir. Şu değerlendirme, yazardaki değişimin ilk göstergesidir.

Güzel söze evvela ben inanacağın, sonra sizi inandıracağım. Ben kendimi kandırabilirim ama sizi inandırmak için mutlaka realiteyi hikaye etmeliyim. Taban tabana zıddını değil. Realiteden korkmak, onu iyiye ve doğruya doğru değiştirmek iktidarını kaybettiğini itiraf etmektir. Realiteyi saklamak ve ona göz yummak, kendi kirliliklerimizi ve pisliklerimizi saklamak ve onlara göz yummaktır. Zulüm, istibdat, hırsızlık ve rahatsızlık, yoktur veya vardır dememizle yok veya var olmaz. Boş kağıtlara yazılmıştır demekle şaheserler vücuda getirilseydi, cümlemiz Balzac, Sheakspeare oluverirdik.¹⁴⁷⁹

Yazar burada, daha sonra edebî şahsiyetinin temeli olacak, gerçeklik vurgusuna, o gerçekliğin arka planına da dikkat etmek gerektiğini belirterek vurgu yapmaktadır. Daha önceki değerlendirmelerinde böylesi bir kaygıya rastlanmamaktadır. Bu değerlendirmenin dile getirdiği başka bir husus, yazarın, sanatçı olarak şahsiyetine önem veya imkan vermesidir. İlk dönem değerlendirmeleri, yazarı herhangi bir vasıta kılarken, kaydedilen bu son değerlendirme yazarı, aksettirilecek gerçeği fark eden, yorumlayan ve bütün yönleriyle ortaya koyma kudretine sahip insan olarak takdim etmektedir.

Yazar başka bir değerlendirmesinde nazariyelere 'saplanıp kalmanın' yanlışlığına vurgu yaparak, 'Edebiyatçı realiteye bakmalı ve kat'i vak'alara dayanmalıdır. Dünkü nazariyelere saplanıp kalmamalıdır. O nazariyeler en iyi olsa dahi, bugün için hayatın takribî bir ölçüsünü verirler. 'Nazariye dostum benim kurudur. Halbuki hayatın ağacı ebediyen yeşildir.' İnkılapçı nazariye olmadan inkılapçı hareket olmaz.'¹⁴⁸⁰ değerlendirmesinde bulunur. Burada dikkati çeken husus, yazarın kalıpların dışına çıkma gayretidir.

Edebiyatın toplumla ilişkisi, hemen hemen bütün edebiyat teorileri tarafından ele alınmış, çeşitli yaklaşımlarla tahlile tabi tutulmuştur. Edebiyat ile toplum arasındaki ilişki, genellikle, De Bolnald'ın 'Edebiyat toplumun ifadesidir.' tanımlamasından hareketle tartışılmıştır. 'Hegerci eleştiri ve Taine'in' eleştirisine göre bir eserin tarihî ve sosyal

¹⁴⁷⁹ Notlar 6, s.94

¹⁴⁸⁰ a.g.e., s. 65

bakımdan büyük olması demek sanat bakımından da büyük olması demektir.’¹⁴⁸¹ Ancak burada yazarın toplumla veya malî anlamda bağımlı bulunduğu kitle veya sınıfla ilişkisi, toplumun yazar açısından önemi gibi konular, üzerinde mutabakata varılamayan husular olarak hâlâ tartışılmaktadır. Bu yaklaşımlar içerisinde edebiyatın toplumla ilişkisini en çok vurgulayan şüphesiz Marksist edebiyat teorisidir. Marksizm’in genel çerçevesi içerisinde edebiyat, toplumun birebir yansıdığı alan olarak tanımlanmıştır. Yazarı bir ‘görevli’ addeden bu yaklaşımda, yazarın birincil görevi içinde yaşadığı toplumda emekçi, ezilen, sömürülen sınıfın sesi olması, bir sınıf bilincinin oluşmasına hizmet etmesidir. Marksizm’in, edebiyat toplum ilişkisinde diğer anlayışlardan farkı, sadece toplumu yansıtma noktasında kalmaması, nötr bir yansıtmayı kabul etmemesi, aynı zamanda yansıtma biçimini de şekillendirmek istemesidir. Yazar, ortaya koyduğu toplumu, eserinde adeta yeniden şekillendirmeli, inşa etmek istediği şuurun propagandasını yapmalıdır. Özetle kabaca bir Marksist yaklaşım içerisinde edebiyat, ‘bir mücadele silahıdır.’ Marksizm, kendi içerisinde çeşitli anlayışlara ayrılabilir ve açık bir ideolojik yaklaşımdan ziyade estetiğe önem veren yaklaşımlar gözlemlense de¹⁴⁸², bir üst anlayış olarak belirtilen bu hususları kaydetmek mümkündür. Kemal Tahir’in edebiyatın toplumla olan ilişkisine bakışı, ilk dönemlerde büyük oranda yukarıda ortaya konulan Marksist çerçevede şekillenmiştir.

Yazar, bu ilk dönemlerinde, İsmet Bozdağ’ın ifadesiyle ‘şair coşkunuyla’¹⁴⁸³ Marksizme yaklaşmakta ve en kaba haliyle bu anlayışı benimsemektedir. Marksizm’in edebiyatla ilgili düşüncelerini bu dönemde birinci kaynaktan okuyamayan yazar, ikinci ve üçüncü kaynakların yüzeysel değerlendirmeleriyle yetinmek durumunda kalır.

Kemal Tahir, Osmanlı şairlerinin büyük kısmının ‘halkçı yönü ağır basan’ şiirler yazdıklarını, ancak çağın gereklerinde dolayı ‘aldatıcı övmeler’e yer vermek zorunda kaldıklarını belirtir.¹⁴⁸⁴ Bu bakımdan Osmanlı şiirini, temelinde halkçı gayret olan ama ‘ekmek parası’ kaygısıyla ‘başka türlü’ vücut bulan bir şiir olarak kabul eder. Dolayısıyla Osmanlı şairinin halktan tümüyle kopuk olduğu iddiasını kabul etmez.

Cumhuriyet döneminde edebiyatın toplumla olan ilişkisini daha ziyade pratikler üzerinden yürüten yazar, bu anlamda teori üzerinde fazlaca durmaz. Ortaya konulan eserlerin söz konusu ilişkiyi yansıtma biçimini göz önünde bulundurarak kendi yaklaşımını

¹⁴⁸¹ René Wellek – Austin Warren, *Edebiyat Torisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s.75

¹⁴⁸² Bu konu bağlamında daha geniş bilgi için bkz.

Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

İsmail Tunalı, *Marksist Estetik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993

¹⁴⁸³ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 8

¹⁴⁸⁴ Notlar 11, s. 139

temellendirir. Bu yaklaşımda edebiyatın toplumsal bir vaka olduğu tezi her zaman kabul edilir ama bu vakanın takdim biçimi eleştiriye tabi tutulur:

Edebiyat sosyal bir vakadır. Herşeyden evvel muayyen bir işe yaramaya mecburdur. Sanat için sanat olmaz. Ekmek yapmış olmak için ekmek yapmak olamayacağı gibi. Şu halde biz burada realist edebiyattan bahsediyoruz. Realist edebiyat ise kayıtsız ve şartsız hissî edebiyat demektir.¹⁴⁸⁵

Edebiyattta sık sık tartışılan konulardan olan sanatın sanat için mi yoksa toplum için mi olduğu meselesinde tavrını ikinci anlayıştan yana koyan yazar, edebiyatta sosyal anlamda mutlak bir görev tayininde bulunur. Yaşadığı dönem itibariyle bu ‘görevi’ yerine getirmemiş olmaktan dolayı rahatsız olan Kemal Tahir, hem dönemin edebiyat ortamını, hem de edebiyat ortamı üzerindeki siyasal baskıyı şu ifadeleriyle ortaya koyar:

Mahpusaneye dair yazamazsınız. Hastaya dair yazamazsınız. Tımarhaneye dair yazamazsınız. Hele orduya dair hiç yazamazsınız. Polise dair yazamazsınız. Arası biraz geçerse eski düşmanlara dair yazamazsınız. Sabık idarecilere dair yazamazsınız. Siyasî ve sosyal tezi olan eser yazamazsınız. Bir bataryaya dair yazamazsınız. Komünizme dair yazamazsınız... yoksa yazılarınızı kimseler basmaz. Geriye Ayşe kızla, Mehmet Bey’in mehtapta deniz kenarında ah ederek aşkların en platonîği ile nasıl seviştikleri ve nihayet Ayşe kızın bu aşk sebebiyle nasıl teverrüm ettiği kalır.¹⁴⁸⁶

Türkiye’deki edebiyata koyulan ‘yasak bölgeleri’ dile getiren yazar, ülkedeki bu durumun, edebiyatı, asıl gayesi olan sosyal olanı ifade etme maksadından uzaklaştırdığından yakındır. 1940’lı yıllardan itibaren gelişme gösteren sosyal gerçekliğe dayalı edebiyat anlayışı ise, realizmi ve naturalizmi çok kaba çizgileriyle anlamış, estetik mesafe ve hassasiyet göz ardı edilmiştir. Özellikle ‘Köy Edebiyatı’ kapsamında ortaya konulan eserlerde, Türk köyü neredeyse tümüyle dış çizgileriyle ortaya konulmuş, malzeme olarak yer alan köye her hangi bir estetik elbise giydirmeye kaygısı oluşmamıştır. Bu yıllarda sıklıkla gündeme getirilen ‘halka inmek’ kavramı üzerinde duran yazar, ‘ ‘Halka inmek’ lafını o kadar çok kullanmağa – hatta hiç kullanmağa – gelmez. Bir sürü yazıcı lümpen edebiyatına düşer. Halkın içinden sıyrılıp başka bir yere gitmiş bir insan için artık inmek de çıkmak da kabil değildir.’¹⁴⁸⁷

¹⁴⁸⁵ Notlar 6, s. 241

¹⁴⁸⁶ a.g.e., s. 243

¹⁴⁸⁷ a.g.e., s. 273

değerlendirmesiyle, halkı sadece dış çizgileriyle ve ideolojinin romantizmi içerisinde ele alan yazarları ‘lumpen’ olmakla suçlar. Bilindiği gibi lumpen olma hali kimlikler arasında kimliksiz kalmayı ifade etmektedir. Hegel’in İngiltere’deki köylü sınıfı tarif etmek için kullandığı bu kavramı yazar, köyü anlattığını sandığı halde köyü anlatamayan bu sebeple ne köyü anlatabile ne de köyden başka bir şey anlatmaya muvaffak olan edebiyatçıyı lumpen olarak görür. Yine bu bağlamda yaptığı bir değerlendirmede, köy üzerine yazıldığını belirttiği bir kitabı okuduktan sonra şu değerlendirmede bulunur:

Bir hikaye okudum. Köylü taklidiyle yazılmıştı. O kadar köylü idi ki muharriri bulamadım. Sanat hayattan kelime kelime çizgi çizgi, ses ses kopya etmekten başka birşeydir.¹⁴⁸⁸

Yazar, çıplak bir gerçekçiliğin karşısındadır. Hayatın, eserin merkezinde olduğu ama her yerinde olmadığı bir gerçeklik peşindedir. İyi bir yazar, güçlü bir birikimle yani sağlam bir teori ile işe koyulur ve eserini inşa eder. Kemal Tahir açısından elde edilmesi gereken ilk birikim toplumun tarihsel gerçeklerinin tanınması suretiyle kazanılacak birikimdir. ‘Büyük sanatçı birikmiş millî güçleri gün yüzüne getiren sanatçıdır.’¹⁴⁸⁹ diyen yazar, milli güçlerin ancak toplumun tarihsel gerçeklerinde yattığı inancındadır. ‘Büyük edebiyatçıları okuyup anlamadıkça, büyük edebiyatçı olmak kabil değildir.’¹⁴⁹⁰ şeklindeki ifadeleriyle, tarihî birikimin yanında edebî birikimin önemine vurgu yapar.

Kemal Tahir’in ‘millî güçler’ ve ‘büyük yazarlar’ diye birikim elde etmenin temel iki noktası olarak kaydettiği hususlara bakıldığında, edebiyatta genel kabul olarak ortaya konulan şekil – muhteva uygunluğu ve bu uygunluğun birlikte başarısı gerçeğine büyük önem verildiği görülecektir. Bu bakımdan yazar, edebiyatın toplum ile ilişkisini dar ideolojik kalıplardan öte, edebiyatın kendi kıstasları içerisinde inşa ettiği bir bakış açısıyla ele almaktadır. Sadece roman ve hikayenin toplumla olan ilişkisini bu şekilde değerlendirmeyen yazar, aynı zamanda şiire ve şaire de benzer misyonlar yüklemektedir. Şiirin toplumsal yönüne vurgu yapan yazar, toplumsal gerçeklerle iyi şair arasında doğrudan bir ilişki kurar.

¹⁴⁸⁸ a.g.e., s. 278

¹⁴⁸⁹ Notlar 5, s. 3

¹⁴⁹⁰ Notlar 6, s. 105

III.3.2. Şiir

Kemal Tahir'in edebiyat hayatı şiirle başlar. Lise yıllarında şiir 'karalamaya' başlayan Kemal Tahir, 1930'ların sonlarına kadar bu özelliğini devam ettirir. Ancak daha sonra, Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda, 'Büyük şair olamadık gitti.'¹⁴⁹¹ diyerek, bu alanda kalem oynatmayı bırakır. Şairliğinin ilk yıllarında Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'e hayranlık duyan yazar, Nazım Hikmet'le tanışmasının ardından, şiirinde şekil ve muhteva değişikliğine gider.

Şiir üzerinde poetik anlamda fazlaca düşünmeyen, belli bir poetika metni oluşturmeyen Kemal Tahir'in şiir hakkındaki değerlendirmelerini, arkadaşlarına yazdığı mektuplardan takip edebilmekteyiz. İlk dönemde 'şiir yazma hevesinde, 'başkasından farklı olmak', 'güç işe koşulmak' eğilimi vardır.'¹⁴⁹² İsmet Bozdağ, Kemal Tahir'deki bu duyguları, hayatta ezilmiş anne ve babadan kaynaklandığı inancındadır.¹⁴⁹³

Türk edebiyatına hakim olan şiir anlayışını beğenmeyen yazar, 'başka bir şiir' yazma gayretinde olduğunu ifade eder:

Yeni neslin şiirlerine bak, hepsinde basit ve çok ferdî duygular görürsün. Öyle ki her birinin içindeki hassasiyeti ölçmek kabil olsa, her hangi bir lise talebesinin sevgilisine gönderdiği bir mektup dolusu histen yukarı çıkmış yoktur.

Şair bu kadar küçük adam olmamalı, şair kendi içini yazmasın demiyorum. Bunu yapmadan tek bir satır yazmasının imkanı olamaz. Fakat kendi hassasiyetinden geçirip mısra haline koyduğu mefhum muhakkak ki çok büyük, çok yüksek, çok geniş olmalıdır.¹⁴⁹⁴

'Yeni neslin' yazdığı şiiri, sathî bulan Kemal Tahir, şiir üzerine yaptığı çok az tanımlamada, ilk olarak şiir ile nesir ayrımına vurgu yapar. 'Dilde iki fenomen vardır: Şiir ve nesir. Bunlar gerçekliğin karşısında başka başka davranırlar, ayrı yollardan giderler. Şiir gerçekliği bu görünüş içinde kavrar.'¹⁴⁹⁵ değerlendirmesinde bulunan yazar, 'şiirin, nesirden başka bir dil üzerinden varlık alanı oluşturduğu inancındadır. Aynı konuda 'şiir gerçekliği duyular görünüşü içinde kavrar.' değerlendirmesinde bulunan Kemal Tahir, şiirde esas olanın 'gerçek' olduğunu ama bu gerçekliğin şiirin kendine mahsus şartlar içerisinde oluşturulan bir

¹⁴⁹¹ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 38

¹⁴⁹² İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, s.6

¹⁴⁹³ Bilindiği gibi Kemal Tahir'in annesi Osmanlı sarayından alınan bir Çerkes kızı, babası da Saray Marangozhanesinde çalışırken II. Meşrutiyetle bütün varlığı elinden alınan bir marangozdur.

¹⁴⁹⁴ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 170

¹⁴⁹⁵ Notlar 3, s. 105

* Kemal Tahir'in şiirle ilgili kanaatlerinden bahsederken 'şair' yerine yazar kavramını niçin tercih ettiğimiz düşünülebilir. Bunun sebebi, Kemal Tahir'in şiirle uğraşmış olmasına, şiir yazmış olmasına rağmen hiç bir zaman şair olmamış olmasıdır. Şiirleri incelendiğinde bu kanaat daha da açık olarak anlaşılacaktır.

gerçeklik olduğunu belirtir. Şiirin kendine mahsus dil içerisinde ‘gerçekliği’ ürettiğine dair düşünce, şiirin ahenk ve estetik yönüne verilen önemi ortaya koyar.

Kemal Tahir, şiirde sanat gücüne önem vermesinin yanında bu gücün şiiri bilmece haline getirmemesi gerektiğini de ifade eder. ‘Yazdığın şiirde sanat kıymeti yüksek olacak, fakat bu sanat kıymeti dediğimiz cevahir hiç bir zaman bir bilmece, bir bulmaca, bir esrarengiz casus mektubu haline gelmeyecek. Sanat eseri, aydınlığa sürüldükçe, didiklendikçe içinin doluluğunu daha çok meydana vuran çok açık, çok sade hatta çok basit bir insan mahsülü, bir insan verimi olacak’ diyen yazar, şiirdeki ince çizginin şekil ile muhteva arasında kurulacak dengede toplandığını belirtir. Bu bağlamda, ‘yeni muhteva, yeni şekil ister.’¹⁴⁹⁶ değerlendirmesinde bulunan Kemal Tahir, değerlendirmelerinin devam eden kısmında, ortaya konulan muhtevaya uygun yeni bir şekil geliştirilmedikçe, şiirde başarı sağlanamayacağını iddia eder. Yazarın şiirle ilgili bütün bu düşünceleri, onun şiir konusunda, kaba bir Marksizm içerisinde bulunmadığını göstermektedir. Onun şiirle ilgili bu durumunu, şiir yazmaya, sosyalizmle tanışmasından çok önce başlamasıyla ilgili düşünmek mümkündür.

Şiirde estetik unsurlara önem verirken şiirin toplumla ilişkisine de dikkat çeker. Kemal Tahir, edebiyatın geneli üzerine yaptığı değerlendirmede, yazarın birikim sahibi olmasına büyük bir önem verir. Bu birikimin birinci kaynağı toplumun bünyesinde barındırdığı tarihsel zenginlikte toplanmaktadır. Yazara göre, şair de kendine birikim olarak ilk önce milletin tarihini esas alacaktır. ‘Şair, içinde yaşadığı cemiyetin mahsülüdür.’¹⁴⁹⁷ diyen yazar, ‘Millî şair’ olarak, içinden çıktığı toplumun dil ve tarih zenginliğini ‘tercüme eden kişiyi’¹⁴⁹⁸ kabul eder.

Kemal Tahir’in burada kaydedilen ‘şair, içinde yaşadığı cemiyetin mahsülüdür.’ değerlendirmesi, edebiyat ile toplum arasında birebir ilişki kuran ve edebiyatın toplumu aynen yansıtması gerektiğine inanan yaklaşımın önemli tezlerinden olsa da, var olduğu günden beri sanat dallarının en ‘şahsî’ birimi olarak kabul edilen şiir için ne kadarıyla geçerli olduğu tartışma konusudur. Bu bakımdan Kemal Tahir’in şairi yanlış değerlendirdiği veya şair hakkında yanlış hükümlerde bulunduğu düşünülebilir ama yine *Notlar*’ının altıncı cildine alınan bir değerlendirmesinde şairin ferdîyetine yaptığı vurguyla, yukarıdaki değerlendirmesini bir anlamda tashih eder ve şairi kitle adamı olmaktan çıkarıp dilin ve kültürün adamı olarak takdim eder:

¹⁴⁹⁶ Notlar 6, s. 90

¹⁴⁹⁷ a.g.e., s. 109

¹⁴⁹⁸ a.g.e., s. 108

Şairler, ruh mühendisidir.adamcağızlar kendi ruhlarını zaten pek karmakarışık izah edilmez, içinden çıkılmaz bulduklarını ve bir türlü halledemediklerini söyleyip duruyorlar. Onlardan, diğer ruhlara nasıl mühendislik beklenir.¹⁴⁹⁹

Kemal Tahir, sosyalizmle tanıştığı ilk yıllarda edebiyatın geneli hakkında, tam anlamıyla Marksizme teslim olmuş görünürken; şiir konusunda farklı bir tavır geliştirir. Kemal Tahir, ilk dönemlerde hikaye ve roman üzerine fazlaca düşünmemekle beraber şiir üzerine düşünmüştür. Bu düşünceleri kendine özgü bir poetika oluşturacak mahiyette değilse de bir halin tesbiti noktasında önemlidir. Özellikle Fatma İrfan’a yazdığı mektupların çoğunda şiirle ilgili değerlendirmelerde bulunması, şiirler yazması o yıllarda şiirin yazarın dünyasındaki yeri açısından önemlidir.

Kemal Tahir, çok az da olsa, Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatıyla ilgili sürdürülen tartışmalara değinmiştir. Serbest şiir konusu bunlardandır. Bilindiği gibi Tanzimat edebiyatının son döneminde gelişmeye başlayıp Servet-i Fünun ve devam eden dönemlerde gelişerek devam eden ‘serbest şiir’ olgun dönemini Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Bu yıllarda çeşitli edebî anlayışlarla hareket eden şairler, şiirde şekil olarak serbest vezni kullanmıştır. Ancak bu kullanım, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Kemal Tahir, Türkiye’de serbest şiirle ilgili meydana gelen tartışmalara, polemiklere katılmamış, sadece bu şiir şeklinden kendi anladığını ifade etmiştir. Bir değerlendirmesinde, ‘Gördün ya, işte bunun gibi on adet serbest vezin şiiri bir gece ve bir saatte yazdım. İnadına neşrettireceğim. Şu böyle şiir yazmanın tahta yontmaktan kolay olduğunu anlatmak için.’¹⁵⁰⁰ ifadelerini kaydeden yazar, serbest şiiri, ‘kolay yazılabilir’ olması bakımından küçümser. Bu yaklaşımına rağmen, şiirde serbest vezni kullanır. ‘Şunu kayıtsız şartsız kabul etmeliyiz kardeşim, istikbalin vezni münakaşasız (serbest)tir. Geç kalmamak lazım.’¹⁵⁰¹ şeklindeki değerlendirmesiyle serbest vezni önemser. Gerek yazarın genel değerlendirmelerine, gerekse, son değerlendirmesine ve şiirlerine bakıldığında serbest veznin, onun için bulunduğu ortamın tabii unsuru olması yönüyle önemlidir. Yazar, şiirde vezin üzerine düşünmemiştir. Poetik anlamda çok sağlam bir alt yapıya sahip değildir. Ancak, şiir yazdığı dönemde serbest veznin çoğunlukla kullanılıyor oluşu, Kemal Tahir’i de serbest vezinde şiirler yazmaya itmiş olmalıdır. Buna ilave olarak yazarın şair olarak büyük ehemmiyet verdiği Nazım Hikmet’in bu konudaki tesiri de unutulmamalıdır.

¹⁴⁹⁹ a.g.e., s. 93

¹⁵⁰⁰ Notlar 5, s. 190

¹⁵⁰¹ a.g.e., s. 210

III.3.3. Roman

Kemal Tahir, hikaye ve romana, sosyalizmle tanışmasının ilk yıllarda ‘mücadele silahı’ olarak baksa da, bu heyecan geçtikten sonra romana sağlam ve estetik bir çerçevede yaklaşmaya çalışmış, özellikle ilk örneklerini yukarıda kaydettiğimiz gerçeklik konusundaki hassasiyeti önemli bir noktaya ulaştırmıştır. Türk edebiyatında Kemal Tahir’in oluşturduğu bir roman gerçekliğinden bahsetmek mümkündür.

Kemal Tahir, ele aldığı tüm meseleleri bir romancı olarak incelemiş, bir romancı olarak bu meselelere bakmıştır. Bu durumu, ‘Ben, otuz yıldan beri dünyaya, insanlara, olaylara hiç aralıksız romancı olarak bakmaktayım. O gün bugündür, ne okumuşsam, ne görmüşsem, ne işitişsem, kimi tanımışsam – kısası – ne öğrenmişsem yalnızca romancı olarak, roman için öğrendim, roman için romanda kullanmak için biriktirdim’¹⁵⁰² cümleleriyle dile getiren yazar, romana ait çeşitli öğeleri ve meseleleri, gerek *Notlar*’ında, gerekse kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda gündeme getirmiş veya gündemdeki meseleleri yorumlamıştır.

Kemal Tahir’in ‘gerçekçi roman’ diyerek öne çıkarttığı roman anlayışı, Marksizm’i esas alsa da, tümüyle bu ideolojiye göre şekillenmiş bir anlayış değildir. Onda, ‘alt yapının yansıması ve sınıf mücadelesinin doğrudan’¹⁵⁰³ aracı sayılan edebiyat anlayışı, ciddi kırılmalar yaşar. Kemal Tahir kendini, Marksizm’in kaba tasnifi içerisinde, ‘siyasal işlevle görevlendirilmiş’ bir kişilik olarak görmez.

Gerçekçi roman, Kemal Tahir’in edebiyattaki temel tezlerinden biridir. Kemal Tahir’in bu noktadaki farkı, ‘gerçek’ kavramına getirdiği tanımdır. Yazar, gerçeği, tarih ve toplumun dışında soyut bir olgu olarak değil de tarihe ve toplumun kültürel birikimine dayanan yerel bir ‘birikim’ olarak görmektedir. Bu sebeple onda esas olan gelip geçici, gündelik, yaşanan hayatın içinde barındırdığı ve çıplak gözle gözlemlenen gerçek değil, toplumların zihin muktesabatını oluşturan, onlara şekil veren birikimdir. Yazarın gerçek kavramıyla ilgili değerlendirmelerine daha önceki bölümlerde değinildiğinden dolayı, burada ayrıca ele alınmayacaktır. Ancak konu bağlamında ‘romandaki gerçeğe’ değinmek gerekir.

Kurgusal (fiktif) alemin gerçeğinin bilinen gerçekten farklı olduğu hemen her edebiyat anlayışı tarafından kabul edilen bir durumdur. Ancak Türkiye’de gelişen ‘Toplumsal Gerçekçi Edebiyat’ bunu, yaşanan hayatın gerçeği olarak telakki eder. Kemal Tahir’in eleştirileri bu noktada yoğunlaşmaktadır. Ona göre, ‘Bir gerçeğin hâlâ sağlam, işe yarar gerçek olması, hele herkes tarafından kabul edilmesi, onun roman gerçeği bakımından eskimesini önleyemez.

¹⁵⁰² Notlar 1, s. 56 - 57

¹⁵⁰³ Ahmet Oktay, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 11

Hatta bu hal, bu eskimeyi kolaylaştırır bile... Bu sebeple gerçekçi romanın gerçeği bir başka gerçektir.¹⁵⁰⁴ Yazarın ‘bilinen gerçek’ ile ‘roman gerçeği’ arasına çizdiği bu kesin çizgi onun tüm eserlerinin temel hususiyetlerini oluşturacaktır.¹⁵⁰⁵ Yazar, bu gerçeği kabulünden itibaren satıhtaki manzaralar ve bilgilerle asla yetinmemiş, hemen her meselenin tarihî arka planını sorgulamıştır. Bu bakımdan eserlerinde inşa ettiği ‘gerçek dünya’, birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Kemal Tahir, diğer Türk romancılarının da, özellikle Batılâşma ekseninde verili halde romancıya sunulan ‘gerçek’ görünümlü olgularla, bilgilerle yetinmemeleri, Türk toplumunun tarihsel gerçeğini ortaya çıkarmaları gerektiği inancındadır.¹⁵⁰⁶ Bu noktada Türk romancısını tembel davranmakla suçlayan yazar, önemli tarihsel olayların bile ‘yaz başlarında, güzün’ gibi yuvarlak zaman dilimleriyle geçiştirilmeye çalışıldığını ifade eder. Oysa kendisi yazacağı yüz sayfalık bir bölüm için binlerce sayfa not almaktadır.¹⁵⁰⁷

Kemal Tahir, roman anlayışının merkezine insanın dramını yerleştirir. ‘Roman anlayışım, tek insanın dramına dayanır. Tek insanın dramını inceleyip derinleştirdikçe de insanoğlunun ‘tükenmezliğine’ inancım artmıştır.’¹⁵⁰⁸ diyen yazara göre, roman, drama düşmüş insanı anlatan edebî türdür. ‘Drama düşmüş’ insanı, ‘Romanda drama takılmış insan, elleri ayakları tuttuğu halde, hatta yüksek atlamada, iki metreyi aştığı halde, önüne koyulan bir toplu iğneyi aşamayan adamcağızdır.’¹⁵⁰⁹ ifadeleriyle tanımlayan yazarın, drama düşmüş insanı ‘kapana kısılmış insan’¹⁵¹⁰ diye gördüğü bu değerlendirmesine bakıldığında, büyük oranda tragedyanın ‘arada kalmış insanına’ benzeyen bir ‘drama düşmüş insan’ profili çizdiği görülecektir. Bu bağlamda romanı farklı ve zaman zaman, dramın öğeleri olarak, birbirine zıt unsurların terkihi olarak gören yazar, romanla ilgili tanımlamasını şu şekilde dile getirir:

Roman, bir terkip ve inşa hadisesidir. Onda bir hayat parçası muhtelif hatlar halinde mazisi, hali ve istikbaliyle realist bir zaviyeden tesbit edilmiş olarak yaşar.¹⁵¹¹

Yazarın romanla ilgili bu tanımlamasında öne çıkan iki husus dikkat çekicidir.

1) Zamanı bir bütün halinde ele alan yazar, romanın ortaya koyduğu hayatın, zamanın evreleri içerisinde taşıdığı bütünlük dahilinde tasvir ve tahlil edilmesi gerektiğini belirtir. Bu

¹⁵⁰⁴ Notlar 1, s. 79

¹⁵⁰⁵ Kemal Tahir’in ‘romanda gerçek’ ve ‘gerçekçi roman’ konularındaki benzer değerlendirmeleri için bkz. a.g.e., s. 51, 69, 70, 77

¹⁵⁰⁶ a.g.e., s. 77

¹⁵⁰⁷ a.g.e., s. 56 - 57

¹⁵⁰⁸ a.g.e., s. 69

¹⁵⁰⁹ a.g.e., s. 12

¹⁵¹⁰ a.g.e., s. 69

¹⁵¹¹ Notlar 6, s. 127

anlayışta yazarın, toplumu tanımanın* ve anlatmanın, onu bütün zamanlarıyla bilip kavramakla mümkün olacağına dair inancının etkisi ortadadır.

2) Romandaki realist yapıya yaptığı vurgudur. Realist yapıyı veya Kemal Tahir'in daha çok kullandığı bir ifade ile, 'gerçekçi yapı'yı, daha geniş ele almak lazımdır.

Kemal Tahir, roman üzerine teorik anlamda fazlaca yoğunlaşmamakla beraber, Marksist edebiyat anlayışının kendi içerisinde oluşturduğu roman tartışmalarına kayıtsız kalmamıştır. Türk romanında 'toplumcu gerçekçi' hassasiyetlerle romana yaklaşan yazarlarla girdiği tartışmalarda geliştirdiği fikirler neticesinde yazarın, diğer Marksist yazarları, Ahmet Oktay'ın yaptığı tasnif doğrultusunda, içiçe girmiş siyasî ağırlıklı 'ekonomizim, volantarizm, romantizm'¹⁵¹² eğilimlerini açığa vurmakla itham eder. Bu anlamda 'toplumcu gerçekçi' romancıların 'planlanmış' karakterler inşa ettiklerini düşünen yazar, 'edebiyatta insanları tasnif etmenin, tasvir etmenin, tahlil etmenin kolay olabileceğini ama o insanı konuşturmanın çok zor olduğunu' belirtir.¹⁵¹³ Yazarın yaptığı bu değerlendirmede 'romanda şahsı konuşturma' meselesi üzerine vurgu yapması dikkat çekicidir. Gerçekçi yazarın en büyük gayesi olan hayatta var olanı aktarma çabası, romanda 'yaşatılacak' insanla mümkün olacaktır. Romanda, psikolojik birikimle bir insan üzerinde çözümlemelerde bulunulsa da orada var olan insan değil, yazardır. İnsan, yazar aradan çekildiği, kendi kendini anlatabilme, tasvir ve tahlil edebilme gücüne sahip olduğu zaman romanda yaşayabilmektedir. Nitekim yukarıda değerlendirmesinin devam eden kısmında 'roman kahramanları anlatmanın kolay', esas zor olanın ise, 'normal insanı konuşturmak' olduğunu ifade eder. Bu noktada Türk edebiyatında yetkin bir örneğin bulunamadığını iddia eden yazar, devri, 'realist edebiyatçı kıtlığı devri'¹⁵¹⁴ olarak niteler.

Kemal Tahir'in gerçeğe verdiği önem, onun roman yazmaya giriştiği ilk yıllarda da gözlemlenir. Bu yıllarda sosyalizmden gelen bir gerçekçilik hassasiyeti olmamasına rağmen, Fatma İrfan'a yazdığı bir mektubunda, kendisi için gerçeğin ne kadar önemli olduğunu şu şekilde dile getirir:

'Herhalde Gorki gibi, büyük halk kitlelerine hitap etmesini bilen, onlarla senli benli konuşan bir adam olmağa çalışacağım. Çok realist davranacağım. Fakat bu realist kelimesini şöylece kabul etmiyorum. Seçtiğim tipler muayyen birer maksatla karşı karşıya

* Kemal Tahir'in romanlarında ferdin dramı, toplumun dramıyla, toplumun dramı da ferdin dramıyla karışarak bir bütünlük oluşturur. Müstakil olarak tek bir fert yer almaz. Bu bakımdan ferdi anlatıyorum dediği yerde en az o fert kadar toplum vardır. Aynı şekilde toplumu anlatıyorum dediği yerde de, en az toplum kadar fert vardır.

¹⁵¹² Ahmet Oktay, a.g.e., s. 15

¹⁵¹³ Notlar 6, s. 104

¹⁵¹⁴ a.g.e., s. 102

getirilmiş olacaklar, ama daima kendileri gibi konuşacaklar. Ben onlara hiç bir kelime sufle etmiyeceğim. Realitenin romana girmesi bir takın usullerle oluyor. Edebiyatta bu usuller bir anahtardır. Tipler, körü körüne nasıl giremezlerse, adi bir kukla olarak da alınmamalıdır. Onların romana lüzumsuz taraflarını yontmak, fakat yontulan yerlerine kendimizden parçalar yapıştırmamak lazım.

Romanlar muhakkak ki tezli olmalı fakat bu tezi romancı aradan hop diye ortaya çıkıp bizzat söylememeli. Ne ahlak dersi ne meth ü sena, ne sınıf kavgası, ne de şuna buna kin. Bunlar seçtiğim tiplerde varsa olacak....

Romancının şahsiyetini inkar etmiyorum. Benim şahsiyetim bir tekke şeyhi ile bir hacı babayı, bir Hanife Hanım'la bir mahalle imamını, karşı karşıya bırakıp istedikleri gibi konuşturmak değil. Mesela romanında (El kadınına bakmak günah-ı kebairdendir.) diyen hocayı, bir de dönüp alaca karanlıkta çimdiklediği ahretliğin ağzından göstermeliyim.¹⁵¹⁵

Yazarın kurguda, yazara ve romanın kendi gerçeklerine verdiği 'pay', onun bu konuda daha romancılığa başladığı yıllarda önemli birikime sahip olduğunu göstermektedir. Yazarın bu düşüncelerini oluşturduğu yıllarda, gündelik, gelip geçici hikaye ve roman yazmasının bu birikim üzerindeki etkisi kuvvetle muhtemeldir. Bu tür eserlerin yazarın edebî şahsiyetine yaptığı katkıyı Nazım Hikmet, 'Maceraya dayanan bulvar romanları yazman... romanın ana unsurlarından olan nesne üzerinde bir çeşit temrin olduğu için faydalı bir çalışmadır.'¹⁵¹⁶ şeklindeki ifadeleriyle tespit eder: Yazılan bu eserlere bakıldığında, muhteva ve teknik itibarıyla ciddi bir edebî değer taşımasa da, kahramanların konuşturulmasında ustalık gösterildiği, şahıs tahlillerinde önemli mesafeler kat edildiği gözlemlenmektedir. Yine yazarın bu yıllarda Balzac'ı, ve Gorki'yi dikkatle okuması onun hem gerçeklik fikrini oluşturmasında, hem de kademe kademe uygulamasında etkili olmuştur.

Türk romanına yukarıda kaydedilen hususlar çerçevesinde yaklaşan yazar, Türk aydınının geneli için dile getirdiği eleştiriyi, Türk romancısı için de kaydeder. Türk romanının başlangıcından itibaren Batılı bir tarzda topluma yaklaşması sebebiyle, gerçek Türk romanının oluşmadığını, gerçek Türk romanı için de Türk toplumunu, tarihiyle beraber tanıyan ve tahlil eden romancılara ihtiyaç duyulduğunu belirten yazar, bu tarzda eserlerin ancak, dönemi için,

¹⁵¹⁵ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 174

¹⁵¹⁶ Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*, s. 368

‘yeni yeni görülmeye ’ başladığını ifade eder. Kaydedilen döneme kadar, özellikle tarihsel olayları esas alan romanların, Türk toplumuna ‘yutturulmaya çalışılan en büyük aldatmaca’ olan Batılaşma anlayışının alt yapısını hazırlamaya çalıştıkları, böylece ‘temeldeki büyük gerçeği örtbas etmek istediklerini’ belirtir.¹⁵¹⁷

Kemal Tahir’in eser verdiği dönemde Türk edebiyatını çokça meşgul eden konulardan olan ‘köy edebiyatı’ meselesi, Kemal Tahir’in de ilgi alanı içinde yer almıştır. Kendisinin köylüye önem verişini, ‘Türkiye’nin ana özelliklerinden birisi, bütün öteki kadroların bugün bile (1965 sonlarında) köylülükle ilintilerini kesmemiş olmamalarıdır. Bu bakımdan Türkiye’de son yüzyıldaki olaylarda, köylülerin yeri, öteki zümrelerden daha önemlidir, daha da geniştir.’¹⁵¹⁸ şeklindeki sosyolojik gerçeğe dayandıran yazar, bu konuda da eleştirel tavrını, Türk aydınının köy olgusuna yaklaşımındaki problemin roman ögesi olarak köye ve köylüye yaklaşılmasında da gözlemlendiği gerekçesiyle devam ettirir. Türk edebiyatının halka, ‘lumpene’ ve ‘köylüye’ şeklinde iki noktadan yöneldiğini belirten Kemal Tahir, bu iki gurubun sağlam ve sağlıklı bir halde, Türk romancısının yaklaşımı dahilinde, romana taşınmasının ve tahlil edilmemesinin mümkün olmadığını dile getirir.¹⁵¹⁹ Bunun sebebi olarak köylü romanı yazacak kişilerin, köyden uzak olmalarını, köyü tanınamamalarını gösterir.¹⁵²⁰ Yazarın bu konudaki yaklaşımına bakıldığında, sosyalist olmadan önce de, hapisten çıktıktan sonra da temel bir düşünceye sahip olduğu ve bunu zamanla geliştirdiği görülecektir. Şöyle ki ilk dönemde, Türk romancısının köyü bilmediği gerekçesiyle köy romanı yazamayacağını belirten yazar, daha sonra köylü ve köy enstitülü yazarların çıkmasına, bu yazarlar ile köylü arasında coğrafi bir bağ olmasına rağmen, zihinsel anlamda hâlâ köyün ve köylünün tanınmadığını belirtir. O, sathî bir köy gerçeğinden öte, içsel anlamda köylülük vasfını ve kimliğini taşıyan ve oluşturan dünyanın tanınması gerektiğini vurgular. Türk romancısı bu noktadan uzaktır. Burada şu husus belirtilmelidir ki, Kemal Tahir’in bu yaklaşımı, Berna Moran, Fethi Naci gibi eleştirmenler tarafından ‘gerçek dışı’ olmakla itham edilmiş ve eleştirilmiştir.

Yazarın Türk ve dünya edebiyatında önem verdiği ve edebî ve fikrî anlamda beslendiği isimler olarak şunları kaydetmek mümkündür.

Batı edebiyatından ‘Don Kişot’u, Robenson’u, Manon Lescaut’yu, Ölü Canlar’ı, Kırmızı Kara’yı, Parma Manastırı’nı, Madam Bovary’yi, Dostoyevski’nin, Balzac’ın, Maupassant’ın, Malraux’un Gogol’un, Tolstoy’un, Gorki’nin, Şoholov’un, Fadeyev’in,

¹⁵¹⁷ İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, s. 215-216

¹⁵¹⁸ Notlar 1, s. 65

¹⁵¹⁹ Notlar 6, s. 99

¹⁵²⁰ a.g.e., s. 280

Simonov'un, Dickens'in, Hemingway'in, Balzac'ın Faulkner'in romanlarını' okuduğunu belirten yazar, özellikle bu romanları ve yazarları insan gerçeğine verdikleri önem ve bu gerçeği yansıtabilme ustalıkları sebebiyle dikkate aldığını belirtir.¹⁵²¹

Türk romanından da benzer gerekçeyle sevdiği yazarlar olarak şu isimleri sayar: Ahmet Midhat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Sadri Ertem, Sabahattin Ali, Yakup Kadri, Memduh Şevket Esenal, 'bazı hikayeleriyle Sait Faik, Haldun Taner, Orhan Kemal, Yaşar Kemal...'¹⁵²²

III.3.4. Türk Edebiyatının Genel Durumu ve Türk Edebiyatından Şahsiyetler

Kemal Tahir, Türk edebiyatının, Türk toplumunun gerçekleriyle sağlam ve sağlıklı bir ilişki kuramaması sebebiyle, yapması gereken esas vazifeden uzaklaştığını, dar bir kesimin edebiyat adına ürettiği 'fantezilerini' dile getirdiğini düşünmektedir. Ona göre, Türk toplumunun son ikiyüz yıllık tarihi içerisinde muhatap olduğu en büyük mesele, Batılaşma hadisesidir. Buna bağlı olarak Osmanlı misyonunun yok olması ve yeni bir dünyanın kurulmasıdır. Romancı, bütün bu ciddi değişim ve dönüşüm süreçleri içerisinde aldığı konumla topluma muhatap olduğu veya içinde yaşadığı gerçekleri ortaya koymalıdır. Ancak, ifade edildiği üzere Türk edebiyatçısı böyle bir 'gerçeğin' farkında değildir.¹⁵²³ Yazar, Türk edebiyatçısının özellikle küçük bir burjuva topluluğu için eserler üretmesini kabul edilebilir, sanatçının aslî misyonu ile örtüşür bir durum olarak görmez. Kemal Tahir'in özetlenen bu değerlendirmeleri aşağıda şahıslar düzeyinde ele alındığında daha açık olarak anlaşılabacaktır.

Kemal Tahir, ilk gençlik yıllarından itibaren edebiyat alemi içerisinde yer almış, şiir yazmakla kalmamış, *Geçit* ismiyle bir dergi çıkartarak bizzat edebiyata yön vermek istemiştir. Yazarın sosyalist düşünceye sahip olmadan önce, edebiyatla ilgili değerlendirmelerini Fatma İrfan'a yazdığı mektuplarında bulabilmekteyiz. Bu mektuplarda da mevcut edebiyat ortamından memnun olmayan yazar, Türk şairlerinin ve romancılarının Cumhuriyet devrimlerini, Cumhuriyetin aydınlığını hakkıyla anlatamadıkları, gerekçesiyle çıkardıkları dergide bunu gerçekleştirmeye çalışacaklarını belirtir. Bu dönemde özellikle edebiyatçıların idareye yaranmak için gerçeklerden uzak bir Cumhuriyet profili çizdiklerini ifade eden yazar, bu durumun halkın Cumhuriyet'i tam olarak anlayamamasına sebep olduğu inancındadır.

¹⁵²¹ Notlar 1, s. 48 ve 69 (Yazarın gerek burada kaydettiği romanlarda, gerekse Notları'nın değişik yerlerinde dağınık halde bahsettiği romanlarda dikkat çekici husus, hemen hepsinin dünya edebiyatının klasik eserleri olmalarıdır.)

¹⁵²² Notlar 1, s. 48

¹⁵²³ a.g.e., s. 55 vd.

Yazar sosyalizme geçtikten sonra da benzer kaygılarla edebiyat alemini eleştirir. Bu dönemde değişen, idealdir. İlk dönemde Cumhuriyet ilkeleri iken şimdi sosyalizmin çizdiği çerçevede halkın anlatılmasıdır. Bu dönemi de çeşitli evrelere ayrılan yazar, sosyalizme geçtiği ilk dönemlerde, edebiyatın burjuva toplumunu anlattığı, emeği sömürülen kitleleri anlatmadığı, halkların gerçeklerine tercüman olmadığı için eleştirir. Ancak daha sonraki dönemlerde kendi düşünceleri içerisinde yaşadığı değişimlerle, bu ilk dönemin ‘romantizminden’ kurtulmuş ve Türk yazarının ilk görevinin Batılaşıma karşısındaki Türk toplumunu çeşitli yönleriyle ortaya koymak olduğunu belirtmiştir.

Yazarın Türkiye’deki edebiyat alemiyle ilgili dikkat çektiği diğer bir husus, yazarlar ve şairler arasında gözlemlenen kıskançlıktır. Herkesin birbirini kıskandığı ve çekmediği bir alem olarak gördüğü edebiyat çevresinde kişilerin yalnız kaldıkları inancındadır.¹⁵²⁴ Yine bu alemde olmanın insan için bu dünyadaki en büyük cezalardan olduğunu ifade eden yazar, Allah’ın insanı düşürmek için Türkiye’de edebiyat heveskarı yapıp edebiyat alemine katmasının yeterli olacağını iddia eder.¹⁵²⁵ Ancak Kemal Tahir, bütün bu öznel değerlendirmeleriyle alakalı olarak her hangi bir somut veri veya vak’a kaydetmez. Kemal Tahir, haklarında değerlendirmelerde bulunduğu edebiyatçıları hem sosyalist edebiyatla ilişkileri bakımından hem de bu ‘kıskanç ortam’ açısından ele alır ve değerlendirir.

Kemal Tahir, Türk yazar ve şairleri içerisinde en çok Nazım Hikmet ve Peyami Safa hakkında değerlendirmelerde bulunur. Nazım Hikmet’i dostluğu sebebiyle söz konusu ederken, Peyami Safa’yı ‘burjuva edebiyatının’ temsilcisi olarak ele alır ve bu tür edebiyatçılara yönelik eleştirilerinin bir kısmını Peyami Safa üzerinden dile getirir.

Nazım Hikmet

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin önemli temsilcilerinden olan Nazım Hikmet, şair kişiliğinden daha çok siyasî düşünceleri ve siyasî duruşu ile öne çıkmıştır. Bu yönüyle Cumhuriyet döneminin en çok tartışılan şahsiyetlerinden biri olan Nazım Hikmet, bazı kesimlerce ‘vatan haini’ olarak görülmüş, bazı kesimlerce de ‘Türkçe’nin en büyük şairi’ olarak takdim edilmiştir. Duygusal yönün ağır bastığı bu her iki yaklaşımın da objektiflikten ve bilimsellikten uzak olduğu muhakkaktır.

Kemal Tahir’in Nazım Hikmet’le tanışması 1920’lerin sonuna rastlar.¹⁵²⁶ Yazar, Nazım Hikmet’le ilk karşılaşmasını şu şekilde anlatır:

¹⁵²⁴ Notlar 5, s. 123

¹⁵²⁵ a.g.e., s. 122

¹⁵²⁶ Naci Çelik Berksoy, ‘Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 269 (Aynı çalışma, *Türkiye Defteri*, nu: 6, Nisan 1974’te de yayınlanmıştır.)

O yıllarda Gülhane Parkı'nda eski saraya yakın olan Alay köşkünde sık sık edebiyat akşamları tertip ediliyordu. Bu akşamlardan birinde, şair arkadaşlarımdan biri ile ben de hazır bulundum. Akşamı tertipleyen heyetin başkanı Peyami Safa, Nazım Hikmet'i dinleyicilere 'ünlü Türk şairi' diye tanıttı. Nazım şiirlerini okumaya başladı. Şiirler arasında 'Güneşi İçenlerin Türküsü' de vardı. Biz de o yıllarda şiir yazıyor ya da yazdığımızı sanıyorduk. Yahya Kemal'in etkisi altında idik. Yabancı şairlerden Baudlaire ile Verlaine'i seviyorduk. Nazım'ın gümbür gümbür şiirini duymamızla kan başımıza sıçradı. O kadar sersemlemiştik ki, sokağa çıkınca aklımızda kalan mısraları birbirine ekleyerek şiirleri restore etmeye çalışırken az kalsın tramvayın altında kalıyorduk.¹⁵²⁷

Yazarın Nazım Hikmet'le bu karşılaşması, hayatının sonuna kadar sürecektir 'sıkı bir dostluğun' başlangıcı da olmuştur. Kemal Tahir'in ifadelerinden de anlaşıldığı gibi bu karşılaşmada çok büyük bir tesir altında kalan yazarın kendisi olmuştur. Nazım Hikmet bu andan itibaren her geçen gün büyüyen bir etkiyle Kemal Tahir'in dünyasında yer almış, hatta o dünyaya şekil vermeye başlamıştır. Nitekim birkaç yıl sonra Kemal Tahir, o yılların önde gelen sosyalistleriyle sıkı bir dostluk kuracaktır. Ancak 1936'ya kadar bir dünya görüşü olarak sosyalizmi tümüyle benimsemeyecektir.

Nazım Hikmet'in yazar üzerindeki etkisi ilk olarak edebî sahada olmuştur. Şiire Yahya Kemal tesiri altında başlayan Kemal Tahir, Nazım Hikmet'le tanışmasının ardından onun etkisi altına girmiştir. Özellikle sosyalizmi benimsedikten sonra Nazım'ın tesiri daha kuvvetlice hissedilir. İki edebiyat adamının yolları 1938'de, 'Bahriye davası'nda da kesişmiş ve ikisi de mahkum olarak Çankırı hapisanesinde Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile beraber kalmaya başlamışlardır. Özellikle Nazım Hikmet'in ve Kıvılcımlı'nın tesiri 1940'lara kadar çok büyük olmuş, yazar adeta bu iki ismin akıntısı önünde 'akmıştır.' 1940'lı yıllardan itibaren kendine mahsus bir dünya görüşü inşası çabasına girişen Kemal Tahir, zamanla, siyasî tesirler bakımından Nazım Hikmet ve Kıvılcımlı'dan uzaklaşmıştır. Ancak şahsi dostlukları ve birbirlerine 'hayranlıkları' devam etmiştir.

Kemal Tahir'in Nazım'la olan ilişkisinin 1938'e kadar ki dönemini Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan, 1940 -1950 arasını ise eşi Semiha Rifat'a yazdığı mektuplardan ve Nazım Hikmet'le olan mektuplarından takip edebilmekteyiz. Bu döneme kadar Nazım

¹⁵²⁷ (Aktaran) Naci Çelik Berksoy, a.g.m.

Hikmet' büyük bir hayranlık duymuş, Nazım'a sadece Piraye'ye karşı olan tavrı sebebiyle kızmıştır.¹⁵²⁸ Ancak 1950'den sonra önemli fikir ayrılıkları yaşayan iki dost, birbirlerini kırmamaya da büyük özen göstermişlerdir. Bu özeni, Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e yazdığı mektupların kitap halinde basılması sürecinde Kemal Tahir'in tavrında ve yazdığı önsözde görmek mümkündür.¹⁵²⁹

Nazım Hikmet de Kemal Tahir de 'siyasî mahkum' oldukları için mektupları savcılar tarafından okunduktan sonra gönderilmekte, bazen de gönderilmeyip 'infaz' dosyalarına konulmaktadır. Bu sebeple mektuplarda her iki edebiyatçı da mümkün mertebe siyasî bir mesele, veya siyasî bir meseleye telmihte bulanacak her hangi bir konuya değinmemeye büyük özen göstermişlerdir. Bunun neticesi olarak mektuplarda büyük oranda günlük havadisler ve birbirlerinin eserleri hakkındaki kanaatleri yer almıştır. Siyasî fikirleriyle ilgili bir tartışma zemini olmadığından bu konudaki benzerlikleri veya farklılıkları takip etmek mümkün olmamaktadır.

Kemal Tahir, Nazım Hikmet'i, Anadolu halklarının ortaya çıkardığı 'bir ürün' olarak kabul etmektedir. Bu bakımdan Batılıların Nazım Hikmet'i kendilerinden saymalarının gerçeklikten uzak olduğunu ifade eden yazar, Nazım Hikmet'in dildeki ve şiirdeki başarısının büyük oranda bu özelliğinden kaynaklandığını belirtir.¹⁵³⁰ Yazar, 1940 yılında Nazım Hikmet'in Bursa hapisanesine nakli sebebiyle ayrı düşmelerine rağmen onun peşini bırakmadığını şu şekilde dile getirir:

1940'da Çankırı'dan ayrıldıktan sonra, Nazım'ın ahvali ve hele sıhhati ile ilgilenmekten bir dakika vazgeçmiş değilim. Bir mecmuada Nazım aleyhine bir yazı çıkar, derhal cevap veririm. Bir davaya adı karıştırılır, hemen taraflara hakiki vaziyeti bildiririm. Mektubu gecikir telgraf yağdırır, istida koştururum...¹⁵³¹

Nazım Hikmet'e olan sevgisi bu derece kuvvetli olan Kemal Tahir¹⁵³², aynı yıllarda yaptığı başka bir değerlendirmede, şiir ve roman anlayışı bakımından Nazım Hikmet'le fikir ayrılığına düştüğünü belirtmekle¹⁵³³ beraber, Nazım Hikmet'in ortaya koyduğu eserleri bu

¹⁵²⁸ Kemal Tahir, Nazım'ın Piraye'den ayrılmasını, 30.11.1948 tarihinde Samiha'ya yazdığı mektupta, 'Nazım gözümünden düştü. Sonra yaptığı hesaba akıl erdirmek mümkün değil.' ifadeleriyle değerlendirir. (Notlar 15, s. 266)

¹⁵²⁹ Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ağustos 1968

¹⁵³⁰ Notlar 9, s. 210

¹⁵³¹ Notlar 15, s. 329 (Samiha'ya yazdığı 15.04.1950 tarihli mektuptan)

¹⁵³² Yazarın Nazım Hikmet'e bakışını ifade sadedinde şu değerlendirme de oldukça dikkat çekicidir: 'Ben Nazım'ı, babam gibi ama babamdan daha fazla severim. (Notlar 15, s. 211; Samiha Rifat'a yazdığı 10.04. 1947 tarihli mektuptan.)

¹⁵³³ a.g.e., s. 32

‘farklılık’ içerisinde, ‘Türkçe’nin ve bütün dünyanın en ileri ve en müthiş şiiri’,¹⁵³⁴ olarak görür ve Nazım Hikmet’e şöyle seslenir: ‘Sen Nazım Hikmet, sen Türklerin ve dünyanın en büyük şairi. Sen yirminci asırda 35 sene ağır hapse mahkum edilmiş şair. Sen onbir seneden beri zindanlarda inleyen budala kahraman!’,¹⁵³⁵

Kemal Tahir, bu yıllarda Nazım Hikmet’le siyasî görüş olarak, özellikle sosyalizmin biçimi üzerinde, farklı görüşler taşımaya başlasa da, Nazım Hikmet’in siyasî hareketlerini desteklemekten geri durmaz. 04.04.1950 tarihinde Samiha Rifat’a yazdığı mektupta, ‘Ben de sekiz Nisan’da Nazım’la beraber açlık grevi yapacağım. Beni anlarsın. Kusuruma bakmazsın. Buna eminim. Çünkü Nazım Hikmet’le beraber gitmenin şerefini idrak edersin.’¹⁵³⁶ ifadeleriyle, Nazım Hikmet’in açlık grevi kararına destek vereceğini belirtir. Nitekim daha sonraki mektuplarında bu kararını uyguladığı görülmektedir. Burada, yazarın Nazım Hikmet’in siyasî bakışına tam olarak katılmamasına rağmen bu desteğini, Nazım Hikmet’teki muhalif duruş ile kendisindeki muhalif duruş arasındaki benzerlikle izah etmek mümkündür. Ayrıca, Nazım Hikmet’le Kemal Tahir arasındaki görüş ayrılığının çok büyük oranda sosyalizmin kendi iç meseleleri üzerinde ve Sovyetler’deki sosyalizm üzerinde yoğunlaştığı hatırlanmalıdır.

Kemal Tahir, Nazım Hikmet’i romanlarında da işler. *Karılar Koğuşu*’nda baş kahraman Murat’ın sevdiği bir dostudur. Hapishanede kaldığı odanın duvarına Nazım Hikmet’in resmini asan Murat, ona ‘üstat’,¹⁵³⁷ diye hitap eder. Nazım Hikmet’le mektuplaşan Murat, bir mektubunda onu, ‘Türklerin en vatanperver şairi’,¹⁵³⁸ olarak takdim eder. Romanda Nazım Hikmet, Murat’ın söz konusu etmesinin dışında, reel olarak yer almaz.

Bazı eleştirmenler, *Karılar Koğuşu*’nun haricinde, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* adlı romanlardaki ürkek ve sivil bir aydın olan Kamil Bey’in Nazım Hikmet’i temsil ettiğini iddia ederler. Kamil Bey, vatanına karşı önemli bir mesuliyet duygusu içerisinde olan, bunun yanı sıra ‘ürkekliğinden’ de bir türlü kurtulamayan bir kişiliktir. Bu bakımdan övülmesinin yanında, eleştirilmektedir. Bu durum sebebiyle Nazım Hikmet’in Kamil Bey olarak inşa edilmesi, Nazım Hikmet’in de eleştirilmek istendiği anlamına gelmektedir. İşte bu duruma çeşitli itirazlar olmuştur. Ancak bir gerçektir ki Kemal Tahir, 1950’den sonra Nazım Hikmet’le birçok konuda görüş ayrılığına düşmüştür. Muhtemelen dostluğunun gücüyle bunu, hiçbir zaman kişisel noktaya taşımamış, Nazım Hikmet’ten bahsederken her zaman saygıyla

¹⁵³⁴ a.g.e., s. 114

¹⁵³⁵ a.g.e., s. 13

¹⁵³⁶ a.g.e., s. 328

¹⁵³⁷ *Karılar Koğuşu*, s. 107

¹⁵³⁸ a.g.e., s. 78

ve sevgiyle bahsetmiştir. Zaten onun bu yıllardan itibaren Nazım Hikmet'te eleştirdiği en önemli husus, sosyalizm anlayışıdır ki Kemal Tahir bu anlayışı Türk sosyalistlerini eleştirirken ciddi eleştirilere tabi tutmaktadır.

Kemal Tahir'in Nazım Hikmet'le ilgili değerlendirmelerini periyodik olarak takip etmek mümkün olmasına rağmen, Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'le ilgili değerlendirmelerini bir bütün olarak görebilmek mümkün değildir. Özellikle 1950'den sonra şairin Kemal Tahir'le ilgili düşünceleri takip edilememektedir. Ancak 1940 ile 1950 arasında yazdığı 242 mektup vasıtasıyla bu yıllardaki düşüncelerini, özellikle Kemal Tahir'in eserleriyle ilgili fikirlerini, görebilmekteyiz. Bu yıllarda Nazım Hikmet'in yaptığı değerlendirmeler, Kemal Tahir'in eserleriyle ilgili yapılan ilk değerlendirmeler olmaları bakımından da önemlidir. Söz konusu bu değerlendirmelere birkaç örnek kaydedilebilir.

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'in kendisini 'Türkçe'nin en büyük şairi' olarak takdim ettiği gibi, Kemal Tahir'i Türk nesrinin en usta kalemi olarak kaydeder. Ona göre Kemal Tahir'in roman ve hikayeleri Türk edebiyatının bu alanlardaki dönüm noktalarını oluşturmaktadır. 'Türkçe'yi senin yazdığın kadar iyi, sağlam, ciddi, oyuncaksız yazan yok'¹⁵³⁹ diyen şair, Kemal Tahir'in dilinin Türkçe'nin asırlardır kazandığı birikimi en iyi şekilde uyguladığı inancındadır. Kemal Tahir'in ciddi anlamda ilk mensur eseri olan *Göl İnsanları*'nı 'Türkçe'nin en güzel hikayeleri' olarak kabul eden şair, romanları için de 30. 06. 1949 tarihinde yazdığı mektupta, 'Yazdığın romanların yalnız isimlerini okumak bile yüreğime ferahlık verdi.'¹⁵⁴⁰ değerlendirmesini yapar.

Nazım Hikmet'in daha sonraki dönemlerde, kaydedilen bu düşüncelerinin değişip değişmediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kemal Tahir'in siyasî fikirlerine nasıl baktığı konusu ise, yukarıda kaydedilen hususlardan dolayı, karanlık bir nokta olarak kalmaktadır. Ancak, Kemal Tahir'in düşüncelerinden hareketle, Nazım Hikmet'in de Kemal Tahir'e benzer gerekçelerle eleştiride bulunduğu varsayılabilir.

Peyami Safa

Peyami Safa, Cumhuriyet dönemi Türk romanının önde gelen temsilcilerindendir. Ele aldığı meseleleri kendine özgü bir üslup ve yöntemle işleyen, inşa ettiği kahramanları edebiyat tarihine örnek karakterler olarak katmayı başaran Peyami Safa, siyasî anlamda ideolojik bir kişilik olmamakla beraber, ideolojik tartışmalara, dışarıdan, hep müdahil olmuş veya bu tartışmaların içine çekilmiştir.

¹⁵³⁹ Nazım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*, s. 401 (22.09.1949 tarihli mektup)

¹⁵⁴⁰ a.g.e., s. 389

Dokuzuncu Hariciye Koşu isimli romanını Nazım Hikmet'e ithaf eden, Cumhuriyet gazetesinde Nazım Hikmet'i övdüğü için işinden kovulan Peyami Safa, daha sonra Nazım'ı, 'ajan' olduğu gerekçesiyle yerden yere vurur. Peyami Safa'nın takip ettiği fikrî seyir içerisinde, 1930'ların başlarına kadar sosyalist düşüncede olan aydınlarla arasının iyi olduğu ancak daha sonraki dönemde, Sosyalistleri 'Rus ajanı komünistler' görmesiyle bu dostluğun bittiği görülmektedir. Nazım Hikmet'in ve diğer sosyalistlerin Peyami Safa'ya yaklaşmaları, dostluk kurmaları, bazı eleştirmenlerce 'Peyami gibi büyük bir romancıyı' kendi saflarına çekme amacı çerçevesinde açıklanır.¹⁵⁴¹ Peyami' Safa'nın bu kişilerle dostluk kurması da, o dönemde bu akımın moda oluşu ve millî duyarlılığa sahip çok az aydının olması sebebiyle Peyami Safa'nın yalnız kalmama isteğiyle açıklanır.¹⁵⁴²

Peyami Safa'ya ilgili bu genel tablonun ortaya konulmasının sebebi, Kemal Tahir'in de Peyami Safa'yı bu arka plan üzerinden değerlendirmesidir.

Kemal Tahir'in Peyami Safa ile ilgili fikirleri yaşadığı fikrî değişimlere göre şekil almaktadır. Yazarın Peyami Safa'ya bakışını üçe ayırmak mümkündür. Birinci evrede yazar henüz sosyalizmle tanışmamıştır. Peyami Safa, büyük bir ediptir. Öyle ki en sevdiği yazarlar arasında, 'Falih Rıfki ve Edhem İzzet'in yanı sıra Peyami Safa'yı da ekleyerek, bu yazarlarda 'apayrı bir güzelliğin' olduğuna hükmeder.¹⁵⁴³ Muhtemelen 1920'lerin sonu ve 1930'ların başına denk gelen bu yıllardan sonra, Kemal Tahir, Peyami Safa'dan gittikçe uzaklaşmıştır.

Kemal Tahir'in Peyami Safa ile ilgili ikinci evresini oluşturan 'geçiş döneminde' yazar, yavaş yavaş Peyami Safa'da kusurlar bulmaya başlar. Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşu* ve *Bir Tereddüdün Romanı* isimli eserlerini okuduğunu belirttikten sonra şu değerlendirmeyi yapar:

Yazı hoş, üslup mükemmel, yenilik bol. Gelgelelim roman ve mevzuu, şahsiyetler kabil olduğu kadar berbat. O kadeh kadeh içkiler ve alkolden ve diğer mükeyyifattan zehirlenmiş bedbahtlar, burun dolusu kokainler arasında insan bunalıyor, terliyor, nefret hissi duyuyor. Lakin bu insanlara karşı değil de bu çamur insanlara karşı.

Ne bileyim arkadaşım, usta Peyami cıvıttı, galiba. Ben bunu ona yakıştıramadım. ..

¹⁵⁴¹ Beşir Ayvazoğlu, *Peyami –Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı -*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 191-193

¹⁵⁴² Ergun Göze, *Üç Büyük Mustarip – Cemil Meriç, Peyami Safa, Necip Fazıl-*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, (2. Baskı), 1995, s. 8 vd.

Ayrıca Peyami Safa'nın Türkiye'deki sosyalist hareketle ilişkisini tahlil bağlamında bkz.

Ergun Göze, *Peyami Safa – Nazım Hikmet Kavgası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, (5. Baskı), 1991

Beşir Ayvazoğlu, 'Bir Kavganın Anatomisi', *Peyami –Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, s. 199 - 204

¹⁵⁴³ Notlar 5, s. 136

Peyami büyük romancı, bilirsin onu ne kadar severim, hepimizin arzusuna ölüyor.¹⁵⁴⁴

Yazarın bu değerlendirmelerine bakıldığında özellikle Peyami Safa'nın fert üzerine yoğunlaşmasını eleştirdiği görülür. Kemal Tahir, onu dar bir zümreye hitap eden 'burjuva romancısı' olmakla suçlar.

Peyami Safa'yla ilgili fikirlerinin üçüncü döneminde Kemal Tahir, Türk romancılarının geneli için düşündüğü eleştiriyi Peyami Safa üzerinden yapar. Kemal Tahir'in Peyami Safa ile ilgili 'heyecanlı' eleştirileri, yazarın (Kemal Tahir'in) sosyalizmle tanıştığı ilk yıllara denk gelmektedir. Bu dönemde yazar, tümüyle materyalist bir dünya görüşünü savunurken, metafiziğe karşı ciddi bir reaksiyoner tavır geliştirir. Peyami Safa'nın gittikçe metafizik konularda ilerlemesine mukabil Kemal Tahir'in de gittikçe materyalizme kayması bu ayrılığı artırmıştır. Bu dönemdeki fikirlerinin bir çoğunu daha sonraki dönemde tashih eden hatta zıt fikirler geliştiren yazar, Peyami Safa ile ilgili fikirlerinde herhangi bir düzeltmeye gitmez. Onu burjuva yazarlarının temsilcisi olarak görür ve eserlerinde hiçbir edebî kudretin olmadığını iddia eder. Edebî yönünden ziyade şahsiyeti üzerinde durur:

Peyami, hele bu pis, kötü, küçük burjuva yazıcısı ne cahil, ne utanmaz, ne mürai imiş. Mücadele kudretini meth ederken benden beter sıksa göğsünü bir gerişi, kollarını kabartışı vardı ki ömürdü. Atak bir adam görünmek için veryansın etti...¹⁵⁴⁵

Edebî kıstaslardan ziyade duygusal yaklaşımlarla dile getirildiği belli olan bu ifadelerde, bir yazar hakkında değerlendirme yapmaktan ziyade, küçük düşürme gayretinin ağır bastığı görülmektedir. Başka bir değerlendirmesinde Necip Fazıl'la beraber Peyami Safa için, 'sıksa çolak, yüzü gözü kımlıdayan bir manyak herif'¹⁵⁴⁶ ifadesini kullanır. 'Peyami Safa gibi bir herif beş para etez. Şair de olsaydı Behçet Kemal'i hatırlatacaktı mendebur. Oh olsun son günlerde İngilizce'den polis romanları tercüme etmeğe tekerlendi. Peyami Safa'ya büsbütün benzedi.'¹⁵⁴⁷ şeklindeki değerlendirmesinde, Peyami Safa'yı edebî anlamda 'beş para etmez adam' olarak niteleyen yazar, onun tercüme yapmasını da bir eksiklik olarak görür.¹⁵⁴⁸

¹⁵⁴⁴ Notlar 5, s. 126 - 127

¹⁵⁴⁵ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 139 (Yazarın Fatma İrfan'a yazdığı tarihsiz bir mektuptan. Mektubun tasnifinden hareketle 1936'da yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.)

¹⁵⁴⁶ a.g.e., s. S. 221

¹⁵⁴⁷ a.g.e., s. 248

¹⁵⁴⁸ Tarihin ilginç bir ironisidir ki hapse düştükten sonra Kemal Tahir, geçimini büyük oranda Nazım'ın ifadesiyle 'bulvar romanları' yazmakla ve polisiye romanlar çevirmekle kazanacaktır.

Kemal Tahir'in Peyami Safa'ya bakışını ortaya koyan bir diğer kaynak *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*¹⁵⁴⁹ adıyla yayınlanan 30 sayfalık kitapçıktır. Suad Derviş ve Ahmet Cevad'la beraber hazırlanan bu kitapçıkta daha ziyade Kemal Tahir'in Namık Kemal'le ilgili hazırladığı anket kitapçık hakkındaki tartışmalar ele alınmışsa da Kemal Tahir daha ziyade, 1936'da Talebe Birliği tarafından düzenlenen ve önde gelen destekçilerinden biri de Peyami Safa'nın olduğu Namık Kemal'le ilgili bir anma toplantısı vesilesiyle dile getirilen düşünceleri ve bastırılan broşürleri eleştirir. 'Birkaç küçük burjuva münevverinin kalles ve bulanık tabiyesiyle' girdiği bir hareket olarak gördüğü Namık Kemal'i anma toplantısında dile getirilen vatan, hürriyet gibi kavramların gerçeklikten ve samimiyetten uzak olduğunu iddia eder. Yazara göre, 'tarihin seyrinde ferdi vazifesini daha iyi başarması kabil iken şöyle böyle becermiş bir fani olan' Namık Kemal'in 'liberal ve fikirsiz' Peyami Safa tarafından anılmasının samimiyetle ve ülke hayrıyla bir ilgisi yoktur.¹⁵⁵⁰ Kemal Tahir, Peyami Safa'yı öylesine küçümser ki üniversitelerde ilim tahsil eden ve akılları çalışan gençlerin 'bu adamın' arkasından gidişine akıl erdiremez.

Diğer Şahsiyetler

Kemal Tahir, Nazım Hikmet ve Peyami Safa'nın dışında Namık Kemal ve Necip Fazıl hakkında da değerlendirmelerde bulunur. Ancak bunlar, Nazım Hikmet ve Peyami Safa için ortaya konulan eleştiriler kadar kapsamlı değildir.

Kemal Tahir, Namık Kemal'le ilgili fikirlerinin ilk evresini oluşturan 'sosyalist dönem' öncesinde, Cumhuriyet neslinin muhtaç olduğu kudret kaynaklarından birinin Namık Kemal'de yattığını belirtir. Bu yıllarda yaptığı, 'Namık Kemal kadar vatanperver olalım yetişir. Bu büyük adamın feragatli adımlarını takip edeceğiz. Bu büyük adamın geçtiği yollardan geçeceğiz. Namık Kemal, sabahtan akşama kadar çarpışan ve çarpışarak şerefle ölen bir vatan taburundan daha kıymetlidir.' şeklindeki değerlendirmede Namık Kemal'e olan inancını ortaya koyar. Daha sonra yaşadığı biyografik tecrübenin etkisiyle birçok fikrinde gözlemlenen değişim Namık Kemal'le ilgili fikirlerine de yansır. Namık Kemal'i de 'burjuva edebiyatçısı' olarak nitelenmeye başlar. Kemal Tahir'in bu hissî değerlendirmeleri sosyalizmle tanıştığı ilk yıllarda olmuştur. Çünkü söz konusu değerlendirmeler genel Kemal Tahir profili ile uyuşmamaktadır.

1936'da dönemin aydınları ile Namık Kemal üzerine yaptığı söyleşileri *Namık Kemal İçin Diyorlar ki* adıyla yayınlayan Kemal Tahir, gerek bu kitapçığın takdim kısmında, gerekse

¹⁵⁴⁹ Kemal Tahir vd., *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*, A. Cevad Neşriyatı, İstanbul, Tarihsiz.

¹⁵⁵⁰ *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*, s. 6-8

1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa adlı kitabındaki değerlendirmelerinde Namık Kemal'i artık hükmü geçmiş bir 'fani'¹⁵⁵¹ olarak takdim eder.

Namık Kemal'e yönelik eleştirilerinde iki husus dikkati çeker.

1) Namık Kemal'i 'burjuva aydını' olduğu gerekçesiyle eleştirir. 'Namık Kemal, palazlanmak ihtiyacı ile kıvranan Müslüman- yerli burjuvazinin davulunu çalan cılız bir kahramandı.'¹⁵⁵² değerlendirmesinde bulunan yazar, daha sonraki yıllarda düşünce dünyasının temelini oluşturacak olan Batılaşma meselesiyle Namık Kemal'in ilişkisine hiç değinmez. Kemal Tahir, sathî bir değerlendirmeye Namık Kemal'i emekçi sınıfın değil de, burjuva sınıfının yazarı olmakla itham eder.

2) Namık Kemal, 'ümmeî'ci'dir. 1936'da Namık Kemal'i öven bir broşür yayınlayan üniversite gençlerine, 'O (Namık Kemal), aynı zamanda hem ümmeî'ci, hem halifeci, hem de padişahçı değil midir?'¹⁵⁵³ diye seslenerek fikrî dünyasını eleştirir. Burada, yine Kemal Tahir'in daha sonraki dönemleriyle ilgili ilginç bir ironi ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁵⁴

'Namık Kemal'den bugün elimizde kalan nedir?' sorusuna şu cevabı vererek artık Namık Kemal'in hükmünün ve değerinin kalmadığını iddia eder: 'Ciddiyeti komikliğe dönmüş bir iki makale, bir takım kafiyeli cümleler, bir de (Padişahım çok yaşa)sı tıraş edilen bir piyes.'¹⁵⁵⁵

* * *

Necip Fazıl da hayatı süresince farklı fikrî süreçler yaşayan isimlerdendir. Bu yönüyle Türk aydınlarının, karşısında, tavır değişikliği gösterdiği isimlerdendir. Kemal Tahir, Necip Fazıl'ı daha ziyade metafizik eğilimlerinin ağır bastığı 'ikinci dönemi' münasebetiyle ele alır ve eleştirir. Yazar, Peyami Safa için yaptığı bir değerlendirmede ifade ettiği üzere 'yüzü gözü kımıldayan manyak herif' diye nitelediği Necip Fazıl'ı, daha ziyade maddî yönleriyle söz konusu eder. Mesela, Necip Fazıl'ın şiirleri üzerine kayda değer herhangi bir değerlendirme yapmaz. Sadece insanî özelliklerine değinir. Fatma İrfan'a yazdığı bir mektupta, Necip Fazıl'la dalga geçmek maksadıyla bir yazı yazdığını; bunun üzerine Necip Fazıl'ın bu işi gerçek zannederek ciddiye aldığını belirtir. Kemal Tahir'in söz konusu yazısından dolayı

¹⁵⁵¹ a.g.e., s. 6

¹⁵⁵² a.g.e., s. 7

¹⁵⁵³ a.g.e., s. 7

¹⁵⁵⁴ Bu değerlendirmeyi yapmasından yaklaşık 30 yıl sonra Kemal Tahir, Osmanlı devletinin tarihî misyonundan bahsederken hilafetin öneminden bahsetmesi ve Abdülhamit'e 'Kızıl Sultan' dememesi sebebiyle 'hilafetçi ve padişahçı' diye itham edilecektir.

¹⁵⁵⁵ a.g.e., s. 6

Necip Fazıl'ın, kendisine yakınlık göstermesini de, 'serseri o yazıdan sonra ahabab oldu benimle.'¹⁵⁵⁶ ifadeleriyle değerlendirebilir.

Kemal Tahir, burada kaydedilen isimlerin dışında *Notlar*'ında birçok şair ve yazardan söz eder. Ancak, bu edebiyatçılarla ilgili kaydedilen değerlendirmeler, edebî değerlendirmeden ziyade şahsî intibalar olduğu için burada, genişçe, yer verilmemiştir. Örnek olarak şu şair ve yazarlarla ilgili değerlendirmelerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Yunus Emre'nin kendisini, 'lazım olduğu kadar sarmadığından' yakınan¹⁵⁵⁷• Kemal Tahir, Fuzuli'nin, selamını rüşvet olmadığı için almayanları vali paşaya şikayet etmesini de, bir 'sanatçı pasifliği' olarak değerlendirerek artık işin şikayetle sınırlı kalmaması gerektiğini, sanatçının harekete geçmesinin bir zaruret olduğunu ifade eder.¹⁵⁵⁸

Cumhuriyet döneminde ise, Ahmet Haşim'i, 'dejenere şair'[•] olarak gören yazar, Yedi Meşalecileri de 'gelip geçici bir parıltı' olarak görür.¹⁵⁵⁹ Vâlâ Nurettin'i edebiyatı 'zelil etmekle' suçlayıp¹⁵⁶⁰ Türk edebiyatına Vâlâ gibi hilkat garibelerinin çok nadir geleceğini¹⁵⁶¹ iddia eden Kemal Tahir, Vâlâ'yla ilgili sert eleştirilerinin arka planını açıklar mahiyette, 'Laf aramızda herife kinim var.'¹⁵⁶² itirafında da bulunur. Yine bu dönem edebiyatçılarından Sabri Esat Siyavuşgil'i 'ince, ehemmiyetsiz bir vızıltının şairi'¹⁵⁶³ olarak kabul eder. Cahit Sıtkı Tarancı'yı 'aziz dostum' diye taltif ettikten sonra, şiirlerinde çok kötü bir melankoli havasının olduğunu, 'en kötü bir Fuzuli mukallitliği ile en berbat bir Baudlaire muakllitliğinin' eserlerinde hakim hava olarak yer aldığını iddia eder. Ona göre Cahit Sıtkı, 'meçhule zorla götürölüp adak edilmiş bir hayat kurbanıdır.'¹⁵⁶⁴

Burada kaydedilen edebiyatçıların haricinde, Yahya Kemal hakkında genelde tarafsız değerlendirmelerde bulunan yazar, Nurullah Ataç ve Ziya Gökalp'ın 'büyük' olarak nitelenmeleriyle alay eder.¹⁵⁶⁵ Abdülhak Hâmid'i 'Türkiye'nin en bahtiyar şairi' olarak gören

¹⁵⁵⁶ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 106

¹⁵⁵⁷ Notlar 5, s. 140

• Burada şu husus da belirtilmelidir ki Kemal Tahir, daha sonraki yıllarda Osmanlıyla ilgili kanaatlerini değiştirdikten sonra Yunus'la ilgili kanaatlerini de değiştirmiştir.

¹⁵⁵⁸ Notlar 5, s. 215

• Kemal Tahir'in sosyalizmin etkisiyle yaptığı bu değerlendirmenin yanı sıra, lise yıllarında en çok sevdiği şairlerden birinin Ahmet Haşim olduğu hatırlanmalıdır.

¹⁵⁵⁹ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 131

¹⁵⁶⁰ Notlar 5, s. 132

¹⁵⁶¹ a.g.e., s. 130

¹⁵⁶² a.g.e., s. 134

¹⁵⁶³ Fatma İrfan'a Mektuplar, s. 131

¹⁵⁶⁴ Notlar 5, s. 214

¹⁵⁶⁵ a.g.e., s. 168 -169

Kemal Tahir, Mehmet Emin Yurdakul için ‘zavallı’, Behçet Kemal için de ‘haydut’ nitelemesinde bulunur.¹⁵⁶⁶

Bu değerlendirmeler Kemal Tahir’in sanatçıyı, durup düşünen ve yazan bu eylemi yaparken de bir mesuliyet içerisinde bulunmayan kişi olmaktan öte, eylem ve aksiyon adamı olarak kabul ettiğini göstermektedir. Kemal Tahir’in bu ‘kolay’ ve ‘şahsî’ yapılmış intibasını veren değerlendirmelerinin arka planında, yazarın sosyalizme yeni girmiş olmasının ve 1934’de Sovyetler Birliği’nde toplanan Yazarlar Birliği’nin yaptığı edebiyat tanımının yazar üzerindeki ‘taze etkisini’ göz önünde bulundurmak gerekir.

III.3.5. Dil Düşüncesi ve Türkçe’nin Meseleleri

Dil, bir milleti oluşturan, ona hüviyetini veren temel unsurlardandır. İnsan, dile doğar ve dilin imkanları çerçevesinde gelişir. Toplum hayatına katıldığı andan itibaren, yine dilin oluşturduğu alemle karşılaşır. Her kelimenin bir tarihi vardır. Kelime, tarihiyle ferdin üzerinde yükseleceği alemini ona sunar. Bu yönüyle ferdin karşılaştığı ilk tarihî alem, kelimelerin oluşturduğu alemdir. Bu bağlamda dil, nesiller arası geçişlere imkan tanıyan bir yapıdadır.

Dilin hem fert hayatında, hem de toplum hayatında oynadığı rol, toplumların yaşadığı medeniyet maceralarında dile, ayrıcalıklı bir yer vermektedir. Böyle dönemlerde, kimliğin dışı vurumunu sağlayan dil, medeniyet konusundaki tercihleri de ortaya koyar. Benimsenen bir fikir dünyası, kendine mahsus dil alemini beraberinde getirir. Türkiye gibi özellikle son 200 yılında hep bir ‘medeniyet buhranı’ etrafında yaşayan toplumlarda dil, büyük tartışmalara sebep olmaktadır. Çünkü yaşanan ‘medeniyet tercihi krizi’, dil krizini de ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bu konu, Türkiye’de çokça tartışılmış, hakkında çok şey söylenmiştir. Cumhuriyet dönemi düşünce hayatında yer alan hemen her aydın, genelde dil, özelde Türk diliyle alakalı yorum ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak çok az kişi dil meselesini problematik düzeyinde ele alabilmiştir. Zira entelektüel faaliyetin bu noktasında, sadece mevcut fikirlerin yorumu değil, bir dünya görüşü etrafında oluşturulan senteze ulaşmak gerekir. Dil meselsini problematik düzeyine çekip sentez fikrine ulaşabilmiş nadir isimlerden biri de Kemal Tahir’dir.

Dilin Kökeni Meselesi

Kemal Tahir dili, ‘sosyal bir hadise’ olarak ele almaktadır. Nitekim dilin temeli olarak; ‘İnsanlar ve zümreler arasında biricik anlaşma vasıtası’ olmasını sayar.¹⁵⁶⁷ Dilin insan

¹⁵⁶⁶ a.g.e., s. 168 -170

¹⁵⁶⁷ Notlar 3, s. 255

zihninde ancak bir öz olarak varolduğu, insanın muhatap olduğu sosyal çevre ve zihninde yer alan fikirlerle o ‘öz’ün vücut kazandığı inancındadır. Bu bağlamda dile getirdiği, ‘İnsanda dil, esasında ve esasıyla mevcut değildi. Sadece dile kabiliyet mevcuttur. Yani insanın yapısında dile kabiliyet vardır. İnsanoğlu konuşma kabiliyetini ilerletmek suretiyle hayvanlık sınırından insan oluş merhalesine geçer.’ değerlendirmesiyle, düşüncenin, bu öz ile fikirlerin birleşiminden doğduğunu belirtir. Yazarın bu fikrinin arka planına bakıldığında; Marx’ın, ‘Fikirler dilin dışında mevcut değildir. Dilin malzemesinden, dil denilen ‘tabii maddeden’ ayrı olarak düşünce yoktur. Dil, düşüncenin vasıtasız realitesidir.’[•] yaklaşımının yattığı görülür. Kemal Tahir, gerek dilin özü, gerekse özsel fonksiyonu konusunda, Marx’ın bu düşüncelerine ve W. Von Humboldt’un dil-kültür bağlantısı ile ilgili fikirlerine önem vermiş ve bu veriler ışığında dil düşüncesini oluşturmuştur. Bu kaynaklar dil konusunda, onun çok önem verdiği teori kısmını oluştururken, bu teoriyi yazar, biyografik tecrübeleriyle zenginleştirerek uygular. ‘Dil Notları’ incelendiğinde Kemal Tahir’in bu konudaki ciddi çalışması, dikkat çekmektedir. Esasen onun amacı, dilin epistemolojik yönünü ortaya koymak değil, dilin bu hususiyetinden hareketle, Türkçe’nin meselelerini irdelemektedir.

Dil-Kültür Bağlantısı

‘Kültürle dil, birbirinden ayrılmazlar. İkisi bir arada gelişirler. Dilde üstünlük yaratmayan bir milletin düşünceleri de kapalı, dar ve sınırlı kalır. Binaenaleyh kültürü üstün olan bir milletin dilinin de üstün olması zaruridir.’¹⁵⁶⁸ şeklinde dile getirdiği düşüncelerinde görüldüğü üzere Kemal Tahir, dil ve kültür bağlantısını, milletin kültür seviyesiyle ilgili olarak ele almaktadır. Onun için esas olan, milletin yüksek bir kültür seviyesine erişmesidir. Bunun için dil ve kültür bir bütünlük içerisinde gelişmelidir. Bu bütünlük içerisinde, dilin kültürden, kültürün de dilden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Yazar, dil ile kültür arasındaki bu sıkı ilişkiyi şu şekilde ortaya koyar:

İnsan zekası bir kültür mahsulüdür ve insan içinde yaşadığı cemiyetin sosyal şartlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Fikirler, insan konuşmaya başlamadan evvel, yani dilin maddi müdahalesinin dışında, yani çırlıçıplak, yani maddî bir vasıtaya dayanmak zorunda kalmaksızın insan zekası tarafından meydana getirilemezler.

....

Fikir, realite olarak lisanda görülür.

....

[•] Kemal Tahir, Marks’ın bu değerlendirmesini, ‘Dil, şuurun aracısız görüntüsüdür.’ demektedir. (Notlar 3, s. 65)
¹⁵⁶⁸ Notlar 3, s. 96

İnsan fikri, kültürünün mahsulüdür.¹⁵⁶⁹

Yazar, dilin toplum içinde fikrin de dil içinde meydana geldiğini ifade ederek kurduğu silsile içerisinde her iki yapının da (dil ve fikir) sosyal şartlar içerisinde meydana geldiğini savunur.

Dil – Millet İlişkisi

Kemal Tahir, milleti, dili kavrayan ve kaplayan sosyal yapı bütünü olarak düşünmektedir. Dilin oluşması ve şekillenmesi süreçlerinde topluma yüklediği anlamları yazar, millet için de düşünür. Yazarın, millet-dil ilişkisinde öne çıkardığı husus, milletin dünya görüşüdür. Yaptığı değerlendirmeler çerçevesinde, bir dilin vasatı durumunun, o dili kullanan milletin dünya görüşünden bağımsız olmadığını¹⁵⁷⁰ ifade eden Kemal Tahir, dilin bu özelliğinden dolayı, o milletin dünya görüşünün en önemli göstergesi olduğunu vurgular. Ona göre, bir milletin dünya görüşünü, dilinden, kullandığı kelimelerden çıkarmak mümkündür.¹⁵⁷¹ Dil, sadece milletlerin dış görünüşlerinin değil, aynı zamanda ruhlarının da göstergesidir.¹⁵⁷² Bu bakımdan millî ruhun ve millî şuurun oluştuğu, şekillendiği baş kurumlardan biri de dildir.

Yazarın millet ve milliyet ile dil arasında kurduğu ilişkiye bakıldığında, milletin veya millî yapının dili çevreleyen bir kültürel ve sosyal yapı olarak telakki edildiği görülecektir. Dilin, milletin maddî ve manevî dünyası ile kurduğu bu ilişki sebebiyle, dille ilgili her değişimin, onu çevreleyen sosyal ve kültürel yapı bütününden gelmesi gerekmektedir. Yazar, sosyal yapıdan ve kültürel atmosferden kaynaklanmayan, bu iki yapının itici güç olarak yer almadığı hareketlerin dilin tabiatına aykırı düşeceğini vurgular. Söz konusu ‘gerçeklere’ rağmen, Türkiye’de dilin değişimi konusunda kültür göz ardı edilmektedir. Bu duruma karşı çıkan Kemal Tahir, tavrını şu cümlelerle ortaya koyar: ‘İnsanlar, kelimelerle hatta cümlelerle değil, mevcut kültür imkanlarıyla anlaşabilirler... İnsanlar arasında kültürel farklılık varsa sadece kelimelerin anlaşmayı temin etmesi mümkün değildir.’¹⁵⁷³

Kemal Tahir, dilin kökeninden başlayarak kültürel ve sosyal yapı ile olan sıkı ilişkisine değinir. Dilin kültürle ve sosyal yapı ile olan ilişkisini bir zaruret ilişkisi olarak tayin ettikten sonra, dilin felsefî anlamda değişim denen olgu karşısındaki durumunu inceler.

¹⁵⁶⁹ a.g.e., s. 127; yazarın bu konudaki benzer değerlendirmeleri için bkz. a.g.e., s. 84, 86, 98, 112, 114, 118, 307

¹⁵⁷⁰ a.g.e., s. 229

¹⁵⁷¹ a.g.e., s. 93

¹⁵⁷² a.g.e., s. 90

¹⁵⁷³ a.g.e., s. 100

Dil ve Değişim

Kemal Tahir, yukarıda ifade edilen fikrî alt yapıdan hareketle dilin değişimi meselesini ele alır. Onun bu konudaki tavrına bakıldığında; hem dilin realitelerini hem de toplumun realitelerini dikkate aldığı görülmektedir.

Öncelikle, Kemal Tahir, bir dilin muhakkak değişeceği kanaatindedir: ‘Değişmeyen dil, ölmüş demektir; varsa suni surette devam ettiriliyor demektir. Yaşayan dillerin karakteri, edebî surette değişmektir.’¹⁵⁷⁴ sözleri, onun değişimi, bir tabiat kanunu olarak ele aldığını ve bu kuraldan hiçbir dilin bağımsız olmadığını ortaya koyar. Ancak dildeki bu değişimin, ‘belli bir kanuna göre’ olacağını da ekler.¹⁵⁷⁵ Kemal Tahir’in değişimde ilk aradığı husus, değişimin bir kültürel arka plana dayanması zorunluluğudur. Kültürde değişim olmadan dilde değişim olmayacağını belirtir. Çünkü, yukarıda ortaya konulduğu üzere dil, kültürün mahsulüdür. Dili kültür oluşturmuştur. Eğer dil değişecekse, bu değişimi gerçekleştiren, dili oluşturan kültürel yapı olacaktır. Bunun dışındaki her değişim veya değiştirme çabası, ‘atıl kalmaya mahkumdur.’ Çünkü, ‘hiçbir kuvvet, hiçbir millete dilini değiştiremez... Hiçbir millet, bir dilden öbürüne durup dururken apansız geçemez.’¹⁵⁷⁶

Kemal Tahir, yaptığı tasnif doğrultusunda, sosyal ve kültürel yapıdan kaynaklanmayan değişim çabalarının ‘sadeleştirme’ olduğunu, ancak alt yapıdan kaynaklanan hareketlerin ‘değişim’ olarak kabul edilebileceğini ifade eder. ‘Bir kere bir dil ilmî manada katiyen sadeleşmez’¹⁵⁷⁷ diyen yazar, dildeki sadeleştirme hareketinin toplum gerçeğini dikkate almayan, alt yapısız bir hareket olduğunu belirtir. ‘Değişim’, kültürel değişimin oluşturduğu bir alt yapı üzerinde yükselirken, ‘sadeleştirme’, üst yapıdan dikte edilen bir tavır olarak dilin mahiyetine uygun düşmemektedir. Zira dil, ‘sosyal bir realitedir.’ Bu gerçeklerden dolayı, yazarın yaşadığı dönem itibarıyla Türkçe’nin en önemli meselesi olarak, değişim ve sadeleşme / sadeleştirme problemi belirmektedir.

Türk Dilinin Meseleleri

Kemal Tahir, ele aldığı her entelektüel faaliyetin ilk önce kendi ülkesinin gerçekleriyle ilişkisini sorgulamakta ve incelediği konunun bu ülkenin hangi meselesine ne katkı sağlayacağını araştırmaktadır. Türkçe’yle ilgili meselelerde de bu tavrını devam ettirir. O, her şeyden önce Türkçe’nin tarihsel birikimiyle, dünya dilleri arasında çok ayrı bir yer tuttuğunu belirtir. Osmanlı döneminde Türkçe’nin büyük tesirler altında kalmasına rağmen, cümle yapısını kaybetmemiş olmasını bu dilin önemli bir başarısı olarak sayar. Osmanlı’nın son

¹⁵⁷⁴ a.g.e., s. 14

¹⁵⁷⁵ a.g.e., s. 90

¹⁵⁷⁶ a.g.e., s. 23

¹⁵⁷⁷ a.g.e., s. 206

yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkçe'de gerçekleştirilmeye çalışılan sadeleştirme faaliyetinin Türkçe'nin bu zaferini gölgeleme amacına yönelik olduğunu vurgular. Yaptığı bir değerlendirmede, Türkçe'nin o dönem itibariyle, 'kelime üretimi veya uydurma' ile 'ters (devrik) cümle' diye iki ana meselesinin olduğunu dile getiren yazar, sosyal ve kültürel etkisinin daha çok olması sebebiyle, kelime üretimi üzerinde durur.

Dil Devrimi ve Türkçe'nin Sadeleştirilmesi

Kemal Tahir, gerek toplumla gerekse fertle ilgili hemen her eylemin başta gelen meşruiyet şartlarından biri olarak, o eylemin taşıdığı tarihî arka planı görmektedir. Dildeki değişimi de 'tarihî şartların uzantısı' olduğu taktirde kabul eder.¹⁵⁷⁸ Üstten gelen zorlama bir değişimin ne dilin ne de tarihin realiteleriyle uyuşmayacağını altını çizer: 'Umumi konuşma ve yazı dilinde inkılap olmaz. Milyonların kullandığı kelimeler ve deyişler attırılıp yerine başka kelimeler kullandırılmaz.'¹⁵⁷⁹

Dilin bir milletin en ciddi ve önemli kurumlarından olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak, 'dilde ileriliği, etraflı ve derin ifade kudretini sadece bir avuç entelektüelin akademik ve mücerret gayretinin meydana getiremeyeceğini', Türkçe'yle ilgili notlarının başında kaydeder.¹⁵⁸⁰ Türkçe için yapılmak istenen inkılapdaki tavrı; 'bir gece sofrada otururken 'hadi biraz da dil devrimi yapalım' diyerek dil devrimine başlanmaz, başlansa da hiçbir yere gidilemez.' diyerek 'talihsizlik' sayar.¹⁵⁸¹ Bunu gerçekleştiren aydınların hareketlerini sorumluluktan uzak görür.¹⁵⁸²

Kemal Tahir, Türkçe'nin sadeleştirilmesini hiçbir şartta kabul etmez. Dilin, milletin kendi bünyesinde meydana gelen bazı değişimlerle değişebileceğini, aksi hiçbir durumda değişemeyeceğini kaydeder. Bu noktada onun ön plana çıkardığı kavram, 'kelimenin tarihi'dir.

Kemal Tahir'e göre kelime, hiçbir zaman 'tek bir manayla' sınırlı değildir.¹⁵⁸³ Her kelime, milletin hayatından kaynaklanan 'manalar manzumesini' barındırmaktadır. Öyle ki kelime, milletin tarihi birikiminin ürünüdür. Dil nasıl ki bir bütün olarak 'sosyal bir

¹⁵⁷⁸ a.g.e., s. 54

¹⁵⁷⁹ a.g.e., s. 45

¹⁵⁸⁰ a.g.e., s. 15

¹⁵⁸¹ a.g.e., s. 69

¹⁵⁸² a.g.e., s. 68

* Kemal Tahir, Türkçe'nin sadeleştirilmesiyle ilgili eleştirilerini hemen her konu münasebetiyle sürdürmüştür. Örnek olarak buraya, *Batılılaşma Notları*'ndan ve *Osmalılık/Bizans Notları*'ndan birer pasaj alıyoruz.

'Türk dilini sadeleştirme hareketi de, aslında bir cehalet hamlesinden başka bir şey değildi.

Osmanlıca'nın temelinde, Arapça ve Farsça kelimelere nasıl tasarruf edildiği üstünde hiç durulmadan, dil bilimi bir kenara itilerek, gelinerek şu veya bu dili alması, gönül isterlerinden gelmez, tarihsel zorunluluklarından gelir.' (Kemal Tahir, *Notlar 10 s.455*)

¹⁵⁸³ Notlar 3, s. 33

hadise'dir, kelime de aynı şekilde 'sosyal'dir. Kelime üretimi de 'bazı fertlerin veya zümrelerin keyiflerine, müzik zevklerine, kültür seviyelerine bağlı değildir.'¹⁵⁸⁴

Kemal Tahir'in sadeleştirme ilgili üzerinde durduğu diğer bir husus, Türkçe'nin evreleri içerisinde aldığı konumdur. Yazar, Osmanlı devletinin dünya hakimiyetine doğru ilerlediği yıllarda, dilinin de 'tabii olarak diğer milletlerin dillerine galip geleceği ve ilişkiye girdiği toplumlardan kelimeler alacağı' noktalarına vurgu yaparak Osmanlıca'nın^{*} bir imparatorluk dili olduğunu, bugün yaşanan bazı dil değişimlerini imparatorluğunun kaderiyle ilgili düşünmek gerektiğini belirtir.¹⁵⁸⁵ Bu anlamda Cumhuriyet dönemindeki dil ile imparatorluk dilinin bazı noktalarda farklılaşmasını mazur görse de; bunun aslî ve varlığını hâlâ devam ettiren kelimeler üzerinde olamayacağını vurgular. Yaşadığı dönemde Türk aydınının önemli handikaplarından biri olarak, onların Osmanlıca düşünüp, ardından düşüncelerini sadeleştirilmiş Türkçe'yle ifade etmeye çalışmalarını sayar. Bunun 'dikte' olduğunun altını çizerek aydın tavrıyla örtüşmediğini ifade eder. Onun bu konuda karşı çıktığı bir nokta da, yapılan dil sadeleştirilmesinin 'millî' bir duyarlılıkla yürütüldüğünün iddia edilmesidir. Osmanlıca'nın imparatorluk dili olduğunu, yabancı unsurların bulunmasının tabii olduğunu hatırlatarak; 'Osmanlılar bizim kadar ahmak olsalardı, sadeleştirecek Türkçe'yi zor bulurduk.' diyerek bir imparatorluk dilinin küçük bir ulus dili şeklinde düşünölemeyeceğini ifade eder.¹⁵⁸⁶

Türkçe'nin 'sadeleşemez' mahiyetinden dolayı, sadeleştirmeyi bir politika olarak esas alan Dil Devrimi'nin başarısızlığa mahkum bir girişim olduğunu ifade eder. Yazarın, Cumhuriyet devrimleriyle ilgili düşüncelerinin ele alındığı bölümde ortaya konulduğu gibi Kemal Tahir, bu devrimleri eleştirirken değişimlerin temelden gelmemesini en önemli eksik olarak görür. Dil Devrimi'nin de diğer devrimlerle aynı özellikleri taşıdığını belirten¹⁵⁸⁷ yazar, *Notlar*'ının üçüncü cildine alınan ve müsvedde halinde kalan 'Büyük Hikaye: Dil Devrimi' başlıklı hikayesi vasıtasıyla 'Güneş Dil Teorisi'ni, ironik bir üslupta eleştirir. Güneş Dil Teorisi'ne telmihen 'Mehtap Dil Teorisi' tanımlamasını kullandığı bu hikaye, yazarın Türkiye'de, dildeki değişim ve sadeleşme hareketine nasıl baktığını gösteren önemli bir metindir.

Tanzimat'la varlığı görölmeye başlandığı kabul edilen batılı düşünme biçimine alışmış Türk aydını, çoğu kere devletle sıkı organik bağlar içerisinde olmasından dolayı, aydının bariz

¹⁵⁸⁴ a.g.e., s. 118

^{*} Yazar 'Osmanlı Türkçesi' yerine 'Osmanlıca'yı kullandığı için, Osmanlı dönemindeki Türkçe için bu niteleme kaydedilmiştir.

¹⁵⁸⁵ Notlar 3, s. 290, 298, 311

¹⁵⁸⁶ a.g.e., s. 298

¹⁵⁸⁷ a.g.e., s. 247

vasıflarından olan ‘muhalif olma’ konumunu koruyamamıştır. Kemal Tahir bu tür aydınları, Osmanlı’daki kapıkullarının uzantısı kabul ederek ‘kapıkulu aydınlar’ olarak niteler. Ona göre Türkçe’nin sadeleştirilmesi işinde yer alan aydınlar da benzer tavır içerisindeyler.

‘Yeni dünya görüşüne dayanmadığı için sadeleştirme, halka yönelmiş değildi. Devlet kapısına yamanmış bir avuç aydının faydası olacağına katıyen inanmadıklarından, kendi aralarında çoğu alay için kullandıkları ya da şeflerin keyfine uyarak sofralarda, gezilerde başvurdukları eğlencelerden biri olmaktan ileri gidemedi sadeleştirme işi.’¹⁵⁸⁸ değerlendirmesinde bulunan Kemal Tahir, bir başka yerde, ‘bizce bugünkü dil çabalaması küçük bir zümrenin’ tamamıyla entelektüel-hayattan kopuk manasına entelektüel – fantezisinin çıkardığı bir meseledir.’¹⁵⁸⁹ diyerek küçük bir aydın zümrenin – kendisinin dahi inanmadığı bir meseleyi- halka dikte etmek suretiyle değişimi gerçekleştirmeye çalıştığını belirtir. Türk aydınının giriştiği sadeleştirme çabası, onun fikrî çabalarının sonunda ulaştığı bir düşünce değildir. Aydın, sadece kapıda bir yer tutmak veya tuttuğu yeri sağlamlaştırmak amacıyla Türkçe’nin sadeleştirme işini desteklemektedir. Bu anlamda samimiyetten uzaktır. Yazar, aydının bu hareketi samimi olarak savunmasının mümkün olmadığını belirterek, sadeleştirmenin, aydınları birbirlerini anlamaz ve fikir üretemez hale getirdiğini ifade eder. Bu tespiti dayanak olarak Atatürk’ün ‘Kazım Dirik Paşa’ya ‘Artık birbirimizi anlayamaz olduk!’ demesini gösterir.¹⁵⁹⁰

Türk aydınının ortaya koyduğu tavır, ‘Osmanlı’nın tarihî misyonu’ noktasından da ele alan yazar, aydınının sadeleşme taraftarı olmakla, Osmanlı’nın tarih karşısındaki misyonuna sırtını döndüğünü; bu çabada ısrar etmekle söz konusu misyonu ortadan kaldırma çabalarını desteklemiş olduğunu ifade eder. Yazar, dilde sadeleşme hareketinin ‘batılşmacı denilen Vatan satıcıları, Vatan hainleri ve birtakım aptallar tarafından’ Türk halkına yutturulmaya çalışıldığını, bu çabanın Türk milletinin tarihî benliğini aramakla ilgisi olmadığını, tamamıyla bir cehalet göstergesi olarak, sadece ‘aptallık ve satılmışlık’ göstergesi olabileceğini iddia eder.¹⁵⁹¹

Bu konuda yazarın teklifleri de vardır.

Ona göre ‘değişim’ tarihî zaruretlerin tabii bir sonucu olduğundan dolayı meşrudur, hatta zaman zaman zaruridir. Buna örnek olarak, *Esir Şehrin İnsanları* ve *Esir Şehrin Mahpusu* romanlarındaki dili örnek verir. Yazar bu romanlarda kullandığı bazı kelimelerin yaşanan toplumsal ve tarihsel değişimin sonucu olarak ‘eski’ kaldığını belirtir. Bu durumu,

¹⁵⁸⁸ a.g.e., s. 67-68

¹⁵⁸⁹ a.g.e., s. 168

¹⁵⁹⁰ Ahmet Cevat Emre, *Atatürk’ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi*, İstanbul, 1956’dan aktarma, Notlar 3, s. 160

¹⁵⁹¹ Notlar 10, s. 457; Notlar 11, s. 134

dilin ‘tabii değişim’inin bir örneği olarak kaydeder. Ama sadeleştirme işi hiçbir meşru zemine dayanmadığından dolayı, bu hareketi kabul etmez. Gerek değişim, gerekse sadeleştirme olayları karşısında Kemal Tahir’in sergilediği tavra tahlili bir tarzda bakıldığında; onun mesele karşısında ‘taraf olmak’tan ziyade, meseleyi ‘anlama’ gayreti içinde olduğu gözlemlenir. şÖyle ki Türk entelektüeli, çoğu kere değişim ve sadeleştirme ayırımına gitmemiş, ikisini bir bütün kabul etmiştir. Sonuç olarak, bu durumu ya tümnden kabul etmiş veya tümnden reddetmiştir. Bir yanında ‘batılaşmacı aydınların’ yer aldığı, diğer yanda da ‘dil yobazlarının’ yer aldığı bu ‘kavgayı’, Kemal Tahir, toplum gerçeklerinden uzak düşmekle suçlar.

Gerek ‘Dil Notları’, gerekse diğer eserleri incelendiğinde Kemal Tahir’in Türkçe’yle ilgili fikirlerinin arka planı ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere Kemal Tahir, 1938-1950 yılları arasında Anadolu’nun Orta Anadolu bölgesinde mahpus hayatı yaşamıştır. Bu onun için talihsiz bir hadise olsa da, Kemal Tahir’i Türk edebiyatına kazandırması bakımından önemlidir. ‘Roman Notları’ incelendiğinde görüldüğü gibi Anadolu coğrafyası, onun için bir insan laboratuvarı olmuştur. ‘Dil Notları’nda kaydettiği ‘Argo Sözlüğü’ ve ‘Anadolu Söyleyişleri’, alanlarında ilk olmalarının öneminin yanı sıra; Kemal Tahir’in bu konulara verdiği ehemmiyetin alt yapısını ortaya koymuştur. O, hapishane vasıtasıyla tanıdığı Anadolu insanında, dilin oynadığı rolü ve insana verdiği zenginliği görerek, bu durumu dil konusundaki düşüncelerine dayanak yapmıştır. Dolayısıyla bu hal, Kemal Tahir’in düşünme biçimi için müsait bir zemin oluşturmuştur. şÖyle ki Kemal Tahir, teorisiz pratik, pratiksiz teori olamayacağını birçok yerde dile getirmiştir. Onun dil konusunda teoriye verdiği önem, yazının başında epigram olarak kaydedilen, ‘dil meselesine karışan herkes ilk önce dilden ne anladığını bildirmek zorundadır.’¹⁵⁹² sözünde kesin bir dille ortaya konulmaktadır. Nitekim her kesimden Türk aydınını, pratiksiz teori veya teorisiz pratik geliştirmekle eleştirmiştir. O, dille ilgili önemli teori kitaplarını okumuş bu düşünceler üzerine kendine mahsus teori geliştirmiştir. Geliştirdiği teorinin pratik kısmını, yukarıda değinilen Anadolu insanı vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Bu şekilde teori ve pratik bütünlüğüne ulaşan yazar, elde ettiği birikim üzerine Türkçe’nin sadeleştirilmesi meselesine eğilir.

Kemal Tahir, Türkçe’nin sadeleştirilmesi noktasında; bu işe girişenleri teorisiz hareket ettikleri için eleştirir. Teorisizlik, Türk aydınını, ölkede gerçeklerinden habersizmişesine hareket etmeye itmıştir. Oysaki Kemal Tahir’e göre bir dil, sosyal ve tarihî şartların imkanları çerçevesinde değişebilir. Onun şu sözü Türkçe’yle ilgili yapılan tüm işlemlere ciddi

¹⁵⁹²Notlar 3, s. 11

sorgulama getirmektedir: ‘Yeni kelime! Yeni kalıp! İyi ama bizi buna zorlayan yeni fikir hani?’¹⁵⁹³

Kemal Tahir, bir ülkenin diliyle, alfabesiyle oynamanın onun kimliğiyle ve tarihiyle oynamak olduğunu belirterek, yapılan dil ve harf devrimleriyle 400.000 yazma ve 200.000 basma eski harfli eserle, günümüz nesillerinin irtibatının koptuğunu; bu sebeple günümüz nesillerinin ‘tarihsiz’ yetiştiğini vurgular.¹⁵⁹⁴ Bu durumun, yapılan ‘Harf İnkılabı’ sebebiyle olduğunu belirten yazar, bir değerlendirmesinde ‘Harf inkılabı mümkün ama, dil inkılabı mümkün değil.’ dese de, Harf inkılabının karşısında olmuştur. Bu ifadesinde Harf İnkılabını meşru görüyor oluşu, dil inkılabının asla mümkün olmayacağını pekiştirme amacıyladır. Bu sebeple yukarıda ifadesinden hareketle Harf İnkılabını savunduğu şeklinde bir çıkarım yapmak mümkün değildir. Onun Harf İnkılabıyla ilgili genel tavrı, diğer devrimlerde olduğu gibi, alt yapıdan uzak olduğu noktasında toplanır. Türk aydınları tarafından Harf İnkılabına en önemli gerekçe olarak ileri sürülen ‘halkın Arap harfleri sebebiyle okuma yazma bilmediği’ gerekçesinin de geçerli olmadığını belirten yazar, bunun böyle olmadığını, ‘Halkların okuma isteği, herhangi bir sabah uyanınca yüreklerine, şuurlarına doğan bir şey değildir. Halklar, okuma zorunluluğunu çok önceden duymuşlarsa, alfabe zor diye okumamazlık edemezler.’¹⁵⁹⁵ ifadeleriyle ortaya koyar.

¹⁵⁹³ a.g.e., s. 107

¹⁵⁹⁴ a.g.e., s. 295

¹⁵⁹⁵ Notlar 12, s.127

SONUÇ

Kemal Tahir'in şahsiyetini, eserlerini ve fikirlerini tahlilî bir tarzda ele almayı amaçlayan bu çalışmada ulaşılan sonuçları, çalışmaya esas olan başlıklara göre düzenlemek mümkündür.

Kemal Tahir'in hayatı, fikirlerini; fikirleri de hayatını şekillendirmiştir. Hayatındaki bu özellik onda sürekli bir iç çatışma yaratmıştır. Yazarın hayatı ve şahsiyetiyle ilgili şu tasnifi yapmak mümkündür.

- 1- Çocukluk dönemi
- 2- İdealist Cumhuriyetçi dönemi
- 3- Katı Sosyalist dönemi
- 4- Fikirlerinin ve üslubunun oluşum dönemi
- 5- Fikirlerini kurgusal eserlerinde ortaya koyduğu dönem

Çocukluk döneminde yazarın şahsiyetine etki eden en önemli husus, Osmanlı'nın yıkılış sürecini gözlemlemiş olmasıdır. Çocukluk döneminde mahallesinde İttihat ve Terakki'nin hürriyet şarkıları söylenip İttihatçılara övgüler yağdırılırken; evinde Abdülhamit övülüyor İttihatçılara beddualar ediliyordu. Bu çatışma, daha o yıllarda ona olayların farklı cepheden algılanabileceği hissini telkin eder. Babasının sergilediği devletçi tavır, ona adeta bir ırsiyet özelliği olarak yansır. Çocukluk döneminde İstanbul'da ve Anadolu'da yaptığı gözlemler, Milli Mücadele'ye büyük bir önem vermesine sebep olur. Bu gözlemler ayrıca onun ilk gençlik döneminde idealist bir Cumhuriyetçi olmasında önemli etkilere sahiptir.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıl kaydolduğu Galatasaray Lisesi'nin idealist Cumhuriyetçi havası, yazarın çocukluk duygularını birer gençlik fikri haline getirir. Bu dönemden itibaren yaklaşık 12 yıl boyunca, her şart altında Cumhuriyet'i ve getirdiklerini savunur. Yine bu yıllarda Atatürk, onun için fotoğrafına bakılıp güç alınacak, her yaptığı işi doğru ve en iyi yapan eşsiz bir liderdir. Yazarın bu dönemdeki fikirlerine bakıldığında, bu fikirlerin uzun düşünme dönemlerinin sonunda ulaşılmış fikirler olmadıkları; daha ziyade heyecanlar etrafında şekillenmiş fikirler oldukları görülür. Cumhuriyet'le ilgili fikirlerinde de hissî davranır. Bu sebeple Cumhuriyet'i savunurken bir ideolojiyi savunur tarzda üslup kullanır. Bu savunmada fikrî donanımdan ziyade heyecanlar baskın olduğundan, daha donanımlı bir fikir karşısında uzun süre dayanamaz ve kısa süren bir şüphe faslından sonra sosyalizmi benimser.

Kemal Tahir, sosyalizmle, Kerim Sadi, Mustafa Böklüce ve Nazım Hikmet gibi sosyalizmin Türkiye'deki önemli temsilcileri vasıtasıyla tanışır. Kaydedilen bu isimler fikrî

anlamda Kemal Tahir'e göre daha donanımlıdır. Bu gerçeğe ilave olarak yazarın toplumsal meselelere yakın ilgi duyması, sosyalizmi bir dünya görüşü olarak benimsemesine sebep olur. Yazar, 1930'ların ortasından itibaren benimsediği sosyalizmi, muhtemelen o yıllarda dünyanın sosyalizm ve faşizm gibi iki ayrı kutba doğru kaymasının da etkisiyle, büyük heyecanlarla karşılar. Öyle ki sosyalizmi, gözlerindeki perdeyi kaldıran ve gerçekleri görmesini sağlayan bir güç olarak kabul eder.

Kemal Tahir'in sosyalizmi tanınmasında sahip olduğu en büyük imkan Fransızca bilmesi ve okuma tutkusudur. Bu imkanlarla o, diğer birçok Türk aydınının yaşadığı handikap olan ikinci hatta üçüncü kaynaklardan sosyalizmi tanıma gibi bir duruma düşmemiş, sosyalizmi birinci kaynaklardan tanımıştır. Hatta sosyalizmle tanıştığı ilk yıllarda, biraz da Nazım Hikmet'in teşvikiyle, Marks'dan Lenin'den çeviriler yapmıştır. Bu ciddi okumaları onu, çok farklı bir noktaya götürmüş ve gerek Cumhuriyet karşısında gerekse sosyalizm karşısında ortaya koyduğu hissi tavırdan uzaklaşmıştır. Fikrî bir cehdin sonunda sosyalizmi tenkit etmeye başlamıştır. Yazarın hapse düşüş yıllarına denk gelen bu dönem, onun hapisteyken Anadolu insan gerçeği ile karşılaşmasıyla pekiştirilmiştir.

Hapse girmesi Kemal Tahir'in hayatındaki en önemli olaydır. Onun fikirleri, dramı, eserleri velhasıl herşeyi hapse girmesiyle doğrudan ilgilidir. Kemal Tahir, hapishaneyi bir laboratuvar olarak kullanmıştır. Burada Anadolu insanını tanımış; tanıdıkça önceki birçok fikrinden şüphe etmeye başlamıştır. Yazar, hapishanede Marksimin 'gerçek' olarak sunduğu birçok şablonun Anadolu insanıyla uyuşmadığını görmüştür. Bunun üzerine Marksizm etrafında oluşturduğu 'kutsal halka'yı yıkmaya başlayan Kemal Tahir, yakın dostu Nazım Hikmet'le ters düşmek pahasına, Marksizm dışında izah tarzları geliştirmeye çalışmıştır. 1944-45 ile 1952-53 yılları arasındaki dönem Kemal Tahir'in yerli bir izah tarzını geliştirmek için çalıştığı dönemdir. Bu dönem ayrıca yazarın dilinin ve üslubunun da oluşum yıllarıdır.

Kemal Tahir'in yerli bir doktrin oluşturma çabasında kullandığı en önemli disiplin tarih olmuştur. Marksizm'in bir tarih felsefesi oluşu, onun tarihe yönelmesinde önemli bir etkidir. Yazar bu dönemde okuduğu Aşıkpaşazade, Naima gibi Osmanlı tarihçilerinin etkisiyle Anadolu toplumunun kendine mahsus yasaları olduğunu ve bu yasaların Anadolu toplumunun geçmişi olan Osmanlı'nın bütün yönleriyle tanınması neticesinde fark edilebileceğini görür. 'Milletlerin gelecekleri, geçmişlerinden geçer' düşüncesine ulaşan Kemal Tahir, bundan sonraki tüm mesaisini tarihle ilgili araştırmalarına ve okumalarına ayırır.

Bir yandan Osmanlı tarihini anlamaya ve Osmanlı toplumunu idare eden yasaları tespit etmeye çalışan Kemal Tahir, diğer yandan Osmanlı'nın yıkılışının arka planını irdeler.

Bu bağlamda Osmanlı'nın yıkılışında dış güçlerin etkin rolü olduğu kanısına ulaşan yazar, Milli Mücadele'nin büyük oranda dış güçlerin kontrolünde gelişmiş bir hareket olduğunu iddia eder. Milli Mücadele'ye 'kurtuluş savaşı' denilmesine de eleştiriler gönderen yazar, iddialarıyla ilgili vesikalar kaydetmez. Daha ziyade Marks'ın teleolojik düşünme yöntemini kullanarak sonuçlardan hareketle sebeplere ulaşmaya çalışır. Çok ciddi iddialar içeren yazarın bu çıkarımları birçok kişi tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Ancak her ne gerekçeyle olursa olsun eleştirinin yanında yazarın ortaya koyduğu fikirlerin, tarihi yorumlama ve tarihin satır aralarına bakabilme konularında özgün özellikler taşıdığı belirtilmelidir.

Kemal Tahir, romanlarını yayınlamaya başladığı ilk dönemde, özellikle 'sol' kesim tarafından çok büyük övgülerle karşılanmıştır. *Rahmet Yolları Kesti* romanında eşkıya konusunu genel geçer kabullerin dışında ortaya koyunca Kemal Tahir etrafındaki bu övgü halkası sarsılmaya başlamıştır. *Devlet Ana* romanının yayınlanmasından sonra, bu halka tümüyle yok olmuş, övgülerin aksi istikametinde eleştiriler yoğunlaşmıştır. *Kurt Kanunu* ve *Yol Ayrımı* romanlarının yayımından sonra ise yazar, 'Atatürk düşmanı' olarak itham edilmiştir. Nitekim ölüm sebebi olan kalp krizinin, bu ithamdan kaynaklanan bir tartışma sonucunda geldiği bilinmektedir.

* * *

Kemal Tahir, edebiyat hayatına şiirle başlamıştır. Lise yıllarından itibaren şiir yazan Kemal Tahir, şiire gençlik hevesiyle yönelmiştir. 1930'ların başından itibaren şiirlerini çeşitli dergilerde yayınlayan yazar, bu dönem şiirlerinde çoğunlukla aşk ve anne temini işlemiştir. Basın hayatına girdikten sonra katıldığı bohem hayatı da şiirine yansıtan yazar, özellikle bohem hayatın eğlence ögesi olan kadınları şiirine konu etmiştir. Nazım Hikmet'le tanışması, yazarın şiir anlayışını tümüyle değiştirmiştir. Öncesinde yukarıda kaydedilen muhtevada hece vezniyle şiirler yazan Kemal Tahir, Nazım Hikmet'in etkisiyle serbest tarzda şiirler yazmaya başlamıştır. Muhtevada da değişikliğe giden yazar, sosyalist şiirin genel geçer kavramları etrafında 'ezilen emekçi sınıfın' şiirini yazmaya çalışmıştır. Ancak gerek Nazım Hikmet'le tanışmasından önceki gerekse Nazım Hikmet'le tanışmasından sonraki şiirlerinde gerçek bir şiir değeri bulunmadığı belirtilmelidir. Yazarın, şiir değeri taşıyan çok az mısra yazabildiği bir gerçektir. Onun, edebiyat hayatına şiirle başlaması sayesinde elde ettiği en önemli kazanım, edebiyat eseri ortaya koymada dilin oynadığı rolün önemini kavramasıdır. Kemal Tahir, şiir alanında yaklaşık on yıl kalem oynattıktan sonra hakiki şiiri yakalayamayacağını görerek kendine örnek olarak aldığı Nazım Hikmet'i aşma imkanı olmadığını da düşünüp şiir yazmayı bırakmıştır.

Nazım Hikmet'in teşvikiyle hikaye yazmaya başlayan Kemal Tahir, ilk hikayelerinde İstanbul'un günlük hayatını ve kendi bohem hayatında gözlemlediği sahneleri işler. 1930'ların sonundan itibaren hikaye yazmaya başlayan yazarın ilk dönem hikayelerinde dil ve üslup oldukça kusurludur. Muhtevada zaman zaman orijinal konular yakalansa da kullanılan dilin ve üslubun dağınıklığı muhtevadaki bu özelliği yok etmektedir. 1940'ların başından itibaren yaşamaya başladığı Anadolu tecrübesi sayesinde hem dilde hem de muhtevada özgün özellikler yakalayan Kemal Tahir, *Göl İnsanları* adıyla kitap halinde yayınlanan hikayelerinde önemli bir edebî seviye yakalamıştır.

Kemal Tahir, hapishanede bulunduğu dönemde geçimini temin etmek maksadıyla edebî iddiası olmayan birçok tefrika roman yayınlamıştır. Bu romanlar edebî anlamda herhangi bir değer taşımaları da yazarın belli bir dönemini göstermeleri ve içeridikleri bazı konuların edebî romanlarda daha genişçe ele alınması bakımından önemlidir. 1940'lı yılların başından 1950'lerin ilk dönemine kadarki yıllar, yazarın dil ve üslubunun oluşum yıllarıdır. Yazarın bu dönemde edebî şahsiyetini dört ana unsur üzerine tesis ettiği varsayılabilir:

- 1- Hapishane sayesinde gözlemlediği muhteva ve dil
- 2- Tarih okumaları sayesinde kazandığı fikrî birikim
- 3- Tefrika romanlar sayesinde elde ettiği tecrübe
- 4- Yazdığı ve çevirdiği polisiye romanlar vasıtasıyla romanın kurgusunun inşasıyla ilgili elde ettiği birikim

Kemal Tahir'in tüm romanlarında hapishanenin gölgesi fark edilir. Doğrudan hapishaneyi mekan alan romanların yanı sıra bazı romanlarda hapishane mekanlardan biri olur. Ama her romanda hapishaneye uğramış bir kahraman vardır. Hapishane, yazar için *her şey* olmuştur. Kemal Tahir hapishaneye girmeseydi de bir romancı olacaktı ama şu husus rahatlıkla iddia edilebilir ki bu tecrübeyi yaşamayı, Türk romanının en büyük isimlerinden biri olan bugünkü Kemal Tahir asla olmayacaktı.

Kemal Tahir 1950'de hapisten çıktıktan sonra yaklaşık beş yıl, hapishanede tuttuğu notları roman haline getirmekle meşgul olmuştur. Yine bu yıllarda polisiye romanlar çevirmeye ve yazmaya devam etmesi, daha sonraki yıllarda yazacağı edebî romanlara önemli bir kaynak olmuştur. 1950'lerin ortalarına kadar Anadolu'da gözlemlediği köy toplumu etrafında Osmanlı'yı idare eden toplumsal yasaları tespit etmeye ve bunu bir kurgu dahilinde ortaya koymaya çalışan yazar, daha sonar Milli Mücadele dönemini ele alır.

Kemal Tahir'in bütün romanlarında iki ana fikrin etkin olduğunu düşünmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Osmanlı'nın kendine mahsus yasalarla kurulmuş ve yaşamış bir toplum ve devlet olduğudur. Yazar, bunu köy romanları vasıtasıyla ortaya koymaya çalışır.

İkincisi ise Osmanlı'nın tarih sahnesinde var olmasının yegane gerekçesi, vahşi Batı'ya karşı Doğu'yu savunmadır. Doğu ile Batı, sosyalist sistem hariç hiçbir şart altında birleşemeyecek iki farklı alemdir ve birbirilerinin varlıklarına tahammülleri yoktur. Osmanlı'nın yıkılması, bu büyük farkın ve düşmanlığın sonucudur. Yazar, Milli Mücadele'yle ilgili yazdığı romanları bu tez etrafında kurgular ve Milli Mücadele'yi önce Batı'nın Doğu'ya hakim olması olarak görür. Yine bu hakim olmanın neticesi olarak Batı, Milli Mücadele'yi şekillendirmiş ve kendi çıkarları doğrultusunda ilerlemesini sağlamıştır. *Yorgun Savaşçı* romanı ve Esir Şehir dizisi bu tez etrafında örgülenir. Yazarın bu romanlarda ileri sürdüğü tezler resmi tarih teziyle büyük tezatlar içermektedir. Yazar, özellikle *Yorgun Savaşçı* romanında satır aralarına ve olayın bütününe yerleştirdiği iddiaları sağlam bir kurgu dahilinde ortaya koyar. Roman, arka planı ve Kemal Tahir'in fikirleri dikkate alınmadan okununca, diğer birçok Milli Mücadele romanından farklı olmadığı zannedilmektedir. Oysa ki bu romanın filmi devlet tarafından yakılmıştır. Yakılma gerekçesi ise, ifade edilen satır aralarında ve olayın bütünündedir.

Yazara göre Milli Mücadele büyük oranda dış güçlerin istedikleri biçimde şekillendiğinden dolayı, devamında kurulan Cumhuriyet'te de bu dış güçlerin baskın etkisi vardır. Yazar, *Kurt Kanunu* ve *Yol Ayrımı* romanlarında ittihatçıların Cumhuriyet'le ilişkilerini ortaya koymanın yanında, Cumhuriyet yönetiminde etkin olan dış unsur iddiasını da söz konusu eder.

Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayınlanan notları ve kütüphanesi incelendiğinde görülmektedir ki yazar, özellikle Osmanlı ve Milli Mücadele dönemiyle ilgili çok ciddi ve geniş okumalarda bulunmuştur. Bu açıdan Türk romanında bilgiye ve belgeye en çok değinen romancılardan biri olma vasfını da kazanan Kemal Tahir, özellikle Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili iddiaları için kaynak kaydetmemiştir. Bu konularda yazar, daha ziyade çıkarımlarını kaydeder. Bu durum, tezlerinin ciddiyetini azaltmaktadır. Ancak bununla beraber, yazarın tarih üzerine düşünme biçiminin oldukça önemli olduğu ve tarihin nasıl anlaşılabilirliği konusunda dikkat çekici tespitlerde bulunduğu belirtilmelidir. Bu bakımdan önemli bir tarih felsefecisi olarak önce çıkan Kemal Tahir, tarih hakkındaki bilgileri, romancılığı sayesinde kuru bilgiler olmaktan çıkararak eserlerinde tarihin felsefesini yapabilmıştır.

Kemal Tahir, yazdıkları sebebiyle çok yakın arkadaşları da dahil olmak üzere birçok kesim tarafından dışlanmıştır. Özellikle sol kesimin birçok 'ezberini' bozan yazar, toplumsal gerçekçi edebiyatçıları hem yazılarıyla hem de romanlarıyla çok ciddi eleştirilere tabi tutmuştur. Bu tartışmalarda Kemal Tahir'in, çokça okuyan ve araştıran bir aydın olmanın

ayrıcalığıyla öne çıktığı, diğerlerine göre daha tutarlı fikirler ortaya koyduğu görülmektedir. Ama kendisine yöneltilen eleştiriler artarak devam etmiştir.

Bu noktada Kemal Tahir'e sıklıkla yöneltilen eleştirilerden biri, onun roman yazmadığı sadece bilgileri olaylar dizisi halinde ortaya koyduğu şeklindedir. Bu eleştiri, Kemal Tahir'in eserlerinin tam bir roman vasfı taşımayacağını da ileri sürer. Bu tür eleştirilere dikkat edildiğinde Kemal Tahir'in 'istenildiği gibi konuşmayan' bir yazar olduğu için dışlandığı görülmektedir. Yazarın romanlarıyla ilgili kaydedilen çok az eleştiri hariç birçok değerlendirme, dışlayıcı, yok sayıcı ve hissî mahiyettedir. Bu eleştiriler, eleştiri disiplininin kendi kriterleri içerisinde değerlendirildiğinde birçok bakımdan tutarsız oldukları da görülmektedir.

Kemal Tahir'in romancılığını besleyen biyografik tecrübenin yanında önemli edebî kaynaklar da vardır. Bu anlamda yazarın edebî şahsiyeti, Balzac ve Dostoyevski'den önemli izler taşır. Kahramanların işlenişi, kurgulanışı, kahramanlara anlam katmanlarının yüklenişi gibi konularda Balzac'tan sıkça istifade eden yazar, özellikle şahsın ve toplumun dramını inşa etme ile kahramanları diyaloglar şeklinde konuşma bakımlarından Dostoyevski'den beslenmiştir. Bu iki temel kaynağın dışında gerçekçi Rus romanının da yazara önemli bir kaynak sunduğu varsayılabilir.

Yazar, romanlarındaki yapıya da büyük önem vermiştir. Onun 'yerli roman' tezinin bir uzantısı olarak, batılı bir tür olan romana, yeni yapısal özellikler kattığı, zaman zaman şark hikaye geleneğinden bazı öğeleri roman türünün özellikleriyle harmanladığı görülmektedir. Romandaki kurguya büyük bir önem veren yazar, edebî iddiayla kaleme aldığı bütün romanlarında kusursuza yakın bir kurgu ortaya koymayı başarmıştır. Dil ve üslupta da Türk edebiyatının dikkat çekici örneklerini kaleme alan yazar, özellikle orta Anadolu ağzıyla *Dede Korkut*'un dilini ve üslubunu birleştirmek suretiyle 'yerli roman' tezi için önemli örnekler kaydetmiştir.

* * *

Kemal Tahir'in romanları kadar fikirleri de önemlidir. Zaten fikirleri romanlarının inşa sebebidir. Yazarın fikirleri, hayatın dönemlerine göre değişmiştir. Kendini yenileyebilen yazar, devalı olarak 'gerçeğin' peşinde olmuştur. Bu anlamda hayatının 40 yılı arayışlar ve tereddütler dönemi olarak geçen yazar, 1950'den sonraki 23 yıllık hayatında ise kendine ait fikirlerini geliştirebilmiştir. İdealist Cumhuriyetçilikten katı sosyalistliğe doğru değişen yazar, gerek cumhuriyetçi olduğu dönemde gerekse sosyalist olduğu dönemde çok ağır ithamlarda bulunduğu Osmanlı hakkında 1940'ların ortasından itibaren başlayan ve 1950'lerin başından itibaren de belli bir şekil kazanan yeni bir bakış açısı geliştirmiştir.

Kemal Tahir'in fikirleri belli temel kavramlar etrafında örgülenir. Bunlar, Marksizm, tarihi materyalizm, bilimsel-yerli sosyalizm'dir. Yazar, bu temel kavramların açılımı mahiyetinde başka bazı kavramlar üzerinde de durarak okumalarını bu çerçevede içinde şekillendirir.

Sosyalizmle tanıştığı ilk yıllarda mutlak bir imanla bu ideolojiye bağlanan Kemal Tahir, Osmanlı tarihiyle ilgili okumalarının neticesinde bu ideolojiyi sadece bir hareket noktası olarak almıştır. Zaman zaman Marks'ı da eleştiren yazar, bu hareket noktasını hiç değiştirmemiştir. Bu hal, onun, bazı konularda belli bir çerçevede kalmasına sebep olmuştur. Marksizm, sunduğu diyalektik düşünme biçimi ve tarihe yönlendirmesiyle, şüphesiz onun fikrî anlamda şahsiyetini bulmasında çok önemli bir kaynak olmuştur. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere bazı konularda Marksizm'in dışına çıkamamış olması sebebiyle, kendi aydın kimliğiyle de uyuşmayan bir 'dar'lık yaşamıştır.

Kemal Tahir, toplumların geleceklerinin geçmişlerinden kurulduğunu düşünerek iyi bir Türkiye Cumhuriyeti toplumu kurmak için Osmanlı'nın bütün boyutlarıyla anlaşılması gerektiğine inanır. Bu amaç kapsamında, Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak 1960'ların Türk topluma kadar ki tarihsel süreci önemli olaylar etrafında yorumlamaya çalışır. Osmanlı'nın Türk temelli olmasına rağmen yeni bir ırk olduğunu, devlet yapısı itibarıyla dünyada örnek bir sistem kurduğunu, insanı sömüren Batı anlayışına karşı insanı esas alan Doğu devlet anlayışını geliştirdiğini ifade ederek Osmanlı'nın kurulmasını ve yaşamasını dünya tarihinin en önemli olayı sayar.

Doğu devlet özeliğinden dolayı Osmanlı'da hiçbir zaman despotizmin ve feodalizmin olmadığını belirten Kemal Tahir, Osmanlı'ya bu yönde ithamlarda bulunan Türk aydınlarını kendi tarihlerini sağlam kaynaklardan öğrenmeye çağırır. Kemal Tahir, Osmanlı'nın Batılaşma hareketiyle varolma misyonundan uzaklaştığını, bu sebeple yıkıldığını ifade eder. Osmanlı'dan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut yönetim anlayışı itibarıyla uzun ve sağlam bir hayat yaşayamayacağını, dış güçlerin etkisi altında şekillendiğini ve eğer aynı yönetim sistemiyle devam ederse ileride de dış güçlere göre şekilleneceğini belirterek Anadolu toplumlarının tarihsel yatkinlikleri sebebiyle ancak sosyalist bir idare altında mutlu olabileceklerini iddia eder.

Kemal Tahir'in, gerek Osmanlı'yı değerlendirme biçiminde gerekse Cumhuriyet dönemiyle ilgili sunduğu tekliflerde Marksist bir hassasiyeti hep devam ettirmesi, zaman zaman yanlış çıkarımlara ulaşmasına da sebep olmuştur. Mesela, Osmanlı devletini tümüyle ekonomi ekseninde açıklaması sebebiyle Osmanlı fetih politikasının tamamen ekonomik

kaygılar etrafında şekillendiğini iddia eder. Oysa ki birçok tarih araştırması ortaya koymuştur ki Osmanlı'nın fetih politikası sadece ekonomik kaygılarla açıklanamaz.

Toplumsal fikirlerinin yanı sıra edebî fikirleriyle de dikkat çekici tespitlerde bulunan Kemal Tahir, muhtemelen zamanının çoğunu toplumsal meselelere ayırması sebebiyle edebiyatla ilgili fazlaca değerlendirme kaydetmez. Bununla beraber edebiyatın çeşitli meseleleri hakkında birkaç kitap hacminde notlar tutmuş, konuşmalar yapmıştır.

Kemal Tahir'in toplumsal fikirleri gibi edebiyatla ilgili fikirleri de biyografik tecrübesi etrafında şekillenmiştir. Cumhuriyetçi olduğu dönemde edebiyatı, her satırından Cumhuriyetin aşkını ve erdemini fışkırtan bir alan olarak gören Kemal Tahir, sosyalizmle tanıştığı ilk yıllarda adeta 1934 Sovyet Yazarlar Birliği toplantısında kaydedilen fikirleri dile getirir. Edebiyatı, basit ve katı bir ideolojik forma sokan bu dönemde yazar, birkaç şiiri hariç fazlaca edebî eser ortaya koymamıştır. 1940-50 arasında toplumsal fikirlerinde gerçekleştirdiği değişime paralel olarak edebiyatla ilgili fikirlerini de değiştirmiş ve estetik hassasiyeti daha fazla muhafaza eden bir anlayışa ulaşmıştır. Ancak onun edebiyatla ilgili fikirleri de kendine özgü özellikler taşımaktadır.

Romanın toplumsal karakterine vurgu yapan Kemal Tahir, bu edebî türün, yazarın kendi fantezilerini anlattığı bir tür olamayacağını, zaruri bir hal olarak toplumla bağlantı içinde olacağını ifade eder. Roman, ister ferdî dramı anlatsın isterse toplumsal dramı anlatsın toplumun alttan akan özellikleriyle bağlantılıdır. Toplumun gerçeklerinden kopuk bir edebiyat anlayışını kabul etmeyen yazar, kaba bir toplumculuğa da karşı çıkar. Toplumsal gerçekçi köy romancılarını eleştirerek gerçek kavramının görünen hadiseyi değil, görünmeyen ama toplumu idare eden toplumsal gerçeği ifade ettiğini dile getirir. Ona göre, tarihi bilmek toplumu bilmektir. Toplumu bilmek ise iyi romanlar yazabilmenin ilk şartıdır.

Bütün bu özellikleriyle Kemal Tahir, yaklaşık 135 yıllık Türk roman tarihinin en özgün kalemlerinden biridir. Ele aldığı konuyu herhangi bir romancı gibi değil, kendine özgü bir çerçevede problem düzeyinden problematik düzeyine taşıyarak işlemiştir. Türk kültürünün ve edebiyatının geleneksel birikimine sırtını dönmeyen yazar, Batı edebiyatından da beslenmek suretiyle adeta geleneğin içinden farklı ve özgün bir roman anlayışı ve yapısı ortaya çıkarmayı başarır. Türk toplumunun yaklaşık 700 yıllık tarihini kendine mesele edinen yazar, bu tarihin bütün boyutlarıyla anlaşılmadan ileriye yönelik hiç bir sağlıklı adımın atılamayacağını belirterek çok isabetli bir tespitte bulunur.

Kemal Tahir, gerek yaşadığı dönemde gerekse vefatından sonra yukarıda kısmen ifade edilen gerekçelerle dışlanmış. Ancak insanların tarihle yüzleşmeleri nasıl ki bir zaruretse Türk edebiyatının ve okuyucusunun Kemal Tahir'le yüzleşmesi de bir zarurettir. Türk

edebiyatı, ileriye dönük yürüyüşünde Kemal Tahir'i mutlaka bir kaynak olarak ele almak ve değerlendirmek durumundadır. Kemal Tahir'in edebî şahsiyeti, eserleri, fikirleri bir bütün olarak göz önüne alındığında, önümüzdeki yıllarda çokça okunan, tartışılan bir isim olacağını varsaymak mümkündür. Kemal Tahir, anlık okumaların ve heyecanların romancısı olmaktan uzaktır. Eserleri bir bütün olarak incelendiğinde görülmektedir ki hisleriyle veya ideolojisiyle değil, içinden çıktığı topluma dayanan bir gerçeklikle konuşmaktadır.

KAYNAKÇA

Kemal Tahir'in Eserleri

Gazetecilik Döneminde Hazırladığı Kitaplar

- 1- *Namık Kemal İçin Diyorlar ki*, İstanbul, 1936
- 2- (Suad Derviş ve Ahmed Cevad ile birlikte) *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*, A. Cevad Neşriyatı, İstanbul, Tarihsiz,

Hikayeleri¹⁵⁹⁶

- 1- *Göl İnsanları*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995
- 2- *Zehra'nın Defteri*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005
- 3- *Dutlar Yetişmedi*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005

Romanları

- 1- *Sağırdere*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995
- 2- *Körduman*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995
- 3- *Kelleci Memet*, Adam Yayınları, İstanbul, 2002
- 4- *Yedi Çınar Yaylası*, Düşün Yayınevi, İstanbul, 1958
- 5- *Büyük Mal*, Adam Yayınları, İstanbul, 1995
- 6- *Köyün Kamburu*, Adam Yayınları, İstanbul, 2002
- 7- *Esir Şehrin İnsanları*, Adam Yayınları, İstanbul, 2003
- 8- *Esir Şehrin Mahpusu*, Adam Yayınları, İstanbul, 2002
- 9- *Hür Şehrin İnsanları I*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995
- 10- *Hür Şehrin İnsanları II*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995
- 11- *Yorgun Savaşçı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2002
- 12- *Rahmet Yolları Kesti*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995
- 13- *Yol Ayrımı*, Adam Yayınları, İstanbul, 2002
- 14- *Bozkırdaki Çekirdek*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995
- 15- *Kurt Kanunu*,
- 16- *Devlet Ana*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998

¹⁵⁹⁶ Kemal Tahir'in tefrika halindeki hikayelerinin künyeleri çalışma kapsamında ayrıntılı olarak verildiğinden burada ayrıca söz konusu edilmedi. Bilgi için bu çalışmanın 80-86 sayfalarına bakılabilir.

17- *Bir Mülkiyet Kalesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1995

18- *Karılar Koşuşu*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000

19- *Damağası*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999

20- *Namuscular*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

Notları¹⁵⁹⁷

Notlar 1: Sanat Edebiyat 1, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989

Notlar 2: Sanat Edebiyat 2, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989

Notlar 3: Sanat Edebiyat 3, Dil Dosyası, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989

Notlar 4: Sanat Edebiyat 4, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990

Notlar 5: 1950 Öncesi Şiirleri ve Ziya İlhan'a Mektupları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990

Notlar 6: 1950 Öncesi Cezaevi Notları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991

Notlar 7: Roman Notları I-Topal Kasırga, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990

Notlar 8: Roman Notları II-Batı Çıkmazı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991

Notlar 9: Roman Notları III-Patriyot Ömer, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991

Notlar 10: Osmanlılık/Bizans, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

Notlar 11: Batılaşma, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

Notlar 12: Çöküntü, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

Notlar 13: Sosyalizm, Toplum ve Gerçek, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992

Notlar 14: Kitap Notları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

Notlar 15: Mektupları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

Tercümeleri ve Tercümeleri Çerçevesinde Yayınladığı Romanları

1- *Görünmeyen Adam*,¹⁵⁹⁸ H.G. Wells, Çev. Kemal Tahir, İnkılâb Kitabevi, 1938¹⁵⁹⁹

2- *Karanlıkta Vuruşanlar*, Peter Cheney, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Kasım 1953

3- *Halk Plajı*, Samim Aşkın, Çağlayan Yayınevi, Şubat 1954 (Roman, Kemal Tahir tarafından yazılmıştır.)

4- *İntikam Pençesi*, Mickey Spillane, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Nisan 1954

5- *Kahreden Kurşun*, Mickey Spillane, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Mayıs 1954

6- *Son Çılgılık*, Mickey Spillane, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Mayıs 1954

¹⁵⁹⁷ Notların tamamı yayına, Cengiz Yazoğlu tarafından hazırlanmıştır.

¹⁵⁹⁸ Romanın ismi bu şekilde kaydedilmektedir.

¹⁵⁹⁹ Tespit edebildiğimize göre bu roman Kemal Tahir'in hem çevirdiği ilk romandır hem de kendi adını kullandığı tek çeviri romandır.

- 7- *Kanlı Takip*, Mickey Spillane, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Mayıs 1954
- 8- *Ölüm Dansı*, Peter Cheney, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Temmuz 1954
- 9- *Derini Yüzeceğim*, F.M. İkinci (Roman, Kemal Tahir tarafından Mayk Hammer serisinin devamı olarak yazılmış ve ‘Mayk Hammer’in Yeni Maceraları’ üst başlığıyla yayınlanmıştır.), Çağlayan Yayınevi, Kasım 1954
- 10- *Ecel Saati*, F.M. İkinci (Roman, Kemal Tahir tarafından Mayk Hammer serisinin devamı olarak yazılmış ve ‘Mayk Hammer’in Yeni Maceraları’ üst başlığıyla yayınlanmıştır.), Çağlayan Yayınevi, Kasım 1954
- 11- *Dehşet Yolcuları*, Georges Arnaud, (Çev. Celal Dağlar), Çağlayan Yayınevi, Aralık 1954
- 12- *Kara Nâra*, (Roman, Kemal Tahir tarafından Mayk Hammer serisinin devamı olarak yazılmış ve ‘Mayk Hammer’in Yeni Maceraları’ üst başlığıyla yayınlanmıştır.), Çağlayan Yayınevi, Ocak 1955
- 13- *Gangsterler Kraliçesi*, Çev. F.M. Duran, Çağlayan Yayınevi, Nisan 1955
- 14- *Kıran Kırana*, F.M. İkinci (Roman, Kemal Tahir tarafından yazılmıştır.), Çağlayan Yayınevi, Mayıs 1955
- 15- *Lükres’in Günahları*, (Çev. F.M. İkinci), Çağlayan Yayınevi, Mayıs 1955
- 16- *Kastil Büyücüsü*, Robert Gaillard, (Çev. Celal Dağlar), Çağlayan Yayınevi, 1955
- 17- *Evvel Zaman İçinde*, Somerset Maugham, (Çev. Celal Dağlar), Çağlayan Yayınevi, Mart 1955
- 18- *Gece Hırsızı*, Çev. F.M. İkinci, Tef Yayınları, 1955
- 19- *Macun Hokkası*, P.G. Wodehouse, (Çev. Celal Dağlar), Akbaba Yayınları, 1956
- 20- *Merhaba Sam Kramser*, (Çev. F.M. İkinci), Kader Yayınları, 1957
- 21- *Dolar Yağmuru*, P.G. Wodehouse, (Çev. Celal Dağlar), Düşün Yayınevi, 1958¹⁶⁰⁰
- 22- *Saygon Geceleri*, Claude Ferrare, (Çev. İ. Erülgen), Çağlayan Yayınevi, 1954¹⁶⁰¹

Tefrika Romanları¹⁶⁰²

- 1- *Ödeşmek*, (Bedri Eser Müstear adıyla), *Yedigün*, 20 Ekim 1946-14 Eylül 1947

¹⁶⁰⁰ Kitapların künyesine ulaşamadığımız İskender Özsoy’un ‘Yazarın Gizli Hazinesi’ başlıklı kaynakça çalışması yardımcı oldu. (*Biyografi* 4, s. 199-200)

¹⁶⁰¹ Çeviri üslup itibarıyla Kemal Tahir’in çevirilerine benzemektedir. Ancak Kemal Tahir’in bu ismi başka yerde kullanmaması, çevrinin ona ait olup olmaması hususunda şüphenin doğmasına sebep oldu. Kemal Tahir’in müstear adları konusunda çalışan ve bu hususta ciddi yardımlarını gördüğümüz İskender Özsoy da aynı kaygıyı paylaştı.

¹⁶⁰² Kemal Tahir, özellikle Semiha Rifat’a yazdığı mektuplarda bir çok tefrika roman projesinden bahsetmekte, bu romanların yayınlanabilmesi hususunda yardım istemektedir. Mektuplarda geçen bu romanların önemli bir kısmı yayınlanamamış, müsvedde halinde kalmıştır. Bazılarını ise yazarın daha sonraki romanlarında yan olaylar olarak kullandığı bilinmektedir.

- 2- *Sevmek Hakkı*, (Bedri Eser müstear adıyla), *Yedigün*, 7 Temmuz 1949-24 Kasım 1947
- 3- *Aşk Çetesi*, (Kemal Tahir adıyla), *Karikatür*, 8 Mayıs 1937-31 Temmuz 1937
- 4- *Sahte Serseri*, (TA-KA müstear adıyla), *Karikatür*, 6 Ocak 1938-21 Nisan 1938
- 5- *Aşk Modası*, (TA-KA müstear adıyla), *Karikatür*, 28 Nisan 1938-28 Temmuz 1938
- 6- *Acaip Bir Aile*, (TA-KA müstear adıyla), *Karikatür*, 2 Eylül 1945- 4 Nisan 1946
- 7- *Bir Gecenin Beyliği*, (TA-KA müstear adıyla), *Karikatür*, 29 Mayıs 1947-4 Eylül 1947
- 8- *Yedek Sevgili*, (TA-KA müstear adıyla), *Karikatür*, 11 Eylül 1947 – 23 Ocak 1948
- 9- *Camı Kıran Çocuk*, (Bedri Eser müstearıyla), *Hürriyet*, 11 - 30 Ağustos 1949
- 10- *Zoraki Nişanlı*, (Bedri Eser müstearıyla), *Hürriyet*, 12 Temmuz – 17 Ağustos 1950
- 11- *Bir Nedim Divanının Esrarı*, (Bedri Eser müstearıyla), *Hürriyet*, 12 Şubat – 23 Mart 1951
- 12- *Gönül Denen Hayvan*, (TA-KA müstearıyla), *Son Saat*, 15 Haziran - 5 Ağustos 1947
- 13- *Yedek Sevgili*, (TA-KA müstearıyla), *Son Saat*, 20 Ağustos – 15 Eylül 1947
- 14- *Muhallebi Çocuğu* (TA-KA müstearıyla), *Son Saat*, 3 Mart – 25 Nisan 1947

* * *

Çalışma Kapsamına İncelenen Kaynaklar

- A. Kadir, *1938 Harboku Olayı ve Nazım Hikmet*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1977
- ABACI, Tahir, 'Hangi Yol Ayrımı', *Yazko Edebiyat*, Temmuz 1981
- Abidin Nesimi, 'Kemal Tahir ve Sanat Çevresi', *Vatan*, 27.12.1978 - 2.01.1979
- _____, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler*, Promete Yayınları, İstanbul, 1979
- Ahmet Cemal, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler', *Yeni Ortam*, 23.4.1973
- AĞAOĞLU, Adalet, 'Devlet Ana', *Dost*, Ocak 1968
- _____, 'Tartışmaya Açık Romancı', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- AĞAOĞLU, Samed, *Babamın Arkadaşları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1982
- AĞAOĞLU, Tektaş, 'Hep Korktular, Gocundular', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, 'Kemal Tahir ve Roman', *Kitaplar Arasında*, Mayıs 1973
- AĞAOĞLU, Tektaş, 'Kemal Tahir'in Ardından', *Yeni Ortam*, 27 Nisan 1973
- AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul, 1985
- Ahmet Midhat Efendi, *Letaif-i Rivayat*, (Haz: Fazıl Gökçek, Sebahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001
- AK, M.Akif, 'Kemal Tahir', *Bayrak*, 26 Nisan 1977

- _____, ‘Ölümünün Üçüncü Yılında Kemal Tahir Anılırken’, *Bayrak*, 21 Nisan 1976
- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998
- AKAT, Asaf Savaş, ‘İdris Küçükömer’in Mirası’, *İdris Küçük Ömer’in Anısına (Anılar ve Düşünceler)*, (Haz. Yücel Yaman), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994
- AKBAL, Oktay, ‘Bir Romanı Okurken’, *Varlık*, Mart 1968
- _____, ‘Edebiyat Adına’, *Varlık*, Ekim 1968
- _____, ‘Günlerde: Devlet Ana İçin Asıl Yazıcı Olmak ya da Olmamak’, *Varlık*, Ağustos 1968
- _____, ‘Kemal Tahir Üzerine’, *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1973
- _____, ‘Şengil’e Açık Mektup’, *Dost*, nu:43, Mayıs 1968
- AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Dağılma Devri (18. Ve 19. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1940
- AKDAĞ, Mustafa, ‘Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen’, *Tarih Araştırmaları*, nu:3, 1965
- _____, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. 1, İstanbul, 1990
- AKKUŞ, Osman, ‘Devlet Ana Reddedilmişti’, *Yeni Şafak*, 13 Ocak 2001
- AKMAN, Ercüment, ‘Kemal Tahir ve Sinema Üstüne’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- AKPÜRÇEK, Osman, ‘Göl İnsanları’, *Yücel*, Ağustos 1956
- AKŞİN, Sina vd., *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990
- _____, ‘Osmanlı Türk Toplumundaki Sınıf Yapısı Üzerine Bir Deneme’, *Toplum ve Bilim*, Yaz 1977
- _____, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987
- _____, *Şariatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- AKTAŞ, Şerif, ‘Edebî Eserde Yapı Meselesi’, *Hareket*, Ağustos 1980
- AKTUNÇ, Hulki, ‘Çukurdaki Roman-Miras’, *Türkiye Defteri*, Şubat 1974
- _____, ‘Hikayeden Romana Gerçekçiliğin Evrimi (1937-1941)’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, ‘Kemal Tahir’in Günlüğünden Seçmeler’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, ‘Kemal Tahir’in Seçtiği Yazılmamış Bir Günlük’, *Yeni Edebiyat*, Haziran 1970

- _____, 'Samim Kocagöz'le Konuşma: Üç Kemaller', *Türkiye Defteri*, Ocak 1974
- _____, 'Yüzbaşı Selahattin'in Anıları', *Türkiye Defteri*, Aralık 1973
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1989
- ALANGU, Tahir, '1962'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1963
- _____, '1965'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1966
- _____, '1967'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1968
- _____, 'Büyük Romancı: Kemal Tahir', *Yeni Ortam*, 24 Nisan 1973
- _____, 'Devlet Ana', *Mayıs*, Aralık 1967
- _____, 'Sağırdere', *Akis*, 12 Mayıs 1956
- _____, 'Yol Ayrımı', *Varlık Yıllığı* 1972
- _____, 'Yorgun Savaşçı', *Varlık Yıllığı* 1966
- _____, *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965
- ALBAYRAK, Sadık, 'Dışımızdakiler Batılıdır', *Yeni Devir*, 17 Mayıs 1978
- ALTUĞ, Taylan, 'Bozkırdaki Çekirdek, Bir Romanın Anatomisi', *Yeni Dergi*, nu:73, Ekim 1970
- _____, 'Kemal Tahir'i Kaybettik', *Umut*, Mayıs 1973
- _____, 'Kemal Tahir'in Bilinç Sentezi', *Türkiye Defteri*, Mayıs 1975
- _____, 'Namuscular', *Türkiye Defteri*, Kasım 1974
- _____, 'Türk Romanı ve Kemal Tahir', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- ANADOL, Zihni, 'Şeyh Bedrettin Nazım Hikmet ve Kemal Tahir', *Gerçekler Postası*, nu:14, 1971
- ANDAÇ, Feridun, 'Roman, Tarih, Tarihsellik', *Hürriyet Gösteri*, nu: 168, 1997
- ANDAY, Melih Cevdet, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler', *Yeditepe*, Haziran 1973
- APAK, Rahmi, *İstiklal Savaşında Garb Cephesi Nasıl Kuruldu ?*, Ankara, 1990
- APAYDIN, Talip, 'Demokrasi Eğitimi; Köy Enstitüleri', *Argos*, nu: 8, Nisan 1989
- _____, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler?', *Yeditepe*, Haziran 1973
- ARAZ, Nezihe, 'Bir Çınar Devrildi', *İstanbul*, 25 Nisan 1973
- ARDIÇ, Engin, 'Büyük Bir Yazarı Yitirdik', *Yeni Ortam*, 03.05.1973
- _____, 'Kemal Tahir ve Özgün Türk Romanı Tutkusu', *Cumhuriyet*, 24.4.1976
- _____, 'Kemal Tahircilik mi?', *Yeni Ortam*, 04.02.1974

- ARGUNŞAH, Hülya, "Tarihî Romanın Yükselişi", *Hece (Türk Romanı Özel Sayısı)*, nu: 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002
- _____, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990
- ARISOY, Sunullah, 'Kemal Tahir İçin', *Barış*, 25 Nisan 1973
- _____, 'Kemal Tahir'in Romancılığı', *Barış*, 24 Nisan 1973
- _____, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Varlık*, Eylül 1967
- ARMAĞAN, Mustafa, 'Hayali Doğudan Hayali Batıya', *Doğu Batı*, nu: 2, Şubat 1998
- _____, 'Kemal Tahir'in Dünyası', *Zaman*, 21.11.2000
- ARMAN, Hürrem, 'Köy Enstitüleri ve Bozkırdaki Çekirdek', *Forum*, nu: 344, Ağustos 1968
- ARPAD, Ahmed, 'Eğilimler, Akımlar', *Yeditepe*, Eylül 1963
- _____, 'Kemal Tahir'le Bir Konuşma', *Yeditepe*, Ocak 1963
- ARSLAN, Recep, 'Kemal Tahir'e Bakarken', *Hür Ses*, 20 Mart 1979
- ASILYAZICI, Hayati, 'Kemal Tahir Üzerine', *Özgür İnsan*, Temmuz 1977
- _____, 'Kemal Tahir'le Sovyetler Birliğinde', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- ASYA, Deniz, 'Kemal Tahir Düşüncesi', *Folklor/Edebiyat*, 1995
- ATAMAN, Hürmüz, *Kemal Tahir'in Romanlarındaki Tipler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1978
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. II, MEB Yayınevi, Ankara, 2001
- ATAY, Oğuz, 'Kemal Tahir ve Roman Geleneğimiz', *Politika*, 20 Nisan 1976
- ATMACA, Cevdet, 'Devlet Ana', *Dost*, nu:42, Nisan 1968
- ATOK, Oğuz Kazım, 'Kemal Tahir', *Ilgaz*, nu:141, Haziran 1973
- AVCI, Güven, 'Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe', *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- AVCILAR, Başak, 'Asya Tipi Üretim Tarzına Veda', *Bilgi*, nu: 22, yaz 2002
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün – Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979
- AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975
- AYDIN, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993
- AYTAÇ, Gürsel, 'Son On Yılda Türk Romanı', *Oluşum*, nu:63, Ocak 1983
- _____, *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996
- _____, *Peyami –Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı -*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998

- BAĞDATLI, Selahaddin, 'Batılılaşma Düşüncesine Başlangıç Taslağı', *Türkiye Defteri*, Nisan 1975
- BAHADIRLI, Y.Ziya, 'Sağırdere', *Yeditepe*, 1 Kasım 1956
- BAHAR, Halil İbrahim, 'Devlet Ana', *Dost*, nu:43, Mayıs 1968
- BARKAN, Ömer Lütfi, 'Malikane, Divani Sistemi', *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1939
- _____, 'Osmanlı İmparatorluğu Kuruluş Devirleri Toprak Meseleleri', *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 1939
- _____, 'Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri', *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.1, 1944
- _____, 'Tımar', *MEB İslam Ansiklopedisi*
- _____, 'Türkiye'de 'Servaj Var mı idi?', *Belleten*, nu: 78, 1956
- _____, 'Türkiye'de Toprak Meselesinin Esasları', *Ülkü*, Mart 1938
- _____, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Basım Yayım, İstanbul, Tarihsiz
- _____, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınlar, İstanbul, 1980
- BARLAS, Mehmet, 'Kemal Tahir Üzerine', *Günaydın*, 20 Nisan 1976
- _____, 'Kemal Tahir'in Dünyası', *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1973
- BAŞAN, Mehmet, 'Kemal Tahir Kim Ola?', *Soyut*, 6 Mayıs 1983
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Ankara, 1990
- BAŞÇIOĞLU, Ali, 'Zavallı Romancılar', *Yeditepe*, Ocak 1958
- _____, 'Kemal Tahir Öldü', *Mili Gazete*, 24.4.1973
- BAYAR, Zühtü, 'Kuramsal Türk Romanının Babası', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, 'Nazım Hikmet'in Gözüyle Kemal Tahir', *Yeni Ortam*, 30 Nisan 1973
- _____, *Nazım Hikmet Üzerine*, Tel Yayınları, İstanbul, 1973
- BAYDAR, Mustafa, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul, 1960
- BAYKURT, Fakir, 'Kemal Tahir İçin', *Türkiye Defteri*, nu: 6, Nisan 1974
- BAYRAK, Mehmet, 'Eşkialık ve Kemal Tahir', *Yeni Ortam*, 15 Haziran 1973
- _____, *Eşkialık ve Eşkya Türküleri*, Yorum Yayınevi, Ankara, 1985
- BAYRAKTAR, Ali, *Kemal Tahir'in Romanlarındaki Kişililer*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1979
- BELGE, Metin, 'Kemal Tahir'in Aüt-Feodal Üretim Tarzı Üzerine Okumaları', *Kebikeç*, nu:1, 1995
- BELGE, Murat, 'Devlet Ana', *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, 'Kemal Tahir', *Politika*, 19 Mayıs 1980

- BERBER, Engin, *Teğmen Zeki (Yoldaş) Anılar-Mektuplar*, Arba Yayınevi, İstanbul, 1994
- BERK, İlhan, 'Devlet Ana', *Dost*, nu:41, Mart 1968
- _____, 'Kemal Tahir'e Bakmak', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- BERKES, Niyazi, *Türk Düşüncesinde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975
- _____, *Türk İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1969
- _____, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978
- BERKSOY, Naci Çelik, 'Kemal İçin Biyografi Çalışması', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, s.267
- _____, 'Kemal Tahir'in Romanında 'Aydın' Üzerine Çeşitlemeler', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- BERKTAY, Halil, *Kabileden Feodalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1989
- BERNAL, Martin, *Kara Atena: Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi?*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998
- BEZİRCİ, Asım, 'Kese Kağıdı Bile Olamayanlar', *Yeni A*, Mayıs 1973
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, 'Köy Enstitülerinde Öğretim Programları', *Öğretmen Dünyası*, nu: 140, 1990
- _____, *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Tarihsel Bir Çerçeve, Dikili Belediyesi Yayınları, İzmir, 1993
- BİNYAZAR, Adnan, 'Sanatçılarla Konuşmalar: Ceyhun Atuf Kansu', *Varlık*, Ocak 1970
- _____, 'Yazınınımızın Tüm Sınıflara Mal Olmasında Köy Gerçeği', *Türkiye Defteri*, Nisan 1978
- BİRSEL, Salah, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler', *Yeditepe*, Haziran 1973
- _____, 'Modern Türk Romanında Yol Ayrılırken', *Dünya*, 24 Ocak 1979
- BLOCH, Marc, *Feodal Toplum*, Gece Yayınları, Ankara, 1995
- BORA, Tanıl - Murat Gültekingil (Haz.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- BORAK, Sadi, *İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1962
- BORAN, Behice, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968
- BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1974
- BOTTOMORE, Tom - vd., (Çev. Mete Tunçay) *Marksist Düşünce Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- BOZDAĞ, İsmet, 'Düşünen Adam', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, 'İsmet Bozdağ Diyor ki', *Dost*, Ocak 1968

- _____, 'Kemal Tahir'in Devlet Ana'sı ve Günümüz Sorunları',
Dost, nu:37-38, Kasım 1967
- _____, 'Kemal Tahir'in Söyleşileri', *Milliyet*, 8.6.1980 -
10.7.1980
- _____, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1980
- BRAUDEL, Fernand, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1991
- BUĞRA, Tarık, 'Kemal Tahir İçin', *Tercüman*, 24 Nisan 1973
- BULUT, Şevket, 'Kemal Tahir ve Yol Ayrımı', *Hareket*, nu:72, 1971
- BURAK, Osman, 'Necip Fazıl ve Bir Sorumluluk', *Yeni Sanat*, Şubat 1974
- BÜRÜN, Vecdi, 'Cesaretinin Ceremesini Çeken Yazar: Kemal Tahir', *Ayrıntılı Haber*, 22
Mart 1979
- CAN, Ayhan, 'Türkçe'nin ve Romanın Büyük Ustası', *Yeditepe*, nu: 167, Mart 1970
- CAN, Fahri, 'İzmir Suikast Teşebbüsü ve Kara Kemal', *Yakın Tarihimiz*, c.4, 1963
- CANBERK, Eray, 'Kemal Tahir Kim Ola?', *Somut*, 28.4.1983
- CANDAŞ, Ömür, 'Bir Bütün: Kemal Tahir', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- CANGIZBAY, Kadir, 'Köye Giden Cumhuriyet: Köy Enstitüleri', *Hareket*, nu:
96, Aralık 1975
- CANSEVER, Edip, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler', *Yeditepe*, nu:203, Haziran 1973
- CEM, İsmail, 'Yorulmayan Savaşçı', *Milliyet*, 24 Nisan 1973
- _____, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979
- Cemal Süreya, 'Ad Hominen', *Papirüs*, Kasım 1968
- _____, 'Damağası', *Oluşum*, nu: 38, Haziran 1977
- CEYHUN, Demirtaş, 'Kamil Bey'in Serüveni', *Yeditepe*, nu:156-157, Haziran 1958
- _____, 'Orhan Kemal'i Anarken', *Yeni Ufuklar*, nu:249, Haziran 1974
- _____, 'Türk Romanı-Köy Romanı Üzerine Birkaç Söz', *Cumhuriyet*,
15.11.1975
- CHESNEAUX, Varga - vd., *Asya Tipi Üretim Tarzı*, Ant Yayınevi, İstanbul, 1970
- CHILDE, Gordon, *Tarihte Neler Oldu*, Alan Yayınevi, 1970
- CHMIELOWSKA, Danuta, 'Çağdaş Türk Edebiyatında Kemal Tahir'in Eserlerinin Rolü',
Biyografi 4 – Kemal Tahir, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- CİN, Halil, *Feodalite ve Osmanlı Toplum Düzeni*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995
- _____, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı
Yayınları, Ankara, 1978

- COŞ, Nezi, 'Halit Refiğ İle Yorgun Savaşçı Üzerine Söyleşi', *Sanat Olayı*, nu:6, Nisan 1982
- COŞKUN, Sakıp, 'Edebiyatımızda Küçük Burjuva Eğilimleri', *Yarına Doğru*, nu:2, Aralık 1973
- CUMALİ, Necati, 'Kemal Tahir İçin Neler Dediler', *Yeditepe*, Haziran 1973
- Cumhuriyet*, 'Yunus Nadi Armağanını Kazanan Kemal Tahir İle Bir Görüşme', *Cumhuriyet*, 30.6.1968
- CÜNEYT, Hasan, 'Göl İnsanları', *Yeditepe*, 15.4.1956
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal, 'Türk Destanından, Türk Masalından Türk Romanına', *Türk Dili*, nu: 199, Nisan 1968
- ÇALIŞLAR, Aziz, *Estetik Yazıları*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984
- ÇANKAYA, Erol, 'Türk Edebiyatının Coğrafyası', *Sanat Olayı*, nu: 24, Mayıs 1984
- ÇAVDAR, Tevfik, 'Başibozuk Paşasından Kambur Çalığa', *Yeditepe*, nu:6, 1959
- _____, 'Yorgun Savaşçı Romanında Toplumun Genel Evrimi Modeli', *Papirüs*, nu: 26, 1968
- _____, 'Yorgun Savaşçı', *Papirüs*, nu:26, Ağustos 1968
- _____, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995
- _____, *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1991
- ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, 'Kemal Tahir Üzerine Vedat Kurukafa İle Bir Görüşme', *Yedi İklim*, Temmuz 1994
- ÇOBANOĞLU, Mustafa, *Kemal Tahir'in Düşüncesi, Son Akşamı ve Vasiyetnamesi*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1980
- ÇOLAKOĞLU, Ahmet R., 'Yorgun Savaşçı ve Kemal Tahir Gerçeği', *Milliyet Sanat*, nu.334, Eylül 1979
- DEBBAĞOĞLU, Ahmet, 'İslamî Ziraî İktisat ve Vergilendirme Nizamının Hukuki Esasları', *Hareket*, nu:107, Eylül 1974
- _____, 'Osmanlı Üretim Tarzı Tartışmaları Üzerine Bir Deneme', nu: 114, *Hareket*, Ekim 1976
- DEMİRALP, Oğuz, 'Kemal Tahir', *Yazko Edebiyat*, Temmuz 1981
- Demirci Efe, *Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul, 1995
- DİNAMO, Hasan İzzettin, 'Köyden İndim Şehire', *Yeni Ortam*, 20.11.1973
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Elif Matbaası, İstanbul, 1965

- _____, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Ar yayın- dağıtım, Kırklareli, 1981
- DOĞAN, Mehmet H., 'Türk Romanında Kurtuluş Savaşı', *Türk Dili*, nu: 298, Temmuz 1976
- _____, *Birikime Dayanmak*, Aydın Yayınları, İzmir, 1979
- DOĞAN, Mehmet, '1977 Roman Sorunları', *Milliyet Sanat*, nu: 257, Aralık 1977
- _____, '5. Ölüm Yıldönümünde Kemal Tahir', *Milliyet Sanat*, Nisan 1978
- _____, 'Kurtuluş Savaşı Kuşağı', *Milliyet Sanat*, nu: 274-275, Mayıs 1974
- _____, 'Romansızlık ve Roman Üzerine', *Milliyet Sanat*, nu: 278, Mayıs 1978
- _____, 'Üç Yeni Kitap', *Yeni Dergi*, nu: 73, Ekim 1970
- _____, 'Yeni Yayınları Okurken: Bir Mülkiyet Kalesi', *Milliyet Sanat*, nu: 263, 1978
- DOSDOĞRU, Hulusi, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, Tel Yayınevi, İstanbul, 1974
- DOST, 'Kemal Tahir'le Konuşma', *Dost*, Ocak 1968
- DUBY, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, İmge Yayınevi, Ankara, 1995
- DUMAN, Hüseyin, *Kemal Tahir'in Romanlarında Suçlu Tipler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1984
- DURMAZ, Özlem Fedai, *Kemal Tahir'in Romanlarında Tarih ve Toplum*, Dokuz Eylül Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998
- DURU, Yaşar, 'Röportaj', *Orta Doğu*, 22 Mart 1979
- DÜNDAR, Mahmut, *Kemal Tahir'in Romanlarında Sosyal -Din- Devlet Konularının İşlenişi*, Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1978
- Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973
- ECEVİT, Bülent, 'Devlet Ana', *Dost*, Ocak 1968
- _____, 'Devlet Ana', *Kitaplar Arasında*, nu:1, Nisan 1968
- ECO, Umberto, *Avrupa Kültürü*, Yeni Binyıl Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2000
- EDGÜ, Ferit, 'Devlet Ana'nın Özü, Biçimi I', *Yeni Ufuklar*, nu: 192, Mayıs 1968

- _____, ‘Devlet Ana’nın Özü, Biçimi II’, *Yeni Ufuklar*, nu: 193, Temmuz 1968
- _____, ‘Yazmak, Okumak’, *Dünya*, 31.10.1978
- EĞRİBEL, Ertan – Ufuk Özcan, ‘Kemal Tahir ve Türk Romanı’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, ‘Kemal Tahir ve Sosyalizm’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, ‘Kemal Tahir’de Roman ve Toplum Gerçekliği Açısından Yöntem’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- EĞRİBEL, Ertan – Ufuk Özcan (Haz.), *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- ELOĞLU, Metin, ‘Kemal Tahir İçin Neler Dediler?’, *Yeditepe*, nu: 203, Haziran 1973
- EMRE, Ahmet Cevat, *Atatürk’ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi*, İstanbul, 1956
- ENGİNÜN, İnci, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2001
- ER, Tülay, ‘Kemal Tahir’in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler’, *Folklor/Edebiyat*, nu:3, 1995
- _____, *Kemal Tahir'in Altı Romanının Etnolojik Açidan Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1974
- ER, Tülay, *Kemal Tahir'in Altı Romanının Halkbilimsel Açidan Değerlendirilmesi*, Feryal Matbaası, Ankara, 1986
- ERCAN, İsmet, ‘Sağırdere: Gerçek Türk Romanının Doğması Konusunda’, *Yücel*, nu: 163, Ağustos 1956
- ERCAN, Kenan, ‘Bir Büyük Usta İçin Notlar’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- ERÇELEBİ, Hasan, *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları*, İzmir, 1993
- ERDOST, Muzaffer, ‘Kelleci Memet’, *Ataç*, nu: 11, 1963
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Mülkiyet İlişkileri ve Asya Biçimi ve Feodalizm*, Onur Matbaası, Ankara, 1989
- ERDURAN, Refik, ‘Kemal Tahir’in Karanlığı’, *Güneş*, 21 Nisan 1983
- ERER, Tekin, ‘Kemal Tahir Benerci’, *Son Havadis*, 30 Nisan 1973
- ERGÜN, Mehmet, ‘Kelleci Memet’, *Yeni Dergi*, nu:99, Aralık 1972
- ERMAN, Azmi Nihat, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, Temel Yayın Dağıtım, İstanbul, 1971

ERTOP, Konur, 'Açıkoturum', *Milliyet Sanat*, nu: 239, 1977

_____, 'Cumhuriyet Çağında Türk Romanı', *Türk Dili*, nu: 154, Temmuz 1964

_____, 'Esir Şehrin Mahpusu', *Dost*, Temmuz 1962

_____, 'Günümüz Türk Romanı', *Milliyet Sanat*, nu:239, Temmuz 1977

_____, 'Kemal Tahir Hayata Avukat Katibi Olarak Atılmıştı', *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1983

_____, 'Romancılığımızda Tarihe Yaklaşım', *Hürriyet Gösteri*, nu:198, 1997

_____, 'Türk Edebiyatında Gerçekçilik', *Milliyet Sanat*, nu: 268, Mart 1978

_____, 'Türk Romanının 50 Yılı', *Türk Dili*, nu: 266, Kasım 1973

Fatma İrfan, 'Kemal Tahir'le Konuşan Herkes Bir Parça Kemal Tahir'leşir', *Politika Gaztesi*, 03.05.1976

_____, *Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar*, Sander Yayınları, İstanbul, 1979

FEDAİ, Özlem, 'Kemal Tahir'in Yedi Gün Dergisindeki Hikayeleri', *Folklor/Edebiyat*, nu:18, 1999

_____, 'Türk Romanında ve Düşüncesinde Bir Erdem Timsali Olarak Kemal Tahir', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003

Fethi Naci, '1958'in Romanları', *Dost*, nu: 16, Ocak 1959

_____, '1959'da Romancılığımız', *Dost*, nu: 28, Ocak 1960

_____, 'Aydınlarımızın Haline Doğru', *Pazar Postası*, 31.05.1959

_____, 'Dergilerin Getirdiği', *Dost*, Şubat 1961

_____, 'Esir Şehrin İnsanları'na Ek: Kemal Tahir Kemal Tahir'e Karşı ya da Bir Romancı Yarattığı Roman Kahramanına Sonradan Niçin Düşman Olur?', *50 Türk Romanı*, Oğlak Yayıncılık, 1997

_____, 'Karılar Koğuşu', *Soyut*, nu: 74, Aralık 1974

_____, 'Kemal Tahir İnsanı', *Yeni Ufuklar*, Nisan 1960

_____, 'Kemal Tahir, Kemal Tahir'e Karşı', *Sanat Olayı*, Aralık 1981

_____, 'Kemal Tahir'in Evinde (Röportaj)', *Dost*, nu: 30, 1960

_____, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Pazar Postası*, 31.08.1958

_____, 'Kimse Kimseyi Sevmiyordu', *Yeni Dergi*, nu:72, Eylül 1970

- _____, ‘Kişisiz Romancılar’, *Dost*, nu: 15, Aralık 1958
- _____, ‘Köy Romanları’, *Dost*, nu: 25, Ekim 1959
- _____, ‘Roman Sorunları, Toprak Sorunları’, *Milliyet Sanat*, nu: 245, Eylül 1977
- _____, ‘Roman Üzerine Konuşurken’, *Dost*, nu: 23, Ağustos 1959
- _____, ‘Yaşadığını Yazmak, Romanda Ayrıntı ve Değişen Türkiye’, *Milliyet Sanat*, nu: 249, Ekim 1977
- _____, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981
- _____, *Edebiyat Yazıları*, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1976
- _____, *Eleştiri Günlüğü*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1986
- _____, *Yüz Yılın Yüz Romanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1998
- FİKRİ, Sabit, ‘Kültürel Erozyon Hızlanarak Sürerken Kemal Tahir’i Hatırlamak’, *Folklor/Edebiyat*, Mayıs 1995
- FOUCAULT, Michael, *Özne ve İktidar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2000
- FRANKFORT, Henri, *Uygurluğun Doğuşu*, İmge Yayınevi, Ankara, 1989
- Füruzan, ‘Romancı Kemal Tahir’in Türk Edebiyatındaki Yeri ve Etkileri’, *Yeni Ortam*, 20.4.1975
- GAY, Valérie, ‘Osmanlı Çekirdeği’, *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- GENÇ, Ahmet, *Kemal Tahir’in Romancılığı*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1972
- GEVGİLLİ, Ali, ‘Kemal Tahir’de Türkiye’, *Milliyet*, 25.04.1973
- _____, ‘Kemal Tahir’in Ölümü Nedeniyle’, *Milliyet*, 01.05.1973
- _____, ‘Toplum Savaşçısı Kemal Tahir’, *Milliyet*, 25.04.1973
- _____, ‘Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri’, *Milliyet*, 28.11.1971
- _____, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayınları, 1989
- GODELIER, Maurice, *Asya Tipi Üretim Tarzı*, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1993
- GÖKER, Cemil, *Fransa’da Edebiyat Akımları*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1986
- GÖKSU, Hasan, ‘Dergilerle Gelen: İlk Türk Romanıymış’, *Varlık*, Temmuz 1968
- GÖLE, Nilüfer, ‘Batılı Olmayan Modernlikler’, *Zaman*, 23 Temmuz 1998

- GÖZE, Ergun, 'Kemal Tahir İçin', *Tercüman*, 27.4.1973
- _____, *Peyami Safa – Nazım Hikmet Kavgası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991
- _____, *Üç Büyük Mustarip – Cemil Meriç, Peyami Safa, Necip Fazıl-*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995
- GRAUDY, Roger, *İslam ve Sosyalizm*, Yön Yayınları, 1968
- GÜÇLÜ, Faruk, 'Kemal Tahir Vurgusuyla Toplumsal Yapıda Kadının Yeri', *Folklor/Edebiyat*, Mayıs 1995
- GÜLENDAM, Ramazan, 'Geleneksel Anlatı Tarzının Devlet Ana'daki Yansımaları', *Folklor/Edebiyat*, nu:2, 1992
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992
- GÜMÜŞ, Semih, 'Tarih Kavramı ve Osmanlı'nın Kemal Tahir Üzerindeki Gölgesi', *Kitaplık*, Güz 1999
- _____, *Karşılıksız Yazılar*, İstanbul, 1994
- _____, *Roman Kitabı*, İstanbul, 1991
- GÜNDAY, Faik, 'İzmir Suikastı'nın İç Yüzü', *Dünya*, 3-12 Eylül 1956
- GÜNER, Ahmet, 'Kemal Tahir', *Sabah*, 10.5.1973
- GÜNERİ, Ferit, 'Eşkıyalık Üstüne Kemal Tahir ve Yaşar Kemal İle Söyleşi', *Türkiye Defteri*, nu: 6, 1974
- _____, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, *Devlet Ana Romanının Türk Düşünce Hayatındaki Yankıları*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999
- _____, *Türk Romanında Eşkıyalık Teması, Kemal Tahir – Yaşar Kemal*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1973
- _____, 'Gelecekte Olacakları Sezme ya da Türk Romanında Eşkıyalık Üzerine', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- GÜNGÖR, Necati, 'Abdullah Mazmanoğlu, Kemal Tahir'i Anlattı.', *Hürriyet Gösteri*, Şubat 1983
- _____, 'Nazım Hikmet Davası', *Yeni Düşün*, Ocak 1987
- GÜNYOL, Vedat, 'Değinmeler 3: Ağacını Silmek', *Yeni Ufuklar*, Şubat 1970
- _____, 'Köy Enstitüleri ve Bir Roman, Bozkırdaki Çekirdek', *Yeni Ufuklar*, nu:194, Temmuz 1968

- _____, 'Köy Enstitüleri: Uçurumun Üzerine Kurulmuş Köprüler', *Argos*, nu: 8, Nisan 1989
- _____, *Çala Kalem*, Çan Yayınları, İstanbul, 1977
- _____, *Dile Gelseler Eleştiriler*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984
- GÜRSEL, Nedim, *Yerel Kültürlerden Evrensele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1985
- GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994
- GÜZEL, Serhan, 'Kemal Tahir Tv.de Anılıyor', *Yeni Devir*, 3 Nisan 1978
- HANİOĞLU, Şükrü, 'Batılılaşma', *TDV İslam Ansiklopedisi*
- Hareket, 'Kemal Tahir'in Ardından', *Hareket*, Mayıs 1973
- HEYD, Uriel, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- HIZLAN, Doğan, 'Devlet Baba, 'Devlet Ana' İle Barıştı', *Milliyet*, 04.1.2001
- _____, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler', *Yeni Ortam*, 23.4.1973
- HİLAV, Selahattin, 'Aldatmacaların Üstüne Yürümek', *Politika*, 26 Nisan 1975
- _____, 'Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar', *Eylem*, Mart 1965
- _____, 'Kemal Tahir Üzerine', *Özgür İnsan*, Temmuz 1977
- _____, 'Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak', *Türkiye Defteri*, nu:9, 1974
- _____, 'Kemal Tahir', *Ana Britannica*, c.13, 1989
- _____, 'Kemal Tahir', *Yeditepe*, nu: 203, Haziran 1973
- _____, 'Devlet Ana', *Dost*, nu: 37-38, Kasım-Aralık 1967
- _____, 'Kemal Tahir'in Felsefi Düşüncesi ve Devlet Ana', *Türkiye Defteri*, nu: 7, 1974
- _____, *Edebiyat Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993
- _____, *Felsefe Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993
- İŞİK, İhsan, *Yazarlar Sözlüğü*, Risale Yayınları, İstanbul, 1990
- İŞIKSALAN, Nilay, *Kemal Tahir'in Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990
- İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Araştırma Basım Yayım, İstanbul, 1987
- İLERİ, Celal Nuri, *Türk İnkılabı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000
- İLERİ, Selim, 'Devlet Ana'dan Yol Ayrımı'na', *Yeni Dergi*, nu: 86, 1971
- _____, 'Edebiyatımızda Varlıklı Zümreler - II. Abdülhamit'ten Sonra Yeni Bir...', *Yeni Dergi*, nu:121, Ekim 1974
- _____, 'En Büyük Onur', *Yeni Ortam*, 26 Nisan 1973
- _____, 'Gönül Hakkın Evidir', *Yeni Ufuklar*, nu:237, Haziran 1973
- _____, 'Göze Çarpan', *Yeni Edebiyat*, Nisan 1970

- _____, ‘Kemal Tahir ve Faşizm’, *Politika*, 20 Nisan 1976
- _____, ‘Kemal Tahir’e Girerken’, *Yeni Edebiyat*, Ocak 1971
- _____, ‘Kemal Tahir’le Konuşma’, *Yeni Dergi*, nu:105, Haziran 1973
- _____, ‘Pastırma Yazı Dolayısıyla’, *Yeni Edebiyat*, Nisan 1971
- _____, ‘Roman ve Kemal Tahir’, *Dünya*, 29 Aralık 1978
- _____, ‘Romanda Yaklaşım Sorunları’, *Milliyet Sanat*, Ekim 1977
- _____, ‘Tanıdığım Kemal Tahir’, *Dünya*, 28 Aralık 1978
- _____, ‘Yorgun Savaşçı Tv.de’, *Dünya*, 21 Ocak 1979
- _____, ‘Zorunlu Bir Açıklama’, *Yeni Dergi*, nu:114, Mart 1974
- _____, *Hatırlıyorum*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1982
- İLHAN, Atilla, *Aydınlar Savaşı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991
- _____, *Hangi Batı?*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972
- _____, ‘Tanzimat’ın Tabii Sonucu Serves Antlaşmasıdır’, *Hürriyet Gösteri*, Kasım 1989
- İLKSAVAŞ, Yaşar, ‘Buluşsuz Bir Yazın’, *Dünya*, 28 Kasım 1978
- _____, ‘Güncel Sorunlar’, *Dünya*, 29 Mart 1979
- İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, Ankara, 1992
- _____, ‘Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfî-Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanunları’, *Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII, 1958
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu: Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul, 2000
- İNCİLİ, Mehmet, *Kemal Tahir’in Camı Kıran Çocuk Romanı Üzerine Araştırma*, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Basılmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1976
- _____, ‘Nuri Tahir ile Röportaj’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- İNSEL, Ahmet - Cengiz Aktar, ‘Devletin Bekası İçin Yürütülen Çağdaşlaşma’, *Toplum ve Bilim*, 1987
- İNSEL, Ahmet, *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996
- İSLAMOĞLU, Huricihan İnan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
- İZ, Fahir, ‘Yüzyılımızın Türk Romanı Üzerine Düşünceler’, *Hürriyet Gösteri*, Mart 1981
- KABACALI, Alpaz, ‘Kemal Tahir’, *Milliyet Sanat*, Nisan 1979

- KABAKLI, Ahmet, 'Kemal Tahir', *Türk Edebiyatı c. III*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1978
- KABBANİ, Rana, *Avrupa'nın Doğu İmajı*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, 'Kemal Tahir ve Osmanlı', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- KAHRAMAN, Kemal, 'Kemal Tahir'de Tarih ve Muzır Düşünceler', *İlim ve Sanat*, nu: 25, Mayıs 1989
- KALKAN, Bülent, *Türk Romanında Eşkıyalık Teması*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999
- _____, 'Hangi Köydensiniz?', *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- KANDEMİR, Feridun, *İzmir Suikastının İç Yüzü*, Ekicigil Yayınevi, İstanbul, 1955
- KANTARCIOĞLU, Sevim Kantarcıoğlu, 'Perspektif Tarih Kavramı İçinde Yorgun Savaşçı ve Kırmızı Eldivenli Şövalye', *Forum*, Ekim 1985
- _____, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988
- KAPLAN, Mevlüt, *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002
- KAPLAN, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988
- KARAKAŞ, Mehmet, 'Bozkırdaki Çekirdek: Köy Enstitüleri Tartışmalarına Farklı Bir Bakış', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, 'Modernleşme Açısından Köy Enstitülerinin İşlevselliği Üzerine Bir Değerlendirme', *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, nu: 1, 2000
- KARAMAN, Abdülkadir, 'Bozkırdaki Çekirdek', *Pınar*, Nisan 1972
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler?', *Yeditepe*, Haziran 1973
- _____, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968
- Karl Marks - F.Engels, *Seçme Yazılar*, Sol Yayınları, Ankara, 1995
- Karl Marks, *Türkiye Üzerine (Şark Meselesi)*, Gerçek Yayınları, 1974
- KARPAT, Kemal, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971
- KAYALI, Kurtuluş, , 'Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru Anlamanın Yolu', *Doğu Batı*, nu:11, Mayıs 2000

- _____, ‘Kemal Tahir’de Köy ve Köylülük’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, ‘Kemal Tahir’e Beş Soru’, *Kitaplar Arasında*, nu: 1, 1968
- _____, ‘Köy Enstitülerinin Siyasal ve Kültürel Boyutları’, *Argos*, Nisan 1989
- _____, ‘Köy Enstitülerinin Siyasal ve Kültürel Boyutları’, *Argos*, nu: 8, Nisan 1989
- _____, ‘Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı’, *Folklor/Edebiyat*, nu:3,1995
- _____, ‘Kemal Tahir’in Entelektüel Kimliği’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- KAYGI, Abdullah, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992
- KAYMAZ, Zeki, *Yorgun Savaşçı Romanının Dilbilimsel Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1978
- KAZANCIGİL, Ali, ‘Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm’, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Der. E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay, Beta Yayınları, İstanbul, 1986
- KELLE, Vladislav - Matvei Kovalson, *Tarihsel Maddecilik Marksist Toplum Kuramının Ana Çizgileri*, (Çev: Ö. Ufuk), Öncü Kitabevi, İstanbul, 1978
- Kemal Mehmed, ‘Çok Tartışılan Kişi’, *Cumhuriyet*, 1.5.1983
- Kemal Mehmed, ‘Kemal Tahir’, *Barış*, 26.4.1973
- Kemal Tahir , ‘Anadolu Türkçülüğü Açısından Atatürkçülük’, *Yön*, nu: 47, 1962
- _____, ‘Roman ve Belgesel Roman Üzerine’, *Akşam*, 09 Mart1971
- _____, vd., *1936 Modeli Gençler ve Zavallı Peyami Safa*, A. Cevad Neşriyatı, İstanbul, Tarihsiz.
- _____, ‘1970'den’, *Türkiye Defteri*, nu:6, 1974
- _____, ‘31 Mart Üzerine’, *Kalem*, 1960
- _____, ‘Eser mi, İmza mı?’, *Geçit*, 17.01.1934
- _____, ‘Gerçek ve Roman Gerçeği’, *Yeni Edebiyat*, nu:1, 1969
- _____, ‘İki Batı’, *Türkiye Defteri*, Ocak, 1974
- _____, ‘Kitaplar Üzerine, Başlarken’, *Yeni Edebiyat*, nu: 1, 1969

- _____, ‘Kolaya Kaçmayalım’, *Dost*, Mart 1961
- _____, ‘Meseleler’, *Türkiye Defteri*, nu:18, 1975
- _____, ‘Notlar’, *Milliyet*, 22 Mart 1989 – 1 Nisan 1989
- _____, ‘Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine’, *Kitaplar Arasında*, nu: 1, 1968
- _____, ‘Roman Üzerine Notlar’, *Yeni Ufuklar*, Ekim-Kasım 1960
- _____, ‘Roman Üzerine Notlar’, *Yeni Ufuklar*, nu:105-106, 1961
- _____, ‘Roman Üzerine’, *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1968
- _____, ‘Roman’, *Milliyet*, 13 Haziran 1966
- _____, ‘Sanatçı, Sanat ve Politika’, *Yeni Edebiyat*, nu:4, 1970
- _____, ‘Söylenmemiş Bir Söylev’, *Papirüs*, nu: 38, 1969
- _____, ‘Turgut Uyar'ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve Şiirimiz’, *Yeni Edebiyat*, nu:7, 1970
- _____, ‘Türk Hikayeciliği Üstüne’, *Yansıma*, nu:5, Haziran 1972
- _____, ‘Yeni Edebiyat’, *Yeni Edebiyat*, nu:19, 1970
- Kerim Sadi, *Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- KEYDER, Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemeleri Hatıraları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955
- KILIÇ, Sümer (Haz.), *İstiklal Mahkemeleri Adil miydi?*, Emre Yayınları, İstanbul, 1994
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Teori Yayınları, Ankara, 1985
- KILIÇGEDİK, Necla, ‘Kemal Tahir ve Kurt Kanunu Üzerine’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- KIRBAŞ, Dursun, ‘Kemal Tahir ve Düşün Dünyamız’, *Folklor/Edebiyat*, Mayıs 1995
- _____, *Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir*, Arba Yayınları, İstanbul, 1987
- KIRBY, Fay , *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Güldiken Yayınları, Ankara, 2000
- KIZILÇELİK, Sezgin, ‘Kemal Tahir’in Türk Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- KOCAGÖZ, Samim, ‘Bugünden Düne Doğru’, *Yeni Ufuklar*, Mayıs 1974
- KOÇ, Murat, *Türk Romanında İttihat ve Terakki*, Temel Yay., İstanbul, 2005

- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986
- KOÇKAYA, İbrahim, *Kemal Tahir'de Tarihî Tipler*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1984
- KONGAR, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1979
- _____, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1979
- KORKMAZ, Ramazan, 'Kemal Tahir'in Sağırdere ve Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi', *Adam Sanat*, nu: 145, 1997
- KORKUT, A., 'Sağırdere', *Yücel*, Temmuz 1956
- KÖKER, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- KÖKSAL, Duygu, 'Cemil Meriç ve Kemal Tahir'de Sahnenin Dışındakiler', nu: 25, *Defter*, 1995
- KÖPRÜLÜ, Fuad, 'Bizans'ın Osmanlı Müesseselerine Tesiri', *Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c. 1, 1931
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Başnur Matbaası, Ankara, 1972
- KÖRÜKÇÜ, Muhtar, 'Biraz da Roman Yazalım', *Varlık*, Eylül 1955
- _____, 'Devlet Ana', *Dost*, Ocak 1968
- _____, 'Devlet Ana', *Varlık*, Ocak 1968
- KUDRET, Cevdet, 'Kemal Tahir'in Sanatı ve İki Romanı', *Gösteri*, nu:105, 1989
- _____, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman* c.3, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990
- KULUNYAR, Ümit, 'Selim İleri: Yazar-çizer Çevreler Kemal Tahir'i İlericilik Adına Mahkum Ettiler', *Hürriyet Gösteri*, Ocak 1984
- KURAN, Ahmed Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, 1945
- KURDAKUL, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı Cumhuriyet Dönemi*, Broy Yayınları, İstanbul, 1987
- _____, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973
- KURUKAFA, Vedat, *Kemal Tahir'in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, İnönü Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1997
- KÜÇÜK, Yalçın, 'Kemal Tahir', *Sosyalist İktidar Dergisi*, nu:7, Haziran 1980
- _____, *Bilim ve Edebiyat*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985
- KÜÇÜKÖMER, İdris, 'Batılılaşmada Bürokrasinin Yeri', *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları
- _____, 'Düşünenlerin Forumu', *Milliyet*, 26.10.1975

- _____, *Anılar ve Düşünceler*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994
- _____, *Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994
- _____, *Cuntacılıktan Sivil Topluma*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994
- _____, *Türkiye Üstüne Tartışmalar*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1994
- LATOUCHE, Serge, *Dünyanın Batılılaşması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988
- LUCAKS, Georg, 'Tarihsel Romanı Ortaya Çıkaran Tarihsel ve Toplumsal Koşullar', *Argos*, Ekim 1988
- MAHÇUPYAN, Etyen, 'Doğu ve Batı: Bir Zihniyet Gerilimi', *Doğu Batı*, nu: 2, Şubat 1998
- MAKAL, Mahmut, 'Kemal Tahir', *Milliyet Sanat*, nu: 46, 1973
- MARAŞ, Atilla, 'Bozkırdaki Çekirdek ve Köy Enstitüleri', *Hareket*, nu: 98, Şubat 1974
- MARDİN, Ebul'ula, 'Haraç', *MEB İslam Ansiklopedisi*
- MARDİN, Şerif, 'Batılılaşma', *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları
- _____, *Jön Türkler'in Siyasî Fikirleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- _____, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- _____, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, *Dr. Reşit Bey'in Hatıraları*, Arba Yayınları, İstanbul, 1993
- Memet Fuat, 'Değinmeler', *Yeni Dergi*, nu: 105, Haziran 1973
- _____, 'Değinmeler', *Yeni Ufuklar*, nu:2, Nisan 1960
- _____, *Unutulmuş Yazılar*, Broy Yayınları, İstanbul, 1986
- MENEMENCİOĞLU, Muazzez, 'Semiha Demir'le Röportaj', *Milliyet Sanat*, nu: 31, 1973
- MENEMENCİOĞLU, Nermin, 'Fili Yoklamak', *Dost*, Kasım 1960
- MERİÇ, Cemil, 'Batıcılık', *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları
- _____, 'Kemal Tahir', *Orta Doğu*, 21.4.1974
- _____, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- _____, *Jurnal I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, *Kırk Ambar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980
- _____, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- MERT, Özcan, 'A'yan', *MEB İslam Ansiklopedisi*, c.4

- Miliet Sanat Dergisi, 'Kemal Tahir...' *Milliyet Sanat*, 24 Kasım 1972
- Milliyet, 'Türk Romanı ve Gerçekleri - Açıkoturum-', *Milliyet*, 28 Kasım 1971
- MİYASOĞLU, Mustafa, 'Kemal Tahir'in Radyo Konuşması', *Yeni Devir*, 21 Nisan 1978
- MOORE, Barrington, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, V Yayınları, Ankara, 1989
- MORAN, Berna, 'Bereketli Topraklar Üzerinde Köylü Şehirli Çatışması', *Türk Romanına Eleştirel Bakış II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, 'Devlet Ana', *Yeni Düşün*, Kış 1990
- _____, 'Kurt Kanunu'nun Polisiye Kurgusu ve Suçlusu', *Türk Romanına Eleştirel Bakış II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999
- _____, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- _____, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- MUMCU, Uğur, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1992
- MUTLUAY, Rauf, '1969'da Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1970
- _____, '1970'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1971
- _____, '1971'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1972
- _____, '1976'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1977
- _____, '1977'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1978
- _____, '1978'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1979
- _____, 'Bir Mülkiyet Kalesi', *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1977
- _____, 'Bir Romandan Kalanlar', *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1973
- _____, 'Devlet Ana' Olayı', *Yeni Ufuklar*, Nisan 1968
- _____, 'Kurt Kanunu', *Yeni Ufuklar*, Eylül 1969
- _____, 'Kurt Kanunu', *Yeni Ufuklar*, nu: 18 (208), Eylül 1969
- _____, 'Ölümün Noktası', *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1973
- _____, 'Yorgun Savaşçı', *Yön*, 25 Haziran 1965
- _____, *Çağdaş Türk Edebiyatı 1908-1972*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974
- _____, *Elli Yılın Türk Edebiyatı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976
- _____, '1974'de Roman ve Hikayemiz', *Varlık Yıllığı* 1975
- Müzehher Va-Nu, *Bir Dönemin Tanıklığı*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988
- Naci Çelik, 'Dışardan Bakmak ve Yanılgılar Hakkında Hesap Defteri', *Türkiye Defteri*, Mayıs 1975

_____, ‘Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir’le Bir Konuşma’, *Yeni Dergi*, nu.64, Ocak 1970

_____, ‘Kemal Tahir Aydınlar Hakkında Ne Düşünüyordu?’, *Hürriyet Gösteri*, nu: 38, Ocak 1984

_____, ‘Kemal Tahir İçin Biyografi Çalışması’, *Türkiye Defteri*, 1974

_____, ‘Kemal Tahir İnsanları, Meşrutiyet Aldatmacası’, *Yeni Edebiyat*, Şubat 1970

_____, ‘Kemal Tahir İnsanları’ *Yeni Edebiyat*, Ocak 1970

_____, ‘Kemal Tahir ve Tarih Notları Hakkında’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1975

_____, ‘Kemal Tahir’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1975

_____, ‘Kocagöz’ü Tanır mısınız?’, *Türkiye Defteri*, Aralık 1973

_____, ‘Kurt Kanunu Üzerine Fahir Onger’le Konuşma’, *Yeni Dergi*, Nisan 1970

_____, ‘Romanlar ve Tepkiler’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974

_____, ‘Türkiye’li Romancı’ *Türkiye Defteri*, Mayıs 1975

_____, ‘Yorgun Savaşçı’daki Mustafa Kemal’, *Papirüs*, nu: 33, 1969

_____, Batılşma ve Aydınlarımız, , Mart 1974

_____, Kemal Tahir ve Teori, *Türkiye Defteri*, Ocak 1974

_____, *Romanda Hesaplaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971

_____, ‘Tanıklarla Kemal Tahir’in Altı Yılı 1932-1938’, *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004

NADİ, Yunus, ‘Kurt Kanunu Üzerine’, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1969

NAMIKOĞLU, Fevzi, ‘Türk Romanının Yüz Yılı’, *Hareket*, nu: 79, 1971

NAYIR, Yaşar Nabi, ‘Türk Romanı Üzerine Aykırı Düşünceler’, *Varlık*, Ocak 1972

Nazım Hikmet, *Cezaevinden Memet Fuat’a Mektuplar*, Adam Yayınevi, İstanbul, 1992

_____, *Kemal Tahir’e Mahpushaneden Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968

NESİN, Aziz, ‘Fırtına Dindi’, *Milliyet Sanat*, Nisan 1973

OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

OKAY, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990

OKTAY, Ahmet, ‘Cumhuriyet Dönemi Üzerine Bir Deneme’, *Yeni Dergi*, nu: 71, Mart 1971

_____, ‘Kemal Tahir Üzerine Tezler’, *Dost*, Ocak, nu: 39, 1968

_____, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2000

OKTAY, Aziz, 'Bay Fehmi Çok'un Olağanüstü Serüvenleri', *Yeni A*, Ocak 1974

ONARAN, Mustafa Şerif, 'Kurtuluş Savaşına Nasıl Bakmalı?', *Türk Dili*, nu:302, Kasım 1976

_____, 'Yorgun Savaşçı', *Türk Dili*, nu: 298, Temmuz 1976

ONGER, Fahir, 'Kemal Tahir'in Sav Görünümlü Safsataları Üzerine Notlar', *Türk Dili*, c. 21, nu: 221, 1970

ONGER, Fahir, 'Kurt Kanunu Üzerine', *Türk Dili*, nu: 218, Kasım 1969

ORAL, Zeynep, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Milliyet Sanat*, Kasım 1972

_____, 'Yorgun Savaşçı', *Milliyet Sanat*, Ekim 1977

ORÇAN, Mustafa, 'Kemal Tahir'in Türk Düşünce Hayatında Bir 'Mihenk' Olarak Yerli Doktrin Arayışı', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003

ORMAN, Mehmet, 'Kronolojik Kemal Tahir Biyografisi', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003

ORTAYLI, İlber, 'Batılılaşma Sorunu', *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları

_____, 'Bir Siyasî Hikaye Olarak Devlet Ana', *Dost*, Ocak 1968

_____, 'Osmanlı Toprak Düzeninin Kaynakları', *Toplum ve Bilim*, nu. 4, 1978

_____, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2000

OSKAY, Ünsal, 'Kemal Tahir ve Diğer A.T.Ü.T. Bakış Açılı Yazarların Geriye Yönsেমeci Olmayışları Üzerine', *Türkiye Günlüğü*, nu. 11, Yaz 1990

_____, 'Kemal Tahir ve Diğer Atüt Bakış Açılı Yazarlarımız', *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1990

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devlet Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1995

ÖNAL, Oğuz, *Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu*, İstanbul, 1994

ÖNERTOY, Olcay, 'Cumhuriyet Dönemi Romanında Toplumcu Gerçekçilik', *Oluşum*, nu:63, 1983

_____, 'Kemal Tahir'in Bir Üçlemesi', *Littera*, nu:1, 1990

_____, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Öyküsü*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984

- ÖZAYDIN, Cihat, 'Tarihsel Gerçeklik, Batılılaşma ve Kemal Tahir Mitosu', *Militan*, Haziran 1976
- ÖZCAN, Ufuk, 'Kemal Tahir'in Soruları ve Sorgulama Biçimi Üzerine', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, 'İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Yapılmış Kemal Tahir Konulu Tezler', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- ÖZDEMİR, Emin, 'Dergiler Arasında: Kemal Tahir'den Kalan', *Varlık*, Ekim 1970
- _____, 'Osmanlılık Özlemi', *Varlık*, Ağustos 1970
- _____, 'Romanımızda İnsan Ögesi', *Sinan Yıllığı*, 1973
- ÖZDENÖREN, Rasim, 'Naylon Fikir', *Yeni Devir*, 31Aralık 1978 – 1 Ocak 1979
- _____, 'Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı?', *Yeni Devir*, 02 Ocak 1979
- ÖZERDİM, Sami, 'Antoloji', *Varlık*, Eylül 1970
- _____, 'Yorgun Savaşçı ve Başkaları', *Türk Dili*, Ekim 1965
- _____, 'Yine Kurtuluş Savaşı ve Devrim', *Varlık*, Ekim 1965
- ÖZKIRIMLI, Atilla, 'Esir Şehrin İnsanları', *Papirüs*, nu:35, Mayıs 1969
- ÖZÖN, Nijat, *Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları*, Kitle Yayınları, Ankara, 1995
- ÖZSOY, İskender, 'Kemal Tahir'in 63 Yılı', *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- _____, 'Yazarın Gizli Hazinesi', *Biyografiya 4-Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- _____, *Kemal Tahir Kaynakçası*, Barış Matbaası, İstanbul, 1979
- _____, 'Kemal Tahir ve Müsteara Mahkum Edilen Emeği', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, 'Melda Kalyoncu: 'Kemal Tahir'in Gönü ve Kapısı Herkese Açıldı...', *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- _____, 'Gerçeği Bulma Uğruna Harcanan Ömür', *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- _____, 'Çorum Cezaevinin 'Kitaplı Casusu' ', *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- _____, 'Yazarın Gizli Hazinesi', *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004

- ÖZTOP, Şener, 'Ulusal Sinema Kavgasından Yeşilçam Günlüğüne', *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1997
- ÖZTÜRK, A.Haydar, 'Kemal Tahir'in Ardından', *Bugün*, 28.4.1973
- ÖZYÜKSEL, Murat, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, Der Yayınları, İstanbul, 1997
- PAMUK, Orhan, 'Edebiyat-Tarih İlişkisi Üzerine Söyleşi', *Argos*, nu:2, 1988
- _____, 'Kemal Tahir'in Devleti ve Dili', *Radikal*, 17 Ağustos 1997
- PARLATIR, İsmail, 'Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Konular', *Türk Dili*, nu: 266, Kasım 1973
- PINARBAŞI, Esat, *Kemal Tahir'de Batılılaşma: Türk Modernleşmesine Farklı Bir Yaklaşım*, Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya
- PİRENE, Henri, *Ortaçağ Kentleri Kökleri ve Ticaretin Canlanması*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990
- Politika, 'Ölümünün Üçüncü Yılında Ne Dediler', *Politika*, 20-30 Nisan 1976
- PULUR, Hasan, 'Kurt Kanunu', *Milliyet*, 05 Aralık 1968
- _____, 'Yorgun Savaşçı'lar ve Doğrular', *Hürriyet*, 9.8.1979
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devletinde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987
- Raşit Kemali, 'Orhan Kemal'den Kemal Tahir'e Mektup', *Türkiye Defteri*, Ağustos 1974
- REFİĞ, Halit - Mustafa Kutlu, 'Kemal Tahir', *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, 1977
- _____, 'Atatürk ve Kemal Tahir', *Hürriyet Gösteri*, nu:4, Mart 1981
- _____, 'Devlet Ana' *Dost*, nu: 44-45, Haziran-Temmuz 1968
- _____, 'Edebiyat Tarihinde Büyüklüğü Kemal Tahir'le Kıyaslanabilecek...', *Gergedan*, nu:2, 1982
- _____, 'Halit Refiğ'in Yanıtı', *Folklor/Edebiyat*, Mayıs 1995
- _____, 'Kemal Tahir Üzerine Konuşma', *Türkiye Defteri*, Mayıs 1974
- _____, *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2001
- _____, *Ulusal Sinema Kavgası*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1972
- Rohat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler*, Fırat Yayınevi, 1991
- SAFA, Peyami, *20. Asır Avrupa ve Biz*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978
- _____, *Doğu-Batı Sentezi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1976
- _____, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990
- Said Halim Paşa, *Buhranlarımız*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998
- SAİD, Edward, *Oryantalizm*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1982

- SARIKOCA, Erem, *Kemal Tahir'in Düşüncesinde Batılaşma Olgusu*, Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996
- _____, 'Kemal Tahir ve Toplum Farklılaşmaları', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, 'Kemal Tahir ve Toplum Yapıları', *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- SAVAŞIR, Rebii, *Kemal Tahir'in Eserlerinde Sosyal Temler*, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1966
- SAYAR, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2001
- SAYILGAN, Aclan, 'Bir Ölüm Yıldönümü', *Bayrak*, 30.4.1978
- _____, 'Devlet Ana Romanı Üzerine', *Mesuliyet*, Mart 1969
- _____, 'Yeniden Değerlendirme', *Hareket*, Aralık 1971
- SELÇUK, İlhan, 'Kemal Tahir', *Cumhuriyet*, 26.4.1973
- _____, 'Kişileri Toplumsal Siyasal Sorunlarımızı Yansıtıyor', *Nesin Vakfı Yıllığı* 1984
- _____, 'Tv.'de Kemal Tahir', *Cumhuriyet*, 24.4.1983
- _____, 'Yorgun Savaşçı ve Tv.', *Cumhuriyet*, 3.8.1979
- SENCER, Muzaffer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, Ant Yayınları, 1969
- _____, *Toprak Ağalığının Kökeni*, Tel Yayınevi, İstanbul, 1974
- SEPETÇİOĞLU, M.Necati, 'Röportaj', *Orta Doğu*, Eylül 1976
- SERİM, Ömer, *Devlet Yapar, Devlet Yakar – Yorgun Savaşçı Olayı-*, An Yayıncılık, İstanbul, 2003
- SEVİM, Seçkin, 'Kemal Tahir ve Türk Solu', *Biyografya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- SEVİNÇ, Necdet, 'Nazım Bir Adamın Yüzüne Niye Güler', *Bizim Anadolu*, 2 Mayıs 1973
- SEYDA, Mehmet, 'Kemal Tahir', *Yeditepe*, nu: 203, Haziran 1973
- _____, 'Kemal Tahir', *Yeni Ortam*, 30 Nisan 1973
- _____, 'Köyün Kamburu', *Varlık*, Mart 1960
- _____, 'Romancı Günlüğü', *Varlık*, nu: 790, Temmuz 1973
- _____, *Türk Romanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1969
- SEZER, Baykan, 'Doğu Batı Ayrımı', *Doğu Batı*, Şubat 1998
- _____, 'Doğu Batı Çatışması ve Marksizme', *Türkiye Günlüğü*, Yaz 1991
- _____, 'Ölümün 22. Yılında Kemal Tahir', *Matbuat*, Nisan 1995

- _____, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979
- _____, ‘Kemal Tahir Üzerine’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, ‘Kemal Tahir Üzerine-İki Televizyon Konuşması’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- SOMÇAĞ, Selim, *Avrupa Feodalizminin Evrimi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994
- SOMER, Kenan, *İki Sınıflı Toplumlar, Asyagil Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi*, Ankara, 1985
- SOYSAL, İlhami, ‘Kemal Tahir Öldü mü?’, *Toplum*, nu: 54, Nisan 1973
- _____, ‘Olabiliriz’, *Yeni Ortam*, 22.4.1973
- _____, ‘Türk Romanında Bir Akım’, *Dost*, Nisan 1969
- SPIES, Otto, ‘Bugünkü Türk Edebiyatı’, *Yeni Ufuklar*, nu:105-106, Şubat 1961
- SÜLKER, Kemal, ‘İki Kemal Arasında Mektuplaşma’, *Vatan*, 24 Nisan 1977
- _____, ‘Kemal Tahir’, *Sanat Edebiyat’81*, nu: 13, 01.06.198
- _____, ‘Kemal Tahir'den Anılar’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, ‘Kemal Tahir'den Ayrılışın İkinci Yılında’, *Militan*, Haziran 1975
- _____, ‘Nazım Hikmet Davasının İç Yüzü’, *Yeni Düşün*, Kasım 1987
- _____, *Nazım Hikmet Dosyası*, May Yayınları, İstanbul, 1974
- ŞAHAN, Halil, ‘Devlet Ana İçin’, *Dost*, Ocak 1968
- ŞAN, Mustafa Kemal, ‘Mustafa Kemal ve Tarihsel Gerçekliğin İnşası’, *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, ‘Yalnız Kemal Tahir mi?’, *Soyut*, Ağustos 1971
- ŞEN, Abdurrahman, ‘Niye Kemal Tahir?’, *Zaman*, 21.4.1990
- _____, ‘Ölümünün 17. Yılında Kemal Tahir’, *Zaman*, 21.4.1990
- ŞEN, Muhsin, ‘Devlet Ana'da Temalar’, *Yeni Ortam*, 4 Temmuz 1973
- ŞEN, Mustafa, ‘Osmanlı Burjuvazisinin Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması’, *Mürekkap*, Güz 1995
- ŞEN, Sabahattin, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995
- ŞENEL, Alaaddin, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, V Yayınları, Ankara, 1990
- ŞENGİL, Salim, ‘Kemal Tahir’, *Vatan*, 29 Nisan 1973
- _____, ‘Oktay Akbal’a Cevabım’, *Dost*, nu:43, Mayıs 1968

- _____, 'Soruşturma', *Dost*, nu:41-46, Mart-Ağustos 1968
- _____, 'Türk Romancısı Kemal Tahir ve Eserleri', Konulu Soruşturma Karşılıkları, *Dost*, Ocak 1968
- ŞUŞKOV, Boris, *Gerçekçiliğin Tarihi*, Adam Yayınları, İstanbul, 1982
- TANER, Haldun, 'Değişenin İçinde Değişmeyen', *Milliyet*, 6.11.1978
- _____, 'Kemal Tahir Şüpheciliği, Gerçekçiliği İle Tam Bir Batılıydı', *Milliyet Sanat*, Nisan 1974
- _____, 'Kemal Tahir'in Birinci Ölüm Yıldönümü Nedeniyle', *Milliyet Sanat*, Nisan 1974
- _____, 'Kemal Tahir'in Ölümü Dolayısıyla', *Milliyet*, 27.4.1973
- _____, 'Onun Tüm Eserleri...', *Milliyet Sanat*, Nisan 1973
- _____, 'Yutturmacılığa Karşı', *Milliyet*, 24.4.1983
- _____, 'Yürekli Bir Yazar Kemal Tahir', *Milliyet*, 27.4.1975
- TANIL, Ergun, 'Kamil Bey'in Haline Doğru', *Yeni Ufuklar*, Ocak 1958
- TANJU, Sadun, 'Anı İnceleme, Araştırma, Semiha'ya Mektuplar', *Hürriyet*, 12-21 Haziran 1988
- _____, 'Kemal Tahir'in Evinde Birkaç Saat', *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1974
- _____, 'Semiha'ya Mektuplar', *Hürriyet*, 12.6.1988
- _____, 'Seven Biri Daha', *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1973
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1998
- TANYOL, Cahit, 'Kemal Tahir Üzerine', *Özgür İnsan*, nu: 45, Temmuz 1977
- Tarık Dursun K. 'Kurt Kanunu', *Milliyet*, 14 Ekim 1969
- _____, 'Karalamaca: Küçük Hikayenin Başına Gelenler', *Dost*, Mayıs 1958
- _____, 'Kurt Kanunu', *Milliyet*, 14 Ekim 1969
- _____, 'Roman Bir Ayrıntılar Sanatıdır', *Türk Dili*, Ekim 1982
- TAŞÇIOĞLU, Fatma, *Kemal Tahir'de Sosyal Unsurlar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1983
- TEK, Fevzi, *Kemal Tahir'in 'Esir Şehrin İnsanları'*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1978
- Tezkire Dergisi, 'Ömer Laçiner'le Türk Solu Üzerine Söyleşi', *Tezkire*, Mayıs – Haziran 2002
- TİMUR, Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni-Kuruluş ve Yükseliş Döneminde*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979

- _____, *Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınevi, İstanbul, 1991
- _____, *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, İstanbul, 1971
- TİMUROĞLU, Vecihi, ‘Topal Kasırga Bitmedi mi?’, *Barış*, 25 Nisan 1973
- TODOROV, Tzvetan, ‘The Typology of Detective Fiction’, *The Poetics of Prose*, 1977
- TOKER, Gülay, *Kemal Tahir'in Dili*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara, 1978
- TONGUÇ, Engin, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul, 1970
- TOPRAK, Ömer Faruk, ‘Halkımız ve Romanlarımız’, *Yeditepe*, nu: 173, Eylül 1970
- _____, ‘Kemal Tahir’, *Yeni Ufuklar*, Haziran 1973
- _____, ‘Kemal Tahir'i Anlamak’, *Yeni Ufuklar*, nu: 237, Haziran 1973
- _____, ‘Kemal Tahir'in En Güzel Romanı’, *Yeditepe*, nu: 203, Haziran 1973
- _____, ‘Köyün Kamburu Dedim Durdum’, *Dost*, Haziran 1959
- TÖKİN, Firuzan- Hüsrev, ‘Türk Edebiyatında Kemal Tahir’, *Hür Ses*, 16.3.1979
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, İstanbul, 1934
- TUNALI, İsmail, *Marksist Estetik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Hürriyet'in İlanı*, Arba Yayınevi, İstanbul, 1996
- _____, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986
- _____, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yayınları, İstanbul, 1996
- _____, ‘Batılılaşmada Temel Aşamalar ve Yaklaşımlar’, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.1, İletişim Yayınları
- TUNÇ, Mustaf Şekip, *Bergson ve Manevî Kudrete Dair Birkaç Konferans*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934
- TUNÇAY, Mete, ‘Kemal Tahir'in Yeni-Eski Romanı: Bir Mülkiyet Kalesi’, *Milliyet Sanat*, nu: 255, Aralık 1977
- _____, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981
- _____, *Türkiye'de Sol Akımlar*, Bds Yayınları, İstanbul, 1991
- TURAN, Kadir, ‘Türk Rönesansının İki Öncüsü: Cemil Meriç ve Kemal Tahir’, *Türkiye Günlüğü*, nu:21, Kış 1992
- TURAN, Osman, *Türkiye'de Komünizm'in Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980
- TURHAN, Mümtaz, *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1980
- _____, *Garplılaşmanın Neresindeyiz ?*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1967

- _____, *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1964
- TÜKEL, Selma, 'Belgesel Roman', *Akşam*, 9 Mart 1971
- TÜKEL, Turhan, 'Gerçekçilik Açısından Köy Romanı', *Milliyet Sanat*, Haziran 1977
- _____, 'Kemal Tahir'le Röportaj', *Milliyet Sanat*, Haziran 1977
- _____, 'Toplumsal Ortamının Bulan Roman Devlet Ana', *Dost*, Ocak 1968
- _____, *Beş Romancı Köy Romanı Üzerine Tartışıyor*, Düşün Yayınevi, İstanbul, 1960
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul, 1977
- Türkiye Defteri, 'Kemal Tahir ya da Düşünen Edebiyat', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, *İslamcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, *Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri*, İstanbul, 1995
- UÇAKAN, Mesut, *Türk Sinemasında İdeoloji*, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1977
- UĞUR, Necdet, 'Köy Enstitülerinden Kent Enstitülerine', *Argos*, nu: 8, Nisan 1989
- UĞURLU, Nurer, *Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973
- ULUS, Fuat, *Nazım Hikmet ve 1938 Harboku Olayının Gerçek Yönü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967
- URUTGUARİ, Svetlana, 'Kemal Tahir'in Devlet Ana Romanı Üzerine', *Militan*, nu:3, 1975
- _____, *Sovyet Türkologların Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988
- UYAR, Turgut, 'Kemal Tahir İçin Ne Dediler', *Yeditepe*, Haziran 1973
- UYGUNER, Muzaffer, 'Bir Sanatçı Gözüyle Romancı Kemal Tahir', *Yeni Ortam*, 10 Ekim 1973
- _____, 'Kemal Tahir'in Yanında Olmak', *Türk Dili*, nu: 241, Ekim 1971
- _____, 'Namuscular, Karılar Koğuşu', *Türk Dili*, nu: 280, Ocak 1975
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954
- ÜNALDI, Cumali, 'Yaşamak mı Daha Değerli Yazmak mı', *Yeni Şafak*, 25.7.1995
- ÜNLÜ, Cemalettin, 'Kemal Tahir ile Röportaj', *Barış*, 28.4.1973
- VARDAR, Galip, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1968
- WALLERSTEIN, İmmanuel, 'Kavram ve Gerçeklik Olarak Burjuvazi', *Defter*, nu:8, 1988

- WELLEK, Réne, – Austin Varren, *Edebiyat Torisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993
- WERNER, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, Alan Yayınevi, İstanbul, 1986
- WITTEK, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1985
- YAĞMUR, Selim, ‘Kemal Tahir İçin’, *Hareket*, Haziran 1973
- YAKAR, Aytekin, *Türk Romanında Milli Mücadele*, Ankara Üniv. Yayınları, Ankara, 1979
- YALÇIN, Alemdar, *Cumhuriyet Devri Türk Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005
- YALÇIN, İrfan, ‘Yorgun Savaşçı’, *Soyut*, nu: 25, Haziran 1970
- YARAMAN, Ayşegül (Haz.), *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- YAŞAR, İzzet, ‘Yol Ayrımı’, *Yeni Dergi*, nu: 84, Eylül 1971
- YAVUZ, Hilmi, ‘Bir Düşünür Olarak Kemal Tahir’, *Politika*, 23 Nisan 1976
- _____, ‘Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir’, *Politika*, 30.4.1976
- _____, ‘Kemal Tahir Üzerine’, *Özgür İnsan*, nu: 45, Temmuz 1977
- _____, ‘Kemal Tahir ve Marksizm’, *Toplum ve Bilim*, Yaz 1977
- _____, ‘Kemal Tahir ve Ulusal Felsefe Sorunu’, *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- _____, ‘Kemal Tahir: Bir Aykırı Birey’, *Zaman Gazetesi*, 2 Temmuz 1996
- _____, *Denemler, Karşı Denemeler*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1988
- _____, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977
- _____, *İslam ve Sivil Toplum Üzerine Yazılar*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999
- _____, *Kültür Üzerine*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1987
- _____, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977
- _____, *Yazın Üzerine*, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1987
- YAVUZ, Nevzat, *Kemal Tahir'in Siyasal ve Toplumsal Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2000
- YAZAN, Ümit Meriç, *Babam Cemil Meriç*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- Yeditepe, ‘Kemal Tahir’le Anket’, *Yeditepe*, Mayıs 1960
- YAZOĞLU, Cengiz, ‘Kemal Tahir’i Anmak’, *Kemal Tahir’in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, ‘Kemal Tahir’in Tarihe Bakışı’, *Biyografiya 4 – Kemal Tahir*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Türkler’de Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982

- YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986
- YETİŞ, Kâzım, 'Üç Tarihî Romanda İki Motif', *Bilge*, Yaz 1994
- _____, 'Devlet Ana Romanında Alp-Gazi Tipi', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- YETKİN, Çetin, 'Kemal Tahir'le Sol Bölünmeler Üzerine Konuşma', *Türkiye Defteri*, Aralık 1973
- _____, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınevi, İstanbul, 1982
- _____, *Soldaki Bölünmeler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998
- _____, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930 - 1945)*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1983
- YETKİN, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul, 1993
- YETKİN, Suut Kemal, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967
- YILDIZ, Bekir, 'Romancı Kemal Tahir'in Yeri ve Etkileri', *Yeni Ortam*, 20.4.1975
- YILDIRIM, Yüksel, 'Kemal Tahir Düşüncesinden Bir Kesit: Osmanlı'da Toprakta Temel Mülkiyet İlişkileri', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- _____, 'Melda Kalyoncu ile Kemal Tahir Hakkında Röportaj', *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2003
- YURTTAŞ, Salih, 'Kemal Tahir Düşüncesi', *Türkiye Defteri*, Nisan 1974
- YÜCEL, Can, 'Yeşil Enstitüler', *Argos*, nu: 8, Nisan 1989
- YÜCEL, Tahsin, 'Akıntıya Kürek', *Varlık*, Mayıs 1970
- _____, 'Atatürk'ü Küçültmenin Yolları', *Varlık*, Kasım 1969
- _____, 'Devlet Ana Nasıl Okunur', *Varlık*, Şub 1970
- _____, 'Roman ve Bilim', *Varlık*, Temmuz 1976
- _____, *Yazın ve Yaşam*, Yol Yayınları, İstanbul, 1984
- YÜKSEL, Sırrı, 'Yorgun Savaşçı', *Akşam*, 29 Nisan 1973
- Ziyad Ebuzziya, *1921-1933 Galatasaray Tarihçesi*, Galatasaray Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, Tarihsiz
- ZÜCHER, Eric, *Milli Mücadelede İttihatçılar*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003